

श्रीः ऋक्संहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसंहिता

पदपाठयुताच्च.

इयंच

तत्त्वविवेचकपंथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिरुच्यः,
गणपतरुष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाहोवाभिरुच्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाभिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुंवय्यां

गणपतरुष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा

प्रकाशिता.

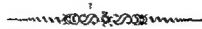
तस्याअवमष्टमोऽष्टकः

शकाब्दाः १८१२.

एतत्पुस्तकस्य स्नामितं

मुनिरत्नगर्भमुनिने (१८६७) यन् एतत्पुस्तकस्ये एतत्पुस्तकस्य
वर्षादिप्रवृत्तितम् (२५) विषयानुसारोऽप्याभासीकृतम्.

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

द्यौमीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे । यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तन्नमामि ग-
जाननम् ॥ १ ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेऽप्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ २ ॥
सप्तमेष्टममध्यायं व्याख्यायाचार्यवंशज । अष्टमे सायणाचार्यआदिभ्यं व्याकरोत्यथ ॥ ३ ॥

अच्छामइति चतुर्थेनुवाकेअष्टादश सूकानि तत्र महोतेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं । महोता
दशोत्यनुक्रांतं । अनुवर्तनाद्भालंदनस्य वत्सपेरार्यं अनादेशपरिभाषया वैष्टुभं आग्नेयं पूर्वैर्गैव
सूक्तेन सहोक्तोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अम् महोतांजातोमहान्नभोविन्नृपद्वासीदद्वपामुपस्थे ।
दधिर्योधायिसतेवयांसियन्तावर्सूनिविधत्तेतनुपाः ॥ १ ॥

प्र । होता । जातः । महान् । नृजः । ऽवित् । नृक्षद्वा । सीदत् ।
अपाम् । उपेऽस्थे । दधिः । यः । धायि । सः । ते । वयांसि ।
यन्ता । वर्सूनि । विधत्ते । तनुपाः ॥ १ ॥

योनृपद्वाग्निरपां अंतरिक्षनामैतव अंतरिक्षस्योपस्थे उत्संगे वैद्युतरूपेण सीदत् निषण्णो-
भूव सद्दानीं होता यजमानानां होमनिष्पादकोजातः प्रादुर्भूतः महान् गुणैः पूज्यः नभोविद्
अंतरिक्षस्य वेत्ता यतस्तत्रोत्पन्नः अतस्तस्य ज्ञाता नृपद्वा नृपुसीदन् सदेः कनिष् कृत्स्वरः प-
सीदत् । वेद्यां प्रसीदति अपामुपस्थे महिषाअगृभ्णतेतिनिगमः । अपसामित्यर्थः कर्मणामुपस्थे
उपस्थाने समीपे वेद्यां उक्तलक्षणः सन् अथवा अपामुदकानामुपस्थेमध्ये योमिहर्विषोदुमसह-
मानोनिगूढ सदेवैः पुनः प्रार्थितः उक्तविधः सन् वेद्यां प्रसीदति योमिहर्दधिर्धाता यज्ञधारकः
सन् धायि वेद्या निहितोभून् सोमिहर्वत्समे विवते परिचरते ते तुभ्यं वयास्यन्नानि वध्नि
धनानि च यंता नियमिता भवतु । किञ्च तनूपाः ते तन्वः पाता च भवत्विति शेषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंविधन्तोअपांसधस्थेपशुननृष्टंपदैरनुग्मन् ।

गुहाचतंतमुशिजोनमोभिरिच्छन्तोधीराभृगवोविन्दन् ॥ २ ॥

इमम् । विधन्तः । अपाम् । सधस्थे । पशुम् । न । नृष्टम् ।

पदैः । अनु । ग्मन् । गुहा । चतन्तम् । उशिजः । नमः । भिः ।

इच्छन्तः । धीराः । भृगवः । अविन्दन् ॥ २ ॥

इममग्निं अपामुदकानां मध्ये निगूढं विधन्तः परिचरन्तः उपचारं वदन्तोवा ऋषयश्च पदैः पलायनमार्गव्यञ्जकैर्नष्टचोरादिभिरपहन्तं पशुमिवानुग्मन् अनुजग्मुः गमेर्लुङि यन्नेधसेति च्लेर्लुक् तेषु मध्ये गुहायां चतन्तं चततिर्गतिकमां अप्पु विलीनमित्यर्थः उशिजः कामयमानाः नमो-भिर्नमस्कारैः स्तोत्रैर्वा इच्छन्तः आत्मनइच्छन्तोधीराधीमन्तोभृगवोर्विन्दन् लब्धवन्तः अग्नेर्हविर्वोदु-मसहमानस्य पलाय्याप्पुप्रवेशोद्देवानामन्येषणं वाग्नेस्त्वोऽप्यापांसइत्यत्र स्पष्टमान्नातं । अन्वे-पणं कुर्वतां मध्ये भृगूणामग्निदाभः । इमंविधन्तोअपांसधस्थेद्वितादधुर्भगवद्विष्वक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इमंत्रितोभूर्यविन्ददिच्छन्वैभूवसोमूर्धन्यध्यायाः ।

सशेष्टधोजातआहर्म्येषुनाभिर्युवाभवतिरोचनस्य ॥ ३ ॥

इमम् । त्रितः । भूरि । अविन्दत् । इच्छन् । वैभुवसः ।

मूर्धनि । अध्यायाः । सः । शेष्टधः । जातः । आ । हर्म्येषु ।

नाभिः । युवा । भवति । रोचनस्य ॥ ३ ॥

इमं भूरि महान्तं अग्निं वैभूवसोविभूवसः पुत्रः त्रितऋषिः इच्छन् लब्धुमिच्छन् अध्यायाः अहंतव्यायाभूम्यामूर्धनि भूम्यामित्यर्थः तत्राविन्दत् लब्धवान् सोमिः शेष्टधः सुखस्य वर्धयिता सन् हर्म्येषु यजपानगृहेषु आ सर्वभोजातः प्रादुर्भूतः सन् रोचनस्य रोचमानस्य स्वर्गात्यस्य फलस्य उकलक्षणस्य यज्ञस्यादित्यस्य वा नाभिर्विधकोभवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मन्द्रं होतारमुशिजो नमोभिः प्राञ्चं यज्ञं नेतारमध्वराणाम् ।
विशामकृण्वन्नरतिपावकंहव्यवाहं दधतो मानुषेषु ॥ ४ ॥

मन्द्रम् । होतारम् । उशिजः । नमः । भिः । प्राञ्चम् । यज्ञम् ।
नेतारम् । अध्वराणाम् । विशाम् । अकृण्वन् । अरतिम् ।
पावकम् । हव्यवाहम् । दधतः । मानुषेषु ॥ ४ ॥

उशिजः कामयमानाः ऋत्विजो मन्द्रं मादनीयं होतारं होमनिष्पादकं प्राञ्चं गार्हपत्यादाहवनीयं प्रति प्रागञ्चतं यज्ञं यजनीयं अध्वराणां यागानां नेतारं प्रापयितारं अरतिं गन्तारं सर्वदा-
यागगृहे वर्तमानं पावकं शोधकं हव्यवाहं हविषोवोढारं मानुषेषु मनुष्येषु मध्ये दधतो दधानाः ऋ-
त्विजो विशां यजमानानामर्थाय यद्वा विशां प्रजानामरतिं अर्थं स्वामिनमित्यर्थः नमोभिर्न-
मस्कारैः स्तुतिभिरित्यर्थः अकृण्वन् अकुर्वन् प्रीतं कृतवन्तः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रभूर्जयन्तं महाविपो धामूरा अमूरं पुरां दर्माणम् ।
नयन्तो गर्तं वनाधिपं धुहि रिरिश्मश्रुना वारिणं धनं चर्मम् ॥ ५ ॥ १ ॥

प्र । भूः । जयन्तम् । महाम् । विपः । धाम् । मूराः । अमूरम् ।
पुराम् । दर्माणम् । नयन्तः । गर्तम् । वनाम् । धियम् । धुः ।
हिरिः । श्रुम् । न । अवारिणम् । धनं । अर्चम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हे स्तोतस्त्वं जयन्तं जेतव्यान् महानं महातं विपोधां मेधाविनो धर्तारमाग्निं प्रभुः प्रभवः
समर्थो भव स्तोतुमिति शेषः । उद्धीथस्तु भूर्जयन्तमित्येकपदं मत्वा भूरादीन् लोकां जयन्तमिति
व्याचकार । न केवलं त्वमेक एव अपितु मूरामूढाः सर्वेऽपि पुरुषाः अमूरं अमूढं पुरां दर्माणं दारकं
औणादिकोमनिः प्रत्ययस्वरः गर्भं अरण्योर्गर्भभूतं वनां वननीयं वाछंदसीनिवचनादभिपूय-

रूपाभावः हिरिभ्रश्रुं नार्वाणं नेत्युपमार्थीयः श्मश्रुशब्दोऽत्र शोभनत्वेन लोमसामान्यवचनः
हरितरोमोपेतं अर्वाणं अरणशीलं अश्वमिव उत्कृष्टक्षणाश्ववद्भरितकेशस्थानीयज्वालोपेतं
धनचं प्रीणनस्तुतिं शकं ध्वादित्वात्परस्परं इंद्रशमग्निं नयंतो हविर्भिः प्रापयंतः धियं कर्म स्तो-
त्रं वा धुः प्रापयंति गातिस्थेति सिचोलुक् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

निप॒स्त्यासु॑ चि॒तस्त॑भूयन्प॒रि॒वीतो॒ योनौ॑ सीद॒न्तः ।
अतः॑ स॒ङ्ग॒भ्यावि॑शां द॒मूना॒ वि॒धर्म॑णा य॒च्चैरी॑यते नृन् ॥ ६ ॥

नि । प॒स्त्यासु॑ । चि॒तः । स्त॒भुइ॒द्यन् । प॒रि॒वीतः । यो॒नौ ।
सी॒द॒त् । अ॒न्तरि॑ति । अतः॑ । स॒म॒ङ्ग॒भ्या॑ । वि॒शाम॑ । द॒मूनाः ।
वि॒धर्म॑णा । अ॒य॒च्चैः । ई॒य॒ते । नृन् ॥ ६ ॥

वितः विपुस्थानेषु गार्हपत्यादिषु तायमानः स्तभूयन् यजमानगृहान् स्तंभितुमिच्छन्
इच्छार्थं क्वचि तर्दताच्छतरि रूपं परिधीतः परितोज्वालाभिर्व्याप्तः सन् पस्त्यासु यागगृहेषु यो-
नावंतः स्वीये वेद्यात्मके स्थाने निसीदत् निपीदति अतोऽस्मात् स्थानात् विशां यजमानरू-
पाणां मजानां संबंधीनि हवींषिसंगृह्य संगृह्य इंद्रादीनुद्दिश्य प्रक्षानि चरुपुरोडाशादीनि
स्वीकृत्य दमूनाः देवेभ्यो दानमनाः यजमानाय वा भिमतप्रदानमना विधर्मणा तासां विधेयेन
कर्मणा निमित्तेन दानमनाः देवेभ्यो दानपक्षे विविधगमनरूपेण कर्मणा यंचैः शत्रूणां नियमनैः
सह नृन् नेतुन् देवानीयते गच्छति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒स्या ज॒रासी॑द॒माम॑रि॒त्रा अ॒र्च॒द्ध॒मासी॑ अ॒ग्नयः॑ पाव॒काः ।
वि॒त्ती॒च॒र्यः॑ स्वा॒त्रासी॑ भु॒र॒ण्यवो॑ व॒न॒र्षदो॑ वा॒यवो॑ न॒सोमाः॑ ॥ ७ ॥

अस्य । अजरासः । दमाम् । अरित्राः । अर्चतुधूमासः ।

अग्रयः । पावकाः । श्वितीचयः । श्वात्रासः ।

भुरण्यवः । वनसर्दः । वायवः । न । सोमाः ॥ ७ ॥

अत्र बहुत्वेन स्तूपते अस्य यजमानस्य संबन्धिनः अजरासोजरारहिताः दमां दमनीयानां रक्षःप्रभृतोनां दमेः क्विपि सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं तेषामरित्राः तारकाः अर्चजुमासः अर्चतः अर्चनीयाधूपाः धूपोपलक्षिताज्वालावायेपां ते तथोक्ताः पावकाः शोधकाः श्वितीचयः श्वेतिमानमर्चतः श्वितिः श्वेतं औणादिकइः श्वात्रासः क्षिप्रनामैतव क्षिप्रधर्मकाः भुरण्यवोभ्रणशीलाः वनर्षदः वनेषु सीदंतः संहितायां छांदसं रुत्वं वायवोन सोमाः गंतारः सोमा इव हविर्दातुं यजमानस्य शीघ्राभवन्तीति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रजिह्वयाभरतेवेपौअग्निःप्रव्युनानिचेतसापृथिव्याः ।

तमायवःशुचयन्तंपावकमन्द्रंहोतारंदधिरेयजिष्ठम् ॥ ८ ॥

प्र । जिह्वया । भरते । वेपः । अग्निः । प्र । व्युनानि । चेतसा ।

पृथिव्याः । तम् । आयवः । शुचयन्तम् । पावकम् । मन्द्रम् ।

होतारम् । दधिरे । यजिष्ठम् ॥ ८ ॥

योग्निर्जिह्वया ज्वालयाम वेपः कर्मनामैतव कर्म प्रभरते तथा योग्निर्व्युनानि प्रज्ञानानि स्तोत्राणि पृथिव्याः रक्षणाय चेतसानुग्रहयुक्तेन मनसा प्रभरते तमग्निमायवः गंतारोपनूपाः शुचयन्तं दीप्यमानं पावकं शोधकं मंद्रं स्तुत्यं होतारं आह्वातारं होमनिष्पादकं वा यजिष्ठं अतिशयेन यष्टव्यं यष्टुतमं वा दधिरे धारयन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

द्यावापमग्निं पृथिवीजनिष्ठामापस्त्वष्टाभृगवोयंसहोभिः ।

ईळेन्धं प्रथमं मातरिश्वादेवास्तंतक्षुर्मनवेयजत्रम् ॥ ९ ॥

द्यावा । यम् । अग्निम् । पृथिवी इति । जनिष्टाम् । आपः ।
 त्वष्टा । भृगवः । यम् । सहः इति । ईकेन्यम् । प्रथमम् ।
 मातरिश्वा । देवाः । तत्क्षुः । मनवे । यजत्रम् ॥ ९ ॥

यमग्निं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ जनिष्टां अजनिषातां जनेर्लुङि व्यत्ययेन परस्मैपदं
 आपश्च यमुदपादयन् वैद्युतरूपेण त्वष्टा च यमजनयत् भृगवश्च यं सहोभिर्वलैः स्तोत्रादिसा-
 धनैः लब्धवन्तः । भृगोर्विदन्तितुक्त्वं । किंच ईकेन्यं स्तुत्यं यं प्रथमं मातरिश्वा वायुरुदपाद-
 यत् अन्येदेवाश्च मनवे राज्ञे मनोरथाय यजत्रं यष्टव्यं यमग्निं तत्क्षुः निष्पादितवन्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यंत्वादेवादधिरेहव्यवाहं पुरुस्पृहोमानुपासोयजत्रम् ।
 सयामन्त्रग्नेस्तुवतेवयोधाः प्रदेवयन्यशसः संहिपूर्वाः ॥ १० ॥ २ ॥

यम् । त्वा । देवाः । दधिरे । हव्यवाहम् । पुरुस्पृहः ।
 मानुपासः । यजत्रम् । सः । यामन् । अग्ने । तुवते । वयः । धाः ।
 प्र । देवयन् । यशसः । सम् । हि । पूर्वाः ॥ १० ॥ २ ॥

हे अग्ने हव्यवाहं यं त्वात्वा देवादधिरे धारितवन्तः मानुपासोमनुष्याश्च पुरुस्पृहो बहुकामान्
 स्पृहयन्तो यजत्रं यष्टव्यं दधिरे धारितवन्तः । हे अग्ने सत्त्वं यामन् यामनि यज्ञे तुवते मह्यं त्वं व-
 योज्ञं धाः देहि । हे अग्ने त्वत्तः देवयन् देवकामो यजमानः पूर्वविह्वीः बहूनि यशसो यशसि
 सं हि इति उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः संप्रामोति खलु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जगृष्माते इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं आंगिरसस्य सप्तगुणाग्रः आर्षं त्रैष्टुभं विकुंठानामासुरस्त्री
 साचेंद्रसदृशं पुत्रं कामयमाना रुच्छूचां द्रायणादिकं तपस्तेपे मत्सदृशोन्यः कश्चिन्माजनिष्टेति
 बुधेन्द्रएव तस्याः पुत्रो जातः तादृशो वैकुण्ठईन्द्रो देवता । तथा चानुक्रांतं—जगृष्माद्यौ सप्तगुर्वैकुण्ठमि-
 द्रं तुष्टावेत्यादि । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ज॒गृ॒भ्माते॒दक्षिण॑मिन्द्र॒हस्तं॑वसू॒यवो॑वसु॒पते॒वसू॑नाम् ।
वि॒द्म्राहि॑त्वा॒गोप॑ति॒शूर॒गोना॑म॒स्मभ्यं॑चि॒त्रं॒वृष॑णं॒रयि॑दाः ॥ १ ॥

ज॒गृ॒भ्म । ते । दक्षि॑णम् । इन्द्र॒ । हस्तं॑म् । व॒सु॒ऽयवः॑ । व॒सु॒ऽप॒ते ।
वसू॑नाम् । वि॒द्म । हि । त्वा । गो॒ऽप॒तिम् । शूर॒ । गोना॑म् ।
अ॒स्मभ्य॑म् । चि॒त्रम् । वृ॒ष॒णम् । र॒यिम् । दाः ॥ १ ॥

वसूनां वसुपते बहूनां धनानां स्वामिन् हे इन्द्र ते तव दक्षिणं हस्तं वसूयवोवसुकामाः वयं जगृभ्म गृह्णीमः । यथा बहुषदस्पाथिनोमसपदत्वा न गंतव्यमिति हस्तं गृह्णति तद्वत् । हे शूर वि॒क्रीते॑द्र त्वा त्वां गोनां गोपतिं अत्र वृत्त्यवृत्तिभ्यां स्वामित्वं बहुत्वं च प्रतिपाद्यते बहूनीनां गवां पतिं विद्म जानीमः अतोस्मभ्यं चित्रं चापनीयं वृषणं वर्षकं रयिं धनं दाः देहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वा॒युधं॑स्व॒वंसं॑सु॒नी॒धं॑चतुःसमु॒द्रं॒धरु॑णं॒रयी॑णाम् ।
च॒र्क॒त्यं॑शं॒स्यं॑भूरि॒वार॑म॒स्मभ्यं॑चि॒त्रं॒वृष॑णं॒रयि॑दाः ॥ २ ॥

सु॒ऽआ॒युध॑म् । सु॒ऽअ॒व॒स॒म् । सु॒ऽनी॒धम् । चतुः॑समु॒द्रम् ।
ध॒रु॒णम् । र॒यी॒णाम् । च॒र्क॒त्यम् । शं॒स्यम् । भूरि॑ऽवारम् ।
अ॒स्मभ्य॑म् । चि॒त्रम् । वृ॒ष॒णम् । र॒यिम् । दाः ॥ २ ॥

स्वायुधं शोभनवज्राद्यायुधं स्ववंसं शोभनरक्षणं सुगमनं वा सुनीधं सुनयनं चतुःसमुद्रं चतुरः समुद्रान् योषयसाव्यामोति तं धरुणं धारकं तेषां रयीणां धनानां चर्कत्यं पुनःपुनः कर्तव्यं शंस्यं स्तुत्यं भूरिवारं भूरीणां दुःखानां वारकं बहुभिर्वरणीयं वा त्वां विद्मेति शेषः । तादृशोस्मभ्यमित्यादिपूर्ववत् । यद्वा हे इन्द्र ईदृग्गुणविशिष्टं पुत्राख्यं रयिं दाः देहि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुब्रह्माणदेववन्तंवृहन्तंमुरुंगंभीरंपृथुबुधमिन्द्र ।

श्रुतक्रपिमृगमभिमातिपाहंस्मभ्यंचित्रंवृषणंरयिंदाः ॥ ३ ॥

सुब्रह्माणम् । देववन्तम् । वृहन्तम् । उरुम् । गभीरम् ।

पृथुबुधम् । इन्द्र । श्रुतक्रपिम् । उग्रम् । अभिमातिः सहम् ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं सुब्रह्माणं ब्रह्मपरिवृढं स्तुतिलक्षणं कर्म शोभनस्तुतिकमित्यर्थः देववन्तं बृहन्तं महातं उरुं विस्तीर्णं गभीरं असुरादिभिरगम्यं पृथुबुधं विततमूलं श्रुतक्रपिं श्रुताक्रपयोयेन तादृशक्रपीणां ख्यापयितारं प्रथितज्ञानं वा उग्रमुदूर्णबलं अतएवाभिमातिपाहं अभिमातीनां शत्रूणां अभिभवितारं हंतारं अस्मभ्यं चित्रं पूज्यं वृषणं वर्षकं पुत्रं रयिं धनं च दाः देहि । अथवा विशेष्यविशेषणभावः उक्तलक्षणं पुत्राख्यं रयिं दाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सनद्वाजंविप्रवीरंतरुत्रंधनस्पृतंशशुवांसंसुदक्षम् ।

दस्युहनंपूर्भिर्दमिन्द्रसत्यमस्मभ्यंचित्रंवृषणंरयिंदाः ॥ ४ ॥

सनत्स्वाजम् । विप्रवृषीरम् । तरुत्रम् । धनस्पृतम् । शशुस्वांसम् ।

सुदक्षम् । दस्युहनम् । पूःभिर्दम् । इन्द्र । सत्यम् ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रयिम् । दाः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र सनद्वाजं लब्धानं विप्रवीरं मेधाविनं पुत्रं तरुत्रं वारकं धनस्पृतं धनानां पूरकं स्पृष्टारं वा स्पृणोतेः स्पृशतेर्वोत्तरं पदं शशुवांसं वर्धमानं सुदक्षं शोभनबलं दस्युहनं शत्रूणां हंतारं पूर्भिर्दं शत्रूणां पुरां भेत्तारं सत्यं सत्यकर्माणं शिष्टमुक्तं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अश्वावन्तरथिनवीरवन्तसहस्रिणंशतिनंवाजमिन्द्र ।
भद्रवातंविप्रवीरंस्वर्षामस्मभ्यंचित्रंवृषणंरथिदाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

अश्ववन्तम् । रथिनम् । वीरवन्तम् । सहस्रिणम् । शतिनम् ।
वाजम् । इन्द्र । भद्रव्रातम् । विप्रवीरम् । स्वःसाम् ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रथिम् । दाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र अश्वावंतं बहुभिरश्वैरुपेतं रथिनं रथवंतं वीरवंतं वीरैः पुरुषैरुपेतं सहस्रिणं
सहस्रवंतं शतिनं शतवंतं असंख्यातगवादियुक्तमित्यर्थः वाजं वाजोन्नं तद्वतं अर्शआदिभ्यो-
न् भद्रवातं भद्रगणं कल्याणसेवकैः परिवृतं विप्रवीरं विप्रवीरैश्चोपेतं स्वर्षां सर्वस्य संभ-
कारं शिष्टमुक्तं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

प्रसप्तगुंमृतधीतिं सुमेधां बृहस्पतिं मतिरच्छाजिगाति ।
य आङ्घ्रिसोनमसोपसद्योस्मभ्यंचित्रं वृषणं रथिदाः ॥ ६ ॥

प्र । प्रसप्तगुम् । मृतधीतिम् । सुमेधाम् । बृहस्पतिम् । मतिः ।
अच्छ । जिगाति । यः । आङ्घ्रिसः । नमसा । उपसद्यः ।
अस्मभ्यम् । चित्रम् । वृषणम् । रथिम् । दाः ॥ ६ ॥

सप्तगुं मां मतिः स्तुतिर्देवविषया अच्छ जिगाति अभिगच्छति । कीदृशं सप्तगुं मृतधी-
तिं सत्यकर्माणं सुमेधसं शोभनप्रज्ञं बृहस्पतिं बृहत्तोमंत्रस्य स्वामिनं यः सप्तगुरांगिरसोगिरो-
गोत्रोत्पन्नोऽहं नमस्कारेण देवानुपसद्यः उपगतव्यः यद्वा नमसाभिनोपसद्यः उपसदनीयोदेवैरनु-
ग्राह्यइत्यर्थः तादृशाय अस्मभ्यं महे चित्रं वृषणं रथिं दाः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वनीवानोममंदूतासुइन्द्रंस्तोमांश्चरन्तिसुमतीरियानाः ।

हृदिस्पृशोमनसावच्यमानाअस्मभ्यंचित्रंहर्षणंरयिदाः ॥ ७ ॥

वनीवानः । मम । दूतासः । इन्द्रम् । स्तोमाः । चरन्ति । सुमतीः ।

इयानाः । हृदिस्पृशः । मनसा । वच्यमानाः ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । हर्षणम् । रयिम् । दाः ॥ ७ ॥

वनीवानोवननवतः वननं संभजनं तद्वतः वनेच्छन्दसीवनिपौचेतिमत्वथीयोवनिप मम सप्तगोः दूतासोदूतसदृशाः दूतायथा भर्तुरभिमतार्थं प्रापणीयं प्रापयन्ति तद्वत्स्तुत्यान् गुणेन प्रापयन्तः स्तोमाः स्तवाः सुमतीः तस्यैन्द्रस्यास्मद्विषयाअनुकूलाबुद्धीरियानाः याचमानाः इन्द्रं चरन्ति प्रामुख्यं । पुनश्च तएव विशेष्यन्ते—हृदिस्पृशः हृदये स्पृशन्तः स्तुत्यस्य प्रियभूताइत्यर्थः हृद्युक्त्यङ्कितरूपसंख्यानमिति सप्तम्यालुक् मनसा सत्वोद्विक्तेन वच्यमानाः उच्यमानाः । अस्मभ्यमित्यादिगतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्वायामिदृद्धितन्नइन्द्रबृहन्तंक्षयमसमंजनानाम् ।

अभितद्यावापृथिवीगृणीतामस्मभ्यंचित्रंहर्षणंरयिदाः ॥ ८॥४॥

यत् । त्वा । यामि । दृद्धि । तत् । नः । इन्द्र । बृहन्तम् । क्षयम् ।

असमम् । जनानाम् । अभि । तत् । द्यावापृथिवी इति । गृणीताम् ।

अस्मभ्यम् । चित्रम् । हर्षणम् । रयिम् । दाः ॥ ८ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां यद्वक्ष्यमाणं यामि याचामि वर्णलोपच्छांदसः तव याच्यमानं नोस्मभ्यं दृद्धिं देहि दददाने लोटि व्यत्ययेन परस्मैपदं बहुलच्छन्दसीति शपोलुक् । तदिति सामान्येन निर्दिष्टं विशेषयति बृहन्तं महान्तं क्षयं निवासं जनानां यजमानानामन्येषां असमं असाधारणं देहि । त्वया दातव्यं द्यावापृथिवी अभिगृणीतां अभिमन्येतां ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अहंभुवमित्येकादशार्चं पठं सूक्तं पूर्वसूक्तेन सप्तगुनास्तुतोहृष्टः सन्निदमादिसूक्तत्रयेण स्वयमात्मानमस्तौव । तस्माद्वैकुण्ठाख्यस्यैन्द्रस्यवाक्यत्वात् यस्यवाक्यंसकृषिरिति परिभाषया इन्द्रऋषिः वैकुण्ठस्यैन्द्रस्यैव स्तूयमानत्वात् यातेनोच्यतइतिपरिभाषया इन्द्रएवदेवता दशम्येकाशीसप्तम्यस्त्रिदुभः शिष्टास्त्रिदुवन्तपरिभाषया जगत्पः । तथाचानुक्तं—सप्तगुस्तुतिसंहृष्टआत्मानमुत्तरैस्त्रिभिस्तुष्टावाहंभुवमेकादशांत्येन्द्रिभौ सप्तमीचेति । अतिरात्रे द्वितीयपर्याये होतुः शस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितं च—अहंभुवमपाग्यस्यांधसोमद्वायेति याज्येवि । समूहस्यदशरात्रस्य तृतीयेछंदोमे निष्केवत्येप्पेतत्सूक्तं । अहंभुवन्तचइन्द्रियमितिनिष्केवत्यमिति हि सूत्रितं ।

तत्र मथमा—

अहंभुवन्तुनःपूर्यस्पतिरहंधनानिसंजयामिशश्वतः ।

माहवन्तेपितरंनजन्तवोहंदाशुपेविभजामिभोजनम् ॥ १ ॥

अहम् । भुवम् । वसुनः । पूर्यः । पतिः । अहम् । धनानि । सम् ।

जयामि । शश्वतः । माम् । हवन्ते । पितरम् । न । जन्तवः ।

अहम् । दाशुपे । वि । भजामि । भोजनम् ॥ १ ॥

अहमिन्द्रोवसुनोधनस्य पूर्यः मुख्यः असाधारणः पतिः स्वामी भुवं अभवं भवतेर्लङि बहुलंछंदसीति शपोलुक् अचिभ्रुधात्वित्यादिनोवङादेशः अहभावच्छांदसः । तथाहं शश्वतः बहुनमितव बहोः शत्रोः संबन्धीनि धनानि समित्येकीभावे सह जयामि । किंच मामेव जंतवः प्राणिनोयजमानाहवन्ते आह्वयन्ति पितरंन पितरमिव पुत्राः अहं दाशुपे हविषोदात्रे यजमानाय भोजनमन्नं विभजामि ददामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहमिन्द्रोरोधोवक्षोअथर्वणस्त्रिनायगाअंजनयमहेरधि ।

अहंदस्युभ्यःपरिन्मृणमाददेगोत्राशिस्तंदधीचेमातरिश्वने ॥ २ ॥

अ॒हम् । इन्द्रः । रोधः । वक्षः । अथर्वणः । त्रिताय । गाः ।
 अ॒ज॒न॒य॒म् । अहेः । अधि । अ॒हम् । दस्यु॑श्भ्यः । परि । नृ॒ष्णम् ।
 आ । ददे । गो॒त्रा । शि॒क्षन् । द॒धी॒चे । मा॒तरि॒श्व॒ने ॥ २ ॥

आद्यपादस्फेतिहासमाहुः आथर्वणं दध्यंचं मधुविद्यावंतं इंद्रागत्य मधुविद्यां कस्य
 चिन्नं नृयाइति नियमितवान् । यदि नृयास्ते शिरश्छेत्स्यामीत्युक्तवान् सचाथर्वणोऽपि विज्ञायामुवाच
 इदं हेतुं मधुदध्यङ्गाथर्वणोऽपि विज्ञायामुवाच । अश्वस्यशीर्ष्णाप्रयदीमुवाचेति हि श्रुती । सचेंद्र-
 आगत्य दधीचः शिरोहरदिति । तदप्येव्यते—इंद्रोहं अथर्वणोऽथर्वणः पुत्रस्य दधीचो वक्षस्तदु-
 पलक्षितं शिर इत्यर्थः तस्य रोधो रोधको हर्तास्मि तथा त्रितायै तन्नामकायाध्याय कूपपतिताय
 तदुद्धरणार्थमहेर्मेघस्याधि उपरिगा उदकानि अजनयं उदपादयं त्रितस्य कूपपतितस्येंद्रं प्रति
 उद्धरणमार्थनं । संमातर्पत्य भित्तं इत्यत्र प्रतिपादितं । तथाहं दस्युष्य उपक्षपयितृष्यः शत्रुष्यः सका-
 शानृष्णं धनमाददे आदत्तवानस्मि । किंकुर्वन् गोत्रा गवां उदकानां पालकान् मेघान् शि॒क्षन्
 हिंसन् किमर्थं मातरिश्वने मातरिश्वनः पुत्राय दधीचे एतन्नामकाय ऋषये वर्षकामनया पृ-
 वृक्षं वर्षितुमिच्छन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

म॒ह्यं॒ त्व॒ष्टा॒ व॒ज्रं॒ म॒त॒क्ष॒दा॒य॒सं॒ म॒यि॒ दे॒वा॒सो॒ वृ॒ज॒न्नि॒पि॒क॒तु॒म् ।
 म॒मा॒नी॒कं॒ सूर्य॑स्येव दु॒ष्टरं॒ मा॒मा॒र्य॑न्ति कृ॒तेन॒ क॒र्त्वेन॒ च ॥ ३ ॥

म॒ह्यं॒ । त्व॒ष्टा॒ । व॒ज्रं॒ । अ॒त॒क्ष॒त् । आ॒य॒सम् । म॒यि॒ । दे॒वा॒सः ।
 अ॒वृ॒ज॒न् । अ॒पि॒ । क॒तु॒म् । म॒म॒ । अ॒नी॒कम् । सूर्य॑स्येव ।
 दु॒ष्ट॒रं॒ । मा॒म् । आ॒र्य॑न्ति । कृ॒तेन॒ । क॒र्त्वेन॒ । च॒ । ३ ॥

मह्यं मदर्थं त्वष्टा देवः आयसमयोमयं वज्रं आयुधं अतक्षत् संपादितवान् । अपिच
 देवाः मयि विषये कृतुं यज्ञं अवृजन् कुर्वन्ति मम अनीकं अश्वादि सूर्यस्येव रवेरिव दुस्तरं
 दुरवगाहं । किंच कृतेन निष्पादितेन कर्त्वेन वृत्रवधादिरूपेण कर्मणा उपलक्षितं मां सर्वे
 आर्यन्ति गच्छन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अहमेतंगव्ययमश्व्यं पशुं पुरीपिणं सायकेनाहिरण्ययम् ।
पुरुसहस्रानि शिशामि दाशुपे यन्मासो मास उक्थिनो अमन्दिपुः ॥ ४ ॥

अहम् । एतम् । गव्ययम् । अश्वयम् । पशुम् । पुरीपिणम् ।
सायकेन । हिरण्ययम् । पुरु । सहस्रा । नि । शिशामि । दाशुपे ।
यत् । मा । सोमासः । उक्थिनः । अमन्दिपुः ॥ ४ ॥

अहं एतं गव्ययं गोमयं अश्वयं अश्वमयं हिरण्ययं हिरण्यमयं हिरण्यमालं-
कारोपेतं पुरीपिणं पुरीषमुदकं क्षीररूपं तद्वत् पशुं शत्रुसर्वधिर्न जात्येकवचनं पशुसंघमित्य-
र्थः । तं सायकेनायुधेनाजयं । तथा पुरु पुरुणि सहस्रा सहस्राणि शस्त्राणि निशिशामि संस्क-
रोमि दाशुपे दत्तवते यजमानाय वैरिविनाशायेत्यर्थः । कदेति उच्यते—यद्यदा मा मां सोमासः
सोमाः उक्थिनः शस्त्रेणेताः संतः अथवा सोमेन शस्त्रेणेतायजमाना अमन्दिपुस्तर्पयन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अहमिन्द्रो न पराजिग्य इद्धनं न मृत्यवे वतस्थे कदाचन ।
सोममिन्मासु न्वन्तो याचता वसुन मे पूरवः सख्ये रिपाथन ॥ ५ ॥ ५ ॥

अहम् । इन्द्रः । न । परा । जिग्ये । इत् । धनम् । न ।
मृत्यवे । अव । तस्थे । कदा । चन । सोमम् । इत् । मा । सुन्वन्तः ।
याचत । वसु । न । मे । पूरवः । सख्ये । रिपाथन ॥ ५ ॥ ५ ॥

इंद्रः सर्वस्य धनस्य स्वाम्यहं धनं आत्मीयं न पराजिग्ये इत् नैव पराभावयापि मदी-
यं धनं न पराभूयत इत्यर्थः । किंचाहं मृत्यवे सर्वेषां मारकाय कदाचन कदापि नावतस्थे ना-
वस्थितो भवामि इदं भक्तान् मृत्युभाजो भवन्ति किल किमु वक्तव्यं इन्द्रस्य मृत्युविरहे । यस्मादेवं
तस्मात्सोमं सुन्वन्तो हे यजमानाः वसु युष्मदपेक्षितं धनं मेव मामेव याचत हे पूरवः मनुष्याः
मे सख्ये न रिपाथन मारिष्ठा भवथ मत्सख्यं मा विनाशयथ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पञ्चमोऽष्टकः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अहमेताञ्छाश्वंसतोद्वादेन्द्रयेवज्रं युधयेकृण्वत ।

आह्वयमानाँ अवहन्मनाहनन्दृह्णावदन्ननमस्युर्नमस्विनः ॥ ६ ॥

अहम् । एतान् । शाश्वंसतः । द्वाद्वा । इन्द्रम् । ये । वज्रम् ।

युधये । अकृण्वत । आह्वयमानान् । अवम् । हन्मना । अहनम् ।

दृह्णा । वदन् । अनमस्युः । नमस्विनः ॥ ६ ॥

अहमिदमेतान् वक्ष्यमाणान् शाश्वंसतः भृशं प्राणतः प्रवृद्धबलान् शत्रून् द्वाद्वा द्वौद्वौ युग्मभूतावित्यर्थः तानेतानि संबन्धः । एतानित्युक्तंकानित्याह ये च इन्द्रं शत्रूणां दारकं इच्छन्तूणां दारयितेति निरुक्तं । ईदृशं वज्रं बलिनं यद्वा वज्रवंतं युधये युद्धायाकृण्वताकुर्वन् तानेतानित्यर्थः । पुनः कीदृशान् आह्वयमानान् एहि युध्यस्वेत्याह्वयतः शत्रून् नमस्विनः नमनवतोबलान्नामयित्वा अनमस्युः अप्रणतिशीलः सन् दृह्णा दृढानि भयजनकानि स्थिराणि वचनानि वदन् हन्मना हननसाधनेन वज्रेण अवाहनं हतवानस्मि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभी॑ इदमेकमेको॑ अस्मिन्नि॒प्याल॒भी॑द्वाकिमुत्रयः॑ करन्ति ।

खले॑न॒पर्पा॑न्प्रति॒हन्मि॒भूरि॑ किं॒मा॒निन्द॑न्ति॒शत्र॑वो॒निन्द्राः॑ ॥ ७ ॥

अभि । इदम् । एकम् । एकः । अस्मि । निप्याद् । अभि ।

द्वा । किम् । ऊँ इति । त्रयः । करन्ति । खले । न । पर्पान् ।

प्रति । हन्मि । भूरि । किम् । मा । निन्दन्ति । शत्रवः ।

अनिन्द्राः ॥ ७ ॥

अहं इदं इदानीमेकं शत्रुमेकोसहायएव सन्नश्यस्मि अभिभवामि । किंच निःपाद् सप्तवाजिःपहमाणोहं द्वाद्वावर्षसेसरात्रू अश्यस्मि किमु किंवा त्रयः शत्रवः करन्ति कुर्वन्ति तान-

प्यभिभवामीत्यर्थः । किं बहुना खले न खले यथा निष्पावजीर्णवीक्षादिस्तवान् अनायासेन
प्रतिहन्ति कर्षकः तद्वत्पर्पान् परुषान्निष्ठुरान् भूरि बहून् शत्रून् प्रतिहन्मि मा मां अनिद्राः इन्द्र-
रहिताः इन्द्रपजानन्तः इन्द्रविरोधिनः शत्रवोमार्भिर्द्रुं किं निन्दन्ति निन्दितुमशक्ता इत्यर्थः । अत्रा-
भिभवामीदमेकमेकोस्मि निःपहमाणः सपन्नानभिभवामि द्वौ किमात्रयः कुर्वन्त्येकइतासंख्या-
द्वौ द्रुततरासंख्यात्रयस्तीर्णतमासंख्या चत्वारश्चत्तितवमासंख्येत्यादिनिर्हकं द्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अहं गुह्यभ्यो अतिथिग्वमिष्करमिपुनरुत्तुरं विक्षुधारयम् ।
यत्पर्णयघ्न उतवाकरं जहे प्राहं महेत्तु हृत्ये अशुश्रुवि ॥ ८ ॥

अहम् । गुह्यभ्यः । अतिथिः । ग्वम् । इष्करम् । इपम् । न ।
उत्तुरम् । विक्षु । धारयम् । यत् । पर्णयघ्ने । उत । वा ।
करं । जहे । प्र । अहम् । महे । उत्तु हृत्ये । अशुश्रुवि ॥ ८ ॥

अहमिन्द्रोगुह्यः एतन्नामकेऽप्योजनपदेभ्यः रक्षणायातिथिग्वं अतिथिगोः पुत्रं दिवो-
दासपुत्रमिष्करं मिष्कर्तारं वृषतुरं शत्रूणां हिंसकं विक्षु प्रजासु मध्ये इपुनं अश्वमिव तास्य-
मन्नं यथा भोगाय भवति तद्वत् अन्नस्थानीयं धारयं धारितवानस्मि । कदेति उच्यते यद्य-
दा पर्णयघ्ने पर्णयनामकस्यासुरस्य हननवति उतवा अपिच करं जहे एतन्नामकस्य हननोपेवे
महे महति वृहहत्ये संग्रामे अहं प्र प्रकर्षेण अशुश्रुवि विश्रुतोऽभवम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

प्रमेनमीसाप्यहपेभुजेभूद्रवामेपंसख्याकृणुतहिता ।
दिद्युयदस्यसमिथेपुमंहयमादिदेनंशंस्यमुक्थ्यंकरम् ॥ ९ ॥

प्र । मे । नमी । साप्यः । हपे । भुजे । भूद्रवामे । पंसख्या । कृणुत । हिता ।
सख्या । कृणुत । हिता । दिद्युम् । यत् । अस्य । समुद्भूथेपुं ।
मंहयम् । आत् । इत् । एनम् । शंस्यम् । उद्भूथ्यम् । करम् ॥ ९ ॥

मे मम मत्संबंधी नमी नामकत्वान्नमः स्तोत्रं तदस्यास्तीति नमी स्तोता साध्यः सर्वैरा-
श्रयणीयः सन्निपेऽन्नाय भुजे भोगाय प्रभूत् प्रभवति तं मत्स्तोतारं मनुष्यागवामेपे अन्वेपणाय
सख्या सख्याय च द्विता द्विविधं द्विप्रकाराय कृणुत कृण्वंति गवां दातारं सखार्यं च कुर्वती-
त्यर्थः । यद्वा गवामेपे एषणे द्विता द्वेधा सख्याय शरीराय सैनिकाय च सख्याय कृण्वंति ।
कदेति तदुच्यते यद्यदास्य मत्संबन्धिनः स्तोतुर्जगार्थं समिथेषु संग्रामेषु दिद्युं आयुधं मह्यं
स्वीकुर्यामित्यर्थः आदिदनन्तरमेवैनं स्तोतारं शंस्यं स्तुत्यमुक्थ्यं उक्थार्हं करं अकरं करोमि ॥९॥

अथ दशमी—

प्रनेमस्मिन्ददृशे सोमो अन्तर्गोपानेममाविरस्थाकृणोति ।

सतिग्मशृङ्गं वृषभं युयुत्सन्द्रुहस्तस्थौ बहुले वृद्धो अन्तः ॥ १० ॥

प्र । नेमस्मिन् । दृशे । सोमः । अन्तः । गोपाः । नेमम् । आविः ।

अस्था । कृणोति । सः । तिग्मशृङ्गम् । वृषभम् । युयुत्सन् ।

द्रुहः । तस्थौ । बहुले । वृद्धः । अन्तरिति ॥ १० ॥

नेमस्मिन्नेमशब्दोर्ध्वर्थायः यथा अयथा च द्वौ पुरुषौ युध्यंतौ वयोरेकस्मिन्यद्वीत्यर्थः
तस्मिन्नन्तः सोमो दृशे दृश्यते तं नेमं अर्धमेकं गोपाः गोपायितेन्द्रः अस्थाक्षेणसाधनेनेन्द्रेण
आविष्करोति प्रकटयति शत्रुभिरनभिभूतं करोतीत्यर्थः सः यत्र सोमो न दृश्यते सः तिग्म-
शृङ्गं तीक्ष्णायुधं वृषभं बाणान् वर्षतमं इन्द्रेणानुगृहीतं प्रतियुयुत्सन् योद्धुमिच्छन् वृद्धो-
द्गोधा वृद्धः सन् बहुले अंधकारे अंतस्तस्य मध्ये तस्थौ तिष्ठति यद्वैवं व्याख्येयं नेमस्मि-
न्निन्द्रभक्ते अंतः सोमोदृशे नेममन्यं गोपाः स्वभक्तक्षकईन्द्रः अस्था वज्रेणाविष्करोति आ-
विष्करोति वज्रेण प्रकटयतीत्यर्थः सनेमोद्रुहस्तिग्मशृङ्गं वृषभमिन्द्रयुयुत्सन् शिष्टं समानं ॥१०॥

अथैकादशी—

आदित्यानां वसूनां रुद्रियाणां देवो देवानां नमिनामिधामं ।

ते मां मुद्राय शर्वसेततक्षरपराजितमस्तु तमपाह्वम् ॥ ११ ॥ ६ ॥

आदित्यानां । वसूनाम् । रुद्रियाणाम् । देवः । देवानाम् ।
न । मिनामि । धाम् । ते । मा । भद्राय । शवसे । तत्क्षुः ।
अपराहजितम् । अस्तृतम् । अपाहम् ॥ ११ ॥ ६ ॥

आदित्यानां वसूनां रुद्रियाणां रुद्राणां यद्वा रुद्रपुत्राणां मरुतां च देवानां धाम स्थानं
देवईन्द्रो न मिनाति न हिनस्ति वे आदित्यादयो मां भद्राय शवसे तत्क्षुः अनुगृह्णतु अपरा-
जितमस्तृतमार्हंसितमपाहं अनभिभूतं ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पद्योवर्गः ॥ ६ ॥

अहं दामित्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं वैकुण्ठईन्द्र एव ऋषिः देवता च । द्वितीयैकादश्यौ त्रिष्टुभौ
शिष्टाजगत्यः । अनुक्रांतं—अहं दामित्योपाधे च त्रिष्टुभाविता । द्वितीये पर्याये मैत्रावरुणस्येदं
सूक्तं । सूचितं—अहं दांपातासुतमिन्द्रो अस्तु सोममिति ।

तत्र प्रथमा—

अहंदां गृणते पूर्व्यं वस्वहं ब्रह्मं रुणवं मस्यं वर्धनम् ।
अहंभुवं यजमानस्य चोदिताय ज्वनः साक्षि विश्वस्मिन् भरे ॥ १ ॥
अहम् । दाम् । गृणते । पूर्व्यम् । वसु । अहम् । ब्रह्म । रुणवम् ।
मस्यम् । वर्धनम् । अहम् । भुवम् । यजमानस्य । चोदिता ।
अयं ज्वनः । साक्षि । विश्वस्मिन् । भरे ॥ १ ॥

अहमिन्द्रो गृणते स्तुवते पूर्व्यं मुख्यं वसु धनं दां अदां अहमेव ब्रह्म परिवृढं कर्म स्तुति-
लक्षणं मस्यं वर्धनं रुणवं करोमि स्तोतुः संबन्धि स्तोत्रं तस्मै धनं प्रयच्छन् मस्यमेव वर्धनं क-
रोमीत्यर्थः । तथाहं यजमानस्य मामुद्दिश्य यष्टुर्धनस्य चोदिता मेरकोभुवं भवामि अयन्वनोऽ-
यष्टुः अयष्टारमित्यर्थः तं विश्वस्मिन् भरे सर्वस्मिन्पितृग्रामे साक्षि अभिभवामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मांधुरिन्द्रं नाम देवतां दिवश्च मग्मश्चापां च जन्तवः ।
अहं हरीरुपणा विव्रतारू अहं वज्रं शवसे घृण्णवा ददे ॥ २ ॥

माम् । धुः । इन्द्रम् । नाम । देवता । दिवः । च । गमः । च ।
 अपाम् । च । जन्तवः । अहम् । हरी इति । वृषणा । विद्वन्ता ।
 रघू इति । अहम् । वज्रम् । शर्वसे । धृष्णु । आ । ददे ॥ २ ॥

इन्द्रं नाम इन्द्रनामानं मां देवता देवानां मध्ये दिवोद्युलोकस्य ग्मा पृथिवी आपोतरिक्षं
 एतेषु लोकेषु जंतवोजातामामेव धुः अधुर्धारयन्ति हविर्भिः स्तुतिभिश्च अहं यज्ञगमनाय संग्राम-
 गमनाय वा हरी हरितवर्णौ वृषणा पुंस्वोपेतौ विद्वता विविधकर्माणौ रघु लघुगामिनौ अश्वौ
 न योजयामि रथे । तथाहं धृष्णु धर्षकं वज्रमायुधं शर्वसे बलायाददे स्वीकरोमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहमत्कंकवयेशिश्रथंहथैरहंकुत्समावमाजित्तिभिः ।
 अहंशुष्णस्यश्रथितावधर्ममन्नयोररार्यन्नामदस्यवे ॥ ३ ॥
 अहम् । अत्कम् । कवयै । शिश्रथम् । हथैः । अहम् । कुत्सम् ।
 आवम् । आजिभिः । जित्तिभिः । अहम् । शुष्णस्य । श्रथिता ।
 वधः । यम् । न । यः । ररे । आर्यम् । नाम । दस्यवे ॥ ३ ॥

अहमिन्द्रोत्कमाच्छादकं शत्रुपुत्रं कवये उशनसे ऋषये तस्य सुखवासाय हथैर्वहुमकारैः
 प्रहारैस्तत्साधनैरायुधैर्वा शिश्रथं ताडितवानस्मि श्रथतिर्वधकर्मा । किंचाहं कुत्समेतन्नामकं
 ऋषिं आभित्तिभिः शुष्णवधादिरूपैः कुत्सायशुष्णमशुष्पनिवर्हीरित्यादिमंत्रांतरैरस्थरक्षणैराव-
 मरक्षं । पूर्वमेव कृतान्यपि रक्षणानीदानीमेव कृतानीत्यनु वदति कुत्सार्थं शुष्णस्य एन्नामक-
 स्यात्तुरस्य श्रथिता हिंसिता तस्य हननायेत्यर्थः वधः वज्रं यमं प्रहरणाय नियमितवानस्मि
 योहं आर्यं अर्यसंबन्धि आर्याणां देयमित्यर्थः तादृशं नाम उदकनामैतत् नामकमुदकं दस्यवे
 शत्रवे उपक्षपयित्रे न ररे नदत्तवानस्मि यद्वा आर्यं पूज्यमित्यसाधारणं नाम दस्यवे न दत्तवा-
 नस्मि अत्रेन्द्रस्यात्मस्तुतौ कुत्सरक्षणशुष्णवधादिकं आवःकुत्समिन्द्रयस्मिन्त्वाकम् शुष्पांषिमु-
 क्यवंधृषमिन्द्रेत्यादिषु बहुधा प्रपञ्चितं । अतोऽग्रन्थविस्तरभयान्नात्र वक्ष्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अहंपितेववेतसूँरभिष्टयेतुग्रंकुत्सायस्मादिमंचरन्धयम् ।

अहंभुवंयजमानस्यराजनिप्रयद्धरेतुजयेनप्रियाधृपे ॥ ४ ॥

अहम् । पिताइव । वेतसूत् । अभिष्टये । तुग्रम् । कुत्साय ।

स्मत्इहभम् । च । रन्धयम् । अहम् । भुवम् । यजमानस्य ।

राजनि । प्र । यत् । जरे । तुजये । न । प्रिया । आधृपे ॥ ४ ॥

अहं इन्द्रः पितेव पिता पुत्रायेव सयथा तस्मै निर्वाहार्थं अभिमर्तदेशं प्रसाधयति तद्वद् वेतसूनेतन्नामकान् जनपदानभिष्टयेभीच्छते कुत्साय महर्षये तुग्रं स्मदिमंच रन्धयं वशमनयं अहं यजमानस्य राजनि राजनार्थं भुवं अभवं समर्थइतिशेषः । यद् यस्मात् तुजये न पुत्रायेव पिता तस्मै यजमानाय धृपे शत्रूणां धर्षणाय प्रिया प्रियाणि प्रभरे प्रभरामि तस्माद्यजमानस्य राजनि भुवमिति संबन्धः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अहंरन्धयंमृगयंश्रुतर्वणेयन्माजिहीतव्युनाचनानुपक् ।

अहंवेशंनन्नमायवैकरमहंसव्यायपइभिमरन्धयम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

अहम् । रन्धयम् । मृगयम् । श्रुतर्वणे । यत् । मा । अजिहीत ।

व्युना । चन । आनुपक् । अहम् । वेशम् । नन्नम् । आयवै ।

अकरम् । अहम् । सव्याय । पट्गृभिम् । अरन्धयम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

अहमिन्द्रोमृगयं एन्नामकमसुरं श्रुतर्वणे एतन्नामकाय महर्षये रन्धयं रधतिर्वशमने वशमनयं यद्यस्माच्छ्रुतर्वा मा मामजिहीत ओहाइ गतौ अगच्छत् । तदेवोच्यते व्युना पन्ना-
नेन स्तोत्रेण आनुपक् अनुपक्नोभूत् चनेतिपूरणः । अहं वेशं एतन्नामानं नन्नं प्रह्वं आयवे ए-
तन्नामकाय अकरं अकार्षं करोतेर्लुङि रुमृदरुहिभ्यइतिचुरेड् अडभावञ्छान्दसः । अहं स-
व्याय एतन्नामकाय पट्गृभिं एन्नामकमरन्धयं वशमनयं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पथमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒हंस॒यो॒नव॒वास्त्वं॒बृ॒ह॒द्र॒थं॒सं॒वृ॒त्रे॒व॒दा॒सं॒वृ॒त्र॒हा॒रुं॒जम् ।

य॒द्व॒र्धय॑न्तं॒प्र॒थय॑न्त॒मा॒नु॒ष॒ग्दू॒रे॒पा॒रे॒रज॑सो॒रो॒च॒ना॒क॑रम् ॥ ६ ॥

अ॒हम् । सः । यः । न॒व॒इ॒वास्त्व॑म् । बृ॒ह॒त्॒इ॒र॒थम् । स॒म् । वृ॒त्रा॒इ॒व ।

दा॒सम् । वृ॒त्र॒इ॒हा । अ॒रुं॒जम् । य॒त् । व॒र्धय॑न्तम् । प्र॒थय॑न्तम् ।

आ॒नु॒ष॒क् । दू॒रे । पा॒रे । रज॑सः । रो॒च॒ना । अ॒क॑रम् ॥ ६ ॥

सः प्रसिद्धः यः अहमिन्द्रः नववास्त्वं बृहद्रथं च वृत्रेव वृत्रमिव दासं उपक्षपयितारमि-
व नववास्त्वं बृहद्रथं च समरुजं सम्यक् भग्नमकरवं । रुजोभंगे । यद्यदा वर्धयन्तं वर्धमानं
प्रथयन्तं प्रथमानं चोभौ शत्रू आनुषक् अनुषक्तः सन् रोचना रोचनस्य रजसो लोकस्य
दूरे पारे अकरं कृतवानस्मि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒हंसूर्य॑स्य॒परि॑या॒म्या॒शु॒भिः॒प्र॒त॒शे॒भिर्व॑ह॒मान॑ओज॒सा ।

य॒न्मा॑सा॒वोम॑नु॒ष॒आ॒ह॒नि॒र्णि॒ज॒ऋ॒ध॒क्कृ॒पे॒दा॒सं॒कृ॒त्व्यं॒ह॒थैः ॥ ७ ॥

अ॒हम् । सूर्य॑स्य । परि॑ । या॒मि । आ॒शु॒भिः । प्र॒ । ए॒त॒शे॒भिः ।

व॒ह॒मा॒नः । ओज॑सा । य॒त् । मा॒ । सा॒वः । म॒नु॒षः । आ॒ह॒ ।

निः॒ऽनि॒जे । ऋ॒ध॒क् । कृ॒पे । दा॒सम् । कृ॒त्व्यम् । ह॒थैः ॥ ७ ॥

अहं सूर्यस्य देवस्य आशुभिः शीघ्रगामिभिः एतशेभिरेतशवर्णैरश्वैर्वहमानः उहमानः
ओजसात्मीयेन बलेन प्रकर्षेण परियामि परिगच्छामि सूर्यात्मना । किंच यद्यदा मा मां म-
नुषोमनुष्यस्य सावः सोमाभिषवः आह ब्रूते आह्वयतीत्यर्थः किमर्थमाह निर्निजे निर्निगिति
रूपं यज्ञस्वरूपायेत्यर्थः तदानींकृत्व्यकर्तव्यंहन्तव्यमित्यर्थः दासं उपक्षपयितारं शत्रुं हथैः
हननसाधनैः ऋधकरूपे पृथक्करोमि ऋधगित्यव्ययं पृथगर्थे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अहंससहानहुपोनहुष्टरः प्राश्रावयंशवसातुर्वशंयदुम् ।

अहन्यं१न्यंसहसासहस्करंनवव्राधेतोनववर्तिचवक्षयम् ॥ ८ ॥

अहम् । सप्त६हा । नहुपः । नहुः६तरः । प्र । अश्रावयम् । शवसा ।

तुर्वशम् । यदुम् । अहम् । नि । अन्यम् । सहसा । सहः । क्रम् ।

नव । ब्राधेतः । नवतिम् । च । वक्षयम् ॥ ८ ॥

अहं सप्तहा सप्तसंख्याकानां शत्रुपुरां हन्ता । सप्तयत्पुरःशर्मशारदीरित्युक्तं । यद्वा सप्त नमुष्यादीन् हतवान् । किंच नहुपोबंधकस्यापि नहुष्टरः बंधकतरोहं शवसाघटेन तुर्वशं यदुं च प्राश्रावयं शत्रुसंबंधि गवादिप्रदोनेन श्रावितवानस्मि तौ यथा लोके श्रुतौ भवतः तथाकार्षमि-
त्यर्थः । किंचाहं अग्न्यं अस्मत्स्तोतारं सहसा घटेनसहः बलिनं निकरं नितरां अकार्षं करोते-
र्लुङि लघुदृढहीति च्चेरङ् अङ्भावः किंच नव नवसंख्याकाः नवर्ति च नवतिसंख्याकाश्च नवो-
त्तरनयतिमित्यर्थः कथंभूताः ब्राधेतोवर्धमानाः वक्षयं अवाहनमनाशयमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अहंससस्रवतोधारयंवृषाद्रवित्वःपृथिव्यांसीराअधि ।

अहमणींसिवितिरामिसुक्रतुर्पुधाविदंमनवेगातुमिष्टये ॥ ९ ॥

अहम् । सप्त । स्रवतः । धारयम् । वृषा । द्रवित्वः । पृथिव्याम् ।

सीराः । अधि । अहम् । अणींसि । वि । तिगामि ।

सुक्रतुः । युधा । विदम् । मनवे । गातुम् । इष्टये ॥ ९ ॥

वृषा वर्षकोहं सप्तस्रवतः सर्वतीर्नदीधारयं आधारयं कीदृश्यस्ताः द्रवित्वः द्रवन्तोः
वाछन्दसोति पूर्वसवर्णदीर्घाभावः सीराः सरणशीलाः । कुत्र पृथिव्यां सुक्रतुः शोभनकर्माहं
अणींस्युदकानि विविरामि प्रयच्छामि किंच मनवे यनुष्याय इष्टये तस्य गमनाय गातुं मार्गं
युधा संग्रहारेण विरोधानपरिहारेणेत्यर्थः विदं अटंग्रथं प्रायच्छमित्यर्थः विदेलाभार्थस्य पु-
पादीत्यादिना च्चेरङ् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अ॒हंत॒दासु॒धारय॑य॒दासु॒नदे॒वश्च॒नत्व॒ष्टाधा॑रय॒दृश॑त् ।

स्पा॒र्ह॒गवा॒मूधः॑ सु॒व॒क्षणा॒स्वाम॑धो॒र्मधु॒श्वा॒न्य॒सोम॑मा॒शिर॑म् ॥ १० ॥

अ॒हम् । तत् । आ॒सु । धा॒र॒य॒म् । यत् । आ॒सु । न । दे॒वः । च॒न ।
त्व॒ष्टा । अ॒धार॑यत् । रु॒श॑त् । स्पा॒र्ह॒म् । गवा॑म् । ऊ॒धः॒ऽसु । व॒क्षणा॑सु ।
आ । म॒धोः । म॒धु । श्वा॒न्य॒म् । सोम॑म् । आ॒ऽशिर॑म् ॥ १० ॥

अहं तत्पत्तिद्धं पयः आसु गोषु धारयं धृतवानस्मि धृ धारणे ण्यंतस्यलङ्ङि रूपं यत्पयः
आसु गोषु देवश्चन त्वष्टा देवशिल्पी सूर्योवा देवोनाधारयत् धर्तुनाशक्नोत् कीदृशं पयोधारित-
मिति चेत् उच्यते रुशत् दीप्तं स्पर्हं स्पृहणीयं केषु प्रदेशेष्विति उच्यते—गवामूधःसु उद्धतव-
रेषु गवां पयोधारणप्रदेशेषु किंच । मधु मधुरमुदकं वक्षणासु नदीनामैतत् वहनशीलासु नदीषु
धारयमित्यनुपज्यते नद्युदकधारणस्यावधिरुच्यते आमधोरोदकोत्पत्तेः आगामिवर्षासमयपर्य-
न्तमित्यर्थः कीदृशं मध्विति तदुच्यते श्वान्यं श्वावमिति क्षिप्रनाम क्षिप्रगमनार्हं यद्वा श्वा-
न्यमित्युत्तरत्रसंबध्यते श्वान्यं सुखावहं सोमं प्रति आशिरं आश्रयणार्हं धारयं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ए॒वादे॒वाँइन्द्रो॒वि॒व्ये॒नृ॒न्प्र॒च्यौ॒त्वेन॑म॒घवा॑स॒त्यरा॑धाः ।

वि॒श्वेत्ता॑ते॒हरि॒वः॒शची॒वो॒भितु॑रा॒सः॒स्वय॑शोगृणन्ति ॥ ११ ॥ ८ ॥

ए॒व । दे॒वान् । इन्द्रः॑ । वि॒व्ये । नृन् । प्र । च्यौ॒त्वेन॑ । म॒घ॒ऽवा॑ ।

स॒त्य॒ऽरा॑धाः । वि॒श्वा । इत् । ता । ते । हरि॒ऽवः॑ । श॒ची॒ऽवः॑ ।

अ॒भि । तुरा॑सः । स्व॒ऽय॒राः॑ । गृ॒ण॒न्ति ॥ ११ ॥ ८ ॥

अथानयेन्द्रभावं परित्यज्य ऋषिभावेनाह एवं उक्तप्रकारेण देवानृन्धेन्द्रोदेवान्प्रविव्ये
प्रकर्षेण गमयति तस्मात्पराचीः प्रजाः प्रवीयन्ते प्रतीचीर्जायन्तइति ब्राह्मणं । किमन्येन सहा-
येन नेत्याह प्यौत्वेन स्वीयेन बलेन कीदृशइन्द्रः मघवा धनवान् सत्यराधाः सत्यधनः अथ
प्रत्यक्षेणाह हे हरिवः हरिण्यां तद्वन् शचीवः कर्मवन् स्वयराः स्वायत्तकीर्ते इन्द्र . ता तानि

विश्वा सर्वाणि कर्माणि ते तव संबन्धीनि येषु कर्मसु तुरासस्त्वरमाणा ऋत्विजोभिगृणन्ति अ-
भिष्टुवंति ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

प्रवोमहइति सप्तर्चं अष्टमं सूक्तं आदितोद्दे जगत्यौ केवनरइत्यादिके द्वे अभिसारिण्यौ
आदितोद्दे दशाक्षरौ ततोद्दे द्वादशकौ चाभिसारिणीवि । तदुक्तं—वैराजौ जामतौ चाभिसारि-
णोति । ततस्त्रिष्टुकेका ततोद्दे जगत्यौ पूर्ववदृषिदेवते । तथाचानुक्रान्तं—प्रवोमहेसप्तद्विजगत्या-
द्यन्तं केतेभिसारिण्याविति । महाव्रते निष्केवत्ये एतत्सूक्तं निविद्धानं । सूत्रितं च—प्रवोमहेमंद-
मानायान्धसइति निविद्धानमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवोमहेमन्दमानायान्धसोर्चाविश्वानरायविश्वाभुवे ।
इन्द्रस्य यस्य सुमत्सहोमहिश्रवो नृम्णं च रोदसी सपर्यतः ॥ १ ॥

प्र । वः । महे । मन्दमानाय । अन्धसः । अर्च । विश्वानराय ।
विश्वभुवे । इन्द्रस्य । यस्य । सुमत्सवम् । सहः । महि । श्रवः ।
नृम्णम् । च । रोदसी इति । सपर्यतः ॥ १ ॥

हे स्तोतः वः त्वमित्यर्थः पूजार्थं बहुवचनं महे महते अन्धसः अन्धसेत्यर्थः सो-
मेन मंदमानाय मोदमानाय विश्वानराय सर्वस्य नेत्रे नरेसंज्ञायामिति साहित्यिकोदीर्घः
विश्वाभुवे सर्वस्य भावयित्रे महामिन्द्राय मार्चं अर्चतिः स्तुतिकर्मा प्रोच्चारय यस्य मम
इन्द्रस्य सुमत्सं सुसुमंहनीयं सहोवत्सं महि महत् श्रवो नृम्णं धनं च रोदसी द्यावापृथिव्यौ
सपर्यतः पूजयतः तस्मादिन्द्राय मार्चेति सगन्धयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोचिन्नुसख्यानर्यइन्द्रःस्तुतश्चरुत्यइन्द्रोभावति नरे ।
विश्वासुधूर्पुवाञ्जृत्त्यैपुसत्यतेहृत्रेवाप्स्वमिश्रमन्दसे ॥ २ ॥

सः । चित् । नु । सख्या । नर्यः । इनः । स्तुतः । चर्कृत्यः । इन्द्रः ।
माह्वते । नरे । विश्वास्तु । धूःस्तु । वाजस्तु । सतुष्टु ।
वृत्रे । वा । अपस्तु । अग्नि । शूर । मन्दसे ॥ २ ॥

सोचिन्नु सखत्विन्द्रः सख्या सखिभूतेन निमित्तेन नर्योनरेभ्योहितः इनः सर्वस्येश्वरः
स्तुतः सर्वैरभिष्टुतः सख्या स्तुतइतिवा संबंधः मावते मत्सदृशाय नरे जनाय चर्कृत्यः कर्तव्यैः
पुनःपुनः कर्तव्यः परिचरणीयइत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षवादः हे सत्ये सतां पालक इन्द्र सत्त्वं
विश्वास्तु सर्वास्तु धूर्षु वोढव्येषु कार्यभारेषु वाजस्तु बलकृत्येषु च वृत्रे वास्तु मेघे वर्तमाने-
षूदकेषु च निमित्तेषु हे शूरत्वमभिमंदसे अभिष्टूयसे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

केतेनरइन्द्रयेतइपेयेतेसुभ्रंसंधन्यमियक्षान् ।

केतेवाजायासूर्यायहिन्विरेकेअप्सुस्वासूर्वरासुपौंस्ये ॥ ३ ॥

के । ते । नरः । इन्द्र । ये । ते । इपे । ये । ते । सुभ्रम् । संधन्यम् ।
इयक्षान् । के । ते । वाजाय । असूर्याय । हिन्विरे । के । अपस्तु ।
स्वास्तु । उर्वरास्तु । पौंस्ये ॥ ३ ॥

हे इन्द्र के ते नरः के मनुष्याः इति प्रश्नः ते महान्तोमया ज्ञातव्याइत्यभिप्रायः मष्टव्या-
नाह ये नरास्ते तव इपे अनाथ प्रभवन्तीतिशेषः ये च ते सुभ्रं सुखं त्वदीयं सधन्यं धनयुक्तं
इयक्षान् गच्छन्ति इयक्षतिर्गतिकर्मा इतियास्कः । त्वदीयमन्नं सुखं धनं च ये लभन्ते ते के
महात्मानइति । किंच ते तवासूर्याय असुरसंसंधिने तेषां वधनिमित्ताय वाजाय बलाय के
हिन्विरे मेरयन्ति सोमादिहविः के वा स्वास्तु अप्सु स्वापेक्षितेषूदकेषु उर्वरास्तु सर्वसत्पादया-
स्तु भूमिषु पौंस्ये पुंस्त्वे चैतेषु निमित्तेषु हविः मेरयन्तीत्यनुवर्तते । उक्तविधामहान्तो दुर्लभा-
इतिभावः ॥ ३ ॥

भुवस्त्वमित्येषा चतुर्थी दर्शपूर्णमासयोर्महिन्द्रस्य हविषोयाज्या । सूत्रितंच—महोद्भो-
यओजसा भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणामहानिति । देवसुवां हविःष्विन्द्रस्य ज्येष्ठस्यैव याज्या ।
भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणा महाननमीवासद्वल्येति ही सूत्रितं । एषैव भूनाम्येकाहे निष्केवत्ये
सूक्तमुखीया । सूत्रितंच—शस्यगुक्तं बृहस्पतिसवेन त्वंभुवःप्रतिमानंपृथिव्या भुवस्त्वमिन्द्र-
ब्रह्मणामहानिति ।

अस्याः पाठस्तु—

भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणामहान्भुवोविश्वेषुसर्वनेपुयज्ञियः ।
भुवोनृच्यौत्त्रोविश्वस्मिन्भरेज्येष्ठमन्त्रोविश्वचर्पणे ॥ ४ ॥

भुवः । त्वम् । इन्द्र । ब्रह्मणा । महान् । भुवः । विश्वेषु । सर्वनेपु ।
यज्ञियः । भुवः । नृन् । च्यौत्त्रः । विश्वस्मिन् । भरे । ज्येष्ठः ।
च । मन्त्रः । विश्वचर्पणे ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं ब्रह्मणास्मत्कृतेन परिवृढेन स्तोत्रेण महान् भुवः अभवः । भवतेर्लेटि
भूस्तुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः उवडादेशः । तथा विश्वेषु सर्वेषु सर्वनेषु यत्तियोषष्ठ्योभुवः
अभवः तथा विश्वस्मिन् सर्वस्मिन् भरे संग्रामे नृन् नेतृणां शत्रूणां च्यौत्त्रः व्यापयित्वा भुवः
हे विश्वचर्पणे सर्वस्य द्रष्टरिन्द्र मन्त्रोमन्त्रयितव्यस्त्वं ज्येष्ठः अभवः सर्वेषां मध्ये ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अवानुकंज्यायान्मज्ञावन्सोमहीन्तओमात्रांरुष्टयोविदुः ।
असोनुकंमजरोवर्धांश्चविश्वेदेतासर्वनातुतुमारुपे ॥ ५ ॥

अर्व । नु । कम् । ज्यायान् । यज्ञावन्सः । महीम् । ते ।
ओमात्राम् । रुष्टयः । विदुः । असः । नु । कम् । अजरः । वर्धाः ।
च । विश्वा । इत् । एता । सर्वना । तुतुमा । रूपे ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ज्यायान् प्रशस्यतरस्त्वं यज्ञधनसः संभक्तयज्ञान् स्तोतृन् नु क्षिप्रं अव रक्ष ।
 अध्येतारो नु कमिति पदद्वयं कुर्वन्ति तथापि हि कं नुकमित्यादीनि नवोत्तराणि पदानीत्यु-
 क्तवान् यास्काचार्यः । अतः केवळानां हि नु सु इत्येवमादीनां यावानर्थः स एव विशिष्टाना-
 मपि । तैत्तिरीयाअप्येकमेवपदं कुर्वन्ति । अवेत्युक्तं इन्द्रस्यावनप्रसिद्धिर्दर्शयति हे इन्द्र ते तव
 ओमात्रां रक्षणं महीं महत् विदुः कृष्टयोमनुष्याः ऋषयः । अमगत्यादिषु औणादिकः अवन्
 प्रत्ययः छांदसऊमादेशः । किंच त्वं अजरोजराहितः असः भव नुकं क्षिप्रं वर्धाश्च वर्धस्व च
 हविरादिना । किंच विश्वे च सर्वाण्यपि एता एतानि सवना सवनानि तूतुमा तूणानि कृपे क-
 रोपि कृपेच्छांदसेल्लिटि छंदसि वेति वचनाद्विर्वचनाभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एताविश्वाः सर्वना तूतुमारुपे स्वयं सूनो सहसो यानि दधिपे ।
 वराय ते पात्रं धर्मणे तना यज्ञो मन्त्रो ब्रह्मो द्यतं वचः ॥ ६ ॥

एता । विश्वा । सर्वना । तूतुमा । कृपे । स्वयम् । सूनो इति ।
 सहसः । यानि । दधिपे । वराय । ते । पात्रम् । धर्मणे । तना ।
 यज्ञः । मन्त्रः । ब्रह्म । उत्तुथतम् । वचः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र एता एतानि विश्वा सर्वाणि सवना सवनानि तूतुमा तूणानि कृपे करोपि एतानीत्यु-
 क्तं कानीति तत्राह हे सहसः बलस्य सूनो पुत्र बलवन्मित्यर्थः स्वयं यानि सवनानि दधिपे
 धारयसि हे इन्द्र वराय शत्रूणां वारणाय ते तव स्वभूतं पात्रं रक्षणं भवत्वस्माकं । किंच धर्मणे
 धारणाय तना धनं च भवत्विति शेषः । किंच तुभ्यं यज्ञो मन्त्रः इज्यते नेनेति यज्ञकरणसाधन-
 भूतो मन्त्रः यजुरित्यर्थः ब्रह्मपरिवृढं शस्त्रमित्यर्थः तदुभयात्मकं वच उद्यतं भवतीति शेषः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ये ते विप्रब्रह्मकृतं सुते सचावसूनां च वसुं नश्च दावने ।
 प्रते सुभ्रस्पृमनं सापथाभुं वन्मदै सुतस्यं सोम्यस्यान्धसः ॥ ७ ॥ १ ॥

ये । ते । विप्र । ब्रह्मकृतः । सुते । सचा । वसूनाम् । च ।
वसुनः । च । दावने । प्र । ते । सुम्रस्य । मनसा । पथा । भुवन् ।
मदे । सुतस्य । सोम्यस्य । अन्धसः ॥ ७ ॥ ९ ॥

हे विप्र मेधाविनिन्द्र ते तुभ्यं ये ब्रह्मकृतः स्तोत्रकर्तारो हविष्कर्तारो वास्तोतारः सचा संधीभूताः सुतेषु सोमेषु अभिपुतेषु वसूनां धनानां वसुनश्चैकस्य निवासयोग्यस्य धनस्य च दावने दानाय परिचरंतीति शेषः अत्र वसूनामिति बहुवचनेनैहिकभोगसाधनधनान्यभिप्रेतानि एकवचनान्तेन च निवासयोग्यं स्वर्गाख्यं धनमभिप्रेतमित्यवगंतव्यं । ते अनुष्ठातारः सुम्रस्य सुखस्य लाभाय मनसा पथा मनोमार्गेण स्तोत्रेण वर्त्मनेत्यर्थः प्रभुवन् भवन्तु उक्तवस्तुदानाय योग्याभवन्वित्यर्थः । कदेत्युच्यते सुतस्याभिपुतस्य सोमस्य सोमसंबन्धिनोन्धसोन्नस्य- मदे सति ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पथमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

महत्तदिति नवर्चं नवमं सूक्तं वज्रभूतेन वषट्कारेण देवानां हविर्वहनेन च हतेषु भ्रातृषु कनिष्ठः सौचीको नामाग्निर्वषट्कारहविर्वहनाभ्यां भीतो देवेभ्यो निर्गत्यापः प्राविशत् सच मत्स्यैः प्रदर्शितः सन् अन्वेष्टुमार्गं तैर्देवैः सहेदमादि सूक्तत्रयेण संवादं कृतवान् अस्य सूक्तस्य द्वितीयादियुजश्चतस्रः । विश्वेदेवाः शास्तनेति षड्भिरुत्तरसूक्तं चेति दशर्चोऽग्निवाक्यं । अयुजः प्रथमाद्याः पंचर्चो यमैच्छाममनसेत्येकादशर्चमुत्तरसूक्तं च देवानां वाक्यं । तत्र तदद्यवाचः प्रथमं यसीयेति हृचस्त्वग्नेर्वाक्यं अतोऽग्निवाक्येषु देवादेवता अग्निर्ऋषिः देवोक्तेष्वग्निर्देवता देवाः ऋषयः अनादेशपरिभाषयेदमुत्तरं च्छेदं त्रैष्टुभे विशेषानभिधानात् तथा चानुक्रान्तं—वषट्कारेण वृक्केषु भ्रातृषु सौचीकोऽग्निरयः प्रविश्य देवैः समवददुत्तरैस्त्रिभिर्महत्तं नवात्रयुजोऽग्निवाक्यं विश्वेभ्योत्तरं च षट्क्रमयुजो देवानां यमैच्छामेत्युत्तरं चैकादशकंतदयेति तु हृचोऽग्नेरिति । गतो विनियोगः । सूक्तत्रयोक्तार्थं तैत्तिरीयं ब्राह्मणं—अग्नेस्त्रयोज्यायाऽसोऽप्रातरासन् । ते देवेभ्यो हव्यं वहंतः प्राभीयन्त । सोऽग्निरग्नेर्दित्यं वावस्या आर्तिमारुष्यतीति । सनितायत । सोऽपः प्राविशत् । तं देवाग्नेः यमैच्छन्तित्यादि । तत्रायया देवा अग्निमाहुः ।

तत्र प्रथमा—

म॒हत्तदु॒ल्वं॒स्थवि॑र॒तदा॑सी॒द्येना॑वि॒ष्टितः॑प्र॒विवेशि॑थापः ।

वि॒श्वा॑अप॒श्यद्ब॒हुधा॑ते॒अग्ने॑जा॒तवे॑दस्त॒न्वोदे॒वए॑कः ॥ १ ॥

म॒हत् । तत् । उ॒ल्वं । स्थ॒विस् । तत् । आ॒सीत् । येन॑ ।

आ॒वि॒ष्टितः । प्र॒वि॒वेशि॑थ । अ॒पः । वि॒श्वाः । अ॒प॒श्यत् ।

ब॒हु॒धा । ते । अ॒ग्ने । जा॒तवे॑दः । त॒न्वः । दे॒वः । ए॑कः ॥ १ ॥

तदुल्वं वक्ष्यमाणं तत्प्रावरणं महत् स्थविरं अत्यन्तं स्थूलं च तत् तदासीत् येनोल्बेना-
विष्टितः आवेष्टितः सन् हे अग्ने प्रविवेशिथापः उदकानि प्रविष्टवानसि हे अग्ने जातवेदः जात-
प्राज्ञ ते विश्वाः सर्वोस्तन्वः तनूः सर्वाण्यंगानि बहुधा बहुप्रकारमेकोदेवोऽपश्यत् दृष्टवान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कोमा॑ददर्श॒कत॒मःस॑दे॒वोयोमे॑त॒न्वोब॒हुधा॑पर्य॒पश्य॑त् ।

का॒र्हमि॒त्रावरु॑णाक्षि॒यन्त्य॒ग्नेर्वि॒श्वाःस॒मिधो॑दे॒व्यानीः॑ ॥ २ ॥

कः । मा । द॒दर्श॑ । क॒त॒मः । सः । दे॒वः । यः । मे । त॒न्वः ।

ब॒हु॒धा । प॒रि॒द॒र्प॒श्यत् । क॑ । अ॒र्ह॑ । मि॒त्रावरु॑णा । क्षि॒यन्ति॑ ।

अ॒ग्नेः । वि॒श्वाः । स॒म॒द॒धः । दे॒व॒द्यानीः॑ ॥ २ ॥

इदमग्नेर्वाक्यं एकोदेवोपश्यत् इत्युक्ते तत्पृच्छति कोमा मां दर्श क दृष्टवान् सदेवः क-
तमः योमे मम तन्वस्तनूंबहुधा बहुप्रकारं स्थिताः पर्यपश्यत् परिदृष्टवान् हे मित्रावरुणा
मित्रावरुणौ अग्नेर्मम विश्वाः सर्वाः समिधोदीप्ताः देव्यानीः देवयानसाधनमृतास्तन्वः दृ-
ष्टादित्युक्तं यदि दृष्टाश्चेत्तर्हि क क्षियन्ति क निवसन्तीत्येवं देवानां पुरतोवर्तमानौ मित्रावरुणा-
वाहाग्निः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हे॒च्छा॑म॒त्वाब॒हुधा॑जा॒तवे॑दःप्र॒विष्ट॑म॒ग्नेअ॒प्सोप॑धीषु ।

त॒त्वांय॒मोअ॑चि॒केचि॒त्रमा॑नोद॒शान्त॑रु॒प्याद॑ति॒रोच॑मानम् ॥ ३ ॥

ऐच्छामि । त्वा । बहुधा । जातश्चेदः । प्रक्षिपेत् । अग्ने ।

अप्सु । ओषधीषु । तम् । त्वा । यमः । अचिकेत । चित्रज्ञानो
इति चित्रज्ञानो । दशान्तरुप्यात् । अतिशरोर्चमानम् ॥ ३ ॥

एवमग्निना पृष्ठादेवा अग्निं ब्रुवन्ति हे जातवेदः जातमज्ञाग्ने त्वा त्वां अन्वैच्छामः की-
दृशं त्वां अप्सुदकेषु ओषधीषु च बहुधा प्रविष्टं अन्विष्य च तं तादृशं प्रविष्टं त्वा त्वां
यमोदेवः अचिकेत ज्ञातवान् । हे चित्रज्ञानो वननीयरश्मे कुत्र स्थितं ज्ञातवानिति
तदुच्यते दशान्तरुप्यात् अंतरुष्यं गूढमावासस्थानं तच्च दशसंख्योपेतं तादृशात्स्थानाद-
तिरोचमानं अतीत्य प्रकाशमानं अग्नेर्हि गूढानि दशस्थानानि भवन्ति पृथिव्यादयस्त्रयो लो-
काः अग्निवाय्वादित्यास्त्रयो देवाः आप ओषधयो वनस्पतयः प्राणिशरीरमिति दशस्थानानि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

होत्रादहंवरुणविभ्यंदायन्नेदेवमायुनजन्त्रदेवाः ।

तस्यमेतन्वो बहुधानिर्विष्टा एतमर्थं न चिकेताहमग्निः ॥ ४ ॥

होत्रात् । अहम् । वरुण । विभ्यत् । आयम् । न । इत् । एव । मा ।

युनजन् । अत्र । देवाः । तस्य । मे । तन्वः । बहुधा । निक्षिपेताः ।

एतम् । अर्थम् । न । चिकेत । अहम् । अग्निः ॥ ४ ॥

अनया देवामां ज्ञातवन्त इति निश्चित्य गूहनस्य प्रयोजनमाह हे वरुण देव होत्रात् होतव्यात्
हविर्वहनादित्यर्थः तस्माद्विष्यदहमायं आगतवानस्मि अतो मां एव एवं पूर्वप्रकारेणात्रास्मिन्
हविर्वहनप्रयोजनेनेव युनजन् नैव योजयन्तु देवाः यस्य तादृशस्य विष्यतो मे तन्वो बहुधा नि-
क्षिपेता अप्सु एतमर्थं एतद्धविर्वहनकार्यं अग्निरहं न चिकेत न बुध्ये नांगीकरोमि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

एहिमनुर्देवयुर्पज्ञाका मोरुद्धृत्या तमसि क्षेप्यग्ने ।

सुगान्पथः रुणुहि देवयानान् च हृद्व्यानि सुमनस्यमानः ॥ ५ ॥ १० ॥

आ । इहि । मनुः । देवद्युः । यज्ञशकामः । अरमृकृत्य । तमसि ।
 क्षेपि । अग्ने । सुहगान् । पथः । कृणुहि । देवद्यानान् ।
 वह । हव्यानि । सुमनस्यमानः ॥ ५ ॥ १० ॥

अग्निनैवमुक्तादेवाः पुनरग्निमाह्वयन्ति हे अग्ने एहि आगच्छ मनुर्मनुष्योयष्टा मननोयो-
 मनूराजा वा देवयुर्देवान्यष्टमिच्छन् यज्ञकामश्च भवति अतएहि किंकुर्वन् यज्ञकामोभवतीति
 चेत् उच्यते—अरंकृत्य केवलं तेजःपुंजमेवालंकुर्वन् यद्वेदमुत्तरत्र संबध्यते त्वं तु अलंकृत्य आ-
 त्मानमलंकुर्वन् तमसि अन्यैर्ज्ञातुमशक्येन्धकारे क्षेपि निवससि हे अग्ने आगत्य च देवया-
 नान् देवान्यति यैर्मनुष्या आगच्छन्ति तान्यथोमार्गान् सुगान् कृणुहि कृणु । कृविर्हिंसाकरण-
 योश्च धिन्विकृण्वोरचेत्युपमत्ययः । समित्यनोयज्ञनिष्पत्तेर्देवयानाः सुपथाभवन्ति वह च ह-
 व्यान्यस्मदीयानि सुमनस्यमानः सौमनस्यमाचरंस्त्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ पद्यी--

अग्नेःपूर्वेभ्रातरोअर्थमेतंरथीवाध्वानमन्वावरीवुः ।
 तस्माद्वियावरुणदूरमायंगौरोनक्षेमोरविजेज्यायाः ॥ ६ ॥

अग्नेः । पूर्वे । भ्रातरः । अर्थम् । एतम् । रथीइद्व । अध्वानम् ।
 अर्नु । आ । अवरिवुरिति । तस्मात् । म्रिया । वरुण । दूरम् ।
 आयम् । गौरः । न । क्षेमोः । अविजे । ज्यायाः ॥ ६ ॥

अनयाग्निः स्वपलायननिमित्तमाह हे देवाः अग्नेर्मम पूर्वे पूर्वमुत्पन्नाभ्रातरोभूपतिर्भुवनपतिर्भूता
 नांपतिरिति त्रयोऽग्रजाः एवमर्थं हविर्वह्नारूपे अर्थं अन्यावरीवुः अनुक्रमेण वृत्तवन्तः तत्र
 वृणोतिर्यङ्लुगताव लुङि च्छेच्छांसोलुक् बहुलंछन्दसीत्युत्वं । आवरणे दृष्टान्तः—रथीवाधानं
 अध्वानं यथा रथी वृणोति तद्वत् ते भ्रातरः तथा कुर्वतोमृताः तस्मान्मरणाव म्रिया हे वरुण दूरं
 देशमायं क्षेमोः इषुक्षेपुर्धनुषोऽज्यायाः सकाशात् गौरोन गौरभृगव् स यथा विभेति चटति वा
 तद्वदविजे अकंपे ओषिजीभयचलनयोः अनुदात्तेव शौदादिकः तस्य लङ्चुतमेत्त्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

कुर्मस्तु आयुरजरं यदग्रे यथा युक्तो जातवेदो न रिष्याः ।

अथावहासि सुमनस्यमानो भागं देवेभ्यो हविषः सुजात ॥ ७ ॥

कुर्मः । ते । आयुः । अजरम् । यत् । अग्रे । यथा । युक्तः ।

जातुः । वेदः । न । रिष्याः । अथ । अवाहासि । सुमनस्यमानः ।

भागम् । देवेभ्यः । हविषः । सुजात ॥ ७ ॥

इदं देवानां वाक्यं हे अग्रे यदायुरायुष्यं अजरं जरारहितमस्ति तत्ते कुर्मः युष्मः तेनायुषा संयुक्तस्त्वं हे जातवेदो जातमज्ञं यथा न रिष्याः न विप्रियसे तथा कुर्मः । अथ अवाहासि वह सुमनस्यमानः सौमनस्यं कुर्वन् बोढव्यं वहन् । तदेव दर्शयति हविषः यजमानमत्तस्य भागं केभ्यो देवेभ्यः हे सुजात शोभनजन्माग्रे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रयाजान् मे अनुयाजांश्च केवलान् ऊर्जस्वन्तं हविषो दत्तभागम् ।

घृतं चापां पुरुषं चोपधीनामग्रे दीर्घमायुरस्तु देवाः ॥ ८ ॥

प्रयाजान् । मे । अनुयाजान् । च । केवलान् । ऊर्जस्वन्तम् ।

हविषः । दत्तम् । भागम् । घृतम् । च । अपाम् । पुरुषम् । च ।

ओपधीनाम् । अग्रेः । च । दीर्घम् । आयुः । अस्तु । देवाः ॥ ८ ॥

अनेनाग्निर्हविर्वहने दातव्यान् युक्तो चानि प्रतिजानाति हे देवाः मे मह्यं प्रयाजान् प्रधानस्य प्रमुखे यष्टव्यानेतन्नामकान् हविर्भागान् तथा अनुयाजान् अनुप्रधानान् पञ्चाष्टव्यान् एतन्नामकान् केवलान् असाधारणान् दत्तं प्रयच्छत तथा ऊर्जस्वन्तं प्रत्यभिचारणात्सारवन्तं हविषः सर्वस्यापि चरुपुरोडाशादिर्भागं स्विष्टकृदारव्यं भागं दत्तम् । अथ वोर्जस्वन्तं हविषो भागं प्रयाजानुयाजाख्यं । किंच अपां सारभूतं वाग्यज्यजं वा घृतं आन्यभा-

गादिसाधनं ओषधीनां ओषधीभ्यउत्पन्नं पुरुषं च भागं दत्त । किंच अग्नेर्मम दीर्घमायुश्चास्तु
वपट्कारकृतवधभयं माभूदित्यर्थः । अमुमितिहासं प्रस्तुत्य कौपीतकिब्राह्मणं—तस्मादाग्नेयाः
प्रयाजाआग्नेयाअनुयाजाआग्नेयमान्यमाग्नेयःपुरोडाशइति । शरीरदायाहवाअग्नयोभवन्तीति च
ब्राह्मणं । पुरुषाहुतिर्यस्यप्रयत्नमेवीति च ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तवप्रयाजाअनुयाजाश्चकेवल्लुर्जस्वन्तोहविर्पःसन्तुभागाः ।
तवाग्नेयज्ञोऽयमस्तुसर्वस्तुभ्यंनमन्तांप्रदिशश्चतस्रः ॥ ९ ॥ ११ ॥

तव । प्र॒याजाः । अनु॒याजाः । च । के॒वले । ऊ॒र्जस्वन्तः ।
ह॒विर्पः । सन्तु । भा॒गाः । तव । अ॒ग्ने । य॒ज्ञः । अ॒यम् । अ॒स्तु ।
सर्वः । तु॒भ्यम् । न॒मन्ता॒म् । प्र॒दिशः । च॒तस्रः ॥ ९ ॥ ११ ॥

एवमग्निनायाच्यमानदेवाः प्रतिब्रुवते । हे अग्ने तव प्रयाजाअनुयाजाश्च केवले अन्ता-
धारणाऊर्जस्वन्तोवल्वन्तोहविर्पोभागाः सन्तु । हे अग्ने अयं सर्वोयज्ञश्च तवास्तु तथा प्रदिशः
पुरुषामुस्याश्चतस्रोदिशस्तुभ्यं नमन्तां अतएहि हविर्वहेति शेषः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

विश्वेदेवाः पल्लवं दशमं सूक्तं सौचीकस्याग्नेरार्षं वैश्वदेवं । गतः सूक्तविनियोगः । सु-
गादापनात्पूर्वभागे विनियुक्ताविश्वदेवाःशास्तनेत्येष्व । सूत्रितंच—विश्वेदेवाःशास्तनमायथेहा-
राधिहोतानिपदायजीयानिति ।

सैषा प्रथमा—

विश्वेदेवाःशास्तनमायथेहहोतावृतोमनवैयन्त्रियथ ।
प्रमेब्रूतभागधेयंयथावोयेनंपथाहव्यमावोवहानि ॥ १ ॥

विश्वे । दे॒वाः । शा॒स्तनं । मा॒ । यथा । इ॒ह । हो॒ता । वृ॒तः ।
म॒नवै । यत् । नि॒ःस॒थं । प्र । मे । ब्रू॒त । भा॒गधे॒यम् । यथा ।
वृ॒तः । ये॒नं । प॒था । ह॒व्यम् । आ । वृ॒तः । व॒हानि ॥ १ ॥

एतत्सूक्तं कृत्स्नमाश्रेयं हे विश्वेदेवाः यूयं मा मां शास्त्रान् अनुज्ञां दत्त यथेह यज्ञे होता
देवानामाह्वाता सन् वृत्तोहोतृत्वेन वृत्तोहं मनवै स्तौमि भवतः । मद्यस्मात् निषद्य स्तौमि तस्मात्
शास्त्रान् मे मम भागधेयं प्रब्रूत यथावोयूयं भागं कल्पितवन्तः तथा तं भागं प्रब्रूत पथा वोह्व्यं
आवहानि वहनं करोमि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहं होता न्यसीदं यजीयान्विश्वेदेवामरुतो मा जुनन्ति ।
अहरहरश्विनाध्वर्यवं वा ब्रह्मासमिद्धं वतिसाहुतिर्वाम् ॥ २ ॥

अहम् । होता । नि । असीदम् । यजीयान् । विश्वे । देवाः ।
मरुतः । मा । जुनन्ति । अहः अहः । अश्विना । आध्वर्यवम् ।
वाम् । ब्रह्मा । समिद्धत् । भवति । सा । आहुतिः । वाम् ॥ २ ॥

यजीयान् यष्टतमोहं होता सन् न्यसीदं निषण्णोऽस्मि निषदने तं निषण्णं मा मां विश्वे
व्याप्तामरुतो देवा जुनन्ति प्रेरयन्ति हविर्वहनाय । हे अश्विना अश्विनौ वां युवयोराध्वर्यवं अ-
हरहः प्रतिदिनं कर्तव्यमिति शेषः । आध्वर्यवं भवद्भ्यामनुज्ञातव्यमित्यर्थः । ब्रह्मा भवति भवतु
कः समिद्धं समिद्धश्चन्द्रमाः चन्द्रमा ब्रह्मा भवतु । किंच साससोम इत्यर्थः सचा समिद्धं समिद्ध-
श्चन्द्रमाः वां युवयोर्होमार्थं वां युवाङ्ग्यां क्रियमाणायाध्वर्यवकर्मणे आहुतिर्भवति भवत्वित्यर्थः ।
सोमात्मको हि चन्द्रमा हूयते । एष वै सोमराजेत्युपक्रम्य तदेवोभयन्तीति हिच्छन्दोगवाक्यं ।
अथैवं योजना या आहुतिराध्वर्यवमनुष्ठितवद्भ्यां होतव्या सां वां युवयोर्वाङ्ग्यां भवति
भवतु आध्वर्यवं वामित्यस्यैव विवरणमेतत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयं यो होता किरुसयमस्य कमप्यूहेयत्संमृजान्ति देवाः ।
अहरहर्जार्पिते मासि मास्यथा देवा दधिरेह व्यवाहंस ॥ ३ ॥

अयम् । यः । होता । किः । ऊँ इति । सः । यमस्य । कम् ।
 अपि । ऊहे । यत् । समऽअजान्ति । देवाः । अहः६अहः । जायते ।
 मासि६मासि । अथ । देवाः । दधिरे । हव्य६वाहम् ॥ ३ ॥

योयं होता सकिः कोभवति । कीदृशोभवति तस्य कोव्यापारइत्यर्थः तस्योत्तरमुच्यते य-
 मस्य मृतेर्भीतः सन्निति शेषः कमपि हुतं ऊहे वहति यद्वा सर्वमृत्विग्जातं नियमयतीति यमोयज-
 मानः तस्य कमपि हुतमूहे वहति देवान् प्रवि यत्समजान्ति यद्धविः प्राप्नुवन्ति देवाः । किंचा-
 भिरहरहः प्रतिदिनमग्निहोत्रार्थं जायते प्रादुर्भवति तथा मासिमासि प्रतिमासं जायते पितृयज्ञार्थं
 एतत्कालद्वयमुपलक्षणं पक्षचतुर्मासपण्माससंवत्सरादीनां । अपरेतु पुनरेवमाहुः अहरहः सूर्या-
 त्मना जायते मासिमासि चन्द्रात्मनेति । अथ तमिममग्निं देवा दधिरे हव्यवाहं हविषां वोढारं
 एवमग्निः स्वात्मानं स्वयमेवोक्तवान् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मां देवादधिरेहव्यवाहमपम्लुसंबहुकृच्छ्राचरन्तम् ।
 अग्निर्विद्वान्यज्ञानः कल्पयाति पञ्चयामं त्रिवृतं सप्ततन्तुम् ॥ ४ ॥

माम् । देवाः । दधिरे । हव्य६वाहम् । अपम्लुसम् । बहु ।
 कृच्छ्रा । चरन्तम् । अग्निः । विद्वान् । यज्ञम् । नः । कल्पयाति ।
 पञ्च६यामम् । त्रि६वृतम् । सप्त६तन्तुम् ॥ ४ ॥

ममग्निं देवाहव्यवाहं हविर्वोढारं दधिरे । कृतवन्तः कीदृशं मां अपम्लुकं अपक्रम्यागतं
 बहुकृच्छ्रा बहूनि कृच्छ्राणि स्थानानि चरन्तं गच्छन्तं कया मनीषया दधिरे इत्युच्यते अ-
 यमग्निर्विद्वान् सर्वं जानन्न नोस्माकं यज्ञं कल्पयाति कल्पयति । कीदृशं यज्ञं पञ्चयामं पंचवि-
 घगमनं पांकोहिमज्ञः त्रिवृतं सवनत्रयभेदेन त्रिप्रकारं सप्ततन्तुं सप्तभिः छंदोमयैः स्तुति-
 भिर्विस्तृतं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आवो॑यक्ष्य॒मृत॒त्वंसु॒वीरं॑यथा॒वोदे॒वावरि॑वः॒करा॑णि ।

आवा॒होर्व॒ज्रमिन्द्र॑स्य॒धेया॒मथे॒मावि॒श्वाःपृ॒तना॑जयाति ॥ ५ ॥

आ । वः । यक्षि । अमृततृत्वम् । सु॒वीरम् । यथा । वः । दे॒वाः ।

वरि॑वः । करा॑णि । आ । वा॒होः । वज्र॑म् । इन्द्र॑स्य । धे॒या॒म् ।

अथ । इ॒माः । वि॒श्वाः । पृ॒तनाः । ज॒या॒ति ॥ ५ ॥

हे देवावोयुष्मानायक्षि आयाचे किं अमृतत्वं अविनाशित्वं सुवीरं सुपुत्रं च हे देवा-
वोयुष्माकं वरिवः परिचर्यां हवीरूपधनं वा यथा कराणि करवाणि सदर्थमित्यर्थः । किंचे-
न्द्रस्य वाहोर्वज्रं आधेयां ग्राहयामीत्यर्थः अग्नेर्होतृत्वाभावे इन्द्रस्य सोमाद्यभावाद्गुर्वलत्वेन व-
ज्रधारणं नोपपद्यते अतस्तत्कृत्वा वज्रं ग्राहयामीत्यर्थः । अथैवं सतीमाविश्वाः सर्वाःपृतनाः
शत्रुसेनाः जयाति जयति जयतु वा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्रीणि॑श॒तात्री॒सह॑सा॒ण्यग्नि॑त्रिंशच्च॒देवान॑व॒चास॑पर्यन् ।

औक्ष॑न्वृ॒तैरस्तृ॑णन्व॒र्हिर्स्मा॑आदि॒द्वोता॑रि॒न्यसा॑दयन्त ॥ ६॥ १२॥

त्रीणि॑ । श॒ता । त्री । स॒हसा॑णि । अ॒ग्निम् । त्रिंशत् । च ।

दे॒वाः । नव॑ । च । अ॒स॒पर्य॑न् । औक्ष॑न् । वृ॒तैः । अस्तृ॑णन् ।

व॒र्हिः । अ॒स्मै । आत् । इत् । हो॒ता॒रम् । नि । अ॒सा॒दय॑न्त ॥ ६ ॥ १२ ॥

त्रीणि शता शतानि त्री सहसा त्रीणि सहसाणि त्रिंशच्च नव च एतत्संख्याकादेवाज-
ग्निं मां सपर्यन् पर्यवरन् । परिचारणकारउच्यते—वृतैः क्षरद्भिराज्यैः औक्षन् सिकवंतः अस्मे
अग्नये मसं च वर्हिरस्तृणन् आस्तृत्वन्तः । आदित्वा आस्तरणानन्तरं होतारं आहूतारं न्य-
सादयन्त निषमेनासादित्वन्तः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

यमेच्छामेत्येकादशचैवेकादशं सूक्तं देवानां वाक्यत्वाद्देवाऋषयः तदयेति ह्यस्य सौ-
चीकोऽग्निऋषिः तन्तुतन्वजित्याद्याः अष्टमीवर्जिताजगत्यः अष्टमीशिष्टाश्च त्रिष्टुभः । तथाचा-
नुक्रान्तं—तन्तुमायाजगत्योऽष्टमीवर्जमिति । शिष्टमुक्तं । मतःसूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यमेच्छाममनसासोऽयमागोद्यज्ञस्यविद्वान्परुषश्चिकित्वान् ।
सनोयक्षदेवतातायजीयान्निहिपत्सदन्तरःपूर्वोअस्मत् ॥ १ ॥
यम् । ऐच्छाम् । मनसा । सः । अयम् । आ । अगात् । यज्ञस्य ।
विद्वान् । परुषः । चिकित्वान् । सः । नः । यक्षत् । देवताता ।
यजीयान् । नि । हि । सत्सत् । अन्तरः । पूर्वः । अस्मत् ॥ १ ॥

यमग्निं ऐच्छाम अन्विष्टवन्तोऽवयं मनसा हविः प्रापणबुद्ध्या मसं हविः प्रापयत्विति बु-
ध्येत्यर्थः सोयमग्निरागाव आजगाम कीदृशोऽग्निः यज्ञस्य यज्ञं विद्वान् जानन् तथा परुषः प-
रुषि सन्धातव्यान्यंगानि चिकित्वान् अभिगच्छन् सोमिर्यजीयान् यष्टुतमः नोस्मान्देवताता
देवताता यज्ञे यक्षत् यजतु निपत्सद्दि न्यसीदत् खलु वेद्यामितिशेषः । कीदृशः सन् अन्तरः
ऋत्विजां यष्टुध्यानां देवानां च मध्ये संचरन् अस्मत्पूर्वः अस्मत्तोदेवेभ्यः पूर्वभावी सन् अग्निं
समिध्म पश्वादि देवाआहूयते ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासयोः पुरा अराधीत्येषा जप्त्वा । सूत्रमुदाहृतं ।

सैषा द्वितीया—

अराधिहोतानिपदायजीयान्मिप्रयांसिसुधितानिहिव्यत् ।
यजामहैयज्ञियान्हन्तदेवाँईळामहाईड्याँआज्येन ॥ २ ॥
अराधि । होता । निहसदा । यजीयान् । अग्नि । प्रयांसि ।
सुधितानि । हि । ख्यत् । यजामहै । यज्ञियान् । हन्त ।
देवान् । ईळामहै । ईड्यान् । आज्येन ॥ २ ॥

अयमग्निः होता होमनिष्पादकोयजीयान् यष्टुतमश्च सन् निषदा वेद्यां निषदनेन अ-
राधि सिद्धोभूद् आहुतियोग्योभूदित्यर्थः तथाभूतोयं सुधितानि सुष्टुनिहितानि प्रयांसि चरु-
पुरोडाशाद्यन्नानि अभिहित्वय अभिचष्टे सर्वतः पश्यति होतिपूरणः कया बुध्येति यज्ञियान्
यष्टव्यान् आहुतिभाजोदेवान् हन्त शीघ्रं आज्येन यजामहे इति तथा ईदृचांश्च स्तुतिभाजो-
देवान् स्तुत्याईळामहाइति बुध्येतिशेषः ॥ २ ॥

यस्मिन्यजमाने जीवति सति मृतशब्दोजायते तस्य सुरभिमतीष्टिः कर्तव्या साध्वीमक-
रित्येषा तत्रयाज्या । सूत्रितंच—अग्निर्होतान्यसीदद्यजीयान् साध्वीमकर्देववीर्तिनोअद्येति ।

सैषा तृतीया—

साध्वीमकर्देववीर्तिनोअद्ययज्ञस्यजिह्वामविदामगुह्याम् ।
सआयुरागात्सुरभिर्वसानोभद्रामकर्देवहूर्तिनोअद्य ॥ ३ ॥

साध्वीम् । अक्रः । देवर्देवतिम् । नः । अद्य । यज्ञस्य । जिह्वाम् ।
अविदाम् । गुह्याम् । सः । आयुः । आ । अगात् । सुरभिः ।
वसानः । भद्राम् । अक्रः । देवर्देवतिम् । नः । अद्य ॥ ३ ॥

अयमग्निरथ नोस्माकं देववीर्तिं देवानामागमनवन्तं देवानां हविर्भक्षणोपेतं वा यज्ञं सा-
ध्वीमकः साधुमकरोत् वयं च यज्ञस्य गुह्यां गूढतरां जिह्वां अविदाम लब्धवन्तः अग्निर्हि य-
ज्ञस्य जिह्वा तेन देवानां पानात् जिह्वात्वोपचारः । सवाद्यशोभिः सुरभिः सुगन्धः आयुर्दे-
वैर्दत्तमायुष्यं वसानआच्छादयन् आगादागच्छति । आगत्य च नोस्मदर्थं देवहूर्तिं देवानामा-
ह्वानवन्तं यज्ञं भद्रापकः कल्पाणं कृतवान् अघेदानीं ॥ ३ ॥

दर्शपूर्णमासयोः सामिधेन्यर्थं प्रेषितेन होत्रा तदद्यवाचइत्येषा जप्या सृगादापनात्पूर्व-
मपि जप्या । सूत्रितंच—तदद्यवाचःप्रथममसीयेति समाप्येति ।

सैषा चतुर्थी—

तद्यवाचःप्रथममसीयेनासुराँअग्निदेवाअसाम् ।
ऊर्जादुत्तर्यज्ञियासःपञ्चजनाममर्होत्रंजुपध्वम् ॥ ४ ॥

तत् । अ॒द्य । वा॒चः । प्र॒थ॒मम् । म॒सी॒य । येन॑ । अ॒सुरा॑न् ।
अ॒भि । दे॒वाः । अ॒सो॑म । ऊ॒र्जा॑दः । उ॒त । य॒ज्ञि॒या॒सः ।
प॒ञ्च । ज॒नाः । म॒म । हो॒त्रम् । जु॒ष॒ध्वम् ॥ ४ ॥

इदमुत्तरं चाग्निर्वाक्यमित्युक्तं अद्योदानीं प्रथमं मुख्यनामैतत् वाचां मुख्यं तद्वाचोवचोवचनं मसीय उच्चारयामि येन वचसा अहं देवाश्च वयं असुरानप्यसाम अभिभवेम किं तत् प्रथमं वचनमित्युच्यते हे ऊर्जादः अनादः उतापिच यज्ञियासः यज्ञार्हाः हे पंचजनाः देवमनुष्यादयः यूयं मम होत्रं हवमाह्वानं जुषध्वं सेवध्वमिति एवंबहूच्यमाने अग्निमनुयन्ति सर्वे देवा इत्यभिप्रायः । अत्र तदद्यवाचः परमं मसीयेत्यादिकं निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प॒ञ्च॒ज॒ना॒म॒म॒हो॒त्रं॒जु॒प॒न्तां॒गो॒जा॒ता॒उ॒त॒ये॒य॒ज्ञि॒या॒सः ।
पृ॒थि॒वी॒नः॒पा॒थि॒वा॒त्पा॒त्वंहं॑सो॒न्तरि॑क्षं॒दिव्या॑त्पा॒त्त्वंस्मा॑न् ॥५॥ १३॥
प॒ञ्च । ज॒नाः । म॒म । हो॒त्रम् । जु॒प॒न्ता॒म् । गो॒जा॒ताः । उ॒त ।
ये । य॒ज्ञि॒या॒सः । पृ॒थि॒वी । नः । पा॒थि॒वा॒त् । पा॒तु । अ॒हं॑सः ।
अ॒न्तरि॑क्षम् । दि॒व्या॒त् । पा॒तु । अ॒स्मा॑न् ॥ ५ ॥ १३ ॥

पंचजनादेवादयः मम होत्रं हवमाह्वानं जुपन्तां सेवन्तां । अपिच गोजाताः भूम्यामुत्पन्नाः यद्वा गोशब्देन तज्जं पयआदिकमुच्यते हविरर्थं प्रादुर्भूता इत्यर्थः । तादृशाये सन्ति उतापिच ये यज्ञियासो यज्ञार्हा देवाः सन्ति ते मम होत्रं जुपन्तां । किंच पृथिवीदेवता पार्थिवात् पृथिवीसंबद्धात् नोस्मान् अंहसः पापात्पातु रक्षतु । तथा अन्तरिक्षं अन्तरिक्षदेवता दिव्यात् आन्तरिक्षात् अंहसः पापात् सकाशात् अस्मान्पातु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

गार्हपत्यादारभ्य आहवनीयाद्देदिं वेदतृणैरास्तृणाति तन्तुमित्यनया । सूत्रितं च—अविधून्वत्सन्ततंस्तृणन्तस्येन गार्हपत्यादाहवनीयमेति तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विहीति । अग्नि-

होत्रहोमेऽप्यनया उदकधारास्तावणीया । सूत्रितं च—गार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारां हरेत्तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विहीति । अग्न्यन्तराले श्वातिक्रमणे अनया गार्हपत्याहवनीययोर्मध्यं उदकेन भस्मना च पूरयेत् । सूत्रितं च—गार्हपत्याहवनीययोरन्तरं भस्मराज्योदकराज्या च सन्तनुयादिति । आग्निमारुतेऽप्येषा धाय्या । सूत्रितं च—तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विसेवानइन्द्रोमघवाविरप्सीति ।

अथ षष्ठी—

तन्तुं तन्वन्नजसोभानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथोरक्षधिया कृतान् ।
अनुत्त्वणं वयत जोगुवामपोमनुर्भव जनय दैव्यं जनम् ॥ ६ ॥

तन्तुम् । तन्वन् । रजसः । भानुम् । अनुं । इहि । ज्योतिष्मतः ।
पथः । रक्ष । धिया । कृतान् । अनुत्त्वणम् । वयत । जोगुवाम् ।
अपः । मनुः । भव । जनय । दैव्यम् । जनम् ॥ ६ ॥

हे अग्ने तन्तुं यज्ञं तन्वन् विस्तारयन् रजसः रज्ज्नात्मकस्य लोकस्य भानुं भासकमादित्यं अन्विहि अनुगच्छ रश्मिद्वारा सूर्यमंडलं प्रविशेत्यर्थः किंच ज्योतिष्मतः प्रकाशवतो यज्ञस्य पथोगमनमार्गान् अथवा ज्योतिष्मतो दीप्तिमतः स्वर्गस्य पथोमार्गान् देवयानान् रक्ष पालय । कीदृशान् मार्गान् धिया कर्मणा कृत्वा संपादितान् । किंच सोमिः जोगुवां स्तोतृणां अपः कर्मनामैतत् क्रियया व्याप्यं कर्म अनुत्त्वणं अनतिरिक्तं वयत करोतु । देवपज्ञा उत्त्वणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिरिति हिवाहणं । सत्त्वं मनुर्भव मन्त्वव्योभव स्तुत्यो भवेत्यर्थः किंच दैव्यं जनं देवसंघं जनय उत्पादय यज्ञाभिगमनवन्तं कुर्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अक्षान्होन ह्यतनोतसोम्या इष्कणुध्वंरशनाओतपिंशत ।
अष्टावधुरं वहता भितोरथ येन देवासो अनयन्नभिप्रियम् ॥ ७ ॥

अक्षानहः । नह्यतन । उत । सोम्याः । इष्णुध्वम् । रशनाः ।
 आ । उत । पिशत । अष्टाश्वन्धुरम् । वहत । अभितः । रथम् ।
 येन । देवासः । अनयन् । अग्नि । प्रियम् ॥ ७ ॥

अत्र यज्ञे जिगमिषवेदेवाः परस्परं ब्रुवते हे सोम्याः सोमार्हादेवाः ययं अक्षानहः अक्षेषु
 नह्यान् बन्धनीयान् अश्वान् नह्यतन नह्यत बध्नीत रथे । उतापिच रशनाः अश्वबन्धनमग्रहान्
 इष्णुध्वं निष्कुरुत सम्यक् संस्कुरुत नकारलोपश्छान्दसः । उतापिच आपिशत पिशअवयवे
 अश्वानलंकुरुतेत्यर्थः । अष्टाश्वन्धुरं बन्धुरं सारथिनिवासस्थानं अष्टसंख्याकबंधुरोपेतं रथं
 सूर्यसंबन्धिनं अभितः सर्वतोवहत् सूर्यरथेन साकं युष्मदीयान् रथान् यज्ञं प्रतिगमयतेत्यर्थः
 येन देवासोदेवाः मियं आत्मानं अनयन् अभिगमयन्ति तं रथमभितोवहतेति संबन्धः । यद्वा
 तं यज्ञं प्रति वहतेति योज्यं ॥ ७ ॥

वैशाहिके मयाणे यदि नावा तामां नदी स्यात् तदानीमश्वन्वतीत्यर्धर्चेन वधूं नाव-
 मारोहयेत् उत्तरेणार्धर्चेन नदीमुत्क्रामयेत् । सूत्रितंच—अश्वन्वतीरीमतेसंरभध्वमित्यर्धर्चेन
 नावमारोहयेदुत्तरेणोत्क्रमयेदिति ।

सैषा अष्टमी-

अश्वन्वतीरीयतेसंरभध्वमुत्तिष्ठत्प्रतरंतासखायः ।
 अत्राजहामयेअसभ्रशैवाःशिवान्वयमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ ८ ॥

अश्वन्वती । रीयते । सम् । रभध्वम् । उत । तिष्ठत । प्र ।
 तरत । सखायः । अत्र । जहाम् । ये । असन् । अशैवाः ।
 शिवान् । वयम् । उत । तरेम् । अग्नि । वाजान् ॥ ८ ॥

अनयापि देवायज्ञजिगमिषवः परस्परं ब्रुवते अश्वन्वती नाम नदी रीयते गच्छति री-
 गतिरेषणयोः तां यज्ञगमनायोत्तरीतुं उत्तिष्ठत उद्गच्छत तथारुत्वा प्रतरत तां नदीमुल्लंघयत हे
 सखायोयजमानस्य सखिभूतास्तिदेवानां संबोधनं अत्र अस्यां नपां जहाम परित्यजाम का-

निति उच्यते ये अशेवाः शेषमिति सुखनाम ये असुखश्रूताः असुखभूवन् अस्मानाश्रित्यव-
तन्वे तानजहाम । तथाकृत्वा शिवान् सुखकरान् वाजान् अनानि हवींषि अग्निं प्राप्नुमुत्तरेम
उत्तीर्णाभवेम वयं ॥ ८ ॥

अथ नवमो-

त्वष्टां मायावैदपसांमपस्तमोविभ्रत्यान्नदिवृषानानिर्शतंमा ।
शिशितीतेनूनं परशुं स्वायसं येन वृश्वादेतं शो ब्रह्मणस्पतिः ॥ ९ ॥

त्वष्टा । मायाः । वेत् । अपसांम् । अपःस्तमः । विभ्रत् । पात्रां ।
देवृषानानि । शम्स्तमा । शिशिति । नूनम् । परशुम् । सुश्वायसम् ।
येन । वृश्वात् । एतशः । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ९ ॥

अयं त्वष्टा देवशिल्पी मायाः कर्मणामैतत् कर्माणि पात्रनिर्माणविषयाणि वेत् वेत्ति जानाति
सच त्वष्टा अपसां शोभनकर्मवतां मध्ये अपस्तमः अतिशयेन शोभनकर्मां देवप्राणानि देवाः
पिबन्ति येषु तानि पात्रा सोमपात्राणि विभ्रत् धारयन् वर्तते इति शेषः सत्वष्टा नूनमिदानीं
अग्नौ हविर्वह्नायां गीकृते सति स्वायसं शोभनायःसारभूतं परशुं शिशिते तीक्ष्णयति त्वष्टा
पात्रसंपादनार्थं येन परशुना एतशः एतवर्णाः ब्रह्मणस्पतिः ब्रह्मणो मघ्नस्य पात्रादिसंपादनरूपस्य
कर्मणः पतिः स्वामी वृश्वात् वृश्वाति पात्राणि ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

सतो नूनं कवयः संशिश्रीतुवाशींभिर्यामिर्मृतं तापतक्षथ ।
विद्वांसः पदागुह्यानि कर्तन् येन देवास्तो अमृतं त्वमानशुः ॥ १० ॥

सतः । नूनम् । कवयः । सम् । शिश्रीतु । वाशींभिः । यामिः ।
अमृताय । तक्षथ । विद्वांसः । पदा । गुह्यानि । कर्तन् । येन ।
देवास्तः । अमृतं त्वम् । आनशुः ॥ १० ॥

हे कवयोमेधाविनः त्वष्टुर्मम शिष्याः ऋभवः सतः सन्तइत्यर्थः प्रशस्तायूयं नूनमिदानीं संशिशीत अत्यर्थं तीक्ष्णीकुरुत वाशीः याभिर्वाशीभिः पात्राण्यमृताय सोमाय तत्पानायेत्यर्थः यद्वा युष्माकममृतत्वाय तदर्थं तक्षथ संपादयथ हे कवयोविद्वांसोयूयं गुह्यानि गोपनीयानि पदा पदानि वासस्थानानि कर्तन कुरुत । येन स्थानकरणेन देवासोदेवायूयममृतत्वं ध्यानुशुः प्राप्ताः । एवं स्वशिष्यानाह ॥ १० ॥

अथैकादशी—

गर्भे॒योपा॒मद॑धुर्व॒त्समा॒सन्त्य॑पी॒च्येन॑मन॒सोत॑जिह्वा ।

सवि॒श्वाहा॑सुमना॒योग्या॑अ॒भिसि॑पा॒सनि॑र्वन॒तेका॒रइ॑ज्जि॒तिम् ॥ ११ ॥ १४ ॥

गर्भे । योपाम् । अदधुः । वत्सम् । आसनि । अपीच्येन । मनसा ।

उत । जिह्वा । सः । विश्वाहा । सुमनाः । योग्याः । अभि ।

सिपासनिः । वनते । कारः । इत् । जितिम् ॥ ११ ॥ १४ ॥

ते ऋभवोगर्भे मृतायागोर्मध्ये ग्राहके चर्मणि वा मृतानागोः संबन्धिनि योपां कांचिद्वा अदधुः धारितवन्तः । निश्चर्मणोगामरिणीतधीतिभिरितिउक्तं । तथा आसनि मृतायाभास्ये वत्समदधुः । केन साधनेन अपोच्येन मनसा देवत्वमाकांक्षता । उतापिच जिह्वा सादृश्यमधानोयं निर्देशः जिह्वावदायतया वाशेत्यर्थः यद्वा मनसापिच जिह्वा युक्तां योपामिति संबन्धः सिपासनिः संभजनशीलः सऋभुसन्धः विश्वाहा सर्वेष्वप्यहःसु सर्वदा योग्याः स्वीचिताः सुमनाः । स्तुतीरभिवनते आभिमुख्येन संभजते । सच संघोजिति शत्रुजयं कारइव कर्तव्यं शत्रुजयकर्तव्यं ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

तांसुतइति पल्लवं द्वादशं सूक्तं वामदेवगोत्रस्य बृहदुक्थस्यार्थं वैष्टुर्भमेन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—तांसुपट्वृहदुक्थोवामदेव्यइति । समूहस्य दशरात्रस्य द्वितीये छन्दोमे एतत्सूक्तं सूत्रितंच—अपूर्वापुरतमानि तांसुतेकीर्तिमहाइन्देति । महावते निष्केवत्ये एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—तांसुतेकीर्तिमघवनमहिताभूयइद्वारुधेवीर्यायेति ।

तत्र प्रथमा—

तांसुतैकीर्तिमंघवन्महित्वायत्त्वाभीतेरोदसीअह्वयेताम् ।
प्रार्वादेवाँआतिरोदासमोजःप्रजायैत्वस्मैयदशिक्षइन्द्र ॥ १ ॥

ताम् । सु । ते । कीर्तिम् । मघध्वन् । महित्वा । यत् । त्वा ।
भीते इति । रोदसी इति । अह्वयेताम् । प्र । आवः । देवान् ।
आ । अतिरः । दासम् । ओजः । प्रजायै । त्वस्मै । यत् ।
अशिक्षः । इन्द्र ॥ १ ॥

हे इन्द्र मघवन् धनवन् ते तव संबन्धिनीं महित्वा महत्वेनागतां कीर्तिं सुसुष्टु कीर्तयामी-
ति शेषः । किञ्च यद्यदा त्वा त्वां प्रति भीति असुरैर्भयं प्राप्ते रोदसी द्यावापृथिव्यौ अह्वयेतां
आगच्छेत्यत्रूतां तदानीं देवान् प्रायः प्रारक्षः । तथा दासं देवानामुपक्षयकर्तारं असुरं आतिरः
व्यनाशयः असुरान् हत्वा देवानां रक्षणेन द्यावापृथिव्योर्भारं पर्यहरः इति यदस्ति किञ्चित्
त्वस्मै एकस्मै प्रजायै यजमानरूपायै ओजः तद्वलं अशिक्षः प्रायच्छः तांतां कीर्तिं कीर्तयामी-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदचरस्तन्वावावृधानोबलानीन्द्रमब्रुवाणोजनेषु ।
मायेत्सालेयानियुद्धान्याहुर्नायशार्तुननुपुराविवित्ते ॥ २ ॥

यत् । अचरः । तन्वा । वृधानः । बलानि । इन्द्र । प्रब्रुवाणः ।
जनेषु । माया । इत् । सा । ते । यानि । युद्धानि । आहुः ।
न । अय । शर्तुम् । ननु । पुरा । विवित्ते ॥ २ ॥

हे इन्द्र तन्वा शरीरेण स्तोत्रेण वा वावृधानोवर्धमानोजनेषुपाणिषु वस्तानि मब्रुवाणः
वृषवधादिस्त्राणि सामर्थ्यानि पक्वपेण कथयन् अचरः संग्रामं कृतवानिवि यदस्ति ते तव

सागतिः मायेव मायैव वृथेत्यर्थः । किंच यानि युद्धानि शत्रुविषयाणि आहुः ब्रुवते पुराविद् ऋषयः तान्यपि मायैव । कुतइत्याह अद्य इदानीं शत्रुं हन्तव्यं न विविक्ते न लभसे अद्यमाभूत्पूर्वं हतवानस्मीति ब्रूषे तदपि नेत्याह नन्विति प्रश्ने । किं पुरा शत्रुं अलभथाः तदपि नेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कउनुतेमहिमनःसमस्यास्मत्पूर्वकपयोन्तमापुः ।

यन्मातरंचपितरंचसाकमर्जनयथास्तन्वः१ स्वायाः ॥ ३ ॥

के । ऊँ इति । नु । ते । म॒हिमनः । स॒म॒स्य॒ । अ॒स्मत् । पूर्वे ।

क॒र्षयः । अन्त॑म् । आ॒पुः । यत् । मा॒तर॑म् । च॒ । पि॒तर॑म् ।

च॒ । सा॒कम् । अ॒र्जन॑यथाः । त॒न्वः । स्वा॒याः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र ते तव महिमनः महिम्नः समस्य सर्वस्यापि अन्तं पारं अस्मत् अस्मत्तः पूर्वं कपयः के आपुः प्राप्नुवन् न केपीत्यर्थः । यद्यपि महत्वं प्रख्यापयन्ति तथापि न कात्स्न्येनेति । तत्र कारणमाह—यत् यस्मात् मातरं च पितरं च । यौर्वैः पितापृथ्वीमातेति हि श्रुतं । अतोद्यावापृथिव्यावित्यर्थः ते उभे अपि साकं सहैव स्वायास्तन्वः स्वकीयाच्छरीरात् अर्जनयथाः उदपादयः अतोनापुरितिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चत्वारितेअसुर्याणिनामादाभ्यानिमहिषस्यंसन्ति ।

त्वमद्भुतानि विश्वानि वित्सेयेभिः कर्माणि मघवश्चकर्थ ॥ ४ ॥

च॒त्वारि॑ । ते । अ॒सुर्या॑णि । ना॒म । अ॒दा॒भ्या॑नि । म॒हि॒ष॒स्य॑ ।

स॒न्ति॒ । त्वम् । अ॒द्भु॒ । ता॒नि । वि॒श्वानि॑ । वि॒त्से॒ । ये॒भिः ।

कर्मा॑णि । म॒घ॒व॒न् । च॒क॒र्थ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र महिषस्य महतः पूज्यस्य ते तव चत्वारि अमुषाणि अमुरविघातीनि अवा-
श्यानि अन्यैरर्हिस्यानि उत्तरसूक्तेऽपान्यवर्जितेषु दूरेतन्नामेत्यादिषु चतुर्मन्त्रेषु प्रतिपादिता-
नि यानि नाम नामकानि शरीराणि सन्ति हे अंग सखे त्वं तानि विश्वानि सर्वाणि वित्ते
वेत्सि जानासि येष्विनामभिः कर्माणि वृत्रवधादिरूपाणि चकथं कुरुषे हे मघवन् तानि
वेत्सीति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

त्वं विश्वा दधिपे केवलानि यान्याविर्या च गुहा वसूनि ।

काममिन्मैमघवन्मावितारीस्त्वमाज्ञाता त्वमिन्द्रासि दाता ॥ ५ ॥

त्वम् । विश्वा । दधिपे । केवलानि । यानि । आविः । या । च ।

गुहा । वसूनि । कामम् । इत् । मे । मघवन् । मा । वि ।

तारीः । त्वम् । आज्ञाता । त्वम् । इन्द्र । असि । दाता ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं विश्वा सर्वाणि केवलानि धन्येषामसाधारणानि वसूनि धनानि दधिपे धा-
रयसि । विश्वानीत्युक्तं कथं विश्वत्वमित्यत आह यान्याविः आविर्भूतानि सर्वैः प्रसिद्धानि
वसूनि निवासयोग्यानि धनानि सन्ति या च गुहा गुहायां निगूढपदेशे वर्तमानानि वसूनि सन्ति
तानि विश्वानि दधिपदति । यस्मादेवं तस्मात् मे मम कामं कोक्षितं हे मघवन् धनवन्निन्द्र
मावितारीः माहिंसीः इत्युत्तरे । अपि तु वर्धयेति शेषः । हे इन्द्र त्वं आज्ञातासि प्रापयितास्य-
गिलपितं धनं । तथा हे इन्द्र त्वं दातासि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

यो अर्द्धधा ज्योतिषि ज्योतिरन्तर्पो अर्त्तजन्मधुना संमधूनि ।

अर्धप्रियं शूपमिन्द्राय मन्म ब्रह्मकृतो बृहदुक्थादवाचि ॥ ६ ॥ १५ ॥

यः । अर्द्धधात् । ज्योतिषि । ज्योतिः । अन्तः । यः । अर्त्तजत् ।

मधुना । सप् । मधूनि । अर्ध । प्रियम् । शूपम् । इन्द्राय ।

मन्म । ब्रह्मकृतः । बृहदुक्थात् । अवाचि ॥ ६ ॥ १५ ॥

यइन्द्रोज्योतिषि ज्योतिष्मति आदित्यादिके तेजस्यन्तः ज्योतिस्तेजः अदधाद्धारितवान् यदा-
दित्यादिषु तेजोस्ति तदिन्द्ररुतमित्यर्थः यश्च मधुना मधुरेण रसेन निमित्तेन मधूनि सोमानि
मधुरद्रव्याणि समसृजत् समयोजयत् । यद्वा मधुनाअत्र मधुशब्देन सर्वैः सेव्यमानआदित्यउच्यते
तेन सह मधून्मुदकानि समसृजत् । अध संप्रति तस्माइन्द्राय प्रियं प्रियजनकं शूर्पं बलं श-
ङ्गूणां शोषकत्वात् बलकरं मन्म मननीयं स्तोत्रं ब्रह्मरुतोमच्चरुतोबृहदुक्त्वात् प्रभूतशस्त्रयुक्ता-
देतन्नामकादृषेर्मत्तोवाचि उक्तमभूत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

दूरेतदित्यष्टर्चं त्रयोदशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । दूरइत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

दूरेतन्नामगुह्यंपराचैर्यत्वाभीतेअह्वयेतांवयोधै ।

उदस्तन्नाःपृथिवीद्यामभीकेभ्रातुःपुत्रान्मघवन्तित्विपाणः ॥ १ ॥

दूरे । तत् । नाम । गुह्यम् । पराचैः । यत् । त्वा । भीते इति ।

अह्वयेताम् । वयः६धै । उत् । अस्तन्नाः । पृथिवीम् । द्याम् ।

अभीके । भ्रातुः । पुत्रान् । मघवन् । त्विपाणः ॥ १ ॥

अनया चत्वारितेअसुर्याणि नामेत्युक्तस्य आद्यं नाम स्तूयते हे इन्द्र ते तव तद्वक्ष्यमाणं
नाम सर्वेषां नामकं शरीरं पराचैः पराङ्मुखैर्मनुष्याणामित्यर्थः गुह्यं गोपनीयं अप्रकाशितं सत्
दूरे इतोविप्ररुष्टे दूरदेशे वर्तते इतिशेषः यद्यदा त्वा त्वां रोदसी द्यावापृथिव्यौ भीते सत्यौ
अह्वयेतां । किमर्थं वयोधै अन्नस्य निधानार्थं जगतोन्नसाधनायेत्यर्थः तदानीं तेन शरीरेण
अभीके अन्तिकनाभैतत् तव समीपएव पृथिवीं द्यां च उद ऊर्ध्वं परस्परवियुक्तं यथा भवति
तथा अस्तन्नाः स्तंभितवानसि । किं कुर्वन् हे मघवन् इन्द्र भ्रातुः पर्जन्यस्य पुत्रान् पुत्रस्था-
नीयान् उदकसंस्तुयामान् त्विपाणः दीपयन्ति विद्युद्रूपमिन्द्रमाह विद्युद्रूपेन्द्रइतिवाजसने-
यकं । यद्वा पर्जन्यरूपमाह वृद्धानीं वायुरस्येन्द्रस्य भ्रातावर्गंतव्यः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

महत्तन्नामगुह्यं पुरुस्पृग्येन भूतं जनयो येन भव्यम् ।
प्रत्नं जातं ज्योतिर्यदस्य प्रियं प्रियाः समविशन्त पञ्च ॥ २ ॥

महत् । तत् । नाम । गुह्यम् । पुरुस्पृक् । येन । भूतम् । जनयः ।
येन । भव्यम् । प्रत्नम् । जातम् । ज्योतिः । यत् । अस्य ।
प्रियम् । प्रियाः । सम । अविशन्त । पञ्च ॥ २ ॥

हे इन्द्र तव तद्वत्सं गोपनीयं अन्यैरविज्ञातं पुरुस्पृक् बहुभिर्वृष्टार्थिभिः स्पृहणीयं आ-
काशात्मकं नाम शरीरं महत् अत्यंतं प्रवृद्धं येन नाम्ना भूतं भव्यं च सर्वं जनयः उत्पादित-
वानसि भूतभव्योभयान्वयाय येनेत्यस्यावृत्तिः आकाशात्मकाद्धि परमेश्वरस्वरूपात् भूतभ-
व्यात्मकं जगदुत्पद्यते । आकाशाद्वायुरित्यादिभ्रुतेः । किंच प्रत्नं पुराणं पूर्वकालीनं यज्योतिः
धोतमानं आदित्याख्यमुदकाख्यं वा अत्येन्द्रस्य प्रियं प्रियभूतं तत्त्वं जातमुत्पन्नं तत्तत्त्वं प्रियाः
प्रीयमाणाः पञ्च पञ्चजनाद्विशेषः भीम इति वदेकदेशलक्षणा । निषादपंचमाश्वत्वारोवर्णाः सम-
विशन्त संविशन्ते स्वनिर्वाहार्थं भजन्त इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आरोदसी अपृणा दोत मध्यं पञ्च देवाँ ऋतुशः समसंस ।
चतुर्विंशता पुरुधा विचष्टे सरूपेण ज्योतिपा विव्रतेन ॥ ३ ॥

आ । रोदसी इति । अपृणात् । आ । उत् । मध्यम् । पञ्च । देवान् ।
ऋतुशः । समसंस । चतुर्विंशता । पुरुधा । वि ।
चष्टे । सरूपेण । ज्योतिपा । विव्रतेन ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः सूर्यात्मकः आत्मीयेन शरीरेण तेजसा वा रोदसी घावापृथिव्यौ आ सर्व-
तः अपृणात् पूरयति ज्वापिच मध्यं द्युभूम्यपेक्षया मध्यमभूतं अन्तरिक्षं आ अपृणादिति
यदेते तदपि स्वशरीरेण तेजसा वा पूरयति । किंच पंचदेवान् देवमनुष्यपित्रसुररक्षाः संतकान्

तथासप्त द्विरुक्तया सप्तसंख्याकानि तत्त्वानि लोके यानि सन्ति तानि परिगृह्यन्ते कानि तानोति सप्तमरुद्रणान् सप्तादित्यरश्मिन् सप्तलोकान् अन्यानपि सप्तसंख्योपेतान् ऋतुशः काले-काले चतुस्त्रिंशता चतुस्त्रिंशत्संख्याकदेवगणेन पुरुषा बहुप्रकारं विचष्टे विपश्यति सर्वदे-क्षते अष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्याः प्रजःपतिश्चवषट्कारश्च विराट्चेति चतुस्त्रिंशदेवाः । केनेति तदुच्यते—संख्येण समानरूपेण ज्योतिषा प्रकाशकेन विव्रतेन विविधेन कर्मणा ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुप॒ औच्छः॑ प्रथ॒मावि॒भाना॒मज॑नय॒येन॑ पु॒ष्टस्य॑ पु॒ष्टम् ।
यत्ते॒जामि॒त्वमव॑रं॒ पर॑स्याम॒हन्म॑ह॒त्या अ॑सुर॒त्वमेक॑म् ॥ ४ ॥

यत् । उपः । औच्छः । प्रथ॒मा । वि॒भाना॑म् । अ॒जनयः॑ । येन॑ ।
पु॒ष्टस्य॑ । पु॒ष्टम् । यत् । ते॒ । जा॒मि॒ह्वम् । अ॒वर॑म् । पर॑स्याः ।
म॒हत् । म॒हत्याः॑ । अ॒सुर॑ह्वम् । एक॑म् ॥ ४ ॥

अत्रप्रसंगात् सूर्यात्मकेन्द्रसंवधिनी उपाः स्तूयते हे उपः उपोदेवते विभानां विभासका-नां ग्रहनक्षत्रादीनां प्रथमा प्रथमभूता सती औच्छः विभातमकरोः अग्नेरुपसः प्रादुर्भवन्ति प-श्चात् अन्यानि तेजांसि येन च तेजसा पुष्टस्य पोषयुक्तस्यापि पदार्थस्य मध्ये पुष्टं अतिशये-न पोषयुक्तमादित्यं अजनयः उदपादयः । यत् यच्च ते तव जामित्वं बान्धवं अवरं अबाहुत्वं अस्मदभिमुखमित्यर्थः कीदृश्यास्ते त्वेतिपरस्याः उपरि स्थिताया इत्यर्थः तदिदं महत्यास्तव महत् अतिप्रवृद्धं एकं असाधारणं एकमेव वा अमुरत्वं प्रकृष्टचलत्वं तव मलेन कृतमि-त्यर्थः ॥ ४ ॥

महावते निष्केवल्ये विधुंदद्राणमित्येषा । सुनिवंच—आयासर्वाहुपबन्धुरेष्ठाविधुंदद्राण-मिति ।

सैषा पञ्चमी—

वि॒धुंद॑द्रा॒णंस॑म॒नेव॑ हूनां॒ युवा॑नं॒ सन्तं॑ प॒लितो॑र्जंगार ।
दे॒वस्य॑ प॒श्यका॒व्यम॑ह॒ित्वाद्या॑म॒मार्स॑ह्यः॒ समान॑ ॥ ५ ॥ १६ ॥

वि॒धुम् । द॒द्रा॒णम् । स॒मने । व॒हूनाम् । यु॒वान् । सन्तेम् ।
प॒लितः । ज॒गार । दे॒वस्य॑ । प॒श्य । का॒व्यम् । म॒हि॒त्वा ।
अ॒द्य । म॒मार॑ । सः । हः । सम् । आ॒नु ॥ ५ ॥ १६ ॥

अनया कालात्मकइन्द्रः स्तूयते—विधुं विधातारं सर्वस्य युद्धादेः कर्तारं विपूर्वोदधातिः
करोत्यर्थे । तथा समने अननमनः प्राणनं सम्भगननोपेतं संयामेबहूनां शत्रूणां दद्राणं द्रावकं
ईदृक्सामर्थ्योपेतं युवानं सन्तं पुरुषं पलितोजरावशाच्छुक्लकेशः पुमान् जगार निगिरतीन्द्रास्त-
या एवमुक्तलक्षणं देवस्य कालात्मकस्येन्द्रस्य महित्वा महत्वेनोपेतं काव्यं सामर्थ्यं पश्य प-
श्यत हे जनाः । तथा जरसा प्राणोद्यममार त्रियते सहाः परेद्युः समान सम्भक् चेटते पुनर्ज-
न्मान्तरे प्रादुर्भवतीत्यर्थः । तदेवं चत्वारिनामानि शरीराण्युक्तानि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षष्ठी—

शा॒क्म॒नाशा॒कोअ॒रुणः॑ सु॒पर्ण॑ आ॒योम॒हः॑ शूरः॑ स॒नाद॒नीळः॑ ।
यच्चि॒केत॑ स॒त्यमि॒त्तञ्मोघे॑ वसु॒स्पा॒र्हमु॒तजे॒तो॒तदा॒ता ॥ ६ ॥
शा॒क्म॒ना । शा॒कः । अ॒रुणः॑ । सु॒ऽपर्णः॑ । आ । यः । म॒हः ।
शूरः॑ । स॒नात् । अ॒नीळः॑ । यत् । चि॒केत॑ । स॒त्यम् । इत् । तत् ।
न । मोघ॑म् । वसु॑ । स्पा॒र्हम् । उ॒त । जे॒ता । उ॒त । दा॒ता ॥ ६ ॥

शाक्मना शक्मैव शाक्य शाक्मना गलेन शाकः शक्तः स्वशक्त्यैव सर्वं कर्तुं शक्तइत्यर्थः
नहीन्द्रस्य सहायान्तरापेक्षास्तीन्द्रत्वादेव अरुणः अरुणवर्णः सुपर्णः कश्चिद् शोभनपर्णः प-
क्षी आगच्छतीत्यभ्याहारः उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाभ्याहारः योगहोमहान् शूरोविक्रान्तः सना-
त् पुराणः अनीळः अनीडः नीडस्माकतां नहीन्द्रोऽग्नित्वं कुत्रचिदपि यज्ञेनिकेतनं करोति एवं
सुपर्णरूपकेणेन्द्रमाह सपक्षीन्द्रोयच्चिकेत कर्तव्यत्वेन जानाति वत्सत्यमित् सत्यमेव ननु मो-
घं व्यर्थं भवति । सस्पाहं स्पृहणीयं वस्तु उत जेता जयति शत्रुभ्यः सकाशात् । उतापिच दाता
मयच्छति च स्तोतृभ्यः । नलोकाव्ययेत्यादिना षष्ठीप्रतिषेधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऐ॒भिर्दे॒दे॒वृ॒ष्ण्या॒पौ॒स्यानि॒येभि॒रौ॒क्ष॒हृ॒त्र॒ह॒त्याय॒व॒ज्री ।

ये॒क॒र्म॒णः॒क्रि॒य॒मा॒णस्य॒म॒ह्ना॒क॒ते॒क॒र्म॒मु॒दजा॒यन्त॒दे॒वाः ॥ ७ ॥

आ । ऐ॒भिः । दे॒दे । वृ॒ष्ण्या । पौ॒स्यानि । ये॒भिः । औ॒क्ष॒त् ।

वृ॒त्र॒ह॒त्याय॒ । व॒ज्री । ये । क॒र्म॒णः । क्रि॒य॒मा॒णस्य ।

म॒ह्ना । क॒ते॒क॒र्मम् । उ॒त् अजा॒यन्त । दे॒वाः ॥ ७ ॥

इन्द्रर्भिरुद्भिः सह वृष्ण्या वृष्ण्यानि वर्षकाणि पौस्यानि बलानि आददे आदत्ते । येभिर्भिरुद्भिः सहितोवृत्रहत्याय प्राण्युपकारकवृष्ट्यावरकत्वाद्ब्रुवः पापं तस्य हत्याय हननाय मनुष्याणामुपद्रवशमनायेत्यर्थः । तदर्थं वज्री वज्रवनिन्द्रः औक्षत् वर्षति ये च मरुतोदेवाः मह्ना महतेन्द्रेण क्रियमाणस्य कर्मणः वृष्टिप्रदानलक्षणस्य साहाय्यार्थं कृतेकर्म वृष्टिप्रदानकर्म प्रति उदजायन्त उन्मुक्ताजायन्ते स्वयमेव तैरेभिराददइति समन्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यु॒जाक॒र्मा॒णि॒ज॒नय॑न्वि॒श्वो॒जा॒अ॒श॒स्ति॒हावि॒श्व॒म॒नास्तु॒रापा॒ट् ।

पी॒त्वी॒सोम॑स्य॒दिव॑आ॒वृ॒धा॒नः॒शू॒रो॒नि॒र्यु॒धाध॑म॒दस्यू॑न् ॥ ८ ॥ १७ ॥

यु॒जा । क॒र्मा॒णि । ज॒नय॑न् । वि॒श्वः॒ओ॒जाः । अ॒श॒स्ति॒हा ।

वि॒श्वः॒म॒नाः । तु॒रापा॒ट् । पी॒त्वी । सोम॑स्य । दि॒वः । आ ।

वृ॒धा॒नः । शू॒रः । निः । यु॒धा । अ॒ध॒म॒त् । दस्यू॑न् ॥ ८ ॥ १७ ॥

सहन्द्रोयुजा मरुतां सहायेन कर्माणि प्रवर्षणादीनि जनयन् उत्पादयन् विश्वोजाः व्यासचलः अशस्तिहा रक्षोहा विश्वमनाव्याप्तमनाः अत्यन्तं मनस्वी तुरापाट् तूर्णमग्निभविता शत्रूणां एवं महानुभावइन्द्रः दिवःध्रुवलोकादागत्य सोमस्य सोमं पीत्वी पीत्वा वृधानोवर्धमानः शूरः सन् युधा आयुधेन प्रहारेण वा दस्यून् शत्रून् निरधमत् निर्धमति आयुधेनासुरानपवाधतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

इदन्तइति सप्तर्चं चतुर्दशं सूक्तं वामदेवपुत्रोबृहदुक्थक्रपिः चतुर्थीपंचमीषष्ठ्योजगत्पः
आदितस्तिस्रः सप्तमी च त्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवता । तथाचानुक्रान्तं—इदंते सप्त वैश्वदेवं चतु-
धर्षायास्तिस्त्रोजगत्पइति । भूतः सूक्तविनियोगः । आहवनीये वाग्वादिकारणेनायतनाविष्कम्य
शम्यापरासादर्वाचिने देशे दीप्यमाने सवि तमग्निमनया पुनरायतने संवपेत् । सूत्रितंच—आह-
वनीयमवदीप्यमानमर्वाक् शम्यापरासादिदन्तएकंपरऊतएकमिति संवपेदिति ।

सैषा सूक्ते प्रथमा—

इदंतएकंपरऊतएकंतृतीयेनज्योतिपासंविशस्व ।
संवेशनेतन्वश्चार्क्षरेधिप्रियोदेवानांपरमेजुनित्रे ॥ १ ॥

इदम् । ते । एकम् । परः । ऊँ इति । ते । एकम् । तृतीयेन ।
ज्योतिपा । सम् । विशस्व । सम्ऽवेशने । तन्वः । चार्क्षः ।
एधि । प्रियः । देवानाम् । परमे । जुनित्रे ॥ १ ॥

एतदादिभिः बृहदुक्थोवाजिनं नाम स्वपूर्वं मृतं वदति हे मृतपुत्र ते तव इदं उपरि ज्यो-
तिषेतिदक्ष्यमाणत्वाद्भेदं शब्देन ज्योतिरभिधीयते इदं ज्योतिरग्न्याख्यमेकं एकोशः अतस्त-
मग्निं तव देहगताभ्यंशेन वासमाग्निं संविशस्व । संगच्छस्व । तथा परउ अन्योपि ते तव एकं वा-
ग्धंशः तं तव माणवाग्वाख्येनांशेन संविशस्व शरीराग्निमाणवाग्धोर्षाग्निवाग्धोधैक्त्वादंश-
त्वमिति भावः । तथा तृतीयेन ज्योतिषा आदित्याख्येन वेजसा तथात्मना संविशस्व सूर्यगता-
त्मचैतन्यदेहगतात्मचैतन्ययोरभेदादंशत्वं । योहं सोसौ योसौ सोहं । सूर्यंआत्माजगतइत्यादि-
श्रुतेरात्मनः सूर्यप्रवेशोयुक्तः तन्वः संवेशने तस्मिन् सूर्ये संविध्यचाररेधि कल्याणोभव की-
दृशस्त्वं प्रियः तेन सह प्रीयमाणः कीदृशि तस्मिन् देवानां परमे उत्तमे जनित्रे जनके । देवा-
नां सेतत्परमं जनित्रं यत्सूर्यइति हि श्रुतिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तनूँष्टेवाजिन्तन्वं१नयन्तीवाममस्मभ्यं धातुशर्मनुभ्यम् ।

अहृतोमहो धरुणाय देवान् दिवीव ज्योतिः स्वमामिमीयाः ॥ २ ॥

तनूः । ते । वाजिन् । तन्वंम् । नयन्ती । वामम् । अस्मभ्यम् ।

धातु । शर्म । तुभ्यम् । अहृतः । महः । धरुणाय । देवान् ।

दिविः । इव । ज्योतिः । स्वम् । आ । मिमीयाः ॥ २ ॥

हेवाजिन् एतन्नामक पुत्र ते तव तन्वं शरीरं नयन्ती स्वशरीरं प्रापयन्ती तनूरियं पृथिवी उभयोरपि पार्थिवत्वात् तव शरीरस्य पृथिवीप्राप्तौ सत्यां तस्यास्तव शरीरनयनं युक्तं तादृशी पृथिवी वामं वननीयं धनं अस्मभ्यं धातु दधातु शर्म च सुखं तुभ्यं धातु दधातु सत्वं अहृतः अनवपतितः सन् महोमहोदेवान् तव कारणभूतान् दिवीव ज्योतिः द्युलोके वर्तमानं सत्यं च इव आर्थो निपातानामनेकार्थत्वात् तं च स्वं तव स्वभूतं आमिमीयाः आविश ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वाज्यसिवाजिनेनासुवेनीः सुवितः स्तोमं सुवितो दिवंगाः ।

सुवितो धर्मं प्रथमानु सत्या सुवितो देवान् सुवितो नुपत्म् ॥ ३ ॥

वाजी । असि । वाजिनेन । सुवेनीः । सुवितः । स्तोमम् । सुवितः ।

दिवम् । गाः । सुवितः । धर्मं । प्रथमा । अनु । सत्या ।

सुवितः । देवान् । सुवितः । अनु । पत्म् ॥ ३ ॥

हेपुत्र त्वं वाजिनेनान्नरसेन चन्द्रेण वा वाज्यसि तद्वान्भवसि कीदृशस्त्वं सुवेनीः सुष्ठु कान्तः योगत्यादिषु । तादृशस्त्वं सुवितः सुष्ठु पेरितः स्तोमं पूर्वं त्वया कृतं स्तोत्रं तद्भिमानि देवं अनुगाः अन्यगाः गच्छ तथा सुवितो दिवंगाः तथा सुवितो धर्मः त्वया संपादितानि धर्माण्यनु गच्छ । कीदृशानि प्रथमा मुख्यानि सत्या सत्यपदानि तथा सुवितो देवान् इन्द्रादीन् तथा सुवितः पत्न पतत्र ज्योरादित्यात्यमनुगाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

महि॒भ्र॒णं॑पां॒पित॑रं॒श्चने॑शिरेदे॒वादे॒वेव्य॑दधुरपि॒क्तुम् ।
सम॑वि॒व्यच॑रु॒तया॑न्यात्वि॒पुरैपा॑ति॒नूपु॑निर्विवि॒शुःपुनः॑ ॥ ४ ॥

महि॒भ्रः । ए॒षाम् । पि॒तरः । च॒न । ई॒शिरे॑ । दे॒वाः । दे॒वेपु॑ ।
अ॒द॒धुः । आ॒पि । क॒र्तुम् । स॒म् । अ॒वि॒व्यचुः । उ॒त । या॒नि ।
आ॒त्वि॒पुः । आ । ए॒षाम् । त॒नूपु॑ । नि । वि॒वि॒शुः । पुन॑रिति ॥ ४ ॥

पितरश्चन अस्मत्पितरोप्यंगिरसः एषां देवानां महिभ्रोमहत्त्वस्य ईशिरे ईश्वराभवनं ते देवाश्चपि देवत्वं प्राप्ताः अंगिरसोदेवेष्विन्द्रादिषु कर्तुं संकल्पमदधुः धृतवन्तः उतापि च यानि तेजांसि अत्विपुः दीप्यन्ते तानि समविव्यचुः संगतानि आसन् एषां देवानां तनूपु शरीरेषु पुनर्निर्विविशुः निविशन्ति पितरोगिरसः अतस्त्वमपि तथा कुर्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सहो॒भिर्वि॑श्वं॒परि॑चक्रमूर॒जःपूर्वा॑धामान्यमि॒तामि॒माणाः ।
त॒नूपु॑वि॒श्वाभु॑व॒नानि॑ये॒मिरे॒प्रासा॑रयन्तपुरु॒धप्र॒जाअनु॑ ॥ ५ ॥

सहो॒भिः । वि॒श्वम् । परि॑ । च॒क्रमुः । र॒जः । पूर्वा॑ । धा॒मानि॑ ।
अ॒मि॒ताः । मि॒माणाः । त॒नूपु॑ । वि॒श्वा । भु॒व॒ना । नि । ये॒मिरे॑ ।
प्र । अ॒सा॒र॒य॒न्त । पुरु॑ध । प्र॒जाः । अ॒नु ॥ ५ ॥

मदीयाः पितरः सहोभिर्विष्टेः स्वोयैः विश्वं सर्वं रजोऽलोकं लोकारजांस्तप्यन्त इति निरुक्तं पूर्वा पूर्वाणि धामानि स्थानानि अमिता अन्येरमितानि मिमाणाः परिच्छिन्दन्तः परिचक्रमुः पर्यक्रामन् किं तथा कुर्वन्तो विश्वा सर्वाणि भुवना भूतजास्तानि येमिरे नियमितवन्तः किंच पुरुध पुरुषा बहुमकारं प्रजा अनुज्योतीं व्युदकानि वा प्रासारयन्त प्रसारितवन्तः अस्मत्पितरः पूर्वंगिरसः स्वसामर्थ्येन सर्वं लोकं व्याप्य पुरावनानि ग्रहनक्षत्रादीनि परिच्छिद्य सर्वभूतानि नियम्य प्रजा अनुदकानि तेजांसि वा प्रसारितवन्त इत्यर्थः अतस्त्वमप्येषं कुर्विति भावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

द्विधा॑मूनवो॒सुरं॑स्ववि॒दमा॑स्थापयन्त॒तृतीये॑न॒कर्म॑णा ।
स्वां॒प्रजां॑पि॒तरः॑ पि॒त्र्यं॒सह॑ आवरेष्व॒दधु॑स्तन्तु॒मात॑तम् ॥ ६ ॥

द्विधा । सूनवः । असुरम् । स्तुः६विदम् । आ । अस्थापयन्त ।
तृतीयेन । कर्मणा । स्वाम् । प्रजाम् । पितरः । पित्र्यम् । सहः ।
आ । अवरेषु । अदधुः । तन्तुम् । आस्ततम् ॥ ६ ॥

सूनवआदित्यस्य पुत्रादेवाअंगिरसः देवानां होतृपरमंजनित्रं यत्सूर्यइति प्रदर्शि-
तत्वादादित्यसूनवइति गम्यते । असुरं बलवन्तं स्वविदं सर्वज्ञं स्वर्गस्य लभकं वा आ-
दित्यं तृतीयेन कर्मणा प्रजोत्पादनाख्येन । ब्रह्मचर्येणपिच्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यश्-
तिश्रुतेः । प्रजोत्पादनस्य तृतीयकर्मत्वं । तेनादित्यं द्विधा आस्थापयन्त द्विप्रकरमास्थापय-
न्ति उदितं चास्तमितं च कुर्वन्ति । उद्धाभं चनिग्राभंचब्रह्मदेवाअवीवृधन्नितिमध्वस्यब्राह्मणे
असीवाआदित्यउद्यन्नुद्गाभएपनिबोचनिग्राभइतिश्रुतत्वाद्देवानामादित्यस्य द्विस्थापनमुदयास्त-
मयकरणमितिगम्यते । किंच पितरोमदीयाअंगिरसः स्वां प्रजापुत्याचेतिशेषः पित्र्यं सहः
पितुरादित्यस्यसंबन्धिनं अपराभिभवक्षर्म बलं अवरेष्वदधुः निरुष्टेषु स्वप्रजाभूतेषु मनुष्येषु
स्थापितवन्तः यथा पित्र्यं धनं सम्यक् परिरक्ष्य स्वपुत्रेभ्यः प्रयच्छन्ति तद्वत् पितुरादि-
स्य प्रकाशादिबलं मनुष्येषुन्यदधुरित्यर्थः । किंच तन्तुं प्रजां आततं विततं कृतवदइ-
तिशेषः पुत्रपौत्रादित्त्वेणानवच्छिन्नं प्रजामित्यर्थः अयं स्माततंतन्तुर्यंप्रजेतिब्राह्मणं । प्रजा-
तन्तुमाभ्यवच्छेत्तीरितिच । तन्तुतन्वन्नित्यस्यब्राह्मणं प्रजावैतन्तुरिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ना॒वानक्षो॑दः॒प्रदिशोः॑पृथि॒व्याःस्व॒स्तिभिर॑ति॒दुर्गाणि॑वि॒श्वा ।
स्वां॒प्रजां॑तृ॒हदु॑वथोमहि॒त्वावरेष्व॑दधा॒दापरे॑षु ॥ ७ ॥ १८ ॥

नावा । न । क्षोदः । प्रदिशः । पृथिव्याः । स्वस्तिभिः । अति ।
दुःखगानि । विश्वा । स्वाम् । प्रजाम् । बृहत्सुख्यः । महिस्ता ।
आ । अवरेषु । अदधात् । आ । परेषु ७ ॥ १८ ॥

नावा न उदकोत्तरणसाधनेनेव क्षोदः उदकं यथा मनुष्यानावोदकं अतिवरन्ति यथा
वा स्वस्तिभिःक्षेमैः विश्वा सर्वाणि दुर्गाणि दुःखेनगन्तव्यानि अतिवरन्ति तद्बृहदुख्यः स्वां
मजां वाजिनं घृतं पुषं महित्वा स्वमहत्वेन अवरेषु अग्न्यादिषु आदधात् कृतवान् तथा
परेषु दिव्येषुसूपादिषु आ अदधात् एवमृषिर्वृते स्वयमेव वा स्वात्मानं परोक्षेणाह ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य मथमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

माप्रगामेति पृच्छं पंचदशं सूक्तं गायत्रं वैश्वदेवं ऐक्ष्वाकोऽसमाविर्नाम राजा तस्य ब-
न्धुः सुयन्धुः श्रुतबन्धुः विप्रयन्धुश्चेति चत्वारः पुरोहिताआसन् तेच गौपायनाः । सच राजा
तास्त्यक्त्वा अन्यौ मायाविनावृषी पुरोहितत्वेनावृणोत ततो बन्धादयः क्रुद्धाः सन्तः इमं रा-
जानमभिचरितवन्तः एतत् ज्ञात्वा मायाविनौ पुरोहितौ एषामन्यवर्षं सुबन्धुं प्राणैर्विभोजितवन्तौ
घृतस्यास्य भ्रातरोबन्धुः श्रुतयन्धुर्विप्रयन्धुरित्येते अविनाशपाप्मिहेतुभूतमिदं दृष्ट्वा जपन्तिस्म ।
अतस्तेस्य सूक्तस्य ऋषयः प्रतिपाद्यत्वादावर्तमानं मनोदेवता । तथाचानुक्तान्तं—अथ हैक्ष्वा-
कोराजाऽसमातिर्गौपायनान् बन्धादीन् पुरोहितास्त्यक्त्वा अन्यौ मायाविनौ श्रेष्ठतमौ मत्वा पुरो-
दधे तमितरे क्रुद्धाअभिचेकरयतौ मायाविनौ सुबन्धोः प्राणानाचिक्षिपत्तुरथाहास्य भ्रातरत्न-
योमाप्रगामेतिपटुं गायत्रं स्वस्त्ययनं जप्सेति । अग्निसमीपाद्देशान्तरगमनसमये इदं सूक्तं
जप्यं । सूत्रितंच—प्रव्रजेदनवेक्षमाणोमाप्रगामेति सूक्तं जपन्ति । महापितृयज्ञेप्येतद्विभिर्ज-
प्यं । सूत्रितंच—माप्रगामाग्नेत्वनइति जपन्तइति । निषिदः स्थानातिपत्ताविदं सूक्तं शस्त्वासू-
क्तान्तरे निषिद्व प्रक्षेप्या । सूत्रितंच—स्थानं चेन्निविदोतिहरेन्माप्रगामेति पुरस्तात्सूक्तं शस्त्वेति ।

तत्र मथमा—

माप्रगामपृथोवयंमाप्रज्ञार्दिन्द्रसोमिनः । मातस्थुर्नोअरांतयः ॥ १॥

मा । प्र । गा॒म् । प॒थः । व॒यम् । मा । य॒ज्ञात् । इ॒न्द्र ।
 सो॒मिनः । मा । अ॒न्तरि॑ति । स्थुः । नः । अ॒रा॒तयः ॥ १ ॥

अत्रोक्ताख्याने शाट्वायनकं असमार्तिं राथप्रौष्ठं गौपायनाअभ्यगामंस्ते खांडवे सत्र मासताथ हासमातौ राथप्रौष्ठे किलाताकुली ऊषतुः समायौ तं हस्मानग्नौ निधायौदनं पचतो-
 ग्नौ मांसमथामुराअन्नं दग्ध्वेक्ष्वाकवः पराचभूवुः तमसमार्तिं राथप्रौष्ठं गौपायनानामाहुतयो-
 ष्यतपन् सोब्रवीदिमौ किलाताकुली इमे वै मागौपायनामाहुतयोभितपन्तीति तावन्नृतां तस्य
 वाआवामेव भिषजौ स्वः आवां प्रायश्चित्तिरावां तथा करिष्यावोयथा त्वैतानाभितपन्ती
 ति तौ परेत्यसुबन्धोर्गौपायनस्य स्वपतः प्रमत्तस्यासुमाहृत्यान्तःपरिर्धिन्यधत्तमित्यादि ॥ तं
 सुबन्धोरसुमादातुं खांडवादसमार्तिं प्रतिगच्छन्तोगौपायनावदन्ति हे इन्द्र वयं गौपायनाः
 पथः समीचीनान्मार्गान् माप्रगाम मापरागच्छाम असमातिगृहमेव गच्छाम माच सोमिनोऽस-
 मातेयंज्ञादप्रगाम मास्थुः मातिष्ठन्तु नोस्माकमन्तर्मागमध्ये अरातयः शत्रवः यद्वा सोमिनः
 सोमवतोयागान्माप्रगाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यो॒य॒ज्ञस्य॑ प्र॒साध॑न॒स्तन्तु॑र्दे॒वेष्व॑त॒तः । त॒माहु॑तं न॒शीम॑हि ॥ २ ॥

यः । य॒ज्ञस्य॑ । प्र॒साध॑नः । तन्तुः । दे॒वेषु॑ । आ॒त॒तः ।
 तम् । आ॒हु॑तम् । न॒शीम॑हि ॥ २ ॥

योयमग्न्याख्यस्तन्तुराहवनीयादिरूपेण विस्तृतः यज्ञस्य प्रसाधनः प्रकर्षेण साधयिता
 देवेष्वततः देवैः स्तोतृभिर्ऋत्विग्भिः विस्तारितोवर्तते वेद्यांतमाहुतंसर्वतोहूयमानं नशीमहि
 व्याप्नुयाम नशतिर्व्याप्तिकर्मा ॥ २ ॥

पिंडपितृयज्ञे मनोन्वाहुवामहे इति वृत्तेन पिंडाभिमानिनः पिदरउपस्थेयाः । सूत्रितंच-
 मनोन्वाहुवामहइति च विसृभिरथैनान्प्रवाहयेदिति ।

सैषा तृतीया—

मनोऽवाहुवामहे नाराशंसे न सोमेन । पितॄणां च मन्मभिः ॥ ३ ॥

मनः । नु । आ । हुवामहे । नाराशंसेन । सोमेन ।

पितॄणाम् । च । मन्मभिः ॥ ३ ॥

ययं घन्धुश्रुतबन्धादयः मनः सुबन्धोः संबन्धि मायाविभिरपहतं नु क्षिप्तं आहुवामहे आहुवामहे । केन साधनेनेति तदुच्यते नाराशंसिन नाराशंसचमसमवेन सोमेन नरैः शस्यन्त-
इति नाराशंसाः पितरः तेषां चमसानां कंषनमेवाह्वानं । तथाविधेन पितॄणां अंगिरसां मन्म-
भिश्च मननीयैः स्तोत्रैश्च ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आतएतुमनःपुनः कृत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यदृशे ॥ ४ ॥

आ । ते । एतु । मनः । पुनरिति । कृत्वे । दक्षाय । जीवसे ।

ज्योक् । च । सूर्यम् । दृशे ॥ ४ ॥

हे सुबन्धो ते मनः पुनरैतु अभिचरतः सकाशात् पुनरागच्छतु । किमर्थमिति उच्यते—
कृत्वे कर्मणे लौकिकवैदिकविषयाय दक्षाय वताय च । यद्वा कृत्वे अपाननाय दक्षाय प्राण-
नाय । प्राणवैदक्षोपानः कतुरिति हि श्रुतिः । जीवसे जीवनाय च ज्योक् चिरकालं सूर्यं च दृशे
सूर्यं द्रष्टुं अत्यन्तं चिरजीवनायेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

पुनर्नः पितरो मनोददांतु दैव्यो जनः । जीवन्वातंस चेमहि ॥ ५ ॥

मा । प्र । गाम् । पथः । वयम् । मा । यज्ञात् । इन्द्र ।
सोमिनः । मा । अन्तरिति । स्थुः । नः । अरातयः ॥ १ ॥

अत्रोक्ताख्येने शाट्यायनकं असमातिं राथप्रौष्ठं गौपायनाअभ्यगामंस्ते खांडये सत्र
मासताथ हासमातौ राथप्रौष्ठे किलाताकुली ऊषतुः समायौ तं हस्मानग्नौ निधायौदनं पचतो-
ग्नौ मांसमथामुराअन्नं दग्ध्वेक्ष्वाकवः पराबभूवुः तमसमातिं राथप्रौष्ठं गौपायनानामाहुतयो-
ज्यतपन् सोब्रवीदिमौ किलाताकुली इमे वै मागौपायनामाहुतयोभितपन्तीति तावब्रूतां तस्य
वाआवामेव भिपजौ स्वः आवां प्रायश्चित्तिरावां तथा करिष्यावोयथा त्वैतानाभितपन्ती
ति तौ परेत्यसुबन्धोर्गौपायनस्य स्वपतः प्रमत्तस्यासुमाहृत्यान्तःपरिधिंन्यधत्तमित्यादि ॥ तं
सुबन्धोरसुमादातुं खांडवादसमातिं प्रतिगच्छन्तोर्गौपायनावदन्ति हे इन्द्र वयं गौपायनाः
पथः समीचीनान्मार्गान् माप्रगाम मापरागच्छाम असमातिगृहमेव गच्छाम माच सोमिनोऽस-
मातेर्यज्ञादप्रगाम मास्थुः मातिष्ठन्तु नोस्माकमन्तर्भागमध्ये अरातयः शत्रवः यद्वा सोमिनः
सोमवतोयागान्माप्रगाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

योयज्ञस्यप्रसाधनस्तन्तुर्देवेष्वाततः । तमाहुतंनशीमहि ॥ २ ॥

यः । यज्ञस्य । प्रसाधनः । तन्तुः । देवेषु । आतततः ।
तम् । आहुतम् । नशीमहि ॥ २ ॥

योयमग्न्याख्यस्तन्तुराहवनीयादिरूपेण विस्तृतः यज्ञस्य प्रसाधनः प्रकर्षेण साधयिता
देवेष्वाततः देवैः स्तोतृभिर्कृत्वभिः विस्तारितोवर्तते वेद्यांतमाहुतंसर्वतोहूयमानं नशीमहि
व्यामुषाम नशतिर्व्याप्तिरुपा ॥ २ ॥

पिंडपितृपक्षे मनोन्वाहुवामहे इति तृचेन पिंडाभिमानिनः पितरज्यस्थेयाः । सवित्तंच-
मनोन्वाहुवामहइति च विसृभिरथैनाम्प्रवाहयेदिति ।

यत् । ते । यमम् । वैवस्वतम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ १ ॥

पुरुषस्य प्रियमाणस्य मनोनाम महद्भूतं बहुधा विशीर्णं भवति तस्य पुनः संभरणमवो-
च्यते—हे प्रियमाणपुरुष ते तव मनोवैवस्वतं विवस्वतः पुनं यमं दूरकं अत्यन्तं दूरं यथा भव-
ति तथा जगाम ते तव तन्मन आवर्तयामसि आवर्तयामः किमर्थं इह क्षयाय इह लोके निवा-
साय जीवसे चिरकालजीवनाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्ते दिव्यत्पृथिवीमनोजगाम दूरकम् ।
तत्त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ २ ॥

यत् । ते । दिवम् । यत् । पृथिवीम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ २ ॥

हे सुवन्धो यन्मनोदिवं जगाम यच्च पृथिवीं दूरकं दूरकमितिक्रियाविशेषणं तदिह नि-
वासाय जीवनाय आवर्तयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यत्ते भूमिंचतुर्भुजमनोजगाम दूरकम् ।
तत्त आवर्तयामसीह क्षयाय जीवसे ॥ ३ ॥

यत् । ते । भूमिम् । चतुःभुजम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ३ ॥

हे सुवन्धो यन्मनोभूमिं चतुर्भुजं चतुर्दिक्षु भ्रंशोयस्याः सा वा जगाम तदावर्तयामः ॥ ३ ॥

पुनः । नः । पि॒तरः । मनः । ददा॑तु । दै॒व्यः । जनः ।
जी॒वम् । ब्रा॒तम् । स॒चे॒म॒हि ॥ ५ ॥

नेस्माकं पितरः पितृभूताः अंगिरसोजनः तेषां संवदत्यर्थः सच जीवं ब्रातं च प्राणादीन्द्रियसंघातं पुनर्ददातु तथा दैव्योजनः जनशब्दः संघवचनः देवानां संघोऽपि जीवं ब्रातं च ददातु वयं च तदुभयं सचेमहि प्राप्नुयामः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

व॒यं॒सोम॒व्र॒ते॒तव॒मन॑स्त॒नूपु॒वि॒भ्रतः । प्र॒जाव॑न्तः स॒चे॒म॒हि ॥ ६ ॥ १९ ॥

व॒यम् । सो॒म् । व्र॒ते । तव॑ । मनः । त॒नू॒पु॒ । वि॒भ्रतः ।
प्र॒जाव॑न्तः । स॒चे॒म॒हि ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे सोम देव वयं बन्धादयः तव व्रते त्वदीये कर्मणि व्रतमिति कर्मनाम तव तनूपु त्वदीयेष्वङ्गेषु च मनः मनोविभ्रतः तात्पर्ययुक्तां बुद्धिं धारयन्तः प्रजावन्तः प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिर्युक्ताः सन्तः सचेमहि संगच्छेमहि जीवं ब्रातं चेति शेषः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

यत्तेयममिति द्वादशर्चं षोडशं सूक्तं आनुष्टुभं बन्धादयः ऋषयः सुयन्धुदेहान्निर्गतस्येन्द्रिवर्गासहितस्य मनसः पुनस्तस्मिन्मवेशनार्थमिदं सूक्तं दृष्ट्वाऽजपन् अवस्त्येस्य ऋषयः प्रतिपाद्यत्वादावर्तमानं मनोदेवता । तथाचानुक्तान्तं—यत्तद्वति द्वादशर्चमानुष्टुभं मनआवर्तमानं जेपुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यत्ते॒य॒म॒वै॒वस्व॑त॒मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आव॑र्त॒याम॑सी॒ह॒क्षया॑य॒जीव॑से ॥ १ ॥

अथ सप्तमी-

यत्तेअपोयदोर्पधीर्मनोजगामदूरकम् ।
तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ७ ॥

यत् । ते । अपः । यत् । ओर्पधीः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यत्तेसूर्ययदुपसंमनोजगामदूरकम् ।
तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ८ ॥

यत् । ते । सूर्यम् । यत् । उपसम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यत्तेपर्वतान्हृतोमनोजगामदूरकम् ।
तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ९ ॥

यत् । ते । पर्वतान् । वृहतः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

यत्तेविश्वमिदंजगन्मनोजगामदूरकम् ।
तत्तआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ १० ॥

अथ चतुर्थी—

यत्तेचतस्रःप्रदिशोमनोजगामदूरकम् ।
तत्तुआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ४ ॥

यत् । ते । चतस्रः । प्रदिशः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ४ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः प्रदिशः प्रकृष्टाग्रहादिशः चतस्रो जगाम तदावर्तयामः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यत्तेसमुद्रमर्णवमनोजगामदूरकम् ।
तत्तुआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ५ ॥

यत् । ते । समुद्रम् । अर्णवम् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ५ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः अर्णवन्दर्कं तद्वन्तं समुद्रं मेघं वा जगाम तदिति गतं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यत्तेमरीचीःप्रवतोमनोजगामदूरकम् ।
तत्तुआवर्तयामसीहक्षयायजीवसे ॥ ६ ॥ २० ॥

यत् । ते । मरीचीः । प्रवतः । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ६ ॥ २० ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः प्रवतः पगच्छन्तीमरीचीर्दीप्तीजगाम तदिति गतं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

यत्ते॒अ॒पो॒यदो॒षधी॒र्मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आव॑र्तयामसी॒हक्षया॑यजी॒वसे॑ ॥ ७ ॥

यत् । ते । अ॒पः । यत् । ओष॑धीः । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यत्ते॒सूर्य॑यदु॒पसं॑मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आव॑र्तयामसी॒हक्षया॑यजी॒वसे॑ ॥ ८ ॥

यत् । ते । सूर्य॑म् । यत् । उ॒पसं॑म् । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यत्ते॒पर्व॑तान्बृ॒हतो॑मनो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आव॑र्तयामसी॒हक्षया॑यजी॒वसे॑ ॥ ९ ॥

यत् । ते । पर्व॑तान् । बृ॒हतः । मनः । ज॒गाम॑ । दूर॒कम् ।
तत् । ते । आ । व॒र्त॒याम॑सि । इ॒ह । क्षया॑य । जी॒वसे॑ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यत्ते॒विश्व॑मि॒दंज॒गन्म॑नो॑ज॒गाम॑दूर॒कम् ।
तत्त॒आव॑र्तयामसी॒हक्षया॑यजी॒वसे॑ ॥ १० ॥

यत् । ते । विश्वम् । इदम् । जगत् । मनः । जगाम । दूरकम् ।
नत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ १० ॥
इति चतस्रकचोनिगदसिद्धाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

अथैकादशी—

यत्तेपराःपरावतोमनोजगामदूरकम् ।
तत्तत्तावर्तयामसीहृक्षयायजीवसे ॥ ३९ ॥

यत् । ते । पराः । पराश्वतः । मनः । जगाम् । दूरकम् । तत् ।
ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ ११ ॥

हे सुबन्धो यत्ते मनः पराः परावतः अत्यन्तं दूरदेशान् जगाम तदिति गतं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यत्तैभूतंचमव्यंचमनोजगामंदरकम् ।
तत्तुआर्वतयामसीहक्षयायजीवसे ॥ १२ ॥ २१ ॥

यत् । ते । भूतम् । च । भव्यम् । च । मनः । जगाम । दूरकम् ।
तत् । ते । आ । वर्तयामसि । इह । क्षयाय । जीवसे ॥ १२॥२१॥

हे सुवन्धो यत्ने मनोभूतं च भव्यं चेत्यनेन भूतभव्यात्मकव्यतिरेकेण कस्य चिदभावाद्वर्तमानस्य पृथगेवाभिधानाद् कृत्स्नपञ्चमुक्तं भवति तत्र सर्वत्र गतं मनोजीवनाय निवासाय चापेक्ष्यामः ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पथमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

प्रतारीति दशर्चं सप्तदशं सूक्तं बन्धादीनां त्रयाणां गौपायनानामार्षं आदितः सप्त त्रि-
 पुष्टः अष्टमो पंचाष्टकापंक्तिः नवमी षडष्टका महापंक्तिः दशमी पंचयुत्तरा आद्यौ दशकावष्ट-
 कास्त्रयइत्युक्तलक्षणसद्भावात् एकाक्षराधिक्याद्भूरिग्विशेषणावेदितव्या । सूक्तस्यादितश्चत-
 सोदेहात्प्राणाभिर्गमयिष्यानिर्कृतेर्निवृत्त्यर्थं बन्धादयोजनम् गोपुणः सोमेति चतुर्थ्यामेव मृ-
 त्युनिवृत्त्यर्थं सोममस्तुवन् अतश्चतसृणां निर्कृतिर्देवता चतुर्थ्याः सोमश्च असुनीतेमनइति द्वा-
 ष्यां असुनीतिनाम्नो देवीमस्तुवन् अतस्तयोः सा देवता पुनर्नोअसुमित्यस्य पृथिव्याद्याल्लिंगो-
 कदेवताः । ततस्त्विसृभिः शिष्टाभिर्द्यावापृथिव्यौ समिन्द्रेत्यर्धर्चनेन्द्रं च । तथाचानुक्रान्तं—प्र-
 तारीति दशर्चं चतस्रोनिर्कृत्यपनोदार्थं जेषुश्चतुर्थ्यां सोमं चास्तुवन् मृत्योरपगमायोत्तराश्यां
 देवीमसुनीतिं सप्तम्यां लिंगोक्तदेवताः शिष्टाभिः पंक्तिमहापंक्तिपंचयुत्तराभिः द्वात्रापृथिव्यौ
 समिन्द्रेतीदं चार्धर्चनेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रतार्यायुःप्रतरन्नवीयःस्थातारिवक्तुंमतरथस्य ।

अधच्यवानुत्तंवीत्यर्थंपरातरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ १ ॥

प्र । तारि । आयुः । मृतरम् । नवीयः । स्थाताराइद्व ।

क्तुंइमता । रथस्य । अध । च्यवानः । उत् । त्वीति । अर्थम् ।

पराइतरम् । सु । निःइर्कृतिः । जिहीताम् ॥ १ ॥

सुबन्धोरायुष्यं प्रतारि प्रवर्धतां प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः कथं प्रवर्धतामित्युच्यते प्रतरं प्र-
 वृद्धतरं नवीयोनपतरं यौवनोपेतमित्यर्थः निर्कृत्यनुग्रहोदेवमायुर्वर्धतां । तत्र दृष्टान्तः—क्रतुम-
 ता कर्मवता सारथिना रथस्य स्थातारेव रथेस्थिता यथावर्धते तद्वत् अधाथ च्यवानोजीविता
 त्मच्यवमानः अर्थं स्वाभिलषितमायुर्लक्षणमुत्तवीति वर्धयतु सुबन्धुपाणापहर्षोनिर्कृतिः पापदे-
 यता परातरं अत्यन्तं दूस्तरं जिहीतां परित्यजतु गच्छतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सामन्तुरायेनिधिमन्वञ्चंकरामहेसुपुरुषश्रवांसि ।

तानोविश्वानिजृहिताममत्तुपरातरंसुनिर्कृतिर्जिहीताम् ॥ २ ॥

सामन् । नु । राये । निधिऽमत् । नु । अन्नम् । करामहे ।
 सु । पुरुध । श्रवांसि । ता । नः । विश्वानि । जरिता । ममन्तु ।
 पराऽतरम् । सु । निःऽक्रंतिः । जिहीताम् ॥ २ ॥

सामन् साम्नि गीयमाने सति नुचार्थे राये जीवायूरूपधनार्थं निधिमत् निधानवदन्नं
 हविष्यकरामहे कुर्मः निर्ऋत्यै । अत्रापि न्विति चार्थे स्तुतिर्हविष्योभयं कुर्मदित्यर्थः । तदेवाह
 सु सुष्टु पुरुध पुरुधा बहुमकारं श्रवांस्यन्त्रानि हवींषि करामहे वा तानि नोस्माकं संबन्धीनि
 विश्वानि सर्वाणि जरिता जीर्णां स्तुता जरा स्तुतिः ममन्तु स्वदत्तां आस्वाद्य च निर्ऋतिः प-
 रातरमत्यन्तं दूरदेशं जिहीतां गच्छन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒भी॒ष्व॒र्यः॑ पौ॒स्यै॑ भवे॒म॒द्यौर्न॑ भूमि॒गिर्यो॑नाज्जान् ।
 तानो॒विश्वानि॑ जरि॒ताचि॑केतपरा॒तरं॑ सुनिर्ऋ॒तिर्जिही॑ताम् ॥ ३ ॥

अ॒भि । सु । अ॒र्यः । पौ॒स्यैः । भवे॒म॒ । द्यौः । न । भूमि॑म् ।
 गि॒र्यः । न । अज्जान् । ता । नः । विश्वानि । ज॒रि॒ता । चि॒के॒त ।
 परा॒ऽतरम् । सु । निःऽक्रंतिः । जिही॑ताम् ॥ ३ ॥

वयं अर्यः अरीन् शत्रून् पौंस्यैः पुंस्त्वैवंतैः सु सुष्टु अभिभवेम द्यौर्न भूमिं सूर्योपया
 स्वरश्मिभिर्भूमिमभिभवति तद्वद् गिर्योनाज्जान् गिरिर्वज्रः ते यथा अजनशीलान् मेघानभि-
 भवन्ति तद्वद् । तानि नोस्माभिः कृतानि स्वोत्राणि तानि विश्वानि सर्वाणि जरिता स्तुता
 सती निर्ऋतिः चिकेत जानातु । शिष्टमुक्तं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मो॒पु॒णः॑ सोम॒मृ॒त्यवे॑परा॒दाः प॒श्वे॑म॒नु॒सूर्य॑मुच्चरन्तम् ।
 धुमि॒र्हि॒तो॒ज॒रि॒मा॒सू॒नो॑ अस्तुपरा॒तरं॑ सुनिर्ऋ॒तिर्जिही॑ताम् ॥ ४ ॥

मो इति । सु । नः । सोम । मृत्यवे । परा । दाः । पश्येम । नु ।
सूर्यम् । उत्क्षरन्तम् । द्युभिः । हितः । जरिमा । सु । नः ।
अस्तु । पराक्षरम् । सु । निःक्षतिः । जिहीताम् ॥ ४ ॥

हे सोम नोस्मान् सु सुष्ठु मृत्यवे मो परादाः भव परादानं कुरु मृत्यवधीनाम् माकर्षीः
किन्तु नु इदानीं उच्चरन्तं ऊर्ध्वं गच्छन्तं उदयन्तं सूर्यं पश्येम पश्यामः चिरकालं जीवामेत्यर्थः ।
जीवनाभावे सूर्यदर्शनासंभवादित्यभिप्रायः । किंच द्युभिः अहर्नामैतत् अहोभिर्दिवसैः हितः
पेरितः जरिमा जराभावः नोस्माकं सु सुखं अस्तु करोतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

असुनीतेमनो अस्मासु धारय जीवातवे सुप्रतिरान आयुः ।
ररन्धि नः सूर्यस्य संदृशि घृतेन त्वं तन्व वधयस्व ॥ ५ ॥ २२ ॥

असुनीते । मनः । अस्मासु । धारय । जीवातवे । सु । प्र ।
तिर । नः । आयुः । ररन्धि । नः । सूर्यस्य । समदृशि ।
घृतेन । त्वम् । तन्वम् । वधयस्व ॥ ५ ॥ २२ ॥

हे असुनीते मनुष्याणामस्मानं नेत्रि देवि अस्मासु मनः पुनर्धारय । किंच जीवातवे जी-
विषुं सुप्रतिर सुष्ठु वधय नोस्माकमायुः । किंच ररन्धि साधय नोस्मान् सूर्यस्य संदृशि चिरस-
न्दर्शने । त्वं च घृतेनास्माभिर्दत्तेन त्वत्वं स्वशरीरं वधयस्व वधय ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी—

असुनीते पुनरस्मासु चक्षुः पुनः प्राणमिह नो धेहि मोगम् ।
ज्योक्पर्शयेग सूर्यमुच्चरन्तमनुमते मृळ्या नः स्रुति ॥ ६ ॥

असु॑दनी॒ते । पुनः॑ । अ॒स्मासु॑ । चक्षुः॑ । पुन॒रिति॑ । प्रा॒णम् ।
 इ॒ह । नः॑ । धे॒हि । भोर्ग॑म् । ज्योक् । प॒श्ये॒म् । सूर्य॑म् ।
 उ॒त्त॑रन्तम् । अ॒नु॒मते॑ । मृ॒ळ्य॑ । नः॑ । स्व॒स्ति ॥ ६ ॥

हे असुनीते प्राणप्रदायिनि देवि अस्मासु अस्मदीये सुबन्धावित्यर्थः पुनश्चक्षुः प्रकाशं नयनमीक्षणसामर्थ्यमित्यर्थः । किंच प्राणं पुनरस्मासु धेहि स्थापय वयं च ज्योक् चिरं उच्चरन्तं उद्गच्छन्तं सूर्यं देवं पश्येम । हे अनुमते देवि स्वस्ति अविनाशं यथा तथा नोस्माव वृळ्य लुप्तम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पुन॑र्नो॒असु॑पृथि॒वीद॑दातुपुन॒र्यौदे॑वीपुन॑रन्तरि॒क्षम् ।
 पुन॑र्नो॒सोम॑स्तन्व॒ददा॑तुपुनः॑पू॒पाप॑थ्यां॒यास्व॑स्तिः ॥ ७ ॥

पुनः॑ । नः॑ । असु॑म् । पृथि॒वी । द॒दा॒तु । पुनः॑ । यौः । दे॒वी ।
 पुनः॑ । अ॒न्तरि॑क्षम् । पुनः॑ । नः॑ । सोमः॑ । त॒न्वम् । द॒दा॒तु ।
 पुन॒रिति॑ । पू॒पा । प॒थ्याम् । या । स्व॒स्तिः ॥ ७ ॥

पुनःपृथिवी देवी नोस्मज्ज्यमसुं प्राणं ददातु पुनर्यौदेवता असुं ददातु तथान्तरिक्षमन्तरिक्ष-
 देवताअसुंददातु तथा सोमोऽनस्त्वन् शरीरं पुनर्ददातु तथा पूषा पोषाभिमानिनीदेवता पथ्यां पं-
 था अन्तरिक्षं वज्र भवां वाचं वागात्मकः शन्द्रोऽस्त्राकाशादुत्पद्यते तां पुनर्ददातु किंच या स्वस्तिः
 या लोके वेदे च स्वस्तिरुच्यते तामपि पूषा प्रयच्छतु यद्वा पूषा पोषं प्रयच्छतु या स्वस्तिः
 याह्नाभीदेव्यस्ति सा पथ्यां वाचं प्रयच्छतु वाग्वैषध्यास्वस्तिरिविब्राह्मणं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

श॑रोद॒सोमु॑बन्ध॒वेय॑हो॒ऋत॑स्य॒मा॒तरा॑ ।
 श॑र॒ताम॑प॒यद्र॑पो॒द्यौःपृ॑थिवि॒भ्रमा॑रपो॒मोपु॑तेकिंच॒नाम॑मत् ॥ ८ ॥

शम् । रोदसी इति । सुबन्धवे । यही इति । ऋतस्य । मातरा ।
 भरताम् । अर्प । यत् । रपः । द्यौः । पृथिवि । क्षमा । रपः ।
 मो इति । त्व । ते । किम् । चन । आममत् ॥ ८ ॥

इदमादिभिस्त्रिभिर्द्यावापृथिव्योः स्तुतिः रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुबन्धवे शं सुखं प्रय-
 ष्ठतां कीदृशौ ते यही मह्यौ ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा मातरानिर्माण्यौ यद्रपः पार्पं रु-
 ष्णं चास्ति तदपभरतां अपहरतां अपनयतां हे द्यौः हे पृथिवि क्षमा क्षमायां सत्यां यद्वा क्ष-
 मा पृथगप्युच्यते क्षमाप्यपहरतु एवमुक्त्वा सुबन्धुं बन्धादयोब्रुवते हे सुबन्धो ते त्वां मोषु मैव
 सुसुष्टु किंचन रपः रुष्णं अममत् हिनस्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अवहुके अवत्रिका दिवश्चरन्ति भेषजा । क्षमा चरिष्ण्वेककं सर-
 तामपयद्रपो द्यौः पृथिवि क्षमारपो मोषु ते किंच नाममत् ॥ ९ ॥

अव । हुके इति । अव । त्रिका । दिवः । चरन्ति । भेषजा ।
 क्षमा । चरिष्णु । एककम् । भरताम् । अर्प । यत् । रपः । द्यौः ।
 पृथिवि । क्षमा । रपः । मो इति । सु । ते । किम् ।
 चन । आममत् ॥ ९ ॥

दिवोद्युलोकात् भेषजा भेषजानि हुके द्विकं त्रिका त्रिकं चावचरन्ति तन्नाश्विनौ
 द्विकमवचरतः इळासरस्वतीभारतीत्रिकमवचरति क्षमा क्षमायां एककं चरिष्णु चरति ए-
 कमेव भेषजमित्यभिप्रायः तानि सर्वाणि सुबन्धोः प्राणपरिरक्षन्त्वितिशेषः भरतामित्यादि-
 पूर्ववत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

समिन्द्रेयगामनद्वाहं य आवहदुशीनराण्या अनः ।
 भरतामपयद्रपो द्यौः पृथिवि क्षमारपो मोषु ते किंच नाममत् ॥ १० ॥ २३ ॥

सम् । इन्द्र । ईरय । गाम् । अनङ्गाहम् । यः । आ । अवंहत् ।
 उशीनराण्याः । अनः । भरताम् । अपः । यत् । रपः । द्यौः ।
 पृथिवि । क्षमा । रपः । भो इति । सु । ते । किम् । चन ।
 आममत् ॥ १० ॥ २३ ॥

हे इन्द्र समीरय संपेरय किं गां गंतारं अनङ्गाहं अनोवहनसमर्थगां योनहानावहव आ-
 हवति अस्मान् पति किं अनः शकटं कस्य उशीनराण्याः एतन्नामिकायाभोषधेः ययार्त-
 मनुलिपन्ति सोशीनराणी । भरतामित्यादिपूर्ववत् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

आजममिति द्वादशर्चमष्टादशं सृक्तं गौपायनावन्ध्यादयक्रपयः षष्ठ्यास्त्वगस्त्यस्त्वसा
 पृष्ठां माता ऋषिका आदितः पंच मायव्यः अष्टमीनवम्यौ पंक्ती शिष्टा अनुष्टुभः आदितश्च-
 तसृणां असमातिनाञ्जोराज्ञः स्तयमानत्वात् स एव देवता पंचम्याइन्द्रः षष्ठ्याअप्यसमातिः ततः
 पंचानां सुबन्धोर्जीविताह्वानरूपोर्थोदेवता अयं मेहस्तइत्यस्याः लब्धसंज्ञस्य सुबन्धोः स्पर्शन-
 हेतुभूतादेवता । तथाचानुक्रमणिका—आजममिति द्वादशर्चमानुष्टुभं चतसृभिरसमातिमस्तुवन-
 पंचम्येन्द्रं षष्ठ्यागस्त्यस्त्वसा मातैषां राजानमस्तौव पराभिः सुबन्धोर्जविमाह्वयज्ञंत्यया ल-
 ष्ठसंज्ञमस्पृशन् पंचापागायव्योष्टम्पायेपंक्तीइति ।

तत्र प्रथमा—

आजनं त्वेप संदृशं माहीनानामुपस्तुतम् । अगन्म विभ्रतो नमः ॥ १ ॥
 आ । जनम् । त्वेप संदृशम् । माहीनानाम् । उपस्तुतम् ।
 अगन्म । विभ्रतः । नमः ॥ १ ॥

इमादिभिस्तिष्ठभिः राजानं स्तुवन्ति वयं बन्ध्यादयोजनं जनपदं असुनीतिस्वभूतं
 आगन्म अभिगताः गमेर्लुङि यंत्रेषेति चेतुर्लुक् म्वोथेति मकारस्यनकारः कीदृशं जनं त्वेप-
 संदृशं दीप्तदर्शनं माहीनानां महतां उपस्तुतं उपगतस्तुतिं तादीचेति गतेः प्रकृतिस्वरः कीदृशा-
 वयं नमोनमस्कारं विभ्रतोधारयन्तः कुर्वन्तइत्यर्थः यद्वा जनं असमातिमित्यर्थः । शिष्टे सप्ता-
 नं नमोविभ्रतइति राजकृतं नमस्कारं धारयन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

असमातिनि॒तोश॑नं॒ त्वेप॑नि॒ययि॑नं॒ रथ॑म् । अ॒जेर॑थस्य॒ सत्प॑तिम् ॥ २ ॥

अस॑मातिम् । नि॒ःतोश॑नम् । त्वे॒पम् । नि॒ःययि॑नम् । रथ॑म् ।

अ॒जेर॑थस्य । सत्प॑तिम् ॥ २ ॥

असमातिं राजानं नितोशनं शत्रूणां हन्तारं नितोशतिर्वधकर्मा त्वेपं दीप्तं निययिनं रथमित्युपमाप्रधानो निर्देशः रथवत्सर्वाभिमतमाविसाधनं अजेरथस्य एवन्नामकस्य राज्ञो वंशे जातं यद्वा एतन्नामा कश्चिदस्य शत्रुः तस्य निययिनं हलदन्तादिति सप्तम्या अलुक् सत्पतिं सतां पालकं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यो॒जना॑न्महि॒षाँइ॒वाति॑त॒स्थौ॒ पवी॑रवान् । उ॒ताप॑वीरवान् यु॒धा ॥ ३ ॥

यः । जना॑न् । म॒हिषान्॑इ॒व । अ॒ति॒ःत॒स्थौ । पवी॑रवान् ।

उ॒त । अ॒प॒वीर॑वान् । यु॒धा ॥ ३ ॥

योसमातिर्जनान् स्वविरोधिभूतान् अतितस्थौ अतिक्रम्य तिष्ठति पराभवतीत्यर्थः किमिव महिषान् सिंहइव । कीदृशः सन् पवीरवान् पवीरः पविः खड्गवान् उतापिवा अपवीरवान् अपगतखड्गः सन् शस्त्रसहायमपि कदाचिन्नापेक्षतइत्यर्थः । किं कुर्वन् युधा योधनेन युध्वेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्पे॑क्ष्वा॒कुरु॑प॒मृते॑रे॒वान्म॑रा॒य्येध॑ते । दि॒वीव॑प॒च॒कृष्ट॑यः ॥ ४ ॥

यस्य॑ । इ॒क्ष्वा॒कुः । उ॒प॑ । मृ॒ते । रे॒वान् । म॒रा॒यी । ए॒ध॑ते ।

दि॒वि॒इ॒व । प॒ञ्च॑ । कृ॒ष्ट॑यः ॥ ४ ॥

यस्य जनपदस्य इक्ष्वाकुराजा मृते कर्मणि रक्षणरूपे उपैधते मयधते कीदृशः सन् रेवान् रयिवान् मरायी शत्रूणां मारकश्च सन् विशेषणद्वयेन जनानां दानादिरूपेण धनलाभः पररा

जोपद्रवाभावश्चोक्तोभवति एवं सति तद्विषयस्थाः पंचकृष्टयोनिपादपंचमाश्वत्वारोवर्णादिवीव
द्युलोके यथा संकल्पसिद्धाः सन्तः सुखिनोभवन्ति तद्वत् सुखिनोभवन्तीति शेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रं क्षत्रासमातिपुरथप्रोष्ठेषु धारय । दिवीवसूर्यदृशे ॥ ५ ॥

इन्द्रं । क्षत्रा । असमातिपु । रथप्रोष्ठेषु । धारय ।

दिविइव । सूर्यम् । दृशे ॥ ५ ॥

अनयेन्द्रमाशासते असमात्यर्थं हेइन्द्र क्षत्रा क्षत्राणि बलानि रथप्रोष्ठेषु असमातिपु एक
स्मिन्बहुवचनं पूजार्थं रथप्रोष्ठे असमातो धारय । तत्र दृष्टान्तः—दिवीवसूर्यं दृशे सर्वेषां दर्शनाय
स्थापितवानसि तद्वदत्र बलं धारय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अगस्त्यस्य नद्यः ससीयुनक्षिरोहिता ।

पृणीन्पक्रमीरभिविश्वाञ्चाजन्नराधसः ॥ ६ ॥ २४ ॥

अगस्त्यस्य । नद्यः ससी इति । युनक्षि । रोहिता । पृणीन् ।

नि । अक्रमीः । अभि । विश्वान् । राजन् । अराधसः ॥ ६ ॥ २४ ॥

अनयागस्त्यस्य स्वसा बन्धादीनां माता राजानं स्तौति हेराजन्समाते त्वं अगस्त्यस्य ऋ
षेर्नद्योर्नदमितृष्योयन्ध्यादिष्योनिमित्तभूतेष्यः तेषां धनप्राप्तये ससी सर्पणस्वभावी अश्वौ रो
हिता लोहितवर्णौ युनक्षि योजय रथे तथाकृत्वा विश्वान् सर्वान् अराधसः अनाराधयतः अप-
जमानान् पृणीन् वणिजोत्पृथकान् नि निरुष्टं निवरां वा अश्वकृमीः अभिभव ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ सप्तमी—

अयं मातायं पितायं जीवातुरागमत् ।

इदं तव प्रसर्पणं सुबन्धवेहि निरिंहि ॥ ७ ॥

अ॒यम् । मा॒ता । अ॒यम् । पि॒ता । अ॒यम् । जी॒वातुः । आ ।
अ॒ग॒म॒त् । इ॒दम् । त॒व । प्र॒क्ष॒स॒र्प॒णम् । सु॒ब॒न्धो॒ इति॒
सु॒ब॒न्धो॒ । आ । इ॒हि । निः । इ॒हि ॥ ७ ॥

अत्र सूक्तशेषे शाट्यायनकं—अथाग्निं द्वैपदेन सूक्तेनास्तुवन अग्निः स्तुतआजगाम आ गत्य चाह किं कामामागच्छतेति सुबन्धोरेवासुं पुनर्नेतुमित्यब्रुवन् एषोन्तः परिधीत्यब्रवीत् तमादध्वमिति तेनिराहरन्त्यमावायं पितेति । शौनकश्च—स्तुतः सराजास्तुमीतस्तरथैर्गौपायनानिति । सूक्तेन तेस्तुवन्नाग्निं द्वैपदेन यथात्रिपु ॥ १ ॥ अथाग्निरब्रवीदेतानयमन्तःपरिध्यसुः । सुबन्धोरस्य चेक्ष्णाकोर्मयागुप्तोहितार्थिना ॥ २ ॥ सुबन्धवे प्रदायासुं जीवेत्युक्त्वा च पावकः । स्तुतो गौपायनैः प्रीतो जगाम त्रिदिवं प्रति ॥ ३ ॥ अयं मावेति हृष्टस्ते सुबन्धोरमुमाह्वयन् । शरीरमग्निनिर्दिश्य सुबन्धोः पतितं भुवि ॥ ४ ॥ सूक्तशेषं जगुश्चास्य चेतो धारणाय ते हति ॥ ५ ॥ अयमग्निमाता अयमेव पिता अयं जीवातुर्जीवपिता आगमदाजगाम अतो हे सुबन्धोर्जीव परिधौ वर्तमान यस्मादिदं शरीरं तव प्रक्षर्पणं प्रक्षेपेण गतिसाधनं अत इदं प्रत्येहि आगच्छ निरिहि निर्गच्छ परिधेः सकाशात् । अन्ये एवं व्याचक्षते—हे निर्गतप्राण सुबन्धोः संबन्धन् अपं विभक्तिव्यत्ययः इयं माता अयं पिता अयं जीवातुर्जीवनफलभूतः पुत्रश्चागमदिति संबध्यते सर्वे त्वामागताः दुःखिताः सन्तः । शिष्टं समानं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यथा यु॒गं व॒रत्र॒या न॒स॒न्ति ध॒रुणा॑य॒कम् ।

ए॒वादा॑धा॒रते॒ मनो॑ जी॒वात॑वे॒न मृ॒त्यवे॒थो अ॒रि॒ष्टता॑तये ॥ ८ ॥

यथा । यु॒गम् । व॒रत्र॒या । न॒स॒न्ति । ध॒रुणा॑य । कम् । ए॒व ।
दा॒धा॒र । ते । म॒नः । जी॒वात॑वे । न । मृ॒त्यवे॑ ।
अथो॒ इति॑ । अ॒रि॒ष्टता॑तये ॥ ८ ॥

यथा युगं वरत्रया पाशेन नसन्ति वध्नन्ति धरुणाम रथादिधारणाय कमिति पदपूर्णः एव एवं ते मनोदाधार परिधावग्निः किमर्थं जीवातवे जीवनाय मृत्यवे मरणाय न अथो अपिच अरिष्टतातये अविनाशाय स्वार्थिकत्वातिः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यथेयं पृथिवी मही दाधार इमान् वनस्पतीन् ।

एवादाधारस्ते मनो जीवा त्वेन मृत्यवे थो अरिष्टतां तये ॥ ९ ॥

यथा । इयम् । पृथिवी । मही । दाधार । इमान् ।

वनस्पतीन् । एव । दाधार । ते । मनः । जीवा त्वे ।

न । मृत्यवे । अथो इति । अरिष्टतां तये ॥ ९ ॥

यथेयं पृथिवी मही महती इमान् वनस्पतीन् वृक्षादीन् दाधार धारयति शिष्टमुक्तं ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

यमादहवैवस्य तात्सु बन्धोर्मन आभरम् ।

जीवा त्वेन मृत्यवे थो अरिष्टतां तये ॥ १० ॥

यमात् । अहम् । वैवस्य तात् । सुबन्धोः । मनः । आ । अभरम् ।

जीवा त्वे । न । मृत्यवे । अथो इति । अरिष्टतां तये ॥ १० ॥

इयं निगदसिद्धा ॥ १० ॥

अथैकादशी-

न्यग्वातोर्ववाति न्यक्तपति सूर्यः ।

नीचीनमद्भ्या दुहे न्यग्भवतु ते रपः ॥ ११ ॥

न्यक् । वातः । अर्वा । वाति । न्यक् । तपति । सूर्यः । नीचीनम् ।

अद्भ्या । दुहे । न्यक् । भवतु । ते । रपः ॥ ११ ॥

पातो वापुर्ध्रुलोकात् न्यक् नीचीनं अववाति गच्छति सूर्यश्च न्यक् तपति आप्या अह-
मनीया गौर्नीचीनं दुहे दुग्धे एवं ते रपः पापं न्यक् नीचीनं भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशो—

अयमेहस्तोभगवानयमेभगवत्तरः ।

अयमेविश्वभोषजोयंशिवाभिर्मर्शनः ॥ १२ ॥ २५ ॥

अयम् । मे । हस्तः । भगवान् । अयम् । मे । भगवत्तरः ।

अयम् । मे । विश्वभोषजः । अयम् । शिवः अभिर्मर्शनः ॥ १२ ॥ २५ ॥

अनया बन्धादयोऽलब्धजीवं सुबन्धुं पाणिजिरस्पृशन् अयं मे हस्तोभगवान् भागवान् यस्मात् सजीवं सुबन्धुं स्पृशति तस्मात् तथाऽयं मे हस्तोभगवत्तरः अतिशयेन भगवान् तथायं मे हस्तोविश्वभोषजः जीवचिकित्सासाधनसर्वोपधवान् तत्स्थानीयोवा अयं शिवाभिर्मर्शनः मंगलस्पर्शनः यतोजीवन्तं स्पृशति अत इत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

॥ इति दशमे मण्डले चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पञ्चमेनुवाकेष्टौ सूक्तानि तत्रेदमित्येति सप्तविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं मानवस्य नाभानेदिष्ठं स्यात् त्रैष्टुभं इदमादीनि षट्सूक्तानि वैश्वदेवानि । तथाचानुक्तान्तं—इदमित्यासमाधिकानाभानेदिष्टोमानवो वैश्वदेवं तदिति । पृष्ठयस्य षष्ठेहनि वैश्वदेवशस्त्रे आभिष्टुविकातिदेशमात्रस्योपासानकेत्यस्य स्थाने इदं सूक्तं । सूत्रितंच—उद्धृत्यचोत्तरं सूक्तं त्रीणीदमित्यारौद्रमिति । अत्रैतरेपब्राह्मणं—नाभानेदिष्टं वै मानवं ब्रह्मचर्यं वसन्तं भ्रातरो निरभजन्तसोऽब्रवीदित्य किं मह्यमभाक्तेत्येतमेव निष्ठावमवदित्वा रमित्यब्रुवन्तित्यादि । वचनाभानेदिष्टो ब्राह्मिभगिनि राक्षतः पितृसामिप्यमागम्य किं मह्यं भागं न कल्पितवानसीत्यपृच्छत् । सचकिमनेन भागेनांगिरसः स्वर्गार्थं सत्रमासीनाः पृष्टाहः सपर्यन्तमनुष्ठाय मुह्यन्ति तानिदमित्येति सूक्ते संपृच्छ ते स्वर्गपंतोऽवशिष्टाः सहस्रसंख्याकमादास्यन्तो वि पित्रापेरिवोंगिरसांसमीपमागत्य तेष्वः सत्रपरिवेषणं गोसहस्रमुत्कोचं परिकल्प्य तानेते सूक्ते षष्ठेह्न्यशंसयत्ते चैतत्सूक्तसामध्यायज्ञं परं पारं प्रापय्य स्वर्जिगमिषवोस्मै गोसहस्रं प्रादुः तं च तद्वोसहस्रं स्वीकृवाणं कश्चन

कृष्णशवासीपुरुषउत्तरतउत्थाय ब्राह्मणास्मदीयं यज्ञशेषभागं मास्वीकुर्वित्यब्रवीत् । सच महमं-
गिरसः प्रादुरिति प्रत्यब्रवीत् तर्हिब्राह्मण तव पितरमेव पृच्छ कस्मै भागः प्राप्नुयादित्युक्तः पि-
तृसमीपमागत्यपित्रा रुद्रायायं न्याय्यइति तेनोक्तस्तवैवायं भागइति मम पिताब्रवीदितिप्रत्यु-
वाच । ततोयथार्थकथनेन तुष्टः पुरुषोनाभानेदिष्टायैव स्वभागं प्रादादित्युक्तं । तथाध्वर्यु-
ब्राह्मणेपि—मनुःपुत्रेऽप्यो दायं व्यभजत् । सनाभानेदिष्टं वैभानवमित्यादिनायमर्थउक्तः । तत्सर्व-
मत्रानुसन्धेयं ।

तत्र सूक्ते प्रथमा—

इदमित्यारौद्रं गूर्तवंचा ब्रह्म कृत्वा शच्यामन्तराजौ ।

क्राणायदस्पितरां मंहनेष्ठाः पर्वत्पक्व्ये अहन्नासप्तहोतृन् ॥ १ ॥

इदम् । इत्या । रौद्रंम् । गूर्तवंचाः । ब्रह्म । कृत्वा । शच्याम् ।

अन्तः । आजौ । क्राणा । यत् । अस्य । पितरा । मंहनेऽस्थाः ।

पर्वत् । पक्व्ये । अहन् । आ । सप्त । होतृन् ॥ १ ॥

गूर्तवंचाः उद्यतवचनोनाभानेदिष्टइदं ब्रह्म स्तोत्रं रौद्रं रुद्रप्रीणनं इत्या इत्यभिदानीं क्रि-
यमाणप्रकारं कृत्वा प्रज्ञानेन निष्पार्थ स्तोत्रं शच्यामन्तःकर्मणिमध्ये सत्रमध्ये आजौ अं-
गिरसां संघे करोतीतिशेषः यत्स्तोत्रं क्राणा भागं कुर्वाणौ अस्प पितरा पितरौ अन्ये च मं-
हनेष्ठाः भागप्रदाने वर्तमानाभ्रातरश्च गोलाभसाधनत्वेनाकल्पयन्तिशेषः तेन नाभानेदिष्टः प-
क्व्ये पक्व्ये अहन् अहनि पठेहनीत्यर्थः ते पठमेवाहरागत्य मुसन्ति तानेते सूक्ते पठेहनि शं-
सयेत्युक्तमात्रं सप्तहोतृन् होतृप्रशास्तृब्राह्मणाच्छंस्यादिकान् आपर्षत् सर्वतोऽप्रमद इदमित्ये-
ति सूक्ताभ्यां यज्ञपारं प्रापयामासेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सदहानायदभ्यापवन्वक्ष्यवान् सूरैरभिमीतवेदिम् ।

तूर्वयाणोगूर्तवंचस्तमः क्षोदोनरेत इत ऊंति सिंचत् ॥ २ ॥

सः । इत् । दानाय । दभ्याय । वृन्वन् । च्यवानः । सृष्टैः ।
अमिमीत् । वेदिम् । तूर्वयाणः । गूर्तर्वचःस्तमः । क्षोर्दः ।
न । रेतः । इतःऽर्कति । सिञ्चत् ॥ २ ॥

स इत् सलुप्यशवासीपुरुषोरुद्राख्योदानाय स्तोतृणां घनमदानाय दृश्याय शत्रूणां वधाय च
वृन्वन् स्तोतृन् संप्रजन् सृष्टैः द्विसकैः शसैः च्यवानोरक्षांसि व्यावयन् वेदिममिमीत् परिमित-
वान् यज्ञवास्त्वधिष्ठितवानित्यर्थः । तं लुप्यशवास्पृत्तरतजपोत्पायाववीन्मम वाँइदंमवैवा-
स्तुहमितीतिव्याख्यानं । तदेवाह—तूर्वयाणस्तूर्णगमनोगूर्तर्वचस्तमः अत्यन्तमुद्यतवचाः रुद्रः क्षो-
दोन उदकमिव उदकं यथा घनः सिञ्चति तद्वदेतः स्वसामर्थ्यमितकृति इतो गमनवत् यथा भव-
ति तथा सिञ्चत् पेरितवानित्यर्थः । मद्वा अनेनोचरार्धेनोत्तराभ्यां च प्रासंगिकी अभिनोः स्तुतिः
क्रियते । तूर्वयाणः तूर्णगमनोतिशयेनोद्यतवचनोरुद्रः क्षोदोन उदकमिव रेतः उत्पादनसामर्थ्यो-
पेतं इतः कृति सिञ्चत् जनयामासांश्चिनौ अन्यत्र इतः कृति इत्यश्विनोरभिधानात् अन्यत्र तयो-
रुद्रपुत्रत्वमिति ज्ञेयमर्थोल्लङ्घ्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मनोनयेपुह्वनेपुतिग्मंविपःशच्यावनुथोद्रवन्ता ।
आयःशर्याभिस्तुविनृम्णोअस्याश्रीणीतादिशंगभस्तौ ॥ ३ ॥

मनः । न । येपुं । ह्वनेपु । तिग्मम् । विपः । शच्या ।
वनुथः । द्रवन्ता । आ । यः । शर्याभिः । तुविऽनृम्णः ।
अस्य । अश्रीणीत । आदिशम् । गभस्तौ ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ युवां मनो न मनइव यथा मनस्विगं तीक्ष्णमाशु धावति एवं येपु ह्वनेपु
आह्वानेपु विपः स्तोत्रुः शच्या मत्तानेन गन्तव्यमिति बुध्या द्रवन्ता द्रवन्तौ गच्छन्तौ वनुथः
अध्वर्युं संप्रजयः योध्वर्युः आआभिमुख्येन तुविनृम्णः प्रभूतहविलक्षणघनः सन् अस्य कर्म-
णि प्रवृत्तस्य मम संबन्धी शर्याभिरंगुलीभिः अश्रीणीत श्रीणाति किं कृत्वा गभस्तौ हस्ते

धृत्वा आदिशं आदिश्य इदमश्विन्यामिति निर्दिश्येत्यर्थः । तादृशं मदीयमध्वर्युं येषु हवनेषु वनुथः तौ युवां हुवइत्युत्तरत्र संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कृष्णायद्रोर्ष्वरुणीपुसीदद्विवोनपाताश्विनाहुवेवाम् ।

वीतिमेयज्ञमागतंमेअन्नंववन्वांसांनेपमस्मृतधू ॥ ४ ॥

कृष्णा । यत् । गोपुं । अरुणीपुं । सीदत् । दिवः । नपाता ।

अश्विना । हुवे । वाम् । वीतिम् । मे । यज्ञम् । आ । गतम् । मे ।

अन्नम् । ववन्वांसां । न । इषम् । अस्मृतधू इत्यस्मृतधू ॥ ४ ॥

कृष्णा रात्रिर्यद्यदा अरुणीषु अरुणवर्णासु गोषु सीदत् निवसति उपाः विभानाय रथमधितिष्ठतीत्यर्थः । अरुणयोगावउपसामितिनिरुक्तं । तदा उपःकाले हे दिवोनपाता दीप्यमानस्य स्वर्गस्य प्रकाशात्मकस्य घा न पातयितारौ हे अश्विनौ वां हुवे आह्वये वीतं कामयेथां मे अन्नं हविलैक्षणं तदर्थं मे यज्ञमागतं आगच्छतं इषमन्नं ववन्वांसा न संभजमानावश्वाविष तद्वदागतं । कीदृशौ युवां अस्मृतधू अस्मृतद्रोहौ मयिद्रोहं न स्मरन्तौ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रथिष्टयस्यवीरकर्ममिष्णादनुष्ठितंनुनर्योअपौहत् ।

पुनस्तदादृहति यत्कनायादुहितुराअनुष्ठृतमनुर्वा ॥ ५ ॥ २६ ॥

प्रथिष्ट । यस्य । वीरकर्मम् । इष्णात् । अनुंस्थितम् । नु । नर्यः ।

अपं । औहत् । पुनरिति । तत् । आ । दृहति । यत् । कनायाः ।

दुहितुः । आः । अनुंष्ठृतम् । अनुर्वा ॥ ५ ॥ २६ ॥

स्वांशेन भगवान् रुद्रः प्रजापतिर्वास्तोष्पतिं रुद्रमसृजत् इत्येतदादिभिस्तिष्ठतिभिर्यदिति यस्य प्रजापतेः इष्णात् इषणवत् वीरकर्मं लिङ्गव्यत्ययः वीरकर्मं रेतइत्यर्थः येन रेतसोत्पन्नावीराभवन्ति तादृशैः प्रथिष्ट प्रथितमासीत् तदेतोऽनुष्ठितं प्रजापतिना अपत्यार्थं निषिक्तं नर्यो नरेभ्योदेवेभ्योहितोरुद्रः अपौहत् अपोहति । तदेवाह—पुनस्त्वदेतआवृहति सर्वतउपच्छति उ-

द्रमयति पुरुषाकारेण स्वयमुत्पन्नः सन् । कीदृशं रेतः यदेतः कनायाः कान्तायाः दुहितुः स्व-
पुत्र्याः तस्यामित्यर्थः तत्र प्रजापतिना अनुभूतं आः आसीत् अस्तेः सिपि रूपं । कीदृशोरुद्गः
अनर्वा अन्यस्मिन्नपत्यृतः प्रजापतिर्वैत्वां दुहितरमग्यध्यायदिवमित्यन्यआहुरुपसमित्यन्यइति
ब्राह्मणं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे पङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी-

मध्यायत्कर्त्तृममवदभीकेकामरूणवानेपितरियुवत्याम् ।
मनानग्रेतो जहनुर्वियन्तासानौ निपिक्तं सुकृतस्य योनौ ॥ ६ ॥
मध्या । यत् । कर्त्तृम् । अमवत् । अभीके । कामम् । रूणवाने ।
पितरि । युवत्याम् । मनानक् । रेतः । जहनुः । विद्यन्ता ।
सानौ । निपिक्तम् । सुकृतस्य । योनौ ॥ ६ ॥

कामं यथेच्छं रूणवाने कुर्वाणे पितरि प्रजापतौ युवत्यां दुहितरि उपसि दिवि वा दि-
वमित्यन्यइति हिब्राह्मणं प्रदर्शितं । मध्या तयोर्मध्ये अन्तरिक्षमध्ये वा अभीके माघे सप्तमि
यत्कर्त्तृ कर्माभवत् मिथुनीभावात्पुं तदानीं मनानक् अल्पं रेतोजहनुः त्यक्तवन्तौ किंकुर्वाणा-
विति तत्राह वियन्तौ परस्परमभिगच्छन्तौ प्रजापतिना सानौ सप्तमिस्थाने सुकृतस्य यज्ञस्य
योनौ निपिक्तमासीदित्यर्थः । ततोरुद्गत्पुत्रइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

पितायत्त्वां दुहितरमधिष्कन्क्षमयरेतः संजग्मानो निपिञ्चत् ।
स्वाध्व्योजनयन् ब्रह्मदेवावास्तोष्पतिं व्रतपां निरंतक्षन् ॥ ७ ॥
पिता । यत् । स्वाम् । दुहितरम् । अधिष्कन् । क्षमया । रेतः ।
समजग्मानः । नि । सिञ्चत् । सुआध्व्यः । अजनयन् । व्रत ।
देवाः । वास्तोः । पतिम् । व्रतयाम् । निः । अतक्षन् ॥ ७ ॥

पिता प्रजापतिर्यद्यदा स्वां दुहितरं दिवमुपसं वा अधिष्कन् अध्वस्कंदत् तदानीमेव
क्षमया पृथिव्या सह संजग्मानः संगच्छमानः प्रजापतिः अस्मिन्लोके रोहितंभूताष्टयोभूत्वा
रेतोनिर्विचत् निषेकमकरोत् । ताष्टयोभूत्वा रोहितं भूतामभ्यैदिति ब्राह्मणं । तदानीं स्वाध्यः
सुध्यानाः सुकर्माणोवा देवान्ब्रह्माजनयन्नुदपादयन् । किं तद्वत्सेति तदाह—वास्तोष्पतिं यज्ञवास्तु-
स्वामिनं व्रतपां व्रतस्य कर्मणोरक्षःप्रथविभ्यः पालकं निरवक्षन् समपादयन् यज्ञवास्तुस्वामि-
त्वं दत्वा कर्मरक्षकत्वेन निर्मितवन्तइत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सईष्टपानफेनमस्यदाजौस्मदापरैदपदंभ्रचेताः ।

सरत्पुदानदक्षिणापरावृद्धतानुमेषृशान्योजगृभ्रे ॥ ८ ॥

सः । ईम् । ष्या । न । फेनम् । अ॒स्यत् । आ॒जौ । स्मत् । आ ।

परा । ऐत् । अप । द॒भ्र॒चेताः । सरत् । पु॒दा । न । दक्षिणा ।

परा॒इ॒ष्टक् । न । ताः । नु । मे । पु॒श॒न्यः । ज॒गृ॒भ्रे ॥ ८ ॥

अंगिरसां सन्नति नाभ्रानेदिहोगोनिरोधायगच्छन्तं वास्तोष्पतिं पुरतः परपन् वदति स
ई सोयं वृषान वर्षकइन्द्रइव समथा नमुचिवचार्थं आजौसंग्रामे फेनमस्यत् क्षितवान् तद्वत्
क्षेपमनावास्तोष्पतिः तदानीं तवैव वास्तुभागोयुक्तइति यथार्थकथनानन्तरं स्मत् अस्मत्तः आ
पपरैव अपपरागच्छेदिति दभ्रचेताः अल्पमनस्कः दक्षिणा दक्षिणार्थानां गवां परावृक् परावर्जं
पिता सन् पदा पदानि नसरत् नसरति अस्मदभिमुखं नागच्छति मे मम संवन्धिन्यस्तागाः
अंगिरोभिर्दत्ताः पृशन्त्यः पथिकानामभिस्पर्शनकुशलो रुद्रो न जगृभ्रे न गृह्णातीत्येवमाशास्ते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

मसूनवर्हिःप्रजायाउपब्दिर्गिननुग्रउपसीदृद्धः ।

सनितेध्वंसनितेतवाजंसधर्ताजहोसहसायवीपुत ॥ ९ ॥

मक्षु । न । वह्निः । प्रज्ञायाः । उपब्धिः । अग्निम् । न । नमः ।
उप । सीदत् । ऊर्धः । सनिता । इध्मम् । सनिता । उत ।
वाजम् । सः । धर्ता । जज्ञे । सहसा । यविष्युत् ॥ ९ ॥

वास्तोष्पतिनारुद्रेण गोप्यमानेस्मिन्यज्ञे वह्निर्वह्निवद्वाहकोराक्षसादिर्मक्षु शीर्षं नोपसीदत्
नागच्छति । योवह्निः प्रजाया उपब्धिः उपसीदकोभवति यज्ञविधातार्थमामच्छन् ऋषिगादित्त-
पायाः प्रजायाः पीडां करोत्यहनि तथा ऊर्धः रात्रिनामैतत् रात्रावपि अग्निं ज्वलन्तं नमोविवस-
नः राक्षसादिनोपसीदत् एवं रुद्रे रक्षितरि सति सोमिरीर्ष्यं सनिता संभक्ता जज्ञे उत्पन्नः उ-
वापिच वाजं हविर्लक्षणमन्त्रं सनिता जज्ञे पत्नी जगद्धारकश्च जज्ञे उत्पन्नः सोमिः सहसा यज्ञस्य
बलेन यवीयुत् यज्ञमिश्रयितृणां रक्षःप्रभृतीनां योद्धा जज्ञे ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

मक्षुकनायाः सख्यं नर्बग्वाः कृतं वदन्तः कृतपुक्तिमग्मम् ।
द्विबर्हसोऽपंगोपमागुरुदक्षिणासोऽच्युता दुधुक्षन् ॥ १० ॥ २७ ॥

मक्षु । कनायाः । सख्यम् । नर्बग्वाः । कृतम् । वदन्तः ।
कृतपुक्तिम् । अग्मम् । द्विबर्हसः । ये । उप । गोपम् । आ ।
अगुः । अदक्षिणासः । अच्युता । दुधुक्षन् ॥ १० ॥ २७ ॥

नर्बग्वा अंगिरसः श्वामपयनारव्यं सख्यमनुविष्टवामंगिरसां मध्ये ये नवस्तु मासेषु सख्य-
गावः संवः उत्थितास्ते नवग्वाः ते कर्त्तुं वदन्तोऽंगिरसः मक्षु शीर्षं कनायाः कम्पनीयायाः श्रुतेः
नाभानेदिष्टपेरितायाः सकाशात् कृतपुक्तिं उक्त्वा गणरिसमार्थिं अग्मम् प्राप्ताः । यद्वा कृतपुक्तिं
यज्ञयोगोपेतं कर्त्तुं शब्दं स्तुर्वि वदन्तोऽंगिरसः कनायाः पृथ्व्याः सख्यमग्मजिवियोजना । द्वि-
बर्हसोद्वयोः स्थानयोः यावापृथिव्योः परिवृढायैंगिरसोगोपं गोपायितारं नाभानेदिष्टमिन्द्रं वा
उपागुरुपगतास्ते अदक्षिणासोऽदक्षिणारहिताः अदक्षिणानि सन्नापीत्याहुरिति हि वचनं ये य-

जमानास्तऋत्विजइति च । ते चअच्युताउदकानि अक्षीणानि फलानि वा दुधुक्षन् दु-
ग्धवन्तः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

मक्षूकनायाःसख्यंनवीयोराधोनरेत्तऋतमित्तुरण्यन् ।

शुचियत्तेरेक्णआयंजन्तसवर्दुघायाःपर्यउस्रियायाः ॥ ११ ॥

मक्षु । कनायाः । सख्यम् । नवीयः । ऋतम् । वदन्तः ।

ऋतइयुक्तिम् । अग्मन् । शुचि । यत् । ते । रेक्णः । आ ।

अयंजन्त । सवः । दुघायाः । पर्यः । उस्रियायाः ॥ ११ ॥

मक्षु शीघ्रं कनायाः कमनीयायाः पृश्न्याः घर्मदोग्ध्याः नवीयोनवतरं सख्यं प्राप्येति
शेषः । अथवा नवीयइति राधोविशेषणं नवतरं राधोधनमिव रेतः सिच्यमानं ऋतमुदकं तुर-
ण्यन् दिवः सकाशात् पेरितवन्तः । हे इन्द्र ते तुभ्यं यद्यदा रेक्णः पाथोलक्षणं धनं आ अभि-
मुखं अयजन्त अपूजयन् । कीदृशं रेक्णः सवर्दुघायाः सवरित्यमृतनाम अमृतदोग्ध्या उस्रि-
यायाः गोः पर्यः पानयोग्यं रसं अयजन्त तदोदकं तुरण्यन्ति । अत्राध्वर्युन्नाहणं—अंगिर-
संवैसत्रमासत् तेषांपृश्निघर्मदुघासीत् सर्जीषिणाजीवत् तेब्रुवन् कस्मैनुसत्रमास्महे येस्यामोप-
धीर्नजनयामइति । तेदिवोवृष्टिमसृजन्तेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

पश्वायत्पश्वाविर्युताबुधन्तेर्निब्रवीतिवृक्तरिराणः ।

वसोर्वसुत्वाकारवोनेहाविश्वविवेष्टिद्रविणमुपक्षु ॥ १२ ॥

पश्वा । यत् । पश्वा । विइयुता । बुधन्ते । इति । ब्रवीति ।

वृक्तरि । रराणः । वसोः । वसुत्वा । कारवः । अनेहा ।

विश्वम् । विवेष्टि । द्रविणम् । उप । क्षु ॥ १२ ॥

यद्यदा स्तोतारः पश्वा पशुना गोसमूहेनेत्यर्थः तेन वियुता वियुक्तानि स्वकीयानि गोस्थानानि पश्वा पश्वात् वृधन्त अजानन् तदानीं कारवः कारुरित्यर्थः इति ब्रवीतीति ब्रूते । किमिति वक्करि स्तोतरि रराणोरपमाणोवसोर्वासकात्सकाश्यात् वसुत्वा अतिशयेन वासयिता यद्वा वसुत्विति समूहार्थे त्वोनामकरणः गोरूपधनवतोतिशयेन गोसमूहवानित्यर्थः । अनेहा अपापदन्द्रोविश्वं द्रविणं गोरूपं पणिभिरपहतं धनं क्षु मक्षित्यर्थः शीघ्रं उपविवेष्टि उपव्यामोति पुनरादातुं । अयमर्थः यदेन्द्रस्य स्तोतारो सुरैरपहतमात्मीयं गोधनं नजानन्ति ततः प्रागेवागत्येन्द्रः तन्मयरुधदिति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

तदिद्वंस्वपरिपहानो अग्न्यपुरुषसदन्तो नार्पदं विभित्सन् ।
विशुष्णस्य संग्रथितमनर्वा विदत्पुरुषजातस्य गुहायत् ॥ १३ ॥
तत् । इत् । नु । अस्य । परिद्वंसद्वानः । अग्न्य । पुरु । सदन्तः ।
नार्पदम् । विभित्सन् । वि । शुष्णस्य । संग्रथितम् ।
अनर्वा । विदत् । पुरुषजातस्य । गुहा । यत् ॥ १३ ॥

तदिद्वंस्व तत्रैव नु क्षिप्रमस्येन्द्रस्य परिपहानः परिवोर्बतमानाः परिचारकारश्मयः अग्न्यपुरुषकाशनार्थमगच्छन् पुरु पुरुणि कृत्रिमाणि सदन्तः सीदन्तो सुराः नार्पदं नृपदः पुषं विभित्सन् भेत्तुमैच्छन् किंचायं शुष्णस्यैतन्नामस्यासुरस्य पुरुषजातस्य बहुप्रादुर्भावस्य संग्रथितं मर्मं विदत् वेत्त्ययमिन्द्रः । यदसुरस्य दुर्ज्ञेयं मर्मं गुहा गुहायां गोपितं तदिद्वं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

अग्निर्हनामोतयस्य देवाः स्वर्णये त्रिपधस्ये निप्रेदुः ।
अग्निर्हनामोतजातवैदाः श्रुधीनो होतर्ऋतस्य होता ध्रुक् ॥ १४ ॥
अग्निः । ह । नाम । उत । यस्य । देवाः । स्वः । न । ये । त्रिद्वसुधस्ये ।
निप्रेदुः । अग्निः । ह । नाम । उत । जातवैदाः । श्रुधि ।
नः । होतः । ऋतस्य । होता । ध्रुक् ॥ १४ ॥

उतापिच भर्गोहनाम तत्तेजः किल प्रसिद्धं यस्य तेजसः आग्नेयस्य संबन्धिनि विषय-
स्थे वर्हिषि ये देवाः सन्ति ते सर्वे स्वर्गं स्वर्गे यथा तथैव निषेदुः निषीदन्ति । उतापिच तत्तेजो-
ग्निर्हनाम अग्निः किल नाम उतापिच जातवेदाः जातप्रज्ञः जातानां वेदिता एतदपि तस्य
तेजसोनाम अग्नेर्भर्ग इति अग्निरिति जातवेदा इति च त्रीणि नामानीत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षरुतः हे
होतर्होमनिष्पादकोक्तनामाग्ने ऋतस्य होता यज्ञसंबन्धिनां देवानामाह्वाता अध्रुक् द्रोहर-
हितस्त्वं नोस्माकमाह्वानं श्रुषि शृणु ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

उतत्यामेरौद्रावर्चिमन्तानासत्याविन्द्रगूर्तयेयजध्वै ।
मनुष्वद्वृक्तवर्हिपेराणामन्दृहितप्रयसाविक्षुयज्य ॥ १५ ॥ २८ ॥
उत । त्या । मे । रौद्रौ । अर्चिःमन्ता । नासत्या । इन्द्र । गूर्तये ।
यजध्वै । मनुष्वत् । वृक्तवर्हिपे । रराणा । मन्दू इति ।
हितप्रयसा । विक्षु । यज्य इति ॥ १५ ॥ २८ ॥

उतापिच हे इन्द्र त्या यौ प्रसिद्धौ रुद्रपुत्री । क्षोदोनरेतद्वृक्तवर्हिषिर्चदिति हि रुद्रपुत्रत्वमुक्तं ।
अर्चिमन्तादीतिमन्तौ नासत्यावर्हिषी मे गूर्तये स्तुतये यजध्वै यागाय च भवेतामिति शेषः । किंच
मनुष्वद मम पितुर्मनोरिव तस्य यज्ञे यथा तथैव वृक्तवर्हिपे महे रराणा रममाणौ मंदू मदिष्णू
हितप्रयसा प्रेरितधनौ विक्षु अस्मदीयेषु पुत्रादिषु तौ यज्य यष्टव्यौ भवेतामिति शेषः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमेष्टविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथ षोडशी-

अयंस्तुतोराजावन्दिवेधाअपश्चविप्रस्तरत्तिस्वसेतुः ।
सकक्षीर्वन्तरेजयत्सोअग्निनेमिनचक्रमर्वत्तोरघुद्गु ॥ १६ ॥
अयम् । स्तुतः । राजा । वन्दि । वेधाः । अपः । च । विप्रः ।
तरत्ति । स्वसेतुः । सः । कक्षीर्वन्तम् । रेजयत् । सः । अग्निम् ।
नेमिम् । न । चक्रम् । अर्वतः । रघुद्गु ॥ १६ ॥

अयं वेधाः सर्वस्य विधाता राजा सोमः स्तुतः सर्वैः वन्दि स्तूयतेऽस्माभिः । किंच विप्रः
विशेषेण पूरकः विप्रवच्छुद्धोवा स्वसेतुः यस्य स्वभूतारत्नमयोजगद्वन्धकाः सन्ति ससोमः अपे-
श्चान्तरिक्षं तरति लंघयति प्रतिदिनं ससोमः कक्षीवन्तमृषिं पर्वतमध्ये सोमार्थं गतं रेजयत्
अकंपयत् सोमएवाग्निं हविर्वोढुमशक्तं सन्तं पलाय्याप्सु प्रविष्टं रेजयत् । कंपने दृष्टान्तः—नेमिं
नमनशीलं रघुद्रु लघुद्रु लघुगमनं चक्रं अर्वतो न अश्वाद्वा ते यथा रेजयन्ति तद्वत् नुमभाव-
श्चान्दसः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सद्विबन्धुर्वैतरणो यष्टां सवर्धुधेनुमस्वदुहध्वै ।

संयन्मित्रावरुणा वृञ्ज उक्थैर्ज्येष्ठैर्मिर्यमणं वरूथैः ॥ १७ ॥

सः । द्विबन्धुः । वैतरणः । यष्टा । सवर्धुः । धेनुम् ।

अस्वम् । दुहध्वै । सम् । यत् । मित्रावरुणा । वृञ्जे ।

उक्थैः । ज्येष्ठैः । अर्यमणम् । वरूथैः ॥ १७ ॥

सोमिर्द्विबन्धुः द्वयोर्लोकयोर्वन्धुभूतः वैतरणः सर्वस्य विशेषेण तारयिता यद्वा वितरणा-
हं हविःप्रदानार्हः यष्टा देवानां याजकोमिः सवर्धुः अमृतोपमपयोदोग्भीं धेनुं अस्वं अप-
स्तां निवृत्तमत्तवां शयवे दुहध्वै दोहायाकरोत् यद्यदा सशयुः मित्रावरुणौ अर्यमणं च ज्ये-
ष्ठैः ज्येष्ठैः प्रशस्तैः वरूथैः वरुणायैरुक्थैः शस्त्रैः संबृजे सम्पक्स्तौति यदा शयुर्मित्रावरुणा-
र्यमणां स्तुतिं करोति तदा तेषामाज्ञयाग्निर्मिर्वृत्तमत्तवां पयोदोग्भीमकरोदिति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

तद्वन्धुः सूरिर्दिविते धियन्धाना नानेदिष्टोरपतिप्रवेनन् ।

सानो नानभिः परमास्यवांघाहंतत्पश्चात्कतियश्चिदास ॥ १८ ॥

तद्वन्धुः । सूरिः । दिवि । ते । धियन्धवाः । नानानेदिष्टः ।

रपति । प्र । वेनन् । सा । नः । नानभिः । परमा । अस्य । वा ।

घ । अहम् । तत् । पश्चात् । कतियः । चित् । आस ॥ १८ ॥

तद्वन्धुः सैव पृथिवीबन्धिका उत्पत्त्यधिष्ठानत्वेन यस्यासौ तद्वन्धुः तन्मातृकइत्यर्थः ।
 सूरिः स्तुतेः प्रेरकः दिविर्वर्तमानस्य ते तव स्वभूतइतिशेषः । त्वदपत्यभूतइति यावत् । पृथीसा-
 मध्यांत्वं संबन्धसामान्यं प्रतीयते तच्चादित्यस्य पुत्रोमनुः मनोः पुत्रोनाभानेदिष्टइत्येवं सूर्याप-
 त्यत्वेपि पर्यवस्यति । सूर्यनाभानेदिष्टयोः संबन्धश्चरमपादे उत्तरमन्त्रे च वक्ष्यते सच धियन्वाः
 कर्मणां धारकोनाभानेदिष्टोवेनन् अंगिरोदत्तंगोसहस्रं कामयमानः प्ररपति प्रलपति स्तौती-
 त्यर्थः । वा अपिचेत्यर्थः सा द्यौर्नोस्माकं परमा उत्कृष्टा नाभिः बन्धिका याऽस्यादित्यस्या-
 धिष्ठानभूतास्ति धेतिपूरणः । अहं तत्तस्यादित्यस्य पश्चा पश्चादनन्तरं कतिथः कतिपयानां
 पूरणः आसाभवं अनेन ममादित्येन जन्यजनकभावः संबन्धः सन्निकृष्टइत्युक्तं भवति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

इयमेनाभिरिहमेसधस्थमिमेमेदेवाअयमस्मि सर्वः ।
 द्विजाअहंप्रथमजाऋतस्येदधेनुरदुहजायमाना ॥ १९ ॥

इयम् । मे । नाभिः । इह । मे । सधस्थम् । इमे । मे ।
 देवाः । अयम् । अस्मि । सर्वः । द्विजाः । अहं । प्रथमजाः ।
 ऋतस्य । इदम् । धेनुः । अदुहत् । जायमाना ॥ १९ ॥

इयं माध्यमिका वाक् मे नाभिः सन्नाहनी आदित्यस्य तस्याश्चाभेदादित्यर्षेमाध्यमिका
 वाक् बन्धिका भवति । तथाचब्राह्मणं—सायावागतसौसआदित्यइति । इहास्मिन्मंडले मे मम स-
 धस्थं स्थानं इमे देवाद्योतमानारश्मयोमे मम स्वभूताः अयमहमस्मि सर्वः सूर्यस्य स्वस्य चो-
 क्तेन प्रकारेणाभेदात् तद्वारा सर्वात्मकत्वं अहं किञ्चेत्यर्थः द्विजाब्रह्मादजाऋतस्य सत्यभूतस्य
 ब्रह्मणः प्रथमोत्पन्नाधेनुः पृथिव्येवता माध्यमिका वाक् जायमाना इदं सर्वमदुहत् दुदोह उदपा-
 दयदित्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

अधांसुमुन्द्रोअंरतिर्विभावावंस्पतिद्विवर्तुनिर्वनेपाट् ।
 ऊर्ध्वायच्छ्रेणिर्नशिर्शुदन्मक्षुस्थिरशैरुधंसूतमाता ॥ २० ॥ २१ ॥

अध॑ । आ॒सु । म॒न्द्रः । अ॒रतिः । वि॒भा॒ऽवा । अव॑ । स्य॒ति ।
 द्वि॒ऽव॒र्त॒निः । व॒ने॒पाट् । ऊ॒र्ध्वा । यत् । श्रे॒णिः । न । शि॒शुः । दन् ।
 म॒क्षु । स्थि॒रम् । शे॒ष्ट॒धम् । सू॒त । मा॒ता ॥ २० ॥ २१ ॥

अथाथ आसु चतसृषु दिक्षु मन्द्रोमोदमानः अरतिः गन्ता विभावा दीप्तिमान् द्विवर्तनिः
 द्वयोर्लोकयोर्गन्ता वनेपाट् वनेकाष्ठानामग्निभविताग्निरवस्यति अवसन्नोभवति यागार्थं । यच्च
 योभिः ऊर्ध्वा उन्मुखा श्रेणिर्न पिपीलिकापंक्तिरिवाहिं शिशुः शंसनीयः मक्षु क्षिप्तं दन् शत्रून्
 दमयति तमिदं स्थिरं निश्चलं शेष्ठं सुखस्य वर्धकं माता अरणिः सूत यज्ञे जनयामास ॥ २० ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकविंशी—

अधा॒गाव॒उप॑मा॒ति॒क॒नाया॒अनु॑श्वा॒न्तस्य॑कस्य॒चित्परे॑युः ।
 श्रु॒धित्वं॑सु॒द्रवि॑णो॒नस्त्वंया॑ळाश्व॒घ्नस्य॑वा॒वृधे॑सू॒नृता॑भिः ॥ २१ ॥
 अध॑ । गावः । उप॑मातिम् । क॒नायाः । अनु॑ । श्वा॒न्तस्य॑ ।
 कस्य॑ । चि॒त् । परा॑ । ई॒युः । श्रु॒धि । त्वम् । सु॒द्र॒वि॒णः । नः ।
 त्वम् । या॒ट् । आ॒श्व॒घ्नस्य॑ । व॒वृ॒धे । सू॒नृता॑भिः ॥ २१ ॥

अथ संप्रति कस्य चित् श्वान्तस्य प्रवृद्धस्य श्वान्तस्य वेत्यात्मनोनिर्देशः ईदृशस्य ना-
 भानेदिष्ठस्य कनायाः कमनीयायाः स्तुतेर्गावोवाचः यद्वा वाचः स्तुतयः कनायाः कमनीयायाः
 स्तुतेरुपमातिं उपमानभूतमिन्द्रमनुपरेयुः अनुपरागच्छन्ति हे सुद्रविणः सुधनाग्ने त्वं श्रुधि शृणु
 नोमम संवन्धिनमिन्द्रं याट् याजय त्वं चाश्वघ्नस्याश्वघ्नोश्वमेधयाजी मनुः तस्य पुत्रस्य मम
 सूनृताभिः स्तुतिभिः ववृधे वर्धसे पुरुषव्यत्ययः अथवायं वर्धतइति परोक्षेण निर्देशः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

अध॒त्वमि॑न्द्रवि॒द्ध्य॑स्मान्म॒होरा॑येनृ॒पते॑वज्र॒वाहः॑ ।
 रक्षा॑चनो॒मघो॑नः॒पाहि॑सू॒रीन॑ने॒हसं॑स्ते॒ह्रि॒वोअ॒मि॒ष्टौ ॥ २२ ॥

अधं । त्वम् । इन्द्र । विद्धि । अस्मान् । महः । राये । नृष्टपते ।
 वज्रहवाहुः । रक्ष । च । नः । मघोनः । पाहि । सूरीन् ।
 अनेहसः । ते । हरिश्चिवः । अभिष्टौ ॥ २२ ॥

हे इन्द्र अध अधुना वज्रवाहुस्त्वमस्मान् महोमहते राये धनाय विद्धि जानीहि हे इन्द्र
 मघोनोहविष्मतोनोस्मात् रक्ष पालय शत्रुभ्यः सकाशात् । किंच सूरीन् स्तुतिमेरकानस्मान्पा-
 हि अन्नादिदानेन रक्ष हे हरिवः हरिभ्यां तद्वज्रिन्द्र ते तवाभीष्टौ अभिगमने अनेहसः अ-
 पापाः स्यामेति शेषः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

अधयद्राजानां गविष्टौ सरत्सरण्युः कारवे जरण्युः ।
 विप्रः प्रेष्ठः सद्ये पां व भूवपरां च वक्षेदुत पर्पदेनान् ॥ २३ ॥
 अधं । यत् । राजानां । गोऽर्द्धौ । सरत् । सरण्युः । कारवे ।
 जरण्युः । विप्रः । प्रेष्ठः । सः । हि । एषाम् । वभूव । परां । च ।
 वक्षेत् । उत । पर्पत् । एनान् ॥ २३ ॥

हे राजानां राजमानौ मित्रावरुणौ अध अधुना सधसमातौ यद्यस्मात् गविष्टौ गवामेवणायां
 सत्यां सरण्युः सरणशीलोयः सरत् गच्छति । किं कुर्वन् कारवे कर्म कुर्वते अंगिरसां गणाय
 जरण्युः स्तुतिमिच्छन् तस्मात् सविभोनाभानेदिष्ठः एषामंगिरसां प्रेष्ठः प्रियतमो वभूव भवतु ।
 हीति पूरणः तेषां कर्तव्यं परां वक्षेत् परावहतु उवापि च एनानंगिरसः पर्पत् पारयति इत्या-
 त्मन एवमाशास्ते ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

अधान्वस्य जेन्यस्य पुष्टौ द्यथ रेभन्तर्दमहेतदनु ।
 सरण्युः ससुनुरश्वो विप्रश्चासि श्रवसश्चासतौ ॥ २४ ॥
 अधं । नु । अस्य । जेन्यस्य । पुष्टौ । द्या । रेभन्तः । र्दमहे ।
 तत् । ऊँ इति । नु । सरण्युः । अस्य । सुनुः । अश्वः । विप्रः ।
 च । असि । श्रवसः । च । सतौ ॥ २४ ॥

अनया वरुणं पृथक् स्तौति अध अथ नु क्षिप्रमस्य जेन्यस्य जयशीलस्य स्तुत्या
जेतव्यस्य वा स्वभूतं गवादि धनं पुष्टौ पोषेनिमित्ते सति तस्य पुष्ट्यर्थं वा वृथा अनायासेन
रेभन्तः स्तुवन्तो नु क्षिप्रं ईमहे याचामहे सरण्युः शीघ्रसरणशीलोऽश्वोऽस्य वरुणस्य सन्तुः पुत्रः
वरुणाद्ध्यश्वउत्पन्नः । अथ प्रत्यक्षकृतः हे वरुण त्वं विप्रश्चासि विप्रवत्पूज्यः शुद्धो वा भवसि
श्रवसश्चान्नस्य सातौ लाभो अस्माकमन्नलाभाय प्रवृत्तश्च भवसि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशी—

युवोर्यादिसखायास्मेशर्धायस्तोमं जुजुपे नमस्तान् ।
विश्वत्रयस्मिन्नागिरः समीचीः पूर्वीर्वगातुर्दाशस्तु नृतायै ॥ २५ ॥

युवोः । यदि । सखाया । अस्मे इति । शर्धाय । स्तोमम् ।
जुजुपे । नमस्तान् । विश्वत्र । यस्मिन् । आ । गिरः । समृद्धिचीः ।
पूर्वीर्द्वैव । गातुः । दाशत् । स्तुतायै ॥ २५ ॥

हे मित्रायरुणौ युवोर्युवयोः शर्धाय बलवतेस्मे अस्माकं सखाया यद्वा युवयोः सखाया
य अस्मे अस्माकं शर्धाय बलाय च यदि नमस्तानन्नवान् अध्वर्युः स्तोत्रवान् होता वा स्तोमं
जुजुपे सेवते यस्मिन् सख्ये सिद्धे सति विश्वत्र विश्वस्मिन् जनपदेगिरः अंगिरसां संपन्धिन्यः
समीचीः समीप्य आगच्छन्तीति शेषः उदाराणां गृहे इदं गृहाणेदं गृहाणेत्येवं रूपाः श्रूयन्तइ
त्यर्थः । यद्वा यागानुष्ठातॄणां स्तुतिगिरः आगच्छन्ति पूर्वविगातुः प्राची दिगिव सा यथा गच्छ
तां सुखं प्रयच्छति तद्वत् यद्वा पूर्वीं प्रवृद्धा पुरातनी वा गातुः सरणिरिव सा यथा गच्छतां सुखं
प्रयच्छति तद्वत् स्तुतायै प्रियसत्यरूपायै स्तुतिवाचे दाशत् सुखं प्रयच्छतु ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशी—

सर्गणानो अद्भिर्देववानिति सुवन्धुर्नमस्तासूक्तैः ।
वर्धदुक्थैर्वचोभिराहि नूनं न्यध्वैति पर्यसत्सियांघ्राः ॥ २६ ॥

सः । गृणानः । अतृप्तिः । देवद्वान् । इति । सुध्वन्धुः । नमसा ।
 सुधुत्तैः । वर्धत् । उक्थैः । वचःक्षितिः । आ । हि । नूनम् ।
 वि । अध्वा । एति । पयसः । उस्त्रियायाः ॥ २६ ॥

अग्निर्देवताभिर्देवद्वान् सुध्वन्धुः शोभनबन्धनः सवरुणः इतीत्थं कृतप्रकारेण नमसा
 नमस्कारेण सूक्तैश्च गृणानः स्तूयमानः सन् वर्धत् वर्धतां उक्थैर्वचोभिः उच्यमानैः प्रशस्तै-
 वां स्तुतिवचोभिर्नूनमिदानीं आगच्छत्विति शेषः । हीति पूरणः । तस्य यागार्थं उस्त्रियायाः गोः
 पयसः अध्वा मार्गोऽप्येति स्तनाग्राणि क्षरन्तीत्यर्थः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशी-

तत्पुणोमहोयजत्राभूतदेवासुतयेसजोपाः ।
 येवाजाँअनयतावियन्तोयेस्थानिचेतारोअमूराः ॥ २७ ॥ ३० ॥
 ते । ऊँ इति । सु । नः । महः । यजत्राः । भूत । देवासः । सुतये ।
 सजोपाः । ये । वाजान् । अनयत । विध्यन्तः ।
 ये । स्थ । निश्चेतारः । अमूराः ॥ २७ ॥ ३० ॥

अनया ऋषिरंगिरसः आशास्ते हे यजत्रायष्टव्यादेवासो देवाः ते यूयं उद्विती पूरणः महोम-
 हते नोस्माकमूतये रक्षणाय सजोपाः संगताः भूत भवत ये च यूयं अंगिरसोमर्ह वाजानन्ता-
 नि अनयत प्रापयथ वियन्तः उत्थाय विविधं गच्छन्तः सन्तः ये च यूयं अमूराः अमूढाः पृष्ठा
 हः प्रयोगमौढ्यरहिता इत्यर्थः तादृशा निचेतारोगवां विवेकारः स्थ भवथ ते सजोपा भूते
 ति समन्वयः ॥ २७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य प्रथमे त्रिशोर्वर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थ्याश्चतुरो देवादिद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
 इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गपवर्तकश्रीवीरभुक्तभूषात्साम्राज्यधुरंधरेण सा-
 मणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
व्याख्याय प्रथमं विद्वानष्टमस्याष्टकस्य सः । अध्यायं सायणामात्योद्वितीयं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥

तत्र येयज्ञेनेत्येकादशार्चं अनुवाकापेक्षया द्वितीयं सूक्तं मानवस्य नाभानेदिष्ठस्यार्चं आ-
दितश्चतस्रोजगत्यः पञ्चम्यनुष्टुप् षष्ठी बृहती सप्तमी सतोबृहती अष्टमीनवम्यावनुष्टुभौ दशमी
गायत्री एकादशी त्रिष्टुप् आदितः षण्णां विश्वेदेवाअङ्गिरसोवा देवता सप्तमी वैश्वदेवी अष्ट-
म्याद्यास्तु चतस्रस्तु सावर्णेर्महाराजस्य दानं स्तूयते अतस्तास्तद्देवताकाः । तथाचानुक्रम्यते—
येयज्ञेनैकादशाद्याः पळङ्गिरसां स्तुतिर्वान्त्यात्रिष्टुप्पञ्चम्यनुष्टुप् प्रगाथोनुष्टुभौ गायत्री चतस्रो-
न्त्याः सावर्णेर्दानस्तुतिरिति । पष्ठेहनि वैश्वदेवशस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—इदमित्थारौद्रमिति-
प्रागुपोत्तमाया येयज्ञेनेत्यावपतइति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ येयज्ञेन दक्षिण्या समर्क्ता इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमानश ।
तेभ्यो भद्रमङ्गिरसोवो अस्तु प्रतिगृह्णीतमानवंसुमेधसः ॥ १ ॥

ये । यज्ञेन । दक्षिण्या । समर्क्ताः । इन्द्रस्य । सख्यम् ।
अमृतत्वम् । आनश । तेभ्यः । भद्रम् । अङ्गिरसः । वः ।
अस्तु । प्रति । गृह्णीत । मानवम् । सुमेधसः ॥ १ ॥

नाभानेदिष्ठः स्वपित्रा मनुनाभ्यनुज्ञातः सत्रमासीनानंगिरसोभ्येत्य मांप्रतिगृह्णीत युष्म-
भ्यं यज्ञं प्रज्ञापयामीति यदुक्तवान् तदुच्यते । इतिहासस्तु इदमित्येति पूर्वसूक्ते नाभानेदिष्ठं
शंसति नाभानेदिष्ठं वै मानवमिति ब्राह्मणानुसारेण । मनुः पुत्रेभ्योदायं व्यभजत् । इति तैत्तिरी-
यब्राह्मणानुसारेण च सप्रपंचमभिहितः । तथाचास्याऋचोपमर्थः यज्ञेन यजनीयेन हविषा द-

क्षिणया ऋविग्ज्योदेयया समक्ताः संगताः ये अहीनैकाहसहस्राणि कुर्वन्तोयूयमिन्द्रस्य सत्त्वं
 सत्त्विकर्म अत एवाभूतत्वं अमरणधर्मं देवत्वं आनश आनशिध्वे प्राप्ताःस्थ अश्रोतेर्लिटि मध्यमे
 व्यत्ययेन बहुवचनत्वं अश्रोतेश्चेति नुडागमः यद्वत्तयोगादनिघातः । हे अङ्गिरसः तेज्योवो-
 युष्मज्यं भद्रं कल्याणं कर्मास्तु हे सुमेधसः सुप्रज्ञाः हे अङ्गिरसः ते यूयं इदानीं मानवं मनोः
 पुत्रं मां प्रतिगृणीत प्रतिगृहीत मयि प्रतिगृहीते सवि यज्ञं साधु करिष्यामीति तदर्थं
 प्रतिगृहीत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यउ॒दार्ज॑न्पि॒तरोगो॒मय॑वस्त्व॒तेनाभि॑न्दन्परि॒वत्स॑रेव॒लम् ।

दी॒र्घायु॑त्वम॒ङ्गिरसो॑वोअस्तुप्रति॑गृ॒णीत॑मान॒वंसु॑मेधसः ॥ २ ॥

ये । उ॒त॒ऽआ॒र्जन् । पि॒तरः । गो॒ऽमय॑म् । वसु॑ । ऋ॒तेन॑ । अ॒भि॒न्दन् ।

प॒रि॒ऽव॒त्स॑रे । व॒लम् । दी॒र्घायु॑त्वम् । अ॒ङ्गिर॒सः । वः ।

अ॒स्तु । प्र॒ति । गृ॒णी॒त । मा॒न॒वम् । सु॒ऽमे॒ध॒सः ॥ २ ॥

हे अङ्गिरसः पितरः अस्माकं पूर्वजत्वेन पितृभूताये यूयं गोमयं गवात्मकं पणिभिरपह-
 तं वस्तु धनं उदाजन् तैरधिष्ठितात्पर्वतात् उदगमयन् । किञ्च ऋतेन सत्यभूतेन यज्ञेन प्रतिव-
 त्सरे पर्यागते वत्सरे संपूर्णसत्रांतइत्यर्थः तत्र बलं बलनामानं गवामपहर्तामस्तुरं अभिदन् व्य-
 नाशयन् तेज्योवोयुष्मज्यं दीर्घायुत्वं प्रभूतजीवनमस्तु । शेषं पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यऋ॒तेन॑सूर्य॒मारो॑ह्यन्दि॒व्यप्र॑थयन्पृ॒थि॒र्वीमा॒तरं॑वि ।

सु॒प्र॒जा॒स्त्वम॒ङ्गिरसो॑वोअस्तुप्रति॑गृ॒णीत॑मान॒वंसु॑मेधसः ॥ ३ ॥

ये । ऋ॒तेन॑ । सूर्य॑म् । आ । अ॒रो॒ह्यन् । दि॒वि । अ॒प्र॒थय॑न् ।

पृ॒थि॒वीम् । मा॒तर॑म् । वि । सु॒प्र॒जाः॑ऽत्वम् । अ॒ङ्गिर॒सः । वः ।

अ॒स्तु । प्र॒ति । गृ॒णी॒त । मा॒न॒वम् । सु॒ऽमे॒ध॒सः ॥ ३ ॥

हे अङ्घ्रिरसः ये भवन्तः ऋतेन सात्यभूतेन यज्ञेन दिवि द्युलोके सूर्यं सृष्टु सर्वस्य प्रेरक-
मादित्यं आरोहयन् अस्थापयन् किञ्च मातरं सर्वेषां निर्मात्रीं पृथिवीं व्यप्रथयन् प्रसिद्धामकु-
र्वन् सत्रादिकर्मकरणेन । तेभ्योयुष्मभ्यं सुपजास्त्वं सुपुत्रत्वमस्तु नित्यमसिद्धपजामेधयोरित्य-
सिञ्च समासान्तः तस्माद्भावप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒यं॒नाभा॑व॒दति॑वल्गुवो॒गृहे॑दे॒वपु॒त्राऋ॑षय॒स्तच्छृ॑णो॒तन॑ ।
सु॒ब्रह्म॑ण्यम॒ङ्घ्रिर॑सो॒बोअ॑स्तु॒प्रति॑गृ॒ष्णीत॑मान॒वंसु॑मे॒धसः॑ ॥ ४ ॥

अ॒यम् । ना॒भा । व॒दति॑ । वल्गु॑ । वः । गृ॒हे । दे॒वपु॒त्राः । ऋ॑षयः ।
तत् । शृ॒णो॒तन॑ । सु॒ब्रह्म॑ण्यम् । अ॒ङ्घ्रिर॑सः । वः ।
अ॒स्तु । प्र॒ति । गृ॒ष्णीत॑ । मा॒नवम्॑ । सु॒मे॒धसः॑ ॥ ४ ॥

हे देवपुत्राः देवानां पुत्राः अग्नेः पुत्राः ऋषयः अतीन्द्रियार्थस्य प्रसारोहे अङ्घ्रिरसः
अयं नाभानेदिष्ठः पुरोवर्ती जनः बोधुष्मार्कं गृहे गृहभूते यज्ञे वल्गु कल्याणं वचोवदति तद्वा-
क्यं यूयं शृणोतन महतादरेण शृणुत श्रुश्रवणे तप्तनवनयनाभेति तनवादेशः तेभ्योयुष्मभ्यं
सुब्रह्मण्यं शोभनब्रह्मवर्चसं अस्तु इदानीमागतं मानवं मां प्रतिगृहीत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वि॒रूपा॑स॒इदृ॑षय॒स्तइ॒र्हम्भी॑र॒वेप॑सः ।
ते॒आ॒ङ्घ्रिर॑सः॒सून॑व॒स्तेअ॒ग्नेःप॑रि॒जज्ञि॑रे ॥ ५ ॥ १ ॥

वि॒रूपा॑सः । इ॒त् । ऋ॑षयः । ते । इ॒त् । ग॒म्भी॑र॒इवे॑पसः । ते ।
अ॒ङ्घ्रिर॑सः । सू॒नवः॑ । ते । अ॒ग्नेः । प॑रि । ज॒ज्ञि॑रे ॥ ५ ॥ १ ॥

परोक्षतया ऋषिराह—ऋषयः कर्मणां प्रसारणवे ऋषयः विरूपासइव अन्योन्यं वर्णतोत्सं-
पदश्च नानारूपाभवन्ति तद्वत् तद्वामी अङ्घ्रिरसः गंभीरवेपसः वेपइति कर्मणाम् गंभीरकर्मा-

गोभवन्ति तदमे अङ्गिरसः सूनवः पुत्राः खलु । तदेवाह ते तदमे अङ्गिरसोऽग्नेः परिजज्ञिरे सर्व-
तोजाताः प्रादुर्भूताः । येंगाराआसंस्तेंगिरसोभवन्तिब्राह्मणं । अत्र निरुक्तेचदृष्टव्यं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी-

येअग्नेःपरिजज्ञिरेविरूपासोदिवस्परि ।

नवग्वोनुदशग्वोअङ्गिरस्तमःसचादेवेपुमंहते ॥ ६ ॥ ॥

ये । अग्नेः । परि । जज्ञिरे । विरूपासः । दिवः । परि । नवऽग्वः ।
नु । दशऽग्वः । अङ्गिरःस्तमः । सचा । देवेपु । मंहते ॥ ६ ॥

विरूपासः विविधरूपाये अङ्गिरसः दिवस्परि ध्रुलोकात् अग्नेः परि जज्ञिरे परितोजाताः
यद्वा दिवस्परि परिः पञ्चम्यर्थघोतकः स्वतेजसा दीप्यमानादग्नेर्जाताः तेषां मध्ये नवग्वोदश-
ग्वश्च अङ्गिरस्तमः अङ्गिरसां वरिष्ठःसत्रमासीनानामङ्गिरसां मध्ये केचन नवसु मास्तु कर्म-
कृत्योदतिष्ठन् केचन दशसु मास्त्विति एवमङ्गिरसामयनमुक्तं तेषामग्निर्नवग्वश्चदशग्वश्चोक्तः
तादृशः देवेपु सचा सहावस्थितः सोमिः मंहते मह्यं धनं प्रयच्छति मंहतिर्दानकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इन्द्रेणयुजानिःसृजन्तवाघतोव्रजंगोमन्तमश्विनम् ।

सहस्रमेददतोअष्टकर्ण्यःश्रवोदेवेष्वक्त ॥ ७ ॥

इन्द्रेण । युजा । निः । सृजन्तु । वाघतः । व्रजम् । गोऽमेन्तम् ।
अश्विनम् । सहस्रम् । मे । ददतः । अष्टऽकर्ण्यः ।
श्रवः । देवेपु । अकृत ॥ ७ ॥

वाघतः कर्मणां बोढारोविश्वेदेवाअङ्गिरसोवा इन्द्रेण युजा सहायेन निःसृजन्त निरग-
मयन् किंगोमन्तं गोपुक्तं अश्विनमश्ववन्तं पणिभिरवरुद्धं व्रजं ते मे मां प्रति सहस्रं सहस्रसंख्या-
कंधनं सत्रपरिवेषणं अष्टकर्ण्यः अष्टहति अश्रुव्यातां निष्ठायां रूपं विस्तृतकर्णाः उपलक्षणमे-

तत् व्याप्तसर्वावयवाः गाश्च ददतः महं प्रयच्छन्तः देवेषु इन्द्रादिषु श्रवोहविर्लक्षणमन्नं कीर्तिं वा अकृत अरूपत । करोतेर्लुङिभवे घसेति चैर्लुक् एवं नाभानेदिष्टेनाङ्गिरसः स्तुताः तस्मै धनं प्रादुः । तदुक्तं शौनकेन—ऋषयोङ्गिरसस्तुष्टायद्दुर्मानवायतु । तत्पुण्याय च कर्माणि ये यज्ञेनेतिकीर्तयेत् ॥ १ ॥ उत्तराभिश्च तसृभिरस्मै मानवाय ऋषये सावर्णिनाय दत्तं तत्प्रशस्यते । तदप्युक्तं शौनकेन—सावर्णिना च यदत्तं मानवाय महद्बलम् । तदुक्तं सूक्तशेषेण प्रनूनं जायतामिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रनूनं जायतामयं मनुस्तोक्मेव रोहतु ।

यः सहस्रं शताश्वं स दानाय मंहते ॥ ८ ॥

प्र । नूनम् । जायताम् । अयम् । मनुः । तोक्म इव । रोहतु ।

यः । सहस्रम् । शत इव अश्वम् । सद्यः । दानाय । मंहते ॥ ८ ॥

अयं सावर्णिर्मनुः नूनं क्षिप्रं प्रजायतां प्रजातो भवतु धनादिभिः पुत्रादिभिश्च रोहतु प्रादुर्भवतु । तत्र दृष्टान्तः—तोक्मेव यथा जलक्लिन्नं बीजं प्रादुर्भवति एवं कर्मफलसंयुक्तः समनुः पुत्रादिभीरोहतु । योयं मनुः शताश्वं बह्वश्वसंयुक्तं सहस्रं गवां सद्यस्तदानीमेव दानाय मंहते अस्मै ऋषये दातुं प्रेरयति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

न तमं श्रोतिकश्च न दिव इव सान्वारमम् ।

सावर्ण्यस्य दक्षिणा विसिन्धुरिव पप्रथे ॥ ९ ॥

न । तम् । अश्रोति । कः । च । न । दिव इव । सानु । आवारमम् ।

सावर्ण्यस्य । दक्षिणा । वि । सिन्धुः इव । पप्रथे ॥ ९ ॥

तं सावर्णिमनुं कश्चन कश्चिदप्यारभमारब्धं स्वकर्मणानां श्रोतिनव्याप्नोति यथा मनुः प्रयच्छति तथान्यो दातुं शक्नोतीत्यर्थः । कथं स्थितं दिव इव द्युलोकस्य सानु समुच्छ्रितं तेजसा कैश्चिदपि अप्रभृष्यं आदित्यमवस्थितं आभरं । शक्तिणमुत्कमुलाविति कमुलम् । तस्य सावर्ण्यस्य मनोः इयं गवादिदक्षिणा सिन्धुरिव स्पन्दमाना नदीव पृथिव्यां पप्रथे विप्रथते विस्तीर्णा भवति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उत दासापरिविषे स्मर्द्धिष्टी गोपरीणसा । यदुस्तुर्वश्वमामहे ॥ १० ॥

उत । दासा । परिविषे । स्मर्द्धिष्टी इति स्मत्तुर्द्धिष्टी ।

गोऽपरीणसा । यदुः । तुर्वः । च । ममहे ॥ १० ॥

उतापिच स्मर्द्धिष्टी कल्याणादेशिनौ गोपरीणसा गोपरिणसौ परिणक्षपशू गोभिः परिवृतौ बहुगवादिभ्युक्तौ दासा दासवत्प्रेष्यवस्थितौ तेनाधिष्ठितौ यदुश्च तुर्वश्च एतन्नामकौराजर्षी परिविषे अस्य सावर्णेर्मनोभोजनाय ममहे पशून्ययच्छतः प्रत्येकमन्वयादेकवचनं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सहस्रदाग्रामणीमारियन्मनुः सूर्येणास्ययतमानैतुदाक्षिणा ।

सावर्णेर्देवाः प्रतिरन्त्वायुर्यस्मिन्नश्रान्ता असनामवाजम् ॥ ११ ॥ २ ॥

सहस्रऽदाः । यामऽनीः । मा । रिपत् । मनुः । सूर्येण । अस्य ।

यतमाना । एतु । दक्षिणा । सावर्णेः । देवाः । प्र । तिरन्तु । आयुः ।

यस्मिन् । अश्रान्ताः । असनाम । वाजम् ॥ ११ ॥ २ ॥

गवादीनां सहस्रस्य दाता ग्रामणीः ग्रामाणां नेता कर्ता जनपदानां अयं मनुः मारिषव नैकैश्चिदपि रिष्टोर्हिंसितोभवतु यद्वा कर्मनेतृनस्मान्माहिनस्तु किंतु धनादिदानेन पूजयतु अस्य यतमाना गच्छन्ती दक्षिणा सूर्येण सह एतु संगच्छतां त्रिपुरलोकेषु प्रसिद्धाभवत्वित्यर्थः । तस्यास्य सावर्णेः सवर्णपुत्रस्य मनोः देवाइन्द्रादयः आयुर्जीवनं प्रतिरन्तुप्रवर्धयन्तु अश्रान्ताः कर्मस्वनलसाः सर्वकर्मकुर्वन्तः वयं अस्मिन्मनौवाजं गोलक्षणमन्नं असनाम संभजेमहि नाभानेदिष्टोहमलभइत्याशास्ते ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

परावतोयइति सप्तदशर्चं तृतीयं सूक्तं ध्रुवेः पुत्रस्य गयस्वार्पं षोडशीसप्तदशी त्रिष्टुभौ पञ्चदशी त्रिष्टुप् जगती वा शिष्टाश्चतुर्दश जगत्यः स्वस्तिनः पथ्यास्त्विति द्वे पथ्यास्त्वित्येव-

ताके शिष्टावैश्वदेव्यः । तथाचानुक्रांतं—परावतरूपनामयः प्रतोद्विप्रिष्टुवंतं तु स्वस्तिनस्त्रिष्टुष्टा
सहवोत्तरया पथ्यास्वस्तिदेवत्येति । पृष्ट्याभिष्टवपडहयोस्तृतीयेहनि वैश्वदेवशस्ते एतात्सूक्तं
वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितञ्च—अनश्वोजावः परावतोयइतिवैश्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा—

परावतोयेदिधिपन्त आप्यमनुप्रीतासोजनिमाविवस्वतः ।
ययातेर्येनहुप्यस्यवर्हिषिदेवा आसतेते अधिब्रुवन्तुनः ॥ १ ॥
परावतः । ये । दिधिपन्ते । आप्यम् । मनुप्रीतासः । जनिम ।
विवस्वतः । ययातेः । ये । नहुप्यस्य । वर्हिषि । देवाः ।
आसते । ते । अधि । ब्रुवन्तु । नः ॥ १ ॥

ये देवाः परावतोदूरदेशादागत्याप्यं ज्ञातेयं मनुष्यैः सह बंधुत्वं दिधिपन्त धारयन्ति यद्वा ह-
विषां प्रदातृभिः मनुष्यैः सह सत्त्वं कुर्मइति परस्परं शब्दायन्ते धिपशब्दे जौहोत्यादिकः छा-
न्दसोक्तस्यान्तोदशः धिप धारण इति कैथिदप्युपगम्यते । उक्तार्थमेव विशिनष्टि मनुप्रीतासः
मनुष्यैः प्रीतादेवाः विवस्वतः विवस्वत्पुत्रस्य मनोः जनिम जन्मानि मनुष्यान्धारयन्ति किञ्च
ये देवाः नहुपस्य नहुप्यपुत्रस्य ययातेरेतन्नामकस्य राजर्षेः वर्हिषि यस्ते आसते उपविशन्ति ते
देवाः नोऽस्मानधिब्रुवन्तु धनादिप्रदानेन अस्मानधिकं वदन्तु पूजयन्त्वित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विश्वाहिवोनमस्यानिबन्धानामानिदेवाउतयज्ञियानिवः ।
येस्यजाताअर्दितेरद्व्यस्परियेष्ट्यिव्यास्तेमद्दहश्रुताहवम् ॥ २ ॥
विश्वा । हि । वः । नमस्यानि । बन्धा । नामानि । देवाः ।
उत । यज्ञियानि । वः । ये । स्थ । जाताः । अर्दितेः । अतश्चभ्यः ।
परि । ये । पृथिव्याः । ते । मे । दह । श्रुत । हवम् ॥ २ ॥

हे देवाः इन्द्रादयः हिरवधारणे वोयुष्माकमेव नामानि नमनीयानि विश्वा सर्वाणि शरीराणि
ममस्यानि ममस्कारार्हाणि भवन्ति वंया वंयानि स्तोतव्यानि च भवन्ति । उवापिच वोयुष्माकं

तानि शरीराणि यज्ञियानि यज्ञार्हाणि भवन्ति ये यूयं अदितेरदीनात् द्युलोकात् अद्भ्यः
अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षात्परिः पञ्चम्यर्थद्योतकः पृथिव्याश्च जाताः प्रादुर्भूताः स्थ भवथ
ते यूयं इहास्मिन्यज्ञे आगत्य मे गदीयं हवमाह्वानं श्रुत शृणुत ॥ २ ॥

अग्निष्टोमे वैश्वदेवशस्त्रे येभ्योमातेत्येषा धाय्या । सूत्रितञ्च—अयंवेनक्षोदयत्पृथ्विगर्भा
येभ्योमातामधुमत्पिन्वतेपयइति ।

सैषा तृतीया—

येभ्योमातामधुमत्पिन्वतेपयःपीयूषं द्यौरदिति रद्विबर्हाः ।
उक्थशुष्मान् वृषभरान् स्वमसस्तौ आदित्या अनुमदास्वस्तये ॥ ३ ॥
येभ्यः । माता । मधुमत् । पिन्वते । पयः । पीयूषम् । द्यौः ।
अदितिः । अद्विबर्हाः । उक्थशुष्मान् । वृषभरान् ।
सुमसस्तौ । तान् । आदित्यान् । अनु । मद । स्वस्तये ॥ ३ ॥

मात सर्वस्य निर्मात्री पृथिवी येभ्योदेवेभ्यः देवार्थं मधुमत् माधुर्येपितं पयः सारभूतं
क्षीरं पिन्वते क्षरति तथा अदितिरदीना अद्विबर्हाः मेघैः परिवृद्धा प्रवृद्धा परिवृद्धमेघावा
द्यौश्च पीयूषं पिन्वते घावापृथिव्यौ हविरुत्पादयतइत्यर्थः ऋषिरात्मानं संबोध्याह उक्थशु-
ष्मानतिबलान् वृषभरान् वृष्टेराहर्तुं ह्यहोर्भइतिभः स्वमसः सुकर्मणः तानादित्यान् दितेः
पुत्रान् देवान् स्वस्तये अविनाशाय अनुमद अनुस्तुहि मायतेलोटि व्यत्ययेन शप् मन्दतेर्वा
स्तुत्यर्थस्य अनित्यमागमशासनमिति नुमभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नृचक्षंसोऽर्निमिपन्तोऽर्हणा बृहद्देवासोऽमृतत्वमानशुः ।
ज्योतीरंथा अर्हिमाया अनागसो दिवो वर्ष्माणं वसते स्वस्तये ॥ ४ ॥
नृचक्षंसः । अर्निमिपन्तः । अर्हणा । बृहत् । देवासः ।
अमृतत्वम् । आनरुः । ज्योतिःरंथाः । अर्हिमायाः ।
अनागसः । दिवः । वर्ष्माणम् । वसते । स्वस्तये ॥ ४ ॥

नृचक्षसः कर्मनेतृणां मनुष्याणां द्रष्टारः अतएवानिमिषन्तः निमेषमकुर्वाणाः सर्वदा जा-
गृह्णाः देवासो देवाः अर्हणा लोकस्य परिचरणार्थं स्तोत्रव्यवसायं बृहत् बृंहितं अमृतत्वं अम-
रणधर्मं आनशुः प्राप्ताः देवाः खलु मनुष्यैः पूज्याः तस्मात्पूजाहेतुं देवत्वं आनशिरे अतएव
ज्योतीरथादीप्यमानरथोपेताः अहिमायाः कैश्चिदप्यहन्तव्यमज्ञाः अनागतः पापरहिताः आ-
दित्याः दिवोद्युलोकस्य वर्ष्माणं नाभिस्थानं समुच्छ्रितं देशं स्वस्तये अविनाशाय लोकस्य
क्षेमकरणार्थं वसन्ते अधिवसन्ति यद्वा स्वतेजसाच्छादयन्ति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सम्राजो ये सुवृधो यज्ञमां ययुरपरिहृता दधिरे दिवि क्षयम् ।
ताँ आ वि वास नमसा सुवृक्तिभिर्महो आदित्याँ अदितिं स्वस्तये ॥ ५ ॥ ३ ॥

सम्राजः । ये । सुवृधः । यज्ञम् । आद्ययुः । अपरिहृताः ।
दधिरे । दिवि । क्षयम् । तान् । आ । विवास् । नमसा । सुवृक्तिभिः ।
महः । आदित्यान् । अदितिम् । स्वस्तये ॥ ५ ॥ ३ ॥

सम्राजः सर्वेषां राजानः स्वतेजोभिः सम्पक् राजमानाः सुवृधः सुवृद्धाये देवाः यज्ञं आ-
ययुः आयाति सोमादिहविर्भक्षणार्थं ततः अपरिहृताः कैश्चिदप्यहिंसिताये देवाः दिवि द्यु-
लोके क्षयं निवासं दधिरे विदधति कुर्वन्ति ऋषिरात्मानमाह महोमहवः गुणाधिक्येन आदि-
त्यानदितेः पुत्रान् तान्पसिद्धादेवान् अदितिं तेषां मातरमेतन्नामिकां च स्वस्तये अविनाशाय
नमसा हवीरूपेणाग्नेन सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिश्च आविवासा आभिमुख्येन परिचर-
विवासतिः परिचरणकर्मा ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

कोवः स्तोमं राधति यं जुजोषथ विश्वे देवासो मनुष्यो यतिष्ठने ।
कोवो ध्वंरतुं विजाता अरं कर्द्यो नः पर्पदत्यंहः स्वस्तये ॥ ६ ॥

कः । वः । स्तोमम् । राधति । यम् । जुजोषथ । विश्वे । देवासः ।
 मनुषः । यति । स्थन । कः । वः । अध्वरम् । तुविज्जाताः ।
 अरम् । करत् । यः । नः । पर्षत् । अति । अंहः । स्वस्तये ॥ ६ ॥

ऋषिर्देवान्मति बहुधा वितर्कयति हे देवाः वः युष्माकं कः स्तोता स्तोमं त्रिवृत्पञ्चदशा-
 दितक्षणं राधति संसाधयति न कश्चिदस्तीत्यर्थः । यद्वा मदन्त्यः कोवा युष्मज्यंस्तोमं करोति
 यूपं यं स्तोतारं जुजोषथ सेवध्वे जुषी मीतिसेवनयोः छेति शपः श्लुः अदागमः । किञ्च हे
 मनुषोमन्तारोज्ञातारोहे विश्वेदेवासोदेवाः यूपं यति यत् संख्याः स्थन भवथ यच्छब्दादपि छा-
 न्दसोऽतिदृष्टव्यः । हे तुविजाताः धात्रादिविभागेन बहुजननाः हे देवाः युष्मदर्थं कोवा यजमानः
 अध्वरं यज्ञं अरंकरत् अलं करोति स्तुतिभिर्हविर्भिश्च । मदन्त्योनास्तीत्यर्थः योयज्ञः नोत्मान्
 स्वस्तये अविनाशाय अंहः पापत्वं मार्गं अवेदिकं अतिपर्यत् अतिशारयति तं यज्ञं कोवालं-
 करोतीति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

येभ्यो होत्रां प्रथमामायेजे मनुः समिद्धाग्निर्मनसा सप्त होतृभिः ।
 त आदित्या अमं यं शर्म यच्छतसृगानः कर्तुं सुपथां स्वस्तये ॥ ७ ॥

येभ्यः । होत्रां । प्रथमाम् । आयेजे । मनुः । समिद्धाग्निः ।
 मनसा । सप्त । होतृभिः । ते । आदित्याः । अमं यम् । शर्म ।
 यच्छत । सृगा । नः । कर्तुं । सुपथां । स्वस्तये ॥ ७ ॥

समिद्धाग्निः हविर्भिः सम्पक् दीप्ताग्निः मनुर्वैवस्वतः मनुष्याणां प्रथमभावी श्रद्धधानेन
 मनसा सप्त सप्तसंख्याकैर्होतृभिः वषट्कर्तृभिः ऋत्विग्भिश्च सहयेभ्यो युष्मज्यं प्रथमं प्रथमं पु-
 त्र्यं यद्वा सर्वेषां मनुष्याणामग्रे क्रियमाणत्वादाय होत्रां हूयन्ते हवींष्यन्नेति होत्रायज्ञः तं य-
 द्वा आहूयन्ते देवाः स्तुतिभिरपेति तं यज्ञं आयेजे आभिषुत्येनेष्टवान् यजेति रूपं । यद्वा
 छेति लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । यजिवप्पोरटिद्येत्वं यक्व्यमितिवचनादेकारः । हे
 आदित्याः अदितेः पुत्राः हे देवाः ते यूपं नोत्स्यमभयं शर्म च सुखं प्रयच्छत । किञ्च नो-

स्माकं स्वस्तये क्षेमाय सुपथा सुपथानि शोभनान्वैदिकमार्गान् सुगा सुष्ठु गंतव्यानि कर्तुं कुरुत
करोतेर्लोडि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्य लुक् तस्य तवादेशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमो—

यईशिरेभुवनस्यप्रचेतसोविश्वस्यस्थातुर्जगतश्चमन्तवः ।

तेनःकृतादकृतादेनसस्पर्षद्यादेवासःपिपृतास्वस्तये ॥ ८ ॥

ये । ईशिरे । भुवनस्य । प्रचेतसः । विश्वस्य । स्थातुः ।

जगतः । च । मन्तवः । ते । नः । कृतात् । अकृतात् ।

एनसः । परि । अद्य । देवासः । पिपृत । स्वस्तये ॥ ८ ॥

प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानामन्तवः सर्वस्य वेदितारः ये देवाः स्थातुः स्थावरस्य जगतोर्जग-
स्य विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य लोकस्य ईशिरे ईश्वराभवन्ति । अथ प्रत्यक्षः हे देवासोदेवा
ये उक्तगुणास्ते मूर्त्यं नोस्मान् कृताव कायिकात्पापाव अकृताव करचरणादिभिरकृताव एनसः
किंनु मानसात्पापाच्च अद्यास्मिन्दिने स्वस्तये अविनाशाय आयुषोभिवृद्धये पिपृत पारयत पा-
परहितान्कुरुतेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भरेष्विन्द्रंसुहवंह्वामहंहोमुचंसुकृतंदैव्यंजनम् ।

अग्निमित्रंवरुणंसातयेभगंद्यावापृथिवीमरुतःस्वस्तये ॥ ९ ॥

भरेषु । इन्द्रम् । सुहवम् । ह्वामहे । अंहः । मुचम् । सुकृतम् ।

दैव्यम् । जनम् । अग्निम् । मित्रम् । वरुणम् । सातये ।

भगम् । द्यावापृथिवी इति । मरुतः । स्वस्तये ॥ ९ ॥

अंहोमुचं अंहसः पापस्य मोचकं सुहवं शोभनाह्वानं इन्द्रं भरेषु भृणन्ति भर्जयन्ति
विनाशयन्ति शत्रून्वेति भराः संक्रामाः तेषु ह्वामहे रक्षणायाह्वयामः । किञ्च सुकृतं सु-
कर्माणं दैव्यं देवसंबन्धिनं अन्यं जनं चाह्वयामहे । तंजनमुद्दिशति अग्निं मित्रं वरुणं भगं भ-
जनीयमेतन्नामानं देवं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ मरुतश्च सातये अन्नद्राभाय स्वस्तये अ-
विनाशाय रक्षणायाह्वयामहे ॥ ९ ॥

अदितिदेवताकस्य पशोः सुत्रामाणमित्येषा वपायागस्य याज्या । सूत्रितञ्च—अदितिर्ह
जनिष्ट सुत्रामाणं पृथिवीं धामनेह समिति । प्रायणीयेष्टौ आदित्यस्य हविष एषैवानुवाक्या सैवो-
दयनीयायां याज्या । सूत्रितञ्च—सुत्रामाणं पृथिवीं धामनेह सं महीमूपमातरं सुवतानामिति । प्र-
याणे अनयैव नावमारोहेत् । सूत्रितञ्च—सुत्रामाणं पृथिवीं धामनेह समिति नावमिति ।

सैषा सूक्ते दशमी—

सुत्रामाणं पृथिवीं धामनेह सं सुशर्माणं मर्दिति सुप्रणीतिम् ।

दैवीं नावं स्वरित्रामनां गसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ १० ॥ ४ ॥

सुत्रामाणम् । पृथिवीम् । धाम् । अनेह सं । सुशर्माणम् ।

अर्दितिम् । सुप्रणीतिम् । दैवीम् । नावंम् । सुअरित्राम् ।

अनां गसम् । अस्रवन्तीम् । आ । रूहेम् । स्वस्तये ॥ १० ॥ ४ ॥

द्युलोकः नैरूपकतया स्तूयते—सुत्रामाणं सुष्टु शयन्तीं पृथिवीं विस्तृतां अनेह सं पाप-
रहितां सुशर्माणं शोभनसुखयुक्तां अर्दितिं अदीनां सुप्रणीतिं सुप्रणयनां सुष्टु प्रणेवीं दैवीं दे-
वसंबन्धिनीं स्वरित्रां शोभनारित्रां जलाहरणशीलदारुयुक्तां अनागसं पापरहितां अस्रवन्तीं अ-
गच्छन्तीं अविनश्वरीं नावं नावमिव स्थितां धां स्वस्तये अविनाशाय देवत्वप्राप्तये आरुहे-
म वयमारोहेम रोहतेर्लिङि लिङ्याशिष्मङित्यङ्प्रत्ययः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अथैकादशी—

विश्वे यजत्रा अधि वोचतो तये त्रायं ध्वं नो दुरेवां पा अग्निहृतः ।

सत्ययात्रो देवहूत्या हुवेम शृण्वतो देवा अवसेस्वस्तये ॥ ११ ॥

विश्वे । यजत्राः । अधि । वोचत । ऊनये । त्रायं ध्वम् । नः ।

दुःष्ट एवायाः । अग्निहृतः । सत्यया । वः । देवहूत्या ।

हुवेम् । शृण्वतः । देवाः । अवसे । स्वस्तये ॥ ११ ॥

हे यजत्राः यजनीयाः हे विश्वे सर्वे देवाः यूयं ऊतये रक्षणार्थं अधिवोचत अस्मान-
धिभूत आभाष्य च अभिद्भुतः अभिर्हिसिन्ध्याः दुरेवायाः दूर्गतेः नोस्मान्नायध्वं यद्येवं कुरु-
थ तर्हि हेदेवाः शृण्वतः स्तोत्राण्यस्माभिरुक्तानि तादृशान् वोगुष्मान् सत्यया यथार्थभूतया
देवहूत्या देवाहूयन्ते अनयेति देवहूतिः स्तुतिः तथा वयं हुवेम आहूयेम । किमर्थं अवसे
रक्षणाय शत्रुभ्यः स्वस्तये क्षेमाय जीवनाभिवृद्ध्येच ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अपामीवा॒मप॒विश्वाम॒नाहु॒तिमपारा॑ति॒दुर्विद॒त्रांमघा॑युतः ।

आ॒रेदे॒वाद्दे॒पोअ॒स्मद्यु॑पोतनो॒रुणः॒ शर्म॑यच्छतास्व॒स्तये ॥ १२ ॥

अपे । अपमीवाम् । अपे । विश्वाम् । अनाहुतिम् । अपे । अपरातिम् ।

दुः३विदत्राम् । अघद्युतः । आरे । देवाः । द्वेपः । अस्मत् ।

युपोतन । उरु । नः । शर्म । यच्छत । स्वस्तये ॥ १२ ॥

हे देवाः अमीनां रोगादिकं यद्वा रोगवद्वाधकं शत्रुं अस्मत्तोदरे अपकुरुत पृथक्कुरुत
तथा विश्वां सर्वामनाहुतिं देवानामाह्वानबुद्धिं यद्वा देवानां महाशत्रुं पृथक्कुरुत । किञ्च अपराति
अदानं लोभबुद्धिं यद्वा देवेभ्योहविषापवातारं शत्रुमपगमयत । अपिच अघायतः पापमिच्छ-
तः शत्रोः दुर्विदत्रां दुर्वित्तानं दुष्टां बुद्धिं च इत्थं द्वेपोद्वेष्टनं सर्वान् शत्रून् अस्मदस्पृष्टः आरे
दूरे युपोतनं पृथक्कुरुत एवं सति यूयं नोस्मभ्यं उरु विस्तीर्णं शर्म सुखं स्वस्तये कल्पाणाय
पपच्छत ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

अरि॑ष्टः॒समर्तो॑विश्व॒एध॒तेप्र॒ज्ञाभिर्जा॑यते॒धर्म॑णस्परि॑ ।

यमा॑दित्यासो॒नय॑थासुनी॒तिमि॑रतिविश्वानिदुरि॒तास्व॒स्तये ॥ १३ ॥

अरिष्टः । सः । मर्तः । विश्वः । एधते । प्र । प्रज्ञाभिः । जायते ।

धर्मणः । परि । यम् । आदित्यासः । नयथ । सुनीतिर्दक्षिः ।

अति । विश्वानि । दुः३द्विता । स्वस्तये ॥ १३ ॥

हे देवाः विश्वः सर्वः मर्तः समनुष्यः अरिष्टः कैश्चिदप्यर्हिसितः सन् एधते पश्वा-
दिभिर्वधते तथा धर्मणः परिधारकात्कर्मणोनंतरं समनुष्यः प्रजाभिः पुत्रादिभिः प्रजायते प्रक-
र्षणाविर्भूतोभवति हे आदित्याः देवाः यं मनुष्यं सुनीतिभिः सुनयनैर्विश्वानि सर्वाणि दुरिता
दुरितानि तद्रूपान् वा स्वस्तये क्षेमायातिनयथ अवीत्य सन्मार्गे नयथ सवर्धतइति सम-
न्वयः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदेवा॒सोव॑थ॒वाज॑सातौ॒यंशूर॑सातामरुतो॒हिते॑धने ।

प्रा॒त॒र्यावा॑णंरथंमिन्द्रसान॒सिमरि॑ष्यन्त॒मारु॑हेमास्व॒स्तये ॥ १४ ॥

यम् । दे॒वा॒सः । अ॒व॒थ । वाज॑ऽसातौ । यम् । शूर॑ऽसाता ।

म॒रु॒तः । हि॒ते । ध॒ने । प्रा॒तः॒ऽयावा॑नम् । रथंम् । इ॒न्द्र ।

सा॒न॒सिम् । अरि॑ष्यन्तम् । आ । रु॒हे॒म् । स्व॒स्तये ॥ १४ ॥

हे देवासोदेवाः वाजसातौ अन्नभजने अन्नलाभे वा यं रथं अवथ रक्षथ हे मरुतः शूर-
साता संग्रामनामितव शूराः स्पृतिं स्विचन्ते अवेति शूराः सीयन्ते विनाश्यन्ते योद्धृभिरवेति व-
स्मिन् युद्धे यं रथं हिते निहितेधने धनमुद्दिश्य निमित्तात्कर्मयोगे इति सप्तमी तदुद्दिश्य रक्षथ ।
सर्वेषां देवानां मुख्यत्वाद् इन्द्रमेवाभिलक्ष्य वदति उत्तरार्धेन । हे इन्द्र सर्वेषां मुख्य मातर्या-
वाणं प्रातरेव युद्धं प्रतिगन्तारं सानसिं संभजनीयं अरिष्यन्तं कैश्चिदप्यर्हिसितं यद्वा इन्द्रस-
हायानां मरुतामवाधकं तं रथं स्वस्तये अस्माकं रक्षणाय वयमारुहेम आरोहेम ॥ १४ ॥

प्रायणीयेष्टौ पथ्यास्वस्तेर्यागस्य स्वस्तिनःपथ्यास्वित्येषानुक्त्वा उत्तरापाग्या । सूत्रित्व-
प—स्वस्तिनःपथ्यासुधन्वस्विति द्वे अग्नेनयसुपथारायेअस्मानिति । उदयनीयायाभेते एव
विषयंस्ते याज्यानुवाक्ये । सूत्रितश्च—विपरीताश्च याज्यानुवाक्याइति ।

सैषा सूक्ते पञ्चदशी—

स्व॒स्तिनः॑प॒थ्यासु॑धन्वंसुस्व॒स्त्ये॑पु॒सुवु॑जनेस्व॒र्वति ।

स्व॒स्तिनः॑पु॒त्ररु॑धेपु॒योनि॑पुस्व॒स्तिरा॒येम॑रुनोदधातन ॥ १५ ॥

स्व॒स्ति । नः । प॒थ्या॑सु । ध॒न्व॑ऽसु । स्व॒स्ति । अ॒प्सु॑ । वृ॒जने॑ ।
 स्वः॑ऽवति । स्व॒स्ति । नः । पु॒त्र॑ऽकृ॒थेषु॑ । योनि॑षु । स्व॒स्ति ।
 रा॒ये । म॒रुतः॑ । द॒धात॑न ॥ १५ ॥

हे मरुतोमितराविणोदेवाः नोस्माकं पथ्यासु पथियोग्येषु सोदकेषु देशेषु स्वस्ति कल्या-
 णं कुरुत तथा धन्वसु निरुदकेषु देशेषु च स्वस्ति कल्याणं उदकजननलक्षणं कुरुत तथा
 अप्सुदकेषु स्वस्ति तथा स्ववति सर्वैरायुर्धैर्युक्ते सेनालक्षणे वृजने शत्रूणामावर्जके बले च क-
 ल्याणं कुरुत ततः नोस्माकं पुत्रकृथेषु पुत्राणां कर्तृषु उत्पाकेषु स्त्रीणां योनिषु स्वस्ति कल्या-
 णं पथा गर्भानपतन्ति तथा क्षेमं कुरुत । किञ्च नोस्माकं राये धनाय गवादिलक्षणाय स्वस्ति
 क्षेमं दधातन धत्त कुरुत ॥ १५ ॥

अथ षोडशी-

स्व॒स्तिरि॒द्धि॒मर्ष॑थे॒श्रेष्ठा॑रे॒कण॑स्व॒त्य॒भिया॑वाममेति ।
 सा॒नो॑ अ॒मासो॑ अ॒र॒णे॒निपा॑तु॒स्वावे॑शा॒र्भव॑तु॒देव॑गो॒पा ॥ १६ ॥
 स्व॒स्तिः । इत् । हि । म॒र्ष॑थे । श्रेष्ठा॑ । रे॒कण॑स्व॒ती । अ॒भि ।
 या । वा॒म॒म । ए॒ति । सा । नः । अ॒मा । सो इति॑ । अ॒र॒णे । नि ।
 पा॒तु । सु॒ऽआ॒वे॒शा । ज॒व॒तु । दे॒व॒गो॒पा ॥ १६ ॥

या पृथिवी गन्तुमुद्युक्तानां प्रपथे प्रकृष्टायमागंय स्वस्तिरिव क्षेमकारिण्येव भवति श्रेष्ठा
 प्रशस्यतमा रेकणस्वती धनवती या पृथिवी वामं वननीनं यज्ञं अभ्येति उत्तरयेयात्मनाया-
 भिमामेति सा पृथिवी नोस्माकं अमा गृह्णामैतत् गृहं रक्षतु तथा सो साड सैव अरणे ग-
 न्तव्ये देशे अरणे अरमणे देशे अरण्यादिकेदेशे वा नोस्मान्निपातु नितरां रक्षतु । तथा देवगोपा-
 देवाः गोपापितारोयस्याः सन्ति सा पृथिवी अस्माकं स्वावेशा शोभननिवासा भवतु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

ए॒वा॒ह॒तेः॑ सु॒नुर॑वी॒र॒प॒हो॒वि॒श्व॑ आ॒दि॒त्या॒अ॒दि॒ते॒म॒नी॒षी ।
 ई॒शा॒ना॒सो॒न॒रो॒अ॒म॒र्त्ये॒ना॒स्ता॒वि॒ज॒नो॒दि॒व्यो॒ग॒ये॒न ॥ १७ ॥ ५ ॥

एव । प्लुतेः । सूनुः । अवीवृधत् । वः । विश्वे । आदित्याः ।
 अदिते । मनीषी । ईशानासः । नरः । अमर्त्येन । अस्तावि ।
 जनः । दिव्यः । गर्धनेन ॥ १७ ॥ ५ ॥

हे विश्वआदित्याः सर्वे देवाः हे अदिते देवानां मातृभूते एतन्नामिके देवि वीयुष्मात्
 मनीषी प्राज्ञः स्तोता प्लुतेः एतन्नामकस्य ऋषेः सूनुः पुत्रो गयो नाम एवैवमुक्तरीत्या अवीवृधत्
 स्तुतिभिरवर्धयत् वर्धतेर्ष्यन्तस्य लुङि रूपं अमर्त्येन मनुष्यधर्मरहितेन स्तुतेन येन देवजनेन
 नरो मनुष्याः ईशानासः धनस्य ईश्वराः स्वामिनो भवन्ति स दिव्यो दिवि भवो जनादेवगणो गयेन एत-
 न्नामकेन मया अस्तावि अभिष्टुतो भूत् स्तौतेः कर्मणि लुङि चङि रूपं ॥ १७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चमो वर्गः ॥ ५ ॥

कथेति सप्तदशर्चं चतुर्थं सूक्तं स्नातस्य गयस्पर्ध्वैश्वदेवं यामि धियमित्येषा द्वादशी षोडशी
 सप्तदशौ च त्रिष्टुभः शेषाजगत्यः । तथा चानुक्रान्तम्—कथायामे त्रिष्टुभिति । गतो विनियोगः ।

तत्र पथमा—

कथादेवानां कतमस्य यामनि सुमन्तुनाम शृण्वताम नामहे ।
 कोमृळातिकतमोनो मयस्करत्कतम ऊती अभ्याववर्तति ॥ १ ॥
 कथा । देवानाम् । कतमस्य । यामनि । सुमन्तु । नाम ।
 शृण्वताम् । मनामहे । कः । मृळाति । कतमः । नः । मयः ।
 करत् । कतमः । ऊती । अभि । आ । ववर्तति ॥ १ ॥

ऋषिर्वहुधात्मानं वितर्कयति यामनि यान्ति गच्छन्त्यत्रेति यामायज्ञः तस्मिन् शृण्वतां अ-
 स्माभिरुक्तानि स्तोत्राणि देवानां मध्ये कतमस्य देवस्य सुमंतु सुष्ठु मननीयं स्तोत्रं नाम
 कथा कथं मनामहे उच्चारयामः अस्मान्कोवा मृळाति मृळतिरुपदयाकर्मेति यास्कः । रुपां-
 रोति कतमोवा नोस्माकं मयः सुखं करत् करोति कतमोवा ऊती चतुष्टयाः पूर्वसयणं दीर्घः ऊ-
 त्पे अस्माकं रक्षणाय अभ्याववर्तति अभ्यागच्छतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतूपन्तिऋतवोऽहस्तुधीतयोवेनन्तिवेनाःपृतयन्त्यादिशः ।
नमर्हिताविद्यतेअन्यत्भ्योदेवेपुमेअधिकामाअयंसत ॥ २ ॥
ऋतुश्च्यन्ति । ऋतवः । हस्तु । धीतर्यः । वेनन्ति । वेनाः ।
पृतयन्ति । आ । दिशः । न । मर्हिता । विद्यते । अन्यः ।
एभ्यः । देवेपु । मे । अधि । कामाः । अयंसत ॥ २ ॥

हस्तु अस्माकं हृदयेषु धीतयः निधातव्याः निहिताः ऋतवः प्रज्ञाः ऋतूपन्ति अग्निहोत्रादिक-
मर्कतुमिच्छन्ति तदेवाह वेनाः कान्ताः प्रज्ञाः वेनन्ति देवान्कामयन्ते वेनोवेनतेः कान्तिकर्मण-
तिर्यास्कः । तथादिशोस्माभिर्निर्दिश्यमानाः प्रेयमाणाः कामाः आपतयन्ति देवान् फलावाप्तये
आगच्छन्ति यतः येषोदेवेभ्यः अन्योदेवः एषां कामानां मर्हिता सुखयिता न विद्यते किं बहु-
ना देवेष्वधि अधिराब्दः सप्तमर्थयोतकः इन्द्रादिषु देवेषु मे मदीयाः कामाः अयंसत नियम्यन्ते
पच्छतेः कर्मणि लुङित्त्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नरावाशंसंपूषणमगोक्षमग्निदेवेद्धमभ्यर्चसेगिरा ।
सूर्यामासाचन्द्रमसायमंदिवित्रितंवातमुपसंसक्तुमश्विना ॥ ३ ॥
नराशंसम् । वा । पूषणम् । अगोक्षम् । अग्निम् । देवैर्द्धम् ।
अग्नि । अर्चसे । गिरा । सूर्यामासा । चन्द्रमसा । यमम् । दिवि ।
चित्तम् । वातम् । उपसम् । अक्तुम् । अश्विना ॥ ३ ॥

ऋषिः स्वात्मानं संबोध्याह नराशंसं उभेवनस्पत्यादिषुयुगपदिति उभयपदमकृतिस्वरत्वं
संहितायां विप्रकर्षश्छान्दसः नरैः शंसनीयं एतन्नामानं पूषणं स्तोतृणां धनदानेन पोषकमेत-
न्नामानं तथा अगोक्षमगृहीतं अन्यैर्गन्तुमशक्यं देवेद्धं वामदेवादिभिर्ऋषिभिर्दीपितं अग्निं च

गिरा स्तुत्या अग्न्यर्चसे अभिष्टुहि । तथा सूर्यामासा चन्द्रमसा माइतिचन्द्रमसोविशेषणं माति पक्षमिति माश्चन्द्रमाः तौ सूर्याचन्द्रमसौ दिवि द्युलोके स्थितं यमं च त्रितं त्रिषु लोकेषु तत् स्वमहिम्ना विस्तृतं त्रिस्थानं वा तमिन्द्रं वातं वायुं उपसमुपःकाळं अकुं रात्रिं अश्विना अश्विनौ चैतान् देवान् तत्तल्लिंगैः स्तोत्रैः अभिष्टुहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कथाकृविस्तुर्वीरवान्कयागिराबृहस्पतिर्वावृधतेसुवृक्तिभिः ।

अजएकपात्सुहवैभिःऋक्भिर्हिःशृणोतुबुध्योहवीमनि ॥ ४ ॥

कथा । कविः । तुविष्टरवान् । कया । गिरा । बृहस्पतिः । ववृधते ।

सुवृक्तिभिः । अजः । एकपात् । सुहवैभिः । ऋक्भिः ।

अहिः । शृणोतु । बुध्यः । हवीमनि ॥ ४ ॥

कविः क्रान्तमज्ञोभिः कथा कथं केन प्रकारेण तुवीरवान् बहुस्तोतृयुक्तोभवति मत्वर्थी-यमत्ययावृत्तिः यद्वा तुविशब्दस्परमेत्वर्थीयः बाहुत्ययुक्तदेवैः सहितोभवति । कया वा गिरा स्तुत्या बहुमान् भवति बृहस्पतिः एतन्नामकोदेवः सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिः तथा वा-वृधतेवधते तथा एकपात् एकः असहायएव पतति गच्छतीति एकपादतादृशोदिवोधारयिता अजः एतन्नामकोदेवश्च सुहवैभिः शोभनाह्वनैः ऋक्भिः मन्त्रवद्भिः स्तोत्रैर्वावृधते एते त्रयोदेवावधन्ते त्रित्वापेक्षया बहुवचनं । वृधु वृद्धौ व्यत्ययेन शपः श्लुः अहिर्बुध्न्यश्च एतन्नामकोदेवश्च हवीमनि आह्वाने अस्मान् शृणोतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दक्षस्यवादितेजन्मनिवृतेराजानामित्रावरुणाविवाससि ।

अतूर्तपन्थाःपुरुषयोअर्यमाससहोताविपुंरूपेषुजन्मसु ॥ ५ ॥ ६ ॥

दक्षस्य । वा । अदिते । जन्मनि । वृते । राजाना । मित्रावरुणा ।

आ । विवाससि । अतूर्तपन्थाः । पुरुषर्यः । अर्यमा ।

सप्तहोता । विपुंरूपेषु । जन्मसु ॥ ५ ॥ ६ ॥

हे अदिते पृथिवि दक्षस्य सूर्यस्य जन्मनि तस्मिन् जाते व्रते तस्य यज्ञकर्मणि राजाना राजानौ मित्रावरुणौ विवाससि वाशब्दउपमार्थः यथा त्वं वेदिभूतासती तौ पर्यचरः एवमिदा नीमपि अस्मद्यत्ने कुर्विति पृथिवीमाशास्ते । सः अयमा अरीणां तमसां यन्ता नियन्ता सूर्यः विपुरुषेषु नानारूपेषु जन्मसु कर्मसु अन्वहमुद्यन् सप्तहोता सप्तरश्मयोयस्मिन् रसान् जुह्वति प्रक्षिपन्ति स एतादृशोभवति । अतूर्वपन्थाः अतूर्वस्त्वरारहितः पन्थायस्य सनियतगतित्वात् त्व- रमाणोहि अनियतगतिर्भवति पुरुरयः रथोरंहतेः प्रत्यहं भुक्तिभेदाद्बहुरंहणोभवति यद्वा हे अ- दिते प्रातस्तनि संध्ये दक्षस्यादित्यस्य जन्मनि उदयाख्ये जन्मनि कर्मणि उदयादित्यइत्यर्थः वाशब्दः श्रुतिसामर्थ्यात् दक्षस्य वा जन्मनि त्वत्तः तव वा जन्मनि दक्षादिति राजाना दीप्य- मानौ मित्रावरुणा । अहर्वैमित्रोरात्रिवरुणइति श्रुतेः । अहोरात्रौ मित्रावरुणाबुध्येते तौ विवाससि परिचरसि कथं तदनुप्रवेशेन अर्थं हि संध्यायाः रात्रिमुपविशति अर्धमहरिति । उत्तरार्धः पूर्ववत् । सप्तहोता ह्यतेरर्चति कर्मण इदं रूपं सप्तर्षयोभरद्वाजादयोहोतारः स्तोतारः संतीति अथवा सप्तहोता मल्लिभुचांहस्पतिसहिताः सप्तर्षयोयस्य होतारोभवन्ति तादृशः अत्र- निरुक्तं—दक्षस्यवादितेजन्मनि व्रते कर्मणि राजानौ मित्रावरुणौ परिचरसि विवाससि परिच- र्यायां हविष्मांआविवासतीत्याशास्तेवातूर्तपन्था अत्वरमाणपन्था बहुरथोर्यमाइत्यनुसंधेयः ॥ ५॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये षष्ठोऽष्टकः ॥ ६ ॥

अथ षष्ठी—

तेनोअर्वन्तोहवनश्रुतोहर्वविश्वेशृण्वन्तुवाजिनोमितद्रवः ।
सहस्रसामेधसाताविवत्सनामहोयेधनंसमित्येपुजश्चिरे ॥ ६ ॥
ते । नः । अर्वन्तः । हवनश्रुतः । हर्वम् । विश्वे । शृण्वन्तु ।
वाजिनः । मितद्रवः । सहस्रसामः । मेधसांतौद्रव । त्सना ।
महः । ये । धनम् । समद्रव्येषु । जश्चिरे ॥ ६ ॥

हवनश्रुतः आह्वानं शृण्वन्तः वाजिनोबलवन्तः मितद्रवोमितमार्गाः अध्वानं परिच्छिन्द-
न्तः विश्वे सर्वे प्रसिद्धाअर्वन्तोश्वाः इन्द्रादीनांवाहनभूताः हयादयः नोस्माकं हवंमाह्वानं श्रु

पवन्तु । कीदृशामेधसाताविव मेघाः स्तुतयः सायते संभज्यन्ते अत्रेति मेघसातिर्यज्ञः तस्मि
न्निव त्मना आत्मनैव सहस्रसाः सहस्रसंख्याकस्य धनस्य दातारः ते शृण्वन्तु येश्वाः समिथे
षु संग्रामनामैतत् संग्राप्यते योद्धभिरत्रेवितेषु संग्रामेषु महोमहत् धनं जग्निरे शत्रुभ्य आहरति ।
हमहोर्भः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

प्रवोवायुरंथयुजं पुरंधिस्तोमैः कृणुध्वं सख्याय पूषणम् ।
ते हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं स चर्चन्ते स चितः स चेतसः ॥ ७ ॥

प्र । वः । वायुम् । रथ्ययुजम् । पुरंमधिम् । स्तोमैः । कृणुध्वम् ।
सख्याय । पूषणम् । ते । हि । देवस्य । सवितुः । सवीमनि ।
क्रतुम् । स चर्चन्ते । स चितः । स चेतसः ॥ ७ ॥

हे स्तोतारो वीर्यं वायुं रथयुजं रथस्य योकारं पुरंधिं बहुकर्माणमिन्द्रं पूषणमेतन्नामानं च स्तो
मैः प्रवृत्त्यश्च दशादिलक्षणैः सख्याय सखिकर्मणे कृणुध्वं प्रकुरुध्वं यथा ते अस्माकं धनादि
प्रदानेन सखायो भवन्ति तथा कुरुत हि यस्मात् सचितः ज्ञानयुक्तास्ते देवाः सचेतसः परस्परं
समानबुद्धयः सन्तः सवितुः सर्वस्य प्रेरकस्य देवस्यादित्यस्य सवीमनि प्रसवे अह्निं क्रतुं यज्ञं
सचर्चन्ते सचेतसः तस्मात्प्रकुरुध्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिः सप्त सप्तान् नद्यो महीरपो वनस्पतीन् पर्वताँ अग्निमुत्तये ।
कृशानुमस्तृन्ति त्रिप्यं सधस्थ आरुद्रं रुद्रेषु रुद्रियं हवामहे ॥ ८ ॥

त्रिः । सप्त । सप्ताः । नद्यः । मही । अपः । वनस्पतीन् । पर्वतान् ।
अग्निम् । उत्तये । कृशानुम् । अस्तृन् । त्रिप्यम् । सधस्थे ।
आ । रुद्रम् । रुद्रेषु । रुद्रियम् । हवामहे ॥ ८ ॥

त्रिः सप्त एकविंशति संख्याकाः सप्ताः सरस्वती नद्यो नदीः सरस्वती सरयूः सिंधुरिति त्रया
णां गणानां प्रधानभूता अदाद्यानदीः महीर्महान्ति अपस्तासामुदकानि सोमाभिषवार्थं वनस्पती

न दारुमयांश्चमसादोन् पर्वतान् सोमाभिपवार्थं ब्राह्मणः अग्निं होमनिष्पादकं रुशानुं सोमपालमे
तन्नामानं गंधर्वं अस्तुन् इष्णां क्षेप्तुन् तदनुचरान् गंधर्वान् ऊतये सोमरक्षणाय तिष्ठ्यं नक्षत्रं च
रुद्रियं रुद्रस्तोमार्हं रुद्रं हविर्भागिनं रुद्रमेतन्नामानं यद्वा यज्ञपरिशिष्टस्वामिनं रुद्रं च एतान्
सर्वान् सधस्थे सह तिष्ठन्त्यत्रेति सधस्थोयज्ञः तस्मिन् रुद्रेषु स्तोत्रकारिषु तदर्थं हवामहे स्तु-
त्यत्वेनाह्वयामहे ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सरस्वतीसरयुःसिन्धुर्ऋमिर्मिर्महोमहीरवसायन्नुवक्षणीः ।

देवीरापोमातरःसूदयित्वोघृतवत्ययोमधुमन्नोअर्चत ॥ ९ ॥

सरस्वती । सरयुः । सिन्धुः । ऊर्मिः । मिः । महः । महीः । अर्चसा ।

आ । यन्तु । वक्षणीः । देवीः । आपः । मातरः । सूदयित्वः ।

घृतवत् । पयः । मधुमत् । नः । अर्चत ॥ ९ ॥

महोमहतोपि महीर्महत्यः अत्यन्तं महत्यः ऊर्मिभिः सहिताः सरस्वती सरयुः सिन्धुः
एतदाद्याएकविंशतिसंख्याकाः वक्षणीः इमानद्यः अवसा रक्षणेन हेतुना आयन्तु अस्मदीयं
यज्ञं प्रत्यागच्छन्तु ततः देवीः देवनशीलामातरोमावृभूताः सूदयित्वः प्रेरयिष्यः तासामापः
घृतवत् घृतयुक्तं मधुमत् मधुसहितमात्मीयं पयः नोऽस्मभ्यमर्चत प्रयच्छत ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतमाताबृहद्दिवाशृणोतुनस्त्वष्टादेवेभिर्जनिभिःपितावचः ।

ऋभुक्षावाजोरथस्पतिर्भर्गोरण्वःशंसःशशमानस्यपातुनः॥१०॥७॥

उत । माता । बृहत् । दिवा । शृणोतु । नः । त्वष्टा । देवेभिः ।

जनिभिः । पिता । वचः । ऋभुक्षाः । वाजः । रथः । पतिः । भर्गः ।

रण्वः । शंसः । शशमानस्य । पातु । नः ॥ १० ॥ ७ ॥

उतापिच बृहद्दिवा महद्देवेति यास्कः । महती दिवा दीप्तिर्यस्याः सा माता देवमाता
नोऽस्माकमाह्वानं शृणोतु तथा देवेभिर्देवैरिन्द्रादिभिः जनिभिर्देवपत्नीभिश्च पिता सर्वेषां त्वष्टा

एतन्नामकः अस्मदीयं वचः शृणोतु तथा ऋभुक्षाः इन्द्रः वाजः तत्सहायः वाजोनामसौधन्वनः
कनीयान् रथस्पतिः रथस्य पतिः भगश्च तथा रण्वोरमणीयः शंस स्तुत्योमरुद्रणश्च ततः
शशमानस्य शंसयानं स्तोतुं नोस्मान् पातु रक्षतु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथैकादशी-

रुण्वःसंदृष्टौपितुमाँइवक्षयोभद्रारुद्राणांमरुतामुपस्तुतिः ।
गोभिःप्यामयशसोजनेष्वसदादेवासइळयासचेमहि ॥ ११ ॥

रुण्वः । समऽदृष्टौ । पितुमान्ऽइव । क्षयः । भद्रा । रुद्राणाम् ।
मरुताम् । उपऽस्तुतिः । गोभिः । स्याम । यशसः । जनेषु ।
आ । सदा । देवासः । इळया । सचेमहि ॥ ११ ॥

संदृष्टौ संदर्शने रण्वोरमणीयोमरुद्रणः पितुमानिव अन्नवानिव क्षयोनिवासः स्तोत्राणां
भवति रुद्राणां रुद्रपुत्राणां तेषां मरुतां उपस्तुतिः अनुग्रहबुद्धिः भद्रा कल्याणी भवति । व-
स्माद जनेषु जनानां मध्ये वयं गोभिर्गवादिभिः यशसोयशस्विनः स्याम भवेम आ अन्तर्वा
हे देवासोदेवाः युष्मान् सदा सर्वदा इळया भक्षेन हविर्लक्षणेन सचेमहि सचेम संग-
च्छेम ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

यामेधिर्यमरुतइन्द्रदेवाअददातवरुणमित्रयूयम् ।
तांपीपयतपर्यसेवधेनुंकुविद्गिरोअधिरयेवहाथ ॥ १२ ॥

याम् । मे । धिर्यम् । मरुतः । इन्द्र । देवाः । अददात । वरुण ।
मित्र । यूयम् । ताम् । पीपयत । पर्यसाऽइव । धेनुम् ।
कुवित् । गिरः । अधि । रथे । वहाथ ॥ १२ ॥

हेमरुतः हेइन्द्र देवाः हे वरुण हेमित्र यूयं यां धियं यत्कर्म मे मह्यं अददात् दत्तवन्तः
स्थ । मरुतइत्यत्र वाक्यभेदादनिघातः पूर्वपूर्वस्याविद्यमानत्वेनाद्युदात्तत्वं । तां धियं पीपयत्
फलेनाप्याययत् । तत्रदृष्टान्तः—पयसेव धेनुं नवसूतिकां गां क्षीरेण यथाप्याययन्ति तद्वत् ।
किञ्च गिरः अस्मदीयाः स्तुवीः रथेधिरथे आत्मीये रथे कुवित् बहुवारं बहाथ माताः स्थ
स्तुतेषु सत्सु यज्ञं प्रत्यागमनाय रथारूढाभवथ ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

कुविदङ्गप्रति॒यथा॑चिद॒स्यनः॑सजा॒त्यस्य॑मरुतो॒बुबो॑धथ ।
नाभा॒यत्र॑प्र॒थमं॑संनसा॒महेत॑त्रजा॒मित्वमा॑दि॒तिर्दधा॑तुनः ॥ १३ ॥
कु॒बि॒त् । अ॒ङ्ग । प्र॒ति॒ । यथा॑ । चि॒त् । अ॒स्य । नः॑ । स॒ज॒जा॒त्यस्य॑ ।
म॒रु॒तः । बु॒बो॑धथ । ना॒भा । य॒त्र । प्र॒थ॒मम् । स॒म॒न॒सा॒महे॑ ।
तत्र॑ । जा॒मि॒द्वि॒त् । अ॒दि॒तिः । द॒धा॒तु । नः॑ ॥ १३ ॥

अंगेति संबुद्धौ हे मरुतः यूयं नोस्मात् कुवित् बहुवारं प्रतिबुबोधथ तथा प्रतिबुध्यध्वं
कुविच्छब्दयोगादनिघातः यथानोस्मान् सजात्यस्यास्य बांधवस्य विषयभूतान् कुरुथ तथा
जानीथ ततोनाभा पृथिव्यानाभिस्थाने यत्र यस्मिन्नुत्तरवेदिलक्षणे देशे प्रथममेव संनसामहे
हविषा यत्र संगच्छेमहि तत्रैव देशे अदितिः देवानां माता नोस्माकं जामित्वं मनुष्यैः सह
बांधवंदधातु विदधातु ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

तेहि॒द्यावा॑पृ॒थिवी॑मा॒तरा॑मु॒हीदे॒वीदे॒वाज्जन्म॑ना॒यज्ञि॑ये॒इतः॑ ।
उ॒भेबि॑भृतउ॒ज्यमं॑गरी॒मभिः॑पु॒रुरेता॑सि॒पितृ॑भिश्च॒सिञ्च॑तः ॥ १४ ॥

ते इति । हि । द्यावा॑पृ॒थि॒वी इति॑ । मा॒तरा॑ । मु॒ही इति॑ । दे॒वी इति॑ ।
दे॒वान् । जन्म॑ना । य॒ज्ञि॒ये इति॑ । इ॒तः । उ॒भे इति॑ । बि॒भृ॒तः ।
उ॒ज्य॒मम् । गरी॑म॒भिः । पु॒रु । रेता॑सि । पि॒तृ॒भिः । च । सि॒ञ्च॒तः ॥ १४ ॥

मातरा सर्वस्य जगतो निर्मात्र्यौ अतएव मही मह्यौ देवी देवनशीले यज्ञिये यज्ञार्हे ते
 द्यावापृथिव्यौ देवानिन्द्रादीन् जन्मनैव इवोहि प्राप्तुः खलु इणू गवौ लिष्टि रूपं । किञ्च उभे
 द्यावापृथिव्यौ भरीमभिः भरुणैर्नानाविधैः उन्नयं जन् देवान्मनुष्यांश्च विभृतः धारयतः पोषय-
 तः तथा पितृभिः पालकैर्देवैः संगते ते पुरु पुरुषि आत्मीयानि रेषांस्पृदकानि सिञ्चतः क्षरतः
 मत्स्यक्षेण धारयतः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

विपाहोत्राविश्वमश्रोति वार्यं बृहस्पतिररमतिः पनीयसी ।
 द्यावा यत्र मधुपुद्गुच्यते बृहदवीवशान्तमतिभिर्मनीषिणः ॥ १५ ॥
 वि । सा । होत्रा । विश्वम् । अश्रोति । वार्यम् । बृहस्पतिः ।
 अरमतिः । पनीयसी । द्यावा । यत्र । मधुपुद्गुत् । उच्यते ।
 बृहत् । अवीवशान्त । मतिभिः । मनीषिणः ॥ १५ ॥

होत्रा वाङ्मयैव आहूयन्ते अनया देवा इति सा वाक् वार्यं वरणीयं विश्वं सर्वं पश्वा-
 दिसहितं धनं व्यश्रोति । विविधं व्याप्तुते कीदृशी बृहस्पतिः बृहतां महतां पालयित्री अरमतिः
 पर्याप्तस्तुतिः यद्वा कुत्राप्यनुपयता पनीयसी अत्यन्तं देवानां स्तोत्रकारिणी यत्र मत्स्यां होत्रायां
 मधुपुद्गु सोममभिपुण्वन् बृहत् महान् द्यावा उच्यते अभिधीयते स्तूयते इत्यर्थः तं स्तुतिमन्त्रं
 यत् मनीषिणो देवाः मतिभिः स्तुतिभिः सह अवोवशान्तं कामयन्ते वष्टेयेन्तस्य लुङि रूपं
 यद्वा मनीषिणः स्तोत्रारः स्तुतिभिर्देवान् यत् कामयमानान् कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

एवाकविस्तुर्वीरवोऽऋतज्ञाद्रविणस्युर्द्रविणसश्चक्रानः ।
 उक्थेभिरत्रमतिभिश्चविप्रोपीपयद्गयोदिव्यानिजन्म ॥ १६ ॥
 एव । कविः । त्रुविष्टरवान् । ऋतज्ञाः । द्रविणस्युः ।
 द्रविणसः । चक्रानः । उक्थेभिः । अत्र । मतिभिः । च ।
 विप्रः । अपीपयत् । गयः । दिव्यानि । जन्म ॥ १६ ॥

कविः कान्तप्रज्ञः सुवीरवान् मत्वर्थी धर्मप्रत्ययावृत्तिः बहुस्तुतियुक्तः ऋतज्ञाः यज्ञस्य वेदि-
ता द्रविणस्पुः धनकामः सर्वमातिपदिकेऽग्नौ लालसायामिति सुगागमः । तस्यैव विशदवचनं
द्रविणसश्चकानइति पश्वादिधनं कामयमानइत्यर्थः । विपोगेधावी गयोनाम ऋषिः एवं उ-
क्तप्रकारेण अत्र सूक्ते उक्तेभिः शस्त्रैः मविभिः स्तुतिभिश्च दिव्यानि दिविजातानि जन्म ज-
नानि देवान् अपीपयत् अवर्धयत् अस्तावीदित्यर्थः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

एवा॒ल्लुतेः॑ सु॒नुर॑ वी॒र॒ध॒द्वो॒ वि॒श्व॑ आ॒दि॒त्या अ॒दि॒ते म॒नी॒षी ।
ई॒शा॒ना सो॒ नरो॒ अम॑र्त्ये॒ना स्ता॑ वि॒ज नो॑ दि॒व्यो ग॒र्येन ॥ १७ ॥ ८ ॥
ए॒व । ल॒तेः । सु॒नुः । अ॒वी॒र॒ध॒त् । वः । वि॒श्वे॑ । आ॒दि॒त्याः ।
अ॒दि॒ते । म॒नी॒षी । ई॒शा॒ना सः । नरः । अम॑र्त्ये॒न ।
अ॒स्ता॑ वि॒ । ज॒नः । दि॒व्यः । ग॒र्येन ॥ १७ ॥ ८ ॥

इयं व्याख्यता ॥ १७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीयेष्टमोऽष्टकः ॥ ८ ॥

अग्निरिन्द्रइति पञ्चदशर्षं पञ्चमं सूक्तं वसुक्रपुत्रस्य वसुकर्णस्यार्थं वैश्वदेवं पञ्चदशी
विष्णुः शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्रम्यते—अग्निरिन्द्रः पञ्चोना वासुक्रो वसुकर्णसिद्धवन्तत्विति ।

तत्र प्रथमा—

अ॒ग्निरिन्द्रो॑ व॒रु॒णो मि॒त्रो अ॒र्य॑ मा वा॒युः पू॒पा स॒र॒स्वती॑ स॒जो प॑सः ।
आ॒दि॒त्या वि॒ष्णुं म॒रुतः॑ स्व॒र्बृ॒ह॒त् सोमो॑ रु॒द्रो अ॒दि॒तिर्ब्र॑ह्म॒णस्प॑तिः ॥ १ ॥
अ॒ग्निः । इन्द्रः । व॒रु॒णः । मि॒त्रः । अ॒र्य॑ मा । वा॒युः । पू॒पा ।
स॒र॒स्वती॑ । स॒जो प॑सः । आ॒दि॒त्याः । वि॒ष्णुः । म॒रुतः॑ । स्वः ।
बृ॒ह॒त् । सोमः । रु॒द्रः । अ॒दि॒तिः । ब्र॑ह्म॒णः । प॑तिः ॥ १ ॥

अग्न्यादयः आदित्यादयः बृहत् बृहती स्वः द्यौश्च सोमादयस्ते देवाः सजोषतः संगताः
संतः अन्तरिक्षं स्वमहिम्ना आपूरयन्तीत्युत्तरेण संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्राग्नीष्टृत्रहृत्येषु सत्पती मिथो हिन्वाना तन्वाः समोऽकसा ।
अन्तरिक्षं मद्यापंपुरोर्जसा सोमो घृतश्रीर्महिमानमीरयन् ॥ २ ॥

इन्द्राग्नी इति । ष्टृत्रहृत्येषु । सत्पती इति सत्पती । मिथः ।
हिन्वाना । तन्वा । समोऽकसा । अन्तरिक्षम् । महि । आ ।
पंपुः । ओर्जसा । सोमः । घृतश्रीः । महिमानम् । ईरयन् ॥ २ ॥

वृत्रहृत्येषु वृत्रहननेषु युद्धेषु यद्वा कर्मणि छान्दसः कथं वृत्राणि शत्रवोहन्यन्ते अत्रे-
ति वृत्रहृत्या युद्धानि तेषु मिथः परस्परं तन्वा शरीरेण तत्रस्थेन बलेन शत्रून् हिन्वाना मे-
रयन्तौ सत्पती सत्वा पती समोऽकसा समानस्थानौ इन्द्राग्नी घृतश्रीः उदकं वसतीवर्याख्यं श्र-
यमाणः महिमानं आत्मीयमीरयन् सर्वत्र उदीरयन् उद्धमयन् सोमश्च एते पूर्वं च महि महद-
न्तरिक्षमोजसा स्वबलेन आपमुः आपूरयन्ति । प्रा पूरणे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेषां हि महतामहतामनर्वणां स्तोमोऽइयंमृतज्ञाऋताऋधाम् ।
ये अप्सवमर्णवंचित्रांधसस्ते नो रासन्तामहये सुमित्र्याः ॥ ३ ॥

तेषाम् । हि । महताम् । महताम् । अनर्वणाम् । स्तोमान् । इयमि ।
ऋतज्ञाः । ऋतज्ञाऋधाम् । ये । अप्सवम् । अर्णवम् ।
चित्रांधसः । ते । नः । रासन्ताम् । महये । सुमित्र्याः ॥ ३ ॥

महता स्वमहत्त्वेन महतां अनर्वणां अन्यस्मिन्पत्युतानां शत्रुभिरभिगन्तव्यानां ऋताऋ-
धां सत्यभूतेन यज्ञेन वृद्धानां तेषामग्न्यादीनां देवानामेव ऋतज्ञाः यज्ञस्य ज्ञाताहं स्तोमानिप-

मिं प्रेरयामि । ऋ गतिप्रापणयोः जौहोत्यादिकः चित्रराघसः चायनीयधनोपेताः यद्वा पश्वा-
दिलक्षणबहुधनाः ये देवाः अप्सवं अप्सइति रूपनाम रूपवन्तं अर्णवं अर्णसःसलोपश्चेति
मत्वर्थीयवप्रत्ययः उदकवन्तं मेघं वर्षन्ति ते सुमित्र्याः शोभनसस्त्रिकर्मणस्ते देवाः नोत्स्पृश्यं
मह्ये जनेषु मध्ये पूजार्थं धनं रासंतां प्रयच्छन्तु । रासु दाने ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

स्वर्णरमन्तरिक्षाणिरोचनाद्यावाभूमीपृथिवीस्क्रम्भुरोजसा ।

पृक्षाइवमह्यन्तःसुरातयोदेवास्तवन्तेमनुपायसूर्यः ॥ ४ ॥

‘स्वःश्नरम् । अन्तरिक्षाणि । रोचना । द्यावाभूमी इति । पृथिवीम् ।

स्कम्भुः । ओजसा । पृक्षाःइव । मह्यन्तः । सुरातयः ।

देवाः । स्तवन्ते । मनुपाय । सूर्यः ॥ ४ ॥

स्वर्णं सर्वस्य स्वस्वकर्मणि नेतारं आदित्यं अन्तरिक्षाणि द्यावापृथिव्योरन्तरा मध्ये
क्षियन्ति निवसन्तीत्यन्तरिक्षाणि मध्यस्थितानि रोचना रोचमानानि वेजांसि द्यावाभूमी द्या-
वापृथिव्यौ पृथिवीं विस्तीर्णमन्तरिक्षं च एतानादित्यादीन् ओजसास्त्वबलैर्नैव देवाः स्क्रम्भुः
धारयन्ति स्क्रम्भु इति सौत्रोधातुः लितिरुत्प । किञ्च पृक्षाइव दूरिदेषु धनानि संपर्यपन्तइव अत-
एव मह्यन्तः स्तोतृन् धनादिभिः पूजयन्तः सुरातयः सुदानाः मनुपायमनुप्पाय सूर्यः धना-
नां प्रेरकाः एते देवाः स्तवन्ते अस्मिन् यज्ञे स्तूयन्ते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मित्रार्यशिक्षवरुणायदाशुपेयासुम्राजामनसाप्रयुच्छतः ।

ययोर्धामधर्मणारोचतेबृहद्ययोरुमेरोदसिनाथसीदती ॥ ५ ॥ १ ॥

मित्रार्य । शिक्ष । वरुणाय । दाशुपे । या । सुम्राजा । मनसा ।

न । प्रयुच्छतः । ययोः । धाम । धर्मणा । रोचते । बृहत् ।

ययोः । उमे इति । रोदसी इति । नाथसी इति । दती ॥ ५ ॥ १ ॥

दाशुपे धनानि स्तोतृभ्यः प्रयच्छते मित्राय वरुणाय च शिक्ष हवींषि प्रयच्छ शिक्ष-
तिर्दानकर्मा सभ्राजा सभ्राजौ सर्वस्य या यौ मित्रावरुणौ मनसा अन्तःकरणेनापि न प्रयुच्छ-
तैः न प्रमाद्यतः किमुत वासेन व्यापारेण । युच्छ प्रमादे भौवादिकः । ययोर्मित्रावरुणयोः वृ-
हत् महत् धाम शरीरं धर्मणा आत्मीयेन लोकप्रकाशनादिलक्षणेन कर्मणा रोचते सम्यग्दीप्यते
ययोश्च नाधसी नाध्याश्चोपतापैश्वर्याशीः पु याचमाने उभे रोदसीद्यावापृथिव्यौ वृतौ वर्तमा-
ने भवतः यद्वा नाधसी देवमनुष्यैः समृद्धे द्यावापृथिव्यौ तयोर्वृतौ वर्तनेभवतः तदधीने भवत
इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी—

यागौर्वर्तनिर्पयैर्निनिष्कृतंपयोदुहानाव्रतनीरवारतः ।
साप्रब्रुवाणावरुणायदाशुपेदेवेभ्योदाशहविषाविवस्वते ॥ ६ ॥
या । गौः । वर्तनिम् । परिहृति । निःस्कृतम् । पयः । दुहाना ।
व्रतनीः । अवारतः । सा । प्रब्रुवाणा । वरुणाय ।
दाशुपे । देवेभ्यः । दाशत् । हविषा । विवस्वते ॥ ६ ॥

येयं मदीया पयः क्षीरादिकं दुहाना व्रतनीः आश्रयणपयःप्रदानेन कर्मणेनेत्री गौः
निष्कृतं संस्कृतवर्तनिमायासस्थानं यज्ञमवारतः अवरणेन अप्राधेनेनैव पयैति परिगच्छति
स्वयमेवागच्छति प्रब्रुवाणा मया प्रस्तूयमाना सागौर्दाशुपे हविर्दत्तवते वरुणाय देवेभ्यः अ-
न्येभ्यइन्द्रादिभ्यश्च हविषा अग्नेन विवस्वते देवान् परिचरते महं मां रक्षितुं दाशव पयः प्र-
यच्छतु दाशुदाने सेत्यडागमः । यद्वा गौरिति माध्यमिका वाक् या पयऊर्जं दुहाना । सानो-
मन्नेपमूर्जदुहाना इत्यादिषु दृष्टत्वात् । तत्परतया पूर्ववद्योज्यम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दिवसंसोअग्निजिह्वाकंतावृषंकृतस्यपोनिविमृशन्तआसते ।
द्यांस्कमित्यपआचंकुरोजसापृज्ञंजनिन्वीत्तन्वीनिमामृजुः ॥ ७ ॥

दिवक्षंसः । अग्निं जिह्वाः । ऋतस्य योनिम् ।
विमृशन्तः । आसते । द्याम् । स्कभित्वी । अपः । आ । चक्रुः ।
ओजसा । यज्ञम् । जनिन्वि । तन्वि । नि । मृजुः ॥ ७ ॥

दिवक्षंसः स्वतेजसादिवं व्यापुवंतः अक्षू व्याधौ असुनि रूपं । यद्वा दिवोदोदरः अ-
ग्निजिह्वाः अग्न्यास्याः अग्निना हवींषि लिहन्ति आस्वादयन्तीति तन्मुखाः ऋतावृधः यज्ञवृद्धा
यज्ञस्य वर्धयितारो देवा ऋतस्य सत्यभूतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं विमृशन्तः विचारयन्तः
पतीक्षमाणाः सन्तः आसते सर्वत्र तिष्ठन्ति तद्गमे द्यां द्युलोके स्कभित्वी स्कभित्वा तां धारयि-
त्वा ओजसा स्वबलेन अपः अपेक्षितान्युदकानि आचक्रुः आकुर्वन्वि ततः यज्ञं यजनीयं ह-
विश्वं जनिन्वी जनयित्वा तन्वि स्वशरीरे निमाष्टुः निमृजन्ति नितरामलंकुर्वन्ति हविर्भक्ष-
यन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

परिक्षितापितरापूर्वजावरीऋतस्य योनाक्षयतः समोकसा ।
द्यावापृथिवीवरुणाय सव्रते घृतवत्पयो महिषाय पिन्वतः ॥ ८ ॥

परिक्षिता । पितरा । पूर्वजावरी इति पूर्वजावरी । ऋतस्य ।
योना । क्षयतः । समुक्ता । द्यावापृथिवी इति । वरुणाय ।
सव्रते इति सव्रते । घृतवत् । पयः । महिषाय । पिन्वतः ॥ ८ ॥

परिक्षिता परितो निवसन्त्यौ सर्वत्र व्यापिन्यौ पितरा सर्वेषां मातापितृभूवे अतएव पूर्व-
जावरी पूर्वं जाते समोकसा समाननिवासस्थाने एते द्यावापृथिव्यौ ऋतस्य यज्ञस्य योना
योनी स्थाने क्षयतः आहुत्यधिकरणत्वेन निवसतः हविर्घानरूपेण क्षयतः । किञ्च सव्रते
समानकर्मणी ते महिषाय महते पूज्याय वा वरुणाय तं यष्टुं उपलक्षणमेतत् अन्यान् देवानपि
घृतवत् क्षरणवत् पयउदकं पिन्वतः सिञ्चतः उदकेन हि अर्चयामहे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

पर्जन्यावातावृषभापुंरिपिणेंद्रवायूवरुणो मित्रो अर्यमा ।
देवाँ आदित्यौ अदितिहवामहे ये पार्थिवासो दिव्यासो अप्सु ये ॥ ९ ॥

पर्जन्यावाता । वृषभा । पुरीषिणा । इन्द्रवायू इति । वरुणः ।
मित्रः । अर्यमा । देवान् । आदित्यान् । अदितिम् । हवामहे ।
ये । पार्थिवासः । दिव्यासः । अप्सु । ये ॥ ९ ॥

पर्जन्यावाता पर्जन्यावातौ पर्जन्यवायू वृषभा वृषभौ कामानां सेकारौ पुरीषिणा पुरी
षिणौ पुरीषमुदकं कर्तृत्वेन तदन्तौ तौ इन्द्रवायू वरुणादयश्च एते स्वमहिम्ना सर्वत्र वर्तन्ते
वायोः पर्जन्येन इन्द्रेण च तत्कार्योपेक्षया सहोपादानं । एतानादित्यान् देवान् अदितिं तेषां
मातरं च हवामहे अस्मिन्यज्ञे वयमाह्वयामः । किञ्च ये देवाः पार्थिवासः पार्थिवाः पृथिव्यां
भवाः ये च दिव्याः दिवि जाताः ये च अप्सु अन्तरिक्षे समुत्पन्नास्तानप्याह्वयामहे ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वष्टारिवापुर्ममवोयओहतेदैव्याहोताराउपसंस्वस्तये ।
बृहस्पतिंवृत्रखादंसुमेधसमिन्द्रियंसोमं धनसाउईमहे ॥ १० ॥ १० ॥
त्वष्टारम् । वायुम् । ऋभवः । यः । ओहति । दैव्यां । होतारौ ।
उपसम् । स्वस्तये । बृहस्पतिम् । वृत्रखादम् । सुमेधसम् ।
इन्द्रियम् । सोमम् । धनसाः । ॐ इति । ईमहे ॥ १० ॥ १० ॥

हे ऋभवः ऋतेन सत्येन भांतीत्यृभवः उरु प्रभूतं स्वतेजसा भांतीति वा हे मेधाविनः
यः सोमः स्वस्तये कल्याणाय युष्मार्कं मदाय त्वष्ट्रमभृतीन् ओहते ओहिर्गन्तयर्थः भौवादिकः
आवहति प्राप्नोति तथा बृहस्पतिं सुमेधसे सुपज्ञे वृत्रखादे वृत्रस्यासुरस्य खादितारं इन्द्रं च
प्राप्नोति धनसा धनं संभजमाना वयं इन्द्रियं इन्द्रजुष्टं तं सोमं ईमहे धनं याचामहे ईमह इति
याज्ञाकर्मा । ईङ्गतौ दैवादिकः बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ब्रह्मगामर्ष्वेजुनयन्तोपोपधीर्वनस्पतीन्पृथिवीपर्वताँअपः ।
सूर्यदिविरोहयन्तःसुदानवआर्यावृताविसृजन्तोअधिक्षामि ॥ ११ ॥

ब्रह्म । गाम् । अश्वम् । जनयन्तः । ओषधीः । वनस्पतीन् ।
पृथिवीम् । पर्वतान् । अपः । सूर्यम् । दिवि । रोहयन्तः । सुदानवः ।
आर्या । व्रता । विस्तृजन्तः । आधि । क्षमि ॥ ११ ॥

ब्रह्म वर्धनसाधनमन्त्रं अग्नेने हि सर्वाः प्रजावर्धन्ते गां अश्वं एतत्प्रभृतीन् पशून् तथा
ओषधीः वनस्पतींश्च तथा पृथिवीं विस्तीर्णा भूमिं पर्वतान् शिलोच्चयान् वृष्ट्या जगदापूर-
कान् मेघान् वा अपउदकानि अन्तरिक्षं वा एतान् जनयन्तः उत्पादयन्तः । किञ्च दिविद्युलोके
सूर्यमादित्यं रोहयन्तः सुदानवः शोभनदानाः ते अग्नी देवाः अधिक्षमि आतइति योगविभा-
गादाकारलोपः क्षमायां पृथिव्यां आर्यां श्रेष्ठानि कल्पाणानि व्रतानि कर्माणि यागादीनि
विस्तृजन्तः प्रसारयन्तः सर्वत्र वर्तन्ते तान् वर्धयन् धनं याचामहे इति शेषः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

भुज्युमंहसःपिपृथोनिरंश्विनाश्यावपुत्रं वधिमत्या अजिन्वतम् ।
कमद्युर्वविमदायोह्युयुर्वविष्णाप्वं विश्वकायावस्तृजथः ॥ १२ ॥

भुज्युम् । अंहसः । पिपृथुः । निः । अश्विना । श्यावम् । पुत्रम् ।
वधिमत्याः । अजिन्वतम् । कमद्युर्वम् । विमदाय । ऊह्युः ।
युवम् । विष्णाप्वम् । विश्वकाय । अर्व । तृजथः ॥ १२ ॥

हे अश्विना अश्ववन्तौ सर्वं व्याप्नुवन्तौ वा एतन्नामकौ हे देवौ अंहसउपद्रवकारिणः
समुद्रात् भुज्युं तृणपुत्रं एतन्नामानं निष्पिपृथः निपात्यथः नितरां रक्षथः पुषास्तनपूरणयोः जौ
होत्यादिकः । निष्ठौर्ध्वपारयथःसमुद्रादिति निर्गमः । तथा श्यावंहिरण्यहस्तनामानं पुत्रं वधिमत्याः
एतन्नामिकायाः अजिन्वतं अभीणयवं अदत्तं हिरण्यहस्तमश्विनारराणेत्यादिनिर्गमः । तथा
कमद्युर्वं कामस्य दीपनीं वेनपुत्रीं जायां विमदाय ऋषये युवामूह्युः प्रापयथः पुर्वं रथेनवि-
मदायेति निर्गमः । तथा विष्णाप्वं एतन्नामानं विनष्टं पुत्रं विश्वकाय ऋषये आनीय अवस्तृजथः
अदत्तं । पर्युत्तनष्टमिव दर्शनायेति निर्गमः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

पावीरवीतन्यतुरेकपादजोदिवोधर्तासिन्धुरार्पःसमुद्रियः ।
विश्वेदेवासःशृणवन्वचांसिमेसरस्वतीसहधीभिःपुरंध्या ॥ १३ ॥
पावीरवी । तन्यतुः । एकपात् । अजः । दिवः । धर्ता । सिन्धुः ।
आर्पः । समुद्रियः । विश्वे । देवासः । शृणवन् । वचांसि । मे ।
सरस्वती । सह । धीभिः । पुरंध्या ॥ १३ ॥

पावीरवी आयुधवती तन्यतुः स्तनयित्री वाङ्माध्यमिका तथा दिवोद्युलोकस्य धर्ता धारयिता अजएकपाद एकएव पद्यते गच्छतीति न जायतइति एतत्संज्ञकोदेवः सिन्धुश्च समुद्रियः समुद्रमन्तरिक्षं तत्र भवा आपश्च समुद्राभ्रादइति भावर्थे घप्रत्ययः विश्वे देवाश्च धीभिः कर्मभिर्युक्ताः पुरंध्या बहुविधया प्रज्ञया सहिता सरस्वती च मे मदीयानि वचांसि वक्तव्यानि स्तोत्राणि शृणवन् शृण्वन्तु । पविः शल्योभवति यद्विपुनाति कार्यं तद्वत्पवीरमायुधमित्यादि निरुक्तमनुसंधेयं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विश्वेदेवाःसहधीभिःपुरंध्यामनोर्यजत्राअमृताःऋतज्ञाः ।
रातिपाचोअभिपाचःस्वर्विदःस्वर्गिरोब्रह्मसूक्तंजुपेरत ॥ १४ ॥
विश्वे । देवाः । सह । धीभिः । पुरंध्या । मनोः । यजत्राः ।
अमृताः । ऋतज्ञाः । रातिपाचः । अभिपाचः । स्वर्विदः ।
स्वः । गिरः । ब्रह्म । सूक्तम् । जुपेरत ॥ १४ ॥

धीभिः कर्मभिः सहिताः पुरंध्या प्रज्ञानेन युक्ताः मनोर्यनुष्यस्य यज्ञे यजत्रा यष्टव्याः अमृतामरणधर्मरहिताः ऋतज्ञाः सत्यविदः रातिपाचः दीयमानं हविः सेवमानाः अभिपाचः आपिपुरत्येन यज्ञं समवयन्तः संगतवन्तः स्वर्विदः सर्वस्य तंभकाविश्वे सर्वे इन्द्रादयोदेवाः स्वः सर्वांगिरोस्मदीयाः स्तुवीः ब्रह्म महच्चान्नं सूक्तं सुष्ठु वक्तव्यं स्तोमं यद्वा सुष्ठु मघेण सह

दत्तमन्नं जुपेरत सेवन्तां जुषी प्रीतिसेवनयोः तौदादिकः अनुदात्तेव । लिङि सस्य रन्नादेशा-
भावच्छान्दसः बहुलं छन्दसीति रुडागमः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

देवान्वासिष्ठोअमृतांन्ववन्देयेविश्वाभुवनाभिप्रतस्थुः ।

तेनोरासन्तामुरुगायमद्ययुयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ १५ ॥ ११ ॥

देवान् । वसिष्ठः । अमृतां । ववन्दे । ये । विश्वा । भुवना ।

अभि । प्रस्तस्थुः । ते । नः । रासन्ताम् । उरुगायम् । अद्य ।

यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ १५ ॥ ११ ॥

वसिष्ठः वसिष्ठकुलजोयमृषिः अमृतान् मरणधर्मरहितान् देवान् ववन्दे एवमस्तावीद ये
देवाविश्वा विश्वानि भुवना भुवनानि लोकान् अभिप्रतस्थुः स्ववेजसा अभिभवन्ति अभितः
प्रतिष्ठन्तीति वा प्रपूर्वान्तिष्ठवेति लिङि रूपं समासस्वरः । ते देवाः अद्यास्मिन्दिने नोस्मभ्यं बह-
गायं मभूतयशस्कमन्नं रासन्तां प्रयच्छन्तु हे देवाः यूयं स्वस्तिभिः ऊतिभिः नोस्मान् सदा
सर्वदा पात रक्षत ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकादशोऽष्टकः ॥ ११ ॥

देवान्हुवइति पञ्चदशर्चं पष्ठं सूक्तं कष्पाद्याः पूर्ववत् । देवान्हुवइत्यनुक्रान्तम् । पृष्ठथा-
भिष्टवपठहयोः पंचमेहनि इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूचितं च-इहेहइति चतस्रो देवान्हुवइति वै-
श्वदेवमिति ।

तत्र प्रथमा-

देवान्हुवेवृहच्छ्रवसःस्वस्तयेज्योतिष्कृतोअध्वरस्यप्रचैतसः ।

येवावृधुःप्रतरंविश्ववेदसइन्द्रंज्येष्ठासोअमृतांकृतावृधः ॥ १ ॥

देवान् । हुवे । वृहत्श्रवसः । स्वस्तये । ज्योतिःश्रुतः ।

अध्वरस्य । प्रचैतसः । ये । वृधुः । प्रतरम् । विश्ववेदसः ।

इन्द्रंज्येष्ठासः । अमृताः । कृतवृधः ॥ १ ॥

बृहच्छ्रवसः प्रभूतानान् ज्योतिष्कृतः आदित्याख्यस्य तेजसः कर्तुन् प्रचेतसः प्ररुष्टज्ञा-
नान् तान् देवान् अध्वरस्यास्य यज्ञस्य स्वस्तये अविनाशाय निधिंघ्नेन यज्ञपरिसमाप्तये हुवे
आह्वयामि विश्ववेदसः सर्वधनाः इन्द्रज्येष्ठासः इन्द्रः ज्येष्ठः प्रधानोयेषां इन्द्रनेतृकाइत्यर्थः
अमृतामरणधर्मरहिताः ऋतावृधः यज्ञेन प्रवृद्धाये देवाः प्रतरं अत्यंतववृधुः वर्धन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रप्रसूतावरुणप्रशिष्टायेसूर्यस्यज्योतिषोभागमानशुः ।
मरुद्गणेवृजनेमन्मधीमहिमाघोनेयज्ञंजनयन्तसूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रप्रसूताः । वरुणप्रशिष्टाः । ये । सूर्यस्य । ज्योतिषः ।
भागम् । आनशुः । मरुद्गणे । वृजने । मन्म । धीमहि ।
माघोने । यज्ञम् । जनयन्त । सूर्यः ॥ २ ॥

इन्द्रप्रसूताः इन्द्रेण तत्तत्कार्येषु प्रेरिताः वरुणप्रशिष्टाः वरुणेनानुशिष्टाअनुमोदिताः ये
मरुतः ज्योतिषोद्योतमानस्य सूर्यस्य स्वस्वकर्मणि सर्वस्य प्रेरकस्य अमुष्यादित्यस्य भागं
भजनीयं लोकं आनशुः आनशिरे व्याह्रवन्तः सूर्यमधिष्ठाय वर्तन्तइत्यर्थः । वृजने शत्रूणां
छेदके मघोने मघवतइन्द्रस्य संबन्धिनि मरुद्गणे तेषां मरुतां गणे मन्म मननीयं स्तोत्रं धीमहि
द्धमः कुर्मः । किञ्च सूर्यः प्राज्ञायजमानाः तन्निमित्तमेव यज्ञं जनयन्त जनयन्ति तेषां हविः
प्रदानाय कुर्वन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रोवसुभिःपरिपातुनोगयमादित्यैर्नोअदितिःशर्मयच्छतु ।
रुद्रोरुद्रेभिर्देवोमृळ्यातिनस्त्वष्टानोग्राभिःसुवितायजिन्वतु ॥ ३ ॥

इन्द्रः । वसुभिः । परि । पातु । नुः । गयम् । आदित्यैः । नुः ।
अदितिः । शर्म । यच्छतु । रुद्रः । रुद्रेभिः । देवः । मृळ्याति ।
नुः । त्वष्टा । नुः । ग्राभिः । सुविताय । जिन्वतु ॥ ३ ॥

वसुभिः एतन्नामकैरष्टभिर्देवैः सहितइन्द्रः नोस्मदीयं गयं गृहनामैतत् प्राप्तव्यं गायते शन्यतेवेति वा गृहं गयं परिपातुपरिरक्षतु तथा अदितिर्देवमाता आदित्यैर्देवैः सह नोस्मभ्यं शर्म सुखं प्रयच्छतु किञ्च देवः दीप्यमानोरुद्रः रुद्रेभिः स्वपुत्रैः मरुद्भिः सह नोस्मान् वृद्धपातिसु-
खयतु वृद्ध सुखने लेट्याडागमः । अपिच त्वष्टा प्रजापतिः शभिः देवपत्नीभिः छन्दोभिः सु-
विवाप सुप्रमातव्याय अभ्युदयाय नोस्मान् जिन्वतु प्रीणयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आदितिर्द्यावापृथिवीऋतंमहदिन्द्राविष्णूमरुतःस्वर्बृहत् ।
देवाँआदित्याँअवसेहवामहेवसूनुद्रान्तसंवितारंसुदंसंसम् ॥ ४ ॥

आदितिः । द्यावापृथिवी इति । ऋतम् । महत् । इन्द्राविष्णू
इति । मरुतः । स्वः । बृहत् । देवान् । आदित्यान् । अवसे ।
हवामहे । वसून् । रुद्रान् । संवितारम् । सुदंसंसम् ॥ ४ ॥

अदितिः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ महत् महान् कर्तुं सत्यभूतोभिः इन्द्राविष्णू मरुत-
म् बृहत् परिवृढः स्वरादित्यः एते देवाः सर्वत्र स्वमहिम्ना वर्तन्ते एतान् देवानादित्यादीन्
सुदंसंसं सुकर्माणं संवितारं एतन्नामानं च अवसे रक्षणाय हवामहे वषमाह्वयामहे ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सरस्वान्धीभिर्वरुणोधृतव्रतःपूपाविष्णुर्महिमावायुरश्विना ।
ब्रह्मरुतोअमृताविश्ववेदसःशर्मनोयंसत्रिवरूथमंहंसः ॥ ५ ॥ १२ ॥
सरस्वान् । धीभिः । वरुणः । धृतव्रतः । पूपा । विष्णुः । महिमा ।
वायुः । अश्विना । ब्रह्मरुतः । अमृताः । विश्ववेदसः । शर्म ।
नः । यंसन् । त्रिवरूथम् । अंहंसः ॥ ५ ॥ १२ ॥

धीभिः प्रजाभिर्युक्तः सरस्वानेतन्नामा धृतव्रतः धृतकर्मा वरुणश्च पूषा महिमा महत्वेन
युक्तो विष्णुश्च वायुरश्विनाश्विना ब्रह्मरुतः कर्मरुतः स्तोत्राणामन्दावारोषा विश्ववेदसः स-
र्वधना व्यावज्ञानाया अंहंसः पापहृत्पाणां शत्रूणां हन्तारः अमृताएते देवाः नोस्मभ्यं प्रियत्थं

त्रिष्कभं त्रिकक्षं शर्म गृहं यद्वा त्रिवरूथं द्रोणकलशाधवनीयपूतभृत्संज्ञकानि त्रीणि पात्राणि
यत्र त्रिपते संभज्यंते तद्यज्ञसाधनं गृहं यंसन् प्रयच्छन्तु यच्छतेलैर्लिप्तिं सिष्यद्वागमः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ पद्यो—

वृषा॑य॒ज्ञो॒वृष॑णः॒ सन्तु॑य॒ज्ञिया॒वृष॑णो॒ देवा॒वृष॑णो॒ हवि॑ष्कृतः ।
वृष॑णा॒द्यावा॑पृथि॒वी॒ऋता॑व॒री॒वृषा॑प॒र्जन्यो॒वृष॑णो॒ वृष॑स्तुभः ॥ ६ ॥

वृषा । य॒ज्ञः । वृष॑णः । सन्तु । य॒ज्ञियाः । वृष॑णः । दे॒वाः ।

वृष॑णः । ह॒विः॒ऋतः॑ । वृष॑णा । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ ।

ऋ॒ताव॑री॒ इत्यु॑त॒ऋव॑री । वृषा॑ । प॒र्जन्यः॑ । वृष॑णः । वृ॒षस्तु॑भः ॥ ६ ॥

यज्ञपथोत्तमदीयः वृषा कामानां वर्षितास्तु । तथा यज्ञियापज्ञाहं देवाश्च वृषणः सन्तु । किञ्च
देवाः स्तुतिकारिणः ऋत्विजो वृषणः धनवर्षणं कारणानि सन्तु साधुस्तुतिकरणेन । तथा हविष्कृतः
हविषां कर्तारो ध्वर्वाद्यः वृषणः अन्यग्रतया मन्त्रसाहित्येन च हविः प्रदाने । अपिच ऋताव-
री यज्ञवत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वृषणा हविरुत्पादनेन कामानां वर्षयिष्यौ भवतां ।
तथा पर्जन्यइन्द्रः वृषा अपां वर्षिता भवतु वृषस्तुभः वर्षणशीलस्तुतिभिः देवान् स्तुवन्तः सर्वे
ऋत्विजः वृषणो भवन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒ग्नी॒पोमा॑वृष॑णा॒वाज॑सातये॒ पुरु॑ष॒शस्ता॑वृष॑णा॒ उप॑ब्रुवे ।
यावी॑जिरे॒वृष॑णो॒ देव॑य॒ज्यया॑त्तानः॒ शर्म॑त्रि॒वरू॒थं वि॑र्यंसतः ॥ ७ ॥

अ॒ग्नी॒पोमा॑ । वृष॑णा । वाज॑स॒ताये॑ । पुरु॑ष॒शस्ता॑ । वृष॑णो ।

उप॑ । ब्रु॒वे । यौ । ई॒जिरे॑ । वृष॑णः । दे॒वय॑ज्यया । ता ।

नः । शर्म॑ । त्रि॒वरू॒थम् । वि । य॒स॒तः ॥ ७ ॥

वृषणा वर्षणरीटौ पुरुषशस्ता बहुभिः पस्तुतौ अग्नीपोमा अग्नीपोमौ वाजसातये अज-
साभाप उपब्रुवे अहमुपस्त्वौमि पुनर्वृषणेत्यादरात् यौ देवौ वृषणऋत्विजः देवयज्यया देवा-

ज्यन्ते अत्रेतिदेवयज्या यज्ञः छन्दसिनिष्कयेतिनिपातितः तेन ईजिरे यजन्ते हविर्भिः पूजय-
न्ति ता तौ मसिद्धौ नोस्मभ्यं त्रिवस्त्यं त्रिप्लवं शर्म गृहं वियंसतः विशेषेण प्रयच्छतां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

धृतव्रताः क्षत्रियायज्ञनिष्कृतौ बृहद्दिवा अध्वराणामभिः श्रियः ।

अग्निहोतारः कृतसापो अद्बुहोपो अस्तजन् अनुवृत्रतूर्ये ॥ ८ ॥

धृतव्रताः । क्षत्रियाः । यज्ञनिःस्कृतः । बृहत्तद्दिवाः ।

अध्वराणाम् । अभिःश्रियः । अग्निहोतारः । कृतसापः ।

अद्बुहः । अपः । अस्तजन् । अनु । वृत्रतूर्ये ॥ ८ ॥

धृतव्रताः धृतकर्माणोजात्या क्षत्रियाः यद्वा क्षत्रं बलं तदहोः यज्ञनिष्कृतः यज्ञं प्रति नि-
र्गमनं पततिः तस्य कर्तारः बृहद्दिवा महातेजस्काः अध्वराणां रक्षोभिरहिंसितानां यज्ञानामभि-
श्रियः अभिसेवकाः अग्निहोतारश्च अग्निहोता आह्वाता येषां तादृशाः ऋतमापः षपसमवाये
सात्यभाजः अतएव अद्बुहः केषां चिदप्यद्गोधारः यद्वा द्रुहेः कर्मण्यौणादिकः क्षिप् कैश्चिद-
प्यहिंसयाः एवंमन्त्रादेवाः वृत्रतूर्ये वृत्रस्तूर्यते हिंस्यतेऽवेति वृत्रतूर्यः संग्रामः तस्मिन् अग्रा-
मावरकशत्रुवधे अपउदकानि अन्वमृजन् अन्वसारयन् ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

द्यावापृथिवी जनयन्नभिः व्रतापु ओषधीर्वनिनानि यज्ञिया ।

अन्तरिक्षं स्वर्गं रापं पृथुतये वशं देवासं तन्वीर्निर्मां मृजुः ॥ ९ ॥

द्यावापृथिवी इति । जनयन् । अभि । व्रता । आपः । ओषधीः ।

वनिनानि । यज्ञिया । अन्तरिक्षम् । स्वः । आ । पृथुः ।

ऊतये । वशम् । देवासः । तन्वि । नि । मृजुः ॥ ९ ॥

देवासो देवा इन्द्रादयः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यावभिलक्ष्य व्रता व्रतेन स्वेन कर्मणा
आपः सुच्यत्ययः अपउदकानि ओषधीश्च तथा यज्ञिया यज्ञार्हान् वनिनानि वने भवान्
पलाशादीन् वृक्षान् जनयन् उदपादयन् । किञ्च ते देवाः स्वः सर्वमन्तरिक्षं आपः तेजसा

आपूरयन्ति किमर्थं ऊतये रक्षणाय शत्रुभ्योवाधाभावाय । अपिच वशं काम्यमानं वशिर-
प्योरुपसंख्यानमिति अकर्तारि कारके अप् तं यज्ञं तन्वि स्वशरीरे निमग्नजुः नितरां शुद्धं अलं
कृतं चक्रुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ध॒तारो॑ दि॒वऋ॒भवं॑ सु॒हस्ता॑ वा॒ता पर्ज॑न्या म॒हिष॑स्य त॒न्यतोः॑ ।
आप्॒ ओष॑धीः प्र॒तिर॑न्तु नो गि॒रो भ॒गो रा॒तिर्वा॒जिनो॑ यन्तु मे ह॒वम् ॥ १० ॥ १३ ॥

ध॒तारः॑ । दि॒वः । ऋ॒भवं । सु॒हस्ताः । वा॒ता पर्ज॑न्या । म॒हिष॑स्य ।
त॒न्यतोः॑ । आपः॑ । ओष॑धीः । प्र । ति॒रन्तु । नः । गि॒रः ।
भ॒गः । रा॒तिः । वा॒जिनः॑ । य॒न्तु । मे । ह॒वम् ॥ १० ॥ १३ ॥

दिवोद्युलोकस्य धतारोधारयितारः ऋभवः सत्येन भासमानाः सुहस्ताः शोभनवज्राद्या-
युधयुक्तहस्ताः देवाः तथा महिषस्य महतः तन्यतोः शब्दस्य तनु विस्तारे ऋतन्यज्जीति य-
तुच् प्रत्ययः शब्दस्य कर्तारौ वातापर्जन्या पर्जन्यवायू च तत्कायां आपः ओषधीरोषधयश्च नो-
स्माकं गिरः स्तुतीः प्रतिरन्तु प्रवर्धयन्तु प्रपूर्वस्तिरतिवृद्ध्यर्थः तथा रातिः दाता भगो भजनीयो-
र्यमा च वाजिनः अग्निर्वायुः सूर्यः । तैवैवाजिन इति तैत्तिरीयकब्राह्मणं । एते देवाश्च मे मदीयं
हवह्वानं यन्तु अभिगच्छन्तु ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी—

स॒मुद्रः॑ सि॒न्धुर॑जो अ॒न्तरि॑क्ष म॒ज ए॒कं पा॑त्तन॒यितु॑र॒र्णवः॑ ।
आ॒हिर्बु॑ध्यः शृ॒णव॑द्द॒र्चां सि॒मे वि॒श्वे दे॒वास्त॑ उ॒त सूर॑यो म॒म ॥ ११ ॥
स॒मुद्रः॑ । सि॒न्धुः । रजः॑ । अ॒न्तरि॑क्षम् । अ॒जः । ए॒कं पा॑त् ।
त॒न॒यि॒तुः । अ॒र्णवः॑ । आ॒हिः । बु॒ध्यः । शृ॒णव॑त् ।
व॒र्चां सि॑ । मे । वि॒श्वे । दे॒वास्तः॑ । उ॒त । सूर॑यः । म॒म ॥ ११ ॥

समुद्रः समुन्दनशीलः स्यन्दनशीलः स्यन्दमानोदकः सिन्धुः एतन्नामकः अन्तरिक्षं धा-
वापृथिव्योरन्तरा मध्ये क्षितमुपतिष्ठं रजः मध्यमलोकं अजएकपाद अजायमानः एकएव पद्यते
एतत्संज्ञकोदेवः अर्णवउदकवान् तनयितुः स्तनयितुर्मेघः बुध्यः अन्तरिक्षे भवोहिः एतत्सं-
ज्ञकः एते देवाः मे मम वचांसि वक्तव्यानि स्तोत्राणि शृण्वत् प्रत्येकं शृणोतु । उतापिच सू-
रयः प्राज्ञाविश्वेदेवासोदेवाः मम स्तोत्राणि शृण्वन्तु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

स्यामं वोमनवो देववीतये प्राञ्चं नो यज्ञं प्रणयत साधुया ।
आदित्या रुद्रा वसवः सुदानव इमा ब्रह्मा शस्यमानानि जिन्वत ॥ १२ ॥

स्यामं । वः । मनवः । देवः वीतये । प्राञ्चं । नः । यज्ञम् ।
प्र । नयत । साधुया । आदित्याः । रुद्राः । वसवः ।
सुदानवः । इमा । ब्रह्मा । शस्यमानानि । जिन्वत ॥ १२ ॥

हे देवाः मनवोमनुष्यावयं वीर्युष्मदीमाय देववीतये देवानां वीतिर्भक्षणं यस्मिन् सपत्नः
तस्मै यज्ञाय स्याम यज्ञकर्तारो भवेम । ततः नोस्माकं नोस्मदीयं यज्ञं साधुया सुपोयाजो देशः
साधु कल्पाणं प्राञ्चं प्राचीनं प्रणयत प्रकृष्टाञ्चनं कुरुत हे आदित्याः हे रुद्राः हे रुद्रपुत्राः म-
रुतः हे सुदानवः शोभनदानाः हे वसवः इमा इमानि शस्यमानानि ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राणि
जिन्वत प्रीणयत ॥ १२ ॥

अगोपामि अच्छावाकातिरिक्तोक्तस्य दैव्याहोतारत्वेया परिधानीया । सूत्रितञ्च—उ-
भाञ्चनूनं दैव्याहोताराप्रथमापुरोहितेति परिधानीयेति ।

तैषा सूक्ते त्रयोदशी—

दैव्याहोताराप्रथमापुरोहितकृतस्यपन्यामन्वेमिसाधुया ।
क्षेत्रस्यपतिप्रतिवेशामीमहेविश्वान्देवाँ अमृतो अमपुच्छतः ॥ १३ ॥

दैव्या । होतारा । प्रथमा । पुरःसंहिता । ऋतस्य । पन्थाम् ।
 अनु । एमि । साधुष्या । क्षेत्रस्य । पतिम् । प्रतिश्वेशम् ।
 ईमहे । विश्वान् । देवान् । अमृतान् । अप्रयुच्छतः ॥ १३ ॥

प्रथमाप्रथमौ मुख्यौ पुरोहिता पुरोहितौ पुरतोनिहितौ दैव्या देवसंबन्धिनौ होतारा हो-
 तारौ एतन्नामानौ अद्यादित्यावन्वेमि हविर्भिरनुगच्छामि । ततः ऋतस्य यज्ञस्य पन्थां पं-
 थानं साधुया कल्याणं विघ्नराहित्येन अन्वेमि अनुगच्छामि अनन्तरं प्रतिवेशं समीपे वर्तमानं
 क्षेत्रस्य पतिं पालयितारमेतन्नामानं अमृतान् मरणधर्मरहितान् अप्रयुच्छतः अप्रमाद्यतः वि-
 श्वान् सर्वान् देवांश्च ईमहे धनं याचामहे ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वसिष्ठासःपितृवद्वाचमक्रतुर्देवाँईळांनाऋपिवत्स्वस्तये ।
 प्रीताइवज्ञातयःकाममेत्यास्मेदेवासोवधूनुतावसु ॥ १४ ॥
 वसिष्ठासः । पितृवत् । वाचम् । अक्रतु । देवान् । ईळांनाः ।
 ऋपिवत् । स्वस्तये । प्रीताःइव । ज्ञातयः । कामम् ।
 आइत्ये । अस्मे इति । देवासुः । अव । धूनुत । वसु ॥ १४ ॥

ऋपिवत् पूर्वैकपयइव देवानीळांनाः स्तुवन्तः वसिष्ठासोवष्टिकुलजाताऋपयः पितृवत्
 वसिष्ठवत् स्वस्तये अविनाशायवाचं स्तोत्रं अक्रतु कुर्वन्ति करोतेर्लुङि मध्वेषसेति च्लेर्लुक् ।
 हे देवासोदेवाः यूयं काममस्मदभिलापं एत्य आगत्य अस्मे अस्मासु वसु गवादिलक्षणं धनं
 अवधूनुत अभिमुखं प्रेरयत । तत्र दृष्टान्तः—प्रीताइव यथा प्रीताः संहृष्टाह्लातयोबन्धयः स्वजन
 स्य धनं प्रेरयन्ति तद्वत् हविर्दानेन स्तुतिकरणेन च बन्धुष्वस्मासु धनं प्रेरयतेति भावः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

देवान्वसिष्ठोअमृतान्ववन्देयेविश्वामुर्वनाभिप्रतस्थुः ।
 तेनोरासन्तामुरुगायमययूयंपातस्वस्तिभिःसदानः ॥ १५ ॥ १४॥

देवान् । वसिष्ठः । अमृतान् । ववन्दे । ये । विश्वा । भुवना ।
 अग्नि । प्रदत्तस्थुः । ते । नः । रासन्ताम् । उरुङ्गायम् । अथ ।
 यूयम् । पात । स्वस्तिर्दक्षिः । सदा । नः ॥ १५ ॥ १४ ॥
 एषी ऋक् पूर्वमेव व्याख्यायि ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इमां धियमिति द्वादशर्चं सप्तमं सूक्तं आंगिरसस्यायास्पस्यार्थं त्रैपुत्रं इदमुत्तरं च बृहस्पति
 देवताकं तथाचानुक्रम्यते—इमां धियं द्वादशायास्योवार्हस्पत्यं त्विति । आभिप्लविकेपकथ्येषु स्तोम
 वृद्धौ ब्राह्मणाच्छंसिन इदं सूक्तमावापार्थं । सूत्रितञ्च—इमां धियमिति ब्राह्मणाच्छंसीविष्णोर्नृक-
 मिति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता नः ऋतप्रजातां बृहतीमविन्दत् ।
 तुरीयं स्विज्जनयद्विश्वजं न्योयास्य उक्थमिन्द्राय शंसन् ॥ १ ॥
 इमाम् । धियम् । सप्तशीर्ष्णीम् । पिता । नः । ऋतप्रजाताम् ।
 बृहतीम् । अविन्दत् । तुरीयम् । स्वित् । जनयत् । विश्वजं न्यः ।
 अयास्यः । उक्थम् । इन्द्राय । शंसन् ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते पुरा किल अंगिरानामर्षिः—बृहस्पतिं पुत्रमलभत स तु देवानां हितो-
 पदेशनाय इन्द्रस्य पुरोहितो भूत् कदाचित्तस्य गावः पणिनामकैरसुरैरपहृत्य बलपुरं मापय्य
 त्रिषु स्थानेषु तमसावृतेषु स्थापिता आसन् अथ तासामन्वेषणायेन्द्रेण प्रेरितो बृहस्पतिर्मरुद्भिः
 सह तत्रागत्य गवां गुहास्थितानां दर्शनाय सूर्यं जनयित्वा वल्लनामानमसुरं तदनुचरान्पणींश्च
 हत्वा गा आजहारेति तत्र दर्शयिष्यते । तथाच अस्याऋचोयमर्थः—धियं कर्मणां धार्त्रिं सप्तशी-
 र्ष्णीं सप्तशिरस्कां सप्तभिः शिरःस्थानीयैः तद्वत्प्रधानभूतैर्मरुद्गणैरुपेतां यद्वा सप्तछन्दोमयशिर-
 स्कां ऋतप्रजातां यज्ञार्थमुत्पन्नां बृहतीं महतीमिमां तन्वं नोत्पाकं पितांगिराः अविन्दत् लब्ध-

वान् कर्मणां ध्यातारं बृहस्पतिं पुत्रमलभतेत्यर्थः । येंगाराआसंस्तेंगिरसोभवन्त्यदङ्गाराःपुनरव-
शान्ता उददीप्यन्ततद्बृहस्पतिरभवदिति ब्राह्मणं । तथा तुरीयं स्विच्छ नष्टारमपि जनयत् अजन-
यत् विश्वजन्यः सर्वजनहितः इन्द्राय ईश्वराय बृहस्पतये इन्द्राय वा उक्त्यंस्तोत्रं शंसन्
अयमयास्योनाम ऋषिः पूर्वमेवं नोस्माकं पिताकार्षीदित्याह ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतंशंसन्तऋजुदीध्यानादिवस्पुत्रासोअसुरस्यवीराः ।

विप्रंपदमङ्गिरसोदधानायज्ञस्यधामप्रथममनन्त ॥ २ ॥

ऋतम् । शंसन्तः । ऋजु । दीध्यानाः । दिवः । पुत्रासः । असुरस्य ।

वीराः । विप्रम् । पदम् । अङ्गिरसः । दधानाः । यज्ञस्य ।

धाम । प्रथमम् । मनन्त ॥ २ ॥

ऋतं सत्यभूतं स्तोमं शंसन्तः स्तुवन्तः ऋजु कल्याणं दीध्यानाः कर्मणि ध्यायन्तः दि-
वोदीप्तस्य असुरस्य प्रज्ञावतः अङ्गेरंगिरसःपुत्राअंगिरसोहंगारेभ्योजाताइत्युक्तं अंगारेष्वंगि-
राइति । योराविकांतप्रज्ञाः एतेङ्गिरसां विप्रं प्रज्ञापकं यज्ञस्य धाम धारकं पदं बृहस्पत्याख्यं
दधानाः कर्मणा धारयन्तः सन्तः प्रथममादितएव मनन्त स्तुवन्ति प्रज्ञापकं सेवतस्थानं
मद्बृहस्पतिरिति ॥ २ ॥

देवसुवां हविष्पु बृहस्पतयेवाचस्पतमह्यस्य याज्या हंसैरिवित्येषा । सूत्रितञ्च—बृहस्प-
तेप्रथमंवाचोअग्रं हंसैरिवसखिभिर्वावदद्भिरिति ।

तैषा तृतीया—

हंसैरिवसखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहन्नाव्यस्यन् ।

बृहस्पतिरभिकर्त्तकदद्गाउतप्रास्तौदुच्चविद्वाँअगायत् ॥ ३ ॥

हंसैःइदं । सखिभिः । वावदत्इभिः । अश्मन्इमयानि । नहन् ।

विद्वदस्यन् । बृहस्पतिः । अभिकर्त्तकदत् । गाः । उत ।

प्र । अस्तौत् । उत् । च । विद्वान् । अगायत् ॥ ३ ॥

हंसैरिव मधुरवाग्भिः सस्त्रिभिः सस्त्रिभूतैः वावदद्भिः अत्यंतं शब्दायमानैः मरुद्भिः अ-
श्ममयानिअश्ममयानि नहना गवां बंधकान्यावरकाणि असुराणां स्थानानि व्यस्यन् विक्षि-
पन् शिथिलयन् अभिकनिकदत्त आभिमुख्येन शब्दयन् गाः पणिभिरपहतान् पशूनाजिही-
र्षुः सहवृहस्पतिर्वर्तते । यद्वा वावदद्भिरत्यंतं स्तुवद्भिः स्तोतृभिः सह गाः स्तोत्रल-
क्षणावाचः अभिकनिकदत्त आभिमुख्येन उच्चारयन् । उवापिच प्रास्तौत् कर्मणि प्रवृत्तौ
यत्तस्य सस्त्रिभिः सहासीनः सामगातुं प्रस्तौति विद्वान् सर्वं जानानः सउद्राता भूत्वा उ-
दगायत् देवानुद्गायति अभिष्टौति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒वो॒द्वाभ्यां॑प॒रए॒कया॑गुहा॒तिष्ठ॑न्तीर॒नृत॑स्य॒सेतौ॑ ।

बृह॒स्पति॑स्त॒मसि॑ज्योति॒रिच्छ॑न्नु॒त्साआ॑क॒र्विहि॑ति॒स्त्रिआ॑वः ॥ ४ ॥

अ॒वः । द्वा॒भ्याम् । प॒रः । ए॒कया॑ । गाः । गुहा॑ । तिष्ठ॑न्तीः । अ॒नृत॑स्य ।
सेतौ॑ । बृह॒स्पतिः । त॒मसि॑ । ज्योतिः । इ॒च्छन् । उ॒त् । उ॒त्साः ।
आ । अ॒कः । वि । हि । ति॒स्त्रिः । आ॒व॒रि॒त्यावः॑ ॥ ४ ॥

पणयोगाआहत्य त्रिषु स्थानेषु निदधुः अवोवस्ताव स्थिताः अनृतस्य तमसः सेतौ
स्थाने गुहा गुह्यां तिष्ठन्तीर्गाः द्वाभ्यां स्थानाभ्यां उदाजव ततः परः परस्तादवस्थितागाः
एकया एकेन स्थानेन उदगमयत् तदेवाह बृहस्पतिस्तस्मिन् तमसि ज्योतिः कर्तुमिच्छन् तत्र
स्थिताउत्सागाः उदाकः उदाकार्पाव प्रादुर्भूताअकार्पाव इत्थमयं तिस्रः असुराणां द्वारोव्यावः
विवृतान् खलु वृणोतेर्लुङि मन्त्रेघसेतिचैर्लुक् बहुलंलन्सीत्यङागमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वि॒भिद्या॑पु॒रंश॑यथेमपा॒चीनि॑स्त्रीणि॒साक॑मु॒दधे॑र॒क॒न्तत् ।

बृह॒स्पति॑रु॒पसं॑सूर्य॒गाम॑र्क॒विवेद॑स्त॒नय॑न्नि॒वद्यौः॑ ॥ ५ ॥

वि॒द्भिद्य॑ । पु॒रम् । श॒यथ॑ । ई॒म् । अ॒पा॒चीम् । निः । त्री॒णि ।
सा॒कम् । उ॒द॒धेः । अ॒क॒न्तत् । बृह॒स्पतिः । उ॒पसं॑म् । सूर्य॒म् ।
गाम् । अ॒र्कम् । वि॒वेद॑ । स्त॒नय॑न् इ॒व । द्यौः ॥ ५ ॥

सबृहस्पतिः शयथा उपशयनेन स्थित्वा अपार्चीं पराङ्मुखीं ईमिषामसुरपुरीं विजिघ्रि
विदार्य उदधेर्वलाद् मेघरूपादसुराद् सार्कं सह युगपद् व्रीणि उपसं सूर्यं गां एतानि व्रीणि
निरुन्तव निर्गतमकार्षीत् तमसावृतेषु स्थानेषु उपःकालं ततः पश्चान्द्राविनं सूर्यं च जन
यित्वा पशून्जिरगमयदित्यर्थः सोमं अकमचंनीयं मघ्नं सूर्यविवेदं प्रज्ञापयति कथमिव यथा
स्तनयन् शब्दं कुर्वन् द्यौरिव स्थितः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रो वलं रक्षितारं दुधानां करेणैव विचकलं रवेण ।
स्वेदां जिभिराशिरं मिच्छमानो रोदयत् पणिमा गा अमुष्णात् ॥ ६ ॥ १५ ॥

इन्द्रः । वलम् । रक्षितारम् । दुधानाम् । करेणैव । वि । चकलं ।
रवेण । स्वेदां जिभिः । आशिरम् । इच्छमानः ।
अरोदयत् । पणिम् । आ । गाः । अमुष्णात् ॥ ६ ॥ १५ ॥

इन्द्र ईश्वरो बृहस्पतिः दुधानां क्षीरस्य दोग्धीणां गवां रक्षितारं बलमसुरं करेणैव सापु-
धकर इव स्थितेन रवेण शब्देन वलं विचकर्तं विचिच्छेद । किञ्च स्वेदां जिभिः स्वेदां जयोमरुतः
क्षरदाभरणाः तेः सह आशिरं आभयणं संयोगमिच्छमानः कामयमानः सः पणिं बलस्यानु-
चरमेतन्नामानं असुरं अरोदयत् व्यनाशयत् ततः तेनापहृता गाः आमुष्णात् क्षाजहार ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

अथ सप्तमी—

स ईसत्येभिः सखिभिः शुचिर्द्रिगो धाय संविषन् सैरददः ।
ब्रह्मणस्पतिर्दृषन्निर्वराहैर्धर्मस्वेदेभिर्द्रविणं न्यानद् ॥ ७ ॥

सः । ईम् । सत्येभिः । सखिभिः । शुचिर्द्रिभिः । गोऽधायसम् । वि ।
धनसैः । अददस्वित्यददः । ब्रह्मणः । पतिः । दृषन्निः । निर्वराहैः ।
धर्मस्वेदेभिः । द्रविणम् । वि । आनद् ॥ ७ ॥

सबृहस्पतिः सत्येभिः यथार्थवतैः सस्त्रिभिः सस्त्रिभूतैः शुचिर्द्भिर्दीप्यमानिः धनसैर्धन-
स्य संभक्तृभिः यरुद्भिः सह गोधायसं गवां धारकं ईमेनं वलं व्यददः व्यदारयत् ततः ब्रह्मणः
क्राग्यजुःसायनक्षणास्तोत्रस्य पविरोधिविः सबृषभिः वर्षिष्ठभिर्वराहैः वराहोरैः वरस्य वरणी-
यस्योदकस्याहर्वृभिः घर्मस्वेदेभिः दीप्तागमनैः यद्वा क्षरदुदकैः अथवा घर्मोयज्ञः तं मति ग-
न्तुभिर्मरुद्भिः द्रविणं गोदक्ष्णं धनं व्यानद् व्याप्नोत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेसत्येनमनसागोपतिर्गाइयानासइषणयन्तधीभिः ।

बृहस्पतिर्मिथोअवद्यपेभिरुदुस्त्रियाअसृजतस्वयुग्भिः ॥ ८ ॥

ते । सत्येन । मनसा । गोऽपतिम् । गाः । इयानासः ।

इषणयन्त । धीभिः । बृहस्पतिः । मिथोऽवद्यपेभिः ।

उत् । उस्त्रियाः । असृजत् । स्वयुक्द्भिः ॥ ८ ॥

गाः पणिभिरपहतान् पशून् इयानासोऽभिगच्छन्तः सत्येन यथार्थभूतेन मनसा युक्तास्ते
मरुतः धीभिः आत्मीयैः कर्मभिः एतं बृहस्पतिं गोपतिं तदाहरणेन गवां स्वामिनं कुर्मइति
इषणयन्त ऐच्छन् बृहस्पतिश्च मिथोवद्यपेभिः पातेः कर्मण्यौणादिकः कर्मण्ययः अवद्यरूपा-
दक्षराद्रक्षितव्यामावः येषु मरुत्सु परस्परं संगच्छन्त इति ते तथोक्ताः तैः स्वयुग्भिः स्वयमेव
युक्तैर्मरुद्भिः उस्त्रियागाउदसृजत पर्वतान्निरगमयत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तंवर्धयन्तोमतिभिःशिवाभिःसिंहमिवनानंदतंसधस्थे ।

बृहस्पतिर्यपणंशूरंसातौभरेभरेअनुमदेमजिष्णुम् ॥ ९ ॥

तम् । वर्धयन्तः । मतिभिः । शिवाभिः । सिंहमइदं ।

नानंदतम् । सधस्थे । बृहस्पतिम् । यपणम् । शूरंसातौ ।

भरेभरे । अनुं । मदेम् । जिष्णुम् ॥ ९ ॥

सधस्थे सहतिष्ठत्यत्र देवा इति सधस्थमन्तरिक्षं तस्मिन् सिंहमिव नानदत्तं पुनःपुनः
शब्दायमानं वृषणं कामानां वर्षितारं जिष्णुं जयशीलं तं बृहस्पतिं वर्धयन्तो मरुतो वर्धयन् शूर-
सातौ शूरैः संभजनीये भरेभरे संग्रामे शिवाग्निः कल्पाणीभिः स्तुतिभिः अनुमदेम अनुधुमः
स्तोतृपस्त्वेन वा योजनीयं ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

यदा वाजमसं नद्विश्वरूपमाद्यामरुक्षदुत्तराणिसद्व ।

बृहस्पतिं वृषणं वर्धयन्तो नानासन्तो बिभ्रन्तो ज्योतिरासा ॥ १० ॥

यदा । वाजम् । असन्तत् । विश्वरूपम् । आ । द्याम् । अरुक्षत् ।

उत्तराणि । सद्व । बृहस्पतिम् । वृषणम् । वर्धयन्तः ।

नाना । सन्तः । बिभ्रन्तः । ज्योतिः । आसा ॥ १० ॥

सबृहस्पतिः यदा यस्मिन्काले विश्वरूपं नानारूपं वाजं गोलक्षणमर्जं असन्तं भजते
यदावा आहतपशुकः सन् यां युलोकमरुक्षत् आरोहति अथवा उत्तराणि वा सद्यस्थानानि
आरोहति रुहेर्लुङि ज्ञेः शलङ्गुपधादनिटःक्त्स्नः तदानीं वृषणं वर्षितारं बृहस्पतिं आसा आ-
स्येन देवाः वर्धयन्तो भवन्ति तथा नानादिक्षु संतो भवन्तः ज्योतिर्विभ्रन्तो धारयन्तो देवाश्च
स्तुवन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी—

सत्यामाशिपं कणुतावयो धैकीरिंचिद्वावंथस्वेभिरेवैः ।

पश्चामृधो अपं भवन्तु विश्वास्तद्रोदसी शृणुतं विश्वमिन्वे ॥ ११ ॥

सत्याम् । आशिपम् । कणुतं । वयः धै । कीरिम् । चित् । हि ।

अवंथ । स्वेभिः । एवैः । पश्चा । मृधः । अपं । भवन्तु । विश्वाः ।

तत् । रोदसी इति । शृणुतम् । विश्वमिन्वे इति विश्वमइन्वे ॥ ११ ॥

हे बृहस्पतिमभृतपो देवाः वयो धै अनस्य घानाय अस्मदीयामाशिपं स्तुतिं सत्यां यथा-
र्था कणुत कुरुत तथा यूयं स्वेभिरासीधैरेवैर्गमनैः कीरिं स्तोतारं मां अवथ रक्षथ हिरवधा-

णे पश्चा पश्चपश्चाच्छन्दसीति निपातितः पश्चाद् विश्वाः सर्वाष्टघोर्हिंसित्र्योपभवन्तु नश्यन्तु
तदिदमस्माभिरुक्तं वचनं हे विश्वमिन्वे विश्वस्य प्रीणयित्र्यौ हे रोदसी धावापृथि-
न्यौ शृणुतं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

इन्द्रोमह्नामहतोअर्णवस्यविमूर्धानमभिनदवुदस्य ।

अहअहिमरिणात्सप्तसिन्धून्देवैर्यावापृथिवीप्रावतनः ॥ १२ ॥ १६ ॥

इन्द्रः । मह्ना । महतः । अर्णवस्य । वि । मूर्धानम् । अभिनत् ।

अवुदस्य । अहन् । अहिम् । अरिणात् । सप्त । सिन्धून् ।

देवैः । यावापृथिवी इति । प्र । अवत् । नः ॥ १२ ॥ १६ ॥

इन्द्रैश्वरः मह्ना महत्त्वेन युक्तोबृहस्पतिः महतः अर्णवस्य उदकवतः अवुदस्यावुद-
स्य मेघस्य मूर्धानं शिरः व्यभिनत् व्यच्छिनत् तदुच्यते अहिमहतव्यं अपामावरकं शत्रुमहन्
अवधीद अतः सप्त सर्पणशीलाः सिन्धून् स्यन्दमाना अपः यद्वा सप्तसंख्याका गंगाघानदीः अ-
रिणाव समुद्रं प्रायगमयत् अस्त्रावयत् । अथमत्यक्षः हे धावापृथिन्यौ देवैः सह नोस्मान् प्रावतं
प्ररक्षतं ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदप्रुतइति द्वादशार्चमष्टमं सूक्तं ऋष्यायाः पूर्ववत् । उदप्रुतइत्यनुकान्तं । उक्थे ब्राह्म-
णाच्छंसिनएतत्सूक्तं । स्रवितश्च-प्रमहिष्ठापोदप्रुतोऽग्नइन्द्रमिति ।

तत्र प्रथमा-

उदप्रुतो नवघोरक्षमाणावावदतोअभिर्यस्येवघोपाः ।

गिरिभ्रजो नोर्मयोमदन्तोवृहस्पतिमभ्यर्काअनावन् ॥ १ ॥

उदप्रुतः । न । वर्यः । रक्षमाणाः । वावदतः । अभिर्यस्येव ।

घोपाः । गिरिभ्रजः । न । ऊर्मयः । मदन्तः ।

वृहस्पतिम् । अभि । अर्काः । अनावन् ॥ १ ॥

उदप्रुतः उदकस्योद्गमयितारः वयः पक्षिणः पक्कात्सस्यात् रक्षमाणाः कृषीवलाः नउप-
मार्थे यथा शब्दायन्ते तथा च वावदतः पुनःपुनः शब्दायमानस्य अभ्रियस्येव अभ्रसमूहस्य
घोषाः शब्दायथा भवन्ति किञ्च गिरिभ्रजः गिरिभ्योमेघेभ्योभ्रष्टानिर्गताऊर्मयः अप्समूहाः
मदन्तः शब्दायमानाभवन्ति तथा अर्काः अर्चकाः स्तोतारः बृहस्पतिं अङ्गनावन् अग्निष्टुव-
न्ति । नु स्तवने ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संगोभिरांगिरसोनक्षमाणोभगइवेदर्यमणंनिनाय ।

जनेमित्रोनदंपतीअनक्तिबृहस्पतेवाजयाशूरिवाजौ ॥ २ ॥

सम् । गोभिः । आङ्गिरसः । नक्षमाणः । भगःइव । इत् ।

अर्यमणम् । निनाय । जने । मित्रः । न । दम्पती इति दम्पती ।

अनक्ति । बृहस्पते । वाजय । आशूनइव । आजौ ॥ २ ॥

आङ्गिरसः अङ्गिरसः पुषः नक्षमाणः स्वतेजसा व्याप्नुवन् भगइव भगोदेवइव स्थितोबृ-
हस्पतिरेव अर्यमणं स्तुतेः पेरकं स्तोतारं गोभिः सह संनिनाय संनयति संयोजयति मित्रोन
मित्रोयथा जने जनपदे स्वरक्ष्मीन् संयोजयति तद्वत् दंपती जायापती अनक्ति संगमयति स्व-
सामर्थ्यं तत्र स्थापयतीत्यर्थः । हे बृहस्पते आशून व्याप्तान् स्वरक्ष्मीन् वाजय तव स्तोतृषु ग-
मय स्थापय यथा आशूनिव व्याप्तान्श्वान् आजौ संग्रामे योद्धारोयथा संगमयन्ति तद्वत् ॥२॥

अथ तृतीया—

साध्वर्याअतिथिनीरिपिराःस्पाह्रांसुवर्णाअनवद्यरूपाः ।

बृहस्पतिःपर्वतेभ्योवितूर्यानिर्गाऊपेयवमिवस्थिविभ्यः ॥ ३ ॥

साधुइअर्याः । अतिथिनीः । रिपिराः । स्पाह्राः । सुवर्णाः ।

अनवद्यरूपाः । बृहस्पतिः । पर्वतेभ्यः । विइतूर्य । निः ।

गाः । ऊपे । यवमइव । स्थिविभ्यः ॥ ३ ॥

साध्वर्याः साधूनां कल्याणानां पयसां नेत्रीः अतिथिनीः सततं मच्छन्तीः इषिराः ए-
षणीयाः स्पर्हाः स्पृहणीयाः सुवर्णाः शोभनशुक्लादिवर्णोपिताः अनवद्यरूपाः प्रशस्यरूपाः ए-
वाः गाः पर्वतेभ्यः वल्लसंबंधिभ्यः वित्त्यं निर्गम्य उपदेव समीपे निर्वपति प्रापयति । तत्र
दृष्टान्तः—यवमिव यथा यवं स्थविभ्यः कुसीदेभ्यः आदाय निर्वपति द्वुष्व् बीजसंताने लिति
रूपं । यद्वा साधुनयनादिगुणयुक्तागाः अपः पर्वतेभ्योमेघेभ्यः आहत्य सर्वत्र वर्षति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आप्पुपायन्मधुन॑ ऋतस्य॒योर्निमवक्षि॑पन्न॒र्क॑ उल्का॒मिव॒द्योः ।

बृह॒स्पति॑रु॒द्धर॑न् अ॒श्विनो॒गाभू॒म्यां उ॒द्भेद॑वित्व॒र्चं विभे॑द ॥ १ ॥

आ॒प्पुपा॒यन् । मधु॑ना । ऋ॒तस्य॑ । यो॒र्निम् । अ॒व॒क्षि॑पन् ।

अ॒र्कः । उ॒ल्का॒म॒इव॑ । द्योः । बृह॒स्पतिः॑ । उ॒द्धर॑न् । अ॒श्विनः॑ ।

गाः । भू॒म्याः । उ॒द्भा॒इव॑ । वि । त्व॒र्चम् । वि॒भेद॑ ॥ ४ ॥

मधुना उदकेन आपुपायन् पृथिवीमाभिमुख्येन सिञ्चन् पुष्पपुष्प स्नेहमसेचनपूरणेषु व्य-
त्ययेन विकरणस्य शायजादेशः ऋतस्योदकस्य योर्नि मेघमवक्षिपन् वृष्टयर्थमवकिरन्नर्कः
अर्चनीयोबृहस्पतिः द्योर्गुलोकादुल्कामिव उल्कां यथा उद्धरति तथा तद्वत् अश्विनः शिलोच्च-
पाव बलेनाधिष्ठितान् गाः पणिभिरपहताम् पशूनुद्धरन् ऊर्ध्वं गमयन् भूम्यास्त्वर्चं तेषां शक्रे-
र्विभेदविभिन्नामकार्षीत् सर्वत्र गाविततामकार्षीदित्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—उद्भेद यथा वृष्ट्युद-
केन पर्जन्यः भूमिस्त्वर्चं विभिनति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अप॒ज्योर्ति॑पा॒तमो॑ अ॒न्तरि॑क्षादु॒द्भः शी॒पाल॑मिव॒वात॑ आज॒त् ।

बृह॒स्पति॑रनु॒मृश्या॑ व॒लस्या॒भ्रमि॑व॒वात॑ आ॒र्चक॑ आ॒गाः ॥ ५ ॥

अप॑ । ज्यो॒र्ति॑पा । तमः । अ॒न्तरि॑क्षात् । उ॒द्भः । शी॒पाल॑म॒इव॑ ।

वा॒तः । आ॒ज॒त् । बृह॒स्पतिः॑ । अनु॒मृश्य॑ । व॒लस्य॑ । अ॒भ्रम॑इव ।

वा॒तः । आ । च॒क्रे । आ । गाः ॥ ५ ॥

सबृहस्पतिः ज्योतिषा तमसावृते पर्वतविवरे कृतेन सूर्येण अंतरिक्षात् तमः अपाजव
 अपागमयत् । तत्र दृष्टान्तः—उद्गः शीपालमिव यथा उदकाद्वातोवायुः शीपालं शैवालमपगमयति
 तद्वत् ततः सोयं अनुमृश्यं अत्र गावस्तिष्ठन्तीति विचार्य निश्चित्य बलस्य स्वभूतस्य पर्वत-
 तस्यान्तर्गतागाः आचक्रे आसमंतादकार्षीत् । कथमिव वायुरंतरिक्षस्थितमभ्रं भेषमाकिति
 तद्वत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यदा बलस्य पीयतो जसुं भेद बृहस्पतिरग्नि तपो भिरर्केः ।
 दग्धिर्न जिह्वा परि विष्टुमाददा विनिर्धीरकृणो दुस्त्रियाणाम् ॥ ६ ॥ १७ ॥
 यदा । बलस्य । पीयतः । जसुम् । भेत् । बृहस्पतिः । अग्नि तपः । अग्निः ।
 अर्केः । दत्तः । अग्निः । न । जिह्वा । परि विष्टम् । आदत् । आविः ।
 निः । धीन् । अकृणोत् । उस्त्रियाणाम् ॥ ६ ॥ १७ ॥

पीयतः पीयति हि साकर्मा हिंसकस्य बलस्य जसुमायुधं यदा यस्मिन् काले भेद भिनति
 केन साधनेन अग्नि तपोभिः अग्निवत्तपनशीलैः अर्के रचनीयैः रश्मिभिः अपि वामघैर्भिनति किञ्च
 दग्धिः पद्मो मासित्यादिना दंतशब्दस्य दग्धावः यथा दंतैः परि विष्टं भक्ष्यं जिह्वा भक्षयति तद्वत्
 स परि विष्टं पर्वते पृणिभिः परिवृत्तं बलनामानं यदा आदत् अभक्षयत् अवधीत् तदानीं तैरप-
 हतानामुस्त्रियाणां गवां निधीन् आविरकृणोत् आविर्भूतमकरोत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथ सप्तमी—

बृहस्पतिरमृतं हित्यदासां नाम स्त्रीणां सदनं गुहायत् ।
 आण्डेवमित्राशंकुनस्य गर्भमुदुस्त्रियाः पर्वतस्य त्मना जत् ॥ ७ ॥
 बृहस्पतिः । अमृतं । हि । त्यत् । आसाम् । नाम । स्त्रीणां ।
 सदनं । गुहा । यत् । आण्डा इव । मित्रा । शंकुनस्य । गर्भम् ।
 उत् । उस्त्रियाः । पर्वतस्य । त्मना । आजत् ॥ ७ ॥

बृहस्पतिः गुहा गुहायां सद्ने स्थाने स्वरीणां शब्दायमानानां आसां गवां तत् प्रसिद्धं
नाम नामधेयं यद्यदा अमवहि ज्ञातवानस्त्वलु मनु अवबोधने लुङि तनादिभ्यस्तथासोरिति सि-
चोऽलुक् । तदानीं पर्वतस्यावः स्थिताउसियागाः त्मना आत्मनैव असहायेन पर्वतं भित्त्वा उ-
दाजत् उदगमयत् । तत्र दृष्टान्तः आदिव यथा शकुनस्य पक्षिणः आण्डानि भित्त्वा तत्रस्थितं
गर्भमुद्गमयति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अश्नापिनद्धं मधुपर्यपश्यन्मत्स्यं नदीन उदानि क्षियन्तम् ।
निष्टर्जभारचमसं नष्टृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणा विकृत्य ॥ ८ ॥

अश्ना । अपि॒नद्धम् । मधु॑ । परि॑ । अ॒पश्यत् । मत्स्यम् । न ।
दी॒ने । उ॒दनि॑ । क्षि॒यन्तम् । निः । तत् । ज॒भार॑ । च॒मसम् । न ।
वृ॒क्षात् । बृह॒स्पतिः । वि॒रवे॑णा । वि॒कृत्य॑ ॥ ८ ॥

बृहस्पतिः अश्ना अश्मना व्याप्तया शिलया अपिनद्धं पिहितं मधु गोदक्षणं पर्यपश्यत्
परितः अद्राक्षीत् तत्र दृष्टान्तः—मत्स्यं यथा दीने शुष्कउदनि उदकशब्दस्य उदकादेशः
उदके क्षियन्तं निवसन्तं मत्स्यं यथा पश्यति तद्वत् । दृष्ट्वा च तद्गोदक्षणं मधु विरवेण विविधेन
शब्देन विकृत्य बलं छित्वा निर्जभार पर्वतात् निर्जहार कथमिव चमसं न चमन्ति भक्षयन्त्य-
वेति चमसः सोमपात्रं तं यथा वृक्षात् निर्हरति तद्वत् हरतोर्लटि रूपं ह्यहोर्भः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सोपामं विन्दत्सः स्व॑ः सो अ॒ग्निं सो अ॒र्केण॑ वि॒ववा॑ धेत॒र्मांसि॑ ।
बृहस्पतिर्गोवंपुपो वृलस्य निर्मज्जानं न पर्वणो जभार ॥ ९ ॥

सः । उ॒पाम् । अ॒विन्दत् । सः । स्व॑रिति॒ स्वः । सः । अ॒ग्निम् ।
सः । अ॒र्केण॑ । वि । वृ॒वा॒धे । त॒र्मांसि॑ । बृह॒स्पतिः । गो॒वंपु॑पः ।
वृ॒लस्य॑ । निः । म॒ज्जानम् । न । पर्व॑णः । ज॒भार॑ ॥ ९ ॥

सबृहस्पतिः तत्र पर्वतविषरे गवां दर्शनाय उपां उपसं अविन्दत् अलभत स एव स्वरादित्यं
सोमिं लब्ध्वा अर्केणार्चनीयेन तेजसा तमांसि विववाधे अत्यर्थं बाधितवान् ततः सगोव-
पुषः गोरूपशरीरस्य पशुभिः परिवृतस्य बलस्य पर्वणः पर्वतात् वागानिर्जभार बलेन निर्जहार ।
बलादाहरणे दृष्टान्तः—मज्जानं न पर्वणो रश्मः मज्जानं यथातिक्रेशेन निर्हरति तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

हिमेवपर्णामुपितावनानिबृहस्पतिनारूपयद्वल्लोगाः ।
अनानुकृत्यमपुनश्चकार्यात्सूर्यामासांमिथउच्चरातः ॥ १० ॥
हिमाद्वैव । पर्णा । मुपिता । वनानि । बृहस्पतिना । अरूपयत् ।
वल्लः । गाः । अनानुकृत्यम् । अपुनरिति । चकार । यात् ।
सूर्यामासां । मिथः । उत्तुच्चरातः ॥ १० ॥

हिमेव यथा हिमेन पर्णा पर्णानि पद्मपत्राणि मुपितामुपितानि भवन्ति तद्वद्वलेन वनानि
वननीपानि गोधनानि मुपितान्यभूवन् अथ गवामन्वेपणाय बृहस्पतिना आगतेन हेतुना बलः
अरूपयत् अस्मै तामुपितागाः प्रायच्छत् ततः अननुकृत्यं अननुकरणीयं अपुनःकर्तव्यं च त
त्कर्म चकार यथा तत्पश्चात्करणीयं न भवति यथा पुनरकरणीयं तथाकार्योदित्यर्थः । किंवि
त्याह—सूर्यामासां सूर्याचन्द्रमसौ मिथः परस्परं अहोरात्रयोः उच्चरातः उच्चरतइति यावत् तच्च
कार । यादिति दीर्घच्छान्दसः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अग्निश्यावंनरुशनेभिःरश्मिर्नक्षत्रेभिःपितरोध्यामपिशन् ।
रात्र्यांतमोअर्द्धज्योतिरहन्बृहस्पतिर्मिनदाद्रिंविदद्वाः ॥ ११ ॥

अग्नि । श्यावम् । न । रुशनेभिः । अश्वम् । नक्षत्रेभिः । पितरः ।
ध्याम् । अपिशन् । रात्र्याम् । तमः । अर्द्धज्योतिः । अहन् ।
बृहस्पतिः । मिनत् । अर्द्धिम् । विदत् । गाः ॥ ११ ॥

पितरः पालयितारो देवाः द्यां द्युलोकं नक्षत्रेभिः अश्विन्यादिभिरक्षयमिंशन् अभितः अदी
पयन् पिश अवयवे अयं दीपनायां वर्तते । तत्र दृष्टान्तः—श्यावं न यथा श्याववर्णमश्वं कृशने
भिः सौवर्णैराभरणैरलंकुर्वेति तद्वत् । तथा राज्ञां तमोनिहितवन्तः किञ्च अहन् अद्विज्योतिरा
दित्याख्यमदधुः अदधुरित्युत्तरवाक्येन संबंधः करणीयः अन्यथा स्वरोन घटते अत्रतु वाक्य
भेदादनिघातः यदा बृहस्पतिः अदिं वलेनाधिष्ठितं शिलोच्चयं भिनत् अभिनत् विभिद्य च तत्र
स्थितान् गाः पशून् विदत् अविदत् अलभत् विदेर्लुङि लङित्वादह् तदा देवा एव मकारि
त्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इदमकर्मनमो अभियाययः पूर्वीरन्वानोनवीति ।

बृहस्पतिः सहिगोभिः सो अश्वैः सर्वैरेभिः स नृभिर्नो वयो धात् ॥ १२ ॥ १८ ॥

इदम् । अकर्म । नमः । अभियाय । यः । पूर्वीः । अनु ।

आन्वनोनवीति । बृहस्पतिः । सः । हि । गोभिः । सः । अश्वैः ।

सः । वीरेभिः । सः । नृभिः । नः । वयः । धात् ॥ १२ ॥ १८ ॥

अभियाय अन्नेषु भवाय अंतरिक्षाय मध्यमाय बृहस्पतये इदमुक्तं नमः स्तोत्रं अकर्म
षयमकार्णं यो बृहस्पतिः पूर्ववर्हीः ऋचः अनुक्रमेण आनोनवीति अत्यर्थं आभिमुख्येन ब्रवी
ति स बृहस्पतिरेव गोभिरश्वैश्च युक्तवीरेभिः पुत्रैर्नृभिर्भृत्यादिभिश्च सहितं तमोन्नं नोत्सृज्य
स्तोत्रायः धात् दधातुप्रपच्छतु तच्छब्दावृत्तिरादरर्था ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

॥ इति दशमे मण्डले पञ्चमोनुवाकः ॥ ५ ॥

पष्ठेनुवाके षोडशस्तकानि भद्रा इति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं वध्यश्वपुत्रस्य सुमित्रस्यापि
आदितोद्दे जगत्सौ अथ दशत्रिंशः अग्निर्देवता । तथा चानुक्रम्यते—भद्रा सुमित्रो वाध्यश्व आ-
भेयं द्विजगत्यादीति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

भद्राअग्नेर्वध्यश्वस्यसंदृशोवामीप्रणीतिःसुरणाउपेतयः ।

पर्दोसुमित्राविशोअग्रंइन्धतेघृतेनाहुतोजरतेदविद्युतत् ॥ १ ॥

भद्राः । अग्नेः । वृद्धिः अश्वस्य । समृद्धशः । वामी । प्रदानीतिः ।

सुरणाः । उपेतयः । यत् । इम् । सुमित्राः । विशाः । अग्ने ।

इन्धते । घृतेन । आहुतः । जरते । दविद्युतत् ॥ १ ॥

अग्नेर्वध्यमाणगुणस्य संदृशः संदृष्टयः वध्यश्वस्य एतन्नामकस्य मम पितुः भद्राः कल्याणकारिण्योभवन्तु यद्वा वध्यश्वस्य वध्यश्वकुले जातस्य अग्नेः संदृष्टयोभजनीयाभवन्तु प्रणीतिस्तस्य प्रणयनं वामी कल्याणी च भवतु तथा उपेतयः यज्ञं प्रत्युपगतयः सुरणाः शोभनरमणाभवन्ति सुमित्राः एतन्नामधेयाः विशाः अमी गनुष्याः इमेनमग्निं अग्ने प्रथमं यद्यदा इन्धते हविर्भिर्दीपयन्ति तदा घृतेन आहुतः हविर्भिश्च दविद्युतत् भृशं द्योतमानः दाघर्तिर्दधेर्तीत्यादिना निपातितः सोमिर्जरते अस्माग्निः स्तूयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

घृतमग्नेर्वध्यश्वस्यवर्धनंघृतमन्नंघृतम्वस्यमेदनम् ।

घृतेनाहुतउर्वियाविपप्रथेसूर्यइवरोचतेसर्पिरातिः ॥ २ ॥

घृतम् । अग्नेः । वृद्धिः अश्वस्य । वर्धनम् । घृतम् । अन्नम् ।

घृतम् । ऊँ इति । अश्वस्य । मेदनम् । घृतेन । आहुतः । उर्विया ।

वि । पप्रथे । सूर्यः इव । रोचते । सर्पिः आसुतिः ॥ २ ॥

वध्यश्वस्य संबन्धिनः अग्नेर्घृतं दीयमानं हविर्वर्धनं भवतु तथा घृतमन्नं अदनीयं भवतु तथा, अस्याग्नेर्घृतम् घृतमेव मेदनं पुष्टिकरं भवतु येनाग्निः पुष्टोभवति, वन्मेदनं तेन घृतेनाहुतोऽग्निः उर्विया उरु, अत्यंतं विपप्रथे स्वतेजसा विपथितोभवति तथा सर्पिरासुतिः सर्पिरासृपते यस्मिन्निति सोमिः सूर्यइव रोचते दीप्यते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यत्तेमनुर्यदनीकं सुमित्रः समीधे अग्ने तदिदं नवीयः ।

सरेव च्छोच संगिरो जुपस्व सवाजं दर्पि सद्दृह श्रवो धाः ॥ ३ ॥

यत् । ते । मनुः । यत् । अनीकम् । सुमित्रः । समुद्भूधे । अग्ने ।

तत् । इदम् । नवीयः । सः । रेवत् । शोच । सः । गिरः । जुपस्व ।

सः । वाजम् । दर्पि । सः । दृह । श्रवः । धाः ॥ ३ ॥

हे अग्ने ते त्वदीयं यदनीकं रश्मिसंघं मनुः एव नामकः यथा समीधे हविर्भिः सम्पदी-
पयति सुमित्रः एतन्नामकोहं समीधे सम्पदीपयामि जिह्वदीप्तौ छिटि इन्धि भवति पयोषेति
कित्वाचलोपः तदिदं सोयं रश्मिसंघः नवीयः नवतरो भवतु सत्वेरेव न्युक्तं यथा भवति तथा
‘शोच’ प्रज्वल स एव त्वं गिरः अस्मदीयाः स्तुवीर्जुपस्व सेवस्व सत्वं वाजं शत्रुघलं दर्पि विदारय
तथा दृह मयि श्रवो जं धाः धेहि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यत्वा पूर्वमीळितो वद्व्यश्वः समीधे अग्ने सद्दं जुपस्व ।

सनः स्तिपा उत भवा तनूपा दात्रं रक्षस्व यदिदं ते अस्मे ॥ ४ ॥

यम् । त्वा । पूर्वम् । इळितः । वद्विः अश्वः । समुद्भूधे । अग्ने । सः ।

इवम् । जुपस्व । सः । नः । स्तिपाः । उत । भव । तनूपाः ।

दात्रम् । रक्षस्व । यत् । इदम् । ते । अस्मे दत्ति ॥ ४ ॥

इळितः व्यत्ययेन कर्वरिकः स्तोतावध्यश्वो मम पिता पूर्वं पूर्वस्मिन्काले संजातं यं त्वा
त्वां समीधे हविर्भिः सम्पदीपयत् सत्त्वमिदानीं मया क्रियमाणमिदं स्तोत्रं जुपस्व सेवस्व
यद्वा वध्यश्वः तस्य पुत्रोहं सम्पक् दीपितवानस्मि सत्वं नोस्माकं स्तिपाः पृषोदरादिः पत्न्यं
गृहं तस्य रक्षको भव यद्वा उपस्थितान् ज्योतिषो मादीन् यागान् पाठयतीति स्तिपाः अस्मदी-
यानां यज्ञानां पाठयिता भव उतापि च तनूपाः स्वांगानां रक्षको भव । किञ्च दात्रं तद्धनं र-
क्षस्व यदिदं धनं ते तव स्वभूतेभ्यस्ते अस्मासु तिष्ठति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

भवाद्युग्नीवाध्वश्वोतगोपामात्वातारीदभिमातिर्जनानाम् ।
 शूरइवधृष्णुश्च्यवनःसुमित्रःप्रनुवोचंवाध्वश्वस्यनाम ॥ ५ ॥
 भव । युग्नी । वाधिऽअश्व । उत । गोपा । मा । त्वा । तारीत् ।
 अभिऽमातिः । जनानाम् । शूरःऽइव । धृष्णुः । च्यवनः ।
 सुऽमित्रः । प्र । नु । वोचम् । वाधिऽअश्वस्य । नाम ॥ ५ ॥

हे वाध्वश्व वध्वश्वकुलेजाताग्ने युग्नी युजं योततेर्यशोवानं वा तद्वान् भव । उतापिच गोपा गोपायिता भव । किञ्च त्वा त्वां कश्चिदपि मातारीत् माहिनस्तु यतः जनानां शत्रूणामभिमातिः अभिभवनशीलमानयुक्तः अभिभविता भवसि । किञ्च शूरइव बलवानिव धृष्णुः शत्रुधर्षणशीलः तस्मात् च्यवनः तेषां व्यावयिता भवसि अथ वाध्वश्वस्याग्नेस्तव नाम अग्निर्जात वेदविश्वानरइत्यादीनि नामानि नु क्षिप्तं सुमित्रोहं प्रवोचं प्रब्रवीमि तस्मान्मे अन्नादिपुक्तो भव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समज्यापर्वत्याश्वसूनिदासावृत्राण्यार्याजिगेथ ।
 शूरइवधृष्णुश्च्यवनोजनानांत्वमग्नेपृतनायूरभिष्याः ॥ ६ ॥ १९ ॥
 सम् । अज्या । पर्वत्या । वसूनि । दासा । वृत्राणि । आर्या ।
 जिगेथ । शूरःऽइव । धृष्णुः । च्यवनः । जनानाम् ।
 त्वम् । अग्ने । पृतनायून् । अभि । स्याः ॥ ६ ॥ १९ ॥

हे अग्ने अज्या अज्जन्ति गच्छन्तीत्यज्योजनाः तेज्योहितानि पर्वत्या पर्वतभवानि वसूनि गवादिलक्षणानि संजिगेथ शत्रुज्यः संजितवानसि तथा अर्या बलवद्भिः कृतान् दासा दासेरसुरैः कृतान् वृत्राणि उपद्रवान् संजिगेथ तान् हतवानसीत्यर्थः जिजये लिटि रूपं शूरइव धृष्णुः जनानां च्यवनस्त्वं पृतनायून् संग्रामकामान् अभिष्याः अभिभव पृतनायू-
 नित्यत्र लोपाभावश्छान्दसः अश्वाघस्यादित्यात्वं विधीयमानं अस्मादपि व्यत्ययेन भवति ॥६॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथ सप्तमी—

दीर्घतन्तुर्बृहदुक्षा यमग्निः सहस्रस्तरीः शतनीथः क्रम्वा ।
द्युमान् द्युमत्सु नृभिर्मृज्यमानः सुमित्रेर्पुदीदयो देवयत्सु ॥ ७ ॥

दीर्घतन्तुः । बृहत् उक्षा । अयम् । अग्निः । सहस्रस्तरीः ।
शतनीथः । क्रम्वा । द्युमान् । द्युमत्सु । नृभिः ।
मृज्यमानः । सुमित्रेर्पु । दीदयः । देवयत्सु ॥ ७ ॥

दीर्घतन्तुः यैर्यज्ञं संतनोति ते तंववः स्तोत्रादयः प्रभूतस्तुतिमान् बृहदुक्षाः उक्षासेचकोर-
ग्निः प्रभूतरग्निमुक्तः सहस्रस्तरीः हवीरूपबह्वाच्छादनः शतनीथः आहवनीयादिद्वारेण बहु-
विधनयनः क्रम्वा महान् द्युमत्सु दीप्तिमत्सु मध्ये द्युमान् अतिशयेन दीप्तिमानयमग्निः नृभिः
कर्मनेतृभिः क्रत्विग्भिः मृज्यमानः अलंक्रियमाणो भवति मृजू शौचालंकारयोः सत्त्वं देवयत्सु
देवान् कामयमानेषु सुमित्रेष्वस्मासु दीदयः दीप्यस्व दीदयतिर्दीप्तिकर्मा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वे धेनुः सुदुघा जातवेदोऽसश्च ते वसमना सर्वधुक् ।
त्वं नृभिर्दक्षिणावन्निस्त्रे सुमित्रेभिरिध्यसे देवपद्भिः ॥ ८ ॥

त्वे दति । धेनुः । सुदुघा । जातवेदः । असश्च ता इद्व । समना ।
सर्वधुक् । त्वम् । नृभिः । दक्षिणावत्सुभिः । अत्रे ।
सुमित्रेभिः । इध्यसे । देवयत्सुभिः ॥ ८ ॥

हे जातवेदः जातमज्ञाग्ने त्वे त्वयि सुदुघा सुष्ठु पयसोदोग्धी काचिद् होमसाधनभूता धे-
नुरस्ति फीदयी असश्च तेव संगवर्जितेवैव एकव स्थित्यभावाद् कुत्रापि न संयुकेनादित्येन
समना संगता सर्वधुक् अमृतं दुहाना गोरूपा माष्यमिका वाक् वैपुते त्वय्यस्तीति भावः ता-
दृशत्वं नृभिः कर्मनेतृभिः दक्षिणावन्निः क्रत्विग्यो देयत्वेन तद्वद्भिः देवपद्भिः देवकभिः सु-
मित्रेभिः अस्माभिरिध्यसे हविर्भिर्दीप्यसे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

देवाश्चित्ते अमृता जातवेदो महिमानं वाध्यश्वप्रवोचन् ।

यत्संपृच्छं मानुषीर्विश आयन्तं नृभि रजयस्त्वावृधेभिः ॥ ९ ॥

देवाः । चित् । ते । अमृताः । जातवेदः । महिमानम् ।

वाग्निश्च अश्वः । प्र । वोचन् । यत् । सप्तपृच्छम् । मानुषीः । विशाः ।

आयन् । त्वम् । नृभिः । अजयः । त्वावृधेभिः ॥ ९ ॥

हे जातवेदः हे वाध्यश्वाग्ने ते तव महिमानं अमृता देवाश्चित् देवा अपि प्रवोचन् प्रब्रुवन्ति यद्यदा मानुषीर्मनुष्यसंबन्धिन्यो विशाः प्रजाः संपृच्छं देवैः सह कोवा असुरान् हन्तीत्येषमादिकं संप्रश्नमायन् प्राप्तवन्तः तदा त्वं नृभिः सर्वस्य नेतृभिः त्वावृधेभिः त्वया वाधितैर्देवैः सह कर्मविघ्नकारिणः तानजयः जितवानसि ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

पितेर्वपुन्नमविभरूपस्थे त्वामग्ने वध्यश्वः संपर्यन् ।

जुपाणो अस्य समिधै यविष्ठोत्पूर्वा अवनो ब्राधतश्चित् ॥ १० ॥

पिता इव । पुत्रम् । अविभः । उपस्थे । त्वाम् । अग्ने ।

वृद्धिश्च अश्वः । संपर्यन् । जुपाणः । अस्य । सप्त इधम् । यविष्ठः ।

उत् । पूर्वान् । अवनोः । ब्राधतः । चित् ॥ १० ॥

हे अग्ने त्वां उपस्थे पृथिव्या उपस्थाने उत्तरवेद्यां संपर्यन् परिचर्या कर्मा परिचरन् वध्यश्वो मम पिता अविभः धृतवान् हविर्भिः पोषितवान् वा कथमिव पितेव यथा पिता समीपे पुत्रं स्थापयति पोषयति वा दुभृज् धारणपोषणयोः लिङि तिपि गुणे लुक्ते हृद्ङ्यादिना तिपो-
लोपः हे यविष्ठ युयवताग्ने उतापिच अस्य वध्यश्वस्य पितुर्वा मम वा समिधं जुपाणः सेवमानः सन् पूर्वान् प्रतान् वाधतश्चित् वाधकानपिशत्रून् अवनोः अवधीः वनतिर्हिसायाम् श्रौवा-
दिकः व्यत्ययेन उपपत्ययः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

शश्वदग्निर्वध्यश्वस्यशत्रून्नुमिर्जिगायसुतसोमवद्धिः ।

समनंचिददहश्चित्रभानोव्वार्धन्तममिनहृधश्चिन् ॥ ११ ॥

शश्वत् । अग्निः । वृद्धिः अश्वस्य । शत्रून् । नृद्धिः । जिगाय ।

सुतसोमवत्तुभिः । समनम् । चिन् । अदहः । चित्रभानो

दति चित्रभानो । अव । वार्धन्तम् । अमिनत् । हृधः । चिन् ॥ ११ ॥

सोमिः वध्यश्वस्य सुतसोमवद्धिः अभिपुवसोमैः अनुवादकोमत्वर्थीयः तेनृभिः कृति-
भिः शश्वत् सर्वदा शत्रून् जिगाय जितवान् अथ प्रत्यक्षः हे चित्रभानो नानातेजस्क चाप-
नीपदीप्तिमन्वाग्ने त्वं समनंचिद समनमिति संग्रामनाम तमप्यदहः स्वतेजोभिः । अथ तव
स्वोता वध्यश्वः वृद्धश्चिद स्वयं वृद्धोभवन् वार्धन्तं वर्धमानं हिंसकं वा अवाभिनत् अवाङ्मुखं
छत्वाच्छिनत् यद्वात्ममेव तमवाभिनत् अवाङ्मुखं कृत्वा अभिनः अच्छिनः मथममभ्यमयोः
समानमेतद्रूपम् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

अयमग्निर्वध्यश्वस्यवृत्रहासनकात्प्रेद्धोनमसोपवाक्यः ।

सनोअजामीनृत्वाविजामीनृत्तिष्ठिशर्धतोवाध्यश्व ॥ १२ ॥ २० ॥

अयम् । अग्निः । वृद्धिः अश्वस्य । वृत्रहा । सनकात् । प्रेद्धः ।

नमसा । उपवाक्यः । सः । नः । अजामीन् । उत । वा ।

विजामीन् । अग्नि । तिष्ठ । शर्धतः । वाग्निः अश्व ॥ १२ ॥ २० ॥

वृत्रहाशत्रूणां हन्तायमग्निः सनकात् चिरादारभ्य वध्यश्वस्य हविषामेद्धः प्रकर्षेण दी-
पितोभवति तथा तस्य नमसा नमस्कारेण सह उपवाक्यः उपस्तोत्रव्योभवति हेवाध्यश्व व-
ध्यश्वकुले मथनेन समुत्पन्नाग्ने सत्वं नोस्माकं अजामीनृत्वाविजामीनृत् शत्रून् उतवा अपिवा शर्ध-
तोहिंसतोविजामोन् विविधान् ज्ञातीनपि अभितिष्ठ अभिभव ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

इमामिदमेकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वाध्यश्वसुमित्रस्यार्पणं त्रैष्टुभं तनूनपाद्वर्जिताः सनराशं-
साः समिदादयः प्रत्यृचं देवताः । तथाचानुक्रान्तम्—इमामेकादशाप्रमिति । वध्यश्वगोत्राणां
पशाविदयामीसूक्तं । सूत्रितश्च—समिद्धोअयेति सर्वेषां यथा ऋषिवेति ।

तत्र प्रथमा—

इ॒मां॑मे॒अग्ने॑स॒मिधं॑ जु॒पस्वे॒ळस्प॑दे॒प्रति॑ह॒र्याघृ॑ता॒चीं॑ ।

व॒र्ष्मन्पृ॑थि॒व्याः सु॑दि॒न॒त्वे अ॒ह्नामू॒र्ध्वो भ॒व सु॑क्र॒तो दे॒वय॑ज्या ॥ १ ॥

इ॒मां । मे॒ । अ॒ग्ने । सु॒म् इ॒धं । जु॒पस्व । इ॒ळः । प॒दे । प्र॒ति ।

ह॒र्य । घृ॒ता॒चीं । व॒र्ष्मन् । पृ॒थि॒व्याः । सु॒दि॒न॒त्वे ।

अ॒ह्नां । ऊ॒र्ध्वः । भ॒व । सु॒क्र॒तो इति॑ सु॒क्र॒तो । दे॒व॒य॒ज्या ॥ १ ॥

हे अग्ने इळस्पदे इळ्यायास्पदे । एतद्वाइळ्यायास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिरिति ब्राह्मणं । उत्त-
रवेयां इमां मे मदीयां समिधं जुपस्व सेवस्व तथा घृताचीं घृतमश्नन्तीं सुचं प्रतिहर्यं प्रतिका-
मयस्व । किञ्च हे सुक्रतो सुप्रज्ञ पृथिव्यावर्ष्मन् वर्ष्मणि समुच्छ्रित्वे पूर्वोक्तदेशे अह्नांसुदिनत्वे
तन्निमित्तं देवयज्या देवयागेन हेतुना ऊर्ध्वः ज्यालाभिरुचतो भव ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒दे॒वाना॑म॒ग्रया॑वे॒ह्यानु॑न॒राशं॑तो॒वि॒श्वरू॑पेभि॒रश्वैः॑ ।

ऋ॒तस्य॑ प॒थान॑म॒सामि॑येधो॒देवे॒भ्यो दे॒वत॑मः सु॒पूद॑त् ॥ २ ॥

आ । दे॒वाना॑म् । अ॒ग्र॒या॒वा । इ॒ह । आ॒नु । न॒रा॒शंसः॑ ।

वि॒श्वरू॑पेभिः । अ॒श्वैः । ऋ॒तस्य॑ । प॒था । न॒म॒सा ।

मि॒येधः॑ । दे॒वे॒भ्यः । दे॒व॒त॒मः । सु॒पू॒द॒त् ॥ २ ॥

देवानामग्रयावा अग्ने गन्ता नराशंसः उभेवनस्पत्यादिप्रयुगपदिति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्प्रकृ-
तिस्वरत्वं नरैः शंसनीयः एतन्नामकोत्तिः विश्वरूपेभिर्नानारूपैः अश्वैरोहिदाल्यैः सह इहा-
स्मिन्यज्ञे आयातु आगत्य च मियेधः मेध्यः यज्ञहितः स्तुतियोग्योवा देवतमः देवानां मुख्यः

सोमिः हविर्नयनयोग्येन क्रतस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण नमसा स्तोत्रेण सह देवेभ्य इन्द्रादित्यः
सुषुद्व हविः प्रेरयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

श॒श्वत्त॒ममी॒ळते॒दूत्या॑य॒ह॒विष्म॑न्तो॒मनु॑ष्या॒सोअ॒ग्निम् ।
व॒हि॒ष्ठैर॒श्वैःसु॑ष्टता॒रथे॑नादे॒वान्ब॑क्षि॒निप॑दे॒ह॒होता॑ ॥ ३ ॥

श॒श्वत्त॒स्त॒मम् । ई॒ळ॒ते । दू॒त्या॑य । ह॒विष्म॑न्तः । म॒नु॒ष्या॑सः ।
अ॒ग्निम् । व॒हि॒ष्ठैः । अ॒श्वैः । सु॑ष्टता । रथे॑न । आ ।
दे॒वान् । ब॑क्षि । नि । स॒द । इ॒ह । हो॒ता ॥ ३ ॥

शश्वत्तमं अत्यन्तनित्यं अग्निं हविष्मन्तः संभृतहविष्कामनुष्यासोमनुष्यायजमानादूत्याय
दूतस्य भागकर्मणी इति यत्प्रत्ययः दूतकर्मणे हविर्वहनलक्षणाय तन्निमित्तं ईळते स्तुवन्ति
सत्त्वं एवं स्तुतः वहिष्ठैर्वोद्धतमैरश्वैः सुष्ठुता सुवर्त्तनेन रथेन च सह देवानिन्द्रादीन् आवक्षि
अस्मदीयं यज्ञं प्रायावह मापय ततः त्वं होता भवन् इहास्मिन्पत्रे निपद निवीद ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विप्र॑थता॒देव॑जु॒ष्टंति॒रश्वा॑दी॒र्घ॒द्रा॒घ्मासु॑र॒भिभू॑त्व॒स्मे ।
अहे॑ळता॒मन॑सादे॒वब॑र्हि॒रिन्द्र॑ज्ये॒ष्ठो॒ऽउ॒शतो॑य॒क्षिदे॒वान् ॥ ४ ॥
वि । प्र॒थ॒ता॒म् । दे॒व॒जु॒ष्टम् । ति॒र॒श्वा । दी॒र्घम् । द्रा॒घ्मा । सु॒र॒भि ।
भू॒तु । अ॒स्मे इति॑ । अहे॑ळता । म॒न॒सा । दे॒व । ब॑र्हिः ।
इन्द्र॑ज्ये॒ष्ठान् । उ॒श॒तः । य॒क्षि । दे॒वान् ॥ ४ ॥

हे बर्हिर्नामकाग्ने देवजुष्टं देवैः सेवितं तिरश्चा तिरश्चीनं तिर्यगञ्चनं इदं बर्हिः विप्रथतां
विशेषेण विस्तृतं भवतु तथा दीर्घं चेदं द्राघ्मा द्राघिघ्ना दीर्घशब्दस्येवमिति प्रियस्थितेत्या-
दिना द्राघिरादेशः अकारस्य इकारोवर्णव्याप्त्या पश्चादलोपः द्राघिघ्ना युक्तं भवतु अस्मे अ-
स्मदीयं बर्हिः सुरभिःसोमादिहरिर्निधानैः सुगन्धं भूतु भवतु हे देव द्योतमान हे बर्हिः एतन्नाम-
काग्ने अहेळता हेळइति क्रोधनाम अक्रुध्यता मनसा उशतोहवीषि कामयमानान् इन्द्रज्येष्ठा-
न् इन्द्रप्रधानान् देवान् यक्षि यज पूजय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दिवोवासानुस्पृशतावरीयःपृथिव्यावाभात्रयाविश्रयध्वम् ।
उशतीहारीमहिनामहद्भिर्देवैरथरथयुधारयध्वम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

दिवः । वा । सानु । स्पृशत । वरीयः । पृथिव्या । वा । भात्रया ।
वि । श्रयध्वम् । उशतीः । हारः । महिना । महद्भिः ।
देवम् । रथम् । रथयुः । धारयध्वम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हे द्वारः एतन्नामधेयादेव्यः यूयं दिवोवा वाशब्दश्चार्थे दिवश्च सानु समुच्छ्रितं वरीयः
उरुतरं स्थानं स्पृशत उन्नताभवतेत्यर्थः चवायोगेप्रथमेति न निघातः किञ्च । पृथिव्याश्च या-
वती मात्रास्ति तावत्या मात्रया विश्रयध्वं विस्तृता भवत उशतीर्देवान् कामयमानायूयं रथयुः
मुपांमुलुगिति जसः सुः रथकाभाः सत्यः महिना महिन्ना महद्भिर्देवैरधिष्ठितं अतएव देवं यो-
तमानं रथं रमणसाधनं धारयध्वं धारयत ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथ षष्ठी—

देवीदिवोदुहितरांसुशिल्पेउपासानक्तांसदतानियोनौ ।
आवांदेवासंउशतीउशन्तुरौसीदन्तुसुभगेउपस्थे ॥ ६ ॥

देवी इति । दिवः । दुहितरा । सुशिल्पे इति सुशिल्पे । उपासानक्ता
सदताम् । नि । योनौ । आ । वाम् । देवासः । उशती इति ।
उशन्तः । उरौ । सीदन्तु । सुभगे इति सुभगे । उपस्थे ॥ ६ ॥

देवी द्योतमानेदिवोद्युलोकस्य दुहितरा दुहितरौ सुशिल्पे शोभनरूपे उपासानक्ता उ-
पाश्च नक्तं च अहोरात्रौ योनौ यज्ञस्थाने निषदुवां निषोदुवां हे इशतो उशत्यौ कामयमाने
हे सुभगे शोभनधने हे देव्यौ वां युवयोः उरौ विस्तीर्णे उपस्थे समीपस्थे स्थाने उशन्तः
हवींषि कामयमानाः देवासोदेवाः आसोदन्तु उपविशन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊर्ध्वो॒ग्रावा॑वृ॒हद॒ग्निःस॒मिद्धः॒प्रि॒या॒धामा॒न्यदि॒तेरु॒पस्थे॑ ।
पुरो॒हि॒तावृ॒त्विजा॒यज्ञे॒अ॒स्मिन्वि॒दुष्ट॑रा॒द्रवि॑ण॒मार्य॒जेथाम् ॥ ७ ॥
ऊर्ध्वः । यावा । वृहत् । अग्निः । समिद्धः । प्रिया । धामानि ।
अदितेः । उपस्थे । पुरःहितौ । ऋत्विजा । यज्ञे ।
अस्मिन् । विदुःहतरा । द्रविणम् । आ । यजेथाम् ॥ ७ ॥

ग्रावा सोमाभिपवाम यदा ऊर्ध्वः उन्नतोभवति यदा च वृहत् महानग्निः समिद्धः हवि-
र्भिः सम्यक् दीप्तोभवति तथा प्रियाणि देवानां सोमादिहविःपदानेन प्रीणयितुणि धामानि
हविषां धारकाणि यज्ञपात्राणि अदितेः पृथिन्याउपस्थे यज्ञसदने यदा आसादितानि भवन्ति
यदानीं हे ऋत्विजौ दैव्यौ होतारौ पुरोहितौ पुरतोनिहितौ विदुष्टरा छान्दसं संपसारणं विद्वत्त-
मौ युवा अस्मिन्यज्ञे द्रविणं धनमामयेथां यजिर्दानार्थः अस्मज्यमात्रिमुख्येन प्रयच्छत ॥७॥

अथाष्टमी—

तिस्रो॒देवी॒र्बर्हि॑रि॒दं वरी॑य॒आसी॑दत॒चक्र॑माव॒स्यो॒नम् ।
म॒नु॒ष्वद्य॒ज्ञं सु॒धिता॒हवी॑पी॒ळदि॒वीघू॒तप॑दी॒जुप॑न्त ॥ ८ ॥
तिस्रः । देवीः । बर्हिः । इदम् । वरीयः । आ । सीदत् । चक्रम् ।
वः । स्योनम् । मनुष्वत् । युज्ञम् । सुधिता । हवींषि ।
इळा । देवी । घृतपदी । जुपन्त ॥ ८ ॥

हे तिस्रोदेवीः इळाद्यास्तिस्रोदेव्यः वरीयः उरुवरं इदं बर्हिरासीदत् कालाध्वनोरिति
द्वितीया अत्यंतं तस्मिन्निषीदत् कृतपतत्तवाहं बोयुष्मदर्थं स्योनं विस्तीर्णमिदं चक्रम् वयं
कृतवन्तः वाक्यभेदादनिघातः । इळाएतन्नामिका देवी घोतमाना सरस्वती घृतपदी दीपपदोपेता
भारती च एता मनुष्वत् मनोर्यज्ञे यथा हवींष्यसेवन्त तद्वदस्मदीयं यज्ञं सुधिता सुधुनिहि-
तानि हवींषि च जुपन्त सेवन्तां ॥ ८ ॥

त्वाष्टस्य पशोर्यज्ञागस्य देवत्वपरिति याज्या । सजितश्च—देवत्वद्वर्षद्व्यचारुत्वमानद्
पिशंगरूपः सुभरोवयोधादिति ।

सैषा सूक्तेनवमी-

देवंत्वष्टर्यद्धचारुत्वमानढद्यदङ्गिरसामभवंसचाभूः ।

सदेवानां पाथ उपप्रविद्वानुशान्यक्षिद्रविणोदः सुरत्नः ॥ ९ ॥

देव । त्वष्टः । यत् । ह । चारुत्वम् । आनद् । यत् ।

अङ्गिरसाम् । अभवः । सचाभूः । सः । देवानाम् । पाथः ।

उप । प्र । विद्वान् । उशन् । यक्षि । द्रविणः । सुदः । सुरत्नः ॥ ९ ॥

हे देव हे त्वष्टः एतन्नामक त्वं यच्चारुत्वं हविर्भिः कल्याणरूपात्वं आनद् प्राप्तवानसि
अश्रोतेर्लिटि प्रत्ययस्य लुक् यश्च त्वं अङ्गिरसामस्माकं सचाभूः सह भावी सत्वाभवः हे द्र-
विणोदः धनस्य दातः अतएव सुरत्नः सुधनः सत्वं उशन् हवींषि कामयमानः सन् विद्वान्
अस्येदमस्येदमिति प्रजानन् देवानां पाथोऽन्येष्वप्यक्षि उपयजन् तेष्वपि प्रयच्छ ॥ ९ ॥

वनस्पति स्तोमे निष्केवल्ये वनस्पतेरशनयेत्येषा सूक्तमुखीया । सूत्रितञ्च-देवेभ्यो वन-
स्पतेर्हवींषिवनस्पतेरशनयातियूयेति सूक्तमुखीया इति ।

सैषा दशमी-

वनस्पतेरशनयानिपूयदेवानां पाथ उपवक्षि विद्वान् ।

स्वदातिदेवः कृण्वद्धवींष्यवतां द्यावापृथिवी हवमे ॥ १० ॥

वनस्पते । रशनया । निपूय । देवानाम् । पाथः । उप । वक्षि ।

विद्वान् । स्वदाति । देवः । कृण्वत् । हवींषि । अवताम् ।

द्यावापृथिवी इति । हवम् । मे ॥ १० ॥

हे वनस्पते वनस्पतिविकार यूप विद्वान् जानानस्त्वं रशनया रञ्जानिपूय यथा परि-
प्याप पाथोऽनं देवानामिन्द्रादीनामुपवक्षि उपवह प्रापय । दातः देवो वनस्पतिः स्वदाति हविःश-
पणेन स्वदयतु तथा हवींषि अस्माभिर्देवानि कृण्वन् देवानां करोतु तथा मे मदीयं हवं दे-
वविपयाह्वानं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अवतां रक्षतां ॥ १० ॥

अथैकादशी—

आग्नेवहवरुणमिष्टयेनइन्द्रंदिवोमरुतोअन्तरिक्षात् ।

सीदन्तुबर्हिर्विश्वआयजत्राःस्वाहादेवाअमृतामादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २२ ॥

आ । अग्ने । वह । वरुणम् । इष्टये । नः । इन्द्रम् । दिवः ।

मरुतः । अन्तरिक्षात् । सीदन्तु । बर्हिः । विश्वे । आ । यजत्राः ।

स्वाहा । देवाः । अमृताः । मादयन्ताम् ॥ ११ ॥ २२ ॥

हे अग्ने त्वं नोस्माकमिष्टये यागाय इन्द्रं वरुणं च मरुतश्च दिवोद्युलोकादन्तरिक्षाच्च अस्मदीयं यज्ञमावह प्रापय आगतास्ते यजत्रा यष्टव्याविश्वे सर्वे देवाः बर्हिरासीदन्तु तत्रास्त-
न्नाभवन्तु ततः अमृतामरणधर्मरहितादेवाः स्वाहा स्वाहाकारेण दत्तैर्हविर्भिः मादयन्तां आ-
त्मानं मादयन्तु ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

बृहस्पतइत्येकादशर्चं तृतीयं सूक्तं आंगिरसस्य बृहस्पतेरार्घ्यं नवमी जगती शिष्टादश-
त्रिष्टुभः अनेन सूक्तेन ऋषिः परमपुरुषार्थसाधनं परब्रह्मज्ञानं स्तुतवान् अवस्तद्देवत्यमिदं । उक्तं
हि बृहद्देवतायां—यज्ज्योतिःपरमब्रह्मयद्योगात्समुपाश्रुते । तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथबृहस्पति-
रिति ॥ १ ॥ अनुक्रान्तं च—बृहस्पतेबृहस्पतिज्ञानं तुष्टाव नवमी जगतीति । सूक्तविनियोगोगतः ।
देवसुवां हविष्यु बृहस्पतिर्वाचस्पतिरित्यस्य मथमानुवाक्या । सूत्रितञ्च—बृहस्पतेमथर्मवाचोअ-
ग्रहंसैरिवसत्तिभिर्वाविदद्भिरिति ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतेप्रथमंवाचोअग्रयन्प्रैरंतनामधेयंदधानाः ।

यदैपांश्रेष्ठंयदरिप्रमासीत्प्रेणातदैपांनिर्हितंगुहाविः ॥ १ ॥

बृहस्पते । प्रथमम् । वाचः । अग्रम् । यत् । प्र । ऐरंत ।

नामधेयम् । दधानाः । यत् । एषाम् । श्रेष्ठम् । यत् । अरिप्रम् ।

आसीत् । प्रेणा । तत् । एषाम् । निर्हितम् । गुहा । आविः ॥ १ ॥

बृहस्पतिरनेन सूक्तेन विदितवेदार्थान् बालान् दृष्ट्वा विस्मयमानः स्वात्मानं संबोध्याह हे बृहस्पते अंतरात्पन् प्रथममुत्पत्त्यनंतरं इतरवागुच्चारणात् प्रागेव नामधेयं नाम दधानाः पदार्थेषु निदधाना बालाः यत्पैरत प्रेरितवन्तः तद्वाचोअग्रं भवति यत्तत् तातेत्यादिकं वाक्यं पूर्वमभिधाय पश्चादन्यावाचोवदिष्यन्ति खलु तस्माद्वाचोअग्रं अस्यां दशायामवस्थितान् बालान् पश्य । तथा इदानीं एषां श्रेष्ठं प्रशस्तवर्मं यत् यच्चारिषं पापरहितं वेदार्थज्ञानमासीत् एषां तत् ज्ञानं गुहा गुहायां निहितं गोप्यं तत् प्रेणा मकारलोपश्छान्दसः प्रेम्णा आविर्भवति वेदाज्यासकाले सरस्वती स्वार्थमेज्यः प्रकाशयतीत्यर्थः । एवं विस्मये बृहस्पतेप्रथमंवाचोअग्रमित्यादिकमारण्यकमनुसंधेयं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सक्तुमिव तितउना पुनन्तो यत्र धीरा मनसा वाचमक्रेत ।

अत्रासखायः सख्यानि जानते भद्रैर्पांलक्ष्मीर्निहिताधिवाचि ॥ २ ॥

सक्तुमृद्व । तितउना । पुनन्तः । यत्र । धीराः । मनसा । वाचम् ।

अक्रेत । अत्र । सखायः । सख्यानि । जानते । भद्रा । एषाम् ।

लक्ष्मीः । निहिता । अधि । वाचि ॥ २ ॥

तितउना परिपूयतेनेनेति यद्वा तताविस्तृता शृष्टयवाअवेति तितउः सनेतेडः सन्वच्चेति सन्वद्वावाहित्वं उक्तनिर्वचनेन शूर्पेण सक्तुमिव यथा कश्चित्सक्तुं दुर्धवं पुनावि तद्वत् प्रकृतितः प्रापयतश्च शब्दानुत्पन्नतः धीराधीमन्तः विद्वांसः यत्र यस्मिन्काले विद्वत्संघे वा मनसा प्रज्ञायुक्तेन वाचं अक्रेत अलपत कुर्वन्ति करोतेर्लुङि रूपं अत्र तत्र काले सखायः समानख्यानाः शास्त्रादिविषयज्ञानाः वे सख्यानि तेषु भवानि ज्ञानानि जानते जानन्ति यद्वा सखायः याचा बद्धसख्यास्ते तस्यास्तस्यावाचः सख्यानि जानन्ति वाक्ययुक्तान्पुद्गलात् लभन्त इत्यर्थः तस्मात् एषां वाचि भद्रा कल्याणीनिहितालक्ष्मीर्भवति अधिः सप्तम्यर्थयोक्तः अर्थज्ञानं वाचिपश्याम इत्यर्थः । तितउपरिपवनं भवति ततवद्वा तुन्ववद्वा तिलपात्रतुन्वमिति वा सक्तुमिव परिपवनेन पुनन्त इत्यादि निरुक्तमनुसंधेयं ॥ २ ॥

वाग्देवत्यपशोर्वपापुरोडारायोर्यज्ञेनवाचइत्यादिके द्वे क्रमेण याज्ये । सूत्रितञ्च—यज्ञेन-
वाचःपदवीयमायन्निति द्वे देवींवाचमजनयन्तदेवाइति ।

सैपातृतीया—

यज्ञेनवाचःपदवीयमायन्तामन्वाविन्दन्नृपिपुप्रविष्टाम् ।
तामाभृत्याव्यदधुःपुरुत्रातांससरेभाअभिसनवन्ते ॥ ३ ॥

यज्ञेन । वाचः । पदवीयम् । आयन् । ताम् । अनु । अविन्दन् ।
ऋपिपु । प्रविष्टाम् । ताम् । आभृत्य । वि । अदधुः । पुरुत्रा ।
ताम् । सस । रेभाः । अभि । सम । नवन्ते ॥ ३ ॥

विदितार्थाधीराः पदवीयं वेतेरचोऽयत् संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वात् गुणाभावः पदेन
यातव्यः पंथाः पदवीयः तं वाचोमार्गं यज्ञेन आयन् प्राप्तवन्तः ऋपिपु अतीन्द्रियार्थदर्शिषु प्र-
विष्टां तां वाचमविन्दन् अलभन्त अनन्तरं तां वाचमाभृत्य आहृत्य पुरुत्रा बहुषु देशेषु व्यदधुः
व्यकार्षुः सर्वान्मनुष्यान्ध्यापयामासुरित्यर्थः एतादृशींतां वाचं ससरेभाः शब्दायमानाः पक्षिणः
पक्षिरूपाणि गायत्र्यादीनि समच्छन्दांसि अभिसनवन्ते अभितः संगच्छन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उतत्वःपश्यन्नददर्शवाचमुतत्वःशृण्वन्नशृणोत्येनाम् ।
उतोत्वस्मेतन्वविस्स्रेजायेवपत्युशतीसुवासाः ॥ ४ ॥

उत । त्वः । पश्यन् । न । ददर्श । वाचम् । उत । त्वः । शृण्वन् ।
न । शृणोति । एनाम् । उतो इति । त्वस्मै । तन्वम् । वि । सस्त्रे ।
जायाइव । पत्यै । उशती । सुवासाः ॥ ४ ॥

त्वशब्दएकवाची एकः उतशब्दोप्यर्थे पश्यन्नपि मनसा पर्यालोचयन्नपि वाचं न ददर्श
दर्शनफलाभानान्नपश्यति त्वएकः शृण्वन्नपि एनां वाचं न शृणोति श्रवणफलाभावात् इत्यने-
नार्धेनाविद्वानभिहितः तृतीयपादेनविदितवेदार्थमाह त्वस्मै एकस्मै अपि तन्वं आत्मीयं शरीरं
विस्स्रे स्वयं वाग्विधं गमयति आत्मानं विवृणुते प्रकाशयतीत्यर्थः । वन्नदृष्टान्तः—जायेव

यथा उशती संभोगं कामयमाना सुवासाः शोभनवासा जाया पत्ये भर्त्रे ऋतुकाले संभोगार्थं स्वयमात्मानं विवृणुते तद्वद् एनां पश्यति शृणोति च इति विदितवेदार्थस्य प्रशंसा । अप्येकः पश्यन्नपश्यतिवाचमित्यादिनिरुक्तमवद्वष्टव्यम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उतत्वंसुरख्येस्थिरपीतमाहुर्नैनंहिन्वन्त्यपिवाजिनेषु ।
अधेन्वाचरतिमाययैपवाचंशुश्रुवाँअफलामपुष्पाम् ॥ ५ ॥ २३ ॥
उत । त्वम् । सुरख्ये । स्थिरऽपीतम् । आहुः । न । एनम् । हिन्वन्ति ।
अपि । वाजिनेषु । अधेन्वा । चरति । मायया । एषः ।
वाचम् । शुश्रुवान् । अफलाम् । अपुष्पाम् ॥ ५ ॥ २३ ॥

त्वमुतएकमपि सख्ये विदुषां संसदि या सत्कथा सासत्त्विकर्मत्वाद् सख्यमित्युच्यते सा च वाचा क्रियते अतोवाक्संबंधाद् वाक्सख्येस्थिरपीतं पीतं मधुयस्य हृदये स्थिरं भवति यद्वा स्थिरपीतं स्थिरमाप्तिमाहुः यद्वा तस्मिन्ज्ञातार्थमाहुः लोके यथा ज्ञातार्थं पुरुषं पीतार्थमिति वदन्ति । किञ्च एनं विज्ञातार्थं पुरुषं वाजिनेषु वाक् इना ईश्वरा येषां ते वाजिनाः अर्थाः वाच-
आयत्ताः खलु वाक् ज्ञेयेषु अर्थेषु नापि हिन्वन्ति अपिशब्दोन्वर्थे केचिदपि नानुगच्छन्ति अयमेवातिशयेनविद्वानित्यर्थः यद्वा वाजिनेषु सारभूतेषु निरूपणीयेष्वर्थेषु एनं न हिन्वन्ति नवहिष्कुर्वन्ति एनं पुरस्कृत्यैव सर्वं वेदार्थं विचारयन्तीत्यर्थः । इत्यर्थः प्रशस्तः । अनंतरं उत्तरार्धेन केवलपाठकोनिन्दते एषः अविज्ञातार्थः पुरुषःअधेन्वा धेनुत्वविवर्जितया कामानाम-
दोग्ध्या देवमनुष्यस्थानेषु वाक् प्रतिरूपया मायया चरति । किं कुर्वन् अफलामपुष्पां वा-
चोर्थः पुष्पफले अर्थवर्जिता यद्वा वाचोर्थः याज्ञदैवते यज्ञेभ्यं ज्ञानं याज्ञं देवतासु भवे ज्ञानं देवतं तद्वर्जितां कर्मादिविषयज्ञानवर्जितां वाचंशुश्रुवान् केवलं पाठमात्रेणैवश्रुतवान् सः चरति यथा वंघ्या पीना गौः किं द्रोणमात्रं क्षीरं दोग्धीति मामांउत्पादयन्ती चरति यथा वंघ्यो-
वृक्षोकाळे पल्लवादिमुक्तः सन् पुष्पति फलतीति भ्रातिमुत्पादयन्तिष्ठति तथा पाठंमनुवाण-
श्ररतीत्यर्थः । अप्येकं वाक्सख्ये स्थिरपीतमाहुर्त्यादिकं निरुक्तमवधानुसंधेयं ॥ ५ ॥

॥इत्यष्टमस्य द्वितीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

यस्त्वित्याजसच्चिविदंसखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति ।

यदीं शृणोत्यलंकं शृणोति न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थाम् ॥ ६ ॥

यः । तित्याज । सच्चिद्विदम् । सखायम् । न । तस्य । वाचि ।

अपि । भागः । अस्ति । यत् । ईम् । शृणोति । अलंकम् ।

शृणोति । न हि । प्रवेदं । सुकृतस्य । पन्थाम् ॥ ६ ॥

सच्चिविदं सचिशब्दः सत्त्विवाचि सत्त्विविदं योध्येता सवेदस्य सखा संप्रदायोच्चेदनि-
वारकत्वेन वेदं प्रत्युपकारित्वा तद्दशमुपकारिणमध्येतारं वेत्तीति सच्चिविदं तमभिज्ञं सखाय-
मध्येतृणां पुरुषाणां स्वार्थबोधनेनोपकारित्वा सत्त्विभूतं वेदं यः पुषात् तित्याज तत्याज
परार्थविनियोगेन परित्यजति त्यजतेल्लेदि अपस्पृधेयामानृचुरित्यादिना निपातितः तस्य पुरु-
षस्य वाचि सर्वस्यां लौकिक्यां शास्त्रीयायां वाच्यपि भागो भजनीयः कश्चिदर्थो नास्ति ईमयं
पुरुषः यत् वेदव्यतिरिक्तं शृणोति तत् अलंकं अलीकं व्यर्थमेव शृणोति हि यस्मात्कारणात्
सुकृतस्य पन्थां पन्थानं न प्रवेदं श्रद्धाराहित्यादनुष्ठानमार्गं न जानाति तस्मात्तदीयश्रवणमपि
निष्फलमित्यर्थः । द्वितीयचतुर्थपादयोरभिप्रायआरण्यके दर्शितः—न तस्यानूक्ते भागो स्वीत्यादि-
ना । तथातं योनूत्सृजति अभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेवाभ्युक्तेत्यध्वर्युभिर्भक्ष ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अक्षण्वन्तः कर्णवन्तः सखायो मनोजवे ब्वसं माभूवुः ।

आदघ्नासं उपकक्षासं उत वेहृदा ईव स्नात्वा उत वेददृश्रे ॥ ७ ॥

अक्षण्वन्तः । कर्णवन्तः । सखायः । मनः । जवेपुं । असं माः ।

बभूवुः । आदघ्नासं । उपकक्षासं । ऊँ इति । त्वे ।

हृदाः । ईव । स्नात्वाः । ऊँ इति । त्वे । दृश्रे ॥ ७ ॥

अक्षण्वन्तः अक्षिमन्तः छन्दस्पिदृश्यते इति अक्षशब्दात् अनङ् अनोनुडिति जुट् अ-
नेन दृश्यते सर्वमित्यक्षि यद्वा वैजसत्वात् अन्येभ्यो गिभ्यो व्यक्तवरं । तथाच श्रूयते—तस्मादेतेभ्य-

कवरइवेति । तादृशाक्षियुक्ताः कर्णवन्तः कर्णोन्निरुक्तद्वारः गर्भाविस्थायामेव केनापि निर्मित-
विलइत्यर्थः यद्वा शरीरस्य शिरसोवाऊर्ध्वं गते उच्चैः स्थिते कर्णविललक्षणकाशवन्तः तथा-
चाप्रापते—ऋच्छन्तीइवत्वेउदगन्तामिति । तादृशः सखायः समानं स्वानं ज्ञानं येषामिति स-
खायः तेषु वाक्येषु बाह्येष्विन्द्रियेषु समानज्ञानादित्यर्थः ते मनोजवेषु मनसा गम्यन्ते इति मनो-
जवाः प्रज्ञायाः तेषु असमाः अनुल्याः वभूवुः भवन्ति तेषु मध्ये केचित् आदघ्नासः आस्यशब्द-
स्य पृषोदरादित्वादाकारादेशः आस्यदघ्नाः आस्यप्रमाणोदकाहदाइव । मध्यमप्रज्ञानाह अथत्वे
एके सर्वनामत्वाजसः शीभावः उपकक्षासः कक्षसमीपप्रमाणोदकाहदाइव अल्पोदकादित्यर्थः ।
अनेनाल्पप्रज्ञानाह । तथा त्वएके स्नात्वाः स्नातेः कृत्यार्थेत्वन् प्रत्ययः सच अर्हेकृत्यतृचश्चेत्यर्थं
च भवति स्नानार्हाः अक्षोभ्योदकाहदाइव दृष्ट्रे दृश्यन्ते अनेन महाप्रज्ञानाह उः पूरणः ।
अक्षिमन्तः कर्णवन्तः सखायोक्षिचष्टेरित्यादिकेनिरुक्तमत्रद्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हृदातृष्टेपुमनसोज्वेपुयद्वाह्रणाः संयजन्ते सखायः ।

अत्राहर्त्वंविजंहुर्वेद्याभिरोहं ब्रह्माणो विचरन्त्युत्वे ॥ ८ ॥

हृदा । तृष्टेपु । मनसः । ज्वेपु । यत् । ब्राह्मणाः । सम्यजन्ते ।

सखायः । अत्र । अहं । त्वम् । वि । जहुः । वेद्याभिः ।

ओहं ब्रह्माणः । वि । चरन्ति । ऊँ इति । त्वे ॥ ८ ॥

सखायः समानस्वानाब्राह्मणाः हृदा बुद्धिमतां हृदयेन तृष्टेपु निश्चितेषु परिकल्पितेषु मन-
सः ज्वेषु गन्तव्येषु वेदार्थेषु गुणदोषनिरूपणाय यद्यथा संयजन्ते संगच्छन्ते यजिरत्र संगत-
करणवाची अत्रास्मिन्ब्राह्मणसंघे त्वं अविज्ञातार्थमेकं पुरुषं वेद्याभिर्वेदितव्याभिर्दिद्याभिः प्र-
वृत्तिभिर्वा विजहुः विशेषण परित्यजन्ति अहेवि विनिश्चये । ओहब्रह्माणः ऊत्समानं ब्रह्मविद्या-
श्रुतिमतिबुद्धिदृष्टक्षणं येषां ते तथोक्ताः तादृशास्ते एके विद्वांसः विचरन्ति यथाकामं वेदार्थेषु
विनिश्चयार्थं प्रवर्तन्ते उः प्रसिद्धौ । हृदातृष्टेपुमनसां मज्वेषु इत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमे ये नार्वाङ्गपरश्चरन्ति न ब्राह्मणा सो न सुते कंरासः ।

न एते वार्चमभिपद्य पापया सिरीस्तर्ध्वतन्वते अमंजज्ञयः ॥ ९ ॥

इमे । ये । न । अर्वाक् । न । परः । चरन्ति । न । ब्राह्मणासः ।
न । सुतेऽर्करासः । ते । एते । चार्चम् । अग्निद्वयम् । पापया ।
सिरीः । तच्चम् । तन्वते । अप्रद्वजज्ञयः ॥ ९ ॥

अनया वेदार्थानभिज्ञानिद्यन्ते इमे ये अविद्वांसः अर्वाक् अर्वाचीनमधोभाविन्यस्मि-
न्दोके ब्राह्मणैः सह न चरन्ति ये परः परस्तादैवैः सह न चरन्ति ते ब्राह्मणासो ब्राह्मणावेदा-
र्थवत्परान् भवन्ति तथा सुतेकरासः सोमं सुतमभिपुवं कुर्वन्तीति सुतेकराऋत्विजः तेषां न
भवन्ति अप्रद्वजज्ञयः जानातेरादृगमहनइति किप्रत्ययः अविद्वांसः तेषु मनुष्याः वाचं लौकिकीं
अभिपद्य माप्य तथा पापया पापकारिण्या वाचा युक्तास्ते सिरीः छन्दसीवनिपावितीप्रत्ययः
सुपांसुलुगितिजसः सुः सीरिणोभूत्वा तच्चं छपित्क्षणं तन्वते विस्तारयन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः सर्व-
था वेदार्थोपेयइत्यभिप्रायः ॥ ९ ॥

सोममवहणे सर्वेनन्दन्तीत्येषा । सूत्रितञ्च—सोमयास्तेमयोभुवइतितिसः सर्वेनन्दन्तिप-
शसागतेनेति ।

सैषा दशमी—

सर्वेनन्दन्ति यशसागतेन सभासाहेन सख्या सखायः ।
क्विल्विपस्पृत्पितुपणिर्ह्येषामरहितो भवति वाजिनाय ॥ १० ॥
सर्वे । नन्दन्ति । यशसा । आदृगतेन । सभासाहेन । सख्या ।
सखायः । क्विल्विपस्पृत् । पितुः सनिः । हि । एषाम् ।
अरम् । हितः । भवति । वाजिनाय ॥ १० ॥

सखायः समानरूपानाः समानज्ञानाः सर्वे सख्याः मनुष्याः सभासाहेन सभां सोढुं श-
क्नुवता सख्या ऋत्विजां प्रविभूतेन यज्ञं प्रत्यागतेन यशसा यशस्विना सोमेन हेतुना नन्दन्ति
इष्टाभवन्ति सहि सएव सोमण्यां जनानां क्विल्विपस्पृत् यः स्वस्मादन्यः पुरुषः श्रेष्ठतामश्नुते
स क्विल्विपं भवति ब्राध्मत्येन यथा पापं सदाचारैर्वाधिवर्ष्यं भवति तद्वत् पापत्पस्य शत्रो-
र्वाधिकः यद्वा यज्ञे साध्वनुप्रवचनाकरणेन यत्क्विल्विपमेषां जायते तत् योचापेते सक्त्वि-
पस्पृत् तथा त्वं पितुपणिः पितुरित्यन्वनाम दक्षिणा वा तमेनेन सोमेन सनोति यजमानः

संभजतइति तादृशः तेषामन्तदक्षिणादातेत्यर्थः । किञ्च हितः पात्रेषु निहितः सोमः वाजिनाय इन्द्रियं वीर्यं वाजिनं तेषां वीर्याय तत्कर्तुं अरमलं पर्याप्तः समर्थो भवति । सर्वे नन्दन्दिपशताग-
तेनेत्यन्वाह यशोवैसोमोराजेत्यादिकं । इन्द्रियं वैवीर्यं वाजिनमाजरसंहास्यै वाजिनं नापच्छि-
यतइत्यन्तं ब्राह्मणमन्त्रानुसंधेयं ॥ १० ॥

अथैकादशी-

ऋचां त्वपोपमास्ते पुपुष्वान् गायत्रं त्वोगायति शक्करीपु ।

ब्रह्मा त्वोवदति जातविद्यां यज्ञस्य मात्रां विमिमीत उत्वः ॥ ११ ॥ २४ ॥

ऋचाम् । त्वः । पोषम् । आस्ते । पुपुष्वान् । गायत्रम् । त्वः ।

गायति । शक्करीपु । ब्रह्मा । त्वः । वदति । जातविद्याम् ।

यज्ञस्य । मात्राम् । वि । मिमीते । ऊँ इति । त्वः ॥ ११ ॥ २४ ॥

अनया होत्रादिकृत्विकर्मणां विनियोगमाचष्टे त्वएकोहोवा ऋचां पोषं यथाविधिक-
मेषि प्रयोगं पुपुष्वान् एकोधातुरनुवादायः बह्वीर्ऋचः पुष्यन् शंसन् आस्ते त्वः एकः उद्गाता
शक्करीपु शक्त्यं ऋचः आभिर्ऋग्भिर्वृत्तं हन्तुमिन्द्रः समर्थो भूदिति शक्त्यं ऋचः तातु गायत्रं
समगायति त्वः एकोन्नहा च जातविद्यां जातेजाते कर्तव्ये प्रायश्चित्तादौ वेदयित्रीं वाचं वदति
ब्रह्माहि सर्वं वेदितुं योग्यो भवति खलु चादिदोषे विभाषेति न निघातः त्वः एकोऽप्युश्च यज्ञस्य
मात्रां यज्ञोपमा मीयते अभिपवग्रहणादिकया क्रियमा तां मात्रां यज्ञशरीरं विमिमीते अ-
त्यर्थं निमिषीते । ऋचाग्रकः प्रोपमास्ते पुपुष्वान् होतर्गर्भं च नीत्वा इन्द्रिरुक्तानुसारेणार्थोऽप्यपामि
एवं बृहस्पतिर्वेदितवेदार्थज्ञानं तुष्टाव ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तन्मोहादनिवारयन् । पुमर्थान्श्चतुरो देयाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपातसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः ॥ २२ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेष्वोत्थितं जगत् । निर्ममे तमहं बन्देविघातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

माज्ञः श्रीसायणाचार्योव्याख्याय चरमेष्टके । स्फुटं द्वितीयमध्यायं तृतीयं वक्तुमुद्यतः ॥ २ ॥

तत्र देवानामिति नवर्चमनुवाकापेक्षया चतुर्थं सूक्तं आनुष्टुभं देवदेवत्वं लोकनाम्नः पू-
षोवृहस्पतिरागिरस्तएव वा बृहस्पतिक्रिपिः अथवा दक्षस्य द्रुहितादितिक्रिपिः । तथाचानुक्रा-
न्त—देवानां नव लौक्योवाच बृहस्पतिर्दाक्षायण्यदितिर्वा देवमानुष्टुभमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

अथ प्रथमा—

ॐ देवानां नु वयं जाना प्र वोचाम विपन्यया ।

उक्थेपुंशस्वमानिपुयः पश्यात् उत्तरियुगे ॥ १ ॥

देवानाम् । नु । वयम् । जाना । प्र । वोचाम् । विपन्यया ।

उक्थेपुं । शस्वमानिपु । यः । पश्यात् । उत्तरि । युगे ॥ १ ॥

अदितिर्दाक्षायण्यनेन सूक्तेन स्वयं यथादित्यानजनयत् तद्वतीति बृहस्पतिक्रिपिपक्षे स-
क्रिपिः अदितेः सकाशात् आदित्योत्पत्तिप्रकारमाह वयं देवानामादित्यानां जाना जन्मानि प्र-
वोचाम प्रकथयाम विपन्यया विस्पष्टया वाचा वयमिति वोचामेति चोभयत्र पूजार्थं बहुवच-
नं । अथैकवदाह यो देवानां गणः पूर्वं युगे उत्तमोपि उक्थेपुं शस्वमानेषु यागे शस्तेष्वनुष्ठीयमा-
नेषु उत्तरे युगे वर्धमानं स्तुवन्तं स्तोतारं पश्यात् पश्यति अनेकेष्वपि युगेषु भवेपु कर्मसु स्तुय-
मानो वर्तत इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ब्रह्मणस्पतिरेतासं कर्मरश्चिवाधमत् । देवानां पूर्य्ये युगे सतः सदा जायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणः । पतिः । एता । सम् । कर्मरश्चिवाधमत् । अधमत् ।

देवानाम् । पूर्य्ये । युगे । असतः । सत् । अजायत ॥ २ ॥

ब्रह्मणोन्नस्य पतिरदितिः एताएतानि देवानां जन्मानि कर्मरहस्यं सयथा भस्त्रया अग्निं
उपधमति प्रज्वलनार्थं एवं समधमत् उदपादयदित्यर्थः । देवानां पूर्वे युगे आदिसृष्टावित्यर्थः
तेषामुपादानकारणादसतो नामरूपवर्जितत्वेनासत्समानाद्ब्रह्मणः सकाशात्सत् नामरूपविशिष्टं दे-
वादिकं अजायत प्रादुरभवत् । असद्वाद्दममभासीचतोवैसदजायतेति हि श्रुतिः । न सदात्मकस्य
मपंचस्यासत्कारणत्वं युक्तमिति वाच्यं छन्दोगैः कथमसत्तः सज्जायेतेत्यसत्कारणत्वमाक्षिप्य
सदेवसोम्येदमभासीदित्यवधारितत्वात् । तर्हि असत्कारणप्रतिपादकवाक्यानां का गतिरिति चेत्
तेषामव्याकृतत्वाभिप्रायत्वात् तद्वेदंतर्ह्यव्याकृतमासीदित्यादिश्रुतेः । यद्येवं तर्ह्यदितेः सका-
शात्कथं देवाद्युत्पत्तिः वायोरग्निरित्यादिवत् अधिष्ठानसकाशादुत्पत्तेः यद्वा देवानां कारणभूतं
सदसतो ब्रह्मणः सकाशादुत्पन्नमिति योजनादुक्तन्यायोस्मिन्पक्षेऽपि समान एव ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवानां युगे प्रथमे सतः सदजायत ।

तदाशा अन्वजायन्त तदुत्तानपदस्परि ॥ ३ ॥

देवानाम् । युगे । प्रथमे । असतः । सत् । अजायन्त । तत् ।

आशाः । अनु । अजायन्त । तत् । उत्तानपदः । परि ॥ ३ ॥

पूर्वार्धमुक्तं तदन्वाशादिशो जायन्त तत्परि तदन्वित्यर्थः उत्तानपदः उत्तानमूर्ध्वतानं पद्यन्ते
इत्युत्तानपदो वृक्षाः ते अजायन्त प्रादुरभवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

भूर्जज्ञ उत्तानपदो भुव आशा अजायन्त ।

आदितेर्दक्षो अजायत दक्षाददितिः परि ॥ ४ ॥

भूः । जज्ञे । उत्तानपदः । भुवः । आशाः । अजायन्त । अदितिः ।

दक्षः । अजायत । दक्षात् । ऊँ इति । अदितिः । परि ॥ ४ ॥

भूरुत्तानपदोवृक्षान् जज्ञे तथा भुवः सकाशादाशाअजायन्त तथा अदितेर्दक्षः अजायत उत्पन्नः दक्षादु दक्षादपि अदितिः पर्यजायत नस्वोत्पन्नं कार्यं स्वस्यैव कारणमपि भ्रवतीति विप्रतिपिद्धमिति वाच्यं यास्काचार्यः इदमेव वाक्यमुदाहृत्य विरोधमाशंक्य पर्यहरत् तथाहि—अदितेर्दक्षो जायत दक्षाद्वा अदितिः परीतिच वत्कथमुपपद्येत समानजन्मानौ स्यातामिति चेत्तरपक्षोऽस्तीति ॥ ४ ॥

अदितिदेवताके पशौ अदितिर्हजनिष्टेत्येषा हविषोनुवाक्या । सूत्रितं च—अदितिर्हजनिष्ट सुप्रामाणं पृथिवीधामनेह समिति ।

सैषा पंचमी—

अदितिर्हजनिष्टदक्षयादुद्दिता त्वं ।

तां देवा अन्वजायन्त भद्रा अमृतवन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अदितिः । हि । अजनिष्ट । दक्ष । या । दुद्दिता । त्वं । ताम् ।

देवाः । अनु । अजायन्त । भद्राः । अमृतवन्धवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हे दक्ष या त्वं दुद्दिता भूत् सा अदितिर्हजनिष्ट हि पुत्रानादित्यान् वदेवाह तां देवा अन्वजायन्त भद्राः स्तुत्या भजनीया अमृतवन्धवः अमरणवन्धनाः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये प्रथमोऽवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यद्देवा अदः सलिले सुसंरब्धा अतिष्ठत ।

अत्राबो नृत्यन्तामिव तीवरेणु रपांयत ॥ ६ ॥

यत् । देवाः । अदः । सलिले । सुसंरब्धाः । अतिष्ठत । अत्रं ।

वः । नृत्यन्तामिव । तीव्रः । रेणुः । अप । आयत ॥ ६ ॥

अनयोत्तरेण चादित्याः स्तूयन्ते यद्यदा हे देवाः अदःअमुष्मिन्सलिले यूयं सुसंरब्धाः
ह्यमु सन्धात्मानोतिष्ठतस्थितवंतः । आपोवाइदंसर्वमपएवससर्जादावितिश्रुतिस्मृती । अत्रास्मिन्
सलिलेनृत्यतामिव वीयुष्माकं संबन्धी तीव्रोदुःसहोरेणुरंशभूतएकः अपायत अपागच्छत दिवं
मयि गतइति सूर्याभिमायं परामार्तण्डमास्यदिति वक्ष्यति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यदेवायतयोयथाभुवनान्यपिन्वत ।

अत्रासमुद्रागूहमासूर्यमजभर्तन ॥ ७ ॥

यत् । देवाः । यतयः । यथा । भुवनानि । अपिन्वत । अत्र ।

समुद्रे । आ । गूहम् । आ । सूर्यम् । अजभर्तन ॥ ७ ॥

यद्यदा हे देवायतयोयथा वृष्ट्या नियमयन्तीति वा अवर्षणेन यातयन्तीतिवा यतयोपे
षाः ते यथा उदकैर्भुवनानि लोकं पूरयन्ति तद्वत् स्वतेजोभिः अपिन्वत पूरितवन्तः अत्र स
मुद्रेण आगूहं निगूहं सूर्यं मातरुदयाय आजभर्तन आहूतवन्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अष्टौपुत्रासोअदितिर्येजातास्तन्वस्परि ।

देवाँउपमैत्सप्तभिःपरामार्ताण्डमास्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौ । पुत्रासः । अदितेः । ये । जाताः । तन्वः । परि । देवान् ।

उप । प्र । ऐत् । सप्तभिः । परा । मार्ताण्डम् । आस्यत् ॥ ८ ॥

अष्टौपुत्रासः पुत्राः मित्रादयः अदितेर्भवन्ति ये अदितेस्तन्वः परि शरीरात् जाताउत्पन्नाः
अदितेरष्टौ पुत्राअध्वर्युब्राह्मणे परिगणिताः तथाहि— ताननुक्रमिष्यामोमित्रश्चवरुणश्च धाताचा
र्यमाच अंशश्च भगश्च विवस्वानादित्यश्चेति । तथाहि तत्रैव प्रदेशान्तरे अदिते मस्तुत्या
म्नातं—तस्याउच्छेपणमदधुस्तवप्राश्नात् सारतोघत्त तस्यैचत्वारआदित्याअजायन्त सा-
द्वितीयमपचदित्यादिनाष्टानामादित्यानामुत्पत्तिर्वर्णिता । सादितिः सप्तभिः पुत्रैर्देवानुपमैव उपा
गच्छत अष्टमं पुत्रं मार्ताण्डं सूर्यं परास्यत् उपरिमाक्षिपदित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सप्तभिः पुत्रैरदितिरुपमैत्पूर्व्ययुगम् ।

प्रजायैमृत्यवे त्वत्पुनर्मार्ताण्डमाभरत् ॥ १ ॥ २ ॥

सप्तभिः । पुत्रैः । अदितिः । उप । प्र । ऐत् । पूर्व्यम् । युगम् ।

प्रजायै । मृत्यवे । त्वत् । पुनः । मार्ताण्डम् । आ ।

अभरत् ॥ १ ॥ २ ॥

पूर्वमद्योक्तार्थः पुनरत्रोच्यते सप्तभिर्मार्ताण्डव्यतिरिक्तैर्मित्रादिभिरदितिः पूर्व्यपुराणमुत्तमं युगं उपमैव उपगता अथ प्रजायै प्राणिनामुत्पत्तये मृत्यवे तेषां मरणाय मार्ताण्डं मृताव्यपृच्छादण्डाज्जातं मार्ताण्डनामानं सूर्यं पुनराभरदाहरत् ध्रुवोके अधारयत् प्राणिमरणजननादीनां सूर्योदयास्तमयायत्तत्वा स्फुटा । तस्यै व्यपृच्छमाण्डमजापतेत्यादिनासर्णं ॥ १ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनिष्ठा इत्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं शक्तिपुत्रस्य गौरिवीतिरार्थं भारुतं वैदुर्ध्वं । तथा चानुक्तान्वं—जनिष्ठा एकादश गौरिवीतिरिति । अग्निष्टोमे मरुत्वतीये शस्त्रे इदं सूक्तं निविद्यानं सूचित्वं—जनिष्ठा उग्र इत्येकभूयसीः शस्त्रा मरुत्वतीया निविदं दध्यादिति । सौमिकचातुर्मास्येषु वैश्वदेवेष्वेतन्मरुत्वतीयं निविद्यानं । सूचित्वं—जनिष्ठा उग्र उग्रो जज्ञ इति भाष्यनिर्दिष्टम् । महाघ्रैवेति निष्केवस्ये एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूचित्वं—जनिष्ठा उग्रः सहस्रेपुराणेति निविद्यामिति ।

तत्र प्रथमा—

जनिष्ठा उग्रः सहस्रे तुरायं मन्द्रो जिष्ठो बहुलाभिमानः ।

अवर्धन् चिन्द्रं मरुतं चिदत्रं माता यही रं धनं च निष्ठा ॥ १ ॥

जनिष्ठाः । उग्रः । सहस्रे । तुरायं । मन्द्रः । ओजिष्ठः ।

बहुलः अभिमानः । अवर्धन् । चिन्द्रम् । मरुतः । चित् ।

अत्र । माता । यत् । वीरम् । धनं । धनिष्ठा ॥ १ ॥

हे इन्द्र सहसे यत्नाय तुराय शत्रूणां हिंसनाय त्वं उग्रउदूर्णबलोजनिष्ठाः अजायथाः ।
कीदृशस्त्वं यन्द्रः स्तुत्यः ओजिष्ठः ओजः शारीरबलं अतिशयेन तद्वान् बहुलाभिमानः भूयि-
ष्ठाभिमानो ईदृशं महानुभावं इन्द्रं अत्र वृत्रवधे मरुतश्चित् मरुतोप्यवर्धन् स्तुत्या साहाय्येन
वा वर्धितवन्तः यद्यदा धनिष्ठाधारयित्री इन्द्रमाता वीरं दधनत् आधारयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्रुहोनिर्पत्तापृशनीचिदेवैःपुरुशंसेनवावृधुष्टइन्द्रम् ।
अभीवृतेवतामहापदेनध्वान्तात्प्रपित्वादुदरन्तगर्भाः ॥ २ ॥

द्रुहः । निःसत्ता । पृशनी । चित् । एवैः । पुरु । शंसेन । वृधुः ।
ते । इन्द्रम् । अभीवृताः इव । ता । महापदेन ।
ध्वान्तात् । प्रपित्वात् । उत् । अरन्तः । गर्भाः ॥ २ ॥

द्रुहोद्रोगधुरिन्द्रस्य । पृशनी चित् सेनापि निपत्ता तत्सन्निधौ निपण्णाभूत् एवैर्गन्तुभिर्मरु-
द्भिः सहितमिन्द्रं निपण्णेति । संवन्धः तेषां मरुतः पुरुषभूतेन शंसेन स्तोत्रेण इन्द्रं वृधुरव-
र्धन्त वृत्रं जिघांसन्तं अथ महापदेन महता व्रजेन अभीवृतेव परिवृत्तानीव गवादीनि तानि य-
था आवरणापगमे निर्गच्छन्ति तद्वत्ता तान्युदकानि ध्वान्तादन्धकाररूपाव प्रपित्वाव आस-
न्नाव मासाद्वृत्राद्वर्भाः गर्भभूतान्युदकानि उदरन्तउदगच्छन् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऋध्वातेपादाप्रयजिगास्यवर्धन्वाजाउतयेचिदत्र ।
त्वमिन्द्रसालावृकान्सहस्रमासंदधिपेअश्विनावृत्याः ॥ ३ ॥

ऋध्वा । ते । पादा । प्र । यत् । जिगांसि । अवर्धन् । वाजाः ।
उत । ये । चित् । अत्र । त्वम् । इन्द्र । सालावृकान् । सहस्रम् ।
आसन् । दधिपे । अश्विना । आ । वृत्याः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते पादौ ऋष्या महान्तौ तादृशस्त्वं यद्यदा जिग्यासि गच्छसि तदानीं वाजाक्रम-
वः अवर्धन् अवर्धयन् । उतापिच येचिद ये केचन देवाः सन्ति ते अपि अवर्धयन् हे इन्द्र
त्वं सहस्रं सातावृकान् आसन्न आस्ये दधिपेधारयसि तदानीमश्विना अश्विनावपि
आवृत्या आवर्तये ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

समनातूर्णिरुपयासियज्ञमानासत्यासख्यायवक्षि ।
वसाव्यामिन्द्रधारयःसहस्राश्विनाशूरददतुमघानि ॥ ४ ॥

समना । तूर्णिः । उप । यासि । यज्ञम् । आ । नासत्या ।
सख्याय । वक्षि । वसाव्याम् । इन्द्र । धारयः । सहस्रा ।
अश्विना । शूर । ददतुः । मघानि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र समना संग्रामे तूर्णिः स्वरमाणोपि यज्ञमुपयासि उपगच्छसि तदानीं नासत्या
अश्विनौ सख्याय वक्षि वहसि हे इन्द्र वसाव्यां बहुसमूहं सहस्रा सहस्रां बहुसंख्यां धारयः
धारयसि अस्माकमर्थाय हे शूर अश्विना अश्विनावपि तवानुचरौ मघानि धनानि ददतुः
अस्मभ्यं प्रयच्छतः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

मन्दमानऋतादधिप्रजायैसखिभिस्त्रिन्द्रैपिरेभिरथम् ।
आभिर्हिमायाउपदस्युमागान्मिहःप्रतुभ्राअवपत्तमांसि ॥ ५ ॥ ३ ॥

मन्दमानः । ऋतात् । अधि । प्रजायै । सखिभिः । इन्द्रैः ।
इपिरेभिः । अर्थम् । आ । अभिः । हि । मायाः । उप । दस्युम् ।
आ । अगात् । मिहः । प्र । तुभ्राः । अवपत् । तमांसि ॥ ५ ॥ ३ ॥

इन्द्रः ऋतात् यज्ञात् अघि इषिरेभिः गमनशीलैः सत्विभिर्मरुद्भिः सहमन्दमानोमाद्यन्
प्रजायै यजमानायार्थं धनं प्रयच्छति सचेन्द्रः आभिः प्रजाभिः निमित्तभूताभिः मायाः दस्यु-
संवन्धिनीर्विनाशयितुं दस्युमुपागात् सइन्द्रः तन्माः अवर्षणेन ग्लापयित्रीर्मिहोवृष्टीः प्रावपत् त-
मांसि च प्रावपत् व्यनाशयदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

सनामानाचिद्धसयोन्यस्माअवाहन्निन्द्रउपसोयथानः ।
ऋष्वैरगच्छःसर्विभिर्निकामैःसाकंप्रतिष्ठाह्याजघन्थ ॥ ६ ॥
सइनामाना । चित् । ध्वसयः । नि । अस्मै । अव । अहन् । इन्द्रः ।
उपसः । यथा । अनः । ऋष्वैः । अगच्छः । सर्विभिरभिः ।
निकामैः । साकम् । प्रतिस्था । ह्या । जघन्थ ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रोवृषं हन्तुं सनामानाचिद् समाननामानौ निध्वसयः न्यगमयत् अथेन्द्रस्त्वं
वृषमवाहन् अवहतवान् यथोपसोऽनः शकटमवनाशितवान् तद्वत् । अथप्रत्यक्षेणोच्यते हे इन्द्र
त्वं ऋष्वैर्दत्तैर्महद्भिर्वा निकामैः नितरां वृषवधं कामयमानैः सत्विभिर्मरुद्भिः साकं वृषं हन्तुं
अगच्छः आगत्य च प्रतिष्ठा प्रतिष्ठानानि शरीराणि ह्या ह्यानि रमणीयानि जघन्थ हत-
वानसि हन्तेस्थलि उपदेशेत्वतइतीदृप्रतिषेधः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वंजघन्थनमुचिंमखस्युंदासंरुण्वानऋपयेविमांयम् ।
त्वंचकर्थमनवेस्योनान्पथोदेवत्राअसेवयानान् ॥ ७ ॥

त्वम् । जघन्थ । नमुचिम् । मखस्युम् । दासम् । रुण्वानः ।
ऋपये । विदमांयम् । त्वम् । चकर्थम् । मनवे । स्योनान् । पथः ।
देवत्रा । अअसाइव । यानान् ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं नमुचिं एतत्सत्तकमसुरं जघन्थ हतवानसि कीदृशं मतस्युं ऋपेयं विभा-
गुमिच्छन्तं यदा त्वदीयं धनमिच्छन्तं किं कुर्वन् दासं उपक्षपयितारं नमुचिमसुरं ऋषये मनवे
विभायं विगतमायं कृण्वानः कुर्वन् । किंच त्वं देववा देवेषु मध्ये मनवे ऋषये सामान्येन म-
नुष्यापवा पथोमार्गान् स्पोनान् चकर्थ कृतवानसि अथवा देववा देवेषु मध्ये गन्तव्यान् मा-
गानिति वा संबन्धः स्पोनान् चकर्थेत्युक्तमेव विवृणोति अजस्रेवयानानिति इवेत्येवकारार्थं
अजस्रेव अकुटिलेनैव यानान् गन्तुन् मार्गान् अकरोः अथवा मार्गेणाकुटिलेनैव गन्तुन् चकर्थं
यथा लोके शीघ्रं गतोमार्गइति मार्गस्य गन्तृत्वोपचारः तद्वदत्रापि यातुर्व द्रष्टव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वमेतानिपप्रिपेविनामेशानइन्द्रदधिपेगभस्तौ ।

अनुत्वादेवाःशर्वसामदन्त्युपरिबुध्नान्बनिर्नश्चकर्थ ॥ ८ ॥

त्वम् । एतानि । पप्रिपे । वि । नाम । ईशानः । इन्द्र ।

दधिपे । गभस्तौ । अनु । त्वा । देवाः । शर्वसा ।

मदन्ति । उपरिबुध्नान् । बनिर्नः । चकर्थ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं एतानि नाम नामानि नामकान्युदकानि विपप्रिपे विपूरयसि हे इन्द्र ईशा-
नः सर्वत्येश्वरस्त्वं गभस्तौ इस्ते दधिपे धारयसि वज्रं धनं वा । किंच त्वा त्वां शर्वसा बले-
नोपेतं देवाः सर्वे अनुमदन्ति अनुष्टुवन्ति सत्त्वं बनिर्नउदकवतोमेघान् रश्मिन्वा उपरिबुध्नान्
उपरिमुलान् अधोमुखान् चकर्थ कृतवानसि ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

चक्रंघदस्याप्स्त्वानिपत्तमुतोतदस्मैमध्विच्चच्छद्यात् ।

पृथिव्यामर्तिपितृन्यदूधःपयोगोष्वदधाओषधीषु ॥ ९ ॥

चक्रम् । यत् । अस्य । अप्सु । आ । निःसत्तम् । उतो इति । तत् ।
अस्मै । मधु । इत् । चच्छद्यात् । पृथिव्याम् । अतिंसितम् ।
यत् । ऊर्धः । पर्यः । गोपु । अर्द्धाः । ओर्ध्वीषु ॥ ९ ॥

परामासित्वेहननार्थं उतोचिद् अपिवा अस्माद्भ्रातृभ्योऽपि उदकमपि चच्छद्यात्
पृथिव्यामपि पितृविमुक्त्यदधर्मस्थितदकमस्तिननापोगोष्ठादिषु वा दधाइति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अश्वादियायेति यद्दन्त्योजसोजातमुतमन्यएनम् ।
मन्योरियायहर्म्येषु तस्थौ यतः प्रजज्ञ इन्द्रो अस्य वेद ॥ १० ॥

अश्वात् । इयाय । इति । यत् । वदन्ति । ओजसः । जातम् ।
उत । मन्ये । एनम् । मन्योः । इयाय । हर्म्येषु । तस्थौ ।
यतः । प्रजज्ञे । इन्द्रः । अस्य । वेद ॥ १० ॥

इन्द्रसामर्थ्यं दृष्ट्वा केचिदेनमश्वादादित्यादियाय उदितवानिति वदन्ति यद्यपि उत
तथाप्यहमेनमोजसोबलाज्जातं मन्ये जानामि अस्य तेजस्वित्वं दृष्ट्वा सूर्यादुत्पन्नइति तेषां म-
तिः अहं त्वोजःपदार्थाज्जातइति मन्ये यतोयं वृत्रादीन् हतवान् इति अथवायं मन्योः क्रोधा-
दियाय उदितवान् अतोहर्म्येषु शत्रुसंबन्धिषु युद्धेषु हर्म्येष्वेव वा तस्थौ तिष्ठति यतोयं प्रजज्ञे
उत्पन्नइतीन्द्रएवास्य स्वस्येत्यर्थः सामर्थ्यं वेद जानाति न ह्यन्यो ज्ञातुमीष्टे ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधाऋषयो नाधमानाः ।
अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव वृद्धान् ॥ ११ ॥ १॥

वयः । सुपर्णाः । उप । सेदुः । इन्द्रम् । प्रियमेधाः । ऋषयः ।
नाधमानाः । अप । ध्वान्तम् । ऊर्णुहि । पूर्धि । चक्षुः ।
मुमुग्धि । अस्मान् । निधयाऽइव । वृद्धान् ॥ ११ ॥ १ ॥

वयोगन्तारः सुपर्णाः सुपतनाआदित्यरश्मयइन्द्रमुपसेदुरुपसन्नाअभवन् । कीदृशाः प्रियमेधाः प्रिययज्ञाः ऋषयोद्वेष्टारः नाथमानाः प्रज्ञां याचमानाः याचनप्रकारउच्यते हे इन्द्र ध्वान्तमन्धकारमपोर्गुहि परिहर पूर्धिं पूरय च क्षुस्तेजः मुमुग्धि मोचय चास्मान् निधयेव बद्धान् निधा पाश्या भवति पाश्या पाशसमूहः पाशसमूहेन बद्धान् यथा मुंचन्ति तद्वत् अत्रवयोवेवंहुवचनमित्यादिकं निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

वसूनामिति पङ्क्तं षष्ठसूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । वसूनां पळित्यनुक्रान्तं । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वसूनां वाचर्कपइयक्षन्धियावायज्ञैर्वोदस्योः ।

अर्वन्तोवायेरयिमन्तः सातौ वनुंवाये सुश्रुणं सुश्रुतोधुः ॥ १ ॥

वसूनाम् । वा । चर्कपे । इयक्षन् । धिया । वा । यज्ञैः ।

वा । रोदस्योः । अर्वन्तः । वा । ये । रयिमन्तः । सातौ ।

वनुम् । वा । ये । सुश्रुणम् । सुश्रुतः । धुरितिधुः ॥ १ ॥

इयक्षन् धनानि दातुमिच्छन् इन्द्रो वसूनां धनानां लाभाय वा चर्कपे अपकृष्यते धिया धीः कर्म धार्यमाणत्वात् युद्धादिकर्मणा वा निमित्तेनापकृष्यते यज्ञैर्वा निमिचभूतैः कृष्यते कैरिति उच्यते रोदस्योर्वावापृथिव्योः संवन्धिभिर्देवैः मनुष्यैश्चेत्यर्थः सातौ संग्रामे जेतव्ये सति ये अर्वन्तो गच्छन्तोरयिमन्तो भवन्ति तैरप्याकृष्यते ये वनुं वा हिंसां वा सुश्रुणं सुप्रसिद्धां अत्यन्तदुर्जयविषयां सुश्रुतः सुश्रवसः प्रसिद्धाः कुर्वन्ति तैरसीन्द्राकृष्यते इति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हवंपापमसुरो न सतृद्यां श्रवस्यतामनं सानि सतृक्षाम् ।

चक्षाणां यत्र सुविताय देवाद्यौ न वारं भिः कृण्वन्तस्त्रैः ॥ २ ॥

हवः । एषाम् । असुरः । नक्षत । धाम् । श्रवस्यता । मनसा ।

नीसत् । क्षाम् । चक्षाणाः । यत्र । सुविताय । देवाः ।

द्यौः । न । वारिभिः । कृणवन्त । स्वैः ॥ २ ॥

एषामनुष्ठातृणामंगिरसां हवआह्वानशब्दः असुरइन्द्रस्य मेरकोद्यां दिवं नक्षत व्यामोद
तत्रत्याइन्द्रसंबन्धिनोदेवाः श्रवस्यता अन्नमिच्छता मनसा क्षां पृथिवीं नीसत ग्रामुवन्तः यत्र
यस्यां पृथिव्यां चक्षाणाः पणिभिरपहतागाः पश्यन्तोदेवाः सुविताय सुष्ठु हिताय स्वात्मनोऽप्यु
दयाय द्यौं न आदित्यइव वारिभिः वरणीयैः स्वैस्तेजोभिः कृणवन्त प्रकाशमकुर्वन् गवां प्रदा
नायान्धकारमपनेतुमिति शेषः । अथवा एषां यज्विनामपहतानां गवां हवः असुरः इन्द्रस्य मेर
पिता सन्नक्षत इन्द्रमेरिताअंगिरसः श्रवस्यता अन्नं कीर्तिं वा इच्छता मनसा क्षां भूमिं नि
सत अनुष्ठातृणां गाः प्रदर्शयितुमित्यर्थः । इतरत्समानं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इयमेषाममृतानांगीः सर्वतातायेरूपणन्तरत्नम् ।

धियंचयज्ञं चसाधन्तस्तेनोधान्तुवसव्यमसामि ॥ ३ ॥

इयम् । एषाम् । अमृतानाम् । गीः । सर्वताता । ये ।

रूपणन्त । रत्नम् । धियम् । च । यज्ञम् । च । साधन्तः ।

ते । नुः । धान्तु । वसव्यम् । असामि ॥ ३ ॥

इयमेषाममृतानां यष्टव्यानां देवानां गीः स्तुतिः क्रियते इति शेषः ये देवाः सर्वताता
सर्वतातो यज्ञे रूपणन्त प्रयच्छन्ति याच्यन्ते वा रत्नं रमणीयं धनं धियं चास्मदीयां स्तुतिं य
ज्ञं च साधन्तः साधयन्तस्तेनोऽस्मभ्यं वसव्यं वसुसमूहं असामि अनल्पं असाधारणं वा धान्तु
प्रयच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आतत्तइन्द्रायवःपनन्तामियऊर्वगोर्मन्तंतिर्तृत्सान् ।

सकृत्स्वंयेपुरुषुत्रामर्द्दांसहसंधारांरुहतींदुदुक्षन् ॥ ४ ॥

आ । तत् । ते । इन्द्र । आ॒यवः । प॒नन्त । अ॒भि । ये । ऊ॒र्वम् ।
गो॒धम॑न्तम् । ति॒वृत्ता॑न् । स॒कृत्स्व॑म् । ये । पुरु॑ष्ट॒पुत्रा॑म् । म॒हीम् ।
स॒हस्र॑धारा॒म् । बृ॒हती॑म् । दु॒धुक्ष॑न् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र ते तव आयवोमनुष्याङ्गिरसस्तत्तदा आपनन्त आ सर्वतः पनन्त स्तूयन्तेङ्गि-
रसोगोमन्तमूर्ध्वं संधं पणिभिरपहतं पातं विवृत्तान् हिंसितुमैच्छन् वृदेहिंसार्थस्य सन्नन्तस्य
उदेचाद्वागमः ययोगादनिघातः अश्वस्वस्वरः । येचाङ्गिरसः सकृत्स्वं या सकृद्व सृते सा स-
कृत्स्वः तां सकृत्पजातां पुरुषां बह्वोपधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुलकामानामुत्पाद-
यिषीं बृहतीं विवृतां महीं भूमिं यद्वा पुरुषां बह्वोपधिवनस्पतिरूपपुत्रां सहस्रधारां बहुका-
मवर्षिषीं महीं महतीं पून्यां वा बृहतीं परिमाणरहिवां दिवं दुधुक्षन् दुदुहुः ते पनन्तेति संबन्धः
सकृदधौरजापतेत्याद्युक्तं ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

श॒चीव॑इन्द्र॒मव॑से॒कृणु॑ध्व॒मनान॑तं॒दम॑यन्तं॒पृत॑न्पू॒न् ।
ऋ॒भुक्ष॑णं॒मघ॑वानं॒सुवृ॑क्तिं॒भर्ता॒योव॑ञ्च॒नर्य॑पुरु॒क्षुः ॥ ५ ॥

श॒ची॑इवः । इन्द्र॑म् । अव॑से । कृ॒णु॑ध्वम् । अ॒नान॑तम् । द॒मय॑न्तम् ।
पृ॒तन्पू॒न् । ऋ॒भुक्ष॑णम् । म॒घव॑वानम् । सु॒वृ॒क्तिम् । भ॒र्ता ।
यः । व॒ज्रम् । न॒र्यम् । पुरु॑क्षुः ॥ ५ ॥

हे शचीवः कर्मवन्तोयजमानाः व्यत्ययेनैकवचनं इन्द्रं देवमवसे रक्षणाय कृणुध्वं कृ-
रुध्वं कीदृशमिन्द्रं अनानतं कदाचिदपि परेषामनवनतं पृतन्पून् पृतनाइच्छतः शत्रून् दमयन्तं
वशं प्रापयन्तं ऋभुक्षणं महान्तं मघवानं धनवन्तं सुवृक्तिं सुवृतिं यः पुरुक्षुः बहुशब्दद्वन्द्वोन-
र्यं नरेभ्योहितं असुरविघातकत्वात् वादशं वज्रं भर्ता बिभर्ति तमिन्द्रमवसे कृणुध्वमिति ॥ ५ ॥

निष्केवल्ये यद्वावानेत्येषा धाम्या । सूत्रिवंच-यद्वावानेति धाम्या पिवासुतस्परसिनइ-
तिसामप्रगाथइति । महाव्रतेष्वेषा तथैवपंचमारण्यकेसूत्रिवंच-यद्वावानेतिधाव्या सूददोहाइति ।

सैषा पृथी—

यद्वावानपुरुतमं पुरापाळाहं वृहेन्द्रो नामान्यप्राः ।

अचेति प्रासहस्पतिस्तु विष्मन् यदीमुश्मसि कर्तवे करत्तत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

यत् । ववानं । पुरुतमम् । पुरापाट् । आ । वृहहा । इन्द्रः । नामानि ।

अप्राः । अचेति । प्रहसहः । पतिः । तुविष्मान् । यत् ।

ईम् । उश्मसि । कर्तवे । करत् । तत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

यद्यदा पुरुतमं अत्यन्तप्रवृद्धतमं वृवं ववान इति पुरापाट् शत्रुपुराणामभिभवितेन्द्रः तदानीं आ अनन्तरमेव वृहेन्द्रो नामान्यदकानि अप्राः पूरयति व्यत्ययेन मध्यमः सोममिन्द्रः प्रासहः शत्रूणां प्रकर्षेणाभिभविता पतिः सर्वस्य स्वामी तुविष्मान् तुवीति बहुनाम तत्साम-
ध्याज्जनं परिगृह्यते बहुधनइत्यर्थः ईदृशः सन् अचेति सर्वैः प्रज्ञातः समहानिन्द्रोपदी यदेतत्कर्म उश्मसि वयं कामयामहे तत्करव करोत्येव इदं भवत्वित्ति यत् कामयामहे तत्तदानी-
मेव करोत्येव नोदास्तइत्यर्थः । सैतदेव प्रत्यपद्यत यद्वावानपुरुतमं पुरापाळित्यादिकं ब्रा-
ह्मणमन्नद्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रसुवइति नवर्चं सप्तमं सूक्तं प्रियमेधपुत्रस्य सिन्धुक्षितआर्षं जागतं नदीदेवतार्कं । त-
थाचानुक्तान्वं—प्रसु नव सिन्धुक्षित प्रियमेधोनदीस्तुतिर्जागतं त्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसुवंप्रापोमहिमानं मुत्तमं कारुर्वोचातिसर्दने विवस्वतः ।

प्रसप्तसप्तत्रेधा हि चक्रमुः प्रसृत्वंरीणामति सिन्धुरो जंसा ॥ १ ॥

प्र । सु । वः । आपः । महिमानम् । उत्तमम् । कारुः । वोचाति ।

सर्दने । विवस्वतः । प्र । सप्तसप्त । त्रेधा । हि । चक्रमुः ।

प्र । सृत्वंरीणाम् । अति । सिन्धुः । ओजंसा ॥ १ ॥

हे आपोवोयुष्माकं महिमानं महत्त्वं स्तोत्रं उत्तमं उत्कृष्टतमं कारुः स्तोतासिन्धुक्षिदहं
विवस्वतः परिचरणवतोयजमानस्य सद्ने यज्ञगृहे सु सुष्ठु प्रवोचाति प्रववीमि तानयः सप्त सप्त-
भूत्वा त्रेधा पृथिव्यामन्तरिक्षे दिवि चेति त्रेधा त्रिप्रकारं चक्रमुः प्रावहन् सूत्ररीणां आसां
मध्ये सिन्धुरेतन्नामिका नदी ओजसा स्वबलेन अति सर्वा अपि नदीरतिक्रम्य प्रवहती
ति शेषः ॥१॥

अथ द्वितीया—

प्रतेरद्वरुणोयातवेपथःसिन्धोयद्वाजांअभ्यद्रवस्त्वम् ।

भूम्याअधिप्रवतायासिसानुनायदेपामयंजगतामिरज्यसि ॥२॥

प्र । ते । अरदत् । वरुणः । यातवे । पथः । सिन्धो इति । यत् ।

वाजान् । अजि । अद्रवः । त्वम् । भूम्याः । अधि । प्रवता ।

यासि । सानुना । यत् । एपाम् । अयम् । जगताम् । इरज्यसि ॥ २ ॥

हे सिन्धो देवि ते तव यातवे गमनाय वरुणोदेवः पथोमार्गान् प्रारदत् प्राचीनं व्यलित्व
साहि प्राक् प्रवहति अथवा प्रकृष्टं इतरनदीभ्योप्यत्यन्तं विस्तृतं व्यदारयत् यद्यस्मात् हे सिन्धो
वाजानान्यभि अभिलक्ष्य त्वमभ्यद्रवः अभ्यगच्छः । किंच त्वं भूम्याअधि उपरि सानुना
समुच्छ्रितेन प्रवता मार्गेण यासिगच्छसि सिन्धुः खलु पर्वतात् विभिद्य गता यथेन समुच्छ्रिते
नमार्गेण गच्छन्ती त्वमेपां सर्वेषां जगतां जंगमानां प्राणिनामग्रं प्रत्यक्षं इरज्यसि ईशिषे ॥२॥

अथ तृतीया—

दिविस्वनोर्यततेभूम्योपर्यनन्तंशुष्ममुर्दियतिभानुना ।

अभ्रादिवप्रस्तनयन्तिवृष्टयःसिन्धुर्यदेतिवृषभोनरोरुवत् ॥३॥

दिवि । । स्वनः । यतते । भूम्या । उपरि । अनन्तम् । शुष्मम् ।

उत् । इयति । भानुना । अभ्रात् इव । प्र । स्तनयन्ति ।

वृष्टयः । सिन्धुः । यत् । एति । वृषभः । न । रोरुवत् ॥ ३ ॥

भूम्योपरि भूमेरुपरि प्रवर्तमानः स्वनोदिवि यतते गच्छति दिवं व्याप्नोति तेयं सिन्धु-
रनन्तं अपर्यन्तं शुष्मं वेगं भानुना दीप्तेनोर्मिणा उदियति उद्गमयति अप्रादिव अन्तरिक्षा-
द्यथा वृष्टयः प्रस्तनयन्ति तद्वत् अस्याः शब्दाः प्रादुर्भवन्ति यद्यदा सिन्धुरिपं रोरुवत् भ्रशं
शब्दयन् वृषभोन वृषभइवेति गच्छति तदैवं भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒भित्वा॑सिन्धो॒शि॒शुमि॒न्नमा॒तरौ॒वा॒श्राअ॒र्पन्ति॒पय॑सेव॒धेनवः॑ ।
राजे॑व॒युध्वा॑नय॒सित्वमि॒त्सिचौ॒यदा॑सा॒मग्रं॑प्रवता॒मिन॑क्षसि ॥ ४ ॥

अ॒भि । त्वा । सि॒न्धो इति॑ । शि॒शुम् । इत् । न । मा॒तरः । वा॒श्राः ।
अ॒र्पन्ति॒ । पय॑साइव । धे॒नवः । राजा॑इव । यु॒ध्वा । न॒य॒सि ।
त्वम् । इत् । सि॒चौ । यत् । आ॒सा॒म् । अ॒यम् । प्र॒वता॑म् । इ॒न॑क्षसि॥४॥

हे सिन्धो त्वा त्वां शिशुमिन्न मातरः मातरः पुत्रमिव वाश्राः शब्दयन्त्यइतरानयः अ-
भ्यर्पन्ति अभिगच्छन्ति पयसेवधेनवः पयसा युक्तानवप्रसूतिकागावइव । किंच युध्वा पु-
च्छद्राजेव त्वमिदं त्वमेव सिचौ सिच्यमानौ भटौ नयसि यद्यदा आसां प्रवतां त्वया
सहगच्छन्तीनामग्रं अग्रे इनक्षसि व्याप्नोषि सर्वासां पुरतो गच्छसि ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

इ॒ममे॑गङ्गे॒यमु॒नेसर॑स्वति॒शुतु॑द्रि॒स्तोमं॑सच॒तापरु॑ष्ण्या ।
अ॒सि॒क्रया॑मरु॒द्वेवि॒तस्त॒याजी॑कीये॒शृणु॑ह्यासु॒पोम॑या ॥ ५ ॥ ६ ॥

इ॒मम् । मे । गङ्गे । य॒मुने । सर॑स्वति । शुतु॑द्रि । स्तोमंम् । स॒च॒त ।
परु॑ष्णि । आ । अ॒सि॒क्रया । मरु॒द्वे । वि॒तस्त॑या ।
आ॒र्जी॑कीये । शृणु॑हि । आ । सु॒प्तोम॑या ॥ ५ ॥ ६ ॥

अत्र प्रधानभूताः सप्तनयः तदवयवभूतास्त्रिस्तः स्तूयन्ते हे गङ्गे हे यमुने हे सरस्वति हे
शुतुद्रि हे परुष्णि हे असिक्न्या अवयवभूतया सहिते मरुद्वे वि॒तस्तया सोमया च सहिते
आर्जीकीये त्वं जैर्व सप्त नद्योऽयम् मे स्तोमं स्तोत्रं अस्मदीयं आसचत आसेवध्वं शृणुहि

शृणुत च आर्जीकीयायाविवस्तया सुपोमया च साहित्यं निरुक्ते उक्तं—वितस्तया चार्जीकी-
यआशृणुहि सुपोमयाचेति । अत्रगंगा गमनादित्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षष्ठोऽवर्गः ६ ॥

अथ षष्ठी—

तृष्टामंयाप्रथमंयातवेसजुःसुसत्वांसयांश्वेत्यात्या ।
त्वंसिन्धोकुर्मयागोमतीकुर्ममेहन्त्वासरथंयाभिरीयसे ॥ ६ ॥

तृष्ट६अंमया । प्रथमम् । यातवे । सु६जुः । सु६सत्वा । रसया ।
श्वेत्या । त्या । त्वम् । सिन्धो इति । कुर्मया । गो६मतीम् ।
कुर्मम् । मेहन्त्वा । सरथम् । याभिः । ईयसे ॥ ६ ॥

हे सिन्धो त्वं कुर्मं कर्मणीयां गोमतीं नदीं यातवे प्रतियातुं पर्वतादवत्कृत्वा मयमं तृष्ठा-
मया नद्या सजुःसंगतासि पश्चात् सुसत्वा रसया श्वेत्यात्या कुर्मया मेहन्त्वा च सह सर्षभ-
याभित्तवं सरथं समानं रथमारुह्य ईयसे गच्छसि ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऋजीत्येनीरुशंतीमहित्वापरिज्रयांसिभरतेरजांसि ।
अदब्धासिन्धुरपसामपस्तमाश्वानचित्रावर्षुपीवदर्शता ॥ ७ ॥
ऋजीती । एनी । रुशंती । म६हित्वा । परि । ज्रयांसि । भरते ।
रजांसि । अदब्धा । सिन्धुः । अपसांम् । अपः६स्तमा । अश्वा । न ।
चित्रा । वर्षुपी६इव । दर्शता ॥ ७ ॥

ऋजीति कजुगामिनी एनी श्वेतवर्णा रुशती दीप्यमाना सिन्धुः ज्रयांसि वेगवन्ति र-
जांसि उदकानि परिभरते प्रभरति तादृशी अदब्धा अहिंसिता सिन्धुरपसा कर्मवतीनां मध्ये
अपस्तमा वेगाख्यकर्मवती भवति अश्वान वडवेव चित्रा चापनीया वर्षुपी वपुष्पती योषि-
दिव दर्शता दर्शनीया भवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स्वश्वासिन्धुः सुरथा सुवासा हिरण्ययी सुकृता वाजिनीवती ।

उर्णावती युवतिः सीलमावत्युताधिवस्ते सुभगा मधुवृधम् ॥ ८ ॥

सुह्रस्वा । सिन्धुः । सुह्रथा । सुह्रवासाः । हिरण्ययी । सुह्रकृता ।

वाजिनीवती । उर्णावती । युवतिः । सीलमावती । उत ।

अधि । वस्ते । सुभगा । मधुवृधम् ॥ ८ ॥

स्य सिन्धुः स्वश्वा शोभनाश्वोपेता सुरथा शोभनरथा सुवासाः शोभनवसना हिरण्य-
यी हिरण्यभाभरणा कृता वाजिनीवती अन्नवती ऊर्णावती तस्याः समीपे देशे सन्युर्णाः
यासां रोमभिः कंबलाः क्रियन्ते युवतिरित्यतरुणी सर्वदा अहीनोदका सीलमावती सीराणि
ययोपध्या रजभूतया बध्यन्ते सा सीलमेति निगद्यते कृपीवतैः वाहगोपध्युपेता उतापिच ह-
भगा सिन्धुर्मधुवृधं मधुवृधकं निर्गुण्डीचदिकं अधिवस्ते आच्छादयति तस्यास्तीरे निर्गुण्डीचादी-
नि बहूनि सन्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सुखं रथं युयुजे सिन्धुरश्विनं तेन वाजं सनिपदस्मिन्नाजौ ।

महान्धस्य महिमा पनस्यते दग्धस्य स्वयं शसो विरप्तिनः ॥ ९ ॥ ७ ॥

सुह्रस्वम् । रथम् । युयुजे । सिन्धुः । अश्विनम् । तेन । वाजम् ।

सनिपत् । अस्मिन् । आजौ । महान् । हि । अस्य । महिमा ।

पनस्यते । अदग्धस्यः । स्वयं शसः । विरप्तिनः ॥ ९ ॥ ७ ॥

सिन्धुर्देवता सुखं सुखकरं शोभनद्वारं वा अश्विनमश्ववन्तं रथं युयुजे युनक्ति तेन र-
थेन वाजमर्जं सनिपत् प्रयच्छतु अस्मिन्नाजौ संग्रामे यज्ञे वा अस्य सिन्धुरथस्य महिमा म-
हान् हि पनस्यते स्तूपते कीदृशस्यास्य अदग्धस्य अन्यैराहित्यस्य स्वयं शसः स्वायत्तकीर्तिः
विरप्तिनः महानामैतत् भवतः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

आवदत्पटर्चमष्टमं सूक्तं इरावतः पुत्रस्य सर्पजावेर्जरत्कर्णनाम्नार्पणं जागतं सोमाभिप-
वार्थीये द्यावाणः तदेवत्पं । तथाचानुक्तान्वं—आवोष्टौ सपैरावतोजरत्कर्णोऽस्तौदिति ।
द्रावस्तोवे एतत्सूक्तं । सूत्रित्वं—आवर्कंजसे प्रवोद्यावाण इति सूक्तयोरन्तरोपरिष्ठात्पुरस्ताद्वेति ।

तत्र प्रथमा—

आवर्कञ्जसऊर्जाव्युष्टिष्विन्द्रं मरुतो रोदसी अनक्तन ।
उभे यथानो अहनी सचाभुवासदः सदो वरिव स्यात् उन्निदा ॥ १ ॥

आ । वः । ऋञ्जसे । ऊर्जाम् । विऽउष्टिषु । इन्द्रम् । मरुतः ।
रोदसी इति । अनक्तन । उभे इति । यथा । नः । अहनी इति ।
सचाभुवा । सदः सदः । वरिव स्यात् । उन्निदा ॥ १ ॥

हे द्यावाणो वीर्युष्मान् ऊर्जा सारभूतानामन्वतीनां वीरसां व्युष्टिषु विभागेषु सख्य आ-
र्कंजसे आपसाधयामि मय्यं सामेनेन्द्रं मरुतो रोदसी द्यावापृथिव्यौ चानक्तन व्यञ्जयत नोस्मा-
न् उभे सचाभुवा सहोत्पन्ने अहनी द्यावापृथिव्यौ सदः सदः सर्वेषु यागयज्ञेषु वरिव स्यातः
परिचरतः उन्निदा उन्नेदकेन धनेन प्रयतमिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तदुश्रेष्ठं सर्वनं सुनोतनात्थो न हस्तं यतो अद्रिः सोतरि ।
विदद्ध्यर्थो अभिभूतिर्षौ स्पर्धामहोराये चित्तरुते यदर्वतः ॥ २ ॥

तत् । ऊँ इति । श्रेष्ठम् । सर्वनम् । सुनोतन । अर्थः । न ।
हस्तं यतः । अद्रिः । सोतरि । विदत् । हि । अर्थः । अभिभूति ।
षौ स्पर्धम् । महः । राये । चित् । तरुते । यत् । अर्वतः ॥ २ ॥

हे द्यावाणो मय्यं तदु श्रेष्ठं सर्वनं सोमं सुनोतन अभिपुणुत । अथैकवदाह—अ-
द्रिभिपवद्यावा हस्तं यतो हस्ताभ्यां गृहीतः सन् अत्थो नष्टोऽवद्व भवति सोतरि अभिपव-

कर्त्तरि अप्यर्गो सपथा इत्याभ्यां दृढं गृहीतोपि घटवान् तद्वत् अयः प्राण्यः अभिषवाय
पेरकोयजमानः अभिभूति शत्रूणामभिप्रावुकं पौंस्यं बलं विदद्धि लभते खलु देवेभ्यः । यद्वा
अभिषवायाध्वर्वादेः पेरितो ग्रावा अभिभूति पौंस्यं विदत् यजमानार्थं । किञ्च महोमहते राये
चिद घनायापि यत् योग्यावा अवतोश्वान् तरुते तनुते प्रयच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तदिद्धचस्यसर्वनंविवेरपोयथापुरामनवेगातुमश्रेत् ।

गोअर्णसित्वाष्ट्रेअश्वनिर्णिजिप्तेमध्वरेष्वध्वराँअशिश्नयुः ॥ ३ ॥

तत् । इत् । हि । अस्य । सर्वनम् । विवेः । अपः । यथा । पुरा ।

मनवे । गातुम् । अश्रेत् । गोऽर्णसि । त्वाष्ट्रे । अश्वनिर्निजि ।

प्र । ईम् । अध्वरेषु । अध्वरान् । अशिश्नयुः ॥ ३ ॥

इदिति पूरणः अस्य प्राण्यः तत्सवनमभिषवोपेतमस्मदीयं सोमयागाख्यं अपः कर्म विवेः
प्यामोतु विपूर्वस्य वेतेर्लङि अदादित्वाच्छपोलुक् वेतेर्विपूर्वस्य वा छान्दसेऽलौवा पररूपमिति
सन्दहादनवग्रहः समासस्वरः । यथा पुरा मनवे रात्रे गातुं गमनमश्रेत् आजगाम तद्वद्ग्रामोतु ।
किञ्च गोअर्णसि गोरूपे अपहृतैर्गोभिः परिवृते तथा अश्वनिर्निजि निर्णिगिति रूपनाम अ-
श्वरूपे अपहृतैरश्वैर्वृत्तइत्यर्थः ईदृशे त्वाष्ट्रे त्वष्टुः पुत्रे हन्तव्ये सतीति शेषः ईमेताव् अध्वरानल्ल-
रैरहिंस्यान् अध्वरसाधकान् वोपलान् अध्वरेष्वशिश्नयुः आश्रयन्ति पूर्वं यजमानाः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अपहतरक्षसोअङ्गुरावन्तःस्कभायतनिर्ऋतिसेधतामतिम् ।

आनोरार्यिसर्ववीरसुनोतनदेवाव्यमरतःश्लोकेमद्रयः ॥ ४ ॥

अप । हत । रक्षसः । अङ्गुरावन्तः । स्कभायत । निःऋतिम् । सेधतम् ।

अमतिम् । आ । नः । रयिम् । सर्ववीरम् । सुनोतन् । देवऽअव्यम् ।

भरत । श्लोकम् । अद्रयः ॥ ४ ॥

हे अद्रयोयूयं अपहव विनाशयत रक्षसोराक्षसान् कीदृशान् भंगुरावतः भञ्जेन कर्मणा तद्वतः तथास्कभायत दूरे परिहरत निर्क्रान्तिं पापदेवतां यथामुपज्ञं नागच्छति तथा । किञ्च सेधतनिषेधत अमतिं हिंसामतिं रक्षःप्रभृतेः । किञ्च नोस्माकं सर्ववीरं बहुपुत्राद्युपेतं रायिं धनं आसुनोतन अभिपवेनपुत्रधनादीनांलाभादेवमुक्तं । किञ्च देवाभ्यं देवप्रीणनं श्लोकं भरत संपादयत ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दिवश्चिदावोमवत्तरेभ्योविभ्वनाचिदाश्वपस्तरेभ्यः ।

वायोश्चिदासोमरभस्तरेभ्योग्रेश्चिदर्वपितुकुत्तरेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

दिवः । चित् । आ । वः । अमवत्तरेभ्यः । विभ्वना । चित् ।

आश्वपःस्तरेभ्यः । वायोः । चित् । आ । सोमरभःस्तरेभ्यः ।

अग्नेः । चित् । अर्च । पितुकुत्तरेभ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

किञ्च दिवश्चिदादित्यादपिअमवत्तरेभ्यः अत्यन्तं बलवत्यः वीर्युष्मज्यं अर्चअस्तौव अ ध्वर्युः । यद्वा हे अध्वर्षादयोवोग्यमुच्यमानलक्षणेभ्योग्रावज्यः आसर्वतःअर्चअर्चतेत्येवं प्रति वाक्यं योज्यं । विभ्वनाचिदविभ्वा सुधन्वनः पुत्रः तेनापि आश्वपस्तरेभ्यः शीघ्रकर्मज्यइत्यर्थः विभ्वादीनां त्रयाणां चमसादिशीघ्रकर्म प्रसिद्धं वायोश्चिदा वायोरपिसोमरभस्तरेभ्यः सोमाभि पवार्थेनात्यन्तेन वेगेन युक्तेभ्यः वायोरपि ग्रावाणोवेगवतोभवन्ति सोमाभिपवार्थं अग्नेश्चिद अ ग्रेरपि पितुकुत्तरेभ्यः अत्यन्तमन्नसाधकेभ्यः ईदृशेभ्यो ग्रावज्यः प्रीणनाय मूयमर्चतेति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

भुरन्तुनोयशसःसोत्वन्धसोग्रावाणोवाचादिवित्तादिवित्मता ।

नरोयत्रदुदृतेकाम्यमध्वाघोपयन्तोअमितौमिथस्तुरः ॥ ६ ॥

भुरन्तु । नः । यशसः । सोतु । अन्धसः । ग्रावाणः । वाचा ।
 दिविता । दिविमता । नरः । यत्र । दुहते । काम्यम् ।
 मधु । आधोपयन्तः । अभितः । मिथःस्तुरः ॥ ६ ॥

यशसोयशस्विनोग्रावाणोनोस्मभ्यं सोतु सुतं अन्धसः सोपस्य रसं भुरन्तु भरन्तु संपा-
 दयन्तु उकारश्छान्दसः । किंच ते दिवित्यवा दीप्तिमत्या लिंगव्यत्ययः वाचा स्तुतिवाचा दिविता
 दिवितायां दीप्तिमत्तायां वास्मान् कुर्वन्तु सोमयागेस्थापयन्त्वित्यर्थः । कैषादीप्तिमत्तेति उच्यते—
 नरोनेतारऋत्विजोयत्र यागे काम्यं कमनीयं मधु सोमरसं दुहते किंकुर्वन्तः आधोपयन्तः सर्व-
 तोभिपवशब्दं स्तोत्रशस्त्रादिरूपं वा शब्दं कुर्वन्तः अभितः सर्वतः मिथस्तुरः त्वरमाणाः
 सादीप्तिमत्तेति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सुन्वन्तिसोमंरथिरासोअद्रयोनिरस्यरसंगविषोदुहन्ति ते ।
 दुहन्त्यूधरुपसेचनायकंनरोहव्यानमर्जयन्तआसभिः ॥ ७ ॥
 सुन्वन्ति । सोमम् । रथिरासः । अद्रयः । निः । अस्य । रसम् ।
 गोऽदपः । दुहन्ति । ते । दुहन्ति । ऊधः । उपसेचनाय ।
 कम् । नरः । हव्या । न । मर्जयन्ते । आसभिः ॥ ७ ॥

रथिरासोरथवन्तोरंहणवन्तः अद्रयोग्रावाणः सोमं सुन्वन्ति ते ग्रावाणोस्य सोमस्य रसं
 निर्दुहन्ति निःशेषेण दुहन्ति गविषः स्तुतिवाचमिच्छन्तः सन्तः दुहन्त्यूधोरसंसोमसंबन्धिनं ।
 किमर्थं उपसेचनायाग्रेः । कमितिपदपूरणः । नरोनेतारोभिपवकर्तारः ऋत्विजोहव्या हवींषि
 च अग्न्युपसेचनानन्तरं आसभिः स्वास्यैः मर्जयन्ते शोधयन्ति शेषभक्षणेन शुद्धीकुर्वन्ति ।
 यद्वाग्नौ होतुर्दशापवित्राव पुरा आसभिरास्योपलक्षितैः स्तोत्रैर्मर्जयन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एतेनरःस्वपंसोअभूतनयइन्द्रायसुनुथसोममद्रयः ।
 वामंवांमवोदिव्यायधाम्नेवसुवसुवःपार्थिवायसुन्वते ॥ ८ ॥ १ ॥

एते । नरः । सुहअर्पसः । अभूतन । ये । इन्द्राय । सुनुथ ।
सोमम् । अद्रयः । वामम्हवामम् । वः । दिव्यार्य । धाम्ने ।
वसुहवसु । वः । पार्थिवाय । सुन्वते ॥ ८ ॥ ९ ॥

हे नरोनेतारः हे अद्रयः एते यूयं स्वपसः अभूतन शोभनाभिपवकर्माणोभवत ये यूय-
मिन्द्राय सोमं सुनुथ वोयूयं वामं वामं यद्यद्वननीयं धनं अस्ति तत्तद्विव्याय धाम्ने तेजसे कु-
रुत तथा वसुवसु यद्यद्वाप्तयोग्यं धनमस्ति तद्द्वः यूयं पार्थिवाय सुन्वते यजमानाय कुरुत ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अभ्रमुपइत्यष्टर्चं नवमं सूक्तं भृगुगोत्रस्य स्युमरश्मेरार्षं मरुदेवतार्कं पंचमी जगती शिष्टाः
सप्त त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—अभ्रमुपः स्युमरश्मिभार्गवोमारुतं तु पंचमी जगतीति ।
गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अभ्रमुपोनवाचाप्रुपावसुहविष्मन्तो नयज्ञाविजानुपः ।
सुमारुतं न ब्रह्माणं महं सैगणमस्तोप्येपां न शोभसे ॥ १ ॥

अभ्रमुपः । न । वाचा । प्रुप । वसु । हविष्मन्तः । न । यज्ञाः ।
विज्ञानुपः । सुमारुतम् । न । ब्रह्माणम् । अहंसे ।
गणम् । अस्तोपि । एषाम् । न । शोभसे ॥ १ ॥

अभ्रमुपोन मेघान्निर्गच्छन्तउदकविन्दवइव वाचा स्तुत्या प्रीतामरुतोवसु धनं पुप सिंचं-
ति व्यत्ययेन बहुवचनं । किंच हविष्मन्तो न यज्ञाः हविर्भिर्युक्तायागाइव विजानुपः जगतोवि-
जनयितारोभवन्ति । अथ समुदायेनाह तेषामेषां सुमारुतं शोभनानां मरुतां ब्रह्माणं महान्तं
गणं अहंसे पूजार्थं नास्तोपि नास्तौपं न स्तुतवानस्मि इतः पूर्वं । तथा शोभसे शोभार्थमपि
मारुतं गणं नास्तोपि अवइदानीं नूतनेन स्तोत्रेण स्तौमीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श्रियेमर्यासोअञ्जीरुण्वतसुमारुतंनपूर्वीरतिक्षपः ।

दिवस्पुत्रासएतानयेतिरआदित्यासस्तेअक्रानवावृधुः ॥ २ ॥

श्रिये । मर्यासः । अञ्जीन् । अरुण्वत् । सुमारुतम् । न । पूर्वीः ।

अति । क्षपः । दिवः । पुत्रासः । एताः । न । येतिरे ।

आदित्यासः । ते । अक्राः । न । वृधुः ॥ २ ॥

श्रिये शोभार्थं मर्यासोमारुकाः मनुष्यरूपावा मरुतः पूर्वं मनुष्याः सन्तः पश्चात्सुखविशेषेण ह्यमराभासन् ते अञ्जीनञ्जकान्याभरणानि अरुण्वत् कुर्वन्ति । किमर्थं श्रिये स्वशरीरशोभनार्थं सुमारुतं शोभनानां मरुतां गणं पूर्वीः बहुचः क्षपः क्षपयिष्यः सेनानाति न पराभावयन्तीति शेषः । किंच दिवोद्युदेवतायाः पुत्रासः पुत्राः एतागन्तारः नयेतिरे निर्गच्छन्ति ते आदित्यासः अदितेः पुत्राअक्रा आक्रमणशीलामरुतोऽन वावृधुः नवर्धन्ते यतोस्माभिनं तनुताभवद्वाति भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्रयेदिवःपृथिव्यान्बर्हणात्मनारिरिच्रेअभ्राजसूर्यः ।

पार्जस्वन्तोनवीराःपुनस्यवोरिशार्दसोनमर्याअभिद्यवः ॥ ३ ॥

प्र । ये । दिवः । पृथिव्याः । न । बर्हणा । त्मना । रि । रिच्रे ।

अथात् । न । सूर्यः । पार्जस्वन्तः । न । वीराः । पुनस्यवः ।

रिशार्दसः । न । मर्याः । अभिद्यवः ॥ ३ ॥

ये मरुतोदिवः पृथिव्यान् पृथिव्याश्चनेति चार्थे बर्हणा महत्त्वेन त्मना आत्मनैव रिरिच्रे रिरिचिरे अतिरिक्ताअभवन् स्वशरीरेण अभ्राज अभ्रादिव सूर्यः । किंच पार्जस्वन्तोऽन वीराः बल्यन्तोवीराश्च पुनस्यवः स्तुतिकामाभवन्ति । किंच रिशार्दसोऽन मर्याः रिशतामसितारोमनुष्याश्च अभिद्यवोभिगवदीप्तयोभवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युष्माकंबुध्रेअपांनयामंनिविथुर्यतिनमहीश्रथर्यति ।
विश्वप्सुर्यज्ञोअर्वागयंसुवःप्रयस्वन्तो न सत्राचआगत ॥ ४ ॥
युष्माकम् । बुध्रे । अपाम् । न । यामनि । विथुर्यति । न ।
मही । श्रथर्यति । विश्वप्सुः । यज्ञः । अर्वाक् । अयम् ।
सु । वः । प्रयस्वन्तः । न । सत्राचः । आ । गत् ॥ ४ ॥

हे मरुतोयुष्माकं बुध्रे परस्परसंघाते अपां न यामनि प्रवृद्धानामुदकानां गमनइव मही
महती भूमिर्न विथुर्यति नव्यथते नापि श्रथर्यति न विशीर्णा भवति शीघ्रगतयोपि यूयमेनां
पीडयध्वमित्यर्थः । विश्वप्सुः विश्वरूपोयं यज्ञोयागसाधनं हविः वोयुष्माकमर्वागभिमुखं
सु सुप्तु गच्छति प्रयस्वन्तो न अन्नवन्तः परिष्कर्तारइव सुत्वप्रदाः सन्तः सत्राचः सहाचनाआगत
आगच्छत संघाकारेणगच्छतेत्यर्थः । सप्तगणावैमरुतइति श्रुतेः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यूयंधूर्पुप्रयुजोनरश्मिभिर्ज्योतिष्मन्तो न भ्राताव्युष्टिषु ।
श्येनासोनस्वयंशसोरिशार्दसःप्रवासोनप्रसितासःपरिमुषः ॥ ५ ॥ १० ॥
यूयम् । धूः । प्रयुजः । न । रश्मिभिः । ज्योतिष्मन्तः । न ।
भ्राता । विश्वुष्टिषु । श्येनासः । न । स्वयंशसः । रिशार्दसः ।
प्रवासः । न । प्रसितासः । परिमुषः ॥ ५ ॥ १० ॥

हे मरुतो यूयं धूर्पु रथसंबन्धिनीषु रश्मिभिर्योक्त्रैः प्रयुजः प्रयुक्तावद्धाअश्वाइव परिमुषः
परितोगन्तारः स्थ तथा ज्योतिष्मन्तो न तेजस्वन्तः आदित्यादयइव भ्राता युकाभवथ व्युष्टिषु
उपस्तु व्युदितासु किंच श्येनासोन श्येनाइव । किंच स्वयंशसः स्वायत्तयशसः ते यथा
रिशार्दसोरिशतामसितारः तद्वत् रिशार्दसः स्वायत्तयशसश्च । किंच प्रवासोन प्रवासिनइव
पथिकाइव प्रसितासः प्रसिद्धयानाः उक्तरूपामरुतः परिमुषः परितोगन्तारोभवथ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ पठी-

प्रयद्दहध्वेमरुतः पराकाद्युयं महः संवरणस्य वस्वः ।
विदानासो वसवो राध्यस्या राच्चिद्वेर्षः सनुत र्युयोत ॥ ६ ॥

प्र । यत् । वहध्वे । मरुतः । पराकात् । युयम् । महः ।
सम्वरणस्य । वस्वः । विदानासः । वसवः । राध्यस्य ।
आरात् । चित् । द्वेर्षः । सनुतः । युयोत ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं यद्यदा पराकाद अत्यन्तं दूरदेशाद्दहध्वे आगच्छत तदानीं महो महत्
संवरणस्य संवरणीयं राध्यस्य संराधनीयं वस्वो वसु धनं विदानासः प्रयच्छन्तो वसवो यूयमा-
राच्चिद दूरादेव युयोत पृथक्कृत । कानिति उच्यते द्वेर्षो द्वेर्षन् कीदृशान् सनुतः अन्तर्हिता-
न् निगूढानित्यर्थः । सनुत इत्यन्तर्हितानाम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

य उदचि यज्ञे अध्वरेष्ठा मरुद्भ्यो न मानुषो ददाशत् ।
रेवत्सवयो दधते सुवीरं स देवानामपि गोपीथे अस्तु ॥ ७ ॥

यः । उदचि । यज्ञे । अध्वरेस्थाः । मरुद्भ्यः । न ।
मानुषः । ददाशत् । रेवत् । सः । वर्यः । दधते । सुवीरम् ।
सः । देवानाम् । अपि । गोपीथे । अस्तु ॥ ७ ॥

अध्वरेष्ठाः यागे सीदन्मानुषो यजमानो यज्ञे उदचि सति ऋक्शब्देन स्तोत्रमुपलक्ष्यते
यज्ञे समाप्तस्तुतिके सति संपूर्णे सति मरुद्भ्यो न मरुद्भ्य इवान्येषामध्वर्युप्रभृतिभ्यः ऋत्विगादि-
भ्यो ददाशत् दद्यात् यद्वा उदचि उपक्रान्ते इत्यर्थः तस्मिन् यज्ञे मरुद्भ्य इवान्यस्माद्भ्रातृभ्यः ददा-
शत् ददाति स यजमानो रेवदयिमव सुवीरं शोभनपुत्राद्युपेतं वयोर्जं दधते धारयति व्यत्ययेनै-
कवचनं स देवानामिन्द्रादीनामपि गोपीथे सोमपाने अस्तु भवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेहियज्ञेपुंयज्ञियांसऊमाआदित्येननाम्नाशंभविष्ठाः ।

तेनोवन्तुरथतूर्मनीपांमहश्चयामन्अध्वरेचकानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते । हि । यज्ञेपुं । यज्ञियांसः । ऊमाः । आदित्येन । नाम्ना ।

शम्भविष्ठाः । ते । नुः । अवन्तु । रथतूः । मूर्नीपाम् ।

महः । च । यामन् । अध्वरे । चकानाः ॥ ८ ॥ ११ ॥

ते हि ते खलु यज्ञेषु यागेषु यज्ञियांसोयज्ञाहांपटव्याऊमाववितारआदित्येन नाम्ना आदित्यसंबन्धेनोदकेन शंभविष्ठाः सुखस्य भावयितारः यद्वा आदित्याख्येन नाम्ना आदित्यनाम केन देवेन सह शंभविष्ठाः ते मरुतो नोऽस्यान् अवन्तु रथतूः रथतुरः रथस्य यज्ञगमनसाधनस्य त्वरयितारः सन्तोमनीपां स्तुतिं अवन्तु रक्षन्तु कीदृशास्ते अध्वरे यामन् यामनि गमने महो महश्चविश्वकानाः कामयमानाः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

विप्रासइत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं पंचम्यापास्तिसोद्वितीयाचेति चतस्रोऽजगत्पःशिष्टाध्वतलस्त्रिदुभः पूर्ववदपिदेवते । तथाचानुक्तान्तं—विप्रासोद्वितीयापंचम्याद्याध्वतिस्रोऽजगत्पइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विप्रांसोनमन्मग्निःस्वाध्वोदेवान्योऽनयज्ञैःस्वमंसः ।

राजानोनचित्राःसुसंहृशःक्षितीनानमर्याअरेपसः ॥ १ ॥

विप्रांसः । न । मन्मग्निः । सुहृआर्घ्यः । देवहृअर्घ्यः । न ।

यज्ञैः । सुहृअमंसः । राजानः । न । चित्राः । सुहृसंहृशः ।

क्षितीनाम् । न । मर्याः । अरेपसः ॥ १ ॥

विप्रांसो न विप्राब्राह्मणा इव ते यथा मन्मग्निः स्तुतिभिः स्वाध्वः शोभनाध्यानाभवन्येव मेते मरुतोऽप्यस्मदीयैर्मन्मग्निर्मननीयैः स्तोत्रैः स्वाध्वः सुमनसोऽभवन्ति अथवा मन्मग्निः स्तोत्रैः

युक्ताविप्रासोनमेधाविनः स्तोतारइव स्वाध्यः यज्ञे यजमाने वा स्वाध्यानाइत्यर्थः तथा यज्ञेयां
गैर्देवाव्योन देवानां तर्पयितारोयजमानाइव स्वयसः अमइति कर्मनाम शोभनकर्माणः ते यथा
कर्मसु व्यापृताभवन्ति तद्वद्वृष्टिपदानादिकर्मसु व्यापृताइत्यर्थः राजानो न मूर्धाभिपिकाः क्षि-
तिपतयइव चित्राश्रायनीयाः पूजनीयाः यद्वा चित्राभरणाः तथा सुसन्दशः सुषुदर्शनीयाः तथा
क्षितीनां निवासानां स्वामिनोमर्यान् मनुष्याइव अरेपसः अपापाः यथा प्रतिग्रहार्थमन्यत्रागत्वा
स्वगृहएवानुतिष्ठन्तोनिर्दोषाभवन्ति तादृशाइत्यर्थः ईदृशाः शोभन्तइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒ग्निर्न॑ये॒ भ्राज॑सा॒ रुक्म॑व॒क्षसो॒ वाता॑सो॒ नस्व॒युजः॑ स॒द्यः॒ ऊत॑यः ।
प्र॒ज्ञा॒तारो॒ न ज्ये॑ष्ठाः सु॒नीत॑यः सु॒शर्मा॑णो॒ न सोमा॑ः कृ॒तं॒ य॒ते ॥ २ ॥
अ॒ग्निः । न । ये । भ्राज॑सा । रु॒क्म॑व॒क्षसः । वाता॑सः । न ।
स्व॒द्युजः॑ । स॒द्यः॒ ऊत॑यः । प्र॒ज्ञा॒तारः । न । ज्ये॑ष्ठाः ।
सु॒नीत॑यः । सु॒शर्मा॑णः । न । सोमा॑ः । कृ॒तम् । य॒ते ॥ २ ॥

ये मरुतोऽग्निर्नअग्निरिव स यथा भ्राजसा तेजसा शोभते तवद्भ्राजसा युक्ताः । किंच रुक्म-
वक्षसोरुक्मालंकृतवक्षस्काः वातासोन प्रत्यक्षवाताइव स्वयुजः स्वयं युज्यमानाः सद्यः ऊतयः
सद्योगमनाः प्रज्ञातारो न प्रकर्षेण ज्ञातारोज्ञानिनइव ज्येष्ठाः पूज्याः सुनीतयः सुमयनाः सुशर्मा-
णो न सोमाः सुमुखाः सोमाइव ते यूयं ऋतं यतेयज्ञं गच्छते यजमानाय गच्छतेति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वाता॑सो॒ न पे॒धुन॑यो जि॒गृत्वो॑ग्री॒नां न जि॒ह्वा वि॒रोकि॑णः ।
व॒र्मण्व॑न्तो॒ न यो॒धाः शि॒र्मा व॑न्तः पि॒तॄणां॑ शंसाः सु॒रात॑यः ॥ ३ ॥
वाता॑सः । न । ये । धुन॑यः । जि॒गृत्वः । अ॒ग्रीना॑म् । न ।
जि॒ह्वाः । वि॒रोकि॑णः । व॒र्मण्व॑न्तः । न । यो॒धाः ।
शि॒र्मा व॑न्तः । पि॒तॄणा॑म् । न । शंसाः । सु॒रात॑यः ॥ ३ ॥

ये मरुतोवातासोन वायवइव धुनयः शत्रूणां कंपयितारोजिगत्नवोगमनशीलाः अव-
मारुते सूक्ते मरुतामेव दृष्टान्तकथनं संचरणस्वभाववायुपदार्थतदभिमानिदेवताभेदेनाविरुद्धं
तथाग्नीनां न जिह्वाः अग्नीनां ज्वालाइवविरोकिणः विरोचनशीलमुक्ताः तथा वर्मण्वन्तो न
योधाः कवचिनोयोद्धारइव शिमीवन्तः शौर्यकर्मवन्तः तथा पितॄणां न शंसाः पितॄणां जनकानां
शंसावाचइव सुरावयः सुदानाः एवं महानुभावाः एते मरुतोस्मद्यज्ञमागच्छन्तु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

रथानां न ये शराः सनाभयोजिगीवांसोनशूरा अभिद्यवः ।

वरेयवोन मर्या घृतप्रुषो भित्स्वर्तारो अर्कन सुष्टुभः ॥ ४ ॥

रथानाम् । न । ये । अराः । सनाभयः । जिगीवांसः । न ।

शूराः । अभिद्यवः । वरेद्यवः । न । मर्याः । घृतप्रुषः ।

अभिद्यवर्तारः । अर्कम् । न । सुस्तुभः ॥ ४ ॥

रथानां न रथचक्राणामिव अराः ते यथाबहवोपि सनाभयः समाननाभयोभवन्ति तद्व-
त् ये परस्परं सनाभयः समानबन्धनाः एकस्मिन्नेवान्तरिक्षे वर्तमानाः परस्परं बन्धुभूता इत्यर्थः
जिगीवांसोनशूराः जयशीलाः शूराइव अभिद्यवः अभिगतदीप्तयः किंच वरेयवोन मर्याः घृतं
वरं परस्मै प्रदातुमिच्छन्तो मनुष्याइव घृतप्रुषः उदकसेकारः उदकपूर्वं हि वराणि वस्तुनि दीय-
न्ते नियमेन वृष्ट्युदकप्रदा इत्यर्थः । किंच अभिस्वर्तारः अर्कन अर्कमर्चनीयं स्तोत्रमभिस्वर्ता-
रः अभितः शब्दयितारो वन्दिनइव सुष्टुभः सुशब्दाः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अश्वांसोन ये ज्येष्ठांस आशवो दिधिपवोन रथ्यः सुदानवः ।

आपो न निम्नैरुदभिर्जिगत्नवो विश्वरूपा अद्विरसोनसामंतिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

अश्वासः । न । ये । ज्येष्ठांसः । आशवः । दिधिपवः । न ।

रथ्यः । सुदानवः । आपः । न । निम्नैः । उदभिः । जिगत्नवः ।

विश्वरूपाः । अद्विरसः । न । सामंतिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

ये मरुतोश्वासोन अश्वाइव ज्येष्ठासोज्येष्ठाः प्रशस्यतमाआशवः शीघ्रगमनाः तथा दिधि-
पवोन वसूनां धारकाइव रथ्योरथस्वामिनः सुदानवः सुदानाः तथा आपोन आपइव निम्नेः
प्रवणगैः उदभिरुदकैः सह जिगन्ववोगमनशीलाः तथा विश्वरूपाः नानारूपाः सामभिर्युक्ताः
अंगिरसोन अंगिरसइव सर्वदा सामगाइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ पष्ठी—

ग्रावाणोनसूर्यःसिन्धुमातरआदर्दिरासोअद्र्योनविश्वहा ।
शिशूलानक्रीळ्यःसुमातरोमहाग्रामोनयामञ्जुतत्विपा ॥ ६ ॥
ग्रावाणः । न । सूर्यः । सिन्धुमातरः । आदर्दिरासः । अद्र्यः ।
न । विश्वहा । शिशूलाः । न । क्रीळ्यः । सुमातरः ।
महाग्रामः । न । यामन् । उत्त । त्विपा ॥ ६ ॥

सूर्यः उदकस्य प्रेरकाः ग्रावाणोन मेघाइव सिन्धुमातरः नदीनिर्मातारः आदर्दिरासः
आदरणशीलानि अद्र्योन वज्राद्यायुधानीव विश्वहा सर्वदा शत्रूणां हन्तारइत्यर्थः यद्वा स-
र्वदा अद्र्योन वज्राइव शत्रूणामादर्दिरासः आदरणशीलाः सुमातरः शोभनमातृकाः शिशू-
लान् शिशवइव क्रीळ्यः विहर्तारः । उतापिच महाग्रामोन महान् जनसंघइव यामन् यामनि
गमने विपा दीक्ष्या युक्ताभवन्ति तेस्मद्यज्ञागच्छन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उपसानकेतवोध्वरश्रियःशुभंयवोनाञ्जिभिर्व्यश्वितन् ।
सिन्धवोनययियोआर्जतृष्टयःपरावतोनयोजनानिममिरे ॥ ७ ॥
उपसाम् । न । केतवः । अध्वरइश्रियः । शुभमइयवः । न ।
अञ्जिभिः । वि । अश्वित् । सिन्धवः । न । ययिनः ।
आर्जतृष्टयः । परावतः । न । योजनानि । ममिरे ॥ ७ ॥

ये मरुतः उपसां न केतवः उपसां रसयइव अध्वरश्रियोयज्ञस्य श्रयितारोभवन्ति त-
था शुभंयवोन कल्याणकामावराइव अज्जिभिराभरणैः व्यश्वितन् दीप्यन्ते । श्विता वर्णे लङ्कि-
रूपं । तथा सिन्धवोन नयइव ययियोगमनशीलाभ्राजदृष्टयः दीप्यमानायुधाः परावतोन दू-
राध्वनीना वडवाइव योजनानि दूरदेशान्मधिरे परिच्छिन्दन्ति तेस्मद्यज्ञमागच्छन्तिवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमो—

सुभागाच्चेदेवाः कृणुतासुरत्नान् अस्मान् स्तोतृन् मरुतो वा वृधानाः ।
अधिस्तोत्रस्य सख्यस्य गातसनाद्विवोरत्नधेयानि सन्ति ॥ ८ ॥ १३ ॥

सु॒भागा॒न् । नः । दे॒वाः । कृ॒णुत॒ । सु॒द॒त्ता॒न् । अ॒स्मान् । स्तो॒तृन् ।
म॒रुतः॒ । व॒वृ॒धा॒नाः । आ॒धि॒ । स्तो॒त्रस्य॑ । स॒ख्यस्य॑ ।
गा॒त॒ । स॒नात् । हि॒ । वः । रत्न॑धेयानि । सन्ति ॥ ८ ॥ १३ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहरति हे मरुतो देवाः ववृधानाः स्तुत्या वर्धमाना यूयं स्तोतृन् मोस्मान्
सुभगान् सुधनान् कृणुत कुरुत तथा सुरत्नान् शोभनरत्नान् कृणुत यद्वा सुरत्नान् शोभन
रमणीयस्तोत्रान् अस्मानिनि संबन्धनीयं । किंच यूयं सख्यस्य स्तोत्रस्य सखिभूतं स्तोत्रमधिगात
अधिगच्छत वोयुष्माकं रत्नधेयानि रत्नदानानि अस्मद्विषयाणि सनाद्वि चिरकालादा-
रस्य खलु सन्ति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोदशोऽवर्गः ॥ १३ ॥

अपश्यमिति सप्तचर्मेकादशं सूक्तं आग्नेयं वैष्टुभं सौचीकगुणोष्निर्ऋषिः वैश्वानरगुणोवा
अथवा सतिर्नाम वाजंभरपुत्रः । तथाचानुक्रान्तं—अपश्यंसम सौचीकोष्निर्वैश्वानरोवा सतिर्वा
वाजंभरआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छन्दसि इदमादिकेद्वे सूक्ते । सूत्रितं-
च—अपश्यमस्यमहत्तइति सूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

अपश्यमस्यमहत्तोमंहित्वममर्त्यस्यमर्त्यासुविश्व ।
नानाहनुविभृतेसंभरितेअसिन्वतविप्रांतीभूर्यत्तः ॥ १ ॥

अप॑श्यम् । अ॒स्य॒ । म॒ह॒तः । म॒हि॒ष्ट्वम् । अम॑र्त्यस्य । म॒र्त्या॑सु ।
वि॒क्षु । ना॒ना । ह॒नू इति॑ । वि॒भृते॑ इति॑ वि॒भृते॑ । स॒म् ।
भ॒र॒ते इति॑ । अ॒सि॒न्व॒ती इति॑ । व॒प्स॒ती इति॑ । भूरि॑ । अ॒त्तः ॥ १ ॥

अस्याग्नेर्महतोमंहनीयस्य महित्वं महत्वमपश्यं पश्यामि कीदृशस्यास्य मर्त्यासु विक्षु मनुष्यरूपासु प्रजासु तासां हृदये अमर्त्यस्य अमरणत्वभावस्य वैश्वानररूपेण वर्तमानस्य यद्वा मर्त्यासु विक्षु ऋत्विग्यजमानरूपासु प्रजासु अमर्त्यस्य सर्वदा जागरितस्य अथवा दा-
वाग्निरूपोऽग्निरुच्यते अस्याग्नेर्हनु शिषे नाना विभृते विभिन्ने संभरेते संभरतोदन्तैः तथा कृत्वा
असिन्वतीअसंखादन्त्यौ स्तोतारं वप्सती भक्षयन्त्यौ भूरि प्रभूतं काष्ठमरण्योर्वर्तमानं अतः
भक्षयतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गुहा॑शिरो॒निहि॑तमृ॒धक्षी॑अ॒सि॒न्व॒न्न॒त्तिजि॒ह्वया॑व॒नानि॑ ।
अ॒त्रा॒ण्यस्मै॑प॒द्भ॒ग्निःसंभ॑रन्त्यु॒त्तान॑ह॒स्ता॒नम॒साधि॑वि॒क्षु ॥ २ ॥

गुहा॑ । शि॒रः । नि॒ह॒तम् । ऋ॒धक् । अ॒क्षी इति॑ । अ॒सि॒न्वन् । अ॒त्ति ।
जि॒ह्वया॑ । व॒नानि॑ । अ॒त्रा॒णि । अ॒स्मै । प॒द्भ॒ग्निः । स॒म् ।
भ॒र॒न्ति । उ॒त्ता॒न॒ह॒स्ताः । नम॑सा । अधि॑ । वि॒क्षु ॥ २ ॥

अस्याग्नेः शिरोमूर्धा गुहा गुहायां निहितं मनुष्योदरेण वर्तते अस्याक्षी अक्षिणी ऋधक्
पृथक् निहितं निहिते चन्द्रसूर्यात्मना तावेवाक्षिणीइत्यर्थः । ईदृशोऽग्निरसिन्वन् दन्तैरसं-
खादन् जिह्वया वनान्यत्ति काष्ठानि भक्षयति दाहभूतः । अस्याअग्नये अश्वर्वाद्यः पद्भिः
पादैरभिगत्य अत्राणि संभरन्ति संपादयन्ति हवींषि । कथंभूताः उत्तानहस्ताः पात्रधारणार्थं
उन्नतकराः नमसा नमस्कारेण युक्ताः कुत्र अधिविक्ष प्रजासु ऋत्विक्षु मध्ये ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

प्र॒मा॒तुःप्र॑त॒रंगु॒ह्यमि॑च्छन्कु॒मारो॑नवी॒रुधः॑स॒र्पदु॒र्वीः ।
स॒स॒नप॒क्वम॑विदच्छु॒चन्त॑रि॒रिह्नां॑सं॒रिप॒उ॒प॒स्थेअ॒न्तः ॥ ३ ॥

प्र । मातुः । प्रऽतरम् । गुह्यम् । इच्छन् । कुमारः । न । वीरुधः ।
सर्पत् । उर्वीः । ससम् । न । पक्कम् । अविदत् । शुचन्तम् ।
रिरिह्वांसम् । रिपः । उपऽस्थे । अन्तरिति ॥ ३ ॥

अयमग्निर्मातुः पृथिव्याः संबन्धिनीरुर्वीर्बह्वीः वीरुधोलताइच्छन् तथा प्रतरं प्रकृष्टतरं
गुह्यं गोप्यं तासां वीरुधां मूलमपि इच्छन् कामयमानः प्रसर्पत् प्रसर्पति प्रसरति । किमिव कु-
मारो न कुमार इव स यथा स्तन्यं पातुं जानुष्यां सर्पति तद्वत् ससं न पक्कं पक्कमन्नमिव शुचन्तं
दीप्यमानं नीरसं वृक्षं रिपः पृथिव्या उपस्थे अन्तः उत्संगे अन्तरविदत् विन्दति । पुनः कीदृशं
रिरिह्वांसं आकाशमास्वादयन्तं यद्वा मूलैर्मातरं पृथिवीं रिरिह्वांसं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तद्दामृतरोदसीप्रब्रवीमिजायमानोमातरागर्भोअत्ति ।
नाहंदेवस्यमर्त्यश्चिकेताग्निरङ्गविचेताःसप्रचेताः ॥ ४ ॥

तत् । वाम् । ऋतम् । रोदसी इति । प्र । ब्रवीमि । जायमानः ।
मातरां । गर्भः । अत्ति । न । अहम् । देवस्य । मर्त्यः ।
चिकेत् । अग्निः । अङ्गः । विचेताः । सः । प्रचेताः ॥ ४ ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ वां युवां तद्वत् सत्यं प्रब्रवीमि यदरणीयां जायमानजपन्नो-
गर्भो गर्भस्थानीयोऽग्निर्मातरा अरणी अत्ति भक्षयति । देवस्य द्योतमानादिगुणस्याग्नेर्वर्तनं मर्त्यो-
मनुष्योऽहं न चिकेत न जानामि । हे अंग वैश्वानर अग्निररणीयां जायमानो विचेताः विविधज्ञा-
नवान् सप्रचेताः स एव प्रकृष्टज्ञानः अतो न जानामीत्यर्थः अथवा गङ्गा इत्यात्मानमेव संबोध्य ब्र-
वीमि अग्निरेव विचेताः बहुधा जानाति सप्रचेताः स एव जानाति स्वमहिमानं नाहं स्तोतुं
प्रभवामीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योअस्माअन्नंतृष्वाइदधात्याज्यैर्धृतैर्जुहोतिपुष्यति ।
तस्मैसहस्रमक्षमिर्विचक्षेत्रेविश्वतःप्रत्यङ्गसित्वम् ॥ ५ ॥

यः । अस्मै । अन्नम् । तृप् । आदधाति । आज्यैः । घृतैः ।
 जुहोति । पुष्यति । तस्मै । सहस्रम् । अक्षदग्निः । वि ।
 चक्षे । अग्ने । विश्वतः । प्रत्यङ् । असि । त्वम् ॥ ५ ॥

योजमानः अस्मै अग्नये तृप् क्षिपमन्नं आदधाति करोति आज्यैर्घृतैः क्षरप्रैः
 दीप्तैर्वा सोमरसैर्जुहोति पुष्यति पुष्पाति चैनं कौष्ठैः तस्मै वमित्यर्थः तं सहस्रं सहस्रसंख्या-
 कैरक्षभिरक्षिस्थानीयाभिरपरिमिताभिर्ज्वालाभिः विचक्षे विचष्टे विपश्यति । अथ प्रत्यङ्कृतः हे
 अग्ने त्वं विश्वतः सर्वतः प्रत्यङ्क्षसि प्रत्यगंचनोभवसि अस्मदानुकूल्येन प्रवर्तमानोभवसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

किंदेवेपुत्यजएनंश्चकर्थाग्नेपृच्छामिनुत्वामविद्वान् ।
 अक्कीळन्कीळन्हरिरत्तवेदन्विपर्वशश्चकर्तृगामिवासिः ॥ ६ ॥
 किम् । देवेपु । त्यजः । एनः । चकर्थ । अग्ने । पृच्छामि । नु ।
 त्वाम् । अविद्वान् । अक्कीळन् । कीळन् । हरिः । अत्तवे ।
 अदन् । वि । पर्वशः । चकर्तृ । गाम्ईव । असिः ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां नु क्षिपं देवेपु किं त्यजः क्रोधं एनः पापंच चकर्थ कृतवानसीत्यविद्वानहं
 पृच्छामि त्वां इदं दहन्तमग्निं पृच्छामि । किंचाक्कीळन् क्वचिदेशे अविहरन् कीळन् क्वचिदेशे वि-
 नोदयन् लोलया दहन् हरिहरितवर्णः सन् अत्तवे असव्यमदन् अन्नकाष्ठदिकं पर्वशः सन्धौ
 सन्धौ विचकर्थ विविधं करोषि गामिवासिः गां यथा असिः स्वधितिः पर्वशश्छिनत्ति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विपूचोअश्वाप्युयुजेवनेजाऋर्जीतिमीरशनाभिर्गृभीतान् ।
 चक्षदेमित्रोवसुंभिःसुजातःसमानृधेपर्वभिर्वावृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥
 विपूचः । अश्वान् । युयुजे । वृनेऽजाः । ऋर्जीतिः ।
 रशनाभिः । गृभीतान् । चक्षदे । मित्रः । वसुंभिः । सुजातः ।
 सम । आनृधे । पर्वभिः । वृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥

अयमग्निर्विषूचोविष्वर्गचनानश्वान् व्याषान् महतोवृक्षान् सर्वतोगन्तून् अश्वानेव वा
युयुजे युंक्ते वनेजाः वने प्रवृद्धः संपन्नः सन् कीदृशानश्वान् ऋजीविभिः ऋजुयामिनीभिः
रशनाभिः रशनास्थानीयाभिः लताभिः गृभीतान् परिगृहीतान् वेष्टितान् साक्षादश्वपक्षे ऋजुगति-
भिः प्रसिद्धाभीरशनाभिः गृभीतान् गृहीतान् स्वकीयानश्वान् शोधदाहाय रथे योजितवानित्यर्थः
तादृशोमिश्रक्षदे चक्षाद् शकलीकरोति वस्तुनि मित्रोत्सार्कं मित्रभूतः वस्तुभिर्वाप्तकैरग्निभिः सु-
जातः सुदु प्रवृद्धः सन् । किंच समानृधे सम्यग्वर्धते पर्वभिः काष्ठखंडैर्वावृधानोवर्धमानः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्निः सतिमिति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं सौचीकस्य वैश्वानरस्याग्नेरायं त्रैदृभमाग्नेयं । अग्निः
सतिमित्यनुक्रान्तं । प्रातरनुवाकाम्बिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अग्निः ससिं वाजं भरंद दान्यग्निर्वीरं श्रुत्य कर्म निष्ठाम् ।

अग्नीरोदसी विचरत्समज्जन् अग्निर्नारीं वीरकुक्षिं पुरंधिम् ॥ १ ॥

अग्निः । सतिम् । वाजम् ऽभ्रम् । ददाति । अग्निः । वीरम् ।

श्रुत्यम् । कर्मनिः ऽस्थाम् । अग्निः । रोदसी इति । वि । चरत् ।

सम् ऽअजन् । अग्निः । नारीम् । वीरः कुक्षिम् । पुरम् ऽधिम् ॥ १ ॥

अयमग्निः ससिं सपर्णस्वभावमश्वं वाजं भरं युद्धे शत्रुञ्जित्वा अन्नसंपादकं ददाति स्तो-
त्रयः । तथा शिर्वीरं वीर्यवन्तं पुत्रं श्रुत्य पितृव्यपदेशकं कर्मनिष्ठां यागे अनन्यचित्तं ददाति
अग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ समज्जन् सम्यगज्जयन् विचरत् विविधं चरति अयमग्निर्नारीं यो-
पितं वीरकुक्षिं वीरपसवकुक्षिं पुरं च करोति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्नेरन्नसः समिदंस्तुभद्राग्निर्महोरोदसी आविवेश ।

अग्निरेकंचोदयत्समत्स्वग्निर्वृत्राणि दयते पुरुषाणि ॥ २ ॥

यः । अस्मै । अन्नम् । तृप् । आहृद्धाति । आज्यैः । घृतैः ।
 जुहोति । पुष्यति । तस्मै । सहस्रम् । अक्षक्षिः । वि ।
 चक्षे । अग्ने । विश्वतः । प्रत्यङ् । अस्ति । त्वम् ॥ ५ ॥

योयजमानः अस्मै अग्नये तृप् क्षिप्रमन्नं आदधाति करोति आज्यैर्घृतैः क्षरूपैः
 क्षीमैर्वा सोमसैर्जुहोति पुष्यति पुष्पाति चैनं कौष्ठैः तस्मै तमित्यर्थः तं सहस्रं सहस्रसंख्या-
 कैरक्षभिरक्षिस्थानीयाभिरपरिमिताभिर्ज्वालाभिः विचक्षे विचष्टे विपश्यति । अथ प्रत्यक्षकृतः हे
 अग्ने त्वं विश्वतः सर्वतः प्रत्यङ्मुखः प्रत्यगंचनोभवसि अस्मदानुकूल्येन प्रवर्तमानोभवसि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

किं देवे पुत्यज एनं च कर्थाग्ने पृच्छामि नु त्वामविद्वान् ।
 अक्नीळन् क्रीळन् हरितं वेदन् विपर्वशश्च कर्तुं गामिवासिः ॥ ६ ॥
 किम् । देवेषु । त्यजः । एनः । च कर्त्तुम् । अग्ने । पृच्छामि । नु ।
 त्वाम् । अविद्वान् । अक्नीळन् । क्रीळन् । हरिः । अत्तवे ।
 अदन् । वि । पर्वशः । च कर्त्तुम् । गामिवा । अस्तिः ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वां नु क्षिप्रं देवेषु किं त्यजः कोधं एनः पार्ष्व च कर्त्तुम् कृतवानसीत्यविद्वानहं
 पृच्छामि स्वाङ्गं दहन्तमग्निं पृच्छामि । किंचाक्नीळन् क्वचिदेशे अविहरन् क्रीळन् क्वचिदेशे वि-
 नोदयन् लीलया दहन् हरिर्हरितवर्णः सन् अत्तवे अत्तव्यमदन् अन्नकाष्ठादिकं पर्वशः सन्धौ
 सन्धौ विचकर्थं विविधं करोषि गामिवासिः गां यथा अस्तिः स्वधितिः पर्वशश्छिनत्ति तद्वत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विपूचो अश्वान्युयुजे वने जाक्नीतिभीरशनाभिर्गृहीतान् ।
 चक्षदेभिन्नो वसुभिः सुजातः समानृधे पर्वभिर्वावृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥
 विपूचः । अश्वान् । युयुजे । वने जाक्नीतिभिः ।
 रशनाभिः । गृहीतान् । चक्षदे । मित्रः । वसुभिः । सुजातः ।
 सन् । आनृधे । पर्वभिः । वृधानः ॥ ७ ॥ १४ ॥

अयमग्निर्वीरपेशाः प्रेरकज्वालारूपोदविणं धनं दातुं ददाति तथाग्निर्ऋषिं मंत्रद्वारं पुत्रं प्रयच्छतीति शेषः । ऋषिर्विशेष्यते यऋषिः सहस्रा गवां सहस्राणि सनोति भजते दक्षिणा-
त्वेन तमृषिं ददातीति । तथा अग्निर्दिवि द्युलोके हव्यं यजमानैर्हुतं आवतान देवेषु विस्तारयति
तथाग्नेर्धामानि शरीराणि विभृता विभृतानि पुरुत्रा बहुषु स्थानेषु आहवनीयधिष्ण्यादि-
षु क्षित्यादिषु वा ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अग्निमुक्थैर्ऋषयोविह्वयन्तेऽग्निं नरोयामनिवाधितासः ।

अग्निं वयोऽन्तरिक्षे पतन्तोऽग्निः सहस्रापरियाति गोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निम् । उक्थैः । ऋषयः । वि । ह्वयन्ते । अग्निम् । नरैः ।

यामनि । वाधितासः । अग्निम् । वयः । अन्तरिक्षे । पतन्तः ।

अग्निः । सहस्रा । परि । याति । गोनाम् ॥ ५ ॥

अग्निमुक्थैः शस्त्रैः ऋषयः पूर्वं विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति यज्ञे स्वीये अग्निं नरोमनु-
ष्यायामनि संग्रामे यातिर्वधकर्मसु पठितः वाधितासः शत्रुभ्योवाधिताः प्राप्नुवन्ति जयार्थं ।
तथाग्निं वयः पक्षिणोन्तरिक्षे पतन्तः पश्यन्ति रात्रिषु । तस्मादिषां वयांसि नक्तं नाध्यासतइ-
ति घ्राणं । यद्वा दावभूतमग्निं अन्तरिक्षगावयः पतन्ति तथाग्निर्गोनां गवां सहस्रा सहस्राणि
परिपरितोयाति गच्छति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अग्निं विशा ईळते मानुषीर्या अग्निं मनुषो नहुषो विजाताः ।

अग्निर्गान्धर्वी पृथ्यामृतस्याग्नेर्गव्यूतिर्घृतआनिर्पत्ता ॥ ६ ॥

अग्निम् । विशाः । ईळते । मानुषीः । याः । अग्निम् । मनुषः । नहुषः ।

वि । जाताः । अग्निः । गान्धर्वीम् । पृथ्याम् । कृतस्य ।

अग्नेः । गव्यूतिः । घृते । आ । निःसत्ता ॥ ६ ॥

अग्नेः । अर्मसः । समुद्भूतः । अस्तु । भद्रा । अग्निः । मही इति ।
 रोदसी इति । आ । विवेश । अग्निः । एकम् । चोदयत् ।
 समत्सृष्टु । अग्निः । वृत्राणि । दयते । पुरुषाणि ॥ २ ॥

अर्मसः कर्मवतोऽग्नेः समिद्धास्तु अयमग्निर्मही महत्यो रोदसी यावापृथिव्यो आविवेश
 आविष्टवान् स्वतेजसा तथायमग्निरेकं असहायमेव चोदयत् चोदयति मेरयति समस्तु संग्रामेषु
 युद्धे स्वभक्तं स्वयं सहायः सन् जयिनं करोतीत्यर्थः । तथाग्निर्वृत्राणि पुरुषाणि बहून् शत्रून् दयते
 हन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अग्निर्हृत्पंजरतः कर्णमावाग्निरज्योनिर्दहज्जर्हथम् ।
 अग्निरत्रिर्घर्मैरुप्यदन्तरग्निर्नृमेधं प्रजयांसृजत्सम् ॥ ३ ॥

अग्निः । हृत् । पंजम् । जर्तः । कर्णम् । आव । अग्निः । अतृभ्यः । निः ।
 अदहत् । जर्हथम् । अग्निः । अत्रिम् । घर्मैः । उरुप्यत् । अन्तः ।
 अग्निः । नृमेधम् । प्रजयां । अंसृजत् । सम् ॥ ३ ॥

अग्निर्हं अयमग्निः खलु त्वं तं प्रसिद्धं जर्तः कर्णं जरत्कर्णनामानमृषिं आव ररक्ष त-
 थायमग्निरज्योर्जर्हथं एतन्नामानमसुरं निरदहत् निर्दग्धवान् तथाग्निरत्रिं महर्षिं घर्मन्तः ऋ-
 षीतिवस्थितउरुप्यत् ररक्ष तथायमग्निर्नृमेधमेतन्नामकमृषिं प्रजया पुत्रादिलक्षण्या समंसृज-
 त संयुजो ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्निर्दाद्रविणं वीरपेशा अग्निर्ऋषिभ्यः सहस्रां सनोति ।
 अग्निर्दिविहव्यमाततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रा ॥ ४ ॥

अग्निः । दात् । द्रविणम् । वीरपेशाः । अग्निः । ऋषिभ्यः । यः ।
 सहस्रां । सनोति । अग्निः । दिवि । हव्यम् । आ ।
 ततान् । अग्नेः । धामानि । विभृता । पुरुत्रा ॥ ४ ॥

यः । इमा । विश्वा । भुवनानि । जुह्वत् । ऋषिः । होता ।
नि । असीदत् । पिता । नः । सः । आशिषा । द्रविणम् ।
दुच्छमानः । प्रथमदुच्छत् । अवरान् । आ । विवेश ॥ १ ॥

अत्रनिरुक्तं—विश्वकर्मासर्वमेधेसर्वाणि भूतानि जुह्वांचकार सआत्मानमप्यन्ततो जुह्वा-
चकार तदभिवादिन्येव गर्भवति यद्भाविष्याभुवनानि जुह्वदित्येवं । यो विश्वकर्मा एतन्नामकः
ऋषिः भुवनपुत्रो होता होमनिष्पादकः सन् विश्वा सर्वाणि भुवनानि जुह्वत् होमं कुर्वन् प्रथमं
सर्वं जगद्धत्वेत्यर्थः पश्चादसौ न्यसीदत् पिता जनकः आत्मकृतेन कर्मणा देहोत्पत्तेः नचैकस्य
जन्मजनकभावो विकल्प्यते तपोबलेन शरीरद्वयस्वीकारात् स एकधाभवतोऽप्यादिभ्युत्पत्तेः । स ऋषिः
आशिषा आशीःप्रतिपादकेन सूक्तवाकादिना द्रविणं धनं स्वर्गाख्यमिच्छमानः कामयमानः
प्रथमच्छत् प्रथममग्नेर्भुवनैराच्छादयित्वा अवरान् विपलुष्टान् भूतान् स्वात्मना हुत्वा आवि-
वेश आविष्टवानस्मिन्मृत्युकार्येण पुनर्विशेषेणोक्तः एवमुत्तरत्राधिपक्षपरतया योज्यं । अथा-
भ्यामप्रसिद्धोच्यते—यो विश्वकर्मा परमेश्वर इमा विश्वा भुवनानि जुह्वत् प्रलम्बकाले पृथि-
व्यादीनिमान्सत्त्वलोकान् स्वात्मन्याहुतिप्रक्षेपवत् संहरन् ऋषिरतीन्द्रपदम्या सर्वतो होता संहार-
रूपस्य होमस्य कर्ता नोऽस्माकं पिता जनको निषसाद स्वयं स्थितवान् । अयमर्थः प्रलम्बका-
ले माते सति सर्वान् लोकान् संहत्यास्माकमपि संहर्ता पुनः स्रष्टा च सन् सर्वतोयः परमेश्वरः
स्वयमेक एवासीत् । तथा भुवने हि श्रुतयः—आत्मा वा इदमेक एवास्मासीत् । स देवसोऽप्येदमम-
त्मासीदित्यादिकारः । सतादृशः परमेश्वरः आशिषा बहुः स्यात्प्रजायेयेत्येवं रूपमा पुनः पुनः सिसृक्ष-
या द्रविणमिच्छमानः धनोपलक्षितं जगद्भोगमाकांक्षमाणः प्रथमच्छत् प्रथमं मृत्युं निष्पन्नं
शारमार्थिकं रूपमावृषवन् अवरान् स्वसृष्टान् प्राणिहृदयप्रदेशानानिवेश आविष्टवान् जीवरू-
पेण । तथाच श्रूयते—सोका मयत् बहुः स्यात्प्रजायेयेति । स तपोतप्पत् स तपस्तस्या इदं सर्वं मसृज-
त् यदिदं किंच तत्सृष्टतदेवानुप्राविशदिति । एवमन्या अप्युपनिषदज्जडाहायोः ॥ १ ॥

वैश्वदेवस्य पशोर्ब्रह्मणा अनुवाक्या किंस्विदासीदित्येषा । सृजितं च—किंस्विदासीदधिष्ठानं
योनः पिता जनितेति ।

अग्निं विशः प्रजा ऋत्विग्यजमानलक्षणाः ईळ्वे स्तुवन्ति यामानुषीर्मानुष्यः मनुष्याज्जा-
ताः ताईळ्वे तथाग्निं मनुषोमनुष्यानहुषोरान्नः सकाशाज्जाताः प्रजाविविधं स्तुवन्तीति । अग्नि-
र्मान्धर्वी वाङ्मामैतत् वाचं शृणोति कीदृशीं गान्धर्वीं ऋतस्य यज्ञस्य पथ्यां पथि हितां अग्नेर्म-
हात्मनोगव्यूतिर्भागोघृते आज्ये आनिपत्ता सर्वतोनिषण्णोभवति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒ग्नये॒ ब्रह्म॑ ऋ॒भर्व॑स्त॒तक्षु॒र्ग्रिम॑म॒हाम॑वो॒चामा॑सु॒ष्टुक्ति॑म् ।

अ॒ग्ने॒पाव॑ज॒रितारं॑यवि॒ष्टाग्ने॑महि॒द्रवि॑ण॒मार्य॑जस्व ॥ ७ ॥ १५ ॥

अ॒ग्नये॑ । ब्रह्म॑ । ऋ॒भर्वः॑ । त॒तक्षुः॑ । अ॒ग्रिम् । म॒हाम् ।

अ॒वो॒चाम् । सु॒ष्टुक्ति॑म् । अ॒ग्ने । प्र । अ॒व । ज॒रितारं॑म् ।

य॒वि॒ष्टु । अ॒ग्ने । महि॑ । द्रवि॑णम् । आ । य॒जस्व॑ ॥ ७ ॥ १५ ॥

अग्नये ब्रह्म स्तोत्रं ऋभवोमेधाविनस्ततक्षुः अकुर्वन् वयं च मह्यं महान्तमग्निं प्रति सुष्टु-
क्तिं स्तुतिमवोचाम । हे यविष्ठ युवतमाग्ने जरितारं स्तोतारं पाव परक्ष हे अग्ने महि महत् द्रवि-
णं धनमायजस्व प्रयच्छेत्यर्थः अत्र प्रतिवाक्यमध्यभिधाने तस्य स्तुत्यत्वप्रदर्शनार्थं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

यइमेति सप्तर्चं त्रयोदशं सूक्तं भुवनपुत्रस्य विश्वकर्मण्यार्धं त्रैष्टुभं विश्वकर्मदेवत्यं । त-
थाचानुक्रान्तं—यइमाविश्वकर्मा भौवनोवैश्वकर्मणं त्विति । गतः सूक्तविनियोगः । अत्र वा-
जसनेयकं—ब्रह्मावैस्वयंभूस्तपोतप्यत तदैक्षत नवैतपस्यानन्यमस्ति हन्ताहंभूतेष्वात्मानं जुह्वा-
मि भूतानिचात्मनीति । तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मानंहुत्वेत्यादि ।

तत्र पथमा—

य॒इमा॑वि॒श्वाभु॑व॒नानि॒जुह्म॑द॒पिहो॑ता॒न्यसी॑दत्पि॒तानः॑ ।

स॒आ॒शि॒पाद्र॑वि॒णमि॒च्छ॒मानः॑प्रथ॒मच्छ॑द॒वरो॑आ॒विवेश॑ ॥ १ ॥

अनया सर्वात्मकत्वेन कुलालादिविलक्षणत्वादधिष्ठानाद्यभावेऽपि स्रष्टुं शक्नोतीत्याह विश्वतश्चक्षुः सर्वतोऽप्याप्तचक्षुः उतापि च विश्वतोमुखः तथा विश्वतोबाहुः उतापि च विश्वतस्पात् सएवंविधः परमेश्वरः स्वस्मिन् त्रैलोक्यमुत्पादयतीत्यर्थः । कथमित्युच्यते—आहुभ्यां दिवं संघमति धमतिर्गतिकर्मा सम्यक् प्रेरयति तथा पतत्रैः गमनशीलैः पादैः पृथिवीं संघमतीत्युभयोरेवश्रवणं प्राधान्याभिप्रायं एवं द्यावाभूमी जनयन् दिवं च पृथिवींचोत्पादयन् देवोद्योतमानः स्वयंपकाशः परमेश्वरएकोसहायएव वर्तते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

किंस्त्विदं कंडसदृक्ष आसृयतो द्यावापृथिवीं निष्ठतक्षुः ।
मनीषिणो मनसा पृच्छते दुतद्यदुध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन् ॥ ४ ॥
किम् । स्वित् । वनम् । कः । ऊँ इति । सः । दृक्षः । आसृ । यतः ।
द्यावापृथिवी इति । निःस्ततक्षुः । मनीषिणः । मनसा ।
पृच्छत । इत् । ऊँ इति । तत् । यत् । अधिऽअतिष्ठत् ।
भुवनानि । धारयन् ॥ ४ ॥

पूर्वस्यामुच्युक्तं ब्रह्मैव भूम्यादिकारणमिति तदेवानयापश्रकथनव्याजेनोच्यते—लोके हि मौढं प्रास्तादं निर्ममाणः कस्मिंश्चित्थौढे वने कंचिन्महान्तं वृक्षं छित्वा तक्षणादिना स्तंभादिकं संपादयति इहतु परमेश्वरप्रेरितराजगत्सद्यारोपबोयस्पादनात् यं वृक्षमादाय द्यावापृथिवीं निष्ठतक्षुः तक्षणेन द्यावापृथिव्यौ निष्पादितवन्तः तद्वनं किंस्विद् किं नाम स्यात् । तथा कंड सवृक्ष आस कस्तादृशो महान् वृक्षो भूय । हे मनीषिणो मनसा ईश्वरास्तदुभयं मनसा जिज्ञासायुक्तेन पृच्छते दु पृच्छतैव । किंचेश्वरो भुवनानि धारयन् यत्स्थानमप्यतिष्ठत्तदपि पृच्छत एतस्य सर्वस्याप्युत्तरं ब्रह्मवने ब्रह्मसवृक्ष आसीदित्यादिकमुत्तरं ॥ ४ ॥

साकमेधेषु वैश्वदेवकर्मण एककपालस्य याते धामानीत्येषा याग्या सृजितं च—विश्वकर्मन् ब्रह्मविषावावृधानो याते धामानि परमाणियावमेति । पूर्वोक्तस्य पशोर्हविषस्यैव याग्या । सृजितं च—याते धामानि परमाणियावमा यद्मे द्यावापृथिवीजनित्री इति ।

सैषा द्वितीया—

किंस्विदासीदधिष्ठानमास्मभ्यं कतमत्स्वित्कथासीत् ।

यतोभूमिं जनयन् विश्वकर्मा विद्यामौर्णोन्महिनाविश्वचक्षाः ॥ २ ॥

किम् । स्वित् । आसीत् । अधिस्थानम् । आस्मभ्यणम् ।

कतमत् । स्वित् । कथा । आसीत् । यतः । भूमिम् । जनयन् ।

विश्वश्कर्मा । वि । याम् । और्णोत् । महिना । विश्वश्चक्षाः ॥ २ ॥

पूर्वमध्वे जगत्प्रलयकाले संहृत्य पश्चात्तिसृक्षायां सर्वं सृष्ट्वा तत्र प्रविष्टइत्युक्तं अत्र तस्य द्वितीयास्याधिष्ठानं जगदुपादानकारणाय संभवात् सृष्टिरनुपपन्नेत्याक्षिपति । लोके हि घटं चिकीर्षुः कुलालो गृहादिकं किंचित्स्थानमधिष्ठाय घट्रूपेणारंभकद्रव्येण चक्रादिरूपैरुपकरणैर्घटं निष्पादयति तद्वदीश्वरस्य जगदाश्रयधावापृथिव्योरुत्पादनवेलायामधिष्ठानं किं स्विदासीत् किं नामाभूत् न किंचिदित्यर्थः तथा तयोरोरंभणं कतमत्स्वित् आरभ्यतेऽनेनेत्पारंभणं उपादानकारणं तदपि कतमद्भवेत् तदपि नेत्यर्थः । यद्यपि संभवेदारंभणं कथासीत् कथमभूत् किं स्वयं सदसद्भाभवेदित्यर्थः उभयमपि नोपपद्यते सच्चेदद्वैतभंगप्रसंगः असच्चेत्सदात्मकयोर्धावापृथिव्योरुत्पादानानर्हत्वात् नान्यत् किंचनमिपदित्यादिश्रुतेश्चेत्यभिप्रायः । यतोपत्सादधिष्ठानादारंभणाच्च विश्वचक्षाः सर्वद्रष्टा विश्वकर्मा परमेश्वरोभूमिं जनयन् वर्तते तथा धां दिवं व्यौर्णोत् व्यवृणोत् सृष्ट्वान् महिना स्वमहत्त्वेन किंस्विदासीदिति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोबाहु रुरुत विश्वतस्पात् ।

संत्राहुभ्यां धर्मति संपतत्रैर्धावाभूमिं जनयन् देव एकः ॥ ३ ॥

विश्वतःश्चक्षुः । उत । विश्वतःश्मुखः । विश्वतःश्बाहुः । उत ।

विश्वतःश्पात् । सम् । बाहुभ्याम् । धर्मति । सम् । पतत्रैः ।

धावाभूमी इति । जनयन् । देवः । एकः ॥ ३ ॥

हे विश्वकर्मान् विश्वविषयकर्मन् एतन्नामकं परमेश्वरं हविषा हविर्भूतेन मया विश्वकर्मणा मया दत्तेन वा हविषा वावृधानो वर्धमानः विश्वकर्मा सर्वाणि भूतानि जुहवांचकार स आत्मानमप्यन्तर्जुहवांचकारेति हि निरुक्तं पूर्वमुदाहृतं । स्वयमेव पृथिवीमुत्तापि च द्यां दिवं च स्वसृष्टे द्यावापृथिव्यौ स्वयं प्रवृद्धः सन् यजस्व पूजय अन्ये मत्तोऽन्ये जनासोजनाअयष्टा-
रोस्मद्यागविरोधिर्नोवा मुह्यन्तु मुग्धाभवन्तु अभितः । सर्वतः अथ परोक्षकृतः इहास्मिन्यागे-
स्माकं यद्यवास्मत्प्रचेन हविर्लक्षणेन घनेन घनवान् तस्मिन् स्वर्गादिकलस्य प्रेरकोऽस्तु भवतु ।
अथ विश्वकर्मन् हविषावर्धमान इत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वाचस्पतिं विश्वकर्माणमूतये मनोजुवं वाजे अद्याहुवेम ।
सनो विश्वानि हव्नानि जोषद् विश्वशंभूरवसे साधुकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचः । पतिम् । विश्वकर्माणम् । ऊतये । मनः । जुषम् ।
वाजे । अद्य । हुवेम । सः । नः । विश्वानि । हव्नानि । जोषत् ।
विश्वशंभूः । अवसे । साधुकर्मा ॥ ७ ॥ १६ ॥

वाचस्पतिं मैत्रात्मकस्य वचसः स्वामिनं विश्वकर्माणं विश्वकर्तारं मनोजुवं मनोवैगम-
मनं देवं वाजे यज्ञे अद्यास्मिन्दिने ऊतये तर्पणाय हुवेम आहूयाय सदेवोऽनोस्माकं विश्वानि
सर्वाणि हव्नानि जोषत् सेवतां । किमर्थं अवसे अस्माकं रक्षणाय सविशेष्यते विश्वशंभूः वि-
श्वस्य सुखस्योत्पादकः साधुकर्मा च ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

चक्षुष इति सप्तमं चतुर्दशं सूक्तं ऋष्याद्याः पूर्ववत् । चक्षुष इत्यनुक्तान्तं गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

चक्षुषः पितामर्नसा हि धीरो घृतमेन अजनन् जज्ञमाने ।
यदेदन्ता अददहन्त पूर्व आदिद्यावापृथिवी अं प्रथेताम् ॥ १ ॥

सैषा पंचमी—

यातेधामानिपरमाणि॥यावमायामध्यमाविश्वकर्मन्नुतेमा ।

शिक्षासर्विभ्योहविषिस्वधावःस्वयंयजस्वतन्वंवृधानः ॥ ५ ॥

या । ते । धामानि । परमाणि । या । अवमा । या । मध्यमा ।

विश्वकर्मन् । उत । इमा । शिक्षा । सर्विभ्यः । हविषि ।

स्वधावः । स्वयम् । यजस्व । तन्वम् । वृधानः ॥ ५ ॥

अनया भौवनोविश्वकर्मा जगत्कारणं विश्वकर्मदेवं स्तौति । हे विश्वकर्मन् या यानि ते तव परमाणि धामानि शरीराणि सन्ति या यानि च मध्यमानि शरीराणि सन्ति उतापि च या यानि अवमानि धामानि शरीराणि सन्ति उतापि च तानीमानि सर्वाणि शरीराणि सविभ्योऽस्मभ्यं यष्टुं हविषि मयि हविर्भूते सति शिक्षदेहि । हे स्वधावो हविर्लक्षणान्नवन् स्वयमेव त्वं तन्वं स्वकीयं पूर्वोक्तं त्रिविधं शरीरं वृधानो हविषा वर्धमानः सन् अनेन धामत्रैविभ्योऽपन्यासेन उत्तमभूतानि देवादिशरीराणि मध्यमभूतानि मनुष्यादिशरीराणि निरुष्टभूतानि कृमिकीटादिशरीराणि च परिगृहीतानि किं बहुना सर्वं जगदुपात्तं भवति उक्तव्यतिरेकेण निरवयवस्य परमेश्वरस्य विग्रहाभावात् तदैक्षत बहुः स्यान्प्राजयेयेत्यादि श्रुतिष्यः परमेश्वरस्यैव देवादिभेदेन बहुभावावगमात् ॥ ५ ॥

तस्मिन्नेव वैश्वकर्मणपशौ षपापुरोडाशयोर्विश्वकर्मन् हविषेति द्वेक्रमेणानुवाक्ये । सूत्रितं च— विश्व कर्मन् हविषा वा वृधान इति द्वे विश्वकर्माविमना आदिहाया इति । साकमेधेषु वैश्वकर्मणस्य विश्वकर्मन् हविषेऽप्येवानुवाक्या । सूत्रंतु पूर्वमुदाहृतं ।

सैषा षष्ठी—

विश्वकर्मन् हविषा वा वृधानः स्वयं यजस्व पृथिवीमुतयाम् ।

मुह्यन्त्वन्ये अभितो जनांसङ्हास्माकं मघवांसूरिरस्तु ॥ ६ ॥

विश्वकर्मन् । हविषा । वृधानः । स्वयम् । यजस्व ।

पृथिवीम् । उत । याम् । मुह्यन्तु । अन्ये । अभितः । जनांसः ।

इह । अस्माकम् । मघवा । सूरिः । अस्तु ॥ ६ ॥

माहुर्मन्त्रविदः । अथाध्यात्मपक्षे उच्यते—विश्वकर्मा यः परमात्मा । प्राणप्रकाशाभ्यामुपेतः सन् बहुकर्मा भवति सच विमनाः विभूतमनाः विहायाः वस्तुतोमहान् विशेषेण सुकृतदुष्कृत-फलस्याप्ता धाता विधाता च परमोतसन्दृक् परमश्च सन्दृष्टेन्द्रियाणां । तेषांसप्तर्षीणां द्रष्टृणामिन्द्रियाणां इष्टानि स्वरूपाणि इष्टाग्नेन सह संमदन्ति संमोदन्ते । यत्र यस्मिन्नात्मनि तमात्मानं सप्तर्षीन् सप्तसंख्याकेभ्यः सर्पणस्वभावेभ्योवा परः परस्ताद्वर्तमानमिन्द्रियाद्यतीतमेकं परमात्मानमाहुस्तत्त्वविदः अत्र विश्वकर्माविभूतमनाव्याप्तेत्यादिनिरुक्तमनुसन्धेयं ॥ २ ॥

पूर्वोक्तएव पशौ पुरोडाशस्य योनःपितेत्येषा याज्या । सूत्रितं च—योनःपिताजनितायो-विधाता यातेधामानिपरमाणियावमेति ।

तैषा तृतीया—

यो॒नः॒ पि॒ता ज॒नि॒ता यो॒ वि॒धा॒ता धा॒मा॒नि वे॒द भु॒व॒ना॒नि वि॒श्वा ।

यो॒ दे॒वा॒ना॒ना॒म॒ धा॒ए॒क॒ए॒व त॑सं॒ प्र॒भु॒व॒ना॒य॒न्त्य॒न्या ॥ ३ ॥

यः । नः । पि॒ता । ज॒नि॒ता । यः । वि॒धा॒ता । धा॒मा॒नि । वे॒द ।

भु॒व॒ना॒नि । वि॒श्वा । यः । दे॒वा॒ना॒म् । ना॒म॒धाः । ए॒कः ।

ए॒व । त॒म् । स॒म॒प्र॒भ्रम् । भु॒व॒ना । य॒न्ति॒ । अ॒न्या ॥ ३ ॥

योविश्वकर्मा नोस्माकं पिता पालयिता न केवलं पालकः किंच जनिता उत्पादकः किमेनास्माकमुत्पादक इति संकीर्त्तयेन योविधाता सर्वस्य जगतउत्पादकः योविश्वकर्मा नोस्माकमुत्पन्नानि धामानि देवानां तेजःस्थानानि वेद वेत्ति । किमहुना विश्वा विश्वानि भुवना भूतजातानि वेद वेत्ति यश्च देवानामग्निवाय्वादीनां नामधाः नाम्नां धाता इन्द्रादीन्निर्माणं तेषां इन्द्रादि नाम कृत्वा तत्पदेषु स्थापयित्वा एकएव तदेवं अन्या अन्यानि भुवना भूतजातानि प्रश्नं कः परमेश्वर इति पृच्छां यन्ति प्राप्नुवन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तआ॒यं ज॒न्त॒र्द्र॒विं॒सं॒ स्मा॒क॒य॒यः॒ पूर्वे॑ ज॒रि॒तारो॒नभू॒ना ।

अ॒सू॒ते॒सू॒ते॒रज॑सिनि॒प॒त्ते॒येभू॒तानि॑ स॒म॒रु॑ण्वन्नि॒मानि॑ ॥ ४ ॥

चक्षुषः । पिता । मनसा । हि । धीरः । घृतम् । एने ।
 अजनत् । नम्रमाने इति । यदा । इत् । अन्ताः । अददहन्त ।
 पूर्वे । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । अप्रयेताम् ॥ १ ॥

चक्षुषः चक्षुरुपलक्षितस्येन्द्रियसंघात्मकस्य शरीरस्य पिता उत्पादयिता यद्वा चक्षुः
 ख्यापकं तेजः तस्योत्पादयिता मनसा नहि यत्समोस्ति कश्चिदिति बुद्ध्याहि खलु धीरोऽष्टो-
 विश्वकर्मा प्रथमघृतमुदकमजनदजनयव आपोवाइदमग्रे अपएवससर्जादावित्यादि श्रुतिस्मृती
 स्यातां पश्चादेने द्यावापृथिव्यौ नम्रमाने तस्मिन्नुदके इतस्ततश्चलन्त्यौ यःअजनयव अथ य-
 देव यदेवान्ताः पर्यन्तप्रदेशाः पूर्वे पुराणाः द्यावापृथिव्योः संवन्धिनः अददहन्त दृढाअभवन्
 विश्वकर्मणा दृढाः संपादिताइत्यर्थः आदित् अनन्तरमेव द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रये-
 तां यथा कामं प्रथिते अभूतां ॥ १ ॥

वैश्वकर्मणस्य पशोर्हविषएषानुवाक्या विश्वकर्माविमनाआदिहायाः किंस्विदासीदधि-
 षानमितिसूचितं ।

अथ द्वितीया—

विश्वकर्माविमनाआदिहायाधाताविधातापरमोत्सन्दृक् ।
 तेषामिष्टानि सप्तमिषामदन्तियत्रासप्तऋषीन्परएकमाहुः ॥ २ ॥
 विश्वकर्मा । विहर्माः । आत् । विहर्माः । धाता ।
 विहर्मा । परमा । उत् । सप्तऋक् । तेषाम् । इष्टानि । सप्त ।
 इषा । मदन्ति । यत्र । सप्तऋषीन् । परः । एकम् । आहुः ॥ २ ॥

अयं मंत्रोऽधियज्ञाध्यात्मयोर्भेदेन द्विधा व्याख्येयः । तत्र प्रथमं देवतपक्षिकृत्योच्यते—वि-
 श्वकर्मा बहुविधप्रकाशवृष्टिप्रदानादिकर्मणां कर्ता आदित्यः सच विमनाः विभूतमनाः आदि-
 त्यनर्थकः सर्वतइत्यर्थे वाविहायाः विविधभाषा महानित्यर्थः धाता वृष्ट्यादिकर्ता च विधाता
 जगतः कर्ता च परमा परमः सन्दृक् सन्दृष्टाच भूतानां तेषां सप्तऋषीणां सज्योतिषां रश्मीना-
 मित्यर्थः चरमपादे वक्ष्यमाणत्वात् इष्टानि स्थानानि शरीराणि वा इषोदकेन संमदन्ति संमो-
 दन्ते यत्र यस्मिन्नादित्ये तं देवं सप्तर्षीन् सप्तर्षिभ्यइत्यर्थः तेष्यः परःपरस्तात् एकमेवादित्य-

तम् । इत् । गर्भम् । प्रथमम् । दध्ने । आपः । यत्र । देवाः ।
सम् । अगच्छन्त । विश्वे । अजस्य । नाभौ । आधि । एकम् ।
अर्पितम् । यस्मिन् । विश्वानि । भुवनानि । तस्थुः ॥ ६ ॥

अनया पूर्वमब्रूवोक्तस्य प्रश्नस्योत्तरमभिधीयते तमित् तमेव विश्वकर्माणं गर्भं भर्गस्थानी-
यं प्रथमं इतरसृष्टेः पूर्वं आपोदध्ने धृतवत्यः । यत्र गर्भे विश्वे सर्वे देवाः इन्द्रादयः समगच्छन्त
संगताभवन्ति तस्याजस्य नाभावधि नाभौ अधीति सप्तमर्थानुवादी एकमर्पितमित्यण्डाभि-
मायेणोक्तं अण्डं हि प्राक् सर्गाच्चाभिस्थाने तिष्ठति यस्मिन्नण्डे विश्वानि भुवनानि सर्वाणि
भूतजातानि तस्थुस्तिष्ठन्ति अथवा अजस्य जन्मरहितस्य ब्रह्मणः स्वसृष्टे जले शयानस्य
नाभौ सर्वजगद्बन्धके उदके एकं ब्रह्माण्डमर्पितं स्थापितं शिष्टं समानं । अथास्मिन्नर्थे स्मृ-
तिः—अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवाकिरत् । तदण्डमभवद्दैवंसूर्यकोटिसममभिमिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

नतंविदाथयइमाज्जानान्यद्युष्माकमन्तरंभवू ।
नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपंउक्थशासंश्चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥
न । तम् । विदाथ । यः । इमा । जजान । अन्यत् । युष्माकम् ।
अन्तरम् । बभूव । नीहारेण । प्रावृताः । जल्प्याः ।
च । असुतृपः । उक्थशासः । चरन्ति ॥ ७ ॥ १७ ॥

हे नरास्तं विश्वकर्माणं न विदाथ न जानीथ यइमा इमानि भूतानि जजान उत्पादि-
तवान् देवदत्तोहं यत्तदत्तोहमिति वयमात्मानं विश्वकर्माणं जानीमइति यदुच्येत तदसत् न-
सहंप्रत्ययगम्यं जीवरूपं विश्वकर्माणः परमेश्वरस्य तत्त्वं किंतु युष्माकमहंप्रत्ययगम्यानां जी-
वानामन्तरं अन्यदहं प्रत्ययगम्यादतिरिक्तं सर्वं वेदान्तवेद्यमीश्वरतत्त्वं बभूव भवति विपते
जीवरूपवत्तदपि कुतो न विद्मइति चेत् श्रूयतां । नीहारेण प्रावृतायुषं नीहारसदृशेनात्मानेन आ-
च्छन्नाः अतो न जानीथ यथा नीहारो नात्यन्तमसदृशेनावरकत्वात् नात्यन्तसत्काष्ठपाषाणादि-
वत्संशोद्धमयोग्यत्वात् एवमज्ञानमपि नात्यन्तमसत् इश्वरतत्त्वावरकत्वात् नापि सत् शोधमात्र-

ते । आ । अ॒य॒ज॒न्त । द्रवि॑णम् । स॒म् । अ॒स्मै । ऋ॒प॒यः । पूर्वे॑ ।
 ज॒रि॒तारः॑ । न । भू॒ना । अ॒सू॒ते । सू॒ते । रज॑सि । नि॒ःस॒त्ते ।
 ये । भू॒तानि॑ । स॒म् अ॒कृ॒ण्वन् । इ॒मानि॑ ॥ ४ ॥

ते पूर्वे ऋपयोऽस्मै विश्वकर्मणे द्रविणं च पुरोडाशादिलक्षणं धनं संसम्यगायजन्त सर्व-
 तोयजन्ते जरितारो न भूना स्तोतारो यथा भूना भूना महतास्तोत्रेण यथा यजन्ति तद्वत् ये म-
 हर्षयः असूते सरणवर्जिते सूते सरणसहिते स्थावरजंगमात्मके रजसि श्लोके निपत्ते निपण्यो
 निश्चलमवस्थिते इमानि भूतानि भुवनानि प्राणिन इत्यर्थः समकृण्वन् सम्यक् धनादिना पू-
 जयन् । अथवायमर्थः ये स्थावरजंगमात्मके जगति वर्तमानानेतान् प्राणिनः तेजसा समकृण्वन्
 ते पूर्वेऋपयोऽदृष्टारो रश्मयोऽस्मा आदित्यात्मकाय विश्वकर्मणे द्रविणं तेजः आयजन्त ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पुरो॑दि॒वा प॒र ए॒ना पृ॒थि॒व्या प॒रो दे॒वेभि॒रसु॒रैर्य॑दस्ति ।
 कं॒स्वि॒द्गर्भ॑प्र॒थमं॒ दध्ना॒पो य॒त्र दे॒वाः स॒मप॑श्यन्त॒ विश्वे॑ ॥ ५ ॥
 प॒रः । दि॒वा । प॒रः । ए॒ना । पृ॒थि॒व्या । प॒रः । दे॒वेभिः॑ । असु॒रैः ।
 यत् । अ॒स्ति । क॒म् । स्वि॒त् । गर्भ॑म् । प्र॒थ॒मम् । द॒ध्ने ।
 आपः॑ । य॒त्र । दे॒वाः । स॒म् अ॒प॑श्यन्त । वि॒श्वे ॥ ५ ॥

यदीश्वरतत्त्वं दिवा परः घुलोकादपि परस्ताद्वर्तमानं तथा एना अस्याः पृथिव्याः परः परस्ता-
 द्वर्तमानं तथा देवेभिर्देवैरपरस्ताद्वर्तमानं असुरैश्च यत् परः परस्ताद्वर्तमानं गुहायामवस्थितं कंस्विद्
 गर्भं गर्भवत् सर्वस्य ग्राहकं तत्त्वं आपः प्रथमं दध्ने वृत्तवत्यः यत्र यस्मिन् गर्भे देवा इन्द्रादयो-
 विश्वे सर्वेपि समपश्यन्त संगताः परस्परं पश्यन्ति एवं जानन्नेव कश्चित्तत्त्वविद् पक्षं करोति ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

तमि॒द्गर्भ॑प्र॒थमं॒ दध्ना॒पो य॒त्र दे॒वाः स॒मग॑च्छन्त॒ विश्वे॑ ।
 अ॒ज॒स्य॒नाभा॒व॒ध्ये क॒मर्षि॑तं॒ यस्मि॒न्वि॒श्वानि॑भु॒व॒नानि॑ त॒स्युः ॥ ६ ॥

अथ द्वितीया—

म॒न्युरिन्द्रो॑म॒न्युरे॒वासं॑दे॒वोम॒न्युर्हो॑ताव॒रुणो॑जा॒तवे॑दाः ।

म॒न्युर्वि॑शंई॒ळते॑मा॒नुषी॑र्याःपा॒हि॒नोम॒न्योत॑प॒सास॒जोपाः॑ ॥ २ ॥

म॒न्युः । इन्द्रः॑ । म॒न्युः । ए॒व । आ॒स । दे॒वः । म॒न्युः । हो॒ता ।

व॒रुणः॑ । जा॒तवे॑दाः । म॒न्युम् । वि॑शः । ई॒ळते॑ । मा॒नुषीः॑ ।

याः । पा॒हि । नः । म॒न्यो इति॑ । त॒पसा॑ । स॒जोपाः॑ ॥ २ ॥

अयं मन्युरिन्द्रः मन्युरेव देवः सर्वोपि मन्युरेवास अभवत् मन्युरेव होता होमनिष्पादकोमिः तथा मन्युर्वरुणोपि जातवेदाः जातप्रज्ञोवरुणश्च सर्वेष्वपि तेजस्विषु मन्युसङ्गावात् यामानुषीर्मानुषोपत्यभूताविशः प्रजाः सन्ति ताः मन्युमेव देवमीळते स्तुवन्ति हे मन्यो तपसा एव नामकेनास्मत्पित्रा सजोपाः समानप्रीतिस्त्वं पाहि रक्ष ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒भीहि॑म॒न्योत॒वस॒स्तवी॑या॒न्तप॑सायुजाविज॒हिश॒त्रून् ।

अ॒मि॒त्रहा॑वृ॒त्रहा॑द॒स्युहा॑च॒विश्वा॑वसू॒न्याभ॑रा॒त्वनः॑ ॥ ३ ॥

अ॒भि । इ॒हि । म॒न्यो इति॑ । त॒वसः॑ । तवी॑यान् । त॒पसा॑ । यु॒जा ।

वि । जु॒हि । श॒त्रून् । अ॒मि॒त्रहा॑ । वृ॒त्रहा॑ । द॒स्युहा॑ । च ।

विश्वा॑ । वसू॒नि । आ । भ॒र । त्वम् । नः॑ ॥ ३ ॥

हे मन्यो त्वमभीहि अभिगच्छास्मद्यज्ञं कीदृशस्त्वं ववसोवत्तवतोपि तवीयानत्यन्तं वसवान् सत्वं तपसा अस्मत्पित्रा युजा सहायेन शत्रून् विजहि किञ्चामित्रहा अमित्राणां हन्ता अमित्रोस्त्रिगन्धः तथा वृत्रहा आवरकाणां शत्रूणां हन्ता तथा दस्युहा च दस्युरुपक्षयकारी शत्रुः तादृशमन्युदेव त्वं विश्वा सर्वाणि वसूनि धनानि नोस्मभ्यमाभर आहर ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंहि॑म॒न्योअ॒भिभू॑त्यो॒जाःस्वयं॑भूर्भामि॑ोअ॒भिमा॑तिपा॒हः ।

वि॒श्वच॑र्प॒णिःस॒द्गुरिः॑स॒हा॒वान॒स्मास्वो॑जः॒पृ॒तना॑मु॒पेहि॑ ॥ ४ ॥

निवर्त्यत्वाद् ईदृशेनाज्ञानेन भवन्तः सर्वे जीवाः प्रावृताः । न केवलं प्रावृतत्वं किन्तु जल्प्या च देवोहं मनुष्योहमित्याद्यनृतजल्पनेन प्रावृताः । किंच असुवृषः केनाप्युपायेनासूत्रमाणान् तृप्यन्तः उदरभरादित्यर्थः नतु पारमेश्वरं तत्त्वं विचारितवन्तः न केवलमिह लोके भोगमात्र-
तृप्ताः उक्तथाशासः नानाविधेषु यज्ञेषु उक्तं मज्जनिष्केवलत्यादिकं शंसन्तश्चरन्ति पृथिव्यां व-
र्तन्ते केवलमैहिकामुष्मिकभोगपरावर्तन्ते अतोविश्वकर्माणं देवं न जानीथेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये समदशोवर्गः ॥ १७ ॥

यस्तेमन्योऽदितिसमर्चं पंचदशं सूक्तं मन्युर्नाम तपसः पुत्रकृषिः आद्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः इ
दमुत्तरं च मन्युदैवतं । तथाचानुक्रान्तं—यस्तेमन्योमन्युस्तापसोमान्यवंतु जगत्यादीति। अजिरना
मन्यभिचारसाधने यज्ञे एतत्सूक्तं निविद्धानं सूत्रितं च—त्वयामन्यो यस्तेमन्योऽदिति ।

तत्र प्रथमा—

यस्तेमन्योर्विधद्वज्रसायकसहोर्जःपुण्यतिविश्वमानुपक् ।
साक्षामदासमार्यन्त्वयायुजासहस्कृतेनसहसासहस्वता ॥ १ ॥

यः । ते । मन्यो इति । अविधत् । वज्र । सायक । सहः । ओर्जः ।
पुण्यति । विश्वम् । आनुपक् । साक्षाम् । दासम् । आर्यम् ।
त्वया । युजा । सहःस्कृतेन । सहसा । सहस्वता ॥ १ ॥

हे मन्यो क्रोधाभिमानिन् देव मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणोवधकर्मणोवेति निरुक्तं ।
योयजमानस्ते तुर्ग्यअविधत् परिचरति हे वज्र वज्रवत्सारभूत सायक सायकवद् शत्रूणां हिं-
सकसमनुष्पःसहोबलं बाह्यं ओर्जः शारीरं बलं चानुपक् अनुपक्त्वं पुण्यति त्वदनुग्रहाद् संग्रामे
यस्मादेवं तस्माद्वयं दासं उपक्षयकर्तारमार्यं अस्मत्तोधिकं चोभयविधं शत्रुं साक्षाम अभिभ-
वेम । केन साधनेनेति तदुच्यते त्वया युजा त्वया सहायेन सहायोविशेष्यते सहस्कृतेन बलो-
त्पादितेन सहसा सहमानेन परान् सहस्वता बलवता ईदृशेन महता त्वया सहायेनाभिभवे-
मेत्यर्थः ॥ १ ॥

अयम् । ते । अस्मि । उप । मा । आ । इहि । अर्वाङ् ।
 प्रतीचीनः । सहुरे । विश्वधायः । मन्यो दति । वज्रिन् । अग्नि ।
 माम् । आ । वदस्व । हनाव । दस्यून् । उत । बोधि । आपेः ॥ ६ ॥

हे सहुरे शत्रूणां सहनशील विश्वधायः हे विश्वस्य धर्तृमन्यो अयं जनोऽहं ते तवास्मि
 कर्मकृत् यतएवमतः प्रतीचीनः प्रतिगन्ता अर्वाङ्गस्मदभिमुखं मा मां उपेहि उपागच्छ । हे मन्यो
 वज्रिन् मां अज्यावदस्व अज्यावर्तस्व । किमर्थमज्यागमनमिति चेत् उच्यते—हनाव आवां
 दस्यून् शत्रून् उतापिच आपेर्बन्धुं बोधि बुध्यस्व ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अभिप्रेहि दक्षिणतो भवामेधा वृत्राणि जघनावभूरि ।
 जुहोमि ते धरुणं मध्वो अग्रमुभा उपांशु प्रथमा पिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥
 अग्नि । प्र । इहि । दक्षिणतः । भव । मे । अध । वृत्राणि ।
 जघनाव । भूरि । जुहोमि । ते । धरुणम् । मध्वः । अग्रम् ।
 उपांशु । उपऽअंशु । प्रथमा । पिबाव ॥ ७ ॥ १८ ॥

हे मन्यो अभिप्रेहि दक्षिणतो भव अग्रमुभा उपांशु प्रथमा पिबाव अथ
 आवां वृत्राणि शत्रून् भूरि प्रभूतं जघनाव हनाव तेनुज्यमग्रं श्रेष्ठं मध्वो मधु सोमरसं जुहोमि
 उपांशु त्वं चाहं चोपांशु अप्रकाशं प्रथमा प्रथमौ सन्तौ पिबाव ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

त्वयामन्यो इति सप्तर्षे षोडशं सूक्तं आदितस्ति सस्त्रिदशः ततश्चतस्रोऽपि गत्यः पूर्ववदपिदे-
 यते । तथा चानुक्रान्तं—त्वयामन्यो चतुर्ज्यत्यन्तमिति । अजिनाऽप्येकाहे इदं सूक्तं मरुत्वती-
 यशस्त्रे निविद्धानं सूत्रं पूर्वसूक्त एवोदाहरत् । विनुत्यभिभूतिषु वज्रेष्वेकाहेष्वेते सूक्ते मरुत्वतीय-
 निष्के वज्रयोः शस्ये । सूत्रितं च—विनुत्यभिभूत्योरिव ज्ययोश्च मन्युसूक्ते इति ।

तत्र प्रथमा—

त्वयामन्योऽसुरथमारुजन्तो हर्षमाणसोऽपि तामरुत्वः ।
 तिग्मेष्वप्युपांशुं शिशाना अभिप्रयन्तु नरोऽभिरूपाः ॥ १ ॥

त्वम् । हि । मन्यो इति । अभिभूतिः ओजाः । स्वयम्भूः ।
 भामः । अभिमातिः सहः । विश्वचर्पणिः । सङ्हरिः । सहावान् ।
 अस्मिंस्तु । ओजः । पृतनास्तु । धेहि ॥ ४ ॥

हे मन्यो त्वं अभिभूत्योजापरेषामभिभावुकबलः स्वयंभूः स्वयमेवोत्पन्नः भामः क्रुद्धः
 अभिमातिपाहः अभितोहिंसन्तीत्यभिमातयः शत्रवः तेषामभिभविता विश्वचर्पणिः सर्वेषां द्र-
 ष्णा सङ्हरिः संहर्तृशीलः सहावान् सहनवान् ईदृशस्त्वमस्मास्तु पृतनास्तु संग्रामेषु ओजोबलं
 धेहि देहि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अभागः सन्नपपरेतो अस्मितवक्त्रत्वा तविपस्य प्रचेतः ।
 तत्त्वामन्यो अक्रतु जिहीळ अहम् स्वा तनू बलदेयाय मेहि ॥ ५ ॥

अभागः । सन् । अप । पराऽदतः । अस्मि । तव । क्त्वा ।
 तविपस्य । प्रचेत इति प्रचेतः । तम् । त्वा । मन्यो इति ।
 अक्रतुः । जिहीळ । अहम् । स्वा । तनूः । बलदेयाय ।
 मा । आ । इहि ॥ ५ ॥

हे प्रचेतः प्रकृष्टज्ञान मन्यो तविपस्य महतस्तव क्त्वा कर्मणा अभागोभागरहितः सन्
 त्वां यज्ञे अयाजकः सन्नित्यर्थः तदनुकूलरहितोऽहं अपपरेतः अस्मि युद्धे शत्रुभिरभिभूतः सन्
 दूरं गतोऽस्मि तं तादृशं भागरहितं त्वा त्वां हे मन्यो अक्रतुः कर्मरहितोऽहं जिहीळ क्रुद्धं कृत-
 वानित्यर्थः यद्वा अहमेव त्वत्सहायमेव क्रोधितवान् अथेदानीं स्वा तनूः मम शरीरभूतस्त्वं ब-
 लदेयाय बलदानाय मेहि मां प्राप्नुहि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अयं ते अस्म्युपमेद्यर्वाङ्प्रतीचीनः सङ्हरे विश्वधायः ।
 मन्यो वज्रिन्नभिमा मावदत्स्व हनावदस्व रूतवोऽध्यापेः ॥ ६ ॥

सहस्र । मन्यो इति । अभिष्मतिम् । अस्मे इति । रुजन् । मृणन् ।
प्रमृणन् । प्र । इहि । शत्रून् । उग्रम् । ते । पाजः । ननु ।
आ । रुध्रे । वशी । वशम् । नयसे । एकहज्ज । त्वम् ॥ ३ ॥

हे मन्यो अस्मे अस्माकं अभिषाति अभिगन्तारं शत्रुं सहस्र अभिभव रुजन् मृणन्
हिंसन् प्रमृणन् प्रकर्षेण हिंसन् यथा पुनर्नजीवेत्तथा कुर्वन् शत्रून् प्रति मेहि ते तव पाजोवलं
उग्रमुदूर्णं केनन्वारुरुधे आरुन्धन्ति न तथा संभवति हे एकज असहाय वशीत्वं वशं नयसे
प्रापयसि शत्रुं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एकोवहूनामसिमन्यवीक्षितोविशंविशंयुधयेसंशिश्राधि ।
अकृत्तरुक्त्वयायुजावयंद्युमन्तंघोषंविजयायंरुण्महे ॥ ४ ॥
एकः । वहूनाम् । अस्ति । मन्यो इति । ईक्षितः । विशम् । विशम् ।
युधये । तम् । शिश्राधि । अकृत्तरुक् । त्वया । युजा ।
वयम् । द्युमन्तम् । घोषम् । विजयाय । रुण्महे ॥ ४ ॥

हे मन्यो ईक्षितः स्तुतस्त्वं एकएवासहायएव वहूनां शत्रूणामसिभवसि पर्याप्तोहन्तुं अ
तोविशंविशं तां तामस्मद्विरोधिनीं प्रजां युधये युद्धाय संशिश्राधि सम्पक्तीक्षणीकुरु । किंच हे
अकृत्तरुक् अच्छिन्नदीप्ति त्वया युजा सहायेन वयं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं घोषं सिंहनादवन्तं विज-
याय विशिष्टजयार्थं रुण्महेकुर्मः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विजेपकृदिन्द्रैवानवन्नवोऽस्माकंमन्योअधिपासवेह ।
प्रियंतेनामसहुरेगृणीमसिविद्यातमुत्संयतंआवमृथं ॥ ५ ॥
विजेपकृत् । इन्द्रैः । इव । अनवन्नवः । अस्माकम् । मन्यो इति ।
अधिष्ठाः । अव । इह । प्रियम् । ते । नाम । सहुरे ।
गृणीमसि । विद्या । तम् । उत्सम् । यतः । आवमृथं ॥ ५ ॥

त्वया । मन्यो इति । सहस्रं । आरुजन्तः । हर्षमाणासः ।
धृषिताः । मरुत्वः । तिम्रदंषवः । आयुधा । सम्यक्षिशानाः ।
अग्नि । प्र । यन्तु । नरः । अग्निदरूपाः ॥ १ ॥

हे मन्यो मरुत्वः त्वया सरथं समानामेकमेव रथमारुहसि शेषः आरुजन्तोगच्छन्तो हर्ष-
माणासो हृष्टाः धृषिताः धृष्टास्तिग्मेषवः तीक्ष्णबाणाः आयुधा आयुधानि संशिशानाः सम्यङ्
निरपन्तो मरो युद्धस्य नेतार इन्द्रादयो देवाः त्वदनुचरा वा अग्निरूपाः अग्निरवतीक्ष्णदाहादिकर्मा-
णः यद्वा सन्नद्धाः कवचिनो भिषयन्तु युद्धे सहायार्थं । अत्र त्वयामन्यो सरथमारुह्य रुजन्त इत्या-
दि निरुक्तमनुसन्धेयं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अग्निरिव मन्यो त्विषितः सहस्वसेना नीनः सहुरे हूत एधि ।
हत्वाय शत्रून् विभजस्व वेद ओजो मिमानो विमृधो नुदस्व ॥ २ ॥
अग्निः इव । मन्यो इति । त्विषितः । सहस्व । सेना इनीः । नुः ।
सहुरे । हूतः । एधि । हत्वाय । शत्रून् । वि । भजस्व । वेदः ।
ओजः । मिमानः । वि । मृधः । नुदस्व ॥ २ ॥

हे मन्यो अग्निरिव त्विषितो ज्वलितः सहस्वाभिभव शत्रून् हे सहुरे सहनशील सेनानी-
रेषि भव नोस्माकं संग्रामे हूतः सन् । किंच हत्वाय हत्वा शत्रून् विभजस्व प्रयच्छास्माकं
वेदो धनं शत्रुसेवन्धि । किंच ओजो मिमानः अस्माकं बलं कुर्वन् मृधः शत्रून् विनुदस्व घात-
यत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सहस्वमन्यो अग्निमातिमस्मे रुजन्मृणन्मृणन्ने हि शत्रून् ।
उग्रं ते पाजो न्वा रुरुधेव शीवशनयस एकजत्वम् ॥ ३ ॥

सहस्र । म॒न्यो इति । अ॒भि॒ष्मा॒तिम् । अ॒स्मे इति । रु॒जन् । मृ॒णन् ।
प्र॒हृ॒मृ॒णन् । प्र । इ॒हि । शत्रून् । उ॒ग्रम् । ते । पा॒जः । न॒नु ।
आ । रु॒द्रे । व॒शी । व॒शम् । न॒य॒से । ए॒क॒ज्ज । त्वम् ॥ ३ ॥

हे मन्यो अस्मे अस्माकं अभिषमतिम् अभिगन्तारं शत्रुं सहस्र अभिभव रुजन् मृणन्
हिंसन् प्रहृमृणन् प्रकर्षेण हिंसन् यथा पुनर्नर्जयितया कुर्वन् शत्रून् प्रति मेहि ते तव पाजोबलं
उग्रमुर्ध्ना केनन्वारुद्धे आरुन्धन्ति न तथा संभवति हे एकज असहाम वशीत्वं वशं नयसे
प्रापयसि शत्रुं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एको॒ब॒हूनाम॑सि॒म॒न्य॒वी॒लितो॑वि॒शं॒विशं॑यु॒धये॑सं॒शिश॑ाधि ।
अ॒कृ॒त्त॒रु॒क्त्वया॑यु॒जाव॑यं॒द्यु॒मन्तं॑घो॒र्षंवि॒जया॑यं॒कृ॒ण॒महे ॥ ४ ॥
ए॒कः । व॒हूनाम् । अ॒सि । म॒न्यो इति । ई॒लितः । वि॒शम्॒विशम् ।
यु॒धये॑ । स॒म् । शि॒शा॒धि । अ॒कृ॒त्त॒रु॒क् । त्व॒त्या । यु॒जा ।
व॒यम् । द्यु॒मन्त॑म् । घो॒र्षम् । वि॒ज॒या॒यम् । कृ॒ण॒महे ॥ ४ ॥

हे मन्यो ईलितः स्तुतत्वं एकपदासहायएव बहूनां शत्रूनामसिभवसि पराशोहन्तुं अ
थोविशंविशं तां तामस्मद्विरोधिनीं प्रजां युधये युद्धाय संशिशधि सम्पत्तीक्षणीकुरु । किंच हे
अकृत्तरुक् अञ्छिन्नदीप्ति त्वया युजा सहायेन वयं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं घोर्षं सिंहनादवन्तं विज-
याय विशिष्टजयार्थं कृणमहेकुर्मः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वि॒जे॒प॒रु॒दिन्द्र॑इ॒वान॒व॒व्र॒वोऽस्मा॑कंम॒न्योअ॒धि॒पा॒म॒वे॒ह ।
प्रि॒यंते॑नाम॑स॒द्दुरे॒गृणी॑म॒सि॒वि॒द्भ्रा॒त॒मु॒त्सं॒यत॑आ॒व॒भू॒य ॥ ५ ॥

वि॒जे॒प॒रु॒त् । इन्द्रःइ॒द॒व । अ॒न॒व॒व्र॒वः । अ॒स्मा॑कम् । म॒न्यो इति ।
अ॒धि॒पाः । व्र॒व । इ॒ह । प्रि॒यम् । ते । ना॒म । स॒द्दुरे॑ ।
गृ॒णी॒म॒सि । वि॒द्भ्रा॒ । तम् । उ॒त्सं॒ । यतः॑ । आ॒व॒भू॒य ॥ ५ ॥

हे मन्यो इन्द्रइव विजेषल्लव विजयकर्ता तथा अनवब्रवः अनिन्दितवचनः अनवब्रवो नवक्षिप्तवचनइतियास्कः । ईदृशस्त्वमस्माकं अधिपाअविकं पाता रक्षिता भवेहास्मिन्यज्ञे हे स हुरे शत्रूणांसहनशील ते प्रियं नाम स्तोत्रं शृणीमसि शृणीमः स्तुमः यतोनाम्रः स्तोत्रात् त्वमा बभूथ आभवसि प्रवृद्धोभवसि तमुत्सं बलस्योद्गमयिवारं विद्म जानीमः ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी—

आभूत्यासहजावञ्जसायकसहोविभर्प्यभिभूतउत्तरम् ।
क्रत्वानोमन्योसहमेधेधिमहाधनस्यंपुरुहूतसंसृजि ॥ ६ ॥

आहूत्या । सहजाः । वञ्ज । सायक । सहः । विभर्पि ।
अभिभूते । उत्तरम् । क्रत्वा । नः । मन्यो इति । सह ।
मेदी । एधि । महाधनस्य । पुरुहूत । समसृजि ॥ ६ ॥

हे वज्र वज्रवत्तारभूत हे सायक शत्रूणामन्तकर अभिभूते शत्रूणामभिभावुक मन्यो आभूत्या आभूतिरभिभवः तेन सहजाः सहैवोपन्नस्त्वं उत्तरमुत्कृष्टतरं सहोवलं विभर्पिधारयसि हेमन्यो क्रत्वा कर्मणा सह नोस्माकं मेधेधि स्निग्धोभव । कुत्रेतितदुच्यते महाधनस्य संग्रामना मैतव संग्रामस्य संसृजि सर्गे हे पुरुहूत बहुभिराहूतेति मन्युसंवोधनं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

संसृष्टधनमुभयंसमारुतमस्मभ्यंदत्तावरुणश्चमन्युः ।
भियंदधानाहृदयेपुशत्रवःपराजितासोअपनिलयन्ताम् ॥ ७ ॥ १९ ॥

समसृष्टम् । धनम् । उभयम् । समारुतम् । अस्मभ्यम् । दत्ताम् ।
वरुणः । च । मन्युः । भियम् । दधानाः । हृदयेषु । शत्रवः ।
पराजितासः । अप । नि । लयन्ताम् ॥ ७ ॥ १९ ॥

संसृष्टमविभागयार्पणमुभयं उभयविधं धनं समारुतं सम्यगानीतमस्मभ्यं दत्तां कः
वरुणश्च देवोमन्युश्च भियं भयं हृदयेषु दधानाः शत्रवोऽस्मद्विरोधिन्ः पराजितासः पराजिताः
अपनिहयन्तां अपनिह्नीनाभवन्तु ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

सप्तमेऽनुवाके पदं सूक्तानि तत्र सत्येनेति सप्तचत्वारिंशद्वचं प्रथमं सूक्तं सविस्तृतायाः
सूर्याया आर्पं नवोनवइति तिस्रः अगृक्षराइति द्वे गृष्णाग्नीति द्वे यदश्विनापृच्छमानावित्येका
पूपात्वेतो नयवित्येका अघोरचक्षुरिति च एवमेवादशार्चस्त्रिष्टुभः । तृष्टमेतदित्येषा उरोबृहती
अष्टकद्वादशकद्व्यष्टकवती । पूर्वापरं चरतइहमियंमजया आनःप्रजांजनयवित्येता रितस्रोजग-
त्यः । शिष्टास्त्रयस्त्रिंशदनुष्टुभः । आदितः पञ्चानापृचां सोमो देवता तत एकादशभिः सूर्या स्व-
विवाहं स्तुतवती अतस्तत्रयोर्थः प्रतिपाद्यते स एव देवतात्वेन विज्ञेयः या तेनोच्यते सा देवते-
ति न्यायात् सप्तदश्या देवा देवता अष्टादश्याः सोमाकौ एकोनविंश्याश्चन्द्रमाः सुकिंशुकमि-
त्याद्यानवर्चो विवाहमद्याः आशिषः प्रतिपादकाः अतस्तत्र प्रतिपाद्योर्थो देवता परादेसश्रीरातनू-
रिति द्वे बध्वाः विवाहकाले परिहितस्य वाससः संस्पर्शनिन्दयिष्यौ येष्वध्वश्चन्द्रमिति दंपत्योः
क्षयरोगस्य नाशिनी अतस्तदेवताका परिशिष्टानां षोडशानां सूर्या देवता । तथाचानुक्रान्तं—
सत्येनसप्तचत्वारिंशत्सर्वमनुक्रान्तं । सूक्तं विनियोगोऽलैमिकः ।

तत्र प्रथमा—

सत्येनोत्तंभिताभूमिःसूर्येणोत्तंभिताद्यौः ।

ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्तिद्विसोमोअधिश्चितः ॥ १ ॥

सत्येनं । उत्तंभिता । भूमिः । सूर्येण । उत्तंभिता । द्यौः । ऋतेनं ।

आदित्याः । तिष्ठन्ति । द्विवि । सोमः । अधि । श्रितः ॥ १ ॥

सत्येनं ब्रह्मणा अनन्तात्मना ब्रह्मा खलु देवानां मध्ये सत्यभूतः तेनाधःस्थितेन भूमिरु-
त्तंभिता उपरिस्त्तंभिता यथा अधोऽन पतेत्तथा कृता मदा सत्येनानुत्तमविधोमिना धर्मेण भूमि-
रुत्तंभिता उन्मुना फलिता भवतीत्यर्थः । अतस्ति सत्ये भूम्यां सत्यादयोऽन फलन्ति तथा स-

येण देवेन द्यौरुत्तमिता सूर्योहि द्युस्थानत्वात् दिवं दधार ऋतेन यज्ञेन आदित्याः अदितेः पुत्रादेवास्तपन्ति यज्ञेन यजमानदत्तेन खत्वाहुत्या देवाउपजीवन्ति दिवि द्युलोके सोमोदेव-
तानामाप्यायनकारी बलीरूपोदेवतारूपश्चाधिष्ठितः अघितिष्ठति इति स्वपतिं सोमं सू-
र्यां स्तौति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोमेनादित्याबलिनःसोमेनपृथिवीमृही ।

अथोनक्षत्राणामेपामुपस्थेसोमआहितः ॥ २ ॥

सोमेन । आदित्याः । बलिनः । सोमेन । पृथिवी । मृही । अथो इति ।
नक्षत्राणाम् । एपाम् । उपस्थे । सोमः । आहितः ॥ २ ॥

सोमेनादित्याअदितेः पुत्राः इन्द्रादयोबलिनोभवन्ति ऐन्द्रवायवादिग्रहपरिग्रहादितिभावः
तथा सोमेन आहुत्यात्मनाग्नौहुतेन पृथिवी भूमिः मृही मृहती भवति आहुत्या वृष्टिद्वारेण स-
स्यादिसम्पत्तेः अथो अपिचार्यं सोमोनक्षत्राणामेषां नक्षं प्रायन्तइति नक्षत्राग्रहचमसादयः ते-
पामेपामुपस्थे सोमोरसात्मकआहितः यद्वा प्रसिद्धानामेव नक्षत्राणामुपस्थउपस्थाने द्युलोके
सोमआहितः । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायन्याहरदित्यादिश्रुतेः । देवतारूपसोमपक्षे
सोमेनादित्यादेवाबलिनोबलवन्तोभवन्ति तस्यैकैककलात्वादनात् । प्रथमापिबतेवह्निर्द्वितीया-
पिबतेरविरित्यादिस्मृतेः । सोमेन पृथिवी मृही अमृतसेकेनोपध्याद्यभिवृद्धये पृथिव्याबलवत्त्वं
चन्द्रस्य नक्षत्राणामुपस्थे स्थितिः प्रसिद्धा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोममन्यतेपपिबान्यत्संपिपन्त्योर्पधिम् ।

सोमंपब्रह्माणोविदुर्नतस्याश्रातिकश्चन ॥ ३ ॥

सोमम् । मन्यते । पपिबान् । यत् । सम्पिपन्ति । ओर्पधिम् ।

सोमम् । यम् । ब्रह्माणः । विदुः । न । तस्य । अश्राति । कः । चन ॥ ३ ॥

तं सोमं मन्यते कः पपिवान् वैधेन कामार्थं चिकित्साद्यर्थं पीतः सोमोयेन यत् यमित्यर्थः यंसोममोषधिं वहीरूपं संपिपन्ति सामर्थ्याद्रासायनिकाः न च ससाक्षात्सोमः तर्हि कः उच्यते सोमं हितं मन्यते यं ब्राह्मणः यद्ब्रह्मशब्दो ब्राह्मणशब्दपर्यायोस्ति कुतो नुचरसि ब्रह्मन् । तस्मै मानूयानिधियाय ब्रह्मन् नित्यादि प्रयोगात् । ब्राह्मणा इत्यर्थः ते च ऋत्विजो यजमानाश्च यागसाधनभूतं संस्कर्तुं विदुर्जानन्ति तं तस्यासं यद्वा कर्मणि पठो तं सोमं कश्चनाश्नाति कश्चिदप्ययज्वेति शेषः यज्वेनं भक्षितुमर्हति नान्यदित्यर्थः एवमोषधिपक्षे । अथ चन्द्रपक्ष उच्यते—तं सोमं मन्यते पपिवान् पीतवान् पीतसोमो यजमानः यत् यमोषधिरूपं संपिपन्ति अभिषवग्रावभिरध्वर्यादयो यजमानाश्च न च ससोमः कस्तर्हि यं ब्राह्मणो ब्राह्मणाभिज्ञादैवज्ञाविदुः कथयन्ति चन्द्रमसं । न तस्याश्नातिकश्चनदेवो देवेभ्यो न्योमनुष्यादिः देवा अग्न्यादयोरश्मयो वा यज्ञार्हसोमस्यासोमत्वं न निन्दायै अपितु इतरस्य स्तुत्या इति मन्तव्यं । अपशवोन्ये गोअश्वेभ्य इत्यादिवत् । एवमत्र सौम्या उभयथा योज्याः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आच्छद्दिधानैर्गुपितो बार्हतैः सोमरक्षितः ।

ग्राव्णामिच्छूण्वन्तिष्ठसि ते अश्नाति पार्थिवः ॥ ४ ॥

आच्छत् इति धानैः । गुपितः । बार्हतैः । सोम । रक्षितः । ग्राव्णाम् ।
इत् । शृण्वन् । तिष्ठसि । न । ते । अश्नाति । पार्थिवः ॥ ४ ॥

हे सोम आच्छद्दिधानैः आच्छादयन्ति विधानानि येषां ते आच्छद्दिधानाः तेर्गुपितः तथा बार्हतैः गुपितः स्वान् ब्राजां धार्यादिभिः सप्तभिः सोमपात्रैरक्षितस्त्वं एते वा अमुष्मिन्लोके सोममरक्षन्ति त्रिर्ब्राह्मणं । ग्राव्णामिच्छूण्वन् अभिषवग्राव्णां ध्वनिं शृण्वन्नेव तिष्ठसि ते त्वां पार्थिवः पार्थिवो जनः नाश्नाति नहि द्युस्थश्चन्द्ररूपः सोमोऽत्रत्यैः पानयोग्यो भवति । चन्द्रमा वै सोमो देवानामन्नं तं प्रौणमास्यामभिपुण्वन्तीति वाजसनेयकं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

यस्त्वादेवप्रपिबन्तितत्ताप्यायसेपुनः ।

वायुःसोमस्यरक्षितासमानांमासआकृतिः ॥ ५ ॥ २० ॥

यत् । त्वा । देव । प्रपिबन्ति । ततः । आ । प्यायसे । पुनरिति ।

वायुः । सोमस्य । रक्षिता । समानाम् । मासः । आकृतिः ॥ ५ ॥ २० ॥

हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्त्योपधिरूपं त्रिष्वपि सवनेषु ततोऽनन्तरमेव पुनराप्यायसे आप्यायस्व समिति प्रातःसवने सन्तेषयांसीत्युत्तरयोः सवनयोराप्यायसे । किंच वायुस्तव सोमस्य रक्षिता यथा न शुष्यसि तथा । वायुः शोषकः प्रसिद्धोऽलोके । किंच मासः मस्यते परिमीयते इति मासः सोमः सच समानां संवत्सराणामाकृतिः आकर्ता व्यवच्छेदको भवति संवत्सरे संवत्सरे वसन्तादिकालेष्वनुष्ठीयमानत्वाद् वसन्तेवसन्ते ज्योतिषायजेतेति श्रुतेः । यद्वा सोमाधारवनस्पतिविकारग्रहद्वारेण वायुः सोमस्य रक्षिता भवति । वायुगोपावनस्पतय इति श्रुतेः । एवं बह्नीरूपसोमपक्षे योजना । चन्द्रपक्षेतु हे देव सोम यद्यदा त्वा त्वां प्रपिबन्ति रश्मयोऽपरपक्षे सतः अनन्तरमेव पूर्वपक्षे पुनराप्यायसे वायुश्च सोमस्य सव रक्षिता वाय्वधीनत्वाच्चन्द्रगतेः । किंच समानां संवत्सराणां मासः षष्ठ्येकवचनमेतत् मासस्य आकृतिः कर्ता त्वं चास्यैकेककलाह्लासवृद्धिर्वाहि मासः पूर्यते तैः संवत्सर इति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

रैभ्यांसीदनुदेर्यांनाराशंसीन्योचनी ।

सूर्यायांमद्रमिहासोऽगार्ययैतिपरिष्कृतम् ॥ ६ ॥

रैर्भी । आसीत् । अनुदेर्या । नाराशंसी । निओचनी । सूर्यायाः ।

मद्रम । इत् । वासः । गार्थया । एति । परिष्कृतम् ॥ ६ ॥

आभिः सूर्या स्वविवाहमस्तौदित्युक्तं सूर्यासावित्रीज्ञते रैभी रैभ्यः काश्चन ऋचः । रैभीः शंसति रेभन्तोवैदेवाश्चक्रयश्च स्वर्गं लोकमायनित्यादिब्राह्मणविहिताः रैभ्यः । सा रैभीअनुदेप्यासीत् यजमानवधूविनोदनायानुदीयमाना वयस्यासीत् । तथा नाराशंसी प्रातारत्नमित्यादिका मनुष्याणां स्तुतयो नाराशंस्यः सा नाराशंसी न्योचनी उचतिः सेवकर्म सा वधू-
शुश्रूषार्थं दीयमाना दास्यभवत् । सूर्यायामम भद्रं वासः विचित्रदुक्लादिकमाच्छादनं योग्यं वस्त्रं गाथया परिष्कृतमलंकृतमेति । गाथा गीयते इत्यादिब्राह्मणोक्तागाथा तया गाथया परिष्कृतमस्ति तद्वासोभवदिति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

चित्तिराउपवर्हणं चक्षुराअभ्यञ्जनम् ।

द्यौर्भूमिः कोशः आसीद्यदयात्सूर्यापतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिः । आः । उपवर्हणम् । चक्षुः । आः । अभिः अभ्यञ्जनम् । द्यौः ।

भूमिः । कोशः । आसीत् । यत् । अयात् । सूर्या । पतिम् ॥ ७ ॥

चित्तिर्देवता उपवर्हणं आः आसित् चक्षुरभ्यञ्जनं आः आसीत् यथाहि वृषस्य कनीनिका परापतत् त्रिककुत्रामपर्वतः तेनैककुदेनाञ्जनेन सजातीयेन चक्षुषी अञ्जत तच्चक्षुरेवाञ्जनमासीत् इति द्यौश्च भूमिश्च कोशः आसीत् कोशस्थानीये अभूवां यद्यदा सूर्यापतिं स्वकीयं नववर्तारं सोमं आयात् अगच्छत् तदेवमुपकरणान्यासत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स्तोमा आसन्प्रतिधयः कुरीरं छन्दो अपशः ।

सूर्याया अश्विना वराग्रिरासीत् पुरोगवः ॥ ८ ॥

स्तोमाः । आसन् । प्रतिधयः । कुरीरम् । छन्दः । अपशः ।

सूर्यायाः । अश्विना । वरा । अग्निः । आसीत् । पुरः पुरोगवः ॥ ८ ॥

सूर्यापारथस्य स्तोमाः त्रिवृदादयः प्रतिधयआसन् प्रतिधीयन्तइति प्रतिधयः ईपातिर्य
मायतकाष्टादयः तथा कुरीरं छन्दः कुरीरनामकं छन्दः अनसः ओपशोभवत् येनोपशेरते
सओपशः तादृशायाः सूर्यायाअश्विना अश्विनौ वरा वरौ आस्तामिति शेषः तस्माविवाहे पु
रोगवः पुरोगन्ता पुरतोगन्ता यः पूर्वमेव प्रस्तावार्थं गच्छति तत्स्थानीयोभि्रासीत् । प्रजापतिर्वै
सोमायरात्रेदुहितरंप्रायच्छत् सूर्यासावित्रीं तस्यैसर्वदेवावराआगच्छन्तित्यादिहिर्वाक्षर्ण । अत्राय
मभिप्रायः प्रजापतिः सविता स्वदुहितरं सोमाय प्रायच्छत् सोमाय दास्यामीति मनीषामकरोत्
तस्मिन्समये पुण्याउपचारार्थं प्रदानान्युक्तान्यभवन् तथाच सत्यश्विनौ प्रबलौ सन्तौ आर्जि
पुरतोगत्वा तामलभेतामिति उत्तरत्रापि सोमोवधूयुरभवदित्यादिनायमेवार्थः स्पष्टोभविष्यति ।
योषावृणीतजेन्येत्पादिकमुक्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सोमोवधूयुरभवदश्विनास्तामुभावरौ ।

सूर्यायत्यशंसन्तीं मनसा सविता ददात् ॥ ९ ॥

सोमः । वधूऽयुः । अभवत् । अश्विना । आस्ताम् । उभा । वरा ।

सूर्याम् । यत् । पत्ये । शंसन्तीम् । मनसा । सविता । अर्ददात् ॥ ९ ॥

सोमोवधूयुर्वधूकामोवरोभवत् तस्मिन् समये अश्विना अश्विनौ उभा उभौ वरा वरौ
आस्तां अभूतां यषदा सूर्या पत्ये शंसन्तीं पतिं कामयमानां पर्याप्तयौवनमित्यर्थः सूर्या मन
सासंहिताय सोमाय वराय सवितातपिता ददात् प्रादात् दित्सांचकार ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

मनोअस्याअनआसीद्यौरासीदुतच्छुदिः ।

शुक्लावन्द्वाहावास्तायदयात्सूर्यागृहम् ॥ १० ॥ २१ ॥

मनः । अस्याः । अनः । आसीत् । यौः । आसीत् । उत । शुदिः ।

शुक्लौ । अनुद्वाहौ । आस्ताम् । यत् । अयात् । सूर्या । गृहम् ॥ १० ॥ २१ ॥

अस्याः सूर्यायाः पत्युर्गृहं गच्छन्त्याः अनोरथोमनआसीत् या पतिगृहं त्वया गच्छामीति
मतिरस्ति सा अनआसीत् उतापि च तस्याअनसोयौर्धुलोकः छदिः उपर्यपिधानमासीत् शुक्रौ
दीप्तौ सूर्याचन्द्रमसावनद्धाहौ रथस्य वोढारौ आस्तां अभवतां यद्यदा सूर्यागृहं सोमम-
यादगात् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी—

ऋक्सा॒माभ्या॒न॒भि॒हि॒तौ॒गावौ॒तेसा॒म॒ना॒र्वितः ।

श्रोत्रं॑ते॒च॒क्रेआ॒स्तांदि॒विप॒न्था॑श्चरा॒चरः ॥ ११ ॥

ऋक्सा॒माभ्या॒म॒ । अ॒भि॒हि॒तौ । गावौ॑ । ते । सा॒म॒नौ । इतः॑ ।

श्रोत्रं॑ । ते । च॒क्रे इति॑ । आ॒स्ताम् । दि॒वि । प॒न्थाः । च॒रा॒चरः॥११॥

हे सूर्ये देवि ते तव ऋक्सामाभ्यां अभिधानीस्थानाभ्यां अभिहितौ गावौ गोस्थानी-
यौ सूर्याचन्द्रमसौ सामनौ सामनौ सन्तौ इतो गच्छतः अनोवाहौ पत्युर्गृहं प्रति गच्छतः ते
तव श्रोत्रं श्रोत्रे इत्यर्थः वरस्य गुणग्राहिणी श्रोत्रे एव चक्रे आस्तां मनोरूपस्य रथस्य
श्रोत्रे चक्रे अभवतामित्यर्थः दिवि पन्थाश्चराचरः चलाचलः अत्यन्तं गमनसाधनभूतो मार्गोऽ-
भूत् रथसंचारप्रदेशोऽलोकआसीत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

शुची॑ते॒च॒क्रेया॒त्याव्या॒नोअक्ष॑आ॒हंतः ।

अनो॑मन॒स्मर्य॑सूर्यारो॒ह॒त्य॒प॒ती॒पति॑म् ॥ १२ ॥

शुची॑ इति॑ । ते । च॒क्रे इति॑ । या॒त्याः । वि॒आ॒नः । अक्षः॑ । आ॒हंतः॑ ।

अनः॑ । म॒न॒स्मर्य॑म् । सूर्या॑ । आ । अ॒रो॒ह॒त् । प्र॒ह॒य॒ती । प॒ति॑म् ॥१२॥

यान्त्या गच्छन्त्यास्ते तव अनसश्चक्रे चक्रमणशीठे रथांगे शुची श्रोत्रे आस्तां व्यान-
स्तव व्यानोवायुः अक्षः उभयरथच्छिद्रगामिनी या काष्ठा सा च रथस्य सर्वं भारं वहति सो-
क्षोव्यानोभूत् मनस्मर्यं मनोमयं अनः शकटं सूर्यां पतिं सोमं प्रति प्रयती प्रकर्षेण गच्छन्ती

आरुहत् आरुढवतीं पतिं प्रतिजिगमिषोर्भनोरूपस्य रथस्य पत्युर्गुणश्राविणी श्रोत्रे एव चक्रे
अभूतां व्यानोधारकोवायुश्चेत्यष्टकोऽक्षोभूदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

सूर्यायांवहतुः प्रागोत्सवितायमवास्तंजत् ।

अधामुंहन्यन्ते गावोर्जुन्योः पर्युह्यते ॥ १३ ॥

सूर्यायाः । वहतुः । प्र । अगात् । सविता । यम् । अवऽअस्तंजत् ।

अधामुं । हन्यन्ते । गावः । अर्जुन्योः । परि । उह्यते ॥ १३ ॥

सोमाय प्रदत्तितायाः सूर्यायाः वहतुः कन्यापिपार्थं दातव्योगवादिपदार्थो वहतुः सच
प्रागात् तस्यापि पूर्वमगच्छत् यं वहतुं सविता अस्याः पिता अवासृजत् अवसृष्टवान्
मादादित्यर्थः कदा सागच्छत् कदा वहतुरिति उभयोः कालउच्यते अघामु मघास्त्वित्यर्थः
मघानक्षत्रेषु गावः सवित्रा दत्तागावः सोमगृहं प्रतिहन्यन्ते दण्डैः ताडयन्ते प्रेरणार्थं अर्जु-
न्योः फाल्गुन्योरित्यर्थः तयोर्नक्षत्रयोः सवितुः सकाशात् परि सोमगृहं प्रतिउह्यतेनीयतेर-
थेन ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यदंश्विनापृच्छमानावयातंत्रिचक्रेणवहतुंसूर्यायाः ।

विश्वेदेवाअनुतद्दामजानन्पुत्रःपितरौववृणीतपूपा ॥ १४ ॥

यत् । अश्विना । पृच्छमानौ । अयातन् । त्रिचक्रेण । वहतुम् ।

सूर्यायाः । विश्वे । देवाः । अनु । तत् । वाम् । अजानन् ।

पुत्रः । पितरौ । अवृणीत । पूपा ॥ १४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ यदा पृच्छमानौ सवितारं पटुं आपातं गच्छतं केन साधनेना-
यातं तदुच्यते त्रिचक्रेण चक्रत्रयमुक्तेन रथेन किं पृच्छमानौ सूर्याया वहतुं विवाहमित्यर्थः
तत्तदानीं पां युवां सवितारं प्रतिगच्छन्तौ विश्वे सर्वे देवाः अन्वजानन् अनुज्ञातवन्तः । तथा
पितरौ पुत्रः अश्विनोः पुत्रः पूपा अवृणीत वृतवान् ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

यदयातं शुभस्पतीवरेयं सूर्यामुप ।

कैकं चक्रं वा मासीत्कंदेष्टार्यतस्थयुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

यत् । अयातम् । शुभः । पति इति । वरेयम् । सूर्याम् । उप ।

कं । एकम् । चक्रम् । वाम् । आसीत् । कं । देष्टार्य ।

तस्थयुः ॥ १५ ॥ २२ ॥

हे शुभस्पती उदकस्य स्वामिनौ यव यौ अयानं अगच्छतं कं प्रति वरेयं वर्णीयायाः
सूर्यायाः संवन्धिनं वैरैर्वाचितव्यं वा सवितारमित्यर्थः । किमर्थं सूर्यामुपगन्तुं वा भवतोः सं-
पति दृश्यमानमिदं एकं चक्रं कासीव पुरा कं वा युवां देष्टार्य दानाय प्रवृत्तौ तस्थयुरित्यभिद-
नोर्निवासं पृच्छति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पृथगे द्वाविंशोऽष्टकः ॥ २२ ॥

अथ षोडशी-

हेतैव चक्रैर्ष्ये ब्रह्माणं ऋतुथा विदुः ।

अथैकं चक्रं यद्गुहा तदद्धातय विदुः ॥ १६ ॥

हे इति । ते । चक्रे इति । सूर्ये । ब्रह्माणः । ऋतुस्था । विदुः ।

अथ । एकम् । चक्रम् । यत् । गुहा । तत् । अद्धातयः ।

इत् । विदुः ॥ १६ ॥

अथ स्वयमेव स्वात्मानं प्रति सूर्यो वदति । हे सूर्ये ते तव द्वे चक्रे प्रज्ञाते पुरा दृष्टे द्वे एव
चन्द्रसूर्यात्मके ऋतुथा ऋतुषु विनिर्दिष्टे चक्रे ब्रह्माणोऽप्राप्तणाविदुः अथैकं चक्रं पृथगे संव-
त्सरात्मकं गुहा गुहायां निहितं यदस्ति तदद्धातय इव एवन्मेधाविनामसुपठितं मेधाविमेष
विदुर्जीनन्ति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय वरुणाय च ।

ये भूतस्य प्रचेतस इदं तेभ्यो अकरं नमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै । देवेभ्यः । मित्राय । वरुणाय । च । ये । भूतस्य ।

प्रचेतसः । इदम् । तेभ्यः । अकरम् । नमः ॥ १७ ॥

सूर्यायै सूर्यस्य पद्वयै देवेभ्योऽग्न्यादिभ्यो मित्राय वरुणाय च ये च भूतस्य भूतजातस्य प्रचेतसः सुमतयः अभिमतप्रदा भवन्ति तेभ्यः सर्वेभ्यः इदं नमः नमस्कारमकरं करोमि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

पूर्वापरं चरतो मायै यतौ शिशू क्रीळन्तौ परिं यातो अध्वरम् ।

विश्वान्यन्यो भुवनाभि चष्टे ऋतून् अन्यो विदधे जायते पुनः ॥ १८ ॥

पूर्वऽअपरम् । चरतः । मायया । एतौ । शिशू इति । क्रीळन्तौ ।

परिं । यातः । अध्वरम् । विश्वानि । अन्यः । भुवना । अभिष्टष्टे ।

ऋतून् । अन्यः । विदधत् । जायते । पुनरिति ॥ १८ ॥

कश्चित् पूर्वं गच्छति सूर्यः अन्यस्तमनुचरति चन्द्रमाः एवं पूर्वापरं पौर्वापर्येण मायया स्वमज्ञानेन एतौ आदित्यचन्द्रौ चरतो गच्छतो दिवि तौ शिशू शिशुवद्गमणाज्जायमानत्वाद्वा शिशू इत्युच्येते शिशूसन्तौ क्रीळन्तौ अन्तरिक्षे विहरन्तौ अध्वरं परिं यातः यज्ञं प्रति गच्छतः तयोरन्यआदित्यो विश्वानि भुवना भुवनान्यभिचष्टे अभिपश्यति ऋतून् वसन्तादीन् अन्यश्चन्द्रमाः विदधत् कुर्वन् मासानर्धमासांश्च कुर्वन् पुनः पुनर्जायते यद्यप्यभयोरपि पुनर्जनिरस्ति तथापि स्वयंस्व सर्वदा प्रवृद्धेः उभयोर्नाभिमतः चन्द्रस्य तु हासवृद्धिसद्भावात् पुनः पुनर्जायत इत्युक्तिर्युक्ता चन्द्रमावेजायते पुनरित्यादि श्रुतेश्च ॥ १८ ॥

अतिमूर्तिनाम्येकाहे शुकुपक्षे चान्द्रमसीष्टिः तत्र नवोनवइत्येषा याज्या । सत्रितं च—नवोनवो भवति जायमानस्तरणिर्विश्वदर्शत इति ।

सैषा एकोनविंशी-

नवोनवोभवतिजायमानोह्नांकेतुरुपसामित्यग्रम् ।
भागदेवेभ्योविदधात्यायन्प्रचन्द्रमास्तिरतेदीर्घमायुः॥१९॥

नवःऽनवः । भवति । जायमानः । अह्नाम् । केतुः । उपसाम् ।
एति । अयम् । भागम् । देवेभ्यः । वि । दधाति । आश्विनम् ।
प्र । चन्द्रमाः । तिरते । दीर्घम् । आयुः ॥ १९ ॥

अयं चन्द्रमाजायमानः प्रतिदिनं जायमानएकैककलाधिक्येनोत्पद्यमानः सन् नवोनवो-
भवति प्रतिदिनं नवनवएव भवति एतत्पूर्वपक्षाद्यभिप्रायं तथा अह्नां दिवसानां केतुः प्रसापकः
प्रतिपदादीनां तिथीनां चन्द्रकलाह्रासवृद्धधीनत्वात् सादृशश्चन्द्रमाउपसां प्रभावानामग्रमेति
एतत्कृष्णपक्षान्ताभिप्रायं । केचनैनंषादं आदित्यदेवतमाहुः तस्मिन्क्षेत्रेऽह्नां केतुत्वं उपसामग्र-
तिश्च प्रतिद्वेष्ट्योदेवेभ्योभागं हविर्भागं विदधाति करोति उभयपक्षान्ते किंकुर्वन् आयन् प्र-
तिदिनं ह्रासवृद्ध्यापक्षान्तमभिगच्छन् एतदर्धमासाभिप्रायं चन्द्रमाउकलक्षणोदेवोदीर्घमायुस्ति-
रते वर्धयति ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

सुकिंशुकंशलमलिविश्वरूपं हिरण्यवर्णसुवर्तं सुचक्रम् ।
आरोहसूर्येऽमृतस्य लोकस्थो न पत्यै वहतुं रुणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥
सुकिंशुकम् । शल्मलिम् । विश्वरूपम् । हिरण्यवर्णम् ।
सुवर्तम् । सुचक्रम् । आ । रोह । सूर्ये । अमृतस्य । लोकम् ।
स्थो नम् । पत्यै । वहतुम् । रुणुष्व ॥ २० ॥ २३ ॥

सुकिंशुकं शोभनकिंशुकवृक्षनिर्मितं तथा शल्मलिं शल्मलिवृक्षनिर्मितं विश्वरूपं मा-
नारूपं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं हिरण्यालंकारयुक्तं वा सुवर्तं सुध्रुवर्तं सुचक्रं शोभनच-

क्रोषेत् रथं हे सूर्ये आरोह अश्वतस्पलोकं स्थानं स्पोनं सुखकरं पत्ये सोमाय वहतुं वहनमा-
त्मनः प्रापणं कृणुष्व कुरुष्व । अत्र निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ २० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथैकविंशी-

उदीर्ष्वीतः पतिवती ह्ये॑षा विश्वावसुं नमसा गीभिरीळे ।

अन्यामिच्छ पितृपदं व्यक्तां स ते॒ भा॒गो॒ ज॒नु॒पा॒तस्य॑ विद्धि ॥ २१ ॥

उत् । ईर्ष्वे । अतः । पतिवती । हि । एषा । विश्ववसुम् ।

नमसा । गीः । भिः । ईळे । अन्याम् । इच्छ । पितृपदम् ।

विद्विद्विद्वि । सः । ते । भागः । जनुपा । तस्य । विद्धि ॥ २१ ॥

आभिर्नृणां विवाहः स्तूयते-हे विश्वावसो अतः स्थानात् कन्यासमीपात् उदीर्ष्व उति-
ष्ठ एषा कन्या पतिवती हि संजाता अत उदीर्ष्वेति वा अवः शब्दो योज्यः । विश्वावसुं एतन्नामानं
गंधर्वं नमसा नमस्कारेण गीभिः स्तुतिभिश्च ईळे स्तौमि तर्हि एनां विहाय कां स्वीकरोमीति
यदि वृषे तर्हि अन्यां पितृपदं पितृकुले स्थितां व्यक्तां अनूदेति परिस्फुटां विगतां जनां वा स्त-
नोद्गमादिरादित्येनामौढामित्यर्थः सतादृशः पदार्थस्तेवय भागः कल्पितः तस्य तं भागं विद्धि-
जानीहि जनुपा जन्मना लभस्वेत्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

उदीर्ष्वीतो विश्वावसो नमसेळामहेत्वा ।

अन्यामिच्छ प्रक्ष्वी॑ संजायां पत्यां सृज ॥ २२ ॥

उत् । ईर्ष्वे । अतः । विश्ववसो इति विश्ववसुम् । नमसा ।

ईळामहे । त्वा । अन्याम् । इच्छ । प्रक्ष्वीम् । सृज ।

जायाम् । पत्यां । सृज ॥ २२ ॥

अतोस्माच्छयनाद् हेविश्वावसो कन्यास्वामिन् गन्धर्व उदोर्ष्व उदृच्छ ईरगतौ आदा-
दिकः अनुदात्तेव तस्य लोटिरूपं विश्वावसुर्नामगन्धर्वः कन्यानामधिपतिर्यतः । लभामि ते
नकन्यामिति हिमन्नः । तादृश देव त्वां नमसा नमस्कारेण ईळामहे स्तुमः सत्वमन्यां प्रफर्ष्य
बृहन्नितंवां कन्यामिच्छ जायां मां पत्यासह पुनः संसृज ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

अनृक्षराऋजवंः सन्तु पन्थायेभिः सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
समर्यमासं भगो नो निनीयात्संजास्पत्यं सुयममस्तु देवाः ॥ २३ ॥

अनृक्षराः । ऋजवंः । सन्तु । पन्थाः । येभिः । सखायः । यन्ति ।
नः । वरेयम् । सम् । अर्यमा । सम् । भगः । नः । निनीयात् ।
सम् । जाः पत्यम् । सुयमम् । अस्तु । देवाः ॥ २३ ॥

हे देवाः पन्थाः पन्थानोमार्गाः अनृक्षराः ऋक्षरः कण्टकउच्यते । कंटकरहिताऋजवः अ-
कुटिलाश्च सन्तु येभिर्धैः पथिभिः नोस्माकं सखायो वरेष्वेतावरेयं वरैर्योचितव्यं पितरं प्रति
यन्ति गच्छन्ति तेषंथा इति । किंच अर्यमा देवो नोस्मान् संनिनीयात् सम्प्रकृपापयेत् । तथा भ-
गो देवः संनिनीयात् । हे देवा आसंगतमस्तु पतिकुलमिति शेषः तथा इदं जास्पत्यं जाया-
पत्योर्युगलं सुयममस्तु सुमिथुनमस्तु ॥ २३ ॥

पत्न्या योऽविमोचने प्रत्वा मुं वामीत्येषा । स्रजितं च—अथास्या योऽक्रविचृतेत्यत्रा मुं चामिद-
रुणस्य पाशादिति ।

सैषा चतुर्विंशी—

प्रत्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वा वं घ्रात्सविता सुशेवः ।
ऋतस्य योनौ सुकृतस्य लोके रिरिष्टां त्वा सह पत्या दधामि ॥ २४ ॥

प्र । त्वा । मुञ्चामि । वरुणस्य । पाशात् । येन । त्वा । अवं घ्रात् ।
सविता । सुशेवः । ऋतस्य । योनौ । सुकृतस्य । लोके ।
अरिष्टम् । त्वा । सह । पत्या । दधामि ॥ २४ ॥

जातं पाणिनं सवित्रा मेरितोवरुणआत्मपाशैर्बध्नाति तस्मात् वरुणस्य पाशात् हेवधु त्वा
त्वां प्रमुंचामि येनपाशेन त्वा त्वां सविता वरुणस्य मेरकः सुशेवः सुसुखोबध्नात् बन्धनं कृत-
वात् यज्ञांगपक्षे पत्नीं योक्त्रेण बध्नाति बन्धनस्थ वरुणोभिमानी अतोवरुणपाशात् योक्त्रात्
प्रमुंचामि येन योक्त्रेण सविता कर्मणामनुज्ञावा देवऋत्विक्पाशेनावध्नात् तं मोचयित्वा च ऋत-
स्य यज्ञस्य योनौ स्थाने यागभूमौ सुकृतस्य लोके कर्मक्षेत्रे भूलोकेच अरिष्टां अर्हिंस्तितां पु-
त्रार्थं पत्यासह दधामि स्थापयामि ॥ २४ ॥

अथ पञ्चाविंशी-

प्रेतोमुञ्चामिनामुतःसुबद्धाममुतस्करम् ।

यथेयमिन्द्रमीदृःसुपुत्रासुभगासन्ति ॥ २५ ॥ २४ ॥

प्र । इतः । मुञ्चामि । न । अमुतः । सुबद्धाम् ।

अमुतः । करम् । यथा । इयम् । इन्द्र । मीदृः ।

सुपुत्रा । सुभगा । असन्ति ॥ २५ ॥ २४ ॥

इतः पितृकुलात्प्रमुंचामि त्वां नामुतोभर्तृगृहात्प्रमुंचामि अमुतोभर्तृगृहे सुबद्धां करं य-
थेयं कन्या हेइन्द्र मीदृः सेकः सुपुत्रा सुभगा सुपुत्राभ्यावा सति भवति यथा कुरु ॥ २५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

विवाहानन्तरभाविनि प्रयाणे पूपात्वेतो नयत्विष्यनया रथादियानमारोहयेत् । सूत्रितं-
च-पूपात्वेतो नयतुहस्तगृहेतियानमारोहयेदिति ।

सैषा षड्विंशी-

पूपात्वेतो नयतुहस्तगृह्याश्विना त्वा प्रवहन्त रथेन ।

गृहान् गच्छ गृहर्षनीयथा सो वशिनी त्वं विदथ्य मा वंदासि ॥ २६ ॥

पूपा । त्वा । इतः । नयतु । हस्तगृह्य । अश्विनो । त्वा । प्र ।

वहन्ताम् । रथेन । गृहान् । गच्छ । गृहर्षनी । यथा । असः ।

वशिनी । त्वम् । विदथ्यम् । आ । वंदासि ॥ २६ ॥

हस्तगृहं ग्रासहस्तः पूषा त्वा त्वामितोनयतु प्रापयतु अश्विना अश्विनौ त्वा त्वां रयेन
प्रवहतां प्रगमयतां गृहान् भर्तृसंवन्धिनो गच्छ त्वं गृहपत्नीयथासुः भवसि गृहस्वामिनी
भवसि वशिनी सर्वेषां गृहगतानां वशं प्रापयित्री पत्युर्वशो वर्तमाना वा विदथं पतिगृहं आवदा-
सि आवदसि गृहस्थितं श्रुत्यादिजनमावद ॥ २६ ॥

इहप्रियमित्येषा बध्वागृहप्रवेशिनी । स्रजितंच-इहप्रियं प्रजयाते समृध्यतामिति गृहं प्रवे-
शयेदिति ।

सैषा सप्तविंशती-

इहप्रियं प्रजयाते समृध्यतामस्मिन् गृहे गार्हपत्याय जागृहि ।
एनापत्या तन्वं संसृजस्वाधा जिघ्री विदथ मावदाथः ॥ २७ ॥
इह । प्रियम् । प्रजया । ते । सम् । ऋध्यताम् । अस्मिन् । गृहे ।
गार्हपत्याय । जागृहि । एना । पत्या । तन्वंम् । सम् । संसृजस्व ।
अध । जिघ्री इति । विदथम् । आ । वदाथः ॥ २७ ॥

हे वधु ते तव इहास्मिन् पतिकुले प्रियं प्रजयासह समृध्यतां अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय
गृहपतित्वाय जागृहि बुध्यस्व एना अनेन पत्या सह तन्वं स्वीयं शरीरं संसृजस्व संसृष्टाभव
अथाथ जिघ्री जीर्णौ पायापती युवां विदथं गृहमावदाथः आभिमुख्येन वदत ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशती-

नीललोहितं भवति कृत्यासक्तिर्व्यज्यते ।
एधन्ते अस्याज्ञानयः पतिर्वन्धेपुं वध्यते ॥ २८ ॥

नीललोहितम् । भवति । कृत्या । आसक्तिः । वि । अज्यते ।
एधन्ते । अस्याः । ज्ञानयः । पतिः । वन्धेपुं । वध्यते ॥ २८ ॥

कृत्या अभिचाराभिमानिनी देवता नीललोहितं भवति नीलं च लोहितं च तस्यात्सं भव-
वीत्यर्थः । सा कृत्यासक्तिः आसक्ता अस्यां संबद्धा व्यज्यते त्यज्यते इत्यर्थः तस्यां कृत्यापामप-
गतायां अस्यावध्वात्तावपधन्ते वर्धन्ते पतिर्वन्धेषु सांसारिकेषु बध्यते ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

परदिहिशामुल्यं ब्रह्मभ्यो विभजामसु ।

कृत्यैषापद्वती भूत्या जाया विशते पतिम् ॥ २९ ॥

परा । देहि । शामुल्यम् । ब्रह्मभ्यः । वि । भज । वसु । कृत्या ।

एषा । पत्द्वती । भूत्वी । आ । जाया । विशते । पतिम् ॥ २९ ॥

शामुल्यं शामुलमित्यर्थः शमलं शारीरमलं शरीरावच्छन्नस्य मलस्य धारकं वस्त्रं परा-
देहि परात्यज धृतप्रायश्चित्तार्थं ब्रह्मभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वसुधर्मं विभज प्रयच्छेत्यर्थः । किमर्थं
वधूवासःपरित्यागइति चेत् उच्यते-एषा कृत्या पद्वती पादवती सती जायाभूत्वी भूत्वा पतिं
विशते कृत्यारूपवासःप्रवेशात् कृत्या जाया भूत्वा विशतइत्युपचर्यते । अतस्तत्परित्यागे
कृत्येव त्यक्ता भवतीत्यर्थः यदि वधूवासः स्वयं निधत्ते तदैवं भवतीति वधूवासः संस्पर्शनं नि-
न्दायुक्तं ॥ २९ ॥

अथ विंशी-

अश्रीरातनूर्भवति रुशती पापया मुया ।

पतिर्यद्वध्वोऽवाप्तसा स्वमद्वमभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अश्रीरा । तनूः । भवति । रुशती । पापया । अमुया । पतिः ।

यत् । वध्वः । वाप्तसा । स्वम् । अद्वम् । अभिधित्सते ॥ ३० ॥ २५ ॥

अत्रापि वधूवासःसंस्पर्शनिन्दोच्यते-तनूर्वरस्य संवन्धिनी अश्रीरा अश्रीका भवति ।
कथं स्याच्चेदिति उच्यते-रुशतीरुशदिति वर्णनाम दोषया अमुया अनया पापया पापरूपया
कृत्यया यदियुक्ता चेत्तनूः । वदेवाह-पतिर्यद्यदि वध्वोवाससा स्वमद्वमभिधित्सते परिधातु
मिच्छति ॥ ३० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये पञ्चविंशोऽवर्गः ॥ २५ ॥

अथैकविंशी-

येवध्वश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मायन्ति जनादनु ।

पुनस्तान्युज्ञियादेवानयन्त्यत आगताः ॥ ३१ ॥

ये । वध्वः । चन्द्रम् । वहतुम् । यक्ष्माः । यन्ति । जनात् । अनु ।

पुनरिति । तान् । युज्ञियाः । देवाः । नयन्तु । यतः । आगतः ॥ ३१ ॥

येवध्वश्चन्द्रं हिरण्यरूपं वहतुं ये यक्ष्मा व्याधयोन्यन्ति प्राप्नुवन्ति जनादस्माद्विरोधिनः स
काशाद्वा जनात् यमाख्यात् तान् यक्ष्मान् पुनर्यन्तु प्राप्यन्तु यज्ञिया यज्ञार्हा देवाश्चन्द्रादयः ।
यत आगताः यस्मात्ते यक्ष्मा आगताः तत्रतान् नयन्तु ॥ ३१ ॥

वध्वाः प्रयाणे माविदन्त्येषा जप्या । सूत्रितं च-कल्याणेपु देशवृक्षचतुष्पथेषु माविदन्प
रिपन्थिन इति जपेदिति ।

सैषा द्वाविंशी-

माविदन्परिपन्थिनोऽप्यआसीदन्ति दम्पती ।

सुगेभिर्दुर्गमतीतामपद्रान्त्वरौतयः ॥ ३२ ॥

मा । विदन् । परिपन्थिनः । ये । आसीदन्ति । दम्पती

इति दम्पती । सुगेभिः । दुर्गम् । अति । इताम् । अप ।

द्रान्तु । अरातयः ॥ ३२ ॥

परिपन्थिनः पर्यवस्थातारः शत्रवो माविदन् मापापयन् येपरिपन्थिनो दम्पती आसीद
न्ति अग्निगच्छन्ति सुगेभिः सुगेर्मागेः दुर्गं दुःखेन गन्तुं शक्यं दुर्गमं देशपतीतां अतिगच्छतां
अरातयः अदातारः शत्रवोऽपद्रान्तु अपगच्छन्तु ॥ ३२ ॥

अथ त्रयाविंशी-

सुमङ्गलिरियं वधूरिमांसमेतपश्यत ।

सौभाग्यमस्यैदत्वा पाथास्तं विपरेतन ॥ ३३ ॥

सु॒ष्टम॒ङ्गुलीः । इ॒यम् । व॒धूः । इ॒माम् । स॒मृष्ट॑एतं । पश्य॑न्त ।
 सौ॒भाग्य॑म् । अ॒स्यै । द॒त्वाय॑ । अ॒यम् । अस्त॑म् । वि ।
 परा॑ । इ॒तन् ॥ ३३ ॥

इयं वधूः सुमंगलीः शोभनमंगला अवदमां सर्वे आशीःकर्तारः समेत संगच्छत तां पश्यतश्च । तां संगताश्च दृष्ट्वा अस्याऊढायै सौभाग्यं दत्वाय दत्वा अथ अस्तं गृह्णामैतव स्वस्वसंबन्धिनं विपरेतन विविधं परागच्छत ॥ ३३ ॥

अथ चतुर्विंशी—

तृ॒ष्टमे॒तत्कटु॑कमे॒तद॒पा॒ष्ठव॑द्वि॒पव॑न्मै॒तद॒त्तवे॑ ।
 सू॒र्या॒यो॒ब्र॒ह्मा॒वि॒द्यात्स॒इ॒द्वाधू॑यम॒र्हति ॥ ३४ ॥

तृ॒ष्टम् । ए॒तत् । कटु॑कम् । ए॒तत् । अ॒पा॒ष्ठव॑त् । वि॒पव॑त् ।
 न । ए॒तत् । अ॒त्तवे॑ । सू॒र्याम् । यः । ब्र॒ह्मा । वि॒द्यात् ।
 सः । इ॒त् । वाधू॑यम् । अ॒र्हति ॥ ३४ ॥

अनयापि वधूवस्त्रपरित्यागः प्रतिपाद्यते एतद्वस्त्रं तृष्टं दाहजनकं तथैव तत्कटुकं तथा पाष्ठवत् अपाष्ठमपस्थितमृजीपं तद्वत् तथा विपवत् नैतद्वस्त्रमत्तवे अत्तव्यं अनुपयोग्यं योब्रह्मा ब्राह्मणः सूर्या इदानीं प्रस्तुतां देवीं विद्यात् सम्पूजानीयात् सइत् सएव वाधूर्यं वधूवस्त्रमर्हति ॥ ३४ ॥

अथ पंचविंशी—

आ॒शस॑नं॒वि॒शस॑न॒मथो॑अधि॒विक॑र्त॒नम् ।
 सू॒र्या॒याः प॒श्य॒रूपा॑णि॒तानि॑ब्र॒ह्मा॒तुशु॑न्धति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

आ॒शस॑नम् । वि॒शस॑नम् । अ॒थो इति॑ । अ॒धि॒विक॑र्त॒नम् ।
 सू॒र्या॒याः । प॒श्य॒ । रूपा॑णि । ता॒नि । ब्र॒ह्मा ।
 तु । श॒न्धति ॥ ३५ ॥ २६ ॥

आशसनं तूपाधानं तच्चान्यवर्णं भवति विशसनं शिरसि निधीयमानं तादृशं दृशान्ते
निधीयमानं अधिविकर्तनं यन्निधावासोविष्ठन्तन्ति वान्याशसनादीनि वासांस्यवस्थितानि
सूर्यायारूपाणि भवन्ति तानि पश्य । एवं भूवान्याशसनादीनि पुरा सूर्या स्वशरीरे स्थितानि
अमंगलानि वासांसि विधत्ते तानि रूपाणि सूर्याविद्वस्तावु ब्राह्मणएव तस्माद्वातसः सकाशात्
शुण्यति अपनयति ॥ ३५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

विवाहे कन्याहस्तग्रहणे गृह्णानीत्येषा । स्रष्टवंध—गृह्णामितेसौभगत्वायहस्तमित्यं-
गुष्ठमेव गृहीयादिति ।

तैषा षड्विंशी—

गृह्णामितेसौभगत्वायहस्तंमयापत्याज्जरदष्टिर्यथासः ।
भगोअर्यथासवितापुरन्धिर्मह्यत्वादुर्गार्हपत्यायदेवाः ॥ ३६ ॥

गृह्णामि । ते । सौभगत्वाय । हस्तम् । मया । पत्या ।
ज्जरदष्टिः । यथा । असः । भगः । अर्यमा । सविता ।
पुरन्दधिः । मह्यम् । त्वा । अदुः । गार्हपत्याय । देवाः ॥ ३६ ॥

हेवधूस्ते तव हस्तं गृह्णामि गृह्णामि किमर्थं सौभगत्वाम सौभाग्याय मया पत्या त्वं
यथा जरदष्टिः प्राप्तवार्धक्या असौभवति । भगः अर्यमा सविता पुरन्धिः पूषा एतेदेवाः त्वा
त्वां मह्यं अदुः दत्तवन्तः किमर्थं गार्हपत्याय यथाहं गृह्णतिः स्यामिति ॥ ३६ ॥

अथ सप्तविंशी—

तांपूपञ्जिष्वतंमामेरयस्त्रयस्यांवीजंमनुष्यांश्चपन्ति ।
यान्तुसूतशतीविश्रयतित्रयस्यामुशन्तःमहरामशेषम् ॥ ३७ ॥

ताम् । पूषन् । शिवधर्तमाम् । आ । ईरयस्व । यस्याम् ।

वीजम् । मनुष्याः । वपन्ति । या । नः । ऊरु इति ।

उशती । विश्रयाति । यस्याम् । उशन्तः । प्रहराम् । शेषम् ॥ ३७ ॥

हेपूषन् पोषक एतन्नामकदेव शिवतया अत्यन्तमंगलभूतां तां आहरयस्व सर्वतः प्रेरय । यस्यां ऊरौ बीजं रेतोऽलक्षणं मनुष्यावपन्ति आदधते यानोस्माकं ऊरु उशती कामयमाना विश्रयाते यस्यामूरौ उशन्तः कामयमानाः वयं शेषं स्पर्शनयोग्यं पुंस्मजननं प्रहराम ऊरौ न्यञ्जनसंबन्धं करवामेत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टविंशी-

तुभ्यमग्रेपर्यवहन्त्सूर्यावहतुनासह ।

पुनःपतिभ्योजायांदाअग्नेप्रजयासह ॥ ३८ ॥

तुभ्यम् । अग्रे । परि । अवहन् । सूर्याम् । वहतुना । सह ।

पुनरिति । पतिभ्यः । जायाम् । दाः । अग्ने । प्रजया । सह ॥ ३८ ॥

गन्धर्वाः हेअग्ने तुभ्यं अग्ने पर्यवहन् प्रापच्छन्नित्यर्थः कां सूर्यां केन सह वहतुनासह त्वं च तां सूर्यां वहतुनासह सोमाय प्रापच्छः तद्वदिदानीमपि हेअग्ने पुनः पतिभ्योऽस्मभ्यं जायां प्रजयासह दाः देहि ॥ ३८ ॥

अथैकोनचत्वारिंशी-

पुनःपत्नीमग्निरदायुं पासहवर्चसा ।

दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिशरदःशतम् ॥ ३९ ॥

पुनरिति । पत्नीम् । अग्निः । अदात् । आयुं पा । सह ।

वर्चसा । दीर्घः आयुः । अस्याः । यः । पतिः । जीवाति ।

शरदः । शतम् ॥ ३९ ॥

पुनः स्वगृहीतां पत्नीमग्निरायुषा वर्चसाचसह अदात् प्रायच्छत् अस्याग्निदत्तायाः यः
पतिः पुमान् सदीर्घायुः सन् शरदः शतं संवत्सरशतं जीवाति जीवतु ॥ ३९ ॥

अथ चत्वारिंशी-

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ।

तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

सोमः । प्रथमः । विविदे । गन्धर्वः । विविदे । उत्तरः । तृतीयः ।

अग्निः । ते । पतिः । तुरीयः । ते । मनुष्यजाः ॥ ४० ॥ २७ ॥

जातां कन्यां सोमः प्रथमभावी सन् विविदे लब्धवान् गन्धर्व उत्तरः सन् विविदे अग्निस्तु-
तीयः पतिः तेनैव पश्चान्मनुष्यजाः पतिः तुरीयश्चतुर्थः ॥ ४० ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकचत्वारिंशी-

सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्ग्नये ।

रयिर्च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथोऽइमाम् ॥ ४१ ॥

सोमः । दत् । गन्धर्वाय । गन्धर्वः । दत् । अग्नये । रयिम् । च । पुत्रान् ।

च । अदात् । अग्निः । मह्यम् । अथो इति । इमाम् ॥ ४१ ॥

सोमो गन्धर्वाय प्रथमं ददत् प्रादात् गन्धर्वोऽग्नये प्रादात् अथोऽपि च अग्निरिमां कन्यां
रयिर्धनं पुत्रांश्च मह्यं अदात् ॥ ४१ ॥

अथ द्विचत्वारिंशी-

इहैव स्तुमावियौष्टं विश्वमायुर्व्यश्रुतम् ।

क्रीळन्तोऽपुत्रैर्नमृश्रिर्मोदमानोऽस्वे गृहे ॥ ४२ ॥

इह । एव । स्तुम् । मा । वि । यौष्टम् । विश्वम् । आयुः । वि ।

अश्रुतम् । क्रीळन्तोऽपुत्रैः । नमृश्रिः । मोदमानो । स्वे । गृहे ॥ ४२ ॥

इहैवस्तं इहैवास्मिन्लोके स्तं भवतं मावियौष्टं मापृथग्भूतं विश्वमायुर्व्यभूतं प्राप्तं ।
किंच पुत्रैः नमृभिः पौत्रैः सह स्वेष्टहे मोदमानौ भवतमि विशेषः ॥ ४२ ॥

गृहप्रवेशे आनःप्रजांजनयत्वित्याद्याश्रतसोहोमार्थाः । सूत्रितंच—आनःप्रजांजनयतु-
प्रजापतिरिति च तत्सृभिः प्रत्युचं हुत्वेति ।

षासु प्रथमा सूक्ते त्रिचत्वारिंशी—

आनःप्रजांजनयतुप्रजापतिराजरसायसमनक्त्वयमा ।
अदुर्मङ्गलीःपतिलोकमाविशशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ ४३ ॥

आ । नः । प्र॒जाम् । ज॒नय॒तु । प्र॒जाऽप॒तिः । आ॒ऽज॒र॒साय॑ ।
स॒म । अ॒न॒क्तु । अ॒र्य॒मा । अ॒दुः॒म॒ङ्ग॒लीः । प॒ति॒ऽल॒ोक॒म् । आ ।
वि॒श । श॒म् । नः । भ॒व । द्वि॒ऽप॒दे । श॒म् । च॒तुः॒ऽप॒दे ॥ ४३ ॥

प्रजापतिर्देवानोस्माकं प्रजामाजनयतु अर्यमाचाजरसाय जरापयन्तजोवनाय समनक्तु
संगमयतु सात्वं अदुर्मङ्गलीः दुर्मङ्गलरहिता सुमङ्गली यद्वा यामङ्गलाचारान्द्रूपयति सादुर्मङ्गली
ततोऽन्या अदुर्मङ्गली तादृशी सती पतिलोकं पतिसमीपमाविश प्राप्नुहि । नोस्माकं द्विपदे शं
भव तथाच शं चतुष्पदे भव ॥ ४३ ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशी—

अघोरचक्षुरपतिर्ध्येधिशिवापशुभ्यःसुमनाःसुवर्चाः ।
वीरसूदेवकामास्योनाशन्नोभवद्विपदेशंचतुष्पदे ॥ ४४ ॥

अ॒घो॒र॒ऽच॒क्षुः । अ॒प॒ति॒ऽघ्नी॑ । ए॒धि । शि॒वा । प॒शु॒ऽभ्यः॑ ।
सु॒ऽम॒नाः । सु॒ऽव॒र्चाः । वी॒र॒ऽसूः । दे॒व॒ऽका॒मा । स्यो॒ना ।
श॒म् । नः । भ॒व । द्वि॒ऽप॒दे । श॒म् । च॒तुः॒ऽप॒दे ॥ ४४ ॥

हेवधूस्त्वं अघोरचक्षुः क्रोधादभयंकरचक्षुरेव भव तथा अपतिघ्नी भव तथा पशुभ्यः
शिवा हितकरी भव सुमनाः सुवर्चाश्च भव वीरसूः पुत्राणामेव प्रसवित्री देवकामास्योना सु-
त्वक्राच भव ॥ ४४ ॥

अथ पञ्चत्वारिंशी-

इमांस्त्वमिन्द्रमीदृःसुपुत्रांसुभगांरुणु ।
दशास्यांपुत्रानाधेहिपतिमेकादशंकधि ॥ ४५ ॥

इमाम् । त्वम् । इन्द्र । मीदृः । सुपुत्राम् । सुभगाम् । रुणु । दश ।
अस्याम् । पुत्रान् । आ । धेहि । पतिम् । एकादशम् । कधि ॥ ४५ ॥

हे इन्द्र त्वं इमां वधूं सुपुत्रां सुभगां च रुणु कधि अस्यां वध्वां दशपुत्रानाधेहि प-
तिमेकादशं कधि । दशपुत्राः पतिरेकादशो यथा स्यात्तथा कधि रुणु ॥ ४५ ॥

अथ षट्त्वारिंशी-

सम्राज्ञीश्वशुरेभवसम्राज्ञीश्वश्वाम्भव ।
ननान्दरिसम्राज्ञीभवसम्राज्ञीअधिदेवपुं ॥ ४६ ॥

सम्राज्ञी । श्वशुरे । भव । सम्राज्ञी । श्वश्वाम् । भव । ननान्दरि ।
सम्राज्ञी । भव । सम्राज्ञी । अधि । देवपुं ॥ ४६ ॥

हे वधूः श्वशुरादिषु त्वं सम्राज्ञी भव देवेषु देवरेष्वित्यर्थः ॥ ४६ ॥

समञ्जन्वित्येषा वरस्यदधिप्राशने वधूवरयोः हृदयस्पर्शनेवा विनियुक्ता । तथाच सवि-
समञ्जन्तुविश्वेदेवाइति दधिपाशम्य प्रतिप्रयच्छेदाज्यशोषेणवानकिहृदयवति ।

तैषा सप्तत्वारिंशी-

समञ्जन्तुविश्वेदेवाःसमापोहृदयानिनौ ।
संमातरिश्वांसंधातासमुदेष्ट्रीदधानुनौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

सम् । अञ्जन्तु । विश्वे । देवाः । सम् । आपः । हृदयानि ।
नौ । सम् । मातरिश्वा । सम् । धाता । सम् । देष्ट्री ।
देष्ट्री । दधानु । नौ ॥ ४७ ॥ २८ ॥

विश्वेदेवाः सर्वेदेवानौ हृदयानि मानसानि समञ्जन्तु सम्यगञ्जन्तु अपगतदुःखादिक्लेशानि
 कृत्वा लौकिकवैदिकविषयेषु प्रकाशयुक्तानि कुर्वन्तिवत्यर्थः । आपश्च समञ्जन्तु तथा मातरि-
 श्वा नौ हृदयानि सन्दधातु आवयोर्बुद्धीः परस्पराणुकूलाः करोत्वित्यर्थः धाताव सन्दधातु देष्टी
 दात्री फलानां सरस्वतोत्यर्थः साच सन्दधातु सन्धानं करोतु ॥ ४७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य तृतीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्वाजापिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरनुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण
 सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येऽष्टमाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेऽप्योत्थितं जगत् । निर्गमे तमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अष्टमाष्टकस्य चतुर्थोऽध्याय आरभ्यते । तत्र विहीतित्रयोविंशत्युचं द्वितीयं सूक्तं वृषाक-
पिर्नामिन्द्रस्य पुत्रः सच इन्द्राणीन्द्रश्चैतेत्रयः संहताःसंवादं कृतवन्तः तत्र विहितोत्तोरस्तुक्षप
किंसुबाहोस्वंगुरे इन्द्राणीमासुनारिष्विति द्वे उक्ष्णोहिमे अयमेमीति चतस्रस्तयेतानवचंइन्द्रवा-
क्पानि अतस्तासामिन्द्रकृषिः । पराहीन्द्रेति पंच अवीरामिव द्वे वृषभोनविग्मशृंगइत्याधाश्च-
तस्रस्त्येकादशचं इन्द्राण्यावाक्पानि अतस्तासामिन्द्राणीकृषिः उवेअंव वृषाकपायिरेवति
पशुर्हनामेति तिस्रोवृषाकपेर्वाक्पानि अतस्तासां वृषाकपिर्कृषिः । सर्वसूक्तमैन्द्रं पंचपदापंक्ति-
च्छन्दस्कं । तथाचानुक्रान्तं—विहिन्पधिकेन्द्रोवृषाकपिरिन्द्राणीन्द्रश्चसमूदिरेपांकमिवि । पष्ठेह-
नि ब्राह्मणाच्छंसिनउक्थशस्त्रे एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—अथवृषाकर्पिंशंसिघथाहोताग्याधांचतुर्थ-
इति । यदि पष्ठेहन्युक्थस्तोत्राणि द्विपदासुनस्तुवीर्यं सामगायद्विवेदमहरमिष्टोमःस्यात् तदानीं
ब्राह्मणाच्छंसी माध्यन्दिनसवने आरंभणीयाभ्यजर्ष्वेतत्सूक्तं शंसेद्विश्वजित्पि । तथाचसू-
त्रितं—सुकीर्षिं ब्राह्मणाच्छंसी वृषाकर्पिं च पांकं शंसमिति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ विहितोत्तोरस्तुक्षपनेन्द्रदेवर्ममंसत् ।

यत्रामददृषाकर्पिर्यःपृष्टेपुमत्सखाविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १ ॥

वि । हि । सोतोः । अस्तुक्षत । न । इन्द्रम् । देवम् । अमंसत् ।

यत्र । अमदत् । वृषाकर्पिः । अर्यः । पृष्टेर्षु । मत्सखा ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १ ॥

सोतोः सोमाभिषवं कर्तुं व्यसृक्षत यागं प्रति मया विसृष्टा अनुज्ञावाः स्तोतारोवृषाकपेर्ष-
टारः हीतिपूरणः तत्र देवं घोतमानमिन्द्रं मां नार्भसत् मयापेरिवाः सन्तोपि वेस्तोतारो नस्तुतव-
न्तः किन्तु मम पुत्रं वृषाकपिमैव स्तुतवन्तः यत्र येषु पृष्टेषु सोमेन मवृद्धेषु यागेषु अयं स्वामी
वृषाकपिर्षम पुत्रोमत्सखा ममसत्तिभूतः सन् अमदत् सोमपानेन हृष्टोभूत् यद्यप्येवं तथापीन्द्रो-

हं विश्वस्मात् सर्वस्मात् जगतउत्तरउत्कृष्टतरः । माधवभद्रास्तु विहिसोतोरित्येषा ऋग्निन्द्राण्यावा-
क्यमितिमन्यन्ते । तथाच तद्वचनम् इन्द्राण्यैकल्पितं हविः कश्चिन्मृगोदुष्वत् इन्द्रपुत्रस्य वृषाक-
पेर्विषये वर्तमानस्तत्रेन्द्रमिन्द्राणी वदतीति । तस्मिन्पक्षे त्वस्याकचोयमर्थः सोतोः सोमाभिषवं
कर्तुंविहसस्तृक्षत उपरतसोमाभिषवाआसन् यजमाना इत्यर्थः । किंच मम पतिमिन्द्रं देवं नामं-
सत स्तोतारोनस्तुवन्ति । कुत्रेत्याह—यत्र यस्मिन् देशे पुष्टेषु प्रवृद्धेषु धनेषु अर्यः स्वामी वृषा-
कपिरमदत्त मत्सत्त्वामत्पियश्चेन्द्रोविश्वस्मात् सर्वस्मात् जगतउत्तरउत्कृष्टतरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पराहीन्द्रावसि वृषाकपेरतिव्यथिः ।

नोअहंप्रविन्दस्यन्यत्रसोमपीतये विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ २ ॥

परा । हि । इन्द्र । धावसि । वृषाकपेः । अति । व्यथिः ।

नो इति । अहं । प्र । विन्दसि । अन्यत्र । सोमं पीतये ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वमायन्तं व्यथिश्चलितः वृषाकपेर्वृषाकर्षिपराधावसि प्रणिगच्छसि अन्यत्र सो
मपीतये सोमपानाय नोअहं नैवच प्रविन्दसि प्रगच्छसीत्यर्थः सोयमिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

किमयं त्वां वृषाकपिश्चकार हरितो मृगः ।

यस्माद् इरस्यसीदुन्व१र्योवापुष्टिमहसु विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ३ ॥

किम् । अयम् । त्वाम् । वृषाकपिः । चकार । हरितः । मृगः ।

यस्मै । इरस्यसि । इत् । ऊँ इति । नु । अर्यः । वा ।

पुष्टिमत् । वसु । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वां प्रविहरितो हरितवर्णो मृगो मृगभूतोयं वृषाकपिः मृगजातिर्हि वृषाकपिः किंमि
यं चकाराकर्षित्वं तस्मै वृषाकपये पुष्टिमत्पोषयुक्तं वसु धनं अर्योवा उदार इव सत्त्वं नुक्षिपं
इरस्यसीत् प्रपच्छस्येव यइन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यमिमंत्वं वृषाकपिंप्रियमिन्द्राभिरक्षसि ।

श्वान्वंस्यजंभिषदपिकर्णेवराहयुर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ४ ॥

यम् । इमम् । त्वम् । वृषाकपिम् । प्रियम् । इन्द्र । अभिरक्षसि ।

श्वा । नु । अस्य । जंभिषत् । अपि । कर्णे । वराहयुः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं प्रियमिष्टं पुत्रं यमिमं वृषाकपिं अभिरक्षसि परिपालयसि अत्यैनं वृषाक-
पिं द्वितीयार्थे पठौ । वराहयुर्वराहमिच्छन् श्वा नृक्षिपं जंभिषत् भक्षयतु । अपिच कर्णे गृह्णा-
त्विति शेषः श्वानोहि वराहमिच्छन्ति । सिद्धमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रियात्तृष्टानिमेकपिर्व्यक्ताव्यद्दुपत् ।

शिरोन्वंस्यराविपुंसुगदुष्कर्णेभुवंविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ५ ॥ १ ॥

प्रिया । तृष्टानि । मे । कृपिः । विश्वंक्ता । वि । अद्दुपत् ।

शिरः । नु । अस्य । राविपुम् । न । सुगम् । दुःकर्ते ।

भुवम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ५ ॥ १ ॥

मेमहाभिन्द्राण्यै तृष्टानि यजमानैः कल्पितानि प्रिया प्रियाणि व्यक्ता व्यक्तानि आ-
व्यैर्विशेषेणाक्तानि हवींषि कश्चिद्वृषाकपेर्विषये वर्तमानः कपिर्व्यद्दुपत् रूपयाभास ततोहमस्य
तत् कपिस्वामिनोवृषाकपेः शिरोनृक्षिपं राविपुं दुनीयां दुष्कृते दुष्टस्य कर्मणः कर्णे वृषाकप-
येस्मै सुगं सुत्वं नभुवं नभवेयं अस्मै सुतप्रदात्री नभवाभीत्यर्थः । यस्यापम पततिन्द्रोविश्व-
स्मादुत्तरः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

नमत्स्वीसुभसत्तरानसुयाशुतराभुवत् ।

नमत्प्रतिच्यवीयसीनसक्थ्युद्यमीयसीविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ६ ॥

न । मत् । स्वी । सुभसत्तरा । न । सुयाशुतरा । भुवत् । न ।

मत् । प्रतिच्यवीयसी । न । सक्थि । उत्त्यमीयसी ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ६ ॥

मत् मत्तोऽन्यास्त्री सुभसत्तरा अतिशयेन सुभगा नभवत् नभवति नास्तीत्यर्थः । किंच मत्तोऽन्यास्त्री सुयाशुतरा अतिशयेन सुसुखातिशयेन सुपुत्रावा नभवति । तथाचमद्धान्तरं—द-
दातिमहंयादुरीयाशूनांभोज्याशतेति । किंच मत् मत्तोऽन्या प्रतिच्यवीयसी पुमांसं प्रतिशरी-
रस्यात्यन्तं च्यावयित्री नास्ति । किंच मत्तोऽन्यास्त्री सक्थि सक्थउद्यमीयसी संभोगेत्यन्तमु-
त्क्षेत्री नास्ति न मत्तोऽन्या काचिदपि नारी मैथुनेनुगुणं सक्थ्युद्यच्छतीत्यर्थः । मम पतिरि-
न्द्रोविश्वस्मादुत्तरउत्कृष्टः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उवेअंवसुलाभिकेययेवांगभविष्यति ।

भसन्मेअंवसक्थिमेशिरमिर्वीवहृष्यतिविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ७ ॥

उवे । अम्ब । सुलाभिके । यथाहृव । अह । भविष्यति ।

भसत् । मे । अम्ब । सक्थि । मे । शिरः । मे । विहृव ।

हृष्यति । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ७ ॥

एवमिन्द्राण्याशभोवृषाकपिर्वीति । उवेइति संबोधनार्थोनिपातः हे अंव मातः सुला
भिके शोभनलाभे त्वया यथैव येन प्रकारेणैवोक्तं तथैव तदंगक्षिप्तं भवविष्यति भवतु कि-
मनेन त्वदनुमीतिकारिणामहेणममप्रयोजनं । किंच मे मम पितुस्त्वदीयोभसत् भगवत्पुत्र्यतां

किंच मेम पितरमिन्द्रं त्वदीयं सविधचोपयुज्यतां किंच मेम पितरमिन्द्रं त्वदीयं शिरश्च
मिपात्रापेन वीव यथाकोकिलादिकः पक्षी तद्वत् हृष्यति हर्षयतु ममपितेन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥७॥

अथाष्टमी—

किंसुवाहोस्वहुरेपृथुष्टोपृथुजाघने ।

किंशूरपत्निनस्त्वमुभ्यमीपितृपाकंर्पिविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ८ ॥

किम् । सुवाहो इति सुस्वाहो । सुह्रस्वः । पृथुस्तो इति पृथुस्तो ।

पृथुस्तो जघने । किम् । शूरपत्नि । नः । त्वम् । अग्नि । अमीपि ।

वृपाकंर्पिम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ८ ॥

इन्द्राणींकृद्वाइन्द्रउपशमयति हेसुवाहो शोभनवाहो स्वंगुरे शोभनांगुलिके पृथुष्टो पृथु-
केशसंघाते पृथुजघने विस्तीर्णजघने शूरपत्नि वीरभार्ये हेइन्द्राणि त्वं नोस्पदीयं वृपाकंर्पि
किं किमर्थं अहमपि अग्निकृष्यति एकः किंशब्दः । यस्य पितेन्द्रोहं विश्वस्मादुत्तरः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अवीरामिवमामयंशूरारुहमिमन्यते ।

उताहमस्मिर्वीरिणीन्द्रपत्नीमरुत्सखाविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ९ ॥

अवीरामिव इव । माम् । अहम् । शूरारुहः । अग्नि । मन्यते ।

उत । अहम् । अस्मि । वीरिणी । इन्द्रपत्नी ।

मरुत्सखा । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ९ ॥

पुनरिन्द्राणीं ब्रूते—शूरारुहान्तुकोष्टगोपे वृपाकंर्पिमांमिन्द्राणीमवीरामिवाभियन्यते विजा-
नाति । उतापिच इन्द्रपत्नीन्द्रभार्या अहमिन्द्राणी वीरिणी पुत्रवती मरुत्सखा मरुद्भिर्मुक्ता
चास्मि भवामि यस्या मम पितरिन्द्रोविश्वस्मादुत्तरः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

संहोत्रंस्मपुरानारीसमनंवावगच्छति ।

वेधाकृतस्यवीरिणीन्द्रपत्नीमह्नीयतेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १० ॥ २ ॥

अथ षष्ठी—

नमत्स्त्रीसुभसत्तरानसुयाशुतराभुवत् ।

नमत्प्रतिच्यवीयसीनसक्थ्युद्यमीयसीविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ६ ॥

न । मत् । स्त्री । सुभसत्तरा । न । सुयाशुतरा । भुवत् । न ।

मत् । प्रतिच्यवीयसी । न । सक्थि । उत्द्यमीयसी ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ६ ॥

मत् मत्तोऽन्यास्त्री सुभसत्तरा अतिशयेन सुभगा नभवत् नभवति नास्तीत्यर्थः । किंच मत्तोऽन्यास्त्री सुयाशुतरा अतिशयेन सुसुखातिशयेन सुपुत्रावा नभवति । तथाचमन्त्रान्तरं—द-
दातिमहं पादुरीपाशूनां भोज्याशतेति । किंच मत् मत्तोऽन्या प्रतिच्यवीयसी पुमांसं प्रतिशरी-
रस्यात्यन्तं व्यावपित्री नास्ति । किंच मत्तोऽन्या सक्थि सक्थ्युद्यमीयसी संभोगेऽत्यन्तमु-
त्क्षेप्त्री नास्ति न मत्तोऽन्या काचिदपि नारी मैथुनेऽनुगुणं सक्थ्युद्यच्छतीत्यर्थः । मम पतिरि-
न्द्रो विश्वस्मादुत्तरउत्कृष्टः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उवेअंबसुलाभिकेयथेवांगभविष्यति ।

भसन्मेअंबसक्थिमे शिरोमेवीवहृष्यति विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ ७ ॥

उवे । अम्ब । सुलाभिके । यथाऽइव । अङ्ग । भविष्यति ।

भसत् । मे । अम्ब । सक्थि । मे । शिरः । मे । विहृष्यति ।

हृष्यति । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ७ ॥

एवमिन्द्राण्याशमो वृषाकपिब्रवीति । उवेइति संबोधनाथोऽनिपातः हे अंब मातः सुला
भिके शोभनलाभे त्वया यथैव येन प्रकारेणैवोक्तं तथैव तदंगक्षिपं भवविष्यति भवतु कि-
मनेन त्वदनुपीतिका रिणाग्रहेण मम योजनं । किंच मे मम पितुस्त्वदीयो भसत् भगवत्पुत्र्यता

हे इन्द्र सजनोनेशे मैथुनं कर्तुं नेष्टे नशक्नोति यस्य जनस्य कष्टं शेषः प्रजननं स-
कथ्या सक्थिनी अन्तरा रंभते लंभते सेव स एव स्त्रीजने ईशे मैथुनं कर्तुं शक्नोति यस्य जनस्य
निषेदुषः शयानस्य रोमशमुपस्थं विजृम्भते विवृतं भवति यस्यच पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

नसेशेयस्यरोमशानिषेदुषोविजृम्भते ।

सेदीशेयस्यरंभतेन्तरासक्थ्याऽकष्टद्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १७ ॥

न । सः । ईशे । यस्य । रोमशम् । निषेदुषः । विजृम्भते ।

सः । इत् । ईशे । यस्य । रंभते । अन्तरा । सक्थ्या । कष्टम् ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १७ ॥

सजनो नेशे मैथुनं कर्तुं नेष्टे यस्यनिषेदुषः शयानस्य रोमशमुपस्थं विजृम्भते विवृतं भ-
वति सेव स एव जनः ईशे ईष्टे मैथुनं कर्तुं शक्नोति यस्य नरस्य कष्टं प्रजननं सकथ्या स-
क्थिनी अन्तरारंभते लंभते सिद्धमन्यत् । पूर्वोक्त्यतिरेकोवद्वष्टव्यः । पूर्वस्याष्टचि यियप्सु-
रिन्द्राणीन्द्रं वदति अत्र यियप्सुरिन्द्रइन्द्राणीं वदतीत्यविरोधः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

अयमिन्द्रवृषाकपिः परस्वन्तंहतं विदत् ।

असिसूनां नवं चरुमादेधस्यान आर्चितं विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १८ ॥

अयम् । इन्द्र । वृषाकपिः । परस्वन्तम् । हतम् । विदत् ।

असिम् । सूनाम् । नवम् । चरुम् । आत् । एधस्य । अनः ।

आर्चितम् । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १८ ॥

हेइन्द्रायं वृषाकपिः परस्वन्तं परस्वमात्मनो विषये यत्तमानं हतं हिंसितं विदत् विदुः
वयाहतस्य तस्य विशसनायासिं शस्त्रं सूनां उद्धानं पाकार्थं नवं प्रत्यये चरुं भाटं आदन-
न्तरं एधस्य काष्ठस्यार्चितं पूर्णं अनः शकटं च विदुः यम पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ १८ ॥

अथेन्द्रो ब्रवीति मे मदर्थं पञ्चदश पञ्चदशसंख्याकान् विंशतिं विंशतिसंख्याकांश्चोक्षः
 वृषभान् सार्कं सैहव भार्गवेन्द्राण्यापेरितायष्टारः पचन्ति उतापिचाहमस्मिताभक्षयामि जग्धा-
 चाहंपीवइव स्थूलएव भवामीति शेषः । मे मनोआ उभौच कुक्षी पृणन्ति सोमेन पूरयन्ति यष्टा-
 रः सोहमिन्द्रः सर्वस्मादुत्तरः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

वृषभोनतिग्मशृङ्गोऽन्तर्युथेपुरोरुवत् ।

मन्थस्तइन्द्रशंहृदेयंतेसुनोतिभावयुर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १५ ॥ ३ ॥

वृषभः । न । तिग्मशृङ्गः । अन्तः । युथेपु । रोरुवत् ।

मन्थः । ते । इन्द्र । शम् । हृदे । यम् । ते । सुनोति ।

भावयुः । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अथेन्द्राणी ब्रवीति—तिग्मशृङ्गः तीक्ष्णशृङ्गः वृषभोन यथा वृषभोयुथेषु गोसंघेष्वन्तर्ग-
 ध्ये रोरुवत् शब्दं कुर्वन् गाअभिरमयति तथा हे इन्द्र त्वंमामभिरमयेतिशेषः । किंच हे इन्द्र ते
 तव हृदेहृदयाय मंधोदध्रोर्मथनवेलायां शब्दं कुर्वन् शंकरोभवत्वितिशेषः । किंच ते तव यंसोमे भा-
 वयुर्भावमिच्छन्तीन्द्राणी सुनोत्यग्निपुणोति सोपिशंकरोभवत्वित्यर्थः मम पतिरिन्द्रो विश्वस्मा-
 द्भुत्तरः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी—

नसेशेयस्यरम्बतेन्तरासक्थ्याः कपृत् ।

सेद्रीशेयस्यरोमशंनिपेदुपोविजृम्भतेविश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १६ ॥

न । सः । ईशे । यस्य । रम्बते । अन्तरा । सक्थ्या । कपृत् ।

सः । इत् । ईशे । यस्य । रोमशम् । निःसेदुपः । विजृम्भते ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १६ ॥

हेइन्द्राणि अहमिन्द्रः सख्युर्मम सखिभूताद्वृषाकपेर्ऋते प्रियं वृषाकपिं विना नरराण न-
रमे । अप्यं अप्सुभवं अद्भिर्वा संस्कृतं प्रियं प्रीतिकरमिदमुपस्थितं हविर्देवेषु देवानां मध्ये
यस्य महेन्द्रस्य सकाशं गच्छति तथाहमिन्द्रः सर्वस्मादुत्कृष्टः । यद्वायमर्थः हे इन्द्राणि वृषा-
कपेः सख्युरिन्द्रादृते हं वृषाकपिनरराण नरमे । अन्यत्समानं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रे आदुसुसुपे ।

घसत्तइन्द्रउक्षणः प्रियं काचित्करं हविर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १३ ॥

वृषाकपायि । रेवति । सुपुत्रे । आत् । ऊँ इति । सुसुपे ।

घसत् । ते । इन्द्रः । उक्षणः । प्रियम् । काचित्करम् ।

हविः । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १३ ॥

हेवृषाकपायि कामानां वर्षकत्वादभीष्टदेशगमनाच्चेन्द्रो वृषाकपिस्तस्य पत्नि यदा वृषा-
कपेर्मम मातरित्यर्थः रेवति धनवति सुपुत्रे सुसुपे हेइन्द्राणि ते तवायमिन्द्रउक्षणः सेचनसम-
र्थात् आदु अनन्तरमेव शीघ्रमेवेत्यर्थः पशून् घसत् माश्नातु । किंच त्वं काचित्करं कं सुखं त-
स्याचित् संधः तत्करं हविः प्रियमिदं कुर्विति गोपः । किंच ते पविरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः । त-
थाच यास्यः—वृषाकपायिरेवतिसुपुत्रे मध्यमेन सुसुपे माध्यमिकया वाचा सुपासा धुसादिनीतिवासा-
धुसानिनीतिवा प्रियं कुरुष्व सुखाचयकरं हविः सर्वस्माद्यइन्द्रउत्तरइति ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

उक्षणो हि मे पञ्चदशमा कंचन्ति विंशतिम् ।

उताहर्मस्त्रिपीव इदुभा कुक्षी पृणन्ति मे विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः ॥ १४ ॥

उक्षणः । हि । मे । पञ्चदश । साकम् । पंचन्ति । विंशतिम् ।

उत । अहम् । अद्भि । पीवः । इत् । उभा । कुक्षी इति ।

पृणन्ति । मे । विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १४ ॥

समृद्धोत्रम् । स्म । पुरा । नारि । समनम् । वा । अव । गच्छति ।

वेधाः । क्रतस्य । वीरिणी । इन्द्रक्षपत्नी । महीयते ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १० ॥ २ ॥

नारी स्त्री क्रतस्य सत्यस्य वेधाविधात्री वीरिणी पुत्रवतीन्द्रपत्नीन्द्रस्य भार्या इन्द्राणी संहोत्रं
तम समीचीनं यज्ञं तल्लु समनंवा संग्रामंवा समिति समनमिव संग्रामनामसु पाठात् । अवपति
पुरागच्छति महीयते स्तोतृभिः स्तूयते च । तस्यामम पतिरिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

इन्द्राणीमासु नारिपुसु भगांमहमश्रवम् ।

नृह्यस्या अपरं च न जरसा मरते पतिर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ११ ॥

इन्द्राणीम् । आसु । नारिपु । सुभगांम् । अहम् । अश्रवम् ।

नृहि । अस्याः । अपरम् । च न । जरसा । मरते । पतिः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ ११ ॥

अथेन्द्राणीमिन्द्रः स्तौति आसु सौभाग्यवत्तया प्रसिद्धासु नारिपु स्त्रीणां मध्ये इन्द्रा-
णी सुभगां सौभाग्यवतीमहमिन्द्रोऽश्रवमश्रीपं । किंचास्या इन्द्राण्याः पतिः पालको विश्वस्मा-
दुत्तरः उत्कृष्टः इन्द्रोपरं च नान्यद्भूतजातमिव जरसा वयोहात्या नहि मरते नखलुन्नियते । य-
द्वेयं वृषाकपेर्वाक्यं तस्मिन्पक्षेहमिति शब्दो वृषाकपि परतया योज्यः । अन्यस्तमानं ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

नाहमिन्द्राणिरारणसख्युर्दृपाकपेर्कृते ।

यस्पेदनप्यहविः प्रियं देवेषु गच्छति विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १२ ॥

न । अहम् । इन्द्राणि । ररण । सख्युः । दृपाकपेः । कृते । यस्य ।

दुदम् । अप्यम् । हविः । प्रियम् । देवेषु । गच्छति ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ १२ ॥

अथैकविंशी-

पुनरोहि वृषाकपे सुविता कल्पयावहे ।

य एषः स्वमनंशनोस्तमेपि पथा पुनर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २३ ॥

पुनः । आ । इति । वृषाकपे । सुविता । कल्पयावहे ।

यः । एषः । स्वमनंशनः । अस्तम् । एषि । पथा । पुनः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २१ ॥

आगत्य प्रतिगतं वृषाकपिमिन्द्रो ब्रवीति-हे वृषाकपे त्वं पुनरोहि अस्मान्पति आगच्छ आगेतेषु त्वयि सुविता सुवितानि कल्पाणानि त्वच्चित्तमीतिकराणि कर्माणि कल्पयावहे इन्द्राण्यहं चावामुभौ पर्यालोच्य कुर्याव । किंच यः स्वमनंशनः उदयेन सर्वस्य प्राणिनः स्वमानां नाशयितादित्यः स एष त्वं पथा मार्गेणास्तमात्पीयमावाप्तं पुनरेषि गच्छसि । यतो हि मिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः । तथाच यास्कः-सुप्तस्तानिवः कर्माणिकल्पयावहेय एष स्वमनंशनः स्वमानाशयस्यादित्य उदयेन सोस्तमेपि पथा पुनरिति ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी-

यदुदञ्चो वृषाकपे गृहमिन्द्राजं गन्तव ।

कं स्य पुल्वघो मृगः कमजं जनयोर्पनो विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २२ ॥

यत् । उदञ्चः । वृषाकपे । गृहम् । इन्द्र । अजं गन्तव । कं ।

स्यः । पुल्वघः । मृगः । कम । अजम् । जनयोर्पनः ।

विश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २२ ॥

गत्वा पुनरागतं वृषाकपिमिन्द्रः पृच्छति हे इन्द्र परमैश्वर्यवान् हे वृषाकपे यूयं उदञ्च उदापिनः सन्तो मद्गृहमजगन्तनागच्छ एकस्यापि बहुवचनं पूजार्थं वयमभवतः संबन्धी पुत्रघो बहूनां

भौमरसानामत्ता स्यः सप्तगः काभूत् जनयोपनोजनानां मोदयिता मृगः कंवादेशं आमन् अग-
च्छत् सोहमिन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः । यद्वेन्द्राणीवाक्यमिदं । अत्र यास्कः—यउदंचोवृषाकपे-
गृहमिन्द्राजमयत्कस्यपुत्वाघोमृगःकसयह्वादीमृगोमृगोमार्ष्टर्मतिकर्मणः कमगमदेशंजनयोपन
इति' ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

पशुर्हृनाममान्वीसाकंससूवविंशतिम् ।

भद्रं जलं त्यस्यां अभूत् स्यात् उदरं मामयं दिश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २३ ॥ ४ ॥

पशुः । हृ । नाम । मान्वी । साकम् । सूव । विंशतिम् ।

भद्रम् । जलम् । त्यस्यै । अभूत् । यस्याः । उदरम् ।

आमयत् । दिश्वस्मात् । इन्द्रः । उत्तरः ॥ २३ ॥ ४ ॥

इन्द्रविस्मृत्यमानं अनेनमंत्रेण वृषाकपिराशास्ते हेभल इन्द्रेण विस्मृत्यमानशर भलवि
भेदनकर्मा पशुर्नाम मृगी हेतिपूरणः मानवी मनोर्दहितेयं विंशतिं विंशतिसंख्याकान् पुत्रान्
साकं सह ससृवाजीजनत् त्यस्यै तस्यै भद्रं भजनीयं कल्याणमभूत् भवतु लोढर्थे लुङ् यस्या
उदरमामयत् गर्भस्थैर्विंशतिभिः पुत्रैः पुष्टपासीत् ममपितेन्द्रो विश्वस्मादुत्तरः ॥ २३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

रक्षोहणमिति पंचविंशत्यृचं तृतीयं सूक्तं पायुर्नामभारद्वाजऋषिः द्वाविंशायाश्चतस्रोनुष्टुभः
रक्षोहणमिदं वता । तथा चानुक्तान्तं—रक्षोहणं पंचाधिकापायुराशेयं राक्षोघ्नं चतुरनुष्टुबन्तं । मतः
सूक्तविनियोगः । अंगाराभिविहरणे परित्वाम्नाइत्येषा जप्त्वा । सूत्रित्वं—यंधिष्णवतामित्यादिना
परित्वाग्नेपुरंवममित्यनेन ।

तत्र प्रथमा—

रक्षोहर्णवाजिनमार्जिचर्मिमित्रं प्रथिष्टमुपयामिशर्म ।

शिशानो अग्निः कर्तुभिः सभिद्धः सनो दिवा सरिपः पातुनक्तम् ॥ १ ॥

रक्षः३हनम् । वाजिनम् । आ । जिघर्मि । मित्रम् । प्रथिष्ठम् ।
 उर्षम् । यामि । शर्म । शिशानः । अग्निः । क्रतुभिः । सम३इन्द्रः ।
 सः । नः । दिवा । सः । रिषः । पातु । नक्तम् ॥ १ ॥

रक्षोहणं रक्षसां हन्तारं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तं वाग्निमाजिघर्मि घृतेनाजुहोमि किंच
 मित्रं यजमानानां सत्वायं प्रथिष्ठं पृथुतमं शर्मगृहं उपयाम्युपगच्छामि सोयमग्निः शिशानः
 ज्वालास्तोक्षणीकुर्वन् क्रतुभिः कर्मपरैः पुरुषैः समिद्धः प्रज्वालितो भवति किंच सोग्निर्नोऽस्मान्
 दिवाहनि रिपोर्हिसकादक्षसः पातु रक्षतु सोग्निर्नकं रात्रौ चास्मान् रक्षसः पातु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुपस्पृश जातवेदः समिद्धः ।
 आजिह्वया मूरदेवान् रभस्व क्रव्यादो वृक्त्व्यपि धत्स्वा सन् ॥ २ ॥
 अयः३दंष्ट्रः । अर्चिषा । यातु३धानान् । उर्षम् । स्पृश ।
 जात३वेदः । सम३इन्द्रः । आ । जिह्वया । मूर३देवान् ।
 रभ३स्व । क्रव्य३अदः । वृक्त्वी । अपि । धत्स्व । आ३सन् ॥ २ ॥

हे जातवेदो जातधन जातपन्नवा त्वं समिद्धः सम्यग्दीप्तः अयोदंष्ट्रो योमयदंष्ट्रः तीक्ष्णदंष्ट्रः
 सन्नित्यर्थः यातुधानान् राक्षसान् अर्चिषा ज्वालयोऽस्पृश संदेहेत्यर्थः । किंच त्वं मूरदेवान्
 मूरदेवान् मारकव्यापारान् राक्षसान् जिह्वया ज्वालय रभस्व मारयेत्यर्थः । मारयित्वा च क्र-
 व्यादो मांसभक्षकान् राक्षसान् वृक्त्वी छित्वा आसन्नास्ये पिधत्स्वापिधेहि आच्छादयेत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उन्नोमंया विन्नुपधेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानो वरुपरं च ।
 उतान्तरिक्षे परियाहिराज अम्भैः संधेद्यमिषा तु धानान् ॥ ३ ॥
 उ३न्ना । उ३न्मया॒विन् । उ॒र्षम् । धे॒हि । दं॒ष्ट्रा । हिंस्रः । शिशानः ।
 अ॒वरम् । प॒रम् । च । उ॒त । अ॒न्तरिक्षे । प॒रि । या॒हि । रा॒जन् ।
 ज॒म्भैः । स॒म् । धे॒हि । अ॒ग्नि । या॒तु३धा॒नान् ॥ ३ ॥

हेउभयाविन् उभाभ्यां दंष्ट्राभ्यां युक्ताग्रे त्वं हिंसः राक्षसानां हिंसकः त्वं उभा उभे दंष्ट्रा
दंष्ट्रे शिशानः तीक्ष्णीकुर्वन् उपधेहि वधार्हेषु राक्षसेषु प्रतिष्ठापय । किंच अवरं परंच जगदक्ष
उतापिच हेराजन् दीमाग्रे त्वं अन्तरिक्षस्थितान् राक्षसान् परियाहि परिगच्छ परिगत्य च तान्
यातुधानान् राक्षसान् जंभैः भक्ष्यसाधनभूताभिः दंष्ट्राभिः अभिसंधेहि संयोजय भक्ष-
येत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

युहैरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः ।
ताभिर्विध्य हृदये यातुधानान् प्रतीचो वाहून् प्रतिभङ्घ्येषाम् ॥ ४ ॥

युहैः । इषूः । सुमनममानः । अग्ने । वाचा । शल्यान् ।
अशनिभिः । दिहानः । ताभिः । विध्य । हृदये । यातुधानान् ।
प्रतीचः । वाहून् । प्रति । भङ्घि । एषाम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वं यज्ञैः अस्मदीयैर्वैतकैर्यागैः वाचा अस्मदीयया स्तुत्या च इषूः यक्रान् वा-
णान् संनममानः संनमयन् शल्यान् तासां शल्यान् अशनिभिः दीप्तिभिः संदिहानः तीक्ष्णी-
कुर्वन् ताभिरिषुभिः यातुधानान् राक्षसान् हृदये विध्य वतएषां यातुधानानां संबन्धिनः पवी-
चः युद्धाय प्रतिगतान् वाहून् प्रतिभङ्घि प्रत्यामर्दय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अग्ने त्वच्च यातुधानं स्पमिन्धि हिंसाशनिर्हरं साहन्त्वेनम् ।
प्रपर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्क्रविष्णुर्विचिनोतु दृक्णम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

अग्ने । त्वच्चम् । यातुधानस्य । मिन्धि । हिंसा । अशनिः ।
हरंसा । हन्तु । एनम् । प्र । पर्वाणि । जातवेदः । शृणीहि ।
क्रव्यः अर । क्रविष्णुः । वि । चिनोतु । दृक्णम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेजातवेदः जातधन जातप्रज्ञ वाग्ने त्वं यातुधानस्य राक्षसस्य त्वचं भिधि विदारय एनं भिन्नत्वचं यातुधानं हिंसा हिंसनशीला तवाशनिर्वजं हरसा वापेन हन्तु हिनस्तुच हवस्य राक्षसस्य पर्वाणि शरीरपर्वाणिच प्रशृणीहि छिन्धीत्यर्थः । छिन्नेषु शरीरसंधिषु सत्तु वृक्कणं छिन्नसन्धिमेनं यातुधानं ऋविष्णुः मांसमिच्छन् क्रव्यात् मांसभक्षकोवृकादिः विचिनोतु भक्षयत्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी-

यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्नउतवाचरन्तम् ।
यद्वा न्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्तां विध्य शर्वा शिशानः ॥ ६ ॥
यत्र । इदानीम् । पश्यसि । जातवेदः । तिष्ठन्तम् । अग्ने ।
उत । वा । चरन्तम् । यत् । वा । अन्तरिक्षे । पथिभिः ।
पतन्तम् । तम् । अस्ता । विध्य । शर्वा । शिशानः ॥ ६ ॥

हेजातवेदः उत्पन्नमज्ञाग्ने त्वं यत्र पृथिव्यां तिष्ठन्तं उतापिच चरन्तं यद्वा न्तरिक्षे पथि-
भिराकाशमार्गैः पतन्तं गच्छन्तं यातुधानमिदानीं संपत्तिं पश्यसि त्वं यातुधानमस्ता शराणां क्षे-
ता त्वं शिशानः शरान् तीक्ष्णीकुर्वन् शर्वा शरेण विध्य ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

उतालंभं स्पृणुहि जातवेद आलेभमानादृष्टिभिर्यातुधानात् ।
अग्ने पूर्वो निजहि शोशुचान आमादुःक्ष्विकास्तमदन्त्वेनीः ॥ ७ ॥
उत । आलंभम् । स्पृणुहि । जातवेदः । आलेभमानात् ।
ऋष्टिभिः । यातुधानात् । अग्ने । पूर्वः । नि । जहि । शोशुचानः ।
आमदुःक्ष्विकाः । तम् । अदन्तु । एनीः ॥ ७ ॥

उतापिच हेजातवेदोग्ने त्वं आलम्बं हन्तुं हस्ताभ्यामारब्धं साधुं मां स्तोतारं यथार्था
आलेभमानान् आलम्बमानान् यातुधानान् राक्षरान् ऋष्टिभिः आत्मापैरायुधविशेषैः स्पृणुहि
पारय रक्षेत्यर्थः । किंच पूर्वो मुख्यस्त्वं शोशुचानः प्रज्वलयन् निजहि मां हन्तुमुद्युक्तं यातुधानं

मारय । किंच तं यातुधानं आमादोऽपक्वस्य मांसस्य भक्षकाः क्षिंकाः शब्दकारिण्यः दुक्षु शब्दे यद्वा क्षिंकानाम् पक्षिविशेषः एनीः गन्धः अदन्तु भक्षयंतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इहप्रब्रूहि यतमः सो अग्ने यो यातुधानो य इदं कृणोति ।
तमारंभस्व समिधाय विष्ट नृचक्षसं चक्षुपेरन्धयैनम् ॥ ८ ॥

इह । प्र । ब्रूहि । यतमः । सः । अग्ने । यः । यातुधानः । यः ।
इदम् । कृणोति । तम् । आ । रभस्व । समृद्धा ।
यविष्ठ । नृचक्षसः । चक्षुपे । रन्धय । एनम् ॥ ८ ॥

हेयविष्ठ युवतमाग्ने यो यातुधानः राक्षसोऽस्मद्यज्ञविघ्नकारी यश्चान्यः पिशाचादिः इदं य-
ज्ञद्रव्यादि करोति सयतमः तमवधारणार्थं इहास्मिन् त्वद्विषययागकर्मणि वर्तमानाय महं
प्रब्रूहि तं पापकारिणं समिधा स्वकीयेन तेजसा रभस्व हन्तुं प्रारभस्व ततएनं पापिष्ठं नृचक्षसः
नृणां द्रष्टुः तव चक्षुषे तेजसे रंधय तेजसा संदहेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुपारक्षयज्ञं प्राञ्च वसुभ्यः प्रणय प्रचेतः ।
हिंस्ररक्षांस्यभि शोशुचानं मात्वादभन्यातुधानां नृचक्षः ॥ ९ ॥
तीक्ष्णेन । अग्ने । चक्षुपा । रक्ष । यज्ञम् । प्राञ्चम् । वसुभ्यः । प्र ।
नय । प्रचेत इति प्रचेतः । हिंस्रम् । रक्षांसि । अभि । शोशुचानम् ।
मा । त्वा । दभन् । यातुधानाः । नृचक्षः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं तीक्ष्णेन तिग्मेन चक्षुषा तेजसा यज्ञमस्मदीयं यागं रक्ष पाटय किंच हेमचे-
तः प्रलुप्तज्ञानाग्ने प्रांचं प्रांचितारं यज्ञं वसुभ्यो वसुनामर्थाय प्रणय प्रकर्षेण नय । किंच हे-
नृचक्षः नृणां द्रष्टरग्ने रक्षांसि हिंस्रं हिंस्रनशोचं अभिशोशुचानं अभिपदीतं त्वा त्वां यातुधानाः
राक्षसाः मादभन् माहिंसिषुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

नृचक्षारक्षःपरिपश्यविक्षुतस्यत्रोणिप्रतिशृणीक्षिग्रा ।

तस्याग्नेपृष्टीहरसाशृणीहित्रेधामूलंयातुधानस्यवृश्च ॥ १० ॥ ६ ॥

नृचक्षः । रक्षः । परि । पश्य । विक्षु । तस्य । त्रीणि ।

प्रति । शृणीहि । अया । तस्य । अग्ने । पृष्टीः । हरसा ।

शृणीहि । त्रेधा । मूलम् । यातुधानस्य । वृश्च ॥ १० ॥ ६ ॥

हे अग्ने नृचक्षाः नृणां द्रष्टा त्वं विक्षुः मनुष्येषु हिंसकत्वेन वर्तमानं रक्षः राक्षसं परिपश्य सर्वतोवलोकय अवलोक्य च तस्य रक्षसः त्रीणि अग्राअग्राणि शिरांसि प्रतिशृणीहि छिन्धीत्यर्थः ततः तस्य रक्षसः पृष्टीः पार्श्वस्थान् राक्षसानपि हरसा स्वकीयेन तेजसा शृणीहि मार य एवं त्रेधा यातुधानस्य तस्य राक्षसस्य मूलं पादं वृश्च छिन्धि ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

त्रिर्यातुधानःप्रसितितएत्तुतंयोअग्नेअनृतेनहन्ति ।

तमर्चिर्पास्फूर्जयजातवेदःसमक्षमेनगृणतेनिवृद्धि ॥ ११ ॥

त्रिः । यातुधानः । प्रसितिम् । ते । एतु । क्रतम् । यः । अग्ने ।

अनृतेन । हन्ति । तम् । अर्चिर्पा । स्फूर्जयम् । जातवेदः ।

समक्षम् । एनम् । गृणते । नि । वृद्धि ॥ ११ ॥

हेजातवेदः जातपत्ताग्नेते त्वदीयां प्रसितिं ज्वालाप्रबन्धनं यातुधानोराक्षसः त्रिः त्रीन् वारानेतु गच्छतु । त्रिवृद्धंयत्तत्तुवृद्धं भवतिहि । किंच यातुधानः राक्षसः क्रतुं सत्यं अनृतेनासत्येन हन्ति हिनस्ति तं यातुधानं अर्चिषा स्वकीयेन तेजसा स्फूर्जयन् निष्पिपन् स्फूर्जतिरत्रनिष्पेपणकर्मा एनं यातुधानं गृणते स्तोत्रं कुर्वते मसं सपक्षं निवृद्धिं निगृह्य वर्जय वृकेण ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

तदग्नेचक्षुःप्रतिधेहिरेमेशफारुजंयेनपश्यसियातुधानम् ।
अथर्ववज्ज्योतिषादैव्येनसत्यंधूर्वन्तमचित्ग्योप ॥ १२ ॥

तत् । अग्ने । चक्षुः । प्रति । धेहि । रेमे । शफः । आरुजंम् । येन ।
पश्यसि । यातुः । धानम् । अथर्वः । वत् । ज्योतिषा । दैव्येन ।
सत्यम् । धूर्वन्तम् । अचितम् । नि । ओप ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वं रेमे शब्दायमाने राक्षसे तच्चक्षुः तेजः प्रतिधेहि प्रक्षिप येन चक्षुषा शफा-
रुजं शफाभ्यामारुजंतं शफसदृशैर्नखैः साधूनामाभिमुख्येन भञ्जकं यातुधानं पश्यसि । किंच
सत्यं धूर्वन्तं असत्येन हिंसितं अचितं अज्ञानं दैव्येन दिविभवेन ज्योतिषा तेजसा अथर्ववत्
न्योष निवरां दह दध्यङ् अथवा रक्षसांहन्तेति प्रागुक्तं ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

यदग्नेअद्यमिथुनाशपातोयद्वाचस्तृष्टंजनयन्तरेभाः ।
मन्योर्मनसःशरव्याज्जायतेयातयाविध्यहृदयेयातुधानान् ॥ १३ ॥

यत् । अग्ने । अद्य । मिथुना । शपातः । यत् । वाचः ।
तृष्टम् । जनयन्त । रेभाः । मन्योः । मनसः । शरव्या । जायते ।
या । तया । विध्य । हृदये । यातुः । धानान् ॥ १३ ॥

हेअग्ने अद्यास्मिन्नहनि मिथुना स्त्रीपुंसौ शपातः परस्परमाक्रोशतः यद्यदरेभाः स्तोतारः
वाचः संबन्धि तृष्टं कटुकं परस्पराक्रोशतक्षणं अधरेवा जनयन्त परस्परमाक्रोशन्तीत्यर्थः ।
तदा मन्योर्दीप्तस्य क्रुद्धस्य वा तव । तथाच यास्कः—मन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणः क्रोधकर्मणो वध-
कर्मणो वेति । मनसः सकाशात् या शरव्या शरव्येषु जायते तथा शरव्यया यातुधानान् राक्षसान्
हृदयेविध्य तादृय मारयेत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

पराशृणीहितपसायातुधानान्पराग्नेरक्षोहरसाशृणीहि ।
 परार्चिपामूरदेवाञ्छृणीहिपरांसुवृषोअभिशोशुचानः ॥ १४ ॥
 परा । शृणीहि । तपसा । यातुधानान् । परा । अग्ने । रक्षः ।
 हरसा । शृणीहि । परा । अर्चिपा । मूरदेवान् । शृणीहि ।
 परा । असुवृषः । अग्नि । शोशुचानः ॥ १४ ॥

हेअग्ने यातुधानान् तपसा तापेन पराशृणीहि मारय । किंच रक्षः हरसा त्वदीयेनौष्ण्येन
 पराशृणीहि । किंच मूरदेवान् मारयितव्यान् राक्षसानर्चिषा स्वकीयेन तेजसा पराशृणीहि
 अपिच असुवृषः मनुष्याणामसुभिः वृषाये तानपि पराशृणीहीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

पराद्यदेवाहृजिनंशृणन्तुप्रत्यगेनंशपयापन्तुवृष्टाः ।
 वाचास्तेनंशरवक्कच्छन्तुमर्मन्विश्वस्यैतुप्रसितितियातुधानः ॥ १५ ॥ ७ ॥

परा । अद्य । देवाः । हृजिनम् । शृणन्तु । प्रत्यक् । एनम् ।
 शपथाः । यन्तु । वृष्टाः । वाचास्तेनम् । शरवः । कृच्छन्तु ।
 मर्मन् । विश्वस्य । एतु । प्रसितितिम् । यातुधानः ॥ १५ ॥ ७ ॥

अद्यास्मिन्नहनि देवाः अग्निपुरोगाः सर्वे देवाः हृजिनं प्राणिनां प्राणैर्यजितारं यातुधानं
 पराशृणन्तु पराशृणन्तु । अधैनमायान्तं राक्षसं वृष्टाः कटुकाः अस्माभिरुक्ताः शपथाः प्रत्य-
 क् यन्तु किंच वाचास्तेनं अमृतवचनमेनं यातुधानं शरवः शरामर्मन् मर्मणि कृच्छन्तु म-
 र्मन् विश्वस्य व्याप्तस्याग्नेः प्रसितिं जालं । तथाच यास्कः-पसितिः पसहनात्तनुर्वा जालं
 वेति । जालं यातुधानोराक्षस एतु गच्छतु ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तमोऽङ्गः ॥ ७ ॥

अथ षोडशी—

यः पौरुषेयेण ऋविपांसमङ्केषो अश्वेन पशुना यातुधानः ।

यो अघ्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसा र्पि वृश्च ॥ १६ ॥

यः । पौरुषेयेण । ऋविपां । समङ्के । यः । अश्वेन ।

पशुना । यातुधानः । यः । अघ्यायाः । भरति । क्षीरम् ।

अग्ने । तेषाम् । शीर्षाणि । हरसा । र्पि । वृश्च ॥ १६ ॥

यो यातुधानो राक्षसः पौरुषेयेण पुरुषसंन्धिना ऋविपा मसिन समङ्के आत्मानं संगमयति । यश्चाश्वेन अश्वसमूहेन तदीयेन मानेनेत्यर्थः । आत्मानं संगमयति योवा यातुधानो न्येन पशुनात्मानं संगमयति योवा यातुधानः अघ्यायागोः क्षीरं भरति हरति हे अग्ने त्वं तेषां सर्वेषामपि राक्षसानां शीर्षाणि शिरांसि हरसा त्वदीयेन तेजसा वृश्च छिन्धि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

संवत्सरीणं पर्यउत्सियायास्तस्य माशीचातुधानो नृचक्षः ।

पीयूषमग्ने यतमस्ति नृप्सात्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्यमर्मन् ॥ १७ ॥

संवत्सरीणम् । पर्यः । उत्सियायाः । तस्य । मा । अशित् ।

यातुधानः । नृचक्षः । पीयूषम् । अग्ने । यतमः । तितृप्सात् ।

तम् । प्रत्यञ्चम् । अर्चिषा । विध्य । मर्मन् ॥ १७ ॥

हे नृचक्षः नृणां दृष्टरग्ने उत्सियायाः अस्मदीयायाः गोः उत्सिया अहीति गोनामसु पाठात् संवत्सरीणं संवत्सरेण भवं यत्पयोस्त्वियातुधानो राक्षसः तस्य माशीत्तपयोमाभक्षयतु । किञ्च यतमो यो राक्षसः पीयूषपीयूषेण विभक्तिव्यत्ययः अस्मदीयायागोः पयसा तितृप्सात् आत्मानं तर्पयितुमिच्छति तं प्रत्यञ्चं युद्धायात्मानं प्रतिगवं राक्षसं मर्मन् मर्मणि माणवियोगस्थाने अर्चिषा स्वकीयेन तेजसा विध्य ताडय मारयेत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

विपंगवायातुधानाः पिबन्त्वा तृच्यन्तामर्दितयेदुरेवाः ।

परैर्नादेवः सविता ददातु पराभागमोपधीनां जयन्ताम् ॥ १८ ॥

विपम् । गवाम् । यातुधानाः । पिबन्तु । आ । तृच्यन्ताम् ।

अर्दितये । दुरेवाः । परा । एनान् । देवः । सविता । ददातु ।

परा । भागम् । ओपधीनाम् । जयन्ताम् ॥ १८ ॥

हेअग्रे यातुधानाराक्षसाः गवां पशूनां गृहे स्थितं विपं पिबन्तु किंचादिवयेदित्यर्थं दुरे
वाः दुस्तरायातुधानाः आवृच्यन्तां त्वदीपैरायुधैराच्छिद्यन्तां । किंच सविता देवः एतान् राक्ष
सान् पराददातु हिंसेभ्यः प्रयच्छतु अपिच तेषीराक्षसा ओपधीनां स्वभूतं भागं भजनीयं अर्घं
पराजयन्तां लभन्तामित्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

सनादग्नेमृणसियातुधानान्नत्वारक्षींति पृतनासु जिग्युः ।

अनुदहसहमूरान् क्रव्यादो माते हेत्यामुक्षतदैव्यायाः ॥ १९ ॥

सनात् । अग्ने । मृणसि । यातुधानान् । न । त्वा । रक्षींति ।

पृतनासु । जिग्युः । अनु । दह । सहमूरान् । क्रव्यैः । अदः ।

मा । ते । हेत्याः । मुक्षत । दैव्यायाः ॥ १९ ॥

हेअग्रे त्वं सनाच्चिरादेवारण्य यातुधानान् राक्षसान् मृणसि बाधसे तथापि त्वां पृतनासु
संग्रामेषु रक्षींति राक्षसा नजिग्युः नाजयन् किंच तत्त्वं अभुना अन्वनुक्रमेण सह मूरान् मूलेन
सहितान् मारकव्यापारेण युक्तान् क्रव्यादोमांसभक्षकान् राक्षसान् दह तेजसा भस्मीकुरु ।
किंच तव संवन्विनोदैव्यायाः देव्यान् हेत्या आपुधात् ते यातुधानाणामुक्षत मुक्तापामूयन् ॥ १९ ॥

अथ विंशी-

त्वं नोअग्रे अधरादुदक्तात्त्वं पश्चादुत्तरं सापुगस्तात् ।

प्रति ते ते अजरांस्तपिष्ठा अधशंसं शोशुचतोदहन्तु ॥ २० ॥ ८ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अधरात् । उदक्तात् । त्वम् । पश्चात् । उत ।
 रक्ष । पुरस्तात् । प्रति । ते । ते । अजरांसः । तपिष्ठाः ।
 अघशंसम् । शोशुचतः । ददन्तु ॥ २० ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वं नोस्मान् अधरात् दक्षिणतः उत्तरादिदिक्समभिग्याहारादधरशब्देन दक्षिणादिक्परइतिविज्ञायते । उदक्तात् उत्तरश्च रक्ष पाहि उतापिच हेअग्ने त्वं पश्चात् पश्चिमतः पुरस्तात्पूर्वतश्च नोस्मान् रक्ष चतसृषु दिक्षु अवस्थितेष्वपराक्षसेष्वोस्मान् पाहीत्यर्थः । किंच तेनय संबन्धिनः ते तपिष्ठाः अतिशयेन तप्यमाना अजरासोजरावर्जिताः शोशुचतो ज्वलन्तः सन्तोऽरश्मयोऽघशंसं पापशंसकं राक्षसं प्रविदहन्तु भस्मीकुर्वन्तु ॥ २० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथैकाविंशी—

पश्चात्पुरस्तादधरादुदक्तात्कविः काव्येन परिपाहिराजन् ।
 सखे सखायमजरौजरिम्णेऽग्ने मर्ता अमर्त्यस्त्वं नः ॥ २१ ॥

पश्चात् । पुरस्तात् । अधरात् । उदक्तात् । कविः । काव्येन ।
 परि । पाहि । राजन् । सखे । सखायम् । अजरः ।
 जरिम्णे । अग्ने । मर्तान् । अमर्त्यः । त्वम् । नः ॥ २१ ॥

हेराजन् दीमाग्ने कविः कान्तदर्शनस्त्वं काव्येन कविकर्मणा पश्चात् पश्चिमतः पुरस्तात्पूर्वतोऽधरादक्षिणतश्चोदक्तात् उत्तरतश्चास्मान् परिपाहि परितोरक्ष किंच हेसखे मित्रभूताग्ने अजरौजरारहितस्त्वं मां सखायं जरिम्णे जरायै कुरु त्वत्पसादादहं चिरंजीवामीत्यर्थः । एतावदेवदर्शयति हेअग्ने अमर्त्योऽमरणधर्मरहितस्त्वं मर्त्यान्मरणधर्मवद्वोनोस्मान् जरिम्णे जरायै कुर्वित्यर्थः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

परित्वाग्ने पुरव्यं विप्रं सहस्यधीमहि ।
 धृपद्वर्णद्विवेदिवेहन्तारं मधुरावन्ताम् ॥ २२ ॥

परि । त्वा । अग्ने । पुरम् । वयम् । विप्रम् । सहस्य । धीमहि ।
धृपत्सर्वणम् । दिवेदिवे । हन्तारम् । भद्रुरध्वताम् ॥ २२ ॥

हेसहस्य सहसहित सहसोजात वाग्ने पुरं पूरकं विप्रं मेधाविप्रं धृषद्वर्णं धर्पकरूपं भृगु-
रावतां भृगुरकर्मयुक्तानां रक्षसां दिवेदिवे प्रत्यहं हन्तारं हिंसितारं त्वा त्वां वयं पायुनामधेयाः
भारद्वाजाः रक्षसां हननाय परिधीमहि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी-

विपेणंभंगुरावतःप्रतिष्मरक्षसोदह ।
अग्नेतिग्मेनशोचिपातपुरग्राभिर्ऋष्टिभिः ॥ २३ ॥

विपेणं । भद्रुरध्वतः । प्रति । स्म । रक्षसः । उह । अग्ने । तिग्मेन ।
शोचिपा । तपुः । अग्राभिः । ऋष्टिभिः ॥ २३ ॥

हेअग्ने त्वं भंगुरावतो भंजनकर्मयुक्तान् रक्षसोराक्षसान् विपेण व्याप्तेन तिग्मेन शोचिपा
तेजसा प्रतिदह भस्मीकुरु । तथा तपुर्ग्राभिः तपनशीलाम्राभिः ऋष्टिभिः ऋष्टयआयुधविशे-
पास्ताभिरपि प्रतिदह ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशी-

प्रत्यग्नेमिथुनादहयातुधानाकिमीदिना ।
सत्वाशिशामिजागृह्यदब्धंविप्रमन्मभिः ॥ २४ ॥

प्रति । अग्ने । मिथुना । उह । यातुधाना । किमीदिना । सम् ।
त्वा । शिशामि । जागृहि । अदब्धम् । विप्र । मन्मभिः ॥ २४ ॥

हेअग्ने त्वं मिथुना मिथुनभूतानि किमीदिना किमिदानीमिति येचरन्ति तेकिमीदिन-
स्ताम् । तथाच यास्कः—किमीदिनेकिमिदानीमितिचरतेकिमिदंकिमिदमितिवेति । यातुधामा-
न राक्षसान् प्रतिदह किंच हेविप्र मेधाविप्रमे अदब्धं केनाप्यार्हिसितं त्वा त्वां मन्मभिः स्तु-
तिभिरहं संशिशामि स्तौमीत्यर्थः अतस्त्वं जागृहि निद्रां माकुरु नुस्यस्वेत्यर्थः ॥ २४ ॥

अथ पंचविंशी-

प्रत्यग्ने॒हर॑सा॒हरः॑शृ॒णीहि॒वि॒श्वतः॑प्रति ।

या॒तु॒धा॒न॒स्य॒र॒क्ष॒सो॒बलं॑वि॒रुज॑वी॒र्यम् ॥ २५ ॥ ९ ॥

प्रति । अग्ने । हरंसा । हरः । शृणीहि । विश्वतः । प्रति ।

या॒तु॒धा॒न॒स्य । र॒क्ष॒सः । ब॒लम् । वि । रु॒ज । वी॒र्यम् ॥ २५ ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वं हरसा त्वदीयेन तेजसा तथाचयास्कः-हरोहरतेज्योतिर्हरञ्ज्यतेइति । यातु-
धानस्य राक्षसस्य हरोहरणशीलं बलं प्रतिशृणीहि नाशयेत्यर्थः । तथा रक्षसोराक्षसस्य वी-
र्यं च विरुज भञ्जय ॥ २५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

हविष्यान्तमित्येकोनविंशत्युचं चतुर्थं सूक्तं धेष्टुमं मूर्धन्वानृषिः सचांगिरसोवामदेव्योवा
सुर्येविश्वानरगुणकोमिश्वसमुदितौदेवता तथाचानुक्रान्तं-हविरेकोनांगिरसोमूर्धन्वान्वामदेव्यो-
वासौर्येवैश्वनरीयमिति । व्यूढस्य दशरात्रस्य पंचमे हन्याग्निमारुते एवैवैश्वनरीयं निविज्ञानं ।
स्वर्जितं च-हविष्यान्तमग्निर्होतागृहपतिःसराजेति ।

तत्र प्रथमा-

ह॒वि॒ष्या॒न्त॒म॒ज॒रं॑स्व॒र्वि॒दि॒दि॒वि॒स्पृ॒श्या॒हु॒तं॑जु॒ष्टं॑म॒ग्नौ ।

तस्य॒भ॒र्म॒णे॒भु॒व॒ना॒य॒दे॒वाध॒र्म॒णे॒कं॑स्व॒ध॒या॒प॒प्रथ॑न्त ॥ १ ॥

ह॒विः । पा॒न्तम् । अ॒जरं॑ । स्वः॒ऽवि॒दि॒ । दि॒वि॒स्पृ॒शि ।

आ॒हु॒तम् । जु॒ष्टम् । अ॒ग्नौ । तस्य॑ । भ॒र्म॒णे । भु॒व॒ना॒य ।

दे॒वाः । ध॒र्म॒णे । कम् । स्व॒ध॒या॒ । प॒प्रथ॑न्त ॥ १ ॥

पान्तं पानीयं सोमात्मकं अजरं जरारहितं जुष्टं देवानां पियं यजुषिः स्वर्दिदिस्सूर्य
स्पेक्षितरि दिविस्पृशि दिविस्पृश्यं प्रावाहुतमभिहुतं तस्य सोमात्मकस्य हविषोभर्मणे
भरणाय भुवनाय भावनाय च धर्मणे धारणाय च कं सर्वस्य सुखकरमिममग्निं देवाः स्व-

धयान्नेन पप्रथन्त प्रथयन्ति । तथाच यास्कः—हविर्यत्पानीयमजरंस्तूर्पविदिदिविस्पृश्याभि-
हुतं जुष्टमग्नौ तस्य भरणाय च भावनाय च धारणाय चैते ऋग्यः सर्वे ऋग्यो देवा इममग्निमन्नेनापम-
थन्तेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गीर्णं भुवनं तमसा पंगूह्ममाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ।

तस्य देवाः पृथिवी द्यौरुतापोरण्यन्नोपधीः सख्ये अस्य ॥ २ ॥

गीर्णम् । भुवनम् । तमसा । अपंगूह्मम् । आविः । स्वं । अज्जवत् ।

जाते । अग्नौ । तस्य । देवाः । पृथिवी । द्यौः । उत । आपः ।

अरण्यन् । ओपधीः । सख्ये । अस्य ॥ २ ॥

गीर्णं पूर्वे निगीर्णं तमसान्धकारेणापगूह्ममाच्छादितं स्वः सर्वभुवनमग्नौ यस्मिन् वैश्वानरे
जाते उत्पन्ने सत्याविरभवद्वाविर्भवति तस्यास्य वैश्वानरस्याग्नेः सख्ये सति कर्मणि देवा इ-
न्द्रादयः पृथिवीभूमिश्च द्यौश्चापोन्तरिक्षं चोदकानि चोपधीतोपप्यश्चारण्यन्नरमन्त प्रीतिं कृ-
तवन्त इत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवेभिर्नृपितो यज्ञियेभिर्गन्तिस्तोपाण्यजरं बृहन्तम् ।

यो भानुना पृथिवीं द्यामुते मामाततानुरोदसी अन्तरिक्षम् ॥ ३ ॥

देवेभिः । नु । इपितः । यज्ञियेभिः । अग्निम् । स्तोपाणि । अजरम् ।

बृहन्तम् । यः । भानुना । पृथिवीम् । द्याम् । उत । इमाम् ।

आस्ततान् । रोदसी इति । अन्तरिक्षम् ॥ ३ ॥

यज्ञियेभिर्गन्तिर्देवेभिः देवेन्द्रादिभिर्नुक्षिप्रमिषितो हमजरं जरारहितं बृहन्तं महा-
न्तमग्निं तं वैश्वानरमग्निं स्तोपाणि स्तौमि यो वैश्वानरमग्निर्भानुना तेजसा पृथिवीं भूमिमुदापि
चेमां षां दिवं चान्तरिक्षं च ततानावनोति तदेव दर्शयति रोदसी द्यावापृथिव्यो चाततानातनोति
विस्तारयतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योहोतासीत्प्रथमोदेवजुष्टोयंसमाञ्ज्याज्येनावृणानाः ।

सप्तत्रीत्वरंस्थाजगद्यद्वात्रमग्निररुणोज्जातवेदाः ॥ ४ ॥

यः । होता । आसीत् । प्रथमः । देवजुष्टः । यम् । सम् । आञ्जम् ।

आज्येन । वृणानाः । सः । पत्त्रि । इत्वरम् । स्थाः । जगत् ।

यत् । श्वाचम् । अग्निः । अरुणोत् । जातश्चेदाः ॥ ४ ॥

यौवैश्वानरोमिर्देवजुष्टोदेवैः सेवितः प्रथमोमुख्योहोतासीत् अभूत् यंच वैश्वानरार्घिं य-
जमानावृणाना आज्येन समाञ्जन् सपञ्जन्ति जातवेदाः जातपक्षोजातधनोवा सवैश्वानरोमिः
पत्त्रि पतनशीलं पक्षिजातं इत्वरं गमनशीलं सरीसृपादिकं स्थाः स्थावरं वृक्षादित्थं चजग-
त् स्थावरं जंगमंच जगदित्यर्थः श्वाचं क्षिप्रमेवारुणोदजनयत् । तथाचयास्कः—सप्तत्रिचे-
त्वरंस्थावरंजंगमंचयत्तत्पक्षिमग्निरकरोज्जातवेदाइति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यज्जातवेदोभुर्वनस्यमूर्धन्अतिष्ठोअग्नेसहरोचनेन ।

तत्त्वाहेममतिभिर्गीर्भिरुक्थैःसयज्ञियौअभवोरोदसिप्राः ॥ ५ ॥ १० ॥

यत् । जातश्चेदः । भुर्वनस्य । मूर्धन् । अतिष्ठः । अग्ने । सह ।

रोचनेन । तम् । त्वा । अहेम । मतिभिः । गीः । भिः । उक्थैः ।

सः । यज्ञियः । अभवः । रोदसिप्राः ॥ ५ ॥ १० ॥

हे जातवेदोजातपक्षाग्ने यद्यत्त्वं भुवनस्य त्रैलोक्यस्य मूर्धन् मूर्धनि रोचनेनादित्येन स-
हातिष्ठः स्थितवानसि तं वैश्वानरार्घिं त्वा त्वां मतिभिरर्चनीयाभिर्गीर्भिः स्तुतिभिरुक्थश-
सैः अहेम प्रपद्यामहे । हिगतावितिधातुः सवैश्वानरस्त्वं रोदसिप्राः द्यावापृथिव्योः पूरयिता
यज्ञियोपज्ञाहं भवः प्रवसि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ पृथी-

मूर्धाभुवोभवंतिनक्तमग्निस्ततःसूर्यो जायते प्रातरुद्यन् ।

मायामनुयज्ञियानामेतामपोयत्तूर्णिश्चरति प्रजानन् ॥ ६ ॥

मूर्धा । भुवः । भवति । नक्तम् । अग्निः । ततः । सूर्यः । जायते ।

प्रातः । उद्ध्यन् । मायाम् । उँ इति । तु । यज्ञियानाम् ।

एताम् । अर्पः । यत् । तूर्णिः । चरति । प्रजानन् ॥ ६ ॥

अग्निर्वैश्वानरोऽग्निनेके रात्रौ भुवोभूतजातस्य मूर्धा शिरोवत् प्रधानभूतो भवति रात्रौ सर्व-
माणिनामालोकस्य तदधीनत्वात् तवोराघेरनन्तरं प्रातरुद्यन् सूर्यो जायते अहनि । स एव वैश्वान-
रोऽग्निः सूर्यो भवतीत्यर्थः । किंच यज्ञियानां यज्ञसंपादिना देवानां मायापु पञ्चामेवैवा मन्यन्ते कव-
यइति शेषः । यत्प्रजानन् प्रज्ञायमानः सूर्यः तूर्णिस्त्वरमाणः सन्नशोन्वरिक्षं कर्मवाचरति । त-
था च यास्कः—मूर्धामूर्तमस्मिन्धोयते मूर्धा यः सर्वेषां भूतानां भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते
प्रातरुद्यन् स एव प्रज्ञां त्वेतां मन्यन्ते यज्ञियानां देवानां यज्ञसंपादिनामपो यत्कर्मवाचरति प्रजानन् स-
र्वाणि स्थानान्यनुसंचरति त्वरमाण इति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

दृशेन्यो योमं हिनासमिद्धोऽरोचतद्विविष्यो निर्विभाषा ।

तास्मिन् नृग्रौ सूक्तवाकेन देवा हविर्विश्व आजुह्वुस्तनूपाः ॥ ७ ॥

दृशेन्यः । यः । महिना । समिद्धः । अरोचत । विविष्यो निः ।

विजाह्वा । तस्मिन् । अग्रौ । सूक्तवाकेन । देवाः । हविः ।

विश्वे । आ । अजुह्वुः । तनूपाः ॥ ७ ॥

यं वैश्वानरोऽग्निः महिना महत्त्वेन दृशेन्यः सर्वदर्शनीयः समिद्धः सम्यक् दीप्तो दिवि यो-
निः द्युस्थानो विभाषा दीप्तिर्मात्रं सन्नरोचत दीप्यते तस्मिन् वैश्वानरोऽग्रौ तनूपाः शरीराणां

रक्षकाः विश्वे सर्वे देवाः सूक्तवाक्येनेदंयावापृथिवीत्यादिनावाक्येन स्तोत्राणां वचनेन वा हविराजुहवुराभिमुख्येनजुहवुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सूक्तवाकं प्रथममादिदग्निमादिहविरजनयन्त देवाः ।

स एपां यज्ञो अभवत्तनूपास्तं द्यौर्वेदतं पृथिवी तमार्षः ॥ ८ ॥

सूक्तवाकम् । प्रथमम् । आत् । इत् । अग्निम् । आत् । इत् ।

हविः । अजनयन्त । देवाः । सः । एपाम् । यज्ञः । अभवत् ।

तनूपाः । तम् । द्यौः । वेद । तम् । पृथिवी । तम् । आर्षः ॥ ८ ॥

सूक्तवाकमिति प्रथमं पूर्वं सूक्तवाकमिदंयावापृथिवीत्यादिवाक्यं मनसा निरूपयन्ति आदिदन्तरं एवाग्निमथनेनोत्पादयन्ति आदिदन्तरमेव देवाः हविरजनयन्त जनयन्ति सर्वै-
श्वानरोग्निरेपां देवानां यज्ञोपष्टव्योभवद्भवति सतनूपाः शरीराणां रक्षिता च भवति तमग्निं द्यौः
द्युलोकोवेद जानाति तमग्निं पृथिवी भूमिरपि च जानाति तमग्निमपोन्तरिक्षं च जानाति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

यं देवासो जनयन्ताग्निं यस्मिन्नाजुहवुर्भुवनानि विश्वा ।

सो अर्चिषा पृथिवीं द्यामुत्तमामृजुयमानो अतपन् महित्वा ॥ ९ ॥

यम् । देवासः । अजनयन्त । अग्निम् । यस्मिन् । आ । अजुहवुः ।

भुवनानि । विश्वा । सः । अर्चिषा । पृथिवीम् । द्याम् । उत ।

इमाम् । ऋजुयमानः । अतपत् । महित्वा ॥ ९ ॥

यं वैश्वानरमग्निं देवासो देवा अजनयन्त उत्पादितवन्तः यस्मिन् श्रोत्रेण वैश्वानराग्नौ वि-
श्वानि भुवनानि भूतान्याजुहवुः आभिमुख्येनाजुहवुः सर्वमेवे वैश्वानरोग्निर्अर्चिषा ते
जया पृथिवीमन्तरिक्षमपः पृथिवीत्यन्तरिक्षनामसु षाड्य चां दिवं च उवापि चेमां भूमिं च
ऋजुयमानः ऋजुयमानो महित्वा महत्वेनातपत् सर्वं तपन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमो—

स्तोमेन हि दिवि देवासो अग्निमर्जीजनञ्छक्तिभीरोदसिप्राम् ।
तमृ अरुणवन्त्रे धामुवेकंस ओषधीः पचति विश्वरूपाः ॥ १० ॥ ११ ॥
स्तोमेन । हि । दिवि । देवासः । अग्निम् । अर्जीजनन् । शक्तिः । भिः ।
रोदसिप्राम् । तम् । ऊँ इति । अरुणवन् । त्रेधा । भुवे । कम् ।
सः । ओषधीः । पचति । विश्वरूपाः ॥ १० ॥ ११ ॥

देवासो देवाः शक्तिभिः कर्मभिः रोदसिपां यावापृथिव्योरापूरयितारं अग्निं सूर्यात्मकं
दिवि द्युलोके स्तोमेन हि स्तुत्या खलु अजीजनन्नुत्पादितवन्तः अपिच तमु तमेव कं तुल्य
कर्मभिः यज्ञे त्रेधाभुवे त्रेधाभावाया रूणवन् कुर्वन्ति सृष्टिर्वाप्यं वर्तमानो विश्वरूपाः सर्वरूपा
ओषधीर्नीहाद्यास्तेन तेनोपकारेण पचति । अत्र यास्कः—स्तोमेन यं हि दिवि देवासोऽग्निमर्जीजनयन्
शक्तिभिः कर्मभिर्द्यावापृथिव्योरापूरणं तमकुर्वन्निधावापृथिव्यामन्तरिक्षे दिप्यति शाकपूणिः
यदस्य दिवितृतीयं तदसावादित्य इति हि ब्राह्मणमिति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकादशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

अथेकादशी—

यदेदेन मर्दधुर्यज्ञियांसो दिवि देवाः सूर्यमादितेयम् ।
यदा चरिणू मिथुनावभूतामादित्प्रापश्यन् भुवनानि विश्वा ॥ ११ ॥
यदा । इत् । एनम् । अर्दधुः । यज्ञियांसः । दिवि । देवाः ।
सूर्यम् । आदितेयम् । यदा । चरिणू इति । मिथुनौ । अभूताम् ।
आत् । इत् । प्र । अपश्यन् । भुवनानि । विश्वा ॥ ११ ॥

यदेयदैव प्रातरादितेयमदिवेः पुत्रं सूर्यमेनमग्निं च यज्ञियांसो यज्ञार्हाः देवा दिवि द्युलोके
अर्दधुः धृतवन्तः यदा चेमौ चरिणू चरणशीलौ सूर्यवैश्वानरौ मिथुनावभूतां प्रादुरभूतां आ
दिदन्तरमेव विश्वा विश्वानि भुवनानि भूतजातानि प्रापश्यन्तौ पश्यन्ति । अत्र यास्कः—यदेन

मदधुर्यग्नितियाःसर्वेदिविदेवाः सूर्यमादितेयमदितेःपुत्रं यदाचरिष्णू मिथुनौ प्रादुरभूतां सर्वदा स
हचारिणावुषाश्चादित्यश्चमिथुनौ कस्मान्मिनोतिः श्रयविकर्मा शुइतिनामकरणस्थकारोवा न
यतिः परोवनिवासमाश्रितावन्योन्यं नयतोवनुतोवामनुष्यमिथुनावप्येतस्मादेवमेथन्तावन्योन्यं
धनुवईतिवेति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

वि॒श्व॒स्माअ॒ग्निभु॒वनाय॑दे॒वावै॒श्वान॑रं॒केतु॑मह्ना॒म॒कृ॒ण्वन् ।
आ॒यस्त॒तानो॒पसो॑विभा॒तीरपो॑ऊ॒र्णोति॒तमो॑अ॒र्चिपा॒यन् ॥ १२ ॥
वि॒श्व॒स्मै । अ॒ग्निम् । भु॒वनाय॑ । दे॒वाः । वै॒श्वान॑रम् । के॒तुम् ।
अ॒ह्नाम् । अ॒कृ॒ण्वन् । आ । यः । त॒तान् । उ॒पसः॑ । वि॒भा॒तीः ।
अपो॒ इति॑ । ऊ॒र्णोति॑ । तमः॑ । अ॒र्चिपा॑ । यन् ॥ १२ ॥

देवाइन्द्रादयोविश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय वैश्वानरं विश्वनरहितं अग्निमह्नां दिवसानां
केतुं प्रहापकमकृण्वन् अकुर्वन् योवैश्वानराग्निरुपसोविभातीर्विविधं दीप्यमानाभातवान वि-
स्तारयति किंच सोयं यन् गच्छन् तमोन्धकारमर्चिषा तेजसापोऊर्णोति अपगमयति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

वै॒श्वान॑रं॒क॒वयो॑य॒ज्ञिया॑सो॒ग्निदे॒वाअ॑जनयन्न॒जुर्य॑म् ।
नक्ष॑त्रं॒भृ॒तम॑मि॒नच्च॑रि॒ष्णुय॑क्षस्या॒ध्यक्ष॑न्त॒विप॑न्व॒हन्त॑म् ॥ १३ ॥
वै॒श्वान॑रम् । क॒वयः॑ । य॒ज्ञिया॑सः । अ॒ग्निम् । दे॒वाः । अ॒ज॒न॒यन् ।
अ॒जुर्य॑म् । नक्ष॑त्रम् । भृ॒तम् । अ॒मि॒नत् । च॒रि॒ष्णु । य॒क्षस्य॑ ।
अ॒धि॒क्ष॑ । त॒वि॒पम् । वृ॒हन्त॑म् ॥ १३ ॥

कवयोमेधाविनोयज्ञित्यासोयज्ञाहांयज्ञसंपादिनोवा देवाअजुर्यं जरावर्जितमहिंस्यं वा
वैश्वानरं विश्वनरहितं सूर्यात्मकमाग्निं अजनयन्नुत्पादितवन्तः । सच देवैरुत्पादितोऽग्निर्नक्षत्रं
रुत्तिकादि प्रत्रं पुराणं चरिष्णु चरणशीलं यक्षस्य यक्षनिः पूजार्थः प्रयक्षमित्यादि दर्शनात्

यक्षस्य पूज्यस्य देवस्याध्यक्षं प्रत्यक्षं स्तामिनं वा तविषं वृद्धं बृहन्तं महान्तममिनत् हिं-
सितवान् तेजसाभिभूतवानित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

वैश्वान॒रं वि॒श्वहा॑दी॒दिवांसं॑ म॒त्रैरा॒ग्निं क॒विम॒च्छा॑व॒दामः ।
यो म॑हि॒म्ना प॑रि॒वभू॒वो॒र्वी॒उता॑व॒स्ता॒दुत॑ दे॒वः प॒रस्ता॑त् ॥ १४ ॥
वै॒श्वान॒रम् । वि॒श्वहा॑ । दी॒दि॒वांसं॑ । म॒त्रैः । अ॒ग्निम् । क॒विम् ।
अ॒च्छा॑ । व॒दामः॑ । यः । म॒हि॒म्ना । प॑रि॒व॒भू॒व । उ॒र्वी इति॑ ।
उ॒त । अ॒वस्ता॑त् । उ॒त । दे॒वः । प॒रस्ता॑त् ॥ १४ ॥

विश्वहा सर्वदा दीदिवांसं दीमं कविं क्रान्तप्रज्ञं वैश्वानरमग्निं मत्रैरच्छावदामोऽभिष्टुमः ।
यो वैश्वानरोऽग्निर्महिम्ना महत्त्वेनोर्वी द्यावापृथिव्यौ परिवभूव परिभवति उतापिचापमवस्ताद
अवस्ताद तपति उतापिचायं सूर्यात्मको देवः परस्तादुपरिष्ठाच्च तपतीति शेषः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

हे॒सु॒ती अ॒शृ॒ण्वं॑ पि॒तॄ॒णाम॒हं दे॒वाना॑मृ॒तम॒र्त्याना॑म् ।
ता॒भ्यामि॒दं वि॒श्वमे॒ज्ज॒त्समे॒ति॒यद॑न्त॒रापि॒तर॑मा॒तर॑ च ॥ १५ ॥ १२ ॥
हे इति॑ । सु॒ती इति॑ । अ॒शृ॒ण्वम् । पि॒तॄ॒णाम् । अ॒हम् । दे॒वाना॑म् ।
उ॒त । म॒र्त्याना॑म् । ता॒भ्याम् । इ॒दम् । वि॒श्वम् । ए॒जत् । सम् ।
ए॒ति॒ । यत् । अ॒न्त॒रा । पि॒तर॑म् । मा॒तर॑म् । च ॥ १५ ॥ १२ ॥

पितॄणां च देवानां च उतापि च मर्त्यानामनुव्याणां च द्वे सुती द्वौ मार्गौ देवयानपितृया-
णाख्यौ अहमशृण्वमश्रोपं यत् विश्वं पितरं पालकत्वेन पितृभूतं द्यां मातरं च धारकत्वेन मातृ-
भूतां पृथिवीं चान्तरा द्यावापृथिव्योर्मध्ये भवति तदिदं विश्वमग्निना संस्कृतं सदेजदेवलोकं
पितृलोकं गच्छत् ताभ्यां देवयानपितृयाणाख्याभ्यां मार्गाभ्यामेति गच्छति । तौ च मार्गौ भगव-
दादेशितौ—अग्निर्व्योतिरहः शुक्लः षण्मासादुत्तरायणं । तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म त्रसविदो जनाः ॥ १॥
धूमो राविस्तथा रुक्मः षण्मासादक्षिणायनं । तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्व्योमीपाप्यनिवर्तते ॥ २ ॥

शुक्लृष्णोगतीहेतेजगतःशाश्वतेमते । एकयाथात्यनावृत्तिमन्ययावर्ततेपुनः ॥ ३ ॥ नैतेसृती-
पार्थजानस्योगीमुखसतिकश्चेति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षोडशी-

द्वेसमीचीविभृतश्चरन्तंशीर्षतोजातमनसाविमृष्टम् ।

सप्रत्यङ् विश्वाभुवनानितस्थावप्रयुच्छन्तरणिभ्राजमानः ॥ १६ ॥

द्वे इति । समीची इति समृद्धीची । विभृतः । चरन्तम् । शीर्षतः ।

जातम् । मनसा । विमृष्टम् । सः । प्रत्यङ् । विश्वा ।

भुवनानि । तस्थौ । अप्रयुच्छन् । तरणिः । भ्राजमानः ॥ १६ ॥

समीची संगते द्यावापृथिव्यौ चरन्तं गच्छन्तं शीर्षतः शिरस्तोजातमुत्पन्नं तथाचनिगमा-
न्तरं—उतमन्येहमेनमनयोर्हि शिरस्तोयं प्रातर्जायत इति । यद्वा सर्वशिरोभूतादादित्याज्जातमित्य-
र्थः । मनसा मन्यति रचैतिकर्मा अर्चनीयया स्तुत्या विमृष्टं शोधितं संस्कृतं अग्निं विभ्रतोधा-
रयतः सोमयुच्छन् अप्रमाद्यन् तरणिः क्षिप्रकारी भ्राजमानो दीप्यमानोऽग्निः विश्वा विश्वानि
भुवनानि प्रत्यङ् अभिमुखस्तस्थौ तिष्ठति । तथाच श्रूयते—तस्मात्सर्वेष्वमन्यन्ते मां प्रत्युदगा-
दिति ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

यत्रावेदेते अवरः परश्च यज्ञान्योः कतरो नौ विवेद ।

आशोकुरित्संधमादंसखायो नक्षन्त यज्ञं कइदं विवोचत् ॥ १७ ॥

यत्र । वेदेते इति । अवरः । परः । च । यज्ञान्योः । कतुरः । नौ ।

वि । वेद । आ । शोकुरः । इत् । संधमादम् । सखायः ।

नक्षन्त । यज्ञम् । कः । इदम् । वि । वोचत् ॥ १७ ॥

यत्र यस्मिन्काले अवरः पार्थिवोर्गिर्देव्यो होता परश्च मध्यमो वायुश्चो भौ वदेते विवादं कुर्वन्ते यज्ञन्योर्गस्तस्य नेत्रोर्नो आवयोर्मध्ये कतरो भूयिष्ठं यज्ञं विवेद वेति तत्र सखायः समानख्या-
नाऋत्विजः सधमादं यज्ञं आशोकः कर्तुं शक्नुवन्ति तथा यज्ञं नक्षत्रान्श्रुवते नुतिष्ठन्ति च ये तेषां
विदुषां यज्ञमश्रुवानानां मध्ये कोविद्वान् अनुष्ठाता वेदमस्य विवादस्य निर्णयरूपं वाक्यं विवोचत्
ब्रवीति माध्यमिकमिममग्निं ब्रवीति । तथा च यास्कः—यत्र विवदेते देव्यौ होतारा वयं चाग्निरसौ च-
मध्यमः कतरो नो यज्ञे भूपो वेदेत्याशक्नुवन्ति तत्सहमदनं समानाख्यानाऋत्विजस्तेषां यज्ञं सम-
श्रुवानानां को न इदं विवक्ष्यतीति ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

कत्यग्रयः कति सूर्यासः कत्युपासः कत्युस्विदापः ।

नोपस्विजं वः पितरो वदामि पृच्छामि वः कवयो विद्वन्ने कम् ॥ १८ ॥

कति । अग्रयः । कति । सूर्यासः । कति । उपसः । कति ।

ऊँ इति । स्वित् । आपः । न । उपस्विजम् । वः । पितरः ।

वदामि । पृच्छामि । वः । कवयः । विद्वन्ने । कम् ॥ १८ ॥

एवं विवदमाना वग्निवायु पितृन् प्रश्नमेयतुः तत्र मध्यमस्तान् पृच्छति कत्यग्रयः अग्रयः
कति कतिसंख्याकाः सूर्यासः सूर्याश्च कतिसंख्याकाः उपासः उपसश्च कति आपश्च कति
उइति पूरणः स्विच्छब्देन विचारणार्थः । हे पितरो वो युष्माकं उपस्विजमुपस्विजमिति स्पर्धायु
क्तं वचनमुच्यते पूर्वोक्तं प्रश्नवचनमेतत् न वदामि न वक्ष्यामि किं तर्ह्यहमजानन् हे कवयो मेधा
विनो युष्मान् विद्वन्ने विज्ञानाय कं वचनमुच्यते पूर्वोक्तं सुखं स्वरूपस्पर्धालोचनकृशमन्तरेण पृ
च्छामि । अत्रोत्तराणि वाल्खिल्यसंहितायां दर्शितानि—एक एवाग्निर्वहुधा समिद्ध एकः सूर्यो वि
श्वमनुप्रभूतः । एकैवोपासः सर्वमिदं विभ्रात्येकं वा इदं विवभ्रूव सर्वमिति ॥ १८ ॥

अथेकोनविंशी—

यावन्मात्रमुपसो न प्रतीकं सुपण्योर्वसन्ते मातरि श्वः ।

तावद्दधात्युपयज्ञमायन्ब्राह्मणो होतुरखरो निपीदन् ॥ १९ ॥ १३ ॥

१ नि० ७. ३० । २ ऋक्संहितायां पञ्चाष्टकस्य चतुर्थ्याध्याये त्रयोदशवर्गानन्तरं
अष्टादशवर्गात्मकं वाल्खिल्यपठ्यते. तत्र षोडशवर्गे द्वितीयोऽयं मन्त्रः ।

यावत्तुमात्रम् । उपसः । न । प्रतीकम् । सुष्टुपर्ण्यः । वसन्ते ।
 मातरिष्वः । तावत् । दधाति । उप । यज्ञम् । आध्यन् ।
 ब्राह्मणः । होतुः । अवरः । निःसीदन् ॥ १९ ॥ १३ ॥

प्रकृतस्य वैश्वानरस्य विषये यः प्रश्नः तस्य निर्णयं अनया वदन्ति हे मातरिष्वः मा-
 तर्यन्तरिक्षे श्वसन् माध्यमिक वायो यावन्मात्रं यावदेव सुष्टुपर्ण्यः सुपतनारात्रयउपसः प्रतीकं
 मुखं प्रकाशारब्धं दर्शनं वा नेति पूरणः वसतेआल्लादयन्ति तावदेव ब्राह्मणोहोता अवरो-
 निष्कृष्टोहोतुरस्याग्निर्वैश्वानरस्य दैन्यस्य होतुज्ञानं निषीदन् हौत्रं कर्म कर्तुमुपविशन् यज्ञ-
 मायन् उपगच्छन् उपदधाति होतृकर्मस्वचुद्धौ धारयति । तथाचयास्कः—यावन्मात्रमुपसः-
 प्रत्यक्तंभवति प्रतिदर्शनमिति वास्त्युपमानस्य संप्रत्यर्थेप्रयोगइहेवनिधेहीति यथासुष्टुपर्ण्यः
 सुपतनापतारात्रयोवसतेमातरिष्वंज्योतिर्वर्णस्य तावदुपदधाति यज्ञमागच्छन् ब्राह्मणोहोता-
 स्याग्नेहोतुरवरोनिषीदन् होतृजपस्त्वन्निर्वैश्वानरीयोभवतीति ॥ १९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

इन्द्रंस्तवेत्यष्टादशर्चं पंचमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य रेणोरार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रान्तंच—इन्द्रं-
 स्तव झूना रेणुरिति । सूर्यस्तुनाम्येकाहे इदं सूक्तं निष्केवत्यनिविधानं । सूत्रितंच—सूर्य-
 स्तुतायशस्कामः पिशासोममिन्द्रंस्तवेति माध्यंदिनइति ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रंस्तवानृत्तंभ्यस्यमृह्णाविंशवाधेरोचुनाविज्मोअन्तान् ।
 आयःपुप्रौचर्षणीष्टद्वरोभिःप्रसिन्धुंभ्योरिरिचानोमहित्वा ॥ १ ॥
 इन्द्रम् । स्तव । नृक्षतंमम् । यस्य । मृह्णा । विंशवाधे । रोचुना ।
 वि । जमः । अन्तान् । आ । यः । पुप्रौ । चर्षणिष्टधृत् । वरःभिः ।
 प्र । सिन्धुंभ्यः । रिरिचानः । मृहित्वा ॥ १ ॥

हे स्तोतृत्वं नृणामं नेतृत्वमिन्द्रं स्तव स्तुहि यस्मेन्द्रस्य मह्ना महत्त्वं विभक्तिव्यत्ययः
रोचना परेषां तेजांसि विवचाधे विवायवे अग्निन्नवतीत्यर्थः विन्मः पृथिव्याश्वास्तात् पर्यन्तान-
भिभवति यथेन्द्रश्चरणीधृन्मनुष्याणां धर्ता सिन्धुरूपः समुद्रेष्वपि महित्वा महत्त्वेन परिरि-
चानः प्रवर्धमानश्च सन्न यरोभिस्तमसां यारकैस्तेजोभिरापमौ यवापृथिभ्यावापूरयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ससूर्यः पर्युखवरांस्येन्द्रो वदत्याद्रथ्येव चक्रा ।

अतिष्ठन्तमपस्व्यं न सर्गं कृष्णा तमांसि त्विष्या जघान ॥ २ ॥

सः । सूर्यः । परि । उरु । वरांसि । इन्द्रः । वदत्यात् । रथ्या इव ।
चक्रा । अतिष्ठन्तम् । अपस्व्यम् । न । सर्गम् । कृष्णा ।
तमांसि । त्विष्या । जघान् ॥ २ ॥

सूर्यः सूर्यीयः सः प्रसिद्धः इन्द्रः उरुं महूनि वरांसि तेजांसि पर्यावदत्यात्पर्यावर्तयति ।
तत्र दृष्टन्तः—रथ्येव यथासारथी रथसंबन्धीनि चक्रा चक्राण्यावर्तयति तद्वदित्यर्थः । किंच
सोममतिष्ठन्तं शीघ्रं गच्छन्तमपस्व्यं न कर्मण्यपिब सर्गं सन्पतइति सर्गोन्वत्सं कृष्णा कृष्णा-
नि तमांसि त्विष्या दीप्त्या जघान हन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानमस्मा अनपावृद र्चक्ष्मया दिवो अर्त्समं ब्रह्म नव्यम् ।

वियः पृष्ठेव जनिमान्युर्य इन्द्रश्चिक्वाय न सखायभीषे ॥ ३ ॥

समानम् । अस्मै । अनपदृष्टत् । अर्चं । क्ष्मया । दिवः ।
अर्त्समम् । ब्रह्म । नव्यम् । वि । यः । पृष्ठा इव । जनिमानि ।
अर्यः । इन्द्रः । चिक्वायं । न । सखायम् । ईषे ॥ ३ ॥

हे स्तोतृत्वं समानं मया सहानपावृदपतिरहितं क्षमया दिवोदिवः पृथिव्याश्वासं
अत्यन्तपतिरिक्तं महदित्यर्थः । नव्यं नवतरमन्यैरकृतपूर्वं बल स्वोन्नमसा इन्द्रायाचोच्चारय ।

इन्द्रोऽजनिमानि यज्ञे यज्ञेषु जातानि पृष्ठेव पृष्ठसंज्ञकानि स्तोत्राणि वार्योरीन् शत्रून् विचिकाय
विचिनोति सखायं च नेपे नेच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्राय॑ गिरो॒ अनिशित॑सर्गा॒ अपः॑ प्रेरयं॒ सगर॑स्य बु॒ध्नात् ।
यो अक्षे॑णैव च॒ क्रिया॑ शची॒भिर्विष्वक्॑स्त॒स्तम्भ॑पृथि॒वीमु॑त॒द्याम् ॥ ४ ॥

इन्द्राय । गिरः । अनिशितऽसर्गाः । अपः । प्र । प्रेरयम् ।
सगरस्य । बुध्नात् । यः । अक्षेणऽइव । चक्रिया । शचीभिः ।
विष्वक् । तस्तम्भ । पृथिवीम् । उत । द्याम् ॥ ४ ॥

इन्द्रायेन्द्रार्थं अनिशितसर्गाऽतनूकृतविसर्गाऽपस्युपरिवर्तमानायागिरः स्तुतयस्ताभिर्गी-
भिः सगरस्यान्तरिक्षस्य सगरः समुद्रइत्यन्तरिक्षनामसु पाठात् बुध्नात् प्रदेशात् अपउदका
नि प्रेरयं प्रेरयामि इन्द्रः शचीभिः कर्मभिः पृथिवीमुतापि च द्यां दिवं च चक्रिया रथचक्रा-
ण्यक्षेणेव यथा रथाक्षेण तद्वद्विष्वक् सर्वतस्तस्तस्मास्तप्तात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभ॒र्माधु॑निः शिमी॒वाञ्छ॑रु॒मौक्क॑जी॒पी ।
सोमो॑ विश्वा॒न्यत॑सा॒वनानि॑ ना॒र्वाग्नि॑न्द्रं प्र॒तिमा॑नानि दे॒भ्यः ॥ ५ ॥ १४ ॥
आपा॑न्तऽमन्युः । तृपलऽप्रभर्मा । धुनिः । शिमीऽवान् । शरुऽमान् ।
ऋजी॒पी । सोमः । विश्वानि । अत॒सा । वनानि । न ।
अ॒र्वाक् । इन्द्रम् । प्र॒ति॒मानानि । दे॒भ्यः ॥ ५ ॥ १४ ॥

आपा॑न्तमन्युरापावितमन्युः तृपलप्रभर्मा ग्रावादिभिः क्षिप्रप्रहारी धुनिः शत्रूणां कंपयि-
यिता शिमीवान् कर्मवान् शरुमानायुधवान् ऋजीपी ऋजीपवान् सोमो विश्वानि सर्वाणि
अतसा अनसमयानि वनान्यरण्यानि वर्षयतीतिशेषः । प्रतिमानानि प्रविमानभूतानि समानद्र-
व्याणीत्यर्थः इन्द्रं अर्वाक् देभ्यः दध्नोतिरथाकर्पणकर्मा तुलया मीयमानानि आत्माभिमुत्त-

या नाकर्षयन्ति लघूनि भवन्तीत्यर्थः । अन्यत्र प्रतिनिधीयमानानि गुरुणि तान्यात्माभिमुख-
माकर्षयन्ति नैवमिन्द्रं कुर्वतीति सर्वेभ्योमहानिन्द्रइत्यर्थः । त्रयः पादाः सौम्याः तुरीयस्त्वैन्द्रः ।
तथाचयास्कः । आपातिवमन्युस्तृप्तप्रहारी क्षिप्रप्रहारी सप्तप्रहारी सोमोवेन्द्रोवा धुनिर्धुनोतेः
शमीति कर्मनाम शमयतेर्वा शक्नोतेर्वर्जोषी सोमोयत्सोमस्य पूयमानस्यातिरिच्यते तदृजोप-
मपार्जितं भवति तेनर्जोषी सोमोथाप्यैन्द्रेनिगमोभवत्पृजोषी वज्रोदिसोमः सर्वाण्यतसानि व-
नानि नावागिन्द्रं प्रतिमानानि दद्मवन्ति यैरेनं प्रतिमिते नैनंतानि दानुवन्तीति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे चतुर्दशोऽवगः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

नयस्यद्यावापृथिवीनधन्वनान्तरिक्षन्नाद्रयःसोमोअक्षाः ।
यदस्यमन्युरधिनीयमानःशृणानिबीळुरुजतिस्थिराणि ॥ ६ ॥

न । यस्य । द्यावापृथिवी इति । न । धन्वं । न । अन्तरिक्षम् । न ।
अद्रयः । सोमः । अक्षारिति । यत् । अस्य । मन्युः ।
अधिनीयमानः । शृणानि । बीळु । रुजति । स्थिराणि ॥ ६ ॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यस्यैन्द्रस्य प्रतिमानभूते न भवतः नधन्वउदकमपिप्रदिमान
भूतनभवतिनान्तरिक्षं अन्तरिक्षमपिप्रतिमानभूतनभवतिनअद्रयः पर्वताश्च प्रतिमानभूतान भव
न्ति तस्यैन्द्रस्य सोमोअक्षाः सरति । किंच यद्यदास्यैन्द्रस्य मन्युः क्रोधोधिनीयमानः शत्रूणा
मुपरिमाप्यमाणोभवति तदानीमयमिन्द्रोवोळु दृढं शृणोति हिनस्ति स्थिराणि रुजति भिन
तिच ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

जघानदृत्रंस्वधित्विर्वनेवरुरोजपुरोअरदन्नसिन्धून् ।
त्रिमेदगिरिन्वमिन्नकुम्भमागाइन्द्रोअरुणुतस्वयुग्भिः ॥ ७ ॥

जघान् । वृत्रम् । स्वधितिः । वनाइव । रुरोर्ज । पुरः । अरंदत् ।
 न । सिन्धून् । विभेद । गिरिम् । नवम् । इत् । न । कुम्भम् ।
 आ । गाः । इन्द्रः । अरुणत । स्वयुक्क्षभिः ॥ ७ ॥

इन्द्रोवृत्रमसुरं जघान हतवान् अपिच स्वधितिः परशुर्वनेव वनानीव पुरः शत्रुनगरीरु-
 रोज रुजति भिनत्ति शत्रुनगरीभित्त्वा च सिन्धून् नदीररदत् वृष्ट्युदकेनालिखत् नेति संप्रत्यर्थे
 किंच गिरिं मेघं नवं न नवमिव कुंभं कलशं विभेदेत् भिनत्त्येव किंचेन्द्रः स्वयुग्भिः स्वयं यु-
 ज्यमानैर्मरुद्भिः गाउदकान्यारुणत अस्मदभिमुखं करोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वंहृत्यदृणयाइन्द्रधीरोसिर्नपर्ववृजिनाशृणासि ।
 प्रयेमित्रस्यवरुणस्यधामयुजञ्जनामिनन्तिमित्रम् ॥ ८ ॥
 त्वम् । हृ । त्यत् । ऋणइयाः । इन्द्र । धीरः । असिः । न । पर्व ।
 वृजिना । शृणासि । प्र । ये । मित्रस्ये । वरुणस्य । धामे ।
 युजम् । न । जनाः । मिनन्ति । मित्रम् ॥ ८ ॥

हे इन्द्र धीरः प्राज्ञस्त्वं ह त्वं खलु त्यत्तदृणयाः स्तोत्रविषयाणां ऋणानां प्रापयितासि
 किंच त्वमसिर्न शस्त्रमिव पर्वं पशूनां पर्वाणि वृजिना वृजिनानि स्तोतृणामुपद्रवाणि शृणासि
 हंसि । किंच मित्रस्य वरुणस्य मित्रावरुणयोर्धाम धारकं कर्म युजंन युक्तमिव मित्रं ये अज्ञा-
 नृशंसाजनाः प्रमिनन्ति प्रकर्षेण हिंसन्ति तानपि शृणासीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

प्रयेमित्रंप्रार्यमणंदुरेवाःप्रसङ्गिरःप्रवरुणंमिनन्ति ।
 न्यमित्रेपुवधमिन्द्रनुश्रुपन्त्यपाणमरुपंशिंशीहि ॥ ९ ॥

प्र । ये । मित्रम् । प्र । अर्यमणम् । दुःइवाः । प्र । सुम्इगिरः ।
 प्र । वरुणम् । मिनन्ति । नि । अमित्रेषु । वधम् । इन्द्र ।
 तुश्रेम् । रुपन् । रुपाणम् । अरुपम् । शिशीहि ॥ ९ ॥

ये दुरेवादुष्टगमनाजनाः मित्रं देवं प्रमिनन्ति हिंसन्ति अर्यमणं च देवं प्रमिनन्ति प्रसंगिरः समीचीनस्तुतिमन्त्रोमरुतश्च प्रमिनन्ति वरुणं च देवं प्रमिनन्ति तेष्वमित्रेषु शत्रुषु तानुद्दिश्येत्यर्थः हे वृषन् कामानां वर्षकेन्द्रं त्वं तुष्टं गमनशीलं वृषणं कामानां वर्षकं अरुणमारोचमानं वर्षं वज्रं वधः वज्रइति वज्रनामसु पाठात् निशिशीहि वीक्षणोक्तु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

इन्द्रोदिवइन्द्रईशोपृथिव्याइन्द्रोअपामिन्द्रइत्पर्वतानाम् ।

इन्द्रोवृधामिन्द्रइन्मेधिराणामिन्द्रःक्षेमेयोगेहव्यइन्द्रः ॥ १० ॥ १५ ॥

इन्द्रः । दिवः । इन्द्रः । ईशो । पृथिव्याः । इन्द्रः । अपाम् । इन्द्रः ।

इत् । पर्वतानाम् । इन्द्रः । वृधाम् । इन्द्रः । इत् । मेधिराणाम् ।

इन्द्रः । क्षेमे । योगे । हव्यः । इन्द्रः ॥ १० ॥ १५ ॥

दिवोद्युलोकस्येन्द्रईशो ईष्टे पृथिव्याभूमेरपीन्द्रईशोईश्वरोभवति अपामुदकानामपीन्द्रईश्वरोभवतिपर्वतानां मेघानामपीन्द्रएवैश्वरोभवति वृधां वृद्धानामपीन्द्रएवैश्वरः मेधिराणां मृशानामपीन्द्रएवैश्वरोभवति किंचेन्द्रः क्षेमेऽव्यस्य धनस्य परिपालने हव्योह्वावयोयोगे अल्लव्यस्य लाभेपीन्द्रएव ह्वावयोभवति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी—

पाक्तुभ्यइन्द्रःप्रवृधोअहंभ्यःप्रान्तरिक्षात्प्रसमुद्रस्वधासेः ।

प्रवातस्यप्रथंसःप्रज्मोअन्तात्प्रसिन्धुभ्योरिरिचेप्रक्षितिभ्यः ॥ ११ ॥

प्र । अक्तुभ्यः । इन्द्रः । प्र । वृधः । अहंभ्यः । प्र । अन्तरिक्षात् ।

प्र । समुद्रस्य । धासेः । प्र । वातस्य । प्रथंसः । प्र । ज्मः । अन्तात् ।

प्र । सिन्धुभ्यः । रिरिचे । प्र । क्षितिभ्यः ॥ ११ ॥

इन्द्रःअक्तुभ्योरात्रिभ्यः प्रवृधः प्रवृद्धः अहंभ्योदिवसेभ्योपि प्रवृधोधिकः अन्तरिक्षादपि प्रवृद्धः समुद्रस्याब्धेः धासेर्धारकात् स्थानादपि प्रवृद्धः वातस्य वायोः प्रथंसः प्रथिज्ञो-

पि प्रवृद्धः ज्यः पृथिव्याभन्तात् पर्यन्तादपि प्रवृद्धः सिन्धुज्यः नदीज्यश्च परिरिचे अतिरि-
च्यते महान्भवतोत्यर्थः क्षितिज्योमन्युष्येज्योपि परिरिचे ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

प्रशोशुचत्याउपसोनकेतुरसिन्वातेवर्ततामिन्द्रहेतिः ।

अश्मेवविध्यदिवआसृजानस्तपिष्ठेनहेपसाद्रोघमित्रान् ॥ १२ ॥

प्र । शोशुचत्याः । उपसः । न । केतुः । असिन्वा । ते । वर्तताम् ।

इन्द्र । हेतिः । अश्माश्च । विध्य । दिवः । आ । सृजानः ।

तपिष्ठेन । हेपसा । द्रोघमित्रान् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र ते तव असिन्वा भेदनरहिताहेतिर्ब्रह्माख्यमायुधं शोशुचत्याः ज्वलन्त्याः उप-
सोन यथा उपसः केतुः पताकस्थानीयोरग्निः तद्वत् शत्रुपुपवर्ततां । किंच तपिष्ठेन अतिशये-
न शत्रूणां तापयित्र्या हेपसा शब्दकारिण्या हेत्या द्रोघमित्रान् दुग्धानि मित्राणि येषां ते
द्रोघमित्राः तान् शत्रून् विध्य ताडय । तत्र दृष्टान्तः—दिवआसृजानः सृज्यमानोश्मेव यथा अ-
शनिः वृक्षान् विध्यति तद्वदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

अन्वहमासाअन्विह्वनान्यन्वोपधीरनुपर्वतासः ।

अन्विन्द्रोरोदसीवावशानेअन्वापोअजिह्वजायमानम् ॥ १३ ॥

अनु । अहं । मासाः । अनु । इत् । वनांनि । अनु । ओपधीः ।

अनु । पर्वतासः । अनु । इन्द्रम् । रोदसी इति । वावशाने इति ।

अनु । आपः । अजिह्व । जायमानम् ॥ १३ ॥

जापमानं प्रादुर्भवन्तं इन्द्रं मासाश्चैत्रादयः अन्वजिह्व अनुगच्छन्ति अहेतिपूरणः व-
नान्परणयन्पि इन्द्रमन्वजिह्व इदितिपूरणः ओपधीरोपध्योपोन्द्रमनुगच्छन्ति पर्वतासः पर्व-
ताओपधीन्द्रमनुगच्छन्ति वावशाने कामपमाने रोदसी घावापृथिव्यावपीन्द्रमनुगच्छतः आपः
उदकान्यपि इन्द्रमनुगच्छन्ति मासापथिषावुदेवताः प्रादुर्भवन्मिन्द्रमनुगच्छन्तीत्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

कर्हिस्वित्सातइन्द्रचेत्यासंदधस्ययद्भिन्नदोरक्षुपत् ।

मित्रकुवोयच्छसनेनगावःपृथिव्याआपृग्मुयाशर्यन्ते ॥ १४ ॥

कर्हि । स्वि । सा । ते । इन्द्र । चेत्या । असत् । अधस्य । यत् ।

भिन्नदः । रक्षः । आर्द्धपत् । मित्रकुर्वः । यत् । शसने । न ।

गावः । पृथिव्याः । आपृक् । अमुया । शर्यन्ते ॥ १४ ॥

हे इन्द्र ते तव सा हेतिः इपूर्वा चेत्या चेतपितव्या शत्रुपु क्षेप्तव्या कर्हिस्वित् कदावा असत् भविष्यति यद्यदा हेत्या त्वमघस्य द्वितीयार्थेपठो अहतमेपत् युद्धार्थमागच्छद्रक्षोभि-
नदोभिन्नद यद्यदा च शक्त्या मित्रकुर्वः मित्राणां क्रूरस्य कर्मणः कर्तारोजनाः पृथिव्याः
संयन्धिनि शसने विशासनस्थाने गावोन पशवश्च आपृक् आपर्चना हताः सन्तः अमुया
अनया पृथिव्यासंगतायुद्धेशयन्ते शेरते ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

शत्रूयन्तोअभियेनस्ततस्त्रेमहिवाधन्तओगणासइन्द्र ।

अन्धेनामित्रास्तमसासचन्तांसुज्योतिषोअक्तवस्ताँअभिष्युः ॥ १५ ॥

शत्रूयन्तः । अभि । ये । नः । तत्तस्त्रे । महि । वाधन्तः ।

ओगणासः । इन्द्र । अन्धेन । मित्राः । तमसा । सचन्ताम् ।

सुज्योतिषः । अक्तवः । तान् । अभि । स्युरिति स्युः ॥ १५ ॥

हे इन्द्र शत्रूयन्तः महि अत्यन्तं वाधन्तोस्मान् वाधमानाओगणासः संघीभूताः ये शत्र-
पोनोस्मान् अभिततस्त्रे निक्षिपन्ति ते मित्राः शत्रवः अन्धेन तमसा महवान्धकारेण सचन्तां
संगच्छन्तां किंच वानमित्रान् सुज्योतिषः दिवसांः अक्वोराजयथाभिष्युः अभिभवन्तु ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

पुरुणिहित्वासर्वनाजनानांब्रह्माणिमन्दन्गृणतामृषीणाम् ।

इमामाघोपन्नवत्तासहूर्तिरोविश्वोअर्चतोयाह्वर्वाङ् ॥ १६ ॥

पुरु॒णि । हि । त्वा । सर्व॒ना । जना॑नाम् । ब्रह्मा॑णि । मन्द॑न् ।

गृ॒ण॒ताम् । ऋषी॑णाम् । इ॒माम् । आ॒धो॒प॒न् । अव॑सा ।

सह॑तिम् । ति॒रः । वि॒श्वान् । अर्च॑तः । या॒हि । अ॒र्वा॒ङ् ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां जनानां संवन्धीनि पुरुणि बहूनि सवना सवनानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि च मन्दन् स्तुवन्ति मोदयन्ति वा गृणतां स्तुवतां ऋषीणां इमां सहतिं स्तुतिं त्वमाधोपन् महती शब्दवती चेयं स्तुतिरिति वदन् अर्चतः स्तुवतोऽन्यान् विश्वान् सर्वानपि तिरः तिरस्कृत्य अवसा रक्षणेन सह अर्वागस्मदभिमुखं याहि गच्छ ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

ए॒वा॒ते॒व॒यमि॒न्द्रभु॒ञ्जती॑नां वि॒द्याम॑सृ॒मती॑नां न॒वाना॑म् ।

वि॒द्याम॑व॒स्तो॒रव॑सा गृ॒णन्तो॑ वि॒श्वामि॑त्रा उ॒त॒त इ॒न्द्र॒नू॒नम् ॥ १७ ॥

ए॒व । ते॒ । व॒यम् । इ॒न्द्र । भु॒ञ्जती॑नाम् । वि॒द्याम॑ । सृ॒मती॑नाम् ।

न॒वाना॑म् । वि॒द्याम॑ । व॒स्तोः । अव॑सा । गृ॒णन्तः ।

वि॒श्वामि॑त्राः । उ॒त । ते॒ । इ॒न्द्र । नू॒नम् ॥ १७ ॥

हे इन्द्र ते तव एव एवं भुञ्जतीनां रक्षन्तीः पिपावयं विश्वामित्रपुत्रारेण वो विद्याम लभे-
महि उतापि च हे इन्द्र ते तव नवानां नूतनाः सृमतीनामनुग्रहयुद्धीः वस्तोरहमि अवसा रक्ष-
णार्थं गृणन्तः नूनं त्वां स्तुवन्त एव विश्वामित्राः विश्वामित्रपुत्राः वयं विद्याम लभेम ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

शु॒नं॒हु॒वे॒मम॒घवा॑नमि॒न्द्रम॒स्मिन्म॒रे॒नृ॒तम॑वाजं सा॒तौ ।

शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रभू॒तये॑सु॒मत्सु॒घ्नन्त॑वृ॒त्राणि॑सं॒जित॑न्ध॒नाना॑म् ॥ १८ ॥ १६ ॥

शु॒नम् । हु॒वे॒म् । म॒घ॒वा॒नम् । इ॒न्द्रम् । अ॒स्मिन् । म॒रे॒ । नृ॒त॒मम् ।

वा॒जं॒सा॒तौ । शृ॒ण्वन्त॑म् । उ॒ग्रम् । उ॒त॒ये॑ । सु॒म॒त्सु॑ । घ्नन्त॑म् ।

वृ॒त्राणि॑ । सु॒म॒जित॑म् । ध॒नाना॑म् ॥ १८ ॥ १६ ॥

अस्मिन् भरे संग्रामे शुनं वृद्धं मघवानं धनवन्तं शृण्वन्तं अस्मदोपस्थाह्वानस्य ओ-
तारं उग्रं उदूर्णं समस्तु संग्रामेषु वृजाणि शत्रून् घ्नन्तं मारयन्तं धनानां शत्रुधनानां संजितं स-
म्यगेवजेतारं इन्द्रं याजसातावचस्य तामास ऊतये रक्षणाय च हुवेमाह्वये ॥ १८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे षोडशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

सहस्रशीर्षेति षोडशर्षं षष्ठं सूक्तं नारायणोत्पत्तिरित्या विष्टुषु शिष्टानुष्टुभः अष्ट-
कमहदादिविलक्षणधेतव्योः पुरुषः पुरुषान्तापरांकेचिदित्यादिश्रुतिपुनसिद्धः सदेवता । तथा-
चानुक्तान्—सहस्रशीर्षा षोडश नारायणः पौरुषमानुष्टुभं त्रिष्टुबन्तत्विवि । मन्त्रोविनिर्गोः ।

तत्र प्रथमा—

सहस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

सभूमिं विश्वतो दृत्वात्यन्तिष्ठदशङ्कुलम् ॥ १ ॥

सहस्रं शीर्षा । पुरुषः । सहस्रं अक्षः । सहस्रं पात् । सः ।

भूमिम् । विश्वतः । दृत्वा । अति । अतिष्ठत् । दशं अङ्कुलम् ॥ १ ॥

सर्वपाणि सप्तष्टि रूपो ब्रह्माण्डदेहो विराडाख्योऽपुरुषः सोऽयं सहस्रशीर्षा सहस्रान्वस्य उ-
पलक्षणत्वादनन्तैः शिरोभिर्गुणैरित्यर्थः । यानि सर्वपाणिनां शिरांसि तानि सर्वोणि तद्देहान्तः-
पातित्वात्तदीयान्येवेति सहस्रशीर्षत्वं एवं सहस्राक्षित्वं सहस्रपादत्वं च । सपुरुषो भूमिं ब्रह्मांड-
गोलकतुल्यं विश्वतः सर्वतो दृत्वा परिवेष्ट्य दशांगुलं दशांगुलपरिमितं देशमत्यगिष्ठम् अतिक्र-
म्य व्यवस्थितः । दशांगुलमित्युपलक्षणं ब्रह्मांडाद्वहिरपि सर्वतो व्याप्यावस्थित इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भव्यम् ।

उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥

पुरुषः । एव । उदम् । सर्वम् । यत् । भूतम् । यत् । च । भव्यम् ।

उत । अमृतत्वस्य । ईशानः । यत् । अन्नेन । अतिरोहति ॥ २ ॥

यदिदं वर्तमानं जगत्तत्सर्वं पुरुषएव यच्चभूतमतीतं जगत् यच्च भव्यं भविष्यज्जगत् त-
दपि पुरुषएव यथास्मिन् कल्पे वर्तमानाः प्राणिदेहाः सर्वेपि विराट्पुरुषस्यावयवाः तथैवाती-
तागामिनोरपि कल्पयोर्दृष्टव्यमित्याभिप्रायः । उतापिच अमृतत्वस्य देवत्वस्यायमीशानः स्वा-
मी यद्यस्मात् कारणात् अनेन प्राणिनामनेन भोग्यने निमित्तेनाविरोहति स्वकीयां कार-
णावस्थामतिक्रम्य परिदृश्यमानां जगदवस्थां प्राप्नोति तस्मात् प्राणिनां कर्मफलभोगाय जग-
दवस्थास्वीकारान्नेदं तस्य वस्तुत्वमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतावानस्यमहिमातोऽज्यार्थोऽश्वपूरुषः ।

पादोऽस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥

एतावान् । अस्य । महिमा । अतः । ज्यार्थान् । च । पुरुषः । पादः ।

अस्य । विश्वा । भूतानि । त्रिपात् । अस्य । अमृतम् । दिवि ॥ ३ ॥

अतीतानामवर्तमानरूपं जगद्यावदस्ति एतावान् सर्वोऽप्यस्य पुरुषस्य महिमा स्वकीय-
सामर्थ्यविशेषः नतु तस्य वास्तवं स्वरूपं वास्तवस्तु पुरुषः अतोमहिज्जोपि ज्यायानतिशयेना-
धिकः । एतच्चोभयं स्पष्टीक्रियते—अस्य पुरुषस्य विश्वा सर्वाणि भूतानि कालत्रयवर्तीनि प्राणि-
जावानि पादश्चतुर्थोऽंशः अस्य पुरुषस्यावशिष्टं त्रिपात्स्वरूपममृतं विनाशरहितं सत् दिवि द्यो-
तनात्मके स्वमकाशस्वरूपे व्यवतिष्ठति इति शेषः । यद्यपि सत्यज्ञानमनन्तब्रह्मेत्याघ्रातस्य तस्य
परब्रह्मण्ययत्तायाअभावात् पादचतुष्टयं निरूपयितुमशक्यं तथापि जगदिदं ब्रह्मस्वरूपोपेक्षया-
ल्पमिति विवक्षित्वात्पादत्वोपन्यासः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्रिपादूर्ध्वउदैत्पुरुषः पादोऽस्येहामवत्सुनः ।

ततो विष्णुर्द्व्यक्रामत्साशनानशने अग्नि ॥ ४ ॥

त्रिपात् । ऊर्ध्वः । उद् । ऐत् । पुरुषः । पादः । अस्य ।

इह । अवत् । पुनरिति । ततः । विष्णुः । वि ।

अक्रामत् । साशनानशने इति । अग्नि ॥ ४ ॥

योयं विपात्युरुषः संसारस्पर्शरहितः ब्रह्मस्वरूपः योयमूर्ध्वः उदैव अस्मादज्ञानकार्यात्सं-
साराद्बहिर्भूतः अत्रत्यैर्गुणदोषैरस्पृष्टः उत्कर्षेण स्थितवान् तस्यास्य सोयं पादोल्लेशः सोय-
मिह मायायां पुनरभवत् सृष्टिसंहाराभ्यां पुनः पुनरागच्छति । अस्य सर्वस्य जगतः परमात्म-
लेशत्वं भगवताप्युक्तं—विष्टस्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगदिदं । ततः मायायामागत्यान-
न्तरं विष्टवद् देवतिर्यगादिरूपेण विविधः सन् व्यकामव व्याप्तवान् । किं कृत्वा साशनानशने
अभिलक्ष्य साशनं भोजनादिव्यवहारोपेतं चेतनं प्राणिजातं लक्ष्यते अनशनं तद्ब्रह्मतमचेतनं
गिरिनद्यादिकं तद्बुभयं यथा स्यात् तथा स्वयमेव विविधोभूत्वा व्याप्तवानित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तस्माद्द्विराञ्जयातविराजोऽधिपूरुषः ।

सजातोऽत्यरिच्यतपश्चाद्भूमिर्मथोऽपूरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

तस्मात् । विद्महाद् । अजायत । विद्महाजः । अधि ।

पुरुषः । सः । जातः । अति । अरिच्यत ।

पश्चात् । भूमिम् । अथो इति । पूरः ॥ ५ ॥ १७ ॥

विष्टवद्व्यकामदिति यदुक्तं तदेवान् प्रपंच्यते तस्मादादिपुरुषात् विराट् ब्रह्मांडदेहः अ-
जायत उत्पन्नः विविधानि राजन्ते वस्तून् यत्रेति विराट् विराजोऽधि विराट् देहस्योपरि तमेव देह-
मधिकरणं कृत्वा पुरुषः तद्देहाभिमानो कश्चिद् पुमानजायत सोयं सर्ववेदान्तवेद्यः परमात्मा
स एव स्वकीयया मायया विराट् देहं ब्रह्मांडरूपं सृष्ट्वा तत्र जीवरूपेण प्रविश्य ब्रह्मांडाभिमानो
देवतात्मा जीवोभवत् । एतच्चाथर्वणिकाउत्तरतापनीये विस्पष्टमामनन्ति—सवाएवभूतामीन्द्रि-
याणि विराजं देवताः कोशांश्च सृष्ट्वा प्रविशामूहोमूहइव व्यवहरन्नास्तेषामयमेति । सजातो वि-
राट्पुरुषः अत्यरिच्यत अतिरिक्तोभूत्वा विराट्पुरुषोऽतिरिक्तो देवतिर्यङ्मनुष्यादिरूपोभूत्वा पश्चाद्देवा-
दिजीवभावाद्भूमिं भूमिससर्जतिशेषः अथो भूमेः सृष्टेरनन्तरं तेषां जीवानां पूरः ससर्ज पूर्ण-
त्वे सप्तभिर्धातुभिरिति पूरः शरीराणि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी—

यत्पुरुषेण हविषा दिवा यज्ञमतन्वत ।

वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥ ६ ॥

यत् । पुरुषेण । हविषा । देवाः । यज्ञम् । अतन्वत । वसन्तः ।

अस्य । आसीत् । आज्यम् । ग्रीष्मः । इध्मः । शरत् । हविः ॥ ६ ॥

यद्यदा पूर्वाक्क्रमेणैव शरीरेषूपनेषु सत्सु देवा उत्तरसृष्टिसिद्धर्थं वा सद्रूपस्यानुत्पन्नत्वे-
न हविरन्तरासंभवात् पुरुषस्वरूपमेव मनसा हविष्टेन संकल्प्य पुरुषेण पुरुषात्त्वेन हविषा
मानसं यज्ञमतन्वत अतनिषत् तदानीमस्य यज्ञस्य वसन्तो वसन्तर्तुरेवाज्यमासीदअभूवतमे-
वाज्यत्वेन संकल्पितवन्त इत्यर्थः एवं ग्रीष्म इध्म आसीत् तमेवेध्मत्वेन संकल्पितवन्तः तथा श-
रद्धविरासीत् तामेव पुरोडाशाभिधहविष्टेन संकल्पितवन्त इत्यर्थः एवं पुरुषस्य हविः सामान्य-
रूपत्वेन संकल्पः अनन्तरं वसन्तादीनामाज्यादिविशेषरूपत्वेन संकल्प इति द्रष्टव्यं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तं यज्ञं वर्हिषि प्रौक्षन् पुरुषं जातमग्रतः ।

तेन देवा अयजन्त साध्याः कर्पयश्च ये ॥ ७ ॥

तम् । यज्ञम् । वर्हिषि । प्र । औक्षन् । पुरुषम् । जातम् । अग्रतः ।

तेन । देवाः । अयजन्त । साध्याः । कर्पयः । च । ये ॥ ७ ॥

यज्ञं यज्ञसाधनभूतं तं पुरुषं पशुत्वभावनया यूपे बद्धं वर्हिषि मानसे यज्ञे प्रौक्षन् प्रो-
क्षितवन्तः कीदृशमित्यत्राहायतः सर्वसृष्टेः पूर्वं पुरुषं जातं पुरुषत्वेनोत्पन्नं एतच्च प्रागेवोक्तं तस्मा
द्विराळजायतविराजोऽधिपुरुष इति । तेन पुरुषरूपेण पशुना देवा अयजन्त मानसयागं निष्पा-
दितवन्त इत्यर्थः केते देवा इत्यत्राह साध्याः सृष्टिसाधनयोग्याः प्रजापतिपञ्चतयः तदनुकूलाः
पयोमं वदृष्टारश्च ये सन्ति ते सर्वे व्ययजन्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःसंभृतंपृषदाज्यम् ।

पशून्तौश्वेकेवायव्यान्आरण्यान्ग्राम्याश्चये ॥ ८ ॥

तस्मात् । यज्ञात् । सर्वहुतः । समभृतम् । पृषत् आज्यम् ।

पशून् । तान् । चके । वायव्यान् । आरण्यान् । ग्राम्याः । च । ये ॥ ८ ॥

सर्वहुतः सर्वात्मकः पुरुषोयस्मिन्यन्ते हूयते सोमं सर्वहुतः तादृशात्तस्मात् पूर्वोक्ताव मा नसाद्यज्ञावपृषदाज्यं दधिमिश्रमाज्यं संभृतं संपादितं दधि चाज्यं चेत्येवमादिभोग्यजातं सर्वं संपादितमित्यर्थः तथा वायव्यान् वायुदेवताकान् लोकप्रसिद्धान् आरण्यान् पशून्श्वके उत्पादि तवान् आरण्याहरिणादयः । तथा ये च ग्राम्यागवाश्वादयस्तानपि चके । पशूनामन्तरिक्षद्वारा वायुदेवत्यत्वं यजुर्वास्तुणोसमाम्नायते—वायवस्थेत्याह वायुर्वाअन्तरिक्षस्याध्यक्षाः अन्तरिक्षदे वत्याःत्वस्तुवैपशवः वायवएवैनान्परिदातीति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतःऋचःसामानिजज्ञिरे ।

छन्दांसिजज्ञिरेतस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥ ९ ॥

तस्मात् । यज्ञात् । सर्वहुतः । ऋचः । सामानि । जज्ञिरे ।

छन्दांसि । जज्ञिरे । तस्मात् । यजुः । तस्मात् । अजायत ॥ ९ ॥

सर्वहुतस्तस्मात्पूर्वोक्ताद्यज्ञाव ऋचः सामानि च जज्ञिरे उत्तमाः तस्माद्यज्ञाव छन्दांसिगाय त्वादीनि जज्ञिरे तस्माद्यज्ञाव यजुरप्यजायत ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तस्मादश्वोअजायन्त्येकेचोत्तयादतः ।

गावोहजज्ञिरेतस्मात्तस्माज्जाताअजावयः ॥ १० ॥ १० ॥

तस्मात् । अश्वाः । अजायन्त । ये । के । च । उभयादतः । गावः ।
ह । जज्ञिरे । तस्मात् । तस्मात् । जाताः । अजावयः ॥ १० ॥ १८ ॥

तस्मात्पूर्वोक्तायज्ञात् अश्वाअजायन्त उत्पन्नाः तथा ये के चाश्वव्यतिरिक्ता गर्दभाअ-
श्वतराश्वोभयादत ऊर्ध्वाधोभागयोः उभयोर्दन्तयुक्ताः सन्ति येषां तेषां तस्मादजायन्त तथा त-
स्माद्यज्ञात् गावश्च जज्ञिरे किंच तस्माद्यज्ञादजाअवयवश्च जाताः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

यत्पुरुषं न्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।

मुखं किमस्य कौवाहू का ऊरूपादा उच्येते ॥ ११ ॥

यत् । पुरुषम् । वि । अदधुः । कतिधा । वि । अकल्पयन् ।

मुखम् । किम् । अस्य । कौ । वाहू इति । कौ । ऊरू

इति । पादौ । उच्येते इति ॥ ११ ॥

प्रश्नोत्तररूपेण ब्राह्मणादिस्ताहिं वक्तुं ब्रह्मवादिनां प्रश्नाउच्यन्ते प्रजापतेः प्राणरूपाः दे-
वाः यद्यदा पुरुषं विराडूर्ध्वं व्यदधुः संकल्पेनेत्यादितवन्तः तदानीं कतिधा कतिभिः प्रकारैः
व्यकल्पयन् विविधं कल्पितवन्तः अस्य पुरुषस्य मुखं किमासीत् कौ वाहू अभूता का ऊरू
कौचपादौ उच्येते प्रथमं सामान्यरूपप्रश्नः पश्चात् मुखं किमित्यादिना विशेषविषयाः प्रश्नाः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्वाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरूतदस्य वैश्वः पद्भ्यां शूद्रोऽजायत ॥ १२ ॥

ब्राह्मणः । अस्य । मुखम् । आसीत् । वाहू इति । राजन्यः ।

कृतः । ऊरू इति । तत् । अस्य । यत् । वैश्वः । पद्भ्याम् ।

शूद्रः । अजायत ॥ १२ ॥

इदानीं पूर्वोक्तप्रश्नानामुत्तराणि दर्शयति अस्य प्रजापतेर्ब्राह्मणो ब्राह्मणत्वजातिविशिष्टः पुरुषो मुखमासीत् मुखादुत्पन्नइत्यर्थः योयं राजन्यः क्षत्रियत्वजातिविशिष्टः सबाहूकृतः बाहु-
त्वेन निष्पादितः बाहुभ्यामुत्पादितइत्यर्थः तत्तदानीमस्य प्रजापतेः यद्यौ ऊरू तद्रूपेवैश्यः
संपन्नः ऊरुभ्यामुत्पन्नइत्यर्थः तथास्य पद्भ्यां पादाभ्यां शूद्रः शूद्रत्वजातिमान् पुरुषो जायत इ-
यं तु मुखादिभ्यो ब्राह्मणादीनामुत्पत्तिः यजुःसंहितायां सप्तमकण्डि—समुत्पन्नस्त्रिवृतं निरमिमोतइ-
त्यादौ विस्पष्टमाज्ञाता । अतः प्रश्नोत्तरे उभे अपि तत्परत्वेनैव योजनीये ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

चन्द्रमा मनसोजातश्चक्षोः सूर्यो अजायत ।

मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥ १३ ॥

चन्द्रमाः । मनसः । जातः । चक्षोः । सूर्यः । अजायत । मुखात् ।

इन्द्रः । च । अग्निः । च । प्राणात् । वायुः । अजायत ॥ १३ ॥

यथा दध्याज्यादिद्रव्याणि गवादयः पशवः ऋगादिवेदाः ब्राह्मणादयो मनुष्याश्च तस्मा-
दुत्पन्ना एव चन्द्रादयो देवा अपि तस्मादेवोत्पन्ना इत्याह प्रजापतेर्वै मनसः सकाशात् चन्द्रमा
जातश्चक्षोश्चक्षुषः सूर्योऽप्यजायत अस्य मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च देवावुत्पन्नौ अस्य प्राणाद्वायुर-
जायत ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

नाभ्यामासीदन्तरिक्षं शीर्ष्णोऽद्यौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथालोकाँ अकल्पयन् ॥ १४ ॥

नाभ्याः । आसीत् । अन्तरिक्षम् । शीर्ष्णः । द्यौः । सम् ।

अवर्तत । पद्भ्याम् । भूमिः । दिशः । श्रोत्रात् । तथा ।

लोकान् । अकल्पयन् ॥ १४ ॥

यथा चन्द्रादीन् प्रजापतेर्मनःप्रश्रुतिभ्यो कल्पयन् तथान्तरिक्षादीन् लोकान् प्रजापतेर्ना-
भ्यादिभ्यो देवा अकल्पयन् उत्पादितवन्तः एतदेव दर्शयति नाभ्याः प्रजापतेर्नाभेरन्तरिक्षमासीत्

शीर्ष्णः शिरसोद्योः समवर्ततेत्यन्नाशस्य पञ्चां पादाभ्यां भूमिरुत्पन्ना अस्य श्रोत्रादिशत-
त्नाइति ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी—

सप्तस्यासन्परिधयस्त्रिःसप्तसमिधकृताः ।

देवापद्यज्ञंतन्वाना अवध्नन् पुरुषं पशुम् ॥ १५ ॥

सप्त । अस्य । आसन् । परिधयः । त्रिः । सप्त । समिधः ।

कृताः । देवाः । यत् । यज्ञम् । तन्वानाः । अवध्नन् । पुरुषम् । पशुम् ॥ १५ ॥

अस्य सांक्षिपिकस्य यज्ञस्य गायत्र्यादीनि सप्तच्छन्दांसि परिधयआसन् ऐष्टिकस्याह-
वनीयस्य त्रयः परिधयः उत्तरवेदिकास्त्रयः आदित्यश्च सप्तमः परिधिः प्रतिनिधिरूपाः अत-
एवाज्जायते न पुरस्तात्परिध्यादित्यादित्योद्योद्यन्पुरस्ताद्भक्षास्यपहन्तीति । ततएते आदि-
त्यसंहिताः सप्तपरिधयोत्र सप्तच्छन्दोरूपाः तथा समिधः त्रिःसप्त त्रिगुणिताः सप्तसंख्याका-
एकविंशतिः कृताः । द्वादशमासाः पञ्चतवस्तयइमे लोका असावादित्यएकविंशइति । एते पदार्थाः
एकविंशतिदारुयुक्तेभ्यस्त्वेन भाविताः यद्यः पुरुषो वैराजोस्ति तं पुरुषं देवाः प्रजापतिप्राणेन्द्रि-
यरूपाः यज्ञं तन्वानाः मानसं यज्ञं कुर्वाणाः पशुमवध्नन् विराट्पुरुषमेव पशुत्वेन भावितवन्तः
एतदेवाभिधेत्य पूर्वत्र पुरुषेण हविषेत्युक्तं ॥ १५ ॥

अथ षोडशी—

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।

ते ह नाकं महिमानः सचन्त्यत्र पूर्वे साध्याः सान्ति देवाः ॥ १६ ॥ १९ ॥

यज्ञेन । यज्ञम् । अयजन्तु । देवाः । तानि । धर्माणि । प्रथमानि ।

आसन् । ते । ह । नाकम् । महिमानः । सचन्तु । यत्र ।

पूर्वे । साध्याः । सन्ति । देवाः ॥ १६ ॥ १९ ॥

पूर्वं प्रपंचेनोक्तमर्थं संक्षिप्यात्र दर्शयति देवाः प्रजापतिप्रमाणत्वाः यज्ञेन यथोक्तेन मान-
सेन संकल्पेन यज्ञं यथोक्तयज्ञस्वरूपं प्रजापतिमयजन्त पूजितवन्तः तस्मात्पूजनात् तानि प्र-
क्षानि धर्माणि जगद्रूपविकाराणांधारकाणि प्रथमानि मुख्यभूतान्यासन् एतावता सृष्टि-
प्रतिपादितसूक्तभागार्थः संगृहीतः । अथोपासनवत्फलानुवादकभागार्थः संगृह्यते यत्र यस्मि-
न्विराट्प्राप्तिरूपे नाके पूर्वं साध्याः पुरातनाविराडुपास्तिसाधकादेवाः सन्ति तिष्ठन्ति तन्नाकं
विराट्प्राप्तिरूपं स्वर्गं ते महिमानः तदुपासकामहात्मानः सचन्त समवयन्ति ग्रामुवन्ति ॥ १६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

अष्टमेऽनुवाके नव सूक्तानि संजागृवद्भिरिति पंचदशार्चं प्रथमं सूक्तं धीतहव्यपुत्रस्यारुण-
नाज्जआर्षं अग्निदैवत्यं अंत्याविदुषु शिष्टाजगत्यः तथाचानुक्रान्तं—संजागृवद्भिः पंचोऽनारुणो-
वैतहव्यआग्नेयमिति । प्रातरनुवाकाभिनशस्त्रयोर्जागतेछन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—संजागृव-
द्भिश्चिजइच्छिशोर्बहुं नचिधमहसमिति जागतमिति ।

तत्र प्रथमा—

संजागृवद्भिर्जरमाणइध्यतेदमेदमूनाइपयन्निळस्पदे ।

विश्वस्यहोताहविषोवरेण्योविभुर्विभावांसुपस्वासरवीयते ॥ १ ॥

सम् । जागृवत्इभिः । जरमाणः । इध्यते । दमे । दमूनाः ।

इपयन् । इळः । पदे । विश्वस्य । होता । हविषः । वरेण्यः ।

विभुः । विभावा । सुस्रस्वा । सखिइयते ॥ १ ॥

हे अग्ने जागृवद्भिः जागरणशीलैः स्तोत्रभिर्जरमाणः स्तूयमानोदमूनाः दममनादान्त-
मनाः दानमनावा इळस्पदे इळायाः पदे स्थाने उत्तरवेद्यामिषयज्ञमिच्छन् विश्वस्य सर्वस्य
हविषोहोता वरेण्योवरणीयोविभुर्विभावा दोषिमान्मुपस्वा शोभनसत्त्वा भवान् सखी-
यते सखित्वमिच्छते यजमानाय समिध्यते सम्पदीप्यते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सदर्शतु श्रीरतिथिर्गृहे गृहे वने वने शिश्रियेत क्व वीरिव ।

जनं जनं जन्यो नातिमन्यते विश आक्षेति विश्योऽं विशं विशम् ॥ २ ॥

सः । दर्शतुः श्रीः । अतिथिः । गृहेऽगृहे । वनेऽवने । शिश्रिये ।

तक्व वीः ईव । जनम् जनम् । जन्यः । न । अति । मन्यते ।

विशः । आ । क्षेति । विश्यः । विशम् विशम् ॥ २ ॥

दर्शतुः श्रीदर्शनीयविभूतिरतिथिभूतः सोमिः गृहे गृहे यजमानानां गृहेषु वने वने सर्वेषु व-
नेषु च शिश्रिये श्रयति । किंच जन्यो जनहितः सोमिः जनं जनं सर्वजनं तक्व वीरिव गच्छ-
न्निव नातिमन्यते न विसृज्य गच्छतीत्यर्थः । तदेव दर्शयति विश्यो विद्ध्यो हितः सोमिः विशो म-
नुष्यानां क्षेति अभिगच्छति । किंच विशं विशं सर्वा विशः प्रजाः अधितिष्ठतीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सुदक्षो दक्षैः क्रतुनासि सुक्रतुरग्रे क्विः काव्येनासि विश्ववित् ।

वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इद्यावा च यानि पृथिवी च पुण्यतः ॥ ३ ॥

सुदक्षः । दक्षैः । क्रतुना । असि । सुक्रतुः । अग्रे । क्विः ।

काव्येन । असि । विश्ववित् । वसुः । वसूनाम् । क्षयसि । त्वम् ।

एकः । इत् । द्यावा । च । यानि । पृथिवी इति । च । पुण्यतः ॥ ३ ॥

हे अग्रे त्वं दक्षैर्बलैः सुदक्षः सुबलोसि भवसि किंच क्रतुना कर्मणा सुक्रतुः शोभनकर्मा-
किंच काव्येन मेधाविकर्मणा कविर्मेधाव्यसि किंच विश्ववित् सर्वज्ञोसि किंच वसूनां धनानां
वसुर्वासयितासि किंच हे अग्रे त्वमेक इदेक एव क्षयसि निवससि किंच द्यावा च पृथिवी च
द्यावाभूमी यानि वसूनि पुण्यतः संवर्धयतः तेषां दिव्यानां पार्थिवानां च धनानामीश पइति
शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रजानन्नग्नेतव्योनिमृत्विद्यमिळायास्पदेघृतवन्तमामदः ।
आतेचिकिन्नउपसामिवेतयोरपसःसूर्यस्येवरश्मयः ॥ ४ ॥

प्रजानन् । अग्ने । तव । योनिम् । ऋत्विद्यम् । इळायाः । पुदे ।
घृतवन्तम् । आ । असदः । आ । ते । चिकिन्ने । उपसामिद्व ।
एतयः । अपसः । सूर्यस्यद्व । रश्मयः ॥ ४ ॥

हे अग्ने तव ऋत्विधं ऋतौ भवं घृतवन्तं घृतेन सहितं योनिं निवासस्थानं इळायास्पदे
उत्तरेवेयां प्रजानन् तमासदः आसीदसि किंच ते तव रश्मयः उपसामिव यथोपसामेतयः
प्रज्ञाः प्रकाशमक्षणाआगतयोवः सूर्यस्येव यथा सूर्यस्यापसः पापरहितानिर्गतारश्मयोदरश्मन्ते
तद्वदाचिकिन्ने आह्वयन्ते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

तवश्रियोवृष्यस्येवविद्युतंश्चित्राश्चिकिन्नउपसान्केतवः ।
यदोपधीरभिसृष्टोवनानिचपरिस्वयंचिनुपेअन्नमास्ये ॥ ५ ॥ २० ॥

तव । श्रियः । वृष्यस्यद्व । विद्युतः । चित्राः । चिकिन्ने ।
उपसाम् । न । केतवः । यत् । ओपधीः । अभिसृष्टः । वनानि ।
च । परि । स्वयम् । चिनुपे । अन्नम् । आस्ये ॥ ५ ॥ २० ॥

हे अग्ने तव श्रियोरभिमन्त्रणानिभूतयश्चित्राश्चिकिन्ने प्रजायन्ते । तददृष्टान्तः—श्रोत्रप-
र्यायवदितुर्मेघस्य संबन्धिनोरिद्युतउपगमा न यथाचोपनां केतवः प्रज्ञानाः तत्तथाः प्रकाशाः
प्रज्ञायन्ते गद्वदित्यर्थः कदेत्यत्राह यद्यदा तं ओपधीर्गोह्यपापावनान्परिण्यानिचाभिसृष्टोद्गुं
विसृष्टः सन्, स्वयमात्मनास्येअन्नमदन्नोपं स्थावरत्वनं परिचिनुपे परिनिपणीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमस्य चतुर्थे विंशोऽङ्कः ॥ २० ॥

अथ षष्ठी—

तमोपधीर्दधिरेगर्भमृत्विद्यंतमापोअग्निर्जनयन्तमातरं ।
तमित्समानंवनिनश्चवीरुधोन्तर्वतीश्चसुवतेचविश्वहा ॥ ६ ॥

तम् । ओपधीः । दधिरे । गर्भम् । ऋत्विग्यम् । तम् । आपः ।
अग्निम् । जनयन्त । मातरः । तम् । इत् । समानम् । वनिनः ।
च । वीरुधः । अन्तःसर्वतीः । च । सुवते । च । विश्वहा ॥ ६ ॥

ऋत्विग्यं ऋतौ मासं गर्भं गर्भभूतं तं प्रकृतमग्निं ओषधीरोषधोदधिरे धारयन्ति तमेवा
ग्निं मातरोधारकत्वेन मातृस्थानीयाआपश्च जनयन्तजनयन्ति किंच वनिनोदनस्पतयश्च समा
नं गर्भभावेन प्रवेशात्स्वतुल्यं तमित्तमेवाग्निं जनयन्ति किंच तमेवाग्निमन्तर्वतीगर्भवत्यो वीरु
धओषधयश्च विश्वहा सर्वदा सुवते जनयन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वातोपधूतइपिनोवशाँअनुतृपुयदन्नावेविषहितिष्ठसे ।
आतेयतन्नेरथ्योइयथापृथक्शर्धीस्यग्नेअजराणिधक्षतः ॥ ७ ॥
वातइउपधूतः । इपितः । वशान् । अनु । तृपु । यत् । अन्ना ।
वेविषत् । विइतिष्ठसे । आ । ते । यतन्ते । रथ्यः । यथा ।
पृथक् । शर्धीसि । अग्ने । अजराणि । धक्षतः ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वं यद्यदा वातोपधूतोवायुना कंपितोवशान् कान्तान् वनस्पतीन् अनु प्रति तृपु
क्षिप्तमिषितः प्रेरितश्चसन्न अन्नाददनीयानि वनस्पत्यादीनि स्थावरणि वेविषत् व्यामुधन् वि
तिष्ठसे इवस्तोगच्छसि तदानीं धक्षतः काष्ठानिदहवः ते तव अजराणि जरारहितानि शर्धो-
सि तेजांसि यथा रथ्योरधिनस्तद्वत् पृथक् पृथगायतन्ते आगच्छन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मेधाकारंविदथस्यप्रसाधनमग्निहोतारंपरिभृतंममन्तिम् ।
तमिदमंहविष्यासमानमित्तमिन्महेष्टंणतेनान्यत्त्वत् ॥ ८ ॥

मेधाकारम् । विद्यस्य । प्रसाधनम् । अग्निम् । होतारम् ।
परिभूतम् । मतिम् । तम् । इत् । अर्धे । हविर्षि । आ । समानम् ।
इत् । तम् । इत् । महे । वृणते । न । अन्यम् । त्वत् ॥ ८ ॥

मेधाकारं प्रज्ञायाः कर्तारं विद्यस्य यज्ञस्य प्रसाधनं प्रकर्षेण साधकं होतारं देवानामा
ह्वतारं परिभूतमपतिशयेन शत्रूणां परिभावितां मतिं मन्तारं यं त्वामग्निं वयं वृणीमहेति
शेषः तमित्तमेवाग्निमभेत्वेहविषिचरुपुरोडाशादिके हविषि समानमित् सदैव ऋत्विजः आवृण
ते मार्षमन्ते महेमहत्तिसोमात्मके हविष्यपि तमित्तमेवाग्निवृणते त्वत् त्वत्तोऽन्यमतिरिक्तं
देवं नवृणते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वामिदं वृणते त्वाद्यवो होतारमग्ने विदथेऽपु वेधसः ।
यदेव यन्तो दधति प्रयांसि ते हविष्मन्तो मनवो वृक्तवर्हिषः ॥ ९ ॥

त्वाम् । इत् । अत्र । वृणते । त्वाद्यवः । होतारम् । अग्ने ।
विदथेऽपु । वेधसः । यत् । देवयन्तः । दधति । प्रयांसि । ते ।
हविष्मन्तः । मनवः । वृक्तवर्हिषः ॥ ९ ॥

हे अग्ने होतारदेवानामाह्वतारं अग्निं त्वामित् त्वायेव त्वायवस्त्वत्कामावावेधसः कर्मणां
कर्तारः ऋत्विजः अवास्मिन् लोके विदथेषु यज्ञेषु वृणते प्रार्थयन्ति कदेत्यत्राह यद्यदा देवयन्तो-
देवान् यद्युमिच्छन्तो वृक्तवर्हिषः छिन्नवर्हिषो हविष्मन्तः संस्कृतहविष्काः सहविष्कामनवो मनु-
ष्याः ऋत्विजस्तैः तुभ्यं प्रयांसि हवींषि इवति धारयन्ति प्रयच्छन्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तवाग्ने होतारं तव पोत्रमृत्वि यंतवने पूंस्त्वमग्निर्हतायुतः ।
तव प्रशास्त्रं त्वमंध्वरीयसि ब्रह्माचासि गृहपतिश्च नोदमे ॥ १० ॥ २१ ॥

तव । अग्ने । होत्रम् । तव । पोत्रम् । ऋत्वियम् । तव । नेष्ट्रम् ।
त्वम् । अग्नित् । ऋतृश्यतः । तव । प्रश्शास्त्रम् । त्वम् । अध्वरिश्यसि ।
ब्रह्मा । च । असि । गृहृष्यति । च । नः । दमे ॥ १० ॥ २१ ॥

हे अग्ने तव होत्रं होतृकर्म त्वया विना तस्याभावात् किञ्च तवैव ऋत्वियं ऋतौ भवं
प्राप्तानुष्ठानकालं पोत्रं पोतृकर्म त्वया विना तस्याप्यभावात् किञ्च तवैव नेष्ट्रं नेष्टृकर्म किञ्च
ऋतायतः ऋतयज्ञं कर्तुमिच्छतोयजमानस्य त्वमेवाग्निर्नान्यः कश्चित् । किञ्च तवप्रशास्त्रं प्रशा-
स्त्रकर्म किञ्च हे अग्ने त्वमेवाध्वरीयसि अध्वरं यज्ञं कर्तुमिच्छसि तव हेतुत्वात्त्वाकर्तृत्वं किञ्च
त्वमेव ब्रह्मासि त्वां विना तस्याभावात् किञ्चनोस्माकं दमे गृहे गृहपतिर्यजमानोसि त्वया
विनास्माकं यजमानत्वाभावात् ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी—

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय मर्त्यः समिधा दाशदुतवा हविष्कृति ।
तस्य होता भवसि यासि दूत्यं मुपब्रूये यजस्य ध्वरीयसि ॥ ११ ॥
यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । मर्त्यः । समिद्धा । दाशत् । उत ।
वा । हविःकृति । तस्य । होता । भवसि । यासि । दूत्यम् ।
उप । ब्रूये । यजसि । अध्वरिश्यसि ॥ ११ ॥

हे अग्ने अमृताय मरणधर्मरहिताय तुभ्यं योमर्त्योमनुष्यः समिधा समिधं सुपांसुदुग्नि-
त्याकारः दाशत् ददाति प्रयच्छति उतवा अपिवा हविष्कृति हविषां कृत्करणं यस्मिन्सह-
विष्कृत् तस्मिन्यज्ञे हवींषि ददातीति संस्कृतं यस्मिन् तद्यज्ञमनुतिष्ठतीतिशेषः । अस्य मनु-
ष्यस्य होता देवानामाह्वाता भवसि । किञ्च त्वं दूत्यं देवान् प्रति दूतकर्म कर्तुं यासि गच्छसि
किञ्च त्वं ब्रह्मा भूत्वास्मिन्कर्मणि युष्मज्यमिमानि हवींषि यजमानेन प्रहितानोत्पुपब्रूये उपक-
म्प ब्रवीषि किञ्च त्वं यजसि यजमानोभूत्वा देवेभ्योहवींषि ददासि किञ्च त्वं यथा पूर्वोक्त
प्रकारेणाध्वरीयसि अध्वर्युरिवाचरसि अन्यथा यज्ञं कर्तुमिच्छसि ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

इ॒माअ॒स्मैम॒तयो॒वाचो॑अ॒स्मदाँ॑ऋचो॒गिरः॑सु॒ष्टुतयः॑सम॒ग्मत ।
व॒सूयवो॑व॒सवे॑जा॒तवे॑दसेवृ॒द्धासु॑चि॒द्वर्ध॑नो॒यासु॑चा॒कन॑त् ॥ १२ ॥

इ॒माः । अ॒स्मै । म॒तयः । वाचः॑ । अ॒स्मत् । आ । ऋचः॑ । गिरः॑ ।
सु॒ष्टुतयः॑ । स॒म् । अ॒ग्मत् । व॒सूयवः॑ । व॒सवे । जा॒तवे॑दसे ।
वृ॒द्धासु॑ । चि॒त् । वर्ध॑नः । यासु॑ । चा॒कन॑त् ॥ १२ ॥

जातवेदसे जातमज्ञाय वसवे वासयिषेस्माअग्नये मतयः पूजयिष्यः इगावाचोवसूयवो-
स्पदर्थं धनकामाः सत्यः अस्मदस्मत्तो निर्गत्या समग्मताभिमुख्येन संगच्छन्ते तमिममग्निमीण-
यन्त्वित्यर्थः काः पुनस्ताः सुष्टुतयः शोभनस्तुतिरूपाऋचोऋगात्मिकागिरोवाचः तथा यासु वृ-
द्धासु चित् स्वतएव प्रवृद्धास्वपि वर्धनः पुनरपि वर्धयिता सन् अग्निश्चाकनत् स्तोतृन् काम-
यते इमामतय इत्यन्वयः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

इ॒मांप्र॒त्नार्य॑सु॒ष्टुतिर्नवी॑यसी॒वोचे॑यम॒स्माउ॒शते॑शृ॒णोतु॑नः ।
भू॒याअ॒न्तरा॑हृ॒द्यस्य॑नि॒स्पृशे॑जा॒येव॑प॒त्यंउ॒शती॑सु॒वासाः॑ ॥ १३ ॥

इ॒माम् । प्र॒त्नार्य॑ । सु॒ष्टुतिम् । नवी॑यसीम् । वो॒चेय॑म् । अ॒स्मै ।
उ॒शते॑ । शृ॒णोतु॑ । नः । भू॒याः । अ॒न्तरा॑ । हृ॒दि । अ॒स्य ।
नि॒स्पृशे॑ । जा॒याहृ॑द्व । प॒त्ये । उ॒शती॑ । सु॒वासाः॑ ॥ १३ ॥

प्रत्नार्य पुराणायोशते स्तोत्रं कामयमानायास्माअग्नये नवीयसीं नवतरामन्यैरुत्पूर्वा
सुष्टुतिं वोचेयमहंवक्ष्यामि सोमिरस्मदीयां स्तुतिं शृणोतु किंचाहमस्माग्नेर्हृदि हृदये तत्राप्यन्त-
रा मध्ये निस्पृशे संस्पर्शनाय गुणैरनुरजनायेत्यर्थः भूयाः भूयासं व्यत्ययनं मध्यमः अग्नेर्हृ-
दिस्पृगहं स्वामित्यर्थः । अथवा मम सुद्वेतरनुप्रवेष्टाभवेति योग्यं समानं अन्यत् । तत्रदृष्टान्तः—
पत्येपत्यहृदपस्य मध्ये सुवासाः शोभनवत्सादिना भंडिता जाया उशती कामयमाना जाया
इष्टतमा भवति तद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

यस्मिन् अश्वासऋषभासं उक्ष्णो वृशामेपा अवसृष्टास आहुताः ।
कीलालपे सोमं पृष्ठा यवे धसे हृदामतिं जनये चारुं मग्नये ॥ १४ ॥

यस्मिन् । अश्वासः । ऋषभासः । उक्ष्णः । वृशाः । मेपाः ।
अवऽसृष्टासः । आऽहुताः । कीलालपे । सोमं पृष्ठाय ।
वेधसे । हृदा । मतिम् । जनये । चारुम् । अग्नये ॥ १४ ॥

यस्मिन् अग्नौ उक्ष्णः वासपूर्वस्य विगम इति दीर्घविकल्पः सेचनसमर्था अश्वासो अश्वाः ऋष-
भासो वृषभाश्च वृशः स्वभाववन्धाश्च मेपाश्चावसृष्टासो देवतार्थमवसृष्टाः परित्यक्ताः सन्तो अ-
मेधे आहुता आभिमुख्येन हुता भवन्ति कीलालपे सोमामर्ण्यां मुरां पिबते कीलालमित्युदकना-
मस्तु पाठात् उदकं पिबते सोमपृष्ठाय सोमयुक्तः पृष्ठः उपरिभागो यस्य तस्यै सोमपृष्ठाय वेधसे
विधावे तस्मादग्नये हृदा हृदयेन चारुं कल्मषार्थं मतिं स्तुतिं जनये जनयाम्युत्पादयामि ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

अहाव्यग्ने हविरास्ये ते सुचीव घृतं चम्बीव सोमः ।
वाजसनिं रयिं अस्मे सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम् ॥ १५ ॥ २२ ॥

अहावि । अग्ने । हविः । आस्ये । ते । सुचिऽइव । घृतम् ।
चम्बिऽइव । सोमः । वाजऽसनिम् । रयिम् । अस्मे इति ।
सुवीरम् । प्रशस्तम् । धेहि । यशसम् । बृहन्तम् ॥ १५ ॥ २२ ॥

हे अग्ने तेतवास्ये मुखे हविः पुरोडाशादि हविरस्माभिरहावि सततं प्रक्षिप्यते तत्र दृष्टान्तौ—
घृतमाज्यं सुचीव यथा सुचि । चम्बीव सोमः यथा चपसे सोमः तद्वदित्यर्थः । तथा त्वं वाज-
सनिं अन्नस्य दातारं सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं प्रशस्तं सुवर्णादिकं यशसं यशस्विनं कीर्तिमन्तं
बृहन्तमपरिमितं महान्तं वा रयिं रमणीयं धनमस्माभ्यं धेहि देहि ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

यज्ञस्येति पंचदशर्चद्वितीयं सूक्तं मनोः पुत्रस्य शार्यातस्यापि जागृतं बहुदेवताकं तथाचानुक्रान्ते—यज्ञस्य शार्यातोमानवो वैश्वदेवं तु जागवमिति । चातुर्विंशिके आरंभणीये हनि वैश्वदेवशस्त्रे इदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूत्रितं च—तेहिद्यावापृथिवी यज्ञस्य वोरथ्यमिति । पृष्ठ्याभिप्लवपदहयोर्द्वितीयेहन्यपीदं वैश्वदेवनिविद्धानं चातुर्विंशिकेन तृतीयसवनमिति सूत्ररुदादिष्टत्वात् ।

तत्र प्रथमा—

यज्ञस्य वोरथ्यं विश्वपतिं विशां होतारमक्तो रतिथिं विभावसुम् ।
शोचञ्छुष्कांसु हरिणीपुजभूर्गृध्राकेतुर्यजतोद्यामं शायत ॥ १ ॥

यज्ञस्य । वः । रथ्यम् । विश्वपतिम् । विशाम् । होतारम् । अक्तोः ।
अतिथिम् । विभावसुम् । शोचन् । शुष्कांसु । हरिणीषु ।
जभूर्गत् । गृध्रा । केतुः । यजतः । द्याम् । अशायत ॥ १ ॥

हे देवावो ययं यज्ञस्य रथ्यं नेतारं विश्वपतिं मनुष्याणां पालकं स्वामिनं वा विशां देवानां होतारं अक्तो रतिथिमतिथिभूतं विभावसुं विविधदीतिधनमग्निं परिचरेतेति शेषः शुष्कांसु शुष्कभूतास्वोपधीषु शोचन् ज्वलन् हरिणीषु हरितवर्णास्वाद्रास्वोपधीषु जभूर्गत् पक्षयन् कुटिलं गच्छन् वा वृषा कामानां वर्षिता केतुः प्रज्ञापको यजतो यष्ट्योमिः पां दिवमशायत मतिशेते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इममञ्जस्पामुज्ये अरुणवतधर्माणमग्निं विदथ्यस्य साधनम् ।
अक्तुनयहमुपसः पुरोहितं तनूनपातमरुपस्यं निसते ॥ २ ॥
इमम् । अञ्जः स्पाम् । उज्ये । अरुणवत् । धर्माणम् । अग्निम् ।
विदथ्यस्य । साधनम् । अक्तुम् । न । यहम् । उपसः ।
पुरः । इहितम् । तनूः । नपातम् । अरुपस्यं । निसते ॥ २ ॥

उभये देवंमनुष्याञ्जस्पां अञ्जसारक्षकं धर्माणं धारयितारमिममग्निं विदथस्य यज्ञस्य साधनं साधयितारमरुण्वताकुर्वत किंचारुपस्यारोचमानस्य वायोस्तनूनपातं पुत्रं यहुमहान्तं पुरोहितमिममग्निं उपसतः अकुं न स्वरशिभीरञ्जकमादित्यमिव निंसते चुंवयन्ति आश्रयन्तइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वळस्यनीथाविपणेश्वमन्महेव्याअस्यप्रहुताआसुरत्तवे ।
यदाघोरासोअमृतत्वमाशतादिजनस्पदैव्यस्यचर्किरन् ॥ ३ ॥

वट् । अस्य । नीथा । वि । पणेश्व । मन्महे । व्याः । अस्य ।
प्रहुताः । आसुः । अत्तवे । यदा । घोरासः । अमृतत्वम् ।
आशत । आत् । इत् । जनस्य । दैव्यस्य । चर्किरन् ॥ ३ ॥

विपणेरस्माभिर्विविधं पणितव्यस्य स्तुत्यस्याग्नेः नीथा नीथान्यस्मत्संबन्धीनि प्रज्ञानानि वट् सत्पानि स्युरिति मन्महे वयं कामयामहे । किंचास्याग्नेर्व्याअस्मदीयाअन्नाहुतयोत्तवे भक्षणाय प्रहुताआसुः भवेयुरिति कामयामहे किंच यदा यस्मिन्काले घोरासोघोराभयंकराअग्नेर्ज्वालाअमृतत्वमविनाशत्वमाशन प्राप्नुवन्ति आदिदनन्तरमेवास्माकमृत्विजोदैव्यस्य देवेषु भवस्य जनस्याग्नेरर्थाय चर्किरन् प्रकिरेयुरग्नौ हवींषि प्रक्षिपेयुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऋतस्यहिप्रसितिद्यौरुरुव्यचोनमोमस्यैरमन्तिःपनीयसी ।
इन्द्रोमित्रोवरुणःसंचिकिचिरेथोभगःसवितापूतदक्षसः ॥ ४ ॥

ऋतस्यं । हि । प्रसितिः । द्यौः । उरु । व्यचः । नमः । मही ।
अरमन्तिः । पनीयसी । इन्द्रः । मित्रः । वरुणः । सम् ।
चिकिचिरे । अथो इति । भगः । सविता । पूतदक्षसः ॥ ४ ॥

कतस्य यज्ञस्य संवन्धिनमेनमार्गं प्रति प्रसितिर्विस्तृता द्यौरुरुविस्तीर्णा व्यचोव्याप्तम-
न्तरिक्षं च पनोयसी स्तुत्यतरा अरमतिः पर्यन्तरहिता मही पृथिवी च नमोनमनं कुर्वन्तीति शे-
षः अथापि च एनमार्गं इन्द्रो मित्रश्च वरुणश्च भगश्च सविता पूतदक्षसः शुद्धवत्सारे देवा एन-
मार्गं संचिकित्रिरे ज्यैष्ठ्याय संजानते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्ररुद्रेण ययिना यन्ति सिन्धवस्तिरो मही मरमतिं दधन्विरे ।
येभिः परिज्मा परियन्तुरुज्रयो विरोरुवज्जठरे विश्वं मुक्षते ॥ ५ ॥ २३ ॥

प्र । रुद्रेण । ययिना । यन्ति । सिन्धवः । तिरः । महीम् ।
अरमतिम् । दधन्विरे । येभिः । परिज्मा । परियन् । उरु ।
ज्रयः । वि । रोरुवत् । जठरे । विश्वम् । उक्षते ॥ ५ ॥ २३ ॥

सिन्धवः स्यन्दनशीला आपो ययिना गमनशीलेन रुद्रेण रुद्रपुत्रेण मरुद्वणेन सह प्रयन्ति ।
अथ बहुवदाह—तेषां मरुतो रमतिं रमतिर्विरामो वसानं तद्रहितां अपर्यन्तां महीं पृथिवीं तिरः
दधन्विरे तिरस्कुर्वन्तीत्यर्थः परिज्मा परितोगन्तेन्द्रः परियन् परितोगच्छन् येभिर्देवैर्मरुद्वणैः स-
होरुज्रयो बहुवेगं करोतीति शेषः किंच जठरेन्तरिक्षे रोरुवत् शब्दं कुर्वन् पर्जन्यादेर्मरुद्वणैः सह
विश्वं भुवनमुक्षते सिंचते ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रयोविंशोऽवर्गः ॥ २३ ॥

अथ षष्ठी—

क्राणारुद्रामरुतो विश्वरुद्वयो दिवः श्येनासो असुरस्य नील्यः ।
तेभिश्च पुत्रैरुणो मित्रो अर्यमेन्द्रो देवेभिर्र्वशो मिर्वशः ॥ ६ ॥

क्राणाः । रुद्राः । मरुतः । विश्वरुद्वयः । दिवः । श्येनामः ।
असुरस्य । नील्यः । तेभिः । पुत्रैः । वरुणः । मित्रः ।
अर्यमा । इन्द्रः । देवेभिः । अर्वशोभिः । अर्वशः ॥ ६ ॥

असुरस्य मेघस्य नीलघः आवासभूतादिवोन्तरिक्षस्य संबन्धिनः श्येनासः श्येनाः शंसनी-
यगतयो विश्वरुष्टयो व्याप्तमनुष्पारुद्रा रुद्रपुत्रा ये मरुतः काणाः स्वाधिकारकर्मणि कुवार्णा आ-
सत इति शेषः तेभिस्तैर्यशेभिरश्ववद्भिः सोमवद्भिर्वा देवेभिर्देवैः सहार्वाशोश्ववान् सोमवान्
वेन्द्रश्चष्टेपश्यति वरुणश्च मित्रश्चार्यमाच सोमवद्भिर्मरुद्भिः सह पश्यन्ति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इन्द्रे भुजं शशमानासं आशतसूरो दृशीके वृषणश्च पौंस्ये ।
प्रयेन्वस्यार्हणा ततश्चिरे युजं वज्रं नृपदनेपु कारवः ॥ ७ ॥

इन्द्रे । भुजम् । शशमानासः । आशत । सूरो । दृशीके ।
वृषणः । च । पौंस्ये । प्र । ये । नु । अस्य । अर्हणा ।
ततश्चिरे । युजम् । वज्रम् । नृपदनेपु । कारवः ॥ ७ ॥

ये शशमानासः शशमानाः शंसमानाः स्तोतारः इन्द्रे स्तुते सति भुजं पालनमाशत प्राप्नुवन्ति
सूरः सूर्ये स्तुते सति दृशीके दर्शनं सर्ववस्तुविषयं प्राप्नुवन्ति वृषणो वर्धितरीन्द्रे स्तुते पौंस्ये पौंस्यं
बलं च प्राप्नुवन्ति किंच कारवः स्तोतारः अस्येन्द्रस्यार्हणा पूजनानि नु क्षिपं ततश्चिरे प्रकृष्टानि
कुर्वन्ति ते स्तोतारो नृपदनेपु नरः कर्तृत्वेन येषु सीदन्ति तिष्ठन्ति तेषु यज्ञेषु युजं सहाय-
मिन्द्रस्य वज्रं प्राप्नुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सूरश्चिदाहरितो अस्य रीरमदिन्द्रादाकश्चिन्द्रयते तवीयसः ।
भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्च सौदिवेदिवे सहुंरिस्तज्जवाधितः ॥ ८ ॥

सूरः । चित् । आ । हरितः । अस्य । रीरम् । इन्द्रात् । आ ।
कः । चित् । जयते । तवीयसः । भीमस्य । वृष्णः । जठरात् ।
अभिश्चवः । दिवेदिवे । सहुंरिः । स्तुन् । अवाधितः ॥ ८ ॥

सुरः सूर्योप्यस्येन्द्रस्य परमेश्वरस्य परमात्मनः आज्ञां परिपालयितुं मन्वानोहरितोऽश्वान्
प्रेरयतीति शेषः प्रेरयन्तध्वनिआरीरमद् आभिमुख्येन रमयि यः कश्चिद्देवोपि सृष्टौ भयते वि-
भेति सदेवः तवीयसः प्रवृद्धाद् इन्द्रात्परमात्मनोभयादेव विभेति । तथाच तैत्तिरीयैः पठितं—
भीषास्माद्वातः पवतइत्यादिना । किंच वृष्णः कामानां वर्षितुर्भूमिस्थ सर्वभयंकरस्य परमात्मनो-
दिवेदिवेन्वहमभिश्वसः आभिमुख्येन श्वसतः जठरादुदरादन्तरिक्षाद् सहुरिः सहनशीलः सन्
बाधितोबाधारहितः स्वन स्वनयति शब्दं करोति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

स्तोमं वो अद्य रुद्राय शिक्से क्षयद्दीराय नमस्तादिदिष्टन ।
येभिः शिवः स्वर्वा एव यावन्भिर्दिवः सिसृक्षि स्वयं शानिकामभिः ॥ ९ ॥

स्तोमम् । वः । अद्य । रुद्राय । शिक्से । क्षयत्स्वीराय । नमसा ।
दिदिष्टन । येभिः । शिवः । स्वर्वान् । एव यावन्भिः । दिवः ।
सिसृक्षि । स्वयं शानः । निकामभिः ॥ ९ ॥

एवयावभिरवैरागच्छद्भिर्येभिर्भैः मरुद्भिः सह स्ववान् ज्ञातिमान् स्वययाः स्वभूगकी-
र्तिः शिवः सुखकरः परमेश्वरोदिवोद्युलोकाद् यजमानान् सिसृक्षि सेवते हे अतिगोप्यमपा-
स्मिन्मागे निकामभिर्नियताभिलाषैः तैर्मरुद्भिः सहिताय क्षयद्दीराय क्षितशत्रवे शिक्से रणे श-
काय रुद्राय नमसा नमस्कारेण वा सह स्तोमं स्तोत्रं दिदिष्टन दिशत सृजत गमयतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

तेहि प्रजाया अभरन्त विश्रवो बृहस्पतिर्दृष्टः सोमं जामयः ।
यज्ञैरथर्वा प्रथमो विधाय देवादक्षैर्भृगवः संचिकिचिरे ॥ १० ॥ २४ ॥

ते । हि । प्रजायाः । अभरन्त । वि । श्रवः । बृहस्पतिः । दृष्टः ।
सोमं जामयः । यज्ञैः । अथर्वा । प्रथमः । वि । धारयत् । देवाः ।
दक्षैः । भृगवः । सम् । चिकिचिरे ॥ १० ॥ २४ ॥

हि यस्मात् कारणात् वृषभः कामानां वर्षिता बृहस्पतिः सोमजामयोन्येसोमवन्धुकास्ते विश्वे देवाः प्रजायाअर्थाय श्रवोन्नं व्यभरन्त विभरन्ति वृष्टिद्वारेण पोषयन्ति तस्मात्कारणात्तासां प्रजानां मध्ये अथर्वानाम ऋषिः प्रथमः प्रथममेव क्रियमाणैर्यज्ञैर्विधारयत् देवान् कर्म योग्यान् विधृतान् अकरोत् । तत्रनिगमः—यज्ञैरथर्वाप्रथमःपथस्तर्तइति । अथ दक्षैर्वैदेः सह देवाविश्वे भृगवोऋषयश्च संचिकित्रिरे अथर्वणाकृतं यज्ञं गत्वा पशून् संज्ञातवन्तः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी—

तेहिद्यावापृथिवीभूरिरेतसानराशंसश्चतुरङ्गोयमोदितिः ।

देवस्त्वष्टाद्रविणोदाऋभुक्षणःप्ररोदसीमरुतोविष्णुराहिरे ॥ ११ ॥

ते इति । हि । द्यावापृथिवी इति । भूरिरेतसा । नराशंसः ।

चतुः६अङ्गः । यमः । अदितिः । देवः । त्वष्टा । द्रविणः३दाः ।

ऋभुक्षणः । प्र । रोदसी इति । मरुतः । विष्णुः । अहिरे ॥ ११ ॥

भूरिरेतसा बहूदके द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ यमोदेवः अदितिश्च त्वष्टा देवश्च द्रविणोदाऋभुक्षणःऋभवश्च रोदसी रुद्रस्य पत्न्यौ च मरुतोदेवाश्च रुद्राश्च एते विश्वेदेवाश्चतुरङ्गश्चतुर्भिरभिभिर्पुण्ड्रिस्तस्मिन्नराशंसोनराशंसनामधेये यज्ञे विष्णुरस्माभिः स्तोतृभिरहिरे प्रपूज्येत ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

उतस्पनउशिजामुर्वियाकविरहिःशृणोतुबुधयोऽहवीमनि ।

सूर्यामासांविचरन्तादिविक्षिताधिघाशमीनहृषीअस्यबोधतम् ॥ १२ ॥

उत । स्पनः । नुः । उशिजाम् । उर्विया । कविः । अहिः । शृणोतु ।

बुधयः । हवीमनि । सूर्यामासां । विचरन्ता । दिविक्षिता ।

धिघा । शमीनहृषी इति । अस्य । बोधतम् ॥ १२ ॥

उतापिच नोस्माकं उशिजां कामयमानानामृत्विजां उर्विया उर्वीं यद्वा स्तुतिं कविर्म-
धावी बुध्नोबुध्नन्तरिक्षे भवः सोहिर्देवोहवीमनि हूयन्ते यत्र देवेभ्योहवींषि तस्मिन्यज्ञे श्र-
णोतु दिविक्षिता दिविवसन्तौ विचरन्ता विशेषेण चरन्तौ सूर्यामासा सूर्याचन्द्रमसौ धिया
बुद्ध्या स्तोत्रमिदं बोधतं बुध्येतां शमी कर्मवती पृथिवी शमीति कर्मनामस्तु पाठात् नहुपी द्यौः
अप्रवाजसनेयकं—द्यौर्नहुपीयंवैशमीतस्याण्यगर्भइति । हे यावापृथिव्यौ युवां स्तोत्रं धिया
स्वीयया प्रज्ञया बोधतंबुध्येतं अवगच्छतमित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रनःपूपाचरथंविश्वदेव्योपांनपादवतुवायुरिष्टये ।
आत्मानंवस्योअभिवातंमर्चततदश्विनासुहवायामनिश्रुतम् ॥ १३ ॥

प्र । नः । पूपा । चरथम् । विश्वदेव्यः । अपाम् । नपात् ।
अवतु । वायुः । इष्टये । आत्मानम् । वस्यः । अभि । वातम् ।
अर्चत । तत् । अश्विना । सुहवा । यामनि । श्रुतम् ॥ १३ ॥

पूपा देवो नोस्माकं संचन्धि चरथं जंगमं च प्रावतु प्रकर्षेण रक्षतु किंच विश्वदेव्यो
विश्वदेवहितोपात्तपादायुरिष्टये यज्ञस्य निष्कृत्यर्थं प्रावतु किंच आत्मानं सर्वपामात्मभूतं वातं
वायुं वस्योवसोयः प्रज्ञया बुध्येतां अवगच्छतमित्यर्थः । पशस्यवरमर्चं प्राप्तुं अस्मज्जमर्चं
कामयमानइतिशेषः हे अश्विनाश्विनौ सुहवा स्वाह्वानौ युवां यामनि यामगमने तदिदं स्तोत्रं
श्रुतं शृणुतं ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विशामासामर्जयानामधिक्षितं गीर्भिरुत्तर्यशसंगृणीमसि ।
ग्राभिर्विश्वाभिरादिनिमन्वर्णामक्तोर्युवानं नृमणा अधापतिम् ॥ १४ ॥

विशाम् । आसाम् । अर्जयानाम् । अधिक्षितम् । गीः । गिः ।
ऊँ इति । उत्तर्यशसम् । गृणीमसि । ग्राभिः । विश्वाभिः ।
अदितिम् । अन्वर्णम् । अक्तोः । युवानम् । नृमनाः ।
अध । पतिम् ॥ १४ ॥

अभयानां संसारभयरहितानां आसां विशां मनुष्याणां अधिक्षितमन्तर्निवसन्तस्वयशसं
मुपार्जितकीर्तिमेनमाग्निं गीर्भिः स्तुतिभिः गृणीमसि वयं स्तुमः किञ्चानर्घमप्रत्यृतां पत्युरप-
त्यृतत्वेनाप्रतिगतां अदिविमदीनां देवमातरं विश्वाभिः सर्वाभिः माभिर्देवपत्नीभिः सहितां
स्तुमः किञ्चाक्नोरात्रैर्युवानं स्वतेजसा मिश्रयितारं चन्द्रमसं स्तुमः किञ्च नृमणाः नृषु मनुष्येषु
अनुग्राहकमनायस्तयादित्यं स्तुमः अघाथपतिं सर्वस्य पालकमिन्द्रं स्तुमः ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

रेभदत्रजनुपापूर्वोअङ्गिराग्रावाणऊर्ध्वाअभिचक्षुरध्वरम् ।
येभिर्विहायाअभवद्विचक्षणःपार्थःसुमेकंस्वधितिर्वनन्ववति॥१५॥२५॥

रेभत् । अत्र । जनुपा । पूर्वः । अङ्गिराः । ग्रावाणः । ऊर्ध्वाः ।
अभि । चक्षुः । अध्वरम् । येभिः । विहायाः । अभवत् ।
विचक्षणः । पार्थः । सुमेकम् । स्वधितिः । वनन्ववति ॥ १५ ॥ २५ ॥

अंगिरानाम ऋषिरातिज्येन वृतः सन् देवान् स्तौति अत्रास्मिन्यस्ते जनुपा जन्मना पूर्वः
प्रजोगिरानामऋषिः रेभत् देवान् स्तौति ग्रावाणश्चोर्ध्वाउद्यताः सन्तःअध्वरं यज्ञस्य साधनं
सोमं अभिचक्षुरभिपश्यन्ति विचक्षणोविद्वष्टेन्द्रोयेभिर्ग्रावभिरभिपवसंबन्धिभिः शन्दैर्विहाया-
महानभवद् हृष्टोभूदित्यर्थः अत्येन्द्रस्य स्वधितिर्वज्रोवनन्वति उदकवति मार्गे पाथोजसाध-
नं सुमेकं शोभनमुदकं निरगमयदिति शेषः ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पंचविशोवर्गः ॥ २५ ॥

महीति पंचदशार्चं तृतीयं सूक्तं तान्वोनाम पृथोः पुत्रऋषिः द्वितीया तृतीया त्रयोदशी-
चेति तिस्रोनुष्टुभः नवमी अक्षरसंख्ययापंक्तिः एकादशीन्यंकुसारिणी अष्टकद्वादशकन्यष्टक-
यती पंचदशी पुरस्ताद्दहती आयद्वादशकन्यष्टका शिष्टानव प्रस्तारपंक्तिच्छन्दस्काः आद्यौद्वौ-
जागतौततोद्वौगायत्रौसामप्रस्तारपंक्तिः त्रिभ्वेदेवा देवता । तथाचानुक्तान्वं—महि तान्वः पार्थव्यः
प्रस्तारपंक्तिः पुरस्ताद्दहत्यन्तं त्रयोदशयुगाद्येचानुष्टुभो नवम्यक्षरैः पंक्तिरेकादशी न्यंकुसारिणी-
ति गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

महिद्यावापृथिवीभूतमुर्वीनारीयह्नो नरोदसीसदनः ।

तेभिर्नःपातंसह्यसएभिर्नःपातंशूपणिं ॥ १ ॥

महि । द्यावापृथिवी इति । भूतम् । उर्वी इति । नारी इति ।

यह्नी इति । न । रोदसी इति । सदम् । नुः । तेभिः । नुः ।

पातम् । सह्यसः । एभिः । नुः । पातम् । शूपणिं ॥ १ ॥

हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवां महि अत्यन्तं यथा भवति तथा उर्वी विस्तीर्णे भूतं भवतं किंच यह्नी मह्यौ रोदसी द्यावापृथिव्यौ नारी न स्त्रियाविव नोस्माकं सदं सदा- भवतं किंच युवां शूपणि नोस्माकं शत्रुघलेयुष्मदीयैरेभिः पालनैः पातं रक्षतं । किंच युष्मदीये- स्तेभिः तैः पालनैर्नोस्माकं सह्यसोतिशयेनास्मानभिभ्रवितुः शत्रोरपि पातं रक्षतं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यज्ञेयज्ञेसमर्त्यो देवान्संपर्यति । यः सुमैर्दीर्घश्रुतमआविवासात्येनान् ॥ २ ॥

यज्ञेयज्ञे । सः । मर्त्यः । देवान् । संपर्यति । यः । सुमैः ।

दीर्घश्रुतमः । आविवासाति । एनान् ॥ २ ॥

समर्त्यो मनुष्यः यज्ञेयज्ञे सर्वेषु यज्ञेषु सर्वान् देवान् संपर्यति परिचरति यो दीर्घश्रुतमः अ- तिशयेन दीर्घस्य बहोः शास्त्रस्य श्रोता यो मनुष्यः सुमैः सुखकरैर्हविर्भिः एनान् देवान् आ- विवासति परिचरति अमुखकरैर्हविर्भिः कृतमपि कर्म सपर्याये न भवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विश्वेपामिरज्यवो देवानां वामहः ।

विश्वे हि विश्वमहसो विश्वे यज्ञेपुं यज्ञियाः ॥ ३ ॥

विश्वेपाम् । इरज्यवः । देवानाम् । वाः । महः । विश्वे । हि ।

विश्वमहसः । विश्वे । यज्ञेपुं । यज्ञियाः ॥ ३ ॥

हे विश्वेषामिरज्यवोभुवनानामीश्वरादेवानां द्योतमानानां द्योतनादिगुणयुक्तानां भवतां
महः महद् वाः वरणीयं धनं विद्यते इतिशेषः तदस्मभ्यं दत्तेतिभावः किंच सर्वे विश्वे यूयं
विश्वमहसोव्यासतेजस्काः किंच विश्वे हि यूयं यज्ञेषु यज्ञियाः यष्टव्याः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

तेषां राजानो अमृतस्य मन्द्रा अर्यमामित्रोवरुणः परिज्मा ।

कद्रुद्रो नृणां स्तुतो मरुतः पूषणो भगः ॥ ४ ॥

ते । घृ । राजानः । अमृतस्य । मन्द्राः । अर्यमा ।

मित्रः । वरुणः । परिज्मा । कद्रु । रुद्रः । नृणाम् ।

स्तुतः । मरुतः । पूषणः । भगः ॥ ४ ॥

अर्यमादेवः मित्रश्च परिज्मा सर्वतो गामो सर्वत्रापतिहतगततिर्वरुणो देवश्च ऋत्विग्भिः स्तुतो-
रुद्रश्च पूषणः सर्वस्य पोषयितारो मरुतश्च भगश्च एते देवामन्द्राः सर्वे स्तुत्याः सन्तो नृणां मनुष्या-
णां कद्रुत्वात् प्रयच्छतेति शेषः ते सर्वे अमृतस्यामृतसदृशस्य हविषो राजानो घ ईश्वराः खलु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

उत नो नक्तं मपां वृषण्वसू सूर्यामासा सदनाय सधन्या ।

सचा यत्साद्येपामहिर्बुध्रेषु बुध्र्यः ॥ ५ ॥ २६ ॥

उत । नृः । नक्तम् । अपाम् । वृषण्वसू इति । वृषण्वसू ।

सूर्यामासा । सदनाय । सधन्या । सचा । यत् । सादि ।

एपाम् । अहिः । बुध्रेषु । बुध्र्यः ॥ ५ ॥ २६ ॥

उतापि च वृषण्वसू वर्णधनावन्विनौ युवां अपामुदकानां संवन्धिनौ सधन्या सधन्यौ-
समानधनौ सूर्यामासा सूर्याचन्द्रमसौ बुध्रेष्वन्तरिक्षेषु निवासस्थानेषु मेघेषु योहिर्बुध्न्यो देवोसा-
दिसीदति तिष्ठति तैरेषामेभिः सचा सह युवां नक्तं रात्रावहनि चोरुप्यतामिति वक्ष्यमाणेन
संवन्धः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे पङ्क्तिशेषः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी—

उतनोदेवावश्विनाशुभस्पतीधामभिरमित्रावरुणाउरुण्यताम् ।
महःसरायएपतेतिधन्वेवदुरिता ॥ ६ ॥

उत । नः । देवौ । अश्विना । शुभः । पती इति । धामभिरभिः ।
मित्रावरुणौ । उरुण्यताम् । महः । सः । रायः । आ । ईपते ।
अति । धन्वः इव । दुःइदुता ॥ ६ ॥

उतापिच शुभस्पती अश्विना अश्विनौ देवौ नोस्मान् धामभिरात्मीयैः शरीरैः उरुण्य-
तां रक्षतां किंच मित्रावरुणावात्मीयैः शरीरैः रक्षतां यं यजमानं पुरुषममीदेवारक्षन्ति समहो-
महान्ति रायोधनान्याईपते आभिमुख्येन गच्छति प्राप्नोति । किंच दुरिता दुरितानि शीघ्रमत्य-
तिगन्तातिक्रान्ता च भवति । तत्रदृष्टान्तः—धन्वेव यथा पथिको निरुदकान् देशान् अतिक्राम-
ति तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उतनोरुद्राचिन्मृळतामश्विनविश्वेदेवासोरथस्पतिर्भगः ।
ऋभुर्वाजं ऋभुक्षुणः परिज्मा विश्वेदेवदसः ॥ ७ ॥

उत । नः । रुद्रा । चित् । मृळताम् । अश्विना । विश्वे ।
देवास्तः । रथः पतिः । भगः । ऋभुः । वाजः ।
ऋभुक्षुणः । परिज्मा । विश्वेदेवदसः ॥ ७ ॥

उतापिच रुद्रारुद्रपुत्रा अश्विना अश्विनौ नोस्मान् मृळतां सुखयतां किंच रथस्पतिः रथ-
स्पतिः पूषा ऋभुर्वाजोऽजवान् भगश्च परिज्मा परितो गन्तायामुद्यते विश्वे सर्वे देवाः सुखयन्तु हे
विश्वेदेवदसो विश्वेदेवाः सर्वप्रज्ञाः सर्वधनावा हे ऋभुक्षुणो महान्त्वोन्नतादयो देवा पूषं सुखयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऋभुर्ऋभुक्षुः ऋभुर्विधतो मद् आनेहरी जूजुना नस्पवाजिना ।
दुष्टं रथस्य सामं चिदृधं गृह्णो न मानुषः ॥ ८ ॥

ऋभुः । ऋभुक्षाः । ऋभुः । विधतः । मर्दः । आ । ते ।
 हरी इति । जूजुवानस्य । वाजिना । दुस्तरम् । यस्य ।
 साम । चित् । ऋधक् । यज्ञः । न । मानुषः ॥ ८ ॥

ऋभुक्षा महानिन्द्रः ऋभुर्यज्ञेन भाति किंच विधतः त्वां परिचरतोयजमानस्य
 मदोहोपि ऋभुर्यज्ञेन भाति हे इन्द्र आजूजुवानस्य पतिशीघ्रमागच्छतस्ते तव हरी अन्धाव-
 पि वाजिना वाजिनौ बलवन्तौ किंच यस्येन्द्रस्य संबन्धि सामचिद्वीयमानं सामापि दुष्टं रक्षो-
 भिरमापणीयं एवपज्ञः मानुषः मनुष्यसाधारणो न किंतु ऋधक् पृथक् दिव्यइत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

रुधीनोअह्नयोदेवसवितुःसचस्तुपेमघोनाम् ।
 सहोनइन्द्रोवाह्निभिर्न्यैपांचर्पणीनांचक्ररश्मिनयौयुवे ॥ ९ ॥
 रुधि । नः । अह्नयः । देव । सवितरिति । सः । च । स्तुपे ।
 मघोनाम् । सहो इति । नः । इन्द्रः । वाह्निभिः । नि । एषाम् ।
 चर्पणीनाम् । चक्रम् । रश्मिम् । न । योयुवे ॥ ९ ॥

हे सवितः मेरक नोस्माम् अह्नयःअनवनतवदनानलजितान् रुधि कुरु किंच सत्वं मघोनां
 धनवतां यजमानानां संबन्धिभिः ऋत्विग्भिः सुखं स्तुपेस्तूयसे इन्द्रोवाह्निभिः वोद्धुभिर्मरुद्भिः
 सहसहो बलं चर्पणीनां मनुष्याणां नोस्माकं नियोयुवे ध्रुवं निमिश्रयतु तत्रदृष्टान्तः—चक्रं रथ
 च रश्मिं न यथा रश्मिचक्रादिकं तद्वदित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ऐपुंद्यावापृथिवीधातंमहदस्मेवीरेपुंविश्वचर्पणिश्रवः ।
 पृक्षंवाजस्यसातयेपृक्षंरापोततुर्वणे ॥ १० ॥ २७ ॥
 आ । एषु । द्यावापृथिवी इति । धातम् । महत् । अस्मे इति ।
 वीरेपुं । विश्वचर्पणि । श्रवः । पृक्षम् । वाजस्य ।
 सातये । पृक्षम् । राया । उत । तुर्वणे ॥ १० ॥ २७ ॥

हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ युवामस्मेस्माकंसवन्धिष्वेषु वीरेषु पुत्रेषु विश्वचर्षणि स
र्वमनुष्योपेतं महद् श्रवोयशः आधातमाधत्तं किंच वाजस्य बलस्य सातये संभजनाय पृक्षं
पालकमन्नं दत्तं उतापिच त्वर्षणे शत्रूणां तरणाय राया धनेन पृक्षं अन्नं दत्तं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सर्गविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

ए॒तंशंस॑मिन्द्रास्मयु॒ध्वंकू॑चित्सन्तं॑सहसावन्न॒भिष्टये॑सदा॒पाहि॑भिष्टये ।
मे॒दता॑वे॒दता॑वसो ॥ ११ ॥

ए॒तम् । शंस॑म् । इन्द्र॒ । अ॒स्म॒द्युः । त्वम् । कू॑चित् ।
सन्त॑म् । स॒हसा॒वन् । अ॒भिष्टये॑ । सदा॑ । पा॒हि ।
अ॒भिष्टये॑ । मे॒दता॑म् । वे॒दता॑ । व॒सो इति॑ ॥ ११ ॥

हे वसो वासयितः सहसावन् बलवन्निन्द्रास्मयुरस्मान्कामयमानस्त्वं कूचिद् कचिद् अ
पि सन्तं स्थितं एतमिमं शंसं स्तोतारमभिष्टये अभिलषितसिद्ध्यर्थं अपिचाभिष्टये यागार्थं
सदा सर्वदा पाहि रक्ष किंच मेदतां त्वदीयेन प्रज्ञानेन स्तोतारं मां वेदताबुध्यस्व ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ए॒तमे॒स्तोमं॑त॒नान॑सूर्ये॒द्युत॑द्यामानं॒वावृ॑धन्त॒नृणा॑म् ।
स॒वन्नं॑न॒नाश्व्यं॑त॒ष्टेवान॑नपच्युतम् ॥ १२ ॥

ए॒तम् । मे॒ । स्तोम॑म् । त॒ना । न॒ । सूर्ये॑ । द्यु॒त॒त॒द्या॒मानम् ।
वा॒वृ॒धन्त॑ । नृ॒णा॒म् । स॒म॒वन्नं॑ । न॒ । अ॒श्व्यम् ।
त॒ष्टा॒इव॑ । अ॒न॒प॒च्युत॑म् ॥ १२ ॥

नृणां नेतृणां देवानां शत्रूणां संवननं संशजनं सम्यक् हिंसनमेवावस्थितं मे मदीयमेत-
मिमं स्तोमं स्तोत्रं ववृधन्त ऋतिजोवर्धयन्तु । तत्र दृष्टान्तः सूर्येद्युतयामानं दीप्तगमनं ततान
विस्तृताश्वीन् वर्धयन्ति तद्वदित्यर्थः अनपच्युतं च्युतिरहितं अश्व्यं अश्वार्हं रथं तदेव य-
था वर्धकोरथिष्वागतेषु संस्त्रुवं रथं संस्कारस्थानाव मेरयन्ति तद्वदित्यर्थः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी-

वावर्तयेपांरायायुक्तैपांहिरण्ययी । नेमधितानपौंस्यादृथेवविष्टान्ता ॥ १३ ॥

ववर्त । येपांम् । राया । युक्ता । एषाम् । हिरण्ययी । नेमधिता ।
न । पौंस्या । दृथाऽइव । विष्टऽअन्ता ॥ १३ ॥

येपां देवानां स्वभूतेन रायास्मभ्यं दातव्येन धनेन युक्ता स्तुतिः आववर्तं वर्तते तेषामे-
षामर्थाय हिरण्ययी हिरण्ययी हिरण्यालंकारवत् प्रीतिकरास्मन्मुखात् पुनः पुनरावर्ततइत्यर्थः ।
तत्रदृष्टान्तः-पौंस्या पौंस्यानि बलानि नेमधिता नेमधितौ संग्राहे विष्टान्ता व्याप्तावसाना दृथेव
यथाघटिकायं वमालातद्वदित्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

प्रतदुःशीमेपृथवानेवेनेप्ररामेवोच्चमसुरेमवत्सु ।
येयुक्तायपञ्चशतास्मयुपथाविश्राव्येषाम् ॥ १४ ॥

प्र । तत् । दुःशीमे । पृथवाने । वेने । प्र । रामे । वोच्चम् ।
असुरे । मृचवत्सु । ये । युक्त्वायं । पञ्च । शता ।
अस्मस्यु । पथा । विश्रावि । एषाम् ॥ १४ ॥

ये देवाः पञ्च शता शतानि रथान् युक्त्वायाश्चैर्युक्ता अस्मयुरस्मत्कामाः सन्तः पथा
यज्ञमार्गेणागच्छन्ति तेषामेषां देवानां विश्राविदेवानां लोके वाग्निशेषेण श्रावकगुणयुक्तं तत्स्तो-
त्रं दुःशीमे दुःशीमनाम्नि पृथवाने पृथवानः पृथिस्तस्मिन् वेनेच असुरे बलवति रामे चैतेषु
राजसु प्रवोचं प्रवोमि प्रस्थापयामीत्यर्थः ममवत्सु अन्येषु धनवत्सु च प्रस्थापयामीत्य-
र्थः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशी-

अधीन्वत्रंसप्ततिचंसप्तचं ।

सद्योर्दिदिष्टान्वःसद्योर्दिदिष्टार्थ्यःसद्योर्दिदिष्टमायवः ॥ १५ ॥ २८ ॥

अधि । इत् । नु । अत्र । सप्ततिम् । च । सप्त । च ।
 सद्यः । दिदिष्ट । तान्वः । सद्यः । दिदिष्ट । पार्थ्यः ।
 सद्यः । दिदिष्ट । मायवः ॥ १५ ॥ २८ ॥

अत्रैपुराजस्तु तान्वेनामक्रपिः गवां सप्तसप्ततिं च नु क्षिप्रंसद्य इत् सद्यएवाधिदिदिष्ट अ-
 धिपूर्वोदिशिर्याचनार्थः ययाचे किंच पाठ्योनामयुवनाश्वनामकस्य कुले पृथेः पुत्रः कश्चिद्
 सद्यएव गवां सप्तसप्ततिं अधिदिदिष्ट मायवोपिसद्यएवाधिदिदिष्ट ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

प्रेतइति चतुर्दशर्चं चतुर्थं सूक्तं कक्षाःपुत्रस्य सर्पस्यार्बुदस्यार्चं पञ्चमी सप्तमी चतु-
 र्दशी त्रिष्टुभः शिष्टाएकादशजगत्यः सोमाभिपवार्थाग्रावाणो न देवताः । तथाचानुक्तानं—यै-
 तेपलूना सर्पोर्बुदः काद्रवेयोग्राव्णोस्तौ पञ्चम्यन्त्ये त्रिष्टुभौ सप्तमीचेति । ग्रावस्तोत्रे एतत्सूक्तं ।
 सूत्रितंच—प्रेतेवदन्त्यर्बुदं प्रागुत्तमाया आवर्जं जसेप्रवो ग्रावाण इति सूक्तयोरिति । यद्वदेव सूक्तं
 ग्रावस्तोत्रं । सूत्रितंच—अर्बुदमेवेत्येके प्रवोग्रावाण इत्येके ।

तत्र प्रथमा—

प्रेतेवदन्तु प्रवयंवदाम ग्रावभ्यो वाचं वदता वदद्भ्यः ।
 यदद्भ्यः पर्वताः साकमाशवः श्लोकं घोषं भरथेन्द्राय तोमिनः ॥ १ ॥
 प्र । एते । वदन्तु । प्र । वयम् । वदाम् । ग्रावभ्यः । वाचम् ।
 वदतु । वदद्भ्यः । यत् । अद्भ्यः । पर्वताः । साकम् । आशवः ।
 श्लोकम् । घोषम् । भरथ । इन्द्राय । तोमिनः ॥ १ ॥

एते ग्रावाण उपलाः प्रवदन्तु अभिपवशब्दं कुर्वन्तु वयं यजमानाः वदद्भ्योभिपवशब्दं
 कुर्वद्भ्योग्रावभ्योग्राव्णामर्थाय वाचं प्रवदाम किंच हे ऋत्विजः स्तुतिटक्षणां वाचं वदत पठत
 यद्यदा अद्भ्यः आदरणीयादृढाः आशवः सोमाभिपवार्थं प्रकाशिताः पर्वताः ग्रावाणः सर्वे
 यूयं साकं सहेन्द्रायेन्द्रार्थं श्लोकं श्रोतव्यं घोषं अभिपवशब्दं भरथ षोडशथ वदानीं तोमिनः
 सोमवन्तः सोमेन वृषाभवथ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

एतेवदन्तिशतवत्सहस्रवदभिक्रन्दन्तिहरितेभिरासभिः ।
विष्टीग्रावाणःसुकृतःसुकृत्ययाहोतुंश्चित्पूर्वहविरद्यमाशत ॥ २ ॥
एते । वदन्ति । शतवत् । सहस्रवत् । अभि । क्रन्दन्ति ।
हरितेभिः । आसभिः । विष्टी । ग्रावाणः । सुकृतः । सुकृत्यया ।
होतुः । चित् । पूर्व । हविः । अद्यम् । आशत ॥ २ ॥

शतवत्सहस्रवद्यथा शवं मनुष्यासहवदन्ति सहस्रवदपरिमितामनुष्याश्च तद्वदेते ग्रावा-
णोवदन्ति शब्दं कुर्वन्ति किंच हरितेभिः सोमसंसर्गाद्धरितवर्णैः आसभिः आस्यैरभिक्रन्दन्ति
सोममभिलक्ष्य देवानाह्वयन्तीत्यर्थः किंच सुकृतः शोभनकर्माणो ग्रावाणोविष्टी यज्ञप्राप्त्य हो-
तुर्देवानामाह्वानुरमेः पूर्वचित् पूर्वमेवाद्यं भक्षणाय हविराशतं प्राप्नुवन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

एतेवदन्त्यविदन्ननामधुन्यूह्यन्तेआधिपक्वआमिपि ।
वृक्षस्यशाखांमरुणस्यवपस्तस्तेसूर्यवृषभाःप्रेमराविपुः ॥ ३ ॥
एते । वदन्ति । । अविदन् । अना । मधु । नि । ऊह्यन्ते ।
आधि । पक्वे । आमिपि । वृक्षस्य । शाखां । अरुणस्य । वपस्तः ।
ते । सूर्याः । वृषभाः । प्र । ईम् । अराविपुः ॥ ३ ॥

अरुणस्यारुणवर्णस्य वृक्षस्य शाखां वपस्वोभक्षयन्तस्ते सुभवाः शोभनभक्षावृषभाः प्रे-
मराविपुः परवन्ति यथा पक्वे आमिपि अध्यामिषे क्रव्यादोमांसभक्षकाश्च मांसविपये यथा
मूत्रयन्ते शब्दविशेषं कुर्वन्ति किंच मधु मदकरं सोमं अना आस्येनाविदत् उभन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

बृहद्दन्निमदिरेणमन्दिनेन्द्रंक्रोशन्तोविदन्ननामधु ।
सुरभ्याधीरास्वर्गभिरनार्तिपुरायोपयन्तःपृथिवीमुपवृद्धिभिः ॥ ४ ॥

बृहत् । वदन्ति । मद्विरेण । मन्दिना । इन्द्रम् । क्रोशन्तः ।
अविदन् । अना । मधु । समदरभ्य । धीराः । स्वस्तद्विभिः ।
अनर्तिपुः । आद्यघोषयन्तः । पृथिवीम् । उपव्दिद्विभिः ॥ ४ ॥

मद्विरेण मदकरेण मन्दिना अभिषयमाणेन सोमेन इन्द्रं क्रोशन्तः आह्वयन्तः एते ग्रा-
वाणोबृहदत्यन्तं वदन्ति शब्दयन्ति किंच अना आस्येन मधु मदकरं सोममविदन् अलभन्त
किंच संरभ्य संरब्धाभूत्वा धीराः घृष्टाः सन्तः उपव्दिभिः शब्दैः पृथिवीमाघोषयन्तः पूरयन्तः
स्वस्तुभिरंगुलोभिः सहानर्तिपुः नृत्यन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुपर्णावाचमक्रतोपद्यव्याखरेकृष्णाइपिराअनर्तिपुः ।
न्यक्छियन्त्युपरस्यनिष्कृतं पुरुरेतोदधिरेसूर्यश्वितः ॥ ५ ॥ २९ ॥
सुपर्णाः । वाचम् । अक्रतु । उप । यवि । आद्यखरे । कृष्णाः ।
इपिराः । अनर्तिपुः । न्यक् । नि । यन्ति । उपरस्य । निःस्कृतम् ।
पुरु । रेतः । दधिरे । सूर्यश्वितः ॥ ५ ॥ २९ ॥

सुपर्णाः सुपतनाः ग्रावाणः उपउपलक्ष्य समीपे घट्यन्तरिक्षे वाचमभिषवशब्दं अक्रतु
कुर्वन्ति किंच आखरे मृगाणां व्रजआवरस्तस्मिन् इपिरा गमनशीलाः कृष्णाः कृष्णमृगा-
इव सूर्यश्वितः सूर्यवत् श्वेतवर्णादप्ताः अनर्तिपुः नृत्यन्ति निष्कृतं ग्रावभिः पीडितं सत् उप-
रस्योपलस्य न्यक् अधोमुखं सोमं नियन्ति निगमयन्ति किंच पुरु बहु रेवः सोमलक्षणमुदकं
दधिरे धारयन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथ षष्ठी—

उग्राइवप्रवहन्तःसमायंमुःसाकंयुक्ताटपणोविभ्रतोधुरः ।
यद्भुसन्तो जग्रसाना अराविपुः शृण्वएपांशो यथो अर्वतामिव ॥ ६ ॥

उ॒ग्राः६इ॒व । प्र॒ह्वह॑न्तः । स॒म्हआ॑र्यमुः । सा॒कम् । यु॒क्ताः ।

वृ॒षणः । वि॒धन्तः । धु॒रः । यत् । श्व॒सन्तः । ज॒ग्रसा॑नाः । अ॒रावि॑षुः ।

श्रृ॒ण्वे । ए॒षाम् । प्रो॒थर्यः । अ॒र्वता॑म्हइव ॥ ६ ॥

वृषणः फलं वर्षतीति वृषा यज्ञः तस्य धुरः धुरं भारं विप्रतोधारयन्तः एते ग्रावाणः साकं सोमेन सह युक्ताः सन्तः प्रवहन्तः रथं प्रकर्षेण वोढारउग्राउदूणांश्वाइव समाययुः समागच्छन्ति आयताभवन्तीत्यर्थः यद्यदा श्वसन्तोभिषवसमये उत्पतननिपतनव्यापारजनेन वायुना श्वसन्तइव स्थिताग्रावाणः जग्रसानाः सोमं ग्रसमानाः अराविषुः शब्दायन्ते तदानीमेषां ग्राव्यां संबन्धि प्रोथथोमुखात् शब्दः श्रृण्वे श्रूयते । तत्रदृष्टान्तः—अर्वतामिव अश्वानां संबन्धिनोमुखाद्धेवाशब्दोपथा तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

द॒शा॒वनि॑भ्यो॒दश॑क॒क्ष्येभ्यो॒दश॑यो॒क्त्रेभ्यो॒दश॑योजनेभ्यः ।

द॒शा॒भीशु॑भ्योअ॒र्चता॑ज॒रेभ्यो॒दश॑धु॒रोद॑श॒युक्ता॑वह॒द्भ्यः ॥ ७ ॥

द॒शा॒वनि॑भ्यः । द॒शा॒क॒क्ष्येभ्यः । द॒शा॒यो॒क्त्रेभ्यः । द॒शा॒योज॑नेभ्यः ।

द॒शा॒भीशु॑भ्यः । अ॒र्चत॑ । अ॒जरे॑भ्यः । द॒श । धु॒रः । द॒श ।

यु॒क्ताः । व॒हद्भ्यः ॥ ७ ॥

दशावनिभ्यः कर्माण्यवन्तिगच्छन्तीत्यवनयः दशावनयोद्भुत्योपेषां ग्राहकत्वेन संबन्धिनः ते दशावनयः तान् ग्राव्याः द्वितीयार्थे चतुर्थी दशकक्ष्येभ्यः कक्ष्याः प्रकाशकाङ्गुलपोयेपांते दशकक्ष्याः तान् दशयोक्त्रेभ्योपोक्त्रन्व बन्धने साधनभूतादशाङ्गुलपोयेपां तान् दशयोजनेभ्यः सोमेन सह योजने साधनभूतादशाङ्गुलपोयेपां तान् दशाभीशुभ्यः कर्माण्यभितोऽप्याप्नुवन्तीत्यभीशवोद्भुत्योदशयेपां तान् अजरेभ्यः जरावर्जितान् दश दशभिः धुरः धूर्भिः हिंसितृभिः तृतीयार्थे प्रथमा युक्ता युक्तान् द्वितीयार्थे प्रथमा वहद्भ्योवहतोभिषवारये कर्मणि व्याप्तिमाणा न चेत स्तुत हे ऋत्विजइतिगेषः । अत्रयास्कः—अवनयोद्भुत्योभवन्यवन्तिकर्माणि कक्ष्याः

प्रकाशयन्तिकर्माणियोक्त्राणि योजयन्तीति व्याख्यातमभीशवोऽभ्यश्रुतेकमाणि दशधुरोद-
शयुक्तावहद्भ्यः धूर्ध्वतेर्वधकर्णइयमपीतराधूरेतस्मादेवविहन्ति वहन्ति धारयतेवेति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तेअद्रंयोदशंयन्त्रासआशवस्तेपांमाधानंपर्येतिहर्यतम् ।
तऊंसुतस्यसोम्यस्यान्धसोऽंशोःपीयूषंप्रथमस्यभेजिरे ॥ ८ ॥
ते । अद्रंयः । दशंयन्त्रासः । आशवः । तेपां । आधानम् ।
परि । एति । हर्यतम् । ते । ऊँ इति । सुतस्य । सोम्यस्य ।
अन्धसः । अंशोः । पीयूषम् । प्रथमस्य । भेजिरे ॥ ८ ॥

अद्रयः आदरणीयाआशवः क्षिप्रकारिणस्ते एते प्रकृताग्रावाणोदशंपन्त्रासोदशयन्त्रास्ते
पामेपां ग्राव्णां संबन्धि यदाधानप्रक्षेपणमभिपवकर्म हर्यतंस्पृहणीयं पर्येति परितोगच्छति
तउ ते ग्रावाणएव सुतस्याभिपुतस्य सोमस्य सोमसंबन्धिनःअंशोः त्वंदस्वरूपस्यान्धसोमस्य
पीयूषममृतं प्रथमस्य भेजिरे इति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तेसोमादोहरीइन्द्रस्यनिसतेगुंदुहन्तोअध्यासतेगवि ।
तेभिर्दुग्धंपपिवान्तसोम्यमध्विन्द्रोवर्धतेप्रथतेवृषायते ॥ ९ ॥
ते । सोमइअर्दः । हरी इति । इन्द्रस्य । निसते । अंशुम् ।
दुहन्तः । अधि । आसते । गवि । तेभिः । दुग्धम् । पपिवान् ।
सोम्यम् । मधु । इन्द्रः । वर्धते । प्रथते । वृषयते ॥ ९ ॥

ते सोमादः सोमस्यात्तारः ते प्रकृताः ग्रावाणइन्द्रस्य हरी अश्वौ निसतेनिसन्ति चूंय
न्ति प्रामुवन्तीत्यर्थः किंच गवि गव्ये अधिपवणचर्मण्यंशुं सोमं दुहन्तः अध्यासते किंचेन्द्र
स्तेभिस्तेदुग्धं सोम्यं सोममयं मधु अमृतं पपिवान् पीतवान् वर्धते वृद्धशरीरोभवति प्रथते
विस्तीर्णशरीरश्च भवति वृषायते वृषेवाचरति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

वृषावोअंशुर्नकिलांरिषाथनेळावन्तःसदमित्स्थनाशिताः ।

रैवत्येवमहंसाचारवःस्थनयस्यग्रावाणोअजुषध्वमध्वरम् ॥ १० ॥ ३० ॥

वृषा । वः । अंशुः । न । किल । रिषाथन । इळावन्तः ।

सदम् । इत् । स्थन । आशिताः । रैवत्याइव । महंसा । चारवः ।

स्थन । यस्य । ग्रावाणः । अजुषध्वम् । अध्वरम् ॥ १० ॥ ३० ॥

अंशुः सोमोवोयुष्माकं वृषा यज्ञे वर्षिता भविष्यति यूयमपिनरिषाथन नरिष्यथ न शीर्णाभवथ किल । किंच इळावन्तोन्नवन्तइव यूयं सदमित् सदैवाशिताः भोजयिताः स्थन भवथ किंच रैवत्येव यथारेवन्तः तेजसा युक्ताभवन्ति तद्वत् महसा तेजसा युक्ताश्चारवः कत्याणाः स्थन भवथ हे ग्रावाणोयूयं यस्य यजमानस्याध्वरं यज्ञमजुषध्वं सेवध्वं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथैकादशी—

तृदिलाअतृदिलासोअद्रयोश्रमणाअश्रथिताअमृत्यवः ।

अनातुराअजराःस्थामविष्णवःसुपीवसोअतृपिताअतृप्णजः ॥ ११ ॥

तृदिलाः । अतृदिलासः । अद्रयः । अश्रमणाः । अश्रथिताः ।

अमृत्यवः । अनातुराः । अजराः । स्थ । अमविष्णवः ।

सुपीवसः । अतृपिताः । अतृप्णजः ॥ ११ ॥

अश्रमणाः श्रमवर्जिताः अश्रथिताः अन्यैरग्निथिटीकृताः अमृत्यवः अमारिताः अनातुरा अरोगाअजरा जरारहिताः स्थ भवथ किंचामविष्णवः उत्क्षेपणापक्षेपणगत्योपेताहे ग्रावाणस्तृदिलाअन्वेषां भेदका अतृदिलासः स्वयमन्येनाभिन्नाः सुपीवसःसुवलाअतृपितास्तृप्णा-रहिताः अतृप्णजः निःस्पृहाभवथ ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

ध्रुवाएववःपितरौयुगेयुगेक्षेमकामासःसदसोनयुञ्जते ।
अजुर्यासोहरिपाचोहरिद्रवआद्यांरवेणपृथिवीमशुश्रवुः ॥ १२ ॥

ध्रुवाः । एव । वः । पितरः । युगेऽयुगे । क्षेमऽकामासः । सदसः ।
न । युञ्जते । अजुर्यासः । हरिऽसाचः । हरिद्रवः ।
आ । द्याम् । रवेण । पृथिवीम् । अशुश्रवुः ॥ १२ ॥

हे ग्रावाणोयुगेयुगे सर्वेषु युगेषु ध्रुवाएव वोयुष्माकं पितरः पितृभूताः पर्वताः क्षेमकामा-
सः क्षेमकामाः सदसः सदांसि आत्मना नयुञ्जते न संयोजयन्ति अजुर्यासोजरारहिता हरि-
पाचः सोमस्य संभक्तारः हरिद्रवः सोमसंसर्गादरितवर्णाः द्यां दिवं पृथिवीं च रवेणाभिष-
वशब्देनाशुश्रवुः श्रावयन्ति ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

तदिद्वदन्त्यद्रयोविमोचनेयामन्त्रज्जस्पाइवधेदुपब्दिभिः ।
वपन्तोबीजमिवधान्याकृतःपृश्नन्तिसोमंनमिनन्तिवप्सतः ॥ १३ ॥

तत् । इत् । वदन्ति । अद्रयः । विमोचने । यामन् । अज्जःपाःइव ।
ध । इत् । उपब्दिभिः । वपन्तः । बीजम्इव । धान्यकृतः ।
पृश्नन्ति । सोमम् । न । मिनन्ति । वप्सतः ॥ १३ ॥

अद्रयः आदरणीयाः ग्रावाणोयामन् यामनि अंजसा अंजसा पान्ति रक्षन्तोत्यंजसाः
तेषां रथानामिवोपब्दिभिः तद्वत् तदेवाभिषवकर्म विमोचनेधेव तत्सोमरसविमोचनवेलायाम-
पिवदन्ति प्रकाशयन्ति । वप्सतः सोमं भक्षयन्तोग्रावाणएव वपन्तोधान्याकृतः कृषीयताः बीज-
मिव यथा पृचन्ति संपर्चयन्ति तद्वत्सोमंपृचन्तिसंपर्चयन्तीत्यर्थः न एनमिनन्ति नाहंसन्ती-
त्यर्थः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

सुतेअध्वरेअधिवाचमक्रताक्रीळयो नमातरस्तुदन्तः ।

विपुमुञ्चासुपुवुपोमनीपांविवर्तन्तामद्रयश्चार्यमानाः ॥ १४ ॥ ३१ ॥

सुते । अध्वरे । अधि । वाचम् । अक्रत । आ । क्रीळयः । न ।

मातरम् । तुदन्तः । वि । सु । मुञ्च । सुसुष्टुवुपः । मनीषाम् ।

वि । वर्तन्ताम् । अद्रयः । चार्यमानाः ॥ १४ ॥ ३१ ॥

चायमानाः पूज्यमानाः अद्रयः आदरणीयाग्रावाणः अध्वरे अधियज्ञे सुते सोमेभिपुते मातरं तुदन्तोहस्तेन ताडयन्त आक्रोडयोनाक्रीडकाः कुमाराः शब्दं यथा कुर्वन्ति तथा वाचं शब्दमक्रत कुर्वन्ति सुपुवुषः सोममभिपुवसोग्राष्णोमनीपां स्तुतिं विपुञ्च विशेषेण मुञ्च किञ्च अद्रयोविवर्तन्तां अभिपवशब्दं मुञ्चन्तु ॥ १४ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरेदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूषालसाध्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येष्टमाष्टके चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायेवेदेभ्योस्त्रिलं जगत् । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहंश्वरं ॥ १ ॥

अथाष्टमेष्टकेध्यायश्चतुर्थः संपदर्थितः । धीमता सायणार्येण पंचमोऽयं प्रदर्शयते ॥ २ ॥

तत्र ह्येजायइत्यष्टादशचं पंचमं सूक्तं त्रैष्टुभं । अत्रानुक्रमणिका—हयेऽधूनोर्वशीमैळः
पुत्तरवाः पूर्वोपितात्कामान्पुनरासाद्यावरोद्धुमैच्छत् सा तमनिच्छन्ती प्रत्याचष्टे हयइपुर्वाकदास्तु-
देवोन्तरिक्षमांसचेति तिस्रश्चैळवाक्यं शिष्टाउर्वश्या इति । हयेइति हयइपुर्नश्रियइपुर्धेर्मास्तुजूर्णिः
कदास्तुनुः सुदेवोअद्यान्तरिक्षमांसचायदासुजहतीष्वित्याद्यास्तिस्रश्चेति नवचंऐळस्य पुत्तरव-
सोवाक्यानि अतस्तासांसंक्रपिः शिष्टानवोर्वश्यावाक्यानि अतस्तास्तु सा क्रपिका । उभयो-
र्वाक्येषु योर्थः प्रतिपाद्यते सा देवता । गतोविनियोगः ॥ ऐलोर्वशीतिहासोत्र वैशद्यार्धप्रवर्ण्य-
ते । मित्रश्ववरुणश्चोभौदीक्षितौमेक्ष्यचोर्वशीं ॥ १ ॥ रेवःसिपिचतुःसद्यस्तत्कुंभेन्यदधुस्तदा तां-
शतवन्तौमनुजभोग्याभूमौभवेतितौ ॥ २ ॥ अत्रान्तरइलोराजामनोःपुत्रैश्चसंयुतः । घृगयांसंचर-
न्साश्वोदेवीकीडंविवेशह ॥ ३ ॥ यत्रदेवंगिरिसुतासर्वेभावेरतोपयत् । अत्राविशानुमांस्त्री-
स्यादित्युक्तातत्रचाविशत् ॥ ४ ॥ स्त्रीभूत्वाक्रीडितःसोगाच्छरणंशिवमंजसा । इयंमसाद्यतांराज-
न्वित्युक्तःशंभुनानृपः ॥ ५ ॥ जगामशरणंदेवीमात्मनःपुंस्त्वत्तिद्धये । अकरोत्सानृपंदेवीपण्मासा-
त्पातपुंस्त्वकं ॥ ६ ॥ ततःकदाचिवत्स्त्रीकालेबुधःसौंदर्यमोहितः । अप्सरोऽभ्योविशिष्टांतामिळांसं-
गतवान्मुदा ॥ ७ ॥ तदेलायांसोमपुत्राज्जतिराजापुत्तरवाः । तमुर्वशीतुचक्रमेप्रतिष्ठानपुरेस्थि-
तं ॥ ८ ॥ तत्पादन्यत्रनम्रंतांष्टृष्टायामियथागतं । सुतावुरणकौत्वंचसमीपंकुरुमेदुतं ॥ ९ ॥ इ-
निसासमयंलव्वारमयामासतंनृपं । चतुरन्देगतेरात्रीदेवैरुणकद्वयं ॥ १० ॥ हतंतस्यध्वनिं
श्रुत्वाभग्नपवसभूपतिः । उत्थायजितातावागच्छेत्येवंजल्पकोनृपः ॥ ११ ॥ विद्युतादर्शितो-
स्यैसनग्नपवपुत्तरवाः । अथसादृष्टसमयास्तुर्वशीतुदिवंपयो ॥ १२ ॥ ततउन्मत्तवद्वाजा-
दिदृक्षुस्तामितस्ततः । कुर्वन्त्येपणंतैरैसरसोमानसस्पर्वा ॥ १३ ॥ विहरन्तीमप्सरोभिः
सहापश्यत्पुत्तरवाः । पुनःसचक्रमेभोक्तुमुर्वशींचपुत्तरवाः ॥ १४ ॥ साश्रंसापश्यदुक्त्वाचप्रत्याच-
ष्टेभ्रजेतिव । इत्युर्वशंपैलसंवादमिममेषोप्यस्त्वयदिति ॥ १५ ॥ अत्रवाजसनेयकं—उर्वशीहा-
प्सराः पुत्तरवसंपैलंचक्रमे तश्चविन्दमानोवाच विःस्ममाद्वैवैतसेनर्द्धेन हंवादकामास्ममानिप-
यासैमास्मत्वानम्रंदेशमिपवेनः सीणामुपचारइति साहास्मिन् ज्योगुवासापिहास्माद्भिण्ण्यास-

तावज्ज्योष्मास्मिन्नुवातततोहगंधर्वाः समूदिरे ज्योग्वाइयमुर्वशीमनुष्येष्ववात्सीदुपजानीत य-
थेयंपुनरागच्छेदिति तस्यैहाविर्भूराणाशयनउपवद्धास ततोहगंधर्वाअन्यतरमुरणंप्रमेथुः सा-
होवाचावीरइव वतमेजनइवपुत्रंहरन्तीति द्वितीयंप्रमेथुः साहतथैवोवाचाधहायमीक्षांचक्रे क-
थंनुतदवीरं कथमजनस्त्याघवाहस्त्यामिति सनमएवानूलपातचिरंतन्येनेयद्वासःपर्यधास्यत
ततोहगंधर्वाविद्युतंजनयांचक्रुस्तं यथादिवैवंनग्नंददर्श ततोहैवेयंतिरोबभूवपुनरैनमीत्येत्तिरो-
भूतास्तआध्याजल्पन्कुरुक्षेत्रसमयाचचाराण्यतः प्लक्षेति विसवतीतस्यैहाध्यन्तेनवव्राज तद्ध-
ताअप्सरसआतयोभूत्वा परिपुष्टुविरैवसहेयंज्ञात्वोवाचायवै समनुष्योयस्मिन्नहमवात्समिति
ताहोवुस्तस्मैवाआविरसामेति तथेति तस्मैहाविरासुस्ताःश्रायं ज्ञात्वाभिपरोवादहयेजायेमन-
सेत्यादि ।

तत्र प्रथमा—

ॐ हयेजायेमनसातिष्ठंघोरेवचांसिमिश्राकृणवावहैनु ।
ननौमन्त्राअनुदितासएतेमयस्करन्परंतरेचनार्हन् ॥ १ ॥

हये । जाये । मनसा । तिष्ठं । घोरे । वचांसि । मिश्रा । कृणवावहै ।
नु । न । नौ । मन्त्राः । अनुदितासः । एते । मयः । करन् ।
परंतरे । चन । अर्हन् ॥ १ ॥

हयेजाये पुरुरवसोवाक्यं । जायां पश्यन्वदति हये हे घोरे अस्माकं दुःखजनकत्वाद्
घोरकारिणि जाये मनसा अस्मदुपधंनुरागवता मनसा युक्ता सती तिष्ठ क्षणमात्रं संनिधावेव
निवस ह्यइत्यस्मिन्निघाताभावश्छान्दसः । किमर्थं संस्थानमिति तत्राह वचांसि वाक्यानि
मिश्राणि उक्तिप्रत्युक्तिरूपाणि नुअद्य क्षिप्तं ना कृणवावहै कर्त्तव्यहै रुविर्हिंसाकरणयोश्च
विन्दिरूप्योरचेत्युभयपयः । किमर्थं वचसः करणमिति चेत् उच्यते नौ आवयोः मन्त्रारह-
स्यार्थाः एतेविवक्षिताअनुदितासः अव्याह्रियमाणाः परस्परमसंभ्राज्यमाणाः गुंफिताः सन्तः
परतरेचनार्हन् चनेति निपातसमुदापत्त्यर्थे अनेकेषु दिवसेषु चरमेप्यहनि मयः सुखनामितद
मुखं न करन् कुर्वन्ति अतः कृणवावहाइति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

किमेतावाचाकृणवातवाहं प्राक्रमिपमुपसांमग्रियेव ।
पुस्तूरवः पुनरस्तं परेहि दुरापनावातइवाहमस्मि ॥ २ ॥

किम् । एता । वाचा । कृणव । तव । अहम् । प्र । अक्रमिपम् ।
उपसाम् । अग्रियाइव । पुस्तूरवः । पुनः । अस्तम् । परा । इहि ।
दुःआपना । वातःइव । अहम् । अस्मि ॥ २ ॥

अनया तं उर्वशी मत्युवाच—एता एतया वाचा केवळया पुनः संभोगरहितया किं कृणव
किंकरवाव अहं त्विदानीं त्वत्सकाशात् प्राक्रमिपं अतिक्रान्तवत्यस्मि । अतिक्रमे दृष्टान्तः—उपसा-
मग्रियेव बह्वीनामुपसां मध्ये अग्रिया अग्रेभवा पूर्वा पूर्वोपाः प्राक्रमीद्यथाहमपीति । यस्मा-
देवं तस्मात् हे पुस्तूरवः त्वं पुनरस्मात्सकाशादस्तं गृहं परेहि परागच्छ मम्यभिलाषं माकार्षीः ।
स्वस्याग्रहत्वमाह अहं वातइव वायुरिव दुरापना दुष्पापा दुरापा वा अस्मि । दुरापावा अहं
त्वयैतर्हस्मि पुनर्गृहानिहीति हैवैनंतदुवाचेति वाजसनेयकं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इपुर्नश्रिपइपुधेरसनागोपाः शतसानरंहिः ।
अवीरेक्रतौ विदविद्युतन्नोरानमायुंचितयन्तधुनयः ॥ ३ ॥

इपुः । न । श्रिये । इपुधेः । असना । गोऽसाः । शतऽसाः । न ।
रंहिः । अवीरे । क्रतौ । वि । दविद्युतत् । न । उरा । न ।
मायुम् । चितयन्त । धुनयः ॥ ३ ॥

अनया पुस्तूरवाः स्वस्य विरहजनितं वैक्लव्यं तां प्रति ब्रूवे—इपुधेः इपयोधीयन्ते अत्रेती-
पुधिर्निपंगः ततः सकाशादिपुरसना असनायै प्रक्षेप्तं न भवति श्रिये विजयार्थं त्वद्विरहाद्युद्ध-
स्य युद्धावप्यनिधानात् तथा रंहिर्वैगवानहं शत्रुसकाशाद्रोपाः तेषां शत्रूणां गवां संभक्तानाभवं
तथा शतसाः शतानामपरिमितानां शत्रुघनानां संभक्तानाभवं किंचावीरे वीरवर्जिते क्रतौ

राजकर्मणि सति नविदविद्युतत् न विद्योतते मत्सामर्थ्यं किंच धुनयः कंपयितारोऽस्मदीयानराः
उरा उरौ सुपांसुलुगिति समम्याडादेशः विस्तीर्णसंग्रामे मायुं मीयते प्रक्षिप्यते इतिमायुः शब्दः
रुवापाजीत्यादिना उण् सिंहनादं न चितयन्त न बुध्यन्ते । चित्ती संज्ञाने अस्माणिचि संज्ञा-
पूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्गुणधगुणाभावः छान्दसोल्ङ् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सावमुदधन्ती श्वशुराय वय उपो यदि वष्टि गृहात् ।

अस्तं न नक्षेत्रे यस्मिन् चाकन् दिवा नक्तं श्रथिता वैतसेन ॥ ४ ॥

सा । वसु । दधन्ती । श्वशुराय । वयः । उपः । यदि । वष्टि ।

अन्ति गृहात् । अस्तम् । न नक्षेत्रे । यस्मिन् । चाकन् । दिवा ।

नक्तम् । श्रथिता । वैतसेन ॥ ४ ॥

इयमुत्तराचोर्ध्वशीवाक्ये—आयेन पुरात्मना कृतं उपसे निवेदयति हे उपः सेयमुर्ध्वशी
वस्तु वासकं वयोर्ध्वं श्वशुराय भर्तुः पुरूरवसः पित्रे दधती प्रयच्छन्ती तत्र गृहे स्थिता यदि
पतिवष्टि कामयते तदन्ति गृहात् स्वभर्तृभोगगृहान्तिके यत् श्वशुरस्य भोजनगृहं तदन्ति गृहं
तस्माद्गृहात्सोर्ध्वशी अस्तं पतिगृहं न नक्षेत्रे व्याप्नोति तस्मिन् गृहे चाकन् कामयते उर्ध्वशी सा-
चोर्ध्वशी दिवानक्तं अहनि रात्रौ च वैतसेन शोपोवैतस इति पुंस्पर्जननस्येति निरुक्तं । पुंस्पर्जननेन
श्रथिता ताडिता भवति । एवमुर्ध्वशी आत्मानं परोक्षेण निर्दिदेश ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

त्रिः स्म माह्वं श्रथयो वैतसेनो तस्म मे व्ययै पृणासि ।

पुरूरवो नु ते केतं मायं राजमिवीर तन्वः स्तदांसीः ॥ ५ ॥ १ ॥

त्रिः । स्म । मा । अह्वं । श्रथयः । वैतसेन । उत । स्म । मे ।

अव्ययै । पृणासि । पुरूरवः । अनु । ते । केतम् । आयम् ।

राजा । मे । वीर । तन्वः । तत् । आसीः ॥ ५ ॥ १ ॥

अनेन पुरुरवसमेव संबोध्योक्तवती हे पुरुरवस्त्वं मामां अहः अहानि वैतसेन दंडेन पुं-
व्यंजनेन त्रिः त्रिवारं द्वित्रिचतुर्भ्यः सुच् श्रथयःस्म अश्रथयः अताडयः कृतवार्थमयोगे इति
कालवाचिनोहःशब्दात् अधिकरणे षष्ठी उतापिच स्मेति पूरणः अव्यत्यै सप्तजीभिः सह प-
र्यायेण पतिमागच्छति साव्यती नवादृशी अव्यती तस्यै मे महं पृणासि पूरयसि एवं बुध्या
हे पुरुरवः ते केतं गृहमन्वायं अन्वगमं । पूर्वं हे वीर राजा त्वं मे मम तन्वः शरीरस्य तत्तदा
आसीः अभवः सुखयितेति शेषः । परमप्येवं मन्तव्यं किमिति कावरोभवसीत्युवाच ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

यासुजूर्णिःश्रेणिःसुस्रआपिहृदेचक्षुर्नग्रन्थिनीचरण्युः ।
ताअञ्जयोरुणयोनसंस्रुःश्रियेगावोनधेनवोनवन्त ॥ ६ ॥

या । सुजूर्णिः । श्रेणिः । । सुस्रेऽआपिः । हृदेऽचक्षुः । न ।
ग्रन्थिनी । चरण्युः । ताः । अञ्जयः । अरुणयः । न । संस्रुः ।
श्रिये । गावः । न । धेनवः । अनवन्त ॥ ६ ॥

पुरुरवसोवाक्यं यासुजूर्णिः सुजवा एतन्नामिकास्ति तथा या श्रेणिः यासुस्रआपिः या
हृदेचक्षुः नकारः समुच्चये ताभिश्चतसृभिरालिभूताभिर्मानिनीभिः सहिता ग्रन्थिनी ग्रथनवती
संदर्भवती चरण्युश्चरणशीला उर्वश्याजगाम यद्वा ग्रन्थिनीत्येतत् सखिभूताप्सरोनामधेयं या
सुजूर्णिः सुजवा उर्वशी सा ताभिः सह जगाम ताअप्सरसौजयभाभरणापेताअरुणयोरुण-
वर्णानि संस्रुः पूर्ववन्न गच्छन्ति श्रिये श्रयणाय धेनवः नवमस्तृतागावोन गावश्च आशिरार्थं
यथा गावो नवन्त शब्दायन्ते तथा न शब्दयन्तीति व्यतिरेके दृष्टान्तः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

समस्मिञ्जायमानआसतग्राउतेर्मवर्धञ्च्यःस्वर्गनाः ।
महेयत्वापुरुरवोरणायावर्धयन्दस्पृहत्यायदेवाः ॥ ७ ॥

सम् । अस्मिन् । जायमाने । आसत । ग्राः । उत । ईय ।
 अवर्धन् । नद्यः । स्वर्गूताः । महे । यत् । त्वा । पुरुरवः । रणाय ।
 अवर्धयन् । दस्युहत्याय । देवाः ॥ ७ ॥

अनयैताभिः संसर्गस्त्वयानुभूतइत्युर्वशीवदति अस्मिन्पुरुरवसि जायमाने ग्राअप्सरसो-
 देववेश्याः अपि समासत संगताअभवन् अथवा जायमाने यज्ञार्थं प्रवर्धमाने सति ग्राः देव-
 पत्न्योपि समासत समभवन् उतापिच ईमेन पुरुरवसं स्वर्गूताः स्वयं गामिन्धोनद्यस्तासामाश्र-
 यभूता अवर्धयन् । किंच हे पुरुरवोयद्यस्मात् त्वा त्वां महे महते रणाय रमणीयाम संग्रामाय
 दस्युहत्याय दस्युहननाय देवास्वामवर्धयन् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सचायदासुजहतीष्वत्कममानुपीपुमानुपोनिपेवै ।
 अपस्ममत्तरसन्तीनभुज्युस्ताअत्रसत्रथस्पृशोनाश्वाः ॥ ८ ॥
 सचा । यत् । आसु । जहतीषु । अत्कम् । अमानुपीपु । मानुपः ।
 निःसेवै । अप । स्म । मत् । तरसन्ती । न । भुज्युः । ताः ।
 अत्रसन् । रथस्पृशः । न । अश्वाः ॥ ८ ॥

इमादित्रीर्ण्यैलवाक्यानि तत्रादितोदास्यामुर्वशीमन्याश्च सह स्तीति यद्यदा सचा सहायभूतः
 पुरुरवः अत्कं स्वकीयं रूपं अत्कइति रूपनाम जहतीषु परित्यजन्तीषु अमानुपीषु देवताभूतास्व-
 प्सरसःसु मानुपः सन् निपेवै अभिमुखं गच्छति तदानीं ताअप्सरसोमद्य मत्तः अप अपसृत्वा-
 प्रसन् प्रसिर्गतिकर्मा गच्छन्ति । पलायने दृष्टान्तः-तरसन्ती भुज्युनं तरसे नामधृगः तस्य स्त्री
 भुज्युः भोगसाधनभूतास्त्री पृगो सा यथा व्याघाद्ग्रीवा पलायन्ते । किंच रथस्पृशोनाश्वाः
 रथे नियुक्ताअश्वाइव ते यथा पलायन्ते तद्वत्पलायन्तइति उर्वश्याअनेकाभिरस्माभिः सह
 भोगमनुभुक्त्वानसीत्युक्तः प्रत्याचष्टे ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

यदासुमर्तोअमृतासुनिस्पृक्संसोणीभिःऋतुभिर्नष्टे ।
 ताआतयोनतन्वंःशुम्भतस्वाअश्वांसोनकीळ्योदन्द्रशानाः ॥ ९ ॥

यत् । आसु । मर्तः । अमृतासु । निःस्पृक् । सम् । क्षोणीभिः ।
 कर्तुंक्षिभिः । न । पृच्छे । ताः । आतयः । न । तन्वः । शुंभत ।
 स्वाः । अश्वासः । न । क्रीळयः । दन्दशानाः ॥ ९ ॥

यद्यदा आसु अमृतास्वप्तरस्तु मर्तोमनुष्यः पुत्रवानिस्पृक् निःशेषेण स्पृशन् क्षो-
 णोभिर्वाग्भिः कर्तुभिर्न कर्मभिश्च संपुंके संपर्कं करोति नकारः समुच्चयार्थीयः । ताअप्तरसः
 आतयः आधिभूतास्तदानीं स्वास्तन्वः आत्मीयानि रूपाणि न शुंभत न प्रकाशयन्ति अ-
 श्वासोऽन अश्वाइव क्रीळयः संक्रीडमानादंदशानाः दंदशूकाः जिह्वाभिरात्मीयाः सुक्काभक्षयन्तः
 ते यथा तदानीं स्वचापल्येन धावन्तः स्वरूपं न प्रयच्छन्ति रथिकाय तद्वदिति दुःखाद्भूते ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

विद्युन्मयापतन्तीदर्विद्योद्भरन्तीमेअप्याकाम्यानि ।
 जनिटोअपोनर्यःसुजातःप्रोर्वशीतिरतदीर्घमायुः ॥ १० ॥ २ ॥

विद्युत् । न । या । पतन्ती । दर्विद्योत् । भरन्ती । मे । अप्या ।
 काम्यानि । जनिटोइति । अपः । नर्यः । सुजातः । प्र ।
 उर्वशी । तिरत् । दीर्घम् । आयुः ॥ १० ॥ २ ॥

अनयोर्वशीं स्तौति योर्वशी विद्युन् विद्युदिव पतन्ती गच्छन्ती दर्विद्योद घोतते किं
 कुर्वती अप्या आपइत्यन्तरिक्षनाम तत्संबन्धीनि अप्यानि काम्यान्यस्मदभिमतानि उदकानि
 मे महं भरन्ती संपादयन्ती यदा आगवायास्तस्याः सकाशादपोव्याधः कर्मसु नयोऽनरेभ्यो-
 हितः सुजातः सुजननः पुत्रोऽजनिटो अजनिष्ट उत्पद्यते तदानीं मयोर्वशी दीर्घमायुः प्रतिरत
 प्रवर्धयति । प्रजामनुप्रजापसेतदुत्तेमर्त्यामृतमिति हिमंत्रः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथाष्टादशी—

इति त्वा देवा इम आहु रैळ यथै मे तद्भवसि मृत्युबन्धुः ।

प्रजाते देवान् हविषा यजाति स्वर्ग उत्वमपि मादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

इति । त्वा । देवाः । इमे । आहुः । ऐळ । यथा । ईम् । एतत् ।

भवसि । मृत्युबन्धुः । प्रजा । ते । देवान् । हविषा । यजाति ।

त्वः । ईमे । ॐ इति । त्वम् । अपि । मादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

हे ऐळ पुत्तरवस्त्वा त्वा इमे देवा इत्याहुः मृत्युबन्धुर्भृत्योर्वन्धको मृत्योर्वन्धुभूतो वा मृत्यु-
वशमाप्तामुर्वस्त्वं यथा ई एतद्भवसि प्रजाः प्रकर्षेण जायमानस्त्वं तव संबन्धिनो यष्टव्यान् देवा-
न् हविषा यजासि यजसि स्वर्ग उ स्वर्गे एव त्वमपि मादयासे मद्यसि अस्माभिः सह एवमाहु-
रित्यर्थः यस्मादेवं करोषि तस्मादभिजायं हित्वा सुखी भवेति सेयं पुत्तरवसं प्रत्युवाचा ॥ १८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

प्रतेमह इति त्रयोदशर्चं पष्ठं सूक्तं वरुनामागिरसऋषिः इन्द्रस्य पुत्रः सर्वहरिर्वा नाम द्वा-
दशी त्रयोदशौ त्रिष्टुभौ शिष्टा एकादश जगत्पः इन्द्रस्याभौ हरी तपोरत्र स्तूयमानत्वात्तदेव-
साकमिदं तथा चानुक्रान्तं—प्रतेसप्तो ना वरुः सर्वहरिर्विन्दो हरिस्तुतिर्द्वित्रिष्टुबन्तं । अतिरात्रे
तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिन एतत्सूक्तं सूत्रितं च—प्रतेमह ऊतीश चीवस्तव वीर्येणेति याज्येति ।
षोडशिशस्त्रेप्यायस्त्वः शंसनीयः । सूत्रितं च—प्रतेमहे विदथेशंसि पं हरी इति तिस्रो जगत्प इति ।

तत्र प्रथमा—

प्रतेमहे विदथेशंसि पं हरी प्रतेवन्वे वनुपो हर्षतमदम् ।

धृतं न यो हरिं मिश्रारुसे च त आत्वा विशन्तु हरिं वर्षसंगिरः ॥ १ ॥

प्र । ते । महे । विदथे । शंसि पम् । हरी इति । प्र । ते । वन्वे ।

वनुपः । हृतम् । मदम् । धृतम् । न । यः । हरिः । मिः । चारु ।

सेचति । आ । त्वा । विशन्तु । हरिं वर्षसम् । गिरः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव हरी अश्वौ महे महति विदथे यज्ञे प्रशंसिपं अशंसिपं अस्ताविपं । तथा वनुषः वनु हिंसायां हिंसकस्य ते तव हर्यतं हर्यं गतिकान्त्योः तस्योणादिकः अतच् चित्स्वरेणा-
न्नोदात्तः कमनीयं मदं प्रवन्वे प्रयाचे अस्मदभिमतं । वनु याचने यइन्द्रोहरिभिः हरितवर्णैः
अश्वैर्मद्यांगत्वा चारु चरणीयं घृतं न घृतमिव सुपूतं उदकं सेचते वर्षति तं तादृशं हरिव-
र्षसं वर्षदति रूपनाम हरितरूपं त्वा त्वां आविशन्तु गिरोस्मदीयाः स्तुतिवाचस्तव मदाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरिंहियोनिमभिषेसमस्वरंहिन्वन्तोहरीदिव्यं यथासदः ।

आयंपृणन्तिहरिभिर्नधेनवइन्द्रायशूपंहरिर्वन्तमर्चत ॥ २ ॥

हरिम् । हि । योनिम् । अभि । ये । समः । अस्वरन् । हिन्वन्तः ।

हरी इति । दिव्यम् । यथा । सदः । आ । यम् । पृणन्ति ।

हरिर्ऽभिः । न । धेनवः । इन्द्राय । शूपम् । हरिर्वन्तम् । अर्चत ॥ २ ॥

ये पूर्वे स्तोतारकप्रयोगोनिं इन्द्रस्य स्थानभूतं हरिं अश्वं अभिसमस्वरन् स्वशब्दोपता-
पयोः अभिसंस्तुवन्ति किंकुर्वन्तः दिव्यं देवसंबन्धि सदोपागृहं यथा प्रेरयन्तीन्द्रं तथा हरी
अश्वौ हिन्वन्तः प्रेरयन्तः सोमेभिषुते सति स्वयमेवेन्द्रोरथेभ्यौ प्रेरयति अतः स्तोतृणां हरि-
प्रेरणत्वं । यद्वा दिव्यं सदः इन्द्रः प्राप्नुयात्तथा हरिं रथाय स्तुतिभिर्हिन्वन्तः प्रेरयन्तः यमिन्द्रं
धेनवः नवप्रस्तृतागावोयथा पृणन्ति क्षीरादिभिः । अत्र पुरस्तादुपचारोपि नकारउपमार्थीयः ।
हरिभिः हरितवर्णैः सोमैरापृणन्ति पूरयन्ति तथा यूयमपीन्द्रायेन्द्रस्य हरिवन्तं शूपं बलं
अर्चत पूजयत हे स्तोतारः स्तुतिभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोअस्यवज्रोहरितोयआयसोहरिर्निकामोहरिरागभस्त्योः ।

द्युम्नीसुशिप्रोहरिमन्युसायकइन्द्रेनिरूपाहरितामिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

सः । अस्य । वज्रः । हरितः । यः । आयसः । हरिः । निष्कामः ।

हरिः । आ । गभस्त्योः । द्युम्नी । सुशिप्रः । हरिमन्युः सायकः ।

इन्द्रे । नि । रूपा । हरिता । मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

अथ परिदूनः पुरूरवाजवाच सुदेवः त्वया सह सुक्रीडः पतिरथ प्रपतेत् अत्रैव प्रपततु
अथवा अनावृत् अनावृतः सन् परमां परावतं दूरादपि दूरदेशं गन्तवै गन्तुं महाप्रस्थानगमनं
कुर्यात् अथाथवा यत्र कुत्रापि गन्तुं समर्थः सन् निर्ऋतेः पृथिव्याउपस्थे शयीत शयनं कुर्यात्
यद्वा निर्ऋतिः पापदेवता तस्याउपस्थे उत्संगे संनिधौ म्रियतामित्यर्थः अध अथवैनं वृकाअ-
रण्यश्वानोरभसासोवेगवन्तः अद्युर्भक्षयन्तु । अत्रवाजसनेयकं—सुदेवोद्योद्वावध्रीतप्रवापतेचदे-
नंवृकाः श्वानोवाघुरिति हैवतदुवाचेति ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

पुरूरवोमामृधामाप्रपसोमात्वावृकासोअशिवासउक्षन् ।
नवैस्त्रैणानिसख्यानिंसन्तिसालावृकाणांहृदयान्येता ॥ १५ ॥ ३ ॥

पुरूरवः । मा । मृ॒धाः । मा । प्र । प्र॒प्तः । मा । त्वा । वृ॒का॒सः ।
अ॒शि॒वा॒सः । ॐ इति । क्षन् । न । वै । त्रै॒णा॒नि । स॒ख्या॒नि ।
स॒न्ति । स॒ला॒वृ॒का॒णां । हृ॒द॒या॒नि । ए॒ता ॥ १५ ॥ ३ ॥

तमितरा प्रत्युवाच—हे पुरूरवः त्वं मामृथाः मृतिं मामाप्नुहि म्रियतेर्लुङि थासि ह्रस्वादि-
नादिति सिचोलोपः । तथा माप्रपतः अत्रैव पतनं माकार्षीः पातेर्लुङि लृदिस्वात्पुषादीत्यादि-
ना ज्ञेह पतःपुमिति पुम् । तथा त्वा त्वां अशिवासोशुभावृकासोवृकामोक्षन् उइत्येवकारार्थः अ-
क्षन् माभ्यवहरन्तु किमित्येवमस्मदुपर्याग्रहं करोषि माकार्षीरित्यर्थः अदेर्लुङि लुङ्सनोर्घंस्त
इति घस्त्वदेशः मन्त्रेघसेति चेल्लुक् गमहनेत्युपघालोपः शासिवसीत्यादिना पत्वं त्वरिचेति
पत्वं बाहुलकादङभावः । अथास्व स्नेहस्यासारतामाह त्रैणानि स्त्रीणां कृतानि सख्यानि नवै
सन्ति नसन्ति त्वत्तु । अत्रावे कारणमाह एता एतानि सख्यानि सालावृकाणां हृदयानि ते-
षां हृदयानि यथा वत्सादीनां विश्वासापन्नानां घातुकानि तद्वत् । अत्र वाजसनेयकं मेतदाह-
थानवैस्त्रैणस्सत्त्वमस्ति पुनर्गृह्णानेहीति हैवैनंतदुवाचेति ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षोडशी-

यद्विरूपाचरं मर्त्येष्ववसं रात्रीः शरदश्चतस्रः ।

घृतस्य स्तोत्रं सकृदह्ना आश्रान्ता देवैर्दन्ता तृपाणा चरामि ॥ १६ ॥

यत् । विरूपा । अचरम् । मर्त्येषु । अवसम् । रात्रीः । शरदः ।

चतस्रः । घृतस्य । स्तोत्रम् । सकृत् । अह्नः । आश्राम् ।

तात् । एव । इदम् । तृपाणा । चरामि ॥ १६ ॥

यद्यदा विरूपा परं मनुष्यस्य संपर्कात् विगतसहजभूतदेवत्वात् पत्यानुकूल्येन नानात्
पावा मर्त्येषु मनुष्येषु अचरं तदानीं रात्रीः पूरयित्रीश्चतस्रः शरदः अवसं न्यवसं अत्यन्तसं
योगे द्वितीया तदानीं घृतस्य स्तोत्रं सकृदह्ना आश्रान्ता देवैर्दन्ता तृपाणा चरामि ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी-

अन्तरिक्षप्रारंजसो विमानीमुपशिक्षाम्युर्वशीं वसिष्ठः ।

उपस्वारातिः भुङ्क्तस्यतिष्ठान्निवर्तस्व हृदयं तप्यते मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षप्राम् । रंजसः । विमानीम् । उप । शिक्षामि ।

उर्वशीम् । वसिष्ठः । उप । त्वा । रातिः । भुङ्क्तस्य ।

तिष्ठात् । नि । वर्तस्व । हृदयम् । तप्यते । मे ॥ १७ ॥

अन्तरिक्षप्रं स्वयोजसान्तरिक्षस्य पूरयित्रीं तथा रजसोरंजकस्योदकस्य विमानीं निर्मा
त्रीं उर्वशीं वसिष्ठः समानानां मध्येतिशयेन वासयिनाहं उपशिक्षामि वशानयापि भुङ्क्तस्य
शोभनकर्मणोरातिर्दाया पुरुषाः त्वा त्वां उपतिष्ठात् उपतिष्ठतु मे हृदयं तप्यते अतो निवर्तस्य
एवं राजोवाच ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

इति त्वा देवा इम आहु रैळ यथे मे तद्भवसि मृत्युबन्धुः ।

प्रजाते देवान् हविषा यजाति स्वर्ग उत्वमपि मादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

इति । त्वा । देवाः । इमे । आहुः । ऐळ । यथा । इम् । एतत् ।

भवसि । मृत्युबन्धुः । प्रजा । ते । देवान् । हविषा । यजाति ।

स्वर्गः । ऊँ इति । त्वम् । अपि । मादयासे ॥ १८ ॥ ४ ॥

हे ऐल पुरुवरस्त्वा त्वां इमे देवा इत्याहुः मृत्युबन्धुर्मृत्योर्बन्धको मृत्योर्बन्धुभूतो वा मृत्यु-
वशमाप्नुवन्स्त्वं यथार्हं एतद्भवसि प्रजाः प्रकर्षेण जायमानस्त्वं तव संबन्धिनो यष्टव्यान् देवा-
न् हविषा यजासि यजसि स्वर्ग उ स्वर्गे एव त्वमपि मादयासे मदयसि अस्माभिः सह एवमाहु-
रित्यर्थः यस्मादेवं करोषि तस्मादभिलाषं हित्वा सुखी भवेति सेयं पुरुवरसं मृत्युवाच ॥ १८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

प्रतेमह इति त्रयोदशर्चं षष्ठं सूक्तं वरुणागिरसऋषिः इन्द्रस्य पुत्रः सर्वहरिर्वा नाम द्वा-
दशी त्रयोदशौ त्रिष्टुभौ शिष्टा एकादश जगत्यः इन्द्रस्यान्वौ हरी वयोरेव स्तुयमानत्वात्तद्देव-
साकमिदं तथा चानुक्रान्तं—प्रतेसतोना वरुः सर्वहरिर्वेन्द्रो हरिस्तुतिर्द्वित्रिष्टुबन्त । अतिरात्रे
तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिन एतत्सूक्तं सूत्रितं च—प्रतेमह ऊतीश चीवस्तव वीर्येणेति याज्येति ।
षोडशिश्लेष्याद्यस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितं च—प्रतेमहे विदथे शंसि पं हरी इति तिलो जगत्प इति ।

तत्र प्रथमा—

प्रतेमहे विदथे शंसि पं हरी प्रतेवन्वे वनुपो हर्यतमं मदम् ।

घृतं न यो हरिं भिश्वा रुसे च त आत्वा विशन्तु हरिं स्वर्पसं गिरः ॥ १ ॥

प्र । ते । महे । विदथे । शंसि पम् । हरी इति । प्र । ते । वन्वे ।

वनुपः । हर्यतम् । मदम् । घृतम् । न । यः । हरिः इभिः । चारुं ।

सेचते । आ । त्वा । विशन्तु । हरिं स्वर्पसम् । गिरः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव हरी अश्वौ महे महति विदधे यज्ञे प्रशंसिषं अशंसिषं अस्ताविषं । तथा वनुषः वनु हिंसायां हिंसकस्य ते तव हर्यतं हर्य गतिकान्त्योः तस्थौणादिकः अतच् चित्सवरेणा-
नोदात्तः कमनीयं मदं प्रवन्वे प्रयाचे अस्मदभिमतं । वनु याचने यइन्द्रोहरिभिः हरितवर्णैः
अश्वैर्मद्यांगत्वा चारु चरणीयं घृतं न घृतमिव सुपूतं उदकं सेचते वर्षति तं तादृशं हरिव-
र्षसं वर्षइति रूपनाम हरितरूपं त्वा त्वां आविशन्तु गिरोस्मदीयाः स्तुतिवाचस्तव मदाय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरिंहियोनिमभियेसुमस्वरंह्रिन्वन्तोहरीदिव्यं यथासदः ।

आयंपृणन्तिहरिभिर्नधेनवइन्द्रायशूपंहरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥

हरिम् । हि । योनिम् । अभि । ये । सुम् अस्वरन् । ह्रिन्वन्तः ।

हरी इति । दिव्यम् । यथा । सदः । आ । यम् । पृणन्ति ।

हरिःभिः । न । धेनवः । इन्द्राय । शूपम् । हरिःवन्तम् । अर्चत ॥ २ ॥

ये पूर्वे स्तोतारः पयोयोनिं इन्द्रस्य स्थानभूतं हरिं अश्वं अभिसमस्वरन् स्तुतिवाचस्तव मदाय-
पयोः अभिसंस्तुवन्ति किं कुर्वन्तः दिव्यं देवसंबन्धि सद्योयागगृहं यथा प्रेरयन्तीन्द्रं तथा हरी
अश्वौ ह्रिन्वन्तः प्रेरयन्तः सोमेभिपुते सति स्वयमेवेन्द्रोरथेभ्यौ प्रेरयति अतः स्तोतृणां हरि-
प्रेरणत्वं । यद्वा दिव्यं सदः इन्द्रः प्राप्नुयात्तथा हरिं रथाय स्तुतिभिर्ह्रिन्वन्तः प्रेरयन्तः यमिन्द्रं
धेनवः नवप्रसूतागावो यथा पृणन्ति क्षीरादिभिः । अत्र पुरस्तादुपचारोपि नकारउपमार्थीयः ।
हरिभिः हरितवर्णैः सोमैरापृणन्ति पूरयन्ति तथा यूयमपीन्द्रायेन्द्रस्य हरिवन्तं शूपं बलं
अर्चत पूजयत हे स्तोतारः स्तुतिभिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सो अस्त्वज्रोहरितोय आयसो हरिर्निकामो हरिरागमस्त्योः ।

द्युम्नी सुशिप्रो हरिमन्युसायक इन्द्रे निरूपा हरितामिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

सः । अस्त्वं । वज्रः । हरितः । यः । आयसः । हरिः । निःकामः ।

हरिः । आ । गमस्त्योः । द्युम्नी । सुशिप्रः । हरिमन्युसायकः ।

इन्द्रे । नि । रूपा । हरिता । मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्य वज्रोहरितोहरितवर्णः यआयसः अयसः सारभूतोस्ति निर्मितः सच हरिर्हरितवर्णो-
 वज्रो निकामः नितरां कमनीयः सआहन्ता शत्रूणां तादृशो वज्रो गभस्तयोः हस्तयोर्वर्तते इति शेषः ।
 अयमिन्द्रोद्युम्नो युम्नं द्योतमानं धनं तद्वान् सुशिप्रः शोभनहनुः हरिमन्युसायकः यस्य मन्युः
 सायकः शत्रुहन्ता भिगन्तावा भवति यद्वा शत्रुहन्ता कोपः सायकश्च यस्य सतादृशो भवति ।
 किंच बहूनां इन्द्रे रूपा रूपाणि सर्वाणि हरिता हरितानि निर्मितक्षिरे निषिकानि बभूवुः
 मिहेः सन्नन्तात्कर्मणि छिटि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

दिविनकेतुरधिधायिहयंतो विव्यचद्वज्रो हरितोनरं रक्षा ।

तुददहिं हरिशिप्रो यआयसः सहस्रशोका अभवद्वरिभरः ॥ ४ ॥

दिवि । न । केतुः । अधि । धायि । हर्यंतः । विव्यचत् । वज्रः ।

हरितः । न । रंक्षा । तुदत् । अहिम् । हरिं शिप्रः । यः ।

आयसः । सहस्रशोकाः । अभवत् । हरिम् भरः ॥ ४ ॥

दिव्यन्तरिक्षे केतुः प्रकाशेन सर्वस्य प्रज्ञापक आदित्य इव स यथा अधिनिहितः एवम-
 यमिन्द्रः अधिधायि अध्यधायि स्तोत्रभिरधिनिहितः किंचेन्द्रस्य वज्रः हर्यंतः स्पृहणीयः
 सन् विव्यचत् दिव्यामोति व्याप्तव्यं शत्रुसंघं । तत्र दृष्टान्तः—हरितोन हरितयणा अध्वा हर्तारो-
 वा अश्वा आदित्यसंबन्धिनस्ते यथा रंक्षा रंहणेन वेगेन व्याप्नुवन्ति व्याप्तव्यं योस्य वज्रः
 आयसः अयोविकारः अहिं वृत्रं मेघं वा तुदत् हिनस्ति योयं महानुभावो हरिशिप्रः सोमपान-
 रभसेन हरितवर्णनासिकः तद्वर्णहनुर्वा हरिभरः हयोर्भर्ता इन्द्रः सहस्रशोकाः अभवत् शुच
 दीप्तौ अपरिमितदीप्तिर्भवति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वं त्वमहर्षया उपस्नुतः पूर्वेति रिन्द्र हरि केशयज्वन्तिः ।

त्वं हर्षसितव विश्वं मुक्थ्यं भसा गिरा धो हरि जात हर्यंतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वमृत्त्वम् । अहर्ह्यथाः । उपंस्तुतः । पूर्वभिः । इन्द्र ।
हरिश्केश । यज्वंभिः । त्वम् । हर्यसि । तव । विश्वम् ।
उक्थ्यम् । अस्मि । राधः । हरिश्जात । हर्यतम् ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र हे हरिकेश हरितरोमवदश्व त्वं त्वमेव सर्वत्र यज्ञे अहर्ह्यथाः अकामयथाः स्तो-
त्रं हविर्वा । कीदृशस्त्वं पूर्वभिः पूर्वतैर्यज्वभिर्यजमानैरुपस्तुतः सन् हे हरिजात हरितवर्णः सन्
प्रादुर्भूत हारकप्रादुर्भाव वा शत्रुवधार्थं प्रादुर्भूतेत्यर्थः हे तादृशेन्द्र त्वं तव स्वभूतमिति शेषः
विश्वं व्याप्तं सोमचरुपुरोडाशादिरूपं सर्वं वा यद्वा यत्र यानि यानि हवींषि दीयन्ते तत्सर्वं वा
तथा उक्थ्यं प्रशस्यं अस्मि असाधारणं अत्तमं ऊत्सं हर्यतं कान्तं राधोजं हविर्लक्षणं ह-
र्यसि कामयसे ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे पञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठो-

तावज्जिणंमन्दिनंस्तोम्यमदइन्द्रंरथेवहतोहर्यताहरी ।
पुरुण्यस्मैसर्वनानिहर्यतइन्द्रायसोमाहरयोदधन्विरे ॥ ६ ॥
ता । वज्जिणम् । मन्दिनम् । स्तोम्यम् । मदे । इन्द्रम् । रथे ।
वहतः । हर्यता । हरी इति । पुरुणि । अस्मै । सर्वनानि ।
हर्यते । इन्द्राय । सोमाः । हरयः । दधन्विरे ॥ ६ ॥

ता तौ मसिद्धौ हर्यता हर्यतौ गन्तारौ कान्तौ वा हरी हरितवर्णौ अश्वौ मन्दिनं मोद-
मानं स्तोम्यं स्तुत्यर्हं वज्जिणमिन्द्रं मदे निमित्ते रथे वहतः धारयतः यज्ञमस्मदीयं प्रापयतः
अस्मै हर्यते कान्तायेन्द्राय पुरुणि बहूनि सर्वनानि पातरादीनि हरयो हरितवर्णाः सोमाद-
धन्विरे निधीयन्ते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमो-

अरं कामायहरयोदधन्विरेस्थिरायहिन्वन्हरयोहरीतुरा ।
अर्वन्ध्रिर्योहरिभिर्जोपमीयतेसोअस्यकामंहारिवन्तमानशे ॥ ७ ॥

अरम् । कामाय । हरयः । दधन्विरे । स्थिराय । ह्रिन्वन् । हरयः ।

हरी इति । तुरा । अर्वत्क्षितिः । यः । हरिःक्षितिः । जोषम् ।

ईयते । सः । अस्य । कामम् । हरिःक्षवन्तम् । आनशे ॥ ७ ॥

अरमलं पर्याप्तं कामायेन्द्रकामनाय हरयो हरितवर्णाः सोमादधन्विरे वे च हरयः स्थिराय युद्धे अपालितायेन्द्राय तुरा तुरौ त्वरमाणौ हरी अश्वौ ह्रिन्वन् प्रेरयन्ति यः अर्वद्विररणकुशलै हरिभिरश्वैर्जोषं शूरैः सेव्यं संग्राममीयते गच्छति सरथोस्येन्द्रस्य स्वभूतं कामं कमनीयं हरि वन्तं सोमवन्तं यज्ञं आनशे व्यामोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हरिश्मशारुर्हरिकेशआयसस्तुरस्पेयेयोहरिपाअवर्धत ।

अर्वद्विर्योहरिभिर्वाजिनीवसुरतिविश्वादुरितापारिपद्वरी ॥ ८ ॥

हरिश्मशारुः । हरिःकेशः । आयसः । तुरःस्पेये । यः ।

हरिःपाः । अवर्धत । अर्वत्क्षितिः । यः । हरिःक्षितिः । वाजिनीवसुः ।

अति । विश्वा । दुःइता । पारिपत् । हरी इति ॥ ८ ॥

हरिश्मशारुर्हरितवर्णश्मश्रुः हरिकेशः हरितवर्णकेशः आयसः अयोमयहृदयोस्य शश्रुणां घातकइत्यर्थः एतादृशोयइन्द्रः तुरस्पेये तूर्णं पातव्ये सोमे हरिपाः हरितवर्णसोमपाः अवर्धत वर्धते यश्चार्वाङ्गान्तुभिर्हरिभिरश्वैः सैमैर्वा वाजिनीवसुः वाजिनमन्त्रं हविर्लक्षणं तदस्यास्तीति वाजिनी क्रिया सेव वसु धनं यस्य सतथोक्तः यज्ञधनइत्यर्थः । यद्वावाजिनमेव वाजिनी तदेव धनं यस्य स एवमुक्तलक्षणइन्द्रोहरी रथे योजयित्वा विश्वा विश्वानि सर्वाणि दुरिता अस्माकं दुरितानि पारिपत् पारयतु पारयतेर्लेटि सिप्यडागमः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सुवेवयस्यहरिणीविपेततुःशिमेवार्जायहरिणीदावैध्वतः ।

प्रपत्कृतेचमसेमर्जुद्धरीपीत्वामर्दस्यहृतस्यान्धसः ॥ ९ ॥

सुवांश्च । यस्य । हरिणी इति । विष्टेयतुः । शिमे इति ।

वाजाय । हरिणी इति । दर्विध्वतः । प्र । यत् । कृते । चमसे ।

मर्मजत् । हरी इति । पीत्वा । मदस्य । हर्यतस्य । अन्धसः ॥ ९ ॥

यस्येन्द्रस्य हरिणी हरितवर्णावश्वौ विष्टेयतुः रथे इन्द्रमारोप्य विष्टततोयज्ञमस्मदीयं । यद्वा यस्य हरिणी हरितवर्णे कनीनिके विष्टेयतुः सोमं प्रति विष्टततः तत्र दृष्टान्तः—सुवेव यथा सुवा सुवौ हविषा पूर्णौ पात्रविशेषौ होमार्थं विष्टततः तद्वत् । तथा यस्य च हरिणी हरितवर्णे शिमे हनू वाजाम सोमलक्षणायात्राय दर्विध्वतः कंपयतः पुरतः प्रक्षस्य सोमस्य मीत्या चलतः तथा यद्यदा कृते संस्कृते चमसेवर्तमानं मदस्य मदकरं हर्यतस्य कान्तं अन्धसोऽन्धं सोमं पीत्वा हरी अवश्वौ प्रमर्मजत् प्रमाष्टि तदानीं स्तुतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उतस्मसन्नहर्षतस्यपस्त्योऽर्त्यो नवाजं हरिवाँ अचिक्रदत् ।

महीचिद्धिधिपणाहर्षदोजंसा बृहदयो दधिपे हर्षतश्चिदा ॥ १० ॥ ६ ॥

उत । स्म । सन्न । हर्षतस्य । पस्त्योः । अर्त्यः । न । वाजम् ।

हरिश्वान् । अचिक्रदत् । मही । चित् । हि । धिपणा । अहर्षत् ।

ओजंसा । बृहत् । वयः । दधिपे । हर्षतः । चित् । आ ॥ १० ॥ ६ ॥

उतापि च हर्षतस्य कमनीयस्येन्द्रस्य सन्न सदनं पस्त्योः द्यावापृथिव्योः संबन्धि सोय-
मत्योऽन अवश्व इव वाजं संग्रामं हरिवान् अवश्वान् अचिक्रदत् गच्छति । तथा हि यस्मात् हे
इन्द्र त्वां मही महती धिपणा स्तुतिरोजसा बलेन युक्तमिन्द्रं अहर्षत् कामयते चिदिति पूरणः
अतो वाजमचिक्रदत् तथा सति हे इन्द्र हर्षतः कामयमानस्य यजमानस्य बृहत् महत् वयोर्न
आदधिपे आप्रयच्छति । चिदिति पूरणः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे षष्ठोऽवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

आरोदंसी हर्षमाणो महित्वानव्यं नव्यं हर्षसिमन्मनुप्रियम् ।

प्रपस्त्यमसुरहर्षतंगोरा विष्कं धिहर्षे सूर्याय ॥ ११ ॥

आ । रोदसी इति । हर्यमाणः । महिष्ट्वा । नव्यमश्नव्यम् । हर्यसि ।
मन्म । नु । प्रियम् । प्र । पस्त्यम् । असुर । हर्यतम् । गोः ।
आविः । कृधि । हरये । सूर्याय ॥ ११ ॥

हे इन्द्र हर्यमाणः कामयमानो महित्वा महत्वेन रोदसी यावापृथिव्यौ आपूरयसीति
शेषः । तथा नव्यं नव्यं नवतरं प्रियं प्रियकरं मन्म मननीयं स्तोत्रं नुक्षिप्रं हर्यसि कामयसे
हे असुर बलवान् असुः प्राणः तद्वन् मत्वर्थीयोरः तादृशेन्द्र गोः जातावेकवचनं गवां हर्यतं
स्पृहणीयं पस्त्यं गृहं गोरुदकस्योक्तगुणकं स्थानं वा हरये उदकस्य हर्षे सूर्याय प्र-
प्रकर्षेण आविष्कृधि प्रकटीकुरु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

आत्वाहर्यन्तं प्रयुजो जनानां रथे बहन्तु हरिं शिप्रमिन्द्र ।
पिब यथा प्रतिभृतस्य मध्वो हर्यन् यज्ञं सधमादेदशोणिम् ॥ १२ ॥

आ । त्वा । हर्यन्तम् । प्रयुजः । जनानाम् । रथे । बहन्तु ।
हरिं शिप्रम् । इन्द्र । पिब । यथा । प्रतिभृतस्य । मध्वः ।
हर्यन् । यज्ञम् । सधमादे । दशशोणिम् ॥ १२ ॥

हे इन्द्र हरिशिप्रं हरितवर्णशिप्रं त्वा त्वां हर्यतं यज्ञं कामयमानं प्रयुजोरथे प्रयुक्ताभ्यारथे
स्थापयित्वा जनानां ऋत्विग्यजमानानां अन्तिकं प्रति बहन्तु प्रापयन्तु यथा येन प्रकरेण
प्रतिभृतस्य गृहादिषु संभृतं मध्वो मधु सोमरसं यज्ञं यागसाचनं दशोणिं ओणयोर्गुण्यः
दशभिर्गुण्योभिः संपादितं सोमं हर्यन् कामयमानः सन् पिब पिबसि सधमादे संग्रामेज-
यार्थं तथा बहन्तिवत्यर्थः ॥ १२ ॥

अपाः पूर्वेषामित्येषा षोडशित्यस्य याग्या । सत्रियंच—एवाहिशक्रोवशीहिशक्र इति ज-
पित्वापाः पूर्वेषां हरिः सुतानामिति यजत्विति ।

सैषा त्रयोदशी—

अपाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामथोइदंसर्वनंकेवलंते ।

ममद्विसोमंमधुमन्तमिन्द्रसत्रावृषजठरंआवृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

अपाः । पूर्वेषाम् । हरिश्चः । सुतानाम् । अथो इति । इदम् ।

सर्वनम् । केवलम् । ते । ममद्वि । सोमम् । मधुमन्तम् । इन्द्र ।

सत्रा । वृषन् । जठरं । आ । वृषस्व ॥ १३ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं सुतानामभिपुतानां पूर्वेषां प्रातःसवने संपादितानां कर्मणि पृथगावेते अभि-
पुतान् प्रातःसवनिकान् सोमानित्यर्थः तानपाः अपिबः हे हरिवइतीन्द्रसंघोधनं हरिष्यामश्वा-
स्यां तद्वत्पद्मा ऋक्साप्तात्मकास्यां हरिष्यां युक्त । ऋक्साप्तेवाइन्द्रस्यहरी । तास्यामेपहरतीति
ब्राह्मणं अथो अपिचेदं माध्यंदिनं सवनं केवलंतेतवैवासाधारणं । माध्यंदिनं सवनं केवलं तद्वति
हिमंशान्तरं । तस्मिन् हे इन्द्र मधुमन्तं माधुर्योपेतं सोमं ममद्वि पिव आस्तादयेत्यर्थः मदिरत्रा-
स्वादनकर्मां पिवन्तु मदन्तु विषंस्विति च मंत्रः । सत्रावृषन् सत्राशब्दोभूषिष्ठवचनः हे भूषिष्ठं
वर्षितरिन्द्र जठरे आवृषस्व आसिंचस्व ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

याओषधीरिति त्रयोविंशत्यृचं सप्तमं सूक्तं अथर्वणयुजस्य भिवद्भान्नार्घ्यं आनुष्टुभमो-
षधिदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—याओषधीरुपधिकाथर्वणोभिपगोपधिस्तुतिरानुष्टुभमिति । दी-
क्षितानां ज्वराद्युपतापे संजाते अनेन सूक्तेन मार्जयेत् । सूत्रितं च—ओषधिसूक्तेन चाह्वाण्या-
नुष्टुभेदिति ।

तत्र पथमा—

याओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगंपुरा ।

मनैनुवश्रूणामहंशतंधामानिसमचं ॥ १ ॥

याः । ओषधीः । पूर्वाः । जा॒ताः । दे॒वेभ्यः । त्रि॒ष्टयु॒गम् । पुरा ।

म॒नै । नु । व॒भ्रूणां॑ । अ॒हम् । श॒तम् । धा॒मानि॑ । स॒प्त । च ॥ १ ॥

याओषधीरोषधयः पूर्वाः पुरातन्योजाताउत्पन्नाः केभ्यः सकाशात् देवेभ्यो जगन्निर्मा-
तृभ्यः यद्वा देवाद्योतमानाकृतवः तेभ्यः कस्मिन्काले त्रियुगं त्रिपु युगेषु विशेषेणमादुर्भावापेक्षया
कृतादियुगत्रयमुक्तं कलौ त्वत्पन्ताल्पत्वादुपेक्षितं अथवा त्रिपु युगेषु वसन्ते प्रावृषि शरदि चे-
त्यर्थः । अहं वभ्रूणां वभ्रुवर्णानां सोमाद्योषधीनां शतं सप्त च धामानि अनुलेपसंमार्जनाभिषे-
कादिरूपेणाश्रयभूतानि स्थानानि नु क्षिप्तं मनै मन्ये संभावयामोत्यर्थः । अत्रवाजसनेयकं—
याओषधीः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियुगं पुरेति कृतवोवै देवास्तेभ्यएतास्त्रिपुराजायन्ते वसन्ते प्रावृ-
षि शरदि मनैनुवभ्रूणामहमिति सोमोवैवभ्रुःसोम्याओषधयऔषधः पुरुषः शतंधामानीति
यदिदंशतायुःशतार्थःशतवीर्यएताभिर्हास्यशतंधामानिसप्तचेति यएवमेवसप्तशीर्षन्प्राणास्तानेत-
दाहेति । अत्रनिरुक्तंच—याओषधयः पूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रीणि युगानि पुरामन्येनुतद्वभ्रूणामहं-
वभ्रुवर्णानांहरणानांहरणानामिति वा शतंधामानिसप्तचेति धामानि त्रयाणिभवन्ति स्थाना-
निनामानिजन्मानीति जन्मान्यत्राभिप्रेतानि सप्तशतानि सप्तशतंपुरुषस्य मर्मणातिष्वेनाद-
धावीति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श॒त॒वो॒अ॒म्य॒धा॒मानि॑स॒ह॒स्रं॑मु॒तवो॒रुहः॑ ।

अ॒धा॒श॒त॒क॒त्त्वो॒यू॒य॒मि॒मं॒मे॒अ॒ग॒दं॒क॒त ॥ २ ॥

श॒तम् । वः । अ॒म्व । धा॒मानि॑ । स॒ह॒स्रम् । उ॒त । वः । रु॒हः ।

अ॒ध । श॒त॒ऽक॒त्त्वः । यू॒य॒म् । इ॒मम् । मे॒ । अ॒ग॒दम् । क॒त ॥ २ ॥

हे अं व मातरः ओषधयोवोयुष्माकं धामानि स्थानानि जन्मानि वा शतं अपरिमितानि
उतापिच वोयुष्माकं रुहः परोहः मोह्यः सहस्रं अपरिमितं अथ अपिच हे शतकृत्वः शत-
कर्माणोयूयमिमं मे मां मदीयं वा जनमापयमस्तपगदं गदोरोगः तद्वहितं कृत कुरुत ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ओषधीःप्रतिमोदध्वंपुष्पवतीप्रसूवरीः ।

अश्वोऽवसजित्वरीवीरुधःपारयिष्णवः ॥ ३ ॥

ओषधीः । प्रति । मोदध्वम् । पुष्पवतीः । प्रसूवरीः ।

अश्वोऽव । सजित्वरीः । वीरुधः । पारयिष्णवः ॥ ३ ॥

हे ओषधीरोषधयः प्रतिमोदध्वं इमं रुग्णं प्रति मुदिताहृष्टाभवत कीदृशयोयं पुष्पवतीः पुष्पवत्यः प्रसूवरीः प्रकर्षेण सृपन्तउपभोगायेति प्रसवाः फलानि तद्वत्यः किंचाश्वोऽव अश्व-
बानाहयाश्च सजित्वरीः सह रोगं जयन्त्यः वीरुधोविरोहन्यः पारयिष्णवः पुरुषं पारयन्त्यो-
रोगाव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ओषधीरितिमातरस्तद्देविरुपब्रुवे ।

सनेयमश्वंगांवासआत्मानंतवपूरुप ॥ ४ ॥

ओषधीः । इति । मातरः । तत् । वः । देवीः । उप । ब्रुवे ।

सनेयम् । अश्वम् । गाम् । वासः । आत्मानम् । तव । पूरुप ॥ ४ ॥

हे ओषधीरोषधयः देवीर्देव्योद्योतनादिगुणकाहे मातरोजनानां मातृभूतामातृवद्वितका-
रित्वान्मातृत्वोपचारः अथवा मातरभारोग्यनिर्वाण्योयोमुष्पाकं संबन्धिनं भिषजं तद्वक्ष्यमा-
णं इतीत्यं उपब्रुवे उपब्रवीमि । किंतु इति चेत् उच्यते—ओषधयर्थं अहं अश्वं गां वासोऽशुकं
किंबहुना आत्मानमपि हेपूरुप चिकित्सक तव तुभ्यं सनेयं ददामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अश्वत्येवोनिपदनंपर्णेवोवसतिष्कृता ।

गोमार्जइत्किंलसथसुनवंथपूरुपम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

अश्वत्ये । वः । निःसदनम् । पर्णे । वः । वसतिः । कृता ।

गोमार्जः । इत् । किंल । असुथ । यत् । सुनवंथ । पूरुपम् ॥ ५ ॥ ८ ॥

हे ओषधिदेवताः वोयुष्माकमश्वत्थे निषदनं नितरां वर्तनं यथा वोयुष्माकं पर्णे पलाशे वसतिर्निवासः कृता । तृतीयस्यामितोदिविसोमआसीत्तंगायत्र्याहरत्तस्य पर्णमाच्छिद्यत तत्पर्णोभवत्तत्पर्णस्यपर्णत्वमिति ब्राह्मणात् । पलाशस्य पर्णत्वमसिद्धिः अश्वत्थपलाशयोर्गन्तव्यो-
ग्यत्वप्राधान्यापेक्षयोपादानं । किंच गोभाजइव किल गवां भाजयित्र्यएवासथ भवथ खलु य-
द्यदि सनवथ संभजध्वे पुरुषं तर्ह्येवं भवथेति । वनपणसंभक्तौ छेदचडागमः व्यत्ययेन उभ-
त्ययः यद्वा औत्सर्गिकः शप्चेति विकरणात् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ पृष्टी-

यत्रौपधीःसमग्मतंराजानःसमिताविव ।

विप्रःसउच्यतेभिपग्रक्षोहामीवचातनः ॥ ६ ॥

यत्र । ओपधीः । समऽअग्मतं । राजानः । समितौऽइव । विप्रः ।

सः । उच्यते । भिपक् । रक्षःऽह । अमीवऽचातनः ॥ ६ ॥

यत्र यस्मिन्देशे ओषधीरोषध्यः समग्मतं संगच्छन्ते राजानः समिताविव संग्रामे यथा तत्र यथा संगताभवन्ति तद्वत् तासां नानाविधानामोषधीनां संगमनं यस्मिन्देशेस्ति तत्र विप्रः प्राप्तोब्राह्मणः सभिपगुच्यते रक्षोहा रक्षोहन्ता अमीवचातनःअमीवा व्याधिः तस्य चा तनश्चातयिता च भवति तदानीम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

अश्ववतींसोमावतीमूर्जयन्तीमुदौजसम् ।

आवित्सिसर्वाओपधीरस्माअरिष्टतातये ॥ ७ ॥

अश्वऽवतीम् । सोमऽवतीम् । ऊर्जयन्तीम् । उतऽओजसम् ।

आ । अ्वित्सि । सर्वाः । ओपधीः । अस्मै । अरिष्टऽतातये ॥ ७ ॥

अश्वत्थादयः प्रधानभूताः ओषधयश्चतस्रः ताः सर्वाओषधीरावित्ति आजाने स्तौषो-
त्पथः अस्माअरिष्टतातये अस्मै रोगाय अमुं रोगं विनाशयितुमित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उच्छुष्माओषधीनांगावोगोष्ठादिवेस्ते ।

धनंसनिष्यन्तीनामात्मानंतवंपूरुष ॥ ८ ॥

उत् । शुष्माः । ओषधीनाम् । गावः । गोस्थात्तद्वैव । ईरते ।

धनम् । सनिष्यन्तीनाम् । आत्मानम् । तवम् । पूरुष ॥ ८ ॥

ओषधीनां शुष्मा बलानि उदीरते उद्गच्छन्ति रुग्णे स्ववीर्यं मोहमयन्तीत्यर्थः । गोवोगा-
ष्ठादिव ता यथा ततः सकाशादुदीरते तद्वत् कोटशानामोषधीनां उच्यते धनं स्वसामर्थ्यल-
क्षणं सनिष्यन्तीनां दातुमिच्छन्तीनां किंप्रतीतिउच्यते हेपूरुष पुरुष रोगग्रस्त तवात्मानं शरी-
रं प्रति । यद्वा परोहन्तीरोषधीर्दृष्ट्वा वदति हे पुरुष मियंमद्योषधिस्त्वामिन् तव आत्मानं वधे-
यितुं धनं सनिष्यन्तीनां व्रीह्याओषधीनां शुष्माउदीरते ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इष्कृतिर्नामवोमाताथोपूयंस्थनिष्कृतीः ।

सीराःपतत्रिणीःस्थनयदामयन्तिनिष्कृथ ॥ ९ ॥

इष्कृतिः । नाम । वः । माता । अथो इति । यूयम् । स्थ ।

निःस्कृतीः । सीराः । पतत्रिणीः । स्थन । यत् ।

आमयन्ति । निः । कृथ ॥ ९ ॥

हे ओषधयोवोमाता जननी इष्कृतिर्नाम सर्वेषां रुग्णानां निष्कर्त्रीतिप्रतिष्ठा यस्मा त्सा-
रुग्णं निष्करोति अथो अतोपूयमपि निष्कृतीः निष्कृतयः स्थ भवथ किञ्च यूयं सीराः सरण-
शीलाः पतत्रिणीः पतनवत्यश्च स्थन भवथ तन्ननिविधनादेशः । किञ्च पुरुषोपघदि आमय-
ति व्याधितोभवति तं निष्कृथ संस्कुरुष ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अतिविश्वाःपरिष्ठाःस्तेनइवव्रजमक्रमुः ।

ओषधीःप्राचुच्यवुर्यत्किञ्चतन्वोऽरपः ॥ १० ॥ ९ ॥

अति । विश्वाः । परिऽस्थाः । स्तेनःइव । व्रजम् । अक्रमुः ।

ओषधीः । प्र । अचुच्यवुः । यत् । किम् । च । तन्वः । रपः ॥ १० ॥ ९ ॥

विश्वान्यासाःपरिष्ठाः परितः स्थिताः ओषधयः अत्यक्रमुः व्याधीन् अतिक्रान्तवत्यः स्तेनइव व्रजं यथास्तेनोव्रजं अत्यक्रमीव तद्वत् तथाकृत्वा ओषधीरोषधयः प्राचुच्यवुः प्रध्याव यन्ति यत्किञ्च तन्वोरुगणशरीरस्य रपः पार्षं व्याधिलक्षणमस्ति तदिति ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी—

यदिमावाजयन्अहमोषधीर्हस्तेआदधे ।

आत्मायक्ष्मस्थनश्यतिपुराजीवगृभोयथा ॥ ११ ॥

यत् । इमाः । वाजयन् । अहम् । ओषधीः । हस्ते । आऽदधे ।

आत्मा । यक्ष्मस्य । नश्यति । पुरा । जीवऽगृभः । यथा ॥ ११ ॥

अहं यद्यदीमाओषधीर्हस्ते आदधे आधारयामि किं कुर्वन् वाजयन् रुग्णं बलिनं कुर्वन् ततः पुरा यक्ष्मस्य रोगस्यात्मा नश्यति । जीवगृभोयथा जीवानां शकुन्यादीनां ग्राहकाद्व्याधायथा जीवानश्यन्ति तद्वत् । यद्वा जीवगृभोमृत्योः सकाशात् जीवोवध्यते तद्वत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

यस्यौषधीःप्रसर्पथाद्वमङ्परुम्परुः ।

ततोयक्ष्मंविवाधध्वउग्रोर्मध्यमशीरिव ॥ १२ ॥

यस्य । ओषधीः । प्रऽसर्पथ । अद्वम् । अद्वम् । परुम्परुः । ततः ।

यक्ष्मम् । वि । वाधध्वे । उग्रः । मध्यमशीःइव ॥ १२ ॥

हे ओषधीः ओषधयोयस्य रुग्णस्यांगमंगं यद्यदंगं पुरुःपुरुः यद्यत्पुं प्रसर्पथ प्रकर्षे-
णाश्रयथ ततोद्गात्र पर्वणश्च यक्ष्मं व्याधिं विनाशये उग्रउदूर्णवृत्तोमध्यमशीः मध्यमस्थाने
वर्तमानोराजा यथोपद्रवकारिणः समनन्तरं शत्रून् पदेपदे विनाशये तद्वत् ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

साकंयक्ष्मपपतचापेण किकिदीविना ।

साकंवातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया ॥ १३ ॥

साकम् । यक्ष्म । प्र । पत । चापेण । किकिदीविना । साकम् ।

वातस्य । ध्राज्या । साकम् । नश्य । निहाकया ॥ १३ ॥

हेस्मदीपस्य पुरुषस्य शरीराधिष्ठापिन् यक्ष्म व्याधे त्वं साकं सहैव पपत प्रकर्षेण शी-
घ्रं गच्छ केन साकमिति उच्यते—चापेण अतिशीघ्रं पतता चापाख्येन पक्षिणा सह तथा कि-
किदीविना पक्षिणा च सह तथा वातस्य शीघ्रं गच्छवोवायोर्ध्राज्या भ्रजगतौ गत्या वेगेन सह
गच्छ तथा निहाकया मोधिकया साकं नश्य नाशं प्राप्नुहि ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

अन्यावो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत् ।

ताः सर्वाः संविदाना इदं मे प्राप्यतावचः ॥ १४ ॥

अन्या । वुः । अन्याम् । अवत् । अन्या । अन्यस्याः । उप । अवत् ।

ताः । सर्वाः । समष्टिदानाः । इदम् । मे । प्र । अवत् । वचः ॥ १४ ॥

१ तैत्तिरीयाखायां तु—साकंयक्ष्मपपतक्ष्मेनेन किकिदीविना । साकंवातस्य ध्राज्या साकं नश्य-
निहाकयेति । श्लेष्मावरुद्धकंठजन्यध्वनेरनुकरणार्थं किकिशब्दः तेन किकिना ध्वनिविशेषे-
ण दंध्यति व्यग्रहरतीति रोगविशेषः सच श्लेष्मजन्यः श्वेनवस्तीकृतरत्वात्पित्तजन्योरोगः श्वेनः हे
यक्ष्म राजयक्ष्मादिरोग इव पित्तजन्येन श्लेष्मजन्येन च रोगेण साकं पपत प्रकर्षेण नष्टोभव तथा
वातस्य ध्राज्या वातरोगस्य गत्या ध्याज्या साकं नष्टोभव तथा यया पीडया निहतोस्मि हाकय-
मिति शब्द करोमि सा निहाका तथा सह नष्टोभवेति ॥

हे ओषधयोवोयुस्माकं मध्ये अन्याओषधिरन्यामोषधिमवतु प्रामोतु अवतिरत्रगत्यर्थः ।
तथान्यान्यस्याः समीपमुपावत उपगच्छत एवं याः सन्ति क्षित्यामोषधयः ताः सर्वाः संविदा-
नाः परस्परमैकमत्यं प्राप्ताः सत्यइदं मे मदीयं वचः प्रार्थनालक्षणं वचनं प्रावत प्ररक्षत ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी—

याः फ॒लिनी॒र्याअ॒फ॒लाअ॒पु॒ष्पायाश्च॒पु॒ष्पिणीः ।

बृह॒स्पति॑प्रसू॒तास्तानो॑मु॒ञ्चन्तु॒ अंह॑सः ॥ १५ ॥ १० ॥

याः । फ॒लिनीः । याः । अ॒फ॒लाः । अ॒पु॒ष्पाः । याः । च॒ । पु॒ष्पिणीः ।
बृह॒स्पति॑प्रसू॒ताः । ताः । नः । मु॒ञ्चन्तु॒ । अंह॑सः ॥ १५ ॥ १० ॥

याः फलिनीः फलवत्यः याः अफलाः फलवर्जिताया अपुष्पाः पुष्परहितायाश्च पुष्पि-
णीः पुष्पवत्यः बृहस्पतिप्रसूताः बृहस्पतिर्वज्राभिमानो देवः तेनानुज्ञातास्तानोस्मानंहसोमुञ्चन्तु
मोषपशु ॥ १५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे दशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथ षोडशी—

मु॒ञ्चन्तु॒ माश॑प॒थ्याअ॒थोव॑रु॒ण्यादु॒त ।

अथो॒यम॑स्य॒ प॒र्द्दीशा॒त्सर्व॑स्माद्दे॒वकि॒ल्वि॒पात् ॥ १६ ॥

मु॒ञ्चन्तु॒ । मा॒ । श॒प॒थ्यात् । अथो॒ दति॑ । व॒रु॒ण्यात् । उ॒त । अथो॒
दति॑ । य॒मस्य॑ । प॒र्द्दीशा॒त् । सर्व॑स्मात् । दे॒वकि॒ल्वि॒पात् ॥ १६ ॥

मा मां ओषधयः शपथ्यात् शपथसंजातादेनसः पापात् मुञ्चन्तु अथो अपिच वरुण्यात्
वरुणसंभवात् मां मुञ्चन्तु वरुणोपि स्वपाशेन जातमाशं पुरुषं बध्नाति जेत्येति पूरणः अथो
अपिच यमस्य पदपीशात् पादबन्धनात् निगडात् मुञ्चन्तु न केवलं वरुणादेः पापात् सर्व-
स्मात् देवकिल्बिषात् देवैः कृतात्पापात् मुञ्चन्तु ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशी—

अवपतन्तीरवदन्दिवओषधयस्परि ।

यंजीवमश्रवामहैनसरिष्यातिपूरुषः ॥ १७ ॥

अवपतन्तीः । अवदन् । दिवः । ओषधयः । परि । यम् । जीवम् ।

अश्रवामहै । न । सः । रिष्याति । पुरुषः ॥ १७ ॥

दिवोद्युलोकादवपतन्तीरवपतन्त्यओषधयश्च पर्ववदन् किमिति उच्यते यं जीवं जीव-
न्तमश्रवामहै व्याप्नुमोन सपुरुषः पुरुषोरिष्याति रिष्यति न हिंस्यते ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

याओषधीःसोमंराज्ञीर्वह्नीःशतविचक्षणाः ।

तासांत्वमस्युत्तमार्कामायशंहृदे ॥ १८ ॥

याः । ओषधीः । सोमंराज्ञीः । वह्नीः । शतविचक्षणाः । तासाम् ।

त्वम् । अस्मि । उत्तमा । अरम् । कामाय । शम् । हृदे ॥ १८ ॥

याओषधीरोषधयः सोमराज्ञीः सोमोराजा स्वामी यासांतास्त्वथोकाः वह्नीः अतसंख्या-
ताः शतविचक्षणाः बहुदर्शनाः हे सोमाख्यओषधे तासामोषधीनां त्वमुत्तमासि यस्मादेवं व-
स्मात् अरमर्त्तं पर्याप्तं कामाय कान्ताय हृदे हृदयाय शं सुखकरी भवेति शेषः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

याओषधीःसोमंराज्ञीर्विष्टिताःपृथिवीमनु ।

वृहस्पतिप्रसूताअस्यैसंदत्तवीर्यम् ॥ १९ ॥

याः । ओषधीः । सोमंराज्ञीः । विष्टिताः । पृथिवीम् । अनु ।

वृहस्पतिप्रसूताः । अस्यै । सम् । दत्त । वीर्यम् ॥ १९ ॥

याओषधीः सोमराज्ञीः पृथिवीमनुविष्ठिताः विविधं स्थितादिवः सकाशात् आगत्य पृ-
थिव्या नानाभेदेन स्थिताः बृहस्पतिप्रसूताबृहस्पतिनानुज्ञाताः सत्योयूथं अस्यै रुग्णतनवे वीर्यं
सन्दत्त सन्धत् ॥ १९ ॥

अथ विंशी—

मावोरिपत्स्वनितायस्मैचाहंखनामिवः ।

द्विपच्चतुप्पदस्माकंसर्वमस्त्वनातुरम् ॥ २० ॥

मा । वः । रिपत् । खनिता । यस्मै । च । अहम् । खनामि । वः ।

द्विपत् । चतुःपत् । अस्माकम् । सर्वम् । अस्तु । अनातुरम् ॥ २० ॥

हे ओषधयोवोयुष्मान् मारिपत् मार्हिंस्यात् कः खनिता भूमेः खननकर्ता यस्मै रुग्णा-
यचाहं खनामि वोयुष्मान् किंचास्माकं संबन्धि द्विपत् पुत्रभृत्यादिकं चतुष्पत् गोमहिष्या-
दिकं यदस्ति तत्सर्वमनातुरमरोगमस्तु ॥ २० ॥

अथैकाविंशी—

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्चदूरंपरांगताः ।

सर्वाःसंगत्यवीरुधोस्यैसंदत्तवीर्यम् ॥ २१ ॥

याः । च । इदम् । उपशृण्वन्ति । याः । च । दूरम् । परांगताः ।

सर्वाः । समुद्गत्य । वीरुधः । अस्यै । सम । दत्त । वीर्यम् ॥ २१ ॥

याश्चोपधयः इदं स्तोत्रमुपशृण्वन्ति याश्चोपधयोदूरं परांगताः सर्वावीरुधः संगत्य संग-
ताः सत्योहे वीरुधोस्यै रुग्णतनवे वीर्यं सन्दत्त ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

ओषधयःसंवदन्तेसोमेनसहराज्ञा ।

यस्मैरुणोर्तिब्राह्मणस्तराजन्पारयामसि ॥ २२ ॥

ओषधयः । सम । वदन्ते । सोमेन । सह । राज्ञा । यस्मै । रुणोर्ति ।

ब्राह्मणः । तम् । राजन् । पारयामसि ॥ २२ ॥

ओषधयः सर्वाः सोमेन राज्ञा सह संवदन्ते संवादं कुर्वन्ति किमिति तदुच्यते—यस्मै रुग्णाय ब्राह्मणः ओषधिसामर्थ्यज्ञो ब्राह्मणो वैद्यः कृणोति करोति चिकित्सां तं रुग्णं हे राजन् पारयामसि पारयाम इदं तोषसि ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशी—

त्वमुत्तमास्योपधेतव वृक्षा उपस्तयः ।

उपस्तिरस्तु सोऽस्माकं यो अस्माँ अभिदासति ॥ २३ ॥ ११ ॥

त्वम् । उत्तमा । अस्ति । ओषधे । तव । वृक्षाः । उपस्तयः । उपस्तिः ।

अस्तु । सः । अस्माकम् । यः । अस्मान् । अभिदासति ॥ २३ ॥ ११ ॥

हे ओषधे सोमाख्ये त्वं ओषधीनामन्यासामुत्तमासि तव वृक्षाः सर्वे उपस्तयः अधः शायिन एव तथासति स उपस्तिरस्तु अधः शायी भवतु योऽस्मान् अभिदासति अभिहितस्ति भ्रातृ-
व्य इति ॥ २३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे एकादशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

बृहस्पतेर्प्रतीतिर्द्वादशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं बृहस्पतिमित्रादिसर्वदेवताकं ऋषियेण पुत्रोदे-
वापिर्नामऋषिः । तथा चानुक्रान्तं—बृहस्पतेर्द्वादशाऋषियेणो देवापिर्वृष्टिकामो देवास्तुष्टाव । गतः सू-
क्तविनियोगः । अस्य सूक्तस्याख्यानं निरुक्तकारः प्रदर्शयति—देवापिश्चाऋषियेणः शन्तनुश्चकौ-
रव्यौ भ्रातरौ बभूवतु । स शन्तनुः कनीयानभिषेचयांचके स देवापिस्तपःप्रतिषेदे ततः शन्तनो-
राज्येद्वादशर्चाणि देवो न ववर्ष तमुचुर्ब्राह्मणा अधर्मस्तव याचरितो ज्येष्ठभ्रातरमन्तरित्याभिषेचिहं
तस्मात्ते देवो न ववर्षतीति शन्तनुर्देवापिं शिशिक्षराज्येन तमुवाच देवापिः पुरोहितस्ते सानि याजया-
नि चत्वेतितस्यैतद्वर्षकामसूक्तमिति ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतेर्प्रतिमे देवतामिहि मित्रो वायु हरुणो वासि पूषा ।

आदित्यैर्वायुहसुभिर्मरुत्वान्तसपृजन्त्यंशान्तं न वेष्टपाय ॥ १ ॥

वृहस्पते । प्रति । मे । देवताम् । इहि । मित्रः । वा । यत् । वरुणः ।
 वा । असि । पूषा । आदित्यैः । वा । यत् । वसुधृतिः ।
 मरुत्वान् । सः । पर्जन्यम् । शमन्तनवे । वृष्य ॥ १ ॥

तत्र ब्रह्मत्वे प्रवृत्तोवृहस्पतिमनुधावति हे वृहस्पते मे मम वृष्ट्यर्थं प्रतिदेवतां प्रतीहि
 प्रतिगच्छ यद्यद्यादेवताः प्रतिगच्छ यदि त्वं मित्रेवासि वा अथवा वरुणोसि यद्वा पूषासि
 अथवा आदित्यैर्द्वादशादित्यैः अरुणादिभिर्वसुभिर्वासिकैरष्टवसुभिर्धरध्रुवादिभिः सह मरु-
 त्वात् मरुतोदेवास्तद्धानसि सत्त्वं पर्जन्यं तर्पयितारं मेघं शन्तवे राज्ञे वृषाय वर्षय छन्दसि-
 शामजपीति व्यत्ययेन शपोपि शायजादेशः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आदेवोदूतोअजिरश्चिकित्वान्त्वद्देवापेअभिमामंगच्छत् ।
 प्रतीचीनःप्रतिमामावदृत्स्वदधामितेद्युमतीवाचमासन् ॥ २ ॥

आ । देवः । दूतः । अजिरः । चिकित्वान् । त्वत् । देवः । आपे ।
 अग्नि । माम् । अगच्छत् । प्रतीचीनः । प्रति । माम् । आ ।
 वृहत्स्व । दधामि । ते । द्युमतीम् । वाचम् । आसन् ॥ २ ॥

देवः कश्चिद्दूतः अजिरोगमनशीलश्चिकित्वान् चेतनावान् हे देवापे त्वत् त्वत्तः सकाशा
 त् त्वया प्रेषितः सन् मामभ्यागच्छत् अभ्यागच्छतु हे वृहस्पते प्रतीचीनोऽस्मदभिमुखोमां प्रत्या
 वृहत्स्व मां प्रत्यागच्छ तेतुभ्यं त्वदर्थं द्युमतीं दीक्षियुक्तां वाचं स्तुतिस्त्वां दधामि आसन्नास्ये
 स्मदीपे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अस्मेधेहिद्युमतीवाचमामन्दहस्पतेअनमीवामिपिराम् ।
 पपोष्टाष्टशन्तनवेवनावदिवोद्वप्सोमधुमाँआविवेश ॥ ३ ॥

अस्मे इति । धेहि । द्युष्टमतीम् । वाचम् । आसन् । बृहस्पते ।
 अनमीवाम् । इषिराम् । यया । वृष्टिम् । शम्स्तनवे ।
 वनाव । दिवः । द्रप्सः । मधुष्टमान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

हे बृहस्पते त्वं अस्मे अस्मात्तु द्युमतीं दीप्तिमतीं वाचं स्तोत्रात्मिकां आसन्नास्ये स्म
 दीये धेहि स्थापय । कीदृशीं वाचं अनमीवां अमीवारहितां वाचः अमीवानाम् गद्गदादिदोषः
 तथा इषिरां गमनशीलां यया वाचा स्तुत्यात्मिकया देवानिष्टा शन्तनवे वृष्टिकामाय वनाव
 संभजेवहि वृष्टिं त्वं चाहं च दिवो द्युलोकात् त्वयाधिष्ठितो द्रप्स उदकस्पन्दः मधुमान् माधुर्येपेतः
 आविवेश आविशति तां वाचमिति समन्वयः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आनोद्रप्सामधुमन्तोविशन्तिवन्द्रेष्टाधिरथंसहस्रम् ।
 निपीदहोत्रमृतुथायजस्वदेवान्देवापेहविपांसपर्य ॥ ४ ॥

आ । नः । द्रप्साः । मधुमन्तः । विशन्तु । इन्द्र । देहि ।
 अधिरथम् । सहस्रम् । नि । सीद । होत्रम् । क्रतुस्था ।
 यजस्व । देवान् । देवदेवापे । हविषा । सपर्य ॥ ४ ॥

नोस्मान् द्रप्साः वृष्टिसंस्तयायाः मधुमन्तोमाधुर्येपिताः आविशन्तु हे इन्द्रपरमेश्वर बृह
 स्पते अधिरथं रथस्याध्वपरि वर्तमानं सहस्रं सहस्रसंख्याकं धनं धेहि यद्वा रथमधिकं य
 स्य सहस्रस्य तादृशं गोसहस्रं हे देवापे निपीद होत्रं आर्तिज्ये निपीद निपण्णश्च त्वमृतुथा
 कालेकाले यजस्व यष्टव्यान् देवान् स्तुत्या हविषा च सपर्य परिचर ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आर्षिष्टुपेणोहोत्रमृषिर्निपीदन्देवापिर्देवमुमर्तिचिकित्वान् ।
 सउत्तरस्मादधरंसमुद्रमपोदिव्याअंसजहुर्ष्याअभि ॥ ५ ॥

आर्ष्टिपेणः । होत्रम् । ऋषिः । निःसीदन् । देवऽआपिः ।

देवऽसुमतिम् । चिकित्वान् । सः । उत्तरस्मात् । अधरम् ।

समुद्रम् । अपः । दिव्याः । अस्तुजत् । वय्याः । अग्नि ॥ ५ ॥

आर्ष्टिपेणऋष्टिपेणस्य पुत्रोदेवापिर्ऋषिः देवसुमतिं देवानां कल्याणीं मतिं स्तुतिं चिकित्वान् जानन् होत्रं होतृकर्म कर्तुं निषीदन् निषण्णोऽभवति स उत्तरस्मादुपरिवर्तमानादन्तरिक्षाख्यात् समुद्रात् अधरमधोवर्तमानं पार्थिवं समुद्रमग्निं दिव्यां दिविभवा वय्यां वर्षभवा आपः अस्तुजत् स्तुजतु । अत्रार्ष्टिपेणऋष्टिपेणस्यपुत्रइत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अस्मिन्त्समुद्रेऽभ्युत्तरस्मिन्नापोदेवेभिर्निर्हताअतिष्ठन् ।

ताअद्रवन्आर्ष्टिपेणेनसृष्टादेवापिनाप्रेषितामृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन् । समुद्रे । अधि । उत्तरस्मिन् । आपः । देवेभिः ।

निर्हताः । अतिष्ठन् । ताः । अद्रवन् । आर्ष्टिपेणेन । सृष्टाः ।

देवऽआपिना । प्रऽर्षिताः । मृक्षिणीषु ॥ ६ ॥ १२ ॥

अस्मिन्पार्थिवे समुद्रे पूरणीये सति अधीति सप्तम्यर्थानुवादी उत्तरस्मिन् समुद्रे अन्तरिक्षाख्ये आपउदकानि देवेभिर्घेतमानैः निवृता निरुद्धाअतिष्ठन् ताआपः आर्ष्टिपेणेन ऋष्टिपेणपुत्रेण देवापिना सृष्टाः प्रेषिताः प्रकर्षेणेच्छां प्राप्ताः कांक्षिताः मृक्षिणीषु मृष्टवतीषु परिमृष्टास्तु स्थलीषु अद्रवन् सवन्ति ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ सप्तमी—

यदेवापिःशन्तनवेपुरोहितोहोत्रार्यहृतःरूपयुञ्जदीधित् ।

देवश्रुतंष्टष्टिवनिंरराणोहृहृस्वनिर्वाचंमस्माअयच्छत् ॥ ७ ॥

यत् । देवऽआपिः । शम्भुर्तनवे । पुरःऽहितः । होत्राय । वृतः ।
कृपयन् । अदीधेत् । देवऽश्रुतम् । वृष्टिऽवनिम् । रराणः ।
बृहस्पतिः । वाचम् । अस्मै । अयच्छत् ॥ ७ ॥

यद्यदा देवापिराष्टिपेणः शन्तनवे स्वभावे कौरव्याय पुरोहितः सन् होत्राय होत्रार्थं
वृतः सन् देवश्रुतं देवाणं शृण्वन्तीति देवश्रुतं तथा वृष्टिवनिं वृष्टियाचनं बृहस्पतिं अदीधेत्
अन्वाध्यायत् स च रराणोरममाणो बृहस्पतिर्देवोस्मै देवाय वाचमयच्छत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यं त्वाष्टिवापिः शुशुचानो अग्र आष्टिपेणो मनुष्यः समीधे ।
विश्वेभिर्देवैरनुमद्यमानः प्रपर्जन्यमीरया वृष्टिमन्तम् ॥ ८ ॥

यम् । त्वा । देवऽआपिः । शुशुचानः । अग्ने । आष्टिपेणः ।
मनुष्यः । समऽईधे । विश्वेभिः । देवैः । अनुऽमद्यमानः ।
प्र । पर्जन्यम् । ईय । वृष्टिमन्तम् ॥ ८ ॥

हे अग्ने यं त्वा त्वां शुशुचानः स्तोत्रेण ज्वलन् मनुष्यः आष्टिपेणो देवापिः समीधे स-
म्यक् दीपयति सत्वं विश्वेभिः सर्वैर्देवैरनुमद्यमानः अनुमाद्यमानः सन् पर्जन्यं मेघं वृष्टिमन्तं
वर्षणवन्तं मेरय गमय ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

त्वां पूर्वऋषयो गीभिर्वापन्त्वामध्वरेषु पुरुहूत विश्वे ।
सहस्राण्यधिरथान्यस्मे आनो यज्ञं रोहिदश्वोपयाहि ॥ ९ ॥

त्वाम् । पूर्वे । ऋषयः । गीऽभिः । आयन् । त्वाम् । अध्वरेषु ।
पुरुहूत । विश्वे । सहस्राणि । अधिरथानि । अस्मे इति ।
आ । नः । यज्ञम् । रोहितऽअश्व । उप । याहि ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वां पूर्वं ऋषयो गीर्षिः स्तुतिभिरायन् आगच्छन् तथा हे पुरुहूत बहुभिराहु-
ताग्ने विश्वे सर्वपीदानीं तनायजमाना अध्वरेषु यज्ञेषु स्तुतिभिर्गच्छन्तीति शेषः । किंच सहस्राणि
सहस्रसंरूपाकानि गोयूथानि अधिरथानि रथाधिकानि अस्मे अस्माकं शन्तनुना दक्षिणा-
त्वेन संकल्पितानि भवंति तिशेषः । हे रोहिदश्व नो यज्ञमुपयाहि उपागच्छ ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

एतान्यग्ने नवतिर्नवत्वे आहुतान्यधिरथा सहस्रा ।

तेभिर्वर्धस्व तन्वः शूरपूर्वा दिवो नो वृष्टिर्मिपितो रिरीहि ॥ १० ॥

एतानि । अग्ने । नवतिः । नव । त्वे इति । आहुतानि ।

अधिरथा । सहस्रा । तेभिः । वर्धस्व । तन्वः । शूर ।

पूर्वाः । दिवः । नः । वृष्टिम् । इपितः । रिरीहि ॥ १० ॥

हे अग्ने गवां नवतिर्नवत्वं तथा एतानि अधिरथानि सहस्रा सहस्राणि च रथाधिकानि
गवां सहस्राणि च त्वे त्वयि आहुतानि त्वयि प्रीणयितव्ये सति आहुतानि यद्वा त्वे
त्वया आहुतानि समर्थितानीत्यर्थः तेभिस्तैः प्रतैः पूर्वा बह्वीः तन्वः तनूर्युष्मदीया वर्धस्व वर्धय
नोऽस्मदर्थं दिवोद्युलोकात् वृष्टिर्मिपितः प्रार्थितः सन् रिरीहि पूरय ॥ १० ॥

अथैकादशी—

एतान्यग्ने नवति सहस्रा संप्रयच्छ वृष्णे इन्द्राय भागम् ।

विद्वान्पथं क्रतुशो देवयानान्प्यौलानं दिवि देवेषु धेहि ॥ ११ ॥

एतानि । अग्ने । नवतिम् । सहस्रा । सप्त । प्र । यच्छ । वृष्णे ।

इन्द्राय । भागम् । विद्वान् । पथः । क्रतुशः । देवयानान् ।

अपि । औलानम् । दिवि । देवेषु । धेहि ॥ ११ ॥

हे अग्ने गवां एतानि नवति सहस्रा सहस्राणि च वृष्णे वर्धिषे इन्द्राय भागं संप्रयच्छ
तपीत्यर्थं पृथिव्यो देहि किंच देवयानान् पयो देवयानान् मार्गान् विद्वान्स्त्वं क्रतुशः काले काले
औलानमपि कुरुकुलजातमपि भान्तनवं देवेषु मध्ये धेहि निधेहि स्थापय ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अग्ने॒वाधं॑स्त्र॒विमृ॑धो॒विदु॑र्गहा॒पामी॑वा॒मपर॑क्षाँ॒सिसे॑ध ।
अ॒स्मात्सं॑मु॒द्राद्बृ॑हतो॒दिवो॑नो॒पांभू॑मान॒मुप॑नः॒सृजे॑ह ॥ १२ ॥ १३ ॥
अग्ने॑ । वाधं॑स्त्र । वि । मृधः । वि । दुः॒ऽगहा॑ । अपं । अमी॑वाम् ।
अपं । रक्षाँ॑सि । से॒ध । अ॒स्मात् । स॒मुद्रा॑त् । बृ॒हतः । दि॒वः ।
नः । अ॒पाम् । भू॒मानं॑म् । उ॒प । नः । सृ॒ज । इ॒ह ॥ १२ ॥ १३ ॥

हे अग्ने दुर्गहा दुर्गहाणि दुःखेन गाहितव्यानि शत्रुपुराणि विबाधस्व तथा अमीवां रोगं अपसेध तथा रक्षाँस्यपसेध अपवारय अस्मात्समुद्रात् समुद्रवणसाधनाव बृहतोमहतोदिवोद्यु-
लोकादन्तरिक्षाद्वापामुदकानां भूमानं बहुभावं वृष्टिसंस्तपायं इहास्मिन् लोके उपसृज प्रयच्छे-
त्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कंनइति द्वादशर्चं नवमं सक्तं वैखानसस्य वज्रस्यार्थं त्रैलोक्यमैन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—कं-
नोवज्रोवैखानसइति । गवोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कंनश्चि॒त्रमि॑षण्य॒सिचि॑कित्वा॒नृप॑थु॒ग्मानं॑वा॒श्रवां॑वृ॒धध्वै॑ ।
क॒त्तस्य॑दातु॒शर्व॑सो॒वृष्टौ॑तक्ष॒द्वज्रं॑रु॒त्रतु॑र॒मर्पि॑न्वत् ॥ १ ॥

कम् । नः । चि॒त्रम् । इ॒षण्य॑सि । चि॒कित्वा॑न् । पृ॒थु॒ग्मानं॑म् ।
वा॒श्रम् । वृ॒धध्वै॑ । कत् । तस्य॑ । दातुं । शर्व॑सः । वि॒ष्टौ ।
तक्ष॑त् । वज्रं॑म् । रु॒त्रतु॑रम् । अ॒र्पि॑न्वत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र नोस्मार्कं चित्रं चायनीयं कं धनविशेषं इषण्यसि पेरयसि चिकित्वा न सर्व-
थापेरणीयमिति जानन्न कीदृशं तं पृथुग्मानं पृथुभावं प्राप्नुवन्तं वाश्रं शब्दनीयं स्तुत्यं किमर्थं

ववृधध्यै अस्माकं वर्धनाय । किञ्च तस्येन्द्रस्य शर्वसोबलस्य व्युष्टौ व्युच्छने सति कदातु किं-
दानं अस्माकं भवतीति शेषः यं वज्रं वृत्रतुरं वृषस्यावरकस्य पापस्य हिंसकं त्वष्टा तक्षत् अतक्षत्
साधुसंपादितवान् अपिन्वत् आसिंचच्च तस्य शर्वसोव्युष्टाविति संबन्धः । यद्वा हे इन्द्र क्व किं
तस्यै वज्रस्यै दानं भवति यं वज्रमिन्द्रार्थं तक्षदिति योजनं । मेहं त्वष्टा वज्रमतक्षदिति मंत्रान्तरं

॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सहिद्युताविद्युतावेतिसामपृथुंयोनिमसुरत्वाससाद ।

ससनीलेभिः प्रसहानो अस्य भ्रातुर्न ऋते सप्तथस्य मायाः ॥ २ ॥

सः । हि । द्युता । विद्युता । वेति । साम । पृथुम् । योनिम् ।

असुरत्वा । ससाद । सः । ससनीलेभिः । प्रसहानः ।

अस्य । भ्रातुः । न । ऋते । सप्तथस्य । मायाः ॥ २ ॥

सहि सखत्विन्द्रोद्युता द्योतमानेन विद्युता एवन्नामकेनायुधेन युक्तः सन् साम स्तोत्रात्म-
कं यज्ञसंघन्धि वेति गच्छति तथा असुरत्वा असुरत्वेन बलेन युक्तः सन् पृथुंविस्तीर्णं योनिं
फलस्योत्पादकं यज्ञं ससाद संगतो भवति सहन्द्रः सनीलेभिः नीलं विमानं सविमानैर्मरुद्भि-
र्युक्तः सन् प्रसहानः अभिभवन् भवति तस्य सप्तथस्य आदित्यानां धात्रादीनां मध्ये सप्तम-
स्येन्द्रस्य भ्रातुः भागैर्भक्त्यस्य माया आसुरीः ऋतेयज्ञेन संभवतीति शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सवाजंयातापदुष्पदायन्त्स्वर्पातापरिपदत्सनिप्यन् ।

अनर्वायच्छतदुरस्यवेदोघ्नच्छिभ्रदेवाँअमिर्वर्षसाभूत् ॥ ३ ॥

सः । वाजम् । याता । अपदुःस्पदा । यन् । स्वः । ससाता । परि ।

सदत् । सनिप्यन् । अनर्वा । यत् । शतदुरस्य । वेदः ।

घ्नन् । शिभ्रदेवान् । अजि । वर्षसा । भूत् ॥ ३ ॥

वाजं शूरैर्गन्तव्यं संग्रामं याता सइन्द्रः नलोकाव्ययेति पृथीप्रतिषेधः क्षपटुंषदा अपगत-
दुष्टपतनेन यन् गच्छन् सनिघ्नन् तत्र शत्रुधनानि संभक्तुमिच्छन् परिषदत् परिपीदति कुत्रेति
उच्येते स्वर्पाता स्वर्पातौ सर्वलाभोपेते संग्रामे । किंचानर्वा युद्धे अपत्यृतइन्द्रः शतदुरस्य शत-
द्वारस्य शत्रुपुरस्यान्तर्निहितं यद्वेदोधनमस्तिवन्दनं वर्षसा आवरकेण वलेन अभिभूत् अ-
भिभवति । किंकुर्वन् शिशदेवान् अवलचर्यान् शतद्वारेषु शत्रुपुरसंवन्धिषु त्वतमानान् घ्नन्
हिसन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सयह्वयोऽवनीर्गोष्वर्वाजुहोतिप्रधन्यासुससिः ।

अपादोयत्रयुज्यासोरथाद्रोण्यश्वासईरतेघृतंवाः ॥ ४ ॥

सः । यह्वयः । अवनीः । गोषु । अर्वा । आ । जुहोति । प्रधन्यासु ।

ससिः । अपादः । यत्र । युज्यासः । अरथाः ।

द्रोणिः अश्वासः । ईरते । घृतम् । वारिति वाः ॥ ४ ॥

सइन्द्रः अर्वा मेघेषु अभिगन्ता ससिः सरणकुशलः प्रधन्यासु परुषधननिमित्तासु गोषु भू-
मिषु यह्वः महन्नामैतत् महतीरवनीः अवन्तीत्यवनयः आपः ताआजुहोति आक्षिपति यत्र यासु
भूमिषु अपादः पादरहिताः अरथारथवार्जिताः पादरहिताः केचन रथेन गच्छन्ति केचापि
शून्याः द्रोण्यश्वासः द्रुतव्यापनायुष्यासौयुष्याः इन्द्रस्य सस्योतघोवाः वारकं घृतमुदकं
ईरते प्रेरयन्ति तत्राजुहोति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

सरुद्रेभिरशस्तवारः क्रम्वीहिस्वीगयंमारेअंवद्यआगात् ।

घम्रस्यमन्येमिथुनाविवंधीअन्नमसीत्यारोदयन्मुपापन् ॥ ५ ॥

सः । रुद्रेभिः । अशस्तवारः । क्रम्वी । हिस्वी । गयंम् ।

आरेऽअंवद्यम् । आ । अगात् । वृक्षस्य । रुद्रे । मिथुना ।

विवंधी इति विध्वंसी । अन्नम् । अग्निः इत्यं । आरोदयत् । मुपापन् ॥ ५ ॥

सइन्द्रोरुद्रेभीरुद्रपुत्रैर्मरुद्भिः सहितआगादागच्छतु । कीदृशःअशस्तवारःस्तोतृभिरमार्थि-
तधनः स्वयमेव प्रदातेत्यर्थः तथा ऋषा महान् गयं हित्वी हित्वा स्वस्थानं परित्यज्यआगा-
दागच्छतु तत्र संवन्धः आरे अवद्यः दूरेगतगर्हः किंच वध्नस्यैतन्नामकस्य ऋषेर्मम मिथुनौ
मातापितरौ विवस्वी विगतज्वरौ मन्ये अवगच्छामि अयं वध्नः अन्नं शत्रुसंवन्धि अभीत्य
अभिषाप्य मुषायन् मुष्णन् अरोदयन् रोदयति छन्दसिशायजपीत्यहावपि मुषेः श्रः शाय-
जदेशः ॥ ५ ॥

अथ पठि—

सइहासंतुवीरवंपतिर्दन्पल्लक्षंत्रिशीर्षाणंदमन्यत् ।

अस्यत्रितोन्वोजसावृधानोविषावर्राहमयोअग्रयाहन् ॥ ६ ॥ १४ ॥

सः । इत् । दासंम् । तुविःरवंम् । पतिः । दन् । पट्ऽअक्षम् ।

त्रिःशीर्षाणंम् । दमन्यत् । अस्य । त्रितः । नु । ओजसा ।

वृधानः । विषा । वराहम् । अयःऽअग्रया । हन् ॥ ६ ॥ १४ ॥

सइत् सएवेन्द्रः पतिः सर्वस्य स्वामी दासं उपक्षपयितारं तुवीरवं बहुशब्दं संग्रामे भयं-
करं शब्दं कुर्वाणं वृत्रं दन् दमयन् पल्लक्षं अक्षिषट्कोपेतं त्रिशीर्षाणं त्रिशिरस्कं त्वष्टुः पुत्रं
विश्वत्सवं दमन्यत् दमितुं प्रहर्तुमैच्छत् अवधीदित्यर्थः यद्वादमयतीति दमनः नन्द्यादित्वाल्लघुः ।
सइवाचरति उपमानादाचारइति क्यचि अंत्यलोपश्छान्दसः ततोऽलङ्कारो बहुलं छन्दसीत्यल्लघुः ।
किंच त्रितएतन्नाममहर्षिरस्येन्द्रस्योजसा बलेन वृधानोवधमानोविषा अंगुल्या कीदृशया अयो-
ग्रया अयोवत्कठिनतत्त्वया वराहं उदकवन्तं मेघं व्यहन् विहतवान् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ सप्तमी—

सदृहंणेमनुपऊर्ध्वसानआसांविषदर्शसानायशरुम् ।

सन्ततमोन्हुपोस्मत्सुजातःपुरोभिन्दहृन्दस्युहृत्ये ॥ ७ ॥

सः । द्रुहणे । मनुपे । ऊर्ध्वसानः । आ । साविषत् ।
अर्शसानाय । शरुम् । सः । नृत्तमः । नहुषः । अस्मत् ।
सुज्ञातः । पुरः । अभिनत् । अर्हन् । दस्युहृत्ये ॥ ७ ॥

सइन्द्रोद्रुहणे द्रुहणाय इहं शत्रुभिर्ह्रातव्याय मनुपे मनुष्याय योद्धे स्वभक्ताय ऊर्ध्वसा-
नः ऊर्ध्वमुच्छ्रितः शौर्यादिभिर्गुणैरधिकः सन् स्यति शत्रूणामन्तं करोतीत्यूर्ध्वसा सइवाचरन्
ऊर्ध्वशब्दादाचारार्थे क्विन्तादसानच् अर्शसानाय शत्रूणां हिंसितेशरुं हिंसकमायुधनासाविषत्
आभिमुरत्येन प्रसीति यच्छति । यद्वा द्रुहणे मनुपे द्रोघव्याय मनुष्यायार्शसानाय स्वभक्त-
हिंसित्रे तस्य वधार्थं ऊर्ध्वसानः सन् शरुमासाविषत् वज्रं प्रेरयति सपवेन्द्रेनहुषोमनुष्यान् नृ-
त्तमः मनुष्याणां नेतृत्तमः संग्रामे शूराणां गर्भपितृत्तमः यद्वा नृत्तमोमनुषोबन्धकश्च अस्मत् अ-
स्मदर्थं सुज्ञातः सुमुमादुर्भूतः अर्हन् पूज्यःसन् दस्युहृत्ये दस्यवजपक्षपितारः शत्रवः तेषां हृत्यं
हननं यस्मिन् सतादृशे संग्रामे पुरः शत्रूणां शरीराण्यभिनत् भिचवान् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सोअभ्रियोनयवसउदन्यन्क्षयायगातुंविदन्नोअस्मे ।
उपयत्सीद्विद्वंशरीरैःश्वेनोयोपाष्टिहन्तिदस्यून् ॥ ८ ॥

सः । अभ्रियः । न । यवसे । उदन्यन् । क्षयाय । गातुम् ।
विदत् । नः । अस्मे इति । उप । यत् । सीदत् । दन्दुम् ।
शरीरैः । श्वेनः । अयःअपाष्टिः । हन्ति । दस्यून् ॥ ८ ॥

सइन्द्रः अभ्रियोन नभ्राजन्ते अपोभिन्नवीति वा अभ्राणि पेधाः तेषां संघोम्रियः सइव
यवसे गवादिभक्षणसाधनाय तृणाय उदन्यन् उदकं दातुमिच्छन् तथा क्षयाय गमनाय निवा-
साय वा अस्मे अस्माकं गातुं मार्गं विदत् अलभत नडतिपूरणः तादृशः सन् पयदा इन्दुं सोमं
शरीरैः स्वशरीरावयवैः अंगैरुपसीदत् उपगच्छति यच्छन्दोपादनिघातः तदानीं श्वेनः साह-
श्मपधानोपनिर्देशः श्वेनसदृशः श्वेनवच्छंसनीयगमनः अपोपाष्टिः अपयष्टिर्व्यातिर्यस्य समदे-
शः अपाष्टिः पाष्टिः अपोमयः अपाष्टिः पाष्टिर्यस्य सः दस्यून् शत्रून् हन्ति हिनस्ति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

सव्राधतःशवमानेभिर्स्यकुत्सायशुष्णंरूपणेपरांदात् ।

अयंकविमनयच्छस्यमानमत्कंयोअस्यसनितातनृणाम् ॥ ९ ॥

सः । ब्राधतः । शवसानेभिः । अस्य । कुत्साय । शुष्णम् ।

रूपणे । परा । अदात् । अयम् । कविम् । अनयत् । शस्यमानम् ।

अत्कम् । यः । अस्य । सनिता । उत । नृणाम् ॥ ९ ॥

सइन्द्रोब्राधतः महन्नामैतत् महवोपि शश्वन् शवसानेभिः बलमाचरद्भिः आयुधैरस्य अ-
स्यतु असुक्षेपणे व्यत्ययेन मध्यमः कुत्साय एतन्नामकायरूपणे स्तोत्रे रूपतिः स्तुतिकर्मा
शुष्णं शोषकमेतन्नामकमसुरं परादात् पराभूय खंडितवान् । कुत्सायशुष्णमशुषंनिबर्हिर्दितमंत्रा
न्तरं । किंचायमिन्द्रः कविमुशनसं कविरिति पितृनाम्नापुत्रस्यापि व्यवहारः उपचारात् शस्यमा
नं स्तुवन्तं अनयत् वशांपापयत् तस्यविरोधिन् यद्वा कविभार्यवमेव स्तोत्रभिः शस्यमानं स्वयं
शमनयत् यः कविरस्येन्द्रस्य अत्कं रूपं सनिता संभक्ता भवति नलोकाव्ययेति पृथीप्रतिषेधः
उतापिच नृणांबृष्ट्यादिनेतृणां इन्द्रानुचराणां मरुतां यः कविः सनिता तमनयदिति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अयंदशस्यन्नर्येभिर्स्यदृस्मोदेवेभिर्वरुणोनमायी ।

अयंकनीनंक्रतुपाअवेद्यमिमीताररुंयश्चतुष्पात् ॥ १० ॥

अयम् । दशस्यन् । नर्येभिः । अस्य । दृस्मः । देवेभिः । वरुणः ।

न । मायी । अयम् । कनीनः । क्रतुष्पाः । अवेदि ।

अभिमीत । अरुम् । यः । चतुष्पात् ॥ १० ॥

अयमिन्द्रोदशस्यन् स्तोत्रभ्योधनं प्रयच्छन् दशस्यतिर्दानकर्मा सनर्येभिर्नर्यैः नृहितै
र्मरुद्भिः अस्य अस्त्विति छान्दसस्तिशेषः यद्वा व्यत्ययेन लोष्ममध्यमः तथा देवेभिर्घोतमानैः
स्वतेजोभिर्देस्मोदर्शनीयः वरुणो न वरुणइव वरुणस्तमोवारकआदित्योवरुणएव वा सइव

मायी मायावान् प्रज्ञावान् सत्थार्य कनीनः कमनीयः क्रंतौपाता क्रंतुषा अवैदि अज्ञायि तथा
अरुणमुहुरं एतन्नामानं अमिमीत अमिनात् योररुंश्चतुष्पेत् पादचतुष्टयोपेतः । मीड् हिंसायां
लङि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य श्रुः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्य स्तोमे भिरौशिजः ऋजिश्वा ब्रजं दरयद्वृषभेण पिप्रोः ।

सुत्वा यद्यजतो दीदयद्गीः पुर इयानो अभि वर्षसा भूत् ॥ ११ ॥

अस्य । स्तोमेभिः । औशिजः । ऋजिश्वा । ब्रजम् । दरयत् ।

वृषभेण । पिप्रोः । सुत्वा । यत् । यजतः । दीदयत् । गीः ।

पुरः । इयानः । अभि । वर्षसा । भूत् ॥ ११ ॥

अस्येन्द्रस्य स्तोमेभिः स्तोत्रैः औशिजः उशिजः पुत्रः ऋजिश्वा एतन्नामा वृषभेण वज्रेण
वृषभेण वा युक्तं ब्रजं गोष्ठं पिप्रोः एतन्नामकस्यासुरस्य संबन्धिनं तेनापहत्य पालितं दरयद्
अदारयद् यद्यदा सुत्वा सोमस्य सोता मुयजोर्द्वनिर् इति वनिर् ह्रस्वस्यपितीति तुक् यजतो य-
ष्टौशिजोगीः स्तुतिवाचो दीदयत् दीपितवान् तथा यद्यदेयानो गच्छन् पुरः शत्रुपुराणि यद्वा पुरः
पुर इव संघीभूतानि पापानि अभिभूय अभिभवति केन साधनेन वर्षसा रूपनामैवद रूपेण
इन्द्रानुग्रहीतेन यदैवमकरोत्तदा ब्रजं दरयदिति संबन्धः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

एवामहो अंसुखक्षथाय वन्नकः पृष्टिर्हर्षसर्पदिन्द्रम् ।

स इयान कर्तस्वस्तिमस्मा इषमूर्जं सुक्षितिं विश्वमाभाः ॥ १२ ॥ १५ ॥

एव । महः । असुर । वक्षथाय । वन्नकः । पृष्टिः । उर्षः ।

सर्पत् । इन्द्रम् । सः । इयानः । कर्तस्व । स्तिम् । अस्मै । इषम् ।

ऊर्जम् । सुक्षितिम् । विश्वम् । आ । अन्तारित्यभाः ॥ १२ ॥ १५ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहृत्याग्निमत्तं वन्नकः प्रार्थयते हे असुर वल्लवन्दिन्द्र त्वां एव एवमुक्त-
प्रकारेण महो महो हविषः स्तोत्रस्य वावक्षथाय वहनाय महवः स्वर्गादेः प्रापणाय वा पृष्टिः

पादैः उपसर्पत् उपागमत् सद्यानः उपगम्यमानः सन् करति करोतु स्वस्ति अविनाशं अस्मै
वज्रकाय तथा इपमजं ऊर्जरसं सुक्षितिं सुनिवासं सम्यक् विश्वं सर्वमाभाः आहरतु ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य द्वितीये पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इति दशमे मण्डलेष्टमोनुवाकः ॥ ८ ॥

नधमेनुवाके त्रयोदशसूक्तानि तत्रेन्द्रदृष्टेति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं वन्दनपुत्रस्य दुवस्यो-
राधं वैश्वदेवं द्वादशी विष्णुः शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्तान्तं—इन्द्रदुवस्युर्वान्दनोवैश्वदेवं त्व-
न्याविष्टुर्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इन्द्रं दृष्टं मघवन् त्वावदिह जइहस्तुतः सुतपावोधि नो वृधे ।
देवेभिर्नः सविता प्रावतु श्रुतमा सर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ १ ॥

इन्द्रं । दृष्टं । मघवन् । त्वावर्त्तु । इत् । भुजे । इह । स्तुतः ।
सुतः पाः । बोधि । नः । वृधे । देवेभिः । नः । सविता । प्र ।
अवतु । श्रुतम् । आ । सर्वतांतिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ १ ॥

हे इन्द्र मघवन् धनवन् त्वं त्वावदिह त्वत्सदृशमेव शत्रुघलं हस मारय किमर्थं भुजे अ-
स्माकं भोगाय तदर्थमिहास्मिन्यज्ञे स्तुतः सन् सुतपाः सुतस्याभिपुत्रस्य सोमस्य पाता बो-
धि बुध्यस्व भवेत्पर्यः किमर्थं नोस्माकं वृधे वर्धनाय किंच देवेभिर्देवैः सह नोस्माकं श्रुतं
विश्रुतं यज्ञं सविता सर्वस्य स्वस्वकर्मसु प्रेरकोदेवः प्रावतु प्ररक्षतु । किंच सर्वतांतिं स्वार्थिक-
स्तातिल् सर्वा सर्वात्मिकां यद्वा सर्वेतायन्ते अस्यामिति सर्वतांतिः तां छान्दसोदीर्घः तादृशी-
मर्दिति अत्तद्वनीयां देवमावरमावृणोमहे ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भराय सुभरतमागमृत्वियं प्रवायवैशुचिपेकन्दर्दिष्टये ।
गौरस्ययः पर्यसः पीतिमान् शआसर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ २ ॥

भराय । सु । भरत । भागम् । ऋत्विग्यम् । प्र । वायवे ।
शुचिदृषे । कन्दत्इदृष्ये । गौरस्य । यः । पर्यसः । पीतिम् ।
आनशे । आ । सर्वज्ञातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ २ ॥

भराय संप्रापकारिणे सर्वेषां पोषकाय वा इन्द्राय ऋत्विग्यं कालेनार्त्तं प्राप्तकालं भागं
सुभरत सुष्ठु संपादयत हे ऋत्विगः तथा शुचिपे शुद्धस्य सोमस्य पात्रे कन्ददिदृष्ये शब्दित-
गमनाय वायोः शीघ्रगमने हि शब्दः पत्यक्षः तादृशाय वायवे देवाय प्रभरत भागमितिशेषः
यो देवो गौरस्य गौरवर्णस्य पशोः पर्यसः पीतिं पानमानशे प्राप्नोति तस्मै वायवे शिष्टमुक्तं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आनो देवः सविता साविपद्वयं कजूपते यजमानाय सुन्वते ।
यथा देवान् प्रीतिभूयेम पाकवदा सर्वज्ञातिमर्दिति वृणीमहे ॥ ३ ॥
आ । नः । देवः । सविता । साविपत् । वयः । ऋजुद्वयते ।
यजमानाय । सुन्वते । यथा । देवान् । प्रीतिभूयेम ।
पाकवत् । आ । सर्वज्ञातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ३ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सूर्यो नोस्माकं संबन्धिने ऋजुयते ऋजुकामाय सुन्वतेऽपि पर्वं कु-
र्वते यजमानाय वयोर्जं पाकवत् पाकोपेवं व्यवहितमप्येतद्वत् संबध्यते आसाविपद्वयं आग्निमु-
ख्येन प्रस्तौति सौतेर्ध्वन्तालेति रूपं यथा येन प्रकारेण देवान् प्रीतिभूयेम प्रीतिभूयेम भवेत्तै-
रिह सिप्रशपौ द्विविकरणा यद्वा भूपअलंकारे भौवादिकः भूपयेमेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रो अस्मे सुमना अस्तु विश्वहारा राजा सोमः सुवितस्पाध्ये तु नः ।
यथा यथामित्रा धितानि संद्धुरा सर्वज्ञातिमर्दिति वृणीमहे ॥ ४ ॥
इन्द्रः । अस्मे इति । सुमनाः । अस्तु । विश्वहर् । राजा । सोमः ।
सुवितस्य । अर्धि । एतु । नः । यथाऽथ यथा । मित्रा धितानि ।
सुमद्धुः । आ । सर्वज्ञातिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ४ ॥

इन्द्रो देवोऽस्मै अस्माकं सुमनाः सुमनस्को नुग्रहचेता अस्तु भवतु विश्वहा सर्वेष्वप्यहस्तु
राजा सोमश्च नोस्माकं सुवितस्य सुवितं स्तोत्रं अध्येतु अधिगच्छतु यथायथा येन येन प्रका-
रेणास्माकं मित्रधितानि मित्रनिहितानि धनानि सन्दधुः तथाधिगच्छतु सोमः तथेन्द्रोऽपि सुम-
ना अभस्विति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्र उक्थेन शवसा परुर्दधे बृहस्पते प्रतरीता स्यायुषः ।
यज्ञो मनुः प्रमर्तिर्नः पिता हि कृमा सर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ ५ ॥
इन्द्रः । उक्थेन । शवसा । परुः । दधे । बृहस्पते । प्रतरीता ।
असि । आयुषः । यज्ञः । मनुः । प्रमर्तिः । नः । पिता । हि । कृम् ।
आ । सर्वतांतिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ५ ॥

अयमिन्द्र उक्थेन शवसा स्तुत्येन बलेन परुः पर्वं यज्ञियमस्मदीयं वा दधे धारयति हे
बृहस्पते आयुषो ममायुष्यस्य प्रतरीता प्रवर्धयितासि भव तथा यज्ञो मनुर्मन्ता प्रमर्तिः प्रकृष्टाम-
विर्षस्य सः नः पिता पालकः सन् कं सुखं प्रयच्छतु यद्वा यज्ञो मन्त्रो बुद्धिश्च प्रत्येकं सुखं प्रय-
च्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रस्य सुनुकृतं दैव्यं सहोऽग्निर्गृहे जरिता मे धिरः कविः ।
यज्ञश्च भूद्विदये चारुः अन्तम आसर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥
इन्द्रस्य । नु । सुकृतम् । दैव्यम् । सहः । अग्निः । गृहे । जरिता ।
मे धिरः । कविः । यज्ञः । च । भूत् । विदये । चारुः । अन्तमः ।
आ । सर्वतांतिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

दैव्यं देवानां हितं सहो वचं यदस्ति तदिन्द्रस्य नु सुकृतं इन्धेण खलु सुष्ठु संपादितं य-
द्वा पराकृतं दैव्यं सहो वचं मरुत्संज्ञकमस्ति तदिन्द्रस्य नु इन्द्रसंबन्धि खलु अथवा इन्द्रस्य नु
इन्द्रस्य संबन्धि सुकृतं दैव्यं सहो देवार्हं बलमग्निर्गृहे अस्मदीये यागगृहे वर्तते इति शेषः इन्द्र-

स्य संवन्धि सुप्रु संपादितो देवानां वलभूतोऽग्निर्माहर्षस्यः सन् वर्तते इत्यर्थः सचाग्निर्जरिता देवानां स्तोत्रामेधिरः मेधोयज्ञो हविर्वा तद्वाक् कविः क्रान्तप्रज्ञो यज्ञो यष्टव्यश्च भूत् भवति कुत्र विदधे पते । किंच सोमिश्चारुधरणीयः अन्तमः अस्माकमन्तिकवयश्च ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमेपोहशोवर्गः १६ ॥

अथ सप्तमी—

नवो गुहां चरुमभूरि दुष्कृतं नाविष्टं वसवो देवहेळनम् ।

मार्किर्नो देवा अनृतस्य वर्षस आसर्वतातिमर्दितं वृणीमहे ॥ ७ ॥

न । वः । गुहां । चरुम् । भूरि । दुःकृतम् । न । आविः । इत्यम् ।

वसवः । देवहेळनम् । मार्किः । नः । देवाः । अनृतस्य । वर्षसः ।

आ । सर्वतातिम् । अर्दितम् । वृणीमहे ॥ ७ ॥

हे देवावो युष्माकं गुहा गुहायां पच्छन्ने देशे भूरि प्रभूतं दुष्कृतं पापं द्रोहमित्यर्थः न चरुम् तथा आविष्टं आविः संभूतं देवहेळनं देवानां क्रोधनं तन्निमित्तं द्रोहं न चरुम् हे वसवो वासका देवाः । किंच हे देवानोऽस्माकं अनृतस्य वर्षसो रूपस्य प्राप्तिमांकिर्माभूत् इतः परं मानुषं रूपं माभूदित्यर्थः शिष्टमुक्तं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अपामीवांसवितासाविपुत्र्यं ग्वरीं यद्वपसे धन्वद्रयः ।

प्रावायत्रं मधुपुच्छयते बृहदासर्वतातिमर्दितं वृणीमहे ॥ ८ ॥

अपं । अमीवाम् । सविता । साविपुत्रं । न्यक् । वरीयः । इत् ।

अपं । सेधन्तु । अर्दयः । प्रावां । यत्रं । मधुपुच्छुत् । उच्यते ।

बृहत् । आ । सर्वतातिम् । अर्दितम् । वृणीमहे ॥ ८ ॥

सविता सर्वस्य प्रेरकः सवितुर्देवानोऽस्माकं संवन्धनममीनां रोगं अपसाविपु अपमे रयतु अपगमयतित्यर्थः । तथावरीय इत् उरुतरमपि पापं न्यक् नो चीनमपसे धन्वद्रयः पर्वता भिमानिनो देवाः अभिपवाभ्यामनोवा एतत्सर्वं कुत्र भवत्विति चेत् उच्यते यत्र यस्मिन्पदेशे य स्मिन्यागे वा मधुरस्य सोमस्य सोवा ग्राना बृहत्पवृद्धमुच्यते स्तुयते तत्र ॥ ८ ॥

इन्द्रोदेवोस्मे अस्माकं सुमनाः सुमनस्कोनुग्रहचेताअस्तु भवतु विश्वहा सर्वेष्वप्यहस्तु
राजा सोमश्च नोस्माकं सुवितस्य सुवितं स्तोत्रं अध्येतु अधिगच्छतु यथायथा येनयेनप्रका-
रेणास्माकं मित्रधितानि मित्रनिहितानि धनानि सन्दधुः तथाधिगच्छतु सोमः तथेन्द्रोऽपि सुम-
नाअस्त्विति समन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

इन्द्रं उक्थेन शर्वसा परुर्दधे बृहस्पते प्रतरीता स्यायुषः ।

यज्ञो मनुः प्रमतिर्नः पिता हि कृमा सर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ ५ ॥

इन्द्रः । उक्थेन । शर्वसा । परुः । दधे । बृहस्पते । प्रतरीता ।

असि । आर्युषः । यज्ञः । मनुः । प्रमतिः । नः । पिता । हि । कृमा ।

आ । सर्वतांतिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ५ ॥

अयमिन्द्र उक्थेन शर्वसा स्तुत्येन बलेन परुः पर्वं यज्ञियमस्मवीयं वा दधे धारयति हे
बृहस्पते आपुषोममायुष्यस्य प्रतरीता प्रघर्षयितासि भव तथा यज्ञो मनुर्मन्ता प्रमतिः प्रकृष्टाम-
विर्षस्य सः नः पिता पालकः सन् के सुखं प्रयच्छतु यद्वा यज्ञोऽप्यनुविद्धि प्रत्येकं सुखं प्रय-
च्छतु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

इन्द्रस्य सुनुकृतं देव्यं सहोऽग्निर्गृहे जस्तिता मे धिरः कृविः ।

यज्ञश्च भूद्विदथे चार्त्तन्तम आ सर्वतांति मर्दिति वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

इन्द्रस्य । नु । सुकृतम् । देव्यम् । सहः । अग्निः । गृहे । जस्तिता ।

मे धिरः । कृविः । यज्ञः । च । भूत् । विदथे । चार्त्तः । अन्तमः ।

आ । सर्वतांतिम् । अर्दितिम् । वृणीमहे ॥ ६ ॥ १६ ॥

देव्यं देवानां हितं सहोचलं गदस्ति वदिन्द्रस्य नु सुखं इन्द्रेण खलु सुखं संपादितं य-
द्वा यत्सुखं देव्यं सहोचलं मरुत्संज्ञकमस्ति वदिन्द्रस्य नु इन्द्रसंयन्धि खलु अथवा इन्द्रस्य नु
इन्द्रस्य संयन्धि सुखं देव्यं सहोदेवार्हं चलमग्निर्गृहे अस्मदीये यागगृहे वर्तते इति शेषः इन्द्र-

प्रीणीत । अश्वान् । हितम् । जयाय । स्वस्तिऽवाहम् । रथम् ।
इत् । कृणुध्वम् । द्रोणाऽआहावम् । अवतम् । अश्वमैऽचक्रम् ।
अंसत्रऽकोशम् । सिञ्चत । नृहपानम् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजो मूर्धे अश्वान् व्यापनशीलान् बलीवर्दान् प्रीणीत उचितघातोदकादिप्रदाने-
न प्रीणयत यथा क्षेत्रकर्षणाय प्रभवन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः तथाकृत्वा हितं वपनायोचितं क-
र्षणं जयाय जयथ संपादयथ तथा रथं चयनाख्यं हलाख्यं वा स्वस्तिवाहमित् सुखस्य
याहकमेव कृणुध्वं कुरुध्वं तदर्थं द्रोणाहावं आह्वयन्त्यत्र पानार्थं बलीवर्दानित्याहावोजला-
धारः पात्रविशेषः सच द्रोणमयोद्गममयआहावोयस्य सादृशं अवतं अवटवन्निन्नभूतं अश्वचक्रं
व्याप्तक्रमणं अश्वमयचक्रं वा अंसत्रकोशं अंसत्रं कवचं यथा कार्यं रक्षति तद्वदुदकस्य कोशं कोश-
स्थानीयं नृपाणं नृणां कर्मनेतृणां पानयोग्यं ईदृशं अवतं सिञ्चत हे ऋत्विजः एवमुक्तिक्स्तुतिपक्षे।
सूक्तस्य वैश्वदेवपक्षे एवं योजना । प्रीणीत प्रीणयताश्वान् स्नानपानयोग्यान्तैः संग्रामयोग्या-
न् कुरुतेत्यर्थः हितं जयाय हितमिति क्रियाविशेषणं कथं जयाय बन्धुसुहृद्योयथाहितं भ-
वति तथा जयथ संग्रामं स्वस्तिवाहं स्वस्तीत्यविनाशनाम अविनाशवाहनं रथमित् रथं च
कृणुध्वं इदिति चार्थे अश्वं रथं च दृढं कृत्वा संग्रामभूमिं गत्वा द्रोणाहावमित्यादीनि द्विती-
यान्तानि कृपाख्यसंग्रामविशेषणानि सिञ्चतेत्यनेन संबध्यते द्रोणः द्रुममयः स एव रथ आहा-
वआहावस्थानीपोयस्य संग्रामस्य तं अवतं कूपनामैतत् कूपं संग्रामाख्यं अश्वचक्रं कूपमा-
न्तनिबद्धाश्वसदृशप्रहरणायुधवन्तं असनानि वाक्षेपणानिवा चक्राख्यायुधविशेषास्मिन् तं-
व्याप्तचरणवन्तं व्याप्तक्रमणवन्तं वा चक्रं चकतेर्वा चरतेर्वाक्रमतेर्वाक्रमयतेर्वेति निरुक्तं । अंस-
त्रकोशं अंसत्राणि धनुंषि कवचाणि च कोशस्थानानि यस्मिन् तं सिञ्चत उतिसिञ्चत नृपानं
यस्मिन् योद्धारउदकवत्पीयन्ते मार्यन्ते तं ईदृशं कूपसदृशं संग्रामं सिञ्चत हे अस्मदीयायो-
द्धारः सूक्तस्य वैश्वदेवत्वात् हे सैनिकाविश्वेषां देवानां प्रसादेन सर्वमेतत्कुरुतेत्यर्थः एवं नि-
राहावानित्यादिषु कूपरूपव्याजेन संग्रामवर्णनमवगन्तव्यं ॥ ७ ॥

अथ पंचमी-

निराहावान्कृणोतनुसंवरत्रादधातन ।

सिञ्चामहै अवतमुद्रिणं वयं सुषेकं मनुपक्षितम् ॥ ५ ॥

निः । आहवान् । कृणोतनु । सम । वरत्राः । दधातनु ।

सिञ्चामहै । अवतम् । उद्रिणम् । वयम् ।

सुषेकम् । अनुपक्षितम् ॥ ५ ॥

हे सखापआहावान् आहूयन्ते पानार्थं गावोजेत्याहावा निपानानि अत्रौचित्यादग्नि-
चयनपदेशकर्षणार्थं गोपानसाधनद्वयमयपानपात्राण्युच्यन्ते वानाहावान्निष्कृणोतन निष्कुरुत
आहूयन्तेनिपानमाहावइति निपातिवः थायादिस्वरः कृणोतन वतनवित्यादिना वतप् वेना-
दित्वाद्गुणः श्राद्धमस्तयोरावइत्याकारलोपः । किमर्थमाहावकरणं वरत्रस्थापनं चेति अत्रोच्य-
ते वयं अवतमवतं सिञ्चामहै कोदशमपदं उद्रिणं उद्रावन्तं सुषेकं सुष्ठु सेक्तुं शक्यमनुपक्षितं
अनुपक्षीणं कदाचिदप्युदकोपक्षयरहितं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

इष्कृताहावमवतंसुवरत्रंसुषेचनम् । उद्रिणंसिञ्चे अक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृतः आहावम् । अवतम् । सुष्वरत्रम् । सुषेचनम् ।

उद्रिणम् । सिञ्चे । अक्षितम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कृताहावं संस्मृताहारं अवतं अवतं द्रोणं सिञ्चे सेचयामि पुनः कीदृशमवतं सुवरत्रं
शोभनवरत्रोपेतं सुषेचनं शोभनोदकसेकोपेतं उद्रिणं उद्रावन्तं अक्षितमक्षीणं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ सप्तमी-

प्रीणीताशान्दितं जपाथस्वस्तिवाहं यमित्कणुध्वम् ।

द्रोणाद्वावमवतमश्मचक्रमसंत्रकोशंसिञ्चतानुपाणम् ॥ ७ ॥

अथ तृतीया—

युनक्तु सीरा वियुगात्तनुध्वं कृते योनौ वपते हवीर्जम् ।

गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्सृण्यः पक्वमेयात् ॥ ३ ॥

युनक्तु । सीरा । वि । युगा । तनुध्वम् । कृते । योनौ । वपत्तु ।

इह । वीर्जम् । गिरा । च । श्रुष्टिः । सभराः । असत्तु । नुः ।

नेदीयः । इत्तु । सृण्यः । पक्वम् । आ । इयात् ॥ ३ ॥

हे सत्वायोग्यं सीरा सीराणि युनक्त युद्ध्वं अनङ्गिः सह युजेलोष्टि वतनवनधनाभेति
तनवादेशः अतएवाङ्गिवाङ्गसोरलोपइत्यल्लोपाभावः तदर्थं युगा युगानि वितनुध्वं विस्तार-
यध्वं कृते च योनौ इह सीरायां वीर्जं ग्राम्यमारण्यं च वपत निधत्त तिलमाषधीहादिकं
ग्राम्यसङ्गं वेणुश्यामाकनीवारादिकं आरण्यवीजसप्तकं चाळ्हाळुष्टयोर्विवपतेत्यर्थः । सत-
ग्राम्याः कृष्टे ससारण्या अकृष्टे इत्यापस्तम्बः । तथा नोस्माकं गिरा स्तुत्या प्रशस्त्या सहा-
स्माकं श्रुष्टिरन्ते सभराः सभरं असत् भवति भवतु तथा नेदीय इव अन्तिक एव सृण्यः सृणिरं
कुशः अंकुशवद्वकोटवित्रः पक्वं स्तवमेयात् आभिमुख्येन गच्छति श्रुष्टिः सभरा असत् सृण्यः
पक्वमेयादिति चन्दानुवृत्तेर्भवायोगे प्रथमेति प्रथमस्य निघाताभावः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सीरा युञ्जन्ति कवयो युगावितन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुहया ॥ ४ ॥

सीरा । युञ्जन्ति । कवयः । युगा । वि । तन्वते ।

पृथक् । धीराः । देवेषु । सुहया ॥ ४ ॥

कवयो मेधाविनः कविजः सीरा सीराणि कर्षणसाधनानि नियुञ्जन्ति योजयन्ति यु-
गा युगान्यपि पृथक् परस्परं वितन्वते शिजपदेशानि कुर्वन्ति कीदृशाः कवयः देवेषु विषये
धीराः धीमन्तः किमर्थं सुहया सुहमिति सुखनाम सुखेच्छया सुह्यशब्दात्स्वपञ्चान्नाद्वारे
अपत्यमादित्यकारपत्ययः सुषांसुत्तुमिति तृतीयाया आकारः अथवा धीरा धीमन्तः देवेषु सु-
हया सुह्रेन देवेषु सुहं भूपादिति सुषांसुत्तुमित्यादिना विभक्त्यर्थाज्जादेशः ॥ ४ ॥

तत्र प्रथमा—

उहु॒ध्व॒ध्वंस॒मनसः॒सखायः॒सम॒ग्निमि॒न्ध्वं॒ब॒हव॒ सनी॒ळाः ।

द॒धि॒क्राम॒ग्निमु॒पसंच॑दे॒वीमिन्द्रा॑व॒तोर्व॑से॒निह॑येवः ॥ १ ॥

उत् । बु॒ध्य॒ध्वम् । स॒मन॑सः । स॒खा॒यः । स॒म् । अ॒ग्निम् ।

इ॒न्ध्वम् । ब॒हवः॑ । स॒नी॒ळाः । द॒धि॒क्राम् । अ॒ग्निम् । उ॒पस॑म् ।

च । दे॒वीम् । इ॒न्द्र॑व॒तः । अ॒वसे॑ । नि । ह॒ये । वः ॥ १ ॥

अग्निं वेध्यमाणऋत्विजोवदन्ति हे सखायः सस्विभूताऋत्विजः समनसः समानमनस्काः परस्परमद्गोधारः अन्योन्यं कर्मानुकूलाश्चर्यः तादृशापूयं उक् उत्कृष्टं बुध्यध्वं जानीध्वं उत्तरत्र युष्माकं कर्तव्यमेवोपदिशति तथाग्निं समिध्वं सम्यक् दीपयध्वं जिहन्धी दीप्तौ रौधादिकः लोटि श्रसोरछोपइत्यछोपः बहवोनेके सनीळाः समाननिवासाः एकस्यामेव शालायां निवसन्तः अहं च दधिकां एतन्नामिकां देवतां अग्निमुपसं च देवीं एतांस्त्रीन् देवानिन्द्रावतः इन्द्रेण युक्तान् धोयुष्मानवसे अस्माकं रक्षणाय नि निगरां ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

म॒न्द्रा॒रुणु॒ध्वं॒धिय॒आत॑नु॒ध्वं॒नाव॑मरि॒त्रपर॑णी॒रुणु॒ध्वम् ।

इ॒रुणु॒ध्वमा॒युधा॑रि॒रुणु॒ध्वं॒प्राञ्च॑य॒ज्ञं॒प्रण॑यता॒सखा॑यः ॥ २ ॥

म॒न्द्रा । रु॒णु॒ध्वम् । धि॒यः । आ । त॒नु॒ध्वम् । ना॒वम् ।

अ॒रि॒त्र॒पर॑णीम् । रु॒णु॒ध्वम् । इ॒रुणु॒ध्वम् । आ॒यु॒धा । अ॒रम् ।

रु॒णु॒ध्वम् । प्रा॒ञ्चम् । य॒ज्ञम् । प्र । न॒य॒त । स॒खा॒यः ॥ २ ॥

मन्द्रा मन्द्राणि मदकराणि स्तोत्राणि रुणुध्वं कुरुध्वं हे सखायः रुवि हिंसाकरणयोश्च धिन्विरुण्विरचेत्युपत्ययः अकारश्चान्तादेशः यद्वा करोवेर्व्यत्ययेन श्रुः तथा धियः कर्माणि चयनप्रदेशकर्षणादीनि चातनुध्वं विस्तारयत तथा अरित्रपरणीं कर्षणादिरूपेणारित्रेण पारयितव्यां नावं चयनाख्यां रुणुध्वं कुरुध्वं तथा आयुधा आयुधानि सीरयुगादीनि अरं अलं रुणुध्वं हे सखायः ऋत्विजः प्राञ्चं प्रागञ्चनं यत्तं यष्टव्यं अग्निं प्रणयत प्रकर्षेण नयत

ऋतुः प्राचा । जृतिता । शश्वताम् । अवः । इन्द्रः । इत् । भद्रा ।
प्रश्मतिः । सुतश्चताम् । पूर्णम् । ऊर्ध्वः । दिव्यम् । यस्थ ।
सिक्तये । आ । सर्वस्तातिम् । अर्दिनिम् । दृणीमहे ॥ ११ ॥

ऋतुपावा कर्मणां पूरकः प्राणुरणे आतोमनिजित्यादिना वनिष् जरिता स्तोता यजमानं
साधु सोमः कृतइति स्तोति यद्वा शश्वतां सर्वेषां जरयिता इन्द्रइत् इन्द्रएव सुतावतां सोमव-
तां यजमानानां अवोरक्षकोभद्रा भद्रया स्तुत्या प्रमतिः यस्येन्द्रस्य सिक्तये सैकाय पानाय
ऊर्ध्वः उद्धततरं द्रोणकलशं पूर्णं सोमेन पूर्णं भवति स एवावः स एव प्रमतिरिति ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

चित्रस्तेभानुः ऋतुप्राअभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिप्रा अर्धृष्टाः ।
रजिष्ठया रज्या पृश्वा गोस्तूतूर्पतिपर्यग्रन् दुवस्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

चित्रः । ते । भानुः । ऋतुः प्राः । अभिष्टिः । सन्ति । स्पृधः ।
जरणिष्टाः । अर्धृष्टाः । रजिष्ठया । रज्या । पृश्वा । आ ।
गोः । तूतूर्पति । परि । अग्रम् । दुवस्युः ॥ १२ ॥ १७ ॥

हे इन्द्र ते भानुः प्रकाशश्चित्रः आश्चर्यभूतः चायनीषोवा तथा ऋतुपाः सभानुरस्माकं
कर्मणां पूरकः अस्थदिरस्येवणीयः हे इन्द्र ते जरणिपाः स्तोतृणां धनस्य पूरयिष्यः अर्धृष्टाः
अन्यैरप्रधृष्टाः स्पृधः स्पर्धाः सन्ति यस्मादेवं तस्मात् रजिष्ठया ऋजुतपया रज्या रज्या गोः
पृश्वाः पशोः अग्रं दुवस्युः परिवरणमिच्छन् एतज्जामा ऋषिः परिव्रतूर्पति अभित्वरयति ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

उद्धृष्यध्वमिति द्वादशर्चं द्वितीयं सूक्तं सोमपुत्रस्य बुधस्यार्घं आवोधिष्यदिति नवमी कष्ट-
नरइत्येत्या च द्वे जगदौ चतुर्थीपष्ठौ गायत्री निराहावानिति पञ्चमी बृहती शिष्टास्त्रिष्टुभः
विश्वेदेवादेवता ऋत्विक्स्तुतिस्त्रोथोवा देवता । तथाचानुक्तान्वं-उद्धृष्यध्वं बुधः सौम्यक्रति-
क्स्तुतिर्वा नवम्यन्त्येजगदौ गायत्र्योर्गंधे पञ्चमी बृहती । गतः सूक्तविलियोगः ।

अथ नवमी—

ऊर्ध्वो॒ग्रावा॑वसवोस्तुसो॒तरि॑वि॒श्वो॒द्वेपा॑ंसिसनुत॒र्यु॒योत॑ ।
स॒नो॒देवः॑स॒विता॑पा॒युरी॒ड्य॒आस॒र्वता॑तिम॒दि॒ति॒वृणी॑महे ॥ ९ ॥

ऊ॒र्ध्वः । पा॒वा । व॒सवः॑ । अ॒स्तु । सो॒तरि॑ । वि॒श्वो । द्वेपा॑ंसि ।
स॒नुतः । यु॒योत॑ । सः । नः । दे॒वः । स॒विता॑ । पा॒युः । ई॒ड्यः ।
आ । स॒र्व॒ता॒तिम् । अ॒दि॒तिम् । वृ॒णी॒महे ॥ ९ ॥

हे वसवो देवाः सोतरि सोमाभिपवकर्तारि नयि ग्रावा ऊर्ध्वः उन्नतोस्तु तेनोच्छ्रितेन विश्वा द्वेपांसि सर्वानपि द्वेपून् सनुतः निगूढान् युयोतपृथक्कृत्व ससविता देवो नोस्माकं पायुः पाठयिता कृवापाजीत्यादिना उष्णं प्रत्ययः स ईड्यः स्तोतव्यश्च ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ऊ॒र्जगा॒वो॒यव॑से॒पीवो॑अ॒त्तन॑क्तस्य॒याःस॒दने॑को॒शो॒अ॒ङ्घ्वे॑ ।
त॒नूरे॒वत॑न्वो॒अस्तु॑भे॒पज॑मास॒र्वता॑तिम॒दि॒ति॒वृणी॑महे ॥ १० ॥

ऊ॒र्जम् । गा॒वः । य॒व॒से । पी॒वः । अ॒त्तन् । क्त॒स्य॒याः । स॒दने॑ ।
को॒शे । अ॒ङ्घ्वे॑ । त॒नूः । ए॒व । त॒न्वः । अ॒स्तु । भे॒प॒जम् ।
आ । स॒र्व॒ता॒तिम् । अ॒दि॒तिम् । वृ॒णी॒महे ॥ १० ॥

हे गावः आशिरार्थाभूयं यवसे वृणवति देशे पीवः प्रवृद्धं ऊर्जरसं अत्तन अत्त याक्त्वस्य यत्तस्य सदने गृहे कोशे गोष्ठे दोहमस्थाने अङ्घ्वे व्यंजयथ ता अत्तन तनूरेव जन्मे जनकशब्दः तनूरेव सीरमेव तन्वः सोमरसस्य भेषजमस्तु यद्वा पृथगेव वाक्यं अस्माकं तन्वोभेषजमस्तु किंच तनूरेव पशुशरीरमेव पशुना मागे सति स्वर्गस्य संपादयितुं शक्यत्वात् ॥ १० ॥

अथैकादशी—

ऋ॒तु॒ग्रावा॑ज॒रिता॑राश्व॒ताम॑व॒ह॒न्द्वा॒प्रम॑तिःसु॒ताव॑ताम् ।
पू॒र्णमूर्धो॑र्दि॒व्यंय॑स्य॒सिक्त॑प॒आस॒र्वता॑तिम॒दि॒ति॒वृणी॑महे ॥ ११ ॥

प्रीणीत । अश्वान् । हितम् । जयाथ । स्वस्तिवाहम् । रथम् ।
इत् । कृणुध्वम् । द्रोणं आहावम् । अवृतम् । अश्वमचक्रम् ।
अंसत्रकोशम् । सिञ्चत । नृपानम् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजो यूयं अश्वान् व्यापनशीलान् बलीवदान् प्रीणीत उचितघासोदकादिप्रदाने-
न प्रीणयत यथा क्षेत्रकर्षणाय मभ्यनन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः तथाकृत्वा हितं वपनापोचितं क-
र्षणं जयाथ जयथ संपादयथ तथा रथं चयनाख्यं हलाख्यं वा स्वस्तिवाहमित्वा तु तस्य
बाहकमेव कृणुध्वं कुरुध्वं तदर्थं द्रोणाहावं आह्वयन्त्यत्र पानार्थं बलीवदान्तिताहावोजला-
धारः पात्रविशेषः स च द्रोणमयोद्गममयआहावोयस्य वादृशं अवतं अवटवन्निभूतं अश्वचक्रं
व्याप्तक्रमणं अश्वमयचक्रं वा अंसत्रकोशं अंसत्रं कवचं यथा कायं रक्षति तद्वदुदकस्य कोशं कोश-
स्थानीयं नृपाणं नृपाणकर्ममेतृणां पानयोग्यं ईदृशंभवत् सिञ्चत हे ऋत्विजः एवमृत्विक्स्तुतिपक्षे
सूक्तस्य वैश्वदेवपक्षे एवं योजना । प्रीणीत प्रीणयताश्वान् स्नानपानयोग्यान् संप्राप्तयोग्या-
न् कुरुतेत्यर्थः हितं जयाथ हितमिति क्रियाविशेषणं कथं जयाथ बहुसुहृद्व्योपथाहितं प्र-
यति तथा जयथ संग्रामं स्वस्तिवाहं स्वस्तीत्यविनाशनाम अविनाशवाहनं रथमित्वा रथं च
कृणुध्वं इदिति चार्थे अश्वं रथं च दृढं कृत्वा संग्रामभूमिं गत्वा द्रोणाहावमित्यादीनि द्विती-
यान्तानि कृपाख्यसंग्रामविशेषणानि सिञ्चतेत्यनेन संबध्यते द्रोणः द्रुममयः स एव रथ आहा-
वआहावस्थानीयोयस्य संग्रामस्य तं अवतं कूपनामैतत् कूपं संग्रामाख्यं अश्वचक्रं कूपमा-
न्तनिषज्ज्ञाश्वसदृशमहरणायुधवन्तं असनानि वाक्षेपणानि वा चक्राख्यायुधविशेषास्मिन् तं-
व्याप्तचरणवन्तं व्याप्तक्रमणवन्तं वा चक्रं चकतेर्वा चरतेर्वाक्रमतेर्वाक्रमयतेर्वेति निरुक्तं । अंस-
त्रकोशं अंसत्राणि धनुंषि कवचानि च कोशस्थानानि यस्मिन् तं सिञ्चत उंसिञ्चत नृपानं
यस्मिन् योद्धारजदकवत्पीयन्ते मार्यन्ते तं ईदृशं कूपसदृशं संग्रामं सिञ्चत हे अस्मदीयायो-
द्धारः सूक्तस्य वैश्वदेवत्वात् हे सैनिकाविश्वेषां देवानां प्रसादेन सर्वमेतत्कुरुतेत्यर्थः एवं नि-
राहावान्तितादिषु कूपरूपव्याजेन संग्रामवर्णनमवगन्तव्यं ॥ ७ ॥

अथ पंचमी—

नि॒रा॒हा॒वा॒न्कृ॒णो॒त॒न॒सं॒व॒र॒त्रा॒द॒धा॒त॒न ।

सि॒ध्वा॒म॒हा॒अ॒व॒त॒मु॒द्रि॒णं॒व॒यं॒सु॒षे॒क॒म॒नु॒प॒क्षि॒तम् ॥ ५ ॥

निः । आ॒हा॒वा॒न् । कृ॒णो॒त॒न॒ । स॒म् । व॒र॒त्राः । द॒धा॒त॒न् ।

सि॒ध्वा॒म॒है । अ॒व॒त॒म् । उ॒द्रि॒णं॒म् । व॒य॒म् ।

सु॒षे॒कं॒म् । अ॒नु॒प॒क्षि॒तम् ॥ ५ ॥

हे सत्त्वाय आहावान् आहूयन्ते पानार्थं गावोत्रेत्याहावा निपानानि अत्रौचित्यादग्नि-
चयनमदेशकर्षणार्थं गोपानसाधनद्रव्यमयपानपात्राण्युच्यते तानाहावान्निष्कृणोतन निष्कृत
आहूयतेर्निपानमाहावइति निपातितः थाथादिस्वरः कृणोतन तप्तनधित्यादिना वनप् सेना-
दित्वाद्गुणः श्लाघ्यस्तयोरातइत्याकारलोपः । किमर्थमाहावकरणं वरत्रस्थापनं चेति अत्रौच्य-
ते वयं अवतमवतं सिध्वामहै कीदृशमवतं उद्रिणं उद्राववन्तं सुषेकं सुष्ठु सेक्तुं शक्यमनुपक्षितं
अनुपक्षीणं कदाचिदप्युदकोपक्षयरहितं ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इ॒ष्क॒ता॒हा॒व॒म॒व॒तं॒सु॒व॒र॒त्रं॒सु॒षे॒च॒नम् । उ॒द्रि॒णं॒सि॒ध्ने॒अ॒क्षि॒तम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इ॒ष्क॒त॒हा॒व॒म् । अ॒व॒त॒म् । सु॒व॒र॒त्रम् । सु॒षे॒च॒नम् ।

उ॒द्रि॒णं॒म् । सि॒ध्ने॒ । अ॒क्षि॒तम् ॥ ६ ॥ १८ ॥

इष्कताहावमवतं सुवरत्रं सुषेचनम् पुनः कीदृशमवतं सुवरत्रं
शोभनवरत्रोपेतं सुषेचनं शोभनोदकसेकोपेतं उद्रिणं उद्राववन्तं अक्षितमक्षीणं ॥ ६ ॥
॥ इत्यष्टमस्य पंचमेषादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ सप्तमी—

प्री॒णी॒ता॒श्वा॒न्नि॒तं॒ज॒या॒थ॒स्व॒स्ति॒वा॒हं॒र॒थ॒मि॒त्क॒णु॒ध्वम् ।

द्रो॒णा॒हा॒व॒म॒व॒त॒म॒श्म॒च॒क॒मं॒सं॒त्र॒को॒शं॒सि॒ञ्ज॒ता॒नृ॒पा॒णम् ॥ ७ ॥

प्रीणीत । अश्वान् । हितम् । जयाथ । स्वस्तिवाहम् । रथम् ।
इत् । कृणुध्वम् । द्रोणं आहावम् । अवतम् । अश्वचक्रम् ।
अंसत्रकोशम् । सिञ्चत । रुद्रपानम् ॥ ७ ॥

हे ऋत्विजो यूयं अश्वान् व्यापनशीलान् बलीवर्दान् प्रीणीत उचितघातोदकादिप्रदानेन प्रीणयत यथा क्षेत्रकर्षणाय प्रभवन्ति तथाकुरुतेत्यर्थः तथाकृत्वा हितं वपनापोचितं कर्षणं जयाथ जयथ संपादयथ तथा रथं चपनाख्यं हठाख्यं वा स्वस्तिवाहमिव सुखस्य वाहकमेव कृणुध्वं कुरुध्वं तदर्थं द्रोणाहावं आह्वयन्त्यत्र पानार्थं बलीवर्दानित्याहावोजलाधारः पात्रविशेषः स च द्रोणमथोद्गमय आहावोयस्य वाटशं अवतं अवटवन्निभूतं अश्वचक्रं व्यासक्रमणं अश्वमयचक्रं वा अंसत्रकोशं अंसत्रं कवचं यथा कार्यं रक्षति तद्वदुदकस्य कोशं कोशस्थानीयं नृपाणं नृणां कर्मनेतृणां पानयोग्यं ईदृशं अवतं सिञ्चत हे ऋत्विजः एवमृत्विक्स्तुतिपक्षे। सूक्तस्य वैश्वदेवपक्षे एवं योजना । प्रीणीत प्रीणयताश्वान् स्नानपानयोग्यान्तैः संग्रामयोग्यान् कुरुतेत्यर्थः हितं जयाथ हितमिति क्रियाविशेषणं कथं जयाथ बन्धुसुहृदयो यथाहितं भवति तथा जयथ संग्रामं स्वस्तिवाहं स्वस्तीत्यविनाशनाम अविनाशवाहनं रथमिव रथं च कृणुध्वं इदिति चार्थे अश्वं रथं च दृढं कृत्वा संग्रामभूमिं गत्वा द्रोणाहावमित्यादीनि द्वितीयान्तानि कूपारख्यसंग्रामविशेषणानि सिञ्चतेत्यनेन संबध्यते द्रोणः दुग्मयः स एव रथ आहाव आहावस्थानीयोयस्य संग्रामस्य तं अवतं कूपनामैतत् कूपं संग्रामाख्यं अश्वचक्रं कूपमन्तनिबद्धाश्वसदृशप्रहरणायुधवन्तं असन्तानि बाक्षेपणानि वा चक्रारूपायुधविशेषा यस्मिन् तं व्यासचरणवन्तं व्यासक्रमणवन्तं वा चक्रं चकते वा चरते वा क्रमते वा क्रमयते वेति निरुक्तं । अंसत्रकोशं अंसत्राणि धनूंषि कवचाणि च कोशस्थानानि यस्मिन् तं सिञ्चत उस्मिञ्चत नृपानं यस्मिन् योद्धारुदकवत्पीयन्ते मार्यन्ते तं ईदृशं कूपसदृशं संग्रामं सिञ्चत हे अस्मदीयायोद्धारः सूक्तस्य वैश्वदेवत्वात् हे सैनिका विश्वेषां देवानां प्रसादेन सर्वमेतत्कुरुतेत्यर्थः एवं निरहावानित्यादिषु कूपरूपव्याजेन संग्रामवर्णनमवगन्तव्यं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

व्रजं रुणुध्वंसहि वोनृपाणो वर्मसीव्यध्वं बहुला पृथूनि ।
पुरः रुणुध्वमायसी रधृष्टा मावः सुसोच्चमसो दंहता तम् ॥ ८ ॥

व्रजम् । रुणुध्वम् । सः । हि । वः । नृपानः । वर्म । सीव्यध्वम् ।
बहुला । पृथूनि । पुरः । रुणुध्वम् । आयसीः । अर्धृष्टाः ।
मा । वः । सुसोत् । चमसः । दंहता । तम् ॥ ८ ॥

हे ऋत्विजो व्रजं रुणुध्वं व्रजं गोष्ठं कुरुध्वं आशिरदोहार्थं गोस्थानं कुरुत सहि सखलु
वोनृपानः नेतृणां देवानां पातव्यः देवपानसाधन इति सान्नायरूपेण वा आशिररूपेण वा गोः
पयआदिकं देवाः पिबन्ति खलु वर्म वर्माणि सीव्यध्वं वर्मवत् प्रधानस्योभपत आच्छादकत्वाद्
मयाजादीनि प्राच्यानि प्रतीच्यानि चांगानि वर्माणि तानि सीव्यध्वं दलयध्वं कुरुध्वमित्यर्थः ।
कीदृशानि वर्माणि बहुला बहुलानि अनेकानि तानि च पृथूनि विस्तीर्णानि तथा पुरः पुराणि
धिष्ण्यादीनि यष्टव्यानां देवानां वा पुरः शरीराणि आयसीः अयोमयवत् सारभूताः अर्धृष्टाः
अन्यैरर्धृष्टाः पूरणीयाग्रहावा पुरइत्युच्यन्ते तानुकलक्षणान् कुरुत वो युष्मदीयध्वमसो यज्ञा-
रव्योभक्षणसाधनध्वमस एव वा चमसपक्षे सामान्यैकवचनं मासुसोत् मासवेत् स्रवते लंडि ब-
हुलं छन्दसीति शपः श्लुः तं दंहता दृढीकुरुत यथाधिकलो न भवति तथा कुरुत दृढदृढिबृद्धौ
भौवादिकः तस्माज्जोति इदित्वानुम् ऋत्विक्स्तुतिपक्षे एवं । वैश्वदेवपक्षे अस्मदीयायोद्धारो-
प्यं नरोयोद्धारः पिबन्ति प्रत्यर्थिनां प्राणानिति नृपाणः सदादशो युष्मदीयः खलु गोष्ठपक्षे न-
राणां पानसाधनः सखलु पातेः करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् वर्म वर्माणि कवचानि सीव्यध्वं
बहुलानि पृथूनि च यथाभवन्ति तथा पुरः पुरोः रुणुध्वमायसीरन्यैरर्धृष्टाश्च वध्वमसः अदन-
साधनमासुसोत् मासवेत् तं दंहते विदेवतानुग्रहलम्बवलो वदति ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

आवोधिष्यं यज्ञियां वर्तुत ये देवा दिवा यं जतां यज्ञियां मिह ।
सानो दुही यद्यवंसे वगृत्वी रुहसंधारा पर्यसामुही गोः ॥ ९ ॥

आ । वः । धियम् । यज्ञियाम् । वर्ते । ऊतये । देवाः । देवीम् ।
यजताम् । यज्ञियाम् । इह । सा । नः । दुहीयत् । यवसा इव ।
गत्वी । सहस्रं धारा । पयसा । मही । गौः ॥ ९ ॥

हे देवाः स्तोतारऋत्विजोवोयुष्माकमृतये यज्ञियां यज्ञार्हा धियं बुद्धिं आवर्ते प्रवर्तये य
द्वा हे देवाऋत्विजोवोयज्ञियां धियं युष्माकं कर्तव्यत्वेन संबन्धिनोमस्माकं ऊतये रक्षणाय आवर्ते
अपिवा देवा एव संबोधाः हे देवावोयुष्माकं धियं बुद्धिं आवर्ते आवर्तयामि किमर्थं ऊतये-
स्माकं रक्षणाय कीदृशीं धियं यज्ञियां यज्ञार्हा देवीं चोत्तमानां यजतां पूज्यां इहास्मिन्यागे
अस्यां भूमौ वा एकोयज्ञियामिति शब्दः पूरणः सा धीर्नोस्माकं दुहीयत् दुसात् । तत्र दृष्टान्तः—
यवसेवा यवसानि भक्षयित्वेव गत्वी पुनर्गोष्ठं गत्व पृथ्वीति शब्द पयसा सहस्रधारा मही महती
गौर्यथा दुग्धे तद्वत् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आनूपिञ्चहरिमीन्द्रोरुपस्थेवाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ।
परिष्वजध्वं दशकक्ष्याभिरुभेधुरौ प्रतिर्वह्निं युनक्त ॥ १० ॥

आ । तु । सिञ्च । हरिम् । ईम् । द्रोः । उपस्थे । वाशीभिः ।
तक्षत् । अश्मन्मयीभिः । परि । ष्वजध्वम् । दश । कक्ष्याभिः ।
उभे इति । धुरौ । प्रति । वह्निम् । युनक्त ॥ १० ॥

हे अध्वर्यो त्वं एनं हरिहरितवर्णं सोमं द्रोः द्रुमविकारस्य पात्रस्योपस्थ उपरि आसिञ्च
आसेकं कुरु तुङ्गति पूरणः । तदर्थं हे पात्रसंपादिनः अश्मन्मयीभिः अयःशिलासारभूताभिः वा-
शीभिस्तक्षत पात्राणि । नकारोपजनञ्छान्दसः पयसः दित्वात् डीप् । तानि पात्राणि सोमपूर्णानि
दश दशसंख्याकानि कक्ष्याभिः प्रकारैः पर्यायेण परिष्वजध्वं संस्करुध्वं आसादयत यद्वा
वाशीभिरश्मन्मयीभिर्हविर्धानशकटे तक्षत तेच दशकक्ष्याभिर्दशसंख्याकाभीरन्मूभिः परिष्वजध्वं
उभे धुरौ युगसंबन्धिन्यौ बद्धौ बाहकावनद्वाहौ युनक्त अथवायं मंत्रश्चपनक्षेत्रकर्षणसाधनह-
स्तविषयतया व्याख्येयः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

उभेधुरौवह्निरापिब्दमानोन्तयोनिवचरतिद्विजानिः ।

वनस्पतिवनआस्थापयध्वनिपूदधिध्वमखनन्तउत्सम् ॥ ११ ॥

उभे इति । धुरौ । वह्निः । अपिब्दमानः । अन्तः । योनाइव ।

चरति । द्विजानिः । वनस्पतिम् । वने । आ । अस्थापयध्वम् ।

नि । सु । दधिध्वम् । अखनन्तः । उत्सम् ॥ ११ ॥

हविर्धानशकटस्योभे धुरौ आपिब्दमानः आशब्दमानोवह्निराहकोनह्वान् योनावन्तरिव द्वि-
जानिः द्विजायः तयोन्तश्चरति तंवनस्पतिं वनस्पतिविकारं शकटं वने वनसंबन्धिनि वृक्षे मेधी-
भूते इत्यर्थः तत्रास्थापयध्वं यद्वा वने वननीये देशे आस्थापयध्वं आस्थापयत पश्चात्तत्रर्थं
सोमं सु सुष्टु निदधिध्वं सुखं यथा भवति तथा स्थापयतासंयां अभिपवमदेशे वा पश्चादुत्तं
तदसंअखनन्त संपादयतेत्यर्थः । अथवायमपि मंत्रः कर्षणपरोव्याख्येयः । यस्य लांगलस्योभे
धुरावपिब्दमानः शब्दमानोवह्निरनह्वान् अन्तयोनाविवेत्यादि समानं तादृशं वनस्पतिं वनस्प-
तिविकारं लांगलं वने वननीये वपनार्थं कर्षणमदेशे आस्थापयध्वं सु सुष्टु सर्वत्र तं लांगलं
निदधिध्वं उत्तं सेकसाधनं गर्तं सिक्तं वा प्रदेशं अखनन्तः ॥ ११ ॥

पठेहनिब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे कपृन्तरइत्येषा-कपृन्तरोयद्धमाचीरजगन्तेतिचैतेइति ।

सैषा द्वादशी-

कपृन्तरःकपृथमुदधातनचोदयतखुदतवार्जसातये ।

निष्टिच्यःपुत्रमाच्यावयोतयइन्द्रंसुवाधंइहसोमंपीतये॥ १२॥ ११॥

कपृत् । नरः । कपृथम् । उत । दधातुन् । चोदयत । खुदत ।

वार्जसातये । निष्टिच्यः । पुत्रम् । आ । च्यवय । ऊनये ।

इन्द्रम् । सुवार्धः । इह । सोमं पीतये ॥ १२ ॥ ११ ॥

हेनरोनेतारऋत्विजः एषइन्द्रः कपृत् सुखस्यपूरकोयष्टूणां स्तोतृणांच कमिति सुखनाम
तं कपृत् सुखस्म पूरयितारमिन्द्रं चोदयत घेरयत खुदत खुदत व्रीडयत खुदं व्रीडायां भीमा
दिकः व्यत्ययेन शः रेफलोपछान्दसः संपिष्ट संस्कृतेत्यर्थः किमर्थं राजसातये अन्नस्य

लाभाय तदेवाह—हेहोतः निष्टिभ्यः पुत्रं निर्दिष्टं दिष्टिं स्वसपत्नीं गिरतीति निष्टिमीरदितिः तस्याः पुत्रमिन्द्रं सन्नाधः सहपापैः प्रयासरूपैः कर्मभिर्चाध्यन्तइति सन्नाधकृत्विजः तथाविधायूयं सोमपीतये तस्य सोमपानापोतयेस्माकं रक्षणाय वा च्यवय व्यत्ययेनैकवचनं आच्याव-यतेत्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

प्रतेरथमिति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तं भर्माश्वपुत्रोमुद्रलक्ष्मिः आद्या तृतीया अन्त्याचेति तिस्रोबृहत्पः शिष्टानव त्रिष्टुभः द्रुघणोनाम मुद्गरः तदेवत्यमिदं इन्द्रदेवत्यं वा । तथाचानुक्रा-न्तं—प्रतेमुद्रलोभार्म्यश्वोद्रुघणेन वृषभेण चार्जिजिगायेति द्रौघणंवाद्यातृतीयात्याच बृहत्पइति । गतोविनियोगः । अत्राहुः—मुद्रलस्य हतागावश्वोरैस्त्यक्ता जरद्ववं । सशिष्टं शकटे कृत्वा ग-त्वैकजगुराहवं ॥ १ ॥ द्रुघणं युयुजेन्यत्र चौरमार्गानुसारकः । द्रुघणं चाग्रतः क्षित्वा चौरै-रभ्योजगृहे स्वगाइति ॥ २ ॥ तथा निरुक्तेपीयं कथा सूचिता—मुद्रलोभार्म्यश्वकपिद्वृषभं च-द्रुघणंचयुक्ता संग्रामे व्यवहृत्यार्जिं जिगायेति ।

तत्र प्रथमा—

प्रतेरथमिथूकृतमिन्द्रोवतुष्टुण्या ।

अस्मिन्नाजौपुरुहूतश्रवाय्येधनभक्षेपुनोव ॥ १ ॥

प्र । ते । रथम् । मिथूःकृतम् । इन्द्रः । अवतु । घृष्णुःइत्या ।

अस्मिन् । आजौ । पुरुःहूत । श्रवाय्ये । धनभक्षेपु । नः । अवा ॥ १ ॥

हेमुद्रल ते रथं मिथूकृतं मिथःकृतं असहायं कृतं अथवा मिथुरिति मिथ्यानाम अ-श्वदिभिः शून्यं कृतं घृष्णुया धर्षणशीलइन्द्र अवतु रक्षतु यद्वा घृष्णुया धर्षणशीलेन वज्रे-ण उभयत्र सुपांसुलुगिति सुपोयाजादेशः । अथ प्रत्यक्षकृतः हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र अ-स्मिन्नाजौ संग्रामे अपहतगोभिश्चौरैः कृते संग्रामे कीदृशे श्रवाय्ये श्रोतव्ये विश्रुतइत्यर्थः श्रुदक्षीत्यादिना आध्यप्रत्ययः धनभक्षेषु अस्माहु गोरूपधनभजनकामेषु सत्सु यद्वा गोरूपध-नस्य भक्षकेषु चौरिषु जेतव्येषु सत्सु नोस्मानवरक्ष ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्स॒म॒वा॒तो॒व॒ह॒ति॒वा॒सो॑ अ॒स्या॒ अ॒धि॒र॒थं॒ य॒द॒ज॑य॒त्स॒ह॒स्रं॒ म॒ ।
र॒थी॒र॒भू॒मु॒द्र॒ला॒नी॒ग॒वि॒ष्टौ॒भ॒रे॒क॒ृतं॒ व्य॒चे॒दि॒न्द्र॒से॒ना ॥ २ ॥

उत् । स्म । वा॒तः । व॒ह॒ति॒ । वा॒सः । अ॒स्याः । अ॒धि॒र॒थम् ।
यत् । अ॒ज॑यत् । स॒ह॒स्रम् । र॒थीः । अ॒भू॒त् । मु॒द्र॒ला॒नी । गो॒इ॒ष्टौ ।
भ॒रे । क॒ृतम् । वि । अ॒चे॒त् । इ॒न्द्र॒से॒ना ॥ २ ॥

अस्याः रथीरभूमुद्रलानीइति वक्ष्यमाणत्वादस्य मुद्रलस्य पत्न्याः सारथिभूतायाः वा-
सोऽशुकं वातोवायुरुवहति ऊर्ध्वं प्रापयति अमजनितस्वेदापनयाम अथवा शीघ्ररथधावनज-
नितोवायुरशुकं चालयतीत्यर्थः । कदेत्युच्यते—यद्यदाधिरथं अधिकं रथमारुह्य सहस्रं सह-
स्रसंख्याकं गोसंघमजयत्तदा यत् यागोसहस्रमजयत् अस्याइतिवा योज्यं यद्योगाजयतेर्ननि-
घातः गविष्टौ गवामपहतानामेषणे मुद्रलानी मुद्रलस्यस्त्री रथीरभूत् सारथिरभवत् छान्दसआ-
नुक् इन्द्रसेनास्तुत्या परितुष्टस्येन्द्रस्य सेनानी यद्वा इन्द्रस्य शत्रूणां दारयितुः मुद्रलस्य सेना-
नीरूपा मुद्रलानी भरे संग्रामे कृतं संपादितं गोसंघं व्यचेत् व्यचिनोत् शत्रुभ्यः पृथक्कृतवती
चयतेर्लङ्घिबहुलं छन्दसोति विकरणस्य लुक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒न्त॒र्य॒च्छ॒जि॒घा॑स॒तो॒व॒ज्रं॒भि॒न्द्रा॒भि॒दा॑स॒तः॒ ।

दा॒सं॒स्प॒वाम॑प॒त्रा॒र्य॑स्य॒वा॒स॒नु॒त॒र्य॑व॒याव॑धम् ॥ ३ ॥

अ॒न्तः । य॒च्छ॒ । जि॒घा॑स॒तः । व॒ज्रं॒ । इ॒न्द्र॒ । अ॒भि॒दा॑स॒तः ।
दा॒सं॒स्य॒ । वा॒ । म॒घ॒इ॒व॒न् । आ॒र्य॑स्य॒ । वा॒ । स॒नु॒तः । य॒व॒य॒ । व॒ध॒न् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र जिघांसतोहन्तुमिच्छतः अभिदासतः अभिद्रुसतः शत्रोर्वैज्यन्तर्येच्छ अन्तर्गमय ।
तदेवाह—हेमघपत्र धनवनिन्द्र दासस्यरा उपशोषास्यात्पस्य आर्यस्याभिघन्तव्यस्य महतोवा
शत्रोः यथं वज्रनामैव हननसाधनं बलं सनुतः अन्तर्हितनामैव अन्तर्हितं गूढं प्रयुज्यमानं-
ययप पृथक्कृत ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उद्रोहृदमपिवज्जह्पाणःकूटंस्मत्तुंहृदमिमांतिमेति ।

प्रमुष्कभारःश्रवश्च्छमानोजिरंवाहूअभरत्तिपांसन् ॥ ४ ॥

उद्रः । हृदम् । अपिवत् । जह्पाणः । कूटम् । स्म । तुंहत् ।

अभिहर्मातिम् । एति । प्र । मुष्कऽभारः । श्रवः । इच्छमानः ।

अजिरम् । बाहू इति । अभरत् । सिपांसन् ॥ ४ ॥

अत्र वृषभः स्तूपते वृषभः उद्रउदकस्य हृदं अगाधजलाशयमपिवत् जह्पाणः अत्यन्तं हपितः सन् तथाकूटं पर्वतशृंगं चौरैर्गोपिधानार्थं निहितं तुंहत् स्म शृंगेण विहिंसितवान् व्यदारयदित्यर्थः । तथा कृत्वा अभिमातिमेति शत्रुं गच्छति हन्तुं पश्चान्मुष्कभारः प्रवृद्धमुष्कः प्रवृद्धस्य वृषभस्य हि मुष्कवृद्धिर्भवति तथा प्रवृद्धोवृषभः श्रवः श्रूयतइति श्रवोयशः इच्छमानः इच्छन् अजिरं गमनशीलं शत्रुं बाहू बाहुभ्यां बाह्वोर्वा माभरत् महत्त्वान् यद्वा अजिरमिव क्षिपनाम क्षिपं सिपांसन् संभकुमिच्छन् बाहू माभरत् पसारितवानित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

न्यक्रन्दयन्नुपयन्तएनममेहयन्टपसमध्यआजेः ।

तेनसूभर्वशतवत्सहस्रंगवांमुद्रलःप्रधनेजिगाय ॥ ५ ॥

नि । अक्रन्दयन् । उपयन्तः । एनम् । अमेहयन् । वृषभम् ।

मध्ये । आजेः । तेन । सूभर्वम् । शतवत् । सहस्रम् ।

गवांम् । मुद्रलः । प्रधने । जिगाय ॥ ५ ॥

मुद्रलआह तेनेति तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यमेनं वृषभं न्यक्रन्दयत् नितरां क्रन्दनमकुर्वन् के उपयन्तः समीपे गच्छन्तो नराः यथा प्रचण्डेन क्रन्दनेन शत्रवोभीताः पलायन्ते तथा कुर्वन् किं वृषभं वर्षकं सेकारं आजेः संग्रामस्य मध्ये अमेहयन् मूत्रपुरीषोत्सर्गविश्रामार्थं कारितवन्तः सूभर्वं भवतिरत्तिकर्मा शोभनचणकादिभक्षकं साहशोयथाभवति

तथा कृतेत्यर्थः । यदैतद्वोसहस्रविशेषणं तेन उक्तरूपेण वृषभेण सूत्रं सुष्ठु यवसास्वादि
शतवच्छतोपेतं गवां सहस्रं मुद्गलपलनामाहं पधने संग्रामे जिगाय अजैपं ॥ ५ ॥

अथ पृथी—

कृकद्वेवृषभोयुक्तआसीदवावचीत्सारथिरस्यकेशी ।

दुधैर्युक्तस्यद्रवत सहानसक्च्छन्तिष्मानिष्पदोमुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

कृकद्वे । वृषभः । युक्तः । आसीत् । अवावचीत् । सारथिः ।

अस्य । केशी । दुधैः । युक्तस्य । द्रवतः । सह । अनसा ।

क्च्छन्ति । स्म । निःस्पदः । मुद्गलानीम् ॥ ६ ॥ २० ॥

कृकद्वे हिंसनाय शत्रूणां वृषभोवर्षिता गौर्युक्तआसीद रथे संबद्धोभूत् केशी केशवान्
प्रमहवान् अस्परान्तोरथस्य वा सारथिर्मुद्गलानीत्यर्थः सारथ्यप्रियापेण केशीति पुङ्क्तिगता अवा-
वचीत् वृषभभयजनकं शत्रुभयजनकं वा क्रोशं अकरोत् अथवा केशी केशिनी सारथिरस्य अ-
मुमित्यर्थः अमुं वृषभं शब्दमकारयत् वचपरिभाषणे इत्यस्य केवलस्य अन्तर्णीहण्यर्थस्य
यद्भुगन्तस्य लङ्ङि रूपं अथवा अस्य सारथिः सहायभूतः केशी प्रकृष्टकेशोवृषभः अवावचीत्
भृशमशब्दयत् । एवंभूतस्य दुधैः दुर्धरस्य अनसा सह द्रवतः शीघ्रं शत्रुमध्ये रथेन सह धा-
पतोवृषभस्य भयंकरशब्देन निष्पदो निर्गच्छन्तोयोद्धारोमुद्गलानीं मुद्गलस्य योषितं सारथि-
भूतां प्रति क्च्छन्तिष्म अगच्छन्तित्यर्थः पाघेत्यादिना क्च्छादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ सप्तमी—

उत्प्रथिमुदहन्नस्पविद्वानुपायुनृग्वंसंगमत्रशिक्षन् ।

दन्द्रउदावत्पतिमघ्यानामरंहतपद्याभिःकुकुद्धान् ॥ ७ ॥

उत् । प्रथिम् । उत् । अहन् । अस्य । विद्वान् । उप । अयुनृक् ।

वंसंगम् । अत्र । शिक्षन् । दन्द्रः । उत् । आवत् । पतिम् ।

अघ्यानाम् । अरंहत । पद्याभिः । कुकुद्धान् ॥ ७ ॥

उतापिच विद्वान्मुद्रलोस्य रथस्य प्रथिं प्रधिरथच्छिदकाष्ठप्रान्तकाष्ठः सच रथावयवा-
नामुपलक्षकः रथावयवमुदहन उदगमयत् रथं सन्ननाहेत्यर्थः । तदनन्तरमत्र रथे वंसगं वन-
नीयगमनं वृषभं शिक्षन् शिक्षयन् रज्जुपु स्थापन् उपायुनक् रथसमीपे युगे अयोजयत् यु-
जेलंडि त्रिपोहलुड्यादिलोपः एवंसति इन्द्रोदेवः अघ्नानां अहन्तव्यानां गवां पतिं उवउल्ल-
ष्टमावत् रक्षामकरोत् पश्चात्ककुच्चान् वृषभः पद्याभिः सरणिभिः अरंहत् वेगेनागमवरहिर्गत्य-
र्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

शुनमप्राव्यचरत्कपदीवरत्रायांदावांनक्षमानः ।

नृम्णानि कृण्वन्बृहवेजनायगाःपस्पशानस्तविपीरधत् ॥ ८ ॥

शुनम् । अप्राव्य । अचरत् । कपदी । वरत्रायां ।

दाव । अक्षनक्षमानः । नृम्णानि । कृण्वन् । बृहवे ।

जनाय । गाः । पस्पशानः । तविपीः । अधत् ॥ ८ ॥

शुनमिति सुखनाम सुखं यथाभवति तथा अप्राव्य अप्रापवोदः तद्वान् छान्दसोविनिः
कपदी कपडवान् अचरत् संचरति । किंकुर्वन् वरत्रायां वधौ दारुकाष्ठं रथांगभूतमानक्षमानः
सर्वतोबध्नन् पुनः किंकुर्वन् बृहवे जनाय स्वपुत्रभृत्यादिलक्षणाया नृम्णानि धनानि शत्रुसंव-
न्धीनि सुखानिवा कृण्वन् गाः पस्पशानः स्पृशन् स्पृशवाधनस्पर्शनयोः छान्दसोल्लिखि
कानच् एवंकुर्वन् तविपीर्बलानि अधत् धत्ते जयंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इमंतंपश्यत्पशस्ययुञ्जंकाष्ठायामध्येद्रुघुणंशयानम् ।

येनजिगायंशतवंसहस्रंगवामुद्रलःपृतनाज्येषु ॥ ९ ॥

इमम् । तम् । पश्य । पशस्य । युञ्जम् । काष्ठायाः । मध्ये ।

द्रुघुनम् । शयानम् । येन । जिगायं । शतह्वत् ।

सहस्रम् । गवाम् । मुद्रलः । पृतनाज्येषु ॥ ९ ॥

कंचनसखायं सेनादिसहायाभावेन जयविषये उपहासं कुर्वाणं प्रतिब्रवीति राजाद्रु-
घणेन वृषभेण चार्जिं जिगायेत्युक्तत्वात् पूर्वं वृषभोवर्णितः अत्रद्रुघणोवर्ण्यते हेसखे तमिमं
द्रुघणं पश्य कीदृशमिममिति उच्यते युजेरसमासेद्वि नुम् युञ्जे युज्यते इति युक् सखावृष-
भस्य सखिभूतं वृषभोयावन्तमर्थं साधयति तावन्तमेव साधयन्तमित्यर्थः। पुनः कीदृशं काष्ठा-
यामभ्ये । आज्यन्तोपिकाष्ठा उच्यते इति निरुक्तं । आज्यं तस्य मध्ये संग्राम इत्यर्थः । तत्र श-
यानं हन्तव्यात् सर्वांश्च हत्वा सुखेन स्वपन्तं निर्व्यापारत्वेन वर्तमानं ईदृशं द्रुममयं घनं पश्येत्प-
र्थः येन द्रुघणेन शतवत् शतोपेतं गवां सहस्रं घृतनाभ्येषु संग्रामे जिगाय अहमजैषु तमिमं
पश्येति समन्वयः जयतोर्लिट् सन्लिटोर्जेरित्यभ्यासादुत्तरस्य कुत्वं भिषोणल् ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

आरेअघाकोन्वी१त्थाददर्शयंयुञ्जन्तिन्वास्थापयन्ति ।

नास्मैतृणन्नोदकमाभरन्त्युत्तरोधुरोवहतिप्रदेदिशत् ॥ १० ॥

आरे । अघा । कः । नु । इत्था । ददर्श । यम् । युञ्जन्ति । तम् ।

ऊँ इति । आ । स्थापयन्ति । न । अस्मै । तृणम् । न । उदकम् ।

आ । भरन्ति । उत्तर्ः । धुरः । वहति । प्रदेदिशत् ॥ १० ॥

यआरे समीपएव अघा अघानि दुःखानि शत्रुरूपाणि करोति तं कोनगेनु इदानीं इत्था
इत्थं ददर्श पश्यति । किंच यं द्रुघणं युञ्जन्ति रथे तम् तमेवास्थापयन्ति आरोहयन्तीत्यर्थः ।
अथवा यं रथे युञ्जति तमेव महरणार्थमास्थापयन्ति उभयविधकार्यमेकः करोतीत्यर्थः । किं-
चास्मै तृणं नाभरन्ति नाहरन्ति तथोदकं नाहरन्ति ह्यप्रदोर्भदिति भत्वं ईदृशोद्रुघण उत्तरोदक्षि-
णस्य वृषभस्य स्वयमुत्तरः सन् धुरोरथभारस्य रथधुरं वहति प्रदेदिशत् प्रकर्षेण जयं स्वामिने
प्रदिशन् शत्रूणां वा भयं प्रदिशन् वहति दिशतिसर्जने इत्यस्माच्छ्रुगन्ताच्छतरिरूपं ॥ १० ॥

अथैकादशी—

परिहृक्तेवपतिविद्यमानट्पीप्यानाकुचक्रेणेवसिञ्चन् ।

एवैप्याचिद्रप्याजयेमसुमङ्गलंसिर्नवदस्तुसातम् ॥ ११ ॥

परितृक्ताद्दिव । पतिविधम् । आनट् । पीप्याना ।
कूचक्रेणद्दिव । सिञ्चन् । एषद्दृष्ट्या । चित् । रथ्या ।
जयेम् । सुहृद्वलम् । सिनद्वत् । अस्तु । सातम् ॥ ११ ॥

अत्र मुद्रलानी सारथिः स्तूयते—एषा मुद्रलानी परितृक्तेव वृजीवर्जने परित्यक्ता पत्या
पत्यावियुक्ता योपिदिव सा यथा पतिविधं विद्योवेद्योऽंभनीयः पतिश्चासौ विद्यश्चपतिविद्यमानशे
तद्वत्पतिविधं आनट् आनट् व्याप्तिकर्मा नशेर्लुङि मन्वेधसेति च्लुङ् छन्दस्यपि दृश्यतइत्यन-
जादीनामप्याडागमः अश्नोतेर्वा ङिति नलोपश्छान्दसः तथा पतिसमीपं सारथित्वेनागत्य पी-
प्याना वर्धमाना भवति किमिव कूचक्रेणेव सिञ्चन् कुः पृथिवी तस्याश्चक्रोवल्लयः कूचक्रः तेन
वर्षणीयत्वेन निमित्तेन सिञ्चन् जलवर्षन् मेघइव समथा अन्तरिक्षे स्वल्पमात्रोपि वर्षणसमये
महान् भवति तद्वदियमपि शत्रुमध्ये शरधारावर्षन्ती वर्धतइत्यर्थः । तथा एषैष्या एषितव्यो-
गोसंघः एषः तमिच्छतीत्येषैषी ईदृश्या तयारथ्या सारथिभूतया जयेम् शत्रुभिरपहतं गोसंघं
तस्याः सातं दत्तं संभजतं वा सुमंगलं शोभनमंगलवत् सिनवत् सिनमन्त्रं तद्वच्चास्तु गोरूपा-
भवच्च भवतु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

त्वंविश्वस्यजगतश्चक्षुरिन्द्रासिचक्षुषः ।
वृषायदाजिं वृषणासिपांससिचोदयन्वधिणायुजा ॥ १२ ॥ २१॥
त्वम् । विश्वस्य । जगतः । चक्षुः । इन्द्र । अस्ति । चक्षुषः ।
वृषा । यत् । आजिम् । वृषणा । सिसांससि । चोदयन् ।
वधिणा । युजा ॥ १२ ॥ २१ ॥

सूक्तस्य विकल्पेनैन्द्रत्वात् आर्दाविन्द्रस्य स्तुतत्वाद् तेषि इन्द्रः स्तूयते । हेइन्द्र त्वं विश्व
स्य सर्वस्यजगतः चक्षुषः चक्षुष्मतः पश्यतोवाजगतः चक्षुरसि प्रत्येकमुत्पत्तिविशिष्टचक्षुःस-
न्द्वावेपि सर्वस्य साधारणं चक्षुरसि त्वया द्रष्टव्यानैहिकामुष्मिकपदार्थान्पश्यन्तीत्यर्थः त्वामेव
हि यज्ञादिना लब्ध्वा पुरुषार्थान् साधयन्ति यद्वा विश्वस्य जगदोयन्निजं चक्षुरस्ति तस्यापि •

चक्षुषस्त्वं चक्षुरसि यद्यस्मात् वृषा अभिमतवर्षकस्त्वं आर्जिं मुदुलस्य मम संभारं वमिणा पा-
शेन युजा युजौ मुक्तौ वृषणा वृषणौ वर्षकावश्वौ रथे योजयित्वा चोदयन् शत्रुषु प्रेरयन्
सिपाससि आर्जिं संभ्रुकुमिच्छसि तस्माच्चक्षुरसि ॥ १२ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

आशुःशिशानइति त्रयोदशर्चं चतुर्थं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य अप्रतिरथनाम्नभार्यं षयोदश-
मुष्टुर् शिष्टास्त्रिदशः बृहस्पतेपरिदीपेत्यस्याबृहस्पतिर्देवता अग्नीषां चित्तमित्यस्या अप्वात्प्या
देवी देवता शिष्टाऐन्द्राः त्रयोदशी विकल्पेन मारुती तथाचानुक्रान्तं—आशुः सप्तोत्तैन्द्रोमतिर-
थध्वगुर्थां बार्हस्पत्योपान्पाव्यादेव्यन्यानुष्टुम्मारुतोवेति । तान्निचित्येकतौ चित्तमिषु मणी-
यमानेषु दक्षिणतोव्रजता ब्रह्मणैतत्सूक्तं अप्यं । तथाचसूत्रितं—दक्षिणतश्चव्रजं जपत्याशुःशि-
शानइतिसूक्तं समाप्येति । ब्रह्माप्रतिरथंजपित्वेतिच । युद्धार्थं राज्ञः सन्नहनेअनेन सूक्तेन
राजा ईक्षितव्यः । सूत्रितं अथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथे शासनसौषर्णेति ।

तत्र प्रथमा—

आशुःशिशानोष्टुभोनभीमोर्षनाघनःक्षोभेणश्चर्षणीनाम् ।
संकन्दनोनिमिषएकवीरःशतंसेनांअजयत्साकमिन्द्रः ॥ १ ॥

आशुः । शिशानः । वृषभः । न । भीमः । घनाघनः ।
क्षोभेणः । चर्षणीनाम् । समुद्रकन्दनः । अग्निहमिषः । एकद्वीरः ।
शतम् । सेनाः । अजयत् । साकम् । इन्द्रः ॥ १ ॥

अपमिन्द्रः आशुः शीघ्रकारी व्यापकोवा शिशानः निशितः शत्रूणां भयजनकइत्य-
र्थः कश्च वृषभोनभीमः विभेत्त्यस्यादिति भीमः तादृशोवृषभइव सयथा वीहणाभ्यां शृंगाभ्यां
भीभोभवति तद्वत् अथवा शिशानः वीहणमतिः व्यत्ययेनात्मनेपदं वृषभोनभीमः वृषभो यथा
शृंगाभ्यां भयजनकस्तद्वच्चत्रूणां भयजनकश्च घनाघनः घातकः शत्रूणां हन्तेः पचाद्यचि ह-
न्तेर्घञेतिद्विष्वचने अस्यास्तस्याहात्म्यः घत्वं च धात्वभ्यासयोः । चर्षणीनां चर्षणयोमनुष्याः
मनुष्याणां देव्याणां क्षोभेणः क्षोभयिता संकन्दनः सम्यक्कन्दयिता प्राणिनां आकर्षणेन

प्रहारेणवा अनिमिषः चक्षुर्निमेषरहितः सर्वदा स्वयत्तगमनयुद्धादिकार्येष्वनलसह्यर्थः एकवीरः वीरयत्यमित्रानिति वीरः एकश्चासौ वीरश्च एकवीरः अथवा एकएव विज्ञान्तः असहायेन कार्यक्षमइत्यर्थः । ईदृशोयमिन्द्रः शतं सेनाः साकं सह एकोद्योगेनैव भजयत् जयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संक्रन्दनेनानिमिषेणजिष्णुनायुत्कारेणदुश्चयवनेनधृष्णुना ।
तदिन्द्रेणजयततत्सहध्वंयुधोनरइपुहस्तेनवृष्णा ॥ २ ॥

समृक्क्रन्दनेन । अनिमिषेण । जिष्णुना । युत्कारेण ।
दुःश्चयवनेन । धृष्णुना । तत् । इन्द्रेण । जयत । तत् ।
सहध्वम् । युधः । नरः । इपुहस्तेन । वृष्णा ॥ २ ॥

अस्तुनामेन्द्र उक्कविधस्तथाप्यस्माकं किमिति चेत्तत्राह संक्रन्दनेन अनिमिषेण चोक्क-
लक्षणेन जिष्णुना जयशीलेन युत्कारेण योधनं युद्धकारिणा कर्मण्यण् दुश्चयवनेन अन्यै-
रविचाल्येन व्युह्मुह् गतौ छन्दसि गत्यर्थेभ्यइति युच् धृष्णुना धर्पकेण ईदृशेनेन्द्रेण तद्युद्धं
जयत तत् शत्रुबलं सहध्वं अभिभवत । हेयुद्योगोद्धारो हेनरोनेवारः विभाषितं विशेषवचने
बहुवचनमिति विशेषवचनं बहुवचनमिति पूर्वस्याविद्यमानत्वनिषेधादुत्तरं निहन्यते । पुनः
कीदृशेनेन्द्रेणेति इपुहस्तेन वृष्णा वर्षिवाच ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सइपुहस्तैःसर्निषद्विभिर्वशीसंस्तृप्तसयुधइन्द्रोङ्गणेन ।
संसृष्टजित्सोमपावाद्बुधार्थ्युग्रधन्वाप्रतिहिताभिरस्ता ॥ ३ ॥

सः । इपुहस्तैः । सः । निषद्विभिः । वशी । समस्तृप्ता । सः ।
युधः । इन्द्रः । गणेन । संसृष्टजित् । सोमपाः । बाहुशार्थी ।
उग्रधन्वा । प्रतिहिताभिः । अस्ता ॥ ३ ॥

पूर्वमंत्रे इन्द्रेण जयतेत्युक्तं अत्रेन्द्रस्य जयसाधनसमर्थत्वं दर्शयति सइन्द्रइपुहस्तैः
भटैः मरुदादिभिर्वशीवशैस्तद्वात् तथा निषंगिभिर्युक्तः निषङ्गः खड्गः तद्वन्निर्वशी सचेन्नामुधो

मुध्यमानः सन् इगुपधलक्षणः कः अथवा युधोयुद्धहेतोर्गणेन शत्रुसंघेन सह संसृष्टा एकीभ
वनशीलः यतएवंविधः अतः संसृष्टजित् ये परस्परेकमत्येन युद्धाय संसृष्टाभवन्ति तेषां जेता
तथा सोमपाः सोमस्य पाता बाहुशर्वा शर्धोबलं तद्वान् मत्वर्थीयइनिः यद्वा शृधू प्रसहने बाहु
भ्यां शर्धेयतीत्यभिभवतीति बाहुशर्धी सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये इतिणिनिः उग्रधन्वा उग्र
तधन्वा प्रतिहिताभिः शत्रुषु मेरिताभिरिषुभिः अस्ता मारयिता यत्रेयुन्मुंचति तत्र वृथानभव
न्तीत्यर्थः ईदृशेनेन्द्रेण जयतीति संबन्धः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

बृहस्पतेपरिदीयारथेनरक्षोहामित्राँअपवाद्वर्धमानः ।

प्रभञ्जन्तेनाःप्रमृणोयुधाजयन्अस्माकमेध्यवितारथानाम् ॥ ४ ॥

बृहस्पते । परि । दीय । रथेन । रक्षःइहा । अमित्रान् ।

अपवाद्वर्धमानः । प्रभञ्जन् । सेनाः । प्रमृणः । युधा । जयन् ।

अस्माकम् । एधि । अविता । रथानाम् ॥ ४ ॥

हेबृहस्पते बृहतां पते पालयितुं रथेन परिदीय परिगच्छ दीयतिर्मतिकर्मा आगत्यच
रक्षोहा रक्षसां हन्ता अमित्रान् शत्रून् अपवाद्वर्धमानः सर्वतोनाशयन् तथा सेनाः शत्रुसंघन्धिनीः
प्रभञ्जन् प्रकर्षेण नाशयन् प्रमृणः प्रकर्षेण हिंसन् मृणहिंसायां इगुपधलक्षणः कः केन हिंसन्
युधा युद्धेन सविकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं जयन् एवंसर्वत्र जयं प्रतिपद्यमानः ईदृशस्त्वं अस्माकं
रथानामविता रक्षिता एधि भव ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

वल्लुविज्ञायस्थविरःप्रवीरःसहस्वान्वाजीसहमानउग्रः ।

अभिर्वीरोअभिसत्वासहोजाजैत्रमिन्द्ररथमार्तिष्ठगोवित् ॥ ५ ॥

वल्लुविज्ञायः । स्थविरः । प्रवीरः । सहस्वान् । वाजी ।

सहमानः । उग्रः । अभिर्वीरः । अभिसत्वा । सहःइजाः ।

जैत्रम् । इन्द्र । रथम् । आ । तिष्ठ । गोइवित् ॥ ५ ॥

सर्वस्य भूतस्य बलं विजानातीति बलविज्ञायः यद्वा बलं ममायमिति सर्वैर्बलत्वेन विज्ञा-
यतइति बलविज्ञायः सर्वस्य बलभूतइत्यर्थः स्थविरोमहान् प्रवीरः प्रकर्षेणवीरः सहस्वान्
पराभिभवसामर्थ्यवान् वाजी वेजनवान् अजवान्वा सहमानः शत्रूणामभिभविता उग्रउ-
दूर्णबलः अभिवीरः अभिगतावीरावीर्यवन्तोनुचरायस्य सतथोक्तः अभिसत्वा अभिगतसत्वा
सहोजाः सहसोबलाजातः एवं महानुभावस्त्वे हेइन्द्र जैत्रं जयशीलं रथं आतिष्ठ अस्म-
त्सहायार्थं आरोढुमर्हसि त्वंच गोविद उदकस्य स्तुतेर्वा लब्धा वेदितावा ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

गोत्रभिर्दगोविदं वज्रं बाहुं जयन्तमज्मप्रमृणन्तमोजसा ।
इमं सजाता अनुवीर्यध्वमिन्द्रं सखायो अनुसंरभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥
गोत्रभिर्दम् । गोविदम् । वज्रं बाहुम् । जयन्तम् । अजम् ।
प्रमृणन्तम् । ओजसा । इमम् । सजाताः । अनु । वीर्यध्वम् ।
इन्द्रम् । सखायः । अनु । सम् । रभध्वम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

गोत्रभिर्दं गाउदकानि प्रायन्तइति गोत्रामेघाः यद्वा गौर्भूमिः तां प्रायन्तइति गोत्राः पूर्व-
ताः तेषां भेत्तारं गोविदं उदकस्य लब्धारं वज्रबाहुं वज्रहस्तं महरणार्थेभ्यइति परनिपातः
जयन्तं जयनशीलं अज्म गमनशीलं शत्रुबलं ओजसा बलेन जयन्तं यद्वा अज्म आजिं जय-
न्तं ओजसा बलेन प्रमृणन्तं शत्रूनाभिभवन्तं ईदृशं महानुभावमिममिन्द्रं हे सजाताः सहोप-
जाः योद्धारोयूयं अनुवीर्यध्वं एनमग्रतः कृत्वा अनुपश्वादीर्यध्वं धीरकर्मपुद्गं कुरुष्वं शूर-
वीरविक्रान्तौ वीरशब्दात्तत्करोति तदाचष्टइति णिच् हेसखायः परस्परं सखिभूताः यूयमिम-
मिन्द्रं संरभमाणमनुसंरभध्वं ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे द्वाविंशोऽवर्गः ॥ २२ ॥

अथ सप्तमी—

अभिगोत्राणिसहसागाहमानेदपोवीरः शतमन्यपुरिन्द्रः ।
दुश्शयवः पृतनापाळयुध्योऽस्माकं सेनां अवतु प्रपुत्सु ॥ ७ ॥

अ॒भि । गो॒त्राणि । स॒हसा । गा॒ह॒मानः । अ॒दयः । वी॒रः ।
 श॒त॒ह॒म॒न्युः । इ॒न्द्रः । दुः॒श्च्य॒वनः । पृ॒त॒ना॒पाद् । अ॒यु॒र्ध्वः ।
 अ॒स्माक॑म् । से॒नाः । अ॒व॒तु । प्र । यु॒त॒सु ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रो गोत्राणि मेघान् सहसा बलेन अभिगाहमानः प्रविशन् अदयः निर्दयः
 वीरः विक्रान्तः शतमन्युः बहुयज्ञः बहुक्रोधो वा दुश्च्यवनः अन्यैरचाल्यः स्वयं पृतनापाद्
 शत्रुसेनानामभिभविता छन्दसि सह इति णिवः सहेः साहः स इति मूर्धन्यादेशः अयुर्ध्वः संप्र-
 हर्तुमशक्यः युधसंपहारे छान्दसः क्यप् ईदृगिन्द्रोस्माकं सेनायुक्तु संग्रामेषु प्रावतु प्रकर्षेण
 रक्षतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इ॒न्द्र॒आसा॑ने॒ता॒बृ॒ह॒स्प॒तिर्दक्षि॑णाय॒ज्ञः॒पु॒र॒ए॒तु॒सोमः॑ ।
 दे॒व॒से॒ना॒ना॒म॒भि॒भ॒ञ्ज॒ती॒नां॒जय॑न्तीनां म॒रु॒तो॒य॒न्त्व॒ग्रम् ॥ ८ ॥
 इ॒न्द्रः । आ॒सा॒म् । ने॒ता । बृ॒ह॒स्प॒तिः । दक्षि॑णा । य॒ज्ञः । पु॒रः ।
 ए॒तु । सोमः॑ । दे॒व॒से॒ना॒ना॒म् । अ॒भि॒भ॒ञ्ज॒ती॒ना॒म् । जय॑न्तीनाम् ।
 म॒रु॒तः । य॒न्तु । अ॒ग्रम् ॥ ८ ॥

आसां अस्मात्सहायार्थमागतानां देवसेनानां अयमिन्द्रो नेता नायकोस्तु तथा तस्य बृह-
 स्पतिः पुरएतु एवं दक्षिणायज्ञः सोमश्च पुरएत्विति प्रत्येकं संबन्धः । तथा देवसेनानां अभिभं-
 जतीनां अस्मदमित्राणां भिमुख्येन मर्दयन्तीनां जयन्तीनां छन्दसीति नाम उदात्तत्वं जयन्तीना-
 मित्यत्र बहुलवचनान्न भवति तासामग्रं मरुतो यन्तु गच्छन्तु ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इ॒न्द्र॒स्य॒वृ॒ष्णो॒वरु॑णस्य॒राज्ञा॑ आ॒दि॒त्याना॑म॒रु॒तां॒श॒र्ध॒उ॒ग्रम् ।
 म॒हा॒र्म॒न॒सां॒भु॒व॒न॒च्य॒वाना॑घोषो॒दे॒वाना॑म॒जय॑ता॒मु॒द॒स्थात् ॥ ९ ॥
 इ॒न्द्र॒स्य । वृ॒ष्णः । वरु॑णस्य । रा॒ज्ञः । आ॒दि॒त्या॒ना॒म् । म॒रु॒ता॒म् ।
 श॒र्धः । उ॒ग्रम् । म॒हा॒र्म॒न॒सा॒म् । भु॒व॒न॒च्य॒वा॒ना॒म् । घोषः॑ ।
 दे॒वा॒ना॒म् । जय॑ताम् । उ॒त् । अ॒स्थात् ॥ ९ ॥

वृष्णोत्तर्यकस्येन्द्रस्य राज्ञोवरुणस्य आदित्यानां मरुतां च उग्रं उदूर्णं शर्षोबलं अस्मा-
कं भवत्विति शेषः । किंच महामनसां उदारमनसां भुवनच्यवानां भुवनानां च्यावपितृणां देवा-
नां घोषः अयं शब्दः उदस्थात् उत्तिष्ठति अनुर्ध्वकर्मादात्मनेपदाभावः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उद्धर्षयमघवृत्रायुधान्पुत्सत्त्वनांमामकानांमनांसि ।

उद्धृत्रहन्त्राजिनांवाजिनांयुद्धथानांजयतांयन्तुघोषाः ॥ १० ॥

उत् । हर्षय । मघवृत्र । आयुधानि । उत् । सत्त्वनाम् ।

मामकानाम् । मनांसि । उत् । हृत्रहन् । वाजिनाम् । वाजिनानि ।

उत् । रथानाम् । जयताम् । यन्तु । घोषाः ॥ १० ॥

हेमघवनिन्द्रास्मदीयान्यायुधानि उद्धर्षय उद्धृष्टं हर्षय महरणेपृष्ठकानि भवन्निवत्य
र्थः । मामकानां मदीयानां सत्त्वनां प्राणिनां सैनिकानां मनांसि चोद्धर्षय हेवृत्रहन्निन्द्र वा-
जिनां अश्वानां वाजिनानि वेगाः उद्यन्तु तथा जयतां रथानां घोषाद्यन्तु ॥ १० ॥

अथैकादशी—

अस्माकमिन्द्रःसमृतेषुध्वजेष्वस्माकंयादृषवस्ताजयन्तु ।

अस्माकंवीराउत्तरेभवन्त्वस्माँउदेवाअवताह्वेषु ॥ ११ ॥

अस्माकम् । इन्द्रः । समृतेषु । ध्वजेषु । अस्माकम् । याः

इषवः । ताः । जयन्तु । अस्माकम् । वीराः । उत्तरे । भवन्तु ।

अस्मान् । ॐ । इति । देवाः । अवत । ह्वेषु ॥ ११ ॥

अस्माकं संबन्धिष्वेव समृतेषु परसेनां संग्रामेषु ध्वजेषु ध्वजवत्सु सैनिकेषु इन्द्रोत्ति-
ता भवतु तथा अस्माकं यादृषवः सन्ति ताएव जयन्तु शत्रून् । तथास्माकं वीराभटाउत्तरे
उपरिभवन्तु हेदेवाअस्माँउ अस्मानेव अवत रक्षत ह्वेषु संग्रामेषु ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अमीपांचित्तंप्रतिलोभयन्तीगृहाणान्यप्वेपरेहि ।

अभिप्रेहिनिर्दहहृत्सुशोकैरन्धेनामित्रास्तमसासचन्ताम् ॥ १२ ॥

अमीषाम् । चित्तम् । प्रतिऽलोभयन्ती । गृहाण । अङ्गानि ।

अप्वे । परा । इहि । अभि । प्र । इहि । निः । दह । हृत्सु ।

शोकैः । अन्धेन । अमित्राः । तमसा । सचन्ताम् ॥ १२ ॥

हे अप्वे पापाभिमानिनि देवते अमीषां योद्धृणां शत्रूणां चित्तं प्रतिलोभयन्ती विमोहयन्ती सती अंगानि तेषामवयवान् शिरआदिकान् गृहाण स्वीकुरु अभिप्रेहि अभिगच्छ तेषां समीपं गत्वाच हृत्सु हृदयेषु शोकैर्निर्दह नितरां भस्मी कुरु । ते अमित्राअस्मच्छत्रवोन्धेन तमसा सचन्तां संगच्छन्तां ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशी—

प्रेताजयतानरइन्द्रोवःशर्मयच्छतु ।

उग्रावःसन्तुवाहवोनाधृष्यायथासंथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

प्र । इत् । जयत । नरः । इन्द्रः । वः । शर्म । युच्छतु । उग्राः ।

वः । सन्तु । वाहवः । अनाधृष्याः । यथा । असंथ ॥ १३ ॥ २३ ॥

हे नरोनेतारः संग्रामस्य निर्बोढारोयोद्धारः प्रेत प्रकर्षेणगच्छत गत्वाच जयत तान म-
तिभटान् । तिडःपरत्वात्तिड्तिडइति निवाताभावः । वीर्युष्माकमिन्द्रः शर्मसुखं यच्छतु
प्रयच्छतु वोवाहवउग्राउदूर्णवलाः सन्तु भवन्तु अनाधृष्याःअन्यैरनभिभव्याः यूयमसथ भवि-
ष्यथ तथा उग्राः सन्तु वोवाहवः ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

असाध्व्येकादशार्चं पञ्चमं सूक्तं वैश्वामित्रस्याष्टकस्यार्चं वैष्टभमेन्द्रं । तथाचानुकान्तम्—
असाध्व्येकादशाष्टकं वैश्वामित्रइति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

असावि॒सोमः॑ पुरु॒हूत॒तुभ्यं॑ हरि॒भ्यां य॒ज्ञमु॑प॒याहि॒तूय॑म् ।
तुभ्यं॑ गिरो॒ विप्र॑वीरा इ॒या॒ना द॑ध॒न्विरे॒ इन्द्र॑ पि॒वा सु॒तस्य॑ ॥ १ ॥

असा॑वि । सोमः । पुरु॒हूत॒ । तुभ्य॑म् । हरि॒भ्याम् । य॒ज्ञम् ।
उप॑ । या॒हि । तूय॑म् । तुभ्य॑म् । गिरः॑ । विप्र॑वीराः ।
इया॒नाः । द॒ध॒न्विरे॒ । इन्द्र॑ । पि॒व । सु॒तस्य॑ ॥ १ ॥

हे पुरुहूत बहुभिः स्तोत्रभिराहूत तुभ्यं त्वदर्थं सोमः असावि अग्निपुत्रो भूव पुत्र अ-
भिषवे इत्यस्माद कर्मणि लुङ् अतो हरिभ्यां हरितवर्णाभ्यामभ्याभ्यां यज्ञमस्मदीयं तूयं तूयं
उपयाहि उपागच्छ तुभ्यं त्वदर्थं गिरोस्मदीयाः स्तुतयो विप्रवीराः विप्रमेधाविनो वीराविशेषे-
ण प्रेरयितारः प्रोद्धमयितारो यासां तास्तथोक्ताः इयानागमनशीला दधन्विरे गम्यन्तेस्माभिः
युष्मदीणनाय माप्स्यन्त इत्यर्थः । इङ् गतौ ताच्छोलिकश्चानश्छान्दसो विकरणस्य लुक्
धविर्गत्यर्थः इदित्वान्नुम् कर्मणि छान्दसो लिट् । यत एवमतः सुतस्याभिपुत्रस्यांशं सुतं सोमं
वा पिब ॥ १ ॥

प्रथमेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रे अप्सु धूतस्येत्येषा याज्या । सन्निवच—अप्सु धूतस्य हरिः
पिबेहेति याज्येति ।

तैषा सूक्ते द्वितीया—

अप्सु॑ धूतस्य॑ हरिः॒ पिबे॑ ह॒ नृभिः॑ सु॒तस्य॑ ज॒ठरं॑ पृण॒स्व ।
मि॒मिक्षु॑र्म॒दं य॒ इन्द्र॑ तुभ्यं॑ तेभिर्व॒धस्व॑ म॒दं मु॒कथ॑वाहः ॥ २ ॥
अप्सु॑ । धूतस्य॑ । हरिः॒ । पिब॑ । इ॒ह । नृ॒भिः । सु॒तस्य॑ ।
ज॒ठरं॑ । पृ॒ण॒स्व । मि॒मिक्षुः॑ । यम् । अ॒द्रयः॑ । इन्द्र॑ । तुभ्य॑म् ।
तेभिः॑ । व॒धस्व॑ । म॒दम् । उ॒कथ॑वाहः ॥ २ ॥

हे हरिः कृकसामेवा इन्द्रस्य हरी इति श्रुतेः । स्तोत्रशस्त्राधारभूताभ्यामृक्ताभ्याम् हरिभ्यां
तद्वन्निन्द्र अप्सु एकघनादिपूदकेषु धूतस्य कंभितस्य अग्निपुत्रस्येत्यर्थः तथानृभिः कर्मनेतृभिः कर्म

निर्वाहकैः अध्वर्वादिभिः सुतस्याभिपुतस्य उभयत्रक्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संपदान
संज्ञायां चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसीति पृष्ठी । ईदृशं सोममिहास्मिन्यज्ञे पिव पीत्वाच जठरं स्वकी
यं पूणस्वपूरयच चादिलोपेविभाषेति प्रथमातिङ्विभक्तिर्न निहन्यते । यंसोमं अद्रयोभिषवद्वावा
णः हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थं मिमिक्षुः सेकुमभिपोतुमैच्छन् अभिषवमकुर्वन्नित्यर्थः मिहसेचनइत्य
स्य सनि लिङ्गचुसि रूपं । हेउक्थवाहः उक्थैः शस्त्रैः उत्समानस्तेभिस्तेर्मदं वर्धस्व ॥ २ ॥

द्वितीयपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रोग्रामित्येषा याज्या । सूत्रितंच—अश्ववतिप्रथमः प्रोग्रां
पीतिं वृष्णइयमिं सत्यामितियाज्येति ।

सैषा तृतीया—

प्रोग्रां पीतिं वृष्णं इयमिं सत्यां प्रयै सुतस्यं ह्यंश्वतुभ्यम् ।

इन्द्रधेनाभिरिहमादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्या गृणानः ॥ ३ ॥

प्र । उग्राम् । पीतिम् । वृष्णे । इयमिम् । सत्याम् । प्रयै ।

सुतस्यं । हरिः अश्व । तुभ्यम् । इन्द्र । धेनाभिः ।

इह । मादयस्व । धीभिः । विश्वाभिः । शच्या । गृणानः ॥ ३ ॥

हेहयंश्व वृष्णे वर्षकाम तुभ्यं उग्रं उदूर्णां सत्यां पीतिं सोमपानं प्रेयमिं प्रेरयामि कि-
मर्थं प्रये प्रगमनाय । कस्य पीतिं सुतस्याभिपुतस्य । अथो हे इन्द्र शच्या शक्त्या कर्मणा वा
युक्ते गृणानः स्तूपमानस्त्वं विश्वाभिः सर्वाभिः धेनाभिः स्तुतिवाग्भिः विश्वाभिर्धीभिः सर्वैः
कर्मभिश्चेहास्मिन् यज्ञे मादयस्व त्वप्यस्व मदवृत्तियोगे आत्मनेपदं ॥ ३ ॥

तृतीये पर्याये ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रे ऊतीशचीवडत्येषा याज्या । सूत्रितंच—ऊतीशची-
वस्तववीर्येणेतियाज्येति ।

सैषा चतुर्थी—

ऊतीशचीवस्तववीर्येण वयोदधाना उशिर्जंकृतज्ञाः ।

प्रजावदिन्द्रमनुषोदुरोणे तस्युर्गृणन्तः सधमाद्यांसः ॥ ४ ॥

ऊ॒ती । श॒र्चा॒ऽवः । त॒वं । वी॒र्ये॒ण । व॒र्यः । द॒धानाः । उ॒शिजः ।
 ऋ॒त॒ऽज्ञाः । प्र॒जा॒ऽव॒त् । इ॒न्द्र । म॒नु॒पः । दू॒रो॒णे । त॒स्थुः ।
 गृ॒ण॒न्तः । स॒ध्मा॒द्या॒सः ॥ ४ ॥

हेशचीवः शक्तिवन्निन्द्र तव ऊती ऊत्या रक्षणेन तववीर्येण वयोर्जं प्रजावत्प्रजोपेतं द-
 धानाः धारयन्तः उशिजस्त्वामेव कामयमानाः ऋतज्ञाः ऋतं यज्ञमहर्जानन्तो गिरसः सत्रम-
 नुतिष्ठन्तः पद्मेहनि प्रयोगमूढाः सन्तोनाभानेदिष्ठेन पारंगताः यतः अतस्तेषामृतज्ञत्वं ईदृशो गि-
 रसोमनुषोमनुष्यस्य यजमानस्य दुरोणे यज्ञगृहे गृणन्तस्त्वां स्तुवन्तः सधमाद्यासः सहमाद्यन्तः
 तस्थुः तिष्ठन्ति मादयन्तेः कृत्यत्युदोबहुलमिति वचनात्कर्तरि अचोयदित्ययं छान्दसः सधादे-
 शः अतोवयमपि तिष्ठेमेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्र॒णी॒ति॒भि॒ष्टे॒ह॒र्य॒श्व॒सु॒ष्टोः॒सु॒पु॒त्र॒स्य॒पु॒रु॒रु॒चो॒ज॒ना॒सः ।
 मं॒हि॒ष्ठा॒मू॒र्ति॒वि॒ति॒रे॒द॒धा॒नाः॒स्तो॒ता॒रं॒इ॒न्द्र॒त॒वं॒सू॒नु॒ता॒भिः ॥ ५ ॥ २१ ॥
 प्र॒णी॒ति॒ऽभिः । ते । ह॒रि॒ऽअ॒श्व॒ । सु॒ऽस्तोः । सु॒ऽसु॒त्र॒स्य॒ ।
 पु॒रु॒ऽरु॒चः । ज॒ना॒सः । मं॒हि॒ष्ठा॒म् । ऊ॒ति॒म् । वि॒ति॒रे । द॒धा॒नाः ।
 स्तो॒ता॒रम् । इ॒न्द्र । त॒वं । सू॒नु॒ता॒भिः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेहर्षश्व हरितवर्णाश्वोपेतोन्द्र सुष्टोः सुष्ठु स्तूयमानस्य सुपुत्रस्य सु सुखस्य सुधनस्यवा
 पुरुरुचोबहुदीप्तिस्ते तव प्रणीतिभिः प्रणयनेर्धनादिप्रदानैर्जनासोजनाः स्तोतारः सूनुताभिः मि-
 यस्तत्पात्मिकाभिर्वाग्भिः एतव प्रणीतिभिरित्यनेन समुच्चीयते वितिरे अन्येष्वर्थेष्वर्थेष्वोवितर-
 णाय मंहिष्ठां अतिशयेन मंहनीयां तव संतन्विनीं ऊर्तिं रक्षां दधाना आसत इतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒प॒व॒ह्रा॒णि॒ह॒रि॒वो॒ह॒रि॒भ्या॒सो॒म॒स्य॒या॒हि॒पी॒तये॒मु॒त॒स्य॒ ।
 इ॒न्द्र॒त्वा॒य॒ज्ञः॒क्ष॒मं॒मा॒ण॒मा॒न॒द्वा॒श्वौ॒अ॒स्य॒ध्व॒र॒स्य॒प्र॒क्रे॒तः ॥ ६ ॥

उप । ब्रह्माणि । हरिद्वः । हरिद्व्याम् । सोमस्य । याहि ।
पीतये । सुतस्य । इन्द्र । त्वा । यज्ञः । क्षममाणम् । आनद् ।
दाश्वान् । असि । अध्वरस्य । प्रश्केतः ॥ ६ ॥

हेहरिवोहरिवन्निन्द्र सुतस्याभिपुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ब्रह्माणि परिवृढानि अस्म-
दीयानि कर्माणि स्तोत्राणिवा उपयाहि उपागच्छ केन साधनेनेति तदुच्यते—हरिष्यामश्वा-
स्यां ताभ्यां युक्तेन रथेनेत्यर्थः यद्वा हरिष्यां हरिवदिति संबन्धनीयं । हेइन्द्र क्षममाणं
त्वा त्वां यज्ञः सोमयाम आनद् व्याप्नोति नशतेर्लुङि मधेघसेदि चेलुङ् छन्दस्पि दृश्यते इति
आढागमः अश्रोतेरेव वा लिटिछान्दसस्त्वत्पत्ययस्यलोगः अश्रोतेश्चेति नुडागमः अध्वरस्य
यागस्य प्रकेतः प्रकर्षेण जानंस्त्वं दाश्वानसि दातासि कर्मफलस्य ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सहस्रवाजमभिमातिपाहंसुतेरणंमघवानंसुवृत्तिम् ।
उपभूपन्तिगिरोअप्रतीतमिन्द्रंनमस्याज्रितुःपनन्त ॥ ७ ॥

सहस्रंश्वाजम् । अभिमातिः सहम् । सुतेः षरणम् । मघश्चवानम् ।
सुवृत्तिम् । उप । भूपन्ति । गिरः । अप्रतिः इतम् । इन्द्रम् ।
नमस्याः । ज्रितुः । पनन्त ॥ ७ ॥

सहस्रवाजं अपरिमितान्नं अपरिमितबलंवा अभिमातिपाहं अभिमातीनां सर्वतोर्हिसका-
नां शत्रूणामभिभूतितारं सुतेरणं अभिपुते सोमे रममाणं मघवानं धनवन्तं सुवृत्तिं शोभनस्तु-
तिकं अप्रतीतं युद्धे अन्यैरप्रतिगतमिन्द्रं गिरः स्तुतिरूपावाचः उपभूपन्ति अलङ्कुर्वन्ति तदेवा-
ह ज्रितुः स्तोतुः नमस्याः स्तुतयः पनन्त स्तुवन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सप्तपोदेवीःसुरणाअमृक्तायाम्निःसिन्धुमतरइन्द्रपूभिर्तु ।
नवर्तिस्रोत्यानवंचुस्त्वन्तादेवेभ्योगातुमनुपेचविन्दः ॥ ८ ॥

सप्त । आपः । देवीः । सुह्रणाः । अमृत्काः । याभिः । सिन्धुम् ।
अतरः । इन्द्र । पूःक्षित् । नवतिम् । स्रोत्याः । नव । च ।
स्रवन्तीः । देवेभ्यः । गातुम् । मनुषे । च । विन्द्रः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वदात्तया सप्त एतत्संख्याकाआपः अनूपादेवीः देव्योर्मंगाद्याः सुह्रणाः सुह्रम-
माणाः शोभमानाः शोभनशब्दावा । रणिः शब्दार्थः वशिरण्योरुपसंख्यानमिति भावेअप् बहु-
व्रीहावाद्युदात्तं झञ्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । अमृत्का अहिंसिताः प्रवहन्तीनिशेषः हेइ-
न्द्र पूषित् पुरा भेत्ता त्वं याभिर्मंगादिभिः सप्तनदीभिः सिन्धुं समुद्रमवरः प्रावर्धयइत्यर्थः ।
यद्वा सप्तसर्पणस्वभावाः उक्तलक्षणाः आपोदेव्यः त्वयासृष्टाः प्रवहन्ति याभिः सिन्धुं नदीमा-
तरः । किंच त्वं नवतिं नवच नवोत्तरं नवतिसंख्याकाः स्रवन्तीः प्रवहन्तीः स्रोत्याः नदीनामैतच्च
नदीर्देवेभ्योहविरर्थं मनुषे मनुष्याय भोगार्थं च गातुं गन्तव्यं तासां मार्गं च विन्द्रः अलभ-
थाः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

अपोमहीरभिःशस्तेरमुञ्चोजागरास्वधिदेवएकः ।

इन्द्रयास्त्वंदृत्रतूर्यैश्चकर्थताभिर्विश्वायुस्तन्वंपुपुष्याः ॥ ९ ॥

अपः । महीः । अभिःशस्तेः । अमुञ्चः । अजागः । आसु ।

अधि । देवः । एकः । इन्द्र । याः । त्वम् । दृत्रतूर्यै । चकर्थ ।

ताभिः । विश्वःआयुः । तन्वम् । पुपुष्याः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महीर्महीरपउदकानि अभिशस्तेः अभिशंसकादृत्रादमुञ्चः आसु मुक्तास्वप्सु देव-
स्त्वमेकः एकएवासहायः सन् अध्यजागः अग्रमत्तोभवसि यद्वा अधीति सप्तम्यर्थानुवादी हे-
इन्द्र त्वं याअपोवृत्रतूर्यै वृत्रहत्यायां चकर्थं करोषि ताभिरङ्घ्रिर्विश्वाभिः सर्वाभिस्त्वं तनुं
स्वकीयं शरीरं पुपुष्याः पोषयेः पुषपुष्टावित्स्य व्यत्ययेनश्रुः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापिधेनांपुरुहून्मर्दि ।

आर्दयदृत्रमर्कणोदुलोकंसंसाहेशक्रः पृत्तनाअभिष्टिः ॥ १० ॥

वीरेण्यः । क्रतुः । इन्द्रः । सुशस्तिः । उत । अपि । धेना ।
 पुरुहूतम् । ईद्रे । आर्दयत् । वृत्रम् । अकृणोत् । ऊँ इति ।
 लोकम् । ससहे । शक्रः । पृतनाः । अभिष्टिः ॥ १० ॥

इन्द्रोवीरेण्योवीरैर्मेन्तव्यः अतिशयेन वीरोवा क्रतुः कर्मवान् सुशस्तिः शोभनस्तुतिकः
 उतापिच अपोत्यनर्थकः अपिच धेना वाङ्मनामैतत् प्रोणयित्री स्तुतिवाक् पुरुहूतं इन्द्रं ईद्रे
 स्तौति पूजयतिवा यतउक्तलक्षणः अतः स्तौतीत्यर्थः किंचायं वृत्रं आवरकमेतन्नामकमसुरं
 आर्दयत् हतवानित्यर्थः । उ अपिच लोकं लोकयतइतिलोकः प्रकाशः तमकृणोदकरोत् आवर-
 कमसुरं हत्वा प्रकाशं कृतवानित्यर्थः नकेवलं तमेकमेव अपितु शक्रः शक्रइन्द्रः अभिष्टिः
 शत्रूणामभिगन्वा पृतनाः शत्रुसेनाः ससहे अस्यभवत् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

शूनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।
 शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंहृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

शूनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
 नृतमम् । वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊनये । समत्सु ।
 घ्नन्तम् । हृत्राणि । समजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ २५ ॥

इयं पूर्वं व्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे पंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कदेत्येकादशार्धं पष्ठं सक्तं ऐन्द्रं कुत्सपुत्रोनाम्ना दुर्मित्रो गुणतः सुमित्रः यद्वा नाम्ना सु-
 मित्रो गुणतो दुर्मित्रः सक्तपिः हरी यस्य सुयुगा वज्रं पश्वक इति द्वे पिपीलिकमध्ये एकादशप-
 ट्ठेकादशके ओष्णिही अंत्यात्रिष्टुप् आद्यागायत्रीवा अक्षरव्यूहेन पक्षान्तरे उष्णिक् शिष्टाभिः
 सर्वाभिः सप्तोष्णिहः । तथाचानुक्तान्तं—कदाकौत्सो दुर्मित्रो नायतः सुमित्रो गुणतः सुमित्रो वा-
 नाम्ना दुर्मित्रो गुणत ओष्णिहं हरीवज्रं पिपीलिकमध्ये त्रिष्टुचं त्पाद्यागायत्रीवेति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

कदावसोस्तोत्रं हर्षतु आवश्मशारुधदाः । दीर्घसुतवाताप्याय ॥ १ ॥

कदा । वसो इति । स्तोत्रम् । हर्षते । आ । अव । श्मशा ।

रुधत् । वारिति वाः । दीर्घम् । सुतम् । वाताप्याय ॥ १ ॥

हेवसो वासयितरिन्द्र स्तोत्रमस्माकर्वकं हर्षते कामयमानाय कामयमानं त्वां क्रियाम-
हणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी कदा कस्मिन्काले अवरुधत् अवरोहस्यति अव-
रुध्यच कदा वाः वारयिष्यति तादृशकालः कदास्माकं संभविष्यतीत्याशास्ते रुधेर्लुङि इरि-
तोवेति च्लेढादेशः वारिति वृणोतेऽर्पयन्ताल्लङि छान्दसः शपोलुक् छन्दस्युभयथेतिपिपार्धधा-
तुक्त्वाण्णेरनिटोति णिलोपे हल्ङ्याभ्यइति तिलोपः । तत्र दृष्टान्तः—अभ्रुते क्षेवमिति मशा
कुल्पा लुभोपममेतत् यथा कुल्पा इतस्ततउदकान्यवरुणद्धि अवरुध्यच वारयति तद्येत्यर्थः ।
किमुद्दिश्यावरोधइति तत्राह दीर्घं सवनप्रयरूपेण आयतं सुतमभिपुतं सोमं प्रति किमर्थमि-
ति तदाह वाताप्याय वातेनाप्यते अधस्तान्निपात्यतइति वाताप्यमुदकं तस्य प्रदानायेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

हरीयस्यसुयुजाविश्र्वतावेर्वन्तानुशेपा ।

उभारजीनकेशिनापतिर्दन् ॥ २ ॥

हरी इति । यस्य । सुयुजा । विश्र्वता । वेः । अर्वन्ता । अनु ।

शेपा । उभा । रजी इति । न । केशिना । पतिः । दन् ॥ २ ॥

यस्येन्द्रस्य हरी हरितवर्णावभौ सुयुजा सुयुजौ शुभ्र नियोग्यौ सुशिक्षितावित्यर्थः
विश्र्वता व्रतमिति कर्मनाम विशिष्टकर्माणौ अर्वन्तौ अरणकुशलौ शेपा शेपौ शेषवन्तौ मत्व-
थोलुप्यते प्रशस्तपुंस्त्वावित्यर्थः उभा उभौ रजीन रजसी द्यावापृथिव्याविव यदा महान्तौ
रंजकौ सूर्याचन्द्रमसाविव केशिना केशिनौ प्रकाशमानौ केशवन्तौवा ईदृशावभौ हेइन्द्र य-
स्यते तव स्वभूतौ तयोः पतिः स्वामी त्वं दन् धनानि प्रयच्छन् अनुवेः स्तुवशस्तादीन्यनुका-

मयस्व दक्षिति ददातेः शतरि छन्दस्युभयथेत्यार्धधातुकत्वादातोलोपइटिचेत्याकारलोपः अ-
तएव श्लेषभावश्च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अप॒यो॒रिन्द्रः॑पापं॒ज॒आमर्तो॑नशं॒श्रमा॒णोवि॒भी॒वान् ।
शु॒भेयद्यु॑युजेतवि॒पी॒वान् ॥ ३ ॥

अपं । योः । इन्द्रः । पापंजे । आ । मर्तः । न । शश्रमाणः ।
विभीवान् । शुभे । यत् । युयुजे । तविपीवान् ॥ ३ ॥

यइन्द्रः पापजे आ आहत्यनर्थकः पापाज्जायतइति पापजोवृत्रः तस्मिन् मर्तो न मनु-
ष्यइव शश्रमाणः तेन सह युद्धे श्राम्यन् विभीवान् बिभ्रच्च भवति श्राम्यतेऽछन्दति लिट्
तस्य व्यत्ययेन कानच् सइन्द्रोयद्यदा तविपीवान् मरुद्भिर्वैर्बलवान् युयुजे युज्यते संपद्यते
शुभे शोभार्थं तदानीमपयोः तस्य वृत्रस्यापयोः अपयोजिता भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सचा॒यो॒रिन्द्रश्च॑र्क॒प॒ऑ॑उ॒पान॒सःस॒पर्य॑न् ।
न॒दयो॒र्वि॒व्रत॑योःशूर॒इन्द्रः॑ ॥ ४ ॥

सचा । आयोः । इन्द्रः । चर्कपे । आ । उपानसः । सपर्यन् ।
नदयोः । विव्रतयोः । शूरः । इन्द्रः ॥ ४ ॥

आयोः मनुष्यनाभितत् मनुष्यस्य स्तोतुः चर्कपे पुनःपुनर्विष्टेखनाय धनपदानावेत्यर्थः
सचासह दातव्यैर्धनैः सहितः यद्वा आयोः सचासहायभूतः उपानसः अनउपगतवान् अत्याद-
यः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीययेति प्रादिसमासः अनसन्तान्त्रपुंसकादिनि समासान्तष्टच् आत्स्वरथइ-
त्यर्थः सपर्यन् धनैः स्तोतारं पूजयन् यद्वा व्यत्ययेन कर्तृप्रत्ययः स्तुतिभिर्हविर्भिध पूज्यमानः
उक्तगुणविशिष्टः सन् आआगच्छति उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । कीदृशइन्द्रः नदयोः
हेपारान्दं कुर्वतोः विव्रतयोः विशिष्टकर्मणोरश्वयोः नियन्ताशूरोविक्रान्तः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

अधियस्तस्थौ केशवन्ता व्यचस्वन्ता न पुष्ट्यै ।

वनोति शिप्राभ्यां शिपिणीवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

अधि । यः । तस्थौ । केशवन्ता । व्यचस्वन्ता । न । पुष्ट्यै ।

वनोति । शिप्राभ्याम् । शिपिणीवान् ॥ ५ ॥ २६ ॥

यद्वन्द्रः केशवन्ता केशिनौ व्यचस्वन्ता व्यचनवन्तौ व्याप्तिमन्तौ नेत्यनर्थको निपातः ई-
दृशावधौ पुष्ट्यै पोषणाय यजमानस्यात्मनो वा अधितस्थौ अधिविष्ठति आरोहति अधिशीङ्-
स्थातां कर्मैतिकर्मणोधिकरणसंज्ञा । यद्वा नेति चार्थे तेन गुणौ समुच्चीयेते प्रशस्तकेशौ व्यचस्व-
न्तौ चेत्पर्यः सशिप्राभ्यां हनूयां प्रशस्ताभ्यां शिपिणीवान् शिपवानिन्द्रः एकोमतवर्धी यो नुवादः
वनोति सोमान् याचते वनुयाचने यद्वा वनुष्यतिर्हन्तिकर्मा भवन् हिनस्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पञ्चमे पङ्क्तिशोचनः ॥ २६ ॥

अथ षष्ठी-

प्रास्तौ दृष्वौ जां ऋष्वेभिस्तत्तक्षशूरः शवसा ।

ऋभुर्न क्रतुर्भिर्मातिरिश्वा ॥ ६ ॥

प्र । अस्तौ । दृष्वे । ओजाः । ऋष्वेभिः । तत्तक्ष । शूरः ।

शवसा । ऋभुः । न । क्रतुर्भिः । मातिरिश्वा ॥ ६ ॥

ऋष्वौजाः दर्शनीयबले व्याप्तबलो वा ऋषेभिर्दर्शनैर्यिर्मरुद्भिः सह प्रास्तौ च प्रस्तौ-
ति स्तुत्यादिकं सम्पद्धतमनेनेति प्रशंसति यद्वा कर्मणि कर्तृप्रत्ययः प्रकर्षेण स्तुतो भूव यद्व-
न्द्रः शूरो विक्रान्तो मातिरिश्वा वृष्टेर्निर्मातृव्यन्तरिक्षे श्वसन् वर्तमानः सन् शवसा बलेन क्रतुभिः
क्रियमाणैः कर्मभिः यद्वा क्रतुरिति प्रज्ञानात् बलेन प्रज्ञाभिश्च तत्तक्ष वृत्रवधादिकं चकार तत्र
दृष्टान्तः-ऋभुर्न ऋभवद्वयं सुपांसुलुमिति जसः सुः आदेशः ऋभवो यथा कर्मभिः प्रज्ञाभि-
श्चान्यसाधारणरथचमसादिनिर्माणमकुर्वन् तद्वदित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमो—

वज्रं यश्चक्रे सुहनाय दस्यवे हिरीमशो हिरीमान् ।

अरुतहनु रद्भुतं न रजः ॥ ७ ॥

वज्रंम् । यः । चक्रे । सुहनाय । दस्यवे । हिरीमशः । हिरीमान् ।

अरुतहनुः । अद्भुतम् । न । रजः ॥ ७ ॥

यइन्द्रः सुहनाय सुहृन्मनीषाय दस्यवे उपक्षपयित्रे शत्रवे तस्य वधाय वज्रं प्रहरण-
साधनमायुधं चक्रे कृतवान् सत्त्वं वृजिना शिशीहीति उत्तरत्र संबन्धः । कीदृशइन्द्रः हिरीमशः
हरितश्मश्रुः पृषोदरादिः हिरीमान् हरिताम्बो हरितवर्णो वा अरुतहनुः अवाधिनहनुः किमिव
अद्भुतं न रजः अद्भुतमिति महत्ताम् रजइति रंजकमन्तरिक्षमुच्यते महदन्तरिक्षमिव तद्यथा
अन्यैरबाध्यं भवति तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अवनो वृजिना शिशीहृचा वनेमानृचः ।

न अब्रह्मा यज्ञऋधक् जोषति त्वे ॥ ८ ॥

अव । नृः । वृजिना । शिशीहि । ऋचा । वनेम् । अनृचः ।

न । अब्रह्मा । यज्ञः । ऋधक् । जोषति । त्वे इति ॥ ८ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं वृजिना वृजिनालि वज्रनीषानि पापानि अयशिशीहि । अत्यर्थं तनूकृतं
विनाशयेत्यर्थः वयं च ऋचा स्तुत्या साधनेन अनृचः अस्तुतिकान् अयजमानान् वनेम् हिसाम
अब्रह्मा द्रष्टुं परिवृढं स्तोत्रं स्तुतिविरहितो यज्ञऋधक् सस्तुतिकाद्यज्ञात्पृथग्भूतस्त्वैत्यपि न जोष-
ति न सेवेते त्वां न प्रीणीयतीत्यर्थः । जुषी प्रीतिसेवनयोः व्यत्ययेन शप् परस्मैपदं च ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

उध्वायत्ते त्रेतिनीभूयज्ञस्य धूर्पुसध्वं ।

सजूर्नाविस्वयं शंसं सचायोः ॥ ९ ॥

ऊर्ध्वा । यत् । ते । त्रेतिनी । भूत् । यज्ञस्य । धूःसु । सद्यन् ।
सुःसूः । नावंम् । स्वयंशसम् । सचा । आयोः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र तेतव स्वभूतात्रेतिनी त्रेवाश्विनयं यद्वा त्रेतिनी क्रिया सा यद्यदा ऊर्ध्वा उन्नता प्र-
वृत्ता भूदभूत् ययोगादनिघातः कुत्र स्थानइति यज्ञस्य यागस्य सद्यन् सद्ये केष्विति धूर्तं
कर्मणां योद्धृष्ट्विक्षु तदानीं सजूः यजमानेन मरुद्भिर्वा सह प्रीयमाणः सन् आयोर्मनुष्यस्य
यजमानस्य सचा सह तेन साकं स्वयंशसं स्वायत्तयशस्कं यशः साधनं नावं तरणसाधनं त-
राणि आरोहसीतिशेषः एकमेव रथं यज्ञं यजमानआरोहति स्वतरणार्थं तमेव तस्य साधक-
मारोहसीत्यर्थः । यद्वा नावं रथं स्वयंशसं आयोर्यजमानस्य सचा सहायभूतः सजूस्तेन सह
प्रीयमाणआरोहेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

श्रियेतेष्टृश्विरुपसेचनीभूच्छिपेदर्विररेपाः ।

ययास्वेपात्रेसिञ्चतुत् ॥ १० ॥

श्रिये । ते । पृश्निः । उपसेचनी । भूत् । श्रिये । दर्विः ।

अरेपाः । यया । स्वे । पात्रे । सिञ्चते । उत् ॥ १० ॥

हे इन्द्र तेतव संबन्धिनः सोमस्य श्रिये श्रयणाय पृश्निःगौःपृश्निवर्णावपसेचनी ययसां दो-
ग्धी भूत् भवतु तथा दर्विररणिररेपाः अपापासती तेश्रिये हविषः श्रयणायभूदभवतु यया दर्व्यां
स्वेस्वकीये पात्रे पानसाधने मुखे उत्सिञ्चते उपसांख्य पियसि साश्रियेभूदिति संबन्धः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

भतंवायदस्युप्रतिंत्वासुमित्रइत्यास्तौदुर्मित्रइत्यास्तौत् ।

आवोयदस्युहृत्यैकुत्सपुत्रंमावोयदस्युहृत्यैकुत्सवत्सम् ॥ ११ ॥ २७ ॥

शतम् । वा । यत् । असुर्य । प्रति । त्वा । सुमित्रः । इत्या ।

अस्तौत् । दुःमित्रः । इत्या । अस्तौत् । आवः । यत् । दस्युहृत्यै ।

कुत्सपुत्रम् । प्र । आवः । यत् । दस्युहृत्यै । कुत्सवत्सम् ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेअसुर्यं बलवन्निन्द्र वध्यत्वेनासुरसंबन्धित्वात् त्वा त्वां प्रति शतं वा शतसंख्याकं धनं
 वाशब्देनापरिमितं धनंवा यद्यदा कामितवानित्यर्थः यद्यदाच दस्युहत्ये दस्युहनने शत्रुवधे कु-
 त्सपुत्रं दुर्मित्रं आवः रक्षितवानसि तथा कुत्सवत्सं कुत्सपुत्रंमावः प्रकर्षेण रक्षितवानसि अवरक्ष-
 णादौ लङ्घि आडजादीनामिग्याडागमः पादादित्वादनिघातः पुनरुक्तिरादरार्था । तदानीं सुमि-
 त्रोनाम्ना इत्थमस्तौव तथा दुर्मित्रो गुणतइत्थमस्तौव तद्विपरीतंवा द्रष्टव्यं सुमित्रोनाम्ना दुर्मित्रो
 गुणतइति कात्यायनेन तथोक्तेः । सइत्था इत्थमनेन कृतप्रकारेणास्तौव अस्तावीव इत्थास्तौ-
 दिति द्विरुक्तिः स्तुतिसमाप्त्यर्था ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य चतुर्थे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥
 इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साप-
 णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

तिलोपः । किंच सुदिनेव सुदिनेषु अन्नानि यथा अलंकुर्वन्ति यद्वा सुदिना सुदिनौ अहोरात्रयोः प्रवर्तकत्वेन तद्वन्तौ सूर्याचन्द्रमसौ स्वरश्मिभिर्यथा अन्नान्यलंकुरुतः तद्वत् युवां पृक्षः अन्ननामैतत् भोक्तृभिः संपृच्यंतेइति पृष्ठोन्नानि आर्वसयेथे समन्तादलंकुरुथः । तसिभूषलंकारे तौदादिकः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उष्टारैर्वर्षरेषु श्रयेथे प्रायोगेव स्वाच्याशासुरेथः ।

दूतेव हिष्टोयशसा जनेषु मापस्यातं महिषेवावपानात् ॥ २ ॥

उष्टारोऽइव । वर्षरेषु । श्रयेथे इति । प्रायोगोऽइव । स्वाच्या ।

शासुः । आ । इयुः । दूताऽइव । हि । स्थः । यशसा । जनेषु ।

मा । अर्प । स्थातम् । महिषाऽइव । अवपानात् ॥ २ ॥

उष्टारैव उष्टः कामयेते गन्तव्यदेशमिति उष्टारौ प्रासंगस्य वोढारावनद्वाहाविव वशकान्तावित्यस्मात् तृचिछान्दसं संप्रसारणं इहभावश्च तौ यथा संपूर्णघासेषु संचरतः तद्वत् वर्षरेषु स्तुतिभिर्हविर्भिश्च पूरयितुषु जनेषु श्रयेथे तत्स्वीकरणार्थं वाश्रयथः । वर्षतिः पूरणार्थः । अस्मादौणादिकोरन्प्रत्ययः । प्रायोगेव प्रायोगौ प्रयोक्तव्यावनद्वाहाविव प्रपूर्वाद्युजेः कर्मणिघञि उपसर्गस्यदीर्घः थाधादिस्वरणान्तोदात्तः । तौ यथा स्वाच्या स्वाच्यौ शु क्षिप्तं अतनं श्वात्रं तत्र साधूभवतः तद्वत् यद्वा युद्धार्थं प्रयोक्तव्यावश्वौइव स्वाच्यौ श्वात्रमिति धननाम तत्रभवौ धनस्यसाधकावित्यर्थः । तौ युवां शासुः शंसितुः स्तोतुः स्तुतिं प्रति एथः आगच्छथः इण्गती आदादिकः दूतेव दूताविव यथा राज्ञः प्रियतमौदूतौ जनपदेषु यशस्विनौ भवतः तद्वत् जनेषु स्तोतृषु यशसा यशस्विनौ स्थोहि भवथः खलु । अस्तेर्लटि रूपं हियोगादनिघातः महिषेव महिषाविव यथा श्रान्तौमहिषौ अवपानात् पीयतेस्मिन्निविष्टानं हृदादि अधिकरणेत्पुद् पानमेवावपानं सन्निरुष्टात् पानात् नापगच्छतः तद्वत् युवां अस्मदीयाद्विषः स्तोत्राच्च मापस्यातं मापकम्प निष्ठतं निष्ठतेर्लुङि गानिस्थेति सिञ्चोत्तुक् नमाद्योगे इत्यङागमाभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

साकंयुजाशकुनस्येवपक्षापश्वेवचित्रायजुरागमिष्टम् ।
अग्निरिवेदयोर्दीदिवासापरिज्मानेवयजथपुरुत्रा ॥ ३ ॥

साकमयुजा । शकुनस्येव । पक्षा । पश्वेव । चित्रा । यजुः ।
आ । गमिष्टम् । अग्निः । देवयोः । दीदिवासा ।
परिज्माना । यजथः । पुरुत्रा ॥ ३ ॥

शकुनस्येव पक्षिण इव यथा पक्षिणः पक्षा पक्षौ संहत्यवर्तमानौ तद्वत् साकंयुजा साकं
युजौ सहावियुज्यवर्तमानौ भवथः । युजेः सासृष्टिपेत्यादिना क्रिप् पश्वेव पशू इव । सुपआकारः ।
तौ यथा चायनीयौ तद्वत् चित्रा चित्रौ चायनीयौ युवां यजुः यजनौ अस्मदीयौ आगमिष्टं
आगच्छतं । यजेरौणादिकोभावेउत्तिन् प्रत्ययः । गमिष्टं गमेलेंति सिद्धहुल्लेदोतिसिप् तिप्-
आर्धधातुकःवाद्गमेरिद् परस्मैपदेष्वितीडागमः । देवयोः देवानिच्छतोयजमानस्य यज्ञेअग्निरिव
अग्निर्यथा हविर्भिः स्तुतिभिश्च दीप्यते तद्वत् दीदिवासा दीदिवांसौ स्तुतिभिः दीप्तौ भवथः दी-
प्यतेः क्तसौ धस्वेकाजादिति नियमादिङ्भावः वलिलोपे तुजादित्वादास्यास्य दीर्घः । परि-
ज्मानेव परिज्मानाविव परितः अजतोगच्छतः कर्मकरणार्थमिति परिज्मानावध्वर्यू इव स्थि-
तौ युवां पुरुत्रा बहुषु देशेषु यजथः देवान्पूजयथः । अश्विनावध्वर्यू इत्यान्तानां च । यद्वा परि-
ज्मानेव परितोगन्तारौ पुरावा पश्चाद्वा तौ यथा बहुषु देशेषु यजथः संगच्छमानौ भवथः य-
जदेवपूजासंगतिकरणदानेषु पुरुत्रा देवमनुष्येष्वित्यादिना त्राप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आपीवांअस्मेपितरेवपुत्रोग्रेवर्चानृपतीवतुर्ये ।
इर्येवपुष्टैकिरणेवसुज्यैश्रुष्टीवानेवहवमागमिष्टम् ॥ ४ ॥

आपी इति । वः । अस्मे इति । पितराँइव । पुत्रा । उपाँइव ।
 रुचा । नृपतीँइवेति नृपतीँइव । तुर्यै । इयाँइव । पुष्ट्यै ।
 किरणाँइव । भुज्यै । श्रुष्टीवानाँइव । हवम् । आ । गमिष्टम् ॥ ४ ॥

अस्मे अस्माकं वीर्याणां पूजायांबहुवचनं आपी प्राप्तौ बन्धुभूतौ भवथः । पितरेव पित-
 राविव यथात्रपितरौ प्रति पुत्रा पुत्रौ बन्धुभूतौ भवतः तद्वत् । यद्वा पुत्रा पदव्याआकारः । पु-
 त्राणां पितरौ बन्धू तथा उभेव उमाविव यथा उमौ स्वतेजसा उदूर्णौ अद्र्यादित्यौ यथारु-
 चा रोचमानौ भवतः तद्वत् रुचा दीप्या युक्तौ रोचतेर्भाविकिप् सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं ।
 यद्वा रुचा आरोचमानौ भवथः रोचतेरिगुपधलक्षणः कः सुपआकारः नृपतीव यथा नृणां
 पालयितरौ राजानौ संभ्रमयुक्तयै सेनायै रक्षकत्वेन भवतस्तद्वत् तुर्यै कर्मार्थं त्वरमाणायै सं-
 भ्रमवत्यै जनतायै युवां अभीष्टदातृत्वेन भवथः । तुरत्वरणे इगुपधात्किदित्तीन्प्रत्ययः । छदि-
 कारादक्तिनइतिङीप् उदात्तयणोहल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वं । इर्यैव इर्याविव इराअर्कं तत्र-
 भवौ भवार्थेयत् अन्नवन्तावाढ्यौ स्वजनपरितोषणाय भवतः तद्वत् युवां पुष्ट्यै धनादिदा-
 नेनास्माकं परितोषणाय भवथः । किरणेव किरणाविव यथा आग्नेयादित्यकिरणौ सर्वेषां प्र-
 काशनादिद्वारेण भोगाय भवतः । तद्वत् भुज्यै स्तोतॄणां परिभोगाय भवथः । श्रुष्टीवानेव श्रु-
 ष्टिवन्ताविव श्रुष्टीति क्षिप्रनाम मत्वर्थीषोवनिप् तद्वन्तावभवौ यथा लक्ष्यं देशं प्रति शीघ्रंगच्छत
 तद्वत् यद्वा श्रुष्टीवानेव श्रुष्टीति सुखनाम तद्वन्तौ पुरुषौ यथा क्रीडार्थमागच्छतः तद्वद्युवां हव-
 मस्मदीयमाह्वानं प्रत्यागमिष्टं आगच्छतं । हवं भावेनपसर्गस्येति ह्यतेरप् संपसारणं च ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

वंसंगेवपूपर्यांशिम्वातांमित्रेवक्रताशतराशातंपन्ता ।
 वाजेवोच्चावयंसाधर्म्येष्टामेपेवेपासंपर्यांपुरीपा ॥ ५ ॥ १ ॥

वंसंगाँइव । पूपर्यां । शिम्वातां । मित्राँइव । क्रता । शतरां ।
 शातंपन्ता । वाजाँइव । उच्चा । वयंसा । धर्म्येँइस्था ।
 मेपाँइव । उपा । सपर्यां । पुरीपा ॥ ५ ॥ १ ॥

वंसगेव वंसगाविव वनमीयगमनौ वृषभाविव तौ यथा पूषयां पूषयौ पूषणेभवौ पु
 ष्टावयवावित्यर्थः । तद्वद्युवां स्फोतां गावयवौ पुषपुष्टौ अस्मादौणादिकोभावे अरन्प्रत्ययः । त
 दन्ताद्भावे छन्दसोत्तियत् तित्स्वरितः तथा शिवाता शिवातौ सुखनामैतत् शिंवेन दुःखानां तन्
 करणेन हेतुना तितं व्याप्तमिति शिञ्जनिशाने अस्मादर्शिवमिति बाहुलकाद्वत्प्रत्ययोमुक्च निपा
 त्यते अततेः कर्मणि घञ् सुपआलादेशः सुखकरो भवथः । मित्रेव मित्राविव मित्रशब्देन वरुणो
 प्युपलक्ष्यते सहावस्थितमित्रावरुणाविव क्रता क्रतौ स यभूतौ तद्वद्यथार्थदर्शिनौ भवथः तथा
 शतरा शतं शतसंख्याकानि बहूनि रायो वनानिययोः सन्ति तौ तथोक्तौ सुपोडादेशः । यद्वा
 शतमनेकमिन्द्रियप्रसादादि रातिददातीति शतरासुखं तेन तद्वन्तौ शातपन्ता शातपन्तौ तीक्ष्ण
 स्तुतिकौ शातं तीक्ष्णं पन्तं पनतेर्बाहुलकात्तन् यद्वा शातपन्ता शातेन दुःखानां तनूकरणेन पन्त्य
 ते स्तुपतइति शातपन्तसुखं शोतनूकरणे निष्ठा । पनतेस्तन् तेन युवां सुखवन्तौ भवथः । य
 द्यपि शिवाता शतरा शातपन्तेति त्रीण्यपि सुखनामानि तथापि कालत्रयेपि अश्विनोः सुखक
 रत्वस्य विवक्षितत्वेन विषयभेदादपौनरुक्त्यम् । वाजेव वाजाविव यथा अश्वौ घासादिना उन्न
 तौ संपूर्णावयवौ तद्वद्वयसा हवीरूपेणानेन हेतुना उच्चैर्वर्तमानौ पुष्टावित्यर्थः । उच्चा उ
 च्चैः शब्दात् सुपोडादेशः डित्वाट्टिलोपः घर्म्येष्ठा घर्मस्थौ घर्मदीप्तमन्तरिक्षं तत्संबन्धिनिदेशे
 सूर्याचन्द्रमसोरूपेणावस्थितौ भवतः । सूर्यचन्द्रमसावितिर्यास्कः । यद्वा घर्मं प्रवर्ग्ये भवं घर्म्यं
 हविः तत्र देवतात्वेनावस्थितौ भवथः तिष्ठतेरन्येभ्योपि दृश्यन्तइति विच् तत्पुरुषेति बहुलमिति
 पूर्वपदस्य सप्तम्या अलुक् मेवेव मेपाविव तौ यथा अन्नेन परिचरणीयौ तद्वद्वयुवां इवा हवी
 रूपेण अन्नेन सपर्यां सपर्यौ परिचरणीयौ भवथः । सपरशब्दः कंडूादिः सपर्यतिः परिचरण
 कर्मा । पुरीषा पुरीषौ घनादिदानेन स्तोतृणां पोषयितारौ यद्वा हविर्भिः पोषणोपौ भवथः । पु
 रीषं पुष्पातिः पोषयतेर्ब्रह्मतिर्यास्कः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी—

सृण्येवजर्भरीतुर्फरीतूनैतोशेवंतुर्फरीपर्फरीका ।

उद्व्यजेवजेमनामदेरूतामैजुराव्यजरंमुरायु ॥ ६ ॥

सृण्याऽइव । जर्भरी इति । तुर्फरीतू इति । नैतोशाऽइव ।

तुर्फरी इति । पर्फरीका । उदन्यजाऽइव । जेमना । मदेरु इति ।

ता । मे । जरायु । अजरम् । मरायु ॥ ६ ॥

सृण्येव सृण्याविव सृणिरंकुशः तत्रसाधुरिति यत् अंकुशाहौ मत्तगजाविव जर्भरी गात्रविनामं कुर्वन्तौ जृभीगात्रविनामे अस्मादौणादिकोरिप्रत्ययः यद्वा सृण्येव सृणिर्द्विविधा मत्तगजस्य एकत्रावस्थापयित्री एका अपरा बाधयित्री सौतेः किञ्चेति औणादिकोनिप्रत्ययः कित्वादगुणः छुदिकारादक्तिनइतिङोप् सुप् आकारः उदात्तस्वरितयोर्यणइति स्वरितः । तादृश्यौ सृण्याविव जर्भरी भर्तारौ एकत्रैवावस्थापकौ तथा तुर्फरी तुर्फरोतारौ शत्रूणां हन्तारौ जर्भरी भरतेर्यङ्लुगन्तादौणादिकइप्रत्ययः अज्यासस्यजकारश्छान्दसः तुफर्तुर्हिंसायां अस्मात् तुजन्तस्यतुर्फरीतारावित्यस्य पृथोदरादित्वाद्धर्णविकारः । यद्वा अस्माद्वाहुलकादौणादिकः अरीतुप्रत्ययः । उक्त्वं अवनिरुक्ते—द्विविधासृणिर्भवति भर्ता च हन्ता च तथाश्विनौ चापिभर्तारौ जर्भरी भर्तारावित्यस्य तुर्फरीतू हन्तारावित्यादि । नैतोशेव नितोशतिर्वंधकमां नितोशयतीतिनितोशः तस्यापत्यं नैतोशः ताविव तुर्फरी शत्रूणां हन्तारौ तुर्फर्तर्हिंसार्थः । अस्मादौणादिकोरिप्रत्ययः उक्त्वं पर्फरीका पर्फरीकौ शत्रूणां विदारयितारौ जिफलाविशरणे अस्मात्पर्फरीकादयश्चेति ईकप्रत्ययान्तोनिपात्यते । यद्वा स्तोतृजनानां धनादिदानेन पूरयितारौ । पूषालनपूरणयोः अस्मादीकनि पूर्ववत्सर्वनिपात्यते पूर्वतेः पूरणार्थाद्वा उदन्यजेव उदन्यजेइव उदकेभवमुदन्यं प-इन्नोमासित्यादिना अशस्मभृतिष्वपि उदन्यादेशः तत्रजाताविव निर्मलौ कान्तियुक्तावित्यर्थः । जेमना जेमनौ जयशीलौ जयतेरन्येभ्योपिदृश्यन्तइति मनिन् दीर्घाभावश्छान्दसः । मदेरु बलातिशयेनमनौ स्तुयौवा ता तौ पूर्वोक्तगुणावश्विनौ युवां मे मदीयं जरायु जरायुजं अतएव मरामु मरणशीलं शरीरं अजरं जरारहितं मरणधर्मरहितं कुरुतं । नञोजरमरमित्रमृताइति नञउत्तरस्यजरशब्दस्य आद्युदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पञ्जेवचर्चरंजारंमरायुक्षद्वेवार्थेपुतर्तरीथउग्रा ।

ऋभूनापतत्वरमञ्ज्राखरञ्जुर्वायुर्नर्पर्फरत्क्षयद्वयीणाम् ॥ ७ ॥

प्र॒जाऽइ॒व । च॒र्च॒रम् । जा॒रम् । म॒रायुं । क्ष॒न्तऽइ॒व । अ॒र्थेषु ।
त॒र्त॒री॒थः । उ॒या । ऋ॒भू इति॑ । न । आ॒पत् । ख॒र॒म॒ज्जा । ख॒रऽज्जुः ।
वा॒युः । न । प॒र्क॒रत् । क्ष॒यत् । र॒थी॒णाम् ॥ ७ ॥

हे उया उयौ उदूर्णतेजस्कौ अश्विनौ पजेव पजाविव प्रार्जितवलयौ वीराविवस्थितौ यद्वा पजेव जिज्जिअभिभवे पादाज्यामभिभवन्तौ समर्थाविवस्थितौ युवां चर्चरं चरणशीलं जारं जरायुकं अतएव मरायु मरणशीलं मदीयं शरीरं अर्थेषु गन्तव्येषु तरीतव्येष्वपदादिषु क्षयेव उदकनामैतत् उदकमिव तर्तरीथः अत्यन्तं तारयथः । तृष्टवनवरणयोः यद्भुगन्तास्तु छिन्दस्युभयथेति थासआर्धधातुकत्वेनेडागमः वृत्तोवेतिदीर्घः ऋभून् ऋभूइव दाष्टान्तिकसाम्यादन्नद्विवचनं ऋभूयथा स्वनिर्मितोरथआपत् तद्वत् खरमज्जा खरं तीक्ष्णं मज्जयितारौ शोधयितारौ अत्यन्तं शुद्धबलावित्यर्थः टुमसूजोशुद्धौ अस्मादीणादिकोरप्रत्ययः तादृशौ युवां खरज्जुः तीक्ष्णगतिः अतिशयेन वेगवान् ऋभुभिर्दत्तोरथोयुवां आपव आमोव आपूव्यामौ लुदित्वावचेरह् सरथः वायुरिव पर्करत् सर्वत्रआपूरयत् सर्वव्याप्तवानित्यर्थः फर्षूरणे अस्माहेति बहुलंछन्दसीति शपःभ्लुः अज्यासस्य रुगागमः वलोपश्च लेटोडाटावित्यडागमः ततः सरथः रथीणां धनानां धनानिक्षयत् शत्रुक्षयआगमयत् क्षिनिवासगतयोः अस्मादन्तर्णीतप्रथ्यात् लेटचडागमः । यद्वा क्षयतिरेश्वर्यकर्मा धनानामाष्टे छान्दसमनुदात्तत्वं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

घ॒र्मे॒व॒म॒धुं॒ज॒ठरे॑स॒ने॒रु॒भगे॑विता॒तु॒र्फरी॑फा॒गि॒वारम् ।
प॒त्रे॒रे॒व॒च॒रा॒च॒न्द्र॒नि॒र्णि॒ड॒म॒न॒ऋ॒ह्म॒म॒न॒न्या॑श्च॒न॒ज॒ग्मी ॥ ८ ॥

घ॒र्माऽइ॒व । म॒धुं । ज॒ठरे॑ । स॒ने॒रु॒ इति॑ । भगे॑ऽअविता । तु॒र्फरी॑ इति॑ ।
फा॒रि॒वा । अ॒रम् । प॒त्राऽइ॒व । च॒च॒रा । च॒न्द्र॒श्च॒नि॒र्नि॒क् ।
म॒नः॑ऽऋ॒ह्म । म॒न॒न्या॑ । न । ज॒ग्मी॒ इति॑ ॥ ८ ॥

घर्मेव घर्माविव महावीराविव जठरे स्त्रोदरे मधु मधुनः पृष्ठचालुक् घृतस्य सनेरु संभक्तारो वनपणसंभक्तौ अस्मादीणादिकोरुप्रत्ययः भगेविता भगोधनं तद्विषयरक्षणयुक्तौ अवते-

भावेकः तत्पुरुषे कृतिबहुलमिति बहुलवचनाद्बहुव्रीहावप्यलुक् । यद्वा अवतेस्तृजन्तस्य सुपो-
 ङादेशः स्वरच्छान्दसः । अरमलं तुर्फरी शत्रूणां हिंसितारौ अवएव फारिवा फारिरायुधं तदन्तौ
 भवथः । स्फुरतिर्वधकर्मा अस्मात् णिचिचिस्फुरोणां वितिआत्वं तदन्वादिप्रत्ययः सकारलोप-
 ० छान्दसः । छन्दसीवनिपावितिमत्वर्थीयोवनिप् । सुपोङादेशः पतरेव पतराविव पतनशीलौ
 पक्षिणाविव चचरा संचरन्तौ चन्द्रनिर्णिक् निर्निगितिरूपनाम सुपोलुक् चन्द्रनिर्णिजौ चन्द्रस-
 दृशरूपयुक्तौ यद्वा चन्द्रमाह्लादकंरूपं ययोस्तौर्वेते मनक्रंणा मनसाप्रसाधनं ययोस्तौ क्रंज-
 तिःप्रसाधनकर्मा । अस्माद्भोवेचञ् बहुव्रीहिस्वरः मनन्यान मनन्यौ यथा मनने साधू स्तुत्या-
 वित्यर्थः । मननशब्दात् तत्रसाधुरिति यत् तित्स्वरितः तादृशाविव जग्मी यज्ञं प्रत्यागमनशीलौ
 भवतः गमेराद्गमहनइति किञ्प्रत्ययः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

बृहन्तेवगंभरेषुप्रतिष्ठांपादेवगाधंतर्तेविदाथः ।

कर्णेवशासुरनुहिस्मराथोशेवनोभजतंचित्रममः ॥ ९ ॥

बृहन्तांइव । गम्भरेषु । प्रतिस्थां । पादांइव । गाधम् ।

तर्ते । विदाथः । कर्णांइव । शासुः । अनुं । हि । स्मराथः ।

अंशांइव । नः । भजतम् । चित्रम् । अमः ॥ ९ ॥

बृहन्तेव बृहन्ताविव प्रांशु पुरुषौ यथागंभरेषु महनेषु जलेषु प्रतिष्ठां विंदतस्तद्वद् गंभरे-
 षु गंभरिषु दुष्प्रवेशेषु स्थानेषु प्रतिष्ठां अवस्थितिमासदं युवां विदाथः जानीथः । पादेव पा-
 दाविव यथा तर्ते षष्ठ्यर्थेचतुर्थी तरतः पुरुषस्यपारौ यथा गाधजलं विदाथः तद्वद् युवां ता-
 येषु जलेषु गाधं विदाथः जानीथः विदज्ञाने लट्याडागमः कर्णेव यथा कर्णौ उक्तं शब्दं विदतुः
 तद्वद् युवां शासुः शासितारं स्तुतिं कर्वाणं जनं अनुहिस्मराथः अनुकूलं जानीथः खलु । स्मर-
 तेनेट्याडागमः हियोमादनिघातः अधीगर्थदपेशां कर्मणीति शासुरित्यस्य षष्ठी अंशेव अंशाविव
 यथावयवौ तदन्तौ यज्ञं भजेते तद्वद् युवां नोस्मदीयं चित्रं चायनीयं अमः कर्म भजतं आश्र-
 यतं अमः आपृत्याहौ अस्मादापः कर्माख्यायां ह्रस्वोनुदचवेति असुन् वत्संनियोगेन ह्रस्वोनुदागम-
 ० च नित्स्वरेणाद्युदात्तः ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

आरङ्गरेवमध्वरेयेथेसारघेवगविनीचीनवारे ।

कीनारेवस्वेदमासिष्विदानाक्षामेवोर्जासूयवसात्संचेथे ॥ १० ॥

आरङ्गराऽइव । मधु । आ । ईरयेये इति । सारघाऽइव । गवि ।

नीचीनवारे । कीनाराऽइव । स्वेदम् । आऽसिष्विदाना ।

क्षामऽइव । ऊर्जा । सुयवसऽअत् । सचये इति ॥ १० ॥

आरंगरेव गृशब्दे अस्मान्नावेकदोरप् अरमलं पर्याप्तं गरः शब्दनं तस्य संबन्धिनौ त-
स्येदमित्यण् शब्दवन्तौ मेघाविव यथा मधु जलं प्रेरयतः तद्वत् युवां एरयेथे प्रेरयथः । ईर-
प्रेरणे चौरादिकः सारघेय सारघाविव सरघा मधुमक्षिका सरघैव सारघा प्रज्ञादिवाङ् तेष-
था नीचीनवारे नीचीनद्वारे मधुपुष्पे मधु प्रेरयतः तद्वत् । युवां नीचीनवारे न्यग्भूतद्वारे गवि
गोक्षधसि क्षीरं प्रक्षिपथः । कीनारेव कीनाराविव कुत्सितमनुष्यौ यथा स्विद्यमानौ भवतस्त-
द्वत्स्वेदं स्विद्यमानं जलमासिष्विदाना आसमन्तात्स्वेदयन्तौ प्रक्षारयन्तौ भवथः । जिघ्रिषदा
गात्रप्रक्षरणे अनुदातेव तस्माच्छान्दसेलिटि कानजादेशः । क्षामेव क्षैर्जैपैक्षये अस्मादातोम-
निव । ह्रस्वच्छान्दसः क्षामा क्षीणागौः सुयवसाव् अदेःकिप् शोभनं यवसं घासादिकं भक्ष-
यन्ती क्षीररूपेणान्नेन समवेताभवति तद्वत् युवां ऊर्जा हवीरूपेणान्नेन संचेथे संगच्छे-
थे । पचसमवाये ॥ १० ॥

अर्थकादशी-

ऋध्यामस्तोमंसनुयामवाजमानोमन्त्रसरथेहोपयातम् ।

पशोनपक्कमधुगोष्वन्तरामूतांशोअश्विनोःकाममप्राः ॥ ११ ॥ २ ॥

ऋध्याम् । स्तोमम् । सनुयाम् । वाजम् । मा । नः । मन्त्रम् ।

सहरथा । इह । उप । यातम् । यशः । न । पक्कम् । मधु । गोपु ।

अन्तः । आ । भूतऽअंशः । अश्विनोः । कामम् । अप्राः ॥ ११ ॥ २ ॥

हे अश्विनो वयं स्तोमं त्रिवृतं च दशादिकं ऋध्याम ऋध्यास्म वर्धयेम । ऋधुवृद्धौ अ-
स्मादाशीर्लिङि किदाशिपीति यासुटः कित्वं । वाजं हविर्लेक्षणमन् यवाज्यां सनुयाम प्रपच्छेम-
पणुदाने तानादिकः विविटिङ् वाक्यभेदादनिघातः । तस्माद्युवां सरथा सरथौ समानरथौ
एकमेवरथमारूढौ सन्तौ इहास्मिन्नकर्मणि नोऽस्मदीयं मंत्रं मननीयं स्तोत्रमुपयातं उपागच्छतं ।
गोष्वन्तः गोरुधस्यान्तःस्थितं पक्कं परिणतं अतएवमधु मधुरं यशोन यश इत्यन्तनाम नश्चार्थे
क्षीराज्यादिलक्षणं महावीरे अवनीयमानमन्त्रं चापेक्ष्य आगच्छतमिति संबन्धः । एवमुक्तम-
कारेण भूतांशः एतन्नामाऋषिः अश्विनोः काममभिलापमात्मीयाभिः स्तुतिभिः अग्राः आ-
पूरयत् । संपूर्णमकार्षीदित्यर्थः । मापूरणे आदादिकः । व्यत्ययेन मध्यमः । अत्राश्विने सूक्ते स-
र्वाण्यपि पदानि दुर्व्युत्पादानि अस्माभिर्दिङ्मात्रं प्रदर्शितानि एवं निरुक्तव्याकरणादिभिरर्थवि-
शेषे बुद्धिमद्भिरुन्नेयानि ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पठे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

आविरित्येकादशार्चमष्टमसूक्तं दिव्योनामांगिरसऋषिः प्रजापतेः सुता दक्षिणासावाऋषि-
का शतधारं वायुमिति चतुर्थीजगती शिष्टादशत्रिष्टुभः अनेन सूक्तेन ऋग्विग्नयोदीयमानाद-
क्षिणा तद्वातारोपजमानावा स्तुयन्ते अतः सैव देवता । तथा चानुक्तान्तं—आविर्दिव्यो दक्षिणाया
भाजापत्या दक्षिणा तद्वातृन्वास्तीव चतुर्थी जगतीति । गवो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

आ॒वि॒रि॒भू॒न्महि॒माघो॒नमे॒पां॒वि॒श्वं जी॒वंत॒मसो॒निर॒मोचि॒ ।

महि॒ज्योतिः॑ पि॒तृभिर्द॑त्त॒मागा॑दुरुः पन्था॒ दक्षि॑णाया अदर्शि ॥ १ ॥

आ॒विः । अ॒भूत् । महि॑ । मा॒घो॒नम् । ए॒षाम् । वि॒श्वम् । जी॒वंम् ।

तम॑सः । निः । अ॒मो॒चि । महि॑ । ज्योतिः॑ । पि॒तृभिः॑ । द॑त्तम् ।

आ । अ॒गात् । उ॒रुः । पन्थाः॑ । दक्षि॑णायाः । अ॒दर्शि ॥ १ ॥

इदं सूक्तं दक्षिणायावा तद्वातृणांवा स्वावकं दक्षिणावु यागागं यागस्तु सायंकाले नक्रि-
यते नसायमस्विदेवया अजुष्टमित्यादि श्रवणात् । तस्मादह्नयेव कर्तव्यः । अह्नयः सूर्योदयात् प-

श्चाद्भवतीति सूक्तदौ सूर्योदयोभिधीयते माघोनं माघोनइन्द्रः इन्द्रश्च सूर्यः । चैत्रमासे तथा इन्द्र इतिस्मरणात् । तस्यसंबन्धि तस्येदमित्यण् अतद्धितेप्रत्यये संप्रसारणमभिहितं सर्वविधीनांछन्दसि विकल्पितत्वाद्वा तद्धितेपि संप्रसारणं । सूर्यात्मकस्येन्द्रस्य स्वभूतं महि महत्तेजसं-पां यजमानानां यागसिद्ध्यर्थं आविरभूत् प्रकाशितमुद्गतमभूत् । वत्र विश्वं सर्वं जीवं स्थावर-जंगमादमकं जगत्तमसः सकाशान्निरमोचि निर्मुक्तमभूत् मुच्यतेःकर्मणिटुडिचिणिरूपं अथानन्तरं पितृभिर्यत् पितृभिर्देवैर्दत्तनोहविषामागमनाय तत्सहि महत् ज्योतिः सूर्याख्यं आगात् आगच्छति पश्चादक्षिणायाः यागांगभूतायाः उरुमंहात् पंथा मार्गः अदर्शि सर्वैर्यजमानैर्दृष्टोभूत् सर्वं यागं कृत्वा ऋत्विग्योदक्षिणां दत्तवन्वइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उच्चादिविदक्षिणावन्तोअस्थुर्येअश्वदाःसहतेसूर्येण ।

हिरण्यदाअमृतत्वंभजन्तेवासोदाःसोमप्रतिरन्तेआयुः ॥ २ ॥

उच्चा । दिवि । दक्षिणाऽवन्तः । अस्थुः । ये । अश्वदाः । सह । ते ।

सूर्येण । हिरण्यदाः । अमृतत्वं । भजन्ते । वासुदाः ।

सोम । प्र । प्रतिरन्ते । आयुः ॥ २ ॥

दक्षिणावन्तः दक्षिणायादेयत्वेन तद्वन्तः दक्षिणां दत्तवन्तोयजमानाः उच्चा उच्चैः स्थानैः स्थिते दिवि द्युलोके अस्थुः तिष्ठन्ति सामान्येनोक्त्वा । दातृविशेषाणां फलविशेषमाह अश्व-दा अश्वानां दातारोपे यजमानाः ते सूर्येण सर्वस्य स्वस्वकर्मणि प्रेरकादित्येन सह तिष्ठन्ति येहिरण्यदाः हिरण्यदातारः ते अमृतत्वं अमरणधर्मत्वं भजन्ते अमृतंयै हिरण्यं इत्यान्नानाद् तथा सोम्यवैवासइतिश्रवणात् । सोमएव संबोध्यते हे सोम वासोदाः तदेव-त्यवस्त्राणां दातारोपेसन्ति ते त्वयासह तिष्ठन्तीविशेषः । एते सर्वे आयुः जीवनं प्रतिरन्ते प्रव-र्धयन्ति मपूर्वास्तिरतिर्वृत्त्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

देवीपूतिर्दक्षिणादेवयज्यानकंवारिभ्योनहितेपृणन्ति ।

अथानुरःप्रपतदक्षिणासोवद्यमियात्रहर्वःपृणन्ति ॥ ३ ॥

देवी । पूर्तिः । दक्षिणा । देवद्यज्या । न । कवऽअरिभ्यः । नहि ।
ते । पृणन्ति । अर्थ । नरः । प्रयतऽदक्षिणासः । अवद्यऽभिया ।
बहवः । पृणन्ति ॥ ३ ॥

देवी देवसंयन्धिनी देवाद्यज्याविद्यञ् तादृशी पूर्तिः पातनी तत्साध्या देवपद्या छ-
न्दसिनिष्ठर्केतिनिपातितः देवयागः तदंगभूता दक्षिणा न कवारिभ्यः क्रमताविद्यस्य अचरि-
षीमत्ययः । कुत्सितगन्तृभ्यः अयष्टृभ्यः एतेभ्यः न भवन्ति यद्वा देवानां स्वभूता पूर्तिः पूरयिषी
स्तुतिभिः हर्वाभिश्च तादृशी देवद्यज्या दक्षिणा च तेज्यो न भवतः । तत्र हेतुरुच्यते—हि यस्मा ए
ते कुत्सितगन्तारः नहि पृणन्ति देवान् स्तुतिभिर्हर्विभिश्च न प्रीणयन्ति पृणप्रीणेन तौदादिकः
अथेतिप्रश्ने यष्टूणां देवयागादिकथं भवन्ति उच्यते नरः कर्मणानितारः अतएव प्रयतदक्षिणा
सः दत्तदक्षिणा बहवो यजमानाः अवद्यभिया अवद्यपण्यवयांगर्हेति यत्प्रत्ययान्तयेन निपा-
तितः पापभिया विहिताननुष्ठाने दुरितानि भवन्ति खलु तस्मात्तद्गीत्या पृणन्ति देवाः प्रीणयन्ति
तस्माद्यष्टूणां देवपातनयागदक्षिणा भवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शतधारं वायुमर्कस्त्रविदं नृचक्षसस्ते अमिचक्षते हविः ।
ये पृणन्ति प्रचयच्छन्ति संगमे ते दक्षिणां दुहते सप्तमातरम् ॥ ४ ॥
शतऽधारम् । वायुम् । अर्कम् । त्रऽविदम् । नृचक्षसः । ते ।
अभि । चक्षते । हविः । ये । पृणन्ति । प्र । च । यच्छन्ति ।
सम् । संगमे । ते । दक्षिणाम् । दुहते । सप्तमातरम् ॥ ४ ॥

शतधारं बहुधारणोपेतं वायुं एतच्चायकं त्रविदं स्वर्गस्य लभकं सर्वस्य वेत्तारं वा अर्कम-
चनीयं आदित्यं च एतौ नृचक्षसः नृणां द्रष्टृन् अन्यानिन्द्रादी देवांश्चाभिलक्ष्य ते यजमाना ह-
विश्चक्षते तेज्योदातुं पश्यन्ति चष्टेर्लट्स्वरं । किंच संगमे कर्मकरणार्थं मृत्विजो व्रतसंगच्छन्त इति
संगमः ग्रहवृद्धनिश्चिगमश्चेति अविकरणेन अथ थाथादिस्वरः तस्मिन् यज्ञे ये यष्टारः पृणन्ति
स्तुतिभिः प्रीणयन्ति ये च तेज्यो देवेभ्यो हवींषि प्रयच्छन्ति उभयप्रयद्योमाद निपातः ते सप्तमा-
तरं सप्तसंख्याकमातृभूता अग्निष्टोमादिसंस्था यस्यां भवन्ति सा यद्वा सप्तसंख्याकमातरः क-
र्मणां निर्मातारः कर्तारो होवाद्यः सन्ति तादृशीं दक्षिणां दुहते ऋत्विग्यो दुहन्ति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दक्षिणावान्प्रथमो हूतः पृथिदक्षिणावान्ग्रामणीरग्रमेति ।

तमेव मन्ये नृपतिं जनानां यः प्रथमो दक्षिणामाविचार्य ॥ ५ ॥ ३ ॥

दक्षिणाश्वान् । प्रथमः । हूतः । एति । दक्षिणाश्वान् । ग्रामिणीः ।

अग्रम् । एति । तम् । एव । मन्ये । नृपतिम् । जनानाम् । यः ।

प्रथमः । दक्षिणाम् । आविचार्य ॥ ५ ॥ ३ ॥

हूतः ऋत्विग्विराहूतः दक्षिणावान्यजमानः प्रथमः सर्वेषां मुख्यः सन् एति सर्वत्र गच्छति । तथा ग्रामणीः ग्रामाणानि वा घनवत्त्वेन तेषां कर्ता दक्षिणावान् सः अग्रमेति सर्वेषां प्रथममेव गच्छति । तमेव नृपतिं पराणां पालयितारमिति मन्ये । ऋषिरहमवबुध्ये प्रथमो योजनः जनानां दक्षिणामाविचार्य आगमयति धीमत्यादिषु तस्य छित्तिरूपं तं नृपतिमिति मन्ये यदा जनानामिति पूर्ववाक्यशेषः जनानामध्ये तमेव मनुष्याणां स्वामिनमिति मन्ये ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे तृतीयोऽयमं ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

तमेव ऋषिं तमु ब्रह्माणं माहुर्यज्ञं यं सामगामुक्थशासम् ।

सशुक्रस्य तन्वे वेदतिस्त्रोयः प्रथमो दक्षिणयारुराधे ॥ ६ ॥

तम् । एव । ऋषिम् । तम् । ऊँ इति । ब्रह्माणम् । आहुः ।

यज्ञज्ञान्यम् । सामगामम् । उक्थशासम् । सः । शुकस्य ।

तन्वः । वेद । तिस्रः । यः । प्रथमः । दक्षिणया । राराधे ॥ ६ ॥

तमेव दक्षिणायादातारं ऋषिमतीन्द्रियार्थदर्शिनं यदा सत्कर्मकरणेन ऋषिपितृयाहुः तथा तमु तमेव ब्रह्माणमाहुः किंच तमेव यज्ञान्यं णीज्पापणे किप् उदात्तस्वरितयोर्पण् इत्यमः स्वरितत्वं यज्ञस्यनेतारं अध्वर्युमित्याहुः तमेव सामगां साम्नां गावामिति तथा उक्थशासं शंसुस्तुती किप् संहितायां दीर्घच्छान्दसः उक्थशासं शस्त्राणां शंसितारं होतारमिति भुवन्ति दक्षिणादानेन तत्कर्मणः परिग्रहात् सदावा शुकस्य दीप्यमानस्य ज्योतिषः तिष्ठस्तन्वः अग्निवेद्यु

तादित्यात्मकानि त्रीणि शरीराणि वेद जानाति यद्वा शुक्रस्य दीप्तस्याग्नेः आहवनीयात्मका
नि त्रीणि शरीराणि जानाति प्रथमोमुख्योयोजनः दक्षिणयारराध ऋत्विगादीनाराधयति
राधसंसिद्धौ लिटिरूपं लिट्स्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दक्षिणाश्वंदक्षिणागांददातिदक्षिणाचन्द्रमुतयद्विरण्यम् ।

दक्षिणार्न्नवनुतेयोर्नआत्मादक्षिणावर्भकृणुतेविजानन् ॥ ७ ॥

दक्षिणा । अश्वम् । दक्षिणा । गाम् । ददाति । दक्षिणा । चन्द्रम् ।

उत । यत् । हिरण्यम् । दक्षिणा । अन्नम् । वनुते । यः । नः ।

आत्मा । दक्षिणाम् । वर्भम् । कृणुते । विजानन् ॥ ७ ॥

दक्षिणा तदाहृत्यः अश्वं ददाति तथा गांश्च ददाति तथा चन्द्रं सुवर्णं ददाति उतापिच
यद्विरण्यं रजतमस्ति रजतं हिरण्यं इत्यान्नानात् तच्च ददाति किंच सा अन्नं वनुते ददाति व-
नोति रजदानार्थः । तस्मान्नोस्मदीयोय आत्मास्ति स वर्भं विजानन् कवचं यथामुधानां निवा-
रकं तद्वत् दुरितानि वारयतीति कवचमिति विजानन् दक्षिणा अश्वादिदानशीला कृणुते
ऋत्विग्यः करोति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नभोजामंशुर्नन्यर्थमीयुर्नरिष्यन्तिनव्यथन्तेहभोजाः ।

इदंयद्विश्वंभुवनंस्वश्चैतत्सर्वदक्षिणैभ्योददाति ॥ ८ ॥

न । भोजाः । मंशुः । न । निःअर्थम् । ईयुः । न । रिष्यन्ति । न ।

व्यथन्ते । ह । भोजाः । इदम् । यत् । विश्वम् । भुवनम् । स्वश्चैतत् । रिति स्वः ।

च । एतत् । सर्वम् । दक्षिणा । एभ्यः । ददाति ॥ ८ ॥

भोजाः भोजयितारः घनादिदानेन दातारो नमश्च नम्रियन्ते देवत्वं भजन्त इत्यर्थः । अत-
एव न्यर्थं क्रगते उपिकुपिगार्तियः स्थान् समासेथाथादिस्वरः निरुद्धां गतिं नेयुः नप्राप्नुवन्ति ।
इण्गते लिटिदीर्घइणः कितीति दीर्घः तथा नरिष्यन्ति कैश्चिदप्यर्हिसिताभवन्ति कर्मणि व्य-

त्ययेनपरस्मैपदं अतएव भोजाः दातारः नव्यथन्ते परस्परं नभीता नवाधितावा भवन्ति । ह प्र-
सिद्धौ । किंच इदं परिदृश्यमानं विश्वं सर्वं भुवनं यद्भूतजातमस्ति स्वः स्वर्गलोकश्च एतत्सर्वं
दक्षिणास्वयं एष्यस्तद्दातृभ्योददाति प्रयच्छति ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

भोजाजिग्युःसुरभिंयोनिमयेभोजाजिग्युर्वध्वंयासुवासाः ।
भोजाजिग्युरन्तःपेयंसुरायाभोजाजिग्युर्येअहूताःप्रयन्ति ॥ ९ ॥
भोजाः । जिग्युः । सुरभिम् । योनिम् । अयं । भोजाः । जिग्युः ।
वध्वम् । या । सुवासाः । भोजाः । जिग्युः । अन्तःपेयम् ।
सुरायाः । भोजाः । जिग्युः । ये । अहूताः । प्रयन्ति ॥ ९ ॥

भोजाः दातारः अग्रे प्रथममेव योनिं क्षीरादेरुत्पत्तिस्थानं सुरभिं धेनुं जिग्युः शत्रुभ्यो-
जितवन्तः । जिजये छिदिसन्छिदोर्जेरिति अस्यासादुत्तरस्यकवर्गोदेशः । तथा भोजा दातारः
वध्वं वधूं नवोढां स्त्रीं जिग्युः यास्त्रीसुवासाः शोभनवासाअस्ति तां जिग्युः किंच भोजाः शत्रू-
णां सुरायाः अन्तःपेयं अन्तःगानं जिग्युः पापाने भावेयत् ईदृशीतीत्यं आधेधातुकलक्षणो-
गुणः छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं येशत्रयः अहूताः बलाधिक्येनानाहूयमानाः प्रयन्ति प्रमुखा-
गच्छन्ति तान् भोजाः दक्षिणायादातारोजनाः जिग्युर्जयन्ति ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

भोजायाश्वंसंमृजन्त्याशुभोजायास्तेकन्याःशुष्ममाना ।
भोजस्येदंपुष्करिणीववेश्मपरिष्कृतदेवमानेवचित्रम् ॥ १० ॥
भोजाय । अश्वम् । सम । मृजन्ति । आशुम् । भोजाय ।
आस्ते । कन्या । शुष्ममाना । भोजस्य । इदम् । पुष्करिणीइदम् ।
वेश्म । परिष्कृतम् । देवमानाइदम् । चित्रम् ॥ १० ॥

भोजाय दात्रे आशुं शीघ्रगामिनमश्वं संमृजन्ति परिचारकाः सम्पगलं कुर्वन्ति । मृजू-
शीचालंकारयोः तथा कन्या कन्यात्वेनात्रसन्निकर्षादभिनवं यौवनं दृश्यते अभिनवयौवनाः

शुभमाना शरीरावयवविशेषशोभया तथा वस्त्राद्यलंकारशोभयाच शोभमाना स्त्री तस्मै भोजाय दावे आस्ते । तथा भोजस्य दातुरेव हृदयाह्लादकरं वेशमगृहं भवति । कीदृशं पुष्करिणीव पुष्कराणि पद्मानि यस्याः सन्तीति पुष्करिणी सरसी सा यथा पद्महंसादिभिरलंकृता भवति तद्वत् परिष्कृतं वितानादिभिरलंकृतं । परिपूर्वस्य करोतेर्भूषणार्थं संहितायां सुडागमः परिनिविश्यदतिमुदःपतवं गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं । तथा देवमानेव सुषांसुलुगिति प्रथमैकवचनस्याकारः देवमानमिव चित्रं मनोहरं वेशम तस्य भवति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

भोजमश्वाः सुष्ठुवाहो वहन्ति सुष्टुद्रथो वर्तते दक्षिणायाः ।

भोजं देवासो वता भरेषु भोजः शत्रून् त्समनीकेषु जेता ॥ ११ ॥ ४ ॥

भोजम् । अश्वाः । सुष्ठुवाहः । वहन्ति । सुष्टुत् । रथः । वर्तते ।

दक्षिणायाः । भोजम् । देवासः । अवत । भरेषु । भोजः ।

शत्रून् । समः । अनीकेषु । जेता ॥ ११ ॥ ४ ॥

सुष्ठुवाहः बृहस्पतेः बृहस्पतिप्रत्ययः शोभनवहनसमर्थाः अश्वाः भोजं दातारं बृहन्ति लक्ष्यदेशं पापयन्ति ततो दक्षिणायाः दातुर्यजमानस्य सुष्ठुत् सुष्ठुचक्रादिवर्तनं यस्य सोऽवादि संहितो रथो वर्तते । अथ प्रत्यक्षः हे देवासः हे देवा इन्द्रादयः भरेषु भ्रियते आहवनीपादिरूपेणाग्निरेति भराः यज्ञाः । यद्वा भृगुर्त्सने भृणन्ति भर्त्सयन्ति योद्धारोवेति भराः संग्रामाः तेषु भोजं दातारं अथत रक्षत ततः युष्माभिः पालितो भोजः धनादिदानेन जनानां भोजयिता सन् समनीकेषु संग्रामेषु शत्रून् जेता जयशीलो भवति । जिजये ताच्छीलिकस्तृन् अतएव नलोकाव्ययेति शत्रुशब्दस्य पठिप्रतिषेधः ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

किमिच्छन्तीत्येकादशार्चं नवमं सूक्तं वैष्टुभं इन्द्रपुरोहितस्य बृहस्पतेः गोषु चलनाच्चोसुरस्य भटैः पणिनामकैरसुरैरपहत्य गुहायां निहितास्तु सतीषु बृहस्पतिप्रेरितेनेन्द्रेण गवामन्वेयणाय सरमानामदेवशुनी प्रेषिता साच महती नदीमुत्तीर्य चलपुरं प्राप्य गुप्तस्थाने निहितास्तागाददर्श अथ त-

स्मिन्नन्तरे षण्णयः ददन्तु तान्तमवगच्छन्तः एनां मित्रीकर्तुं संवादमकुर्वन् । तत्र प्रथमा तृतीया-
द्याअयुजोन्त्यावर्जिताः षणीनां वाक्यानि अथ ते ऋषयः सरमादेवता । द्वितीयाचतुर्थाद्यायुजः
एताएकादशोच पट्सरमापावाक्यानि अतस्तासु साक्षिपिः षण्योदेवता । तथाचानुक्रान्तं-
किमिच्छन्ती षणिभिरसुरैर्निगूढागाअन्वेष्टुं सरमादेवशुनीन्द्रेणप्रहिता तामयुग्मिः षण्योमि-
षीयन्तः प्रोचुः सातानयुग्मान्ताभिरनिच्छन्तीप्रत्याचष्टेदिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

किनिच्छन्तीसरमाप्रेदमानद्दूरेह्यध्वाजगुरिःपराचैः ।
कास्मेहितिःकापरितक्म्यासीत्कथंरसायाअतरःपयांसि ॥ १ ॥

किम् । इच्छन्ती । सरमा । प्र । इदम् । आनद् । दूरे । हि ।
अध्वा । जगुरिः । पराचैः । का । अस्मेहितिः । का । परितक्म्या ।
आसीत् । कथम् । रसायाः । अतरः । पयांसि ॥ १ ॥

अनया आगच्छन्तीं सरमां दृष्ट्वा षण्योवदन्ति सरमा सरणशीला एतन्नामिका देवशु-
नी किं प्रार्थयमानासती इदमस्मदीयं स्थानं प्राप्नुवन् प्राप्नोव आङ्पूर्वोन्निर्व्याप्तिकमां । तस्य
लुङ्मिच्छेत्सत्यादिनाचूर्लुक् छन्दस्पिदश्यते इति आडागमः । पराचैः परांवि पराङ्मुखा-
न्यावृत्तिवर्जितानि यानि गमनानि तैर्जगुरिः उदूर्णः महताप्रयत्नेनापि गन्तुंनशक्यतइत्यर्थः ।
गूनिगरणे आदृगमहनेत्यादिना किञ्चप्रत्ययः बहुलंछन्दसीत्युत्वं तादृशोपपन्ना दूरेहि विप्र-
च्छष्टः त्वलु । यद्वा पराचैः पराचैर्न जगुरिः अस्पष्टं गंभीरं परिष्णभाषणपन्नाटोक्तमनासती इदं
स्थानं प्राप्नोति दूरे अथमध्वा यदृच्छयागन्तुं नशक्यते अतोवयमेतांपृच्छामः । हे सरमे का
कीदृशी अस्मेहितिः कोस्मास्वर्थाहितिः कोस्मासु त्वदपेक्षितार्थोनिहितः यद्वा अस्मासु
कोर्थोगतः दधातेर्हिनेतेर्वा किनिरूपं आगच्छन्त्यास्त्वव का कीदृशी परितक्म्या रात्रिरासीत्
यद्वा तत्कतिर्गत्यर्थः परितकनं परितोगमनं भ्रमणंवा कीदृशमासीत् कथंवा रसायाः शब्दाय-
मानायाः अन्तरिक्षनद्या योजनशतविस्तीर्णायाः पयांस्युदकानि अतरः तीर्थंवापसि एतद्वद् ।
अत्रकिमिच्छन्तीसरमेदमानदित्यादि निरुक्तंद्रष्टव्यं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्य दूतीरिति पिता चरामि मह इच्छन्ती पणयो निधीन्वः ।

अतिष्कदो भियसा तन्न आवत्तथारसाया अतरपयांसि ॥ २ ॥

इन्द्रस्य । दूतीः । इपिता । चरामि । महः । इच्छन्ती । पणयः ।

निधीन् । वः । अतिष्कदः । भियसा । तत् । नः । आवत् ।

तथा । रसायाः । अतरम् । पर्यांसि ॥ २ ॥

अनया तान् सरमेत्युच्ये हे पणयः एव नामकाः असुराः इन्द्रस्य दूतीः सुपांसुर्गति म
थमैकवचनस्य सुष्ठान्दसः अहं इपिता तेनैव मे पिता सती चरामि युष्मदीयं स्थानमागच्छा
मि । किमर्थं वो युष्मदीयान् युष्मदीयेष्वन्ते अधिष्ठापितान् महो महवः निधीन् बृहस्पतेर्गोनि
धीन् इच्छन्ती कामयमाना सती चरामि । किञ्च अतिष्कदः स्कन्दिर्गतिशोपणयोः भावेऽपि
अतिष्कन्दनात् अतिक्रमणाज्जातेन भियसा भयेन तन्न दीजलं नः पूजायां बहुवचनं मां आव
त् अरक्षत् । तथा तेन प्रकारेण रसायानयाः पर्यांस्युदकानि अतरं तीर्णवत्यस्मि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

कीदृङ् इन्द्रः सरमे कादृशी कायस्येदं दूतीरसरः पराकात् ।

आचगच्छां मित्रमेनादधामाथा गवां गोपतिर्नो भवाति ॥ ३ ॥

कीदृङ् । इन्द्रः । सरमे । का । दृशीका । यस्य । इदम् । दूतीः ।

असरः । पराकात् । आ । च । गच्छात् । मित्रम् । एन । दधाम् ।

अयं । गवाम् । गोपतिः । नः । भवाति ॥ ३ ॥

तेषां वाक्यं हे सरमे तव स्वामी इन्द्रः कीदृक् किमवप्राक्रमवान् कादृशीका तस्य
कीदृशीदृष्टिः दृष्टिरूपासेनाकियती यस्य दूतोः दूती त्वं इदमस्मदीयं स्थानं पराकादतिदूरादसरः
आगमः । इति वामुक्त्वा इदानीं ते परस्परमाहुः एषा सरमा आगच्छात् च आगच्छतु च गमे-
र्लेटि आह्वयः स्वामी भवाति भवतु न हो कस्यामोः किंतु बहूनां गवां स्वामी भवतु वृत्त्यव-
त्तिष्यां स्वामित्वं बाहुल्यं च विवक्ष्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नाहंतं वेदं दभ्यं दसत्सयस्येदं दूतीरसं पराकात् ।

नतं गूहन्ति स्रवतो गभीरा हता इन्द्रेण पणयः शयध्वे ॥ ४ ॥

न । अहम् । तम् । वेद । दभ्यम् । दभत् । सः । यस्य । इदम् ।

दूतीः । असंरम् । पराकात् । न । तम् । गूहन्ति । स्रवतः । गभीराः ।

हताः । इन्द्रेण । पणयः ॥ शयध्वे ॥ ४ ॥

सरमावदति हे पणयः तमिन्द्रं दभ्यं हंतव्यं न वेद न जानामि दभेरचोप कथं स इन्द्रः
दभत् सर्वाङ्गान् दभति हिनस्तेव दभेर्लेटिरूपं वाक्यभेदादनिघातः यस्य दूतीः अहं इदं मु-
ष्मदीयं स्थानं पराकात् अतिदूरदेशात् असं प्राप्तभूवं । इन्द्रो हिंसितव्यो न भवतीत्यत्र युक्ति-
माह स्रवतः स्रवणं स्रवः तमाचरन्ति आचारार्थे किप् तुगागमः जसिरूपं स्रवणशीलाः गभी-
रा गभीरानयः तं इन्द्रं न गूहन्ति न संवृण्वन्ति नाच्छादयन्ति । किंतु आविष्कुर्वन्ति वयं यस्य
महिम्ना समुद्रं पतिसरामस्तस्मादहिंस्य इति एनं प्रकटीकुर्वन्ति । गूहसंवरणे भौवादिकः ।
तस्मात् हे पणयोयं इन्द्रेण तादृशपराक्रमेण हताः सन्तः शयध्वे शीहस्वमे बहुलं छन्दसीति
शपोलुगभावः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इमा गावः सरमे या ऐच्छः परि दिवो अन्तान्त्सु भगे पतन्ती ।

कस्तं एना अव सृजादयुध्व्यतास्मा कृमायुधा सन्ति तिग्मा ॥ ५ ॥ ५ ॥

इमाः । गावः । सरमे । याः । ऐच्छः । परि । दिवः । अन्तान् ।

सुभगे । पतन्ती । कः । ते । एनाः । अव । सृजात् । अयुध्वी ।

उत् । अस्माकम् । आयुधा । सन्ति । तिग्मा ॥ ५ ॥ ५ ॥

क्रुद्धाः पणयः प्रत्युचुः हे सुभगे शोभनभाग्यवति हे सरमे दिवः द्युलोकस्य अन्तान् पर्य-
न्तान् परिपतन्ती कुत्र गावस्तिष्ठन्ताति परितो गच्छन्ती त्वं इमाः परिदृश्यमानाः याः गावः सुव-
व्यत्ययः गाः ऐच्छः कामयसे ताः एना गः ते त्वदीयः कः अयुध्वी अयुध्वा अवसृजाव

अस्मात्पर्वतादवसृजेत् विनिर्गमयेत् । सृजेल्लैटिरूपं अपृथ्वी युधेः क्त्वाप्रत्यये स्नात्वाद्यश्चेति
निपातिगः नञ्समासत्वात्त्यवादेशाभावः नञः प्रकृतिम्बरत्वं च उतापिच अस्माकं तिग्मा
तीक्ष्णान्यायुधा आयुधानि सन्ति तस्मादस्माभिर्युद्धमकृत्वा कोवागाआहरति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

असेन्यावः पणयो वचांस्यनिपव्यास्तन्वः सन्तु पापीः ।

अधृष्टो व एतवा अस्तु पन्था बृहस्पतिर्व उभयानमृळात् ॥ ६ ॥

असेन्या । वः । पणयः । वचांसि । अनिपव्याः । तन्वः । सन्तु ।

पापीः । अधृष्टः । वः । एतवै । अस्तु । पन्थाः । बृहस्पतिः ।

वः । उभया । न । मृळात् ॥ ६ ॥

सा तां निराह हे पणयः बोयुष्माकं वचांसि पूर्वोक्तानि वचनान्यसेन्या असेन्यानि से-
न्यानि सेनाह्राणि न भवन्ति सेनाशब्दात्तदर्थं तीत्यर्थे छन्दसि चेति यत्प्रत्ययः नञः समासः । यय-
तोश्चातदर्थे इति उत्तरपदान्तोदात्तत्वं । तथा तन्वः युष्मदीयानि शरीराणि अनिपव्याः इष्वर्हा-
णि न सन्तु पराक्रमराहित्येन पूर्ववत्प्रत्ययः ओर्गुणइतिगुणः स्वरश्चतादृक् । यतः पापीः पाप-
युक्तानि खलु छन्दसीव निपादितो प्रत्ययः । जसः शः किञ्च बोयुष्मदीयः पन्थामार्गः एतवै गन्तुं
अधृष्टः असमर्थोस्तु इण्गतादित्यस्य तुमर्थे तवै प्रत्ययः तवै चान्तश्च युगपदि तिघातोः प्रत्य-
यान्तस्य युगपदुदात्तत्वं तत्र हेतुमाह बोयुष्मदीयान् उभया उभयविधान् पूर्वोक्तान् तन्वो देहान्
बृहस्पतिरिन्द्रमेरितो नमृळात् न सुखयतु किंतु बाधेत बृहस्पत्येने लेट्याडागमः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अयं निधिः सरमे अद्रिबुध्नो गोभिरश्वेभिर्वसुभिर्न्यृष्टः ।

रक्षन्ति तं पणयो ये सुगोपारेकुपदमलंकमाजगन्थ ॥ ७ ॥

अयम् । निधिः । सरमे । अद्रिबुध्नः । गोभिः । अश्वेभिः ।

वसुंभिः । निःकृष्टः । रक्षन्ति । तम् । पणयः । ये । सुगोपाः ।

रेकुं । पदम् । अलंकम् । आ । जगन्थ ॥ ७ ॥

तेच पुनराहुः हे सरमे अयंनिधिः अस्पदीयः कोशः अद्रिबुध्नः बन्धवन्धने बन्धेर्वंधि-
 पुधीचेति नपत्ययः बुधइत्यादेशः अद्रिर्वन्धकोयस्य तादृशः तथा आहतैर्गोभिः अश्वेभिः
 अश्वेश्च वसुभिरात्मीयैः धनैश्च न्यूष्टः निवरांप्राप्नोभवति । ऋषीगवौ ऋषयश्चैवीदितोनि-
 ष्ठायापितीदृशतिपेयः । गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुगोपाः गुपूरक्षणे आयप्रत्ययान्ता-
 क्तिपि भवतोऽप्यतोऽपौ सुधु गोपायितारोपणयः तेअसुराः तंनिधिं रक्षन्ति पात्यन्ति ।
 रेकु रेक्षशंकायां औणादिकउप्रत्ययः शंकितं गोभिः शब्दायमानं पदं अस्माभिः पालितंस्थानं
 अलकं व्यर्थमेव आजगंथ आगतवत्यसि । गमेर्लेटिरूपं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एहगमन्मृषयःसोमंशिताअयास्योअङ्गिरसोनवग्वाः ।
 तएतमूर्ध्वविभंजन्तुगोनामथैतद्वचःपणयोवमन्निव ॥ ८ ॥

आ । इह । गमन् । ऋषयः । सोमंशिताः । अयास्यः ।
 अङ्गिरसः । नवग्वाः । ते । एतम् । ऊर्ध्वम् । वि । भजन्तु ।
 गोनाम् । अथ । एतत् । वचः । पणयः । वमन् । इत् ॥ ८ ॥

सरमा पुनः प्रत्युवाच हे पणयः सोमशिताः सोमेन वीक्षणीकृताः सोमपानेन मत्ताः
 शिञ्जनिशाने कर्मणिक्प्रत्ययः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । तादृशानवग्वाः नवगतयः
 यद्वा अंगिरसां सत्रमामीनानां मध्ये केचन नवसु माःसु अध्वपतिष्ठन्ते नवग्वाः अनेन
 दशग्वाअप्युपलक्ष्यन्ते । उभयविधास्तेअंगिरसःऋषयः तेषां प्रथमोयास्यः एतन्नामाच तेएते इह
 युष्मदीयेस्थाने आगमन् आगच्छेयुः । गमेश्छन्दसि लुङ्लङ्लिटइति सार्वकालिकोलुङ् लृदि-
 त्वात् च्चे रङ् । आगत्यच ते गोनां गोःपादान्तद्वि छन्दसिनुडागमः गवां ऊर्ध्वन्तं समूहं विभज-
 न्त विभागंकुर्युः अत्रापि पूर्ववत्सार्वकालिकोलुङ् । अथानन्तरं पणयोयूयं एतद्वचः पूर्वैयद्व्यर्थ-
 मागतासीति यद्वाक्यमवोचत तद्वाक्यं तद्वमन्निव वमन्तः परित्यजन्त एव भवथ । वमन्तद्विरणे
 शतरिसुपांसुलुगिति जसोलूक् नुमागमः संयोगान्तलोपः यद्वा छङि रूपं स्वरश्छान्दसः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

ए॒वा॒च॒त्वं॒स॒र॒म॒आ॒ज॒ग॒न्थ॒प्र॒वा॒धि॒ता॒स॒ह॒सा॒दै॒व्ये॒न ।

स्व॒सा॒स्त्वा॒रु॒ण॒वै॒मा॒पु॒न॒र्गा॒अ॒प॒ते॒ग॒वा॒सु॒भ॒गे॒भ॒जाम् ॥ ९ ॥

ए॒व । च॒ । त्वम् । स॒र॒मे । आ॒ज॒ग॒न्थ॒ । प्र॒वा॒धि॒ता । स॒ह॒सा ।

दै॒व्ये॒न । स्व॒सा॒रम् । त्वा॒ । रु॒ण॒वै॒ । मा॒ । पु॒न॒ः । गाः । अ॒प॒ ।

ते॒ । ग॒वा॒म् । सु॒भ॒गे॒ । भ॒जाम् ॥ ९ ॥

तथा एवमुक्तेति पणयः पणयवाक्यमाहुः हे सरमे त्वंदैव्येन देवसंबन्धिना सहसा च-
लेन प्रवाधिता यथातथा बलपुरं प्राप्य तत्रस्थितागादृष्ट्वा पुनरागच्छेति तेन प्रपीडिता-
त्वेणैवेद आजगन्थ आगतवत्यसि चशब्दश्चेदर्थे निपातैर्घद्यदिहन्तेतिङोनिघाताभावः गमे-
र्लिटिथलिरूपं सहस्रपेत्यत्र सहेतियोगविभागात् समासः तिङिचोदात्तयनीति गतेर्निघातः नि-
स्वरः तर्हि त्वा त्वां स्वसारं भगिनीं रुणवै करवे समूहापेक्षयैकवचनं त्वंतु पुनः मागाः इ-
न्द्रादीन्मागच्छ अपि तर्हि हे सुभगे सरमे ते त्वदीयानां गवांसमूहं पर्वतादपगमय्य भजाम
त्वं च वयंच विभजाम विभागं करवामेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ना॒ह॒वै॒द॒भ्रा॒तृ॒त्वं॒नो॒स्व॒सृ॒त्वमिन्द्रो॒वि॒दुरा॒ङ्गिर॒सश्च॒घोराः ।

गो॒का॒मा॒मे॒अ॒च्छ॒द॒य॒न्य॒दा॒य॒म॒पा॒त॒इ॒त॒प॒ण॒यो॒वरी॒यः ॥ १० ॥

न । अ॒हम् । वे॒द॒ । भ्रा॒तृ॒त्वम् । नो इति । स्व॒सृ॒त्वम् । इन्द्रः ।

वि॒दुः । अ॒ङ्गिर॒सः । च॒ । घो॒राः । गो॒का॒माः । मे॒ । अ॒च्छ॒द॒य॒न् ।

यत् । आ॒र्यम् । अ॒प॒ । अ॒तः । इ॒त॒ । प॒ण॒यः । वरी॒यः ॥ १० ॥

सा तान्प्रत्याचष्टे हे पणयः अहं भ्रातृत्वं नवेद नजानामि । तथा स्वसृत्वं च नोवेद नै-
वजानामि । केजानन्ति तान्आह इन्द्रः घोराः शत्रूणांभयंकराः अंगिरसश्च विदुर्जानन्ति किंच
अस्मात् स्थानात् अहं यद्यदायं इन्द्रादीन् प्राप्तुं अयपयगतौ लङ्कितं तदा मे मदीयागो-
कामाः युष्माभिरपहतागाः कामयमाना इन्द्रादयः अच्छदयन् युष्मदीयंस्थानं आच्छादय-

न्ति । छद्दअपवारणे अतःकारणात् हे पणयोवरीयः उरुतरं गवांवृन्दं परित्यज्यअपेत अन्य-
त्स्थानं प्रतिगच्छत । यद्वा वरीयः प्रभूतं अतिदूरं देशंगच्छत । इत इण्गत्वौ लोटिस्त्वं वरीयः उ-
रुशब्दादीपसुनि प्रियस्थितेत्यादिनावरादेशः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

दूरमितपणयोवरीयउद्गावोयन्तुमिनतीऋतेन ।

बृहस्पतिर्याअविन्दन्निगूढाःसोमोग्रावाणऋषयश्चविप्राः॥११॥६॥

दूरम् । इत् । पणयः । वरीयः । उत् । गावः । यन्तु । मिनतीः ।

ऋतेन । बृहस्पतिः । याः । अविन्दत् । निगूढाः । सोमः ।

ग्रावाणः । ऋषयः । च । विप्राः ॥ ११ ॥ ६ ॥

हे पणयः यूयं वरीयउरुतरं दूरदेशं इत गच्छत । युष्माभिरपहतागावः ऋतेन सत्वेन
मिनतीः मिनयः द्वारस्यपिधायकंपर्वतं हिंसत्योविदारयन्त्यः उद्यन्तुं तस्मादुद्गच्छन्तु । यद्वा मि-
नतीः व्यत्ययेन कर्मणिशता । मीयमाना युष्माभिः बाध्यमानास्तागावः सुव्यत्ययः गाऋतेन
स्तुतिभिर्गन्तव्येनेन्द्रेण सहायेन बृहस्पत्यादयउद्यन्तु पर्वतादुद्गमयन्तु निगूढा नितरांस्थापि-
तायाःगाः बृहस्पतिः अविन्दत् लप्स्यते । तथा सोमः तदभिषवकारिणोग्रावाणश्च विप्रामेधावि-
नऋषयः अंगिरसश्च लप्स्यन्ते । विदूलाभे तौदादिकः तस्माच्छन्दसिलुङ्लङ्लिटइति भवि-
ष्यदर्थेलङ् शेमुचादीनामिति नुमागमः ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पंचमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

तेवदन्नितिसप्तचं दशमंसक्तं जुहूर्नामब्रह्मवादिनी ऋषिः ब्रह्मपुत्रकध्वनाभानामवा
पष्ठोत्तमस्यावनुष्टुभौ शिष्टाः पञ्चत्रिष्टुभः विश्वेदेवादेवता । तथाचानुक्रान्तम्—तेवदन्तप्त
जुहूर्ब्रह्मजाया ब्राह्मोवोर्ध्वनाभा वैश्वदेवं अनुष्टुबन्तमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

तेवदन्प्रथमाब्रह्मकिल्बिषेकूपारःसलिलोमातरिश्वा ।

वीरुहुरास्तपउग्रोमयोभूरापोदेवीःप्रथमजाऋतेन ॥ १ ॥

ते । अवदन् । प्रथमाः । ब्रह्मक्षित्विषे । अकूपारः । सलिलः ।
मातरिश्वा । वीळुहंराः । तपः । उग्रः । मयः भूः । आपः ।
देवीः । प्रथमज्ञाः । ऋतेन ॥ १ ॥

अत्रेतिहासमाचक्षते जुहुरितिवाङ्नाम सावलणोजायाच बृहस्पतेर्वाचस्पतित्वाद्बृहस्पतेर्जु-
हूनांभायांविभूव कदाचिदस्याकित्विषमस्यादौर्भाग्यरूपेणासांचक्रे अतएव स एनांपर्यत्याक्षीव
अनन्तरमादित्यादयोदेवाः मिथोविचार्य एनामकित्विषांरुत्वा पुनर्बृहस्पतयेमादुरिति । तदत्रव-
र्ण्यते—प्रथमा मुख्यास्तेदेवाः ब्रह्मक्षित्विषे षष्ठीसमासः समासःस्वरः ब्रह्मणोबृहस्पतेः कित्विषे
पापे जुहूदौर्भाग्यरूपे विषये अवदन् निष्कृत्युपायमवोचन् वकारपरत्वादत्रप्रकृतिभावाभावः ।
केते अकूपारः । अध्यास्कः—आदित्योप्यकूपारउच्यते कूपारोभवति दूरपारइति । अकुत्सितपा-
रः महागतिरादित्यः सलिलः अब्रूदेवतावरुणः मातरिश्वावायुः वीळुहंराः हरतेरसुनिरूपं
हरइति हरति विनाशयति तमांसीतिहरस्तेजः प्रभूततेजस्कः तपः तृतीयायाःसुः तपसा तापनेन
उग्रः उद्गूर्णोमिः मयोभूः सुखस्यभावयिता सोमः देवोः देव्यः आपः कीदृश्यः ऋतेन सत्यभू-
तेन ब्रह्मणा प्रथमज्ञाः आदित्येवोत्पादिताः एते उपायमुक्त्वा प्रायश्चित्तमप्यकारयन्तिभाषः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सोमोराजाप्रथमोब्रह्मजायांपुनःप्रायच्छदह्णीयमानः ।

अन्वर्तितावरुणोमित्र आसीदग्निर्होताहस्तगृह्यानिनाय ॥ २ ॥

सोमः । राजा । प्रथमः । ब्रह्मज्ञायां । पुनरिति । प्र । अयच्छत् ।

अह्णीयमानः । अनुद्वर्तिता । वरुणः । मित्रः । आसीत् ।

अग्निः । होता । हस्तगृह्य । आ । निनाय ॥ २ ॥

प्रथमोमुख्यः सोमोराजा अह्णीयमानः पापापमनेनालज्जमानः सन् तामेनामकित्वि-
षां ब्रह्मजायां पुनर्बृहस्पतये प्रायच्छत् । ततः वरुणः अन्वर्तिता ऋतिः सौत्रोधातुः घृणायांवि-
र्तते तस्यवृत्तिरूपं सोममनुमोर्दायतासीव सर्वथा त्वंगृहाणेति दयामकार्षीव तथा मित्रश्च अन-

न्तरं होता देवानां आह्वाता मनुष्याणां होमनिष्पादकोवाग्निः हस्तगृह्य तां हस्ते गृहीत्वा आनि-
नाय आनैषीव प्रादादित्यर्थः । हस्तगृह्य नित्यं हस्ते पाणावृषयमनइति हस्ते शब्दस्य गतिसंज्ञा-
यां ग्रहिणा समासेत्यप् एकारलोपश्छान्दसः । यद्वा हस्तशब्दात्परस्य गृहेऽछान्दसौ समासस्य च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हस्तेनैव ग्राह्यं आधि रस्या ब्रह्मजाये यमिति चेदवोचन् ।
न दूताय प्रक्षेपस्थ एषा तया राष्ट्रं गुपितं क्षत्रियस्य ॥ ३ ॥

हस्तेन । एव । ग्राह्यः । आधिः । अस्याः । ब्रह्मजाया । इयम् ।
इति । च । इत् । अवोचन् । न । दूताय । प्रक्षेपे । तस्थे ।
एषा । तथा । राष्ट्रम् । गुपितम् । क्षत्रियस्य ॥ ३ ॥

देवा बृहस्पतिमूचुः हे बृहस्पते अस्याः आधिः आधीयन्ते आभरणान्यवेति आधिः
शरीरं उपसर्गधोः किरितिकिप्रत्ययः अस्याः शरीरं हस्तेनैव ग्राह्यः गृहीतव्यमेव पुनः ते दे-
वा इदानीमियं ब्रह्मजायेत्येवावोचन् अवादिषुः च शब्दश्चेदर्थे अतएव निपातैर्यद्यदि हन्तेति
तिङो निघाताभावः ब्रूव्यकायां वाचिं लुङि ब्रूवो वाचिः अस्यति वाक्कल्यातिभ्यो ङिति च्वेराङ्गदेशः
वच उमित्युमागमः अडागमस्वरः इदवधारणे एषा ब्रह्मजाया पुरा प्रक्षेपे हि गतौ बृद्धौ च कर्म-
ण्यौणादिकः क्तिप् तुगभावश्छान्दसः ङिद्वचने संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वादुणाभावः उ-
दात्तस्वरितयोर्यणइति सुपः स्वरितत्वं प्रहिताय त्वया भार्यान्वेपणार्थं मेविताप दूताय तथा
न तस्थे स्वात्मानं न प्रकाशयति तिष्ठतेति प्रकाशमस्थेयाख्यमो धेयात्मनेपदं श्लाघन्हु-
स्थाशपामिति दूतस्य संप्रदानसंज्ञा । तत्र दृष्टान्तः—यथा क्षत्रियस्परान्तः गुपितं रक्षितं राष्ट्रं रा-
ज्यं शत्रवे यथा न प्रकाशयति तद्वदसौ दौर्भाग्ययुक्ततया तस्मै स्वात्मानं न प्रकाशितवती इ-
दानीं तु तद्ग्राहितेन प्रकाशमाना इयं ब्रह्मजायेत्यनुवन् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

देवा एतस्यामवदन्त पूर्वसप्तक्रपयस्तपसे योनिपेदुः ।
भ्रीमाजाया ब्राह्मणस्योपनीता दुर्धा दधाति परमेव्योमम् ॥ ४ ॥

दे॒वाः । ए॒तस्या॑म् । अ॒व॒द॒न्त॒ । पूर्वे॑ । स॒प्त॒ऽऋ॒षयः॑ । त॒प॒से । ये ।
नि॒ऽमे॒दुः । भी॒मा । जा॒या । ब्रा॒ह्म॒णस्य॑ । उ॒र्प॒ऽनी॒ता ।
दुः॒ऽधाम् । द॒धा॒ति॒ । प॒र॒मे । वि॒ऽओ॒मन् ॥ ४ ॥

पूर्वे चिरन्तनादेवाः आदित्यादयः एतस्यांविषये अवदन्त इयं पापरहितेत्यवादिषुः
तथा ये सप्तऋषयः समासस्वरः सप्तसंख्याकाऋषयः तपसे तपश्चरणाय निषेदुर्निषण्णावभू
वुः । सदेर्लिङ्गिरूपं उपसर्गेणसमासः यद्योगादनिघातः तेप्यवादिषुः ततः भीमा शत्रुरूपाणां
पापानां भयंकरी पतिवती एषाजाया ब्राह्मणस्य बृहस्पतेरुपनीता समीपे देवैःस्थापिता णीञ्
प्रापणे कर्मणिक्तः गतिरनन्तरइति भवेःप्रकृतिस्वरत्वं तथाहि तपःप्रभावः दुर्धा दुर्धानामपि
परमे व्योमन् व्योमनि उत्तमेस्थाने दधाति विदधातिखलु । तस्मादेनामपि देवतापरिग्रहरूपः
तपोमहिमा बृहस्पतेरन्तिके स्थापयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ब्र॒ह्म॒चा॒रीच॑रति॒वे॒वि॒प॒द्भि॒पः॑ स॒दे॒वानां॑ भव॒त्ये॒कम॑ङ्गम् ।
ते॒न जा॒याम॑न्व॒वि॒न्द॒द्बृ॒ह॒स्पतिः॑ सो॒मे॒न नी॒तां जु॒ह्व॑न् न दे॒वाः ॥ ५ ॥

ब्र॒ह्म॒ऽचा॒री । च॒र॒ति॒ । वे॒वि॒प॒त् । वि॒पः॑ । सः । दे॒वाना॑म् ।
भ॒व॒ति॒ । ए॒कम् । अ॒ङ्गम् । ते॒न । जा॒याम् । अ॒नु॒ । अ॒वि॒न्द॒त् ।
बृ॒ह॒स्पतिः॑ । सो॒मे॒न । नी॒ताम् । जु॒ह्व॑म् । न । दे॒वाः ॥ ५ ॥

एवं स्वपतिः मामलभतेति जुह्वः परोक्षतयावदति हे देवाः पूर्वं सत्रहचारी जायाभावेन
ब्रह्मचारीचरति अतएव विषः सर्वेषु यज्ञेषु व्याप्तवान् देवान्वेविपत् स्तुतिभिर्हविर्भिश्च व्याप्तवान्
देवानामेकमंगंभवति जायापती यज्ञस्यदेअंगेखलु वेविपत् विपृव्याप्तौ जौहोत्यादिकः णिजां
त्रयाणां गुणः श्लावित्यश्यासस्यगुणः शतुर्नाश्यास्ताच्छतुरिति नुमागमप्रतिषेधः अश्यास्ताना
मादिरित्याद्युदात्तत्वं । तेन देवानां परिचरणेन बृहस्पतिः जायां जुह्वनामिकां मां अन्वविन्दत्
अनुगम्यालभत् । नशब्दउपमार्थे पूर्वं यथा सोमेननीतां सोमोद्दद्दध्वर्वायेत्यादि क्रमेणनीतां
जुह्वं जुह्वं यथा सन्धवान् तद्दिदानीमपि जुह्वं हुदानादनयोः अन्येऽप्योपिदृश्यन्तेइतिक्रिप् जु-

हेतेदेवेतिद्विर्नचनंदीधेश्च उदात्तपणोहलपूर्वादितिभिन्नकपुदात्तत्वेप्राप्ते नोङ्वात्वोरितिप्रतिषेधे
उदात्तस्वरितपोर्यणइतिस्वरितत्वं ॥ ५ ॥

अथ पद्यी—

पुनर्वैदेवाअददुःपुनर्मनुष्याउत ।

राजानःसत्यंकृण्वानाब्रह्मजायांपुनर्ददुः ॥ ६ ॥

पुनः । वै । देवाः । अददुः । पुनः । मनुष्याः । उत । राजानः ।

सत्यम् । कृण्वानाः । ब्रह्मजायाम् । पुनः । ददुः ॥ ६ ॥

सामहेतुमाह देवाः ब्रह्मजायां जुहूं बृहस्पतये पुनरददुः वैश्वदः प्रसिद्धवाची उताप्य-
र्थं मनुष्या अपि पुनरददुः एवं देवमनुष्यैः कृतं दानं सत्यं यथार्थं कृण्वानाः कुर्वाणा राजानो-
पि पुनस्तस्मैददुः एवं अव्यवहार्यत्वनिमित्तं पापमपि व्यनाशयन्नितिभावः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

पुनर्दायं ब्रह्मजायांकृत्वीदेवैर्निकिल्विपम् ।

ऊर्जपृथिव्याभक्तवायोरुगायमुपासते ॥ ७ ॥ ७ ॥

पुनः । दायं । ब्रह्मजायाम् । कृत्वी । देवैः । निःकिल्विपम् ।

ऊर्जम् । पृथिव्याः । भक्तवायं । उरुगायम् । उपासते ॥ ७ ॥ ७ ॥

देवैः सुपांसुपोभवन्तीति जसस्तृतीयादेशः देवाः निकिल्विपं अर्थाभावेव्ययीभावः समा-
सस्वरः तस्याकिल्विपाभावं कृत्वी स्त्राव्याद्यश्चेतिनिपातितः कृत्वा ब्रह्मजायां ब्रह्मणोबृह-
स्पतेर्भार्या पुनर्दायं पुनर्दत्त्वा पुनश्चनसोऽच्छन्दसि गतिसंज्ञावक्तव्येति पुनःशब्दस्य गतिसं-
ज्ञायां समासत्पणौ नल्पपीतीत्वप्रतिषेधः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं पृथिव्याऊर्जं रसभूतं अन्नं
हवीरूपं भक्ताय त्कोपगितियगममः भक्ता विभज्य उरुगायं बहुकीर्तिं बहुभिः स्तो-
तव्यं वा गार्हस्पत्यं यज्ञं उपासते येषन्ते ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पद्ये सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्धइत्येकादशार्चं एकादशसूक्तं त्रैष्टुभं भार्गवोजमदग्निर्ऋषिः तस्यपुत्रोरामोवा यःपर-
शुरामइतिप्रख्यातः आप्रोसूक्तमिदं अतः समिदाद्याः सतनूनपातो नराशंसवर्जिताः प्रत्यृचेदेव-
ताः । तथाचानुक्रान्तं—समिद्धएकादश जमदग्निस्तत्सुतोवाराण्य आप्रियइति । पशौ जामद-
ग्न्यानामिदमाप्रोसूक्तं यद्वा अविशेषेण सर्वेषां । सत्रितंच समिद्धोअद्येति यथर्पिवेति । अ-
ग्निचयनोगभूते प्राजापत्येपशौ सर्वेषां नित्यमिदमाप्रोसूक्तं । सत्रितंच—प्राजापत्ये तु जामद-
ग्न्यः सर्वेषामिति ।

तत्र पथमा—

समिद्धोअद्यमनुपोदुरोणेदेवोदेवान्यजसिजातवेदः ।

आचवहमित्रमहश्चिकित्वान्तवंदुतःकविर्ऋसिप्रचेताः ॥ १ ॥

सम॑द्धे॒द्धः । अ॒द्य । म॒नु॒षः । दू॒रो॒णे । दे॒वः । दे॒वान् । य॒ज॒सि॒ ।

जा॒त॒वे॒दः । आ । च॒ । व॒हं । मि॒त्र॒म॒हः । चि॒क्रि॒वान् ।

त्वम् । दू॒तः । क॒विः । अ॒सि॒ । प्र॒चे॒ताः ॥ १ ॥

हे जातवेदो जातप्रज्ञाग्ने देवः स्वतेजसा दीप्पमानस्त्वं मनुषः मनुष्यस्य यष्टुः दुरोणे गृ-
हनामितत् दुरवने आधासेन रक्षितव्येगृहे अद्यास्मिन्कर्मणि समिद्धः सम्यक्प्रज्वालितः सन्
देवानिन्द्रादीन्यजसि हविर्भिः पूजय समिद्धः इन्धोदीप्तौ कर्मणिके श्वीदितो निष्ठायामितीदृश-
तिषेधः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं हे मित्रमहः स्तुत्यस्तोतृलक्षणत्वेन मित्रभूतानां स्तो-
तृणां पूजयितस्तेः पूज्यमानवाग्ने निक्वित्वान्तैः कृताः स्तुतोः प्रजानम् चेतनावान्वा त्वं अस्मदी-
येयज्ञे देवानावहच आप्रापय वहप्रापणे लोटिरूपं च वायोगे प्रथमेति न निघातः । तथा कविः का-
न्तप्रज्ञः अतएव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानस्त्वं दूतः देवानां हविःप्रापणेन हितकारी भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तनूनपापथऋतस्ययानान्मध्वासमञ्जन्तवदयासुजिह्व ।

मन्मानिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देवत्राचं कण्डुह्यध्वरनः ॥ २ ॥

तनूँनपात् । पथः । ऋतस्य । यानान् । मध्वा । समऽअञ् ।
स्वदय । सुदजिह्व । मन्मानि । धीभिः । उत । यज्ञम् । ऋन्धन् ।
देवश्चा । च । कृणुहि । अध्वरम् । नुः ॥ २ ॥

हे तनूनपात् नपावइति अनन्तरापत्यनामधेयं गौरवतनूरुच्यते तताअस्यां भागाः क्षी-
रादयइति तस्याः पयोजायते पयस्तआज्यं तस्मादग्निः । यद्वा अन्तरिक्षे क्षताआपस्तन्यः ताप्य-
ओषध्यादयः तेन्योग्निरिति एवंत्य हे सुजिह्व शोभनज्वाल यद्वा जिह्वेतिवाङ्मां शोभनवाक्
अग्ने ऋतस्य यज्ञस्य यानान् फलप्राप्तिहेतून् पथोभार्गान् हविराख्यान् मध्वा मदकरेणरसेन
यद्वा बागजनितेनरसेन समंजनं सम्पद्योपयन् स्वदय स्वादयस्व स्वादुकुरु । स्वदभास्वादाने
णिचिउपधावृद्धभावच्छान्दसः । किंच मन्मानि मन्यतेरर्चतिकर्मणः मननीयान्यस्मदभिप्रेतानि
स्तोत्राणि धीभिः प्रज्ञाभिः कर्मभिर्वा उवापिच यज्ञं यजनीयं हविश्चऋन्धन् सप्तद्वानिजुर्वन्
नोस्मदोयमध्वरं यज्ञं देवत्रा देवेषु कृणुहि कुरु । देवशब्दात् देवमनुष्येत्यादिना सप्तम्यर्थे
प्राप्त्ययः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आजुह्वान् ईड्यो वन्द्यश्वायां क्षम्रे वसुभिः सजोपाः ।
त्वं देवानां मसि यहु होता स एनान् यक्षीषितो यजीयान् ॥ ३ ॥

आहुजुह्वानः । ईड्यः । वन्द्यः । च । आ । याहि । अग्ने ।
वसुभिः । सजोपाः । त्वम् । देवानां । अस्ति । यहु ।
होता । सः । एनान् । यक्षि । इषितः । यजीयान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वमस्मिन्कर्मण्यायाहि आगच्छ कीदृशः आजुह्वानः देवानामाह्वाता हुदाना-
दनयोः जौहोत्यादिकः अक्षयस्तस्वरः ईड्यः ईडिरध्येषणाकर्मा अध्येष्यः प्रार्थ्यमानः वन्द्यः
स्तोतव्यः वसुभिर्देवैः सजोपाः सहृषीयमाणः आगत्यच हे यहु महन्नामेतत् हे महन् सत्वं दे-
वानां होता आह्वातासि ततः यजीयान् यष्टशब्दादोपसुनि तुरिष्ठेमेयःस्वितितृचोऽलोपः
मष्टतरः सत्वं इषितः अस्माभिरध्येषितः प्रार्थितः सन् एतान् देवान् यक्षि यज ह-
विषा पूज्य ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तो रस्या हृज्यते अग्रे अह्नाम् ।
व्युप्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥ १ ॥

प्राचीनम् । बर्हिः । प्रदिशा । पृथिव्याः । वस्तोः । अस्याः ।
हृज्यते । अग्रे । अह्नाम् । वि । ऊँ इति । प्रथते । विष्टरम् ।
वरीयः । देवेभ्यः । अदितये । स्योनम् ॥ १ ॥

यदिदं प्राचीनं प्रागेचितं प्राङ्मुखं बर्हिरस्ति तदिदं पृथिव्याः वेदिलक्षणायाः वस्तोः
वसआच्छादने तुम्प्रथयः चतुर्थ्यर्थे बहुलं छन्दसीति पृष्ठी यद्वा भावलक्षणे तोमुन् द्रष्टव्यः व-
सनायाच्छादनार्थं अह्नामग्रे पूर्वाह्ने प्रदिशा प्रकर्षेण दिश्यमानेन मन्त्रेण अस्याः प्राच्यादिशः
वृज्यते स्तूपते आह्वियते । तथाच निगमः—तथावदहन्तिकवयः पुरस्तादित्यादि । तच्चाहतं वरी-
यजुरुतरं बर्हिः वितरं विस्तीर्णं यथाभवति तथा विप्रथते विविधमेव वेद्यां प्रस्तुतं भवति । तथा
देवेभ्यः अदितये वेदिलक्षणायां पृथिव्यै च स्थानं सुखकरं भवति । विस्तीर्णे बर्हिषि देवाः
सुखं निषीदन्ति ॥ १ ॥

अथ पञ्चमी—

व्यचस्वती रुर्विया विश्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुभमानाः ।
देवी द्वारो बृहती विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ ५ ॥ ८ ॥
व्यचस्वतीः । उर्विया । वि । श्रयन्ताम् । पतिभ्यः । न । जनयः ।
शुभमानाः । देवीः । द्वारः । बृहतीः । विश्वमिन्वाः ।
देवेभ्यः । भवत । सुप्रहयणाः ॥ ५ ॥ ८ ॥

व्यचस्वतीः व्यचो व्यापने तद्वत्यः बाह्यन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः ताद्वारदेवता उर्विया उ-
रुशब्दात् तृतीयैकवचने इयाडियाजीकाराणामुपसंस्थानमितीयादेशः उरु वेन विश्रयन्तां वि-
शेषणाश्रिता भवन्तु । तत्र दृष्टान्तः—पतिभ्यो न यथा पतीनामर्थाय संभोगकाले शुभमानाः
शोभमानाः जनयः विश्रयन्ति तद्वदस्मिन्कर्मणि विश्रयन्तां बृहतीर्षहृत्यः । हे विश्वमिन्वाः

इविः प्रीणनार्थः तस्मात्कर्मण्युपपदेअण् इदित्वानुम् तत्पुरुषे कृविबहुलमित्यत्र बहुलवचनात्
द्वितीयायाअप्यलुक् सर्वस्यप्रीणयिष्यः हे द्वारोदेवीः द्वाराभिमानिन्योहेदेव्यः यूयं देवेभ्यः
देवानामर्थाय सुप्रायणाः सुप्रगमनाः सुविवृताभवत् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पठेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथ षष्ठी—

आसुष्वयन्तीय जुनेउपांकेउपासानक्तांसदतांनियोनौ ।
दिव्येयोपणेबृहतीसुरुक्मेअधिश्चियंशुक्रपिशंदधानि ॥ ६ ॥

आ । सुस्वयन्ती इति । यजुने इति । उपांके इति । उपसानक्ता ।
सदताम् । नि । योनौ । दिव्ये इति । योपणे इति । बृहती इति ।
सुरुक्मे इति सुसुरुक्मे । अधि । श्रियम् । शुक्रपिशम् ।
दधानि इति ॥ ६ ॥

सुस्वयन्ती अयपयगतौ शतरिउपसर्गस्यसोर्द्धिवचनछान्दसं सुधु अयंत्यौ गच्छन्त्यौ य
द्वा स्वपेर्ण्यन्तस्यवर्णलोपः सुष्वापयंत्यौ यजते यष्ट्व्ये उपांके उपक्रान्ते उपसानक्ता उपस्य न
क्तेच द्वन्द्वे उपातोपसहस्रि उपासादेशः देवताद्वन्द्वेचेति पूर्वोत्तरपदयोर्युगपत्पठतिस्वरत्वं अहो-
रात्रदेव्यौ योनौ अस्मिन्यज्ञस्थाने निनिवरां नियमेनवा आसदतां आसीदन्तां । सदेलुङि लृ-
दित्वात्त्वेरङ् कीदृशपेदिव्ये दिविभवे योपणे योषिताविव प्रीणयिष्यौ यद्वा योपणेसमिते पर-
स्परतोविविके बृहतीगुणैर्बृहतीयौ सुरुक्मे शोभनदीते रुक्मं रोचतेर्मकप्रत्ययेकृतेचकृतेरूपं
शुक्रपिशं शोचमानरूपं श्रियं अधिदधाने अधिकंधारयन्त्यौ ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

दैव्याहोताराप्रथमासुवाचांमिमानायज्ञमनुपोयजंध्ये ।
प्रचोदयन्ताविदथेपुकारूरुप्राचीनंज्योतिःप्रदिशादिशन्तां ॥ ७ ॥

दैव्यां । होतारा । प्रथमा । सुस्वाचां । मिमाना । यज्ञम् ।
मनुपः । यजंष्यै । प्रचोदयन्ता । विदथेपु । कारूरु इति ।
प्राचीनम् । ज्योतिः । प्रदिशां । शिन्तां ॥ ७ ॥

देव्या देवाद्यजनावितियज्ञप्रत्ययः देवसंबन्धिनौ होतारा होमनिष्पादका होतृनामकौ अग्न्यादित्यौ अस्मिन्यज्ञे आसीदतां । कीदृशौ प्रथमामनुष्यहोतुः पूर्वभाविनौ सुवाचा शोभन-
स्तोत्रौ मनुषोमनुष्यस्य सर्वस्य यष्टुः यजध्वे यागनिवृत्तये यजेस्तुमर्थेशध्वैन्प्रत्ययः यज्ञं मि-
माना निर्मिमानौ उत्पादयन्तौ विदथेपु विदंत्यत्रक्रत्विजः स्वस्वकर्माणीति विदथाः यज्ञाः ते-
पु ऋत्विजोयजमानाश्च प्रचोदयन्ता प्रेरयन्तौ कारुः स्तुतानां कर्तारौ प्राचीनं पूर्वस्यां दिशि य-
ष्टव्यत्वेन स्थितं आहवनीयाख्यं ज्योतिः प्रदिशा प्रकृष्टेनोपदिष्टमार्गेण यद्वा प्रदिश्यमानेन मं-
त्रेण दिशन्ता निर्वहन्तौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आनो॒य॒ज्ञं भार॑ती॒तूर्य॑मे॒त्विळा॑मनु॒ष्वद्दि॒ह॒चे॒तय॑न्ती ।

ति॒स्रो दे॒वीर्वा॒हिरे॒दं स्यो॒नं सर॑स्वती॒स्वप॑सः॒ सद॑न्तु ॥ ८ ॥

आ । नः । य॒ज्ञम् । भार॑ती । तूर्य॑म् । ए॒तु । इळा॑ । म॒नु॒ष्वत् ।

इ॒ह । चे॒तय॑न्ती । ति॒स्रः । दे॒वीः । वा॒हिः । आ । इ॒दम् ।

स्यो॒नम् । सर॑स्वती । सु॒ष्ट॒अप॑सः । स॒द॒न्तु ॥ ८ ॥

भारती भरतआदित्यः तस्यस्वभूतादीनिः तस्येदमित्यर्थे उत्तादित्वाद्गन् दिङ्वाणञिति
ङीप् नोस्मदीयं यज्ञंतूर्यं क्षिप्रं एतु आगच्छतु । तथा मनुष्वत् मनुष्योपथा इदं मयाकर्तव्यमि-
ति जानाति तद्वत् चेतयन्ती जानाना इळादेवी च इहास्मिन्कर्मणि आगच्छतु । तथा सरस्वती
च स्वपसः सुकर्माणः अपइति कर्मनाम आमेतिरमुनि आपःकर्माख्यायां ह्रस्वः बहुव्रीहौ आ-
द्युदात्तञ्चच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । एतास्ति स्रोदेवीः देव्यः स्योनं सुखकरं इदं वाहिः इमं
यज्ञं आसदन्तु आसीदन्तु प्राप्नुवन्तु सदेष्टोऽतिसीददेशाभावश्छान्दसः ॥ ८ ॥

त्वाष्टस्य पशोर्वपायां यज्ञमेइत्येषानुवाक्या । सूत्रितंच—यज्ञमेद्यावापृथिवीजनित्री तन्न-
स्तुरीपमवपोषयित्विति ।

सैषा नवमी—

य॒ज्ञमे॒द्यावा॑पृ॒थि॒वी॒जनि॑त्रीरू॒पैरपि॑ श॒द्भुव॑नानि॒ विश्वा॑ ।

तम॒द्यहो॑तरि॒पितो॑यजी॒यान्दे॒वंत्व॑ष्टार॒मिह॑र्यक्षि॒वि॒द्वान् ॥ ९ ॥

यः । इमे इति । द्यावापृथिवी इति । जनित्री इति । रूपैः ।
अपिशत् । भुवनानि । विश्वा । तम् । अद्य । होतः । इपितः ।
यजीयान् । देवम् । त्वष्टारम् । इह । यक्षि । विद्वान् ॥ ९ ॥

यस्त्वष्टादेवः जनित्री विश्वस्यजनयिष्यौ इमे द्यावापृथिवी द्वन्द्वे दिवोद्यावादेशः आ-
द्युदात्तः । पृथिवीशब्दोऽङ्गीयन्ताद्युदात्तः देवताद्वन्द्वेचेति पूर्वोत्तरपदयोः प्रकृतिस्वरत्वं द्यावापृ-
थिव्यौ रूपैः देवतिर्यङ्मनुष्याद्याकारैः अपिशत् रूपवत्यावकरोत् पिशवयवे तौदादिकः ।
शेमुचादीनामितिनुमागमः । तथा विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि रूपयुक्तान्यकरोत्
हे होतः यजीयान् यष्टतमः विद्वान् सर्वजानानः त्वं इपितः अस्माभिरप्येपितः प्रार्थितः सन्
इहास्मिन् कर्मणि अद्यास्मिन्दिने तं त्वष्टारं देवं यक्षि स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा यज पूजय ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

उपावसृजत्मन्यासमञ्जदेवानां पाथं ऋतुथा हवींषि ।
वनस्पतिः शमितादेवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥ १० ॥

उप६ अवसृज । मन्या । सम६ अजन् । देवानाम् । पाथः ।
ऋतु६ था । हवींषि । वनस्पतिः । शमिता । देवः । अग्निः ।
स्वदन्तु । हव्यम् । मधुना । घृतेन ॥ १० ॥

हेवनस्पते यूप मन्या आत्मन्शब्दस्य तृतीयैकवचनेयादेशः मंत्रेष्वाङ्चादेरात्मनइत्या-
कारलोपः आत्मनैव ऋतुथा ऋतोऽऋतो प्रातेकाले देवानामर्थाय पाथः पशुलक्षणमन्नं अ-
न्यानिच हवींषि समजन् सम्यक्क्यकीकुर्वन् उपावसृज उपागम्य प्रयच्छ । गतिर्गताविति गतेर्नि-
घातः । किंच वनस्पतिर्योयं यूपः शमिता एतन्नामकोदेवः यद्वा शामित्रोऽग्निः देवो दीप्यमानः
आहवनीयाख्योऽग्निश्च एतेत्रयः मधुना मधुरेण घृतेन यद्वा मधुना उदकेन शोक्षणोपनयनादि-
गतेन घृतेनच हव्यं हवनयोग्यं स्वदन्तु स्वादं कुर्वन्तु ॥ १० ॥

अथेकादशी—

सद्योजातोव्यंभिमीतयज्ञमग्निर्देवानां भवत्पुरोगाः ।
अस्य होतुः प्रदिश्युतस्येवाचिस्वाहा कृतं हविर्दन्तु देवाः ॥ ११ ॥ १॥

सुधः । जातः । वि । अमिमीत । यज्ञम् । अग्निः । देवानाम् ।
अभवत् । पुरःङ्गाः । अस्य । होतुः । प्रदिशि । ऋतस्ये ।
वाचि । स्वाहाऽकृतम् । हविः । अस्तु । देवाः ॥ ११ ॥ ९ ॥

अयमग्निः सद्यस्तदानीमेव जातो जायमान एव यज्ञं व्यमिमीत विशेषेण निर्मिमीति उत्पाद-
यति । माङ्गमानेशब्दे च जौहोत्यादिकः अतएवायमग्निः देवानां पुरोगाः प्रथमगामी मुख्यो भवत्
गमेर्विद्वत्प्रत्यये आत्वे च कृते रूपं । ततः प्रदिशि प्रकृष्टायां दिशि प्राच्यां ऋतस्य आहवनीया-
त्मना आगतस्यास्य होतुर्होमनिष्पादकस्याग्नेः वाचि अन्नवागाश्रय आस्पन्दक्षयते वाचि आ-
स्ये स्वाहाकृतं स्वाहाकारेण प्रक्षिप्तं हविः सर्वदेवा अदन्तु । इदं सूक्तं यास्केन सम्पगम्यधा-
पि तत्रानुसंधीयतां ॥ ११ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

मनीषिण इति दशर्चं द्वादशं सूक्तं वेत्स्य स्याद्ग्रादंष्ट्रस्यार्चं त्रैष्टुभमेन्द्रं । तथा चानुक्रम्यते—म-
नीषिणो दशाद्ग्रादंष्ट्र इति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

मनीषिणः प्रभरध्वं मनीषां यथा यथा मतयः सन्ति नृणाम् ।
इन्द्रं सत्यैरेरयामाकृतेभिः सहिवीरो गिर्वणस्युर्विदानः ॥ १ ॥
मनीषिणः । प्र । भ्ररध्वम् । मनीषाम् । यथाऽयथा । मतयः ।
सन्ति । नृणाम् । इन्द्रम् । सत्यैः । आ । ईरयाम् । कृतेभिः ।
सः । हि । वीरः । गिर्वणस्युः । विदानः ॥ १ ॥

हे मनीषिणः स्तोतारः मनीषां मनस ईशिर्त्रीं स्तुतिमिन्द्राय प्रभरध्वं कुरुत नृणां कर्म-
नेतृणां युष्माकं यथा यथा मतयः सन्ति भवन्ति तथा बुध्पनुसारेण स्तुतिं कुरुध्वं । वयं च कृ-
तेभिः कृतैः सत्यैः यथार्थभूतैः स्तोत्रैः इन्द्रभेरयाम यज्ञप्रत्यागमयाम ईरगतौ ष्यन्तस्य लोह ।
हि यतो विदानः जानानः समर्थः स इन्द्रः गिर्वणस्युः गीर्भिः वनन्ति तं भजन्ते इति गिर्वणसः

स्तोतारः वनतेरमुनिर्त्थं उपपदस्यदीर्घाभावश्छान्दसः तदन्तात्स्म्यच्चयाच्छन्दसीत्युपत्ययः
स्तोतृन् कामपमानः खलु अवस्तमभिष्टुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ऋतस्य हि सदर्शो धीतिरद्यौत्संगाष्ट्र्योर्दृष्टं भोगोभिरानद् ।
उदंतिष्ठत्तविषेणारवेणमहान्तिचित्संविष्याचारजांसि ॥ २ ॥

ऋतस्य । हि । सदर्शः । धीतिः । अद्यौत् । सम् । गाष्ट्र्यः ।
दृष्टं । गोभिः । आनद् । उत् । अतिष्ठत् । तविषेण ।
रवेण । महान्ति । चित् । सम् । विष्याच् । रजांसि ॥ २ ॥

ऋतस्योदकस्य सदर्शः स्थानस्यान्तरिक्षस्य धीतिर्धारकः सइन्द्रः अद्यौत् धोतते प्रका-
शते । हि प्रसिद्धौ द्युतदोमौ लुङि युद्धोत्तुङीविपरस्मैपदं चेतुर्लुछान्दसः हलन्तलक्षणावृद्धिरपि ।
यद्वा अद्यौत् तादृशइन्द्रः यत्तमभिगच्छति द्युभिर्गमने आदादिकः लङ् उतोवृद्धितुंकिहली-
तिवृद्धिः । गाष्ट्र्यः सकृत्प्रस्ताधेनुर्गृष्टिः तस्याअपत्यंवृषभः गोभिः समानद् संव्यामोति तथा एषोपि
सर्वं स्वमहिम्ना व्यामोति तथा तविषेण महन्नामेतत् महता रवेण शब्देन उदंतिष्ठत् उच्छ्रितउ-
न्नतोभवत् । अतएव महान्तिचित् महान्त्यपि रजांस्युदकानि भुवनानिवा संविष्याच संव्यामो-
ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रः किल श्रुत्य अस्पवेदसहिजिष्णुः पथिरुत्सूर्याय ।
आन्मेनां कृण्वन्नच्युतो भुवद्गोः पतिर्दिवः स न जा अभ्रतीतः ॥ ३ ॥

इन्द्रः । किल । श्रुत्यै । अस्य । वेद । सः । हि । जिष्णुः ।
पथिरुत् । सूर्याय । आत् । मेनाम् । कृण्वन् । अच्युतः ।
भुवन् । गोः । पतिः । दिवः । स न जाः । अभ्रतिश्नतः ॥ ३ ॥

अस्यास्मदीयस्यस्तोत्रस्य श्रुत्यै श्रवणाय इन्द्रः किल इन्द्रएव वेद जानाति सहि सएव
जिष्णुः शत्रूणां जयशीलः सूर्याय पथिरुत् मार्गकर्ताभवति । किंच अच्युतः शत्रुभिरगन्तव्यः

वृषणश्वस्य मेनामात्मानंरुण्वन् कुर्वन्निन्द्रः आत् आगच्छति अस्मदीयंयज्ञं । मेनाभवोवृषण-
श्वस्यसुक्रतोईतिमंत्रान्तरं । असगतिदीत्यादानेषु भौवादिकः दिवोद्युलोकस्यच पतिः भुवदभूत्
भवतेर्लेट् वाक्यभेदादनिघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रोमह्तामहतोअर्णवस्यव्रतामिनादङ्गिगेभिर्गृणानः ।

पुरूणिचिन्तितानारजांसिदाधारधोरुणंसत्यताता ॥ ४ ॥

इन्द्रः । मह्ता । महतः । अर्णवस्य । व्रता । मिनात् ।

अङ्गिरःङभिः । गृणानः । पुरूणि । चित् । नि । ततान् ।

रजांसि । दाधार । यः । धरुणम् । सत्यताता ॥ ४ ॥

इन्द्रः अङ्गिरोभिर्कंपिभिर्गृणानः स्तूयमानःसन् महतोर्णवस्य अर्णसः सलोपश्चेतिवप-
त्यमः उदकवतोमेघस्य व्रता व्रतानि कर्माणि मह्ता स्वर्गहृन्नैव मिनात् अहिंसोत् । मीडहिं-
सायां छडि भीनातेर्निगमइतिह्रस्वः ततः पुरूणिचित् बहुभ्येष रजांस्युदकानि निततान नी-
चीनाभ्यकरोत् यइन्द्रः सत्यताता सत्यैः देवैः तते यद्वा सत्यशब्दादपि स्वार्थिकस्तातित्वात्प-
यः सत्ये द्युलोके धरुणं धारकं बलं दाधाराधारयत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इन्द्रोदिवःप्रतिमानंपृथिव्याविश्वविदसर्वनाहन्तिशुष्णम् ।

महीचिद्यामातनोत्सूर्येणचास्कम्भंचित्कम्भेनेनस्कभीयान् ॥ ५ ॥ १० ॥

इन्द्रः । दिवः । प्रतिमानम् । पृथिव्याः । विश्वा । वेद । सर्वना ।

हन्ति । शुष्णम् । महीम् । चित् । द्याम् । आ । अतनोत् । सूर्येण ।

चास्कम्भं । चित् । स्कम्भेनेन । स्कभीयान् ॥ ५ ॥ १० ॥

दिवोद्युलोकस्य पृथिव्याश्च प्रतिमानं महत्त्वेन प्रतिनिधिरिन्द्रोविश्वा सर्वाणि सवना
सवनानि वेद सोमपानार्थं जानाति शुष्णं सर्वस्यशोषकं एतन्नामानमसुरं हन्ति वाक्यभेदा-
दनिघातः अपिच महीचित् महतीमपि द्यां सूर्येण आतनोत् सर्वत्रप्रकाशयुक्तामकरोत् । स्क-

भीयान् स्कंभयितृणां मध्ये श्रेष्ठः सस्कंभनेनचिद् निरोधनसाधनेन सामर्थ्येनैव चास्कंभ द्यु-
लोकमवरुद्धमकरोत् स्कंभिः सौत्रोवातुः लटि गुजादोनामिति दीर्घः चित्कंभनेनेत्यत्र संहितायां
सलोऽः उत्पूर्वस्य स्वभोः उदःस्थास्त्वभोरितिसलोऽपञ्चः चित्पूर्वस्य स्त्वभेरपि भवति छन्दोविप-
यत्वात् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे दशमोऽवर्गः ॥ १० ॥

अथ पष्ठी—

वज्रेण हि वृत्रहा वृत्रमस्तरदेवस्य शूशुवानस्य मायाः ।
विधृष्णो अन्नधृषता जघन्याथांभवो मघवन् बाह्वीजाः ॥ ६ ॥
वज्रेण । हि । वृत्रः हा । वृत्रम् । अस्तः । अदेवस्य । शूशुवानस्य ।
मायाः । वि । धृष्णो इति । अन्नं । धृषता । जघन्य ।
अर्थ । अन्नवः । मघवन् । बाहुः औजाः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वृत्रहा वृत्रस्य हन्ता वज्रेण वृत्रमस्त्वः अस्तृणाः अवधीः । स्तृणातेर्लङि बहु-
लं छन्दसीति विकरणस्फुल्लं सिपिगुणः हियोगादनिघातः । अनन्तरं हे धृष्णो धर्षणशीलं त्वं
अदेवस्य अघोतमानस्य शूशुवानस्य स्वघलेन वर्धमानस्य तस्य मायाः धृषता समर्थेन वज्रेण
अवास्मिन् काल एव विजयं विनाशितवानसि । हन्तेर्लङि थल्लि अस्यासाच्चेति कुलं अप्य हे
मघवन् धनवन्निन्द बाह्वीजाः भुजबलवानभवः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

सचन्त यदुपस सूर्येण चित्रामस्य केतवोरामविन्दन् ।
आयन्नक्षत्रं ददृशे दिवो न पुनर्यतो न किंरुद्धानुवेद ॥ ७ ॥
सचन्त । यत् । उपसः । सूर्येण । चित्राम् अस्य । केतवः ।
राम् । अविन्दन् । आ । यत् । नक्षत्रम् । ददृशे । दिवः ।
न । पुनः । यतः । न किं । अरुद्धा । नु । वेद ॥ ७ ॥

भीमान् स्कंभयितुण् अहन्तव्येन वृत्रेण मेघेनवा जग्रसानान् ग्रसदने अनुदात्तेव छन्दसि
 लोकमवरुद्धम् ॥ सताः सिन्धून् स्थन्दमाना अपः सृजः असृजः निगमयः । आदित इदवधारणे
 सलो रमय एता आपः जवेन वेगेन प्रविविजे सर्वघात्यन्तंचलितावभ्रवः । ओमिजीभयचलन
 यत्वा दात्तेव लिटिदरयोरेद्विडरयोरेआदेशः । उतापिच मुमुक्षमाणाः इन्द्रेणामोचयितुमिष्य
 आपः मुमुचे इन्द्रेणामोचिता अभ्रवन् । मुचेः कर्मणि लिट् अथेव अनन्तरमेव निवृत्ताः
 शुद्धा आपः नरमन्ते एकत्र न क्रीडन्ते किन्तु सर्ववगमनशोला इत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

स॒धी॒धीः॒ सिन्धु॑मु॒शती॑रि॒वाय॑न्त्स॒नाज्जा॒र आ॑रितः पू॒भिदा॑साम् ।
 अस्त॑माते॒ पार्थि॑वा वसू॒न्यस्मेज॑ग्मुः सूनृ॒ता इन्द्र॑पूर्वाः ॥ १० ॥ ११ ॥

।धी॒धीः । सिन्धु॑म् । उ॒शतीः इ॒व । आ॒यन् । स॒नात् । जा॒रः ।
 आ॒रितः । पू॒ः इ॒जित् । आ॒साम् । अस्त॑म् । आ । ते । पार्थि॑वा ।
 वसू॑नि । अ॒स्मे इति॑ । ज॒ग्मुः । सूनृ॒ताः । इन्द्र॑ । पू॒र्वाः ॥ १० ॥ ११ ॥

तत्र प्रथमा—

इन्द्र॒पि॒वं॒त्र॒ति॒कामं॒सु॒तस्य॑ प्रा॒तः॒सा॒वस्त॒व॒हि॒पूर्व॑पी॒तिः ।

ह॒र्ष॒स्व॒हन्त॑व॒ेशू॒र॒शत्रू॑न् उ॒क्थे॒भिः॒वी॒र्या॑ऽप्र॒ब्र॒वाम ॥ १ ॥

इन्द्र॑ । पि॒वं । प्र॒ति॒ष्का॒मम् । सु॒तस्य॑ । प्रा॒तः॒ऽसा॒वः । त॒व॒ । हि॒ ।

पूर्व॑पी॒तिः । ह॒र्ष॒स्व । हन्त॑व॒ । शू॒र । शत्रू॑न् । उ॒क्थे॒भिः ।

ते॒ । वी॒र्या॑ । प्र॒ । ब्र॒वा॒म ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं प्रतिकामं येयेकामाः तांस्तान्प्रति अव्ययीभावसमासः तस्यस्वरः यथेच्छं
सुतस्याभिपुत्रस्य योभागः तुभ्यं दातव्यः तंपिब आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादिवादनिघातः
प्रातःसावः प्रातःसवनेभिषूयमाणः सोमः तवहि तृतीयाथेयघी त्वथैव पूर्वपीतिः प्रथमतएवपा-
तव्यः यद्वा प्रातःसावः सप्तम्याः सुः प्रातःसवने तवैव प्रथमपानं खलु ऐन्द्रवायवग्रहेहि
आदितएवेन्द्रः पिबति तत्पुरुषे दासीभारादित्वात् पूर्वपदान्त्वोदात्तत्वं यद्वा बहुव्रीहिः ततः हे
शूर समर्थं त्वं शत्रून् हन्तवे हन्तुं हर्षस्व हष्टोभव अथ ते त्वदोयानि वीर्या बृहहमनादिसक्षणानि
वीर्याणि उक्थेभिः शस्त्रैः प्रब्रवाम प्रकर्षेण वदाम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒स्ते॒रथो॒मन॑सो॒जवी॑या॒नेन्द्र॑ते॒नसो॒मपे॑याय॒याहि॑ ।

तू॒य॒माते॒हर॑य॒प्र॒द॒वन्तु॑ ये॒भिः॒र्या॑सि॒वर्ष॑भिर्मन्द॒मानः ॥ २ ॥

यः । ते॒ । रथः॑ । मन॑सः । जवी॑यान् । आ । इन्द्र॑ । तेन॑ । सो॒म॒ऽपे॒याय॑ ।

या॒हि । तू॒य॒म् । आ । ते॒ । हर॑यः । प्र॒ । द॒वन्तु॑ । ये॒भिः । या॒सि॑ ।

वर्ष॑भिः । मन्द॑मानः ॥ २ ॥

हेइन्द्र मनसोपि जवीयान् अतिशयेन गन्वा त्वदीयोयोरयोस्ति तेन रथेन सोमपेयाय अ-
स्मदीये सोमं पातुं आयाहि आगच्छ । पा पाने भावे अचोयत् ईद्यतीतीत्वं आर्धधातुकलक्ष-
णोमुणः रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तथा ते त्वदीया हरयः रथे संयुक्ताअश्वः तूयं क्षिप्रमाभि-
मुख्येन प्रदवन्तु प्रगच्छन्तु वृषभिः सेकृभिः येभिः यैः अश्वैः मन्दसानः मोदमानः सन् मासि

गच्छति हरीन्द्रस्येति वचनादिन्द्रस्य द्वावेवाभ्याविति नचोदनीयं । आत्मासहस्रमाशतमित्यादिनिगमान्तरदर्शनात् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हरित्वतावर्चमासूर्यस्य श्रेष्ठैरूपैस्तन्वस्पर्शयस्व ।
अस्माभिर्हिन्द्रसखिभिर्हुवानसंधीचीनोमादयस्त्वानिपद्य ॥ ३ ॥
हरित्वता । वर्चसा । सूर्यस्य । श्रेष्ठैः । रूपैः । तन्वम् ।
स्पर्शयस्व । अस्माभिः । इन्द्र । सखिभिः । हुवानः ।
संधीचीनः । मादयस्व । निपद्य ॥ ३ ॥

हेन्द्र हरित्वता हरिच्छब्दान्मतुषोऽय इति बलं हरिद्वर्णयुक्तेन सूर्यस्य वर्चसा तेजसा सदृशैः श्रेष्ठैः प्रशस्तमैरात्मयैरूपैः तन्वमात्मीयं शरीरं मदीयं वा यद्वा तावदेति तनूर्यतः तं स्पर्शयस्व तेजोयुक्तं कुरु । किंच संधीचीनः विभाषाचिरदिकृत्तियामिति त्वमत्ययः परुद्धिः सहाचनसत्वं सखिभिः गतिभूतैरस्याभिर्हुवानः आहूयमानः सन् निपद्य यत्ने निषण्णोभूत्वा मादयस्व सोमपानेन हृद्योभव ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्य त्यक्तं महिमानं मदेष्विमेमं हरीरोदसीं नाविंविक्ताम् ।
तदोक्तं आहरिभिर्हिन्द्रयुक्तैः प्रियेभिर्याहिप्रियमन्नमच्छ ॥ ४ ॥
यस्य । त्यत् । ते । महिमानम् । मदेषु । इमे इति । मुही इति ।
रोदसी इति । न । अविंविक्ताम् । तत् । ओक्तः । आ । हरिभिः ।
इन्द्र । युक्तैः । प्रियेभिः । याहि । प्रियम् । अन्नम् । अच्छ ॥ ४ ॥

हेन्द्र इमे मही महती रोदसी द्यावापृथिव्यौ यस्य तेवम सोमपानेन जनितेषु मदेषु संभूतं त्यत् तं महिमानं नाविंविक्तां नपृथक्कुरुतः किन्तु तस्य महिष्येव विक्षतः विचिरं पृथग्भावे जौहेत्यादिकः लङि संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइत्यभ्यासस्य गुणाभावः यद्योगादनिघातः । प्रियेभिः प्रियतमैः रथेयुक्तेर्हरिभिः अश्वैः प्रियं प्रीणनकरं अन्नं सोमलक्षणमच्छाभिच्छेद्य तदोक्तः अस्मदीयं यत्तत्तदनमायाहि आगच्छ ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यस्य शश्वत्पिबोँइन्द्र शत्रूननानुकृत्यारण्याचकर्थ ।

सतेपुरन्धितविषीमियति सतेमदाय सुतइन्द्र सोमः ॥ ५ ॥ १२ ॥

यस्य । शश्वत् । पपिष्वान् । इन्द्र । शत्रून् । अननुकृत्या ।

रण्या । चकर्थ । सः । ते । पुरम्हधिम् । तविषीम् । इयति ।

सः । ते । मदाय । सुतः । इन्द्र । सोमः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हे इन्द्र पपिष्वान् पातेः कसौ वस्वेकाजादिति इडागमः सोमं पीतवांस्त्वं अनानुकृत्या अनुकरणरहितेन सकृत्प्रहारेण शत्रुहननसमर्थेन रण्या संयुगीनेनायुधेन रणशब्दात्ताध्वर्थे प्राग्घृतीयोयत् यस्य यजमानस्य शत्रून्शश्वद्बहुवारं चकर्थ हतवानसि कृञ्हीप्तायां लटि-
घञि ययोगादनिघाते लिट्स्वरः सप्तम्या तेत्वदर्थं तविषीं महतीं पुरंधिं बह्वीं स्तुतिं इयति प्रेर-
यति । ऋगतौ जौहोत्यादिकः अतिपिपत्योर्लिट्प्रत्यासत्त्येत्वं अत्र्यासस्यासवर्णइतीयङ् हेइन्द्र
सुतोभिषुतः ससोमः ते मदाय समर्थोभवति यद्वा सप्तम्या सुतः सोमः सुव्यत्ययः अभिषु-
तं सोमं त्वन्मदाय प्रेरयति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथ षष्ठी—

इदंतेपात्रंसनं वित्तमिन्द्र पिब सोममेनाशतक्रतो ।

पूर्ण आहावोमदिरस्यमध्वोर्यं विश्व इदं सिद्ध्यन्ति देवाः ॥ ६ ॥

इदम् । ते । पात्रम् । सनं वित्तम् । इन्द्र । पिब । सोमम् । एना ।

शतक्रतो इति शतक्रतो । पूर्णः । आहावः । मदिरस्य ।

मध्वः । यम् । विश्वे । इत् । अभिह्वयन्ति । देवाः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेत्वदर्थं पात्रं चमसादिकं सनवित्तं अस्माभिश्चिरादेव लब्धं विदूलाग्ने कर्मणि
निष्ठा हे शतक्रतो बहुकर्मजिन्द्र एना एनेन पात्रेण सोमं पिब यतः मदिरस्य मदकरस्य मध्वः
मधुनः सोमस्य आहावः पानस्थानीयपात्रविशेषः पूर्णः पूरितोभूत् हेञ् स्पर्धायां निपानमा-

हावइति निपातितः स्तुतिभिराहूयमानादेवाः अत्र सोमं पिबन्तीति थाथादिस्वरः यमिव य-
माहावमेव विश्वे सर्वे देवाः अभिहर्यन्ति अभिकामयन्ते हर्यगतिकान्त्योः भौवादिकः ययो-
गात्तिङोनिघाताभावे तिङिचोदात्तवतीति गतेर्निघावः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

विहित्वामिन्द्रपुरुधाजनासोहितप्रयसोदृपमह्वयन्ते ।
अस्माकंतेमधुमत्तमानीमामुवन्त्सवनातेपुंहर्य ॥ ७ ॥

वि । हि । त्वाम् । इन्द्र । पुरुधा । जनासः । हितप्रयसः ।
दृपम् । ह्वयन्ते । अस्माकम् । ते । मधुमतस्तमानि ।
इमा । भुवन् । सवना । तेपुं । हर्य ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वृषभ कामानां वर्षक हितप्रयसः प्रयइत्यञ्जनाम प्रीणनकारित्वात् संभृतहवि-
ष्काः जनासोजनाः पुरुधा बहुधा हिरवधारणे त्वामेव विह्वयन्ते विविधमाह्वयन्ति ह्वेन् स्प-
र्धायां निसमुपविश्योह्वइत्यात्मनेपदं अस्माकं स्वभूतानि इमा इमानि सवना सवनानि ते त्व-
दर्थं मधुमत्तमानि अतिशयेन सोमवन्ति भुवन् अभूवन् तस्मात् त्वं वेपु सवनेषु हर्य सोमा-
न् कामयस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रतइन्द्रपूर्याणिप्रनूनवीर्यावोचमथमारुतानि ।
सतीनमन्युरश्रथायोअद्रिसुवेदनामरुणोब्रह्मणेगाम् ॥ ८ ॥
प्र । ते । इन्द्र । पूर्याणि । प्र । नूनम् । वीर्या । वोचम् ।
प्रथमा । रुतानि । सतीनमन्युः । अश्रययः । अद्रिम् ।
सुवेदनाम् । अरुणोः । ब्रह्मणे । गाम् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयानि प्रथमा आदितः रुतानि पूर्याणि पुरातनानिच वीर्या वीर्याणि
नूनमिदानीं प्रवोचं प्रकर्षेण वदामि एकः प्रशब्दः पूरणः । वोचं वृद्धिं ब्रुवावचिः च्नेरइ कानि

तानि सतीनमन्युः सतीनमित्युदकनाम उदकाभिवर्षणबुद्धिधुक्तः त्वं अदि मेघं अश्रथयः
वज्रेणाहिंसीः ब्रह्मणे बृहस्पतये गां षणिभिरपहतां सुवेदनां सुष्ठु ज्ञापनीयां अरुणोरक-
रोरित्यादीनि ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

निपुसीदगणपतेगुणेषुत्वामाहुर्विप्रतमंकवीनाम् ।
नक्तृतेत्वात्क्रियतेकिंचनारेमहामर्कमघवश्चित्रमर्च ॥ ९ ॥

नि । सु । सीद । गुणपते । गुणेषु । त्वाम् । आहुः । विप्रतमम् ।
कवीनाम् । न । ऋते । त्वत् । क्रियते । किम् । चन । आरे ।
महाम् । अर्कम् । मघवन् । चित्रम् । अर्च ॥ ९ ॥

हेगणपते त्वं गणेषु स्तोत्रगणेषु सुसुष्ठु निपीद स्तुतिश्रवणार्थं निषण्णोभव यतः कवीनां
क्रान्तमज्ञानां मध्ये त्वा त्वां विप्रतमं अतिशयेन मेधाविनमित्याहुः किंच त्वद्वेते अन्यारादित-
रतेति पंचमी त्वां वर्जयित्वा किंचनकर्म आरे दूरे समोषेवा नक्रियते तस्मान्निपीद ततः
हेमघवन् धनवन्निन्द्र महान् महान्तं अर्कमर्चनीयं अस्मदीयं त्रिवृतपंचदशादिलक्षणं स्तोमं चित्रं
नानारूपं कृत्वा अर्च पूजय विधेहि । अर्चपूजायां भौवादिकः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

अभिख्यानेमघवन्नाधमानान्सखेबोधिंवसुपतेसखीनाम् ।
रणंरुधिरणकृतसत्यशुष्मानंक्तेचिदार्भजारायेअस्मान् ॥ १० ॥ १३ ॥

अभिख्या । नः । मघवन् । नाधमानान् । सखे । बोधि ।
वसुपते । सखीनाम् । रणम् । रुधि । रणकृत । सत्यशुष्म ।
अंक्ते । चित् । आ । भज । राये । अस्मान् ॥ १० ॥ १३ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र नाधमानान् नाथृनाष्टयाज्जोपतापैश्वर्यांशीःपु भौवादिकः अनुदा-
त्तेव याचमानान् नोस्मान् अभिख्या अभिख्यापनेन तेजसा युक्तान् कुरु प्रसिद्धान्वाकुरु हे-
सखे धनदानेन हेवसुपते वसूनां स्वामिन् त्वं सखीनां स्तोत्रत्वेन सखिभूतानामस्माकं स्वभू-

तानि स्तोत्राणि योधि बुद्धस्व बुधअवगमने भौवादिकः लोटिछान्दसः शपोलुक् छन्दस्युभ-
यथेति हेरार्धधातुकत्वेनाङित्वाद् अङितश्चेति हेर्धिभावः अतएव गुणः सार्वधातुकत्वेन ङि-
त्वादन्तोदात्तत्वं वर्णलोपश्छान्दसः हे रणरुव शत्रुभिः सह युद्धकर्तः अतएव हेसत्यशुष्म य-
थार्थवन्तोपेत त्वं रणं रुधि कुरु शत्रून् जहि । करोतेर्लोटि श्रुशृणुरुवृक्ष्यच्छन्दसीति हेर्धिः ।
किंच अभक्तेचिद् असंभजनीये स्थानेपि अस्मान् राये घनाय आभज भागिनः कुरु ह्यचो-
तस्तिङ्इति संहितायां दीर्घः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

॥ इति दशमे मंडले नवमोनुवकः ॥ ९ ॥

दशमेनुवाके षोडशसूक्तानि तत्र तमस्येति दशर्चं प्रथमं सूक्तं ऐन्द्रं शतप्रभेदनोनाम वै-
रूपकयिः अन्त्या त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्तान्तं—तमस्यशतप्रभेदनस्त्रिष्टुबन्तमिति ।
दशरात्रस्याष्टमेहनि भरुत्वतीयएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—तमस्यद्यावापृथिवीमहौन्द्रो नृवदिति मरु-
त्वतीयमिति ।

तत्र मथया—

तमस्यद्यावापृथिवीसचेतसाविश्वेभिर्देवैरनुशुष्ममावताम् ।
यदैत्कृण्वानोमहिमानमिन्द्रियं पीत्वीसोमस्य क्रतुमौ अवर्धत ॥ १ ॥

तम् । अस्य । द्यावापृथिवी इति । सचेतसा । विश्वेभिः । देवैः ।
अनु । शुष्मम् । आवताम् । यत् । ऐत् । कृण्वानः । महिमानम् ।
इन्द्रियम् । पीत्वी । सोमस्य । क्रतुमान् । अवर्धत ॥ १ ॥

सचेतसा सहचेतयंत्यौद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ विश्वेभिः सर्वैर्देवैः सह अन्वादेशो
अशादेशोनुदात्तः एतस्येन्द्रस्य तंशुष्मं शत्रूणां शोषकं बलमन्वावतां रक्षतां तस्य बलं पूर्वपस्मा-
न् रक्षतु पश्चादेते अपिरक्षतामितिभावः अवतेर्लुङ् । कृण्वानः वृत्रवधादिकं कुर्वाणः समहिमानं
इन्द्रियं इन्द्रस्यात्मनः पर्याप्तं वीर्यं च यद्यदा ऐव प्राप्नोत् । इण्गत्वौ आदादिकः आइजादी-
नामित्याडागमः तदा क्रतुमान् कर्मवान् सः सोमस्य पीत्वी सोमं पीत्वा अवर्धत । क्रियाग्रह-

णं कर्तव्यमिति कर्मणः संमदानसंता चतुर्थ्यर्थे बहुलमिति षष्ठी पीत्वी स्नात्वाद्यश्चेति नि-
पातितः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तमस्यविष्णुर्महिमान्मोजसांशुं दधन्वान्मधुनो विरप्सते ।
देवेभिरिन्द्रो मघवांसयावभिर्वृत्रं जघन्वाँ अभवद्वरेण्यः ॥ २ ॥

तम् । अस्य । विष्णुः । महिमानम् । ओजसा । अंशुम् । दधन्वान् ।
मधुनः । वि । रप्सते । देवेभिः । इन्द्रः । मघवाँ । सयावभिः ।
वृत्रम् । जघन्वान् । अभवत् । वरेण्यः ॥ २ ॥

विष्णुरेतन्नामकः व्याप्तोयज्ञोवा मधुनः मदकरस्य सोमस्य अंशुं लताखंडं दधन्वान्
प्रेरणम् धवेर्गत्यर्थस्य कसौ इदन्तान्नुमागमेकते वल्लिलोपः ओजसा स्ववीर्येण संजातमस्ये-
न्द्रस्य तं महिमानं विरप्सते विविधं शब्दयति स्तौति मघवा धनवान् सयावभिः पातेः आ-
तोमनिजिति कनिष् सहगन्तृभिः देवेभिः देवेर्मरुद्भिश्च वृत्रं जघन्वान् हतवान् इन्द्रः वरेण्यः
सर्वैर्वरेणीयः संभजनीयोभवत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

वृत्रेण यदाहिना बिभ्रदायुधा समस्थिथायुधये शंसमाविदे ।
विश्वेते अत्र मरुतः सहृत्मनावर्धन्नुग्रमहिमानमिन्द्रियम् ॥ ३ ॥

वृत्रेण । यत् । अहिना । बिभ्रत् । आयुधा । समस्थिथाः ।
युधये । शंसम् । आविदे । विश्वे । ते । अत्र । मरुतः । सह ।
त्मना । अवर्धन् । उग्रम् । महिमानम् । इन्द्रियम् ॥ ३ ॥

युधये मुद्धाय आयुधा आयुधानि वज्रादीनि बिभ्रत् धारयन्निन्द्रः त्वं यद्यदा अहि-
ना अहन्त्येन वृत्रेण समस्थिथाः सहास्थाः तिष्ठतेर्लुङि समवप्रविश्यः स्थइत्यात्मनेपदं स्था-
घोरिञ्चेति सिचः कित्वं इकारस्थानादेशः ह्रस्वादंगादिति सिचोऽलोपः यद्योऽगादनिघातः ति-
ङिचोदात्तवतीति गतेर्निघातः तदा आविदे कृत्यार्थे केन्प्रत्ययः । तव वृत्रवधादिकं वीर्यपन्नाप-

यितुं शंसमशंसं शस्त्रैरहं स्वौमि शंसुस्वतौलङ् वाक्यभेदादनिघातः किंच हेउग्र उदूर्णघल अ-
प्रास्मिन्कालेएव तेत्वदीयं महिमानमिन्द्रियं वीर्यं विश्वेसर्वे मरुतः त्वनाआत्मना सहैव अव-
धेन् वर्णलोपश्छान्दसः अवधेयन् मरुतोहीन्द्रस्य वीर्यं भवति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जज्ञानएवव्यवाधतस्पृधःप्रापश्यद्बीरोअभिपौंस्यरणम् ।

अदृश्वदद्रिमवसस्यदःसृजदस्तंभ्रात्राकंस्वपस्ययापृथुम् ॥ ४ ॥

जज्ञानः । एव । वि । अवाधत । स्पृधः । प्र । अपश्यत् । वीरः ।

अभि । पौंस्यम् । रणम् । अदृश्वत् । अद्रिम् । अव । सस्यदः ।

सृजत् । अस्तंभ्रात् । नाकम् । सुपस्यया । पृथुम् ॥ ४ ॥

सइन्द्रः जज्ञानएव जनी मादुर्भावेछान्दसस्य लिटः कानच् जायमानएव स्पृधः शत्रून्
व्यवाधत अत्यर्थमपीडयत् स्पृधः स्पर्धसंधर्षे किप् अपस्पृधेथामिति निपातनेन एकत्रसंप्रसार
णदर्शनात् अत्रापि भवति अतएव वीरः समर्थः सः रणं संग्राममभिलक्ष्य पौंस्यमात्मीयं बलं
प्रापश्यत् अस्त्यैतद्वलमिति प्रकर्षेण पश्यति जानाति । किंच अद्रिं मेघं अदृश्वतवर्षणार्थम्
च्छिनत् अनन्तरं सस्यदः स्यन्दूपस्रवणे किप् शसिनलोपः सहस्यन्दमानाअपः अवत्सृजत्
अवाङ्मुखमत्सृजत् निरगमयत् तथा सः पृथुं महान्तं नाकं द्युलोकं स्वपस्यया सुपआत्मनः क्यच्
अप्रत्ययादिति स्त्रियामप्रत्ययः शोभनकर्मेच्छया अस्तंभ्रात् निरुद्धमकरोत् स्तंभिः सौ
ब्रोधातुः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आदिन्द्रःसत्रातर्विपीरपत्यतर्वरीयोद्यावापृथिवीअवाधत ।

अवाभरदृपितोवज्रमायसंशेर्वमित्रायवरुणायदाशुपे ॥ ५॥१४॥

आत् । इन्द्रः । सत्रा । तर्विपीः । अपत्यत् । वरीयः ।

द्यावापृथिवी दति । अवाधत् । अव । अभरत् । धृपितः ।

वज्रम् । आयसम् । शेर्वम् । मित्राय । वरुणाय । दाशुपे ॥ ५॥१४ ॥

आदपिच सइन्द्रः तविषीः महतीः सप्ता संहैव अपत्यतागच्छत पदगती दैवादिकः व-
र्णव्यत्ययः यद्वा पत्यतइत्यैश्वर्यकर्मा सेनानामोष्टे तासामाश्वरोभवदित्यर्थः । सएव द्यावापृथिवी
द्यावापृथिव्यौ वरीयः दृतोयायाः सुः उरुतरेण महिम्ना अववाधत तयोरन्तःस्थितान् शत्रून् वधी-
दित्यर्थः । धृषितः शत्रुवधे प्रगल्भः सन् आयसमयोमयं वज्रमवाभरत् आधारयत् । किमर्थं
मिश्राय वरुणाय दाशुपे हविर्दत्तवते यज्वने शेवं सुखं कर्तुं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ पष्ठी—

इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्शिर्न ऋघायतो अरंहयन्त मन्यवै ।
वृत्रं यदुग्रो व्यष्टंश्च दोजं सापो विभ्रतं तमसा परीवृतम् ॥ ६ ॥

इन्द्रस्य । अत्र । तविषीभ्यः । विरप्शिर्नः । ऋघायतः ।
अरंहयन्त । मन्यवै । वृत्रम् । यत् । उपः । वि । अष्टंश्चत् ।
ओजंसा । अपः । विभ्रतम् । तमसा । परीवृतम् ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन् काले एव विरप्शिः महतः विविधं शब्दायमानस्य वा ऋघायतः शत्रून् हिंसतः
इन्द्रस्य तविषीभ्यः पष्ठचर्थे चतुर्थी बलानां मन्यवे प्रख्यापनाय अरंहयन्त आपो निरगच्छन्
रहिर्गम्यर्थः उग्रउदूर्णः सः अपउदकानि विभ्रतं धारयन्तं तमसा परीवृतं परितो वेष्टितं ब्रूणोतेः
कर्मणि क्तः गतिरनन्तर इति स्वरः संहितायामुपसर्गस्य घञीति दोषः तंबृत्रं यद्यस्मिन्काले
ओजसा स्ववीर्येण व्यष्टंश्च अत्यर्थमवधीत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यावीर्याणि प्रथमानि कर्त्वा महित्वेभिर्यतमानोऽसमीयतुः ।
ध्वान्तं तमो वंदध्वसे हत इन्द्रो मृह्णा पूर्वहूतावपत्यत् ॥ ७ ॥
या । वीर्याणि । प्रथमानि । कर्त्वा । महित्वेभिः । यतमानो ।
समुद्ईयतुः । ध्वान्तम् । तमः । अव । दध्वसे । हते ।
इन्द्रः । मृह्णा । पूर्वहूतौ । अपत्यत् ॥ ७ ॥

महितेभिः मंहनीयैः स्वबलैः यतमानौ युद्धाय प्रयत्नं कुर्वतौ इन्द्रवृत्रौ प्रथमानि पूर्व-
भावीनि क्त्वा कृत्यार्थं त्वन् प्रत्ययः कर्तव्यानि या यानि वीर्याणि समीयतुः संयोजयामासतुः
इण्गतौ लटि दीर्घश्चः कितीति दीर्घः तयोर्मध्ये इन्द्रेण वृत्रे हतेसति ध्वान्तं अतिनिविहं
तमः अवध्वसे अवदध्वसे अवध्वस्तं विनष्टमभूत् ध्वंसेर्लिट् कित्वान्नलोपः इन्द्रस्तु मत्ता स्व-
महिम्ना पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने अपत्यतामच्छत् शूराणां मध्ये अयमेव प्रथमोहूयमानोभवदि-
त्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विश्वेदेवासोअधवृण्यानितेवर्धयन्तसोमंवत्यावचस्यया ।
रद्धंवृत्रमहिमिन्द्रस्यहन्मनाग्निर्नजम्भैस्तुष्वन्नमावयत् ॥ ८ ॥
विश्वे । देवासः । अध । वृण्यानि । ते । अवर्धयन् । सोमं वत्या ।
वचस्यया । रद्धम् । वृत्रम् । अहिम् । इन्द्रस्य । हन्मना ।
अग्निः । न । जम्भैः । तुषु । अन्नम् । आवयत् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र अध वृत्रहननानन्तरं विश्वेदेवासोदेवा ऋत्विजः सोमवत्या सोमयुकया वचस्यया
स्तुतीच्छया तेवदीयानि वृण्यानि मलानि अवर्धयन् वर्धयन्ति इन्द्रस्य हन्मना हननसाधनेन
वज्रेण रद्धं रधहिंसासंराध्योः हिंसितमहिंवृत्रं अपामावरकं मेघं तुषु शीघ्रमन्नमावयत् अभक्षयत्
तज्जन्येनोदकेन संपादितमन्नं जनः भक्षयदित्यर्थः आवयतिरत्तिकर्मा । तत्रदृष्टान्तः—अग्निर्न
यथाग्निः जंभैः आत्मीयैः दन्तैः अन्नं भक्षयति तद्वत् ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

भूरिदक्षेभिर्वचनेभिर्ऋकंभिःसख्येभिःसख्यानिप्रबोचत ।
इन्द्रोधुनिंचुमुर्निचदम्भयञ्छृष्टामनस्याशृणुतेदभीतये ॥ ९ ॥
भूरि । दक्षेभिः । वचनेभिः । ऋकंभिः । सख्येभिः । सख्यानि ।
प्र । बोचत् । इन्द्रः । धुनिम् । च । चुमुर्निम् । च ।
दम्भयन् । श्रुष्टामनस्या । शृणुते । दभीतये ॥ ९ ॥

आदपिच सइन्द्रः तविषीः महतीः सत्रा सैहैव अपत्यतागच्छत पदगतौ दैवादिकः वर्णव्यत्ययः यद्वा पत्यतइत्यैश्वर्यकर्मा सेनानामोष्टे तासामाश्वरोभवदित्यर्थः । सएव द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ वरीयः वृत्तोयायाः सुः उरुतरेण महिम्ना अववाधत तपोरन्तःस्थितान् शत्रून्वधीदित्यर्थः । धृषितः शत्रुवधे प्रगल्भः सन् आयसमयोमयं वज्रमवाभरत् आधारयत् । किमर्थं मित्राय वरुणाय दाशुपे हविर्दत्तवते यज्वने शेषं सुखं कर्तुं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पठे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रस्यात्र तविषीभ्यो विरप्शिनं ऋघायतो अरंहयन्त मन्यवै ।

वृत्रं यदुग्रो व्यदृश्वदो जसापो विभ्रतं तमसा परीवृतम् ॥ ६ ॥

इन्द्रस्य । अत्र । तविषीभ्यः । विरप्शिनः । ऋघायतः ।

अरंहयन्त । मन्यवै । वृत्रम् । यत् । उग्रः । वि । अदृश्वत् ।

ओजसा । अपः । विभ्रतम् । तमसा । परीवृतम् ॥ ६ ॥

अत्रास्मिन् कोटे एव विरप्शिनः महतः विविधं शब्दायमानस्य वा ऋघायतः शत्रून् हिंसतः इन्द्रस्य तविषीभ्यः षष्ठ्यर्थे चतुर्थी बलानां मन्यवे प्रख्यापनाय अरंहयन्त आपो निरगच्छन् रहिर्गत्यर्थः उग्रउदूर्णः सः अपउदकानि विभ्रतं धारयन्तं तमसा परीवृतं परितो वेष्टितं वृणोतेः कर्मणि क्तः गतिरन्तरइति स्वरः संहितायामुपसर्गस्य धनोति दोषः तंवृत्रं यद्यस्मिन्काले ओजसा स्ववीर्येण व्यवृश्वत् अत्यर्थमवधीव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यावीर्याणि प्रथमानि कर्त्वा महित्वेभिर्यतमानो समीयतुः ।

ध्वान्तं तमो वेदध्वसेहत इन्द्रो मृह्णा पूर्वहूतावपत्यत ॥ ७ ॥

या । वीर्याणि । प्रथमानि । कर्त्वा । महित्वेभिः । यतमानो ।

समृद्धयतुः । ध्वान्तम् । तमः । अव । ध्वसे । हृते ।

इन्द्रः । मृह्णा । पूर्वहूतौ । अपत्यत ॥ ७ ॥

निषण्णौ भवतः यत्र इतराण्योपि दृश्यन्तइति तृतीयार्थे त्रुत्पत्त्ययः यथा वाचा देवाभागं धारयन्ति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

एकः सुपर्णः सप्तमुद्रमाविवेश सद्दिविश्वं भुवनं विचष्टे ।

तं पाकेन मनसा पश्यन्ति तस्तं मातारं रेह्णिस उरेह्णिमातरं ॥ ४ ॥

एकः । सुः पर्णः । सः । सप्तमुद्रम् । आ । विवेश । सः । इन्द्रम् ।

विश्वम् । भुवनम् । वि । चष्टे । तम् । पाकेन । मनसा । अपश्यम् ।

अन्तितः । तम् । माता । रेह्णि । सः । ऊँ इति । रेह्णि । मातरं ॥ ४ ॥

एकः सर्वकार्येष्वसहायः सुपर्णः सुपतनः मध्यमस्थानो देवः सप्तमुद्रमन्तरिक्षं आविवेश आवि-
शति आविश्य च सद्दिविश्वं सर्वं भुवनं भूमजातं विचष्टे अनुग्राह्यतया भिष्यति तमेवं रूपं देवं
पाकेन परिपक्वेन मनसा अन्तितः समीपे ह्यपश्यं अदर्श । किंच माता उदकानां निर्मात्री मा-
ध्यमिकावाक् तां रेह्णि आस्वादयति उपजीवनमात्रमवलक्ष्यते स उ सखलु मातरं वाचं रेह्णि
लेटि तामेवोपजीवति लिह आस्वादेन । यद्वा सुपर्णः पक्षवान् निराधारसंचारी एकः प्राणवायुः
परमात्मा वा सप्तमुद्रं सप्तमुद्रवन्ति आपोस्मादिति सप्तमुद्रमन्तरिक्षं यद्वा सप्तमुद्रं सर्वतो गमनं त-
च्छीलं प्रपंचजातमाविष्टवान् सृष्ट्वा तदेवानुमाविशदिति श्रुतेः । वायुपक्षे वाय्वादिरूपेणाविवेश
सद्दिवं विश्वं सर्वं लोकं विचष्टे विशेषेण व्यापयति सति हि प्राणे परमात्मनि वा जीवन्तः पुरु-
षालोकं विख्यातं कुर्वन्ति तं देवं उपासको हं पाकेन परिपक्वज्ञानेन मनसा अन्तितः अन्तिक-
शब्दात्तसिः अन्तिकस्म्यतसि कादिलोपोऽभ्यत्याद्युदात्तत्वं च इति कादिलोपः अनाके समीपे स्थ-
हृदये अपश्यं तं प्राणं मातावाक् रेह्णि वाक्प्राणेन भवतोत्यर्थः । स्वापे हि वाग्व्यापारो न दृश्यते
प्राणव्यापारस्तु दृश्यतइति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुपर्णविप्राः क्वचो वचोभिरेकं सन्तं बहुधा कल्पयन्ति ।

छन्दांसि च धृतो अधरेषु ग्रहान्तो मस्य मिते हादंग ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेस्तोतारः दक्षेभिः वर्धनहेतुभिः ऋकभिः छन्दसीवनिपाविति वनिप् प्रत्ययः अयस्मयादि-
त्वने भत्वाव जभ्ताभावः पदत्वात्कुत्वं मंत्रयुक्तेः सख्येभिः तदहंतोत्पथं छन्दसिचेति यप्रत्ययः
सरूपुरिन्द्रस्य योग्यैः वचनेभिः वचनैः स्तोत्रैः सग्व्यानि स्तुत्यस्तोतृलक्षणान्यभिलक्ष्य भूरि बहु
वारं इन्द्रं प्रवोचत प्रव्रूत अभिष्टुत इन्द्रस्तु दधीतये एतन्नामकाम राजर्षये धुनिच चुमुर्निच
एतन्नामकौ द्वावसुरौ दंभयन् हिंसन् श्रद्धामनस्या मनःशब्दात्कयच् श्रद्धायुक्तया मनसइच्छया
शृणुते युष्माभिः कृतानि स्तोत्राणि शृणोति ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

त्वं पुरूषया सर्वास्व श्रव्या येभिर्मसै निवचनानि शंसन् ।

सुगेभिर्विश्वाद्दुरिता तरेम विदो पुण उर्विया गाधमद्य ॥ १० ॥ १५ ॥

त्वम् । पुरूषि । आ । भर । सु६अश्रव्या । येभिः । मसै ।

निवचनानि । शंसन् । सु६गेभिः । विश्वा । दुः६दुता । तरेम् ।

विदो इति । सु । नः । उर्विया । गाधम् । अद्य ॥ १० ॥ १५ ॥

हे इन्द्र त्वं स्वश्रव्या स्वश्रव्यानि शोभनाश्रवयुक्तानि पुरूषि बहूनि धनानि मक्षमाभर आ-
हर प्रयच्छ निवचनानि नितरां वक्तव्यानि स्तोत्राणि शंसन् अहं येभिः धनैः मसै मन्यति-
रर्चतिकर्मा देवान्पूजयानि तानि देहि मन्यते लोति बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् सिप्यडा-
गमः सिपः पित्वेनानुदात्तत्वाद् धातुस्वरः सुगेभिः सुष्ठु गन्तव्येस्तैर्धनैः स्तोत्रैर्वा विश्वा सर्वो-
णि दुरिता दुरितानि पापानि तरेम हे इन्द्र अद्यास्मिन्कर्मणि गावं ग्रथ्यमानं क्रियमाणं नो-
स्मदीयं स्तोत्रं उर्विया उरुत्वेन बहुमानेन सु सुष्ठु विदो विदज जानीसेव ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे पंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

धर्मेति दशर्चं द्वितीयं सूक्तं सध्मिर्नामैरूपऋषिः तपसः पुत्रो घर्मो वा चतुर्थी जगती
शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रान्तं—वर्षासंभ्रस्तापसो वा घर्मो वैश्वदेवं चतुर्थी जगतीति । गतो विनि-
योगः ।

तत्र प्रथमा—

घर्मासमन्तात्रिवृतं व्यापनुस्तयोर्जुष्टिमातरिश्वाजगाम ।
दिवस्पयोर्दिधिपाणाअवेपन्विदुर्देवाः सहसामानमर्कम् ॥ १ ॥

घर्मा । समऽअन्ता । त्रिवृतम् । वि । आपतुः । तयोः ।
जुष्टिम् । मातरिश्वा । जगाम । दिवः । पर्यः । दिधिपाणाः ।
अवेपन् । विदुः । देवाः । सहसामानम् । अर्कम् ॥ १ ॥

समन्ता समन्तौ संव्याप्तदिगन्तौ घर्मा घृक्षरणदीप्तयोः घर्मौ दीप्यमानौ अश्यादित्यौ त्रिवृतं । त्रयोवाइमे त्रिवृतो लोका इत्याज्ज्ञानात् । त्रैलोक्यं व्यापतुः स्वतेजोभिः व्याप्तवन्तौ मातरिश्वा अन्तरिक्षे वर्तमानोवायुः तयोरश्यादित्ययोः जुष्टिं प्रीतिं जगाम गतवान् यदा सहसामानं सामशब्दउपलक्षकः वेदत्रयतेजःसहितं । सर्वतेजः सामरूपं ह्यश्वदित्याज्ज्ञानात् । ईदृशमर्कं अर्चनीयं सूर्यं देवाः दीप्यमानाः स्वरश्मयोविदुः विविदुः छेभिरे प्रापुः । तदा दिधिपाणाः लोकधारणशीलाः तेदिवः द्युलोकस्य संबन्धि पयः उदकमवेपन् व्याप्तवन्तः बवर्षुरित्यर्थः । दिवस्पय इत्यत्र षष्ठ्याः पतिपुत्रेति सत्त्वं । दिधिपाणाः धिपधारणे चानश शपः श्लुः यदा धिधारणे सन्नन्तस्य चानश अज्ज्ञानगमांसनीति दीर्घाभावश्छान्दसः । यद्वा समन्तौ संगतौ घर्मौ स्वयं दीप्यमानौ जीवेश्वरौ त्रिवृतं सत्त्वरजस्तमोगुणात्मिकां मायां व्यापतुः नियन्तुनियन्तव्यभावेन । मातरिश्वा परमात्मा तयोर्जुष्टिं संभोक्तव्यपदार्थैः संजातां प्रीतिं जगाम गतवान् तत्परमात्मानं वेदमयं इमं सूर्यं इति देवाजानन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

निस्त्रोदेष्टाय निःक्रंतीरुपांसते दीर्घश्रुतो विहिजानन्ति बह्वयः ।
तासां निःत्रिक्युः क्ववयो निदानं परेषु यागुक्षेपु ब्रूतेषु ॥ २ ॥

निस्त्रः । देष्टार्य । निःक्रंतीः । उप । आसते । दीर्घश्रुतः ।
वि । हि । जानन्ति । बह्वयः । तासाम् । नि । त्रिक्युः । क्ववयः ।
निदानम् । परेषु । या । गुक्षेपु । ब्रूतेषु ॥ २ ॥

सुष्टुपर्णम् । विप्राः । कवयः । वचःऽभिः । एकम् । सन्तम् ।
बहुधा । कल्पयन्ति । छन्दांसि । च । दधतः । अध्वरेषु । महान् ।
सोमस्य । मिमते । द्वादश ॥ ५ ॥ १६ ॥

विप्राधेधाविनः कवयः क्रान्तपक्षाः मनुष्याः सुपर्णं सुपतनं एकं सन्तं परमात्मानं वचो
भिः स्तुतिलक्षणैर्वचनैर्बहुधा बहुप्रकारं कल्पयन्ति कुर्वन्ति । किञ्च तएव कवयः अध्वरेषु यज्ञे
षु छन्दांसि गायत्र्यादीनिसप्तच्छन्दांसि दधतः स्तोत्रशस्त्रादिना धारयन्तः द्वादशसंख्याकान् सोम
स्य महान् ग्रहणसाधनानि पात्राणि उषांश्वन्तर्यामादीनि मिमते निर्मिमते महान् गृह्यते एभि
रिति ग्रहाः ग्रहवृद्धनिश्चिगमथेति करणे अप्यत्ययः सोमस्येति कर्मणिपठौ द्वादशेत्यत्र संख्या
इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथ षष्ठी—

पट्विंशान् च चतुरः कल्पयन्तः छन्दांसि च दधत आद्वादशम् ।
यज्ञविमार्य कवयो मनीषः ऋक्सामाभ्यां प्ररथं वर्तयन्ति ॥ ६ ॥
पट्विंशान् । च । चतुरः । कल्पयन्तः । छन्दांसि । च । दधतः ।
आद्वादशम् । यज्ञम् । विमार्य । कवयः । मनीषा ।
ऋक्सामाभ्याम् । प्र । रथम् । वर्तयन्ति ॥ ६ ॥

पूर्वं सामान्येन यज्ञग्रहानुक्ता इदानीं सर्वग्रहादिपूर्वकोपज्ञोभिधीयते । पट्विंशान् द्वौ
उषांश्वन्तर्यामौ ऐन्द्रवायवादयस्त्रयोद्विदेवत्याग्रहाः द्वौ शुक्रामंथिनौ आग्रयणउक्थ्योधुवथेति
त्रयः क्रतुग्रहाः द्वादश ऐन्द्राग्नौ वैश्वदेवश्च द्वौ त्रयोमरुत्वतीया एकोमोहेन्द्र आदित्यसावित्रीद्वौ
वैश्वदेवः पालीवतोहारियोजनइति त्रयोग्रहाः एवं पट्विंशान्भवन्ति । अत्यग्निष्टोमे पूर्वं पट्विंश-
द्ग्रहाः द्वावंश्वदास्यौ दधिग्रहः षोडशीचेति चत्वारएतान् चत्वारिंशत्संख्याकान् महान्कल्पयन्तः
सोमेन पूरयन्तः । किञ्च आद्वादशं आङ्मर्यादाभिर्विध्योरित्यव्ययीभावसमासः तस्य स्वरः
द्वादशसंख्याकप्रउमादिशस्त्रसमाप्तिपर्यन्तं छन्दांसि गायत्र्यादीनि दधतः सन्तः शस्त्रादिरूपेण

धारयन्तः कवयः मनीषा तृतीयायाभाकारः मनीषया बुध्या एवं यज्ञं विमाय निर्माय रथं र-
मन्त्यत्रेति रथोयज्ञः तंरथं यज्ञं ऋक्सामाग्यां प्रवर्तयन्ति प्रकर्षेण संपादयन्ति चतुरदःयत्र च-
तुरः शसीत्यन्तोदात्तत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

चतुर्दशान्येमहिमानोअस्यतंधीरावाचाप्रणयन्तिसप्त ।

आमानंतीर्थकइहप्रवोचयेनपथाप्रपिबन्तेसुतस्य ॥ ७ ॥

चतुः६दश । अन्ये । महिमानः । अस्य । तम् । धीराः । वाचा ।

प्र । नयन्ति । सप्त । आमानम् । तीर्थम् । कः । इह । प्र । वोचत् ।

येन । पथा । प्रपिबन्ते । सुतस्य ॥ ७ ॥

अस्य यज्ञरूपस्य परमात्मनः अन्ये चतुर्दश चतुर्दशसंख्याकाढोकाः महिमानः विभूत-
योभवन्ति तंयज्ञं सप्तसंख्याकाधीराः धीमन्तः होत्रादयः वाचा शस्त्ररूपया प्रणयन्ति प्रकर्षेण
नयन्ति आमानं आपृष्यामौ ताच्छीत्ये चानशि व्यत्ययेन विकरणस्यव्यत्ययः व्यापनशीलं
तीर्थं पापोत्तारणसमर्थं चात्वालोत्तरमध्यदेशं इहास्मिन्यज्ञे कः प्रवोचत् कोवकि नकोपीत्य-
र्थः । येन पथा येनयज्ञमार्गेण सुतस्याभिपूतं सोमं प्रपिबन्ते देवाः अतिशयेन पिबन्ति पापाने
पाप्मेत्यादिना पिबादेशः व्यत्ययेनात्मनेपदं उपसर्गेण समासः ययोगादिनिघाते निङिचोदात्तवती
ति गतेर्निघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सहस्रधापञ्चदशान्युक्थायावद्यावापृथिवीतावदित्तत् ।

सहस्रधामहिमानःसहस्रंयावद्द्व्यविष्टितंतावतीवाक् ॥ ८ ॥

सहस्रधा । पञ्च६दशानि । उक्था । यावत् । यावापृथिवी इति ।

तावत् । इत् । तत् । सहस्रधा । महिमानः । सहस्रम् । यावत् ।

व्रतम् । वि६स्थितम् । तावती । वाक् ॥ ८ ॥

सहस्रधा सहस्रसंख्याकेषु ब्रह्मादिस्तंभार्थन्तेषु देहेषु पंचदशानि चक्षुःश्रोत्रं मनोवाक् प्राणः
 इत्येतानि पंच तदाधारत्वेन मातापित्रोः सकाशात् आगतानि पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशरूपा-
 णि भूतानि मिलितानि दश एवं पंचदशसंख्याकानि उक्त्याउक्त्यानि उत्कृष्टान्यद्धानि विद्यन्ते-
 प्राणिदेहेषु जातेषु यावापृथिवी पृथ्वीदिवचनस्य सुषांसुदुमिति पूर्वसवर्णदीर्घः यावापृथिव्योः
 यावत्परिमाणमस्ति तावदित् तत्परिमाणमेव आत्माधिष्ठितं प्राणिदेहजातं भवति यावत्ताव-
 च्छब्दयोः यत्तदेतस्यः परिमाणेवतुषि आसर्वनाम्न इति दीर्घः । किंच सहस्रधा सहस्रसंख्याकेषु
 सहस्रं महिमानः सहस्रसंख्याका महान्तोव्यवहारविशेषाभवन्ति प्रतिविषयं प्रतिदृक्षणं दर्श-
 नश्रवणादिव्यवहारनिष्पत्तेः सहस्रदेत्यत्र विधार्थे धापरत्ययः ब्रह्म जगत्कारणं वस्तु यावत् नाना-
 विधप्राणिदेहरूपेण यावत्परिमाणं भूत्वा विष्ठितं विशेषेण स्थितं वाक् तावती तत्परिमाणाभवति
 एकैकस्याभिधेयार्थस्यैकैकनामापेक्षणात् । अन्यत्रापिश्रूयते—सर्वाणि रूपाणि विचित्यधीरोना-
 मानि कृत्वाभिवदन्यदास्तइति । सहस्रधा पंचदशान्युक्थेति पंचहिंशतोभवन्तीत्यादिकमारण्य
 कमत्रानुसंधेयं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

कश्छन्दसां योगमावेदुधीरः कोधिष्ण्यां प्रतिवाचं पपाद ।

कमृत्विजामष्टमं शूरमाहुर्हरी इन्द्रस्य निचिकायकः स्वित्र ॥ १ ॥

कः । छन्दसाम् । योगम् । आ । वेद । धीरः । कः । धिष्ण्याम् ।

प्रति । वाचम् । पपाद । कमृ । ऋत्विजाम् । अष्टमम् । शूरम् ।

आहुः । हरी इति । इन्द्रस्य । नि । चिकाय । कः । स्वित्र ॥ १ ॥

धीरोधीमान कोमानुषः छन्दसां गायत्र्यादीनां योगं स्तुतशस्त्रात्मना योगमावेद आ-
 जानाति । कोवाधिष्ण्यां विष्ण्यानि होत्रादीनां समस्थानानि तदर्हावाचं प्रतिपपाद प-
 तिपादयति करोति । किंच ऋत्विजां होत्रादीनां सप्तानां अष्टमं अष्टसंख्यापूरकं शूरं स्वतं
 प्रं कमाहुः वदन्ति । कः स्वित्र कः खलु इन्द्रस्य हरी ऋक्सामरूपौ द्वावथौ ऋक्सामेवाइन्द्र
 स्पहरी इत्याग्रायते । तादृशौ हरी निचिकाय नितरां पूजयति जानाति । वेदिता प्रतिपादयिता
 अष्टसंख्या परिपूरकस्य देवस्य ज्ञातावा परमात्मनो न्योनास्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

भूम्या अन्तं पर्येकं चरन्ति रथस्य धूर्पु युक्तासौ अस्थुः ।

श्रमस्य दायं विभजन्त्येभ्यो यदा यमो भवति हर्म्यै हितः ॥ १० ॥ १७ ॥

भूम्याः । अन्तम् । परि । एकं । चरन्ति । रथस्य । धूः६सु ।

युक्तासः । अस्थुः । श्रमस्य । दायम् । वि । भजन्ति । एभ्यः ।

यदा । यमः । भवति । हर्म्यै । हितः ॥ १० ॥ १७ ॥

एके केचन सप्ताश्वाः भूम्याः पृथिव्याः अनेन द्युलोकोप्युपलक्ष्यते द्युलोकस्य च अन्तं पर्यन्तं परिवरन्ति तदानीं सर्वतः आगच्छन्ति तदा च तेष्वाः रथस्य धूर्पु युगादिभारेषु युक्तासः युक्ताः सन्तः अस्थुः तिष्ठन्ति एभ्यो भ्येभ्यः श्रमस्य दायं दो अवस्र्जने घञ् कर्पात्त्वत इत्यन्तोदात्तत्वं । श्रमस्य नाशकं घासादिकं विभजन्ति देवाः प्रयच्छन्ति यदा यस्मिन् काले यमो नियन्ता सूर्यः हर्म्यै हर्म्यस्थानीये रथे हितो निहितो भवति तदा एते भजन्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे सप्तदशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

चित्रइति नवर्चं तृतीयं सूक्तं आग्नेयं उपस्तुतो नाम वृष्टिहव्यपुत्रः कर्षिः अष्टमी त्रिष्टुप् नवमी शकरी आदितः सप्तजगत्यः । तथा चानुक्तं—चित्रइति नव वृष्टिहव्य उपस्तुत आग्नेयं जागत् तं त्रिष्टुप् शक्यन्तमिति । प्रातरनुवाकांश्चिनशस्त्रयोः जागते छन्दसीदं सूक्तं । सूचितं च—चित्रइच्छिशोर्वस्तुन चित्रमहसमिति जागवमिति ।

तत्र प्रथमा—

चित्रइच्छिशोस्तुरुणस्य वक्षथो नयो मातरां वप्येति धातवे ।

अनुधाय दिजोर्जनं दधां च नु वक्षं सद्यो माहिं दूत्यं चरन् ॥ १ ॥

चित्रः । इत् । शिशोः । तुरुणस्य । वक्षथः । न । यः । मातरौ ।

अपि६एति । धातवे । अनुधाः । यदि । जीर्जनत् । अध । च ।

नु । वक्ष । सद्यः । माहि । दूत्यम् । चरन् ॥ १ ॥

शिशोः शिशुभूतस्य अतएव तरुणस्य नूतनस्याग्नेः वक्षथः वहेरौणादिकोऽथप्रत्ययः । हविर्वहनं चित्रइदार्थ्यभूतं एव योजातोमिः मातरौ सर्वस्यनिर्मात्र्यौ मातापितृभूते घावापृथि-
व्यावरण्यौवा धातवे नाप्येति धेद्वाने तुमर्थे तवेन्प्रत्ययः पानायापिनगच्छति इण्गत्तौ सटिउ-
पसर्गेणसमासः तिङिचोदात्तवतीति गतेर्निघातः अनूवाः नञ्वह्व्रीहिः समासान्तस्यानङःस्ति-
यामिष्ठत्वादघानङभावः प्रायेकविवक्षयैकवचनं । ऊधोरहितोयंलोकोसौलोकश्च एनमग्निं य-
दिजीजनव अजीजनव अजनयत् तर्हिस्तनपानाय न गच्छतीतिर्युकं तथानभवति किंतु घा-
वापृथिव्यौ सर्वेषां कामदुषे खलु तथापि नपाति तस्मादस्पहविर्वहनं चित्रं । अधच उत्पत्त्यन-
न्तरमेव नु अघास्मिन्दिने सघस्तदानीमेव शीघ्रं महि महत् द्रव्यं दूतस्य भागकर्मणीइति कर्म-
णि यत् प्रत्ययः दूतकर्म चरन् ववक्ष देवान्प्रति हवींषि वहति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒ग्निर्ह॑नाम॒धायि॑द॒न्प॒स्तमः॑ सं॒योव॑ना॒युव॑ते॒भस्म॑ना॒द॒ता ।

अ॒ग्नि॒प्र॒मु॒राजु॑ह्रास्व॒ध्वर॑ इ॒नो न॑ प्रो॒थ॒मा॒नो॒ यव॑से॒ वृ॒षा ॥ २ ॥

अ॒ग्निः । ह॒ । ना॒म॒ । धा॒यि॒ । द॒न् । अ॒पः॒स्त॒मः । स॒म् । यः ।

व॒ना॒ । यु॒व॒ते॒ । भ॒स्म॒ना॒ । द॒ता॒ । अ॒ग्नि॒प्र॒मु॒रा॒ । जु॒ह्रा॒ ।

सु॒ह॒ अ॒ध्व॒रः । इ॒नः । न॒ । प्रो॒थ॒मा॒नः । य॒व॑से॒ । वृ॒षा ॥ २ ॥

अपस्तमः अपःशब्दस्यान्तोदात्तत्वेन मत्वर्थोलुप्तइति ज्ञायते । अन्यथा आपःकर्मा-
ख्यायामित्यमुनिरुक्ते आद्युदात्तत्वमेवस्यात् अपस्वितमः कर्मवत्तमोऽग्निर्नाम तृतीयायासुक् ना-
म्ना नमयितृणा हविषा स्तोत्रेणवा धायि यजमानैः धार्यतेखलु यतः दन् यदृणां धनदाता
इवाब्दाने हेतौ छन्दस्युभयथेति शतुरार्धधातुकत्वेनाकारलोपः अतएव शपोसंभवः योमिः भ-
स्मना भासकेन प्रकाशकेन तेजसा दत्ता दत्तेनच वना वनानि अरण्यानि संयुधते संयुनक्ति सैव-
हतीति यावत् । युमिश्रणामिश्रणयोः व्यत्ययेनशः आत्मनेपदं दत्ता दन्तशब्दस्य पदनित्यादि-
नादद्भावः ऊडिदमिति विभक्त्येराद्युदात्तत्वं । किंच अग्निप्रमुरा मूर्छामोहसमुच्छ्राययोः अस्मात्
क्लिपि राहोपइति छकारलोपः । मुरसंवेष्टनेइत्यस्मादाक्लिप् रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । अभितः

समुच्छ्रितेनोद्येन यद्वा सर्वतोहविभिः संवेष्टितेन जुह्वा एतन्नामकेन पात्रविशेषेण स्वध्वरः
शोभनपज्ञोभिः अदनीये हविषि चरतीतिशेषः । तत्र दृष्टान्तः—इनः न समर्थः प्रोथमानः पर्याप्तः
पुष्टांगोवृषायवसेन यथा वृषभो घासादिषु चरति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तंवोविनद्रुपदं देवमन्धंसद्वंदुं प्रोथन्तं प्रवपन्तमर्णवम् ।

आसावह्निं न शोचिषा विरप्शिनं महिं व्रतं न सरजन्तमध्वनः ॥ ३ ॥

तम् । वः । विम् । न । द्रुपदम् । देवम् । अन्धंसः । द्वंदुम् ।

प्रोथन्तम् । प्रवपन्तम् । अर्णवम् । आसा । वह्निम् । न ।

शोचिषा । विरप्शिनम् । महिं व्रतम् । न । सरजन्तम् । अध्वनः ॥ ३ ॥

हे स्तोतारः वः यूयं तमग्निं अभिष्टुत कीदृशं विं न पक्षिणमिव द्रुपदं द्रुवृक्षः अरणि-
क्षणेवृक्षे सीदन्तं देवं द्योतमानं अन्धंसः द्वंदुं स्तोतृणामनस्यक्लेदयितारं प्रापयितारं । उन्देरिष्वा-
देरित्पुमत्पयः निदित्पुनुरुत्तेराद्युदात्तत्वं । प्रोथन्तं शब्दापमानं प्रवपन्तं अत्यर्थं वनानां दाहकं
अर्णवं अर्णसः सलोपश्चेति मत्वर्थीयोवः अग्नीप्रास्ताहुतिरित्यादिक्रमेण उदकवन्तं आसा
आस्यशब्दस्य पद्मनित्यादिना आसन्नादेशः वर्णलोपश्छान्दसः आस्येन वह्निं हविषां वोढारं
यद्वा आसा अन्तिकनामेतत् देवानां समीपे हविषां प्रापकं । वह्नेदृष्टान्तः—वह्निं वह्निं
अनङ्गानिति श्रवणादनङ्गाहमिव वह्ने समर्थं शोचिषा स्वदीप्त्या विरप्शिनं महन्नामेतत्
महान्तं महिं व्रतं महाकर्माणमादित्यमिव अध्वनः सरजन्तं मार्गान् सह युगपदेव रंजयंतं
एवंगुणमग्निं अभिष्टुत सरजन्तं रंजरागे रंजेऽशतरि रंजेऽथेति नलोपे सहस्यसंभावचकृतेत्यपं
यद्वा सरतीति सरः सरस्योदकस्य जनयितारं जनेस्तप्रत्ययेकृते रूपमिति वा व्युत्पत्त्यनव-
धारणादनवग्रहः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विप्रस्यतेऽत्र यसां न स्याज् रूधक्षोर्न वाताः परिसन्त्यच्युताः ।

आरुण्वासोऽयुयुधयो न सं त्वनं त्रितनं शन्तप्रशिपन्तं दुष्टये ॥ ४ ॥

वि । यस्य । ते । ज्यसा नस्य । अजर । धक्षोः । न । वाताः ।
परि । सन्ति । अच्युताः । आ । रुण्वासः । युयुधयः । न ।
सत्वनम् । त्रितम् । नशन्त । प्र । शिपन्तः । इष्टये ॥ ४ ॥

हे अजर जरारहिताग्ने ज्यसानस्य ज्यतिर्गत्यर्थः बाहुलकादस्मादप्यसानच्प्रत्ययः
गमनशीलस्य धक्षोः दहेः सत् द्विचनप्रकरणे छन्दसिवेति वक्तव्यमिति द्विचनभावाः तद-
न्तादुप्रत्ययः । अरण्यदहनेच्छोः यस्यते तव स्वभूताः अच्युताः शत्रुभिरच्यवनीयाः प्रभावाः
वातान् वायवद्व विपरित्सन्ति सर्वतोविशेषेण वर्तन्ते । सन्ति अस्तेर्लट् यद्योगादनिघातः युयुध-
यो न युधेः किन्प्रत्ययः योद्धार इव रुण्वासः शीघ्रगन्तारः शब्दायमानाऋत्विजः इष्टये यागाय
प्रशिपन्तप्रकर्षेण शिपन्तः शिपासन्तः संभक्तुमिच्छन्तः । सत्वनं बलवनं त्रितं त्रिष्वाहवनी-
यादिस्थानेषु तत् विस्तृतं त्वां आनशन्तं स्तुतिभिर्हविर्भिश्च व्याप्नुवन्ति । आङ्पूर्वो नशिर्व्या-
तिकर्मा आक्षाणः आनडिति व्याप्तिकर्मसु पाठात् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

सइदग्निःकण्वतमःकण्वसखाःपरस्यान्तरस्थतरुपः ।
अग्निःपातुगृणतोअग्निःसूरीनग्निर्ददानुतेपामवोनः ॥ ५ ॥ १८ ॥

सः । इत् । अग्निः । कण्वतमः । कण्वसखा । अर्यः । परस्थ ।
अन्तरस्थ । तरुपः । अग्निः । पातु । गृणतः । अग्निः । सूरीन् ।
अग्निः । ददानु । तेषाम् । अवः । नः ॥ ५ ॥ १८ ॥

कण्वतमः कण्वतेः शब्दार्थादशुभ्रपीत्यादिना वनप्रत्ययः अतिशयेन स्तोता अतएव क-
ण्वसखा बहुव्रीहित्वात्समासान्तोदात्ताभावः कण्वाः स्तोतारः सखायोषस्य सतादृशः अर्यः
स्वामिन्यन्तोदात्तत्वं वक्तव्यमित्यन्तोदात्तत्वं स्वामी सर्वस्येश्वरः सइत् सएवाग्निः परस्थ वि-
प्रलुप्तस्य वासस्य अन्तरस्य अव्यवहितस्य समीपिवर्तमानस्य च शत्रोः तरुपः तारयिता वि-
नाशयिता भवति सोऽग्निः गृणानः स्तोतृन् अस्मान् पातु रक्षतु गृहशब्देऋषादिकः शत्रुनुमो नघ-

जादीइति विभक्तेरुदात्तत्वं । तथा सूरीन् प्रेरणे हविषां प्रेरयितुं न स्यान् रक्षतु । किंच तेषामेषां
नोस्माकं अवोरक्षणमर्जवा अग्निर्ददातु प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथ पष्ठी—

वाजिन्तमायसस्यसेसुपिच्यतुपुच्यवानोअनुजातवेदसे ।
अनुद्रेचिद्योधृपतावरंसतेमहिन्तमायधन्वनेदविप्यते ॥ ६ ॥
वाजिन्तमाय । सस्यसे । सुपिच्य । तुपु । च्यवानः । अनु ।
जातवेदसे । अनुद्रे । चित् । यः । धृपता । वरम् । सते ।
महिन्तमाय । धन्वना । इत् । अविप्यते ॥ ६ ॥

हे सुपिच्य पितुरागतः पिच्यः पितुषं चेतियत्पत्ययः शोभनपिच्य हे अग्ने वाजिन्तमाय
अतिशयेनान्नवते अत्यन्तंचलवतेवा नाद्रस्येतितुडागयः सस्यसे सहीयसे शत्रूणामतिशयेनाभिभ
वित्रे जातवेदसे जातप्रज्ञाय तुभ्यं त्वां स्तोतुं त्वु क्षिप्रं अनुच्यवानः स्तुतिभिरनुगतः उद्युक्तो
स्मि । क्रियार्थोपपदस्यच कर्मणीति जातवेदःशब्दस्य चतुर्थी । सस्यसे सहस्विन शब्दादीयसुनि
विन्मतोर्लुंगिति ईयसुनईकारलोपञ्छान्दसः अनुद्रेचिद उदकवर्जितेस्थाने आपदीत्यर्थः शत्रुभिः
संजातायामापदि धृपता शत्रुघर्षणसमर्थेन धन्वनेव आत्मीयेन धनुषैव अविप्यते पालकाय सते
भूष्णवे शत्रुनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वं महिन्तमाय पूज्यतमाय दातुतमायवा ईदशायामग्रे पोहं
वरं वरणीयं हविः प्रयच्छामि सोहं स्तुतिमपि तस्मै करोमीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

एवाग्निर्मतैःसहसूरिभिर्वसुष्टवेसहसःसूनरोनृभिः ।
मित्रासोनयेसुधिताऋतायवोद्यावोनद्युमैरभिसन्तिमानुपान् ॥ ७ ॥

एव । अग्निः । मतैः । सह । सूरिभिः । वसुः । स्तवे । सहसः ।
सूनरः । नृभिः । मित्रासः । न । ये । सुधिताः । ऋतुद्वयवः ।
द्यावः । न । द्युमैः । अग्नि । सन्ति । मानुपान् ॥ ७ ॥

सहसोवल्स्यसूनरः सुष्टुमेरकः यद्वा सूनुरित्यस्य वर्णव्यत्ययः सूनरः सूनुः बलेनमध्य-
मानत्वात्तस्यपुत्रोऽग्निः नृभिः कर्मनेतृभिः यैर्वैः मनुष्यैः सह स्तुरिभिः विद्वद्भिः अस्माभिः वसुध-
नमभिलक्ष्य एव एवं स्तवे स्तूयवे वसुष्टवदित्यत्र संहितायांपूर्वपदादितिपत्वं मित्रासोन सु-
ष्टवश्च सुधिताः सुहिताः वृषाः दधातेर्निष्ठायां सुधितवसुधितेतिनिपातितः सुधितार्थास्तृप्त्यर्था
इति काशिकायामुक्तं । ऋतयवः यज्ञकामयमानाः नछन्दस्यपुत्रस्येति दीर्घत्वपोः प्रतिषेधः
इदृशाये स्तुरयः घाथेन द्योतमानाश्च द्युत्रैः द्युमंत्रोक्तैर्यशोवाञ्छेवेतिपास्कः । अग्निमदन्तैर्वै-
रात्मीयेर्यशोभिर्वा मानुषान् शात्रवान् जनानभिसन्ति अभिभवन्ति यदृक्षयोगादनिघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ऊर्जोनपात्सहसावृञ्जितित्वोपस्तुतस्यवन्दतेष्टपावाक् ।
त्वांस्तोषामत्वयासुवीराद्राधीयआयुःप्रतरंदधानाः ॥ ८ ॥

ऊर्जः । नपात् । सहसावृञ् । इति । त्वा । उपस्तुतस्य ।
वन्दते । एषा । वाक् । त्वाम् । स्तोषाम् । त्वया । सुवीराः ।
द्राधीयः । आयुः । प्रतरम् । दधानाः ॥ ८ ॥

ऊर्जोनपात् नपादित्यन्यनाम अन्नस्यपुत्र अन्नंवाआज्यमितिभ्रवणात् तेन प्रवृध्य-
मानत्वात् बलस्यवापुत्र सुवार्मन्त्रितेपरांगवत्स्वरइत्यूर्जइत्यस्य परांगवद्भावेनार्मन्त्रितत्वे आर्म-
न्त्रितस्यचेति पाठिकमाद्युदात्तत्वं । हे सहसावन् सहस्विन्नमे त्वा त्वां इत्येवं उप-
स्तुतस्य एतन्नामकस्य ऋषेर्मम वृषा हविषावर्षयित्री तैः सहितावा स्तुतिर्वन्दते स्तौति । वृषा
शुपघज्ञेतिः अजापतष्टाप् । किंच वयं त्वां स्तोषाम स्तवाम स्तौतेर्लट्छडागमः ततः त्वया
सुवीराः शोभनपुत्राः स्याम द्राधीयः दीर्घतमं आयुर्जीवनं प्रतरं अत्यर्थदधानाः धारयन्तो-
भवेम ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

इतित्वाग्नेष्टृष्टिहव्यस्यपुत्राउपस्तुतासृक्पयोवोचन् ।
तांश्चंपाहिगृणतश्चंसूरीन्वपद्वपञ्जित्यूर्चासोअनक्ष
नमोनमइत्यूर्चासोअनक्षन् ॥ ९ ॥ ११ ॥

इति । त्वा । अग्ने । वृष्टिहव्यस्य । पुत्राः । उपप्लुतासः ।
 ऋषयः । अवोचन् । तान् । च । पाहि । गृणतः । च । सूरीन् ।
 वपट् । वपट् । इति । ऊर्ध्वासः । अनक्षन् । नमः । नमः । इति ।
 ऊर्ध्वासः । अनक्षन् ॥ ९ ॥ १९ ॥

हे अग्ने त्वा त्वां इत्येवमुक्तप्रकारेण वृष्टिहव्यस्य एतन्नामकस्य ऋषेःपुत्रा उपप्लुतास उप-
 प्लुता एतदभिधानाऋषयः सूक्तद्रष्टारोवोचन् अज्यप्लवन् तानृषींश्च त्वं पाहि रक्ष चवायोगे
 प्रथमेति निनिघातः । तथा गृणतः स्तोतृन् सूरीन् विदुषश्च पाहि वपट्वपलितिमंत्रेण ऊर्ध्वासः
 हविःप्रदानार्थं ऊर्ध्वमुखहस्ताः सन्तः अनक्षन् व्यामुवन् नक्षतिर्व्याप्तिकर्मा नमोनमइत्येवं ऊ-
 र्ध्वासः स्तोतुमुद्युक्ताः अनक्षन् ये उक्तगुणाः तानुभयविधान् यद्वन् स्तोतृन् पालय ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पठे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

पिबेतिनवर्चं चतुर्थैस्तुक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रं स्थूलनाम्नःपुत्रः अग्निपुत्राख्यऋषिः अग्निपूपाख्यो-
 वा । तथाचानुक्रम्यते—पिबस्थूलोऽग्निपुत्रोऽग्निपूषोवेति गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

पिवा॒सोमं॑म॒हत॑इन्द्रि॒याय॑पिवा॒वृत्रा॑य॒हन्त॑वेशविष्ट ।
 पिब॑रा॒ये॒शव॑सेहू॒यमा॑नःपिब॑म॒ध्वस्तृ॑पदिन्द्रावृ॒पस्व ॥ १ ॥

पिब । सोमम् । महते । इन्द्रियाय । पिब । वृत्राय ।
 हन्तवे । शविष्ट । पिब । राये । शवसे । हूयमानः ।
 पिब । मध्वः । तृपत् । इन्द्र । आ । तृपस्व ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं महते प्रभुताय इन्द्रियाय इन्द्रस्यात्मनोजुष्टाय वीर्याय सोमं अस्माभिः दी-
 यमानं पिब इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गेत्यादिनेन्द्रियशब्दोयजन्तत्वेन निपातितः । हे शविष्ट अतिशये-
 नमवृद्ध वृत्राय हन्तवे वृत्रंहन्तुं सोमं पिब क्रियायहणंकर्तव्यमिति वृत्रस्यसंप्रदानत्वं तथाहूय-
 मानोऽस्माभिराहूयमानस्त्वं राये धनाय ऊडिदमित्यादिना विभक्तेरुदात्तत्वं शवसेनाय धनान्न-
 योः प्रदानाय सोमं पिब । मध्वः मदकरान् सर्वान् सोमान् पिब बाळन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घा-

भावः । अनन्तरं हे इन्द्र वृषत्तमोभवन् आवृषस्व अस्मदभिलषितान्यासिंच ददस्व । वृषत् तृ-
पतृमौतौदादिकः अनित्यमागमशासनमिति नुमभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अस्यपिवक्षुमतःप्रस्थितस्येन्द्रसोमस्यवरमासुतस्य ।
स्वस्तिदामनसामादयस्वार्वाचीनोरेवतेसौभगाय ॥ २ ॥
अस्य । पिव । क्षुमतः । प्रस्थितस्य । इन्द्र । सोमस्य ।
वरम् । आ । सुतस्य । स्वस्तिदामनः । मनसा । मादयस्व ।
अर्वाचीनः । रेवते । सौभगाय ॥ २ ॥

हे इन्द्र क्षुमतः स्तुतियुक्तस्य यद्वा हवीरूपाज्वतः प्रस्थितस्य हविर्धानादुत्तरवेदिमति
प्रस्थापितस्य सुतस्याभिपुत्रस्यास्य सोमस्य वरं वरणीयं त्वदीयं भागं आभिमुख्येन पिव प्र-
स्थितस्य तिष्ठतेः कर्मणि निष्ठा गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं तवः स्वस्तिदाः कल्याणस्य दा-
ता त्वं मनसा अन्तःकरणेन मादयस्व हृष्टोभव यद्वा अस्मानपि हृष्टान् कुरु तदेवोच्यते रेवते
धनवते सौभगाय सौभाग्याय तदस्मभ्यं दातुं अर्वाचीनः अभिमुखांचनोभव विभापांचिरदिक्-
स्त्रियामितिवः रयिशब्दान्मतुषः छन्दसीरइति त्वं रयेर्मतोबहुलमिति संप्रसारणं पूर्वरूपत्वे गुणः ।
सौभगाय उद्गात्रादिषु सुभगान्मन्त्रइति पठ्यते तस्योत्तरपदस्य हृद्गतेति वृद्धिर्नेष्यते सर्वविधी-
नां छन्दसिविकल्पितत्वात् त्रिवस्वरेणाद्युदात्तत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ममत्तुत्वादिव्यःसोमइन्द्रममत्तुयःसूयतेपार्थिवेषु ।
ममत्तुयेनवरिवश्चकथममत्तुयेननिरिणासिशत्रून् ॥ ३ ॥
ममत्तु । त्वा । दिव्यः । सोमः । इन्द्र । ममत्तु । यः ।
सूयते । पार्थिवेषु । ममत्तु । येन । वरिवः । चकथम् ।
ममत्तु । येन । निरिणासि । शत्रून् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां दिव्यः दिविभवः सोमः ममत्तु आत्मीयकलापदानेन मादयतु देवाहि
अपरपक्षे सोमस्यकलापिवन्ति मदेर्लोष्टि व्यत्ययेनश्रुः भोहीत्यादिनापितः पूर्वस्योदात्तत्वं । तथा
पार्थिवेषु पृथिव्यांभवेषु देवयजनेषु यः सोमोस्माभिः स्रूयते अभिपूयते सोऽपि अस्माभिर्दत्तो-
ममत्तु त्वांहर्षयतु येनसोमेन वरिवः वरणीयं धनं चकर्थं कृतवानसि सचममत्तु करोतेतिद् य-
द्योगादनिघातेलितस्वरः । किंच येन शत्रून् निरिणासि निर्गमयसि सोऽपि ममत्तु त्वां मादयतु
रिणासि रीगतिरेपणयोः क्रयादिः प्वादीनां ह्रस्वत्वम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आह्विर्वर्हाअमिनोयात्विन्द्रोवृषाहरिभ्यांपरिपिक्तमन्धः ।

गव्यासुतस्यप्रभृतस्यमध्वंसत्राखेदामरुशहाहृपस्व ॥ ४ ॥

आ । द्विष्वर्हाः । अमिनः । यातु । इन्द्रः । वृषा । हरिभ्याम् ।

परिपिक्तम् । अन्धः । गवि । आ । सुतस्य । प्रभृतस्य ।

मध्वः । सत्रा । खेदाम् । अरुशहा । आ । वृषस्व ॥ ४ ॥

द्विष्वर्हाः द्व्योर्लोकयोः परिवृढः यद्वा द्वाभ्यां स्तुतशस्त्राभ्यां वर्धनीयः बृहद्वर्धनार्थस्य
कर्तारिकर्मणिवा असुन अमिनः अमतेर्गत्यर्थादौणादिकइन् च सर्वत्रगन्ता यद्वा कान्त्यर्थात्
सर्वैः काम्यमानः अतएव वृषा अभिलषितानां वर्षकइन्द्रः परिपिक्तं वसतीवरीभिः परितः सि-
क्तं अन्धः अस्मदीयं सोमलक्षणमन्नं प्रति हरिभ्यां एतन्नामकाभ्यामभ्याभ्यां सहायातु आ-
गच्छतु । अथ प्रत्यक्षः । हे इन्द्र अरुशहा । अरुशाः शत्रवः तेषांहन्ता अर्तैरौणादिकउशान् बहु-
संछन्दसीतिहन्तेःकिप् सत्रा सप्तम्याद्वादेशः अस्मदीयसत्रे यक्षे गवि आनदुहेचर्मणि सुतस्या-
भिपुवस्य प्रभृतस्य पात्रेषुप्रहृतस्य ह्यग्रहोर्भः ईदृशस्य मध्वः मदकरस्य सोमस्य पानेन हृष्टः
सन् खेदां खिद्यमानानां शत्रूणां उत्तिवत्तये आभिमुख्येन वृषस्व वृषइवाचर वृषशब्दादाचारा-
र्थेकिप् व्यत्ययेनात्मनेपदं खेदां सिद्धैर्न्ये कर्मणिघञंतस्यामिनुडभावश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नितिग्मानिभ्राशयन्भ्राश्यान्यवस्थिरातनुहियातुजूनाम् ।

उग्रायतेसहोवल्ददामिप्रतीत्याशत्रून्विगदेषुवृश्च ॥ ५ ॥ २० ॥

नि । तिग्मानि । आशयन् । आश्यानि । अव । स्थिरा ।
 तनुहि । यातुजूनान् । उपाय । ते । सहः । बलम् ।
 ददामि । प्रतिद्वित्यं । शत्रून् । विद्वद्देव । दृश्य ॥ ५ ॥ २० ॥

हे इन्द्र आश्यानि प्रकाश्यानि तिग्मानि तीक्ष्णान्यायुधानि नितरां आशयन् प्रकाशयन्
 आश्वदीप्तौ सत्त्वं यातुजूनानां जुडितसौबोधातुः भ्राजभासेत्यत्र जवतेर्दीर्घः क्तिप्चेतिक्तिप् दीर्घस्य
 आमिनुडागमश्छान्दसः यातुधानानां स्थिरा स्थिराणि दृढान्यपि शरीराणि अवतनुहि अव-
 स्तात्तनुभूतान् पातय उग्राय उदूर्णबलाय ते तुभ्यं सहः शत्रुसहनसमर्थं बलं बलहेतुकं हविः
 ददामि अहं प्रयच्छामि । ततः विगदेषु विविधं गदन्ति शब्दायन्ते गदेर्धञर्थेकविधानमित्य-
 धिकरणेकः शत्रून् मतीत्य प्रतिगम्य प्रतिकूलं गत्वा वृश्च तान् छिन्धि ओव्रश्चूछेदने तौदा-
 विकोलोद् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथ पष्ठी—

व्य०१०१ इन्द्र तनुहि श्रवांस्योजःस्थिरेव धन्वंनो अभिमांतीः ।
 अस्मद्भग्वारुधानः सहोभिरनिभृष्टस्तन्वंवारुधस्व ॥ ६ ॥
 वि । अर्यः । इन्द्र । तनुहि । श्रवांसि । ओजः । स्थिरा इव ।
 धन्वनः । अजिह्मांतीः । अस्मद्भक् । वरुधानः ।
 सहः इजिः । अनिभृष्टः । तन्वम् । वरुधस्व ॥ ६ ॥

हे इन्द्र अर्यः स्वामी त्वं श्रवांसि अन्त्रानि श्रव इत्यन्त्रनाम अस्मद्भवं वितनुहि विस्तार-
 य प्रपच्छ तनोतेल्लोडि उतश्चपत्ययाच्छन्दसि वावचनमिति हेर्लुगभावः । तथा अभिमांतीः
 अभितोमांतीः मानं येपति अभिमातयः शत्रवः तान् प्रति ओज आत्मीयं धीर्यं स्थिरेव
 स्थिराण्येव धन्वनः धनूंषि च विस्तारय तैः शत्रून् जहीति पर्यः । अपि च अस्मद्भक् अस्मद्-
 भिमुत्तां चनः विष्वग्देवयोश्चदेरञ्चंतावित्यद्वादेशः अदिसंध्योरन्तोदात्तत्वेन निपातनात्
 उदात्तस्वरितयोर्धणइति धातोरकारस्यानुदात्तस्य स्वरितत्वं सहोभिरात्मीयैर्बलैर्वारुधानः
 पवृद्धः अतएव अनिभृष्टः शत्रुभिरपरिज्वलीयः त्वं तन्वं आत्मीयं शरीरं वारुधस्व वर्धय य-
 द्वा तन्वं तन्यतइति तनूर्यज्ञः तं वर्धय त्वदागमनेन हि यज्ञो वर्धते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इदं हविर्मघवन्तुभ्यं रातं प्रति सम्राज्छणानो गृभाय ।
तुभ्यं सुतोर्मघवन्तुभ्यं पक्वोऽंद्दीन्द्रपिबं च प्रस्थितस्य ॥ ७ ॥
इदम् । हविः । मघवन् । तुभ्यम् । रातम् । प्रति । सम्राज् ।
अह्णानः । गृभाय । तुभ्यम् । सुतः । मघवन् । तुभ्यम् ।
पक्वः । अंद्दि । इन्द्र । पिबं । च । प्रस्थितस्य ॥ ७ ॥

हे मघवन् धनवन् सम्राट् सम्यक् राजमान सर्वेषामीश्वरेति वा इदं सोमादिलक्षणं रातं अ-
स्माभिर्दत्तं हविः हेइन्द्र तुभ्यं अह्णानः अकुप्यन् प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण ग्रहेल्लोष्टि भ्रात-
त्ययस्य छन्दसि शायजपीति शायजादेशः ह्यग्रहोर्भ इतिभः संनिपातपरिभाषाया अनित्यत्वाद्धेलु-
क् हेमघवन् तुभ्यमेवायं सोमः सुतः इयिचेत्याद्युदात्तत्वं तुभ्यमेवायं पुरोडाशादिपक्वः हेइन्द्र तं
पुरोडाशमद्धि भक्षय । किंच प्रस्थितस्य हविर्धानादुत्तरवेदिं प्रस्थापितं सोमं पिब । वाक्यभे-
दादनिचातः यद्वा आर्भन्वितस्याविद्यमानत्वेन तिष्ठत्तत्त्वात्तदनिचातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अंद्दीदिन्द्रप्रस्थिते माहवीं पिचनोदधिष्वपचतो तसोमम् ।
प्रयस्त्वन्तः प्रति हर्यामसित्वा सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ ८ ॥
अंद्दि । इत् । इन्द्र । प्रस्थिता । इमा । हवीं पि । चनः ।
दधिष्व । पचता । उत । सोमम् । प्रयस्त्वन्तः । प्रति ।
हर्यामसि । त्वा । सत्याः । सन्तु । यजमानस्य । कामाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र प्रस्थिता प्रस्थितानि उत्तरवेदिं प्रति इमा इमानि उभयत्रादेशः हवीं पि अंद्दीं
इदवधारणे भक्षयैव चनः चनइत्यननाम तदधिष्व धारय उदरे मज्जि दधतेऽल्लोष्टि छन्द-
स्युभयथेति थासआर्धधातुकत्वात् इडागमः पचता पचतानि सवनीयान्गुग्गुदागदीनि चवारय
पचेर्भृष्टशीत्यादिना कर्मणि अतच् प्रत्ययः उवापिच सोमं निब ददः नमस्त्वन्तः दीमयदी-

ति प्रयोजं तेन तद्वन्तः सन्तः त्वा त्वां प्रति हयामसि हयामः कामयामहे धनादीनि । हयमितिः
मेन्ताकर्मा इदंनोमसिः तस्मात् यजमानस्य यागं कुर्वाणस्य कामाः धनादिविषयाभिलषाः
सत्याः यथार्थाः सन्तु पूज्यजोःशानन्ति यजेः शानन् प्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

मेन्द्राग्निभ्यां सुवचस्यामियमिंसिन्धाविव प्रेरयन्नावमर्कैः ।

अया इव परिचरन्ति देवाये अस्मभ्यं धनं दातुं उद्भिदं च ॥ १ ॥ २१ ॥

प्र । इन्द्राग्निभ्याम् । सुवचस्याम् । इयमि । सिन्धौ इव ।

प्र । ईरयम् । नावम् । अर्कैः । अयाः इव । परि । चरन्ति ।

देवाः । ये । अस्मभ्यम् । धनं दातुः । उद्भिदः । च ॥ १ ॥ २१ ॥

इन्द्राग्निभ्यां देवाभ्यां सुवचस्यां छन्दसि चेति यत्प्रत्ययः सुवचनाहं स्तुतिमहं प्रेयमि
प्रेयामि । ऋगतौ जीहोत्यादिकः आर्तिपिपर्योभेत्यभ्यासस्वेत्वं देवताद्वन्द्वे चेति इन्द्राग्न्यो-
रुभयपदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते नोत्तरपदेनुदात्तादाविति प्रतिषेधः सिन्धाविव सिन्धौ नद्यां यथा
नावं प्रेरयति तद्वत् अर्कैरर्चनीयैर्मन्त्रैः सहितां स्तुतिं प्रेरयं प्रावादिपं ईरगतौ ऽप्यन्तस्य लङ्चु-
त्तमस्याभावशः स्तुतास्ते देवाः अया इव अयन्ति कर्मकरणार्थं गच्छन्तीत्यया ऋत्विजः कर्म-
करावा तद्वत् परिचरन्ति अस्मान् धनादिदानेन पूजयन्ति ये देवाः अस्मभ्यं धनं दातुः धनस्य
दातारः उद्भिदः अस्मच्छत्रूणामुद्भेत्तारश्च ये सन्ति ॥ १ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

नवा इति नवर्चं पंचमं सूक्तं भिक्षुनाम आंगिरसऋषिः प्रथमाद्वितीये जगत्यौ शिष्टाः स-
प्तविष्टुभः अत्र धनस्यान्नस्य च दानं स्तुयते अतस्तद्देवत्यमिदं । तथा चानुक्रान्तं—नवा उभिक्षु-
धेनान्नदानप्रशंसाद्येजगत्याविति । गतो विनियोगः ।

तत्र पथमा—

नवा उ देवाः क्षुधमिद्वधं ददुरुतां शितमुपगच्छन्ति मृत्यवः ।

उत्तोरयिः पृणतो नोपदस्यत्युता पृणन्मर्हितारं न विन्दते ॥ १ ॥

न । वै । ऊँ इति । देवाः । क्षुधम् । इत् । वधम् । ददुः । उत ।
आशितम् । उप । गच्छन्ति । मृत्यवः । उतो इति । रयिः । पृणतः ।
न । उप । दस्यति । उत । अपृणन् । मर्दितारम् । न । विन्दते ॥ १ ॥

भिक्षुः प्रथमं व्यतिरेकमुखेनान्नदानं प्रशंसति देवा वै देवाः खलु सर्वेषां क्षुधं नददुः नमा-
यच्छन् किंतु वधमिव वधमेव दत्तवन्तः एतादृशीं वधरूपां क्षुधं अन्नदानेन यः शमयति स-
दाता खलु उइति पूरणः यः अदत्त्वा भुंक्ति तं आशितं भुञ्जानं पुरुषं अपि मृत्यवः मरणान्मुप-
गच्छन्ति समीपे यान्ति आशितः कर्तेत्याद्युदात्तत्वं । क्षुधार्तानां भोक्तृणां च मरणं समानं किं
दानेन धननाशरूपेण अत आह उतो उतशब्दस्त्वप्यर्थे पृणतः प्रयच्छतः पुरुषस्य रयिः ध-
नं नोपदस्यति नउपक्षीयते दस्युपक्षये देवादिकः पृणदाने तौदादिकः तस्य शत्रवन्तस्य शत्रु-
रनुमो नघजादी इति विभक्तेराद्युदात्तत्वं दानप्रसंगेनादातारं दूषयति अपृणन् अग्रयच्छन् पुरुष-
स्तु मर्दितारं आत्मनः सुखयितारं नविन्दते न कुत्रापि लभते इह बन्धवः अदानेन नसुख-
यन्ति देवा अपि हविःप्रदानाभावात् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

यआधायचक्रमानायपित्वोन्नवान्तसन्नफितायोपजग्मुषे ।
स्थिरमनःकृणुतेसेवतेपुरोतोचित्समर्दितारंनविन्दते ॥ २ ॥

यः । आधाय । चक्रमानाय । पित्वः । अन्नंश्चान् । सन् ।
रफिताय । उपजग्मुषे । स्थिरम् । मनः । कृणुते । सेवते ।
पुरा । उतो इति । चित् । सः । मर्दितारम् । न । विन्दते ॥ २ ॥

यः पुरुषः स्वयमन्नवानपि आधाय आधीयतेसावित्याधोदुर्घटः तस्मै पित्वः पितृनञा-
नि चक्रमानाय चक्रमानः कान्तिकर्मा रफिताय रफतिर्हिंसार्थः दारिद्र्येण हिंसाय उपजग्मुषे
गृहं प्रत्यागतय अतिशयेन मनआलीषं अन्तःकरणं अदाने स्थिरं कृणुते कुरुते मनःस्थैर्य-
करणेन तं क्लेशयतीत्यर्थः । कृणुते छविर्हिंसाकरणयोः विविरुण्वोरचेति उपत्ययः करो-

तेषां व्यत्ययेन श्नुः विकरणस्वरः सतिशिष्टोपि लसार्वधातुकस्वरं नवाधते इति लसार्वधातु-
कस्वरः । नकेवलं क्लेशकरणं अपितु पुरा तस्य पुरस्तादेव सेवते भोगान् सोऽपि मर्दितारं आ-
त्मनः सुखयितारं नविन्दते नकुत्रापि लभते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सइन्द्रो॒जो॒योगृ॒ह्वे॒ददा॒त्यन्न॑कामा॒यच॑रते॒कृ॒शाय॑ ।
अर॑मस्मै॒भवति॒याम॑हूता॒उता॒परी॒पुं॒कृणु॑ते॒सखा॑यम् ॥ ३ ॥

सः । इत् । भो॒जः । यः । गृ॒ह्वे । ददा॑ति । अ॒न्न॑कामा॒य ।
च॑रते । कृ॒शाय॑ । अर॑म् । अ॒स्मै । भ॒वति॒ । याम॑हूतौ ।
उ॒त । अ॒परी॒पुं । कृ॒णु॑ते । सखा॑यम् ॥ ३ ॥

अन्वयमुखेन प्रशंसति सइत् सएव भोजः दाताखलु यः गृह्वे गृहेर्दृग्गव्यादित्वात्कुप-
त्ययः प्रतिग्रहीवे अन्नकामाय अन्नं याचमानाय चरते गृहमागतवत् कृशाय दारिद्रेण एता-
दृशायातिथये अन्नं ददाति प्रयच्छति अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं यामहूतौ यामागन्तारो-
देवाः अत्रयातेः अर्तिस्तुतुहुस्तृप्त्यादिना मन्प्रत्ययः से आहूयन्वेवेति यामहूतिः यज्ञः त-
स्मिन् तस्मै दावे फलं अरमलं पर्याप्तं भवति कामप्रदानं भवतीत्यर्थः । उतापिच अपरीषु के-
वलमामकेति ङीप् अन्यासु शात्रवीषु सेनासु सखायं कृणुवे तद्वदाचरतीत्यर्थः तस्य सर्वे स-
खायएव नशत्रवद्वत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नस॒सखा॒यो॒नददा॑ति॒सख्यै॑स॒चा॒भुवे॑स॒च॑मानाय॒पित्वः॑ ।
अपा॑स्मात्प्रेया॒न्नत॑दोको॒अस्ति॑मृ॒णन्त॑म॒न्यम॑रणं॒चिदि॑च्छेत् ॥ ४ ॥

न । सः । सखा॑ । यः । न । ददा॑ति । सख्यै॑ । स॒चा॒भुवे॑ ।
स॒च॑मानाय । पित्वः । अप॑ । अ॒स्मात् । प्र । इ॒यात् । न । तत् ।
ओ॒र्कः । अ॒स्ति । मृ॒णन्त॑म् । अ॒न्यम् । अ॒रणम् । चि॒त् । इ॒च्छेत् ॥ ४ ॥

व्यतिरेकेणनिन्दामाह सपुरुषः सत्त्वा नभवति यः पुरुषः सचाभुवे सर्वदा सहभवन-
शीलाय सचमानाय सेवमानाय उपसर्जनीभूताय सख्ये सखिजनाय पितृः पितृनृत्नानि
नददाति नप्रयच्छति ससुहृन्भवतीत्यर्थः अस्माददातुः सख्युः सः अपमेयात् अपगच्छेत्
यद्येनं परित्यज्य गच्छेत् इण्गतौ लिङि यासुट् तर्हि तदोकः निवासः नास्ति नभवति स-
दनंहि बन्धुभिः परिगतं । सगतः पुरुषः पृणन्तमन्नादिकं प्रयच्छन्तं अन्यमरणं चित् अर्थं
स्वामिनमेव इच्छेत् कामयेत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

पृणीयादिन्नाधमानायतव्यान्द्राघीयांसमनुपश्येत्पन्थाम् ।
ओहिवर्तन्तेरथ्येवचक्रान्यमन्यमुपतिष्ठन्तरायः ॥ ५ ॥ २२ ॥

पृणीयात् । इत् । नाधमानाय । तव्यान् । द्राघीयांसम् । अनु ।
पश्येत् । पन्थाम् । ओ इति । हि । वर्तन्ते । रथ्याऽइव ।
चक्रा । अन्यम् । अन्यम् । उप । तिष्ठन्त । रायः ॥ ५ ॥ २२ ॥

धनवन्तं पुरुषं दाने प्रेरयति तव्यान् तवीयान् धनैरतिशयेन प्रवृद्धः पुरुषः नाधमा-
नाय याचमानायातिथयं पृणीयादिव धनानि दद्यादेव पृषालनपूरणयोः क्रयादिः प्वादीनां
ह्रस्वः यदि दद्यात् द्राघीयांसं दीर्घशब्दादीयसुनि प्रियस्थितेत्यादिना द्राघि इत्यादेशः दीर्घ-
तमं पथां पंथानं सुरुतमार्गमनुपश्येत् अनुपश्येत् व्यत्ययेनात्मनेपदं । तत्र कारणमाह रायो-
धनानि ओहि आउ आवर्तन्ते खल् एकत्र नतिष्ठन्तीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः—रथ्येव यथा र-
थ्यानि रथाद्यदिति तस्मैदमित्यर्थे यव रथसंबन्धीनि चक्राणि उपर्यधोभावेनावर्तन्ते तद्वत्
आवृत्तिमेव दर्शयति अन्यमन्यं पुरुषं धनान्युपतिष्ठन्ते समवेतानि भवन्ति । उपादेवपूजासं-
गनिकरणइत्यात्मनेपदं तस्माद्धनानि देयानीतिभावः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पत्रे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथ षष्ठी—

मोघमन्त्रं विन्दते अप्रचेताः सत्यं ब्रवीमि वध इत्सतस्य ।
नार्यमणं पुष्यति नो सखायं केवलं अघो भवति केवलं आदी ॥ ६ ॥

मोघम् । अन्त्रम् । विन्दते । अप्रचेताः । सत्यम् । ब्रवीमि ।
वधः । इत् । सः । तस्य । न । अर्यमणम् । पुष्यति । नो इति ।
सखायम् । केवलं अघः । भवति । केवलं आदी ॥ ६ ॥

अदातारं दूषयति अप्रचेताः अमरुष्टज्ञानः दानेचेतो मनो यस्य न भवति समोघं व्यर्थमेवा-
न्त्रं विन्दते लभते । विदूलाभे तौदादिकः शेमुचादीनामिति नुमागमः । इदं सत्यं यथार्थमेवेति
ब्रवीमि ऋषिरहं वदामि न केवलं व्यर्थं किंतु तस्य पुरुषस्य वध इव वध एव अन्त्रं पराष्टशतः
तच्छब्दस्य वधसामानाधिकरण्यात् पुल्लिङ्गात् यथा णेरणादित्यत्र यत्कर्म स एव कर्तेति । अथवा
सनिरर्थको वध एव यः पुरुषः अर्यमणं उपलक्षणमिदं सर्वान् देवान् अर्यमादीन् पुष्यति हविः
प्रदानेन न पोषयति नो नापि सखायं समानख्यानं अस्यागतमतिरिधिं मित्रवर्गं च न पोषयति पु-
ष्यपुष्टौ दैवादिकः यच्छब्दाभ्याहारादनिघातः अतएव केवलादी अदेः सुप्यजातादिति णिनिः
अत उपधा लक्षणावृद्धिः केवलमसाक्षिकमन्त्रं भुञ्जानः स केवलाघो भवति केवलपापवान् भवति
अघमेव केवलं तस्य शिष्यते नैहिकं नामुष्मिकमिति तस्माद्यथा कथंचिद्वातव्यमित्यभिप्रायः
॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

रूपञ्चित्फाल आशितं रुणोति यन् अध्वानमपटङ्के चरित्रैः ।
वदन् ब्रह्मावदतो वनीयान् पृणन् अपि सृणन्तमभिष्यात् ॥ ७ ॥

रूपम् । इत् । फालः । आशितम् । रुणोति । यन् । अध्वानम् ।
अप । पटङ्के । चरित्रैः । वदन् । ब्रह्मा । अवदतः । वनीयान् । पृणन् ।
अपिः । अपृणन्तम् । अभि । स्यात् ॥ ७ ॥

रुपन् रुषिकुर्वन् फालः आशितं कर्षकं भोक्तारं रुणोति करोति । तथा अध्वानं मार्गं यन् इणः शतरिनुमागमः गच्छन् पुरुषः चरिवैः आत्मीयैर्गमनैः अपवृत्ते स्वामिनो धनमावर्जयति । वृजीवर्जने आदादिकः अनुदात्तेव । वदन् शास्त्रार्थं ब्रुवाणो ब्रह्मब्राह्मणः अवदतः शास्त्रार्थं अनुवाणाव जनात् वनीयान् संभक्तुमः प्रियकरो भवति । वनतेस्तृजन्वस्य ईयस्तुनितुरिष्टमेयः स्त्वितृलोपः । ते यथा स्वकर्मणि प्रवर्तमानाः परेषामुपकारकाः तथा पृणन् दाता पुरुषः अपृणन्तं अदातारं जनमभिलक्ष्य आपिः स्यात् बन्धुभवेव ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

एकपाद्भूयो द्विपदो विचक्रमे द्विपात्रिपादमभ्येति पश्चात् ।

चतुष्पादेति द्विपदामभिस्त्वरे संपश्यन् पङ्कीरूपतिष्ठमानः ॥ ८ ॥

एकं ऽपात् । भूयः । द्विऽपदः । वि । चक्रमे । द्विऽपात् । त्रिऽपादम् ।

अभि । एति । पश्चात् । चतुऽपात् । एति । द्विऽपदाम् ।

अभिऽस्त्वरे । समऽपश्यन् । पङ्कीः । उपऽतिष्ठमानः ॥ ८ ॥

अत्र पादशब्दो भागवचनः एकपात् एकभागधनः पुरुषः द्विपदः द्विगुणधनस्य मार्गं भूयः तृतीयायाः सुः भूयस्य कालेन विचक्रमे विविधं गच्छति । वेः पादविहरणे इरपात्मनेपदे तथा द्विपात्पुरुषः त्रिपादं त्रिभागधनं पुरुषं पश्चादभ्येति अभिगच्छति । चतुष्पात् चतुर्भागधनस्तु द्विपदं बहुवचनदेकपादादयः उपलक्ष्यते एकपादधनादीनां पङ्कीः अभिस्त्वरे अभिगमने संपश्यन् सम्यगीक्षणः सन् उपतिष्ठमानः एति गच्छमानो भवति । अन्योन्यापेक्षया सर्वे उत्तमाधमाः तस्मात्त्वहमेव धनवानितिनमन्येः किंतु अतिथिभ्यो धनानिददस्वेत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

समौ चिद्धस्तौ न समाविष्टः संमातरां चिन्नसमं दुहाते ।

यमयोश्चिन्नसमावीर्याणि ज्ञाती चित्तन्तौ न समं पृणीतः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

समौ । चित् । हस्तौ । न । समम् । विविष्टः । समऽमातरां । चित् ।

न । समम् । दुहाते इति । यमयोः । चित् । न । समा । वीर्याणि ।

ज्ञाती इति । चित् । सन्तौ । न । समम् । पृणीतः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

अतिथिभ्यो धनमप्रयच्छन्नपि मम भ्राता दास्यति इति चेत्तत्र हेतुमाह समौ चिद् हस्तौ समावपि समं समानं न विविष्टः कार्ये न व्याप्नुतः । विपृग्यामौ जौ होत्यादिकः संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद् अस्यास्य गुणाभावः । तथा संमातरा वत्सस्य मातरौ धेनू समे अपि समं समानं पयो न दुहाते यमयोश्चिद् सहजातयोः पुत्रयोरपि समा समानि वीर्याणि न सन्ति तस्मात् ज्ञाती चिद् एकस्मिन्कुले सन्तौ जातावपि समं न पृणीतः न प्रयच्छतः । तस्मात्तस्य धनमस्ति स एव दद्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

अग्नेर्हंसीति नवर्चपष्ठं सूक्तं अमहीयगोत्रस्य उरुक्षयस्यार्प गायत्रं रक्षोहामिर्देवता । तथा चानुक्रम्यते—अग्नेर्हंस्पुरुक्षय आमहीयव आग्नेयं राक्षोग्रं गायत्रं त्विति । मध्यमाने म्नावजायमान इदमनुवक्तव्यं । सूत्रितं च—अजायमाने त्वे तस्मिन्नेवायसाने अग्नेर्हंसिन्यत्रिणमिति सूक्तमावपेतेति । मातरनुवाकांश्चिन्नशस्त्रयोरपि गायत्रे छन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितं च—अग्नेर्हंस्पग्निं हिन्वन्तु न इति । दशमे हनि क्षिप्यां गाराभिविहरणे आद्याजप्या । सूत्रितं च—परित्वाग्नेपुरं वयमित्येतस्याः स्थाने अग्नेर्हंसिन्यत्रिणमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेर्हंसि न्यत्रिणं दीद्यन्मर्त्येष्व । स्वेक्षये शुचि व्रत ॥ १ ॥

अग्ने । हंसि । नि । अत्रिणम् । दीद्यत् । मर्त्येषु । आ । स्वे ।
क्षये । शुचि व्रत ॥ १ ॥

हे शुचिव्रत पूतकर्मन् दीप्यमानतेजस्कवा हे अग्ने अत्रिणं अत्तारं शत्रुं तमोरूपं नि नितरां हंसि विनाशाय आमंत्रितस्याविद्यमानत्वेन पादादित्वादनघातः । किं कुर्वन् मर्त्येषु मनुष्येषु यजमानेषु आभिमुख्येन दीद्यत् कर्मसिद्ध्यर्थं प्रकाशमानः । दीदेति दीदित्कर्मा । तथा स्वे आत्मीये निवासभूते आहवनीयादिस्थाने दीप्यमानः क्षयो निवास इत्याद्युदात्तत्वं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्तिष्ठसि स्वाहुतो घृतानि प्रति मोदसे । यत्त्वास्तु चः समास्थिरन् ॥ २ ॥

उत् । तिष्ठसि । सुहृद्भातः । घृतानि । प्रती । मोदसे ।

यत् । त्वा । सुचः । समस्तस्थिरम् ॥ २ ॥

हे अग्ने स्वाहुतः अस्माभिः सुष्ठुआहूयमानः सन् उत्तिष्ठसि अरणीश्यामुद्रतोभव ऊर्ध्वकर्षत्वादात्मनेपदाभावः । उद्रत्यच घृतानि घृतसहितान्यस्माभिः दीयमानानि हवींषि प्र-
तिमोदसे हृष्टोभव । मुदहर्षे भौवादिकः अनुदात्ते यद्यदा त्वा त्वां सुचोजुह्वादीनि पात्राणि
समस्थिरम् संगतान्यभवन् समवयविज्यःस्थइति लुङ्घ्यात्मनेपदं स्थाघ्वोरिचेतिसिचः कित्वं
ईकारश्चान्तादेशः । ह्रस्वादंगादितिसिचोलेपः व्यत्ययेनक्षस्परम् तिङिचोदात्तवतीतिगतेर्नि-
घातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सआहुतोविरोचतेगिरीलेन्योगिरा । सुचाप्रतीकमज्यते ॥ ३ ॥

सः । आहुतः । वि । रोचते । अग्निः । ईलेन्यः । गिरा ।

सुचा । प्रतीकम् । अज्यते ॥ ३ ॥

आहुतः आभिमुख्येनहुतः गतिरनन्तरइति गतेऽप्रकृतिस्वरः । गिरा स्तुतिस्तुतिप्रणयावाचा
ईलेन्यः स्तोतव्यः सोमिर्विरोचते असर्थं दीप्यते । तथा प्रतीकं सर्वेषां देवानां पूर्वमेव सुचा
घृतसहितया अज्यते सिच्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

घृतेनाग्निःसमज्यतेमधुप्रतीकआहुतः । रोचमानोविभावसुः ॥ ४ ॥

घृतेन । अग्निः । सम् । अज्यते । मधुप्रतीकः । आहुतः ।

रोचमानः । विभावसुः ॥ ४ ॥

अग्निः घृतेन हविषा समज्यते सम्यक् सिचोभवति । कीदृशः मधुप्रतीकः घृतप्रयुक्ता-
वयवः आहुतः स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा रोचमानः दीप्यमानः विभावसुः स्वदीप्ता सर्वमाच्छादय-
न् । यद्वा दीप्तिरेवधनं यस्य सः ॥ ४ ॥

आप्तोर्यामे होतुरतिरिक्तोऽध्ये जरमाणःसमिध्यसइत्यनुरूपस्तुचः । सूत्रितंच—जराघोध-
तद्विविद्धि जरमाणःसमिध्यसइति ।

तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी—

जरमाणःसमिध्यसेदेवेभ्योहव्यवाहन । तंत्वाहवन्तमर्त्याः॥५॥२४॥

जरमाणः । सम् । इध्यसे । देवभ्यः । हव्यश्वाहन् ।

तम् । त्वा । हवन्त । मर्त्याः ॥ ५ ॥ २४ ॥

हे हव्यवाहन हव्यानांमाषयितः हव्येनन्तःषादमित्तिञ्युट् जरमाणः स्तोतृभिः स्तूयमा-
नः । जरतिःस्तुतिकर्मा । सत्वं देवेभ्यः देवार्थं समिध्यसे हविर्भिः सम्पदोप्यसे । तं तादृशं
त्वा त्वां मर्त्याः मनुष्येषु साधवोयजमानाः हवन्त आह्वयन्ति । ह्वयतेर्लङि बहुलंछन्दसीतिसं-
मसारणं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथ षष्ठी—

तंमर्ताअमर्त्यघृतेनाग्निसंपर्यत । अदाभ्यंगृहपतिम् ॥ ६ ॥

तम् । मर्ताः । अमर्त्यम् । घृतेन । अग्निम् । संपर्यत ।

अदाभ्यम् । गृहपतिम् ॥ ६ ॥

हे मर्ताः ऋत्विजः अमर्त्यं मनुष्यधर्मरहितं अग्निं घृतेन हविषा संपर्यत परिचरत । सप-
रशब्दःकंडादिः । कीदृशमदाभ्यं कैश्चिदप्यहिंस्यं दग्धेभ्येतिवक्तव्यमितिण्यत् । गृहपतिं गृहस्य
स्वामिनं यजमानरूपं पत्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अदाभ्येनशोचिपाग्नेरक्षस्त्वंदह । गोपाऋतस्यंदीदिहि ॥ ७ ॥

अदाभ्येन । शोचिषां । अग्ने । रक्षः । त्वम् । दह । गोपाः ।

ऋतस्यं । दीदिहि ॥ ७ ॥

हे अग्ने त्वमदाभ्येनाहिंस्येन शोचिषा तेजसा रक्षः । जातवेकवचनं । सर्वान् राक्षसान् दह विनाशय । किञ्च ऋतस्य यज्ञस्य गोपा गोपायितासन् दीदिहि दीप्यस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सत्त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योपयातु धान्यः । उरुक्षयेषु दीद्यत् ॥ ८ ॥

सः । त्वम् । अग्ने । प्रतीकेन । प्रति । ओप् ।

यातुऽधान्यः । उरुऽक्षयेषु । दीद्यत् ॥ ८ ॥

हे अग्ने स त्वं प्रतीकेन त्वदवयवभूतेन तेजसा यातुधान्यः यातुधानीः राक्षसीः प्रत्योपमतिकूलं दह । उपदाहे भौवादिकः स्नेहि हेर्लुक् जातेरस्त्रीविषयादिति यातुधानशब्दस्य ङीष् उदाचस्वरितयोर्पणइति स्वरितत्वं किङ्कर्त्तव्यं उरुक्षयेषु विस्तीर्णेषु निवासेषु आहवनीयादिषु दीद्यत् दीप्यमानः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

तत्त्वाङ्गीभिर्रुक्षया हव्यवाहं समीधिरे । यजिष्ठं मानुषेजने ॥ १ ॥ २५ ॥

तम् । त्वा । गीः । ऽभिः । उरुऽक्षयाः । हव्यऽवाहम् । सम् ।

ईधिरे । यजिष्ठम् । मानुषे । जने ॥ १ ॥ २५ ॥

हे अग्ने उरुक्षयाः बहुनिवासायजमानाः हव्यवाहं हविषां वोढारं मानुषे मनुष्यसंबन्धिनि जने जनमध्ये यजिष्ठं यष्टतमं तं त्वा त्वां गीभिः स्तुविभिः तत्सहितैर्हविर्भिः समीधिरे सम्पगदीदिपन् । इन्धेर्लिटिङ्निधिवतिभ्यांचेति कित्वं नलोपः ॥ १ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

इतिवा इति त्रयोदशर्चं सप्तमं सूक्तं गायत्रं इन्द्रोत्पवरूपमास्थाय सोमपानं कुर्वन् तदानी-
मृषिभिर्दृष्टः सन् स्वात्मानमनेन सूक्तेनास्तावीत् । अतोत्पवरूपापन्नद्वन्द्वकृषिः स एव देवता ।
तथा चानुक्रम्यते—इतिवैसर्ग्येन्द्रोत्पव आत्मानं तुष्टावेति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इति॒वाइति॑मे॒मनो॑गाम॒श्वंस॑नुयामि॒ति । कु॒वित्सो॑मस्यापा॒मिति॑ ॥ १ ॥

इति । वै । इति । मे । मनः । गाम् । अश्वम् । सनुयाम् । इति ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १ ॥

इतिवै इतिखलु इति एवंकारेण मे मदीयं मनोवर्तते तं प्रकारं दर्शयति गामश्वं च सनुयां स्तोतृभ्यः प्रयच्छामीति । पणुदाने तानादिकः । इतिशब्दोहेतौ यस्माद् कुविद्वहुवारं सोमस्य सोमं अपां पीतवानस्मि क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति सोमस्यसंप्रदानसंज्ञा चतुर्थपर्यंतबहुल-
मिविषयी पापाने दुडि गातिस्थेति सित्तोत्तुक् कुविद्योगादनिघातः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्र॒वाता॑इव॒दोध॑त॒उन्मा॑पी॒ताअ॑यंस॒त । कु॒वित्सो॑मस्यापा॒मिति॑ ॥ २ ॥

प्र । वाताःइव । दोधतः । उत् । मा । पीताः । अयंसत ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ २ ॥

दोधतः भृशं कंपयमाना वाताइव बायवो यथा वृक्षादीन् उद्यच्छन्ते तद्वत् पीताः सोमाः
मामां प्रकर्षेण उदयंसत उद्यच्छन्ते । यमेर्लुङिसमुदाङ्भ्यो यमोऽग्रं धेत्वात्मनेपदं । यस्माद्बहुवा
रं सोममर्पा ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उन्मा॑पी॒ताअ॑यंस॒तरथ॑म॒श्वोइ॒वाश॒वः । कु॒वित्सो॑मस्यापा॒मिति॑ ॥ ३ ॥

उत् । मा । पीताः । अयंसत । रथम् । अश्वाःइव । आशवः ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ३ ॥

पीताः सोमाः मां उदयंसत उद्यच्छन्ते । तत्रदृष्टान्तः—रथमश्वोइव यथा आशवः क्षिप्रगा
मिनः गमनेन व्यासावा अश्वा रथमुद्धमयन्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

उपमामुतिरस्थितवाश्रापुत्रमिवप्रियम् । कुवित्सोमस्यापामिति॥३॥

उप । मा । मतिः । अस्थित । वाश्रा । पुत्रम्इव । प्रियम् ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ४ ॥

मतिः स्तोत्रभिः क्रियमाणास्तुतिः मा मामुपास्थित संयोजयति उपादेवपूजासंगतिकर-
णेत्यात्मनेपदं कथमिव वाश्रा पुत्रमिव यथा वाश्रा शब्दायमानाधेनुः मियं पुत्रं वत्सं संग-
च्छति तद्वत् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अहंतेष्टेववन्धुरंपर्यंचामिहृदामुतिम् । कुवित्सोमस्यापामिति॥५॥

अहम् । तष्टाइव । वन्धुरम् । परि । अचामि । हृदा । मतिम् ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ५ ॥

तेष्टेव तक्षायथा वन्धुरं सारथिनिवासस्थानं तद्वान् वा उपलक्ष्यते तदस्थानं रथंवा सा-
धु करोति तद्वदहं मतिं स्तुतिं हृदा आत्मीयेनमनसा पर्यंचामि साधुकरणाय परिगच्छामि ॥५॥

अथ षष्ठी—

नहिमेअक्षिपच्चनाच्छान्तुःपञ्चरुष्टयः । कुवित्सोमस्यापामिति॥६॥२६॥

नहि । मे । अक्षिपत् । चन । अच्छान्तुः । पञ्च । रुष्टयः ।
कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ६ ॥ २६ ॥

चनेति निपातसमुदायोप्यर्थे पञ्चरुष्टयोनिषादपञ्चमाश्रत्वारोवर्णाःपञ्चजनाः । यदा देवमनुष्या-
दयः मे मदीयमक्षिपत् चक्षुःपतनं दृष्टिसंचारं नसच्छान्तुः नसपवृण्वन्ति । नहिदृष्टुः दृष्टेर्विप-
रितोपोविद्यतइतिश्रुतेः । छदिअपवरणे चुरादीनामितिविवाण्यन्तत्वादत्रण्यभावेदुडि हलंतट-
क्षणावृद्धिः यस्मादहुवारं सोममपां ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य षष्ठे षड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथ सप्तमी—

नहिमेरोदसीउभेअन्यपक्षंचनप्रति । कुवित्सोमस्यापामिति॥७॥

नहि । मे । रोदसी इति । उभे इति । अन्यम् । पक्षम् । चन ।

प्रति । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ७ ॥

उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ । मेमदीयमन्यं पक्षंचन पक्षमपि प्रतिसमानेनभवतः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अभिद्यामहिनाभुवमभीइमांपृथिवीमहीम् । कुवित्सोमस्यापामिति॥८॥

अभि । द्याम् । महिना । भुवम् । अभि । इमाम् । पृथिवीम् ।

महीम् । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ८ ॥

उक्तमर्थं प्रतिपादयति महिना महिम्ना आत्मीयेन द्यां धुलोकमभिभुवं अभिभवामि तथा महीं महतीं इमां पृथिवीं स्वमहिम्ना अभिभवामि भवतेर्लङ्घिच्छान्दसोविकरणस्यलुक् भूध्रुवोस्तिङ्गीतिगुणेप्रतिपिद्धे उवङादेशः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

हन्ताहंपृथिवीमिमानिदधानीहवेहवा । कुवित्सोमस्यापामिति॥९॥

हन्त । अहम् । पृथिवीम् । इमाम् । नि । दधानि । इह । वा ।

इह । वा । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति । ९ ॥

हन्तेति संभावनायां अनुज्ञायां वा संभावयामि एतदनुजानामिवा किंतव अहमिमां पृथिवीं इहवान्तरिक्षे निदधानि इहवाधुलोके इति हस्तेन निर्दिशति दधातेर्लोटि भेनिः ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

ओपमित्पृथिवीमहंजघनानीहवेहवा । कुवित्सोमस्यापामिति॥१०॥

ओपम् । इत् । पृथिवीम् । अहम् । जघनानि । इह । वा । इह ।

वा । कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १० ॥

अहं पृथिवीमभिलक्ष्योपस्वतेजसा तापकमादित्यं इहवान्तरिक्षे इहवायुलोके जंघनानि
भृशंयापयानि इदिति पूरणः हन्तेर्गत्यर्थस्य यद्भुगन्तस्य लोटि शपो लुगभावश्छान्दसः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

दिवि मे अन्यः पक्षोऽधो अन्यमचीरूपम् । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ ११ ॥

दिवि । मे । अन्यः । पक्षः । अधः । अन्यम् । अचीरूपम् ।

कुवित् । सोमस्य । अपाम् । इति ॥ ११ ॥

मे मदीयः अन्यः पक्षः दिवि द्युलोके स्थापितः अधः पूर्वाधरावराणामसीत्यादिनास्ति-
प्रत्ययः प्रकृतेरधादेशश्च अधस्तात्पृथिव्यां अन्यपक्षमचीरूपं अकार्षे रूपविलेखने ण्यन्तस्य
लुङि चङि नित्यं छन्दसीति ककारादेशः विलेखनं नामोत्पादनं उदपादयं आस्थापयमित्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी—

अहमस्मिमहामहोभिन्भ्यमुदीपतः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ १२ ॥

अहम् । अस्मि । महाऽमहः । अभिऽभ्यम् । उत्ऽईपतः । कुवित् ।

सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १२ ॥

अभिनश्यं नभौ मध्यस्थाने भवं नश्यं अन्तरिक्षं उगवादिभ्योपदितियत्प्रत्ययः तत्रैव पा-
ठाक्षभादेशश्च लक्षणेनाभिप्रतीआभिमुख्ये इत्यव्ययीभावः समासस्वरः अन्तरिक्षमभि उदीपितः
उद्गतः सूर्यआत्माहं महामहोस्मि महवामपि महानस्मि यद्वा महत्प्रभूतं महस्तेजो यस्य
प्रभूततेजस्कोस्मि आन्महत इत्यात्वं ॥ १२ ॥

सैषा त्रयोदशी—

गृहोयाम्परंरुतोदेवेभ्यो हव्युवाहनः । कुवित्सोमस्यापामिति ॥ १३ ॥ २७ ॥

गृहः । यामि । अरम्ऽरुतः । देवेभ्यः । हव्युऽवाहनः । कुवित् ।

सोमस्य । अपाम् । इति ॥ १३ ॥ २७ ॥

गृहः हविषां ग्रहीता अरंरुतः यजमानैरलंरुतोहं देवेभ्य इन्द्रादिभ्यः हव्यवाहनः ह-
विषां वोढा प्रापयिता अग्न्यात्मा सन् यामि हवींषि प्रापयामि याम्रापणे लट् हव्येनन्तःपादमि-
ति वहेऽर्युट् नित्वादाद्युदात्तः समासेरुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । इति यस्मात्कुविद्वहुवारं सोमस्य
सोमं अपां पीतवानस्मि तस्मादेतान्यकार्षमिति इन्द्रः स्वात्मानमेवास्तावीत् ॥ १३ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्वाजापिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरबुक्कभूषालसाम्राज्यधुरंधरेण सा-
यणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा योवेदेभ्योखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥१॥

अथ सप्तमोऽध्याख्यायते दशममण्डलस्य दशमेनुवाके सूक्तसप्तकं व्याख्यातं तदिदं नवचर्ममष्टमसूक्तं अथर्वणः पुत्रस्य बृहद्विवस्वार्थं त्रैष्टुभमेन्द्रं । तथाचानुक्रान्तं—तदिज्जवाथर्वणो-
बृहद्विवद्वति चातुर्विंशिकेह नि निष्केवल्यइदंसूक्तं । सूत्रितंच—तदिदासेतिच पुरस्तात्सूक्तस्यशं-
सेदिति । व्योमविश्वदेवस्तुवंपंचशारदीयेष्वप्येकाहेषु इदमेव निष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—
एतेषां त्रयाणां कयाशुभा तदिदासेति मध्यंदिनइति राशिमरायास्वयोरैकाहयोरपि इदं नि-
ष्केवल्यनिविद्धानं । सूत्रितंच—राशिमराययोश्च कयाशुभीयतदिदासीयेति । महाव्रते निष्केव-
ल्येप्येतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—तदिदासभुवनेषु ज्येष्ठं तां सुतेकीर्षिमघवन्महित्वेति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ तदिदासभुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञोऽग्रस्त्वेप नृमृणः ।

सद्योर्जज्ञानो निरिणाति शत्रून्नुयं विश्वे मदन्त्यूमाः ॥ १ ॥

तत् । इत् । आस । भुवनेषु । ज्येष्ठम् । यतः । जज्ञे । उपः ।

त्वेपः नृमृणः । सद्यः । जज्ञानः । नि । रिणाति । शत्रून् । अनु ।

यम् । विश्वे । मदन्ति । ऊमाः ॥ १ ॥

तत्र जगत्कारणत्वेन सर्ववेदान्तप्रसिद्धं इच्छब्दोवधारणे भुवनेषु भूततायां सत्सु पृथि-
व्यादिषु लोकेषु मध्ये जगत्कारणं ब्रह्मैव ज्येष्ठं प्रथमस्ततमं आस च भूव । तस्य परमार्थत्वात्
तद्गतिरिक्तानां व्यावहारिकत्वाच्च । यद्वा ज्येष्ठं बृहत्तमं जगत्कारणत्वेन सर्वेषामादिभूतं च भूव ।
अस्तेर्लिटि छन्दस्युभयथेति सार्वधातुकत्वादस्तेर्भूरिति भूभावाभावः । यद्वा बृहत् तदेव ब्रह्म
स्वप्रकाशतया आस इदीषे असगतिदीत्यादानेषु अस्माह्मिदित्युप यतउपादानभूतात् यस्मा-
द्ब्रह्मणः उग्रः उर्गुणः त्वेपमृणः प्रदीपवत्तः सर्वात्मकइन्द्रः जज्ञे जातोचभूव । श्रूयतेहि—च ।

क्षोःसूर्योअजायतेति । सूर्याचन्द्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदितिच । जनिकर्तुःप्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञायां यतइतिपंचमी जनेर्लिटि गमहनेत्यादिनोपधातोः द्विर्वचनेचीति तस्य स्थानिवद्भावात् द्विर्वचनादि यद्वृत्तान्नित्यमिति निवातप्रतिषेधः । सच जज्ञानोजायमानएव सद्यः शीघ्रं शत्रून् शातयितुन् मन्देहादीन् राक्षसान् निरिणाति निहिनस्ति । यद्वा उपासकानां पापरूपान् शत्रून् निहन्ति । तथाचब्राह्मणं—सद्योहोषजातःपाप्मानमपाहतेति । जज्ञानइति जनेर्लिटः कानचिरूपमेतत् । रिणातिरीगतिरेपणयोः ऋयादिः प्वादीनांह्रस्वईतिह्रस्वत्वं विश्वे सर्वे ऊमाः अवन्ति रक्षन्तीत्युमाः प्राणिनः अवतैरौणादिकोमन्प्रत्ययः ज्वरत्वरेत्यादिनावकारोपधयोःस्थाने ऊट् सर्वप्राणिनोयं सूर्यात्मकमुच्यन्तमिन्द्रमनुलक्ष्य मदर्थमुदगान्मदर्थमुदगादिति मदन्तिहृष्यन्ति मदीहर्षेव्यत्ययेनशश् । तथाच ब्राह्मणं—भूतानिर्वैविश्वऊमास्तएनमनुमदन्तिउदगादुदगादिति । तैत्तिरीयकंच—तस्मात्सर्वएवमन्यन्तेमांप्रत्युदगादिति । यद्वा यंस्तुत्यादिभिर्मायन्तमनु पश्चात्सर्वे प्राणिनोभीष्टमाया हृष्यन्ति अनुलक्षणइति अनोःकर्मप्रवचनीयत्वात्कर्मप्रवचनीययुक्तेइतिद्वितीया सइन्द्रेजज्ञइत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृध॒धानः॑ शव॒सा॒भूर्यो॒जाः॑ शत्रु॒र्ग॒साय॑भियसं॒दधा॑ति ।
अव्य॒नच्च॒व्यन॑च्च॒सस्त्रि॑सन्ते॒नवन्त॑प्रभृ॒ताम॑दे॒षु ॥ २ ॥

वृ॒ध॒धा॒नः । शव॒सा । भूर्॒रि॒ओ॒जाः । शत्रुः । दा॒साय॑ ।
भि॒य॒सं॒म् । द॒धा॒ति॒ । अवि॒अ॒नत् । च॒ । वि॒अ॒नत् । च॒ ।
सस्त्रिः । सम् । ते । न॒वन्त॑ । प्रभृ॒ता । मदे॒षु ॥ २ ॥

शवसा वलेन वृधधानः वर्धमानः अतएव भूर्योजाः बहुचलः शत्रुः शातयिता इन्द्रः दासाय उपक्षयकारिणे शत्रवे भियसं भीतिं दधाति विदधाति करोति । अव्यनत् विविधमनितिश्वसितीति व्यनत् प्राणवज्रंगमं तद्विलक्षणमव्यनत् स्थावरं तदुभयमपि सस्त्रि संज्ञातं इन्द्रेण सम्यक्शोभितं भवति । स्नातेः आहगमहनइतिव्यत्ययेन कर्मणि किन्प्रत्ययः यद्वास्त-

र्णातिप्यथात्कर्तव्येवकिन् वृष्ट्यादिना सम्यक्स्नापयिता शोधयिताभवति नलोकाव्ययेतिकर्म-
णिपष्ठचाःप्रतिषेधः शिष्टःपादः प्रत्यक्षःकृतः । हे इन्द्र ते तव मदेषु हर्षेषु हविषा स्तुत्याच जा-
तेषुसत्सु प्रभृता प्रभृतानि प्रकर्षेण धृतानि पोषितानिवा सर्वाणि भूतजातानि सन्वन्त संग-
च्छन्ते स्तोतुंहवींषिच दातुं समूहीभवन्तीत्यर्थः । नवविर्गतिकर्मा । प्रभृता विभर्तेः कर्मणि निष्ठा
शेष्ठन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः गविरनन्तरइति गतेःप्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वेक्रतुमपिष्टञ्जन्तिविश्वेद्विद्यदेतेत्रिर्भवन्त्यूमाः ।

स्वादोःस्वादीयःस्वादुनांसृजासमदःसुमधुमधुनाभियोधीः ॥ ३ ॥

त्वे इति । क्रतुम् । अपि । ऋञ्जन्ति । विश्वे । द्विः । यत् ।

एते । त्रिः । भवन्ति । ऊमाः । स्वादोः । स्वादीयः । स्वादुना ।

सृज । सम । अदः । सु । मधु । मधुना । अभि । योधीः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वे त्वयि सुपांसुलुगिति सप्तम्येकवचनस्य शेआदेशः विश्वे सर्वे यजमानाः क्र-
तुं अनुष्ठेयं कर्म वृजन्ति समापयन्ति । अपिशन्द्रोब्राह्मणोक्तसर्वभूतानां सर्वमनसां समुच्चयार्थः
सर्वाणि पृथिव्यादीनिभूतानि सर्वेषां प्राणिनां मनांसि सर्वे यज्ञक्रतवश्च व्याप्तत्वप्येवयजमानैः प-
रिसमाप्यन्तइत्यर्थः । तथाचब्राह्मणं—त्वयीमानि सर्वाणिभूतानि सर्वाणि मनांसि सर्वक्रतवोपि
वृजन्तीत्येवतदाहेति । यद्यस्मात् एते ऊमाः तर्पकाः अबतेस्तर्पणाथांदौणादिकोमग्न्यत्ययः ज्व-
रत्वेरेत्यादिना वकारोपधयोल्ह ईदृशायजमानाः पूर्वमेकाकिनःसन्तः पश्चाद्विः द्विवारं स्त्रीरू-
पेण पुरुषेणच जाताः सन्तः पुनरपत्येन सार्धं त्रिः त्रिवारं जन्मभ्राजोभवन्ति एकएवात्मा स्त्री-
पुरुषेण जायते । अर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेः । पुत्रोप्यात्मैव आत्मावेपुत्रनामासीतिश्रुतेः ।
अतएवमेतन्निवृद्धाभवन्ति ततोवगम्यते त्वप्येवानुष्ठितं सर्वकर्म परिसमापयन्तीति । तथाचब्रा-
ह्मणं—द्वौषोसन्तीमिथुनौ प्रजायेते प्राजापत्याइति । हे इन्द्र त्वं च स्वादोः मियाद्रूहधनादेरपि
स्वादीयः स्वादुतरं पिपतरं अपत्यं स्वादुना स्वादुमूत्रेन मिथुनेन मातापित्रात्यकेन संसृज सं-
योजय । यद्वा स्वादुनाभावेन उत्पन्नं तदपत्यमपि संयोजय । एतदेवाह अदः तदपत्यं मधुमधु-
रं मधुना मदहेतुना मिथुनान्तरेण पौत्रेण सु सुष्टु अभियोधीः अभियोधयाभिनः क्रीडय ।

धातूनामनेकार्थत्वाद् युस्यतिरत्र क्रीडार्थे वर्तते मिथुर्न वै स्वाद् मजास्वादित्यादि ब्राह्मणमन्त्रानु-
संधेयं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इतिचिद्धित्वाधनाजयन्तमदेमदेअनुमदतिविप्राः ।

ओजीयोधृष्णोस्थिरस्मातनुष्वमात्वादभन्यातुधानादुरेवाः ॥ ४ ॥

इति । चित् । हि । त्वा । धना । जयन्तम् । मदेऽमदे ।

अनुमदन्ति । विप्राः । ओजीयः । धृष्णो इति । स्थिरम् । आ ।

तनुष्व । मा । त्वा । दभन् । यातुऽधानाः । दुरेवाः ॥ ४ ॥

इतिचिद्धि एवमेवत्वत् हे इन्द्र मदेमदे सोमपानजन्ये हर्षेति धना शत्रुधनानि जयन्तं
जयेन प्राप्तवन्तत्वा त्वामनु पश्चात् लक्षणे अनोःकर्मप्रवचनीयत्वं विषामेधाविनः स्तोतारः
मदन्ति हृष्यन्ति । यद्वा त्वामनु मदन्ति अनुक्रमेण स्तुवन्ति । मदतिःस्तुतिकर्मा हिचेतिनिचातप्र-
तिषेधः । हे धृष्णो शत्रूणां धर्षयितः इन्द्र त्रसिगृधिभृपिक्षिपेःक्लुः ओजीयः ओजस्विशब्दादीय-
स्तुनि विन्मतोर्लुगिति विनोऽलुक् टेरिति टिलोपः बलवत्तरं अतएवस्थिरं दृढं धनं आतनुष्य अभि-
तोऽस्मदर्थं विस्तारय त्वा त्वां च मादभन् माहिंसन्तु दुरेवा दुर्गतयोयातुधानाराक्षसाः ॥ ५ ॥

अथ पंचमी—

त्वयावयंशाशशद्गहेरणेषुप्रपश्यन्तोयुधेन्यानिभूरि ।

चोदयामितआयुधावचोभिःसन्तेशिशामिब्रह्मणावयंसि ॥ ५ ॥ १ ॥

त्वया । वयम् । शाशद्गहे । रणेषु । प्रपश्यन्तः । युधेन्यानि ।

भूरि । चोदयामि । ते । आयुधा । वचःऽभिः । सम् । ते ।

शिशामि । ब्रह्मणा । वयंसि ॥ ५ ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वमानुगृहीतावयं रणेषु संग्रामेषु शाशद्गहे भूशं शत्रून् शातयामः । शत्रुशातने
अस्मापडन्तान्महिडः छन्दस्युभययेत्याधंघातुकत्वादतोऽलोपयलोपौ किंकुर्वतः युधेन्यानि यो-
धनार्हाणि हतयार्थे त्वैकेकेन्यत्वनइति युपेहरार्थेकेन्यप्रत्ययः भूरि बहूनि बहुलानि सुपांसुद-

गितिशसोलुक् प्रपश्यन्तः प्रकर्षेणजानन्तः अपिच ते तव आयुधा आयुधानि -आयोधनसाध-
नानि यज्जादीनि शेषेच्छन्दसिबहुलमितिशेर्लोपः । वचोभिः स्तुतिभिः चोदयामि शत्रून्प्रति मेर-
यामि ते त्वदर्थं ब्रह्मणा मंत्रेण स्तुतिरूपेण सहितानि वयांसि अन्ननामैतत् हविर्लक्षणान्यन्ना-
नि संशिशामि सम्यक्निश्यामि संस्करोमीत्यर्थः । शोतनूकरणे छान्दसोविकरणस्यश्रुः बहु-
लंछन्दसीत्यस्यासस्येत्वं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथ षष्ठी-

स्तुपेय्यंपुरुवर्षसमृभ्वमिनतममास्यमास्यानाम् ।
आदर्पितेशवसासप्तदानूपसाक्षतेप्रतिमानानिभूरि ॥ ६ ॥

स्तुपेय्यम् । पुरुषवर्षसम् । ऋभ्वम् । इनतमम् । आस्यम् ।
आस्यानाम् । आ । दर्पिते । शवसा । सप्त । दानून् । प्र ।
साक्षते । प्रतिमानानि । भूरि ॥ ६ ॥

स्तुपेय्यं स्तोतव्यं स्तुवः स्केय्यश्छन्दसीत्यौणादिकः स्केय्यप्रत्ययः । पुरुवर्षसं बहुलपं
ऋभ्वं उरुभासमानं उरुभूतंवा इनतमं अतिशयेनेश्वरं आस्यानां आप्तव्यानां मध्ये आप्त्यं
आप्तव्यं एवंभूतं इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । यइन्द्रः शवसा बलेन सप्त सप्तसंख्याकान् दानून् दानवान्
वृषनमुचिकुयवादीन् आदर्पिते आहणाति हिनस्ति । हविर्दारणे अस्माद्धेति व्यत्ययेनात्मनेपदं
लेटोडाटावित्यडागमः सिद्धहुलमितिस्तिप् तथा प्रतिमानानि असुराणां प्रतिरूपाणि भूरि भूरीणि
बहून्यसुरबलानि प्रसाक्षते यइन्द्रः प्रसहते । यद्वा बहूनि प्रतिमानानि असुराणांस्थानानि
प्रसाक्षते प्रामोति साक्षतिरामोनिकर्मेति यास्कः । पहाभिभवे लेट्याडागमः सिद्धहुलमितिस्तिप्
द्वतकत्वपत्त्वानि छान्दसोदीर्घः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

नितद्वधिपेवरंपरंचयस्मिन्नाविथावसादुरोणे ।
आमातरास्थापयसेजिगत्तुअतर्दनोपिकर्वरापुरुणि ॥ ७ ॥

नि । तत् । दधिपे । अवरम् । परम् । च । यस्मिन् । आविथ ।
 अवसा । दुरोणे । आ । मात्रा । स्थापयसे । जिगत्नू इति ।
 अतः । इनोपि । कर्वरा । पुरुणि ॥ ७ ॥

तत्स्मिन्यजमानस्य गृहे अवरं अल्पं भोगं धनं परं उत्कृष्टं दिविभवं धनं च हे इन्द्र
 त्वं निदधिपे निदधासि निक्षिपसि यस्मिन् दुरोणे गृहे अवसा अन्ननामैतत् तर्पकेणान्नं हविले
 क्षणेन आविथावसि तृप्यसि । अवतेस्तृप्यथाच्छन्दसिलुङ्गल्लिटइति सार्वकालिकोलिट्
 अतआदेरित्यङ्घासस्यात्वं यद्वृत्तानित्यमितिनिघातप्रतिषेधः अपिच मात्रा सकलस्य भूतजात
 स्यनिर्माज्यौ द्यावापृथिव्यौ जिगत्नू गमनशीले इतस्ततः प्रचलंत्यौ आस्थापयसे स्वकीयेस्थाने
 अवस्थापयसि नैश्चत्येनयथावतिष्ठेते तथाकरोषीत्यर्थः । विष्वक् तस्तंभपृथिवीमुतघामिति नि
 गमान्तरं । हे इन्द्र अतःकारणात् पुरुणि बहूनि कर्वरा कर्मनामैतत् कर्वराणि शोच्छन्दसि बहुल
 मितिशोर्लोपः कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच इनोपि प्रामोपि । इण्गत्तौ व्यत्ययेन
 भ्रुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

इमाब्रह्मबृहद्विवोविवृक्तीन्द्रायशूपमग्निः स्वर्पाः ।
 महोगोत्रस्यक्षयतिस्वराजोदुरंश्च विश्वा अष्टणोदपस्वाः ॥ ८ ॥

इमा । ब्रह्म । बृहद्विवः । विवृक्तिः । इन्द्राय । शूपम् ।
 अग्निः । स्वःऽसाः । महः । गोत्रस्य । क्षयति । स्वःऽराजः ।
 दुरः । च । विश्वाः । अष्टणोत् । अप । स्वाः ॥ ८ ॥

बृहद्विवः इमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणि इन्द्राय शूपं सुखं यथाभवति तथा विवृक्तिं ब्रवीति
 इत्यात्मनएव परोक्षनिर्देशः वचपरिभाषणे आदादिकः छान्दसः शपः भ्रुः बहुलं छन्दसीत्यङ्घा-
 सस्येत्वं । ऋषिर्विशेष्यते अग्निः अग्नेभवः ऋषीणां प्रमुखः श्रेष्ठइत्यर्थः यच्छौचेति अग्नशब्दा-
 न्द्रवार्थेवच । स्वर्पाः स्वर्गस्यसंभक्ता यद्वा स्वरादित्यइन्द्रः असौवाआदित्यइन्द्रइति श्रुत्यन्तरात् ।

तस्यसंभक्ता सेवकइत्यर्थः वनषणसंभक्तौ जनसनखनक्रमगमोविट् विडुनोरनुनासिकस्यादि-
त्यात्वं सनोतेरनइतिपत्वं । यइन्द्रः महतः गोत्रस्य पर्वतस्य वलेनासुरेण गवां पिधानार्थं निहितस्य
स्वराजः स्वयमेव राजमानस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपठौ ईदृशं
पर्वतं क्षयति अपगमयति क्षिप्तये भौवादिकः यद्वा गोशब्दात्समूहार्थेइतिप्रकटयचश्चेतिप्रत्य-
यः गोत्रस्य गोसमूहस्य महोमहतः स्वराजः स्वयमेव राजमानस्य यइन्द्रः क्षयति ईद्रे क्षयति-
रैश्वर्यकर्मा स्वशब्दोपपदाद्वाजतेः सत्सृष्टिपेतिक्विप् । छदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । दुरश्च बिलद्वारा-
णिच विश्वाः सर्वाः स्वाः बलासुरस्य स्वभूता अपावृणोत् अपगतावरणाअकरोत् उद्धाटितवा-
नित्यर्थः यद्वादुरश्चापावृणोद्विश्वाः सर्वाः स्वाः स्वभूतागाः बिलमध्ये वर्तमानाः अलभतेतिशेषः
एवंभूतोयइन्द्रः तस्माइन्द्राय विवर्त्तयन्वयः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

एवामुहान्बृहद्विबोअथर्वावोचत्स्वातन्वमिन्द्रमेव ।

स्वसारोमातरिभ्वरीरिप्राहिन्वन्तिचशर्वसावर्धयन्तिच ॥ ९ ॥ २ ॥

एव । महान् । बृहत्तद्विबः । अथर्वा । अवोचत् । स्वाम् । तन्वम् ।

इन्द्रम् । एव । स्वसारः । मातरिभ्वरीः । अप्रिप्राः । हिन्वन्ति ।

च । शर्वसा । वर्धयन्ति । च ॥ ९ ॥ २ ॥

महान् गुणैरधिकः अथर्वा उपचाराज्ज्ये जनकशब्दः अथर्वणः पुत्रोबृहद्विबः ऋषिः देवेपुमध्ये
इन्द्रमेव प्रति स्वां आत्मोपां तन्वं विस्तृतां स्तुतिं एवमवोचत् प्रोक्तवान् वचेर्लुङि अस्यतिव-
कीत्यादिनाच्चेरङादेशः । वचउमित्युमागमः पादादित्वाजनिहन्त्यते । अपिच एतमेवेन्द्रं मातरि-
भ्वरीः मातरि सकलस्य भूतजातस्य निर्वाण्यां भूमौ भवंत्योवर्तमानाः भवतेरन्येषूपिदृश्य-
न्तेइतिवनिष् वनोरचेतिङीवरेफौ जसिवाछन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः प्रपोदरादित्वाद्धर्णलोपः अ-
रिप्राः अपापाः स्वसारः स्वयमेव सरंत्यः परस्परंभगिन्योवा गंगाघानघः हिन्वन्ति यागसाधन-
त्वेन प्रीणयन्ति ह्रियिः प्रीणनार्थः भौवादिकः व्यत्ययेनशः इदित्वाञ्चुम् यद्वा हिगतौवृद्धौच स्वा-
दिभ्यःश्रुः वृष्ट्यर्थं तमिन्द्रमुपमच्छन्ति गत्वाच शर्वसा यागजन्येनयत्नेन तं वर्धयन्ति च ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

हिरण्यगर्भ इति दशर्चं नवमं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य हिरण्यगर्भाख्यस्यार्घ्यं त्रैष्टुभं कशब्दा-
भिधेयः प्रजापतिर्देवता । तथा चानुक्रान्तं—हिरण्यगर्भो दश हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः कायमिति ।
गतः सूक्तविनियोगः । प्राजापत्यस्य पशोर्वपापुरोडाशहविषां क्रमेणादितस्ति सोनुवाक्याः ततस्ति-
स्रोयाज्याः । सूत्रितं च—हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति पट् प्राजापत्या इति । वरुणप्रघासे पुकायस्य ह-
विषो हिरण्यगर्भ इत्येषा याज्या । सूत्रितं च—कयानश्वित्राभुवद्विरण्यगर्भः समवर्तताग्र इति प-
तिप्रस्थातावाजिनेस्तृतीय इति ।

सैषा प्रथमा—

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रैर्भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
सदा धारपृथिवीद्यामुते मां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥

हिरण्यगर्भः । सम् । अवर्तत । अर्थे । भूतस्य । जातः ।
पतिः । एकः । आसीत् । सः । दाधार । पृथिवीम् । द्याम् ।
उत । इमाम् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ १ ॥

सइन्द्रः प्रत्यूचे यदीदं ब्रवीषि अहंकःस्यामिति तदेवत्वं भवेति अतः कारणात् कइति प्रजाप-
तिराख्यायते । इन्द्रे वैवृत्रं हत्वा सर्वो विजितीर्विजित्या ब्रवीदित्यादिकं ब्राह्मणमत्रानुसंधेयं । यदा-
सौ किंशब्दः तदा सर्वनामत्वात्स्मैभावः सिद्धः यदा तु यौगिकः तदा व्यत्ययेनेति द्रष्टव्यं सावेका-
चइति प्राप्तस्य न गोश्वन्त्साववर्णेति प्रतिषेधः क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी
कं प्रजापतिं देवाय देवं दानादिगुणयुक्तं हविषा प्राजापत्यस्य पशोर्वंपारूपेण एककपालात्म-
केन पुरोडाशेन वा विधेम वयमृत्विजः परिचरेम । विधतिः परिचरणकर्मा ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिष्यस्य देवाः ।
यस्य छाया मृत्युस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥

यः । आत्मदाः । बलदाः । यस्य । विश्वं । उप॒आसते ।
प्र॒शिष्यम् । यस्य । देवाः । यस्य । छाया । अ॒मृतम् । यस्य ।
मृ॒त्युः । कस्मै । देवाय । ह॒विषा । वि॒धेम ॥ २ ॥

यः प्रजापतिः आत्मदा आत्मनां दाता आत्मानो हि सर्वे तस्मात्परमात्मन उत्पद्यन्ते यथा-
ग्नेः सकाशात् विस्फुलिङ्गाज्जयन्ते तद्वत् । यद्वा आत्मनां शोधयिता दैर् शोधने आतोमनिन्निति
यिच् बलदाः बलस्य च दाता शोधयिता वा यस्य च प्रशिष्यं प्रकृष्टं शासनमाज्ञां विश्वे सर्वे प्राणि-
न उपासते प्रार्थयन्ते सेवन्ते वा । शासु अनुशिष्यौ शासइदित्युपधाया इत्वं शासि वसि घसो न चिति-
पत्वं लुट् उत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं आसेरनुदात्तेत्त्वाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः तिङ्गिचोदात्त-
यतीदिगनिरनुदात्ता तथा देवा अपि यस्य प्रशासनमुपासते अपि च अमृतं अमृतत्वं भावप्रधा-
नो निर्देशः । यद्वा अमृतं मरणं नास्ति अस्मिन्निति अमृतं सुधा बहुव्रीहौ नञो जर्मरमित्रमृताह-
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । तदपि यस्य प्रजापतेः छाया छायेव भवति मृत्युर्यमश्च प्राणापहारी छाये-
व भवति तस्मै कस्मै देवायेत्यादिसमानं पूर्वेण हविषा पुरोडाशात्मनेतितु विशेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यः प्राणतो निमिपतो महित्वैक इद्राजा जगंतो बभूव ।

य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३ ॥

यः । प्राणतः । निमिपतः । महित्वा । एकः । इत् । राजा ।

जगतः । बभूव । यः । ईशे । अस्य । द्विपदः । चतुःस्पदः ।

कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ३ ॥

यो हिरण्यगर्भः प्राणतः प्रश्वसतः अनप्राणने आदादिकः शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं निमिपतः अक्षिपक्ष्मचलनं कुर्वतः अत्रापि पूर्ववद्विभक्तिरुदात्ता जगतः जंगमस्य प्राणिजातस्य महित्वा महित्वेन सुपांसुलुगिति तृतीयाया आकारः माहात्म्येन एक इत् अद्वितीय एव तन् राजा बभूव ईश्वरो भवति भवतेर्णलि लीति प्रत्ययात् पूर्वस्योदात्तत्वं अस्य परिदृश्यमानस्य द्विपदः पादद्वययुक्तस्य मनुष्यादेः चतुष्पदो गवाश्वादेश्च यः प्रजापतिरीशे ईष्टे । ईशेऽश्वये आदादिको नुदात्तेऽलोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः अनुदात्तेत्वात् सार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः अस्य ऊङिदमिति इदमो विभक्तिरुदात्ता द्वीपादौ यस्य स द्विषात् संख्यासु पूर्वस्येति पादस्यांत्यलोप समासान्तः भसंज्ञायां पादः पदिति पन्नावः द्विविध्यां पादन्निति एकदेशविकृतस्यानन्यत्वादुत्तरपदान्तोदात्तत्वं स्वरवर्जमेवैव चतुष्पद इत्यत्रापि प्रक्रिया बहुव्रीहौ प्रकृत्येति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः पूर्वपदं त्रः संख्याया इत्याद्युदात्तं इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्येति विसर्जनीयस्य पदत्वं ईदृशोयः प्रजापतिः तस्मै कस्मा इत्यादि सुबोधं हविषा हृदयाद्यात्मनेत्ययमत्र विशेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्ये मे हि भवंतो महित्वा यस्य समुद्रं रसया सह ।

यस्ये माः प्रदिशो यस्य वाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ४ ॥

यस्य । इमे । हि भवंतः । महित्वा । यस्य । समुद्रम् ।

रसया । सह । आहुः । यस्य । इमाः । प्रदिशः । यस्य ।

वाहू इति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ४ ॥

हिमा अस्मिन्सन्तीति हिमवान् तेन बहुवचनान्तेन सर्वपर्वतालक्ष्यंते यथा छत्रिणोग-
च्छन्तीति हिमवन्तो हिमवदुपलक्षिताः इमे दृश्यमानाः सर्वे पर्वताः यस्य प्रजापतेः महित्वा
महत्त्वं माहात्म्यमैश्वर्यमित्याहुः तेन सृष्टत्वात्तद्रूपेणावस्थानाद्वा तथा रसया रसोजलं त-
द्वती रसा नदी अर्शआदित्वादच् जातावेकवचनं रसाभिः नदीभिः सह समुद्रं पूर्वव
देकवचनं सर्वान्तमुद्रान् यस्य महाभाग्यमित्याहुः कथयन्ति सृष्ट्यभिज्ञाः यस्यच इमाः प्रदि-
शः प्राच्यारंभा आग्नेय्याद्याः कोणदिशः ईशान्यन्ताः तथा बाहू वचनव्यत्ययः बाहवः भुजाः
भुजवत्प्राधान्ययुक्ताः प्रदिशश्च यस्य स्वभूताः तस्मै कस्मादित्यादि समानं पूर्वेण ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

येन द्यौरुप्रापृथिवी च दृष्ट्वा येन स्वः स्तभितं येन नाकः ।

यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन । द्यौः । उया । पृथिवी । च । दृष्ट्वा । येन । स्वः । रिति स्वः ।

स्तभितम् । येन । नाकः । यः । अन्तरिक्षे । रजसः ।

विमानः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येन प्रजापतिना द्यौः अन्तरिक्षं उग्राउर्णविशेषा गहनरूपावा पृथिवी भूमिश्च
दृष्ट्वा येन स्थिरीकृता स्वः स्वर्गश्च येन स्तभितं स्तब्धं कृतं यथा धोन पतति तथा उपर्य-
वस्थापितमित्यर्थः । अस्ति तस्मात्स्तभितं स्तभितेति निपात्यते तथा नाक आदित्यश्च येनान्तरिक्षे स्त-
भितः यश्चान्तरिक्षे रजस उदकस्य विमानो निर्माता तस्मै कस्मादित्यादि गतं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथ षष्ठी—

यं क्रन्दसी अवंतातस्तमाने अभ्यैक्षेतां मनसारेजमाने ।

यत्राधिसूर उदितो विभाति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥

यम् । क्रन्दसी इति । अवसा । तस्तभाने इति । अग्नि । ऐक्षेताम् ।
मनसा । रेजमाने इति । यत्र । अधि । सूरः । उत्सृजतः ।
विभ्राति । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ६ ॥

क्रन्दितवान् रोदितवाननयोः प्रजापतिरिति क्रन्दसी यावापृथिव्यौ श्रूयतेहि—यदरोदीत्तदन-
योरोदस्त्वमिति । ते अवसा रक्षणेनहेतुना लोकस्य रक्षणार्थं तस्तभाने प्रजापतिनासृष्टे लब्ध-
स्थैर्यसत्यौ यं प्रजापतिं मनसा बुध्याधैक्षेतामावयोर्महत्त्वमनेनेत्यभ्यपश्येतां ईक्षदर्शने लङि
अजादिवादाद्युदात्तः कीदृश्यौ यावापृथिव्यौ रेजमाने राजमाने दीप्यमाने आकारस्य व्यत्य-
येनैवं अद्वुपदेशाल्लसार्वधातुकानुदात्तत्वेधातुस्वरः । यद्वा लिटःकानच् फणांचसप्तानामित्येत्वा-
भ्यासलोपौ छन्दस्युभयथेतिसार्वधातुकत्वावशात् अज्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं यत्राधि य-
स्मिन्नाधारभूते प्रजापतौ सूरः सूर्यः उदितः उदयं प्राप्तः सन् विभ्राति प्रकाशते उत्पूर्वादितेः
कर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं तस्मै कस्माइत्यादि सुज्ञानं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

आपोह्यवृहतीर्विश्वमायुग्मर्भदधानाजनयन्तीरग्निम् ।
ततोदेवानांसमवर्ततासुरेकःकस्मैदेवायहविषाविधेम ॥ ७ ॥

आपः । ह । यत् । वृहतीः । विश्वम् । आयन् । गर्भम् ।
दधानाः । जनयन्तीः । अग्निम् । ततः । देवानाम् । सम् । अवर्तत ।
असुः । एकः । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ७ ॥

वृहतीः बृहत्प्रेमहृत्यः जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदोर्घः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति
ङीपउदात्तत्वं अग्निं उपलक्षणमेतत् अत्र्युपलक्षितं सर्वं वियदादिभूतजातं जनयन्तीर्जनय-
न्त्यः तदर्थं गर्भं हिरण्मयांडस्य गर्भभूतं प्रजापतिं दधानाः धारयन्त्यः आपोहोआपएव वि-
श्वमायन् सर्वं जगद्व्यामुवन् यद्यस्मात् ततस्तद्धेतोर्देवानां देवादीनां सर्वेषां प्राणिनां असुः
प्राणभूतएकः प्रजापतिः समवर्तत समजायत । यद्वा यदयं गर्भं दधानाआपोविश्वात्मनावस्थि-
ताः ततोर्गर्भभूतात्प्रजापतेः देवादीनां प्राणात्मकोवायुः अजायत अथवा यत् लिङ्गवचनयोर्व्य-
त्ययः उक्तलक्षणायाआपः विश्वमावृत्यस्थिताः ताः ततः ताभ्योऽग्नयः सकाशात् एकोद्वितीयः
असुः प्राणात्मकः प्रजापतिः समवर्ततनिश्चक्राम तस्मै कस्माइत्यादि गतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यश्चिदापोमहिनापर्यपश्यदक्षसंधानाजनयन्तीर्यज्ञम् ।
योदेवेष्वधिदेव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ८ ॥

यः । चित् । आपः । महिना । परिऽअपश्यत् । दक्षम् । दधानाः ।
जनयन्तीः । यज्ञम् । यः । देवेषु । अधि । देवः । एकः ।
आसीत् । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ८ ॥

यज्ञं यज्ञोपलक्षितं विकारजातं जनयन्तीरुत्पादयन्तीः तदर्थं दक्षं प्रपंचात्मना वधि-
ष्णुं प्रजापतिं आत्मनिदधानाधारयित्रीः दधातेहेतौशानच् अण्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं
ईदृशीरापः व्यत्ययेन प्रथमा अपः प्रलयकालीनाः महिना महिन्ना छान्दसोमलोपः स्वमा-
हात्म्येन यश्च प्रजापतिः पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् यश्चदेवेष्वधि देवेषु मध्ये देवः तेषा-
मपीश्वरः सन् एकः अद्वितीयः आसीत् भवति अस्तेछान्दसोलुङ् अस्तिसिचोपृक्तइती-
हागमः तस्मैकस्मादित्यादि गतं ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

मानोहिंसीज्जनितायः पृथिव्या योवा दिवं सत्यधर्माज्जानं ।
यश्चापश्चन्द्रावृहतीर्ज्जानकस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ९ ॥

मा । नः । हिंसीत् । ज्जनिता । यः । पृथिव्याः । यः । वा । दिवम् ।
सत्यधर्मा । ज्जानं । यः । च । अपः । चन्द्राः । वृहतीः ।
ज्जानं । कस्मै । देवाय । हविषा । विधेम ॥ ९ ॥

सप्रजापतिः नोस्मान्माहिंसीत् मावाधत्तां यः पृथिव्याभूमेः जनिता जनयिता सष्टा
जनितामंत्रइति णिलोपोनिपात्यते उदात्तयणोहल्पूर्वादिति पृथिवीरात्रादिभक्तेरुदात्तत्वं
योवा यश्चसत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्मजगदोधारणं यस्य सतादृशः प्रजापतिः दिवंअन्त-
रिक्षोपलक्षितान् सर्वान् लोकान् जजान जनयामास । जनी प्रादुर्भावे णिचि वृद्धौ जनी-
जृप्स्सुखंरंजइति मित्वान्मिवांहस्वइति ह्रस्वत्वं ततोऽलिटि अमंत्रइति निषेधादामप्रत्य-

याभावे तिपोणल्लिग्नौ ल्लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यश्च बृहतीः महतीः चन्द्राः आ-
ह्लादिनीः अपउदकानि जजान जनयामास ऊडिदमित्यादिना अपशब्दादुत्तरस्य शसउदात्त-
त्वं तस्मै कस्मादित्यादिगतं ॥ ९ ॥

इळादधारव्ये इष्टयग्ने प्राजापत्यस्य हविषः प्रजापतइत्येवानुवाक्या । सूत्रितंच—प्रा-
जापत्यइळादधः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । केशनखकीटादिभिः दुष्टानि हवींषि अनये-
वाप्सु प्रक्षिपेत् । सूत्रितंच—आपोभ्यवहरेद्युः प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइति । चौलादिकर्मस्वप्ने-
या होमार्था । सूत्रितंच—तेषां पुरस्ताच्चतस्रआज्याहुतीजुहुयादग्नआयूंषिपवसइतितिसृभिः प्र-
जापतेनत्वदेतान्यन्यइति च ।

सैषा दशमी—

प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव ।

यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १० ॥ ४ ॥

प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव ।

यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ १० ॥ ४ ॥

हेप्रजापते त्वत् त्वत्तोऽन्यः कश्चित् एतानि इदानीं वर्तमानानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि
शेच्छन्दसि बहुलमिति शैलोपः जानानि प्रथमविकारभांजि वा तानि सर्वाणि भूतजातानि न-
परिवभूव नपरिगृह्णाति नव्याप्नोति त्वमेव एतानि परिगृह्य सष्टुं शक्नोषीतिभावः । परिपूर्वोभ-
यतिः परिग्रहार्थः वयंच यत्कामाः यत्फलं कामयमानाः ते तुभ्यं जुहुमः हवींषि प्रयच्छामः
तत्फलं नोस्मार्कं अस्तु भवतु तथा वयंच रयीणां धनानां पतयईश्वराः स्याम भवेम नाम-
न्यतरस्यां इति नामउदात्तत्वं ॥ १० ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

वसुंतेत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठपुत्रस्य चित्रमहस्यार्घ्यं आग्नेयं आद्यापंचमी तिष्ठभौ-
शिष्टाजगत्यः । तथाचानुक्तान्तं—वसुंनाष्टौ चित्रमहावासिष्ठआग्नेयं जागतमाद्यापंचमीं चतेइति ।
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रगोराग्नेये क्रतौ जागते छन्दसीदं सूक्तं । सूत्रितंच—वसुंचित्रमहस-
मिदिजागतमिति ।

वन्न प्रथमा—

वसुंनच्चित्रमंहसंगृणीपेवामंशेवमार्तिथिमद्विपेण्यम् ।

सरांसतेशुरुधोविश्वधायसोमिहोतागृहपतिःसुवीर्यम् ॥ ३ ॥

वसुंम् । न । चित्रमंहसम् । गृणीपे । वामम् । शेवंम् ।

अतिथिम् । अद्विपेण्यम् । सः । रासते । शुरुधः । विश्वधायसः ।

अग्निः । होता । गृहपतिः । सुवीर्यम् ॥ १ ॥

वसुंन वासकं सूर्यमिव चित्रमहसं चायनीयतेजस्कं अग्निं गृणीपेगृणे स्तौमि । गृशब्दे कै-
यादिकः पुरुषव्यत्ययः प्वादित्वाद्धस्वः यद्वा चित्रमहसमिति प्रथमार्थे द्वितीया नेतिसंप्रत्यर्थे
संप्रति वासकमग्निं अहं चित्रमहाः स्तौमि कीदृशं वामं वचनीयं शेवं ह्रस्वकरं अतिथिं
अतिथिवत्पूज्यं यद्वा हविर्वहनाय सततगामिनं अद्विपेण्यं द्वेषरहितं द्विपेःकृत्यार्थं तवैकेनिति
केन्मत्ययः नञा बहुव्रीहौ नञ्सुश्रूयामित्युत्तरपदान्त्वोदात्तत्वं सोमिः शुरुधः शोकस्य रोध-
पित्रीः निवारपित्रीः विश्वधायसःक्षीरप्रदानादिना विश्वं सर्वं जगद्धारयन्तीर्गाः सुवीर्यं शो-
भनवीर्यं च रासते यजमानेऽधोददाति रादाने अस्माद्ध सेड्यडागमः सिद्धहुलमिति सिद्-
व्यत्ययेनात्मनेपदं विश्वशब्दोपपदाद्धधातेर्वहिहाधाम्भ्यइत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोयुक्चि-
णिति युक् मरुद्बुधादित्वात्पूर्वपदान्त्वोदात्तत्वं । कीदृशोमिः होता देवानामाह्वाता होमनिष्पाद-
कोवा गृहपतिः यजमानगृहाणामीश्वरः गेहेकइति ग्रहेः कप्रत्ययः ग्रहिण्यादिना संप्रसारणं
पात्यावैश्वर्यइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं शोभनं वीर्यं यस्येति बहुव्रीहौवीरवीर्यैचिति उत्तरप-
दाद्युदात्तत्वं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जुषाणोअग्नेप्रतिहर्षमेवचोविश्वानिविद्वान्वयुनानिसुकृतो ।

घृतनिर्णिग्ब्रह्मणेगातुमेरयतवदेवाअजनयन्नुन्नतम् ॥ २ ॥

जुषाणः । अग्ने । प्रति । हर्ष । मे । वचः । विश्वानि । विद्वान् ।

व्युनानि । सुकृतो इति सुकृतो । घृतनिर्निक् । ब्रह्मणे । गातुम् ।

आ । ईरय । तव । देवाः । अजनयन् । अन् । व्रतम् ॥ २ ॥

हेअग्ने जुषाणः प्रीयमाणस्त्वं मे मम वचोवचनं स्तोत्रं प्रतिहर्यं कामयस्व हर्यगतिका-
न्त्योः तथा हेसुकृतो शोभनकर्मन् शोभनपज्ञ वा त्वं विश्वानि सर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामे-
तत् इह ज्ञातव्ये वर्तते ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान् जानन् वर्तसे हेतौ शत्रुप्रत्ययः यतोजा-
नासि ततोहेतोः मद्वचनं कामयस्वेत्यर्थः । हेघृतनिर्णिक् घृतेनाज्येन निर्णिज्यमानपुष्यमाणश-
रीर णिजिर्शौचपोषणयोः यद्वा निर्णिगिति रूपनाम दीप्तरूपाग्ने वस्त्रणे व्राह्मणाय यजमा-
नाय गातुं गातव्यंज्ञातव्यं वा यज्ञं एरय आगमय तव व्रतंवदीप्यंयज्ञकर्मानुपश्चाद्देवाइन्द्रादयः
सर्वे अजनयन् यजमानाय फलानि जनयन्ति अतस्त्वदीप्यं यज्ञं यजमानाय प्रापयेत्यर्थः ।
लक्षणे अग्नोः कर्मप्रवचनीयत्वं व्रतमिति कर्मप्रवचनीययुक्तइति द्वितीया जनेर्ण्यन्ताच्छा-
न्दसोलङ् जनीजूप्कसुरंजोमन्ताश्चेति मित्वान्मितांहस्वइति ह्रस्वत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सप्तधामानिपरिच्यन्नमर्त्योदाशंदाशुपेसुकृतेमामहस्व ।

सुवीरेणरधिणाग्नेस्वाभुवायस्तआनट्समिधातंजुपस्व ॥ ३ ॥

सप्त । धामानि । परिच्यन् । अमर्त्यः । दाशत् । दाशुपे । सुकृते ।

ममहस्व । सुवीरेण । अधिणा । अग्ने । सुआभुवा । यः । ते ।

आनट् । समृद्धधा । तम् । जुपस्व ॥ ३ ॥

हे अग्ने सप्त सप्तसंख्याकानि धामानि स्थानानि पृथिव्यादिलोकात्मकानि परिच्यन्
परितो गच्छन् अमर्त्यः मरणधर्मरहितस्त्वं योजयमानः पुरोडाशादीनि हवींषि दाशत् प्रय-
च्छति तस्मै दाशुपे दत्तवते सुकृते सुष्टुयागं कृतवते ममहस्व अपेक्षितं धनं ददस्व मंहतिर्दा-
नकर्मा सुकर्मपापेत्यादिना सुपूर्वात्कृजोभूतेकाले क्रिप् । यश्च यजमानः समिधा समिन्धनसा-
धनेन इध्मेन हेअग्ने ते त्वां आनट् प्राप्नोति नशतिर्गतिकर्मा अस्माच्छान्दसोलङ् बहुलं छ-
न्दसीति शपोलुक् छन्दस्यपि दृश्यतइत्याडागमः अत्रोतेर्वाव्यत्ययेन अम् तं यजमानं सुवी-
रेण शोभनावीराः पुत्राः यस्य वीरवीर्यैर्चित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं तादृशेन स्वाभुवा सुष्टु आसम-
न्ताद्गृण्णुना रधिणा धनेन दातव्येन सार्धं जुपस्व ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितं हविष्मन्त ईळते सप्त वाजिनम् ।

शृण्वन्तं मग्निं घृतपृष्ठमुक्षणं पृणन्तं देवः पृणते सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरःस्थितम् । हविष्मन्तः । ईळते ।

सप्त । वाजिनम् । शृण्वन्तम् । अग्निम् । घृतपृष्ठम् । उक्षणम् ।

पृणन्तम् । देवम् । पृणते । सुवीर्यम् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य यागस्य केतुं प्रज्ञापकं प्रथमं सर्वेषु देवेषु मुख्यं प्रथमस्थानं वा पुरोहितं पुरतो-
हितकारिणं यद्वा पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि आहवनीयरूपेण निहितं पूर्वाधरेत्यादिना पूर्वशब्दा-
दस्तिः प्रत्ययः तत्सन्निभेन प्रकृतेः पुरादेशश्च तद्धितश्चासर्वविभक्तिरित्यव्ययसंज्ञायां पुरोव्य-
यमिति गतिसंज्ञा धाञः कर्मणि निष्ठा दधतोर्हिः ततः समासे गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्व-
रत्वं वाजिनं बलवन्तं अन्नवन्तं वा शृण्वन्तं अस्मत्स्तुतौः श्रोत्रेण जानन्तं घृतपृष्ठं दीप्तपृष्ठं दीप्तानं
उक्षणं यागद्वारेण वृष्टेः संभ्रकारं यद्वा सेचनसमर्थं युवानं पृणते हविर्भिः प्रीणयित्रे यजमानाय
पृणप्रीणने तौदादिकः शत्रुनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संपदा-
नावाच्चतुर्थी हविर्भिः प्रीणयन्तं यजमानं धनैः प्रीणयन्तं यद्वा पृणतिर्दानकर्मा हवींषि ददते
यजमानाय पृणन्तं धनानि प्रयच्छन्तं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं देवं द्योतमानं दानादिगुणयुक्तं
वा एवंगुणविशिष्टमग्निं हविष्मन्तः हविर्भिर्गुणैः सप्तहोतृप्रमुखाः वषट्कर्तारः ईळते स्तुवन्ति
ईदस्तुतौ आदादिकः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्वं दूतः प्रथमो वरेण्यः सहूयमानो अमृताय मत्स्व ।

त्वामंर्जयन् मरुतो दाशुर्गो गृहे त्वांस्तोमे निमृगवो विरुरुचुः ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । दूतः । प्रथमः । वरेण्यः । सहूयमानः । अमृताय । मत्स्व ।

त्वाम् । मर्जयन् । मरुतः । दाशुर्गः । गृहे । त्वाम् । स्तोमे निमृगः ।

भृगवः । वि । रुरुचुः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वं दूतोदेवानां दूतकर्मणि नियुक्तः प्रथमः मुख्यः प्रथितः प्रख्यातोवा वरेण्यः सं-
भजनीमश्नासि सत्वं अमृताय अमरणाय तदर्थं नोस्माभिराहूयमानः हविषा तर्प्यमाणोवा सन्
मत्स्व तृप्यस्व मदीहर्षे छान्दसोविकरणस्य लुक् । अपिच त्वां मध्यमस्थाने वैद्युतरूपेण वर्तमा-
नं मरुतः तत्रत्या देवगणाः मर्जयन् मार्जयन्ति अलंकुर्वन्ति तथा दाशुषः हवींषि दत्तवतोय-
जमानस्य गृहे स्तोमेभिः स्तोमैः स्तोत्रैः भृगवः भृगुगोत्राक्रपयः त्वां विरुरुचुः विशेषेण दीप-
यन्ति भृगुशब्दादुत्तरस्य तद्धितस्य अत्रिभृगुकृत्सेत्यादिना बहुषु लुक् रुरुचुः रुचदीप्तौ अ-
स्माच्छान्दसोलिङ् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इपँदुहन्सुदुषाँविश्वधायसंयज्ञप्रियेयजमानायसुक्रतो ।
अग्नेघृतस्रुस्त्रिक्तानिदीद्यंवर्तिर्यज्ञंपरियन्सुक्रतूयसे ॥ ६ ॥

इपँम् । दूहन् । सुदुषाँम् । विश्वधायसम् । यज्ञप्रिये ।
यजमानाय । सुक्रतो इति सुक्रतो । अग्ने । घृतस्रुः । त्रिः ।
क्तानि । दीद्यत् । वर्तिः । यज्ञम् । परियन् । सुक्रतूयसे ॥ ६ ॥

हेसुक्रतो सुकर्मन् शोभनपञ्चवाग्ने यज्ञप्रिये यज्ञैर्हविर्भिः देवान् प्रीणयित्रे यजमानाय
विश्वधायसं विश्वस्य सर्वस्य धारयित्रीं सुदुषां दोग्धुं सुशकां यज्ञरूपिणीं गां इपं इप्यमाणं
यागफलरूपं पयोदुहन् क्षारयन् तथा घृतस्रुः घृतेनाज्येन प्रस्तावः स्नातेरौणादिकः कुपत्ययः
यद्वा घृतोदीष्टः स्रुः सानुः समुच्छ्रितोज्वालासमूहोयस्य सतथोक्तः पदादिषु मांस्पृत्स्नुनामु-
पसंस्नानमिति सानुशब्दस्य स्रुभावः बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ईदृशः त्वं त्रिः त्रिवारमा-
वृत्तानि क्तानि सत्यभूतानि पृथिव्यादीनि त्रीणिस्थानानि यद्वा गार्हपत्यादीनि स्थानानि
दीद्यत् दीपयन् वर्तिः सर्वयज्ञगृहं सर्वं अनुष्ठीयमानं यागं च परियन् परितोगच्छन् तत्तद्यज्ञगृहं
तं तं यज्ञं च प्राप्नुवन् सुक्रतूयसे शोभनं क्रतुं यज्ञं आत्मनश्छसि यद्वा शोभनः क्रतुर्यस्यासौ
सुक्रतुर्यजमानः सद्वाचरसि समथा सम्यगनुष्ठाने प्रवर्तते एवं त्वमपि स्वयमेव यागस्य स-
म्यक् निष्पत्यर्थं प्रवर्तसे इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

त्वामिदस्याउपसोव्युष्टिपुद्गूतं कृण्वाना अयजन्तमानुषाः ।
त्वादेवामहयाय्यायवावधुराज्यमग्रे निमृजन्तो अध्वरे ॥ ७ ॥

त्वाम् । इत् । अस्याः । उपसः । विऽउष्टिपु । दूतम् । कृण्वानाः ।
अयजन्त । मानुषाः । त्वाम् । देवाः । महयाय्याय ।
वधुधुः । आज्यम् । अग्रे । निमृजन्तः । अध्वरे ॥ ७ ॥

अस्याः इदानीं दृश्यमानाया उपसः व्युष्टिपु विवासनेषु मन्त्राण्युक्तस्य हे अग्रे त्वामिव
त्वामेव देवानां दूतं कृण्वानाः कुर्वाणाः मानुषाः मनुष्याः अयजन्त यजन्ति सर्वदेवतात्मकं
त्वामेव यजन्तीत्यर्थः । तथा देवा अपि त्वां महयाय्याय पूजायै महपूजायां अस्मादौणादिको-
भावे आप्यः आत्मनः पूजार्थं वावृधुः वर्धयन्ति किंकुर्वन्तः अध्वरे ध्वरोहिंसानिमित्तः प्रत्य-
वायः तद्रहिते योगे आज्यं उपलक्षणमेतत् आज्योपलक्षितं सर्वं हविः निमृजन्तः त्वयि नि-
मार्जयन्तः प्रक्षिपन्त इत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नित्वा वसिष्ठा अहन्त वाजिनं गृणन्तो अग्रे विदधे पुवेधसः ।
रायस्पोपयजमानेषु धारय यूयं पातस्वस्तिभिः सदानः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नि । त्वा । वसिष्ठाः । अहन्त । वाजिनम् । गृणन्तः अग्रे ।
विदधेपु । वेधसः । रायः । पोपम् । यजमानेषु । धारय ।
यूयम् । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥ ८ ॥ ६ ॥

हे अग्रे विदधेषु विदन्त्यस्मिन् यष्टव्यान् देवानिति विदधायज्ञाः तेषु वेधसः कर्मणां
विधातारः गृणन्तः स्तुवन्तः वसिष्ठाः वसिष्ठपुत्राकूपयः वाजिनं अजवन्तं बलवन्तं वा त्वां न्य-
हन्त नितरामाह्वयन् अस्ताविपूर्वा । द्वेजोलुङ्गि निसमुपविश्योह इत्यात्मनेपदं आत्मनेपदेव न्य-
तरस्यामिति चैरडादेशः वसिष्ठशब्दाद्विहितस्यापत्तमार्थप्रत्ययस्य अविभक्त्युक्तत्वादिना चट्टपु

सुक् सत्त्वं यजमानेष्वस्मात् रायोधनस्य पोषं पुष्टिं धारय अवस्थापय ऊडिदमित्यादिना रे
शब्दात् षष्ठ्या उदात्तत्वं षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्त्वं । गतमन्यत् । एकस्मिन्नप्य-
ग्नौ पूजार्थं बहुवचनं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अयं वेन इत्यष्टचंमेकादशं सूक्तं भार्गवस्य वेनस्यार्थं त्रैष्टुभं वेनोदेवता । तथा चानुक्रान्तं—
अयं वेनो वै न्यमिति । प्रवर्ग्येभिष्टवे आद्यानुवक्तव्या । सूत्रितं च—सक्तेद्रप्सस्यायं वेनश्चोदयत्पृ-
श्निगर्भा इति । वैश्वदेवशस्त्रेष्वेषा धार्या । सूत्रितं च—तक्षत्रथमयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा इति ।

तेषां प्रथमा—

अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायूरजसो विमाने ।
इममपांसंगमे सूर्यस्य शिशुं न विप्राम् मतिर्भीरिहन्ति ॥ १ ॥
अयम् । वेनः । चोदयत् । पृश्निगर्भाः । ज्योतिः । जरायुः ।
रजसः । विमाने । इमम् । अपाम् । समङ्गमे । सूर्यस्य ।
शिशुम् । न । विप्राः । मतिर्भीः । रिहन्ति ॥ १ ॥

वेनः कान्तः एतत्संज्ञो मध्यमस्थानो देवः ज्योतिर्जरायुः ज्योतिर्घोतमानो मेघो जरा-
युः उदरे गर्भोऽयेन वेष्टितो वतिष्ठते तज्जरायु तदिव वेष्टको यस्य स तथोक्तः मेघमध्ये गर्भव-
द्वेष्टित इत्यर्थः विमाने विष्णीयन्ते निर्णीयन्ते स्मिन्नापदति विमानमन्तरिक्षं रजस्तडक्कस्य
निर्मातयन्तरिक्षे स्थितः सन् अयं वेनः पृश्निगर्भाः पृश्निरादित्यः तस्य गर्भभूताः यद्वा पृश्नयः स-
हो ज्वलवर्णाः सूर्यरश्मयः तेषां गर्भभूताः अन्तरिक्षस्था अपः चोदयत् पृथिवीं प्रतिमेष्यति
अपामुदकानां आन्तरिक्षाणां सूर्यस्य च संगमे संगमनेन्तरिक्षे स्थितं इमं वेनं विप्रामेधाविनः
स्त्वोत्तारः मतिभिः स्तुतिभिः रिहन्ति रिहतिरर्चतिकर्मा अर्चन्ति पूजयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः शि-
शुं न यथा बालं पुत्रं माता पित्राद्या बान्धवाः स्तुतिपदैरुपलभयन्ति तद्वत् ॥ १ ॥

तस्मिन्नेवाभिष्टवे सपुद्गादूर्ध्वमित्येषा । सूर्यवेहि—समुद्रादूर्ध्वमुदियति वेनो दप्सः समुद्रमभि
यजिगातीति ।

सैषा द्वितीया—

समुद्रादूर्भिमुदियतिवेनोभोजाः पृष्ठं हृतस्य दर्शि ।

ऋतस्य सानावधि विष्टपि भ्राट्समानं योनिं मभ्यनूपतवाः ॥ २ ॥

समुद्रात् । ऊर्भिम् । उत् । इयति । वेनः । नभः । भोजाः ।

पृष्ठम् । हृतस्य । दर्शि । ऋतस्य । सानौ । अर्धि ।

विष्टपि । भ्राट् । समानम् । योनिम् । अग्नि । अनूपत् । वाः ॥ २ ॥

समुद्रवत्पस्मादापइति समुद्रमन्तरिक्षं तस्मादूर्भे जलसमूहं अयं वेनः उदियति उद्गमयति अधः पातयतीत्यर्थः । कीदृशः नभोजाः नभस्याकाशेऽस्य इमं वेनमभिशब्दायन्ते नुस्तुतौ कुटादिः छान्दसोलुङ् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानं पूर्वीरभिवावशानास्तिष्ठन्वत्सस्य मातरः सनीळाः ।

ऋतस्य सानावधि चक्रमाणारिहन्ति मध्वोऽमृतस्य वाणीः ॥ ३ ॥

समानम् । पूर्वीः । अग्नि । वावशानाः । तिष्ठन् । वत्सस्य ।

मातरः । सनीळाः । ऋतस्य । सानौ । अर्धि । चक्रमाणाः ।

रिहन्ति । मध्वः । अमृतस्य । वाणीः ॥ ३ ॥

पूर्वीर्बिम्बाः समानं वेनस्यान्मनश्च साधारणं स्थानं प्राप्य अभिवावशानाः अभितः शब्दायमानाः यद्वातमेव वेनं अभिकामयमानाः वत्सस्य वत्सस्थानीयस्य वैद्युताग्नेर्मातरः मातृभूताः सनीळाः समाननिष्ठयाः एवं विधाआन्तरिक्षया आपः तिष्ठन् तिष्ठन्ति अपि च ऋतस्योदकस्य सानावधि सानौ समुच्छितेन्तरिक्षस्थाने चक्रमाणाः प्रवर्तमानाः मध्वः मधुरस्य अमृतस्योदकस्य वाणीः वाण्यः शब्दाः रिहन्ति इमं वेनं अर्चन्ति अलं कृवंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

जानन्तोऽनूपमं कपन्तु विप्रां मृगस्य घोषं महिषस्य हिग्मन् ।

ऋतेन यन्तोऽधिमिन्धुमस्थुर्विदहन्ध्रवोऽमृतानि नाम ॥ ४ ॥

जानन्तः । रूपम् । अरुपन्त । विप्राः । मृगस्य । घोषम् । महिषस्य ।
हि । गमन् । ऋतेन । यन्तः । अधि । सिन्धुम् । अस्थुः ।
विदत् । गन्धर्वः । अमृतानि । नाम ॥ ४ ॥

विपाः मेधाविनः स्तोतारः अस्य वेनस्य रूपं जानन्तः अरुपन्त स्तुवन्ति रूपतिः स्तुतिक
र्मा कथमस्य रूपं जानन्तीत्यत आह मृगस्य अन्वेषणीयस्य महिषस्य महन्नामैतत् महतोवेनस्य
घोषं गर्जितलक्षणं मेघस्थं शब्दं द्वियस्मात् गमन् अभिगच्छन्ति अतस्तदीयं रूपं जानन्तीत्यर्थः ।
गमेच्छान्दसे लङि बहुलं छन्दसीति शपोलुक् गमहनेत्युपधातोः बहुलं छन्दस्यमाङ्गयोगेपी
त्यहभावः । अपिच ऋतेन सत्यभूतेन स्तोत्रेण यज्ञेन वा यन्तस्तं वेनंगच्छन्तः प्रामुद्यन्तः जनाः
सिन्धुं स्पन्दनशीलं जलसमूहं अध्यस्थुः अधितिष्ठन्ति तेषां सवेनोवृष्टिं करोतीत्यर्थः । तत्र किं
कारणं इति चेत् यतोयं गंधर्वः गवामुदकानां धर्तावेनः अमृतानि अमरणहेतुभूतानि नाम उदकना
मैतत् नमनशीलान्युदकानि विदत् वेद जानाति तस्य वशेवर्तन्त इत्यर्थः अतः तद्भक्तानां वृष्टिः
सुलभा ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

अप्सराजारमुपसिष्मियाणा योपा विभर्ति परमेव्योमन् ।

चरन्प्रियस्य योनिषु प्रियः सन्त्सीदत्पक्षे हि रण्यये सवेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सराः । जारम् । उपसिष्मियाणा । योपा । विभर्ति ।

परमे । विद्व्योमन् । चरन् । प्रियस्य । योनिषु । प्रियः । सन् । सीदत् ।

पक्षे । हि रण्यये । सः । वेनः ॥ ५ ॥ ७ ॥

अप्सरा अपां सारयित्री अप्सु क्रीडार्थं सरन्तीवा उपसिष्मियाणा कान्तसमीपमुपग-
त्य ईषद्वसन्ती स्मिद्ध ईषद्वसने छान्दसोऽलिट् तस्य लिटः कानज्वेति कानच् ईदृशी योपा स्त्री
विद्युद्रूपा जारं अपां जारयितारं यद्वा जारउपपतिः स इव प्रियं इमं वेनं परमेव रक्तटे व्योमन्
व्योमनि अन्तरिक्षे विभर्ति पोषयति धारयति वा यथा काचिद् रूपवती योपिद् जारमुपगम्य
ईषद्वसन्ती तं निर्जेने स्थले पुष्पाति तद्वत् अनेन वेनेन विद्युद्रूपत इत्यर्थः प्रियस्यास्य वेनस्य
योनिषु स्थानेषु चरन् विद्युद्रूपा योपि चरति गच्छति अभिसारिकावत्स्वयमेव गच्छति सच

वेनः प्रियः अस्याः अनुकूलतमः सन् हिरण्यये हिरण्यये हिरण्ययवद्भास्वरे हितरमणीयरूपेवा पक्षे आत्मनः पक्षभूते मेवे सीदत् सीदति तया सहोपविशति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तमोऽवर्गः ॥ ७ ॥

अभिष्टवे नाकेऽमुपर्णमित्येषा । सूत्रित्वं—नाकेऽमुपर्णमुपयत्पतन्तमिति समाप्य प्रणवेनोपविशेदिति ।

सैषा पृथी—

नाकेऽमुपर्णमुपयत्पतन्तं हृदा वेनन्तो अम्यचक्षत त्वा ।
हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम् ॥ ६ ॥

नाके । सुऽपर्णम् । उप । यत् । पतन्तम् । हृदा ।
वेनन्तः । अजि । अचक्षत । त्वा । हिरण्यऽपक्षम् । वरुणस्य ।
दूतम् । यमस्य । योनौ । शकुनम् । भुरण्युम् ॥ ६ ॥

हे वेन त्वा त्वां हृदा हृदयेन मनसा वेनन्तः कामयमानाः स्तोतारः नाकेऽन्तरिक्षे यद्यदा अक्षयचक्षत अभिपश्यन्ति यदानीं त्वं उपागच्छसीति शेषः । कथं भूतं सुपर्णं शोभनपतनं पतन्तं अन्तरिक्षे गच्छन्तं हिरण्यपक्षं हिरण्ययाख्यां पक्षाभ्यां उपेतं वरुणस्य जलाभिमानिनो देवस्य दूतं चारं यमस्य नियामकस्य वैद्युताग्रे योनौ स्थानेऽन्तरिक्षे शकुनं पक्षिरूपेण वर्तमानं भुरण्युं भवति यदा वृष्टिप्रदानादिना सर्वस्य जगतः पोषकं भुरणधारणपोषणयोः कंङ्कादिः अस्मादौणादिकउपस्थयः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

ऊर्ध्वो गन्धर्वो अधिनाके अस्थात्प्रत्यङ् चित्रा विभ्रदस्यायुधानि ।
वसानो अर्त्कं सुरभिर्दुरो कं स्वर्णं नाम जनत प्रियाणि ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वः । गन्धर्वः । अधि । नाके । अस्थात् । प्रत्यङ् ।
चित्रा । विभ्रत् । अस्य । आयुधानि । वसानः । अर्त्कम् ।
सुरभिम् । दुरो । कम् । स्वः । न । नाम । जनत । प्रियाणि ॥ ७ ॥

ऊर्ध्वः उपरिदेशे वर्तमानः गंधर्वः गवामुदकानां धर्ता गविगंधर्वजोवइति गोशब्दोपपदात्
धृज्धारण इत्यस्माद्वप्रत्ययः उपपदस्य गंभावश्च ईदृशोवेनः प्रत्यङ् अस्मत्प्रत्ययचनः अभिमुखः
सन् नाकेधि अन्तरिक्षे अस्थात् तिष्ठति किं कुर्वन् अस्य आत्मनः स्वभूतानि चित्रा चित्राणि
चायनीयान्याश्चर्यभूतानि वा आयुधानि बिभ्रत् धारयन् । बिभ्रतेः शतरि भ्रजामिदित्यङ्पा-
सस्येत्वं नाङ्यस्ताच्छतुरितिनुमप्रतिषेधः अङ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं । तथा सुरभिं शोभनं
आत्कं आत्मीयं व्याप्तं रूपं वसानः सर्वज्ञाच्छादयन् किमर्थदृशेदर्शनार्थं दृशेदित्येचेति
केप्रत्ययान्तोनिपात्यते कर्मितिपूरणः । तत्र दृष्टान्तः—स्वर्णं स्वः शोभनारणआदित्यः समथात्मीयं
रूपं दर्शनाय सर्वज्ञाच्छादयति तद्वत् तदनन्तरं नाम नामानि नमनशीलान्युदकानि प्रिया-
णि सर्वेषामनुकूलानि जनत जनयति वृष्टिमुत्पादयतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

प्रवर्येभिष्टवे द्रप्सःसमुद्रमित्येषा । सूत्रित्वंच—द्रप्सःसमुद्रमभियजिगाति सखेसखाय-
मङ्गाववृत्स्वेति ।

सैपाष्टमी—

द्रप्सःसमुद्रमभियजिगातिपश्यन्गृध्रस्यचक्षसाविधर्मन् ।

भानुःशुक्रेणशोचिपाचकानस्तृतीयैचक्रेरजसिप्रियाणि ॥८॥८॥

द्रप्सः । समुद्रम् । अभि । यत् । जिगाति । पश्यन् ।

गृध्रस्य । चक्षसा । विधर्मन् । भानुः । शुक्रेण ।

शोचिपा । चकानः । तृतीयै । चक्रे । रजसि । प्रियाणि ॥ ८ ॥ ८ ॥

विधर्मन् विधर्मणि विधारकेन्तरिक्षे स्थितः द्रप्सः द्रवणशीलः यद्वा द्रप्साउदकचिदंशः
तद्वान् अर्शआदित्वादच् गृध्रस्य गृधोरसानभिकांक्षतः सूर्यस्य चक्षसा तेजसा पश्यन् प्रका-
शमानोवेनः मयदा समुद्रं समुन्दनशीलं मेघं अभिजिगाति अभिगच्छति तदानीं भानुः सूर्यः
शुक्रेण शुभ्रेण शोचिपा तेजसा तृतीयेरजसि लोके चकानो दीप्यमानः प्रियाणि सर्वेषामभी-
धानि उदकानि चक्रे करोति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इमंनोअग्रइति नवर्चं द्वादशसूक्तं द्विवीयाद्याभिस्त्विसृभिः अग्निर्ऋषिर्भूत्वा स्वात्मानं देवतारूपेणास्तौव अतस्तासां सएवऋषिः देवताच शिष्टाभिरग्निवरुणसोमा अस्तुवन् अतस्तासां षण्णां तेऋषयः आद्याग्नेयी नवमीन्द्रदेवत्या शिष्टास्तु चतसृषु लिङ्गोक्तदेवता सप्तमीजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमंनोनवैन्द्र्युत्तमानिहवोग्निवरुणसोमानामाद्याग्नेयी-तिस्रश्चाग्नेरात्मस्तवः शिष्टा यथानिपातं सप्तमीजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

इमंनोअग्रउपयज्ञमेहिपञ्चयामंत्रिवृतंसप्ततन्तुम् ।
असोहव्यवाकृतनःपुरोगाज्योगेवदीर्घन्तमआशयिष्ठाः ॥ १ ॥

इमम् । नः । अग्ने । उप । यज्ञम् । आ । इहि । पञ्चयामम् ।
त्रिवृतम् । सप्ततन्तुम् । असः । हव्यवाद् । उत । नः ।
पुरःङ्गाः । ज्योक् । एव । दीर्घम् । तमः । आ । आशयिष्ठाः ॥ १ ॥

भ्रातृषु हविर्वहनेषु मृतेषु मरणभीत्या कृतपलायनं गुहायां निगूढमग्निं अग्न्याद्याः सृ-
क्तद्वष्टारऋषयः अनया आह्वयन् हे अग्ने नोस्माकं इमं यज्ञं उपैहि उपागच्छ प्रामुहि माप-
लायिष्ठाः कीदृशं पञ्चयामं यजमानपञ्चमैर्ऋत्विग्भिः नियमितं यद्वा धानाकरंभादिभिः पं-
चभिर्हविर्भिः पञ्चभिः प्रयज्ञैर्वापातं त्रिवृतं पाकयज्ञहविर्यज्ञसोमयज्ञभेदेन सवनत्रयात्म-
नावा त्रिगुणं सप्ततन्तुं सप्ततन्तवस्तनितारः कर्मणां विस्वारपितारोहोवाद्याः सप्तवपद्वक्ता-
रः यस्य यद्वा अग्निष्टोमोत्पग्निष्टोमउक्थयः षोडशी वाजपेयोविरात्रोमोर्वापइति सप्तधा
विस्तीर्यमाणं ईदृशं यज्ञमुपगत्यचानन्तरं नोस्माकं हव्यवाद् हव्यानां हविषां वोढा असः
भव अस्तेर्लेच्यडागमः । उवापिच नोस्माकं पुरोगाः पुरतो गन्ता भव जनसनत्वनक्रमगमो-
विट् विद्वनोरनुनासिकस्यादित्यात्वं ज्योक् चिरकालमेव अस्मान् परित्यज्य दीर्घं तमः महद-
न्धकारं गुहायां आशयिष्ठाः आस्थाय शयनमकार्षीः इत ऊर्ध्वं तस्मात् स्थानात् अस्मा-
नागच्छेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अदेवाद्देवः प्रचता गुहा यन् प्रपश्यमानो अमृतत्वमेमि ।
शिवं यत्सन्तमशिवो जहामि स्वात्सख्यादरणीं नाभिमेमि ॥ २ ॥

अदेवात् । देवः । प्रचता । गुहा । यन् । प्रपश्यमानः ।
अमृतत्वम् । एमि । शिवम् । यत् । सन्तम् । अशिवः । जहामि ।
स्वात् । सख्यात् । अरणीम् । नाभिम् । एमि ॥ २ ॥

अदेवाददेवनशीलात् गुहा गुहायां वर्तमानात् सुपांसुलुगितिसप्तम्यालुक् प्रचता देवानां
प्रयाचनेन हेतुना यन् निर्गच्छन् देवोदेवनशीलोहं प्रपश्यमानः देवैर्मदर्थं कल्पितं प्रयाजा-
नुयाजादिलक्षणं हविर्भागं प्रपश्यमानः निरीक्षमाणः सन् अमृतत्वमेमि मरणधर्मराहित्यं देवत्वं
प्राप्नोमि द्यौर्गर्भस्य येनात्मनेपदं हविर्वहनाद्भूतः पलायितः अवादिपुस्त्यानेषु निगूढः पुनर्देवैर्ह-
विर्वहनाय प्रार्थ्यमानः तेदैतेन हविषा अहं देवत्वं प्राप्तवानस्मीत्यर्थः । यद्यप्यहं गुहातो निर्ग-
त्य प्रकाशमानः सन् शोभनं यज्ञं निर्वर्तयामि तथापि शिवं शोभनं संतं भवन्तं यज्ञं अशि-
वः अशोभनरूपः अमकाशमानः सन् यद्यस्मिन् समाप्तिकाले जहामि परित्यजामि तदानीं
नाभिं नहनशीलां बंधनशीलामरणीं अव्यत्यमेव स्वात् सख्यात् आत्मीयात् सखित्वात्
चिरकालमव्यत्यपोहं तत्र न्यवात्समिति स्नेहवशात् एमि प्राप्नोमि ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पश्यन् अन्यस्या अतिथिं वयायां ऋतस्य धाम विमिमे पुरूणि ।
शंसामि पित्रे असुराय शेवं मयज्ञियाद्यज्ञियं भागमेमि ॥ ३ ॥

पश्यन् । अन्यस्याः । अतिथिम् । वयायां । ऋतस्य ।
धाम । वि । मिमे । पुरूणि । शंसामि । पित्रे । असुराय ।
शेवंम् । अयज्ञियात् । यज्ञियम् । भागम् । एमि ॥ ३ ॥

ममस्थानभूता या पृथिवी ततोऽन्यस्याः वयाया गन्तव्यायाः दिवः संबन्धिनं अतिथिं
सततगामिनं सूर्यं पश्यन् जानन् सूर्यस्य गतिमनुसृत्य वसन्तादिकांते ऋतस्य यज्ञस्य धाम
धामानि शरीराणि पुरुषाणि बहूनि विमिमे निर्मिमे निष्पाद्यामि । ततः पित्रे पितृभूताय
द्युलोकवर्तिने देवजनाय असुराय शत्रुकुशलाय शेवं सुखमुद्दिश्य होताभूत्वा अहं उक्था-
नि शंसामि यतएवं तस्मात् कारणात् अयज्ञियाद्यज्ञानर्हात् प्रदेशात् निर्गत्य यज्ञियं यज्ञार्हं
वेदिलक्षणं भूभागं हविलक्षणं वा एमि प्रामोमि । यज्ञशब्दादर्थं यज्ञविष्ण्यां घस्रत्राविति
घप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ब॒ह्वीःस॒माअ॒कर॒मन्तर॑स्मिन्निन्द्रं॑ वृ॒णानः॑ पि॒तरं॑ ज॒हामि॑ ।
अ॒ग्निःसो॒मोव॑रु॒णस्तेच्य॑वन्तेप॒र्याव॑र्त्त॒र्षांघ्न॑तद॒वाभ्या॑यन् ॥ ४ ॥

ब॒ह्वीः । स॒माः । अ॒कर॒म् । अ॒न्तः । अ॒स्मिन् । इन्द्रं॑ । वृ॒णानः ।
पि॒तरं॑ । ज॒हामि॑ । अ॒ग्निः । सोमः॑ । व॑रु॒णः । ते । च्य॑वन्ते ।
प॒रिऽआ॒वर्त्त॑ । रा॒ष्ट्रम् । तत् । अ॒वामि॑ । आ॒हयन् ॥ ४ ॥

अस्मिन्वेदिलक्षणस्थाने बह्वीःसमाः बहून्वत्सरान् अकरमकार्षं चिरकालं न्यवात्सं
तत्र इन्द्रं वृणानः संभजमानः पितरं उत्पादकं अरण्यात्मकं जहामि परित्यजामि । यदात्वं
देवेभ्यो निर्गत्य गुहायां निगूढः तदा ते देवाः अग्निः सोमो वरुणश्च्यवन्ते राष्ट्रात् प्रच्युता
अभवन् एकस्याप्यग्नेः हविर्वोद्धत्वरूपेण देवतात्मना च पृथक्कात्परोक्षनिर्देशः आयन् पुनराग-
च्छन् अहं यद्वाष्ट्रं असुरैरपहतं पर्यावर्त्तं पर्यावर्त्तमानं मदभिमुखं पुनरावर्तमानं तद्वाष्ट्रं राज्यं
यज्ञभूमिं अवामि असुरेभ्योरक्षामि । पर्यावर्त्तं उपसृष्टाद्द्वेतेः अन्येभ्योऽपि दृश्यन्त इति विचु-
रात्सत्येति नियमात् संयोगात्सत्येति लोपाभावः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

नि॒र्माया॑त्त्ये॒असुरा॑अ॒भूव॑न्त्वंच॒मावरु॑णका॒मया॑से ।
ऋ॒तेन॑राज॒न्नृत्तं॑ वि॒विञ्च॑न्म॒मरा॑ष्ट्रस्याधि॒पत्य॑मोहि ॥ ५ ॥ १ ॥

निःस॒मा॒याः । ऊँ इति । त्थे । अ॒सुराः । अ॒भू॒वन् । त्वम् । च॒ । मा॒ ।
 व॒रु॒ण॒ । का॒म॒या॒से । ऋ॒तेन॑ । रा॒ज॒न् । अ॒नृत॑म् । वि॒द्वि॒ञ्च॒न् ।
 म॒म॑ । रा॒ष्ट्र॒स्य॑ । आ॒धि॒प॒त्यम् । आ । इ॒ति ॥ ५ ॥ ९ ॥

त्थे ते असुराः मध्यन्नावागतेसति निर्मायाः मायारहिताः अभूवन् आहुर्यः सर्वामायाः
 मयादग्धाः आसन्नित्यर्थः हे वरुण त्वं च अयं चशब्दश्चेदर्थवर्तमानश्चणिनिपातान्तरं अने-
 नयुक्तत्वात् कामयासेइति तिङ्विभक्तेः निपातैर्यद्यदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः हे वरुण
 त्वंचेत् माकामयासे माकामयेथाः तर्हि हे राजन् ईश्वर ऋतेनसत्येन अस्मदीयेन कर्मणा अ-
 नृतमसत्यभूतं मायामयं आसुरं चरित्रं विविचन् पृथक्कुर्वन् अपसारयन् ममराष्ट्रस्य मया
 यत्साधितं राज्यं तस्याधिपत्यं अधिपतित्वं ईश्वरत्वं एहि प्राप्नुहि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पष्ठे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ पठौ—

इ॒दं॒स्व॒रि॒दि॒मि॒दा॒स॒वा॒म॒म॒यं॒प्र॒का॒श॒उ॒र्व॒न्त॒रि॒क्ष॒म् ।
 ह॒ना॒व॒वृ॒त्रा॒नि॒रे॒हि॒सो॒म॒ह॒वि॒ष्टा॒स॒न्त॒ह॒वि॒पा॒य॒जाम ॥ ६ ॥

इ॒दम् । स्वः । इ॒दम् । इ॒त् । आ॒स॒ । वा॒मम् । अ॒यम् । प्र॒का॒शः ।
 उ॒रु । अ॒न्त॒रि॒क्षम् । ह॒ना॒व । वृ॒त्रम् । निः॒ऽए॒हि॑ । सो॒म॒ ।
 ह॒विः । त्वा॒ । स॒न्त॑म् । ह॒वि॒पा॑ । य॒जाम॒ ॥ ६ ॥

इयमृगमेवैरुणस्यवा वाक्यं हे सोम इदं स्वः अयं सुलोकः यद्वा अयं शोभनारणः
 सूर्यः इदमित् इदमेव वामं वननीयं आस बभूव । इदंशब्देन प्रकृतं स्वः परावृश्यते अयंच
 प्रकाशः प्रकाशस्याधारभूतः उरु विस्तीर्णं इदमन्तरिक्षं हे सोम एतत्सर्वं पश्य अतएवास्मिन्
 समये आवां वृत्रं हनाव हिनव तदर्थं निरेहि निष्कम्प्य आगच्छ हविः संतं तदारूपेण
 हविर्भवन्तं देवतात्मानं त्वां हविषा चरुपुरोडाशादिना वयं यजाम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

क॒विःक॑वि॒त्वादि॒वि॒रूप॑मा॒संज॑दप्र॒भू॒तीव॑रु॒णो॒नि॒रपः॑सृ॒जत् ।
 क्षे॒मं॑रु॒ण्वाना॑ज॒न॒यो॒निसि॒न्ध॒वस्ता॑अ॒स्य॒वर्ण॑शु॒चयो॑भरि॒श्रति ॥ ७ ॥

क॒विः । क॒वि॒इ॒त्वा । दि॒वि । रू॒पम् । आ । अ॒स॒ज॒त् । अ॒प्र॒भू॒ती ।
वरु॑णः । निः । अ॒पः । स॒ज॒त् । क्षे॒मम् । रु॒ण्वा॒नाः । ज॒न॒यः । न ।
सि॒न्ध॒वः । ताः । अ॒स्य॒ । वर्ण॑म् । शु॒च॒यः । भ॒रि॒भ्र॒ति ॥ ७ ॥

कविः कान्तदर्शी मित्रः कवित्वा कवित्वेन सुपांसुलुगिति तृतीयाया आकारः कान्तदर्श-
नेन दिवि द्युलोके रूपमात्मोयं तेजः आसजत् आसक्तं करोति । पञ्जसंगे अस्माह्मिदिशपिदंशसं
जष्वजंशपीतिनलोपः अमभूती अमभूत्या सुपांसुलुगितितृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । अमभूष्णु
ना अल्पेनैव यत्नेन वरुणोमेवादपोनिःसृजत् निरगमयत् वरुणेन विसृष्टास्ता आपः सिन्धवः
स्यन्दनशीलानघोभूत्वा जनयोन जायाइव यथा जायाः पर्युः क्षेमकारिण्योभवन्ति तथा क्षेमं
रुणवानाः जगतोरक्षणं कुर्वाणाः शुचयः शुद्धाः दीप्यमानावा अस्य वरुणस्य वर्णं शुक्लं भा-
स्वरूपं भरिभ्रति भर्शविभ्रति धारयन्ति । दाधत्यादिसूत्रे भरिभ्रदितिनिपातनाद्विभ्रतेयं इन्द्रुकि
अभ्यासस्मजत्वाभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ता॒अ॒स्य॒ज्येष्ठ॑मिन्द्रि॒यं स॑च॒न्ते ता॑ ई॒माक्षे॑ति स्व॒धया॑ म॒द॒न्तीः ।
ता॑ ई॒विशो॑न॒राजा॑नं वृ॒णाना॑ वी॒भ्रत्सु॒वो अ॒पं वृ॒त्राद॑तिष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः । अ॒स्य॒ । ज्येष्ठ॑म् । इन्द्रि॒यम् । स॒च॒न्ते । ताः । ई॒म् । आ ।
क्षे॒ति । स्व॒धया॑ । म॒द॒न्तीः । ताः । ई॒म् । वि॒शः । न । राजा॑नम् ।
वृ॒णानाः । वी॒भ्रत्सु॒वः । अ॒पं । वृ॒त्रात् । अ॒ति॒ष्ठन् ॥ ८ ॥

ताः पूर्वोक्ता वृष्टा आपः अस्य वरुणस्य ज्येष्ठं वृद्धतममिन्द्रियं वीर्यं सचन्ते सप्तवय-
न्ति संभजन्ते धारयन्तीत्यर्थः । आपोवरुणस्यपद्वयआसन् इति श्रुतेः । स्वधया अन्ननमित्तव
हविर्लक्षणेनानेन मदन्तीः मादन्तीः यद्वा वीसायुत्सादनद्वारेण हविषा मादयन्तीस्ता आपः ई
अयं वरुणः आक्षेति अभिगच्छति । क्षिनिवासगत्योः छान्दसो विकरणस्य लुक् ताश्च ईमेनं
वरुणं विशोन विशः प्रजा यथा राजानं स्वायिनं संभजन्ते । तथा वृणानाः संभजमानाः वी-

भस्त्वः भयेन कंपमानाः यद्वा बद्धाः वृत्रेणावृताः सत्यः तस्मिन्हृतेसति तस्माद्दृत्रादपातिष्ठन्
अपक्रम्य तत्रतत्रावतिष्ठते बध्वंघने इत्यस्मात् मानवधदानशान्त्यदितिसन् अश्मासस्यच
दीर्घः सनाशंसभिक्षउरित्युपत्ययः । जस्तिछान्दसउवडादेशः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

वीभत्सूनांसयुजंहंसमाहुरपां दिव्यानां स्रव्ये चरन्तम् ।

अनुष्टुभमनुचर्चूर्यमाणमिन्द्रं निचिक्युः कवयो मनीषा ॥ १॥१०॥

वीभत्सूनाम् । स्रयुजम् । हंसम् । आहुः । अपाम् । दिव्यानाम् ।

स्रव्ये । चरन्तम् । अनुष्टुभम् । अनु । चर्चूर्यमाणम् ।

इन्द्रम् । नि । चिक्युः । कवयः । मनीषा ॥ १ ॥ १० ॥

वीभत्सूनां कंपमानावयवानां यद्वा भयेन बद्धानां हन्ति गच्छतीति हंसः सूर्यः । तं सयुजं
सत्त्वापमाहुः ब्रह्मवादिनः कथयन्ति । एतदेवाह दिव्यानां दिविभवानां अन्तरिक्षपाणां अपां
स्रव्ये सखिखेचरन्तं वर्तमानं अनुष्टुभं अनुस्तोभनीयं स्तोत्रव्यं यद्वा अनुष्टुप्शब्देन तत्संब-
न्धोयागः स्तुतिर्वालक्ष्यते अनुष्टुप् संघर्षं यागं अनुष्टुप् छन्दसायुक्तं स्तुतिविशेषं वा अनुलक्ष्य
चर्चूर्यमाणं पुनः पुनश्चरन्तं गच्छन्तं चरतेर्यङि उत्तरस्थातइत्यश्यासादुत्तरस्याकारस्योत्वं च-
रफलोश्चेतिनुकिमाशेष्ययेनाश्मासस्यरुगागमः एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं कवयः क्रान्तदर्शिनक-
वयः मनीषा मनीषया स्तुत्या निचिक्युः पूजयन्ति यद्वा मनीषया बुध्या निचिक्युः जानन्ति
मनीषाशब्दानृतीयायाः सुषां सुलुगितिलुक् चायूपूजानिशामनमोरित्यस्माच्छान्दसेलिटि चायः-
कीतिप्रकृतेः कीभावः एरनेकाचइतियण् ॥ १ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहमित्यष्टर्च त्रयोदशसंस्कं अंशणस्य महर्षेर्दुहिता वाङ्मात्री ब्रह्मविदुषो स्वात्मानमस्तौ-
त् अतः सा कपिः सच्चित्सुखात्मकः सर्वगतः परमात्मादेवता तेनहि एषा तादात्म्यमनुभवन्ती
सर्वजगद्रूपेण सर्वस्याधिष्ठानत्वेनचाहमेव सर्वभवामीति स्वात्मानंस्तौति द्वितीयाजगती शिष्टाः
सप्तनिष्ठुभः । तथाचानुक्रान्तं—अहमष्टौवागंभणीतुष्टावात्मानं द्वितीयाजगतीति । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अ॒हंरु॒द्रेभिर्वसु॑भिश्चराम्य॒हमा॑दित्यैरु॒तवि॒श्वदे॒वैः ।

अ॒हंमि॒त्रावरु॑णो॒भावि॑मर्म्य॒हमिन्द्रा॑ग्नीअ॒हम॑श्विनो॒भा ॥ १ ॥

अ॒हम् । रु॒द्रेभिः । वसु॑भिः । च॒रामि॒ । अ॒हम् । आ॒दित्यैः ।

उ॒त । वि॒श्वदे॒वैः । अ॒हम् । मि॒त्रावरु॑णा । उ॒भा । वि॒भ्रमि॒ ।

अ॒हम् । इन्द्रा॑ग्नी इति । अ॒हम् । अ॒श्विना॑ । उ॒भा ॥ १ ॥

अहं सूक्तस्यद्रष्ट्रीवाक् आभूणी यद्वलजगत्कारणं तद्रूपाभवन्ती रुद्रेभिः रुद्रैः एकादश-
भिः इत्थं भावेतृतीया तदात्मना चरामि एवं वसुभिर्गित्यादौ तत्तदात्मनाचरामीतियोग्यं । एवं च
मित्रावरुणेत्यत्र सुषांसुलुगिति द्वितीयायाआकारः उभोभावहमेव ब्रह्मीभूदा विभ्रमि धारया-
मि इन्द्राग्नी अप्यहमेव धारयामि उभोभावश्विनाश्विनावप्यहमेव धारयामि मयिहि सर्वं ज-
गत् शुक्तौ रजतमिवाध्यस्तं सदृश्यते मायाच जगदाकारेण विवर्तते तादृश्या मायया आधार-
त्वेन असंगस्यापि ब्रह्मणउक्तस्य सर्वस्योत्पत्तिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒हंसोम॑माह्नसंविभर्म्य॒हंत्वष्टा॑रमु॒तपू॒षणं॑भग॒म् ।

अ॒हं द॒धामि॒द्रवि॑णंह॒विष्मते॑सु॒प्राव्ये॑यज॒मानाय॑सु॒न्वते ॥ २ ॥

अ॒हम् । सोम॑म् । आ॒ह्नसं॑म् । वि॒भ्रमि॒ । अ॒हम् । त्वष्टा॑रम् ।

उ॒त । पू॒षणं॑म् । भग॒म् । अ॒हम् । द॒धामि॒ । द्रवि॑णम् ।

ह॒विष्मते॑ । सु॒प्र॒व्ये॑ । यज॒मानाय॑ । सु॒न्वते ॥ २ ॥

आह्नसं आह्नन्तव्यं अभिषोतव्यं सोमं यद्वा शत्रूणामाह्नन्तारं दिवि वर्तमानं देवता-
त्मानं सोमं अहमेव विभ्रमि तथा त्वष्टारं उतापिच पूषणं भगं च अहमेवविभ्रमि तथा हविष्मते
हविर्भिर्युक्ताय सुप्राव्ये शोभनं हविः देवानां प्रापयित्रे वर्षयित्रे अवसेत्स्पर्णार्थाद्वितृस्तृत्तंविभ्य-
ईरितीकारः प्रत्ययः चतुर्थ्येकवचने यणिउदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितोनुदात्तस्येतिपुःस्व-
रितत्वं सुन्वते सोमाभिषवंकुर्वते शत्रुनुषइति चतुर्थ्याउदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय द्रवि-

णं धनं यागफलरूपं अहमेव धारयामि एतच्च ब्रह्मणः फलदातृत्वं फलमतउपपत्तेरित्यधि-
करणे भगवताभाष्यकारेण समर्थितं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒हं॒राष्ट्री॑संगम॒नीव॒सूनां॑जि॒कितु॒पीप्र॒थमा॒यज्ञि॒याना॑म् ।
तां॑मा॒दिवा॒व्यद॒धुःपुरु॒त्राभूरि॑स्थात्रांभू॒यवि॑शय॒न्तीम् ॥ ३ ॥
अ॒हम् । रा॒ष्ट्री । स॒म्गम॑नी । व॒सूना॑म् । चि॒कितु॒पी । प्र॒थमा॑ ।
य॒ज्ञिया॑नाम् । ता॒म् । मा । दे॒वाः । वि । अ॒दधुः । पुरु॒त्रा ।
भूरि॑स्थात्राम् । भूरि॑ । आ॒श्वे॒शय॑न्तीम् ॥ ३ ॥

अहं राष्ट्री ईश्वरनामैतत् सर्वस्य जगत् ईश्वरी तथा वसूनां धनानां संगमनी संगम-
यित्री उपासकानां प्रापयित्री चिकितुपी यस्ताक्षात्कर्तव्यं परंब्रह्म तत्तज्ज्ञानवती स्वात्मतया
साक्षात्कृतवती अतएव यज्ञियानां यज्ञार्हाणां प्रथमा मुख्या यैवं गुणविशिष्टाहं तां मां भू-
रिस्थात्रां बहुभावेन प्रपंचात्मनावतिष्ठमानां भूरि भूरीणि बहूनि भूतजातानि आवेशयन्तीं
जीवभावेन आत्मानं प्रवेशयन्तीं ईदृशीं मां पुरुत्रा बहुषु देशेषु व्यदधुः देवाः विदधति कुर्व-
न्ति उक्तप्रकारेण विश्वरूपेणावस्थानात् यद्यत्कुर्वन्ति तत्सर्वं मामेव कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

मया॒सोअ॒नम॑न्ति॒योवि॒पश्य॑न्ति॒यःप्रा॑णित्ति॒यई॒शृणो॑त्यु॒क्तम् ।
अ॒मन्त॑वो॒मान्त॑उ॒पक्षि॑यन्ति॒श्रुधि॑श्रुतः॒श्रद्धि॑वंत॑व॒दामि ॥ ४ ॥
मया॑ । सः । अ॒नम् । अ॒त्ति । यः । वि॒पश्य॑न्ति । यः । प्रा॑णिति ।
यः । ई॒म् । शृ॒णोति॑ । उ॒क्तम् । अ॒मन्त॑वः । मा॒म् । ते । उ॒प ।
क्षि॒यन्ति॑ । श्रु॒धि । श्रु॒त । श्र॒द्धि॒वम् । ते । व॒दामि ॥ ४ ॥

योअनमन्ति सञ्ज्ञोक्तृशक्तिरूपया मयैवानमन्ति यश्च विपश्यति आलोकयतीत्यर्थः ।
यश्च प्राणिति श्वासोच्छ्वासादि व्यापारं करोति सोऽपि मयैव यश्चोक्तं शृणोति श्रुश्रवणे श्रुतः
श्रुचेतिश्रुधातोःश्रुभावः यईदृशीमन्तर्यामिरूपेणस्थितां मां न जानन्ति ते अमन्तवः अमन्य-

मानाः अजानन्तः उपक्षिपन्ति उपक्षीणाः संसारेण हीनाभवन्ति । मनैरोणादिकः तु प्रत्ययः नञ्समासे व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वं यद्वा भावे तु प्रत्ययः ततो बहुव्रीहौ नञ्सुष्ठ्यामित्युत्तरपदान्तो-
दात्तत्वं माममन्तवः मद्रिपयज्ञानरहिता इत्यर्थः हे श्रुत विश्रुत सखे भुवि मया वक्ष्यमाणं शृणु
छान्दसो विकरणस्य लुक् श्रुशृणुपृरुवृक्ष्यइति हेभिर्भावः किं तदश्रोतव्यं श्रद्धिर्बुध्निः श्रद्धिः श्रद्धा
तया युक्तं श्रद्धायत्नेन लभ्यमित्यर्थः अदन्तरोरुपसर्गवद्धन्ति रिष्यत इति अच्छब्दस्य उपसर्ग-
वद्धर्तमानत्वात् उपसर्गधोः किरिति किप्रत्ययः मत्वर्थीयोवः ईदृशं ब्रह्मात्मकं वस्तु तेषु भ्यं वदामि
उपदिशामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवेभिर्भुतमानुषेभिः ।
यं कामयेत तं मुग्रं रुणोमि तं ब्रह्माणं तमृपितं सुमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहम् । एव । स्वयम् । इदम् । वदामि । जुष्टम् । देवेभिः ।
भुत । मानुषेभिः । यम् । कामये । तमृपितम् । उपम् । रुणोमि ।
तम् । ब्रह्माणम् । तम् । ऋषिम् । तम् । सुमेधाम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अहं स्वयमेव इदं वस्तु ब्रह्मात्मकं वदामि उपदिशामि देवेभिर्देवैः इन्द्रादिभिरपि जुष्टं
सेवितं उवापिच मानुषेभिः मनुष्यैरपि जुष्टं ईदृग्वत्त्वात्मिका अहं कामये यं पुरुषं रक्षितु-
महं वाञ्छामि तं तं पुरुषं उग्रं रुणोमि सर्वेभ्योधिकं करोमि तमेव ब्रह्माणं सप्तारं करोमि
तमेव ऋषिं वृत्तीन्द्रियाथार्थार्थिनं करोमि तमेव सुमेधां शोभनमज्ञं च करोमि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथ षष्ठी-

अहं रुद्राय धनुरार्तनोमि ब्रह्माहिपेशवे हन्तवा उ ।
अहं जनाय समदं रुणोम्यहं द्यावापृथिवी आविवेश ॥ ६ ॥

अ॒हम् । रु॒द्राय॑ । धनुः॑ । आ । त॒नो॒मि । ब्र॒ह्म॒द्विपे॑ । शर॒वे ।
हन्त॒वै । ॐ इति॑ ! अ॒हम् । जना॑य । स॒ध्मद॑म् । कृ॒णो॒मि ।
अ॒हम् । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । आ । वि॒वेश ॥ ६ ॥

पुरा त्रिपुरविजयसमये रुद्राय रुद्रस्य पष्ठचर्थेचतुर्थी महादेवस्य धनुश्चापं अहमातनोमि
ज्ययाततं करोमि किमर्थं ब्रह्मद्विपे ब्राह्मणानां द्वेष्टारं शरवे शरं हिंसकं त्रिपुरनिवातिनमसुरं
हन्तवै हन्तुं हिंसितुं हन्तेस्तुमर्थेसेनेनितिवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदित्याद्यन्तयोर्युगपदुदा-
त्तत्वं शृङ्गिसायामित्यस्मात् शृङ्गुलिहीत्यादिनाउप्रत्ययः । क्रियाग्रहणकर्तव्यमिति कर्मणःसं-
प्रदानत्वाच्चतुर्थी उशब्दःपूरकः अहमेव समदं समानं माद्यन्त्यस्मिन्निति समस्तं ग्रामः स्तोतृ-
जनार्थं शत्रुभिः सहसंग्रामं अहमेव कृणोमि करोमि तथा द्यावापृथिवी दिवंच पृथिवींच
अन्तर्भावितया अहमेवाविवेश प्रविष्टवती ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒हं॒सु॒वे॒पि॒तर॑म॒स्य॒मूर्ध॑न्म॒योनि॑र॒प्सव॑न्तः॒संमु॑द्रे ।
ततो॒वि॒तिष्ठे॑भुव॒नानु॑वि॒श्वो॒तामूं॑द्यां॒वर्ष्म॑णो॒पस्पृ॑शामि ॥ ७ ॥

अ॒हम् । सु॒वे । पि॒तर॑म् । अ॒स्य॒ । मूर्ध॑न् । म॒म॒ । यो॒निः । अ॒प्स॒सु ।
अ॒न्तरि॑ति । स॒मु॒द्रे । ततः॑ । वि । ति॒ष्ठे । भुव॑ना । अनु॑ । वि॒श्वा ।
उ॒त । अ॒मू॒म् । द्याम् । व॒र्ष्म॑णा । उ॒प॒ । स्पृ॒शामि॑ ॥ ७ ॥

द्यौःपितेतिश्रुतेः पिताद्यौः पितरं दिवं अहं सुवे प्रसुवे जनयामि आत्मनआकाशः
संभूतइतिश्रुतेः । कुत्रेति तदाह अस्यपरमात्मनः मूर्धन्मूर्धनि उपरिकारणभूते तस्मिन् हि विपदा
दिकार्यजातं सर्वं वर्तते तन्तुषु षट् इव ममच योनिः कारणं समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्भूतजातानीति
समुद्रः परमात्मा तस्मिन् अप्सुव्यापनशीलासु धीवृत्तिषु अन्तर्मध्ये यद्ब्रह्मचैतन्यं तन्ममकारण
मित्यर्थः । यत्तद्दृग्भूताहमस्मि ततोहेतोर्विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि अनु-
पविश्य विविष्टे विविधं व्याप्य तिष्ठामि समयपविश्यः स्थइत्यात्मनेपदं उतापिच अमूं द्यां विम
रुष्टदेशेवस्थितं स्वर्गलोकं उपलक्षणमेतत् एतदुपलक्षितं कृत्स्नं विकारजातं वर्ष्मणा कारणभूतेन

मायात्मकेन मदीयेन देहेन उपस्पृशामि यद्वा अस्य भूलोकस्य मूर्धन मूर्धन्युपरि अहं पितरमा-
काशं सुवे समुद्रे जलधौ अप्सु उदकेषु अन्तर्यध्ये मम योनिः कारणभूतोभ्रणाख्यक-
पिर्वर्तते यद्वा समुद्रेन्तरिक्षे अप्सु अम्भयेषु देवशरीरेषु मम कारणभूतं ब्रह्मचैतन्यं वर्तते ततो
हं कारणामिकासती सर्वाणि भुवनानि व्यामोमि । अन्यत्तमानं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अहमेववातंश्च प्रवांम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा ।

परोदिवा पर एना पृथिव्या नावती महिना संवभूव ॥ ८ ॥ १२ ॥

अहम् । एव । वातःश्च । प्र । वा । मि । आरभमाणा ।

भुवनानि । विश्वा । परः । दिवा । परः । एना । पृथिव्या ।

एतावती । महिना । सम् । वभूव ॥ ८ ॥ १२ ॥

विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि कार्याणि आरभमाणा कारणरूपेणो-
त्पादयन्ती अहमेव परेणानधिष्ठिता स्वयमेव प्रवामि प्रवर्ते वातश्च यथा वातः परेणामेरितः
सन् स्वेच्छयैव प्रवाति तद्वत् उक्तं सर्वं निगमयति परोदिवा पर इति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे
वर्तते यथा अध इति अधस्तादर्थे तद्योगेन तृतीया सर्वत्र दृश्यते दिवआकाशस्य परस्तात् एना
पृथिव्या द्वितीयादौस्वेन इति इदम एनादेशः अस्याः पृथिव्याः परः परस्तात् यावापृथिव्योरु-
पादानमुपलक्षणं एतदुपलक्षितत्वात्सर्वस्माद्विकारजातात्परस्ताद्वर्तमाना असंगोदासीनकूटस्थमस्त-
चैतन्यरूपाहं महिना महिन्ना एतावती संवभूव एतच्छब्देन उक्तं सर्वं परादृश्यते एतत्परिमा-
णमस्याः यत्तदेतैः परिमाण इति ववुष आसर्वनाम्रइत्यार्त्वं सर्वजगदात्मना अहं संभूतास्मि
महच्छब्दादिमनिचिदेरिति टिलोपः ततः तृतीयायां उदात्तनिवृत्तिस्वरेण सस्या उदात्तत्वं छा-
न्दसोमलोपः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

नतमित्यष्टर्चं चतुर्दशं सूक्तं शिल्पपुत्रस्य कुन्मलवर्हिपस्यार्चं वामदेवपुत्रस्य अंहोमुद्रा-
भ्रोवा वैश्वदेवं अष्टमीविष्टुषं शिष्टाउपरिष्टादृह्यः स्पष्टकद्वादशकवती उपरिष्टादृहती । अ-

न्यश्चेदुपरिष्ठाद्दहतीति हि तल्लक्षणं । तथा चानुक्रान्तं—नतशैलूषःकुल्मलबर्हिषोवामदेव्योवांहोमु-
ज्वैश्वदेवमुपरिष्ठाद्वाहृतमंत्यात्रिष्टुबिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नतमंहोनदुरितंदेवासोअष्टमर्त्यम् ।

सजोषंसोयमर्त्यमामित्रोनयन्तिवरुणोअतिद्विषः ॥ १ ॥

न । तम् । अंहः । न । दुःऽदुतम् । देवासः । अष्ट । मर्त्यम् ।

सजोषंसः । यम् । अर्त्यमा । मित्रः । नयन्ति ।

वरुणः । अति । द्विषः ॥ १ ॥

हेदेवासोदेवाः आज्ञसेरसुक् तं मर्त्यं मनुष्यं अंहः पापं दुरितं तत्फलरूपं दुर्गमनेच ना
ष्ट नपामोति अशेच्छान्दसेलुडि झलोझलीति सिचोलोपः अडभावश्छान्दसः अरीन्निचच्छ-
तीत्यर्त्यमा प्रमीत्तेस्त्रायकोदेवोमित्रः पापानां निवारयिता देवः वरुणः एतेत्रयोदेवाः सजोष-
सः संगताः समानं प्रीयमाणावाभवन्तः द्विषः देष्टुन् शत्रून्तिक्रम्य यंस्तोतारं नयन्ति अभि-
मतं देशं प्रापयन्ति तं नाष्टेत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तद्विवयंवृणीमहेवरुणमित्रार्थमन् ।

येनानिरंहंसोयूयंपाथनेथाचमर्त्यमतिद्विषः ॥ २ ॥

तत् । हि । वयम् । वृणीमहे । वरुण । मित्रं ।

अर्थमन् । येन । निः । अंहंसः । यूयम् । पाथ ।

नेथ । च । मर्त्यम् । अति । द्विषः ॥ २ ॥

हिरवधारणे तद्धि तदेव रक्षणं वयं वृणीमहे पार्थयामहे सति शिष्टोपि विकरणस्य
स्वरोलसार्वधातुकररं नचाधतइति वचनात्तिडएव स्वरः शिष्यते हिचेति निघातपतिपेधः हेवरुण
हेमित्र हेअर्थमन् येन रक्षणेन मर्त्यं स्तोतारं अंहंसः पापात् यूयं निःपाथ निःशेषेण रक्षथ
पारक्षणे आदादिकः यद्धत्तान्नित्यमिति निघातपतिपेधः येनच रक्षणेन मर्त्यं मनुष्यं स्तो-

तारं द्विपोतिनेथअतीत्यनयथ अभीष्टं प्रापयथ तद्वृणीमहइत्यन्वयः नयतेच्छान्दसः शपो-
तुक् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तेनूननोयमूतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।

नयिष्ठाउनोनेपणिपरिष्ठाउनःपुर्पण्यतिद्विपः ॥ ३ ॥

ते । नूनम् । नः । अयम् । ऊतये । वरुणः । मित्रः ।

अर्यमा । नयिष्ठाः । ऊँ इति । नः । नेपणि । परिष्ठाः ।

ऊँ इति । नः । पुर्पणि । अति । द्विपः ॥ ३ ॥

अयं वरुणोमित्रधार्यमाच देवानोस्माकं ऊतये रक्षणाय नूनमवश्यं भवन्तु नेपणि नेत-
व्ये विपये हेवरुणादयोयूयं नोस्मान्नयिष्ठाः नयत वचनव्यत्ययः यद्वा प्रत्येकाभिप्रायेण ए-
कवचनं छान्दसोलुङ् उशब्दः समुच्चये पदपूरणोवा पुर्पणि पारयितव्ये विपये नोस्मान्द्विपो-
तिपरिष्ठाः अतिपारयथ । नयिष्ठाः इतिवत्प्रक्रिया ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यूयंविश्वंपरिपाथवरुणोमित्रोअर्यमा ।

युष्माकंशर्मणिप्रियेस्यामंसुप्रणीतयोतिद्विपः ॥ ४ ॥

यूयम् । विश्वम् । परि । पाथ । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।

युष्माकम् । शर्मणि । प्रिये । स्यामं । सुप्रणीतयः । अति । द्विपः ॥ ४ ॥

हेदेवावरुणादयोयूयं विश्वं सर्वं जगत्परिपाथ परितोरक्षथ हेसुप्रणीतयः शोभनप्रणयना
मित्रादयः युष्माकं युष्मदीये युष्माभिर्दत्ते प्रिये अनुकृते वेषेणशर्मणि सुप्ते वयं स्याम प्रवेम
द्विपः द्वेष्टश्च अतिक्रामेम ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

आदित्यासोअतिमिधोवरुणोमित्रोअर्यमा ।

उयमंरुर्ध्नारुर्ध्वमेन्द्रमार्गिस्तस्नयेतिद्विपः ॥ ५ ॥

आदित्यासः । अति । सिधः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।

उग्रम् । मरुतृभिः । रुद्रम् । हुवेम् । इन्द्रम् ।

अग्निम् । स्वस्तये । अति । द्विपः ॥ ५ ॥

आदित्यासः अदितेः पुत्रावरुणादयोदेवाः सिधः हिंसकान् शत्रून् अस्मानतिनयन्तु म-
रुद्भिः पुत्रैः सहितं उग्रमुद्रुर्णतेजसं रुद्रं इन्द्रमग्निं च स्वस्तये क्षेमाय हुवेम आहुयेमहि हव्य-
तेराशीर्लिङि बहुलं छन्दसीति संप्रसारणं लिङ्याशिष्यङ् आहूतास्ते अस्मान् द्विपः द्वेष्टन-
तिनयन्तु ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

नेतारऊपुणंस्तिरोवरुणोमित्रोअर्यमा ।

अतिविश्वानिदुरिताराजानश्चर्षणीनामतिद्विपः ॥ ६ ॥

नेतारः । ऊँ इति । सु । नः । तिरः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । अति ।

विश्वानि । दुःष्टता । राजानः । चर्षणीनाम् । अति । द्विपः ॥ ६ ॥

नेतारः नयनकुशलाः नयतेः साधुकारिणि त्वन् वरुणादयोदेवाः नोस्माकं पापानि सुसुहु
तिरः तिरोधानमदर्शनं नयन्तु उइति पूरणः चर्षणीनां मनुष्याणां राजानः स्वामिनोवरुणाद-
योदेवाः विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुर्गमनानि पापफलरूपाणि अस्मानतिनयन्तु द्वि-
पः द्वेष्टन शत्रून् चानिनयन्तु । नामन्यतरस्यामिति चर्षणिशब्दात्परस्य नामउदात्तात् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

शुनमस्मभ्यमूतयेवरुणोमित्रोअर्यमा ।

शर्मयच्छन्तुसप्रथमादित्यासोयदीमहेअतिद्विपः ॥ ७ ॥

शुनम् । अस्मभ्यम् । ऊनये । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । शर्म ।

यच्छन्तु । सप्रथः । आदित्यासः । यत् । ईमहे । अति । द्विपः ॥ ७ ॥

वरुणादयो देवा ऊतये रक्षायै शुनं सुतं अस्मभ्यं स्तोतृभ्यः प्रयच्छन्तु तथा आदि-
त्यासः अदितेः पुत्राः ते सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं शर्म सुसंच यच्छन्तु अस्मभ्यं ददतु य-
च्छर्म वयमीमहे याचामहे । द्विपश्चातिनयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यथाहृत्यद्वंसवोगौर्यचित्पदिपिताममुञ्चतायजत्राः ।

एवोष्व१स्मन्मुञ्चताव्यंहःप्रतार्यग्नेप्रतरन्आयुः ॥ ८ ॥ १३ ॥

यथा । ह । त्यत् । वसवः । गौर्यम् । चित् । पदि । सिताम् ।

अमुञ्चता । यजत्राः । एवो इति । सु । अस्मत् । मुञ्चतु । वि ।

अंहः । प्र । तारि । अग्ने । प्रतरम् । नः । आयुः ॥ ८ ॥ १३ ॥

हेवसवोवासकाः हेयजत्राः यागाहः मित्रादयः देवाः अमिनक्षीत्यादिना यजेरन्नप-
त्ययः त्यत् तेमसिद्धायुं सुषांसुदुगिति विभक्तेर्लुक् यथाखलु पदि पादे सितां बद्धांपद्मि-
त्यादिना पादशब्दस्य पदादेशः ऊडिदंपदादीत्यादिना सप्तम्याउदात्तत्वं पिब्वंधने इत्यस्मा-
न्निडा ईदृशीं गौर्यं गौर्यं गौरवर्णां सोमक्रयणीं गां पिद्वैरादिभ्यश्चेति डोप् अमि पूर्वइत्यत्र
वाछन्दसीत्यनुवर्तनात् पूर्वत्पस्य पूर्वसवर्णदीर्घस्य चाभावेयण् उदात्तस्वरितयोर्यणइति पर-
स्यानुदात्तस्य स्वरितत्वं ईदृशीं गां अमुञ्चत यथाखलु यूयं विश्वावसोर्गन्धर्वांमोचितवन्तः
एवो एवमेव अस्मत् अस्मत्तः अंहः पार्षं सुष्ठुविमुञ्चत विश्लेषयत हेअग्नेनोस्माकं आयुर्जाविनं
प्रतरं प्रतारि प्रकर्षेण त्वया प्रवर्धतां प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनाथः प्रशब्दात्तरपि अमुचछन्दसीति
अमुप्रत्ययः ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

रात्रीत्यष्टर्चं पंचदशं सूक्तं सोमरिपुत्रस्य कुशिकस्यार्चं यद्वा भारद्वाजस्य सुता राज्या-
ख्या अस्य सूक्तस्य ऋषिका गायत्रं रात्रिदेवताकं । तथाचानुकान्वं—रात्रीकुशिकः सौभरो-
रात्रिर्वाभारद्वाजी रात्रिस्त्वं गायत्रमिति । दुःस्वप्नदर्शने उपोषितेन कर्त्ता पायसेन होतव्यं तत्रै-
तत्सूक्तं करणत्वेन विनियुक्तं । तथाचारण्यकेभूयते—सयद्येतेषां किंचित्पशेदुपोष्य पायसं
स्थालीपाकं श्रपयित्वा रात्रीसूक्तेन प्रमृत्वं हुत्वेति ।

तत्र प्रथमा—

रात्रीव्यस्यदायतीपुरुत्रादेव्यक्षभिः ।
विश्वाअधिश्रियोधित ॥ १ ॥

रात्री । वि । अख्यत् । आह्यती । पुरुत्रा । देवी ।
अक्षभिः । विश्वाः । अधि । श्रियः । अधित ॥ १ ॥

आयती आगच्छन्ती आहूपूर्वादेतेः शवरि आदादित्वाच्छपोलुक् इणोयणिवि मणादेशः
उगितश्चेतिङीप् शतुरनुमइति नयाउदात्तत्वं अक्षभिः अक्षिस्थानीयैः प्रकाशमानैर्नक्षत्रैः छन्द
स्यपि दृश्यतइति अक्षिशब्दस्यानडादेशः यद्वा अक्षभिरंजकैः तेजोभिः पुरुत्रा बहुषु देशेषु दे
वो देवनशीला देवमनुष्यपुरुषपुरुषार्थेष्वप्यस्यादिनापुरुषाद्यात्सप्तम्यर्थेन्नाप्रत्ययः रात्री इयं रात्रि
देवतां व्यत्यत विचष्टे विशेषेण णयति रात्रेश्चाजसाविति ङीप् ख्यातेश्छान्दसेलुङिअस्यतिवक्ती
स्यादिना च्चेरडादेशः अपिचेषा विश्वाः सर्वाः श्रियः शोभाः अध्यधित अधिधारयति ।
दधातेर्लुङि स्थाध्वोरिच्चेतीत्वं सिचः कित्वं ह्रस्वाङ्गादिति सिचोलोपः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ओर्वमाअमर्त्यानिवर्त्तेदित्युहर्तः ।
ज्योतिपावाधतेतमः ॥ २ ॥

आ । उरु । अप्राः । अमर्त्या । निवर्त्तः । देवी ।
उतूहर्तः । ज्योतिपा । वाधते । तमः ॥ २ ॥

अमर्त्या मरणरहिता देवो देवनशीला रात्रिः उरु विस्तीर्ण अन्तरिक्षं आपाः मथयतः
तमसा आपूरयति मापूरणे आदादिकः लुङि व्यत्ययेन मध्यमः तयानिवर्त्तः नीचोन्नत उद्यगु
न्यादीन् उद्दहः उत्तिष्ठान् वृक्षादीन् स्वकीयेन तेजसा आबुणोति तद्धनभरं सत्तमोन्धकारं
ज्योतिषा महनक्षत्रादिरूपेण तेजसा माधते पीडयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

निरुस्वसारमस्कृतोपसंदेव्यायुती ।

अपेर्दुहासतेतर्मः ॥ ३ ॥

निः । ऊँ इति । स्वसारम् । अस्कृत । उपसम् । देवी ।

आह्वयती । अर्प । इत् । ऊँ इति । हासते । तर्मः ॥ ३ ॥

आयतो आगच्छन्ती देवी देवनशीलरात्रिः स्वसारं भगिनीं उपसं निरकृत निष्करोति प्रकाशेन संस्करोति निवर्तयतीत्यर्थः । तस्यामुपसि जातार्या नैशं तमः अपेर्दुहासते अपैव गच्छति ओहाइ गतो लेट्यडागमः सिबहुलमिति सिप् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

सानोअद्ययस्याव्यंनिनेयामन्नविक्षमहि ।

वृक्षेनवसतिवयः ॥ ४ ॥

सा । नः । अद्य । यस्या । व्यम् । नि । ते । यामन् ।

अर्विक्महि । वृक्षे । न । वसतिम् । वयः ॥ ४ ॥

अद्यास्मिन्काले नोस्माकं साराविदेवता प्रसीदतु यस्याः रात्रेः यामन् यामनि प्राप्तौ सत्यां वयं न्यविक्षमहि निविशामहे सुखेन गृहे आत्महे । विशेर्लिङि नेर्विशइत्यात्मनेपदं छान्दसः शपोलुक् । तत्रदृष्टान्तः—वयः पक्षिणः वृक्षेन यथा वृक्षे नोडाश्रये वसतिं रात्रौ निवासं कुर्वन्ति तथानिवसाम इत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

निग्रामांसोअविक्षतनिपद्वन्तोनिपक्षिणः ।

निश्वेनासंश्चिदर्थिनः ॥ ५ ॥

नि । ग्रामांसः । अविक्षत । नि । पद्वन्तः । नि ।

पक्षिणः । नि । श्वेनासः । चित् । अर्थिनः ॥ ५ ॥

ग्रामासः ग्रामाः अत्र ग्रामशब्दोजनसमूहे वर्तते यथा ग्रामः आगतइति सर्वे जनान्यवि-
क्षत तस्यां राजावागतायां निविशन्ते शेरते निपूर्वाद्विशतेः छान्दसे लुङि पूर्ववदात्मनेपदं शलङ्
गुपधादनिटःकसः कसस्याचीति अकारलोपः तथा पद्वन्तः पादयुक्ताः गवाभ्वाद्यश्च निविशन्ते
तथा पक्षिणः पक्षोपेताश्च निविशन्ते आर्धिनः अर्धेः रथोगमनं शीघ्रगमनयुक्ताः श्येनासश्चिव
श्येनाअपि तस्यां रात्र्यां निविशन्ते एषारात्रिः सर्वाणि भूतजातानि अहनि संचारेण श्रांतानि
स्वयमागत्य सुखयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

यावयावृक्यं वृकं यवयस्तेनमूर्म्ये ।

अथानः सुतरां भव ॥ ६ ॥

यवय । वृक्यम् । वृकम् । यवय । स्तेनम् । ऊर्म्ये ।

अथ । नः । सुतरां । भव ॥ ६ ॥

हेऊर्म्ये रात्रिनामैतत् रात्रे वृक्यं वृकस्य त्रियं वृकंचास्मान् हिंसन्तं यवय अस्मत्तः पृथ
क्कुरु अस्मान्चाधितुं यथा नप्राप्नोति तथास्तेनं तस्करंच यवय अस्मत्तोवियोजय अथानन्तरं
नोस्माकं सुतरां सुखेन तरणीया क्षेमकरी भव ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

उपमापेपिशत्तमः कृष्णं व्यक्तमस्थित ।

उपक्रणेर्वयातय ॥ ७ ॥

उप । मा । पेपिशत् । तमः । कृष्णम् । विहंसक्तम् ।

अस्थित । उपः । कृष्णाद्वैव । यातय ॥ ७ ॥

पेपिशत् भृशं पिशत् सर्ववस्तुष्व्वाभिलष्टं तमोन्धकारं कृष्णं कृष्णवर्णं व्यक्तं विशेषेण
स्वभासा सर्वस्याजकं स्पष्टरूपं वा ईदृशं नैशतमः मामुपास्थित उपागच्छत् संगतकरणे आत्म-
नेपदं । हेउपः उपोदेवते त्वं क्रणेव क्रणानीव तत्तमोयातय अपगमय स्तोतृणामृणानि यथा
धनमदानेनापकरोषि तथावमोप्यपसारयेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उपतेगाइवाकंरंष्टणीष्वदुहितदिवः ।

रात्रिस्तोमंनजिग्युपे ॥ ८ ॥ १४ ॥

उप । ते । गाःइव । आ । अकरम् । ष्टणीष्व । दुहितः । दिवः ।

रात्रि । स्तोमम् । न । जिग्युपे ॥ ८ ॥ १४ ॥

हेरात्रि रात्रिदेवते ते त्वां गाइव षपसोदोग्धीर्बेनस्वि उपेत्य आकरं स्तुतिभिरभिमुखी
करोमि करोतेऽछान्दसे लुङि कृष्टदृढहिष्यइति चुरङादेशः दिवोदुहितः द्योतमानस्य सूर्यस्य
पुत्रि यद्वा दिवसस्य तनये परमपिच्छन्दसीति परस्य षष्ठ्यवस्य पूर्वामन्त्रितागवन्नावात् ५-
दक्ष्यत्तमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं त्वत्प्रसादाजिग्युपे शत्रून् जिग्युपोमम स्तोमं स्तोत्र-
मिव हविरपि वृणीष्व त्वं भजस्व जयतेलिङ्गः क्लृप्तुः सन्निष्टोर्जैरित्यभ्यासादुत्तरस्य जकारस्य
कृत्वं षष्ठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी वसोः संप्रसारणमिति संप्रसारणं ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

ममाग्रहति नवर्चं षोडशं सूक्तं आंगितस्य विहव्यस्यार्चं वैश्वदेवं अंत्या जगती शिष्टा-
स्तिष्टुभः । अनुक्रम्यतेहि—ममाग्नेनविहव्येवैश्वदेवं जगत्पन्तमिति । संसवे निमित्तभूते वैश्व-
देवसूक्तस्य पुरस्तादेतच्छंस्यं । सन्नितंच—ममाग्नेवर्चइति वैश्वदेवसूक्तस्यापि देतेष्वेवनिषिद्धोद-
ध्यादिति । समावर्तने अनेन सूक्तेन सिष्णास्तुना प्रत्युचं समिदाधातव्या । सन्नितंच—ममाग्नेव-
र्चइति प्रत्युचं समिधोभ्यादध्यादिति ।

तत्र प्रथमा—

ममाग्नेवर्चोविहवेष्वस्तुवर्चंत्वेन्धानास्तन्वंपुपेम ।

मह्यैनमन्तांप्रदिशश्चर्तस्त्रस्त्वयाध्यक्षेणपृतनाजयेम ॥ १ ॥

ममं । अग्ने । वर्चः । विहवेषु । अस्तु । वयम् । त्वा ।

इन्धानाः । तन्वम् । पुपेम । मह्यम् । नमन्ताम् । प्रदिशः ।

चर्तस्त्रः । त्वया । आधिऽअक्षेण । पृतनाः । जयेम ॥ १ ॥

अथ पंचमी—

देवीः पृथुर्वीरुनः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।

माहास्महि प्रजया मात नूभिर्मरिधाम द्विपते सोमराजन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

देवीः । पृ॒थुः । उ॒र्वीः । उ॒रु । नः । कृ॒णो॒त । वि॒श्वे । दे॒वा॒सः ।

इ॒ह । वी॒र॒य॒ध्वम् । मा । हा॒स्म॒हि । प्र॒जया॑ । मा । त॒नू॒भिः ।

मा । र॒धा॒म । द्वि॒प॒ते । सो॒म । रा॒ज॒न् ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेषट् उर्वीः पट्संख्याका उर्व्यः एताश्चान्यत्राग्रायन्ते—पणोर्वीरंहसः पान्तु द्यौश्च पृथिवी-
चाहश्च रात्रिश्चापथ्यौ पथयश्चेति । ईदृश्यो हेदेवीर्देव्यः जसि बालन्दसीति पूर्णसवर्णादीर्घः नामन्विते
समानाधिकरणे सामान्यवचनमित्यस्याविद्यमानत्वनिषेधेन पृथुर्वीरित्यनयोरामन्वितयोः पदा-
त्परत्वादाष्टमिकमामन्वितानुदात्तत्वं तायूयं उरुविस्तीर्णं धनं नोस्माकं कृणोत कुरुत कृविर्हि-
साकरणयोः धिन्विच्छण्ड्योरचेत्युपत्ययः सप्तमस्तनयनाश्चेति तस्य तवादेशः हेविश्वे सर्वे देवा-
सो देवा यूयं च इहास्मिन्धने प्राप्तव्ये विषये वीरयध्वं विक्रामयत तथा वयं तद्धनं लभेमहि
तथा वीर्यवन्तो यूयं प्रयच्छध्वमित्यर्थः । वीर विक्रान्तौ अपिच प्रजया पुत्रादित्थया माहा-
स्महि वयं मापरित्यजेमहि माच तनूभिः शरीरैः त्यजेमहि । अस्मान् कदाचिदपि पुत्रादयः
शरीराणि च मापरित्याक्षुरित्यर्थः । ओहाक् त्यागे अस्मात्कर्मणि लुङि चिण्वद्भावाभावे रू-
पमेतत् तथा हेराजन् राजमान यद्वास्माकं स्वामिन् हेसोम द्विपते अपीति कुर्वते द्विपे द्विपेः
शतरि आदादित्वाच्छपोलुक् शतरनुमदिति विभक्तेरुदात्तत्वं पठ्यर्थे चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी
द्विपतः शत्रोर्मरिधाम भावशं प्राप्नुयाम तथात्वं कुर्वित्यर्थः । रथ्यतिर्विशमनइति यास्कः । यद्वा
द्विपते शत्रवे तदर्थं मारयाम परिपक्वाहननाहंमाभूम रघर्हि सा संराध्योः संराद्धिः पाकइति त-
द्धृतिः माङिलुङि पुषादित्वात् चैरङ्गदेशः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथ षष्ठी—

अग्नेमन्युं प्रतिनुदन्परेपा मर्द्व्योगोपाः परिपाहिन्स्त्वम् ।

प्रत्यध्वो यन्तु निगुतः पुनस्तेभ्यो पाँचित्तं प्रचुर्धावने शत् ॥ ६ ॥

अग्ने । म॒न्युम् । प्र॒ति॒क्षु॒दन् । प॒रे॒पाम् । अ॒द॒ब्धः । गो॒पाः ।
परि॑ । पा॒हि । नः । त्वम् । प्र॒त्य॒श्चः । य॒न्तु । नि॒द॒गु॒तः । पु॒न॒रि॒ति॑ ।
ते । अ॒मा । ए॒पाम् । चि॒त्तम् । प्र॒द्वु॒धा॒म् । वि । ने॒शत् ॥ ६ ॥

हेअग्ने परेषां शत्रूणां मन्युं क्रोधं प्रतिनुदन् प्रतिमुखं प्रेरयन् विरस्कुर्वन् अदब्धः केनाप्यर्हिसितः गोपाः गोपायिता गुपूरक्षणे इत्यस्मादायप्रत्ययान्तात्किपि वेरपृक्तलोपात्पूर्वं बलि-
लोपे रूपमेतत् ईदृशस्त्वं नोस्मान् परिपाहि परितः सर्वतोरक्ष । ते शत्रवः प्रत्यश्चः प्रत्यश्चन्तः
प्रतिनिवर्तमानाः निगुतः गुह्ये अव्यक्ते शब्दे अस्मात्किपि तुक् प्रायेण गद्गदरूपमव्यक्तं शब्दं
नितरां कुर्वन्तः पुनर्यन्तु स्वकीयं स्थानं पुनर्गच्छन्तु । अपिच प्रनुधां प्रबुध्यमानानां एतेषां
शत्रूणां चित्तं ज्ञानसाधनं मनः अमासह युगपदेव विनेशात् विनश्यतु प्रत्येकाग्निप्रायेणैकवचनं
पश्याददर्शने अस्माच्छान्दसोलुह्यं पुषादिताव चैरहादेशः नशिमन्योरलित्येत्वं वक्तव्य-
मित्यकारस्यैत्वं ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

धा॒ता॒धा॒तॄ॒णां॑भु॒व॒न॒स्य॑य॒स्पति॑र्दे॒व॒त्रा॒तार॑म॒भिमा॑तिपा॒हम् ।
इ॒मं॒य॒ज्ञम॒श्विनो॒भार॑ह॒स्पति॑र्दे॒वाः पा॑न्तु॒यज॑मानं॒न्य॒र्थात् ॥ ७ ॥
धा॒ता । धा॒तॄ॒णाम् । भु॒व॒न॒स्य । यः । प॒तिः । दे॒वम् । त्रा॒तार॑म् ।
अ॒भि॒मा॒ति॒सह॑म् । इ॒मम् । य॒ज्ञम् । अ॒श्वि॒ना । उ॒भा ।
वृ॒ह॒स्पति॑ः । दे॒वाः । पा॑न्तु । यज॑मानम् । नि॒द॒र्थात् ॥ ७ ॥

धातूणां सप्तमामपि धाता सप्ता भुवनस्य कृत्स्नस्य भूतजातस्येन्द्रः सवितावा पतिः
पालयितातं देवनशीलं त्रातारं सर्वेभ्योभयेभ्यः पालयितारं अभिमातिपाहं अभिमादीनां श-
त्रूणां पोद्धारं अभिभवितारं एवंगुणविशिष्टं इन्द्रं सवितारं वास्तवीमीविशेषः । पदअभिभवे छ-
न्दसि सहइति विप्रत्ययः छान्दसं विभक्त्युदात्तत्वं उभा उभौ अश्विनौ वृहस्पतिश्च एतत्प-
मुखाः सर्वे देवा इमं यज्ञं अनुष्ठीयमानं यजमानं च न्यर्थात् निरुद्धादर्थ्यात् पापात् यद्वा अथेस्य
भयोऽजनस्याभावोऽन्यर्थं तस्मात्पान्तु रक्षन्तु सफलं कुर्वन्त्वित्यर्थः नेरनिघानइत्युत्तरपदान्तो-
दात्तत्वं ॥ ७ ॥

हेअग्ने विविधमाहूयन्ते येषु शूरा इति विहवाः संग्रामाः यद्वा विविधं यागार्थं देवा आ-
हूयन्त एविति विहवा यज्ञाः ह्युःसंप्रसारणं च न्यक्त्युपविष्टित्यधिकरणे अप्रसंप्रसारणं च तथा-
दिनोत्तरपदान्तोदात्तत्वं संग्रामेषु यज्ञेषु वा वर्चः दीप्तिः त्वदनुग्रहात् ममास्तु भवतु वयं च त्वा-
न्तां ईधानाः समिद्धिः दीपयन्तः त्वन् तव शरीरं पुपेभ हविर्भिर्वर्धयेम इन्द्रेः शानवि श्रतो-
रहोषे उदात्तनिवृत्तिस्वरेण शानच् आद्युदात्तत्वे प्राप्ते विभाषावेष्विन्धानयोरित्युदात्तत्वं । व-
न्तं पुपेभ पुषेर्लङि लिङ्ग्याशिष्यङ् । अपिच महं मदर्थं हविरेत्यस्मदभाद्युदात्तत्वं चतस्रः
प्रदिशः प्रहृष्टादिशः तद्वात्तिनो जना इत्यर्थः नमन्तां स्वतएव प्रह्वीभवन्तु नमतेः कर्मकर्तरि
छोडि ननु हस्तु नमामिति यक्प्रतिषेधः त्वया अस्माभिर्हविर्भिः प्रवर्धितेन अध्यक्षेण ईश्वरेण
सत्ता हवताः शत्रुसेनाः जयेम अभिभवेम ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मम देवा विहवे सन्तु सर्वे इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।

ममान्तरिक्षमुरुलोकं ममस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् ॥ २ ॥

मम । देवाः । विहवे । सन्तु । सर्वे । इन्द्रवन्तः । मरुतः ।

विष्णुः । अग्निः । मम । अन्तरिक्षम् । उरुलोकम् । अस्तु ।

मह्यम् । वातः । पवताम् । कामे । अस्मिन् ॥ २ ॥

सर्वे देवा विहवे संग्रामे यज्ञे वा मम सन्तु ममेव साधका भवन्तु केपुनस्ते इन्द्रवन्तः इ-
न्द्रेण युक्तमरुतः विष्णुरग्निश्च तथा अन्तरिक्षं मम उरुलोकं विस्वीर्णप्रकाशकमस्तु लोका-
दग्ने भावेद्यश्च लोकव्यालोकः प्रकाशः उरुलोको यस्येति बहुवीही पूर्वपदप्रलतिस्वरत्वं अ-
पिवास्मिन्कामे कामयितव्ये फले निमित्तभूते सति दातुः वायुः पवतां अनुगुणं पवातु पूर्वप-
दने प्रीवादिकः ऊडिदमित्यादिना इदमः सप्तम्या उदात्तत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

मयि देवाद्रविणमार्यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः ।

देव्या होतारो वनुषन्त पूर्वैरिष्टास्यामतन्वांसुवीराः ॥ ३ ॥

मयि । देवाः । द्रविणम् । आ । यजन्ताम् । मयि । आशीः ।
अस्तु । मयि । देवहूतिः । देव्याः । होतारः । वनुपन्तु । पूर्वे ।
अरिष्टाः । स्याम् । तन्वा । सुवीराः ॥ ३ ॥

देवाः सर्वे द्रविणं घनं मयि स्तोत्रि आयजन्तां गमयन्तु महं ददत्वित्यर्थः तथा आ-
शीराशंतीनीयं यज्ञफलं च मय्येवास्तु देवहूतिः देवानामाह्वानं अस्मिन्निति देवहूतिर्यज्ञः स च
मय्यस्तु अपि च देवानामिमे देव्याः देवाद्यज्जाविति यज्ञं तादृशाहोतारः साधुहोमनिष्पादका-
मदीपाकृतिजः पूर्वे अन्यदीयेभ्यः कृतिगम्यः प्रथमभाविनः सन्तो वनुपन्तु देवान्संभजन्वां व-
नतेऽष्टान्दसे लङ्घि व्यत्ययो बहुलमिति त्रयोविकरणाः उपत्ययः सिंशपौष अङ्गावश्छा-
न्दसः । वयं च तन्वा शरीरेण अरिष्टाः अर्हिस्ताः सुवीराः सुपुत्राश्च स्याम भवेमवीरवीर्यैवे-
त्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

मह्यं यजन्तु मम यानि हव्या कृतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
एनो मानिर्गांकतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधिवोचतानः ॥ ४ ॥

मह्यम् । यजन्तु । मम । यानि । हव्या । आहूतिः ।
सत्या । मनसः । मे । अस्तु । एनः । मा । नि । गाम् । कृतमत् ।
चन । अहम् । विश्वे । देवासः । अधि । वोचत । नः ॥ ४ ॥

मह्यं मह्यं यजन्तु कृतिजो देवान् हविर्भिर्पजन्तु यद्वा पृथगर्थे चतुर्थी महं मदीपाक-
ृतिजस्यार्थः । मम स्वभूतानि हव्यानि यानि हवींषि चरुपुरोडाशादीनि सन्ति तैर्हविर्भिरि-
त्यर्थः तथा मेमनस्य आकृतिः संकल्पनं अभीष्टस्य प्रार्थनं सत्या यथार्थास्तु । अपि च अहं क-
ृतमच्चन किमपि एनः पापं गानिर्गां गानियतं निरुद्धतरं वा गच्छेयं पापं माकार्य इत्यर्थः ।
एतेर्माहिलुङि इणो गालुङीविगोदेशः गातिस्थेति सिचोलुक् अपि च हे विश्वे सर्वे देवासो देवाः
युयं नोस्माकं अधिवोचत विवादेषु पक्षपातेन नूत वक्तेऽर्हति व्यत्ययेन आह वचउमित्युमा-
गमः ॥ ४ ॥

अथाष्टमी-

उरुव्यचानोमहिपःशर्मयंसदस्मिन्हवेपुरुहूतःपुरुक्षुः ।
सनःप्रजायैर्हर्यश्वमृळ्येन्द्रमानोरीरिपोमापरादाः ॥ ८ ॥

उरुव्यचाः । नः । महिपः शर्म । यंसत् । अस्मिन् । हवे ।
पुरुहूतः । पुरुक्षुः । सः । नः । प्रजायै । हरिः अश्व । मृळ्य ।
इन्द्र । मा । नः । रिरिपः । मा । परा । दाः ॥ ८ ॥

उरुव्यचाः विस्तरणव्यापनः महिपः महाम्बुज्योवा पुरुहूतः बहुभिर्मज्जनैराहूतः पुरुक्षुः
बहुनिवासः क्षियतेर्मितंद्वादिभ्यउपसंख्यानं इति दुप्रत्ययः यद्वा पुरुक्षिर्बहुभिः शब्दमानः स्तूय
मानः पूर्ववत् दुप्रत्ययः औणादिके कर्मणि क्तिप्वा अनित्यमागमशासनमिति तुगभावः ईदृ
शइन्द्रः अस्मिन्हवे यज्ञे हूयन्ते अस्मिन्हवीधीति हवोयज्ञः जुहोतेरधिकरणे अप यद्वा अ-
स्मिन् हवे त्वद्विपये आह्वाने भावेनुपसर्गस्येति हूयतेरप् संप्रसारणं च नोस्मभ्यं शर्म सुखं यं-
सद यच्छतु ददातिवत्यर्थः यमेष्टेष्टघडागमः सिद्धहुलमिति सिप् हेहर्यश्व हरी अश्वौ यस्य
तादृश हे इन्द्र सावं नोस्माकं प्रजायै द्वितीयार्थे चतुर्थी प्रजां पुत्रपौत्रादिकां वृळ्य सुखय
नोस्मान् मारीरिपोमाहिंसीः माचपरादाः परादानं परित्यागः मापरित्याक्षीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी-

येनःसपत्नाअपतेभवन्तिवन्द्राग्निभ्यामववाधामहेतान् ।
वसवोरुद्राआदित्याउपरिस्पृशंमोग्रंचेत्तारमधिराजमेक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

ये । नः । सपत्नाः । अप । ते । भवन्तु । इन्द्राग्निभ्याम् । अव ।
वाधामहे । तान् । वसवः । रुद्राः । आदित्याः । उपरिस्पृशम् ।
मा । उपम् । चेत्तारम् । अधिराजम् । अक्रन् ॥ ९ ॥ १६ ॥

नोस्माकं मे सपत्नाः शत्रवः ते अपभवन्तु अपगताभवन्तु स्वस्थानादपगताः प्रच्युताः भवन्तु
तान् सपत्नान् इन्द्राग्निभ्यां हविर्भिः स्तुत्या च प्रसन्नाभ्यां अनुगृहीतावयं अववाधामहे नि-
रुष्टवरं विनाशयामः । अपिच वसवोरुद्राः आदित्याश्च मा मां उपरिस्पृशं उन्नतपदसंस्पृशं

सर्वेभ्यः श्रेष्ठं अङ्गं कुर्वन्तु तथाऽग्रमुद्गुणं बलं चेत्तारं चेत्तितारं छान्दसइडभावः सर्वस्य ज्ञा-
तारं अधिराजं सर्वेषामधीश्वरं च मां कुर्वन्तु करोतेऽछान्दसेऽलुङि मंत्रेषु सत्यादिना चेल्लुक् ॥ ९ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इति दशमे मंडले दशमोऽनुवाकः ॥ १० ॥

एकादशेऽनुवाके त्रयोविंशतिसंख्याकानि सूक्तानि तत्र नासदासीति सप्तमं प्रथमं सूक्तं
त्रैदुभं परमेष्ठीनाम प्रजापतिर्ऋषिः वियदादिभावानां सृष्टिस्थितिप्रलयादीनामत्र प्रतिपाद्यत्वा-
त् तेषां कर्ता परमात्मा देवता । तथा चानुक्तान्वं—नासत्सप्तप्रजापतिः परमेष्ठी भाववृत्तं त्विति ।
गतोऽविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

नासदासी॒न्नोसदासी॒त्तदानीं॒ नासी॒द्रजो॒नोऽन्यो॒माप॒रोऽयत् ।

किमाव॑रीवः॒ कुह॑कस्य॒ शर्म॑न् अ॒म्रः॒ किमा॑सी॒द्रह॑नं ग॒भीर॑म् ॥ १ ॥

न । अस॑त् । आ॒सीत् । नो इति॑ । सत् । आ॒सीत् । त॒दानी॑म् ।

न । आ॒सीत् । रजः॑ । नो इति॑ । वि॒ऽओम॑ । प॒रः । यत् ।

किम् । आ । अ॒व॒री॒व॒रिति॑ । कुह॑ । कस्य॑ । शर्म॑न् । अ॒म्रः ।

किम् । आ॒सीत् । ग॒ह॑नम् । ग॒भी॒रम् ॥ १ ॥

तपस्तन्महिनाजायतैकमित्यादिना अग्रे सृष्टिः प्रतिपादयिष्यते अधुना ततः प्रागवस्था
निरस्तसमस्तप्रपञ्चाया प्रलयावस्था सा निरूप्यते तदानीं प्रलयदशायां अवस्थितं यदस्य जग-
तोमूलकारणं तन्नासत् शशविषाणवन्निरुपाख्यं नासीत् नहि वादृशात् कारणादस्य सत्वो जग-
तउत्पत्तिः संभवति । तथा नोसत् नैव सत् आत्मवत् सत्त्वेन निर्वाच्यमासीत् यद्यपि
सदसदात्मकं प्रत्येकं विलक्षणं भवति तथापि भावाभावायोः सदावस्थानमपि न संभवति
कुतस्तथोक्तादात्म्यमित्युभयविलक्षणनिर्वाच्यमेवासौदित्यर्थः । ननु नोसदिति पारमार्थिकसत्त्व-
स्य निषेधः तस्मात्तनोऽप्यनिर्वाच्यत्वप्रसंगः अथोच्यते न आनीदवावमिति तस्य सत्त्वममेव रूपते

परिशेषान्मायायाएवात्र सत्त्वं निषिध्यते इति एवमपि तदानीमिति विशेषणार्थक्यव्यवहारदशायामपि तस्याः पारमार्थिकसत्त्वाभावात् । अथ व्यावहारिकसत्वस्य तदापिव्यावहारिकसत्ता पृथिव्यादीनां भावानां तदापि विद्यमानत्वात् कथं नोसदितिविनिषेधः । तत्राह—नासीद्गजइत्यादि लोकार्जाः स्युच्यन्तइतिपास्कः । अत्रच सामान्यापेक्षया एकवचनं व्योम्नोवक्ष्यमाणत्वात् तस्याधस्तनाः पातालादयः पृथिव्यंतानासन् इत्यर्थः तथा व्योमान्तरिक्षं तदपि नो नैवासीत् परइति सकारान्तं परस्तादित्यर्थे वर्तते परशब्दाच्छान्दसस्तासेरर्थे असिप्रत्ययः परः व्योम्नः परस्तादुपरि देशे घुलोकमभूतिसत्त्वलोकान्तं यदस्ति तदपि नासीदित्यर्थः अनेन चतुर्दशभुवनगर्भं ब्रह्मांडरूपेण निषिद्धं भवति । अथ तदावरकत्वेन पुराणेषु प्रसिद्धानि यानि विषदादिभूतानि तेषामवस्थानप्रदेशं तदावरणनिमित्तं चाक्षेपमुखेन क्रमेण निषेधयति—किमावरीवरिति । किमावरीण्यं तत्त्वं आवरकभूतजातं आवरीवः अत्यन्तमावृणुयात् आवार्याभावात्तदावरकमपि नासीदित्यर्थः वृणोतेर्घल्लुगन्ताच्छान्दसे लङि तिपि रूपमेतत् । यद्वा किमिति प्रथमैव किं तत्त्वमावरकमावृणुयात् आवार्याभावात् आत्रियमाणवत्तदपि स्वरूपेण नासीदित्यर्थः । आवृण्वत् तत्तत्त्वं कुह कुत्र देशे अरस्थायावृणोति आधारभूतस्तादृशोद्देशोपि नासीदित्यर्थः । किंशब्दात्सप्तम्यर्थे ह्रस्वप्रत्ययः कुतिहोरिति प्रकृतेः कु आदेशः कस्यशर्मन् कस्य वा भोक्तुः जीवस्य शर्मणि सुखे सुखदुःखसाक्षात्कारलक्षणेवा निमित्तभूते सति तदावरकं तत्त्वमावृणुयात् जीवानामुपभोगार्थाहिसृष्टिः तस्यां हि सत्त्वां ब्रह्मांडस्य भूतैरावरणं प्रलयदशायां च भोक्तारोजीवाः उपाधिविलयात् प्रविलीनाइति कस्यकश्चिदपि भोक्तान संभवति इत्यावरणस्य निमित्तत्वाभावादपि तन्न घटतइत्यर्थः । एतेन भोग्यमपञ्चवत् भोक्तृमपञ्चोपि तदानीं नासीदित्युक्तं भवति । किंशब्दादुत्तरस्य डसः सावेकाचइति प्राप्तस्योदात्तत्वस्य नगोऽप्यन्तावर्णोति प्रतिषेधः । सुषांस्तुगितिशर्मणः सप्तम्यालुक् । यद्यपि सावरणस्य ब्रह्मांडस्य निषेधेन तदन्तर्गतं अप्सत्वमपि निराकृतं तथाप्यापोवाइदमग्रे सलिलमासीत् इत्यादिश्रुत्या कश्चिदप्यसद्भावप्राशङ्कितं तं प्रत्याचष्टे अंभःकिमासीदिति । गहनं दुःप्रवेशं गभीरं दुरवस्थानं अरण्याधं ईदृशमंभः किमासीत्तदपि नैवासीदित्यर्थः । अतिसत्त्ववान्तरप्रलयविषयो ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नमृत्पुरासीद्मृत्तं न नर्हि नराभ्या अर्ह आसीत्प्रकेतः ।

आनीदयातंस्रपयातदेकं तस्माद्धान्यन्नपर किंच न आसं ॥ २ ॥

न । मृत्युः । आसीत् । अमृतम् । न । तर्हि । न । रात्र्याः ।

अह्नः । आसीत् । प्रद्वेकतः । आनीत् । अवातम् । स्वधया । तत् ।

एकम् । तस्मात् । ह । अन्यत् । न । परः । किम् । चन । आस ॥ २॥

ननुक्तस्य प्रतिसंहारस्य संहर्त्रपेक्षत्वात् स एव संहर्ता मृत्युर्विद्यतइत्यत आह—नमृत्युरासीदिति । ननु यदि सनासीत् तर्हि तदभावकृतं अमृतं अमरणं प्राणिनामवस्थानं तदानामपि स्यात् तत्राह अमृतं न तर्हीति । तर्हि तस्मिन् प्रतिहारसमये । अयं भावः—सर्वेषां प्राणिनां परिपक्वं भोगहेतुभूतं सर्वं कर्म यदोषभुक्तमासीत् तदा भोगाभावात् निष्प्रयोजनमिदं जगत् इति परमेश्वरस्य मनसि संजिहीर्षा जायते तथैव मृत्युः सर्वं जगत्संहरतइति । किमनेन मृत्युना संहर्त्रा तदभावकृतं वा कथममरणं स्यादिति । एतदेवाभिप्रेत्य कठेराध्यायते—यस्य ब्रह्मक्षेत्रं चोभेभवत् ओदनं मृत्युर्यस्योपसेचनं कइत्यावेदयवसइति । नन्वेतस्य सर्वस्याधिकरणभूतः कालो विद्यतइत्यत आह नरात्र्या इति रात्र्या अह्नश्च प्रवेकतः प्रज्ञानं नासीत् तदेतुभूतयोः सूर्याचन्द्रमसोरभावात् एतनाहोरात्रनिषेधेन वदामकोमासर्तुसंवत्सरप्रभृतिकः सर्वः कालः प्रत्याख्यातः । कथं तर्हि नोसदासीत्तदानामिति कालवाची प्रत्ययः उपचारादिति ब्रूमः यथेदानीन्तननिषेधस्य कालो वच्छेदकः तथा मायापि तदवच्छेदहेतुरिति अवच्छेदकत्वसाम्येन अकालेपि कालवाची प्रत्ययः । यदवादिष्म ब्रह्मणः परमार्थसत्यमग्रे वक्ष्यतइति तदिदानीं दर्शयत्यानीदिति । तत्सकलवेदान्तप्रसिद्धं ब्रह्मतत्त्वमानीत् प्राणितवत् नन्वेवं प्राणनकर्तुः जीवभावापन्नस्यैव ब्रह्मणः सत्त्वं स्थानं विवक्षितस्य निरुपाधिकस्य ब्रह्मणः अमाणोऽसमनाः शुद्धइति तस्य प्राणसंबन्धाभावात् । तत्राह अवातमिति अयमाशयः आनीदित्यत्र धात्वर्थः क्रिया तत्कर्त्ता तस्य च भूतकालसंबन्धइति त्रयोर्थाः प्रतीयन्ते तत्र समुदायोऽपि विधीयते यथाग्नयेष्टाकपालइति । येन ब्रह्मणः सत्त्वं न स्यात् । किंतर्हि अनेन कर्तृत्वमनूय भूतकालसत्तालक्षणो गुणो विधीयते दध्नाजुहोतीति वाक्यान्तरविहिताग्निहोत्रानुवादेन तत्र गुणविधानं तत्राप्यनेन कर्तृत्वविशिष्टस्य न पूर्वकालसत्ताविधेयते तन्निषेधानुपपत्तिप्रसंगात् अतोनेन कर्तृत्वेनेदानीं त्वेनेनोपलक्षितं यन्निरुपाधिकं परं ब्रह्म तस्यैव भूतकालसत्ताविधीयतइति न कश्चिदोपइति । नन्वीदृशस्य ब्रह्मणः मायया सह संबन्धासंभवात् संख्याभिमतता स्वतंत्रा सद्रूपा सत्वरजस्तमोगुणात्मिका मूलप्रकृतिरेवाभिप्रेतेति किंनोसदिति निषेधः तत्राह—स्वधयेति । स्वस्मिन् धीयते धियते आश्रित्यवर्ततइति स्वधा माया तया तद्वत् एक

अविभागापन्नमासीत् सहस्रयुकेषधानइति तृतीया सहस्रब्दयोगाभावेऽपि सहार्थयोगे भवति
 वृद्धोयुनेति निपातनात् लिङात् अत्र प्रकृतिप्रत्ययाभ्यां तस्याः स्वातन्त्र्यं निवार्यते यद्यप्यसं-
 गस्य ब्रह्मणः तथा सह संबन्धोऽन संभवति तथापि तस्मिन्विद्यया तत्स्वरूपमिव संबन्धोप्य-
 भ्यस्यते यथा शुक्तिकायां रजतस्य एतेन सद्रूपत्वमपि तस्याः प्रत्याख्यातं । ननु यदि मायाब्रह्म-
 णा सहविभागापन्ना बहिर् तस्या अनिर्वाच्यत्वाद्ब्रह्मणोऽपि तत्प्रसंगइति कथं तस्य सत्त्वमुक्तमानी-
 द्वावमिति ब्रह्मणो वारत्वात्तस्या अपि सत्त्वप्रसंगइति कथं नोऽसदासीति सत्त्वप्रतिषेधः । मैवं
 अनुभवदृष्ट्या ऐक्यावभासेऽपि युक्त्या विविच्य मायांशस्यानिर्वाच्यत्वं ब्रह्मणः सत्त्वंच प्रतिपा-
 दितं ननु दृष्टराविति द्वौवेव पदार्थौ आनीद्वार्त्तस्वधयेति तौचेदंगीक्रियेते तत्किमपरमव-
 शिष्यते यन्मासीद्वज्रइत्यादिना प्रतिषिध्येत तत्राह तस्मादिति तस्माच्च तस्मात्परत्वे पूर्वोक्ता-
 न्मायासंहिताब्रह्मणः अन्यत्किंचन किमपि वस्तु भूतभौतिकात्मकं जगन्नास्त न बभूव
 छन्दस्युभयधेति लिङः सार्वाधातुकत्वादस्त्वेभूभावाभावः ननु तदानीमन्यस्य सत्त्वनिषेधोऽन
 शङ्क्यः असत्त्वेचाप्रसक्तत्वाच्च निषेधोपयोगइत्यत आह परइति परः परस्तात्सृष्टेः ऊर्ध्वं वर्त-
 मानं इदं जगत् तदानीं न बभूवेत्यर्थः अन्यथा उक्तीत्या कचिदपि निषेधोऽन स्यादिति
 भावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तममासीत्तमसागूह्ममग्नेप्रकेतंसलिलंसर्वमाइदम् ।

तुच्छयेनाभ्यर्पिहितंयदासीत्तर्पसस्तन्महिनाजायतैकम् ॥ ३ ॥

तमः । आसीत् । तमसा । गूह्मम् । अग्ने । अप्रक्षेकतम् । सलिलम् ।

सर्वम् । आः । इदम् । तुच्छयेन । आत्तु । अपिहितम् । यत् ।

आसीत् । तर्पसः । तत् । महिना । अजायत । एकम् ॥ ३ ॥

ननुक्रमकारेण यदि पूर्वमिदं जगन्मासीत् कथं बहिर् तस्य जन्म जायमानस्य अनिक्त्रि-
 यायां कर्तृत्वेन कारकत्वाच्च कारकं च कारणावान्तरविशेषइति कारकस्य सत्वोन्मिषत्पूर्वक्षण
 यदित्वस्यावर्षंभावाच्च अर्धतद्दोषपरिजिहीर्षया अनिक्त्रियायाः प्रागपितदिप्यतइत्युच्यते कथं
 तस्य जन्म अत आह-तमसागूह्ममग्नेइति । अग्ने सृष्टेः माक् प्रत्ययदशायां भूतभौतिकं सर्वं जग

त तमसा गूढं यथा नैशं तमः सर्वैषदार्थजातमावृणोति तद्वत् आत्मतत्त्वस्यावरकत्वान्मायापर-
संज्ञं भावरूपाज्ञानमत्र तमइत्युच्यते तेन तमसा निगूढं संवृतं कारणभूतेन तेनाच्छादितं भव-
ति आच्छादकात्तस्मात् तमसोनामरूपाभ्यां यदाविर्भवनं तदेव तस्य जन्मेत्युच्यते एतेन कारणा-
वस्थायामसदेवकार्यमुत्पद्यतइत्यसद्वादिनोसत्कार्यवादिनो येमन्यन्ते ते प्रत्याख्याताः । ननु का-
रणे तमसितज्जगदात्मकं कार्यं विद्यते चेत्कथं नासीदजइत्यादि निषेधः । तत्राह—तमआसीदि-
ति तमोभावरूपाज्ञानं मूलकारणं तद्रूपता तदात्मनां यतः सर्वं जगत् प्राक् तम आसीत् अतोनि-
षिध्यतइत्यर्थः नन्वावरकत्वादावरकं तमः कर्तुं आवार्यत्वात् जगत्कर्म कथं तयोः कर्मकर्त्रो-
स्तादात्म्यं तत्राह—अप्रकेतमिति । अप्रकेतं अप्रज्ञायमानं । अयमर्थः यद्यपि जगतः तमसश्च कर्म-
कर्तृभावेयौक्तिको विद्यते तथापि व्यवहारदशायामिव तस्यां दशायां नामरूपाभ्यां विस्पष्टं
न ज्ञायतइति तादात्म्यवर्णनं । अतएव मनुना स्मर्यते—आसीदित्तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणं ।
अप्रतर्क्यमनिर्देश्यप्रसुप्तमिव सर्वतइति । कुतोवा नप्रज्ञायते तत्राह—सलिलं सलग्नौ औणा-
दिकः इलच् इदं दृश्यमानं सर्वं जगत्सलिलं कारणेन संगतं अविभागापन्नं आः आसीत्
अस्तेर्लङि तिपि बहुलं छन्दसीति इडभावे इलङ्चाभ्यइति तिलोपे तिप्यनस्तेरिति पर्यु-
दासादकाराभावः यद्वा सलिलमिति लुप्तोपमं सलिलमिव यथा क्षीरेणाविभागापन्नं नी-
रुदुर्विज्ञानं तथा तमसा अविभागापन्नं जगत् नशक्यविज्ञानमित्यर्थः । ननु विविधविचित्र-
रूपभूयसः प्रपञ्चस्य कथमतितुच्छेन तमसा क्षीरेण नीरस्येवाभिभवः तथा तमोपि क्षी-
रवद्वलवदित्येवोच्यते तर्हि दुर्बलस्य जगतः सर्गसमयेपि नोद्भवसंभवइत्यत आह तुच्छये-
नेति । आसमन्तान्द्रवतीत्याभु तुच्छयेन छान्दसोयकारोपजनः तुच्छेन तुच्छकल्पनेन तदस-
द्विलक्षणेन भावरूपाज्ञानेनापिहितं छादितमआसीत् दधातेः कर्मणि निष्ठा दधातेर्हिः
गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ! एकं एकीभूतं कारणेन तमसा अविभागतां प्राप्तमपि
तत्कार्यजातं तपसः स्रष्टव्यपर्यालोचनरूपस्यमहिना माहात्म्येनाजायत उत्पन्नं । तपसः स्रष्टव्य-
पर्यालोचनरूपत्वं चान्यत्रान्नायते—यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्यज्ञानमयंतपइति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

कामस्तदग्रे समवर्तताधिमनसोरेतः प्रथमं यदासीत् ।

सुतोब्रध्नुमसन्ति निर्विन्दन्हृदि प्रतीप्याक्वयोमनीपा ॥ ४ ॥

कामः । तत् । अये । सम् । अवर्तत । अधि । मनसः । रेतः ।
 प्रथमम् । यत् । आसीत् । सतः । बन्धुम् । असति । निः ।
 अविन्दन् । हृदि । प्रतिदृश्य । कवयः । मनीषा ॥ ४ ॥

ननूकरीत्या यदीश्वरस्य पर्यालोचनं जगतः पुनरुपचौ कारणं तदेव किंनिबन्धनमित्यत आ-
 ह कामस्तदग्र इति । अग्रे अस्य विकारजातस्य सृष्टेः प्रागवस्थायां परमेश्वरस्य मनसि का-
 मः समवर्तत सम्प्रगजायत सिसृक्षा जातेत्यर्थः । ईश्वस्य सिसृक्षाया किंहेतुकेत्यत आह
 मनस इति । मनसः अन्तःकरणस्थ संबन्धवासनाशेषेण मायायां विस्तीर्णतःकरणे समवेतं
 सामान्यपेक्षमेकवचनं सर्वप्राप्यन्तःकरणेषु समवेतमित्यर्थः एतेनात्मनोगुणाधारत्वं प्राप्ता-
 ख्यात्वं । तादृशं रेतः भाविनः प्रपञ्चस्य बीजभूतं प्रथममतीतेकल्पे प्राणिभिः कृतं पुण्यात्मकं
 कर्म यत् यतः कारणात् सृष्टिसमये आसीत् अभवत् भूष्णु बर्हिष्णवजायत परिपक्वं सत्
 फलोन्मुखमासीदित्यर्थः तत् ततोहेतोः फलप्रदस्य सर्वसाक्षिणः कर्माध्यक्षस्य परमेश्वरस्य मनसि
 सिसृक्षाजामत इत्यर्थः । तस्यां च जातायां स्रष्टव्यं पर्यालोच्य ततः सर्वं जगत्सृजति । त-
 थाचान्नायते—सोकामयत् बहुःस्यांप्रजायेयेति सतपोतप्यत् सतपस्त्वा इदं सर्वं सृजत य-
 दिदं किंचेति । श्रुतिरात्मना इत्थमवगमितेर्धे विद्वदनुभवमप्यनुग्राहकत्वेन प्रमाणयति सत इति ।
 ततः सत्वेनेदानीमनुभूयमानस्य सर्वस्य जगतो बन्धुं बन्धकं हेतुभूतं कल्पान्तरे प्राप्यनु-
 ष्ठितं कर्म समूहं कवयः क्रान्तदर्शनाः अतीतानागतवर्तमानाभिज्ञायोगिनः हृदि हृदये निरुद्ध-
 या मनीषा मनीषया बुद्ध्या सुषुप्तुगिति तृतीयया लुक् प्रतीप्य विचार्य अन्येषामपीति
 साहित्यिकोदीर्घः असति सद्विलक्षणे अव्याकृते कारणे निरविन्दन् निःकृप्यालभन्त विविध्या-
 ज्ञानादित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

तिरश्चीनो वितंतो रश्मिरेषामधः स्विदासीदुपरि स्विदासीत् ।
 रेतो धा आसन्महिमानं आसन्स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात् ॥ ५ ॥
 तिरश्चीनः । विस्तृतः । रश्मिः । एषाम् । अधः । स्वित् । आसीत् ।
 उपरि । स्वित् । आसीत् । रेतः ६ धाः । आसन् । महिमानः ।
 आसन् । स्वधा । अवस्तात् । प्रयतिः । परस्तात् ॥ ५ ॥

एवमविद्याकामकर्माणि सृष्टेर्हेतुत्वेनोक्तानि अधुना तेषां स्वकार्यजनने शैध्यं प्रतिपाद्य-
ते येषं नासदासीदित्यविद्या प्रतिपादिता यश्च कामस्वदग्रइति कामः मनसोरेतःप्रथमयदासीत्
इति यत्कर्म एषामविद्याकामकर्माणां विद्यदादिभूतजातानि सृजतां रश्मिः रश्मिसदृशः यथा
सूर्यरश्मिरुदयानन्तरं निमेषमात्रेण युगपत्सर्वं जगद्भ्रामोति तथा शीघ्रं सर्वत्र व्याप्नुवन् यः कार्य-
वर्गोचिततोविस्मृतआसीत् स्वदासीदिति वक्ष्यमाणमत्रापि संबध्यते विचार्यमाणानामिति हुतः
तत्रोदात्तइत्यनुवृत्तेः सचोदात्तः स्वदिति वितर्के सकार्यवर्गः प्रथमतः किं तिरश्चीनः तिर्यगव-
स्थितोमध्ये स्थितआसीत् किंवा अवः अधस्तादासीत् आहोस्त्वित् उपरि उपरिष्ठाकिमासी-
त्। उपरिस्विदासीदिति च इत्यनुदात्तःभुतः। आत्मनआकाशःसंभूतः आकाशाद्वायुःवायोरग्निरि-
त्यादिकया पञ्चमीश्रुत्या ततउद्गातारं ततोहोतारमितिवत् क्रमप्रतिपत्तौ सस्यामपि विद्युदप्रका-
शवत् सर्गस्य शीघ्रव्यापनेन तस्य क्रमस्य दुर्लक्षणात्वात् एतेषु त्रिषु स्थानेषु प्राथम्यं कुत्रेति
विचार्यते एवं नाम शीघ्रं सर्वतोदिक्षु सर्गोनिष्पन्नइत्यर्थः। एतदेव विभज्यते सृष्टेषु कार्येषु मध्ये
केचिद्वावरेतोधाः रेतसोबीजभूतस्य कर्मणोविधातारः कर्तारः भोक्तारश्च जीवाआसन् अन्ये
भावामहिमानः स्वार्थिकइमनिच् महान्तोविद्यदादयोभोग्याआसन् एवं मायासहितः परमेश्वरः
सर्वं जगत् सृष्ट्वा स्वयं चानुप्रविश्य भोक्तृभोग्यादिरूपेण विभागं कृतवानित्यर्थः अयमेवार्थ-
स्तैत्तिरीयके-तत्सृष्ट्वा तदेवानुमाविशदित्यारभ्य प्रतिपाद्यते। तत्रच भोक्तृभोग्ययोर्मध्ये स्वधा
अन्ननमित्त्वं भोग्यपपञ्चः अवस्तात् अवरः निरुद्धआसीत् प्रयतिः प्रयतिता भोक्ता परस्तात्
परः उत्कृष्टआसीत् भोग्यप्रपञ्चं भोक्तृप्रपञ्चस्य शेषभूतं कृतवानित्यर्थः। विभाषापरावराभ्या-
मिति प्रथमार्थे अस्तातिः अस्तातिचेत्यवरशब्दस्य अवादेशः अवस्तादिति संहितायां ईषाअ-
क्षादित्वात्प्रकृतिभावः ॥ ५ ॥

अथ ण्ठी-

कोअद्भावेदूकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविष्टष्टिः ।

अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथाकोवेदयतंआवभूव ॥ ६ ॥

कः । अद्भा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । कुतः । आहजाता ।

कुतः । इयम् । विष्टष्टिः । अर्वाक् । देवाः । अस्य । विसर्जनेन ।

अर्थ । कः । वेद । यतः । आहबभूव ॥ ६ ॥

एवं भोक्तृभोग्यरूपेण सृष्टिः संग्रहेण प्रतिपादिता एतावद्वाइदं अन्नंचैवान्नादश्च सोमएवा
 नमग्निरन्नादइतिवत् अथेदानीं सा सृष्टिः दुर्विज्ञानेति न विस्तरेणाभिहितेत्याह कोअप्तेति ।
 कः पुरुषः अद्धा पारमार्थ्येन वेदजानाति कोवा इहास्मिन्लोके प्रवोचत् प्रवूयात् इयं दृश्यमा
 नाविसृष्टिः विविधा भूतभौतिकभोक्तृभोग्यादिरूपेण बहुप्रकारासृष्टिः कुतः कस्मादुपादानकार
 णात् कुतः कस्माच्च निमित्तकारणादाज्जाता समन्ताज्जाता—प्रादुर्भूता एतदुभयं सम्यक् कोवे
 द कोवा विस्तरेण वक्तुंशक्नुयादित्यर्थः । ननुदेवाअजानन्तः सर्वज्ञान्ते ज्ञास्यंति वक्तुं च शक्नुव
 न्तीत्यतआह—अर्वागिति देवाश्चास्य जगतोविसर्जनेन वियदादिभूतोत्पत्त्यनन्तरं विविधं यज्जौ-
 तिकं सर्जनंसृष्टिः तेनअर्वाक् अर्वाचीनाः कृताः भूतसृष्टेः पश्चाज्जाताइत्यर्थः तथाविधास्ते
 कथं स्वोत्पत्तेः पूर्वकालीनां सृष्टिं जानीयुः अजानन्तोवा कथं प्रवूयुः उक्तं दुर्ज्ञानत्वं निगमय
 ति-अथ एवं सति देवाअपि न जानन्ति किल तद्व्यतिरिक्तः कोनाम मनुष्यादिवेदं तत् जगत्का
 रणं जानाति यतः कारणात्कृत्स्नं जगदाबभूव अजायत ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इयंविस्सृष्टिर्यतआबभूवयदिवादधेयदिवान् ।

योअस्याध्यक्षःपरमेव्योमन्तसोअद्भवेद्यदिवानवेदं ॥ ७ ॥ १७॥

इयम् । विस्सृष्टिः । यतः । आद्भवभूव । यदि । वा । दधे ।

यदि । वा । न । यः । अस्य । अधिऽअक्षः । परमे । विऽओमन् ।

सः । अद्भु । वेद । यदि । वा । न । वेदं ॥ ७ ॥ १७ ॥

उक्तप्रकारेण यथाइदं जगत्सर्जनदुर्विज्ञानं एवं सृष्टंजगत्तदुर्ध्वरमपीत्याह इयमिति । यतः
 उपादानभूतात्परमात्मनः इयं विस्सृष्टिः विविधा गिरिन्दीसमुद्रादिरूपेण विचित्रा सृष्टिः आब
 भूव आजाता सोपि किल यदिवा दधे धारयति यदिवा न धारयति एवं च कोनामान्योर्ध्वं
 शक्नुयात् यदि धारयेत् ईश्वरएव धारयेत् नान्यइत्यर्थः एतेन कार्यस्य धारयितृत्वमतिपादने
 न प्रज्ञणउपादानकारणत्वमुक्तं भवति । तथाच पारमार्थस्त्वं—प्रकृतिश्चमतिज्ञादृष्टान्तानुपरोधादि
 ति । यद्वा अनेनार्धंचेन पूर्वोक्तं सृष्टिदुर्ज्ञानत्वमेव द्रढयतिकोवेदेत्यनुवर्तते इयं विविधा सृष्टिर्यत-
 आबभूव आसमन्तादजायतेति कोवेदं न कोपि नास्त्येव जगतो जन्म कदाचिदनोदृशं जगदिति
 बहवोभ्रान्ताः भवन्त्यपि यतः जनिकर्तुः प्रकृतिरित्युपादानसंज्ञायां पंचम्यास्तसिद्धयस्मात्परमात्म-

नउपादानभूतादावभूव तं परमात्मानं कोवेदन कोपि प्रकृतितः परमाणुभ्योवा जगज्जन्मेति हि
बहवोभ्रान्ताः । तथा सएवोपादानभूतः परमात्मा स्वयमेव निमित्तभूतोपि सन् यदिवा दधेविदधे
इदं जगत्ससर्जं यदिवा न ससर्जं । असंदिग्धे सांदिग्धवचनमेतत् शास्त्राणि चेत्प्रमाणं स्युरिति
यथा । सएव विदधे तं कोवेद अजानन्तोपि बहवोजडात्मधानादकर्तृकमेवेदं जगत्स्वयमजाय-
तेति विपरीतं प्रतिपन्नाः विधानमजानन्तोपि सएवोपादानभूतइत्यपि कोवेद न को-
पि उपादानादन्यः तदस्थएवेश्वरोविदधइति हि बहवः प्रतिपन्नाः देवाअपि यं न जानन्ति त-
द्वाचीनानां एषां तत्परिज्ञाने कैव कथेत्यर्थः । यद्येवं जगत्सृष्टिरन्यन्तदुरवबोधना तर्हि सा
प्रमाणपद्धतिमध्यास्तइत्याशंक्य तत्सद्भावे ईश्वरः वेदं प्रमाणयति योअस्येति अस्य भूतभौ-
तिकात्मकस्य जगतोयोध्यक्षईश्वरः परमे उत्कृष्टे सत्यभूते व्योमन् व्योमनि आकाशे आकाश-
वर्जिर्मले स्वप्रकाशे यद्वा अवतेस्तर्पणार्थादन्येभ्योपिदृश्यन्तइति मनिन् नेह्वशिलुतीतीदृशप्रति-
पेधः ज्वरत्वरेत्यादिना वकारोपधयोक्तृद् सप्तम्यालुक् नडिसंबुध्योरिति नलोपप्रतिपेधः व्योम-
नि विशेषेण तृप्तेनिरतिशयानन्दस्वरूपइत्यर्थः । यद्वा अवतिर्गन्त्यर्थः । व्योमनि विशेषेण
गन्तव्ये देशकालवस्तुभिरपरिच्छिन्नइत्यर्थः । अथवा अवतिर्ज्ञानार्थः व्योमनि विशेषेण
ज्ञातरि विशिष्टज्ञानात्मनि ईदृशे स्वात्मनि प्रतिष्ठितः । श्रूयतेहि—सनत्कुमारनारदयोः
संवादे—सभगवः कस्मिन् प्रतिष्ठितइति । स्वेमहिम्नोति । ईदृशोयः परमेश्वरः सोअंग अंगेति
प्रसिद्धौ सोपि नाम वेद जानाति यदिवा न वेद न जानाति कोनामान्योजानीयात् सर्वज्ञईश्व-
रएव तां सृष्टिं जानीयात् नान्यइत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

योजयत्तइति सप्तर्चद्वितीयं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य यज्ञाख्यस्यायं आद्या जगती शिष्टा-
स्त्रिष्टुभः अत्रापि यज्ञादीनां केषांचिद्भावानां सृष्टिः प्रतिपाद्यते अतः स्रष्टव्यत्वेन प्रधान-
भूतोयोर्यः सैव देवता तत्कर्ता प्रजापतिरेव देवता । तथाचानुक्तान्तं—योजयज्ञोयज्ञः प्राजापत्यो-
जगत्याद्येति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

योजयज्ञोविश्वतस्तन्तुमिस्तुतएकंशतंदेवकर्मभिरायंतः ।
इमेवयन्तिपितरोयआययुःप्रवयापवयेत्यांसतेतते ॥ १ ॥

यः । यज्ञः । विश्वतः । तन्तुंभिः । ततः । एकंशतम् ।

देवकर्मभिः । आह्वयतः । इमे । वयन्ति । पितरः । ये ।

आह्वयुः । प्र । वय । अर्ष । वय । इति । आसते । तते ॥ १ ॥

तन्तुभिस्तन्तुभिः विस्तारयितुभिः वियदादिभूतैः सर्गात्मकोयज्ञः विश्वतः सर्वतस्त-
तोविस्तृतः तथा एकशतं एकं च शतं च एकशतं संख्येति पूर्वपदप्रकृति स्वरत्वं एकोत्तरश-
तमित्यर्थः ब्रह्मा येषु शतसंख्येष्व्वात्मीयसंवत्सरेषु जीवति तदभिमायेणाप्रशतसंख्या जीवता
तेन प्रजापतिना साधमेकशतमित्युच्यते यथा शतायुर्वैपुरुषः शतवीर्यआत्मैकशतइति अ-
त्यन्तसंयोगे द्वितीया ब्रह्मणः शतसंवत्सरपर्यन्तं देवकर्मभिर्देवानुद्दिश्यभोक्तृभिः कृतैः
कर्मभिरायतः दीर्घाभूतः तावत्कालावस्थायी एवमायामविस्तारवान् । पितरः पालकाः प्रजा-
पतेः प्राणभूताः विश्वसृजो देवाः वयन्ति निर्मिते ये देवाः आययुः सृष्टव्यं सर्वं जगत्
स्ववयनेन व्यापुः अपिच प्रवयापवयेति । प्रवाणं नाम प्रकृष्टस्य चेतनस्य भोक्तृप्रपंचस्य
सर्जनं अपवानं नाम अप्रकृष्टस्यनिकृष्टस्याचेतनस्य भोग्यप्रपंचस्य सर्जनं वेज्जन्तुसन्ताने
समुच्चयेन्यतरस्यामिति लोट् तस्यहिस्त्वावित्मनुवृत्तेर्हिरादेशः शब्दगुणायादेशाः अतोहेरिति
लुक् प्रवयापवयेति वयन्तः प्रवाणमपवानं च कुर्वन्तइत्यर्थः एवंभूताः सन्तः ते विश्वसृजः तते
विस्तृते सत्यलोके आसते प्राणरूपेण प्रजापतिमुपासते यद्वा ज्योतिष्टोमादिर्यज्ञएवं रूपकावेन
पटात्मना वर्यन्ते योयज्ञो ज्योतिष्टोमादिः तन्तुभिः तन्तुस्थानीयैः अग्निष्टोमात्यग्निष्टोमादिसंस्था-
भेदैः सप्तभिश्छदोभिर्वा विश्वतः सर्वतस्ततोविस्तृतः तथा एकशतं तृतीयार्थे प्रथमा एकाधिके-
नाग्निचयनेनपुक्तेः देवकर्मभिः गवामयनप्रभृतिकैः विश्वसृजामयनान्तैः एकाहादिसत्रात्मिकैर्वा
आयतोदीर्घाभूतः एवमायतोविस्तारवान् यज्ञात्मकोयं पदः प्रजापतिना सृष्टः तं पदं पितरोस्माकं
पितृभूताः इमे अंगिरसः वयन्ति तस्य पदस्य प्राचीनतन्तुस्थानीयानि स्तुतशस्त्राणि प्रवय त्वं
कुरु अपवय तिरश्चीनतन्तुस्थानीयानि यजुंषि त्वं कुरु एवं परस्परं नियुंजाना आसते नियुंज-
न्ति । एवं विस्तृतस्य यज्ञस्य प्रजापतेः सकाशादुत्पत्तिरुत्तरया प्रतिपाद्यते ॥ १ ॥

तैषा द्वितीया—

पुमोऽनंतनुतउत्कणत्तिपुमान्वितत्तेअधिनाकेअस्मिन् ।

इमेमयूवाउपसिदुरुत्तदःसामानिचकृस्तसंराण्योर्तवे ॥ २ ॥

पुमान् । ए॒न॒म । त॒नु॒ते । उ॒त् । कृ॒ण॒न्ति । पु॒मान् । वि॒ । त॒न्ने ।
अ॒धि । ना॒के । अ॒स्मिन् । इ॒मे । म॒यू॒खाः । उ॒प । से॒दुः । ऊँ॒ इति॑ ।
स॒दः । सा॒मा॒नि । च॒क्रुः । त॒स॒रा॒णि । ओ॒त॒वे ॥ २ ॥

पुमान् पुरुषः आदिपुरुषः प्रजापतिः एनं यज्ञं तनुते विस्तारयति सृष्टवानित्यर्थः । तथा-
च ब्राह्मणं—सप्रजापतिर्यज्ञमतनुत तमाहरत्तेनायजतेति । प्रजापतिर्यज्ञमतनुत यज्ञंसृष्टमनुब्र-
ह्मसवे असृज्येतामिति च । स एव पुमान् सृष्टवं यज्ञं उत्कृणन्ति उद्देष्टयति कनो वेष्टने रौधादि-
कः स एव पुमान् प्रजापतिः अस्मिन् भूलोके नाके अकं दुःखं नास्त्यस्मिन्निति नाकः स्वर्गो-
लोकः मन्त्राण्युपादित्यादिना नञः प्रकृतिभावः तत्र च वितन्ने इमं यज्ञं विस्तारयति अधिः
सप्तम्यर्थानुवादी तनोतेर्लिटि तनिपत्योच्छन्दसीत्युपाशेषः नस्य स्थानिवद्भावात् द्विवचनं
मयूखाः रश्मिभूताः तस्य प्रजापतेः प्राणात्मका इमे विश्वसृजो देवाः सदा सदनं देवयजनं
स्थानं उपसेदुः विश्वसर्जनहेतुभूतं विश्वसृजामयनाख्यं यज्ञं कर्तुं उपसीदन्ति उपसय च
सामानि रथन्तरादीन्योतवे वयनाय यज्ञाख्यं बलमोतुं तसराणि तिर्यक्सराणि तिरश्ची-
नसूत्राणि चक्रुः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

का॒सी॒त्प्र॒मा॒त्प्र॒ति॒मा॒किं॒नि॒दान॒मा॒ज्यं॒कि॒मा॒सी॒त्प॒रि॒धिः॒क॒आ॒सी॒त् ।
छ॒न्दः॒कि॒मा॒सी॒त्प्र॒उ॒गं॒कि॒मु॒क्थं॒य॒द्दे॒वा॒दे॒वम॒यं॒ज॒न्त॒वि॒श्वे ॥ ३ ॥

का । आ॒सी॒त् । प्र॒श्मा । प्र॒ति॒श्मा । किम् । नि॒श्दानं॑म् । आ॒ज्यं॑म् ।
किम् । आ॒सी॒त् । प॒रि॒धिः । कः । आ॒सी॒त् । छ॒न्दः । किम् । आ॒सी॒त् ।
प्र॒उ॒गम् । किम् । उ॒क्थम् । यत् । दे॒वाः । दे॒वम् । अ॒यं॒ज॒न्त॒वि॒श्वे ॥ ३ ॥

विश्वसर्जनोपायत्वेन प्रजापतिना सृष्टे यज्ञे विश्वस्य सप्तारोविश्वसृजो देवाः विश्वसर्ज-
नाय तं यज्ञमन्वतिष्ठन् तस्मिन्समये जगतोनुत्पत्तेः जगदन्तःपातिनोयामोपकरणभूताः पदा-
र्थाः कथमासन्नित्यनया प्रश्नः क्रियते यद्यदा विश्वे सर्वे साध्या देवाः देवंप्रजापतिं अयजन्त

तदानीं तस्य यज्ञस्य प्रमा प्रमाणं इयत्ता का कथंभूतासीत् तथा प्रतिमा हविःप्रतियोगित्वेन मीयते निर्मीयते इति प्रतिमा देवता सा वा तस्य यज्ञस्य कासीत् तथा निदानमादिकारणं यागे अपवृत्तस्य प्रवर्तकं, फलं किमासीत् तथा आज्यं घृतं एतदुपलक्षितं हविर्वा तस्य यज्ञस्य किमासीत् तथा परिधिः परितोधीयन्तइति त्रयः परिधयोबाहुमात्राः पलाशादिवृक्षजन्याः परिपूर्वाद्घातेः उपसर्गेघोः किरिति किप्रत्ययः सामान्यापेक्षमेकवचनं परिधयः के आसन्जित्यर्थः तथा तस्य यज्ञस्य गायत्र्यादिकं छन्दः किमासीत् तथा प्रउगमुक्तं उपलक्षणमेतत् आज्यप्रउगादीनि उक्थानि शस्त्राणि वा कान्यासन् एतेषु प्रश्नेषु त्रयाणां उत्तरं ब्रूचेनाह ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अग्नेर्गायत्र्यभवात्सुगुम्वा उष्णिह्यासवितासर्वभूव ।

अनुष्टुभा सोम उक्थैर्महस्वान्वहस्पतेर्बृहती वाचमावत् ॥ ४ ॥

अग्नेः । गायत्री । अभवत् । सुगुम्वा । उष्णिह्या । सविता ।

सम् । बभूव । अनुष्टुभा । सोमः । उक्थैः । महस्वान् ।

बृहस्पतेः । बृहती । वाचम् । आवत् ॥ ४ ॥

सहयुग्वा सहयुक्ताग्नेः सहायभूवा गायत्री अभवत् यद्यप्यात्मजापतेः सुखादजायत देवतासु मध्येभिः छन्दःसु गायत्री च उभावपि अजायेतामित्यर्थः । तथाच तैत्तिरीयकं—प्रजापतरकामयत प्रजायेयेति समुत्पत्तिवृत्तेनिरमिमीत तमग्निर्देवतान्वसृज्यत गायत्रीछन्दइति । उष्णिह्या उष्णिक्छन्दसा सह सविता देवः सर्वभूव तस्मात्प्रजापतेः जज्ञे टापंचापिहलन्तानामिति वचनात् उष्णिह्यशब्दात् टाप तथा महस्वान् तेजस्वी सोमः उक्थैः स्तुतशस्त्रैः अनुष्टुभा अनुष्टुप्छन्दसा च सार्धं तस्मादेव प्रजापतेरजायत तथा बृहस्पतेः देवस्य वाचं वाक्यं बृहतीछन्दः आवत् अरक्षत् अगच्छत् वा बृहत्यासार्धं बृहस्पतिरपि तस्मात्प्रजापतेर्जज्ञेइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

विराणिमन्त्रावरुणयोरभि श्रीरिन्द्रस्य त्रिष्टुविहभा गोअह्नः ।

विश्वान्देवा अगत्या विवेश तेन चाक्वृक्पयोमनुष्याः ॥ ५ ॥

वि॒राट् । मि॒त्रावरु॑णयोः । अ॒ग्नि॒इ॒श्रीः । इन्द्र॑स्य । त्रि॒इ॒स्तुप् ।
इ॒ह । भा॒गः । अ॒ह्नः । वि॒श्वान् । दे॒वान् । जग॑ती । आ ।
वि॒वेश॒ । तेन॑ । चा॒कु॒प्रे । ऋ॒पयः॑ । म॒नु॒ष्याः ॥ ५ ॥

अपिच मित्रावरुणयोर्देवयोः विराट्छन्दः अग्निश्रीः अग्निश्रिता आश्रिता आसीद्
विराजा सह मित्रावरुणावपि प्रजापतेः सकाशादजायेतामित्यर्थः । इहास्मिन्यज्ञे अह्नः सव-
नत्रयरूपस्य भागोमध्येदिनसवनारुख्योशः त्रिष्टुप्छन्दश्च इन्द्रस्य अभिश्रयणीयावास्तां तावि-
न्द्रश्च प्रजापतेः सकाशादजायन्तेत्यर्थः । तथाचतैत्तिरीयकं—उरसोबाहुभ्यां पञ्चदशानिरमिमीत
तमिन्द्रो देवतान्वसृज्यत तत्र त्रिष्टुप्छन्दोबृहत्सामेति । तथा विश्वान् सर्वां देवान् जगतीछन्दः आ-
विवेश प्रविष्टवती विश्वेदेवाजगती च प्रजापतेरजायन्तेत्यर्थः । तथाच तैत्तिरीयकं—
तं विश्वेदेवादेवतां वसृज्यन्त जगतीछन्दोवैरूपं सामेति । उक्तेन प्रकारेण प्रतिमा कासीद्
छन्दः किमासीद् प्रउगं किमुक्थमिति श्रयाणामुत्तरं जातं । आज्यं किमासीद् परिधिः
कआसीद् इत्यनयोत्तरं पुरुषसूक्ते द्रष्टव्यं । तत्र ह्येवमाज्जायते—देवायज्ञमतन्वत वसन्तो-
अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इहमः शरद्धविः । सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः इति । अयमर्थः—
सर्वरसोत्पादको वसन्तः तस्य जगत्सर्जनसाधनस्य यज्ञस्याज्यमासीद् आज्यध्व्यादिभीर-
सैः सार्धं तादृशो वसन्तो जायतेत्यर्थः । सर्वरसानां शोषको ग्रीष्मऋतुः इहमासीद् शुष्कैः
काष्ठैः सार्धं ग्रीष्मो जायतेत्यर्थः । पच्यमानव्रीहिमुक्तः शरद्धतुः तस्य यज्ञस्य हविरासी-
द् सप्तच्छदांसि त्रिः सप्त एकविंशतिधा भूत्वा अष्टादशसमिधः त्रयः परिधयश्चासन् ।
कासीत्प्रमाप्रतिमार्किं निदानमित्यनयोपरि पञ्चयोरप्येवमुत्तरं पूर्वं विश्वसृजोऽपृताः शतं व-
र्षसहस्राणि दोक्षिताः सत्रमासतेति एतेनैव विश्वसृज इदं विश्वसृजन्तेति च तैत्तिरीयके समा-
ज्जायते । अतस्तस्य यज्ञस्य सहस्रसंवत्सरपरिमितः कालः प्रमाणं विश्वस्य जगतः स-
र्जनमादिकारणं प्रवर्तकफलमित्यर्थः । एतदुक्तं भवति—यदा विश्वसृजो देवाः देवं प्रजाप-
तिं विश्वसृजामयनाख्येन योगेनायजन् तदा उक्ताः सर्वायागोपकरणाः प्रजापतेः स-
काशादजायन्तेति । यतोऽद्यादिदेवताभिः सह ग्रापन्मादीनि सप्तच्छन्दांसि जावानि अ-
तोहेतोः तेषां छन्दसां अष्टादशो देवता इति । छन्दोविचित्रौ स्रजित्वं च—अग्निः सविता सो-
मो बृहस्पतिर्मित्रावरुणा विश्वेदेवादेवता इति । एवं प्राजापत्यो यज्ञो नुष्ठितः तेन यज्ञेन ऋ-
पयो मनुष्याश्च चाकृमे चकृपिरे कृताः सृष्टा आसन् रूपेः कर्मणि लटि इत्योरिति रे-

आदेशः छपेरोत्तइति उत्वं तुजादित्वादभ्यासदीर्घः तेनैव यज्ञेन सर्वं जगदसृजनि-
त्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठी—

चा॒कृ॒प्रेते॒न॒ऋ॒षयो॒मनु॒ष्या॒य॒ज्ञे॒जा॒ते॒पि॒तरों॒नः॒पु॒रा॒णे ।
प॒श्य॒न्म॒न्ये॒मन॑सा॒चक्ष॑सा॒तान्य॒इमं॒य॒ज्ञम॑य॒जन्त॒पूर्वे ॥ ६ ॥

चा॒कृ॒प्रे । ते॒न । ऋ॒षयः । मनु॒ष्याः । य॒ज्ञे । जा॒ते । पि॒तरः ।
नः । पु॒रा॒णे । प॒श्यन् । म॒न्ये । मन॑सा । चक्ष॑सा । ता॒न् । ये ।
इम॑म् । य॒ज्ञम् । अ॒यं॒जन्त॒ । पूर्वे ॥ ६ ॥

पुराणे चिरन्तने तस्मिन् यज्ञे जाते विश्वसृष्टिः देवैः सम्पगनुष्ठिते सति तेन यज्ञेन ऋष
योमनुष्यानोस्माकं पितरः पूर्वपुरुषाश्च चाकूपे अकल्पयन्त असृज्यन्त इममीदृशं यज्ञं ये पूर्वं
साध्यादेवाः प्रजापतेः प्राणभूताः अपजन्त अन्वतिष्ठन् तान् देवान् प्राणात्मना सर्वत्र वर्तमानान्
वक्षसा दर्शनेहेतुना मनसा पश्यन् जानन् मन्ये तानेव विश्वसृष्ट्वन् देवान् स्तौमि मन्यतिरर्चं
विकर्मा ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

स॒ह॒स्तो॒माः॒स॒ह॒छन्द॑स॒आ॒वृ॒तः॒स॒ह॒प्र॑मा॒ऋ॒षयः॒स॒प्त॒दै॒व्याः ।
पूर्वे॒पा॒प॒न्था॑मनु॒दृश्य॑धीरा॒अ॒न्वा॒लै॒भिरे॒र॒थ्यो॒ऽन॒र॒श्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥
स॒ह॒स्तो॒माः । स॒ह॒छन्द॑सः । आ॒वृ॒तः । स॒ह॒प्र॑माः । ऋ॒षयः ।
स॒प्त । दै॒व्याः । पूर्वे॒पाम् । प॒न्थाम् । अ॒नु॒दृश्यं । धी॒राः ।
अ॒नु॒द॒आ॒लै॒भिरे॒ । र॒थ्यः । न । र॒श्मीन् ॥ ७ ॥ १८ ॥

स्तौमैः विवृत्तं च दद्यादिभिः सह वर्तमानाः सहस्तोमाः सहछन्दसः मायस्यादिभिः छन्दोभिः
सहवर्तमानाः आवृत आवर्तमानाः सहप्रमाः प्रमितः प्रमा यज्ञस्येयचापरित्यागं तेन सह वर्तमा
नाः दैव्याः देवस्य प्रजापतेः संबन्धिनः यद्वा देवानां यष्टव्यानां संबन्धिनः ऋषयोद्गष्टारः स

ससंख्याकाः शीर्षण्याः यद्वा मरीचिप्रमुखाः समकूपयः होवादयः सप्तवयट्कर्तारोवा एवंविधाएते
पूर्वेणां पूर्वपुरुषाणां अङ्गिरःप्रभृतीनां विश्वसृजां देवानां वा पंथां पंथानं अनुष्ठानमार्गं अनुदृ
श्य क्रमेण ज्ञात्वा धीराः धीमन्तः सन्तः अन्वालेभिरे अनुक्रमेणारब्धवन्तः यागानुष्ठाने प्रवृत्ता इ
त्यर्थः रथ्योन यथा रथितः रथेन युक्ताः रथस्य नेतारः सृताः रथीन् रथे अश्वनिपोजनार्था
न् प्रग्रहान् सम्प्रग्रथस्य नयनाय हस्तेनान्वारभन्ते अन्वारम्य च सम्प्रक् तं रथं प्रवर्तयन्ति
एवमेतेषां अनुष्ठानमार्गं श्रुतितोषगम्य सम्प्रगन्वतिष्ठन् इत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वादशोऽवर्गः ॥ १८ ॥

अपप्राचइति सप्तमं तृतीयं सूक्तं कक्षीवतः पुत्रस्य सुकीर्तिरार्षं चतुर्थी अनुष्टुप्
शिष्टास्त्रिष्टुभः चतुर्थीपञ्चम्यौ अश्विदेवत्ये शिष्टाएन्द्र्यः तथाचानुक्रान्तं—अपप्राचः सुकी-
र्तिः कक्षीवतोमध्येनुष्टुप् चोत्तराचाश्विन्याविति । षष्ठेहनि ब्राह्मणाच्छंसिनः उक्थशस्त्रे
एतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सुकीर्तिब्राह्मणाच्छंसी वृषाकर्षिचपंकिशंसमिति । चातुर्विंशिकेहनि मा-
ध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्य अपप्राचइत्येषा आरंभणीया कद्वयगाथानन्तरं शंसनीया ।
सूत्रितंच—कद्वन्तः प्रगाथाअपप्राचइन्द्रविश्वौअमित्रानिति । अहर्गणेष्वपि द्वितीयादिष्वहस्तु
तस्यैव तस्मिन्नेव शस्त्रे आरंभणीया । सूत्रितंच—आरंभणीयाः पश्नांसान् कद्वतोहरहः
शस्यानीति होत्रकाद्वितीयादिष्वेवेति ।

सैषा प्रथमा—

अपप्राचइन्द्रविश्वौअमित्रानपापांचोअभिभूतेनुदत्त्व ।

अपोदीचोअपशूराधराचउरौयथातवशर्मन्मदेम ॥ १ ॥

अपं । प्राचः । इन्द्र । विश्वान् । अमित्रान् । अपं । अपाचः ।

अभिभूते । नुदत्त्व । अपं । उदीचः । अपं । शूर । अधराचः ।

उरौ । यथा । तव । शर्मन् । मदेम ॥ १ ॥

हे इन्द्र प्राचः प्रमुखमंचतः प्राग्देशे वर्तमानान् अस्मत्तः पूर्वभागे वर्तमानानित्य-
र्थः प्रपूर्वांचतेः ऋत्विगित्यादिना क्तिन् अनिदितामिति न लोपः शसि अचइत्यकारलो-

पे चाविति दीर्घत्वं अनिगन्तोचतौवप्रत्ययइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । तादृशान् विश्वान्
 सर्वान् अमित्रान् शत्रून्पनुदस्व अस्मत्तोपगमय तथा हे अभिभूते शत्रूणामभिभवित-
 रिन्द्र अपाचः अपमुखमंचतः पृष्ठभागे वर्तमानान् सर्वान् शत्रून्पनुदस्व अपिच उदीचः
 ऊर्ध्वं अंचतः उपरिवर्तमानान् उत्पूर्वादंचतेः पूर्ववत्किंनि उदईदित्यंचतेरकारस्यईकारः पू-
 र्ववत्स्वरः तथाविधानपि शत्रून्पनुदस्व तथा हे शूर शौर्यवन्निन्द्र अधराचः अधरदे-
 शमधोभागमंचतश्च अधस्तनानपि शत्रून्पनुदस्व अधरशब्दोपपदादंचतेः शसि पूर्ववत्प्र-
 क्रिया चाविति पूर्वपदान्तोदात्तः उरौ विस्तीर्णं तव संबन्धिनि त्वया दत्ते शर्मन् शर्मणि गृहे
 सुखे वा यथा वयं मदेम निरुपद्रवाः सन्तोहष्येम तथा त्वं सर्वत्रवर्तमानानस्मदीयान्
 शत्रून्विनाशयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

कुविद्वयवमन्तोयवंचित्थथादान्त्यनुपूर्वविषूय ।

इहेहैपांरुणुहिभोजनानियेवर्हिपोनमोष्टक्तिंनजग्मुः ॥ २ ॥

कुवित् । अङ्क । यवंसमन्तः । यवम् । चित् । यथा । दान्ति ।

अनुपूर्वम् । विषूयम् । इहेइह । एषाम् । रुणुहि । भोजनानि ।

ये । वर्हिषः । नमःऽष्टक्तिम् । न । जग्मुः ॥ २ ॥

अंग हे इन्द्र यवमन्तः यवादिधान्ययुक्ताः कर्षकाः यवंचित् उपलक्षणमेतत् यवगोधूमादी
 न् अनुपूर्वयोयोधान्यविशेषः प्रथमं पच्यते तेनानुपूर्व्येण विषूय पृथक्कृत्य यथा कुविद्वहसंदा
 न्ति लुनन्ति दाप् सवने आदादिकः विपूर्वाद्यैतेत्यपि युक्त्वोर्दीर्घञ्छन्दसीतिदीर्घः एवं इहेह
 अस्मिन्नस्मिन् देशे सर्वस्मिन् एषां यजमानानां भोजनानि धननामेतत् भोगसाधनानि धना
 नि रुणुहि कुरु यस्य यस्मिन्देशे यद्धनं अपेक्षितं तदनुगुणं प्रयच्छेत्यर्थः उतश्चप्रत्ययाच्छन्द
 सिवापचनमिति हेतुंगभावः । एषामित्युक्तं केपुनरिमइत्यतआह हे यजमानावर्हिषः यज्ञस्य
 नमोवृक्तिं नमसोहविर्लक्षणस्यान्नस्य नमस्कारात्मकस्य स्तोत्रस्य वा वर्जनं अकरणं न जग्मुः
 न प्राप्नुवन्ति किंतु सर्वदा हविर्भिर्घजन्ति स्तुतिभिः स्तुवन्ति च एषां रुणुहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ग॒हि॒स्थ॒र्यु॒तु॒था॒या॒त॒म॒स्ति॒नो॒त॒श्र॒वो॒वि॒वि॒दे॒सं॒ग॒मे॒षु॒ ।

ग॒व्य॒न्त॒इ॒न्द्रं॒स॒खा॒य॒वि॒प्रा॒अ॒श्व॒ा॒य॒न्तो॒वृ॒ष॒णं॒वा॒ज॒य॒न्तः ॥ ३ ॥

न॒हि॒ । स्थ॒रि॒ । ऋ॒तु॒इ॒था॒ । या॒त॒म् । अ॒स्ति॒ । न॒ । उ॒त॒ । श्र॒वः॒ ।

वि॒वि॒दे॒ । स॒म् । ग॒मे॒षु॒ । ग॒व्य॒न्तः॒ । इ॒न्द्रं॒म् । स॒खा॒य॒म् । वि॒प्राः॒ ।

अ॒श्व॒ा॒य॒न्तः॒ । वृ॒ष॒ण॒म् । वा॒ज॒य॒न्तः॒ ॥ ३ ॥

एकेन धुर्येण युक्तमनः स्थूरीत्युच्यते ऋतुथा ऋतौ यद्यस्मिन्काले प्राप्तव्यं तद्योग्यकाले स्थूर्यनः यातं तं देशं प्राप्तं न सस्ति न हि भवति एकेन धुर्येण युक्तः शकटः शीघ्रं गन्तव्यं नप्राप्नोतीत्यर्थः । उतापिच संगमेषु संग्रामेषु श्रवोन् यशोवा न विविदे न लभते इन्द्रस्तूकविलक्षणः वृषणं वर्षितारं तमिन्द्रं गव्यन्तः गावश्छन्तोविपाः मेधाविनोवयं सखाय सखिकर्मणे आहूया महतिशेषः । कथंभूताः अश्वायन्तः अश्वानप्यात्मनश्छन्तः वाजयन्तः अन्नकामावलका माश्च ॥ ३ ॥

सौत्रामण्यां सुराग्रहाणां पुरोनुवाक्या युवमित्येषा । सूत्रितंच-युवंसुराममश्विनेति प्रहाणांपुरोनुवाक्येति ।

सैषा चतुर्थी—

यु॒वं॒सु॒रा॒म॒म॒श्वि॒ना॒न॒मु॒चा॒वा॒सु॒रे॒स॒चा॒ ।

वि॒पि॒पा॒ना॒शु॒भ॒स्प॒ती॒इ॒न्द्रं॒क॒र्म॒स्त्वा॒व॒त॒म् ॥ ४ ॥

यु॒व॒म् । सु॒रा॒म॒म् । अ॒श्वि॒ना॒ । नि॒मु॒चौ॒ । आ॒सु॒रे॒ । स॒चा॒ । वि॒पि॒पा॒ना॒ ।

शु॒भः॒ । प॒ती॒ । इ॒ति॒ । इ॒न्द्रं॒म् । क॒र्म॒इ॒सु॒ । आ॒व॒त॒म् ॥ ४ ॥

हे अश्विना अश्विनौ हे शुभस्पती उदकस्य शोभनालंकारस्य वा पती पाठयितारो सुरामं सुष्ठु रमणसाधनं इदं हविः विपिपाना विशेषेण पीतवन्तौ युवं युवां सचासन्तौसंगतौ आसुरे असुरपुत्रे नमुचौ एतत्संज्ञे असुरे हन्तव्ये सवि कर्मसु योधनकर्मसु इन्द्रमावतरसत्वं

विपिपाना पापाने इत्यस्मात् छिटः कानच् बहुलं छन्दसीत्यस्यासस्येत्वं शुभस्पती इति सुवामं-
वितइति पष्ठचन्तस्य पराङ्मवद्भावाद् पष्ठचामंवितसमुदायस्याष्टमिकं सर्वानुदात्तत्वं ॥ ४ ॥

पूर्वोक्तानामेव ग्रहाणां पुत्रमिवेति याज्या । सूत्रित्वंच—पुत्रमिव पितरावश्विनोभेति याज्येति ।

सैषा पंचमी—

पुत्रमिवपितरावश्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्दंसनाभिः ।

यत्सुरामंन्यपिबःशचीभिःसरस्वतीत्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥

पुत्रमूइव । पितरौ । अश्विना । उभा । इन्द्रं । आवथुः ।

काव्यैः । दंसनाभिः । यत् । सुरामम् । वि । अपिबः । शचीभिः ।

सरस्वती । त्वा । मघश्चन् । अभिष्णक् ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वां पितरौ मातापितरौ पुत्रमिव पितामात्रेति पितुः शेषः उभा उभावश्विनौ का-
व्यैः प्रशस्यैः दंसनाभिः आत्मीयैः कर्मभिः आवथुः मध्यमोव्यत्ययेन आवतुः ररक्षतुः त्वंच सु-
रामं सुत्वेन रमणसाधनं हविः यद्यदा शचीभिः शक्तिभिः सार्धं व्यपिबः विशेषेण पीतवानसि
यदा हे मघवन् धनवन् इन्द्र सरस्वती देवी त्वा त्वां अभिष्णक् उपासेवत भिष्णक् उपसेवा-
यां कंद्वादिः छान्दसोयगभाष्यः छडि बहुलं छन्दसीति शपोलुक् हलुङ्वाच् स्यइतिशेषः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवोभिःसुमृळीकोमवतुविश्ववैदाः ।

बाधतांद्वेपोअभयंरुणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ ६ ॥

इन्द्रः । सुत्रामा । स्ववान् । अवःइभिः । सुमृळीकः । अवतु ।

विश्ववैदाः । बाधताम् । द्वेपः । अभयम् ।

रुणोतु । सुवीर्यस्य । पतयः स्याम ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

तस्यंवयंसुमौतौयज्ञियस्यापिभूद्रेसौमनसेस्याम ।

तसुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआरात्रिद्वेपःसनुतर्युयोतु ॥ ७ ॥ १९॥

तस्य । वयम् । सुहृन्मृतौ । युञ्जिर्यस्य । अर्पि । भूद्रे ।
सौमनसे । स्याम् । सः । सुहृन्नामा । स्वह्वान् । इन्द्रः । अस्मे इति ।
आरात् । चित् । द्वेपः । सनुतः । युयोतु ॥ ७ ॥ ११ ॥

इमे त्रातारमिन्द्रमित्यस्मिन्वर्गे (ऋ. स. ४. ७. ३२) व्याख्याते ।

अक्षरार्थस्तु—सुहृन्नामा धनवान् सर्वस्य वेदिता इन्द्रः रक्षणैः सुहृन्मुखयिता भवतु
शत्रूंश्चहिनस्तु भयराहित्यं च करोत्वस्माकं अतोवयं शोभनवीर्योपेतस्य धनस्य स्वामिनोभवे-
मेति । सप्तम्यास्तु तस्य यत्तार्हस्येन्द्रस्यानुग्रहबुद्धौ भजनीयेसौमनस्येच वयं विषयभूताभवेम
सुहृन्नामा धनवान्सइन्द्रः अस्मत्तोद्देशे द्वेष्टन्तर्धानं योजयत्विति ॥ ६ ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

ईजानमिति सप्तमं चतुर्थं सूक्तं नृमेधपुत्रस्य शकपूतस्यार्षं मित्रावरुणदेवतार्कं आद्यातु
लिंगोक्तद्युभूम्यश्विदेवताका न्यंकुसारिणी द्वितीयाद्वादक्यष्टकवती द्वितीयापष्टयौ प्रस्तारपं
क्ती द्विद्वादशक्यष्टकवत्यौ । सप्तमी महासतोबृहती ऋष्टकद्विद्वादशकवती । शिष्टास्तिस्रोविराडू
पा एकादशिनस्रयोष्टकश्चेति लक्षणलक्षिताः । तथाचानुक्रान्तं—ईजानं शकपूतोनामैधोमित्रावरुणं
न्यंकुसारिण्याद्यालिंगोक्तदेवतान्त्या महासतोबृहती उपाद्योपांरये प्रस्तारपंक्ती शेपाविराडूपा
इति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

ईजानमिद्यौर्गूतार्वसुरीजानंभूमिर्भूमिप्रभूपाणि ।
ईजानंदेवावश्विनावभिसुभ्रैरवर्धताम् ॥ १ ॥

ईजानम् । इत् । द्यौः । गूतार्वसुः । ईजानम् । भूमिः ।
अभि । प्रभूपाणि । ईजानम् । देवो । अश्विनौ । अभि ।
सुभ्रैः । अवर्धताम् ॥ १ ॥

गूर्तवसुः गूर्तमुद्यतं स्तोतृभ्यः दानाय हस्तेष्वृतं वसु धनं यस्याः सा तथोक्ता गूरी उद्यम
ने निष्ठा श्वीदितो निष्ठा यामितीदृप्रतिषेधः न सत्तन्निषत्तेत्यादिना निपातनाज्जिष्ठानत्वाभावः अन्ये-
षामपीति सांहितिकोदीर्घः बहुव्रीहौ पूर्वपदमलुतिस्वरत्वं ईदृशीद्यौः द्युलोकाभिमानिनी देवता
ईजानमिद् यज्ञैरिष्टवन्तमेव पुरुषं अभिवर्धयति यजोर्लिटः कानच् वचिस्वपीति संप्रसारणे
द्विवचनं तथा भूमिश्च प्रभूषणि प्रभवने यद्वा प्रकृष्टभूषणे अलंकारे निमित्तभूतेन सति ईजानं
अभिवर्धयति अपिच देवौ दानादिगुणयुक्तौ अश्विनौ ईजानं इष्टवन्तं पुरुषं सुभैः धनैः
अभ्यवर्धतां अभिवर्धयतः वृधेरन्तर्भावितण्यथात् छान्दसोलङ् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तावां मित्रावरुणा धारयत्क्षिती सुषुप्तेऽपितृत्वतां यजामसि ।

युवोः क्राणाय सख्यै रभिष्याम रक्षसः ॥ २ ॥

ता । वाम् । मित्रावरुणा । धारयत्क्षिती इति धारयत्क्षिती ।

सुषुप्ता । इषितृत्वतां । यजामसि । युवोः । क्राणाय ।

सख्यैः । अभि । स्याम । रक्षसः ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ धारयत्क्षिती ध्रियमाणभूमिकौ यद्वा क्षितिरिति मनुष्यनाम हवींषिधारय
न्तः क्षितयो मनुष्याः ययोः स्वभूतास्तथाविधौ सुषुप्ता सुषुप्तौ सुधनौ सुमुखौ वा ता वौ वां युवां
इषितृत्वता इषितृत्वेन तृतीयैकवचने छान्दसस्तकारोपजनः यद्वा भावप्रत्ययान्तात्पुनरपि भाव
प्रत्ययः विकरणद्वयवत् इषितृत्वत्वेन प्राप्तव्यत्वेन हेतौ तृतीया यतो युवां देवेषु मध्ये प्राप्तव्यौ
सर्वोद्देशतोः यजामसि हविर्भियंजामः इदं तोमसीति मसइकारागमः एवंच युवोः युवयोः सख्यैः
सखित्वैः सख्युर्यः क्राणाय कुर्वते यजमानाय करोतेः शानचि छान्दसो विकरणस्य लुक् तादृ
श्ये चतुर्थी यजमानार्थं रक्षसः यज्ञस्य नाधकान् राक्षसान् अभिष्याम अभिभवेम उपसर्ग-
प्रादुर्भामित्यस्तेः सकारस्य पठ्यं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अधा चिन्नुयद्दिधिपामहेवामभिप्रिधरेवणः पत्यमानाः ।

दद्वौ वापत्युप्यतिरेक्णः सभ्वाग्निर्किरस्यमघानि ॥ ३ ॥

अर्धं । चित् । नु । यत् । दिधिपामहे । वाम् । अग्नि । प्रियम् ।
रेक्णाः । पत्यमानाः । दद्वान् । वा । यत् । पुष्यति । रेक्णाः । सम् ।
ऊँ इति । आरन् । नकिः । अस्य । मघानि ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवाभ्यां युवयोरर्थं यद्यदा दिधिपामहे हवींषि धारयामः
यद्वा धिपशब्दे वां युवां स्तुमहे अघाचित अनन्तरमेव नुक्षिप्तं प्रियमग्नीष्टं रेक्णाः
घननामैतत् धनं अभिपत्यमानाः अग्निपतन्तः अभिप्राप्नुवन्तौ भवामः दद्वान् दद्विवान्
ददातेल्लिटः कष्टुः छन्दस्युभयथेति वसोः सार्वधातुकत्वाद् आभ्यस्तयोरातइत्पाकार-
लोपः अतएवेडभावश्च संहितायां नकारस्य दीर्घादटिसमानपादइति कृत्वं आतोदिनि-
त्यमिति सानुनासिकआकारः वाशब्दश्चार्थे हवींषि दत्तत्वांश्च यद्योयजमानः रेक्णोधनं
पुष्यति वर्धयति अस्य दत्तवतोयजमानस्य मघानि घनानि नकिः समारन् नैवाप-
गच्छन्ति किन्तु तमेव सर्वदा भजन्ते समित्येतदपेत्येतस्यार्थे उइति पूरणः अर्धंश्छा-
न्दसेलुङि सतिशास्त्यतिङ्यश्चेति ज्ञेयदेशः ऋटशोडिगुणः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थं—

असावन्न्योअसुरसूयतद्यौस्त्वंविश्वेषांवरुणासिराजा ।
मूर्धारथस्यचाकन्नैतावन्नैनसान्तकध्रुक् ॥ ४ ॥

असौ । अन्यः । असुर । सूयत् । द्यौः । त्वम् । विश्वेषाम् ।
वरुण । असि । राजा । मूर्धा । रथस्य । चाकन् । न ।
एतावता । एनंसा । अन्तकध्रुक् ॥ ४ ॥

हे असुर तमसः क्षेपक यद्वा असवः प्राणाः तान् ददाति मनुष्येभ्यः स्तोदये-
न प्रपच्छवीत्यसुरः ईदृश हे मित्र द्यौः ध्रुलोकः देवशीलाभदितिवां अन्यः सुपां-
सुलुगिति द्वितीयायाः सुआदेशः वरुणापेक्षया अन्यं असौ अमुं नभसि दृश्यमानं त्वां
सूयत अस्तु पूङ्गु प्राणिमसवे छान्दसोडभावः हे वरुण त्वं च विश्वेषां सर्वेषां प्रा-
णिनां राजासि ईश्वरोमवसि वादशयोर्मुंययोः रथस्य मूर्धा शिरः चाकन् अस्मद्यज्ञं

कामयते यद्वा रथस्य रंहणशीलस्य यज्ञस्य मूर्धानं मूर्ध्वं प्रधानः सोमः चाकत्र युवां
कामयते कनीदीप्तिकान्तिगतिषु अस्माद्यङ्गुलान्ताच्छान्दसोलङ् यतएवमतः कारणात् अ-
न्तकधुक् अन्तकस्य सहनशीलस्य राक्षसादेः यमस्यैव वा द्रोघा द्रुह जिघांसायां स
त्सद्विषेत्यादिना क्षिप्रं वाद्रुहमुहण्णुहण्णहामिति घत्वं भष्भावः । ईदृशः सयज्ञः एताव-
ता एनसा इत्यस्परिमाणेनापि पापलेशेनापि न युज्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अस्मिन्त्वेतच्छकंपूतएनोहितेमित्रेनिगंतान्हन्तिवीरान् ।

अवोर्वायद्वात्तनूष्वःप्रियासुयज्ञियास्वर्वा ॥ ५ ॥

अस्मिन् । सु । एतत् । शकं पूते । एनः । हिते । मित्रे ।

निगंतान् । हन्ति । वीरान् । अवोः । वा । यत् । धात् ।

तनूषु । अवः । प्रियासु । यज्ञियासु । अर्वा ॥ ५ ॥

योयं शकपूताख्यक्रमिः अस्मिन् शकपूते स्थिते एतदेनः पापं शत्रूणां पापकरमायुधं
या मित्रेदेवे हिते हिताचरणपरे अनुकूले सति निगतान् निगन्तव्यान् हननार्थं नियमेन प्राप्त
व्यान् वीरान् शत्रूः पुत्रादीन् सु सुषु हन्ति हिनस्ति अस्मिन्पूषौ समवेतं यत्पापं तन्मित्रस्य प्रसा-
देन तदीपेषु शत्रुषु स्वकार्यं दुःखं जनयतीत्यर्थः निगतान् निपूर्वाद्धमेः कर्मणि निष्ठा गतिरनन्तर
इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । कदेत्यत आह—अवोः हविर्भिः तर्पयितुः अवोहतेरौणादिकडप्रत्ययः
तस्य यजमानस्य यज्ञियासु यज्ञार्हासु क्रियासु तनूषु शरीरेषु अर्वा अभिगन्तामिबोवरुणो वा
यद् यदा अवोरक्षणं धात् दधाति निदधाति स्थापयति यद्वा यदा अर्वा अभिगन्ता स्रक्पिः अ-
विनुः रक्षितुः मित्रस्य वरुणस्य वा यागाहार्हासु प्रियासु तनूषु शरीरेषु अवोहविलक्षणमन्त्रं धा-
त् धारयति तदानीं मित्रे वरुणे चानुकूले सति तदेनोवीरान् हन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

युवोर्हिमातादितिर्विचेतसाद्यौर्नभूमिपयंसापुपूतनि ।

अयं प्रियादिदिष्टनसूतोनिनिक्तरश्मिभिः ॥ ६ ॥

युवोः । हि । मा॒ता । अ॒दि॒तिः । वि॒द्वे॒त॒सा । द्यौः । न । भूमिः ।
प॒र्य॒सा । पु॒त॒नि । अ॒व । प्रि॒या । दि॒दि॒ष्ट॒न । सूरः ।
नि॒नि॒क्त । र॒श्मि॒क्षिः ॥ ६ ॥

हे विचेतसा विशिष्टज्ञानौ मित्रावरुणौ युवोर्हि युवयोः खलु माता जननी अदितिरदीना अखं
हनीया वा भवति सैवभूमिः इयंवाअदितिरिति श्रुतेः । द्यौर्न यथा द्युलोकः पयसा वृष्टद्युदेकं
सर्वं जगत्पुनरिति एवमेवासा भूमिः पयसा आत्मीयेन रसेन हविरात्मना परिणतेन पुपूतनि
परिपवने यजमानानां पापस्य शोधने हेतुर्भवतीत्यर्थः पूतशब्दादाचारक्रिबन्तादौणादिकः कनि
मत्ययः छान्दसं द्विर्वचनं तौ युवामविदिश्य यूयं प्रिया प्रियाणि धनानि अवदिदिष्टन अवाङ्मुखं
अस्मदभिमुखं दिशत दत्त दिशातिसर्जने अस्माहोति छान्दसः शपः खलुः तप्तनप्तनथनाश्वेति
तशब्दस्य तनादेशः अपिच सूरः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः निनिक्त अस्मान् शोधयन पोषय
त वा णिजिर् शौचपोषणयोः जौहोत्यादिकः संज्ञापूर्वकोविधिरनित्यइति णिजांश्रयाणामित्य
श्यास्यस्य गुणोऽन क्रियते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

यु॒वं॒ह्य॒म॒रा॒जा॒व॒सी॒द॒तं॒ति॒ष्ठ॒द्रथं॒न॒धूर्प॒दं॒व॒न॒र्प॒दं॒म् ।
ता॒नः॒क॒णू॒क॒य॒न्ती॒र्नृ॒मे॒ध॒स्त॒त्रे॒अ॒हंसः॒सु॒मे॒ध॒स्त॒त्रे॒अ॒हंसः॑ ॥ ७ ॥ २० ॥

यु॒वम् । हि । अ॒म॒रा॒जौ । अ॒सी॒द॒तम् । ति॒ष्ठत् । रथं॑ ।
न । धूः॒॑स॒दं॒म् । व॒न॒स॒दं॒म् । ताः । नृः । क॒णू॒क॒य॒न्तीः । नृ॒मे॒धः ।
त॒त्रे । अ॒हंसः॑ । सु॒मे॒धः । त॒त्रे । अ॒हंसः॑ ॥ ७ ॥ २० ॥

हे मित्रावरुणौ युवं हि युवां खलु अमराजौ अमसा कर्मणा पवर्पणमकाशादिना ता
जमानौ दीप्यमानौ सन्तौ असीदत् स्वकीये स्थाने निषीदथः आसाथे अमइति कर्मनाम
आपःकर्माख्यायां ह्रस्वोनुद्वेत्त्यामोवेरमुन् तस्य नुडागमोधावोर्ह्रस्वश्च वस्मिन्नुपपदे राजतेः स
त्सुद्विषेत्यादिना किप् षोषोषवसनादीनां छान्दसिलोपोवकव्यः इत्यमसः सकारलोपः तौ मित्राव-
रुणौ कणूकयन्तीः कणतिः शब्दार्थः कणर्न आक्रोशरूपं शब्दं इच्छन्तीः ताः पसिद्धाः

शात्रवीः प्रजाः अभिभवितुं नसंप्रत्यर्थे संप्रति रथं तिष्ठत् अभितिष्ठतां तिष्ठतेल्लेष्ट्यडागमः
 इतश्चलोपडतीकारलोपः प्रत्येकाभिप्रायेणैकवचनं । कीदृशं रथं घूर्षदं धुरि अश्वघोर्वहनदेशे
 सीदन्तं वनर्षदं वनेषूद्यानेषु क्रीडार्थं निषीदन्तं यद्वा वनमित्युदकनाम समुद्रमध्ये हि व-
 रुणोनिवसति वने समुद्रोदके निषीदन्तं उभयत्रापि पूर्ववत् किप् वनसदमित्यत्र छान्दसः
 सांहितिकेरेफोपजनः हे मित्रावरुणौ युवाभ्यां नृमेधोमम पिता अंहसः पापात् तत्रे ररक्षे
 रक्षितोवभूय त्रैङ् पालने इत्यस्मात् कर्मणि लिट् यद्वा उपचाराज्जन्ये जनकशब्दः नृमधस्य
 पुत्रः शक्यतोहं पापात् युवाभ्यां तत्रे रक्षितोस्मि सुमेधः अन्योपि सुयज्ञोयजमानः अंहसः
 पापात् तत्रे युवाभ्यामेवारक्षयत भीत्रार्थानामित्यंहसोपादानसंज्ञा ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे विंशोवर्गः ॥ २० ॥

मोष्विति सप्तर्चं पञ्चमं सूक्तं पिजवनपुत्रस्य सुदासआर्यं ऐन्द्रं आघस्तृचः शाक-
 रः पट्पंचाशदक्षराशक्ररी । द्वितीयस्तृचोमहापांक्तः पळष्टका महापंक्तिः । सप्तमी त्रिष्टुप् ।
 तथाचानुक्रान्तं—मोपुसुदाः पैजवनः शाकरमहापांकावाचौ तृचावन्त्यात्रिष्टुबिति । पोळशि-
 शस्त्रे आघस्तृचः शंसनीयः । सूत्रितंच—त्रिकद्रुकेपुमहिपोयवाशिरंमोष्वस्मैपुरोरथमिति
 तृचावातिच्छन्दसाविति । महावते माध्यंदिनसवने ब्रह्मशस्त्रे अनुरूपतृचस्य मोष्वस्माह-
 त्येका । तथैव पञ्चमारण्यके सूत्रितं—मोष्वस्मै पुरोरथमित्यनुरूपइति ।

तैषा प्रथमा—

मोष्वस्मैपुरोरथमिन्द्रायशूपमर्चत ।

अभीकेचिदुलोककृत्सङ्गेसमस्तुंरुत्रहास्माकं

बोधिचोदितानभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ १॥

मो इति । सु । अस्मै । पुरःस्थम् । इन्द्राय । शूपम् । अर्चत ।

अभीके । चित् । ऊँ इति । लोककृत् । समङ्गे । समस्तुं ।

रुत्रहा । अस्माकम् । बोधि । चोदिता । नभन्ताम । अन्यकेषाम् ।

ज्याकाः । अधि । धन्वसु ॥ १ ॥

अस्माद्न्द्राय षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्वेन्द्रस्य पुरोरथं रथस्य पुरः पुरतोपुरोव्ययमिति ग-
तित्वात् 'गतिसमासः रथस्याग्रतोवर्तमानं शूर्पं वलं सुप्तो अर्चत हे स्तोतारः सुष्टु प्रपूजयत
प्रउ इतिनिपातसमुदायः प्रो इति ओदिति प्रगृह्यसंज्ञा इन्द्रोविशेष्यते समस्तु समानं
मायंत्यत्रेति समदः संग्रामाः औणादिकोधिकरणेकिप् समानस्यच्छन्दसीति समावः
समस्तु संग्रामेषु संगे संगमनीये शत्रुबले डोन्यत्रापि दृश्यतइति गमेडः अभीकेचिदअ-
न्यर्णेपि निकटं प्राप्तेपि केशाकेशयवस्थायामपि लोककृत् स्थितिकृत् न पलायिता स्थि-
त्वा वृत्रहा वृत्राणामावरकाणां हन्ता एवंविधः सइन्द्रः अस्माकं स्तोतृणां चोदिता-
धनानां मेरितासन् बोधि अस्माभिः कृतानि परिचरणानि बुध्यतां बुधेः छान्दसे लु-
ङि दीपजनबुधेत्यादिना कर्तरि च्छेषिणादेशः बहुलंछन्दस्यमाङ्गयोगेपीत्यङ्भावः । अपिच
अन्यकेषां कुत्सितानामन्येषां शत्रूणां अधिधन्वसु धनुःपु अधिरोपिताज्याकाः कुत्सि-
ताज्याः नभन्तां हिंस्यतां नश्यन्तु ज्याशब्दात् कुत्सायां प्रागिवाक्कः नभतुभर्हिंसायां
कैयादिकः व्यत्ययेनशप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वंसिन्धूरवांसृजोधराचोअहन्नाहिम् ।
अशत्रुरिन्द्रजज्ञिपेविश्वंपुण्यसिर्वार्यतत्त्वापरि
प्वजामहेनभन्तामन्यकेषांज्याकाअधिधन्वसु ॥ २ ॥

त्वम् । सिन्धून् । अवं । अंसृजः । अधराचः । अहन् । अहिम् ।
अशत्रुः । इन्द्र । जज्ञिपे । विश्वम् । पुण्यसि । वार्यम् । तम् ।
त्वा । परि । सृजामहे । नभन्ताम् । अन्यकेषाम् । ज्याकाः ।
अधि । धन्वंसु ॥ २ ॥

हे इन्द्र सिन्धून् स्यन्दनशीलान् जलपूरान् अधराचः अधरमधोमुखं अंचतोमंतून् अवा-
सृजः मेघान्निरगमयः यतस्त्वमहिं अन्तरिक्षेगवं मेघं अहन् हतवानसि यदा अहिं आगत्य
हन्तारं सर्वस्य जगत्आवरकं वृत्रमसुरं अहन् हतवानसि अतः हे इन्द्र त्वं अशत्रुः शत्रुरहि-

तेजसिषे जायसे न संति शत्रवोस्मैति बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदानोदात्तत्वं जनेर्लि-
टिगमहनेत्यादिनोपधालोपः द्विवचनेचीति स्थानिवद्भावात् द्विवचनं तथा विश्वं सर्वं वार्यं
वरणीयं संभजनीयं धनं पुष्यसि वर्धयसि वृद्धसंभक्तौ ऋहलोर्ष्यत् ईडवंदवृशंसदुहांपयत-
इत्युदात्तत्वं तादृशं त्वां परिष्वजामहे हविर्भिः स्तुतिभिश्चालिंगनं कुर्मः वशीकुर्मइत्यर्थः प्वं-
जपरिष्वगे देशसंजप्वंजांशपीत्यनुनासिकलोपः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विषुविश्वाअरातयोर्योनिंशन्तनोधिपयः ।

अस्तासि शत्रवेवधंयोर्नइन्द्रजिघांसति याते राति

दुर्दिर्वसुनमन्तामन्यकेषां ज्याका अधिधन्वसु ॥ ३ ॥

वि । सु । विश्वाः । अरातयः । अर्यः । नशन्त । नः । धियः ।

अस्ता । असि । शत्रवे । वधम् । यः । नः । इन्द्र । जिघांसति ।

या । ते । रातिः । ददिः । वसु । नमन्ताम् । अन्यकेषाम् ।

ज्याकाः । अधि । धन्वसु ॥ ३ ॥

विश्वाः सर्वाः अरातयः अदात्यः आर्याअभिगन्त्यः नोस्माकं शत्रुभूताः प्रजाः सु सुष्टु
विनशन्त विनश्यन्तु हे इन्द्र त्वदर्थं धियः कर्माणि स्तुतयोवा प्रवर्ततां हे इन्द्र योनोस्मान्
जिघांसति हन्तुं इच्छति हन्तेः सति अज्जनमगांसनीति दीर्घः अज्यासाच्चेति कृत्यं तस्मै श-
त्रवे वर्धं हननसाधनमायुधं अस्तासि क्षेप्ताभवसि अशुक्षेपणे ताच्छोलिकस्तृन् ते तव या
रातिः धनप्रदानहेतुः हस्तः रादाने करणेक्विन् यत्रेवृषेपपचमनविदभूवीराउदात्तइति क्तिन्उदा-
त्तत्वं सा रातिः वसु धनं ददिः अस्मभ्यं दाता भवतु आद्यगमहनइति ददातेः किमत्ययः
मलोकाव्ययेति वसुशब्दात् पष्ठचभावः । सिद्धमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

योर्नइन्द्राभितोजनोरकायुरादिदेशति ।

अधस्पदंतमोरुधिविवाधोअंसितासुहिर्न

मन्तामन्यकेषां ज्याका अधिधन्वसु ॥ ४ ॥

यः । नः । इन्द्र । अ॒भि॒तः । ज॒नः । वृ॒क॒ऽयुः । आ॒दि॒देश॑ति ।
अ॒धः॑ऽप॒दम् । तम् । ई॒म् । रु॒धि । वि॒ध्वा॒धः । अ॒सि॒ । स॒स॒हिः ।
न॒भ॑न्ताम् । अ॒न्य॒के॒पा॒म् । ज्या॒काः । अ॒धि॒ । ध॒न्व॑ऽसु ॥ ४ ॥

हे इन्द्र योजनः वृकामुः वृकोहिंसकः अरण्यश्वा स्तेनोवा सइवाचरन् नोस्मानभितः
सर्वतः आदिदेशति अभिलक्षाययुधान्यतिसृजति दिशतेर्लेट्यडागमः छान्दसः शपः श्लुः ना-
भ्यस्तस्याचिपितीत्यत्र बहुलं छन्दसीति वक्तव्यमिति वचनात्प्रतिषेधाभावे लघूपधगुणः अभ्य-
स्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं तमीं तमिमं जनं अधस्पदं पादस्यावस्तात् वर्तमानं रुधिकुरु क-
रोतेऽछान्दसो विकरणस्य लुक् । श्रुशृणुपृकृवृक्ष्यइति हेर्धिः यतस्त्वं विबाधोविशेषेण बाधिता
शत्रूणां सासहिः अभिभविता चासि । सिद्धशेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यो॒न॒इन्द्रा॑भि॒दा॒स॒तिस॒ना॒भि॒र्य॒श्च॒नि॒ष्ट॒यः॑ ।
अ॒व॒त॒स्य॑ ब॒लं॒ति॒र॒म॒ही॒व॒द्यौ॒रध॑त्म॒ना॒न॒भ॑न्ता
म॒न्य॒के॒पा॒ज्या॒का॒अधि॑ध॒न्व॑ऽसु ॥ ५ ॥

यः । नः । इन्द्र । अ॒भि॒दा॒स॒ति । स॒ना॒भिः । यः । च॒ । नि॒ष्ट॒यः॑ ।
अ॒व॒ । त॒स्य॑ । ब॒लम् । ति॒र॒ । म॒ही॒ऽइ॒व॒ । द्यौः । अ॒ध॒ । त्म॒ना॒ ।
न॒भ॑न्ताम् । अ॒न्य॒के॒पा॒म् । ज्या॒काः । अ॒धि॒ । ध॒न्व॑ऽसु ॥ ५ ॥

हे इन्द्र यः सनाभिः समानजन्माशत्रुनोस्मानभिदासति उपक्षयति यश्च निष्टयोनिरुष्टजन्मा
अस्मानुपक्षयति जातार्थे निरुष्टवाचिनोनिःशब्दात् अव्ययावत्यप् ह्रस्वात्तादौ तद्धितइतिपत्वं
अधानन्तरमेव महीव द्यौर्महतीद्यौरिव विस्तृतं तस्य शत्रोर्वलं त्मना आत्मना मंत्रेण्वाङ्घ्रादे-
रात्मनइत्याकारलोपः स्वयमेव अवतिर जहि अवतिरतिर्वधकर्मा । गतमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

व॒यमि॑न्द्र॒त्वा॒य॒वः॑ स॒खि॒त्वमा॑रं॒भाम॑हे ।
ऋ॒त॒स्य॑ नः प॒थान॒या॒ति॒वि॒श्वानि॑दु॒रिता॑
न॒भ॑न्ता॒मन्य॑के॒पा॒ज्या॒का॒अधि॑ध॒न्व॑ऽसु ॥ ६ ॥

व॒यम् । इ॒न्द्र । त्वा॒इ॒यवः । स॒खि॒इ॒त्वम् । आ । र॒भ्रा॒म॒हे । ऋ॒तस्य॑ ।
 नः । प॒था । न॒य । अ॒ति । वि॒श्वो॒नि । दुः॒इ॒ता ।
 न॒भ॒न्ताम् । अ॒न्य॒केषा॑म् । ज्या॒काः । अ॒धि । ध॒न्व॒इ॒सु ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वायवः त्वामात्मनश्छन्तो वयं सखित्वं सखिकर्म यज्ञात्मकमारभामहे उपक्रमामहे ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य पथा मार्गेण भस्वटेर्लोपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेण तृतीयायाजदात्तत्वं विश्वानि सर्वाणि दुरितादुरितानि दुर्गमनानि पापानि तत्फलानि च नोस्मानतिनय अतिपारय । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒स्मभ्यं॑ सु॒त्वामिन्द्र॑ तौ॒ शिक्षा॑दो॒हते॑ प्र॒ति॒वरं॑ ज॒रि॒त्रे ।
 अ॒च्छि॒द्रो॒घ्नी॒पी॒पय॑ य॒था नः॑ स॒हस्र॑ धा॒रा प॒र्यसा॑म॒ही गौः ॥ ७ ॥ २१ ॥

अ॒स्मभ्यं॑म् । सु । त्वम् । इ॒न्द्र । ताम् । शि॒क्ष । या । दो॒ह॒ते ।
 प्र॒ति । वरं॑म् । ज॒रि॒त्रे । अ॒च्छि॒द्र॒इ॒ऊ॒घ्नी । पी॒पय॑त् । य॒था । नः॑ ।
 स॒हस्र॑धारा । प॒र्यसा॑ । म॒ही । गौः ॥ ७ ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं तां गामस्मभ्यं स्तोतृभ्यः सुशिक्ष प्रदेहि शिक्षादिदानकर्मा यागौर्जरित्रे स्तोत्रे वरं वरणीयं पयः प्रतिदोहते प्रतिदिनं नैरन्तर्येण दुग्धे दुहर्वहुल्लंछंतीति शपोलुगभावः अदुपदेशालसार्वधातुकानुदात्तत्वे शपः पित्वादनुदात्तत्वं धातुस्वरः शिष्यते धरं वृज्वरणे इत्यस्मात् ग्रहवृद्धनिधिगमश्चेति कर्मण्यण् सा प्रप्ता गौः अच्छिद्रोघ्नी निबिडोघस्का अतएव सहस्रधारा बहुभिः क्षीरधाराभिः उपेता मही महती सती यथा नोस्मान् पयसाक्षीरेण पीपयत् प्रवर्धयेत् तथा तां कुर्विति शेषः ओप्पायी वृद्धौ ण्यन्ताच्छान्दसोलुङ् व्यत्ययेन धातोः पीभावः अहभावश्छान्दसः ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

उभेयदिति सप्तर्वं षष्ठं सूक्तं युवनाश्वपुत्रस्य मान्धातुरार्षं पूर्वेणेत्यर्धचंसहितायाः सप्तम्यास्तु गोधा नाम ब्रह्मवादिनी ऋषिः सप्तमीपंक्तिः शिष्टाः षष्ठकामहापंक्तयः इन्द्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उभेयन्मान्धाता यौवनाश्वोमहापांक्तं पंक्तिरन्त्यातामध्यर्धा गोधापश्यदिति । गतःसूक्तविनियोगः । चातुर्विंशिकेहनि माध्यंदिने अच्छावाकस्य आद्यस्तुचोवैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रित्वं—उभेयदिन्द्रोदसी अवयत्त्वंशतक्रतोइति ।

तत्र प्रथमा—

उभेयदिन्द्रोदसीआपप्राथोपाइव ।
महान्तंत्वामहीनांसम्राजंचर्पणीनांदेवी
जनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ १ ॥

उभे इति । यत् । इन्द्र । रोदसी इति । आपप्राथ । उपाःइव ।
महान्तम् । त्वा । महीनाम् । सम्राजम् । चर्पणीनाम् । देवी ।
जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ १ ॥

हे इन्द्र उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ यद्यत्त्वं अपप्राथ तेजसा आमपयसि आपूरयसि प्रा पूरणे आदादिकः छान्दसोन्दि उपोपाइव यथा उपाः स्वभासा सर्वं जगदापूरयति तद्वत् तं महीनां महतां देवानामपि महान्तं अधिकं चर्पणीनां मनुष्याणामपि सम्राजमीश्वरमिन्द्रं त्वा त्वां देवी देवनशीला जनित्री जनयित्री अदितिः अजीजनत् अजनयत् जनेर्ण्यन्तालुङि चङि रूपमेतत् यस्मादेषा जनित्री ईदृशं पुत्रमजोजनत् अतःकारणात् सा भद्रा कल्याणी प्रशस्ता जाता जनेर्ण्यन्तात्साधुकारिणि तुम् जनितामंत्रइति इडादौ णिलोपोनिपात्यते कन्नेभ्यइति ङीप् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवंस्मदुर्हणायतोमर्तस्यतनुहिस्थिरम् ।
अधस्पदंतमीरुधियोअस्माँआदिदेशतिदेवी
जनित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ २ ॥

अव । स्म । दुःहृनायतः । मर्तस्य । तनुहि । स्थिरम् । अधःस्पदम् ।
तम् । ईम् । कृधि । यः । अस्मान् । आदिदेशति । देवी । जनित्री ।
अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ २ ॥

दुर्हणायतोदुःस्वपदं हननमाचरतोमर्तस्य मनुष्यस्य शत्रोः स्थिरं दृढं बलं अवतनुहि अ-
वततं नीचीनं कुरु स्मेति पूरकः तं शत्रुं ईमेन अधस्पदं पादयोरधस्ताद्वर्तमानं कृधि कुरु यः
शत्रुरस्मान् आदिदेशति जिघांसति । समानमन्यत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अवत्याहृतीरिपोविश्वश्चन्द्राअमित्रहन् ।
शचीभिःशक्रधूनुहीन्द्रविश्वामित्रुतिभिर्देवीज
नित्र्यजीजनद्भद्राजनित्र्यजीजनत् ॥ ३ ॥

अव । त्याः । बृहतीः । इपः । विश्वश्चन्द्राः । अमित्रहन् ।
शचीभिः । शक्र । धूनुहि । इन्द्र । विश्वामित्रुतिभिः । देवी ।
जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ३ ॥

हे अमित्रहन् अमित्राणां शत्रूणां हन्तः हे शकेन्द्र शचीभिः आत्मीयाभिः शक्तिभिः
आत्मीयैः कर्मभिर्वा त्याः वाः प्रसिद्धाः बृहतीर्यहतीः बृहन्महोरूपसंख्यामिति ङीपउदा-
त्तत्वं विश्वश्चन्द्राः विश्वानि सर्वाणि चन्द्राणि हिरण्यानि यासां तादृशीः ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तर-
पदेमंत्रइति मुडागमः बृहतीहौविश्वसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं एवंभूताइपोन्नानि विश्वा-
भिः सर्वाभिरुतिभीरक्षाभिः सार्धं अवधूनुहि अस्मास्वबाहुत्वं कंषम् अस्मदभिमुखं गमये-
त्पर्यः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनि माघ्यदिनेच्छावकस्यावयवमिति तृचोवैकल्पिकोनुत्पः स्रष्टु-
सक्तादायुदाहृतं ।

तृचे पथमा सूक्ते चतुर्थी—

अव्यत्स्वशतक्रतुविन्द्रविश्वानिधूनुपे ।
रथिनसुन्वतेसचासहस्रिणीमिरूतिभिर्देवीज
निव्यजीजनद्भद्राजनिव्यजीजनत् ॥ ४ ॥

अव । यत् । त्वम् । शतक्रतो इति शतःक्रतो । इन्द्र । विश्वानि ।
धूनुपे । रथिम् । न । सुन्वते । सचा । सहस्रिणीभिः । ऊतिभिः ।
देवी । जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ४ ॥

हे शतक्रतो बहुकर्षन् बहुपशु धेन्द्र सुन्वते सोमाभिपवं कुर्वते सुनोतेलंठः शतं दुध्रुवोःसर्वधा-
तुकइति यण् शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वं ईदृशाय यजमानाय यद्यदा त्वं विश्वानि व्याप्तानि
अन्नानि वा अवधूनुपे अभिगमयसि ददासीत्यर्थः तदा रथिं न रथिं च पुत्ररूपं धनं च स-
हस्रिणीभिः सहस्रसंख्यायुक्ताभिरूतिभीरक्षाभिः सचा सह प्रदेहि । गतमन्यत् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अवस्वेदाइवाभितोविष्वक्पतन्तुद्विधवः ।
दूर्वायाइवतन्तवोव्यस्मदेतुदुर्मतिर्देवीजनि
व्यजीजनद्भद्राजनिव्यजीजनत् ॥ ५ ॥

अव । स्वेदाःइव । अभितः । विष्वक् । पतन्तु । द्विधवः ।
दूर्वायाःइव । तन्तवः । वि । अस्मत् । एतु ।
दुःस्मतिः । देवी । जनित्री । अजीजनत् ।
भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ५ ॥

स्वेदाइव गात्रास्वेदविन्दव इव अभितः सर्वतः द्विधवोद्योतमानान्यायुधानि इन्द्रस्य
दीर्घयोवा विष्वक् नानामुखाः अवपतन्तु निपतन्तु दूर्वायाइव तन्तवः यथा दूर्वाकांठाः बहुशः
मरोहन्ति एवं बहुशोविस्तृतादृश्यन्ते दुर्मतिः दुष्टाभिसन्धिः शत्रुः अस्मत् अस्मत्तोव्येतु विद्य-
ता गच्छतु । गतमन्यत् ॥ ५ ॥

अथ पद्यी—

दीर्घमङ्कुशं यथा शक्तिं विभर्षि मन्तुमः ।

पूर्वेण मघवन् पदाजो वयां यथा यमो

देवीजनिं व्यजीजनद्भद्राजनिं व्यजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घम् । हि । अङ्कुशम् । यथा । शक्तिम् । विभर्षि । मन्तुमः ।

पूर्वेण । मघवन् । पदा । अजः । वयां । यथा । यमः । देवी ।

जनित्री । अजीजनत् । भद्रा । जनित्री । अजीजनत् ॥ ६ ॥

दीर्घमायतमङ्कुशं सृणिं यथा विभर्षि एवं आयतां शक्तिं हे मन्तुमः मन्तुज्ञानं तद्वन् मनुवसोरुरिति संबुद्धौ नकारस्य रुत्वं ईदृशेन्द्र विभर्षि धारयति दुभृज् धारणपोषणयोः जौहोत्यादिकः श्लौ भृजामिदित्यस्यासत्पेत्वं हे मघवन् धनवन्निन्द्र यथा पूर्वेण देहस्य पूर्वभागे वर्तमानेन पदा पादेन अजः छागो वयां शाखामाकर्षति तथा पूर्वोक्तया शक्या आलुष्य यमः शत्रून् नियच्छति यमेलेदद्यहागमः बहुलं छन्दसीति शपोलुक् । गतमन्यत् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

न किं देवामिनीमसि न किं रायोपयामसि मन्त्रश्रुत्यं च रामसि ।

पक्षेभि रपि कक्षेभि रत्राभिसंरंभा महे ॥ ७ ॥ २२ ॥

न किंः । देवाः । मिनीमसि । न किंः । आ । योपयामसि ।

मन्त्रश्रुत्यम् । चरामसि । पक्षेभिः । अपि कक्षेभिः ।

अत्र । अग्नि । सम् । रजामहे ॥ ७ ॥ २२ ॥

हे देवा इन्द्रादयः युष्मद्विषये न किमिनीमसि न किमपि हिंस्यः मीड् हिंसायां क्रेपादिकः मीनातेर्निगमइति ह्रस्वः इदन्तोमसिः आकारः समुच्चये न किर्न किंच योपयामसि योपयामः भननुष्ठानेन विमोहयामः युपविमोहने किं तर्हि मन्त्रश्रुत्यं मन्त्रेण स्मार्प्य श्रुतौ विविधाक्ये पतिपाद्यं युष्मद्विषयं कर्म तच्चरामसि आचरामः अनुति-

ष्टामः । अपिच पक्षेभिः पक्षैः पक्षस्थानीयैः स्तुतशस्त्रैः अपिपक्षेभिः अपिपक्षोनाम
बाह्यैर्मध्यभागः यज्ञस्य अपिपक्षभूतेः हविर्भिः अत्रास्मिन्यज्ञे अभितः सर्वतोयुष्मान्
संरभामहे सम्पगवलंबामहे ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

यस्मिन्निति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं यमगोत्रस्य कुमारस्वार्थं आनुष्टुभं यमदेवतम् ।
तथाचानुक्रान्तं—यस्मिन्कुमारोयामायनोयाममानुष्टुभंत्विति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः संपिबते यमः ।

अत्रानोविशतिः पितापुराणानुवेनति ॥ १ ॥

यस्मिन् । वृक्षे । सुपलाशे । देवैः । संपिबते । यमः ।

अत्र । नः । विशतिः । पिता । पुराणान् । अनुं । वेनति ॥ १ ॥

वृक्षे लुप्तोपममेतत् वृक्षवत् सुपलाशे शोभनपलाशोपेते शोभनोद्यानसहिते यद्वा शोभन-
पर्णोपेते वृक्षे तादृशस्य वृक्षस्य मूलं यथा उष्णजनितश्रमापनोदनेन सुखकरं भवति तद्वत्सु-
खकरे यस्मिन् स्थाने देवैः परिजनभूतैः यमोनियन्ता वैवस्वतः संपिबते सहभुक्तिं पिबतीत्यर्थः ।
विशतिर्विंशां प्रजानामधिपतिः पिता नः व्यत्ययेन बहुवचनं यम नचिकेतसोजनकोवाजश्रवसः
अत्रास्मिन्यमस्य स्थाने पुराणान्पुरातनान् अत्र चिरकालं निवसतः पितृननु तेषां पश्चात्तत्स-
मीपे निवसत्त्वपमिति वेनति मां कामयते नचिकेता नाम कुमारः वाजश्रवसेन पित्रा यमलोकं
प्रस्थापितः सन् यमं दृष्ट्वा प्रसाद्य पुनरपीमं लोकमाजगाम अयमर्थः इदमादिकैर्मन्त्रैः प्रतिपाद्यते ।
यद्वा कुमारोनाम नचिकेतसोऽन्यः कश्चिदपिः यच्छतीति यमआदित्यः तमनेन सूक्तेननु-
ष्टाव सुपलाशे वृक्षइव यस्मिन् शोभने स्थाने यमआदित्यः देवैः दीव्यन्तीति देवारमयः
तैः संपिबते संगच्छते उपसर्गवशात्पिबतिरत्र गत्यर्थः व्यत्ययेनात्मनेपदे अत्रास्मिन्स्थाने स्थि-
तोविशतिर्विंशां प्रजानां प्रकाशनमवर्षणादिना पाटयिता माणात्मना सर्वेषां जनकः सआ-
दित्यः पुराणान् चिरंतनान् स्तोतृन्तोस्मानपि वेनति अनुग्रासत्वेन कामयते यद्वा अत्र स्थाने
स्थितान् नोस्माकं पुराणान् पूर्वपुरुषान् अनुवेनति अनुक्रमेण कामयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पुराणोऽनुवेनेन्तंचरन्तपापयामुया ।

असूयन्नभ्यंचाकशंतस्माअस्पृह्यंपुनः ॥ २ ॥

पुराणान् । अनुवेनेन्तम् । चरन्तम् । पापया । अमुया । असूयन् ।

अभि । अचाकशम् । तस्मै । अस्पृह्यम् । पुनरिति ॥ २ ॥

पुराणान् पुरातनान् पितृनुवेनेन्तं मामनुगतं कामयमानं अमुया अनया पापया निरुद्धया बुद्ध्या सह चरन्तं वर्तमानं पितरं वाजश्रवसं असूयन् सुखेन जीवन्तं मां मृत्युसमीपं प्रेहीत्युक्त-
वान् इति मानसेनोपतापेन युक्तः सन् प्रथममभ्यंचाकशं अयं पश्यतिकर्मा अक्षयपश्यं असूयन्
मानस उपतापे कंठादिः । पुनः पश्चात्तस्माअस्पृह्यं पितुराज्ञया तं मृत्युमानुमैच्छं स्पृहईप्सायां
चुरादिरदन्तः स्पृहेरीप्सितइति संप्रदानसंज्ञायां वच्छब्दाच्चतुर्थी । यद्वा पुराणान् चिरन्तनान्
स्तोतृन् पूर्वपुरुषान्पितृन्वा अनुवेनेन्तं अनुक्रमेण कामयमानं चरन्तं उदयास्तमयाभ्यां दिवि
परिवर्तमानं अनया पापया निरुद्धया स्तोतुमसमर्थया बुध्याअसूयन् गुणेषु दोषाविक्रमण-
मसूया परकीयगुणेषु दूषणान्याविक्रुर्वन् अभ्यंचाकशं अयमपिकश्चिदिति सामान्यरूपेणा-
भ्यपश्यं इदानीं तु पुनः तस्यादित्यस्य माहात्म्यं जानन् तस्माअस्पृह्यं तमेवादित्यं स्तुतिभिः
परिचरणात्मकैः कर्मभिश्च आमुमैच्छं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यंकुमारनवरथमचक्रं मनसाकृणोः ।

एकैपं विश्वतः प्राञ्चमपश्यन्नाधितिष्ठति ॥ ३ ॥

यम् । कुमार । नवम् । रथम् । अचक्रम् । मनसा । अकृणोः ।

एकैर्दृश्यम् । विश्वतः । प्राञ्चम् । अपश्यन् । अधि । तिष्ठति ॥ ३ ॥

नचिकेतसंज्ञं कुमारं यमः अनयोत्तरया च मलोभयति हे कुमार नवमभिनवं इतः पू-
षे महर्षे अभिनवतमेव व्यनक्ति अचक्रं चक्ररहितं एकैषं एका ईषा यस्य सादृशं तथापि वि-
श्वतः सर्वतः प्राञ्चं प्रकर्षेणाञ्चन्तं गच्छन्तं यं रथं मनसा अकृणोः मत्समीपं प्रतिगमनाय

अध्यवसायात्मकं ईदृशं यं रथमकरोः कृत्वा चापश्यन् कर्तव्याकर्तव्यविभागमजानन्नधि-
तिष्ठसि रथमारोहसि । यद्वा स्तोतारं कुमाराख्यमृषिमादित्यः प्रत्यक्षः सन् देहात्मनोर्वि-
वेकं बोधयति हे कुमार ऋषे चक्ररहितं एकेषं एकः प्राणैर्वास्थानीयोपरुप ईदृशमभि-
नवं सर्वतोगच्छन्तं शरीरात्मकं यं रथं मनसा अन्तःकरणेन अलुणोः अकरोः संकल्पात्म-
केन मनसा हि कामोवायते सत्यां हि कामनायां पुण्यपापात्मकं कर्म क्रियते तेन च भो-
गमदानायेदं शरीरमारज्यत इति परंपरया मनसः शरीरनिष्पादकत्वं तं शरीरात्मकं रथं
अपश्यन्नजानन् लक्षणहेत्वोरिति हेतौ शत्रुप्रत्ययः सत्स्वरूपापरिज्ञानाद्धेतोरधितिष्ठसि भो-
गायतनत्वेन स्वीकरोषि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यंकुमारप्रावर्तयोरथंविप्रेभ्यस्परि ।

तंसात्मानुप्रावर्ततत्समितोनाव्याहितम् ॥ ४ ॥

यम् । कुमा॒र । प्र । अव॑र्तयः । रथ॑म् । वि॒प्रेभ्यः । परि॑ । तम् ।

साम् । अनु॑ । प्र । अव॑र्तत । सम् । इतः । ना॒वि । आ॒ह॒रि॒तम् ॥ ४ ॥

हे कुमार नचिकेतः यं पूर्वोक्तमधिष्ठितं रथं प्रावर्तयः मत्समीपं प्रत्यगमयः विप्रेभ्यो-
भेषाविभ्यः परि उपरि भूलोके वर्तमानानां भेषाविनां बान्धवानामुपरिष्ठादन्तरिक्षइत्यर्थः पं-
चम्याः परावध्यर्थइति विसर्जनीमस्य सत्त्वं । तं रथं साम पित्रालुत्वं सान्त्वनं यमसमीपं गत्वा
एवमेव त्वया वक्तव्यमिति प्रत्यागमनकारणं उपायोपदेशनं अनुप्रावर्तव इतोस्माद्वोकादन्व
गच्छत् कथंभूतं नावि नौवत् तरणसाधनायां बुद्धौ समाहितं सम्पगृह्यतं यद्वा हे कुमार ऋ-
षे यं शरीरात्मकं रथं अधिष्ठितं प्रावर्तयः संसारे प्रवर्तितवानसि भेषाविनां मध्ये तं रथं अनु-
साम उपलक्षणमेतत् क्रव्वसामादिसाध्यं स्तोत्रं नावि नौवत्तारयिभ्यां वाचि वेदात्मिकायां
समाहितं सम्पक् प्रतिपाद्यत्वेन हितं कर्म च इतः अस्मिन् लोके प्रावर्तत प्रवृत्तमभूत् इत्थं
आत्मस्वरूपापरिज्ञानेन शरीरबन्धनं तेन कर्तव्यं व्यवहारजातं चोक्तं । अथतु सात्यज्ञानादित्य-
रूपं अकर्तारं परमात्मानं यदि स्वात्मतया साक्षात्करोति तदोक्तं न संभवतीत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

केशीति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं अग्निः सूर्यवायुदेवताकं वातरशनपुत्राः जूतिवातजूतिप्रभृतयः प्रत्यृचं क्रमेण ऋपयः । तथाचानुक्रान्तं—केशी मुनयोवातरशनाजूतिर्वातजूतिर्विप्रजूतिर्वृषाणकः करिः कृतएतशः कृष्यशृंगश्चैकर्चाः केशिनमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

केश्यं१ अग्निं केशीविषं केशीविभर्ति॒ रोदसी ।

केशीविश्वं स्वदृशे केशीदं ज्योतिरुच्यते ॥ १ ॥

केशी । अग्निम् । केशी । विषम् । केशी । विभर्ति ।

रोदसी इति । केशी । विश्वम् । स्वः । दृशे । केशी ।

इदम् । ज्योतिः । उच्यते ॥ १ ॥

केशाः केशस्थानीयारश्मयः तद्वन्तः केशिनः अग्निर्वायुः सूर्यश्च एते त्रयः स्तूयन्ते केशी रश्मिभिर्घुक्तः प्रकाशमानोवा सूर्यः अग्निं विभर्ति हविर्भिः पोषयति धारयति वा कालविशेषेहि अग्नेः पोषणाय होमः सच कालविशेषः सूर्यगत्यधीनइति सूर्यएव विभर्तीत्युच्यते । तथा विषं उदकनामैतत् उदकं रश्मिभिः घर्मसमये आहतं अयमेव केशी विभर्ति विसृष्टं तथा रोदसी घावापृथिव्यावपि अयमेव विभर्ति अपिच विश्वं व्याप्तं स्वः सर्वं जगत् दृशे दर्शनाय अयमेव केशी करोति प्रकाशयतीत्यर्थः । इत्थं महानुभावः केशी कोनामेत्यतआह—इदं दृश्यमानं मंडलस्थं यत् ज्योतिः इदमेव केशीत्युच्यते नान्यइत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

मुनयो॒ वातर॑शनाः पि॒शंगा॑वस॒त्ते म॒ला ।

वा॒त॒स्यानु॑ ध्राजि॒यन्ति॒ यद्दे॒वा सो॒ अ॒वि॒क्षत ॥ २ ॥

मुनयः । वातरशनाः । पिशङ्गा । वसते । मला । वातस्य । अनु ।

ध्राजिम् । यन्ति । यत् । देवास्तः । अविक्षत ॥ २ ॥

वातरशना वातरशनस्य पुत्रामुनयः अतीन्द्रियार्थदर्शिनः जूतिवातजूतिप्रभृतयः पिशङ्गा पिशङ्गानि कपिटवर्णानि मला मलिनानि वल्कलरूपाणि वासांसि वसवे आच्छादयन्ति वस

आच्छादने आदादिकः ईदृशास्ते यद्यदा देवासेदेवाः तपसोमहिम्ना दीप्यमानाः सन्तः अ-
विक्षत देवतास्वरूपं प्राविशन् विशेर्लुङि शलङ्गुपघादनिःकृतः व्यत्ययेनात्मनेपदं तदा
ते वातस्य वायोः प्राजिं गतिमनुयन्ति अनुगच्छन्ति प्राणोपासनया प्राणरूपिणोवायुभावं
प्रपन्नाइत्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उन्मदितामौर्नैयेनवाताँआतस्थिमावयम् ।

शरीरेदस्माकंयुयंमर्तासौअभिपश्यथ ॥ ३ ॥

उत्तमदिताः । मौर्नैयेन । वातान् । आ । तस्थिम् । वयम् । शरीरा ।

इत् । अस्माकम् । युयम् । मर्तासः । अभि । पश्यथ ॥ ३ ॥

मौर्नैयेन मुनिभावेन लौकिकसर्वव्यवहारविसर्जनेन उन्मदिताः उन्मत्ताः उन्मत्तवदाचर-
न्तः यद्वा उत्कृष्टं मद् हर्षं प्राप्तावयं वातान् वायूनस्माभिरुपास्यमानानातस्थिम आस्थित-
यन्तः हे मर्तासः मनुष्याः अस्माकं शरीरेव शरीराण्येव यूयं केवलमभिपश्यथ नोस्मान्
यतोवयं नीरूपेण वायुना सायुज्यं प्राप्ताः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अन्तरिक्षेणपततिविश्वारूपाव्चाकंशत् ।

मुनिर्देवस्यदेवस्यसौकृत्यायसखाहितः ॥ ४ ॥

अन्तरिक्षेण । पतति । विश्वा । रूपा । अव्चाकंशत् । मुनिः ।

देवस्यदेवस्य । सौकृत्याय । सखा । हितः ॥ ४ ॥

मुनिः अस्या ऋचोद्गष्टा वृषाणकऋषिः वातरूपतां सूर्यात्मतां वा वत्तदुपासनया प्राप्तः
सन् अन्तरिक्षेणाकाशेन पतति गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि रूपाणि
रूप्यमाणानि पदार्थजातानि अवचाकशत् अभिपश्यन् स्वतेजसा दर्शयन् तथा देवस्यदेव
स्य नित्यवीप्सयोरिति द्विर्वचनं अनुदात्तंवेति परस्याघ्रेडितस्यानुदात्तत्वं सर्वस्यापि देवस्य
सखा सखिभूतः अतएव सौकृत्याय सुष्ठु देवानुद्दिश्य क्रियमाणं यागात्मकं कर्म शुरुनं तस्य
भावाय सम्यगनुष्ठापनाय हितः निहितः स्थापितोभवति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

कःकुमारमजनयद्रथंकोनिरवर्तयत् ।

कःस्वित्तदद्यनोब्रूयादनुदेयीयथाभवत् ॥ ५ ॥

कः । कुमारम् । अजनयत् । रथम् । कः । निः । अवर्तयत् । कः ।
स्वित् । तत् । अद्य । नः । ब्रूयात् । अनुदेयी । यथा । अभवत् ॥ ५ ॥

कः पुरुषः इमं कुमारं अजनयत् अधिकक्षेपे किंशब्दः कीदृशं बालं यमसमीपं ग्रहिण्वन्
कथं पिता समीचीनः स्यात् तत्रावदास्तां कोषा पुरुषः अस्त्य बालस्य यमसमीपं प्रतिगम-
नाय तं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तितवान् सोपिपूर्वइत्यर्थः । यथा येन प्रकारेण अयं कुमारः
अनुदेयी अनुदातव्योभवत् भवति तत्तदनुगुणं वचनं सपायकथनं अद्यास्मिन्काले नोस्माकं
कः स्वित् कोनाम् ब्रूयात् अभिदध्यात् प्रथमं यमसमीपं गत्वा पश्चात्ततोनिर्गमनोपायं ब्रुवन्-
पि न माहइत्यर्थः । अथवा कुमाराख्यकपिः आत्मनः सार्वान्ममवगच्छन् स्वव्यतिरिक्त-
स्यान्यस्यासंभवं किंशब्देन आक्षेपवाचिना दर्शयति । कुमारं मां कः पिता अजनयत् नको-
पि अजोनित्यः शान्दवद्वि श्रुत्युक्तरूपोहं भवामि कश्च शरीरात्मकं रथं निरवर्तयत् निर्वर्तय-
ति मद्यतिरिक्तस्य निर्वर्तयितुं शक्नोति तथा निर्वर्तयस्यान्यस्यासंभवाच्च अद्यास्मिन्काले सार्व-
ान्ममभवदशायां त्वं प्रकारं कः स्वित् कोनाम् नोस्माकं ब्रूयात् यथा येन प्रकारेण अनुदेयी
अनुदातव्या मद्यतिरिक्तापदार्थतत्त्वा अभवत् भवति सपकारोपि दुर्बलइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

यथाभवदनुदेयीततोअग्रमजायत ।

पुरस्ताद्बुध्नआततःपृश्नाच्चिरयणंकृतम् ॥ ६ ॥

यथा । अभवत् । अनुदेयी । ततः । अग्रम् । अजायत् । पुरस्तात् ।
बुध्नः । आततः । पृश्नात् । निःअग्रयणम् । कृतम् ॥ ६ ॥

अनुदेयी अनुदातव्यः यथा येन प्रकारेण पितरमनुददय अयं कुमारोयमेन द-
त्तोभवत् भवति । तथा ततः तस्माद्वाजश्रवसात्पितुः अग्रं यमसमीपं गच्छेति वचनस्य

अग्रतोवर्तमानं नचिकेतसा यमेन सह वदितव्यं । त्वैववसन्तंगवासीतिहोवाचेत्यादिकं ब्राह्मणान्तरोक्तं अजायत प्रादुरभवत् पितोपदिष्टवानित्यर्थः पुरस्तात्ततः पूर्वबुद्धः उक्तस्याग्रस्य मूलभूतं यमग्रहं प्रति गच्छेतिवचनं आततः अतिविस्तृतमासीत् अतस्तदशक्यपरिहारमिति पश्चाच्छोकं परित्यज्य निरयणं तस्माद्यमान्निर्गमनोपायं कृतं पित्रा-
आचरितं । यद्वा अनुदेयी आत्मानमनुदातव्या आत्मस्वरूपव्यतिरिक्तान्यपदार्थसत्ता यथा-
भवत् भवति तदनुगुणं ततः तस्मान्मायाविशिष्टादात्मनः अग्रं स्रष्टव्यविकारजातस्य
आद्यं मनस्तत्त्वं सिसृक्षाकारणमजायत उदपद्यत पुरस्तात्सृष्टेः प्रागवस्थायां बुद्धोमूलं
अव्याकृतं मायात्मकं कारणमेव आततः आसमन्तात्तत्त्वं विस्तृतमासीत् पश्चात्तमसः
उत्पत्त्यनन्तरं निरयणं उद्धतानां कार्याणां तस्मात्कारणान्निर्गमनं घटपटादिभेदेन स्व-
रूपालंभनं कृतं ब्रह्मणानिर्मितं तथासृष्टिकारोघटादिर्मृदन्योन भवति आदित्यानुग्रहा-
ब्रह्मभावं प्राप्तस्य यम विकारः प्रपञ्चोपदन्योन भवति इति व्यतिरिक्तस्य पित्रादे-
राक्षेपः पूर्वोक्तः समर्थितः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

इदं यमस्य सादनं देवमानं यदुच्यते ।

इयमस्य धम्यते नाळीर्यंगीभिः परिहृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

इदम् । यमस्य । सादनम् । देवमानम् । यत् । उच्यते । इयम् ।

अस्य । धम्यते । नाळीः । अयम् । गीःभिः । परिहृतः ॥ ७ ॥ २३ ॥

इदं यमस्य नियन्त्रादित्यस्य वैवस्वतस्य वा सादनं स्थानं छान्दसः सांहिति-
कोदीर्घः यत्सादनं देवमानं देवैर्निर्मितमित्युच्यते सर्ववाग्भिधीयते यद्वा देवानां रम्भी-
नां निर्माणसाधनमिति गीयते अस्य यमस्य प्रीणनाय इयं नाळीः वायपिशेषोपेणुः ध-
म्यते वायते यद्वा नाळीति वाङ्नाम इयं स्तुतिरूपा वाक् अस्य प्रीणनाय धम्यते उच्चा-
र्यते एवं सति अयं यमः गीर्भिः स्तुतिभिः परिहृतः अटलबोभूत् संप्रयुपेक्ष्य इति
सुदागमः परिनिविश्य इति पत्नं गविरनन्तर इति गतेः प्रलविस्तरत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथ पंचमी—

वा॒त॒स्या॒श्वो॒वा॒योः॒स॒खा॒थो॒द्वि॒वे॒पि॒तो॒मु॒निः ।
उ॒मौ॒सं॒मु॒द्रा॒वा॒क्षे॒ति॒य॒श्च॒पूर्व॒उ॒ता॒प॒रः ॥ ५ ॥

वा॒त॒स्य । अ॒श्वः । वा॒योः । स॒खा । अ॒थो इति । दे॒वइ॒पि॒तः ।
मु॒निः । उ॒मौ । स॒मु॒द्रौ । आ । क्षे॒ति॒ । यः । च । पूर्॒वः । उ॒त । अ॒प॒रः ॥ ५ ॥

वा॒त॒स्य वा॒योः गति॒रिव॒ अश्वो॒व्याप्तः॒ यद्वा वा॒योर॒शिता॒ भोक्ता वा॒युरे॒व तस्या॒हारइ॒-
त्यर्थः॒ अतए॒व वा॒योः स॒खा मि॒त्रभू॒तः अ॒यो अपि॒च दे॒वेपि॒तः दे॒वेन द्योत॒मानेन॒ वायु॒ना
सूर्ये॒णवा इ॒पि॒तः प्रा॒प्तः तृती॒याक॒र्मणी॒ति पूर्॒वप॒दप्र॒कृति॒स्वरत्वं इ॒दृशो॒मुनिः॒ क॒रि॒क॒ताख्य॒ऋपिः
उ॒क्तप्र॒कारेण॒ वायु॒रूपः सूर्य॒रूपो॒वा सन् उ॒मौ स॒मु॒द्रौ उ॒दधी॒ आक्षे॒ति अभि॒गच्छ॒ति क्षि॒-
नि॒वा॒स॒गा॒योः छा॒न्द॒सो॒विक॒रण॒स्य लुक् कौ तौ स॒मु॒द्रौ यः पूर्॒वः स॒मु॒द्रः उ॒तश॒ब्द॒धार्थे य॒-
श्चा॒प॒रः स॒मु॒द्रः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

अ॒प्स॒र॒सां॒गन्ध॒र्वाणां॒मृ॒गाणां॒च॒र॒णे॒च॒रन् ।
के॒शी॒के॒त॒स्य॒वि॒द्वान्त्स॒खां॒स्वा॒दु॒र्भ॒दि॒न्त॒मः ॥ ६ ॥

अ॒प्स॒र॒सां॒म् । ग॒न्ध॒र्वाणां॒म् । मृ॒गाणां॒म् । च॒र॒णे । च॒रन् । के॒शी ।
के॒त॒स्य । वि॒द्वान् । स॒खा । स्वा॒दुः । भ॒दि॒न्त॒मः ॥ ६ ॥

अ॒प्स॒र॒सां दे॒वस्त्रीणां॒ गन्ध॒र्वाणां च॒रणे संचा॒रणे संचा॒रभू॒ते दि॒व्यन्त॒रिक्षे च तथा मृ॒गा॒-
णां सिंहा॒दीनां संचा॒रस्थ॒ले पृथि॒व्यां च॒रन् व्याप्य संच॒रन् के॒शी अग्नि॒र्वायुः सूर्यो॒वा के॒त॒-
स्य ज्ञा॒तव्य॒स्य सर्व॒स्यार्थ॒जात॒स्य वि॒द्वान् यद्वा ज्ञा॒तव्य॒स्यास्य ऋ॒षेः ए॒तश्च॒स्य स॒खा वि॒द्वान्
अवि॒शे॒षात्सर्वं॒ जानन् स्वा॒दुः स्वा॒दि॒यिता रस॒यिता सर्व॒स्य रस॒स्योत्पा॒दकः अतए॒व भ॒दि॒न्त॒मः
मा॒दि॒यि॒तमो॒भव॒ति ना॒द्भ्येति॒नु॒डाग॒मः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

वा॒युर॑स्मा॒उपा॑म॒न्थत्पि॒नाटि॑स्माकुन॒न्नुमा॑ ।

के॒शीवि॒पस्य॒पात्रे॑ण॒यद्रु॑द्रेणा॒पिब॑त्स॒ह ॥ ७ ॥ २४ ॥

वा॒युः । अ॒स्मै । उ॒पं । अ॒म॒न्थत् । पि॒नाटि॑ । स्म॒ । कुन॒न्नुमा॑ । के॒शी ।
वि॒पस्य॑ । पा॒त्रेण॑ । यत् । रु॒द्रेण॑ । अ॒पिब॑त् । स॒ह ॥ ७ ॥ २४ ॥

केशी रश्मिभिर्युक्तः सूर्यः रुद्रेण रुद्रपुत्रेण मरुद्वणेन । यद्वा रुद्रोवापयदग्निरिति श्रवणात् । रुद्रो वैद्युताग्निः तेन सह वर्तमानः विपस्य उदकनाभैतत् क्रियाम्रहणकर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थेपठौ विपमुदकं पात्रेण पानसाधनेन रश्मिजालेन यद्यदा अपिबत् पिबति तदा अस्मै केशिने वायुरुपामंथत् भूतं सर्वरसं उपमन्नाति । यद्वा अपिबत् पीतवान् भवति तदा सूर्यमंडले घनीभूतं अस्य तदुदकं वायुरुपमन्नाति मंथनेन वैद्युताग्निना आलोढयति । तथा कुनन्नुमा कुत्सितमपि भृशं नमयित्री स्वयं नमयितुमशक्या स्वतंत्रा माध्यमिकावाक् पिनष्टिस्म यथा अधस्तात् स्रवति तथा चूर्णीकरोति स्मेति प्रसिद्धौ कुपूर्वाभिमयतेः पचाद्यचि यडोचिचेति यडोलुक् याथादिनोत्तरपदान्तादात्तत्वं ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

उतदेवाइति सप्तमं नवमं सूक्तं आनुष्टुभं वैश्वदेवं भरद्वाजकश्यपगौतमात्रिविश्वामित्रजमदग्निवत्सिष्ठाइति क्रमेण प्रत्यृचमृचयः । तथाचानुक्तान्व—उतदेवाः सप्तर्षयएकचर्षावैश्वदेवमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

उ॒तदे॒वाअ॒व॒हि॒तु॒दे॒वाउ॒न्न॒यथा॒पुनः॑ ।

उ॒तागं॑श्च॒क्रु॒पदे॒वादे॒वाजी॒वय॑था॒पुनः॑ ॥ १ ॥

उत । देवाः । अवंहितम् । देवाः । उत । नयथ । पुनरिति ।

उत । आगः । चक्रुषम् । देवाः । देवाः । जीवर्यथ । पुनरिति ॥ १ ॥

उतापिच हे देवाः अवहितमुजयथ उतापिच हे देवाः आगः अपराधं चक्रुषं कृतवन्तं मां
तस्मादागसोरक्षत हे देवाः रक्षित्वा च पुनः पश्वाजीवयथ चिरंजीविनं कुरुत ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्वाविमौवातौवातुआसिन्धोरापरवतः ।

दक्षतेअन्यआवातुपरान्योवातुयद्रपः ॥ २ ॥

द्वौ । इमौ । वातौ । वातुः । आ । सिन्धोः । आ । परावतः । दक्षम् ।

ते । अन्यः । आ । वातु । परा । अन्यः । वातु । यत् । रपः ॥ २ ॥

इमौ दृश्यमानौ द्वौ वातौ पुरोवातः पश्चाद्वातश्च आसिन्धोः आसमुद्रात् मर्यादायामाकारः
यद्वा आपरावतः समुद्रादपि योद्गदेशः तं देशमवधीकृत्य वातः गच्छतः । वा गतिगंधनयोः
आदादिकः । तयोर्वातयोः अन्यएकः हेस्तोतः ते तव दक्षं बलं आवातु आगमयतु अन्यश्च त्व-
दीयं यद्रपः पापं तत्परावातु परागमयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवातवाहिभेपजंविवातवाहियद्रपः ।

त्वंहिविश्वभेपजोदेवानांदूतईयसे ॥ ३ ॥

आ । वात । वाहि । भेपजम् । वि । वात । वाहि । यत् । रपः ।

त्वम् । हि । विश्वभेपजः । देवानाम् । दूतः । ईयसे ॥ ३ ॥

हे वात भेपजं सुखं व्याभ्युपशमनमौषधं ॥ आवाहि आगमय हे वात यद्रपोऽस्मदीयं
पापं तद्विवाहि विगमय अस्मत्तोविश्लेषय त्वं हि खलु देवानां दूतः विश्वभेपजः विश्वानि भे-
पजानि यस्मिन् बहुवीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशश्चसन् ईयसे सततंगच्छसि
ईदृगतौ देवादिकः शयनो नित्वाव अित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं हिचेति निघातपतिषेधः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आत्वांगमंशंतांतिभिःरथोअरिष्टतांतिभिः ।

दक्षंतेभद्रमाभार्पपरायक्ष्मसुवामिते ॥ ४ ॥

आ । त्वा । अगमम् । शंतांतिभिः । अथो इति । अरिष्टतांतिभिः ।

दक्षम् । ते । भद्रम् । आ । अभार्पम् । परा । यक्ष्मम् । सुवामि । ते ॥ ४ ॥

हे स्तोतः त्वा त्वां शंतांतिभिः सुखकरैः अथो अपिच अरिष्टतांतिभिः अहिंसाकरैश्च रक्षणैः आगमं आगतवानस्मि शिवशमरिष्टस्यकरइति उभयत्र तावित् प्रत्ययः क्षितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं । अपिच भद्रं कल्याणं ते तव दक्षं बलं आभार्प आहार्यं वायुसकाशादानैषं तथा ते तव यक्ष्मं रोगं च परासुवामि विनाशयामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

त्रायन्तामिहदेवास्त्रायतांमरुतांगुणः ।

त्रायन्तांविश्वान्भूतानियथायमरुपाअसत् ॥ ५ ॥

त्रायन्ताम् । इह । देवाः । त्रायताम् । मरुताम् । गुणः । त्रायन्ताम् ।

विश्वा । भूतानि । यथा । अयम् । अरुपाः । असत् ॥ ५ ॥

इहास्मिन्देशे सर्वे देवाः त्रायन्तां अस्मान्पातयन्तां तथा मरुतां गुणः संधः सत्रायन्तां विश्वा विश्वानि सर्वाणि अन्यानिच भूतानि भूतजावानि त्रायन्तां अस्मान् रक्षन्तु यथा अयमस्मदीयः शरीरादिः अरुपाअसत् पापरहितोभवति तथेत्यर्थः रपइति पापनाम नञायहुवी-हौ नञ्सुख्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं अस्तेर्लेट्यडागमः यावद्यथाग्यामिति निघाताभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

आप्दृष्टाउंमेपूजीरापोअमीवचातनीः ।

आप्ःसर्वस्यमेपूजीस्तास्तेरुण्वन्तुमेपूजम् ॥ ६ ॥

आपः । इत् । वै । ऊँ इति । भेषजीः । आपः । अमीवद्वातनीः ।
 आपः । सर्वस्य । भेषजीः । ताः । ते । कृण्वन्तु । भेषजम् ॥ ६ ॥

आपइद्वै आपएवखलु भेषजीः भेषजभूताः स्नानपानादिना सुखहेतवः यद्वा ओषधिरु-
 पेण परिणतारोगोपशमनहेतवोभवन्ति केवलमामकेत्यादिना भेषजशब्दात् झीप् उदात्तनिवृत्ति-
 स्वरेण झीप् उदात्तत्वं जसिवाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः यतएवमतःकारणात् आपः अमीवचा-
 तनीः अमीवचातन्यः रोगाणां नाशयिष्योभवन्ति चातयतिर्वधकर्मा किंच आपः सर्वस्य प्रा-
 णिजातस्य भेषजीर्भेषजभूताभवन्ति नक्तपयस्य तास्तथाविधाभाषः ते तव भेषजं कृण्वन्तु
 कुर्वन्तु ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

हस्ताभ्यां दशशाखाभ्यां जिह्वावाचः पुरोगवी ।

अनामयित्वाभ्यां त्वाभ्यां त्वोर्पस्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

हस्ताभ्याम् । दशशाखाभ्याम् । जिह्वा । वाचः । पुरःगवी ।

अनामयित्वाभ्याम् । त्वा । ताभ्याम् । त्वा । उर्प । स्पृशामसि ॥ ७ ॥ २५ ॥

दशशाखाभ्यां दशाङ्गुलयः शाखाभूताययोः तादृशाभ्यां प्रजापतेर्हस्ताभ्यां सृज्यमाना-
 जिह्वारसना वाचः शब्दस्य पुरोगवी पुरतोर्गवी जातामवयवत्र शब्दः तत्र सर्वत्र तस्य शब्दस्यो-
 च्चारणाय पुरतोव्याप्रियते इत्यर्थः अनामयित्वाभ्यां सम्प्रगारोग्यहेतुभ्यां ताभ्यां हस्ताभ्यां हे-
 स्तोतः त्वा त्वां उपस्पृशामसि उपस्पृशामः इदन्तोमसिः त्वेतिपुनरुक्तिः पूरणार्था ॥ ७ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

तवत्यइति षल्लुचं दशमं सूक्तं उरुनाम्नः पुत्रस्य अंगारूयस्यार्पं जागतमेन्द्रं तथाचानु-
 क्रान्तं—तवत्येपल्लंगऔरवो जागतामिति । मतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तवत्यइन्द्रसख्येपुवह्वयक्रतमन्वानाव्यददिरुर्वलम् ।

यत्रादशस्यनुपसौरिणन्नपःकुत्सायमन्मन्नह्यश्वदंसयः ॥ १ ॥

तव । त्वे । इन्द्र । सख्येषु । वह्नयः । ऋतम् । मन्वानाः । वि ।
अद्विर्ऋतः । वलम् । यत्र । दशस्यन् । उपसः । रिणन् । अपः ।
कुत्साय । मन्मन् । अस्तः । च । दंसयः ॥ १ ॥

हे इन्द्र तव सख्येषु सखित्वेषु सन्तु त्वे वे प्रसिद्धावह्नयोबोद्धारः हविषां स्तुतीनां वा
अतएव ऋतं यज्ञं मन्वानाः अवबुध्यमानार्धगिरस्तः वलं गवामपहर्तारं एतासंज्ञकमहुरं व्यद-
र्विर्ऋतः अत्यर्थं व्यदारयन् हविदारणे अस्माद्यह्नुगन्तात् लुङि सिज्ज्यस्तेति ज्ञेजुस् जुसिचे-
तिगुणः व्यत्ययेनेत्वं । अपिच यत्र यस्मिन्काले मन्मन् मन्मनि स्तोत्रे सति कुत्साय महर्षये
उपसः उपःकालान् वृत्रेणावृत्तात्वात् पूर्वमसत्प्राधान्यं तदपनोदनेन दशस्यन् प्रयच्छन् तथा
अपोवृत्रेणावृतान्युदकानिच रिणन् तस्मान्निर्गमयन्वर्तते रीगविरपणयोः क्रियादिकः प्वादीनां
ह्रस्वात्वं तदानीं अस्तः अहेर्बृत्रस्य च दंसयः कर्माणि वितथान्यासन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अवांसृजः प्रस्वः श्वञ्चयों गिरीनुदाज उस्त्रा अपिबो मधुं प्रियम् ।
अवर्धयो वृनिनो अस्य दंससाशुशोचसूर्यः ऋतजातया गिरा ॥ २ ॥

अव । अत्तृजः । प्रस्वः । श्वञ्चयः । गिरीन् । उत् । आजः ।
उस्त्राः । अपिबः । मधुं । प्रियम् । अवर्धयः । वृनिनः । अस्य ।
दंससा । शुशोच । सूर्यः । ऋतजातया । गिरा ॥ २ ॥

हे इन्द्र प्रस्वः प्रसृतिर्जन्म वज्रेतुभूता अपः अवासृजः आवरकान्मेघादधः पातितवान-
सि तथा गिरीन् पर्वतान् वज्रेण गोमतोविलस्य पिधानाय निहितान् श्वंचयः अभैत्सीत्यर्थः
श्वचिगवौ अस्मात्पण्यन्ताल्लङि बहुलं छन्दस्य गार्ह्ययोगे पीत्यहभावः समानवाक्ये निघातयुष्मद-
स्मदादेशावकन्याइति वचनात्पूर्वपदस्यासमानवाक्यगतत्वेनास्य विह्वलिङ् इति निघाताभावः
तथा वलासुरेण विलेनिहिताउस्त्रागाः पर्वतभेदनानन्तरं उदाजः उदगमयः ततः पयोदध्याग्या-
दिकं प्रियमनुकूलं मधु मधुरं हविः अपिचः पीतवानसि यदा श्रयणसाधनास्तु तासु गोप्याग-

योजि शत्रुबलानि तेजते तनूकरोति अल्पीकरोति तिजनिशाने । यद्वा शत्रून्मति प्रेषांण्यापुधानि
तेजते निश्मति वीक्षणीकरोति ईदृशस्येन्द्रस्य अभिप्रथः अभितोहिंसकात् वज्रात् सर्वं शत्रुजातं
अधिभेत् भीतिं प्राप्नोत् एवमसुरेष्विन्द्रेण निरस्तेषु शुन्ध्युः शोधयिता आदित्यः प्राक्रामत् ज-
गत्प्रकाशनाय गन्तुं प्रकान्तवान् उपाः उपोदेयता च अनः स्वकीयं शकटं रथं अजहात् ग-
न्तुं पर्येत्यजत् ओहाक् त्यागे ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

एतात्पाते श्रुत्यानि केवला यदेक एकमरुणोरयज्ञम् ।

मासाविधानमदधा अधिद्यवित्वया विभिन्नं भरति प्रधिपिता ॥ ६ ॥ २६ ॥

एता । त्या । ते । श्रुत्यानि । केवला । यत् । एकः । एकम् । अरुणोः ।

अयज्ञम् । मासाम् । विदधानम् । अदधाः । अधि । द्यवि ।

त्वया । विभिन्नम् । भरति । प्रधिम् । पिता ॥ ६ ॥ २६ ॥

हे इन्द्र त्वा तानि ते तव त्वदीयानि वीर्यकर्माणि एवा एतान्येव केवला केवलानि
श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तुत्यर्हाणि नान्यदीयानि । कानि पुनस्तानि एकः असहायस्त्वं एकं
प्रधानभूतं अयज्ञं यत्तरहितं असुरं अरुणोः आहिंसीरिति यत् एतदेकं कर्म कृवि हिंसाकर-
णयोः अयज्ञं हिंसार्थः इदित्वान्नुम् धिन्विरुण्योरचेत्युपत्ययः अकारान्तादेशश्च तस्य यो-
गे सति स्थानिवद्भावात् लघुपधगुणाभावः । तथा मासां मासानां पद्वन्तित्यादिना मासशब्दस्य
मासभावः ऊडिमित्यादिना विभक्तैरुदात्तत्वं मासानां विधानं विधातारं कर्तारं सूर्यं अधिद्यवि
द्युलोके उपरि अदधाः आधारयः विपूर्वादिधातेः कृत्यत्पुटोबहुलमिति कर्तरि ल्युट् इदमपरं
कर्म तथा पिता भालकोद्युलोकः विभिन्नं विदारितं वृत्राद्विभक्तं पधि रथचक्रस्य पार्श्वं पार्श्व-
फलके प्रधीदित्युच्यते ईदृशं सूर्यरथसंबन्धिनं पधि अन्येः धारयितुमशक्यं त्वयैव भरति
धारयति इदमदरं कर्म एतत्प्रवृत्तीनि त्वयाकृतानि कर्माणि परेषामसाधारणानि सर्वदा स्तो-
तव्यानीत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे पर्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

सूर्यरश्मिरिति पल्लवं एकादशं सूक्तं त्रैष्टुभं विश्वावसुर्नाम गंधर्वऋषिः सच पूर्वेण तृचेन सवितारं स्तुतवान् उत्तरेण स्वात्मानं अतः प्रथमतश्चस्य सविता देवता द्वितीयस्य गंधर्वः । तथाचानुक्रान्तं—सूर्यरश्मिर्देवगंधर्वो विश्वावसुरात्मानमस्तौत पूर्वार्धे सवितारमिति । गंतोवि-
नियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयं अजं स्रम् ।

तस्य पूषा प्रसवे याति विद्वान्संपश्यन् विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ १ ॥

सूर्यरश्मिः । हरिकेशः । पुरस्तात् । सविता । ज्योतिः । उदयं ।

अयान् । अजं स्रम् । तस्य । पूषा । प्रसवे । याति । विद्वान् ।

समुद्रपश्यन् । विश्वाः । भुवनानि । गोपाः ॥ १ ॥

सूर्यरश्मिः उपसः प्रादुर्भावादनन्तरं सूर्यस्योदयात्पूर्वं यः कालः तस्य कालस्याभिमानं दे-
वः सवितेत्युच्यते सूर्यरश्मिः सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य रश्मिरेव रश्मिर्यस्य सवथोकः
हरिकेशः हरयोहरणशोलाहरितवर्णा केशस्थानीयाः प्रकाशमानावा दीप्तयो यस्य ईदृशः स-
विता सर्वस्य प्रेरको देवः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि अजस्रं अनवरतं ज्योतिस्तेजः उदयान् उ-
याति उद्गमयति यातेरन्तर्भावितव्यथा च्छान्दसोऽहं व्यत्ययेन बहुवचनं संहितायां दीर्घादडि-
मानपादइति नकारस्य रुत्वं आतोऽटिनित्यमिति सानुनासिकआकारः । तस्य सवितुः प्रसवे प्रे-
रणे अनुतायां सत्यां विद्वान् जानन् गोपाः गोपायिता रक्षिता पूषा पोषको देव आदिरपोयाति
मर्भासि गच्छति किंकुर्वन् विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि संपश्यन् सम्यक् प्र-
काशयन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नृचक्षोः पदिवो मध्यं आस्त आपश्चिवा न्नोदंसी अन्तर्गिक्षम् ।

सविश्वाची रश्मिचंष्टे घृताची रन्तरा पूर्वमपरश्चकेतुम् ॥ २ ॥

तासु यजमानैः प्रियमभीष्टं मधु सोमात्मकं अपिचः पिबसि तथा वनिनः वनसंबद्धान् वृक्षा-
न् यद्वा वनमित्युदकनाम तद्युक्तान् समुद्रान् अवर्धयः वृष्टिप्रदानेन वर्धयसि ऋतजातया ऋ-
तं यज्ञं तदर्थं जातं जन्म यस्याः तया गिरा वेदात्मिकया वाचा स्तूपमानस्येन्द्रस्य दंससा
कर्मणा आवृण्वता वृक्षादेरपि नोदनात्मकेन सूर्यः शुशोच नभसि प्रदिदीपे यद्वा ऋतजातया
गिरिति सूर्यस्यैव विशेषणं त्रयीरूपया वाचा प्रदीप्यत इत्यर्थः ऋग्भिः पूर्वाह्णेदिविदेवईयते
इत्यादिकं तैत्तिरीयकमत्रानुसंधेयं । शुशोचेत्यस्य पदात्परत्वेपि पादादित्वाद्वापादादाविति पर्यु-
दासस्यानुवृत्तेर्निघाताभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विसूर्यो मध्ये अमुच रथं दिवो विदद्दासाय प्रतिमानमार्यः ।

दृह्णानि पिप्रो असुरस्य मायिन इन्द्रो व्यास्य चक्रुर्वा ऋजि श्वना ॥ ३ ॥

वि । सूर्यः । मध्ये । अमुचत् । रथम् । दिवः । विदत् । दासाय ।
प्रतिमानम् । आर्यः । दृह्णानि । पिप्रोः । असुरस्य । मायिनः ।
इन्द्रः । वि । आस्यत् । चक्रुः श्वान् । ऋजि श्वना ॥ ३ ॥

दिवः द्युलोकस्य मध्ये सूर्यः आदित्यः रथं प्रस्थानाय व्यमुचत् विमुक्तवान् मुचेर्लुङि ल-
दित्वावचुरङादेशः । कदेति चेदुच्यते यदा आर्यः अभिज्ञ इन्द्रः दासायोपक्षपयिचे वृत्रादये प्रतिमानं
प्रतिहर्ति प्रतीकारं विदत् वेत्ति जानाति अलभत वा । अपिच मायिनः मायाविनः मायाशब्दस्य
ब्रीह्यादिपुषाठाव ब्रीह्यादिभ्यश्चेति इति प्रत्ययः पिप्रोः एतन्नाम्नो असुरस्य दृह्णानि दृहानि स्थि-
राणि पुराणि बलानि वा ऋजि श्वना राजर्षिणा चक्रुवान् सख्यं कुर्वन् इन्द्रो व्यास्यत् व्यक्षिपत्
विविधमाक्षिप्तवान् व्यनीनशदित्यर्थः । असुक्षेपणे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अनाष्टानिष्टपितो व्यास्यन्निर्धोरदेवाँ अमृणदपास्यः ।

भासेव सूर्यो वसुपुर्माददेगुणानः शत्रूँ शृणाद्विरुक्मता ॥ ४ ॥

अनाघृष्टानि । धूपितः । वि । आस्यत् । निःधीन् । अदेवान् ।
अमृणात् । अयास्यः । मासाददेव । सूर्यः । वसु । पुष्यम् । आ ।
दे । गृणानः । शत्रून् । अशृणात् । विरुक्मता ॥ ४ ॥

धूपितः शत्रूणां धर्षयिता प्रगल्भइन्द्रः अनाघृष्टानि इवःपूर्वं शत्रुभिरपघृष्टान्यबाधितानि
अमृणयितवानि व्यास्यन् व्याक्षिप्तवाक् तथा अयास्यः अयासनीयः चालयितुमशक्यः यद्वा
अयास्योगिराः स्तोत्रवाचिना शब्देन स्तुत्योलङ्घ्यते अयास्येन ऋषिणा स्तुत्यइन्द्रः निधीन्
अमृरैर्निहितान् धनसमूहान् यद्वा निधातुन् नितरां बलानां धारयितुन् अदेवान् देवविरोधि-
नोमुरारानृणय् अहिंसीय् मृणहिंसायां तौदादिकः । अपिच सूर्योभासेव भासेनेव पद्मनित्या-
दिना मासशब्दस्य मासभावः सयथा मासविशेषेण भौमान् रसानादत्ते तथा पुष्यं अमुराणां
पुरिभवं भवेच्छन्सीतिषय् हलिचेति दीर्घस्य नभकुर्ध्वरामिति प्रतिषेधः यतोनावदस्याद्युदात्तत्वं
ईदृशं वस्तु धनं आददे आदत्ते स्म आङ्गोदोनास्पविहरणइत्यात्मनेपदं तथा गृणानः स्तोत्रभिः
स्तूयमानः सन् व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृमायमः शत्रून् शातयितुन् अमुरान् विरुक्मता विरोच-
मानेन वज्रेण अशृणात् अहिंसीय् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अयुद्धसेनाविभ्वाविभिन्दतादाशंहृत्रहातुज्यानि तेजते ।
इन्द्रस्य वज्रादविभेदमिश्रयः प्राक्क्रामच्छुन्धयूरजहादुपा अनः ॥ ५ ॥

अयुद्धसेनः । विभ्वा । विभिन्दता । दाशात् । हृत्रहा ।
तुज्यानि । तेजते । इन्द्रस्य । वज्रात् । अविभेत् । अभिःश्रयः ।
प्र । अक्रामत् । शुन्ध्युः । अजहात् । उपाः । अनः ॥ ५ ॥

विभ्वा विभुना व्याप्तेन विभिन्दता विदारयता एवंविधेनापि परकीयवलेन अयुद्धसेनः अ-
महतसेनः यद्वा विभ्वा विभुन्यामः विभिन्दता शत्रुबलानि विदारयता वज्रेण वृत्रहा वृत्रंहतवान्
एवंविधइन्द्रः दाशश्च दाशति स्तोत्रभ्योघ्नं प्रयच्छति दाशदाने लेट्यडागमः तथा तुज्यानि प्रे-

नृक्षक्षाः । ए॒पः । दि॒वः । म॒ध्ये । आ॒स्ते । आ॒प॒मि॒श्वान् ।
रोद॑सी इति । अ॒न्तरि॑क्षम् । सः । वि॒श्वाचीः । अ॒ग्नि । च॒ष्टे ।
घृ॒ताचीः । अ॒न्तरा । पू॒र्वम् । अ॒परम् । च । के॒तुम् ॥ २ ॥

नृक्षक्षाः नृन् मनुष्यान् पश्यन् यद्वा नृभिः नेतृभीरग्निभिः प्रकाशमानः ए॒पस॒विता दे॒वः
द्युलोकस्य मध्ये आस्ते निपीदति किंकुर्वन् रोदसी घावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च आपमिवान्
स्वतेजसा आपूरयन् प्रापूरणे अस्माच्छान्दसोलिङ् कसुश्रेतितस्य कसुरादेशः वस्वेकाजाद्धसा-
मितीहागमः सदेवोविश्वाचीर्विश्वमंचन्तीः सर्वव्यापिनीः प्राच्यादिमहादिशोभिचष्टे प्रकाशयति
तथा घृताचीर्घृतं दीप्तं रूपं अंचन्तीः आग्नेयादिविदिशश्च प्रकाशयति अंचतेः क्लिन्नन्ताद् अं-
चतेश्चोपसंख्यानमिति ङीप् सतोभसंज्ञायामचइत्याकारलोपे चावितिदीर्घत्वं उदात्तनिवृत्तिस्त्वरे-
णङीपउदात्तत्वे प्राप्ते चावितिपूर्वस्याचउदात्तत्वं । तथा पूर्वं पूर्वभागं केतुं प्रज्ञापनीयं अपरं पृष्ठ-
भागं च अन्तरा अन्तरालं च अभिचष्टे प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रा॒यो॒बु॒ध्नः॒संग॑म॒नो॒वसू॑नां॒वि॒श्वा॒रू॒पाभि॑च॒ष्टेश॑ची॒भिः ।
दे॒व॒इ॒व॒स॒वि॒ता॒स॒त्यध॑र्मेन्द्रो॒नत॑स्थौ॒सम॑रे॒धना॑नाम् ॥ ३ ॥

रा॒यः । बु॒ध्नः । स॒म॒ग॒म॒नः । व॒सू॒नाम् । वि॒श्वा । रू॒पा । अ॒ग्नि ।
च॒ष्टे । श॒ची॒भिः । दे॒वः॒इ॒व । स॒वि॒ता । स॒त्यध॑र्मा । इन्द्रः ।
न । त॒स्थौ । स॒म॒ग॒रे । ध॒ना॑नाम् ॥ ३ ॥

रायोधनस्य बुध्नः बन्धकः मूलभूतोवा ऊडिदमित्यादिना रैशब्दाद्विभक्तेरुदात्तत्वं तथा
वसूनां धनानां संगमनः संगमयिता प्रापयिता ईदृशः सविता शचीभिः दीप्तिभिः विश्वारू-
पा सर्वाणि रूपाणि निरूपणीयानि पदार्थजातानिअभिचष्टेअग्निपश्यति प्रकाशयति । अपिच
देवइवायंसविता सावकोदेवः सत्यधर्मा सत्यमवितथं धर्मं धारणं धारणेहेतुभूतं कर्म वा य-
स्य तादृशोभवति तथा इन्द्रो न इन्द्रइव धनानां समरे संग्रामे सम्यक् प्रापणे तस्थौ अयं
सविता उद्युक्तः सन् तिष्ठति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विश्वावसुंसोमगन्धर्वमापोददृशुपीस्तदृतेनाव्यायन् ।
तदन्ववैदिन्द्रोररहाणआसांपरिसूर्यस्यपरिधीरपश्यत् ॥ ४ ॥

विश्वऽवसुम् । सोम । गन्धर्वम् । आपः । दृदृशुपीः । तत् ।
ऋतेन । वि । आयन् । तत् । अनुऽअवैत् । इन्द्रः । ररहाणः ।
आसाम् । परि । सूर्यस्य । परिऽधीन् । अपश्यत् ॥ ४ ॥

हे सोम त्वया सहितं गंधर्वं गीतरूपं गोशब्दं धारयन्तं विश्वावसुं एतत्संज्ञं मां उत्त-
रत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दाध्याहारः यदाश्वत्सवीर्याख्याः दृदृशुपीः दृष्टवत्यः दृशेरिति क-
सुः उगितश्चेति ह्रीप् वसोःसंपसारणमिति संपसारणं जसि वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः
तत्तदानीं ऋतेन यज्ञेन हेतुना व्यापन् विविधमगच्छन् यष्टृजनाः तद्रूपममात्तामपां ररहा-
णः गमयिता इन्द्रः अन्ववैत् अनुबुध्यत बुध्वा च कुत्र यज्ञः प्रवृत्त इति सूर्यस्य परिधीन् प-
रितोधीयमानान् प्राच्यादिदिग्भागान् पर्यपश्यत् परितोदृष्टवान् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

विश्वावसुरभितञ्जोगृणातुदिव्योगन्धर्वोरजसोविमानः ।
यद्वाचासत्यमुतयन्नविद्मधिर्योहिन्वानोधियइन्द्रोअव्याः ॥ ५ ॥

विश्वऽवसुः । अञ्जि । तत् । नः । गृणातु । दिव्यः । गन्धर्वः ।
रजसः । विद्वमानः । यत् । वा । घ । सत्यम् । उत । यत् । न ।
विद्म । धिर्यः । हिन्वानः । धिर्यः । इत् । नः । अव्याः ॥ ५ ॥

विश्वावसुर्गंधर्वः नोस्माकं तदभिगृणातु अभिमुखं ब्रवीतु गृशब्दे कैर्यादिकः प्वादि-
त्वात् ह्रस्वः कीदृशः दिव्यः दिविभवेः तथा रजसः उदकस्य विमानो निर्माता किंपुनस्तद
यद्वाघ यच्चत्तत् सत्यं अवितर्था यथार्थफलं कर्मजावं उवशब्दश्चार्थे यच्च नविद्म नञा-

नीमः तदुभयं ब्रवीत्वर्थः ऋचितनुषेत्यादिना घशब्दस्य सांहितिकोदीर्घः । शिष्टः पादः प्रत्यक्षकृतः । हे विश्वावसो धियः कर्माणि हिन्वानः सोमेन प्रवर्धयन् हिगतौ वृद्धौ च यद्वा धियः स्तुतीः हिन्वानः प्रामुख्यं नोस्माकं धियश्च कर्माण्येव बुद्धीरेव वा अव्याः रक्ष ॥ ५ ॥

अथ पद्ये—

सस्त्रिंमविन्दुच्चरणेनूदीनामपावृणोदुरोअश्मं ब्रजानाम् ।
प्रासांगन्धर्वोअमृतानिवोचदिन्द्रोदक्षं परिजानादहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सस्त्रिंम् । अविन्दत् । चरणे । नूदीनाम् । अप । अवृणोत् । दुरः ।
अश्मं ब्रजानाम् । प्र । आसाम् । गन्धर्वः । अमृतानि । वोचत् ।
इन्द्रः । दक्षम् । परि । जानात् । अहीनाम् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सस्त्रिं अग्निः संस्त्रातं प्रकर्षेण सर्वस्य जगतः स्नापयितारं मेघं व्याशौचे आदृगमहन इति किन्प्रत्ययः लिङ्ङ्गावात् द्विवचनं नदीनां शब्दकारिणीनां अपां चरणे संचरणस्थाने अन्तरिक्षे अविन्दत् इन्द्रोत्पन्नं लब्ध्वाच अश्मब्रजानां अश्मा व्याप्तोमेघः तत्र ब्रजन्तीनां यद्वा मेघो ब्रजो गोष्ठं निवासस्थानं यासां तादृशीनां अपां दुरः द्वाराणि मेघान्निर्गमनप्रदेशान् अपावृणोत् अपावृतवान् यद्वा अश्मसु शिलासु ब्रजन्तीनां गच्छन्तीनां व्याप्तगमनानां वा नदीनां गंगायमुनादीनां चरणे संचरणे प्रवहणे निमित्तभूते सति तदर्थमिन्द्रः सस्त्रिं मेघं अविन्दत् अलभत लब्ध्वाच अन्तर्गतानामपां निर्गमसाधनानि मेघस्य दुरः द्वाराणि अपावृणोदपवृतवान् तथासां नदीनां अमृतान्यमरणसाधकान्युदकानि गंधर्वो गोर्यजस्य धर्ता विश्वावसुरूपेण वर्तमान इन्द्रः प्राबोचत् प्रब्रवीति प्रबोद्धमनुजानाति तथा दक्षं दक्षत्युदकं प्रयच्छतीति दक्षो वर्षणसमर्थो मेघः तादृशं मेघमहीनां मेघानां मध्ये परिजानात् परितः सर्वतो जानाति ज्ञा अवबोधने ऐरचढागमः ज्ञानोर्जेति जादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पद्ये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अग्नेतवेति पल्लवं द्वादशं सूक्तं पावकगुणविशिष्टोष्णिकंपिः शुद्धाग्निर्देवता आद्याविष्टारंपिः अष्टकद्विद्वादशाष्टकवती अथ तिस्रः सतो बृहत्यः अयुजौ जागताविति लक्षणोपेताः

पञ्चमुपरिष्ठाज्ज्योतिः षष्ठीविष्टुः । तथाचानुक्रान्तं—अग्नेतवाग्निः पावकआग्नेयं विष्टारपंक्ति-
स्त्वित्तः सतोवृहत्पञ्चपरिष्ठाज्ज्योतिरिति । महावते आग्निमारुतशस्त्रे इदं सूक्तं स्तोत्रियानुरूपार्थं ।
तथैवपंचमारण्यके सूत्रितं ।

तत्र प्रथमा—

अग्ने॒तव॒श्रवो॒वयो॒महि॑भ्राज॒न्ते अ॒र्चयो॑वि॒भाव॒सो ।
बृह॑द्भानो॒शव॑सा॒वाज॑मु॒क्थ्यं॑ दधा॒सि दा॒शुपे॑कवे ॥ १ ॥

अग्ने । तव । श्रवः । वयः । महि । भ्राजन्ते । अर्चयः ।
विभावसो इति विभाश्चसो । बृहद्भानो इति बृहत्भानो ।
शवसा । वाजम् । उक्थ्यम् । दधासि । दाशुपे । कवे ॥ १ ॥

हे अग्ने तव वयोर्न श्रवः श्रवणीयं प्रशस्यं हविरात्मकस्य तस्य मंत्रसंस्कृतत्वेन प्रशस्त-
त्वात् अन्नेषु मध्ये तवैवान्नं श्रेष्ठमित्यर्थः हे विभावसो विशिष्टदीप्तिर्विभा सैव वस्तु धनं यस्य
तादृशमे अर्चयः दीप्तयः महि महत् बहुलं भ्राजन्ते भ्राजूदीप्तौ अनुदात्तेव भौवादिकः हे बृ-
हद्भानो मौढदीप्ति कवे कान्तदर्शिनमे एवं महानुभावस्त्वं शवसा बलेनोपेतं उक्थ्यं प्रशस्यं यद्वा
उक्थोयज्ञः तद्योग्यं वाजमन्नं दाशुपे हवींषि दत्तवते यजमानाय दधासि ददातिप्रयच्छसि ॥१॥

अथ द्वितीया—

पा॒वक॑वर्चाः॒शुक्र॑वर्चा॒अनू॑नवर्चा॒उदि॑यर्षि॒भानु॑ना ।
पु॒त्रोमा॒तरा॑वि॒चर॑न्नुपा॒वसि॑पृ॒णक्षि॑रोद॒सीउ॒जे ॥ २ ॥

पावकश्चर्चाः । शुक्रश्चर्चाः । अनूनश्चर्चाः । उत् । इयर्षि ।
भानुना । पुत्रः । मातरा । विचरन् । उप । अवसि ।
पृणक्षि । रोदसी इति । उजे इति ॥ २ ॥

नीमः तदुभयं ब्रवीत्वर्थः ऋचितनुषेत्यादिना घशब्दस्य सांहितिकोदीर्घः । शिष्टः पादः प्रत्यक्षकृतः । हे विश्वावसो धियः कर्माणि हिन्वानः सोमेन प्रवर्धयन् हिंगितौ वृद्धौ च यद्वा धियः स्तुतीः हिन्वानः प्राप्नुवन् नोस्माकं धिपइत् कर्माण्येव बुद्धीरेव वा अव्याः रक्ष ॥ ५ ॥

अथ पद्ये—

सल्लिंमविन्दुच्चरणेन॒दीना॒मपा॑वृणो॒दुरो॒अश्व॑म॒ब्रजाना॑म् ।
प्रासा॑गन्ध॒र्वो॒अमृ॑तानि॒वोच॑दिन्द्रो॒दक्षं॒परि॑जाना॒दहीना॑म् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सल्लिम् । अ॒विन्दत् । च॒रणे । न॒दीना॑म् । अ॒पं । अ॒वृणो॑त् । दुरः ।
अश्व॑म॒ब्रजाना॑म् । प्र । आ॒सा॒म् । गन्ध॒र्वः । अ॒मृता॑नि । वो॒चत् ।
इन्द्रः । दक्ष॑म् । परि॑ । जा॒ना॒त् । अ॒हीना॑म् ॥ ६ ॥ २७ ॥

सल्लिं अग्निः संस्नातं प्रकर्षेण सर्वस्य जगतः स्नापयितारं मेघं प्याशौचे आहगमह-
नइति किन्प्रत्ययः लिङ्ङ्रावात् द्विवचनं नदीनां शब्दकारिणीनां अपां चरणे संचरणस्थाने
अन्तरिक्षे अविन्दत् इन्द्रोऽलभत लब्धाच्च अश्वमब्रजानां अश्वा व्याप्तोमेघः सन्नब्रजन्तीनां यद्वा
मेघाब्रजोगोष्ठं निवासस्थानं यासां तादृशीनां अपां दुरः द्वाराणि मेघान्निर्गमनप्रदेशान् अ-
पावृणोत् अपावृत्तवान् यद्वा अश्वस्तु शिलास्तु ब्रजन्तीनां गच्छन्तीनां व्याहगमनानां वा नदीनां
गंगायमुनादीनां चरणे संचरणे प्रवहणे निमित्तभूते सति तदर्थमिन्द्रः सल्लिं मेघं अविन्दत्
अलभत लब्धाच्च अन्तर्गतानामपां निर्गमसाधनानि मेघस्य दुरः द्वाराणि अपावृणोदपवृत्त-
वान् तथासां नदीनां अमृतान्यभरणसाधकान्युदकानि मेघवर्षोर्गोर्वजस्य धर्ता विश्वावसुरूपेण
वर्तमानइन्द्रः प्रावोचत् प्रब्रवीति प्रवोढुमनुजानाति वथा दक्षं दक्षत्युदकं प्रपच्छतीति दक्षोवर्ष-
णसमर्थोमेघः तादृशं मेघमहीनां मेघानां मध्ये परिजानात् परितः सर्वतोऽजानाति ज्ञाअवबोधने
लेट्यहागमः ज्ञानोर्जेति जादेशः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य पद्ये सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अग्नेववेति पल्लवं द्वादशं सूक्तं पावकगुणविशिष्टोऽग्निर्ऋषिः शुद्धाग्निर्देवता आपाविष्टा-
रपंक्तिः अष्टकद्विर्द्वादशाष्टकवती अथ तिस्रः सतोवृहत्पः अयुजौजागताविति लक्षणोपेताः

इरज्यन् । अग्ने । प्रथयस्व । जन्तुक्षिः । अस्मे इति ।
 रायः । अमर्त्य । सः । दर्शितस्य । वपुषः । वि ।
 राजसि । पृणक्षि । सानसिम् । क्रतुम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने जन्तुभिः जातैः शत्रुभिः सह इरज्यन् ईर्ष्यन् स्पर्धां कुर्वन् इरज् ईर्ष्यायां कंद्वादिः
 यद्वा इरज्यतिरैश्वर्यकर्मा जन्तुभिर्जायमानैः आत्मायैस्तेजोभिः इरज्यन् ईश्वरोभवन् हे अमर्त्य
 परणरहिताग्ने अस्मे अस्माकं सुपांसुलुगिति पठ्याः शेआदेशः रायोधनानि प्रथयस्व विस्ता-
 रय रयिशब्दाद् शसः स्थाने व्यत्ययेन जस् शसोवाभ्यत्ययेन ऊडिदमिति विभक्त्युदात्तत्वं
 नक्रियते सत्त्वं दर्शितस्य दर्शनीयस्य वपुषः तेजोमयस्य शरीरस्य विराजसि तृतीयार्थे पृष्ठीवा
 ईदृशेन शरीरेण विशेषेण दीप्यसे यद्वा राजतिरैश्वर्यकर्मा वपुरिति च रूपनाम दर्शनीयेन
 रूपेण विराजसि विशेषेण ईशिषे अतएव सानसि संभजनीयं क्रतुं कर्म पृणक्षि अस्माभिः
 संपर्चयसि फलेन वा संयोजयसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

इष्कर्तारमध्वरस्यप्रचेतसंक्षयन्तंराधेसोमहः ।
 रातिवामस्यसुभगामुह्रीमिपंदर्धासिसानसिरयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारम् । अध्वरस्य । प्रचेतसम् । क्षयन्तम् । राधेसः ।
 महः । रातिम् । वामस्य । सुभगाम् । मुह्रीम् ।
 इषम् । दर्धासि । सानसिम् । रयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारं निष्कर्तारं छान्दसोवर्णलोपः अध्वरस्य यज्ञस्य निष्कर्तारं संस्कर्तारं प्रचेतसं
 परुष्टज्ञानं महोमहवोराधसोधनस्य क्षयन्तं ईश्वरं क्षयतिरैश्वर्यकर्मा वामस्य धननीयस्य धन-
 स्य रातिं दातारं रातेः कर्तारि किञ्च ईदृशं त्वां स्तुमइति शेषः सत्त्वं सुभगां सौभाग्योपेतां मुह्रीं
 महतीं इषमन्त्रं सानसिं संभक्तव्यं रयिं धनं च दर्धासि स्तोतृभ्योददासि ॥ ५ ॥

पावकवर्चाः शोधकदीप्तिः शुक्रवर्चाः निर्मलतेजस्कः अनूनवर्चाः संपूर्णतेजस्कः हे अग्ने ईदृशस्त्वं भानुना तेजसा उदियसि उद्गच्छसि ऋमृगतौ जौहोत्यादिकः अतिविपत्त्योश्चेत्यभ्यासस्येत्त्वं । सत्त्वं पुत्रः सन् मातरा मातृभूते अरण्याौ विचरन् यागावसाने विशेषेण प्राप्नुवन् उपावसि उपगतान्यजमानान् रक्षसि तथा उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ पृणक्षि संयोजयसि हविषा द्युलोकं वृष्टया इमं लोकं च पूरयसीत्यर्थः पृची संपर्के रौघादिकः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ऊर्जोनपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ।
त्वेदपः संदधुर्भूरिवर्षसश्चित्रोतथोवामजाताः ॥ ३ ॥

ऊर्जः । नपात् । जातः वेदः । सुशस्तिर्दक्षिः । मन्दस्व ।
धीतिर्दक्षिः । हितः । त्वे इति । इर्षः । सम् । दधुः ।
भूरिवर्षसः । चित्रः ऽर्कतयः । वामः ऽजाताः ॥ ३ ॥

हे ऊर्जोनपा ऊर्जोनस्य पार्थिवस्य अरण्यादेः पुत्र हे जातवेदः जातानां वेदितरमे सुशस्तिभिः अस्माभिः क्रियमाणैः मन्दस्व मोदस्व तथा धीतिभिः कर्मभिः अस्माभिः क्रियमाणैः अग्निहोत्रादिभिः कर्मभिः हितः सुहितः तमोभव । अपिच भूरिवर्षसः वर्षइति रूपनाम बहुविधरूपाः चित्रोतयः चित्रा विचित्रा कतिः तृमिर्धातां वास्तथोक्ताः वामजाताः वामं वननीयं जातं जन्म यासां तादृशीः इषोन्नानि हविर्लक्षणानि त्वे त्वय्येव सन्दधुः संदधति सम्पक्नुह्वति यजमानाः । यद्वा भूरिवर्षसइत्यादिकं कर्तृविशेषणं तदानीं चित्रोतयः इत्यस्य विचित्ररक्षाइति योज्यं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इरज्यन्त्रे प्रथयस्व जन्तुभिर्स्मेरायोऽमर्त्यम् ।
सदर्शतस्य वपुषो विराजसि पृणक्षि सानुसिं कर्तुम् ॥ ४ ॥

इरज्यन् । अग्ने । प्रथयस्व । जन्तुक्षितिः । अस्मे इति ।
 रायः । अमर्त्य । सः । दर्शितस्य । वपुषः । वि ।
 राजसि । पृणक्षि । सानसिम् । क्रतुम् ॥ ४ ॥

हे अग्ने जन्तुभिः जातैः शत्रुभिः सह इरज्यन् ईर्ष्यन् स्वर्षां कुर्वन् इरज् ईर्ष्यायां कंठादिः
 यद्वा इरज्यतिरेश्वर्यकर्मां जन्तुभिर्जायमानैः आत्मन्यैस्तेजोभिः इरज्यन् ईश्वरो भवन् हे अमर्त्य
 मरणरहिताग्ने अस्मे अस्माकं सुषांसुलुगिति पृष्ठ्याः शोआदेशः रायोधनानि प्रथयस्व विस्ता-
 रय रयिशब्दात् शतः स्थाने व्यत्ययेन जस् शसोवाव्यत्ययेन ऊडिदमिति विभक्त्युदात्तत्वं
 नक्रियते सत्त्वं दर्शितस्य दर्शनीयस्य वपुषः तेजोमयस्य शरीरस्य विराजसि तृतीयार्थे पृथ्वा
 ईदृशेन शरीरेण विशेषेण दीप्यसे यद्वा राजतिरेश्वर्यकर्मां वपुरिति च रूपनाम दर्शनीयेन
 रूपेण विराजसि विशेषेण ईशिये अतएव सानसिं संभजनीयं क्रतुं कर्म पृणक्षि अस्माभिः
 संपर्चयसि फलेन वा संयोजयसि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

दृष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तं राधसोमहः ।
 रातिं वामस्य सुभगामह्नीमि पंधासि सानसि रयिम् ॥ ५ ॥

दृष्कर्तारम् । अध्वरस्य । प्रचेतसम् । क्षयन्तम् । राधसः ।
 मूहः । रातिम् । वामस्य । सुभगाम् । महीम् ।
 दपम् । दधासि । सानसिम् । रयिम् ॥ ५ ॥

इष्कर्तारं निष्कर्तारं छान्दसोवर्णतोषः अप्सरस्य यज्ञस्य निष्कर्तारं संस्कर्तारं प्रचेतसं
 प्रकृतज्ञानं महो महतो राधसो धनस्य क्षयन्तं ईश्वरं क्षयतिरेश्वर्यकर्मां वामस्य वननीयस्य धन-
 स्य रातिं दातारं रातेः कर्तारं किञ् ईदृशं त्वां ह्युपहृति येषः सत्त्वं सुभगां सीमायुगेति महीं
 महीं इषमचं सानसिं संभक्तव्यं रयिं धनं च दधासि स्तोत्रमोददासि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ऋतावानंमहिषंविश्वदर्शतमग्निंसुम्नायदधिरेपुरोजनाः ।
श्रुत्कर्णं सप्रथंस्तमंत्वागिरादैव्यमानुपायुगा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋतश्चानम् । महिषम् । विश्वदर्शतम् । अग्निम् । सुम्नायम् ।
दधिरे । पुरः । जनाः । श्रुत्कर्णम् । सप्रथः इतमम् ।
त्वा । गिरा । दैव्यम् । मानुपा । युगा ॥ ६ ॥ २८ ॥

ऋतावानं सत्यवन्तं यज्ञवन्तं वा छन्दसीवनिपाविति मत्वर्थीयोवनिष् महिषं महान्तं
पूज्यं वा विश्वदर्शतं विश्वैः सर्वैर्दर्शनीयं यद्वा विश्वं दर्शनं यस्य बहुव्रीहौविश्वसंज्ञायामि-
ति पूर्वपदान्तोदात्तत्वं ईदृशमग्निं सुम्नाय सुखार्थं जनाः ऋत्विग्यजमानरूपाः पुरोदधिरे पु-
रोदधते सर्वकर्मभ्यः पुरस्ताद्धारयन्ति यद्वा पुरः पुरस्तात् पूर्वस्थां दिशि आहवनीयरूपेण
धारयन्ति । पुरोर्ध्वः प्रत्यक्षकृतः । अपिच हे अग्ने श्रुत्कर्णं श्रुत् श्रुतीः सम्यक् शृण्वन् कर्णः
श्रोत्रेन्द्रियं यस्य तादृशं सप्रथस्तमं अतिशयेन प्रख्यातं यद्वा सर्वतोविस्तार्यमाणं दैव्यं दे-
वानां हविर्वोदूत्वेन संवन्धिनं ईदृशं त्वा त्वां मानुपा मानुपाणि मनोरपत्यानि युगा युगानि
युगलानि षष्ठीयजमानरूपाणि गिरा स्तुत्या स्तुवन्तीति शेषः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्नइति पृच्छचं त्रयोदशं सूक्तं तापसगुणविशिष्टस्याग्निरार्षं वैश्वदेवमानुष्टुभं । तथाचानु-
क्रान्तं—अग्नेमिस्तापसोवैश्वदेवमानुष्टुभंहीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अग्नेअच्छावदेहनःप्रत्यङ्गःसुमनामव ।
प्रनोयच्छविशस्पतेधन्दाअसिन्स्त्वम् ॥ १ ॥

अग्ने । अच्छ । वद । इह । नः । प्रत्यङ् । नः । सुम्ननाः । भव ।
प्र । नः । यच्छ । विशः । पते । धन्द्वाः । असि । नः । त्वम् ॥ १ ॥

हे अग्ने इहास्मिन्देशे नोऽस्मानच्छब्द आभिमुख्येन मियं ब्रूहि तथा प्रत्यङ् अस्मान्
प्रत्यंचनं सुमनाः शोभनमनस्कोभव हेविशस्यते यजमानलक्षणायाः प्रजायाः पालयितः नोऽस्म-
भ्यं प्रयच्छ धनानि प्रदेहि यतस्त्वं नोऽस्माकं धनदा असि धनानां दाता भवसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रनोयच्छत्वर्यमाप्रभगः प्रबृहस्पतिः ।
प्रदेवाः प्रोतसूनृतां रायो देवीददातुनः ॥ २ ॥

प्र । नृः । यच्छतु । अर्यमा । प्र । भगः । प्र । बृहस्पतिः । प्र । देवाः
प्र । उत । सूनृता । रायः । देवी । ददातु । नृः ॥ २ ॥

अर्यमा अरिणां नियन्ता अर्षाणां निर्माता एतत्संज्ञो देवः नोऽस्मभ्यं प्रयच्छतु धनं
तथा भगएतत्संज्ञको देवश्च प्रयच्छतु बृहस्पतिश्च प्रयच्छतु सर्वदेवाश्च प्रयच्छन्तु उतापि च सूनृ-
ता मियत्तस्या वायूषा देवी देवनशीला सरस्वती रायो धनानि नोऽस्मभ्यं प्रददातु ऊदित-
मित्यादिना रायो विभक्तिरुदात्ता ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमं राजानं मवसे धिं गीर्भिर्हवामहे ।
आदित्यान् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

सोमम् । राजानम् । अवसे । अग्निम् । गीः शक्तिः । हवामहे ।
आदित्यान् । विष्णुम् । सूर्यम् । ब्रह्माणम् । च । बृहस्पतिम् ॥ ३ ॥

राजानं राजमानं ईश्वरं वा सोमं अग्निं च गीर्भिः स्तुतिभिः अवसे रक्षणार्थं हवामहे
आह्वयामहे तथादित्यान् दिनेः पुत्राश्च मित्रादीन् विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं प्रजापतिं बृहस्पतिं च
रक्षणार्थमाह्वयामहे ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

इन्द्रवायूवृहस्पतिंसुहवेदहवामहे ।

यथानःसर्वइज्जनःसङ्गत्यांसुमनाअसत् ॥ ४ ॥

इन्द्रवायू इति । वृहस्पतिम् । सुहवा । इह । हवामहे । यथा ।

नः । सर्वः । इत् । जनः । सम्पङ्गत्याम् । सुमनाः । असत् ॥ ४ ॥

इन्द्रश्च वायुश्च इन्द्रवायू उभयत्र वायोः प्रतिषेधोवक्तव्यइत्यानङःप्रतिषेधः नोत्तरपदेनु-
दात्तादाविति देवताद्वेदेति प्राप्तस्योभयपदप्रकृतिस्वरस्य निषेधः समासस्येत्यन्तोदात्तत्वं वृह-
स्पतिं वृहतां देवानां पालकं तद्वृहतोःकरपत्योरिति सुदृत्तलोपौ वनस्पत्यादिवाङ्मभयपदप्रकृतिस्व-
रत्वं सुहवा सुहवौ सुहानाविन्द्रवायू वृहस्पतिं च इहास्मिन्कर्मणि हवामहे आह्वयामहे
यथा नोस्माकं सर्वइह सर्वएव जनः संगत्यां संगमने धनस्य प्राप्नो सुमनाः असत् शोभनम-
नस्को भवेत् तथा हवामइत्यर्थः अस्तोर्लेट्यङागमः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अर्यमणंवृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।

वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥ ५ ॥

अर्यमणम् । वृहस्पतिम् । इन्द्रम् । दानाय । चोदय । वातम् ।

विष्णुम् । सरस्वतीम् । सवितारम् । च । वाजिनम् ॥ ५ ॥

हे स्तोतः अर्यमादीन् देवान् दानाय धनप्रदानाय चोदय स्तुत्या प्रेरय तथा वातं वायुं
विष्णुं सरस्वतीं वाजिनमन्नवन्तं बलवन्तं वा सवितारं च दानाय प्रेरय ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्मयज्ञांच यर्धय ।

त्वं नो दिवतां तथेरायो दानाय चोदय ॥ ६ ॥ २१ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अग्निभिः । ब्रह्म । यज्ञम् । च । वर्धय । त्वम् ।
नः । देवदत्तातये । रायः । दानाय । चोदय ॥ ६ ॥ २९ ॥

हे अग्ने त्वं अग्निभिः त्वद्विभूतिभूतैरन्यैः अग्निभिः सार्धं नोस्माकं ब्रह्म स्तोत्रं यत्तं च वर्धय तथा त्वं नोस्माकं देवतातये यज्ञनामैवत् यागार्थं रायोधनस्य दानाय प्रदानाय चोदय दातुम्येव ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे एकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथमग्नइत्यष्टकं चतुर्दशं सूक्तं आग्नेयं शार्ङ्गइति पक्षिविशेषस्याख्या शार्ङ्गजावयोजरि-
तुमभूतयश्चत्वारश्चतुर्णां हृत्तानां क्रमेण द्रष्टारः आदितोद्वे जगत्यौ चतस्रस्तुभः ततोद्वे अ-
नुदुहौ । तथाचानुक्रान्तं—अथमष्टौ हृत्ताः शार्ङ्गाजरीवा द्रोणः सारित्तुकः स्तंबमित्रश्चाग्नेय-
माघेजगत्यौ चतस्रस्तुभः ।

एव मथया—

अथमग्नेजरितात्वेअभूदपिसहसःसूनोर्ह्यन्यदस्त्याप्यम् ।
मद्रंहिशर्मिन्त्रिवरुथमस्तिनआरेहिंसानामर्पदिद्युमार्कधि ॥ १ ॥

अथम् । अग्ने । जरिता । त्वे इति । अभूत् । अपि । सहसः ।
सूनो इति । नहि । अन्यत् । अस्ति । आप्यम् । भद्रम् । हि । शर्म ।
त्रिवरुथम् । अस्ति । ते । आरे । हिंसानाम् । अर्प ।
दिद्युम् । आ । कृधि ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयि सुपां सृष्टुमिन्निसप्तम्याः यो आदेशः अथष्टपिः जरिता स्तोत्रा अभूद-
पि अपिशब्दः संभावनायां इदानीं स्तोत्रत्वेन संभाव्यते । वक्कारणमाह हे सहसःसूनो यदस्य
पुत्र त्वतोन्मत् आत्वं आप्यं नरास्तिनस्तत् विद्यते अतः प्राप्तव्यं त्वमेव स्तुत्या प्राप्नोषि भ-
द्रं कल्याणं त्रिवरुथं दुःखत्रयस्य निवारकं शर्म सुखं हि यस्मात् त्वे सत्वास्ति विद्यते अथवा
शोभनं त्रिवरुथं विभूषिकं गृहं सत्वास्ति हि अतः हिंसानां हिंस्यमानानां अस्माकं आरे दूरे

दिष्टं दीप्यमानामानीषां ज्वालां अपारुषि अपाकुरु निवारय करोतेऽछान्दसो विकरणस्य
लुक् शुभ्रणुपुरुवृष्यइति हेर्धिभावः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रवत्ते अग्नेर्जनिमापितूयतः साचीव विश्वा भुवना न्यृजसे ।
प्रसप्तयः प्रसन्निपन्त नो धियः पुरश्चरन्ति पशुपाद्वत्मना ॥ २ ॥

प्रवत् । ते । अग्ने । जनिम । पितुद्यतः । साचीद्व । विश्वा ।
भुवना । नि । ऋजसे । प्र । सप्तयः । प्र । सन्निपन्तु । नः ।
धियः । पुरः । चरन्ति । पशुपाद्व । त्मना ॥ २ ॥

हे अग्ने पितृयतः पितृमनं भक्ष्यं इच्छतः ते तव जनिम जन्म प्रादुर्भावं प्रवत् प्रकृष्ट-
मुत्कृष्टं भवति उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थइति वतिः । सत्वं साचीव सचिवइव विश्वा विश्वानि
व्याप्तानि भुवनानि भूतजातानि न्यृजसे प्रसाधयसि वशीकरोषीत्यर्थः । सप्तयः सर्पणशीलाः नो-
स्माकं धियः स्तुतयः वादशं त्वां प्रसन्निपन्त प्रकर्षेण संभजन्ते एकः प्रशब्दः पूरकः । यद्वा सप्तयः
लुप्तोपमेतत् सर्पणशीलाः अश्वाः यथा आर्जि प्रकर्षेण संभजन्ते तथा अस्मदीयाधियइत्यर्थः
अनन्तरं पुरः तव पुरस्तात् त्वना आत्मना स्वयमेव चरन्ति व्याप्य वर्तन्ते पशुपाद्व यथा पशू-
नां पालकागोपालाः पालयितव्यानां पुरस्तात् संचरन्ति तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत वा उपरि वृणक्षि वप्सं हूहोरं भ्रुलपस्य स्वधावः ।
उत खिल्या उर्वराणां भवन्ति माले हेति नार्विपीं चुकुधाम ॥ ३ ॥

उत । वै । ऊँ इति । परि । वृणक्षि । वप्सत् । वूहोः । अग्ने ।
उलपस्य । स्वधाद्वः । उत । खिल्याः । उर्वराणाम् । भवन्ति । मा ।
ते । हेतिम् । तर्विपीम् । चुकुधाम् ॥ ३ ॥

हे स्वधावः दीप्तिमन् अग्ने वप्सदहन् भसभर्त्सनदीप्त्योः जौहोत्यादिकः शतरि घसिभ-
सोर्हलिचेत्युपधालोपः नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमःप्रतिषेधः बहोर्बहुलस्य उलपस्य तृणजातस्य
कर्मणिषष्ठी सर्व्व वनं उतवै अपिखलु परिवृणक्षि परिवर्जयसि विनाशयसि । उ इति पूरकः । उ-
तापिच उर्वराणां सस्यादद्याभूमयउर्वराः तासां संबन्धिनः प्रदेशाः खिल्याः खिलाः प्राणिभि-
र्गन्तुं योग्याभवन्ति त्वया दग्धाइति शेषः तविषीं महतीं ते तव हेति हननहेतुभूतां ज्वालां
माचुकुधाम माक्रोधयाम अपितु स्तुतिभिः प्रसादयामः कृतियूवीत्यादिना हन्तेः किनि हेति
रित्यन्तोदात्तोनिपात्यते चुक्रुधामेति क्रुधेर्ण्यन्तालुङि चङि रूपं ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदुद्धतोनिवतोयासिवप्सत्पृथगेपिप्रगृधिनीवसेना ।
यदातेवातोअनुवातिशोचिर्वसेवश्मश्रुवपसिप्रभूर्म ॥ ४ ॥

यत् । उद्धतः । निवतः । यासि । वप्सत् । पृथक् । एपि ।
प्रगृधिनीइव । सेना । यदा । ते । वातः । अनुवाति । शोचिः ।
वमोइव । श्मश्रु । वपसि । प्र । भूर्म ॥ ४ ॥

यद् यदा उद्धतः उद्धतानुच्छितान् निवतः नीचीनांस्तरुगुल्फादीन् हे अग्ने वप्सद दह-
न् यासि मामोपि तदानीं बह्वीभिर्ज्वालाभिः पृथक् विभिन्नः सन् एपि गच्छसि । तत्र दृष्टान्तः—
प्रगृधिनीवसेना गृधु अभिकांक्षायां परराष्ट्रं गच्छतोराज्ञः सेना तत्रत्यं धनजातं अभिकांक्षमा-
णा इतस्ततः संघशोगच्छति तद्वद् वातः वायुश्च ते तव शोचिः दीप्तिं यदा यस्मिन्काळे अनु-
वाति अनुगुणं प्रवर्तते तदा श्मश्रु श्म शरीरं तत्र श्रितं स्थितं केशरोमादिकं वसेव यथा वसा
नापितः वपति भुङ्गयति तथा भूम भूमिं प्रवपसि प्रकर्षेण भुङ्गयसि सर्व्व वनं निःशेषेण दहसी-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यस्यश्रेणयोददृश्रएकंनियानंवहवोरथासः ।
वाहूपदमेअनुमर्मजानोन्यंडुत्तानामन्वेपिभूर्मिम् ॥ ५ ॥

प्रति । अ॒स्य । श्रे॒णयः । द॒दृ॒श्रे । ए॒कम् । नि॒द॒यान॑म् । वृ॒हवः॑ ।
 रथा॑सः । वा॒हू इति॑ । यत् । अ॒ग्ने । अ॒नु॒ष्टम॑र्त॒जानः॑ । न्य॒ङ् ।
 उ॒त्ता॒नाम् । अ॒नु॒ष्ट॒एपि॑ । भूमि॑म् ॥ ५ ॥

अस्याग्नेः दहतः श्रेणयः ज्वालापङ्क्तयः प्रतिददृश्रे प्रतिदृश्यन्ते तद्वत् अथ सामर्थ्यात्
 उपमानप्रतीतिः हे अग्ने वाहू तृतीयार्थे प्रथमा वाहुभ्यां वाहुस्थानीयैः ज्वालासमूहै रनुमर्त-
 जानः सर्वं वनं पृजन् शोधयन् दहनित्यर्थः न्यङ् न्यञ्च् प्रह्वीभवन् उत्तानां ऊर्ध्वाभिमुखां
 भूमिं यद्यदा अन्वेपि अनुगच्छसि तदानीं अस्य श्रेणयोददृशदित्यन्ययः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

उ॒त्ते॒शु॒ष्मा॑जि॒हता॒मु॒त्ते॒ अ॒र्चि॒रु॒त्ते॒ अ॒ग्ने॒ श॒श॒मा॒न॒स्य॒वा॒जाः ।
 उ॒च्छ्रं॑श्च॒स्व॒नि॒न॒म॒व॒र्ध॒मा॒न॒ आ॒त्वा॑च॒वि॒श्वे॒व॒स॒वः॑ स॒द॒न्तु ॥ ६ ॥

उत् । ते । शु॒ष्माः । जि॒हता॑म् । उत् । ते । अ॒र्चिः । उत् । ते ।
 अ॒ग्ने । श॒श॒मा॒न॒स्य॑ । वा॒जाः । उत् । श्व॒च्छ्र॒स्व । नि । न॒म् ।
 व॒र्ध॒मा॒नः । आ । त्वा । अ॒द्य । वि॒श्वे । व॒स॒वः । स॒द॒न्तु ॥ ६ ॥

हे अग्ने ते तव शुष्माः शोपकाज्वालाउज्जिहवा उद्गच्छन्तु तथा ते तव आर्चिः दीप्तिश्चो-
 द्रच्छन्तु शशमानस्य शंसमानस्य स्तूयमानस्य यद्वा शशप्रवृत्तौ अस्मात्ताच्छीलिकश्चानस्य त-
 स्य सार्वधातुकत्वे सति लसार्वधातुकत्वाभावात् चिबदित्यन्वोदावत्वमेव शिष्यते शशमानस्य स-
 र्वं वनमाक्रम्य शीघ्रं गच्छतस्तव वाजाः वेगाः हे अग्ने उज्जिहवां सत्वं वर्धमानः सन् उच्छ्रञ्चस्व
 वनउद्गच्छस्व श्वचिगवौ भौवादिकः इदित्यान्तम् तथा निनम प्रह्वीभव उत्ततं वृक्षादिकं
 प्राप्नोच्छ्रितोभव अवनतं गुल्मादिकं प्राप्यावनतोभवेत्यर्थः । ईदृशं त्वा त्वां अद्यास्मिन्काले
 विश्वे सर्वे वसवः वासपितारोऽभ्योदेवावा आसदन्तु आसीदन्तु प्राप्नुवन्तु सदेव्यत्ययेन सी-
 दादेशाभावात् शपिमासे व्यत्ययेन अन्वा कर्तव्यः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी—

अ॒पामि॒दंन्य॒यनं॑समु॒द्रस्य॑नि॒वेशनम् ।

अ॒न्यंरु॑णु॒ष्वेतः॑प॒न्थांते॑न॒याहि॑वशाँ॒अनु॑ ॥ ७ ॥

अ॒पाम् । इ॒दम् । नि॒ऽअ॒यनम् । स॒मु॒द्रस्य॑ । नि॒ऽवे॒शनम् । अ॒न्यम् ।

रु॒णु॒ष्व । इ॒तः । प॒न्थांम् । ते॑न । या॒हि । व॒शांन् । अ॒नु॑ ॥ ७ ॥

इत्थं त्वां ववनस्य दाहे प्रवृत्तमग्निं जरित्प्रभृतयः स्वात्मनोरक्षणकामाः तुष्टुषुः इदानीं च स्तब्धमिन्द्रः स्वनिवासभूमिर्दहनाभावाय अग्रेन्यत्र गमनं प्रार्थयते इदमस्मदीयं निवासस्थानं अपामुदकानां न्ययनं नियन्ति नितरां गच्छन्ति अस्मिन्निति न्ययनं हृदः तथा समुद्रस्य उदधेश्च निवेशनं गृहं यथा हृदः समुद्रस्य स्थानं च यथा दग्धुं न शक्यते तथा दाहयोग्यं न भवत्वित्यर्थः । इतोस्मादस्मदीयावस्थानात् अन्यं पन्थां पन्थानं मार्गं हे अग्ने रुणुष्व कुरुष्व तेन पन्था वशांन् अनु यथाकामं याहिगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आ॒यने॑ते॒परा॑य॒णेदू॒र्वारो॑हन्तु॒पुष्पि॑र्णीः ।

हृ॒दाश्र॑पु॒ण्डरी॑का॒णिस॒मु॒द्रस्य॑गृ॒हाऽमे॑ ॥ ८ ॥ ३० ॥

आ॒ऽअ॒यने॑ । ते॒ । प॒रा॒ऽअ॒यने॑ । दू॒र्वाः । रो॒हन्तु॑ । पु॒ष्पि॑र्णीः ।

हृ॒दाः । च॒ । पु॒ण्डरी॑का॒णि । स॒मु॒द्रस्य॑ । गृ॒हाः । अ॒मे॑ ॥ ८ ॥ ३० ॥

अनयापि स्वनिवासस्य दाहानर्हता प्रतिपाद्यते हे अग्ने ते तव आपने आगमने परायणे परागमने वा सति अस्यां निवासभूमौ पुष्पिणीः पुष्पवत्यः दूर्वारोहन्तु परोहन्तु तथा हृदाः अशोष्योदकाः जलाशयाश्च भवन्तु पुण्डरीकाणि पद्मानि च तेषु हृदेषु जायन्तां किंच हुना समुद्रस्य जलधेः इमे अस्मिन्निवासप्रदेशे गृहाः आश्रयभूता भवन्तु यथा समुद्रावासाभूमिः कदाचिदपि न दसते एवं कदाचिदपि अस्मत्स्थानं न दसतामित्यर्थः एतदुक्तं भवति दूर्वाकां

परोहणपार्थनेन स्वाश्रयस्य शीतलत्वं हृदपार्थनेन वृष्णोपशमनकारणस्य जलस्य सत्त्वं पुंडरी-
कसद्भाषपार्थनेनोपभोग्यस्य फलादेः सत्ता समुदयहृत्पार्थनेन दाहानर्हताचेत्येतत्सर्वं प्र-
तिपाद्यते इति ॥ ८ ॥

॥ इत्यष्टमस्य सप्तमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजं परमेश्वरवैदिकमार्गमर्षवर्तकश्रीवीरपुङ्गवभूषासाम्राज्यधुरंधरेण साय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये अष्टमाष्टके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदायोवेदेष्वोत्तिलं जगत् । निर्गमे समहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

दशमे मण्डले एकादशेनुवाके चतुर्दशसूक्तानि व्याकृतानि त्वंचिदिति पल्लवं पंचदशं सूक्तं संख्यपुत्रस्यात्रैरायं आनुष्टुभं अश्विदेवताकं । तथाचानुक्रान्तम्—स्वपदसांख्योविश्विन-मिति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरानुष्टुभे छन्दसीदं सूक्तं । सूत्र्यतेहि—आनोविश्वाभिस्यं-चिदत्रिमित्यानुष्टुभमिति ।

तत्र प्रथमा—

ॐ त्वंचिदत्रिमृतजुरमर्थमश्वंनयातवे ।

कक्षीवन्तंयदीपुनारथंनरुणुथोनवम् ॥ १ ॥

त्यम् । चित् । अत्रिमृ । ऋतज्जुरम् । अर्थम् । अश्वम् । न ।

यातवे । कक्षीवन्तम् । यदि । पुनरिति । रथम् । न ।

रुणुथः । नवम् ॥ १ ॥

हे अश्विनौ शतद्वारे पीडायंत्रगृहे असुरैः प्रक्षिप्तोवन्द्वांगोयोजिरस्ति त्वंचिद्व तमप्यत्रिं ऋतजुरं ऋतं यतः स्तोत्रं वा तेन जीर्यन्तं सर्वदा युवयोः परिचरणशीलमित्यर्थः जीर्यतेः क्रि-पि बहुलंछन्दसीति उत्वं यद्वा ऋतेन प्राप्तेनासुररुतोपद्रवेण ज्वरितं रुग्णं ज्वररोगे ज्वरत्वेत्यादिना वकारस्योपधायाश्च स्थाने ऊहू जूरी हिंसागत्योस्त्यस्माद्वा क्तिप् अनयोः पक्ष-योश्छान्दसोह्रस्वः । ईदृशं तमत्रिं अर्थं अर्थनीयं प्राप्तव्यं यातवे गन्तुं युवां रुतवन्तौ । तत्र दृष्टान्तः—अश्वं न यथा अश्वः बन्धादिभुक्तः सन्न शीघ्रं गच्छति । एवमर्थं अपि युवयोः प्र-सादात् असुररुतादुपद्रवजातात् विमुच्यमानोयथास्थानमगच्छदित्यर्थः । यामापणस्त्यस्मानु-मर्थेसेतेनिति तवेत्यम्यः यदि अपिचेत्यर्थः कक्षीवन्तं कक्षपारज्जुरश्वस्य तद्वन्तं आसंदीव-

दधीवदित्यादौ निशतनात् संपसारणं । दीर्घतमसः पुत्रं उशिकपस्तमृषिं मन्दवृद्धिं सन्तं युवां
 पुनर्नवं पुनरभिनवपक्षं कृणुथः अकृणुतं अकुरुतं । रथं न यथा कश्चित् शिल्पी जोर्णं रथं
 पुनरभिनवं करोति तद्वत् । कर्वाहिंसाकरणयोश्च इदित्वान्नुम् लङर्थे व्यत्ययेनलट् धिन्वि-
 ण्व्योरचेन्युपत्ययः तत्संनियोगेन अकारान्तादेशश्च तस्यातोऽलोपे सति स्थानिवद्भावाल्लघूपध-
 गुणाभावः सतिशिष्टोषि विकरणस्वरोन्सार्वधातुकस्वरं न चाधते इतिवचनात् तिङ्ण्वस्वरः
 शिष्यते निपातैर्यपदिहन्तेति निघातप्रतिषेधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्पंचिदश्वं न वाजिनं मरेण वो यमत्रत ।

दृहं प्रन्धि न विष्यं तु मां त्रिष विष्टमारजः ॥ २ ॥

त्यम् । चित् । अश्वम् । न । वाजिनम् । अरेणवः । यम् ।

अत्रत । दृहम् । प्रन्धिमम् । न । वि । स्पृतम् । अत्रिमम् ।

यविष्टम् । आ । रजः ॥ २ ॥

अरेणवो हिंस्त्यमानाः प्रवलाअसुराः वाजिनं वेगवन्तं अश्वं न अश्वमिव यमर्षिं अत्रव
 अतन्वत मद्धमकृपत तनोतेर्लुङि तनिपत्योऽछन्दसीत्युपधालोपः त्पंचिदं तंचार्धिं यविष्टं युव-
 तमं स्तुतोर्मिश्रयितृतमं वा रजः रजन्यस्मिन् जनाः इति रजोभूलोकः रजः इमं लोकं आ
 अभि हे अश्विनौ विष्यतं व्यमुंचत दृढं स्थिरवरं ग्रंथिं ग्रंथिमिव यथा कश्चित् ताडशं
 ग्रंथिं अपत्रेन विमुंचति तथा युवां तमृषिं असुरकृतादंधनात् मोचितवन्तौ इत्यर्थः । स्पृ-
 मिति पोत्तिकर्मणीत्यस्माद्धङि श्यनि ओतः श्यनीत्योकारलोपे रूपं छान्दसोऽभावः । यद्वा
 अत्रिं मां वंधनाद्विष्यतं विमुंचतमिति ऋषिरसुरैर्बन्धः सजश्विनौ ग्रार्थयते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

नरादंसिष्टावत्रये शुभ्रासिपासतुंधियः ।

अथाहिवां दिवो नरा पुनः स्तोमो न विशसे ॥ ३ ॥

नरा । दंसिष्ठौ । अत्रये । शुभा । सिसांसतम् । धियः ।
अर्थ । हि । वाम् । दिवः । नरा । पुनरिति । स्तोमः ।
न । विश्वसर्षे ॥ ३ ॥

हे नरा नरो नेतारौ हे दंसिष्ठौ दर्शनीयतमौ शुभा शोभमानौ ईदृशी हे अश्विनौ अ-
त्रये ऋषये मरुं धियः कर्माणि बुद्धीर्वा सिपासत्वं दातुमिच्छत्वं । पशु दाने । यद्वा अत्रयइति
षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अत्रेभ्यं धियः स्तुतीः कर्माणि वा सिपासत्वं संभक्तुमिच्छत्वं सेवेथामित्यर्थः ।
वनपण संभक्तौ अस्मात्सन्तेः सनोतेर्वा सनि सनीवतर्धेति विकल्पनादिहभावे जनसनसना-
मित्यात्वं शुभ्रेत्यस्यामंत्रितस्य आमंत्रितपूर्वमविद्यमानवदित्यविद्यमानवत्वेन पदादपरत्वेन पा-
दादित्वात् तिङ्-तिङ् इति निघाताभावः अदुपदेशात्सर्वधातुकानुदात्तत्वे सनोतिवादाद्युदात्तत्वं ।
तथाहि अनंतरमेव दिवः दीव्यतीति स्तौतीति द्यौः स्तोता तस्य मम स्तोमो न शब्दध्वार्थे
स्तोत्रं च हे नरा नेतारावश्विनौ वा युवां पुनर्विशसे पुनरेव अद्यापि विशेषेण शंसितुं
मभवतीति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

चित्तेतद्वासुराधसारातिःसुमतिरश्विना ।
आपंनःसर्दनेपृथौसमनेपर्यथोनरा ॥ ४ ॥

चित्ते । तत् । वाम् । सुद्राधसा । रातिः । सुमतिः । अश्विना ।
आ । यत् । नः । सर्दने । पृथौ । समने । पर्यथः । नरा ॥ ४ ॥

हे सुराधसा शोभनदानौ अश्विना हे अश्विनौ सुमतिः शोभना स्तुतिः अस्पदीया रा-
तिः हविर्दानं च तत्तस्मात्कारणात् वां युवयोः चित्ते ज्ञानाय भवति । चित्ती संज्ञाने अस्मात्सं-
पदादिलक्षणभावे किप् सावेकाचइति विभक्तेरुदात्तत्वं यद्यस्मात्कारणात्सर्दने यज्ञगृहे पृथौ
विस्तीर्णे समने यज्ञे नोस्मान् हे नरा नेतारौ आपर्यथः आपूरयथः अभितोरक्षथोवा तस्मा-
द्युवामस्पदीयं परिचरणं ज्ञातवन्ताविति अनुमीयहे । पुपात्वनपूरणयोरित्यस्याल्लेटि सिद्धलु-
पिति सिद्धत्वः शेषः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

युवंभुज्युंसंमुद्रआरजंसःपारईद्वितम् ।

यातमच्छापतन्निभिर्नासत्यासातयैकृतम् ॥ ५ ॥

युवम् । भुज्युम् । समुद्रे । आ । रजंसः । पारे । ईद्वितम् । यातम् ।

अच्छ । पतन्निभिः । नासत्या । सातयै । कृतम् ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां समुद्रे उदधौ निमग्नं रजसः उदकस्य पारे प्रान्ते तरंगसमूहे ई-
 त्वितं डोलायितं एवंभूतं भुज्युं तुमपुत्रं अच्छाभि पतन्निभिः पक्षोपैतैः नौविशेयैः सह आपातं
 आगतवन्तौ स्थः आगत्य च हे नासत्या सत्यस्य नेतारौ सत्यस्वभावौ वा हे अश्विनौ सा-
 तये युवयोः संभजनाय समर्थं कृतं पुनर्युवानं कुरुवं करोतेर्लङि छान्दसोपिकरणस्य लुक्
 अदशावध ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

आवांसुमैःशंयूइवमंहिष्ठाविश्ववेदसा ।

समस्मेभूपतंनरोत्संनपिप्युपीरिपः ॥ ६ ॥ १ ॥

आ । वा । सुमैः । शंयूइवेति शंयूइव । मंहिष्ठा । विश्ववेदसा ।

सम् । अस्मे इति । भूपतम् । नरा । उत्सम् । न ।

पिप्युपीः । रिपः ॥ ६ ॥ १ ॥

हे विश्ववेदसा सर्वज्ञौ सर्वघनौ वा हे नरा नेतारौ वा युवां शंयू इव सुखयुक्तौ राजा-
 नाविव मंहिष्ठा दातृत्वमौ अतिशयेन पूज्यौ वा सन्तौ सुभैरस्मभ्यं दातव्यैः सुखैः सार्धं आ
 उपसर्गश्रुतेयोग्यक्रियाध्याहारः आमच्छत् यद्वा उपसर्गस्य भूषत्वमित्यनेन संबन्धः मंहिष्ते-
 त्यपि संबोधनं हे मंहिष्ठा दातृत्वमौ उक्तगुणावम्बिनौ वां युवां सुमैः सार्धं शंयू इव अस्मे
 अस्मात् सम्यक् आभूषतं अभिप्राप्तुं । भूपातौ अस्मात् सोति व्यत्ययेन सिप्यौ भूपजल-
 कारे आसमन्ताः सम्यक्भूषतं अलङ्कुरुतं । पिप्युपीः प्रवृद्धानि इपः इक्ष्यमाणानि पर्याप्ति उ-
 त्सं न गौरुपइव यथा बहुभिः पर्याप्तिः ऊषोर्लङ्कृतं सत् दृश्यते अस्मानपि एवं बहुभिर्धनैरलं-

कुरुतमित्यर्थः । पिप्पुषीरिति प्यायवेर्लिटः कसुः लिङ्यङोश्चेति पीभावः णसि बाळन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः । यद्वा उत्सः प्रवाहो यथा पिप्पुषीः वृद्धानि इषोन्नानि अलंकरोति तद्वत् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे प्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अयंहीति पङ्क्तं षोडशं सूक्तं तार्क्ष्यपुत्रस्य सुपर्णस्यार्यं यमगोत्रस्य ऊर्ध्वंलशानस्य वा आघागापत्री द्वितीया बृहती तृतीयाचतुर्थ्यौ गायत्र्यौ पंचमी सतोबृहती षष्ठी विष्टारपंक्तिः अष्टकद्विद्वादशकवती अनादेशपरिभाषया ईंद्रोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—अयंहितार्क्ष्यपुत्रः सुपर्णोयापायनो वोर्ध्वंलशनोगायत्री बृहतीगायत्र्यौ सतोबृहती विष्टारपंक्तिरिति । गतोविनि-योगः ।

तत्र प्रथमा—

अयंहिते अमर्त्य इन्दुरत्यो न पत्यति । दक्षो विश्वायुर्वेधसे ॥ १ ॥

अयम् । हि । ते । अमर्त्यः । इन्दुः । अत्यः । न ।

पत्यते । दक्षः । विश्वः आयुः । वेधसे ॥ १ ॥

हे इन्द्र वेधसे विधात्रे ते तुभ्यं त्वदर्थं अमर्त्योमरणरहितः अमृतत्वप्रापकः अयंहि अ-यंत्वत् इन्दुः सोमः अत्यो न सततगामी अश्वद्व पत्यते गच्छति यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा तव स्वभूतोयं सोमः वेधसे विधानाय मदस्यकरणाय ईष्टे । कीदृश इन्दुः दक्षः प्रबृद्धः बलहेतुर्वा विश्वायुः विश्वैः सर्वैरेतव्यः प्राप्तव्यः यद्वा विश्वेषामायुर्विनिर्वाणहेतुः अथवा आयुरित्यन्नाम सर्वैः चरुपुरोडाशादिभिरनैः हविर्भिरुपेतः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अयमस्मासु काव्यं ऋभुर्वज्रो दास्यते ।

अयं विमर्त्यूर्ध्वंलशनं मदं मृभुर्न कृत्यं मदम् ॥ २ ॥

अयम् । अस्मासु । काव्यः । ऋभुः । वज्रः । दास्यते । अयम् ।

विभार्ति । ऊर्ध्वंलशनम् । मदम् । ऋभुः । न । कृत्यम् । मदम् ॥ २ ॥

जीवनं च वितारि अस्मभ्यं प्रादायि योयमिन्दुःकृत्वा कर्मणा प्रज्ञानेन वा अस्मत् अस्माभिः
आसुतः अभिपुतः यद्वा अस्मत् अस्मत्तः त्वदाग्निमुख्येन सुतः प्रेरितः तेनेन्दुनेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

इमामिति पल्लवं सप्तदशं सूक्तं इन्द्राण्याआर्षं पृथीपंकिः शिष्टाअनुष्टुभः अनेन सूक्तेन
सप्तत्यावाधनं प्रतिपाद्यते । अतएतत्सूक्तजपादिना सप्तत्याविनाशोभवति अतस्तद्देवताकमिदं ।
तथाचानुक्रान्तम्—इमामिन्द्राण्युपनिषत्सप्तजीवाधनमानुष्टुभंतुपंत्यंतमिति । अस्य सूक्तस्य
विनियोगोत्तमगवता आपस्ववेन कस्मिंश्चित्सप्तजीवैः प्रयोगविशेषे दर्शितः त्रिःसतैर्यवैः पाठापरि-
किरति यदि वारुण्यसि वरुणात्त्वानिष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वानिष्क्रीणामीति । श्वो
भूतञ्चरयोत्याप्यजस्रराभिस्त्विसृभिः अभिभञ्ज्योत्तरया प्रतिच्छन्नां हस्तयोराबध्य शयनका-
ले बाहुभ्यां भर्तारं परिगृह्णीयात् उपधानलिंगयावरयोन्नयवि सप्तजीवाधनं चेति । अयमर्थः
आधया पाठानामौपधिः स्वातव्या ततस्त्विसृभिः ओषधेरभिपञ्चणं षष्ठ्यावद्धासौषधिः यथा
भर्तारं स्पृशति तथा तस्य भर्तुरालिम्बनमिति ।

तत्र प्रथमा—

इमांस्वनाम्पोर्पाधिर्वीरुधंवलवत्तमाम् ।

ययांसपत्नीवार्धतेययांसंविन्दतेपतिम् ॥ १ ॥

इमाम् । स्वनामि । ओपधिम् । वीरुधम् । वलवत्तमाम् ।

यया । सप्तपत्नीम् । वार्धते । यया । सम्प्रविन्दते । पतिम् ॥ १ ॥

इमानोपधिं पाठारूपां वीरुधं तत्वारूपां वलवत्तमां स्वकार्यकरणे अतिशयेन वलवतीं
स्वनामि उन्मूलयामि यया ओपध्या सप्तपत्नीं समानएकः पतिर्यस्याः सा सप्तजी तां यथा वधूया-
धते दिनस्ति ययाच पतिं भर्तारं संविन्दते सम्पगसाधारण्येन लभते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उत्तानपर्णेसुभगेदेवजूतेसहस्रति ।

सप्तर्त्विमिपराधमपतिमेकेवलंकुरु ॥ २ ॥

उत्तानपणे । सुभगे । देवद्यूते । सहस्रवति । सप्तपत्नीम् ।
मे । परा । धम् । पतिम् । मे । केवलम् । कुरु ॥ २ ॥

हे उत्तानपणे उत्तानान्यूर्ध्वमुखानि पर्णानि पत्राणि यस्यास्तादृशि हे सुभगे सौभाग्य-
हेतुभूते हे देवद्यूते देवेन सद्ग्रापेरिते हे सहस्रवति अग्निभवनवति ईदृशे हे पाठे मे मम सप्तपत्नीं
सितं पराधम परागमय धमतिर्गतिकर्मा पतिं च मे ममैव केवलमसाधारणं कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उत्तराहर्मुत्तरुत्तरेदुत्तराभ्यः । अथासप्तपत्नीयाममार्धरासार्धराभ्यः ॥ ३ ॥

उत्तरा । अहम् । उत्तरे । उत्तरा । इत् । उत्तराभ्यः ।
अथ । सप्तपत्नी । या । मम । अर्धरा । सा । अर्धराभ्यः ॥ ३ ॥

हे उत्तरे उत्कृष्टतरे पाठे अहं उत्तरा उत्कृष्टतरा भूयासं उत्तराग्नयः लोके या उत्कृष्टत-
राः सन्ति ताभ्योऽप्यहं उत्तरोऽत्कृष्टतरेव त्वत्पत्ताद्वाङ्मवेयं । अथानन्तरं मम या सप्तपत्नी सा-
अर्धराभ्यः निकृष्टाभ्योऽपि अर्धरा निकृष्टतरा भवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

नृह्यस्यानामगृभ्णामिनोअस्मिर्चमतेजने ।
परमिवपरावर्तसप्तपत्नीगमयामसि ॥ ४ ॥

नृहि । अस्याः । नाम । गृभ्णामि । नो इति । अस्मिन् । रमते ।
जने । पराम् । एव । परावर्तम् । सप्तपत्नीम् । गमयामसि ॥ ४ ॥

अस्याः सप्तपत्याः नामसंज्ञायामपि नहि गृभ्णामि नैव गृह्णामि उच्चारयामि नोत्प्लुका-
चिदस्मिन् जने सप्तपत्याख्ये रमते क्रीडति अपिच तां सप्तपत्नीं परां परावर्तमेव अतिशयेन दूरदे-
शमेव गमयामसि प्रापयामः अतिशयेन भर्ता वियोजयामइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अस्मात्तुस्तोत्रेषु कान्यः स्तुत्योयमिन्द्रः ऋभुर्दीर्घः सन् दास्वते दानमुक्ताय यजमा-
नाय वज्रः शत्रूणां वर्जकोभवति यद्वा दास्वतइति षष्ठ्यर्थे चतुर्थी अस्मात्तु दास्वते दानवसे
इन्द्रस्य वज्रः कुलिशः ऋभुः उरुभासमानोभवति अपिचार्यं ऊर्ध्वकृशन् उद्वतैवेक्ष्यं पतत्सं
वा यामायनश्चापि मयं स्तोवारं विभार्तिं षोडशति तथा ऋभुर्न सौधन्वनः पुनाणामाघकभुः स-
ह्य कृत्यं कर्मणां कर्तारं अतएव मयं मोदयित्वा यजमानं चविभार्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

घृपुः श्येनाय कृत्वन् आसु स्वासु वंसंगः । अवदीधेदहीशुवः ॥ ३ ॥

घृपुः । श्येनाय । कृत्वन् । आसु । स्वासु । वंसंगः । अव ।
दीधेत् । अहीशुवः ॥ ३ ॥

घृपुः वर्षयिता दीधोवा स्वासु स्वकीयासु यजमानलक्षणासु मजासु वंसंगः वननीय-
गतिः एवैभूतइन्द्रः कृत्वन् कर्मणां कर्त्तुं करोतेरन्येष्वपि दृश्यतेइति कनिष् श्येनाय सुपर्णाय
ताक्ष्यपुत्राय महासुपये अहीशुवः अहीनव्यापनात् अहीनवृद्धिवा अस्वदीपान्मुवादीव अव-
दीधेत् अवदीपयतु दीधीद्दीधेद्वनयोः अस्माच्छान्दतेलिङि व्यत्ययेन परस्मैपदं यद्वा हे-
इन्द्र त्वदीयः सोमः घृष्टवादिगुणयुक्तः सन् दीप्यतइति योन्यम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यंसुपर्णः परावर्तः श्येनस्य पुत्र आभरत् । शतचक्रं योऽहोवर्तनिः ॥ ४ ॥

यम् । सुपर्णः । परावर्तः । श्येनस्य । पुत्रः । आ । आभरत् ।
शतचक्रम् । यः । अहः । वर्तनिः ॥ ४ ॥

श्येनस्य ताक्ष्यस्य पुत्रस्तनयः सुपर्णोयं सोमं परावतः परागतात् दूरात् घुलोकात् आ-
भरत् आहरत् । कीदृशं शतचक्रं शतमिति बहुनाय बहुधनस्य कर्तारं मूलविभुजादित्वात्म-
स्ययः यद्वा शतकरणसाधनं बहुयागनिष्पादनमित्यर्थः षडर्थे कविधानमिति कर्मात्मकः कृजा-
दीनां कइति द्विवचनं यः सोमः अहः अहेर्दृक्स्य वर्तनिः वर्तयिता घेरयिता यद्वा अहगती
अहः गतन्मः वर्तनिर्भाग्यवतः एनाहमइति वक्ष्यमाणेनेकवाक्यता ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

येतेऽश्वेनश्चारुमवृकंपदाभरदरुणमानमन्धसः ।

एनावयोवितार्यार्युर्जीविसंएनाजागारबन्धुता ॥ ५ ॥

यम् । ते । श्वेनः । चारुम् । अवृकम् । पदा । आ । अभरत् ।

अरुणम् । मानम् । अन्धसः । एना । वयः । वि । तारि ।

आर्युः । जीवसे । एना । जागार । बन्धुता ॥ ५ ॥

हेइन्द्र तेतुभ्यं त्वदर्थं श्वेनः सुपर्णः पक्षिराह यं सोमं पदा वचनव्यत्ययः पद्मां आभरत् पुलोकादाहरत् । दिवं सुपर्णो गत्वा यसोमं वज्रिण आभरदिति निगमान्तरं । कीदृशं चारुं शोभनं अवृकं बाधकरहितं अरुणमारोचमानं अरुणवर्णवा अंधसोन्नस्य मानं यागद्वारानि-
र्मातारं एना एतेन अनेन सोमेन तुभ्यं दीयमानेन वयोर्न जीवसे जीवनाय आयुर्जीवितं च वि-
तारि मादायि तया एना एतेनैव सोमेन बन्धुता बंधुसमूहोजागार जजागार जाम्ब प्रबुद्धः
सन् वर्तते जागर्तेति छन्दसि वेति वक्तव्यमिति द्विवचनाभावः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

एवातदिन्द्रइन्दुनादेवेपुचिद्धारयातेमहित्यजः ।

क्रवावयोवितार्यार्युःसुक्रतोक्त्वायमस्मदासुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव । तत् । इन्द्रः । इन्दुना । देवेपु । चित् । धारयाते । महि । त्यजः ।

क्रत्वा । वयः । वि । तारि । आर्युः । सुक्रतो इति सुसुक्रतो ।

क्रत्वा । अयम् । अस्मत् । आ । सुतः ॥ ६ ॥ २ ॥

एव एवमनेन प्रकारेण तत् तेनेदुना सोमेन वृष्यन् इन्द्रः देवेषु चित् देवेषु अस्मासु च म-
हि महत् त्यजः तेजः दुःस्वस्य वर्जयित् रक्षकं वा धारयाते धारयति । शिष्टः प्रत्यक्षकृतः हे सु-
क्रतो शोभनकर्मन्दिन्द्र क्रत्वा क्रतुना अस्माभिरनुष्ठितेन कर्मणा प्रीतेन त्वया वयोर्न

अथ पंचमी-

अहमस्मि सहमाना त्वमसि सहिः ।

उभे सहस्यती भूत्वी सपत्नी मे सहवहै ॥ ५ ॥

अहम् । अस्मि । सहमाना । अर्थ । त्वम् । असि । सहिः ।

उभे इति । सहस्यती इति । भूत्वी । सपत्नीम् । मे । सहवहै ॥ ५ ॥

हेओपधि अहं त्वत्पसादात्सहमानास्मि सपत्न्या अभिभवित्री भवामि अथापिच त्वम-
पि सासहिरसि तस्याभिभवित्री भवसि आवापुभेअपि सहस्यती अभिभवित्र्यौ भूत्वी भू-
त्वा मेमम सपत्नीं सहवहै अभिभवाम ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

उपनेधां सहमानाम्भित्वां धांसहीयसा ।

मामनुप्रलेमनोवत्संगौरिवधावतुपुथावारिवधावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

उप । ते । अधाम् । सहमानाम् । अभि । त्वा । अधाम् ।

सहीयसा । माम् । अनु । प्र । ते । मनः । वत्सम् ।

गौरिव । धावतु । पुथा । वाः । इव । धावतु ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेपते ते तव सहमानां सपत्न्याभिभवित्रीं इमामोपधिं उपाधां शिरस उपधानं करोमि
सहीयसा अभिभवितृत्वेण तेनोपधानेन त्वामभ्यधां अभितोधारयामि ते तव भर्तुर्मनः मामनु-
उदप प्रधावतु प्रकर्षेण शीघ्रं गच्छतु तत्र निदर्शनद्वयमुच्यते गौरिव यथा गौरवत्तं शीघ्रं ग-
च्छति तथा निम्नेन मार्गेण वारिव वाः उदकं यथा स्वभावतोगच्छति तद्वत् अनेन निदर्श-
नद्वयेन औत्सुक्यातिशयः स्वाभाविकत्वं प्रतिपाद्यते ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अरण्यानीति पल्लवमष्टादशं सूक्तं इरंमदपुत्रस्य देवमुनेरार्यं महदरण्यमरण्यानी तद्देवता-
कं आनुग्रहं । तथाचानुक्रान्तं-अरण्यान्यैरंमदोदेवमुनिररण्यानीं वुष्टावेति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अरण्यान्परण्यान्यसौयाप्रेवुनश्यसि ।

कथाग्रामंनपृच्छसि न त्वाभीरिविन्दती३ ॥ १ ॥

अरण्यानि । अरण्यानि । असौ । या । प्रइव । नश्यसि ।

कथा । ग्रामम् । न । पृच्छसि । न । त्वा । भीःइव । विन्दती३ ॥ १ ॥

हेअरण्यानि अरण्यस्य पाठविभी काचिदधिदेवता अरण्यानीति नैरुक्ताः वैयाकरणा-
स्तुहिमारण्ययोर्महत्त्वइति अरण्यस्य महत्वे ङीर्षं स्मरन्ति । अरण्याधिदेवते अरण्यानि कान्ता-
राणि प्रति यासौ त्वं प्रेवुनश्यसि इवः संप्रत्यर्थे नशतिः प्राप्तिकर्मा अत्र व्यत्ययेन श्यन् सं-
प्रति रक्षणाय प्राप्नोषि यद्वा निर्जने देशे वर्तमानत्वान्नष्टेव पतीयसे सात्त्वं कथा कथं ग्रामं
न पृच्छसि निर्जने अरण्ये कथंरमसे नूनं त्वा त्वां भीः भयं नविन्दवि नलभतेकिं । वितर्केषुतः
इवःसंप्रत्यर्थे परिभयार्थेवा । अत्र निरुक्तं—अरण्यान्यरण्यस्य पक्ष्यरण्यमपार्णं ग्रामावर-
मणं भवतीतिवा अरण्यानीत्येनामामंत्रयते यासावरण्यानि वनानि पराचीवनश्यसि कथं ग्रा-
मं पृच्छसि नत्वाभीविंदतीवेवीवः परिभयार्थेवेति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

वृषारवायवदंतेयदुपारवतिचिच्चिकः ।

आघादिभिर्विघ्नावयञ्जरण्यानिर्महीयते ॥ २ ॥

वृषारवायं । वदंते । यत् । उपइवति । चिच्चिकः ।

आघादिभिःइव । धावयन् । अरण्यानिः । महीयते ॥ २ ॥

वृषारवाय वृषा सेचनसमर्थः रवः शब्दोपस्य सूक्ष्मजन्तुविशेषस्य श्लिष्टाख्यस्य सत-
थोक्तः कटुकशब्दानित्यर्थः तस्मै वृषारवाख्याय वदते चीचीशब्दं कुर्वते चिच्चिकःचीचीशब्दं
कुर्वन् अन्योजन्तुः यद्यदा उपावति वृषारवाय स्वशब्दस्य प्रत्युत्तररूपेण चीचीशब्दकरणे उपग-

च्छति उपेत्य पालयति वा । तत्र दृष्टान्तः—आघाटिभिरिव आघाटयोघाटलिकाः कांडवीणास्ता-
भिः धावयन् निपादादिसप्तस्वरान् शोधयन् गायक इव तदा अरण्यानिः सा अरण्यानी महीयते
पूज्यते । इन्द्रवरुणेत्यादिनाडीषु तत्संनियोगेन आनुगागमः छान्दसोद्भवः अतएव हल्ङ्छादि-
सुलोपाभावः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

उ॒तगाव॑इ॒वा॒दन्त्यु॒तव॑श्चे॒वदृ॒श्यते ।

उ॒तोअ॑र॒ण्या॒निःसा॒यंश॑क॒टीरि॑वस॒र्जति ॥ ३ ॥

उ॒त । गा॒वःइ॒व । अ॒दन्ति॒ । उ॒त । वे॒श॒म॒इ॒व । दृ॒श्य॒ते ।

उ॒तो इति॑ । अ॒र॒ण्या॒निः । सा॒यम् । श॒क॒टीःइ॒व । स॒र्ज॒ति ॥ ३ ॥

उतापिच गाव इव गवयाद्यामृगाः अस्यां अरण्यान्यां अदन्ति तृणादिकं भक्षयन्ति उ-
तापिच सतागुल्मादिकं वेश्मेव गृहमिव दृश्यते उतोअपिच अरण्यानिः इयमरण्यानी सायं
सायंकाले इवः संप्रत्यर्थे संप्रति शकटीः शकटान् दारवाद्याहरणायामतान् सर्जति विसर्जयति
यद्वा शकटीः सर्जतीव दृश्यते अहनिमहदरण्यं शकटीभिः प्राप्य सर्वे जनाः अरण्येक्षत्तं का-
ष्ठादिकं शकटीष्वध्यारोप्य सामंकाले तस्मानिर्गच्छन्ति तदभिप्रायेणेदं वचनम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गाम॑ङ्क्षेपआह्वयति॒दाव॑ङ्क्षेपोअपावधीत् ।

वस॑न्नरण्यान्यांसायमकुक्षदिति॒मन्य॑ते ॥ ४ ॥

गा॒म् । अ॒ङ्क्षे॒ । ए॒पः । आ । ह्व॒य॒ति॒ । दा॒वुः । अ॒ङ्क्षे॒ । ए॒पः ।

अ॒प । अ॒व॒धी॒त् । वस॑न् । अ॒र॒ण्या॒न्याम् । सा॒यम् ।

अ॒कु॒क्ष॒त् । इति॑ । म॒न्य॒ते ॥ ४ ॥

अंग हेअरण्यानि एषः तदधिष्ठिते महारण्ये संप्रति वर्तमानः गामाह्वयति एषचान्योदा-
रुकास्तमपावधीत् अपहन्ति तथा सायंकाले रात्रौ अरण्यान्यांमहारण्ये निवसन् मनुष्यः

नानाविधं पक्षिमृगादिकं शब्दं शृण्वन् अक्रुक्षत कश्चित् तत्करादिराक्रोशतीतिभीतः सन् प-
न्यते बुध्यते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

नवाअरण्यानिर्हन्त्यन्यश्चेन्नाभिगच्छति ।

स्वादोःफलस्यजग्ध्वाययथाकामंनिपद्यते ॥ ५ ॥

न । वै । अरण्यानिः । हन्ति । अन्यः । च । इत् । न ।

अभिगच्छति । स्वादोः । फलस्य । जग्ध्वाय ।

यथाकामम् । नि । पद्यते ॥ ५ ॥

नवै नखलु अरण्यानिररण्यानी हन्ति तत्र निवसन्तं हिनस्ति यद्यन्योव्यामचौरादिना-
भिगच्छति तर्हि स्वादोरसवतः आम्नादेः फलस्य द्वितीयार्थेपक्षी फलं जग्ध्वाय भक्षयित्वा तत्र
निवसन् पुरुषः यथाकामं यथेच्छं निपद्यते निगच्छति वर्तते । त्कापस्यये अदोजग्धिर्त्यसि-
कितीति जग्ध्वादेशः क्तवोयगिति यक् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

आञ्जनगन्धिसुरभिर्बहुआमर्कपीवलाम् ।

ग्राहंमृगाणांमातरंमरण्यानिर्मशंसिपम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आञ्जनःगन्धिम् । सुरभिम् । बहुःअन्नम् । अर्कपिःवलाम् । प्र ।

अहम् । मृगाणाम् । मातरम् । अरण्यानिम् । अशंसिपम् ॥ ६ ॥ ४ ॥

आञ्जनगन्धिं अञ्जनस्येदं आञ्जनं कस्तूर्यादि तस्य गन्धइव गन्धोपस्यास्तादृशी उपमानाच्चेति
गन्धस्येदन्तादेशः अतएव सुरभिं सौरभ्योपेतां बहूनां बहुभिरजैरदनीयैः फलमूलादिभिरुपेतां
रूपीवलां रुषिरिषामस्तीति रूपीवलाः कर्षकाः रजः रूपीत्यादिना बलच् बलइति दीर्घः तैर्यु-
क्तां तादृशीं मृगाणां मातरं जनयिषीं अरण्यानिं अरण्यानीं अहं प्राशंसिषं उक्तेन प्रकारेण
स्तुतवानस्मि ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

सह स एव स्तोता शुभ्रतस्य सुदुसंपादितस्य राघोषनस्य द्वितीयार्थे यष्टी इदंशंघ-
नं नुक्षिपे चाकनव कामयते उभयत इत्यर्थः रंशं रंहोवेगः तदहं अत्येदस्य मदं सोमपा-
नजन्यं हर्षयः स्तोता चिकेतवि स्तुतिपदैर्जानाति हेमघवन त्वावृषः त्वया वर्धितः दा-
श्वध्वरः दत्तयज्ञः यजमानः नृभिर्नैवभिः अतिग्भिः श्रुत्यैवा घना घनानि वाजमन्त्रं
यक्षु शीघ्रं भरते संपादयति ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

त्वंशर्धायमहिनागृणानउरुर्कृधिमघवञ्छुग्धिरायः ।

त्वंनोमित्रोवरुणोनमायीपित्वोनदस्मदयसेविभुक्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । शर्धाय । महिना । गृणानः । उरु । कृधि । मघवन् ।

शुग्धि । रायः । त्वम् । नुः । मित्रः । वरुणः । न । मायी ।

पित्वः । न । दस्म । दयसे । विभुक्ता ॥ ५ ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं महिना महता स्तोत्रेण गृणानः स्तूयमानः सन् शर्धाय शर्धं बलं उरुर्कृधि
विस्तीर्णं कुरु हेमघवन राघोषनानिच शुग्धि अस्मज्यं प्रयच्छ । हेदस्म दर्शनीयेन्द्र विभक्ता
विशेषेण धनानां भाजयिता त्वं मित्रोवरुणोन मित्रवरुणवच्च मायी प्रज्ञायुक्तः सन् नोस्मज्यं
यः संपत्यर्थे संपति पितृभोजानि दयसे प्रयच्छसि ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

सुष्वाणासइति पंचर्वं विंशं सूक्तं वेनपुत्रस्य पृथोरार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रान्तंच-सुष्वा-
णासः पृथुर्वैन्यइति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

सुष्वाणासइन्द्रस्तुमसित्वाससुवांसंश्चतुविष्टृम्णुवार्जम् ।

आनोभरसुवितंयस्यंचाकन्त्मनातनांसनुयामत्वोताः ॥ १ ॥

सुस्वानासः । इन्द्र । तुमसि । त्वा । ससुवांसः । च ।

तुविष्टृम्णु । वार्जम् । आ । नुः । अर । सुवितम् । यस्य ।

चाकन् । त्मना । तना । सनुयाम । त्वाऽर्जताः ॥ १ ॥

हेइन्द्र सुष्वाणासः सोममभिपुतवन्तोवयं त्वां स्तुमसि स्तुमः हेतुविनृम्ण बहुलधन वा-
जं चरुपुरोडाशादिलक्षणमन्नं ससर्वासः संभक्तवन्तश्च वयं त्वां स्तुमः यतएवमतोहेतोर्नोस्म-
भ्यं सुवितं सुप्रमाद्व्यं शोभनं धनं आभराहर प्रयच्छ । यद्वा यस्य यद्धनं अतिप्रियत्वेन चा-
कन त्वं कामयसे तद्धनमाभरेत्यर्थः । वयंच त्वाः त्वया रक्षिताः सन्तः तना धननामैतत्
विस्तृतानि धनानि त्वना आत्मना स्वयमेवान्यनैरपेक्ष्येणैव सनुयाम तव मसादाहभेमहि॥१॥

अथ द्वितीया—

ऋष्वस्त्वभिन्द्रशूरजातोदासीर्विशःसूर्येणसह्याः ।
गुहाहितंगुह्यं गूळमप्सुविभूमसिप्रस्रवणेनसोमम् ॥ २ ॥
ऋष्वः । त्वम् । इन्द्र । शूर । जातः । दासीः । विशः ।
सूर्येण । सह्याः । गुहा । हितम् । गुह्यम् । गूळम् । अप्सु ।
विभूमसि । प्रस्रवणे । न । सोमम् ॥ २ ॥

हेशूर शौर्यवन्निन्द्र ऋष्वः महान् दर्शनीयोवात्वं जातः जातमात्रएव दासीः उपक्षय-
कारिणोदासाः असुराः तत्संबन्धिनीर्विशः जातः सूर्येण सूर्यात्मना सह्याः अश्वभवेः तथा
गुहा गुहायां हितं निहितं अतएव गुह्यं अदृश्यं वलारूपमसुरं अप्सु उदकेषु गूढं निगूढं कुप-
वारूपं च त्वमभिभूतवानसि वयमपि प्रस्रवणे प्रवर्पणेसति नः संप्रत्यर्थे संप्रति सोमं विभू-
मसि त्वदर्थं विभूमः धारयामः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयोवागिरोअभ्यर्चविद्वानृषीणांविप्रःसुमर्तिचक्रानः ।
तेस्यामयेरण्यन्तसोमैरेनोत्तुभ्यंरथोहस्रक्षैः ॥ ३ ॥
अर्यः । वा । गिरः । अभि । अर्च । विद्वान् । ऋषीणाम् ।
विप्रः । सुहृत् । चक्रानः । ते । स्याम् । ये । रण्यन्त ।
सोमैः । एना । उत । तुभ्यम् । रथोहस्रक्षैः ॥ ३ ॥

विप्रोमेधावी ऋषीणां मंत्रदार्शनां सुमतिं सुष्टुतिं चकानः कामयमानः विद्वान् जानन्न
अप्योवा स्वामी च भवन् हेइन्द्र ईदृशस्त्वं गिरः स्तोतृन् स्तुतीर्वा अज्यर्चं सम्यक् स्तुतमि-
ति अभिपूजय । अपिच ते वयं स्याम भवेम ये सोमैः त्वारणयन्त रमयन्ति उतापिच हेरथो-
ह्य रथैरभ्युसमान आ ऊढः ओढः रथेन ओढोरथोढः ओमाडोथेति परस्परं ईदृशेन्द्र भक्षैः
भक्षणीयैः चरुपुरोडाशादिभिः सार्धं एना इमानि स्तोत्राणि तुभ्यं त्वदर्थं क्रियन्ते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्था—

इमा ब्रह्मैन्द्रतुभ्यं शंसि दानृभ्यो नृणां शूरशवः ।

तेभिर्भवसक्तं नृपुं चाकञ्चुतत्रायस्व गृणत उत स्तीन् ॥ ४ ॥

इमा । ब्रह्मा । इन्द्र । तुभ्यम् । शंसि । दाः । नृभ्यः ।

नृणाम् । शूर । शवः । तेभिः । भव । सक्तुः । नृपुं ।

चाकन् । उत । त्रायस्व । गृणतः । उत । स्तीन् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वदर्थं इमा इमानि पुरोवर्तीनि ब्रह्म ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि शंसि अशंसिपत
शास्यते शंसिच्छांसे कर्मणि लुङि व्यत्ययेनैकवचनं हे शूर शौर्यवन्निन्द्र त्वं नृणां मनुष्याणां
मध्ये नृभ्यः स्तुत्यादेर्नैतृभ्यः शवोयलं दाः देहि । अपिच तेभिः तैः सक्तुः समानकर्मां स-
मानमज्ञोवा भव येप्स्व स्तोतृषु चाकन् हविरादिकामयस्ते कनीदीक्षिकान्तिगतिषु अस्माद्यद्गुण-
न्ताव छान्दसे लङि सिपि रूपमेतत् ततः कथेर्वा पूर्ववत्सिपि मोनोधातोरिति नत्वं । उतापिच
गृणतः स्तोतृन् त्रायस्व पाठय उतापिच स्तीन् स्त्यायतेरेतद्वर्षं संधीभूय स्थित्वान् यजमानानपि
त्रायस्व ॥ ४ ॥

हेशूरेन्द्र पृथ्याः पृथोर्केपेः मम हवमाह्वानं श्रुधि शृणु उतापिच वेन्यस्य वेनपुत्रस्य मम अर्केः यंत्रैः स्तवसे स्तूयसे । यकि प्राप्ते व्यत्येन शप् यः स्तोता घृतवन्तं उदकवन्तं ते तव योनिं निवासभूमिं आत्वाः अभ्यस्वार्पात् अभ्यष्टौत् । स्वृशब्दोपतापयोः अस्माह्लुङि तिपि बहुलंछन्दसीति इडभावे हल्ङ्यादिलोपेच रात्सस्येति सलोपः यद्वा घृतवन्तमाज्यादिना हविषोपेतं योनिं गृह्णामैतव यज्ञगृहं प्राप्य ते त्वां योभिष्टौति तस्य वेन्यस्यार्कैरित्यन्वयः । अपिच यक्का वक्कानः वचरेन्येभ्योपिदृश्यन्तइति वनिष् अंत्यविकारश्छान्दसः जसि पृषोदरा-दिस्वाद्वर्णलोपः । अन्येपि सर्वे स्तोतारः निम्नैः प्रवणैर्मार्गैः ऊर्मिर्न उदकसंघट्टव द्रवयन्त स्तु-तिभिस्त्वामेवाभिद्रवन्ति अभिगच्छन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सवितायंत्रैरिति पंचचमेकविंशं सूक्तं हिरण्यस्तूपुत्रस्यार्चनार्थं वैष्टुभं सवितृदेवस्य । अनुक्रान्तंच—सविताचनहैरण्यस्तूपः सावित्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

सवितायंत्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सवितायामदंहत् ।

अश्वमिवाधुक्षुधुनिमन्तरिक्षन्तूर्ते बद्धं सवितासमुद्रम् ॥ १ ॥

सविता । यंत्रैः । पृथिवीम् । अरम्णात् । अस्कम्भने । सविता ।

ध्याम् । अदंहत् । अश्वमइव । अधुक्षत् । धुनिम् । अन्तरिक्षम् ।

अतूर्ते । बद्धम् । सविता । समुद्रम् ॥ १ ॥

सविता सर्वस्य प्रसविता प्रेरकोमध्यमस्थानोदेवः सोमं यंत्रैः यमनसाधनैः वृष्टिप्र-दानादिभिरुपायैः वायवीयैः पार्श्वैर्वा पृथिवीं प्रथितां भूमिं अरम्णात् अरमयत् सुखेनावस्था-पयति तथा सएव सविता अस्कम्भने पतनप्रतिबंधकमालंबनं स्कम्भनंतद्रहितस्थले ध्यां युलोक-मपि अदंहत् दृढीकृतवान् यथा अधोन पतति तथा आत्मीयैरेवोपायैः अवस्थापितवानित्य-र्थः । अश्वमिव धुनिं कंपयितव्यं कंपयितारंवा अन्तरिक्षं अन्तराक्षावं मध्यमस्थानगतं अ-तूर्ते केनाप्यर्हिसिते अत्वरमाणेवा नभसि वायवीयैः पार्श्वैर्बद्धं समुद्रं मेघमयमेव सविता धुक्ष-

त उदकानि दोग्धि यद्वान्तरिक्षमिति सप्तम्यर्थे प्रथमा अतूर्वेन्तरिक्षे बद्धं समुदितारं धुनिं कंप-
नीयं मेघं अश्वमिव अधुक्षत् सविताक्लेशयति । धुक्षधिक्ष संदीपनक्लेशनजीवनेषु यथा शिक्ष-
कः अश्वं क्लेशयति एवं वर्षणाय मेघं क्लेशयतीत्यर्थः । अत्र निरुक्तम्—सविता यंत्रैः पृथि-
वीमरमयदनारंभणेन्तरिक्षे सविता घामहंहदश्वमिवाधुक्षच्छुनिमन्तरिक्षे मेघं बद्धमतूर्ते बद्धमतू-
र्णइतिवा त्वरमाणइतिवा सविता समुदितारमिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यत्रासमुद्रःस्कंभितोव्यौनृदपांनपात्सवितातस्यवेद ।
अतोभूर्तआउत्थितंरजोतोद्यावापृथिवीअप्रथेताम् ॥ २ ॥
यत्र । समुद्रः । स्कंभितः । वि । औनत् । अपांम् । नृपात् ।
सविता । तस्य । वेद् । अतः । भूः । अतः । आः । उत्थितम् ।
रजः । अतः । द्यावापृथिवी इति । अप्रथेताम् ॥ २ ॥

यत्र यस्मिन्तरिक्षे समुद्रः समुन्दनशीलेमेघः स्कंभितः स्तंभितोवायुपाशैर्वद्धः सन्
व्यौनत् विशेषेण भूमिमुनक्ति उदकैः क्लेदयति उन्दीक्लेदने अस्पाच्छान्दसे लङि रूपमेतत्
हेअपांनपाद् मध्यमस्थानवेद्युताग्रे तवसंबंधी सविता प्रेरकादेवः तस्य तत्स्थानं वेद वेत्ति
जानाति । अतोस्मादेव सवितुः भूः भूमिरासीत् अतएव उत्थितं ऊर्ध्वमेवस्थितं रजोन्तरिक्षं
आः आसीत् अजायत अस्तेलुङि बहुलं छन्दसीति इहभावः हलङ्ग्यान्पइति लोपः अ-
तः अस्मादेव सवितुः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अप्रथेतां विस्तीर्णे अप्यभूताम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पश्वेदमन्यदभवद्यजंममंर्त्यस्यभुवनस्यभूना ।
सुषर्णोअङ्गसंवितुर्गुरुत्मान्पूर्वोजातःसउअस्यानुधर्म ॥ ३ ॥
पश्वा । दुदम् । अन्यत् । अभवत् । यजंजम् । अमंर्त्यस्य ।
भुवनस्य । भूना । सुषर्णः । अङ्ग । सवितुः । गुरुत्मान् ।
पूर्वः । जातः । सः । ऊँ इति । अस्य । अनु । धर्म ॥ ३ ॥

अन्यत् सवितृव्यतिरिक्तं इदं देवतान्तरं पश्चा पश्चात् पञ्चपश्चाच्चछन्दसीति निपात्यते सवितृप्रेरणानन्तरमेव यजत्रं यष्टव्यमभवत् । केन साधनेन अमर्त्यस्य मरणरहितस्य भुवनस्य लोकस्य स्वर्गाख्यस्य संबन्धिना भूना भूतेन स्वर्गे उत्पन्नेन सोमेनेत्यर्थः यद्वा अमर्त्यस्य भुवनस्य संबन्धि इदं देवतान्तरं भूना भून्ना बहुत्वेन युक्तं यष्टव्यमभवत् कुत इत्यत आह—हेअंग स्तोतः सुपर्णः शोभनपतनः गरुत्मान् सोमस्यापहर्ता वाक्ष्यः सवितुः प्रेरकादस्माद्देवात् पूर्वः प्रथमभावी सन् जातः अतोहेतुभूतः सुपर्णो गरुत्मान् अस्य सवितुः धर्मधारणमनुसृत्य वर्तते सवितृप्रेरणाधीनत्वात्सर्वगतीनां सोमाहरणमपि तदधीनमिति सवितृप्रेरणानन्तरमेव सर्वे सोम-यागाः प्रवर्तन्त इत्यर्थः । उइति पूरकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

गाव॑इव॒ग्रामं॑यूयु॒धिरिवा॑श्वान्वा॒श्रेव॑वत्सं॒सुमना॑दु॒हाना॑ ।
पति॑रिवजा॒याम॒भिना॑न्ये॒तुध॒र्ता॑दिवः॒संवि॑तावि॒श्ववारः॑ ॥ ४ ॥

गावःइव । ग्रामम् । यूयुधिःइव । अश्वान् । वाश्राइव ।
वत्सम् । सुसुमनाः । दुहाना । पतिःइव । जायाम् । अ॒भि ।
नः । नि । ए॒तु । ध॒र्ता । दि॒वः । स॒वि॒ता । वि॒श्व॒वारः ॥ ४ ॥

गावइव यथा अरण्ये संचरन्तो गावः ग्रामं शीघ्रमभिगच्छन्ति युयुधिरिव यथाच युद्धा-र्थं अश्वानभिगच्छन्ति । युधसंप्रहारे आदगमहनइत्यत्रोत्सर्गश्छन्दसीति वचनात्किन् मत्पयः छान्दसं साहितिकमन्यासदीर्घत्वं सुमनाः शोभनमनस्का दुहाना दोग्ध्री बहुपयस्का वाश्रेव हंभारवात्मकं शब्दं कुर्वती गौर्यथा आत्मीयं वत्सं अभिगच्छति पतिरिव यथा भर्ता जायां स्वभार्या शीघ्रमभिगच्छति एवमेव सविता नोस्मानभ्येतु नितरामभिगच्छतु । कीदृशः दिवो-पुलोकस्य धर्ता धारयितावस्थापयिता वा अतएव विश्ववारः सर्वैर्वरणीयः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

हिर॑ण्यस्तूपः॒सवितु॑र्यथा॒त्वाङ्घ्रि॑सोजु॒हेवाजे॑अ॒स्मिन् ।
ए॒वात्वा॑र्च॒न्मर्व॑सेवन्द॒मानः॒सोम॑स्येवा॒शुं प्रति॑जागरा॒हम् ॥ ५ ॥ ७॥

हिरण्यस्तूपः । सवितः । यथा । त्वा । आङ्गिरसः । जुह्वे ।
वाजे । अस्मिन् । एव । त्वा । अर्चन् । अवसे । वन्दमानः ।
सोमस्यश्च । अंशुम् । प्रति । जागर । अहम् ॥ ५ ॥ ७ ॥

हे सवितः प्रेरक त्वा त्वां आंगिरसः अंगिरसः पुत्रः हिरण्यस्तूपो मम पिता अस्मिन् वा-
जे अस्मिन् निमित्तभूते सति यथा जुह्वे आहूतवान् एवैवमर्चने तत्संज्ञो हं त्वा त्वां अवसे अवना-
य रक्षणार्थं वन्दमानः स्तुवन् आह्वयामीति शेषः आहूय च सोमस्येवांशुं यथा सोमलतां प्र-
ति यजमानाः जाग्रति यागपर्यंतं रक्षणे प्रबुद्धावर्तन्ते तथा अहं त्वत्परिचर्यां प्रति जागर
जागर्मि । जागर्तेर्गालि उत्तमैकवचने रूपं । अत्र निरुक्तं—हिरण्यस्तूपो हिरण्यमयस्तूपो हिरण्यम-
स्तूपोऽप्येति वा स्तूपः स्थाप्यतेः संघातः सवितर्यथा त्वांगिरसो जुह्वे वाजेनेस्मिन्नेव त्वार्चनवनाय
वन्दमानः सोमस्येवांशुं प्रति जागर्म्यहमिति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

समिद्ध इति पंचचैर्द्वाविंशं सूक्तं षसिष्ठपुत्रस्य मृलीकस्यार्पण आग्नेयं चतुर्थी पञ्चम्यौ
उपरिष्ठाज्योतिषी त्रिद्वादशकाष्टकवत्यौ अक्षरव्यूहेन चतुर्थी जगतीवा शिष्टावृहत्यः । तथाचा-
नुकान्तं—समिद्धो मृलीको वासिष्ठ आग्नेयं बार्हतमंत्ये उपरिष्ठाज्योतिषी जगत्युपान्त्यावेति । गतो
विनियोगः ।

तेषां प्रथमा—

समिद्धश्चित्समिद्धघसे देवेभ्यो हव्यवाहन ।
आदित्यै रुद्रैर्वसुभिर्न आर्गहि मृळीकार्यं न आर्गहि ॥ १ ॥
समर्द्धद्वः । चित् । सम् । इध्यसे । देवेभ्यः । हव्यश्चाहन ।
आदित्यै । रुद्रैः । वसुभिः । नः । आ । गृहि । मृळीकार्यं ।
नः । आ । गृहि ॥ १ ॥

हेहव्यवाहन हविषां वोढरमे समिद्धः चित् संदीप्तोपि देवेभ्योपागार्थं समिध्यसेपुनरपि
ऋत्विग्भिः संदीप्यसे सत्त्वं आदित्यैः आदित्यादिभिः त्रिभिर्गणैः सार्धं नोस्मानागहि आ-
गच्छ तथानोस्माकं मृळीकाय सुखाय तदर्थमप्यामहि । यद्वा मृळीकाय एतत्संज्ञाय नोमहं
ऋपये श्रेयांसि कर्तुं आगच्छ ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इमंयज्ञमिदंवचोऽजुजुपाणउपागहि ।

मर्तासस्त्वासमिधानह्वामहेमृळीकायह्वामहे ॥ २ ॥

इमम् । यज्ञम् । इदम् । वचः । जुजुपाणः । उपऽआगहि । मर्तासः ।
त्वा । सम्ऽइधान् । ह्वामहे । मृळीकाय । ह्वामहे ॥ २ ॥

हेअग्रे इममस्माभिः क्रियमाणं पुरोवर्तिनं यज्ञं इदं वचः स्तोत्रं च जुजुपाणः सेवमानः
उपागहि उपागच्छ । हेसमिधान समिध्यमान मर्तासोमर्तामनुप्याः त्वा त्वां ह्वामहे आह्व-
यामहे मृळीकाय सुखाय एतत्संज्ञायवाऋपये त्वामेवाह्वयामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वामुज्जातवेदसंविश्ववारंगृणेधिया ।

अग्नेदेवाँआवहनःप्रियव्रतान्मृळीकायप्रियव्रतान् ॥ ३ ॥

त्वाम् । ऊँ इति । जातवेदसम् । विश्वऽवारम् । गृणे ।

धिया । अग्ने । देवान् । आ । वह् । नः । प्रियऽव्रतान् ।

मृळीकाय । प्रियऽव्रतान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने विश्ववारं विश्वैः सर्वैः वरणीयं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातमज्ञं जातघनंवा
त्वाम् त्वामेव धिया स्तुत्या गृणे स्तौमि गृशब्दे कैयादिकः प्वादित्वाद्भस्वः प्रियव्रतान् प्रि-
याणि व्रतानि कर्माणि येषां वादयान् देवान् नोस्मदर्थमावह आनय अस्मद्यज्ञं प्रापय मृ-
ळीकाय सुखार्थं एतत्संज्ञायवा महं प्रियव्रतांस्तानेवावह ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अ॒ग्निर्दे॒वोदे॒वानां॑म॒भवत्पु॒रोहि॒तो॒ग्निम॑नु॒ष्याः॑ क॒र्षयः॑ स॒मीधि॑रे ।
अ॒ग्निम॒हो ध॑न॒साता॒वहं॑ हु॒वे मृ॒ळीकं॑ ध॒नसा॑तये ॥ ४ ॥

अ॒ग्निः । दे॒वः । दे॒वानां॑ । अ॒भवत् । पु॒रः॑ऽहि॒तः । अ॒ग्निम् ।
म॒नु॒ष्याः । क॒र्षयः॑ । सम् । ई॒धि॒रे । अ॒ग्निम् । म॒हः ।
ध॒न॑ऽसा॒तौ । अ॒हम् । हु॒वे । मृ॒ळीक॑म् । ध॒न॑ऽसा॒तये ॥ ४ ॥

देवोदानादिगुणयुक्तोऽग्निः देवानामन्येषां पुरोहितः पुरस्ताद्धृतो भवत् यद्वा पुरोहितवद्धि-
तकार्यं भवत् यतएवमतः कारणात् तमेवाग्निं कर्षयः अर्त्ताद्रियार्थदर्शिनः मनुष्याः मानवा यज-
मानाः समीधिरे संदीपयन्ति । अपिच तमग्निं महोमहवः धनसातौ धनस्य संभजने निमित्तभू-
ते अहं हुवे आहुये विशेषणसापेक्षस्यापि धनशब्दस्य छान्दसः समासः यद्वा महतो याग-
स्य कर्तारमग्निं इत्यर्थः धनस्य सातये धनजाभार्थं मृळीकं मुखं एतत्संज्ञं वा मां सोमिः करो-
वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अ॒ग्निर॒ग्निभ॑रद्वा॒जं ग॒विष्ठी॑रं प्रा॒वन्नः॑ क॒र्षवँ॑ त्र॒सद॑स्यु॒माह॑वे ।
अ॒ग्निव॑सि॒ष्ठो ह॒वते॑ पु॒रोहि॒तो मृ॒ळीका॑यं पु॒रोहि॒तः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अ॒ग्निः । अ॒ग्निम् । अ॒रत्॑ऽवा॒जम् । ग॒विष्ठी॑रम् । प्र । आ॒वत् ।
नः । क॒र्षवँ॑म् । त्र॒सद॑स्युम् । आ॒ह॒वे । अ॒ग्निम् । व॒सि॒ष्ठः ।
ह॒व॒ते । पु॒रः॑ऽहि॒तः । मृ॒ळीका॑यं । पु॒रः॑ऽहि॒तः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अग्निं भरद्वाजं गविष्ठिरं कर्षवं त्रसदस्युं च नोऽस्मान्माहवे संग्रामे अयमग्निः प्रावत् प्रर-
क्षतु । पुरोहितः पुरोहितवद्धितकारी मम पिता वसिष्ठकपिः अग्निं हवते स्तुतिभिराहुयवि
सचाहूतो मृळीकाय मुखार्थ एतत्संज्ञाय वा ममं पुरोहितः पुरोधा देवानां पुरःस्थापयित्वा
भवतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टयेष्टमो वर्यः ॥ ८ ॥

श्रद्धयेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आनुष्टुभं श्रद्धादेवत्यं कामगोत्रजा श्रद्धानाम ऋषिका ।
तथाचानुक्रम्यते—श्रद्धया श्रद्धाकामायनी श्रद्धमानुष्टुभं त्विति । ऐंगिकोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

श्रद्धयाग्निःसमिद्धयतेश्रद्धयाहूयतेहविः ।

श्रद्धांसगंस्यमूर्धनिवचसावेदयामसि ॥ १ ॥

श्रद्धया । अग्निः । सम् । इध्यते । श्रद्धया । हूयते । हविः ।

श्रद्धाम् । अगंस्य । मूर्धनि । वचसा । आ । वेदयामसि ॥ १ ॥

पुरुषगतोभिलाषविशेषः श्रद्धा तथा श्रद्धयाग्निर्गार्हपत्यादिः समिध्यते संदीप्यते यदाहि
पुरुषे श्रद्धा अग्निगोचरआदरातिशयोजायते तदैव पुरुषोऽग्नीन् प्रज्वालयति नान्यदा । श्रद्धयै-
व हविः पुरोडाशादिहविश्च हूयते आहवनीये प्रक्षिप्यते । यदा अस्य सूक्तस्य द्रष्टृया श्रद्धा-
त्वया अग्निः समिध्यते श्रद्धां उकलक्षणायाः श्रद्धायाः अभिमानिदेवतां भगस्य भजनी-
यस्य धनस्य मूर्धनि प्रधानभूते स्थानेवस्थितां वचसा वचनेन स्तोत्रेण आवेदयामसि अभि-
तः प्रख्यापयामः इदन्तोमसिः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

प्रियंश्रद्धेददतःप्रियंश्रद्धेदिदासतः ।

प्रियंभोजेपुयज्वंस्विदमंडदितंरुधि ॥ २ ॥

प्रियम् । श्रद्धे । ददतः । प्रियम् । श्रद्धे । दिदासतः । प्रियम् ।

भोजेपुं । यज्वंसु । इदम् । मे । उदितम् । रुधि ॥ २ ॥

हेश्रद्धे ददतः चरुपुरोडाशादीनि मयच्छतः यजमानस्य प्रियं अभीष्टफलं कुरु दिदास-
तः दातुमिच्छतश्च हेश्रद्धे प्रियं कुरु मे मम सर्वधिषु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वंसु रुत-
यज्ञेषु जनेषु च इदमुदितमुक्तं प्रियं रुधि कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यथादेवाअसुरेषुश्रद्धामुप्रेषुचक्रिरे ।

एवंभोजेषुयज्वस्वस्माकमुदितंकृधि ॥ ३ ॥

यथा । देवाः । असुरेषु । श्रद्धाम् । उप्रेषु । चक्रिरे । एवम् ।

भोजेषु । यज्वस्व । अस्माकम् । उदितम् । कृधि ॥ ३ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरेषु उदूर्णवलेषु यथा श्रद्धां चक्रिरे अवश्यमिमेहन्तव्याइति आद-
रातिशयं कृतवन्तः । एवं श्रद्धावस्तु भोजेषु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वस्तु यष्टुस्तु अस्माकं अ-
स्मात्संबन्धिषु तेषु उदितं तैरुक्तं प्रार्थितं फलजातं कृधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श्रद्धां देवायजमानावायुगोपाउपासते ।

श्रद्धां हृदय्या आकूत्या श्रद्धया विन्दते वस्तु ॥ ४ ॥

श्रद्धाम् । देवाः । यजमानाः । वायुगोपाः । उपा । आसते ।

श्रद्धाम् । हृदय्या । आकूत्या । श्रद्धया । विन्दते । वस्तु ॥ ४ ॥

देवायजमानामनुष्याश्च वायुगोपाः वायुगोपा रक्षिता येषां ते तादृशाः सन्तः श्रद्धां देवी-
मुपासते प्रार्थयन्ते हृदय्या हृदये भवा हृदय्या तथाविधया आकूत्या संकल्परूपया क्रिय-
या श्रद्धामेव परिवरंति सर्वे जनाः । कृतइत्यत आह—यतः कारणात् श्रद्धया हेतुभूतया वस्तु
धनं विन्दते उग्रते श्रद्धावान् जनः वतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रद्धां प्रातर्हवामहे श्रद्धां मध्यं दिनं परि ।

श्रद्धां सूर्यस्य निःशुचि श्रद्धे श्रद्धां पमेहनः ॥ ५ ॥ १ ॥

श्रद्धाम् । प्रातः । हवामहे । श्रद्धाम् । मध्यं दिनम् । परि । श्रद्धाम् ।

सूर्यस्य । निःशुचि । श्रद्धे । श्रत् । धापय । इह । नः ॥ ५ ॥ १ ॥

श्रद्धां देवीं प्रातः पूर्वाह्णे हवामहे तथा मध्यंदिनं परिलक्षणे परेः कर्म प्रवचनीयत्वं म-
ध्यन्दिनं परिलक्ष्य मध्यन्दिनइत्यर्थः मध्याह्नेषि तां श्रद्धां आह्वयामहे सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरक-
स्यादित्यस्य निष्पत्तिं अस्तमयवेलायां सायं समयेषि तामेव श्रद्धामाह्वयामहे ईदृशेषु हे श्रद्धे
नोस्मानिह लोके कर्मणिवा श्रद्धापय श्रद्धावतः कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे नवमोऽवर्गः ॥ ९ ॥

॥ इति दशमे मंडले एकादशोऽनुवाकः ॥ ११ ॥

द्वादशेऽनुवाके चत्वारिंशत्सूक्तानि तत्र शासइत्येति पंचर्चं प्रथमं सूक्तं शासनान्नशार्थं
आनुष्ठभमैन्द्रं । अनुकान्तंच—शासःशासोभारद्वाजइति । युद्धाय सन्नद्धं राजानं अनेनेक्षेत ।
तथाच सूत्रितं—अथैनमन्वीक्षेतामतिरथशाससौपर्णेति ।

तत्र प्रथमा—

शासइत्थामहौअस्यमित्रत्वादोअद्भुतः ।

नयस्यह्न्यतेसत्त्वा नजीयतेकदाचन ॥ १ ॥

शासः । इत्था । महान् । असि । अमित्रत्वादः । अद्भुतः ।

न । यस्य । ह्न्यते । सत्त्वा । न । जीयते । कदा । चन ॥ १ ॥

शासः तत्संज्ञोहं इत्थमनेन वक्ष्यमाणप्रकारेण इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । हेइन्द्र त्वं महान् अ-
सि सर्वेष्वधिकोभवसि । अमित्रत्वादः अमित्राणां शत्रूणां स्वादिता विनाशयिता अतएवा-
द्भुतः आश्चर्यभूतश्च भवसीति यस्येन्द्रस्य सत्त्वा मित्रभूतः पुरुषः कदाचन कदाचिदपि नह-
न्यते नहिंस्यते नजीयते नच शत्रुभिः पराजितोभवति सत्त्वं महान्असीत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वस्तिदाविशस्पतिर्दृष्ट्वाविमृधोवशी ।

दृपेन्द्रः पुरः एतु नः सोमपाअभयङ्करः ॥ २ ॥

स्वस्तिऽदाः । विशः । पतिः । दृष्ट्वा । विमृधः । वशी । दृपा ।

इन्द्रः । पुरः । एतु । नः । सोमपाः । अभयमङ्करः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यथादेवाअसुरेपुश्रद्धामृषेपुचक्रिरे ।

एवंभोजेपुयज्वस्त्रस्माकमुदितंकृधि ॥ ३ ॥

यथा । देवाः । असुरेपु । श्रद्धाम् । उषेपु । चक्रिरे । एवम् ।

भोजेपु । यज्वस्त्रे । अस्माकम् । उदितम् । कृधि ॥ ३ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरेपु उद्गर्णबलेपु यथा श्रद्धां चक्रिरे अवश्यमिमेहन्तव्याइति आद-
रातिशयं कृतवन्तः । एवं श्रद्धावत्सु भोजेपु भोक्तृषु भोगार्थिषु यज्वस्तु यष्टुस्तु अस्माकं अ-
स्मत्संबन्धिषु तेषु उदितं तैरुक्तं प्रार्थितं फलजातं कृधि कुरु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

श्रद्धादेवायजमानावायुगोपाउपासते ।

श्रद्धाहृदय्याः प्राकृत्याश्रद्धयाविन्दतेवस्तु ॥ ४ ॥

श्रद्धाम् । देवाः । यजमानाः । वायुगोपाः । उपा । आसते ।

श्रद्धाम् । हृदय्या । आकृत्या । श्रद्धया । विन्दते । वस्तु ॥ ४ ॥

देवायजमानामनुष्याश्च वायुगोपाः वायुगोपा रक्षिता येषां ते तादृशाः सन्तः श्रद्धां देवी-
मुपासते प्रार्थयन्ते हृदय्या हृदये भवा हृदय्या तथाविधया आकृत्या संकल्परूपया क्रिय-
या श्रद्धामेव परिचरन्ति सर्वे जनाः । कुतइत्यत आह—एतः कारणात् श्रद्धया हेतुभूतया यस्तु
धर्मं विन्दते उभाते श्रद्धावान् जनः ततइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

श्रद्धांप्रातर्हवामहेश्रद्धांमध्यंदिनंपरि ।

श्रद्धांसूर्यस्यनिःशुचिश्श्रद्धेश्रद्धापयेहनः ॥ ५ ॥ १ ॥

श्रद्धाम् । प्रातः । हवामहे । श्रद्धाम् । मध्यंदिनम् । परि । श्रद्धाम् ।

सूर्यस्य । निःशुचिः । श्रद्धेः । अत् । धापय । इह । नः ॥ ५ ॥ १ ॥

श्रद्धां देवीं प्रातः पूर्वाह्निं हवामहे तथा मध्यंदिनं परिलक्षणे परेः कर्म प्रवचनीयत्वं मध्यन्दिनं परिलक्ष्य मध्यन्दिनइत्यर्थः मध्याह्नेऽपि तां श्रद्धां आह्वयामहे सूर्यस्य सर्वस्य प्रेरकस्यादित्यस्य निम्नुचि अस्तमयवेलायां सायं समयेऽपि तामेव श्रद्धामाह्वयामहे ईदृशे हे श्रद्धे नोऽस्मानिह लोके कर्षणिवा श्रद्धापय श्रद्धावतः कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे नवमोवर्गः ॥ ९ ॥

॥ इति दशमे मंडले एकादशोऽनुवाकः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽनुवाके चत्वारिंशत्सूक्तानि तत्र शासइत्येति पंचर्चं प्रथमं सूक्तं शासनान्नार्पणानुष्ठमैन्द्रं । अनुकान्तंच—शासःशासोभारद्वाजइति । युद्धाय सन्नद्धं राजानं अनेनेक्षेत । तथाच सूत्रितं—अथैनमन्वीक्षेताप्रतिरथशाससौपर्णेति ।

तत्र प्रथमा—

शासइत्थामहौअस्यमित्रखादोअद्भुतः ।

नयस्यहन्यतेसखा नजीयतेकदाचन ॥ १ ॥

शासः । इत्था । महान् । असि । अमित्रखादः । अद्भुतः ।

न । यस्य । हन्यते । सखा । न । जीयते । कदा । चन ॥ १ ॥

शासः तत्संज्ञोहं इत्थमनेन वक्ष्यमाणप्रकारेण इन्द्रं स्तौमीतिशेषः । हेइन्द्र त्वं महान् असि सर्वेषोधिकोभवसि । अमित्रखादः अमित्राणां शत्रूणां खादिता विनाशयिता अतएवाद्भुतः आश्चर्यभूतश्च भवसीति यस्येन्द्रस्य सखा मित्रभूतः पुरुषः कदाचन कदाचिदपि नहन्यते नहिंस्यते नजीयते नच शत्रुभिः पराजितोभवति तत्त्वं मह्यंअसीत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सुस्तिदाविशस्पतिर्वृत्रहाविमृधोवृशी ।

वृषेन्द्रः पुरः एतुनः सोमपा अभयङ्करः ॥ २ ॥

सुस्तिदाः । विशः । पतिः । वृत्रहा । विमृधः । वृशी । वृषा ।

इन्द्रः । पुरः । एतु । नः । सोमपाः । अभयङ्करः ॥ २ ॥

स्वस्तिदाः स्वस्तेरविनाशस्य दाता विशस्पतिः सर्वस्याः प्रजायाः पालयिता वृत्रहा वृ-
घ्नाणां शत्रूणां हन्ता विमृधः संग्रामकारी वशी वशीकर्ता वृषा वर्षिताकामानां सोमपाः सो-
मस्य पाता एवं विधइन्द्रः अभयंकरः अभयस्य भयराहित्यस्य कर्तासन् नोस्माकं पुरएतु पु-
रतो गच्छतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

विरक्षोविमृधोजहिविद्वत्रस्यहनूरुज ।

विमन्युमिन्द्रद्वत्रहअमित्रस्याभिदासतः ॥ ३ ॥

वि । रक्षः । वि । मृधः । जहि । वि । द्वत्रस्य । हनू इति । रुज ।

वि । मन्युम् । इन्द्र । द्वत्रहन् । अमित्रस्य । अभिदासतः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र रक्षोराक्षसजातं विजहि विनाशय मृधः संग्रामकारिणः शत्रूंश्च विजहि वृत्रस्या-
वरकस्यासुरस्य हनू कपोलप्रान्तौ विरुज विशेषेण भग्नौ कुरु हेवृत्रहन्निन्द्र अभिदासतः अ-
स्मानुपक्षयतोमित्रस्य शत्रोर्मन्युं क्रोधमपि विनाशय ॥ ३ ॥

विनइन्द्रेति वैमृधस्य हविपोनुवाक्या । सूत्रितं च—विनइन्द्रमृधोजहि मृगोनभीमः कुच-
रागिरिष्ठाइति ।

तैषा चतुर्थी—

विनइन्द्रमृधोजहिनीचायच्छपृतन्यतः ।

योअस्माँअभिदासत्यधरंगमयातमः ॥ ४ ॥

वि । नः । इन्द्र । मृधः । जहि । नीचा । यच्छ । पृतन्यतः ।

यः । अस्मान् । अभिदासति । अधरम् । गमय । तमः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं मृधः संग्रामकारिणः शत्रून् विजहि विनाशय तथा पृतन्यतः पृतनाः
सेनाः आत्मनाच्छतः युगुत्समानानपि नीचायच्छ नीचीनं अवाह्यस्त्वं यच्छ गमय यः शत्रुः
अस्मानभिदासति अभिवत्पक्षपयति तं अधरे निरुष्टं तमोधिकारं मरणलक्षणं गमय
मापय ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

अपेन्द्रद्विपतोमनोपजिज्यासतोवधम् ।

विमन्योःशर्मयच्छ्वरीयोयवयावधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

अप । इन्द्र । द्विपतः । मनः । अप । जिज्यासतः । वधम् । वि ।

मन्योः । शर्म । यच्छ । वरीयः । यवयु । वधम् ॥ ५ ॥ १० ॥

हे इन्द्र द्विपतोद्वेष्टुः शत्रोर्मनः अपजहि जिज्यासतः अस्माकं वयोहानिमिच्छतश्च वधं
हननसाधनमायुधं चापं जहि मन्योः शत्रुसंबन्धिनः क्रोधाच्चास्मान् रक्ष वरीयः उरुतरं शर्म
सुखं विशेषेण यच्छ देहि वधं शत्रुरुतं हननं च यवयु अस्मत्तः पृथक्कुरु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे वरामोवर्गः ॥ १० ॥

ईत्थयन्तीरिति पंचमं द्वितीयं सूक्तं गायत्र्यैन्द्रं देवानां स्वसृभूताइन्द्रमातरोनामकपि-
काः । तथा चानुक्रान्तं-ईत्थयन्तीर्देवजाग्रमइन्द्रमातरोगायत्रमिति । द्वितीये प्रयागे मशास्तुः
शस्त्रे इदं सूक्तं । सूत्रितं च-ईत्थयन्तीरहंदापातासुतमिति । महाश्वेतेषु प्रातःसवनिके ब्रह्मशस्त्रे
एतत् सूक्तं ।

तत्र प्रथमा-

ईह्वयन्तीरपस्युवइन्द्रंजातमुपांसते । भेजानासःसुवीर्यम् ॥ १ ॥

ईह्वयन्तीः । अपस्युवः । इन्द्रम् । जातम् । उप । आसते ।

भेजानासः । सुवीर्यम् ॥ १ ॥

ईत्थयन्तीर्गच्छन्त्यः स्तुत्यादिभिर्इन्द्रं प्राप्नुवन्त्यः अपस्युवः अपः कर्मात्मनः इच्छन्त्यः
इन्द्रमातरः अस्य सूक्तस्य द्रष्टृधः जातं प्रादुर्भूतमिन्द्रं उपासते परिचरन्ति सुवीर्यं शोभनवीर्यो-
पेतं धनं च भेजानासः तस्मादिन्द्रात्संभक्तवत्योभवन्ति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वमिन्द्रवत्तादधिसहसोजातओजसः । त्वंहंपन्थपेदसि ॥ २ ॥

त्वम् । इन्द्र । बलात् । अधि । सहस्रः । जातः । ओजसः ।

त्वम् । वृषन् । वृषा । इत् । असि ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं सहस्रः परेषामग्निभावुकात् बलात् अधिजातोसि अधिः पञ्चम्यथानुवादकः
वृत्रादिवधहेतुभूताद्वलात् हेतोस्त्वं मरुत्यातोभवसीत्यर्थः । अपिच ओजसः ओजोनामवलहेतु-
हृदयगतं धैर्यं तस्मादपि त्वं जातोसि हेवृषन् वर्षितस्त्वं वृषेव असि कामानां वर्षितैव भवसि ॥२॥

अथ तृतीया-

त्वमिन्द्रासिवृत्रहाव्यन्तरिक्षमतिरः । उद्यामस्नभ्राओजसा ॥ ३ ॥

त्वम् । इन्द्र । असि । वृत्रऽहा । वि । अन्तरिक्षम् । अतिरः ।

उत् । द्याम् । अस्तभ्राः । ओजसा ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्रहासि शत्रूणां हन्ता भवसि अन्तरिक्षं मध्यमस्थानं च व्यतिरः आवा-
रकापनोदनेन प्रावर्धयः द्यां द्युलोकं च ओजसा बलेन उदस्तभ्राः ऊर्ध्वमस्तंभीः यथा अ-
धोनपतति तथा उपर्यवस्थापितवानित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वमिन्द्रसजोपसमर्कविभार्पिवाहोः । वज्रं शिशान् ओजसा ॥ ४ ॥

त्वम् । इन्द्र । सऽजोपसम् । अर्कम् । विभार्पि । वाहोः ।

वज्रम् । शिशानः । ओजसा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं सजोपसं सह प्रीयमाणं अर्कं स्तुत्यं वज्रं आत्मीयमायुधं ओजसा व-
लेन शिशानः निरयन् वीक्षणीकुर्वन् वाहोर्हस्तयोर्विभार्पि धारयसि शत्रूणां वधार्थं ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

त्वमिन्द्राग्निमूर्सिविश्वाजातान्योजसा । सविश्वाभुवआमवः ॥ ५ ॥ १ ॥

त्वम् । इन्द्र । अग्निऽभूः । असि । विश्वा । जातानि । ओजसा ।

सः । विश्वाः । भुवः । आ । अभवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं विश्वा सर्वाणि जातानि जनिमन्ति भूतानि ओजसा वलेन अभिभूः अभिभविता भवसि तथा सतादृशस्त्वं विश्वाभुवः सर्वाभूमीः प्राप्सव्यानि सर्वाण्यपि स्थानानि आभवः अभितः प्रामोः भूमासौ ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

सोमइति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं आनुष्टुभं विवस्वतोदुहिता यमी ऋषिः त्रियमाणानां यजमानादीनां वर्तनमत्रप्रतिपाद्यते अतस्तद्देवताकमिदं । तथाचानुक्रान्तं—सोमोयमीभाववृत्तमानुष्टुभंतिविति । प्रेतोपस्थानएतत्सूक्तं । सूत्रितंच—सोमएकेभ्यउरूणसावसुवृषाजदुंबलाविति ।

तत्र प्रथमा—

सोम॒एके॒भ्यः॒ पव॑ते॒ घृत॑मे॒क॒उपा॑सते ।

येभ्यो॒मधु॑प्र॒धाव॑ति॒तांश्चि॑दे॒वापि॑गच्छतात् ॥ १ ॥

सोमः । एकेभ्यः । पवते । घृतम् । एके । उर्प । आसते । येभ्यः ।

मधु । प्रधावति । तान् । चित् । एव । अपि । गच्छतात् ॥ १ ॥

एकेभ्यः केभ्यश्चित् पितृभ्यः सोमः पवते उपभोगायकुल्यारूपेण प्रवहति एषां गोत्रजाः सामानि ब्रह्मयज्ञसमये धीयते । श्रूयते हि—यत्तामानि सोमएभ्यः पवतइति । एके अन्ये पितरः घृतं आग्न्यं उपासते उपगच्छन्ति उपभुंजतइत्यर्थः । एषां पुत्रादयोयजुंषि ब्रह्मयज्ञकाले अधीमते । श्रुतिश्च भवति—यद्यजुंषिघृतस्यकुल्याइति । येभ्यः पितृभ्यः तादृश्ये चतुर्थी उपभोगार्थं मधुसौद्रं प्रधावति प्रवाहरूपेण शीघ्रं गच्छति यथाथर्वणान् मंत्रान् ब्रह्मयज्ञार्थमधीमते तेषां पितॄन् मधुकुल्या प्रवहति । तथाचाम्नायते—यदाथर्वणांगिरसोमघोः कुल्याइति । तांश्चिदेव तान् पूर्वोक्तान् सर्वानेव हेमेव त्वं प्रति अपि गच्छतात् अपिगच्छ मामुहि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तप॑सा॒येअ॑ना॒ष्ट॒प्यास्तप॑सा॒येस्व॑र्य॒युः ।

तपो॒येच॑कि॒रेम॒हस्तांश्चि॑दे॒वापि॑गच्छतात् ॥ २ ॥

तयामसि चातयामः विनाशयामः यद्वा शिरिविठस्य एतत्संज्ञकस्य भरद्वाजपुत्रस्य तेभिः तै-
रनुष्ठितैः सत्वभिः कर्मभिः हेअलक्ष्मि त्वां विनाशयामः इतस्त्वमेव शीघ्रिगिरिं गच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

चत्तोइतश्चत्तामुतःसर्वा भूणान्यारूपी ।

अरार्य्यं ब्रह्मणस्पतेतीक्ष्णशृङ्गोदृपन्निहि ॥ २ ॥

चत्तो इति । इतः । चत्ता । अमुतः । सर्वा । भूणानि । आरूपी ।

अरार्य्यम् । ब्रह्मणः । पते । तीक्ष्णः शृङ्ग । उतः ऋषन् । इहि ॥ २ ॥

सा अलक्ष्मीः इतोस्मात् लोकात् चत्तोचत्तैव अस्माभिर्नाशितैव अमुतोमुष्मादपि लो-
कात् चत्ता हिंसिता भवतु या अलक्ष्मीः सर्वा सर्वाणि भूणानि गर्भजातानि सर्वासामोष-
धीनामंकुराणि यादुर्भिक्षाधिदेवता आरूपी आहन्वी भवति अरार्य्यं दानविरोधिनीं तां हे-
ब्रह्मणस्पते मंत्रपाठयितः देव हेतीक्ष्णशृंग तीक्ष्णवेजस्क उदृषन् अस्मात्स्थानात् उदृष-
यन् इहि गच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अदोयदारुह्वतेसिन्धोःपारेअंपूरुपम् ।

तदारभस्वदुर्हणोतेनगच्छपरस्तरम् ॥ ३ ॥

अदः । यत् । दारु । ह्वते । सिन्धोः । पारे । अपूरुपम् । तत् ।

आ । अभस्व । दुर्हनो इति दुःहनो । तेन । गच्छ । परः इतरम् ॥ ३ ॥

अदोविमरुष्टदेशे वर्तमानं अपूरुपं निर्मात्रा पुरुषेण रहितं यदारु दारुमयं पुरुषोत्त-
मारूपं देवताशरीरं सिन्धोः पारे समुद्रतीरे प्लवते जलस्योपरिवर्तते तदारु हे दुर्हणोदुःखेन ह-
ननीय केनापि हन्तुमशक्य हेतोः आरभस्व आलंबस्व उपास्वेत्यर्थः तेन दारुमयेन दे-
वेन उपास्पमानेन परस्तरं अतिशयेन तरणीयं उत्कृष्टं वैष्णवं लोकं गच्छ । अपरआह—हे दु-
र्हणो दुःखेन हननीये दुष्टहनुयुकेवा हे अलक्ष्मि सिन्धोः पारे समुद्रतीरेषान्ते अपूरुपं पुरुषैर्ज-
नेर्विपुलं अदः अस्मत्तोद्रेदेशेवर्तमानं यदारु दारुमयी नौःप्लवते तदारुआरभस्व परिगृहाण

गृहीत्वाच तेनदारुणा परस्तरं अतिशयेन तरणीयं ब्रह्मणस्पतिना प्रेरितासती द्वोपा-
न्तरं गच्छ ॥ ३ ॥

पष्ठेहनि तृतीयसवने ब्रह्मशस्त्रे यद्धप्राचीरित्येषा । सूत्रित्वं—कृत्नरोयद्धप्राचीरज-
गन्तेतिचैतेइति ।

अथ चतुर्थी—

यद्धप्राचीरजगन्तोरोमण्डूरधाणिकीः ।

हताइन्द्रस्यशत्रवः सर्वेबुद्धयाशवः ॥ ४ ॥

यत् । ह । प्राचीः । अजगन्त । उरः । मण्डूरधाणिकीः ।

हताः । इन्द्रस्य । शत्रवः । सर्वे । बुद्धयाशवः ॥ ४ ॥

हेमंडूरधाणिकीः मंडूरवत् कुत्तितशब्दकारिण्यः मंदनस्य घनस्य धारयिष्योवा
अलक्ष्यः उरः उर्वी हिंसार्थः अस्मात्किपि राहोपइति क्लोपः ततोऽजसि रूपमेतत् हिंसिष्यो-
यूयं प्राचीः प्रकर्षेण अंचन्यः प्रलुप्तगमनाः सत्यः यद्ध यदा तलु अजगन्त अगच्छत गमे-
र्लङि मध्यमबहुवचने छान्दसः शपः श्लुः तप्तनप्तनथनाश्चेति तस्य तनवादेशः अतएव डि-
त्वाभावात् अनुनासिकलोपोनभयति तदानीमेव सर्वे इन्द्रस्य शत्रवः बुद्धयाशवः यान्ति ग-
च्छन्तीति याः अभ्रुवत् इत्याशवः याश्चते आशवश्च याशवः बुद्धवत् यातारोव्यापनशीला-
श्च सन्तः हतानघातासन् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

परीमेगामनेपत्पर्यग्निमहपत ।

देवेष्वकनश्रवः कइमाँआदधर्पति ॥ ५ ॥ १३ ॥

परि । इमे । गाम् । अनेपत् । परि । अग्निम् । अहपत् । देवेषु ।

अकृत । श्रवः । कः । इमान् । आ । दधर्पति ॥ ५ ॥ १३ ॥

इमे विश्वेदेवाः गाँ जात्यग्निप्राप्तमेकवचनं पणिभिरपहताः सर्वादेवगवीः पर्यनेपत् पर्य-
नपत् यष्टूनगिरसः परिप्रापयन् ततोऽग्निं च पर्यहपत् परितोव्यहरन् यागार्थं तत्र तत्र गार्हपत्या-

तयामसि चातयामः विनाशयामः यद्वा शिरिंविठस्य एतत्संज्ञकस्य भरद्वाजपुत्रस्य तेभिः तै-
रनुष्ठितैः सत्वभिः कर्मभिः हेअलक्षि त्वां विनाशयामः इतस्त्वमेव शीघ्रंगिरिं गच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

चत्तोऽनश्चत्तामुतःसर्वाभूणान्यारूपी ।

अराय्यं ब्रह्मणस्पतेतीक्ष्णं शृङ्गोदृषन्निहि ॥ २ ॥

चत्तो इति । इतः । चत्ता । अमुतः । सर्वा । भूणानि । आरूपी ।

अराय्यम् । ब्रह्मणः । पते । तीक्ष्णं शृङ्ग । उत शृङ्गवन् । इहि ॥ २ ॥

सा अलक्ष्मीः इतोस्मात् लोकात् चत्तोचत्तैव अस्माभिर्नाशितैव अमुतोमुष्मादपि लो-
कात् चत्ता हिंसिता भवतु या अलक्ष्मीः सर्वा सर्वाणि भूणानि गर्भजातानि सर्वासामोष-
धीनामंकुराणि पादुभिर्नाशयिष्येति आरूपी आहंवी भवति अराय्यं दानविरोधिनीं तां हे-
ब्रह्मणस्पते मन्त्रपालयितः देव हेतीक्ष्णशृङ्ग तीक्ष्णतेजस्क उदृषन् अस्मात्स्थानात् उद्वम-
यन् इहि गच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अदोयदारुल्लवते सिन्धोः पारे अपूरुपम् ।

तदारभस्व दुर्हनो तेन गच्छ परस्तरम् ॥ ३ ॥

अदः । यत् । दारु । ल्लवते । सिन्धोः । पारे । अपूरुपम् । तत् ।

आ । अभस्व । दुर्हनो इति दुःहनो । तेन । गच्छ । परः स्तरम् ॥ ३ ॥

अदोविप्रलष्टदेशे वर्तमानं अपूरुषं निर्मात्रा पुरुषेण रहितं यदारु दारुमयं पुरुषोच-
मारुषं देवताशरीरं सिन्धोः पारे समुद्रतीरे ल्लवते जलस्योपरिवर्तते तदारु हे दुर्हनो दुःखेन ह-
ननीय केनापि हन्तुमशक्य हेस्तेतः आरभस्व आलम्बस्व उपास्तेत्यर्थः तेन दारुमयेन दे-
येन उपास्पमानेन परस्तरं अतिशयेन तरणीयं उत्लष्टं वैष्णवं लोकं गच्छ । अपरआह—हे दु-
र्हनो दुःखेन हननीये दुष्टहनुयुकेवा हे अलक्षि सिन्धोः पारे समुद्रतीरस्थान्ते अपूरुषं पुरुषैर्व-
नेर्विपुलं अदः अस्मत्तोद्रेदेशे वर्तमानं यदारु दारुमयी नौः ल्लवते तदारुआरभस्व परिग्रहाण

अथ तृतीया—

आदित्यैरिन्द्रःसर्गणोमरुद्भिस्माकंमूत्ववितातनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैः । इन्द्रः । सर्गणः । मरुद्भिः । अस्माकम् ।

भूतु । अविता । तनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैरदितिपुत्रैः मित्रादिभिः मरुद्भिश्च सर्गणः सहितइन्द्रः अस्माकं तनूनां शरीरा-
गानां वा अविताभूतु रक्षिताभवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

हत्वायदेवाअसुरान्यदायन्देवादेवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

हत्वाय । देवाः । असुरान् । यत् । आयन् । देवाः । देवत्वम् ।

अभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरान् क्षेमन् वृत्रादीन् हत्वाय हत्वा विनाश्य यद्यदा आयन् आगच्छ-
न् स्वकीयं स्थानं प्राप्नुवन् तदानीं तेदेवाः देवत्वं आत्मीयं अमृतत्वं अभिरक्षमाणाः अभितः
सर्वतो रक्षन्तोभूवन् बाधकाभावात् सर्वत्र प्रख्यापितवन्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यञ्चमर्कमनयञ्छचीभिरादित्सुधामिपिरांपर्यपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

प्रत्यञ्चम् । अर्कम् । अनयन् । शचीभिः । आत् । इत् । सुधाम् ।

इपिराम् । परि । अपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

शचीभिः कर्मभिः परिचरणात्मकैः सार्धं अर्कं अर्चनसाधनं स्तोत्रं प्रत्यञ्चं इन्द्रादीन् प्र-
त्यञ्चत् अनयन् स्तोतारः प्रापयन् यदैवं आदित् अनंतस्मेव इपिरांगमनशीलां स्वधां वृष्ट्यु-
दकं पर्यपश्यन् सर्वेजनाः परितः पश्यन्ति यद्वा इपिरां एषणीयां स्वधां अन्ननामितत् हविर्लक्ष-
णमन्नं सर्वेदेवाः परिपश्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

स्मदीयं स्तोत्रं अवगच्छ किंकुर्वन् स्तोत्रे स्तुवते जनाय वयोजं दधत् विदधत् कुर्वन् प्रय-
च्छन् ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इमानुकमिति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं आस्थपुत्रस्य भुवनस्वार्थं भुवनपुत्रस्य साधनसंज्ञस्य वा
वैश्वदेवं सर्वाद्विपदास्त्रिष्टुभः । तथाचानुक्रान्तं—इमानुभुवनआस्थः साधनोवाभौवनोवैश्वदेवं
द्वैपदं त्रैष्टुभमिति । दशरात्रस्य द्वितीये छंदोमे वैश्वदेवशस्त्रे वैश्वदेवान्निविद्धानात्पूर्वमिदं शंस-
नीयं । सूत्रितंच—आयाहिबनसेमानुकं बभुरेकइति द्विपदासूक्तानीति । षष्ठेहनि तृतीयसधने
ब्राह्मणाच्छंसिनउक्थशस्त्रे आद्यस्तृचः स्तोत्रियः ततोद्वे अनुत्पत्तार्थे । सूत्रितंच—ब्राह्मणाच्छं-
सिनइमानुकं भुवनासीपधामेतिपंचेति ।

तत्र प्रथमा—

इमानुकंभुवनासीपधामेन्द्रश्चविश्वेचदेवाः ॥ १ ॥

इमा । नु । क्रम् । भुवना । सीसधाम् । इन्द्रः । च ।

विश्वे । च । देवाः ॥ १ ॥

इमा इमानि पश्यमानानि भुवना भुवनानि नु क्षिप्तं सीपधाम साधयामः वशीकुर्मः
कर्मितपूरकः । यद्वा इमानि सर्वाणि भूतजातानि अस्मभ्यं कं सुखं सीपधाम साधयन्तु पुरुष-
व्यत्ययः । इन्द्रश्च विश्वे सर्वे अन्ये देवाश्च स्तुत्या प्रीताइममर्थं साधयन्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यज्ञंचनस्तन्वंचप्रजांचादित्यैरिन्द्रःसहचींकृपाति ॥ २ ॥

यज्ञम् । च । नः । तन्वम् । च । प्रजाम् । च । आदित्यैः ।

इन्द्रः । सह । चींकृपाति ॥ २ ॥

नोत्पाकं षष्ठं ज्योतिष्टोमादिकं यागं तन्वं शरीरं च प्रजां पुत्रादिकांच आदित्यैरदितिपु-
त्रैरन्येदेभिः सह वर्तमानइन्द्रः चींकृपाति कल्पयन्तु यज्ञादिकं स्वव्यापारसमर्थं करोतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आदित्यैरिन्द्रःसर्गणोमरुद्भिर्ऋस्माकंभूत्ववितातनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैः । इन्द्रः । सर्गणः । मरुद्भिः । अस्माकम् ।

भूतु । अविता । तनूनाम् ॥ ३ ॥

आदित्यैरदितिपुत्रैः मित्रादिभिः मरुद्भिश्च सर्गणः सहितइन्द्रः अस्माकं तनूनां शरीराणां तनयानां वा अविताभूतु रक्षिताभवतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

हत्वायं देवा असुरान्यदायं देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

हत्वायं । देवाः । असुरान् । यत् । आयन् । देवाः । देवत्वम् ।

अभिरक्षमाणाः ॥ ४ ॥

देवाइन्द्रादयः असुरान् क्षेपुन् वृत्रादीन् हत्वायं हत्वा विनाश्य यद्यदा आयन् आगच्छन् स्वकीयं स्थानं प्राप्नुवन् तदानीं वेदेवाः देवत्वं आत्मीयं अष्टतत्वं अभिरक्षमाणाः अभितः सर्वतो रक्षन्तोभूवन् बाधकाभावात् सर्वत्र प्रख्यापितवन्तइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

प्रत्यञ्चमर्कमनयञ्छचीभिरादितस्त्रधामिपिरांपर्यपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

प्रत्यञ्चम् । अर्कम् । अनयन् । शचीभिः । आत् । इत् । स्वधाम् ।

इपिराम् । परि । अपश्यन् ॥ ५ ॥ १५ ॥

शचीभिः कर्मभिः परिचरणात्मकैः सार्धं अर्कं अर्चनसाधनं स्तोत्रं प्रत्यञ्चं इन्द्रादीन् प्रत्यञ्चं अनयन् स्तोतारः प्रापयन् यदैवं आदित् अनंतरमेव इपिरांगमनशीलां स्वधां वृष्ट्युदकं पर्यपश्यन् सर्वजनाः परितः पश्यन्ति यद्वा इपिरां पृथ्वीयां स्वधां अन्ननामित्वा हवित्संक्ष-णमन्नं सर्वदेवाः परिपश्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

सूर्यमिति पञ्चमं सप्तमं सूर्यं सूर्यपुत्रस्य चक्षुःसंज्ञस्यार्थं सूर्यदेवत्वं गायत्रं । तथा चानु-
क्रान्तं—सूर्यो नश्चक्षुः सौर्यः सौर्यं गायत्रमिति । आश्विनशस्त्रे सूर्यो दयादुत्तरकालीने सौर्यकण्डि
इदं सूर्यं । सूत्रितं च—सूर्यो नो दिव उदुःपंजातवेदसमिति न वेति । दर्शपूर्णमासयोः सुगादापनात्पू-
र्वभाविनि जपे सूर्यो न इत्येषा । सूत्रितं च—सूर्यो नो दिव स्वातु न मोमहद्भ्यो न मोअर्भकेभ्य इति ।

तत्र प्रथमा—

सूर्यो नो दिव स्वातु वातो अन्तरिक्षात् । अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः ॥ १ ॥

सूर्यः । नः । दिवः । पातु । वातः । अन्तरिक्षात् ।

अग्निः । नः । पार्थिवेभ्यः ॥ १ ॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरकः शोभनीयो वा देवः दिवः द्युलोकात् द्युलोकवर्तिनो जनान् नोस्मान् पा-
तु रक्षतु वातो वायुश्चान्तरिक्षात् मध्यमस्थानगतात् बाधकात् अस्मान् रक्षतु तथा पृथिवी-
स्थानोश्च पार्थिवेभ्यः पृथिव्यां वर्तमानेभ्यः शत्रुभ्यो नोस्मान् रक्षतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

जोषां सवितर्यस्य ते हरः शतं सवाँ अर्हति ।

पाहि नो द्युतः पतन्त्याः ॥ २ ॥

जोष । सवितः । यस्य । ते । हरः । शतम् । सवान् ।

अर्हति । पाहि । नः । द्युतः । पतन्त्याः ॥ २ ॥

हे सवितः सर्वस्य प्रेरकसूर्य जोष अस्मवस्तुत्यादिकं सेवस्व यस्य ते वय हरः रसाहरण
शीलं तेजः शतं सवान् यहून् यज्ञान् प्रति अर्हति योग्यं भवति यद्वा प्रकाशनादिद्वारा पूजयति
सत्त्वं नोस्मान् पतन्त्याः निपतन्त्याः शत्रुभिरस्मात् क्षिप्पमाणायाः द्युतः वज्रनामैतत् द्योतमा
नायाः शक्रेण युधात्पादिरक्ष ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

चक्षुर्नो देवः सविता चक्षुर्न उत पर्वतः । चक्षुर्धाता दधातुनः ॥ ३ ॥

चक्षुः । नः । देवः । सविता । चक्षुः । नः । उत । पर्वतः ।

चक्षुः । धाता । दधातु । नः ॥ ३ ॥

सविता पेरकोदेवः नोस्माकं चक्षुः प्रकाशकमिन्द्रियमंश्न्द्रियानुग्राहकं तेजोवा दधातु उतापिच पर्वतः इन्द्रसहचरः पर्वताख्योपि देवोनोस्माकं चक्षुर्दधातु धाता सर्वस्य विधाता आदित्यानामन्यतमश्च नोस्माकं चक्षुर्विदधातु ॥ ३॥

अथ चतुर्थी—

चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे चक्षुर्विरूप्यैतनूभ्यः । संत्रेदं विचपश्येम ॥ ४ ॥

चक्षुः । नः । धेहि । चक्षुषे । चक्षुः । विरूप्यै । तनूभ्यः ।

सम् । च । इदम् । वि । च । पश्येम ॥ ४ ॥

नोस्माकं चक्षुषे रूपोपलब्धिकारणायेन्द्रियाय चक्षुःप्रकाशकतदनुग्राहकं तेजः हेतूर्य धेहि विधेहि कुरु यद्वा न इतिव्यत्येन बहुवचनं चक्षुषे चक्षुःसंज्ञाय नोमसं चक्षुरिन्द्रियं वा तेजोवा हेतूर्य धेहि मयच्छ तनूभ्यः अस्माकं शरीरेभ्यः तनयेभ्योवा विरूप्यै विरूप्यानाय प्रकाशनाय चक्षुः त्वदीयं प्रकाशं विधेहि यतएवं तस्मात्कारणात् त्वदीयेन तेजसा वयंच इदं सर्वं जगत् संपश्येम सम्पक्वद्रष्टारोभवेम विपश्येमच विविधंच सविशेषं द्रष्टारोभवेम ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

सुसंदंशं त्वाव्यं प्रति पश्येम सूर्य । विपश्येम नृचक्षंसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

सुसुन्दंशम् । त्वा । व्यम् । प्रति । पश्येम । सूर्य । वि ।

पश्येम । नृचक्षंसः ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेसूर्य सुसंदंशं सुषुसंदष्टारं त्वा त्वां वयं प्रतिपश्येम प्रत्येकं द्रष्टारोभूयास्म तथा नृचक्षंसः नृभिर्मनुष्यैरस्माभिर्द्रष्टव्यान् पदार्थान् विपश्येम विदष्टारोभवेम यद्वा नृचक्षंसः नृणां शुभमनुष्णाणां हिंसकाः सन्तोवयं विशिष्टज्ञानाभवेम ॥ ५ ॥

॥ इष्टमस्याष्टमे षोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

उदसाविति पल्लवमष्टमं सूक्तं आनुष्टुभं पुलोमतनया शची स्वात्मानमनेनास्तौव अतः सै-
व ऋषिः सैवदेवता । तथाचानुक्रान्तं—उदसौपत्पौलोमीशच्यात्मानंतुष्टावानुष्टुभमिति । वि-
नियोगोऽलिङ्गादवगन्तव्यः । आपस्तंबस्तु सपत्नीनाशने सूर्योपस्थाने इदं सूक्तं विनियुक्तवान् ।
सूर्यतेहि—एतेनैव कायेनोत्तरेणानुवाकेन सदादित्यमुपतिष्ठतइति । अत्रैतेनेति प्रकृतं सपत्नी-
वाधनं परामृश्यते ।

तत्र प्रथमा—

उदसौसूर्योअगादुदयंमामकोभगः ।

अहंतर्हिद्वलापतिमभ्यसाक्षिविपासहिः ॥ १ ॥

उत् । असौ । सूर्यः । अगात् । उत् । अयम् । माम् । मकः । भगः ।

अहम् । तत् । विद्वला । पतिम् । अभि । असाक्षि । विद्वत्सहिः ॥ १ ॥

असौ द्युलोकस्थः सूर्यः उदगात् उदयं प्राप्तवान् मामकोमदीयोभगोभजनीयोयमिन्द्रश्च
सूर्यात्मना उदगात् । यद्वा मामकोभगोमदीयमिदं सौभाग्यमुदगात् तदुद्यतं सूर्यस्य तेजः
विद्वला ज्ञातवती यद्वा पतिं भर्तारं विद्वला लब्धवती अहं विपासहिः विशेषेण अभिभवित्री
सती अश्वसाक्षि अश्वभूवं सपत्नीरिति शेषः सहतेरभिभवार्थस्य लुङ्चेतद्रूपं । यद्वा विपास-
हिः सपत्नीनामभिभवित्री सती पतिमश्वसाक्षि भर्तारमपि अश्वभूवं यथा मय्येव वशीकृत-
श्चिरं वर्तते तथा अकार्षमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहंकेतुरहंमूर्धाहमुग्राविवाचनी ।

ममेदनुक्रतुपतिःसेहानायाउपाचरेत् ॥ २ ॥

अहम् । केतुः । अहम् । मूर्धा । अहम् । उग्रा । विद्ववाचनी । मम ।

इत् । अनु । क्रतुम् । पतिः । सेहानायाः । उपऽआचरेत् ॥ २ ॥

अहं केतुः केतयित्री सर्वस्य ज्ञात्री भवामि अहं मूर्धा सर्वेष्ववयवेषु शिर इव प्रधानभू-
ताव भवामि अहमुग्रा उदृणां सती विवाचनी विशेषेण पतिं वाचयित्री भवामि क्रोधावि-

एवमपि पतिं मयि सर्वदा प्रियवचनयुक्तं करोमीत्यर्थः सेहानायाः सपत्नीनामभिभविष्याः म-
मेव ममैव कर्तुं कर्म बुद्धिवा अनुलक्ष्य पतिः पाठयिता भर्ता उपाचरेत् उपागच्छेत् ना-
न्यासां पत्नीनां ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ममपुत्राः शत्रुहणो यो मे दुहिता विराट् ।

उताहमस्मि संजया पत्यौ मे श्लोक उत्तमः ॥ ३ ॥

मम । पुत्राः । शत्रुहर्नः । अथो इति । मे । दुहिता ।

विहाराट् । उत । अहम् । अस्मि । सम्जया । पत्यौ ।

मे । श्लोकः । उत्तमः ॥ ३ ॥

ममैव पुत्रास्तनयाः शत्रुहणः शत्रूणां सपत्नीनां हन्तारो भवन्ति अथो अपिच मे मदीया
दुहिता पुत्री विराट् विशेषेण राजमाना भवति उतापिच अहं संजया सम्यक्जेवी सपत्नीनां
अस्मि ता अभिभवामि अतो हेतोः पत्यौ भर्तारं दिमे मम श्लोकः उपश्लोकनीयं यशः उत्तमः
उद्भवतमं अतिशयेनोत्कृष्टं विद्यते ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनेन्द्रो हविषा कृत्व्य भवद्युम्नपुत्तमः ।

इदं तदक्रिदेवा असपत्ना किला भुवम् ॥ ४ ॥

येन । इन्द्रः । हविषा । कृत्वी । अभवत् । युष्मन् । उत्तमः ।

इदम् । तत् । अक्रि । देवाः । असपत्नाः । किला । अभुवम् ॥ ४ ॥

येन हविषा इन्द्रो मम भर्ता कृत्वी कर्मणां कर्ता अभवत् भवति तथा युष्मन् युष्मन् घोव-
मानं यशोन्वा तद्वानुत्तमः उत्कृष्टतमश्च येन हविषा भवति हे देवाः स्वोत्तमस्त्वितिजः तदिदं
हविः अक्रि अकारि जयार्थिभिर्भवाद्भिः क्रियतां । यद्वा हे षष्पत्या देवाः तदिदं हविः अक्रि
अहमपि । करोतेर्लुङि मंत्रेषु सेति चैर्लुक् अतएव कारणादहं असपत्ना किला शत्रुरहिता खलु अ-
भुवं अभूयं छांदसो ह्रस्वः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

असपत्नासपत्नघ्नीजयन्त्यग्निभूवरी ।

आवृक्षमन्यासां वचो राधो अस्थेयसामिव ॥ ५ ॥

असपत्ना । सपत्नघ्नी । जयन्ती । अग्निभूवरी । आ । आवृक्षम् ।

अन्यासाम् । वचः । राधः । अस्थेयसामश्च ॥ ५ ॥

असपत्ना अशत्रुका भवामि कुतश्च्यतआह—सपत्नघ्नी शत्रूणां हंघ्नी अतएव जयन्तीज-
यं प्राप्नुवती अभिभूवरि अभिभविषी भवतेरन्येष्योपि दृश्यन्ते इति कनिष् वनोरचेति ङीब्रेफौ
इदृशी अहं अन्यासां सपत्नीनां वचः तेजः राधो धनं च आवृक्षं आसमन्तात् अवृक्षं अवृक्षिषं
अच्छिदं ब्रध्मतेर्लुङि ऊदित्वादिदृभावे संयोगादिलोपे छान्दसं संप्रसारणं । तत्र दृष्टान्तः—अ-
स्थेयसामिव अस्थिरतराणां शत्रूणां यथा धनं अप्रयत्नेन वृक्ष्यते तथेत्यर्थः । स्थिरशब्दादी-
पस्तुनि मियस्थिरेत्यादिना स्थादेशः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

समजैपमिमा अहं सपत्नीरग्निभूवरी ।

यथाहमस्य वीरस्य विराजानि जनस्य च ॥ ६ ॥ १७ ॥

सम् । अजैपम् । इमाः । अहम् । सपत्नीः । अग्निभूवरी । यथा ।

अहम् । अस्य । वीरस्य । विराजानि । जनस्य । च ॥ ६ ॥ १७ ॥

‘अग्निभूवरी अभिभविषी अहं इमाः सपत्नीः समजैपं सम्प्राप्य भूवं यथायेन प्रकारे-
णाहं अस्य वीरस्यैव तदीयपरिजनस्य च विराजानि विशेषेण राजमाना भवानि तथा स-
मजैपमित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

‘वीमस्तेति’ पंचर्चं नवमं सूक्तं वैश्वामित्रस्य पूरणस्यार्चं वैद्वभमेन्द्रं । तथा चानुकान्तं—ती-
थस्य पंचपूरणो वैश्वामित्र इति । तीवसो मातृस्य एकामहे इदं निष्केवत्यनिविद्धानं । सूत्रितं च—

कस्य वीरस्तीवस्याभिवयसइति मध्यंदिनइति । महाव्रतेपि माध्यन्दिनसवने ब्रह्मशस्त्रेपि एतत् सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—तीव्रस्याभिवयसोअस्य पाहीति माध्यन्दिनइति ।

तत्र प्रथमा—

तीव्रस्याभिवयसोअस्यपाहिसर्वरथाविहरीइहमुञ्च ।
इन्द्रमात्वायजमानासोअन्येनिरीरमन्तुभ्यमिमेसुतासः ॥ १ ॥
तीव्रस्य । अभिध्वंसः । अस्य । पाहि । सर्वरथा । वि ।
हरी इति । इह । मुञ्च । इन्द्र । मा । त्वा । यजमानासः ।
अन्ये । नि । रीरमन् । तुभ्यम् । इमे । सुतासः ॥ १ ॥

तीव्रस्य तीक्ष्णस्य क्षिप्रं मदकरस्य अभिवयसः वयइत्यन्नाम अभिगतं चरुपुरोडा-
शाद्यन्नं यस्य तादृशस्यास्य सोमस्य क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे
पठौ ईदृशं सोमं हेइन्द्र पाहि पिव । पिवतेच्छांदसः शपोलुक् तदर्थं सर्वरथा सरणशीलरथौ
हरी अश्वौ इहास्मिन्यज्ञगृहे विमुञ्च रथाद्विस्तृत्य हेइन्द्र अस्मत्तोन्मे यजमानासो यजमानाः त्वा
त्वां मानिरीरमन् नितरां मारमयन्तु वयमेव रमयामइत्यर्थः ततः तुभ्यं त्वदर्थमेव सुतासः सु-
ताअभिपुताः इमे प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानाः सोमावर्तन्ते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

तुभ्यंसुतास्तुभ्यमुसोत्वासस्त्वांगिरःश्वान्याआह्वयन्ति ।
इन्द्रेदमद्यसर्वनंजुपाणोविश्वस्यविद्वाँइहपाहिसोमम् ॥ २ ॥
तुभ्यन् । सुताः । तुभ्यम् । ऊँ इति । सोत्वासः । त्वाम् । गिरः ।
श्वान्याः । आ । ह्वयन्ति । इन्द्र । इदम् । अद्य । सर्वनम् ।
जुपाणः । विश्वस्य । विद्वान् । इह । पाहि । सोमम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्थमेव सुताअभिपुताः सर्वे सोमाः सोत्वासः इतः परमभिपोतव्याश्च
तुभ्यमु त्वदर्थमेव सुनोतेः कृत्यार्थं तवैकेनिति त्वनप्रत्ययः श्वान्याः शुआशु शीघ्रं अतन्त्यः
प्रवर्तमानाः गिरः स्तुतिरूपावाचश्च त्वामेवाह्वयन्ति आक्रोशयन्ति हेइन्द्र अद्यास्मिन्काले इदं

तत्र प्रथमा—

मुञ्चामि॒ त्वा॒ ह॒वि॒षा॒ जी॒व॒नाय॒ क॒म् अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒दु॒तरा॑ज॒य॒क्ष्मा॒त् ।
ग्राहि॑र्ज॒ग्राह॒यदि॒वैत॑दे॒नंत॑स्या॒ इन्द्रा॑ग्नी॒ प्रमु॑मु॒क्तमे॒नम् ॥ १ ॥

मुञ्चामि । त्वा । ह॒वि॒षा । जी॒व॒नाय॒ । क॒म् । अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒त् ।
उ॒त । रा॒ज॒य॒क्ष्मा॒त् । ग्राहि॑ः । ज॒ग्राह॑ । य॒दि । वा । ए॒तत् । ए॒नम् ।
तस्याः । इन्द्रा॑ग्नी इति । प्र । मुमु॒क्तम् । ए॒नम् ॥ १ ॥

हेयक्ष्माभिभूत हविषा अनेन चरुणा साधनेन होमेन त्वा त्वां अज्ञातयक्ष्माद अयमे-
तत्संज्ञइति अमज्ञातः शरीरगतो रोगो ज्ञातयक्ष्मः तादृशात् रोगात् मुञ्चामि विश्लेषयामि किमर्थं
जीवनाय कं जीवनार्थं इहलोके चिरकालावस्थानायेत्यर्थः कमिति पूरकः उतापिच राजय
क्ष्मात् यक्ष्माणां राजा यक्ष्मरोगो राजयक्ष्मः राजदंतादित्वादुपसर्जनस्य परनिपातः तस्मादपि
त्वां मुञ्चामि यदिवा यदिच एतत् एतस्मिन् समये एनं व्याधितं पुरुषं ग्राहिः ग्रहणशीलाग्रहत्
पा देवता जग्राह गृहीतवती तस्या देवतायाः सकाशात् हेइन्द्राग्नी एनं प्रमुमुक्तं प्रमोचयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदि॑क्षिता॒पु॒र्यदि॒वा॒परे॑तो॒ यदि॑मृ॒त्योर्न॑न्ति॒कं नी॑त॒ ए॒व ।

तमा॑ह॒रामि॒ नि॒र्ऋ॑ते॒ रूप॑स्था॒दस्पा॑र्प॒मे॒नं श॑त॒शार॑दा॒य ॥ २ ॥

यदि॑ । क्षि॒तः आ॒युः । यदि॑ । वा । परा॑इ॒तः । यदि॑ । मृ॒त्योः । अ॒न्तिक॑म् ।
नि॒ःइ॒तः । ए॒व । तम् । आ । ह॒रामि॑ । निः॑ऋ॒ते । उ॒प॒स्था॒त् ।
अस्पा॑र्प॒म् । ए॒नम् । श॒त॒शार॑दा॒य ॥ २ ॥

यदि सरोगग्रस्तः क्षितायुः क्षीणायुर्भवति यदिवा परेतः अस्माद्धोकात् परागतोभवति
यदिच मृत्योर्वैवस्वतस्य अंतिकं निकटं नीतः नितरां प्रापएव भवति एवंभूतमपि तं पुरुषं
निर्ऋतेः पापदेवतायाः आयुषःक्षयकारिण्याः उपस्थादुपस्थानात् आहरामि आनाययामि
आवर्तयामि आहत्य चैनं शतशारदाय शतसंवत्सरजीवनार्थं अस्पापं प्रवर्त्तं करोमि
स्पृष्टीतिबलनयोः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सहस्राक्षेण शतशारदेन शतायुषा हविषा हार्षमेनम् ।

शतं यथे मंशरदो नयातीन्द्रो विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ३ ॥

सहस्रऽक्षेण । शतऽशारदेन । शतऽआयुषा । हविषा । आ ।

अहार्षम् । एनम् । शतम् । यथा । इमम् । शरदः । नयाति ।

इन्द्रः । विश्वस्य । दुःऽदुरितस्य । पारम् ॥ ३ ॥

सहस्राक्षेण सहस्रमिति बहुनाम सहस्रमक्षीणि चक्षुषि यस्य हविषः फलत्वेन विद्यन्ते तत्सहस्राक्षं बहुब्रीहौ सकृद्यक्ष्णोरिति पञ्च समासान्तः शरदः संबंधी शारदः संवत्सरः शतं शारदामस्य तत्तद्योक्तं बहुब्रीहौ पूर्वपदपरुविस्वरत्वं । अतएव शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितं आयुर्जीवनं फलभूतं यस्य तादृशेन हविषा यद्वा सहस्राक्षइन्द्रः तेन शतशारदेन शरदां संवत्सराणां शतस्य दातृत्वेन संबंधिना कर्त्रा शतायुषा हविषा करणभूतेन एनं यक्ष्मगृहीतं आहार्षं रोगादनेपं यथा येन प्रकारेण इमं पुरुषं शतं शरदः संवत्सरान् आप्त्यन्तसंयोगे द्वितीया एतावन्तं कालं इन्द्रो विश्वस्य सर्वस्य दुरितस्य दुःखस्य पारं अवसानं दुःखराहित्यं नयाति नमेव तथा अहार्षमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शतं जीवशरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताच्छतमुवसन्तान् ।

शतमिन्द्राग्नीसविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषे मपुनर्दुः ॥ ४ ॥

शतम् । जीव । शरदः । वर्धमानः । शतम् । हेमन्तान् । शतम् ।

ऊँ इति । वसन्तान् । शतम् । इन्द्राग्नी इति । सविता । बृहस्पतिः ।

शतऽआयुषा । हविषा । इमम् । पुनः । दुः ॥ ४ ॥

हेयक्षमादिमुक्त वर्धमानः अहरहरभिवृद्धिं प्राप्नुवन्त्वं शतं शरदः शतसंख्याकान् शरदून् जीव प्राणान् धारय पूर्ववदत्यंतसंयोगे द्वितीया शतहेमन्तान् हेमंतवृश्च जीव शतं वसंतांश्च

तत्र प्रथमा—

मुञ्चामि॒ त्वा॒ ह॒विषा॒ जीव॑नाय॒ कम् । अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒ दु॒त॒रा॒ज॒य॒क्ष्मा॒त् ।
ग्राहि॑र्ज॒ग्राह॒यदि॒वैतदे॒न॒तस्या॑ इन्द्रा॒ग्नी॒ प्रमु॑मुक्तमे॒नम् ॥ १ ॥

मुञ्चामि । त्वा । ह॒विषा । जीव॑नाय । कम् । अ॒ज्ञा॒त॒य॒क्ष्मा॒त् ।
उ॒त । रा॒ज॒य॒क्ष्मा॒त् । ग्राहि॑ः । ज॒ग्राह॑ । यदि॑ । वा । ए॒तत् । ए॒नम् ।
तस्याः । इन्द्रा॒ग्नी इति॑ । प्र । मुमु॒क्तम् । ए॒नम् ॥ १ ॥

हेयक्ष्माभिभूत हविषा अनेन चरुणा साधनेन होमेन त्वा त्वां अज्ञातयक्ष्माव अयमे-
तत्संज्ञ इति अप्रज्ञातः शरीरगतोरोगोज्ञातयक्ष्मः तादृशात् रोगात् मुञ्चामि विश्लेषयामि किमर्थं
जीवनाय कं जीवनार्थं इहलोके चिरकालावस्थानायेत्यर्थः कमितिपूरकः उतापिच राजय
क्ष्मात् यक्ष्माणां राजा यक्षमरोगोराजयक्ष्मः राजदंतादिस्वादुपसर्जनस्य परनिपातः तस्मादपि
त्वां मुञ्चामि यदिवा यदिच एतत् एतस्मिन् समये एनं व्याधितं पुरुषं ग्राहिः ग्रहणशीलाग्रहण
पा देवता जग्राह गृहीतवती तस्यादेवतायाः सकाशात् हेइन्द्राग्नी एनं प्रमुमुक्तं प्रमोचयत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यदि॑क्षिता॒पु॒र्यदि॒वा॒परे॒तो॒ यदि॑मृ॒त्योर्॒न्तिकं॑ नी॒त॒ ए॒व ।
तमा॑ह॒रामि॒ नि॒र्ऋ॒ते॒रु॒प॒स्था॒द॒स्पा॒र्प॒मे॒नं॒ श॒त॒शा॒र॒दा॒य ॥ २ ॥

यदि॑ । क्षि॒तः॒ आयुः॑ । यदि॑ । वा । प॒राः॒ इ॒तः॑ । यदि॑ । मृ॒त्योः । अ॒न्तिक॑म् ।
निः॒इ॒तः॑ । ए॒व । तम् । आ । ह॒रामि॑ । निः॒ऋ॒ते । उ॒प॒स्था॒त् ।
अ॒स्पा॒र्प॒म् । ए॒नम् । श॒त॒शा॒र॒दा॒य ॥ २ ॥

यदि सरोगग्रस्तः क्षितायुः क्षीणायुर्भवति यदिवा परेतः अस्माल्लोकात् परागतोभवति
यदिच मृत्योर्वैवस्वतस्य अन्तिकं निकटं नीतः नितरां प्राप्नोति भवति एवंभूतमपि तं पुरुषं
निर्ऋतेः पापदेवतायाः आयुषःक्षयकारिण्याः उपस्थादुपस्थानात् आहरामि आनाययामि
आवर्तयामि आहृत्य चैनं शतशारदाय शतसंवत्सरजीवनार्थं अस्पापं प्रवलं करोमि
स्पृष्टीति यत्नयोः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सहस्राक्षेण शतशारदेन शतायुपाहविपार्हर्षमेनम् ।
शतं यथेमं शरदो नयातीन्द्रो विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ३ ॥

सहस्र६अक्षेण । शत६शारदेन । शत६आयुपा । हविषा । आ ।
अहार्षम् । एनम् । शतम् । यथा । इमम् । शरदः । नयाति ।
इन्द्रः । विश्वस्य । दुः६दुरितस्य । पारम् ॥ ३ ॥

सहस्राक्षेण सहस्रमिति बहुनाम सहस्रमक्षीणि चक्षुषि यस्य हविषः फलत्वेन विद्यन्ते
तत्सहस्राक्षं बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णोरिति पञ्च समासान्तः शरदः संबन्धी शारदः संवत्सरः शतं
शारदायस्य तत्तथोक्तं बहुव्रीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । अतएव शतायुपा शतसंवत्सरपरिमितं
आयुर्जीवनं फलभूतं यस्य तादृशेन हविषा यद्वा सहस्राक्षइन्द्रः तेन शतशारदेन शरदां संवत्स-
राणां शतस्य दातृत्वेन संबन्धिना कर्त्रा शतायुपा हविषा करणभूतेन एनं यक्ष्मगृहीतं आहार्षं
रोगादनैषं यथा येन प्रकारेण इमं पुरुषं शतं शरदः संवत्सरान् अत्यन्तसंयोगे द्वितीया एता-
वन्तं कालं इन्द्रो विश्वस्य सर्वस्य दुरितस्य दुःखस्य पारं अवसानं दुःखराहित्यं नयाति नयेत्
तथा अहार्षमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

शतं जीवशरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताच्छतमुवसन्तान् ।
शतमिन्द्राग्नीसंविता बृहस्पतिः शतायुपाहविष्ये मपुनर्दुः ॥ ४ ॥

शतम् । जीव । शरदः । वर्धमानः । शतम् । हेमन्तान् । शतम् ।
ऊँ इति । वसन्तान् । शतम् । इन्द्राग्नी इति । सविता । बृहस्पतिः ।
शत६आयुपा । हविषा । इमम् । पुनः । दुः ॥ ४ ॥

हेयक्षमाद्विमुक्त वर्धमानः अहरहरमिवृद्धिं प्राप्नुवन्त्वं शतं शरदः शतसंख्याकान् शरदतू-
न् जीव प्राणान् धारय पूर्ववदत्यंतसंयोगे द्वितीया शतहेमन्तान् हेमन्तवृश्च जीव शतं वसन्तांश्च

उशब्दः समुच्चये अपिच ईद्राग्नी इन्द्रश्चाग्निश्च सविता मेरकोदेवश्च बृहस्पतिः बृहतां देवानां
पालयिता देवश्च शतायुषा शतसंवत्सरपरिमितस्यायुषोहेतुभूतेन हविषा तर्प्यमाणाः सन्तः इमं
जनं पुनर्दुः पुनरस्मभ्यं प्रादुः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

आहा॑र्प॒त्वावि॑दं॒त्वापु॒नरा॑गाः पु॒नर्न॑व ।

सर्वा॑ङ्ग॒सर्व॑ते॒चक्षुः॑सर्व॒मायु॑श्च॒तेवि॑दम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

आ । अ॒हा॒र्प॒म् । त्वा । अ॒वि॒दम् । त्वा । पु॒नः । आ । अ॒गाः ।

पु॒नः॒ऽन॒व । स॒र्व॒ऽअ॒ङ्ग । स॒र्वम् । ते । चक्षुः । स॒र्वम् ।

आयुः । च । ते । अ॒वि॒दम् ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेव्याधिगृहीत त्वा त्वां आहार्षं भृत्योः सकाशादाहववानस्मि अतएव त्वा त्वां अविदं
अलप्ति हेपुनर्नव पुनरग्निव पुनरागाः पुनरस्मत्समीपमागच्छ हेसर्वाङ्ग सर्वैरविकलैरगैः जपेत् ते
तव सर्वं चक्षुः उपलक्षणमेतत् इन्द्रियवर्गं सकलं अविदं लब्धवानस्मि ते तवायुर्जीवनंचसर्वं
संपूर्णमविदं ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

ब्रह्मणाग्निरिति पल्लवमेकादशं सूक्तं आनुष्टुभं ब्रह्मपुत्रोरक्षोहानामक्षपिः अपमसवस-
माधानरूपस्य गर्भरक्षणस्य प्रतिपाद्यत्वात्तद्देवताकमिदं । अनुक्रान्तंच—ब्रह्मणापद्वाक्षोरक्षोहा
गर्भसंसावे प्रायश्चित्तमानुष्टुभं इति । विनियोगोर्लिगादवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

ब्रह्म॑णा॒ग्निःसं॑वि॒दानो॑र॒क्षो॒हावा॑ध॒तामि॑तः ।

अमी॑वा॒यस्ते॒गर्भ॑र्दु॒र्णामा॑योर्नि॒माश॑र्ये ॥ १ ॥

ब्रह्म॑णा । अ॒ग्निः । स॒म॒ऽवि॒दानः । र॒क्षः॒ऽह । वा॒ध॒ता॒म् । इ॒तः ।

अमी॑वा । यः । ते । गर्भ॑म् । दुः॒ऽश्ना॒मा । योर्नि॑म् । आ॒ऽश॑र्ये ॥ १ ॥

ब्रह्मणा मंत्रेण सह संविदानः ऐकमत्यं प्राप्नो रक्षोहा रक्षसां हन्ता अग्निः इतः अस्मात् स्थानात् राक्षसादिकं बाधवां हिनस्तु योराक्षसः अमीवा रोगरूपः सन् ते तव गर्भमाशये आशेते सोपस्तआत्मनेपदेष्विति तलोपः हन्तुं प्राप्नोति दुर्नामार्थआव्योरोगः तद्रूपः सन् पश्यते तव योनिं रेतसआधानं गर्भस्थानं आशेते तं बाधवामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यस्तेगर्भमीवाद्गुर्णामा योनिमाशये ।

अग्निष्टं ब्रह्मणा सह निष्क्रव्यादमनीनशत् ॥ २ ॥

यः । ते । गर्भम् । अमीवा । दुःक्षनामा । योनिम् । आशये ।

अग्निः । तम् । ब्रह्मणा । सह । निः । क्रव्यद्व्यद्वम् । अनीनशत् ॥ २ ॥

गतः पूर्वोर्ध्वः तं क्रव्यादं मांसाशिनं राक्षसादिकं ब्रह्मणा सहितोऽग्निः निःशेषेण अनीनशत् नाशयतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यस्तेहन्ति पतयन्तं निपत्सुं यः सरीसृपम् ।

जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥ ३ ॥

यः । ते । हन्ति । पतयन्तम् । निपत्सुम् । यः । सरीसृपम् ।

जातम् । यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ३ ॥

हेयोषिद ते तव गर्भाशये पतयन्तं पतन्तं रेतोरूपेण गच्छन्तं वदनन्तरं तत्र निपत्सुं निप्रीदन्तं च गर्भं योराक्षसादिर्हति हिनस्ति ततो मासत्रयादूर्ध्वं प्राप्तसर्वावपवं सरीसृपं सर्पणशीलं च गर्भं योहन्ति जातं दशसु मासेषूत्पन्नं ते तव शिशुं योराक्षसादिर्जिघांसति हन्तुमिच्छति तमितः स्थानान्नाशयामसि नाशयामः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यस्त ऊरुविहरत्यन्तरादम्पतीशये ।

योनिं यो अन्तरारेहति तमितो नाशयामसि ॥ ४ ॥

यः । ते । ऊरू इति । विशहरति । अन्तरा । दम्पती इति दम्पती ।
शयै । योनिम् । यः । अन्तः । आश्रेहि । तम् ।

इतः । नाशयामसि ॥ ४ ॥

हेयोपिव ते तव ऊरू पादमूलौ योराक्षसादिर्विहरति गर्भघाताय विशिष्टौ करोति दम्प-
ती अन्तरा जायापत्योर्मध्ये गर्भहननार्थं यश्च शये शेते यश्च योनिमन्तः प्रविश्य आश्रेहि नि-
विकं रेतोजिह्वया आस्वादयति भक्षयतीत्यर्थः । लिहमास्वादाने आदादिकः कपिलकादिता-
स्तवविकल्पः तं सर्वमितोनाशयापः ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जारो भूत्वा निपद्यते ।

प्रजां यस्ते जिघांसति तमितोनाशयामसि ॥ ५ ॥

यः । त्वा । भ्राता । पतिः । भूत्वा । जारः । भूत्वा । निपद्यते ।

प्रजाम् । यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ५ ॥

हेयोपिव योराक्षसो भ्राता भ्रातृत्वा भूत्वा पतिः भर्तृत्वा भूत्वा त्वां निपद्यते अभिग-
च्छति अथवा जारः उपपतिरूपो वा भूत्वाभिगच्छति एवंभूतो योराक्षसादिः ते तव प्रजां जि-
घांसति हन्तुमिच्छति । स्पष्टमन्यव ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

यस्त्वा स्वमेन तमसा मोहयित्वा निपद्यते ।

प्रजां यस्ते जिघांसति तमितोनाशयामसि ॥ ६ ॥ २० ॥

यः । त्वा । स्वमेन । तमसा । मोहयित्वा । निपद्यते । प्रजाम् ।

यः । ते । जिघांसति । तम् । इतः । नाशयामसि ॥ ६ ॥ २० ॥

हेयोपिव योराक्षसादिः स्वमेन स्वभावस्थायां तमसा निद्रया त्वा त्वां मोहयित्वा मूढतां
माप्य निपद्यते गर्भघाताय गच्छति अन्यद्वतम् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

अक्षीभ्यामिति पञ्चचं द्वादशं सूक्तं आनुष्टुभं कश्यपगोत्रोत्पन्नो विवृहानाम ऋषिः यक्ष्मनाशनमतिपाद्यत्वात् देवताकं रुत्सं सूक्तं । अनुक्रान्तंच—अक्षीभ्यां विवृहाकाश्यपो यक्ष्ममिति । तैंगिकोचिनीयोगः ।

तत्र प्रथमा—

अक्षीभ्यांतेनासिकाभ्यांकर्णाभ्यांछुबुकादधि ।
यक्ष्मंशीर्षंयक्ष्मंस्तिष्कांजिह्वायाविवृहामिते ॥ १ ॥

अक्षीभ्याम् । ते । नासिकाभ्याम् । कर्णाभ्याम् । छुबुकात् ।
अधि । यक्ष्मम् । शीर्षंयक्ष्मम् । मस्तिष्कात् । जिह्वायाः ।
वि । वृहामि । ते ॥ १ ॥

हेयक्ष्मगृहीत ते तव अक्षीभ्यां चक्षुर्भ्यां यक्ष्मरोगं विवृहामि उद्धरयामि विश्लेषयामीत्यर्थः । ईचद्विवचनइति अक्षशब्दस्य ईकारान्तादेशः सचोदात्तः तथा नासिकाभ्यां घ्राणेन्द्रियाच्च कर्णाभ्यां श्रोत्राभ्यां च छुबुकात् चुबुकात् ओष्ठस्याधःपदेशाच्च अधिर्निरर्थकः अपिच शीर्षंयक्ष्मं शिरसिभवोरोगः शीर्षंयक्ष्मः भवेच्छन्दसीति यत् येचतद्धिते इति शिरसः शीर्षंनादेशः येचाभावकर्मणोरिति प्रकृतिभावः ईदृशं यक्ष्मं रोगं ते तव मस्तिष्कात् शिरसोन्तरवस्थितोर्मांसविशेषोमस्तिष्कः तस्मात् जिह्वाया रसनायाश्च सकाशात् विवृहामि उद्धरयामि पृथक्करोमीत्यर्थः । बृहू उयमनइति धातुः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ग्रीवाभ्यस्तउष्णिहाभ्यःकीर्कसाभ्योअनुक्यात् ।
यक्ष्मंदोषंयक्ष्मंसांभ्यांवाङ्मुभ्यांविवृहामिते ॥ २ ॥

ग्रीवाभ्यः । ते । उष्णिहाभ्यः । कीर्कसाभ्यः । अनुक्यात् ।
यक्ष्मम् । दोषंयक्ष्मम् । अंसाभ्याम् । वाङ्मुभ्याम् ।
वि । वृहामि । ते ॥ २ ॥

हेव्याधिगृहीत उष्णिहाभ्यः ऊर्ध्वाभिभूतं स्निग्धाभ्यः उत्प्लाताभ्योवा स्नायुभ्यः प्री-
वाभ्यः गलगताभ्योधमनीभ्यः ते तव यक्षं विवृहामि तथा कीकसाभ्यः अस्थिभ्यः अनू-
क्यात् अस्थिसंधेश्च यक्षं विवृहामि उच समवाये अनुवच्यते समवेयते इति अस्मोः संधि-
रनूक्यः ऋहलोर्ण्यत् चजोः कुधिण्यतोरिति कुत्वं तित्स्वरितः । अपिच दोष्णोर्भवं दोषण्यं
पूर्ववदति पदन्तित्यादिना दोःशब्दस्य दोषन्नादेशः पूर्ववत्कृविभावः तमपि यक्षं रोगं ते तव
अंसाभ्यां बाहुभ्यांच विवृहामि हस्तयोस्तुर्ध्वभागावंसौ अधोभागौ बाहू ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आंत्रेभ्यस्तेगुदाभ्योवृनिष्ठोर्हृदयादधि ।

यक्षममर्तस्नाभ्यांयक्रःप्लाशिभ्योविवृहामिते ॥ ३ ॥

आंत्रेभ्यः । ते । गुदाभ्यः । वृनिष्ठोः । हृदयात् । अधि । यक्षमम् ।

मर्तस्नाभ्याम् । यक्रः । प्लाशिभ्यः । वि । वृहामि । ते ॥ ३ ॥

हेयक्षमाभिभूत ते तव अत्रिभ्यः अत्रं पुरीतव अन्नपानयोराधानभूतं तत्संधिभ्यः स्नायुभ्यः
गुदाभ्यः याभिर्नोढीभिः अन्नरसः समानवायुना धातुषु नीयते ताभ्योनाडीभ्यश्च सकाशात्
यक्षं विवृहामि तथावनिष्ठोः स्थविरात्राव हृदयादधि हृत्पुंडरीकाच्च यक्षं विवृहामि अपिच
ते तव मत्स्नाभ्यां मत्स्नौ पार्श्वयोर्वर्तमानौ आम्रफलाकृती वृक्षौ ताभ्यां यक्रः हृदयसमीपे
वर्तमानः कालमांसविशेषोयकृत् तस्माच्च पदन्तित्यादिना यक्रञ्छब्दस्य यक्रन्नादेशः प्लाशि-
भ्यः अन्येभ्योपि क्लोमप्रीहादिसंज्ञेभ्यश्च मांसेभ्यश्च यक्षं रोगं विवृहामि उक्षिपामि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ऊरुभ्यांतेअष्टीवज्रांपाष्णिभ्यांप्रपदाभ्याम् ।

यक्षमंश्रोणिभ्यांभासंदाद्धंसोविवृहामिते ॥ ४ ॥

ऊरुभ्याम् । ते । अष्टीवत् । भ्याम् । पाष्णिभ्याम् । प्रपदाभ्याम् ।
यक्षमम् । श्रोणिभ्याम् । भासंदात् । भंसंसः । वि । वृहामि । ते ॥ ४ ॥

हेरुण ते तव ऊरुभ्यां अष्टीवद्भ्यां जानुभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि तथा पाणिभ्यां पाद-
स्यापरभागाभ्यां प्रपदाभ्यां पादाग्राभ्यां च यक्ष्मं विवृहामि अपिच ओणिभ्यां जंघनाभ्यां-
च यक्ष्मं विवृहामि तथा भासदाव भसव कटिपदेशः सत्संवंधाव भंससः भासमानाव पायोः
ते तव यक्ष्मं विवृहामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी-

मेहनाह्नंकरणाह्लोमभ्यस्तेनखेभ्यः ।

यक्ष्मंसर्वस्मादात्मनस्तमिदंविवृहामिते ॥ ५ ॥

मेहनात् । वृन्मुहकरणात् । लोमभ्यः । ते । नखेभ्यः । यक्ष्मम् ।
सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् । वि । वृहामि । ते ॥ ५ ॥

वनंकरणाव वनमुदकं शरीरं तत्क्रियते विसृज्यते येन तद्वनंकरणं तस्मात् मेहनात्
मेहनात् ते तव लोमभ्योनखेभ्यश्च यक्ष्मं विवृहामि किंवहुना इदं इदानीं तं यक्ष्मं सर्वस्मादा-
त्मनः कृत्स्नादेव ते तव शरीरात् विवृहामि ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

अंगादंगाह्लोभ्रोह्लोभ्रोजातंपर्वणिपर्वणि ।

यक्ष्मंसर्वस्मादात्मनस्तमिदंविवृहामिते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अङ्गात् अङ्गात् । लोभ्रः ह्लोभ्रः । जातम् । पर्वणि ह्लपर्वणि ।
यक्ष्मम् । सर्वस्मात् । आत्मनः । तम् । इदम् ।
वि । वृहामि । ते ॥ ६ ॥ २१ ॥

अंगादंगात् सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यः लोभ्रोह्लोभ्रः सर्वेभ्योलोमभ्यश्च पर्वणिपर्वणि अवयवा-
नां संधौ जातं उत्पन्नं यक्ष्मं विवृहामि । अन्यद्वतम् ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

अपेहीति पंचचं त्रयोदशं सूक्तं आंगिरसस्य प्रचेतसआर्षं तृतीयात्रिष्टुप् पंचमी पंक्तिः

दुःस्वप्ननाशनं देवता । तथाचानुकान्तम्—अपेहि पंचप्रचेतादुःस्वप्नं पंचयन्तं त्रिष्टुम्भ्य-
मिति । ऐंगिकोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

अपेहिमनसस्पतेर्पक्रामपरश्वर ।

पुरोनिर्कृत्या आचक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥ १ ॥

अपे । इहि । मनसः । पते । अपे । क्राम । पुरः । चर । पुरः ।

निःकृत्यै । आ । चक्ष्व । बहुधा । जीवतः । मनः ॥ १ ॥

हेमनसस्पते स्वभावस्थस्य मनसः स्वामिन् दुःस्वप्नाधिदेव अपेहि अपगच्छ स्वमा-
वस्थावतोमत्तो निर्गच्छ निर्गत्यच अपक्रम देशान्तरं गन्तुं पादौ विक्षिप दूरदेशं गच्छेत्यर्थः
अपक्रम्यच परः परस्ताद विपकृष्टदेशे चर यथेच्छं वर्तस्व अपिच निर्कृत्यै पापदेवतायै परः
परस्ताद वर्तमानायै आचक्ष्व वयं नवाधनीया इति प्रब्रूहि जीवतः मम मनः बहुधा बहुप्रकारं
भवति भोक्तव्येषु बहुषु विषयेषु उत्सुकं सद्वर्तते अतः तद्विनाशकं दुःस्वप्नदर्शनं नश्यत्व-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

भद्रं वै वरं वृणते भद्रं युञ्जन्ति दक्षिणम् ।

भद्रं वै वस्वते चक्षुर्वहुत्रा जीवतो मनः ॥ २ ॥

भद्रम् । वै । वरम् । वृणते । भद्रम् । युञ्जन्ति । दक्षिणम् । भद्रम् ।

वैवस्वते । चक्षुः । बहुत्रा । जीवतः । मनः ॥ २ ॥

भद्रं वै शोभनमेव वरं वरणीयं दुःस्वप्नविनाशरूपं फलं वृणते सर्वजनाः प्रार्थयन्ते द-
क्षिणं प्रवृद्धं भद्रं शोभनं तत्फलं भुञ्जति प्राप्नुवन्तिच वैवस्वते विवस्वतः पुत्रे यमे विषये भद्रं
शोभनमेव चक्षुः दर्शनं अहं प्रार्थये दुःस्वप्नाधिदेवो वैवस्वतोऽस्मान् मावाधत्वा भद्रमेव दर्शनं इ-
हलोके अवस्थानलक्षणं करोत्वित्यर्थः । बहुत्रा बहुषुहि विषयेषु जीवतोमममनोवर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यदाशसानिःशसानिःशसोपारिमजाग्रतोयत्स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यपदुष्कृतान्यजुष्टान्यारेअस्मदधातु ॥ ३ ॥

यत् । आशसा । निःशसा । अग्निशसा । उपशआरिम ।
जाग्रतः । यत् । स्वपन्तः । अग्निः । विश्वानि । अप ।
दुःशकृतानि । अजुष्टानि । आरे । अस्मत् । दधातु ॥ ३ ॥

यदुष्कृतं आशसा आशंसनेनाभिलाषेण जाग्रतोजागरणावस्थायां वर्तमानावयं उपा-
रिम उपगतवन्तः स्म यच्च स्वपन्तः स्वभावस्थायां प्राप्ताः उपगतवन्तः स्म तथा निःशसा
निःशंसनेन निर्गताभिलाषेण अभिशसाभिगताभिलाषेण च कारणेन अवस्थाद्वये यत् दुष्कृतं
उपागच्छेम तानि विश्वानि सर्वाणि अजुष्टानि असेव्यानि अपियाणि वा दुष्कृतानि दुष्क-
र्माणि अग्निः अस्मदारे अस्मत्तोदरदेशे अपदधातु अपरुण्य स्थापयतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यदिन्द्रब्रह्मणस्पतेभिद्रोहंचरामसि ।
प्रचेतानआङ्गिरसोद्विपतांपातृहंसः ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्र । ब्रह्मणः । पते । अग्निद्रोहम् । चरामसि । प्रचेताः ।
नृः । आङ्गिरसः । द्विपताम् । पातु । अंहंसः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र हेब्रह्मणस्पते युवयोर्विषये यदभिद्रोहं अभितोद्रोहं पापं दुःस्वमकारणं चराम-
सि आचरामः कुर्मः तस्मादभिद्रोहादस्मान्नक्षतमिति शेषः । अपिच आङ्गिरसः अङ्गिरोभिः स्तो-
तृभिः सचाधेवः प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानोवरुणश्च द्विपतां द्वेष्टुणां अंहंसः तत्कर्तृत्वात् अस्मद्विषयात्
पापान्नोस्मान् पातु रक्षतु यद्वा विप्रक्रियत्ययः आङ्गिरसं अङ्गिरोगोत्रं प्रचेवत्सृष्टिं नः वचन-
व्यत्ययः मां द्विपतां अंहंसः पातु प्रकृष्टत्वात् इन्द्रइति गम्यते ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

अजैष्माद्यासनामचाभूमानागसोव्यम् ।

जाग्रत्स्वमःसंकल्पःपापोयं द्विप्मस्तंसकच्छतुयो नो द्वेष्टितमृच्छतु ॥ ५ ॥ २२

अजैष्म । अद्य । असनाम । च । अभूम् । अनागसः । व्यम् ।

जाग्रत्स्वमः । समःकल्पः । पापः । यम् । द्विप्मः । तम् । सः ।

ऋच्छतु । यः । नः । द्वेष्टि । तम् । ऋच्छतु ॥ ५ ॥ २२ ॥

अद्यास्मिन्काले अजैष्म जेतव्यानि सर्वाणि जितवन्तोभूम् दुःस्वमस्य नष्टत्वात् तदनन्तरं असनामच संभक्तव्यानिच समभजाम तथा वयं अनागसः अनपराधाश्चाभूम् जाम्-स्वमावस्थयोः संबंधी पापः पापफलरूपः सः संकल्पोदुःस्वमाप्पवसापोयं शत्रुं वयं द्विप्मः त-मृच्छतु प्राप्नोतु यश्च नोस्मान् द्वेष्टि तमृच्छतु प्राप्नोतु ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वार्विशोवर्गः ॥ २२ ॥

देवा इति पंचर्चं चतुर्दशंसूक्तं निर्ऋतिपुत्रस्य कपोतस्यार्धं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । तथा चानुक्रान्तं—देवानैर्ऋतः कपोतः कपोतोपहृतौ प्रायश्चित्तमिदं वैश्वदेवमिति । कपोतो यदि गृहं प्रविशेत्तदनेन सूक्तेन होतव्यं । सूत्र्यते हि—कपोतश्चेद्गारमुपहृत्यादनुपतेद्वा देवाः कपोत इति प्रपृचं जुहुयात् जपेदेति ।

तत्र प्रथमा—

देवाः कपोतं इषितो यद्विच्छन्दूतो निऋत्या इदमोजगाम ।

तस्मा अर्चाम कृण्वाम निऋतिं शन्नो अस्तु द्विषदेशं चतुष्पदे ॥ १ ॥

देवाः । कपोतः । इषितः । यत् । विच्छन्दूतः । निःऋत्याः ।

इदम् । आऽजगाम । तस्मै । अर्चाम् । कृण्वाम । निःऋतिम् ।

शम् । नः । अस्तु । द्विषदे । शम् । चतुःस्पदे ॥ १ ॥

हे देवाः इषितः प्राप्तः निऋत्याः पापदेवतायाः दूतो नुचरः कपोतः यद्वाधनमिच्छन् अ-भिलषन् इदमस्मदीयं गृहं आजगाम प्राप्नोत तस्यै वाधनाय तद्वाधननिवृत्त्यर्थं अर्चाम यु-

प्मात् हविषा पूजयाम ततोनिष्कृतिं कपोतप्रवेशजन्यस्य दोषस्य परिहर्तिं कृण्वाम अनेन हविर्दानेन करवाम अतो नोस्माकं द्विपदे पुत्राय शं सुखं अस्तु चतुष्पदे गवाश्चमभृतये च शं सुखमस्तु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शिवः कपोत इ पितो नो अस्त्वनगा देवाः शकुनो गृहेषु ।
अग्निर्हि विप्रो जुपता हविर्नः परिहेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥ २ ॥

शिवः । कपोतः । इ पितः । नः । अस्तु । अनागाः । देवाः ।
शकुनः । गृहेषु । अग्निः । हि । विप्रः । जुपताम् । हविः ।
नः । परि । हेतिः । पक्षिणी । नः । वृणक्तु ॥ २ ॥

हे देवाः नोस्माकं गृहेषु इ पितः कपोताख्यः शकुनः पक्षी शिवः सुखकरः अनागाः अपापहेतुश्चास्तु हियस्मात् विप्रो मेधावी अग्निः नोस्माकं हविः युष्मभ्यं परिकल्पितं जुपतां जुपते अतो युष्मत् प्रसादात् पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः नोस्मान्परिवृणक्तु अस्मान् परित्यजतु मावाधतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हेतिः पक्षिणी न दन्नात्यस्मान् आष्टूचां पदं कृणुते अग्निधाने ।
शं नो गोभ्यश्च पुरुषेभ्यश्चास्तु मानो हिंसीद् इह देवाः कपोतः ॥ ३ ॥

हेतिः । पक्षिणी । न । दन्नाति । अस्मान् । आष्टूचाम् । पदम् ।
कृणुते । अग्निधाने । शम् । नः । गोभ्यः । च । पुरुषेभ्यः । च ।
अस्तु । मा । नः । हिंसीत् । इह । देवाः । कपोतः ॥ ३ ॥

पक्षिणी पक्षोपेता हेतिः हननहेतुः कपोतः अस्मान् न दन्नाति न हिनस्तु आष्टूचां व्यापायां अरण्यानां अग्निधाने अग्निर्निधीयते स्मिन्नित्यग्निस्तहिते प्रदेशे पदं स्यात् कृणुते करोति तत्रैव प्रदेशे निवसत्वित्यर्थः यद्वा अन्नन्यस्मिन्नित्याष्टी पचनशाला तस्यां अग्निधाने यत्र पचनाग्निर्निधीयते तस्मिन् प्रदेशे पदं पादनिधानं कृणुते करोति तद्देशे तु कोवाधो नोस्माकं न भवत्वित्यर्थः

ऋषभमिति पञ्चर्चं पञ्चदशं सूक्तं वैराजस्य शाकरोव्यस्य वा ऋषभाख्यस्यार्थं पञ्चमीपल्ल-
एका महापंक्तिः सप्तज्ञनाशनरूपोर्थोदेवता । तथाचानुक्तान्तम्—ऋषभमृषभोवैराजः शाकरोवा
सप्तज्ञमानुष्टुभं महापंक्त्यन्तमिति । प्रयाणसमये निर्गमनार्थमित्यज्येत् । सूत्रितं—ऋषभमास-
मानानामित्यभिक्रामञ्चिति ।

सैषा प्रथमा—

ऋषभं मां समानानां सप्तज्ञानां विपासहिम् ।

हन्तारं शत्रूणां रुधिराजं गोपतिं गवाम् ॥ १ ॥

ऋषभम् । मा । समानानाम् । सप्तज्ञानाम् । विष्टसहिम् ।

हन्तारम् । शत्रूणाम् । रुधि । विष्टराजम् । गोपतिम् । गवाम् ॥ १ ॥

हे सप्तज्ञनाशनाभिमानिन्निन्द्रमा मां समानानां सदृशानां अस्मत्कुलीनानां मध्ये ऋष-
भं ऋषभवत्प्रशस्तं रुधि कुरु तथा सप्तज्ञानां शत्रूणां विपासहिं विशेषेणाभिभवितारं कुरु ये-
स्मत्कुलएव जाताः अस्माकमेवानिष्टमाचरन्ति ते सप्तज्ञाः । अपिच शत्रूणामन्येषामपि शातयि-
तृणां वैरिणां हन्तारं हिंसितारं रुधि कुरु तथा विराजं विशेषेण राजमानं गोपतिं गोस्वामि-
नं च मां कुरु नकेवलं एकस्याएव गोः पतिं अपितु सर्वात्तामित्याह गवामिति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अहमस्मि सप्तज्ञां हेन्द्र इव अरिष्टो अक्षतः ।

अधः सप्तज्ञामे पदोरिमे सर्वे अभिष्टिः ॥ २ ॥

अहम् । अस्मि । सप्तज्ञां । इन्द्र इव । अरिष्टः । अक्षतः ।

अधः । सप्तज्ञाः । मे । पदोः । इमे । सर्वे । अभिष्टिः ॥ २ ॥

अहं सप्तज्ञा सप्तज्ञानां शत्रूणां हन्तास्मि भवामि इन्द्र इव इन्द्रो यथा केनाप्यर्हंसितो
भवति तथा अहमपि अरिष्टः अर्हंसितः अक्षतः अज्रणश्च भवामि इमे दृश्यमानाः सर्वे सप्त
ज्ञाः मे मम पदोः पादयोरधोऽस्ताद्विष्टिताः आक्रान्ता भवन्तु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अत्रैववोपिनद्याम्युमेआर्त्तीइवज्ययां ।

वाचस्पतेनिपेधेमान्यथामदधरंवदान् ॥ ३ ॥

अत्र । एव । वः । अपि । नद्यामि । उमे इति । आर्त्ती इवेत्यार्त्तीइव ।

ज्ययां । वाचः । पते । नि । सेध । इमान् । यथा । मत् ।

अधरम् । वदान् ॥ ३ ॥

हेसपत्न्याः यत्र देशे यूपं निवसथ औषवास्मिन्नेव देशेवोयुष्मानपिनद्यामि अपिनद्यान्
पारीर्षदान् करोमि ज्यया मौष्यां आर्त्तीइव यथा द्वेघनुषः कोटी दृढं बध्येते तथेत्यर्थः हेवा-
चस्पते वाचः शब्दस्य पालयितर्देव इमान् सपत्नान् निपेध प्रतिपेध यथा येन प्रकारेण मदमत्तः
अधरं निरुद्धतरं वदान् वदन्ति तथा निरुद्धवाचः कुर्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अभिभूरह्मागमंविश्वकर्मणधाम्ना ।

आवश्चित्तमावोव्रतमावोहंसमितिददे ॥ ४ ॥

अभिःभूः । अहम् । आ । अगमम् । विश्वकर्मण । धाम्ना ।

आ । वः । चित्तम् । आ । वः । व्रतम् । आ । वः ।

अहम् । समददतिम् । ददे ॥ ४ ॥

हेसपत्न्याः अभिभूरभिप्रविताहं विश्वकर्मण सर्वकर्मसमेण धाम्ना धारकेण तेजसा
चलेन वा सार्य आगमं आगतवानस्मि अतोवोयुष्माकं चित्तं मनः आददे गृह्णामि मनोग-
तं धैर्यं हरामीत्यर्थः वोयुष्माकं व्रतं कर्म चाहमाददे वोयुष्मदीयोयः समितिः संग्रामः वंचा-
हमाददे अपहरामि ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

योगक्षेमंवआदायाहंसूयासमुत्तमआवोमधुधौनमक्तमीम् ।

अधुस्पदान्मउर्हदतमण्डूकाइवोदकान्मण्डूकाउदकादिव ॥ ५ ॥ २४ ॥

योगक्षेमम् । वः । आह्वयम् । अहम् । भूयासम् । उत्तमम् । आ ।
वः । मूर्धानम् । अक्रमीम् । अधःस्पदात् । मे । उत् । वदत ।
मण्डूकाः इव । उदकात् । मण्डूकाः । उदकात् इव ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेसप्तलाः वीर्युष्माकं योगक्षेमं अयातस्य धनस्य प्राप्तियोगः प्राप्तस्य रक्षणं क्षेमः तदुभयमादा-
यं युष्मत्तो गृहीत्वा अहं उत्तमः श्रेष्ठो भूयासं ततो वीर्युष्माकं मूर्धानं शिरः आक्रमीं आक्रमिषं
पादेनाधितिष्ठामि क्रमेर्लुङि अमोमश् इट् ईटीति सिचो लोपः अनन्तरं मे मम अधःस्पदात् पाद-
स्याधस्तात् वर्तमानापूर्यं उद्वदत उच्चैराक्रोशत उदकात् वृष्टिजलात् अधःप्रदेशे वर्तमाना-
मण्डूका इव यथा ते भृशं आक्रोशन्ति तथा उद्वदतेत्यर्थः । मण्डूका उदकादिवेति पुनरु-
क्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्विंशोऽवर्गः ॥ २४ ॥

तुभ्येदमिति चतुर्लक्षं षोडशं सूक्तं विश्वामित्रजमदग्न्योराक्षं जागवमैन्द्रं सोमस्य राज्ञ-
इत्येषा तृतीया वरुणविधात्रनुमविधातुसोमबृहस्पतीति लिङ्गोक्तदेवताका । तथा चानुक्रान्त-
म्—तुभ्येदंचतुर्लक्षं विश्वामित्रजमदग्न्योराक्षं तृतीयालिङ्गोक्तदेवतावेति । पक्षे इन्द्र एव देवता
अन्येतु निपातभाजइति वाशब्दस्यार्थः । गतो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

तुभ्येदमिन्द्रपरिपिच्यते मधुत्वं सुतस्य कलशस्य राजसि ।
त्वं रयिपुरुवीरामुनस्त्वृधित्वं तपः परितप्याजयस्वः ॥ १ ॥

तुभ्यं । इदम् । इन्द्र । परि । पिच्यते । मधु । त्वम् । सुतस्यं ।
कलशस्य । राजसि । त्वम् । रयिम् । पुरुषवीराम् । ऊँ इति । नः ।
कृधि । त्वम् । तपः । परितप्यं । अजयः । स्वर्गं रिति स्वः ॥ १ ॥

हे इन्द्र इदं मधु सोमलक्षणं तुभ्यं त्वदर्थं परिपिच्यते आहवनीये यक्षिप्यते त्वमेव सु-
तस्याग्निपुत्रस्य कलशस्य द्रोणकलशावस्थितस्य सोमस्य राजसि ईशिये राजतिरैश्वर्यकर्मा
सत्त्वं नोस्माकं पुरुवीरां बहुपुत्रां रयिं धनं कृधि कुरु उशब्दः पूरकः यदा अवधारणे बहुपु-

श्रोतेतमेव धनं कुरु नकेवलमित्यर्थः । तथा त्वं तपः शतसंख्याश्वमेघलक्षणं परितप्य अनु-
ष्टाय स्वः स्वर्गं अजयः जितवानसि ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

स्वर्जितं महिम्नानमन्धसो हवामहे परिशक्रं सुतान् उप ।
इमं नो यज्ञमिह वो व्यागं हि स्पृधो जयन्तं मघवानमीमहे ॥ २ ॥
स्वः । जितम् । महिम् । मन्धानम् । अन्धसः । हवामहे । परि ।
शक्रम् । सुतान् । उप । इमम् । नः । यज्ञम् । इह । बोधि । आ ।
गृहि । स्पृधः । जयन्तम् । मघवानम् । इमहे ॥ २ ॥

स्वर्जितं उक्तप्रकारेण स्वर्गस्य जेतारं महिम्नान् अन्धसः अन्धस्य सोमस्य पानेन म-
न्दोर्न मोदमानं हृष्यन्तं शक्रं सर्वकार्येषु शक्रं इन्द्रं सुतान् उप अभिपुताम् सोमान् म-
ति परिहवामहे परितः अह्वयामहे हे इन्द्र इत्यमाह्वयमानस्त्वं नोस्माकं इमं यज्ञं इहास्मिन्दे-
शे बोधि बुध्यस्व बुध्वाव आगृहि आगच्छ स्पृधः स्पर्धमाताः शत्रुसेनाः जयन्तं अभि भवन्तं
मघवानं धनवन्तं त्वां इमहे अपेक्षितानि धनानि याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सोमस्य राज्ञो वरुणस्य धर्मणि बृहस्पतेरनुमत्या उशर्मणि ।
तवाहमद्यमं घवन्नुपस्तुतौ पातुर्विधातः कलशा अभक्षयम् ॥ ३ ॥
सोमस्य । राज्ञः । वरुणस्य । धर्मणि । बृहस्पतेः । अनुमत्याः ।
ऊँ इति । शर्मणि । तव । अहम् । अद्य । मघवन् । उपस्तुतौ ।
धातः । विधातरिति विधातः । कलशान् । अभक्षयम् ॥ ३ ॥

राज्ञः राजमानस्य सोमस्य वरुणस्य तत्सन्धिनि कर्मणि धारके यज्ञे वर्तमानः तथा बृह-
स्पतेरनुमत्याः संबन्धिनि गर्भणि शरणे यज्ञगृहे वर्तमानो हं हेमघवन् इन्द्र तवोपस्तुतौ स्तोत्रे अयेदा-
नीं पशुचोस्मि हे धानः एतत्संज्ञक देव हे विधातः एतत्संज्ञक देव युवाश्चामनुज्ञातः कलशान् कलश-
स्थानद्वयशिरान् सोमान् अभक्षयं भक्षितवानस्मि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रसूतोभक्षमंकरं चरावेपिस्तोमं चेमं प्रथमः सूरिरुन्मृजे ।

सुतेसातेन्यद्यागमं वां प्रति विश्वामित्रजमदग्रीदमे ॥ ४ ॥ २५ ॥

प्रसूतः । भक्षम् । अकरम् । चरौ । अपि । स्तोमम् । च । इमम् ।

प्रथमः । सूरिः । उत् । मृजे । सुते । सातेन । यदि । आ । अगमम् ।

वाम् । प्रति । विश्वामित्रजमदग्री इति । दमे ॥ ४ ॥ २५ ॥

हेन्द्र प्रसूतः त्वयापेरितोहं चरौ चरणीये चरुणा वा युके यज्ञे भक्षमपि भक्षणीयं चरा-
दिहविष्व अकरं त्वदर्थं अकार्षं प्रथमो मुख्यः सूरिः स्तोताहमिमं स्तोमं स्तोत्रं च त्वदर्थमुन्मृजे
उन्मात्रिम संस्करोमि उच्चारयामीत्यर्थः इदानीमिन्द्रः अन्तरात्मरूपः सन् सूक्तस्य दृष्टारी भ
पी संबोध्य ब्रूते हे विश्वामित्रजमदग्री वां युवां प्रति दमे यज्ञगृहे सुते अभिपुते सोमे सति
सातेन संभक्तव्येन धनेन सार्धं यदि यदा यस्मिन्काले अहमागमं आगच्छामि तदा युवां
स्तोत्रं कुरुतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पंचविंशोऽङ्कः ॥ २५ ॥

वातस्येति चतुर्ऋचं सप्तदशं सूक्तं वातगोत्रस्यानिलाख्यस्यार्पं त्रैष्टुभं वायुदेवतार्कं । तथा
चानुक्रान्तम्—वातस्यानिलोवातायनोवायव्यमिति । गोविनिर्गोः ।

तत्र प्रथमा—

वातस्यनुमं हिमानं रथस्यरुजन्नेति स्तनयं अस्य घोषः ।

दिविस्पृग्यात्परुणानि कृण्वन्नुतोऽतिपृथिव्यारेणुमस्यन् ॥ १ ॥

वातस्य । नु । मं हिमानम् । रथस्य । रुजन् । एति । स्तनयम् ।

अस्य । घोषः । दिविस्पृक् । याति । अरुणानि । कृण्वन् ।

उतो इति । एति । पृथिव्या । रेणुम् । अस्यन् ॥ १ ॥

वातस्य वायोः रथस्य रंहणशीलस्य महिमानं माहात्म्यं नु क्षिप्रं प्रब्रवीमि अस्य वायो
 र्घोषः शब्दः स्तनयन् गिरिगह्वरादिषु विविधं शब्दमुत्पादयन् रुजन् सर्वं स्थावरजंगमजातं भ्रंज
 न एति गच्छति सच वायुः दिविस्पृक् दिवमाकाशं स्पृशन् व्याप्नुवन् अरुणानि अरुणवर्णा
 नि विलुतरूपाणि दिगन्तराणि लुण्वन् कुर्वन् याति प्राप्नोति । उतो अपिच पृथिव्याभूमेः रेणुं
 पांशुं अस्य च गृहीत्वा सर्वत्र पिक्षिषन् एति गच्छति अतएवारुणानि लुण्वन् नित्यकुम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

संप्रेरते अनुवातस्य विष्टा ऐनं गच्छन्ति समनं न योषाः ।

ताभिः सयुक् सरथं देव ईषते स्य विश्वस्य भुवनस्य राजा ॥ २ ॥

सम् । प्र । ईरते । अनुं । वातस्य । वि॒स्थाः । आ । ए॒नम् ।

ग॒च्छन्ति । सम॑नम् । न । योषाः । ताभिः । स॒युक् । स॒रथम् ।

दे॒वः । ई॒षते । अ॒स्य । विश्व॑स्य । भु॒वनस्य॑ । राजा ॥ २ ॥

विष्टाः विशेषेणावस्थिताः पर्वताद्याः वातस्य वायोः अनुगुणं संप्रेरते संगच्छन्ति यदभिमु-
 खो वायुर्वर्तते तदभिमुखाः प्रकंपंत इत्यर्थः समनं संग्राममिवैनं वायुं योषा अश्वयोपितो बह-
 या आगच्छन्ति । ताभिर्वहवाभिः सयुक् स्वयमेव युज्यमानं सरथं समानमेकं रथमारुह्य दे-
 वो दीप्यमानो वायुः ईषते गच्छति । ईह्यतौ अस्य विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य द्वितीयधिकार-
 भाजो भूतजातस्य राजा स्वामी भवति यद्वा समनं घृष्टं पुरुषं योषाः कामिन्य इव एवं वायुं त-
 रुगुल्मादिरूपाः स्त्रियः अभिगच्छन्ति ताभिः सरथं सह रथं देव ईषते इति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अन्तरिक्षे पृथिभिरीर्यमानो न निर्विशते कृतमच्चनाहः ।

अपांसर्वा प्रथमजा कृता वाक् स्वजातः कुत आवभूव ॥ ३ ॥

अन्तरिक्षे । पृथि॒र्भिः । ई॒र्यमानः । न । नि । वि॒शते॑ । कृ॒त॒मत् ।

च॒न । अ॒ह॒रिति॑ । अ॒पा॒म् । स॒र्वा । प्र॒थ॒म॒जाः । कृ॒त॒श्वा । कं ।

स्वि॒त् । जा॒तः । कु॒तः । आ । व॒भूव॑ ॥ ३ ॥

अन्तरिक्षे न भसि विद्यमानैः पथिभिर्गोर्गैः ईयमानो गच्छन्वायुः कतमच्च नाहः एकमपि दिनं न निविशते नोपविशति किंतु सर्वदैव गच्छति नेर्विशदत्वात्मनेपदं । अपिच अपामुत्कानां सखा वायुर्नैवृष्ट्या ईशत इति श्रुतेः । प्रथमजाः सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः पूर्वोत्पन्न एव कृतावा सत्यवान् एवंभूतो वायुः कस्मिन् कुत्रचित् देशे जात उत्पन्नः कुतः कस्माच्च देशात् निष्क्रम्य आवभूव इमं सर्वं जगद्भ्रामोत् सर्वदा सर्वत्र वर्तमानत्वात् अस्मोत्पत्तिर्व्याप्तिप्रकारश्च नैकनापि ज्ञातुं शक्यत इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

आत्मा देवानां भुवनस्य गर्भो यथा वशं चरति देव एषः ।

घोषा इदं स्य शृण्विरे न रूपं तस्मै वाताय हविषा विधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

आत्मा । देवानां । भुवनस्य । गर्भः । यथा । वशम् । चरति ।

देवः । एषः । घोषाः । इत् । अस्य । शृण्विरे । न । रूपम् ।

तस्मै । वाताय । हविषा । विधेम ॥ ४ ॥ २६ ॥

अयं वायुः देवानामिन्द्रादीनामपि आत्मा जीवरूपेण तेषु अवस्थानात् भुवनस्यापि भू-
तजातस्य गर्भः गर्भवत् प्राणरूपेण अन्तर्बर्तमानः एष ईदं शोदेवः यथा वशं यथाकारं यथेच्छं
चरति वर्तते अनिवारितगतिः सन् क्वचित् शीघ्रं गच्छति क्वचित् शनैर्गच्छति कुतश्चिद् शरी-
रात् निष्कामति अन्यत्त्वं शरीरं प्रविशतीत्येवं यथेच्छं वर्तते इत्यर्थः । अस्य वायोरागच्छतः
घोषा इव शब्दा एव शृण्विरे श्रूयन्ते रूपं स्वरूपं तु न दृश्यते नीरूपत्वात् अहमिषयत्वेन शब्दे-
नैवानुमीयत इत्यर्थः । तस्मै वाताय वायवे हविषा चरुपुरोडाशादिलक्षणेन विधेम परिचरेम ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षड्विंशोऽष्टकः ॥ २६ ॥

मयो भूरिति चतुर्लोकं अष्टादशं सूक्तं कक्षीवद्गोत्रस्य शबरस्यार्थं जैष्ठभं गोदेवतं । अनु-
क्रान्तं च—मयो भूः शबरः कक्षीवतो गव्यमिति घासाय वनं प्रतिष्ठमाना गाः आदितो द्वाभ्यां अभि-
मंत्रणीयाः । सूत्रितं च—गाः प्रतिष्ठमाना अनुमंत्रयेत मयो भूर्वावो अभिवातुसा इति द्वाभ्यामिति ।

वशाद्या—

मयोभूर्वातोअभिवातूस्त्राऊर्जस्वतीरोषधीरारिशन्ताम् ।
पीवस्वतीर्जीवधन्याःपिवन्त्ववसायपद्दतेरुद्रमृळ ॥ १ ॥

मयः३भूः । वातः । अ॒भि । वा॒तु । उ॒स्त्राः । ऊ॒र्जस्वतीः । ओष॒धीः ।
आ । रि॒शन्ता॒म् । पीव॒स्वतीः । जी॒वध॒न्याः । पि॒बन्तु । अ॒वसा॒य ।
प॒त्त॒वते । रु॒द्र । मृ॒ळ ॥ १ ॥

वातोवायुर्मयोभूः सुखस्य भावयिता सन् उस्त्रागा अभिवातु अभिगच्छतु ताश्च गावः
ऊर्जस्वतीः रसवतीः ओषधीः चलन्ति तृणानि आरिशन्तां अभितः स्वादयन्तु तथा पीवस्व-
तीः प्रवृद्धाः जीवधन्याः जीवानां प्राणयित्रोरपश्च पिवन्तु हेरुद्र ज्वरादिरोगस्य प्रेक्षणेन
संहर्तः देव पद्दते पादयुक्ताय अवसाय अन्नाय गोक्षपाय मृळ उपदयां कुरु मावाधस्वे-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

याःसकृपाविरूपाएकरूपायासामग्निरिष्ट्यानामानिवेद ।
याअद्विरसस्तपसेहचक्रुस्ताभ्यःपर्जन्यमहिशर्मयच्छ ॥ २ ॥

याः । स॒कृ॒पाः । वि॒रू॒पाः । ए॒कं॒रू॒पाः । या॒सा॒म् । अ॒ग्निः ।
इ॒ष्ट्या । ना॒मा॒नि । वे॒द । याः । अ॒द्वि॒रसः । त॒प॒सा । इ॒ह ।
च॒क्रुः । ता॒भ्यः । प॒र्ज॒न्य । म॒हि । श॒र्म । य॒च्छ ॥ २ ॥

यागावः सरूपाः समानरूपाः याश्च विरूपाः विभिन्नरूपाः याश्चैकरूपाः एकेनैव वर्णे-
नोपेताः यासांच गवां नामानि इद्विरेदितइत्यादीनि इष्ट्या मागेन हेतुना अग्निर्वेद जानाति
याश्च गाः अंगिरसः ऋषयः तपसा पशुमाविसाधनेन चित्रा यागादिलक्षणेन इहास्मिन् लोके
पशुः कृतवन्तः ताभ्यः सर्वाभ्योगोभ्यः हेपर्जन्य महि महद् शर्म सुखं यच्छ प्रदेहि ॥ २ ॥

यादेवेत्येति द्वाभ्यां सायं गृहमागच्छन्तीर्गाः अनुमंशयितव्याः । सन्त्यतेहि—यादेवेण त-
न्वमेरपन्नेति च सूक्तोपं आगावीममेकदति ।

तयोराद्या सूक्ते तृतीया—

यादेवेपुन॑त्न॒वमैर॑यन्त॒यासां॑सोमो॒विश्वा॑रूपाणि॒वेद॑ ।
ताअ॒स्मभ्य॑पय॒सापि॒न्वमा॑नाःप्र॒जाव॑तीरिन्द्रगो॒ष्ठेरि॑रीहि ॥ ३ ॥

याः । देवेपु॑ । तन्व॒म् । ऐर॑यन्त । यासा॑म् । सोमः॑ । विश्वा॑ ।
रूपाणि॑ । वेद॑ । ताः । अ॒स्मभ्य॑म् । पय॒सा । पि॒न्वमा॑नाः ।
प्र॒जाव॑तीः । इन्द्र॑ । गो॒ष्ठे । रि॒रीहि॑ ॥ ३ ॥

यागावः देवेषु यष्टव्येषु तन्वं आत्मीयं शरीरं ऐरयन्त हवीरूपेण प्रेरयन्ति यासांच गवां विश्वा
सर्वाणि रूपाणि रूप्यमाणानि क्षीरादीनि श्रयणद्रव्याणि सोमोवेद जानाति अस्मभ्यं अस्मदर्थं
पयसा क्षीरेण पिन्वमानाः वर्धमानाः अतएव प्रजावतीः प्रजाभिः वत्सैरुपेतास्तागाः हेइन्द्र
गोष्ठेस्मदीये रिर्रीहि गमय रीगतिरेषणयोः छान्दसोविकरणस्य श्रुः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्र॒जाप॑तिर्म॒ह्यमे॒तार॑रा॒णोवि॒श्वैर्दे॒वैःपि॒तृभिः॑संवि॒दानः॑ ।
शि॒वाःस॒तीरु॑प॒नो॒गोष्ठ॑माक॒स्तासा॑व्यंप्र॒जया॑संस॒देम॑ ॥ ४ ॥ २७ ॥

प्र॒जाव॑पतिः । मह्य॑म् । ए॒ताः । रा॒णः । वि॒श्वैः । दे॒वैः । पि॒तृभिः॑ ।
स॒म्वि॒दानः॑ । शि॒वाः । स॒तीः । उ॒प॑ । नः । गो॒ष्ठे । अ॒मा ।
अ॒क॒रि॒त्येकः॑ । तासा॑म् । व्य॒म् । प्र॒जया॑ । स॒म् । स॒दे॒म॑ ॥ ४ ॥ २७ ॥

प्रजापतिर्विधाता मह्यं स्वोत्रे एतागाः रराणः प्रयच्छन् रातेर्व्यत्ययेन शानच् छान्दसः शपः
श्रुः अङ्ग्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं विश्वैः सैर्वेदेवैः पितृभिश्च संविदानः ऐकमत्यं गतः सन्
शिवाः सतीः कल्याणोर्भवन्तीर्गाः नोस्माकं गोष्ठं व्रजं उष गोष्ठसमीपे अकः करोतु । तासां
गवां प्रजया संतानेन वधं संसदेम संगच्छेमहि । सदराशिविलिङ्गि लिङ्ग्याशिष्यङ् ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

विभ्राडिति चतुर्ऋचं एकोनविंशं सूक्तं सूर्यपुत्रस्य विभ्राट्संज्ञकस्यार्थं सूर्यदेवत्वं आदौ
 विज्ञोजगत्पः द्यष्टकद्विद्वादशकवती आस्तारपंक्तिश्चतुर्थी । तथाचानुक्रान्तं—विभ्राड्विभ्रा-
 ट्मौर्यः सौर्यं जागवमास्तारपंक्यन्तमिति । विपुवति निष्केवत्ये आद्यस्तृचः स्तोत्रियः । सूत्रि-
 तंच—विभ्राड्वृहत्पिबतुसोम्यंमधु नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइति स्तोत्रियानुरूपाविति । वाज-
 पेये अतिरिक्तोक्तस्य विभ्राडित्येषा शस्त्रे याज्या । सूत्र्यतेहि—विभ्राट्वृहत्पिबतुसोम्यंमध्वि-
 ति याज्या तस्य गवां शतानामिति ।

सैषाद्या—

विभ्राड्वृहत्पिबतुसोम्यंमध्वायुर्दधृज्ञपतावविहृतम् ।
 वातजूतोयोअभिरक्षतित्मनाप्रजाःपुपोपपुरुधाविराजति ॥ १ ॥
 वि॒ऽभ्राट् । वृ॒हत् । पि॒बतु । सो॒म्यम् । म॒धु । आ॒युः । द॒धत् ।
 य॒ज्ञ॒ऽप॒तौ । अ॒वि॒ऽहृ॒तम् । वा॒त॒ऽजू॒तः । यः । अ॒भि॒ऽर॒क्ष॒ति ।
 त्म॒ना । प्र॒ऽजाः । पु॒पो॒प । पु॒रु॒ऽधा । वि । रा॒ज॒ति ॥ १ ॥

विभ्राट् विभ्राजमानः विशेषेण दीप्यमानः सूर्यः बृहन्महत् परिवृढं सोम्यं सोममयं मधु
 पिबतु किंकुर्वन् यज्ञपती यजमाने अविहृतं अकुटिलं आयुः दधत् कुर्वन् यः सूर्यः वातजूतः
 वातेन महावायुना प्रेर्यमाणः सन् त्मना आत्मना स्वयमेव अभिरक्षति सर्वं जगत् अभिपश्यन्
 पालयति राशिचक्रस्य वायुपेर्यत्वात् सूर्यस्यापि तत्पेर्यत्वं । ससूर्यः प्रजाः पुपोप वृष्ट्यादिप्रदा-
 नेन पोषयति पुरुधा बहुधा विराजति विशेषेण दीप्यते च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विभ्राड्वृहत्सुभृतंवाजसातमंधर्मदिवोधुरुणंसत्यमर्षितम् ।
 अमित्रहादंहादस्युहंतंज्योतिर्जज्ञेअसुरहासंपल्लहा ॥ २ ॥
 वि॒ऽभ्राट् । वृ॒हत् । सु॒भृ॒तम् । वा॒ज॒ऽसा॒त॒मम् । ध॒र्म॒न् । दि॒वः ।
 ध॒रु॒णे । स॒त्यम् । अ॒र्षि॒तम् । अ॒मि॒त्र॒ऽहा । वृ॒त्र॒ऽहा । द॒स्यु॒ह॒म॒र्त॒मम् ।
 ज्यो॒तिः । ज॒ज्ञे । अ॒सुर॒ऽहा । स॒प॒ल्ल॒ऽहा ॥ २ ॥

विभ्राट् विभ्राजमानं बृहत् पौढं सुभूतं सुपुष्टं वाजसातमं वाजस्यान्जस्य बलस्य वा दातृ-
तमं धर्मन् धर्मणि वायुना धारयितव्ये दिवोद्युलोकस्य धरुणे धारके सूर्यमण्डले अपि तं निक्षि-
प्तं सत्यं अविनश्यरं अमित्रहा अमित्राणां अप्रियाणां हन्तृ बृत्रहा वृत्राणामावृण्वतां हन्तृ दस्यु-
हन्तमं दस्यूनामुपक्षपयितृणां हन्तृतमं असुरहा असुराणां क्षेमृणां घातकं सपन्नहा सपन्नानां
सहजशत्रूणामपि घातकं ईदृग्भूतं ज्योतिः सौरं तेजः जज्ञे प्रादुर्भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमं विश्वजिह्वं न जिह्वं च्यते बृहत् ।
विश्वभ्राट् भ्राजो महि सूर्यो दृश उरु पृथे सह ओजो अच्युतम् ॥ ३ ॥

इदम् । श्रेष्ठम् । ज्योतिषाम् । ज्योतिः । उत्तमम् । विश्वजित् ।
धनजित् । उच्यते । बृहत् । विश्वभ्राट् । भ्राजः । महि । सूर्यः ।
दृशे । उरु । पृथे । सहः । ओजः । अच्युतम् ॥ ३ ॥

इदं सौरं तेजः श्रेष्ठं प्रशस्ततमं ज्योतिषां अन्येषां ग्रहनक्षत्रादीनां अपि ज्योतिः प्रका-
शकं अतएवोत्तमं उत्कृष्टं विश्वजित् विश्वस्य सर्वस्य जेतुं धनजित् धनस्य च जेतुं बृहत् प्रभू-
तं उच्यते एवंगुणविशिष्टमिति सर्वैरभिधीयते । अपिच विश्वभ्राट् विश्वस्य प्रकाशयिता भ्राजः
भ्राजमानः महि महान् सूर्यः दृशे दर्शनाय उरु विस्तीर्णं सहः तमसोभिभवितुं अच्युतं व्यु-
त्तिरहितं अविनाशं ओजः तेजोत्पन्नं बलं पृथे विस्तारयति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

विभ्राजं ज्योतिषां स्वर्गच्छोरोचनं दिवः ।
येनेमा विश्वा भुवं नान्या भूता विश्वकर्मणा विश्वदेव्यावता ॥ ४ ॥ २८ ॥

विभ्राजन् । ज्योतिषा । स्वः । अगच्छः । रोचनम् । दिवः ।
येन । इमा । विश्वा । भुवनानि । आऽभूता । विश्वकर्मणा ।
विश्वदेव्यावता ॥ ४ ॥ २८ ॥

हे सूर्यं ज्योतिषा तेजसा स्वः सर्वं जगत् विभ्राजन् विभ्राजयन् दिवः संवन्धि रोचवं अगच्छः प्रामोः विश्वकर्मणा सर्वव्यापारहेतुना विश्वदेव्यावता विश्वेषां देवानां हितोयागा-
दिर्विश्वदेव्यः तद्वता येन सौरेण तेजसा इमानि परिदृश्यमानानि विश्वा सर्वाणि भुवनान्युद-
कानि भौमानि आभूता घर्मकाले आभूतानि भवन्ति यद्वा सर्वाणि भूतजातानि आभूता
आसमन्ताद्भूतानि पोषितानि भवन्ति तेन ज्योतिषेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

त्वंत्यमिति चतुर्क्तं विंशं सूक्तं भृगुपुत्रस्येदस्यापि गायत्रं ऐन्द्रं । अनुक्रान्तं च—त्वंत्यमि-
दोभार्गवोगायत्रमिति । गतोविनियोगः ।

तत्राद्या—

त्वंत्यमिदतो रथमिन्द्रप्रावः सुतावतः । अश्रृणोः सोमिनो हवम् ॥ १ ॥

त्वम् । त्यम् । इदतः । रथम् । इन्द्रं । प्र । आवः । सुतवतः ।

अश्रृणोः । सोमिनः । हवम् ॥ १ ॥

हे इन्द्र सुतावतः सुतेनाभिपुतेन सोमेन युक्तस्य इदतः इदस्य सुपांसुलुगिति वसस्तस्य
एतत्संज्ञस्य ऋषेः त्वं तं प्रसिद्धं रथं प्रावः प्रारक्षः सोमिनः सोमयुक्तस्य मम हवमाह्वानं अश्रृ-
णोः शृणु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

त्वं मृत्वस्य दोधतः शिरोर्वत्त्वचोभरः । अगच्छः सोमिनो गृहम् ॥ २ ॥

त्वम् । मृत्वस्य । दोधतः । शिरः । अर्व । त्वचः । भरः ।

अगच्छः । सोमिनः । गृहम् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं मृत्वस्य यज्ञस्य दोधतः कंसमानस्य देवेभ्यः पलायमानस्य शिरः प्रवर्ग्यत्वं
पं त्वचः त्वगुपलक्षितत्वं शरीरात् अवभरः अवपुत्यपृथक्कृत्य हववानसि देवेभ्यो निष्क्रान्तस्य
पुरुषाकारस्य धन्विनः यज्ञस्य शिरः इन्द्रो वन्निरूपेण व्याघातद्वारा पुरा चिच्छेद तदभिप्राये-
णेदमुक्तं । श्रूयते हि—वत्स्येन्द्रो वन्निरूपेण धनुर्ग्यामच्छिन्नद्रुतस्य त्वेव धनुर्ग्यामिः शिरश्च त्विषे
समवर्ग्यो भवदिति । सत्त्वं सोमिनः सोमववो मम गृहं अगच्छः आगच्छ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वंत्यमिन्द्रमर्त्यमास्त्रबुधायवेन्यम् । मुहुःश्रधामनस्यवे ॥ ३ ॥

त्वम् । त्यम् । इन्द्र । मर्त्यम् । आस्त्रबुधाय । वेन्यम् ।

मुहुः । श्रधाः । मनस्यवे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं तं मर्त्यं मनुष्यं वेन्यं वेनस्य पुत्रं पृथुं आस्त्रबुधाय अस्त्रबुधोनाम कश्चि-
त्तस्य पुत्राय मनस्यवे मननोयं स्तोत्रं इच्छते मुहुः शश्वत् श्रधाः अहिंसोः वशमनय
इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

त्वंत्यमिन्द्रसूर्यपश्चासन्तं पुरस्कृधि । देवानांचित्तिरोवशम् ॥ ४ ॥ २९ ॥

त्वम् । त्यम् । इन्द्र । सूर्यम् । पश्चा । सन्तम् । पुरः । कृधि ।

देवानाम् । चित् । तिरः । वशम् ॥ ४ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र त्वं त्यं सूर्यं अस्तसमये पश्चा पश्चात् सन्तं भवन्तं पुरः परेद्युः उदयकाले पुर-
स्तात् कृधि करोषि । लकारव्यत्ययः । कीदृशं देवानां चित् देवानामपि तिरः तिरोहितं तैरपि
कृतइति दुर्विज्ञातं वशं कान्तं ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

आयाहीति चतुर्कचमेकविंशं सूक्तं आंगिरसस्य संवत्स्याय उषोदेवताकं चतस्रोपि
विंशतिकाद्विपदाविराजः । तथाचानुक्रान्तं—आयाहि संवत्उपस्यं द्वैपदमिति । मथमे छ-
न्दोमे वैश्वदेवसूक्तात्पूर्वं इदं सूक्तं । सूत्रितं च—आयाहिवनसेमानुक्तं बभुरेकइति द्विपदासू-
क्तानीति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितं—आयाहिवनसासहेति
नवसमाग्रा ।

तत्राद्या—

आयाहिवनसासहगावःसचन्तवर्तनिन्दूधमिः ॥ १ ॥

आ । या॒हि । वन॑सा । सु॒ह । गावः । स॒च॒न्त । वर्त॑निम् ।

यत् । ऊ॒र्ध॒क्ष॒भिः ॥ १ ॥

हेउषः वनसा वननीयेन तेजसा धनेन सार्धं आयाहि आगच्छ गावः उपसोवाहनभू-
ताः वर्तनिं रथं सचन्त सेवन्ते अतः तेन रथेनायाहीत्यर्थः । यत् यागावः ऊर्धभिः उपल-
क्षिताः प्रभूताः पीनाइत्यर्थः तागावइति संबंधः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒या॒हि॒व॒स्व्या॒धि॒या॒मं॒हि॒ष्ठो॒जा॒र॒ध॒न्म॒स्वः॒सु॒दानु॑भिः ॥ २ ॥

आ । या॒हि । व॒स्व्या । धि॒या । मं॒हि॒ष्ठः । जा॒र॒ध॒त॒श्म॒स्वः । सु॒दानु॑क्षभिः ॥ २ ॥

हे उषः वस्व्या प्रशस्तया धिया अनुग्रहबुद्ध्या कर्मणा स्तुत्यावा सार्धमायाहि आगच्छ
सचोपकालः सुदानुभिः शोभनदानैः दातृभिः पुरुषैः मंहिष्ठो धनानां दातृत्वमः अतएव जार-
यन्मस्वः समापययज्ञश्च भवति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

पि॒तृ॒भृ॒तो॒न॒त॒न्तु॒मि॒त्सु॒दान॑व॒प्रति॑द॒ध्मो॒य॒जाम॑सि ॥ ३ ॥

पि॒तृ॒भृ॒तः । न । त॒न्तु॒म् । इ॒त् । सु॒दान॑वः । प्रति॑ ।

द॒ध्मः । य॒जाम॑सि ॥ ३ ॥

पितृभृतो न अन्नस्य भर्तारइव सुदानवः शोभनदानावर्यं तन्तुमित् तन्तुं विस्तीर्णमेव प्रति-
दध्मः उपसं प्रति उपायनरूपेण धारयामः तेनच यज्ञेन ताम्रुपसं यजामसि ॥ ३ ॥

दशमेहनि पावरनुवाके उपस्ये क्रतौ उपोभदेभिस्त्रित्यस्याः स्थाने उपाअपस्वसुरि-
त्येषा । सन्नितंच—उपाअपस्वसुस्तमइति पच्छोद्विपदां विरुपस्यइति ।

सैषा चतुर्थी—

उ॒पा॒अ॒प॒स्व॒सु॒स्त॒मः॒सं॒वर्त॑यति॒वर्त॑निं॒सु॒जा॒त॒ता ॥ ४ ॥ ३० ॥

उ॒पाः । अ॒प । स्व॒सुः । त॒मः । स॒म् । वर्त॑यति । वर्त॑निम् ।

सु॒जा॒त॒ता ॥ ४ ॥ ३० ॥

इयं उपाः स्वसुः भगिन्याः रात्रेः संबन्धि तमः अंधकारं अपसंवर्तयति आत्मीयेन तेजसाप-
गमयति सुजातता सुजातत्वं आत्मनः सुमजातत्वं च वर्तनिरर्थं प्रापयति ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

आवेति पृच्छं द्वविंशं सूक्तं आंगिरसस्य ध्रुवस्यार्धं आनुष्टुभं अभिषिक्तस्य राज्ञः
स्तुतिरूपोर्धोदेवता । तथाचानुक्तान्तं-आत्वापद्भ्रुवोराज्ञःस्तुतिस्वानुष्टुभं त्विति । राज्ञोयुद्धाय
सन्नहने अनेन सूक्तेनाग्निमंवरणं पुरोधसा कर्तव्यं । सूत्रित्तच-आत्वाहार्पमन्तरेधीति पश्चा-
दथस्यावस्थापेति ।

तत्र प्रथमा-

आत्वाहार्पमन्तरेधिध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ।

विशस्त्वासर्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ १ ॥

आ । त्वा । अहार्पम् । अन्तः । एधि । ध्रुवः । तिष्ठ । अर्विऽचाचलिः ।

विशः । त्वा । सर्वाः । वाञ्छन्तु । मा । त्वत् । राष्ट्रम् ।

आधि । भ्रशत् ॥ १ ॥

हेराजन् त्वा त्वां आहार्पं अस्मद्राष्ट्रस्य स्वामित्वेनानैषं सत्वं अन्तः अस्मास्तु मध्ये एधि
स्वामी भव ध्रुवः नित्यः सन् अविचाचलिः अतिशयेन चलनरहितस्य सन् तिष्ठ राष्ट्रमधितिष्ठ
सर्वाभ्यविशः प्रजाः त्वां वाञ्छन्तु अयमेवास्माकं राजास्त्विति कामयन्तु । वाञ्छिच्छायां । त्वत्
त्वत्तः सकाशात् राष्ट्रं राज्यं माधिभ्रशत् माभ्रश्यतु मावियुक्तं भवतु प्रशुभंशुअधःपतने ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

इहैवैधिमापंच्योष्ठाःपर्वतइवाविचाचलिः ।

इन्द्रइवेहध्रुवस्तिष्ठेह्राष्ट्रमुधारय ॥ २ ॥

इह । एव । एधि । मा । अप । च्योष्ठाः । पर्वतःइव ।

अर्विऽचाचलिः । इन्द्रःइव । इह । ध्रुवः । तिष्ठ । इह । राष्ट्रम् ।

ऊँ इति । धारय ॥ २ ॥

हेराजन् इहास्मिन् एव राज्ये एधि स्वामित्वेन सर्वदा वर्तमानोभव मापच्योषाः अपच्यु-
तोमाभूः मापगमः पर्वतइव यथा पर्वतोनैश्चल्येनावतिष्ठते एवं अविचाचलिः चलनरहितोभव
इन्द्रइव यथा स्वर्गे इन्द्रः एवमिह लोके त्वं ध्रुवस्तिष्ठ स्थिरोभव राष्ट्रम् राष्ट्रं च इह लोके धार-
य स्वेस्वे कर्मण्यवस्थापय ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इममिन्द्रोअदीधरत्तुवंध्रुवेणहविषा ।

तस्मैसोमोअधिब्रवत्तस्माउब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥

इमम् । इन्द्रः । अदीधरत् । ध्रुवम् । ध्रुवेण । हविषा । तस्मै ।

सोमः । अधि । ब्रवत् । तस्मै । ॐ इति । ब्रह्मणः । पतिः ॥ ३ ॥

इममभिषिक्तं ध्रुवेण स्थिरेण हविषा तर्प्यमाणइन्द्रः ध्रुवं स्थिरं अदीधरत् धारयतु सो-
मश्च तस्मै राक्षे अधिब्रवत् अधिब्रवीतु मदीयोपमिति पक्षपातवचनं करोतु तस्माउ तस्माएव
ब्रह्मणस्पतिः मन्त्रस्य पालकोदेवश्चाधिब्रवीतु ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

ध्रुवाद्यौध्रुवापृथिवीध्रुवासःपर्वताइमे ।

ध्रुवविश्वमिदंजगद्भ्रुवोराजाविशामयम् ॥ ४ ॥

ध्रुवा । द्यौः । ध्रुवा । पृथिवी । ध्रुवासः । पर्वताः । इमे । ध्रुवम् ।

विश्वम् । इदम् । जगत् । ध्रुवः । राजा । विशाम् । अयम् ॥ ४ ॥

द्यौः ध्रुवा स्थिरा भवति पृथिवीच ध्रुवा स्थिरा भवति इमे दृश्यमानाः पर्वतामहीधराश्च
ध्रुवासः स्थिराः इदं विश्वं सर्वं जगत् ध्रुवं स्थिरं भवति एवमेवायं विशां यजानां राजा स्वामी
सन् ध्रुवः स्थिरोभवतु ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

ध्रुवतेराजावरुणोध्रुवदेवोवृहस्पतिः ।

ध्रुवंतुइन्द्रश्चाग्निश्चराष्ट्रंधारयतांध्रुवम् ॥ ५ ॥

ध्रुवम् । ते । राजा । वरुणः । ध्रुवम् । देवः । बृहस्पतिः । ध्रुवम् ।
ते । इन्द्रः । च । अग्निः । च । राष्ट्रम् । धारयताम् । ध्रुवम् ॥ ५ ॥

हेराजन् ते तव राष्ट्रं राजा राजमानोवरुणोऽध्रुवं स्थिरं धारयतु देवोदानादिगुणयुक्तो बृ-
हस्पतिः ध्रुवं धारयतु इन्द्रश्चाग्निश्चोभावपि ते तव राष्ट्रं ध्रुवं स्थिरं धारयतां इन्द्रायोरुभयोर-
पेक्षया ध्रुवशब्दस्य द्विःप्रयोगः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

ध्रुवं ध्रुवेण हविषा भिसोमं मृशामसि ।

अथोत इन्द्रः केवलीं विशो बलिहृतं स्करत् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवम् । ध्रुवेण । हविषा । अग्नि । सोमम् । मृशामसि । अथो इति ।
ते । इन्द्रः । केवलीः । विशः । बलिहृतः । करत् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

ध्रुवेण स्थिरेण हविषा पुरोडाशादिनायुक्तं ध्रुवं स्थिरं सोमं अग्निमृशामसि अग्निमृशामः
देवतामभिलक्ष्य यागार्थं वयसृत्विजः संस्पृशामः अथो अथानन्तरमेव इन्द्रो विशः प्रजाः ते
तवैव केवलीः असाधारणाः सतीः बलिहृतः करस्य प्रदावीः करत् करोतु ॥ ६ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकविंशोऽवर्गः ॥ ३१ ॥

अग्नीवर्तेनेति पंचर्चं त्रयोविंशं सूक्तं आंगिरसस्य अग्नीवर्तात्पत्न्यस्यार्थं आनुष्टुभं पूर्वव-
द्वाजस्तुतिर्देवता । तथा चानुक्रान्तं—अग्नीवर्तेन पंचाग्नीवर्त इति । पुरोहित इदं सूक्तं राजानं यु-
द्धाय छवसन्नाहं वाचयतीति । सन्त्यतेहि—अथैनं सारयमाणमुपारुह्याग्नीवर्तं वाचयतीति ।

तत्र प्रथमा—

अग्नीवर्तेन हविषा पेनेन्द्रोऽभिवाहते ।

तेनास्मान् ब्रह्मणस्पते भिराष्ट्राय वर्तय ॥ १ ॥

अग्निवर्तेन । हविषा । पेने । इन्द्रः । अग्निवर्तते । तेन ।

अस्मान् । ब्रह्मणः । पते । अग्नि । राष्ट्रायः । वर्तय ॥ १ ॥

अभीवर्तेन अभिगच्छत्यनेनेत्यभीवर्तः करणे घञ् थायादिस्वरणोत्तरपदान्तोदात्तत्वं
उपसर्गस्य घञ्पमनुष्ये बहुलमिति दीर्घः ईदृशेन येन हविषा साधनेनेन्द्रः अभिववृत्ते सर्वम-
भिजगाम तेन हविषा इष्टवतोस्मान्हेमल्लणस्पतेराष्ट्राय राज्यं प्राप्तुं अभिवर्तय अभिगमय ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अ॒भि॒वृ॒त्य॑स॒प॒त्नान्॑भि॒यानो॑अ॒रा॒तयः॑ ।

अ॒भि॒पृ॒त॒न्यन्त॑ति॒ष्ठ॒भि॒यो॒न॑इ॒र॒स्यति॑ ॥ २ ॥

अ॒भि॒वृ॒त्य॑ । स॒प॒त्नान् । अ॒भि॒ । याः । नः । अ॒रा॒तयः॑ ।

अ॒भि॒ । पृ॒त॒न्यन्त॑म् । ति॒ष्ठ॒ । अ॒भि॒ । यः । नः । इ॒र॒स्यति॑ ॥ २ ॥

हेराजन् सपत्नान् शत्रून् अभिवृत्य अभितोगमयित्वा नोस्माकं या अरातयः अदा-
नशीलाः प्रजाः सन्ति ता अपि अभितिष्ठ अभिभव पृतन्यन्तं पृतनाः सेना आत्मानमिच्छ-
न्तं युयुष्टुं च अभितिष्ठ पृतनाशब्दात्कषचि कल्प्यन्वरपृतनस्येत्यन्तलोपः यश्च नेस्मिन्पदिर-
स्यति ईर्ष्यति इरस्यिष्यायां कङ्ठादिः तमप्यधितिष्ठ यद्वा प्रकृदोबल्लणस्पतिरेवात्रापि संबो-
ध्यः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अ॒भि॒त्वा॒दिवः॑स॒वि॒ताभि॑सोमो॒अवी॑वृ॒तत् ।

अ॒भि॒त्वा॒वि॒श्वान्॑भू॒तान्य॑भी॒वर्तो॑यथासं॒सि ॥ ३ ॥

अ॒भि॒ । त्वा॒ । दे॒वः । स॒वि॒ता । अ॒भि॒ । सोमः॑ । अ॒वी॑वृ॒तत् । अ॒भि॒ ।

त्वा॒ । वि॒श्वान् । भू॒तानि॑ । अ॒भि॒वृ॒र्तः । यथा॑ । अ॒सं॒सि ॥ ३ ॥

हेराजन् देवोदानादिगुणयुक्तः सविता त्वा त्वां अश्ववीवृतव अभिवर्तयन्तु अभिगम-
यन्तु राष्ट्रसोमश्चाभिवर्तयन्तु विश्वा विश्वानि सर्वाण्यपि भूतानि पृथिव्यादीनि त्वां अभिवर्त-
यन्तु यथा येन प्रकारेण त्वं अभीवर्तौससि अभितः सर्वत्र वर्तमानोभवसि अस्तेच्छान्दसः
शत्रोन्मुगभायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

येनेन्द्रोहविपांकृत्यसंवद्युद्युत्तमः ।

इदंतदंकिदेवाअसपत्नःकिलाभुवम् ॥ ४ ॥

येन । इन्द्रः । हविपा । कृत्वी । अभवत् । द्युम्नी । उत्तमः । इदम् ।

तत् । अकि । देवाः । असपत्नः । किल । अभुवम् ॥ ४ ॥

येन हविपा अस्माभिर्दत्तेन माघनिन्द्रः कृत्वी वृषवधादेः कर्मणः कर्ता अभवत् द्युम्नी
द्युम्नं द्योततेर्यशोवा अन्वा तद्वान् अतएव उत्तमः उत्कृष्टतमश्चाभवत् तदिदं हविः हेदेवा अ-
कि अकारि यद्वा अहमकार्यं अतएवाहमसपत्नः किलाभुवं शत्रुरहितोऽप्यभवं खलु ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

असपत्नःसपत्नहाभिराष्ट्रोविपासहिः ।

यथाहमेपांभूतानांविराजागिजनस्यच ॥ ५ ॥ ३२ ॥

असपत्नः । सपत्नहा । अभिराष्ट्रः । विस्सहिः । यथा । अहम् ।

एवाम् । भूतानाम् । विराजानि । जनस्य । च ॥ ५ ॥ ३२ ॥

सपत्नहा सपत्नानां शत्रूणां हन्ता अतएवासपत्नः शत्रुरहितोऽहमभुवं अभिराष्ट्रः अभि-
गतराष्ट्रः प्राप्तराज्यः सन् विपासहिः शत्रूणां विशेषेणाभिभविताचाभुवं यथा येन प्रकरेणाहं
एषां दृश्यमानानां सर्वेषां भूतानां प्राणिनां जनस्यच सेवकस्यामात्यादेश्च विराजानि यथा ई-
श्वरोभवानि तथा सपत्नहा विपासहिश्चाभूवमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्वात्रिंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवदति चतुर्कञ्चं चतुर्विंशं सूक्तं गायत्रं अर्बुदस्य सर्पपैः पुत्रऊर्ध्वग्रावानाम ऋषिः सोमा-
भिपवार्थाग्रावाणोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—प्रवक्ष्यतुष्कमूर्ध्वग्रावार्बुदियाण्योस्तौत्र गायत्रमिति ।
ग्रावस्तोत्रे एतसूक्तं । सूत्रिवञ्च—आवक्रंजसे प्रवोग्रावाणइति सूक्तयोरिति । यद्वा इदमेकमेव-
सूक्तं ग्रावस्तोत्रे । सूत्र्यतेहि—प्रवोग्रावाणइत्येकज्जं सर्पणमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्रवा०ग्रावाणःसवितादेवःसुवतुधर्मणा ।

धूर्पुयुज्यध्वंसुनुत ॥ १ ॥

प्र । वः । ग्रा॒वा॒णः । स॒वि॒ता । दे॒वः । सु॒व॒तु ।

ध॒र्म॒णा । धूः३सु । यु॒ज्य॒ध्व॒म् । सु॒नु॒त ॥ १ ॥

हेग्रावाणः सोमाभिपवार्थाः पापाणाः वीयुष्मान् सवितापेरकोदेवः धर्मणआत्मीयेन धारणेन कर्मणा प्रसुवतु अभिपवार्थं पेरयतु पूपेरणेवीडादिकः ययंच धूर्पुं अभिपवस्थानेषु पाप्यादिमहादिक्षु युज्यध्वं युक्ताभवत् अनन्तरं सुनुत अभिपुणव सोमं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

ग्रावा०णोअपंदुच्छुनामपसेधतदुर्मतिम् । उ॒त्ताःकर्त॑नभेप॒जम् ॥ २ ॥

ग्रा॒वा॒णः । अ॒पं । दु॒च्छु॒नां॑म् । अ॒पं । से॒ध॒त॒ । दुः३म॒ति॒म् ।

उ॒त्ताः । क॒र्त॑न॒ । भे॒प॒ज॒म् ॥ २ ॥

हेग्रावाणः दुच्छुनां दुःस्वकारिणीं शत्रुभूतां प्रजां अपसेधत अस्मत्तोषममयत । पिधुगत्यां तथा दुर्मतिं दुष्टाभिसंधिच अपसेधत भेषजं सुखं अस्माकं यथा भवति तथा उत्तागाः कर्तव्यं कुरुत करोतेच्छान्दसोविकरणस्य लुकं तप्तनप्तनधनाश्चेति तनयादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ग्रावा०णउपरिष्वामहीयन्तेसजोपसः । वृ॒ष्णे॒दध॑तोवृ॒ष्ण्य॑म् ॥ ३ ॥

ग्रा॒वा॒णः । उ॒परि॑षु । आ । म॒हो॒य॒न्ते॑ । स॒जो॒प॒सः ।

वृ॒ष्णे॑ । द॒ध॑तः । वृ॒ष्ण्य॑म् ॥ ३ ॥

ग्रावाणोदिक्ष्ववस्थिताः पापाणाः सजोपसः सह धीयमाणाः संगताः सन्तोया उपरेषु उपरोनामाभिपवाय चतुर्णां ग्रावाणां मध्ये स्थापितोविस्तृतः पापाणः प्रदेशापेक्षं यहुवचनं उपरस्य मान्तेषु महीयन्ते प्रकाशन्ते आकारः पूरणः । किंकुर्वन्तः वृष्णे वपित्रे सोमाय वृष्ण्यं धीर्यं दधतः प्रयच्छन्तः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्राचाणसवितानुर्वोदेवःसुवतुधर्मणा ।

यजमानायसुन्वते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

प्राचाणः । सविता । नु । वः । देवः । सुवतु । धर्मणा ।

यजमानाय । सुन्वते ॥ ४ ॥ ३३ ॥

देवोदानादिगुणयुक्तः सविता हेमावाणोवोयुष्मान् धर्मणा आत्मीयेन धारणेन नु सिपे
सुवतु अभिपवे प्रेरयतु किमर्थं सुन्वते सोमाभिपवं कुर्वते यजमानाय यजमानार्थं तस्य याग-
निष्पत्तये इत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

प्रसूनवइति चतुर्धैर्व पञ्चाविंशं सूक्तं ऋभुपुत्रः सूनुनाम ऋषिः द्विवीपा गायत्री शिष्टा-
स्तिस्रोनुष्टुभः आयाऋभुदेवया शिष्टाअग्नेयः । तथाचानुक्तान्वम्—प्रसूनवः सूनुनामवभासे-
यमानुष्टुभं द्वितीया गायत्र्याचारंवीति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रसूनवऋभूणांबृहज्वन्तवृजना ।

क्षामायेविश्वधांसोअश्वेनुंनमातरम् ॥ १ ॥

प्र । सूनुवः । ऋभूणाम् । बृहत् । न्वन्तु । वृजना । क्षाम ।

ये । विश्वधांसः । अश्वेन् । धेनुम् । न । मातरम् ॥ १ ॥

सूनवःएतत्संज्ञा ऋभूणां ऋभुर्विन्वावाजइतित्रयाणामपि प्रथमेन व्यपदेशः तेषां पुत्राः बृहत्
प्रभूतं वृजना संग्रामनमितत् वृजन् संग्रामं प्रनवन्त नवतिर्गविकर्णा प्रगच्छन्ति प्रकर्षेणगच्छन्ति
प्रकृष्टगमनेन जयोलक्ष्यते,तत्र शत्रून्जयन्तीत्यर्थः । सूनुनाम ऋषिः आत्मानमेव परोक्षेण निरदिशत्
एकस्मिन्पि पूजार्थं बहुवचनं ये ऋभवः विश्वधांसः विश्वस्य धारकाः क्षाम भूमिं अश्वन्
व्यामुवन् अशूव्यासौ व्यत्ययेन आ धेनुंन धेनुः प्रीणयित्री मौः नापिव तेषामृभूणामित्यन्वयः

यद्वा सूर्यरश्मयोऽप्यभवउच्यन्ते ये उरुभासमानाः सूर्यरश्मयः विश्वधायसः विश्वं सर्वं रसं धय-
न्तः पिबन्तः यद्वा वृष्ट्यादिप्रदानेन सर्वस्य धारकाः एवं भूताः सन्तः क्षाम भूमिं अश्रन् अर्भुजत
तदीयं सर्वं रसं अपिबन् । तत्र दृष्टान्तः—मातरं जननीं धेनुं पयस्विनीं गां यथा दत्तः पिबति
तथा ये ऋभवोऽश्रन्ति तेषामृभूणामित्यन्वयः ॥ १ ॥

अग्निप्रणयने प्रदेवमिति तृचेनुवक्तव्यः । सूत्रितंच—मेपितोऽग्निप्रणयनीयाः प्रतिपद्यते प्र-
देवदेव्याधिपेति तिस्र इति ।

तृचे आद्या सूक्ते द्वितीया—

प्रदेवदेव्याधिया भरता जातवेदसम् । हव्या नो वक्षदानुपक् ॥ २ ॥

प्र । देवम् । देव्या । धिया । भरत । जातवेदसम् ।

हव्या । नः । वक्षत् । आनुपक् ॥ २ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः देवं दानादिगुणयुक्तं जातवेदसं जातानां वेदितारं जातप्रज्ञं जातधनं
वा इममग्निं प्रभरत प्रकर्षेण हरत यद्वा प्राचं नयत केन साधनेनेति तदाह—देव्या दीप्तया
धिया प्रज्ञया कर्मणा वा यद्वा एषा सहयोगे तृतीया देव्याधिया युक्तं किंप्रयोजनमिति चेत्
नोऽस्माकं हव्या हव्यानि हवींषि आनुपक् आनुपूर्व्यादनुक्रमेण वक्षत् अयमग्निः वहेत् देवान्
प्रापयेत् वहेल्लेदि सिद्धहुतामिति सिप् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अयमुप्यप्रदेवयुर्होता यज्ञायनीयते ।

रथोनयोरभीष्टतो घृणीवाश्चेतत्स्मना ॥ ३ ॥

अयम् । ऊँ इति । स्यः । प्र । देवयुः । होता । यज्ञाय । नीयते ।

रथः । न । योः । अभिष्टतः । घृणिष्वान् । चेतत् । स्मना ॥ ३ ॥

अयम् अयमेव स्यः सोमिः यो देवयुः देवान्यष्टमिच्छन् भवति देवशब्दात्कपचि नष्टद-
स्यपुत्रस्येतीत्यदीर्घयोः प्रतिषेधः अयमेव होता देवानामाहूता अयमेव यज्ञाय यागार्थं प्रणी-
यते आहवनीयदेशं प्रकर्षेण नीयते अपिच रथोरहणशीलः सूर्यः रथवान्वा छादसोमरथो-

यस्य लोपः सपथा घृणीवान् दीप्तिमान् तद्गद्गोः योः मिश्रयिता हविषां देवैः संगमयिता
यौतेरन्येभ्योपि दृश्यन्तइति विच् अभोवृतः कृत्विग्यजमानैर्वैष्टितः वृणोतेः कर्मणि अन्येषा-
मपीति पूर्वपदस्यदीर्घः गतिरन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । एवंभूतोऽग्निः त्मना आत्मना स्वयमेव
चेतति सम्प्रकृदेवान्यष्टुं जानाति मन्त्रेष्वङ्ग्यादेरात्मनइति आकारलोपः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अयमग्निरुरुप्यत्यमृतादिवज्जन्मनः ।

सहसश्चित्सर्हीयान्देवोजीवातवेकृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयम् । अग्निः । उरुप्यति । अमृतात्इद्व । जन्मनः । सहसः ।
चित् । सर्हीयान् । देवः । जीवातवे । कृतः ॥ ४ ॥ ३४ ॥

अयमग्निः अमृतादमरणात् देवादेवनिमित्तात् भयादिव जन्मनः जायमानान्मनुष्यनिमि-
ताद्भयादपि उरुप्यति तस्माद्रक्षति । उरुप्यतीरक्षाकर्मेति यास्कः । भाववाचिनोऽमृतशब्दस्य न-
आयहुवीहौ मज्जोऽजरमग्निमृष्टताइत्युत्तरपदाद्युदात्तः श्रीयार्थानामित्यपादानसंज्ञा । अपिचायं
देवः सहसश्चित् सहइति बलनाम तस्मादुत्तरस्य मत्वर्थीयस्य बहुलं छन्दसीति लुक् चिच्छ-
ब्दोप्यर्थे सहस्वलोबलवतोपि सहीयान् बलवन्तरः सहस्विशब्दादीमसुनि विन्मतोरिति विनो-
लुक् डेरिति डेलोपः एवंभूतोदेवः जीवातवे जीवनहेतवे यागाय कृतः ब्रह्मणा सृष्टः ॥ ५ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुर्लिंगशोवर्गः ॥ ३४ ॥

पतंगमिति तृचं पङ्क्तिं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य पतंगस्यार्थं आद्या जगती तत्त्रिष्टुभौ मा-
याभेदस्य प्रतिपाद्यत्वात् तद्देवत्यमिदं सूक्तं । अनुक्रान्तं च—पतंगं तृचं पतंगः प्राजापत्योमायाभेदं
जगत्पादोति । प्रवर्गमिष्टवे आद्येकचौ । सूचितं च—पतंगमकमसुरस्यमाययायोनः सन्त्यइति ।

तत्र प्रथमा—

पुतङ्गमक्तमसुरस्यमाययात्तदापश्यन्तिमनसाविपुश्चितः ।

समुद्रेअन्तःकवयोविचंसतेमरीचीनांपदामिच्छन्तिबुधसः ॥ १ ॥

प॒त॒ङ्गम् । अ॒क्तम् । अ॒सुर॒स्थ । मा॒यया॑ । हु॒दा । प॒श्य॒न्ति ।
मन॑सा । वि॒पः॒श्चितः॑ । स॒मु॒द्रे । अ॒न्तरि॑ति । क॒वयः॑ । वि ।
च॒क्ष॒ते । म॒री॒चीना॑म् । प॒दम् । इ॒च्छ॒न्ति । वे॒धसः॑ ॥ १ ॥

असुरस्यासनकुशलस्य सर्वोपाधिविहीनस्य परब्रह्मणः संबन्धिन्या मायया त्रिगुणात्मिकया अकं व्यकं अभिव्यक्तं यद्वा मायेति प्रज्ञानाम प्रज्ञया संबद्धं सर्वज्ञं पतंगं पतति गच्छतीति पतंगः सूर्यः तं विपश्चितः विद्वांसः हृदा हृत्स्थेन तात्स्थ्यात्ताच्छब्दं हृदि निरुद्धेन मनसा पश्यन्ति जानन्ति कवयः क्रान्तदर्शिनः ते समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्भ्रमयदति समुद्रं सूर्यमंडलं तस्मिन्नन्तर्मध्ये विचक्षते विपश्यन्ति मंडलान्तर्वर्तिनं हिरण्मयं पुरुषमपि जानन्तीत्यर्थः । ये एवं वेधसोविधातारः उक्तप्रकारेण सूर्योपासनस्य कर्तारः ते मरीचीनां रक्षीनां पदं स्थानं सूर्यमंडलं इच्छन्ति अभिलषन्ति तदुपासनया प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । यद्वा मायया अकं जीवत्स्वर्णाभिव्यक्तमात्मानं विपश्चितोवेदान्ताभिज्ञाः हृत्स्थेन अन्तर्मुखेन मनसा पतंगं पतति व्याप्नोतीति पतंगः परमात्मा तं पश्यन्ति उपाधिपरित्यागेन जीवात्मनः परमात्मना वादात्म्यं साक्षात्कुर्वन्तीत्यर्थः । अपिच ते कवयः क्रान्तदर्शिनोवेदान्ताभिज्ञाः समुद्रे समुद्रवन्त्यस्माद्भ्रूतानीति समुद्रः परमात्मा तस्मिन्नुपिष्ठानभूतेन्तर्मध्ये सर्वं दृश्यजातं अध्वस्तत्वेन विचक्षते विपश्यन्तीति अतोऽदृश्यतिरिक्तस्य सर्वस्य मिथ्यात्वात् वेधसः विधातारस्ते मरीचीनां वृत्तिज्ञानानां पदमधिष्ठानभूतं सच्चिदसुखात्मकं यत्परब्रह्म तदेवेच्छन्ति तद्भावप्राप्तिमेव कामयन्ते ॥ १ ॥

वाग्देवत्ये पशौ पतंगोवाचमिति पुरोडाशस्यानुवाक्या । सञ्चितं च—यद्वापवदंत्यविचेदनानि पतंगोवाचं मनसा विभवीति ।

तैषा द्वितीया—

प॒त॒ङ्गोवा॑चं॒मन॑साविमर्ति॒तांग॑न्धर्वो॒वद॒द्गर्भे॑ अ॒न्तः ।
तां॒द्योत॑मानां॒स्व॒र्यम॑नी॒पामृ॑तस्य॒पदे॑ क॒वयो॑ नि॒पान्ति॑ ॥ २ ॥

प॒त॒ङ्गः । वा॒चम् । म॒न॑सा । वि॒ज॒ति॑ । ता॒म् । ग॒न्ध॒र्वः । अ॒ब्र॒ह्म॒न् ।
ग॒र्भे । अ॒न्तरि॑ति । ता॒म् । द्यो॒त॒माना॑म् । स्व॒र्यम् । म॒नी॒षाम् ।
क॒तस्य॑ । प॒दे । क॒वयः॑ । नि । पा॒न्ति॑ ॥ २ ॥

पतंगः सूर्यः वाचं त्रयीरूपां मनसा पक्षया विभर्ति धारयति । श्रुमतेहि-कग्निः पूर्वाह्णे
दिविदेवईयते यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः । सामवेदेनास्तमये महोयते वेदैरशून्यस्तिभिरेति सूर्य
इति । तामेव वाचं गर्भे शरीरस्य मध्ये वर्तमानो गंधर्वः गाः शब्दान् धारयतीति गंधर्वः प्राण-
वायुः अन्तर्मध्ये अवदत्त वदति मेरयति । गारुतरत्नसि चरन्मद्गं जनयति स्वरं इति स्मरणात् ।
द्योतमानां सूर्यं स्वर्गमयिषीं स्वर्गाय हितां वा मनीषां मनसईशिवीं तां त्रयीरूपां वाचं ऋतस्य
यत्तस्य सत्यभूतस्य सूर्यस्य वा पदे स्थाने कवयोमेधाविनऋषयः निषान्ति अध्यापनेन
नितरां रक्षन्ति यद्वा पतंगः सर्वोपाधिभूत्यो व्याप्तः परमात्मा समृष्ट्यादौ वाचं मनसा विभ-
र्ति कानि कानि स्रष्टव्यानीति पर्यालोचनेन मनसा सकलार्थप्रतिपादकं वेदं पराष्ट्रवानि
त्यर्थः । स्मर्यतेहि-येदशब्देऽयमवादी निर्ममे समहेऽवरइति । गर्भे हिरण्यमये ब्रह्मणि अन्वर्ध्वं
मानोर्गंधर्वो हिरण्यगर्भः तां वाचमवदत्त प्रथममुच्चारितवान् द्योतयानत्वादिगुणविशिष्टां तां
वाचं कवयः क्रान्तदर्शिनोदेवाः ऋतस्य सत्यस्य ब्रह्मणः पदे स्थाने निषान्ति निश्चरं रक्षन्ति ॥२॥

पञ्चमैभिष्टवे अपश्यंगोपामित्येषा ! सूत्रितं—अपश्यंगोपामनिपद्यमानं स्रक्तेद्रप्तस्येति ।

सैषा तृतीया—

अपश्यंगोपामनिपद्यमानमाचपराचपथिभिश्चरन्तम् ।

ससुधीचीःसविपूचीर्वसान्आवरीवर्तिभुवनेष्वन्तः ॥ ३ ॥ ३५ ॥

अपश्यम् । गोपाम् । अनिपद्यमानम् । आ । च । परा ।

च । पथिभिः । चरन्तम् । सः । सुधीचीः । सः । विपूचीः ।

वसानः । आ । वरीवर्ति । भुवनेषु । अन्तरिति ॥ ३ ॥ ३५ ॥

व्याख्यातेयमस्यवामीयस्रक्ते । गोपां गोपायितारमादित्यं अपश्यं अज्ञासिषं एषहि सर्वा
णि भूतजातानि उदयास्तमयादिकर्मणा गोपायति । कीदृशं अनिपद्यमानं उच्चैर्यतयंतं नसुसौ
कदाचिन्वीचैः पद्यते पथिभिः राकाशमार्गैः पूर्वाह्णे आचरन् अस्यानभिषदस्य गच्छन्तं सायंस-
मये पराचरन्तं पराङ्मुखं गच्छन्तं प्रकारद्वयसमुच्चयार्थो चशब्दौ । ससूर्यः सुधीचीः सहचंचतोः
विपूचीः विविधं पृथक्पृथक् अंचतोः स्वत्वव्यापारायगच्छन्तोः प्राच्याद्याः महादिशः सधीच्यः
विपूच्यः कोणदिशः वसानः स्वभासा आच्छादयन् प्रकाशयन् भुवनेषु लोकेष्वन्तर्मध्ये आ-

वरीवर्ति पुनःपुनः उद्यन्स्ते गच्छन् आवर्तते यद्वा गोषां शरीरस्यगोषायितारं अनिपद्यमानं
अविनाशिनं अविपन्नं आचपराच अभिमुखेनच पराङ्मुखेनच पथिभिः नाडीलक्षणैः मार्गैश्च-
रन्ते शरीरे वर्तमानं प्राणं अपश्यं अहमदर्शय ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे पञ्चविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

त्यमूष्विति वृत्तं सप्तविंशं सूक्तं ताक्ष्यपुत्रस्य अरिष्टनेमेरार्षं त्रैष्टुभं ताक्ष्यदेवताकं । त
थाचानुक्रान्तं—त्यमूष्वरिष्टनेमिस्ताक्ष्यस्ताक्ष्यमिति । अहर्गणेषु द्वितीयादिष्वहस्तु निष्केवल्य-
सूक्तानां पुरस्तादिदं सूक्तं शंसनीयं । सूत्रितंच—त्यमूषुवाजिनंदेवजूतमिति ताक्ष्यमग्नेनिष्केव
ल्पसूक्तानामिति । विषुवतितु निष्केवल्यसूक्तानामेव एव तत्सूक्तं । सूत्र्यतेहि—त्यमूष्विवतीहता
क्ष्यमन्ततद्वति । महाव्रतेपि निष्केवल्ये एतत् । तथैव पंचमारण्यके सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा—

त्यमूषुवाजिनंदेवजूतंसहावानंतरुतारंरथानाम् ।

अरिष्टनेमिपृतनाजमाशुस्वस्तप्रेताक्ष्यमिहाहुवेम ॥ १ ॥

त्यम् । ऊँ इति । सु । वाजिनम् । देवज्यूतम् । सहस्वानम् ।

तरुतारम् । रथानाम् । अरिष्टनेमिम् । पृतनाजम् । आशुम् ।

स्वस्तये । ताक्ष्यम् । इह । हुवेम् ॥ १ ॥

त्यमु तं प्रसिद्धमेव ताक्ष्यं वृक्षपुत्रं सुपर्णं वृक्षाद्यन् गर्गादिः स्वस्तये क्षेमाय इहास्मि-
न्कर्मणि हुवेम भृशमाहुयेमहि बहुलं छन्दसीति ह्वयतेः संप्रसारणं लिङ्चाशिष्यद् यद्वा मा-
र्थनायां लिङि व्यत्ययेन शः कीदृशं वाजिनं बलवन्तं अचवन्तंवा देवजूतं देवैः सोमाहरणा-
य प्रेरितं जुदति गत्यर्थः सोमोधातुः अस्मात्कर्मणिनिष्ठा वृतीयाकर्मणीति पूर्वपदमलुतिस्वर-
त्वं । यद्वा देवैः प्रीयमाणं तर्प्यमाणं । तदाहयास्कः—जूतिगांतः प्रीतिर्वा देवजूतं देवगतं देव-
प्रीतं वेति । सहावानं सहस्वन्तं बलवन्तं अभिभवन्वन्तं वा अतएव रथानां अन्यदीयानां त-
रुतारं संग्रामेजेतारं यद्वा रंहणुशीत्याहमे लोकारथाः तान् सोमाहरणसमये शीघ्रं तरीतारं ।

भूयतेहि—‘एहीमान् लोकान् सद्यस्तरतीवि’ । नखेस्तृचि ग्रसितस्कन्धितेत्यादौ उद्भागमोनिपा-
त्यते । अरिष्टनेमिं अहिंसितरथं पद्मा नेमिर्नमनशीलमायुधं अहिंसितायुधं अथवा उपचा-
राजनके जन्यशब्दः अरिष्टनेमेर्मम जनकं पृतनाजं पृतनानां शत्रुसेनानां प्राजितारं प्रगम-
पितारं जेतारं वा अजगतिक्षेपणयोः अस्मात्किप् वलादावार्धधातुके विकल्पइष्यते इतिवचना-
त् । धीभावाभावः जयतेर्वाहप्रत्ययः आद्युं शीघ्रमाभिनं ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

इन्द्रस्येवरात्रिमाजोहुवानाः स्वस्तये नावमिवारुहेम ।

उर्वी न पृथ्वी वहुले गर्भीरिमावामेतौ मा परेतौ रिपाम ॥ २ ॥

इन्द्रस्य इव । रात्रिम् । आऽजो हुवानाः । स्वस्तये । नावम इव ।

आ । रुहेम् । उर्वी इति । न । पृथ्वी इति । बहुले इति । गर्भीरि

इति । मा । वाम् । आऽदृतौ । मा । पराऽदृतौ । रिपाम् ॥ २ ॥

इन्द्रस्येव तादृश्यस्य रात्रिदानं आजोहुवानाः पुनःपुनः आह्वयन्तोऽयं स्वस्तये अविना-
शाय नावमिव नौर्यथा दुरवगाहं समुद्रं वारयति तथा दुःस्वस्य वारपिर्भी तां आरुहेम आरु-
वा भूपास्म रुहेराशीर्लिङ्गि लिङ्ग्याशिष्यह् हेउर्वी उर्वी विस्तीर्णे हेपृथ्वी पृथिवी प्रथिवे
प्रख्याते हेवहुले अनेते गर्भीरे गांभीरोषिते इन्द्रस्यो हेद्यावापृथिव्यौ नशब्दः संप्रत्यर्थे संप्रति
वांपुवयोः संबन्धि एतौ तादृश्यस्यागमे परेतौ परागमने च वयं मारिपाम हिंसितामाभूम । आह-
परायामुत्तरस्येणोभावेक्तिन् तादौ वनितीति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सद्यश्चिद्यः शर्वसा पञ्च कृष्टीः सूर्य इव ज्योतिषा पस्ततान ।

सहस्रसाः शतसा अस्परं हिर्नस्मा वरन्ते युवति न शर्याम् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

सद्यः । चित् । यः । शर्वसा । पञ्च । कृष्टीः । सूर्यः इव ।

ज्योतिषा । अपः । ततान । सहस्रसाः । शतसाः । अस्य ।

रं हिः । न । स्म । वरन्ते । युवतिम् । न । शर्याम् ॥ ३ ॥ ३६ ॥

यश्चिद् योपि ताक्ष्यः सद्यः शीघ्रं शवसा आत्मीयेन बलेन अपउदकानि अमृतलक्ष-
णानि ततान् विस्तारितवान् सूर्यइव यथा सूर्यः सर्वस्य घेरकआदित्यः ज्योतिषा आत्मी-
येन तेजसा वर्षर्तावपोविस्तारयति तद्वत् रुष्टयोमनुष्याः पंचरुष्टीः पंचविधान् रुष्टीन् मनु-
ष्यान् प्रति निषादपंचमांश्चत्वारोवर्णानित्यर्थः । अस्य ताक्ष्यस्य रंहिर्गतिः सहस्रसाः सहस्र-
संख्यस्य धनस्य दात्री संभक्तीवा भवति तथा शतसाः शतस्य च दात्री संभक्ती वा भवति ।
समतेः सनोतेर्वा जनसनखनेति विद् विद्वनोरनुनासिकस्येति आत्वं नस्म नखलु ईदृशीं ता-
क्ष्यस्य ते गतिं वरते केच न वारयन्ति । तत्र दृष्टान्तः—शर्षा शरकांडमयीं इषुं धनुषोमुक्तां युव-
तिं लक्ष्येण मिश्रीभवन्तीमिव सा यथा दुर्निवारा तथैषा कैश्चिदपि वारयितुमशक्येत्यर्थः ।
अत्र निरुक्तं—सद्योपियः शवसा बलेन तनोत्यपः सूर्यइव ज्योतिषा पंचमनुष्यजातानि सह-
स्रसानिनी शतसानिन्यस्य सा गतिर्नस्मैनां वारयन्ति प्रयुवतीमिव शरमयीमिषुमिति ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्षिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

उत्तिष्ठतेति वृचमष्टाविंशं सूक्तं ऐदं आद्या अनुष्टुप् शिष्टे त्रिष्टुभौ उशीनरपुत्रः शिविर्ना-
मराजा प्रथमायाः ऋषिः काशीनामधिपतिः प्रतर्दनेनाम द्वितीयायाः रोहिदश्वपुत्रो वसुमना-
नाम तृतीयायाः । तथा चानुक्रान्तं—उत्तिष्ठतैर्ऋचाः शिविरौशीनरः काशिराजः प्रतर्दनेरौहिद-
श्वो वसुमना आद्यानुष्टुबिति । दधिघर्म्ये आद्या वक्तव्या । सूचितं च—होतवदस्वेत्युक्तउत्ति-
ष्ठतावपश्यतेत्याहुति ।

सेषा प्रथमा—

उत्तिष्ठतावपश्यतेन्द्रस्य भागमृत्त्विर्यम् ।

यदि श्रातो जुहोतं न यद्य श्रातो मम त्तनं ॥ १ ॥

उत् । तिष्ठत । अव । पश्यत । इन्द्रस्य । भागम् । मृत्त्विर्यम् ।

यदि । श्रातः । जुहोतं । यदि । अश्रातः । मम त्तनं ॥ १ ॥

हेकस्त्रिजः उत्तिष्ठत आसमंताद्भ्रमुत्तिष्ठत नोपविशत ऊर्ध्वकर्मत्वादात्मनेपदाभावः उ-
त्थाय कृत्वमं कृतौ वसंतादिकास्ते भवं इन्द्रस्य भागं भजनमयं दधिघर्मं पच्यमानं अवपश्यत
निरीक्षध्वं कतुशब्दावभवार्थं छन्दसि घस् सितिचेति पदसंज्ञायां भसंज्ञायावाधात् ओर्गुणाभावः
भजेः कर्मणि घञन्तोभागाशब्दः कर्पात्वतश्चान्नोदात्तत्वं यदि सभ्रागः भ्रातः एकः तर्हि जु-
होतव इन्द्रार्थं अग्नौ जुहुन तमनमनयथाश्चेति तस्य तनयादेशः भीहीश्च्यदिना पिति प्रत्यया-
त्पूर्वस्योदात्तत्वं यदि अभ्रातः अपक्वः तर्हि ममत्तन माघत यद्वा स्तुतिभिर्मादयत अत्र तेनैव
सूत्रेण तनयादेशः ॥ १ ॥

तस्यैव दधिघर्मस्य भ्रातं हविरित्येवानुवाक्या । सूत्रितं च—भ्रातं हविरितिपुनः भ्रातं ह-
विरित्यन्वाहेति ।

सैषा द्वितीया—

भ्रातं हविरोऽधिन्द्रप्रयाहि जुगामसूरोऽध्वनो विमध्यम् ।
परित्वा सते निधिभिः सखायः कुलपानघ्राजपतिं चरन्तम् ॥ २ ॥

भ्रातम् । हविः । ओ इति । सु । इन्द्र । प्र । याहि । जुगाम ।
सूरः । अध्वनः । विमध्यम् । परि । त्वा । आसते । निधिभिः ।
सखायः । कुलपानः । न । घ्राजपतिम् । चरन्तम् ॥ २ ॥

हे इन्द्र हविर्दधिघर्मोऽर्घ्यं तदीयं भ्रातं एकं श्रीजपाके इत्यस्यात् निधामां अपस्पृधेथामि-
त्यादौ भ्राभावो निपात्यते ओ आत् सुसुप्तु प्रमाहि प्रकर्षणं शीघ्रं आगच्छ सूरः सूर्यः अध्वनः
गन्तव्यस्य मार्गस्य विमध्यं विकलमध्यं ईषद्वं मध्यभागं जगाम गतवान् तव यागार्थं मध्या-
ह्नो जात इत्यर्थः सखायः समानव्यानास्त्रिजश्च निधिभिः निहितैः अग्निपासादितैः सौम्यैः
सार्धं त्वा त्वां पर्यासते पर्युपासते । तत्र दृष्टान्तः—कुलपानं कुलस्य वंशस्य रक्षकाः पुत्रा यथा
माजपतिं वाजागन्तव्यागृहाः तेषां पतिं चरन्तं गच्छन्तं उपासते तथेत्यर्थः । भजमती अस्मा-
त्कर्मणि घञ् अजिन्नव्योश्चेति कुलनिषेधः कर्पात्वतश्चान्नोदात्तत्वे पर्यावैश्वर्यमिति
पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं ॥ २ ॥

तस्यैव दधिघर्मस्य आतमन्यइत्येषा याज्या । सून्यतेहि—आतमन्यऊधनि आतमभावि-
ति यजतीति ।

सैषा तृतीया—

आतमन्यऊधनिआतमग्नौसुआतमन्येतदृतनवीयः ।

माध्यन्दिनस्यसर्वनस्यदध्नःपिवेन्द्रवज्जिन्पुरुकज्जुपाणः ॥ ३ ॥ ३ ७ ॥

आतम् । मन्ये । ऊधनि । आतम् । अग्नौ । सुआतम् । मन्ये ।

तत् । ऋतम् । नवीयः । माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । दध्नः ।

पिव । इन्द्र । वज्जिन् । पुरुकृत् । जुपाणः ॥ ३ ॥ ३ ७ ॥

ऊधनि गोरूयसि एतत् दधिघर्माख्यं हविः पयोरूपेण आतं पक्वं इति मन्ये जाने पुन-
श्च दुग्धं पयोभायपि आतं पक्वं इदानीं दध्यवस्थमप्यग्नौ पच्यते अतः सुआतं सुपक्वं इति
मन्ये जाने अतएतद्धविः ऋतं सत्यभूतं नवीयः नवतरं प्रत्यगतरं भवति हेवज्जिन् वज्रवन् हे-
पुरुकृत् बहुकर्मकृत् इन्द्र जुपाणः प्रीयमाणस्त्वं माध्यन्दिनस्य माध्यन्दिने भवस्य सवनस्य सो-
मस्य संबन्धिनोदध्नः कर्मणि पथी दधिघर्माख्यं हविः पिव ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्पाष्टमे सप्तविंशोवर्गः ॥ ३ ७ ॥

प्रससाहिपइति तृचं एकोनविंशं सूक्तं इन्द्रपुत्रस्य जयस्पायं वैदुभमैन्द्रं । तथाचानुक्रा-
न्तं—प्रससाहिपेजपदेन्द्रइति । गतः सूक्तविनियोगः । दर्शे इन्द्रस्य हविषः प्रससाहिपइत्येषा
याज्या । सूत्रितंच—प्रससाहिपेपुरुहूतशत्रून् महाइन्द्रोपओजसेति । एकादशिनदेन्द्रपशौ पुरो-
डाशस्येयमेव याज्या । सूत्रितंच—प्रससाहिपेपुरुहूतशत्रून् स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतरिति । देवसु-
पां हविषि इन्द्रस्येयमेवानुवाक्या । सूत्रितंच—प्रससाहिपेपुरुहूतशत्रून् भुवस्त्वमिन्द्रब्रह्मणाम-
हानिति ।

सैषा प्रथमा—

प्रससाहिपेपुरुहूतशत्रूञ्ज्येष्ठस्तेशुष्मइहरातिरस्तु ।

इन्द्राभरदक्षिणेनावसूनिपति सिन्धूनामसिरेवतीनाम् ॥ १ ॥

प्र । स॒स॒हि॒षे । पु॒रु॒हू॒त । श॒त्रू॒न् । ज्येष्ठः । ते । शु॒ष्मः ।
इ॒ह । रा॒तिः । अ॒स्तु । इ॒न्द्र । आ । ऋ॒ । दक्षि॒णेन । व॒सू॒नि ।
प॒तिः । सि॒न्धू॒नाम् । अ॒सि । रे॒वती॒नाम् ॥ १ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र शत्रून् वैरिणः प्रससाहिषे प्रकर्षेणाभिभवसि ते तव शुष्मः शो-
पर्कं वलं ज्येष्ठः प्रशस्यवर्णं वृद्धवर्णं वा भवति इहास्मिन् कर्मणि रातिः तव दानं अस्तु ध-
स्मार्थं भवतु तदर्थं हेइन्द्र दक्षिणेन हस्तेन वसूनि धनानि आभराहर आनय त्वं रेवतीनां
रयिमतीनां बहुधनानां सिन्धूनां स्पन्दनशीलानां नदीनां पतिरसि स्वामीभवसि रयिशब्दा-
न्मनुषि रयेर्मतौ बहुलमिति संप्रसारणं छन्दसीरः इति मनुषोषत्वं रेशब्दाच्चेति तस्योदा-
त्तत्वम् ॥ १ ॥

धेनुधस्य हविषः मृगोनेत्येषा माज्या । स्रविंश्च—विनइन्द्रमृधोजहि मृगोनेभीमः कुच-
रोगिरिष्ठाइति ।

तैषा द्वितीया—

मृ॒गो॒न॒भी॒मःकु॒च॒रो॒गि॒रि॒ष्ठाःप॒रा॒व॒त॒आज॑गन्थापरस्थाः ।
सू॒क्तं॑संशाय॒प॒वि॒र्मिन्द्र॑निर्ममंविशत्रून्ताह्विषिमृधोनुदत्स ॥ २ ॥

मृ॒गः । न । भी॒मः । कु॒च॒रः । गि॒रि॒स्थाः । प॒रा॒व॒तः । आ ।
ज॒ग॒न्थ॒ । प॒र॒स्थाः । सू॒क्तम् । स॒म॒शाय॑ । प॒वि॒र्म । इ॒न्द्र ।
नि॒र्म॒म् । वि । श॒त्रू॒न् । ता॒ह्वि । वि । मृ॒धः । नु॒द॒त्स ॥ २ ॥

कुचरः कुसितचरणः गिरिष्ठाः पर्वतनिवासी मृगोने सिंहइव हेइन्द्र त्वं भीमः अपंक्तरो-
ति सत्त्वं परस्थाः परावतः अतिशयेन दूरात् घुलोकात् आजगन्थ आगच्छ । गमेच्छान्दसे लिटि
कादिनिपमप्राप्तस्येष्टः उपदेशेत्त्वदिति प्रतिषेधः । आगत्यच सूक्तं सरणशीलं निर्ममं विद्वं प-
विं यज्जं संशाय सम्यक् तीक्ष्णीकृत्य शत्रून् अस्मदीयाश्च वैरिणः हेइन्द्र तेन वज्रेण विता-
ह्वि विशेषेण ताह्वय विनाशयेत्यर्थः । तदआघाते अस्मात्तोष्टि पयन्ताद्वृषमेव । तथा मृधः
संश्रामोधुक्तान् युयुत्सून् अन्यान्पि विनुदत्स विशेषेण विरस्कुरु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

इन्द्रं क्षत्रमभिवा ममोजोजायथा वृषभचर्पणीनाम् ।

अपानुदोजनंममित्रयन्तंमुहं देवेभ्यो अरुणो रुरलोकम् ॥ ३ ॥ ३८ ॥

इन्द्रं । क्षत्रम् । अभि । वामम् । ओजः । अजायथाः । वृषभ ।

चर्पणीनाम् । अप । अनुदः । जनम् । मित्रयन्तम् ।

उरुम् । देवेभ्यः । अरुणोत् । ॐ इति । लोकम् ॥ ३ ॥ ३८ ॥

हे इन्द्र क्षत्रं क्षतान्नायकं वामं वननीयं ओजोबलमभिलक्ष्य अजायथाः उत्पन्नोसि हे वृषभ कामानां वर्धितः चर्पणोनां मनुष्याणां अस्माकं नामन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वं अभिवापनं मित्रः शत्रुः सद्वाचरतं जनं अपानुदः अपागमयः देवेभ्यश्च उरुं विरतीर्णं लोके स्वर्गाख्यं अरुणोः अकार्षीः उशब्दः समुच्चये ॥ ३ ॥

॥ इत्यमरस्याष्टमेट्रिंशोवर्गः ॥ ३८ ॥

प्रथमइति वृत्तं त्रिंशं सूक्तं वैश्वदेवं त्रैष्टुभं वासिष्ठः प्रथमसंज्ञकपिः प्रथमायाः । भारद्वाजः समथारूपकपिः द्वितीयायाः । सूर्यपूत्रोषर्मकपिः तृतीयायाः । तथा चानुक्रान्तं—प्रथमैकचाः मथोवासिष्ठः समथोभारद्वाजोषर्मः सौमेवैश्वदेवमिति । मवर्ग्येभिष्टपवतत्सूक्तं । सूत्रितंच—गणानांत्वापथश्चयस्येति ।

तत्र प्रथमा—

प्रथंश्चयस्येत्प्रथंश्चुनामानुष्टुभस्य हविषो हविर्यत् ।

धातुर्द्युतानात्सवितुश्चविष्णोरथन्तरमाजंभारवसिष्ठः ॥ १ ॥

प्रथः । च । यस्य । सः प्रथः । च । नाम । आनुष्टुभस्य ।

हविषः । हविः । यत् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।

विष्णोः । रथमश्तरम् । आ । जभार । वसिष्ठः ॥ १ ॥

यस्य वसिष्ठस्य प्रथोनाम पुत्रः यस्य भरद्वाजस्य सप्तथोनामपुत्रः तयोर्मध्ये वसिष्ठः
आनुष्टुभस्य अनुष्टुप् छंदसा युक्तस्य हविषोघर्माख्यस्य यद्धविः हविष्ठापादकं रथंतरं रथरं
हस्ताधनं साम तदर्थंतरं धातुर्धातुसंज्ञादेवात् धुतानात् द्योतमानात् सवितुश्च विष्णोश्च आज-
भाराजहाराहतवान् । ह्यहोर्भइति भत्वं रथशब्दोपपदात्तरतेः संज्ञार्या भववृजोति खब् अरु-
क्षिपदजन्तस्तेति मुमागमः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अविन्दन्ते अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहायत् ।
धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोर्भरद्वाजो बृहदाचके अग्नेः ॥ २ ॥
अविन्दन् । ते । अतिहितम् । यत् । आसीत् । यज्ञस्य । धाम ।
परमम् । गुहा । यत् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।
विष्णोः । भरद्वाजः । बृहत् । आ । चके । अग्नेः ॥ २ ॥

ते धात्रादयः तत् अविन्दन् अलभन्त बृहत्सामाख्यं घर्पस्य हविषः संस्कारकं अति
हितं निरोहितमासीत् यच्च बृहत्सामयज्ञस्य ज्योतिष्ठोमादेः परममुच्छ्रितं धाम धारकं शरीरभूतं
वा गुहा गुहापामस्मदादिविषये निहितमासीत् । तत्ते धात्रादयः अलभन्त तेभ्योऽग्नेश्च सकाशात्
बृहत्साम भरद्वाजऋषिः आचके आभिमुख्येन कृतवान् आहवयानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

ते विन्दन्मनसा दीध्याना यजुष्कर्म प्रथमं देवयानम् ।
धातुर्द्युतानात्सवितुश्च विष्णोरासूर्यादभरन्धर्ममेते ॥ ३ ॥ ३१ ॥
ते । अविन्दन् । मनसा । दीध्यानाः । यजुः । स्कन्धम् ।
प्रथमम् । देवयानम् । धातुः । द्युतानात् । सवितुः । च ।
विष्णोः । आ । सूर्यात् । अभरन् । धर्मम् । एते ॥ ३ ॥ ३१ ॥

ते धात्रादयः दीध्यानादीध्यामानाः सन्तः मनसा बुद्ध्या अविन्दन् अलभन्त किंत्
यजुः यागसाधनं स्कन्धं स्कंदनीयमासेचनीयं प्रवृज्यनसाधनं प्रथमं मुख्यं देवयानं देवानां

प्राप्तिसाधनं घर्म एवं धात्रादिभिः प्रथममुपलब्धं तं घर्मं घातुः द्योतमानात्सवितुः विष्णोः
सूर्याच्च एते ऋत्विजः आभरन् आहरन् आनीतवन्तइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनचत्वारिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

बृहस्पतिरिति तृचं एकविंशं सूक्तं बृहस्पतिदेवत्यं वैष्टुभं बृहस्पतिपुत्रस्तपुर्मूर्धानामक्र-
पिः । तथाचानुक्रान्तं—बृहस्पतिस्तपुर्मूर्धाबार्हस्पत्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

बृहस्पतिर्नयतु दुर्गहातिरः पुनर्नेषत् अक्षशसाय मन्म ।

क्षिपदशस्तिमपदुर्मतिहन्त्रथाकरद्यजमानाय शंयोः ॥ १ ॥

‘बृहस्पतिः । नयतु । दुः६गहा । तिरः । पुनः । नेषत् । अक्षशसाय ।
मन्म । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुः६मृतिम् । हन् । अर्थ ।
क्रत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ १ ॥

बृहस्पतिः बृहतां देवानां पतिः पालयिता तद्वहतोः करपत्योश्चोरदेवतयोः सुदू तन्नेपक्षे-
ति सुडागमः तलोपश्च उभेवनस्पत्यादिषु इति पूर्वोत्तरपदपोषणपत्यकृतिस्वरत्वं । दुर्गहा दुर्ग-
मनानाहन्ता सदेवः विरोधतु तिरस्कर्तव्यानि पाषाणि अपसारयतु अघशंसाय अस्माकम-
नर्थमाशंसमानाय पुरुषाय मन्म मन्यतेर्दीप्तिकर्मणोमन्मदीममायुषं पुनः नेषत् नयतु नयतेर्लेङ्य-
डागमः सिद्धहुलमिति सिप् । अपिच अशस्ति अयशस्विनं शत्रुं क्षिपतु अस्मत्तः प्रेरयतु दुर्मतिं
दुर्बुद्धिं च अपहन् अपहंतु अथानंतरं शंरोगाणां शमन्योः शमानां यावनेच करत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नराशंसो नो वतु प्रयाजेशन्नो अस्त्वनुयाजो हवेषु ।

क्षिपदशस्तिमपदुर्मतिहन्त्रथाकरद्यजमानाय शंयोः ॥ २ ॥

नराशंसः । नुः । अस्तु । प्रयाजे । शम् । नुः । अस्तु ।

अनुद्याजः । हवेषु । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुः६मृतिम् ।

हन् । अर्थ । क्रत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ २ ॥

पंचसु प्रयाजेषु द्वितीयः प्रयाजोनराशंसदेववाकः तस्मिन्प्रयाजे देवताभूतोनराशंसः
नरैः शंसनीयोभिः नोस्मानवतु रक्षतु हवेषु आह्वानेषु सत्सु अनुयाजः त्रयोनुयाजाः द्वितीयो-
नुयाजोनराशंसः तस्यानुयाजस्यदेवताभूतोनराशंसोभिश्च नोस्माकं शंसुत्वकरोस्तु बृहस्पति-
श्च अशस्ति क्षिपत् इत्यादि पूर्ववत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

तपुर्मूर्धातपतुरक्षसोयेब्रह्मद्विपुःशरवेहन्तवाउ ।

क्षिपदशस्तिमपदुर्मनिहन्त्रार्थाकरधर्जमानायशंयोः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुःइमूर्धा । तपतु । रक्षसः । ये । ब्रह्मद्विपुः । शरवे । हन्तवै ।

ऊँ इति । क्षिपत् । अशस्तिम् । अप । दुःइमतिम् । हन् ।

अर्थ । कुरत् । यजमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥ ४० ॥

तपुर्मूर्धा तापकशिरस्कोबृहस्पतिः रक्षसोये ब्रह्मद्विपोनास्तण्वेद्यारोराक्षसाः तान् राक्षसा-
न् तपतु तापयतु दहत्वित्यर्थः । किमर्थं शरवे शरं हिंसकं रक्षसामधिपतिं हन्तवै हन्तुं अनु-
चरान्पूर्वं नाशयतु पश्चादेनमपि नाशयत्वित्यर्थः । शूर्द्धितायामित्यस्मात् शृष्ट्वलिहीत्यादिना
उपतपयः निदिपतुवृत्तेराद्युदात्तत्वं क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानावाच्चतुर्थी हन्ते-
स्तुमर्थे सेतेनिति तवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदिति आद्यन्तयोर्पुंगपदुदात्तत्वं उशब्दः पूरकः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४० ॥

अपश्यमिति त्वं द्वात्रिंशं सूक्तं त्रेष्टुभं प्रजापतिपुत्रः प्रजावान् नामऋषिः ऋचः ऋमेण
यजमानपत्नीहोतृणामाशिषः प्रतिपादिकाः अतस्त्वद्देवताकाः । तथाचानुक्तान्तं—अपश्यं प्रजावान्
प्रजापत्योन्वृचं यजमानपत्नीहोत्राशिषइति । प्रवर्ग्येष्टिष्टवत्सूक्तं । सूच्यतेहि—अपश्यंत्येत्येद-
स्यापयायजमानमीक्षते द्वितीयया पर्वी तृतीययात्वानमिति ।

तत्र प्रथमा—

अपश्यन्त्वाग्नमनसाचेकितान्तपसोजातंतपसोविमूतम् ।

इहप्रजामिहरयिराणःप्रजायस्वप्रजयापुत्रकाम ॥ १ ॥

अपश्यम् । त्वा । मनसा । चेर्कितानम् । तपसः । जातम् ।
तपसः । विद्भूतम् । इह । प्रजाम् । इह । रयिम् । रराणः ।
प्र । जायस्व । प्रजया । पुत्रहकाम् ॥ १ ॥

हेयजमान त्वा त्वा मनसा बुद्ध्या अपश्यं अदर्शं कीदृशं चेकितानं कर्माणि भृशं जान-
न्तं तपसः दीक्षारूपाद्वताज्जातं पुनरुत्पन्नं यद्वा जन्मान्तरानुष्ठितात्सुकृतादुत्पन्नं तपसः अनुष्ठी-
यमानाद्यज्ञाद्धेतोः विभूतं व्याप्तं सर्वत्र प्रख्यातं हेपुत्रकाम पुत्रान् कामयमान सत्त्वं इहास्मिँल्लो-
के प्रजां पुत्रपौत्रादिरूपां रराणः रमयन् रयिं धनं इहास्मिँल्लोके रमयन् प्रजया प्रजननेन प्र-
जायस्व पुत्रादिरूपेणोत्पद्यस्व प्रजाउत्पादयेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अपश्यन्त्वामनसादीर्घ्यानांस्वार्यांतनूक्तव्येनाधमानाम् ।
उपमामुच्चायुवतिर्वभूयाःप्रजायस्वप्रजयापुत्रकामे ॥ २ ॥
अपश्यम् । त्वा । मनसा । दीर्घ्यानाम् । स्वार्याम् । तनू इति ।
क्तव्ये । नाधमानाम् । उप । माम् । उच्चा । युवतिः ।
वभूयाः । प्र । जायस्व । प्रजया । पुत्रहकामे ॥ २ ॥

हेपति दीर्घ्यानां दीप्यमानां स्वार्यां आत्मीयायां तनू तन्वां शरीरे क्तव्ये ऋतुकाले भवं
गर्भधारणरूपं कर्म ऋत्विधं तस्मिन्निमित्तभूते नाधमानां भर्तुरुपगमनं याचमानां त्वा त्वा मन-
सा अपश्यं अद्राक्षं हेपुत्रकामे पुत्रान् कामयमाने मामुप मत्समीपं प्राप्य सा त्वं उच्चा उच्चैः भृ-
शं युवतिः तरुणी वभूयाः भूयाः छन्दस्युभययेति आशीर्लिङः सार्वधातुकत्वात् शप् तस्य
छान्दसः श्लुः अलिट्यपि व्यत्ययेन भवतेरइत्यन्यासस्त्वात् युवतिर्भूत्वाच प्रजया प्रजननेन
प्रजायस्व पुत्रान् प्रसूयन् जनीमादुभावे शमनि ज्ञाननोर्जेति जादेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अहंगर्ममदधामोपधीष्वहंविश्वेषुभुवनेष्वन्तः ।
अहंप्रजाअजनयंपृथिव्यामहंजनिभ्योअपरीपुपुत्रान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ १ ॥

अहम् । गर्भम् । अद्धाम् । ओषधीषु । अहम् । विश्वेषु ।
भुवनेषु । अन्तरिति । अहम् । प्रज्ञाः । अजनयम् । पृथिव्याम् ।
अहम् । जनिभ्यः । अपरीपु । पुत्रान् ॥ ३ ॥ ४१ ॥

अहं होता ओषधीषु शाल्यादिषु फलार्थं गर्भमदधां धारयामि विश्वेषु सर्वेषु अन्येष्व-
पि भुवनेषु भूतजातेष्वन्तर्मध्ये अहमेव गर्भं धारयामि तथा पृथिव्यां भूम्यां मजाः सर्वान्म-
नुष्यान् अहमजनयं जनयामि जनिभ्यः जायाभ्यः अपरीपु अन्वास्वपि स्त्रीषु पुत्रानहमजनयं
जनयामि मत्ताभ्येन यागेन सर्वस्योत्पत्तेः अहं सर्वजनहेतुर्भवामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकचत्वारिंशोऽवर्गः ॥ ४१ ॥

विष्णुरिति तृचं त्रयस्त्रिंशं सूक्तं आनुष्टुभं गर्भाणां त्वष्टानाम ऋषिः प्रजापतिपुत्रोविष्णु-
र्वा लिंगोक्ताविष्णुत्वद्वयप्रजापतिसिनीवालीसरस्वत्यश्विनइति देवताः । तथाचानुक्तान्तं—विष्णु-
स्त्वष्टा गर्भकर्ता विष्णुर्वा प्राजापत्योगर्भार्थोऽल्लिंगोक्तदेवत्वानुष्टुभमिति । लैंगिकोऽपि नियोगः ।

तत्र प्रथमा—

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टां रूपाणि पिशतु ।
आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ १ ॥

विष्णुः । योनिम् । कल्पयतु । त्वष्टां । रूपाणि । पिशतु । आ ।
सिञ्चतु । प्रजापतिः । धाता । गर्भम् । दधातु । ते ॥ १ ॥

विष्णुः व्यापकोदेवः योनिं गर्भाधानस्थानं कल्पयतु करोतु त्वष्टातनुकर्ता एतत्संज्ञकोदे-
वश्च रूपाणि निरूपकाणि स्त्रीत्वपुंस्त्वाभिव्यञ्जकानि चिह्नानि पिशतु अवयवीकरोतु पिशञ्-
ययवे मुचादित्वानुम् एवं प्रकृतायां योन्यां प्रजापतिः सेतुर्आसिञ्चतु निर्पिञ्चतु विस्तृतवित्यर्थः
धाता धारकोदेवः हेजाये ते तव गर्भं गर्भरूपेण परिणतं तदेतः दधातु सचैव धारयतु गर्भपा-
तापमत्तवामाभूवन्नित्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

गर्भ॑धेहि॒सिनी॑वालि॒गर्भ॑धेहिस॒स्वति॑ ।

गर्भ॑तेअ॒श्विनौ॑दे॒वावा॑ध॒त्तापु॑ष्कर॒सजा ॥ २ ॥

गर्भ॑म् । धे॒हि । सि॒नी॒वा॒लि । गर्भ॑म् । धे॒हि । स॒स्वति॑ । गर्भ॑म् ।

ते । अ॒श्विनौ॑ । दे॒वौ । आ । ध॒त्ताम् । पु॒ष्कर॑स॒जा ॥ २ ॥

हेसिनीवालि एतस्मिन्ने देवि गर्भं धेहि निषिकं गर्भं धारय हेसरस्वति त्वं च निषिकं गर्भं धारय हे जाये पुष्करसजा पुष्करमालिनौ स्वर्णकमलाभरणावश्विनौ देवौ ते तव गर्भं आधत्तां प्रक्षिपतां कुरुतामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

हिर॑ण्ययीअ॒रणी॑यंनि॒र्मन्थ॑तोअ॒श्विनौ॑ ।

त॑तेगर्भ॑ह॒वाम॑हे॒दश॑मेमा॒सिसू॑त॒वे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिर॑ण्ययी इति । अ॒रणी॑ इति । यम् । नि॒र्मन्थ॑तः । अ॒श्विनौ॑ ।

तम् । ते । गर्भ॑म् । ह॒वाम॑हे । द॒शमे॑ । मा॒सि । सू॒त॒वे ॥ ३ ॥ ४२ ॥

हिरण्ययी हिरण्यमयी अरणी यं गर्भमुद्दिश्य अश्विनावश्विनौ देवौ निर्मथतः निर्मथितवन्तौ हे जाये ते तुभ्यं त्वदर्थं तं गर्भं हवामहे आह्वयामहे दशमे मासि सूतवे प्रसोतुं पदनित्यादिना मासशब्दस्य मासभावः सूतेस्तुमर्थेसेसेनेति तवेनप्रत्ययः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे द्विचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४२ ॥

महीति वृत्तं चतुस्त्रिंशं सूक्तं वरुणपुत्रस्य सत्यधृतेरार्षं गायत्रमादित्यदेवताकं । तथाचानुक्रान्तं—महिसात्यधृतिवारुणिरादित्यं स्वस्त्ययनं गायत्रं वा इति । धनस्त्रिंशपा प्रवसन्तं शिष्यं आचार्येनेन सूक्तेनाभिगन्त्रयते । सून्यतेहि—महित्रीणामित्यनुमन्त्रयेदमितिसूटस्य नकुलश्चिद्रूपं भरतीतिविज्ञापयति ।

तत्र प्रथमा—

महि॒त्री॒णाम॒वो॒स्तु॒द्यु॒क्षं॒मि॒त्र॒स्यार्॒य॒म्णः । दुरा॒ध॒र्ष॒वरु॑णस्य ॥ १ ॥

महि॑ । त्री॒णाम् । अवः॑ । अ॒स्तु । द्यु॒क्षम् । मि॒त्रस्य॑ ।

अ॒र्य॒म्णः । दुः॒ऽआ॒ध॒र्ष॒म् । वरु॑णस्य ॥ १ ॥

त्रीणां त्रयाणां मित्रस्यार्थम्णोवरुणस्यच द्युक्षं दीप्तं अतएव दुराधर्षं अन्यैर्धर्षितुं वा-
धितुमशक्यं महि महद्वोरक्षणमस्माकमस्तु त्रीणामित्यपि छंदसि दृश्यतइति वचनात् त्रया-
देशाभावः नामन्यतरस्यामिति नामउदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

न॒हिते॒पां॒ममा॒च॒न॒ना॒ध्वं॒सु॒वार॒णे॒षु । ई॒शै॒रि॒पु॒र॒घ॒शंसः॑ ॥ २ ॥

न॒हि । ते॒पांम् । अ॒मा । च॒न । न । अध्वं॑ऽसु । वार॒णे॒षु ।

ई॒शै । रि॒पुः । अ॒घ॒ऽशंसः॑ ॥ २ ॥

अमेति गृहनाम अमाचन गृहेष्वपि तेषां वरुणमित्रार्थम्णां तदनुगृहीतानां स्तोतृणां वा
अघशंसः अघमनर्थं आशंसमानोरिपुः शत्रुः नहीशे नस्वसु हिंसितुमोष्टे लोपस्तआत्मनेपदे-
ष्विति षलोपः अनुदात्तत्वात् लसार्वधातुकानुदात्तत्वे धातुस्वरः शिष्यते । तथा अध्वसु मार्गेषु
वारणेपु यत्र पुरुषानिबार्धते तेषुच स्थानेषु शत्रुर्निवारयितुं नेष्टे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

य॒स्मै॒पु॒त्रा॒सो॒अ॒दि॒तेः॒प्र॒जी॒व॒से॒म॒र्त्या॒य । ज्यो॒ति॒र्य॒च्छ॒न्त्य॒जंस॑म् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ३ ॥

य॒स्मै । पु॒त्रा॒सः । अ॒दि॒तेः । प्र । जी॒व॒से । म॒र्त्या॒य ।

ज्यो॒तिः । य॒च्छ॒न्ति । अ॒जंस॑म् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ३ ॥

अदितेरदीनायाः देवमातुः पुत्रासः पुत्रामित्रादयः यस्मै मर्त्याय मनुष्याय स्तोत्रे अजसं
अविच्छिन्नं ज्योतिः तेजः जीवसे जीवितुं प्रयच्छन्ति तस्य शत्रुः नेश्वरइत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे त्रिचत्वारिंशोवर्गः ॥ ४३ ॥

वातइति तृचं पंचविंशं सूक्तं वातगोत्रस्योल्लस्यार्धं गायत्रं वायुदेवतार्कं । तथाचानुक्रा-
न्तं—यातोवातायनउलोवायव्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वा॒त॒आवा॑तु॒भेप॒जंशं॑भु॒मंयो॒भुनो॑हृ॒दे । प्र॒ण॒आर्यू॑पिता॒रिप॑त् ॥ १ ॥

वा॒तः । आ । वा॒तु । भे॒प॒जम् । श॒म॒ऽभु । म॒यः॑ऽभु ।

नः । हृ॒दे । प्र । नः । आ॒र्यू॑पि । ता॒रि॒प॒त् ॥ १ ॥

वातोवायुः नोस्माकं हृदे हृदयाय भेषजमौषधं उदकं वा आवातु आगमयतु ईदृग्भूवं
शंभु रोगशमनस्य भावयितु मयोभु सुखस्य च प्रावयितु अपिच नोस्माकमार्युधि प्रतारिषत्
प्रवर्धयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उ॒त॒वा॒त॒पि॒ता॒सि॒न॒उ॒त॒भ्रा॒त॒ो॒त॒नः॒स॒खा । स॒नो॑जी॒वा॒त॒वे॒कृ॒धि ॥ २ ॥

उ॒त । वा॒त । पि॒ता । अ॒सि । नः । उ॒त । भ्रा॒ता । उ॒त ।

नः । स॒खा । सः । नः । जी॒वा॒त॒वे । कृ॒धि ॥ २ ॥

उतापिच हे वात त्वं नोस्माकं पितासि उत्पादकोभवसि उतापिच भ्राता भवसि उतापि-
च नोस्माकं सखा समानस्थानोमित्रभूतश्च भवसि सत्वं नोस्मान् जीवातवे जीवनेहेतवे या-
नाप रुधि कुरु । करोदेच्छान्दसोविकरणस्य लुक् श्रुष्टृणुपूकृवृत्त्यति हेर्धिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

य॒दु॒दो॒वा॒त॒ते॒गृ॒हे॒ऽमृ॒त॑स्य॒नि॒धि॒र्हि॒तः । त॒तो॒नो॒दे॒हि॒जी॒व॒से ॥ ३ ॥ ४४ ॥

यत् । अ॒दः । वा॒त । ते । गृ॒हे । अ॒मृ॒त॑स्य । नि॒ध॒यिः ।

हि॒तः । त॒तः । नः । दे॒हि । जी॒व॒से ॥ ३ ॥ ४४ ॥

हेवात वायो ते तव शृहे स्थाने यददः योसौ अमृतस्यामरणस्य निधिः निक्षेपः हितः
स्थापितोवर्तते ततः तस्मान्निषेराहृत्य अमृतत्वं जीवसे नोस्माकं जीवनाय देहि मयच्छ ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुश्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४४ ॥

प्राग्रयदिति पंचर्चं षट्त्रिंशं सूक्तं अग्नेः पुत्रस्य वत्सस्यार्पणं गायत्रमाग्नेयं तथाचानुका-
न्तं—प्राग्रये पंचाग्नेयोवत्सआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाक्काश्विनशस्त्रयोगायत्रे छन्दसीदमादिके
द्वेसूक्ते । सूक्त्येहि—प्राग्रयेवाचमिति सूक्ते इमां मेअग्ने समिप्रमिति । दशरात्रस्य नवमेहनि
आमिमारुते इदं जातवेदसं निविज्जानं । सूक्षितं च—परुवोयस्यहि प्राग्रयेवाचमित्यामिमा-
रुतमिति ।

तत्र प्रथमा—

प्राग्रयेवाचमीरयवृषभार्यक्षितीनाम् । सनःपर्षदतिहिपः ॥ १ ॥

प्र । अग्रये । वाचम् । ईरय । वृषभार्य । क्षितीनाम् ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विपः ॥ १ ॥

हेतोतरमये स्तुतिरूपां वाचं मेरय उच्चारय कथंभूताय क्षितीनां मनुष्याणां यजमा-
नानां वृषभार्य कामानां वरिधे किंप्रयोजनमिति चेत् सोमिर्नोस्मान् द्वियोद्वेद्वत् अतिपर्षद अ-
तिपारयेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

पःपरस्याःपरावर्तस्तिरोधन्वातिरोचते । सनःपर्षदतिहिपः ॥ २ ॥

यः । परस्याः । परावर्तः । तिरः । धन्व । अतिरोचते ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विपः ॥ २ ॥

योभिः परस्याः परावर्तः अतिशयित्वाद्देशात् तिरः प्राप्तमायैवत् प्राप्तसंबंधं धन्व परभू-
मि जलवर्जितं देशं अतिरोचते अविक्रम्य मन्वत्तति यद्वा धन्यान्तरिक्षं तिरः तिर्यक् अतिरोच-
ते भृशं प्रकाशयते । गतमन्यत् ॥ २ ॥

वातइति तृचं पंचत्रिंशं सूक्तं वातगोत्रस्योलस्यार्धं गायत्रं वायुदेवताकं । तथाचानुका-
न्तं—वातोवातायनउलोवायव्यमिति । गतोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

वा॒त॒आवा॑तु॒भेप॑जंशं॒भुम॑यो॒भुनो॑हृदे । प्र॒ण॒आयू॑पितारिषत् ॥ १ ॥

वा॒तः । आ । वा॒तु । भे॒प॒जम् । श॒मः॒भु । म॒युः॒भु ।

नः । हृ॒दे । प्र । नः । आ॒यू॒षि । ता॒रि॒षत् ॥ १ ॥

वातोवायुः नोस्माकं हृदे हृदयाय भेषजमौषधं उदकं वा आवातु आगमयतु ईदृग्भूतं
शंभु रोगशमनस्य भावयितुं मयोभु सुखस्यच भावयितुं अपिच नोस्माकमायूषि प्रतारिषद्
प्रवर्धयतु ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

उ॒त॒वा॒त॒पि॒ता॒सि॒न॒उ॒त॒भ्रा॒तो॒त॒नः॒स॒खा । स॒नो॒जी॒वा॒त॒वे॒रु॒धि ॥ २ ॥

उ॒त । वा॒त । पि॒ता । अ॒सि । नः । उ॒त । भ्रा॒ता । उ॒त ।

नः । स॒खा । सः । नः । जी॒वा॒त॒वे । रु॒धि ॥ २ ॥

उतापिच हे वात त्वं नोस्माकं पितासि उत्पादकोभवसि उतापिच भ्राता भवसि उतापि-
च नोस्माकं सखा समानख्यानोमित्रभूवश्च भवसि सत्त्वं नोस्मान् जीवातवे जीवनहेतवे मा-
गाय रुधि कुरु । करोतेच्छान्दसोविकरणस्य लुक् श्रुशृणुषुकृवृक्ष्यइति हेधिः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

य॒दु॒दो॒वा॒त॒ते॒गृ॒हे॒ऽमृ॒त॒स्य॒नि॒धि॒र्हितः॑ । ततो॒नो॒दे॒हि॒जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥ ४४ ॥

यत् । अ॒दः । वा॒त । ते । गृ॒हे । अ॒मृ॒त॒स्य । नि॒धिः ।

हि॒तः । ततः । नः । दे॒हि । जी॒वसे॑ ॥ ३ ॥ ४४ ॥

हेवात वायो ते तव गृहे स्थाने यददः योसौ अमृतस्यामरणस्य निधिः निक्षेपः हिषः
स्थापितोवर्तते ततः तस्मान्निघेराहृत्य अमृतत्वं जीवसे नोस्माकं जीवनाय देहि मयच्छ ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे चतुश्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४४ ॥

प्राग्गृह्येति पञ्चर्षे पट्विंशं सूक्ते अग्नेः पुत्रस्य वत्सस्यापि गायत्रमाग्नेयं तथाचानुका-
न्तं—प्राग्गृहे पञ्चाम्नेयोवत्सआग्नेयं त्विति । प्रातरनुवाकाग्निनशस्त्रयोगायत्रे छन्दसीदमादिके
वैद्यके । सूत्र्यतेहि—प्राग्गृहेवाचमिति सूक्ते इमां मेअग्ने तमिधमिति । दशरात्रस्य नवमेहनि
आग्निमारुते इदं जातवेदंसं निविद्धानं । सूत्रितंच—मरुतोयस्यहि प्राग्गृहेवाचमित्याग्निमा-
रुतमिति ।

तत्र मथमा—

प्राग्गृहेवाचंमीरयत्पुत्रभायक्षितीनाम् । सनःपुर्षदतिद्विषः ॥ १ ॥

प्र । अग्रये । वाचम् । ईरय । पुत्रभाय । क्षितीनाम् ।

सः । नः । पुर्षत् । अति । द्विषः ॥ १ ॥

हेस्तोत्ररक्षये स्तुतिरूपां वाचं मेरय उच्चारय कथंभूताय क्षितीनां मनुष्याणां मज्जमा-
नानां पुत्रभाय कामानां वर्षित्रे किंप्रयोजनमिति चेद सोमिर्नोस्मान् द्विषोद्वेष्टन् अतिपुर्षद अ-
तिपारयेत् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

यःपरस्याःपरावतस्तिरोधन्वातिरोचते । सनःपुर्षदतिद्विषः ॥ २ ॥

यः । परस्याः । परावतः । तिरोधन्वः । अतिरोचते ।

सः । नः । पुर्षत् । अति । द्विषः ॥ २ ॥

योक्तिः परस्याः परावतः अविशयितादूरदेशात् तिरोधन्वान्मात्रमैतत् प्राप्तसंबन्धं धन्व मरुभू-
मि जलवर्जितं देशं अतिरोचते अतिक्रम्य प्रज्वलति यद्वा धन्वान्वरिक्षं तिरोधन्वो अतिरोच-
ते भूयो प्रकाशयते । गतमन्यथ ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यो रक्षांसि निजूर्वति वृषां शुक्रेण शोचिषा । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ३ ॥

यः । रक्षांसि । निजूर्वति । वृषां । शुक्रेण । शोचिषा ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ३ ॥

वृषा वर्षिता योमिः शुक्रेण निर्मलेन शुभ्रवर्णेन वा शोचिषा तेजसा रक्षांसि यज्ञस्य द्वेष्टुमि निजूर्वति निहिनस्ति जूर्वी हिंसार्थः । गतमन्यत् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

यो विश्वाभिविपश्यति भुवनासंचपश्यति । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ४ ॥

यः । विश्वा । अभि । विपश्यति । भुवना । सम् । च ।

पश्यति । सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ४ ॥

योमिः सूर्यरूपेण विश्वा विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि अभिमुखं विपश्यति विशेषेण तेजसा प्रेक्षते प्रकाशयतीत्यर्थः । भुवना भुवनानि भूतजातानि संपश्यति च सम्यक् जानाति च । अन्यत् सिद्धम् ॥ ४ ॥

अथ पंचमी—

यो अस्य पारे रजसः शुक्रो अग्निरजायत । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ५ ॥ ४५ ॥

यः । अस्य । पारे । रजसः । शुक्रः । अग्निः । अजायत ।

सः । नः । पर्षत् । अति । द्विषः ॥ ५ ॥ ४५ ॥

अस्य रजसोलोकस्य अन्तरिक्षस्य पारे उपरि देशे शुक्रः शुभ्रवर्णो योमिः वैद्युतात्मना सूर्यात्मना वा अजायत प्रादुर्भवति स नोऽस्मात् द्विषः द्वेष्टुन् अतिपर्षत् अतिपारयतु ॥ ५ ॥

॥ इत्येष्टमस्याष्टमे पंचचत्वारिंशो वर्यः ॥ ४५ ॥

प्रनूनमिति त्वचं सप्तविंशं सूक्तं अग्निपुत्रस्य श्येनस्यार्थं गायत्रं जातवेदोगुणकोमिर्देव-
ता । तथाचानुक्तान्तं—प्रनूनं त्वचमाग्नेयं श्येनोजातवेदस्यमिति । पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरु-
कोविनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

प्रनूनं जातवेदसमश्वं हि नो तवाजिनम् । इदं नो बर्हिरासदे ॥ १ ॥

प्र । नूनम् । जातवेदसम् । अश्वम् । हि नो त । वाजिनम् ।

इदम् । नः । बर्हिः । आसदे ॥ १ ॥

जातवेदसं जातानां वेदितारं जातघनादिकं वा अश्वं कर्मभिर्व्यामुवन्तं वाजिनं अन्न
वन्तं हेभ्रतिगयजमानाः नूनमवश्यं ग्रहिनोव प्रवर्षयत । यद्वा अश्वमिव स्तुतिभिः प्रेरयत ।
हिमत्तौ वृद्धौ च अस्माहोति तथब्दस्य तन्ननघनथनाथेति तवादेशः । किमर्थं नोस्माकं इदं
बर्हिरास्तीर्णं आसदे आसत्तुं प्राप्तुं बर्हिरासद्वित्यर्थः सदेः कृत्यार्थेतवैकेनिति केभ्यः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अस्य प्रजातवेदसो विप्रवीरस्य मीढ्रुपः । महीर्मिषमिषुष्टुतिम् ॥ २ ॥

अस्य । प्र । जातवेदसः । विप्रवीरस्य । मीढ्रुपः ।

महीम् । इयमि । सुष्टुतिम् ॥ २ ॥

जातवेदसो जातानां वेदितुः विप्रवीरस्य विप्रामेधाविनो यजमानावीराः पुत्रायस्य तादृ
शस्य मीढ्रुपः सेतुरस्याग्नेः महीं महवीं सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं प्रेषार्थं प्रेरयामि ऋगत्तौ जौहो
र्यादिकः अतिपितृयोश्चेत्यभ्यासस्येत्यम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यारुचो जातवेदसो देवत्राहं व्यवाहनीः । तामिर्नो यज्ञमिन्वतु ॥ ३ ॥ ४६ ॥

याः । रुचः । जातवेदसः । देवत्रा । ह्यव्यवाहनीः ।

तामिः । नः । यज्ञम् । इन्वतु ॥ ३ ॥ ४६ ॥

जातवेदसोमेः यारुचोरोचमानाः काळीकराळीप्रभृतयः सप्तजिह्वाः देवत्रा देवान् प्रति दे-
वमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्य इत्यादिना द्वितीयार्थे प्रापत्ययः हव्यवाहनीः हव्यानां हविषां बोद्धव्यः
प्रापयिष्योभवन्ति वाछन्दसीति असि पूर्वसवर्णदीर्घः ताभिर्जिह्वाभिर्नोस्माकं यज्ञं यागसाधनं
हविः इन्वतु देवान् प्रापयतु इविष्यामौ इदित्वान्चुम् ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे षट्चत्वारिंशोवर्गः ॥ ४६ ॥

आयंगौरिति वृचमष्टाविंशं सूक्तं गायत्रं सार्षपराज्ञीनामऋषिका सैव देवता सूर्योवेति ।
तथाचानुक्रान्तं—आयंगौःसार्षपराज्ञ्यात्मदैवतं सौर्यं वेति । अविवाक्येहनि मानसग्रहे एतत्स-
क्तं शंसनीयं । सूचितं—आयंगौःपृश्निरऋषीदित्युपांशुविस्तः पराचीः शस्त्वेति ।

तत्र मथमा—

आयंगौःपृश्निरऋषीदसदन्मातरं पुरः । पितरंच प्रयन्तस्वः ॥ १ ॥

आ । अयम् । गौः । पृश्निः । अऋमीत् । असदत् । मातरम् ।
पुरः । पितरम् । च । प्रयन् । स्व॑रिति स्वः ॥ १ ॥

गौर्गमनशीलः पृश्निः प्राप्तवर्णः प्राप्ततेजाः अयं सूर्यः आऋमीत् आक्रान्तवान् उदयाचलं
प्राप्तवानित्यर्थः । आऋम्यच पुरः पुरस्तात् पूर्वस्यां दिशि मातरं सर्वस्य भूतजातस्य निर्मा-
त्री पृथिवीमसदत् आसीदिति मामोति सदेष्टान्दसोलुङ् लुदित्वाञ्छेरडादेशः सतः पितरं पाल-
कं ध्रुलोकं च शब्दादन्तरिक्षंच प्रयन् प्रकर्षेणं शीघ्रं गच्छन् स्वः सुअरणः शोभमानोभवति
यद्वा पितरं स्वर्गलोकं प्रयन्वर्तते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अन्तरि रतिरोचनास्य प्राणादं पान्ती । व्यस्यन्महिपोदिवम् ॥ २ ॥

अन्तरिति । चरति । रोचना । अस्य । प्राणात् ।
अप॑ऽअन्ती । वि । अस्मत् । महिपः । दिवम् ॥ २ ॥

अस्य सूर्यस्य रोचनारोचमानादीनिः अन्तः शरीरमध्ये मुख्यप्राणात्मना चरति वर्तते किं कुर्वती प्राणादपानती मुख्यप्राणस्य प्राणाद्याः पंचवृत्तयः तत्र प्राणनं नाडीभिरुर्ध्वं वायोर्न-
निर्गमनं तथा विधात प्राणात् प्राणनादनन्तरं अपानती अपाननं नाडीभिरवाङ्मुखं वायोर्न-
यनं तत्कुर्वती अपपूर्वादनितेः लटः शतृ अदादित्वाच्छपोलुक् उगितश्चेति ङीप् शतुरनुमइति न-
पाउदात्तत्वं यद्वा अन्तर्यामिपृथिव्योर्मध्ये अस्य सूर्यस्य रोचना रोचमाना दीनिश्चरति . ग-
च्छति । रुचदीनौ अनुदात्तेतश्चहलादेरिति युच् । किं कुर्वती प्राणात् प्राणनात् उदयानन्तरं क्ष-
पानती सायं समये स्तंगच्छन्ती ईदृशया दीप्त्या युक्तः अतएव महिषोमहान्सूर्यः दिवमन्तरिक्षं ज-
दयास्तमययोर्मध्ये व्यख्यय विचष्टे प्रकाशयति महेरविमहोष्टिपजित्यौणादिकष्टिपच् प्रत्ययः
चक्षिङः लृपाब् छान्दसेलुङि अस्पतिवकीत्यादिना चुरङनदेशः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

त्रिंशद्दामविराजति वाक्पतङ्गान्यधीयते । प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिंशत् । धाम । वि । राजति । वाक् । पतङ्गान्य । धीयते ।

प्रति । वस्तोः । अहं । युभिः ॥ ३ ॥ ४७ ॥

त्रिंशद् धाम धामानि स्थानानि वचनव्यत्ययः वस्तोः वासरस्याहोरात्रस्यावपरीभूतानि
अहःशब्दोवधारणे युभिः सूर्यस्य दीप्तिभिरेव विराजति विराजन्ते विशेषेण दीप्यन्ते । व्य-
त्ययेन एकवचनं मुहूर्तान्यत्र धामान्युच्यन्ते पंचदशरात्रेः पंचदशाहः । पतङ्गाय पतति गच्छती-
ति पतङ्गः सूर्यः तस्मै श्रुतिरूपा वाक् प्रतिधीयते प्रतिमुखं स्वोदभिः क्रियते । यद्वा वस्तोरहति
त्रिंशद्दामानि घटिकाभिप्रायमेतत् त्रिंशद्घटिकाः अत्यन्तसंयोगे द्वितीया एतावन्तकालं युभिः
दीप्तिभिः असी सूर्यो विराजति विशेषेण दीप्यते तस्मिन् समये वाक् प्रयीरूपा वस्मै सूर्यस्या-
य पतङ्गाय प्रतिधीयते प्रतिमुखं धार्यते स्तूयते सूर्यः सर्वत इत्यर्थः । श्रूयते हि-ऋभिः पूरहि दि-
वि देव ईयते यजुर्वेदे विप्रति मध्ये अह इत्यादि । यदा त्विदं सूकं सापेक्षत्वा आत्मस्तुतिः तदा-
सूर्यात्मना स्तूयत इत्यवगन्तव्यं ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे तत्तत्तत्पारिगोचरः ॥ ४७ ॥

ऋतमिति तृचमेकोनचत्वारिंशंसूक्तं मधुच्छन्दसःपुत्रस्याध्वर्यवणस्पर्धमानुष्टुभं रात्र्यादीनां
भावानां सृष्ट्यादिप्रतिपादकत्वाच्चाद्यूषएवार्थोदेवता । तथाचानुक्रान्तं—ऋतं माधुच्छन्दसोऽध्व-
र्यवोभाववृत्तमानुष्टुभंत्विति । लिङ्गावधिनियोगोवगन्तव्यः ।

तत्र प्रथमा—

ऋतंचसत्यंचाभीद्धात्तपसोर्ध्वजायत ।

ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रोअर्णवः ॥ १ ॥

ऋतंचसत्यंचाभीद्धात्तपसोर्ध्वजायत ।

ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रोअर्णवः ॥ १ ॥

ऋतमिति सत्यनाम ऋतं मानसं यथार्थसंकल्पनं सत्यं वाचिकं यथार्थभाषणं चकाराज्या-
मन्यदपि शाल्मीयं धर्मजातं समुच्चीयते । तत्सर्वमभीद्धात् अभितक्षात् ब्रह्मणा पुरासृष्ट्यर्थं कृ-
तात् तपसोऽधि अधिउपर्यर्थे उपर्यजायत उदपद्यत तपस्तप्त्वा इदंसर्वमसृजेतति श्रुतेः । तपश्चा-
न्ब्रह्मव्यपयांलोचनलक्षणं यस्यज्ञानमयंतपइतिभ्रुयंवरात् । अभिपूर्वादिधेःकर्मणिनिष्ठा श्वीदितो-
निष्ठायामिसीदृप्रतिषेधः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वं स्वरितोवानुदाचेपदादावित्येकादेशः
स्वर्यते यद्वा अभीद्धात् अभितः प्रकाशमानात् परमात्मनोमायाधिष्ठानरूपपादुपादानभूतात् ऋ-
तं सत्यं चाजायत जनिकर्तुः प्रकृतिरिति प्रकृतेरपादानसंज्ञा वतस्त्वस्मादेवेश्वरात् रात्री उपलक्षण-
मेतत् अहोपि अहश्चात्रिश्चाजायत रात्रेश्चाजसावितिडीप् ततः तस्मादेवेश्वरादर्णवः अर्ण-
सोदकेनयुक्तः समुद्रश्चाजायत समुद्रशब्दोन्तरिक्षोदध्योःसाधारण्यइति अभिमतार्थस्य प्रकाश-
नाय अर्णवशब्देन विशेष्यते अर्णसः सलोपश्चेति मत्वर्थीयोवप्रत्ययः सलोपश्च ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समुद्रादर्णवादिधिसंवत्सरोअजायत ।

अहोरात्राणिविदधद्विध्वंस्यमिपतोवशी ॥ २ ॥

समुद्रादर्णवादिधिसंवत्सरोअजायत ।

अहोरात्राणिविदधद्विध्वंस्यमिपतोवशी ॥ २ ॥

अर्णवाव समुद्रात् सृष्टात् अधि ऊर्ध्वं संवत्सरः संवत्सरोपलक्षितः सर्वः कालः अजायत ।
श्रूयते हि—सर्वे निमेषाजस्रिरेविद्युतः पुरुषादधि कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चेति । सचेत्स्वरः अहोरात्राणि
एतदुपलक्षितानि सर्वाणि भूतजातानि विदधन् कुर्वन् सृजन् । अग्न्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वं
ततः सप्तासेरुदुत्तरपदप्रकृतस्वरत्वं पिपतो निमिषादियुक्तस्य विश्वस्य सर्वस्य प्राणिजातस्य
वशी स्वामी भूत्वा वर्तते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सूर्याचन्द्रमसौ धातायथा पूर्वमकल्पयत् ।

दिवंच पृथिवीं चान्तरिक्षमथोत्स्रवः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ धातायथा पूर्वमकल्पयत् ।

दिवंच पृथिवीं चान्तरिक्षमथोत्स्रवः ॥ ३ ॥ ४८ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ कालस्य ध्वजभूतौ दिवंच पृथिवीं चान्तरिक्षं च इत्ये विभुवनं स्वः स्वः
शब्दः सुखवाची दिवो विशेषणं सुखरूपां दिवं तदेतत्सर्वं धाता विधाता यथा पूर्वं पूर्वस्मिन्काले
अकल्पयत् सृष्टवान् तथैवागामिन्पि कल्पे कल्पमिप्सतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमेष्टाचत्वारिंशोऽवर्गः ॥ ४८ ॥

संसमिति चतुर्कंच चत्वारिंशंसूक्तं संवननस्यार्थं समानोमद्वयं तृतीयाविष्टुष शिष्टा-
स्तिस्रोऽनुष्टुभः प्रथमाया अग्निर्देवता शिष्टानां संज्ञानं । अनुकर्म्यत्वेच—संसंचतुर्कं संवननः सं-
ज्ञानमायामेयी तृतीयाविष्टुष तृतीयाविष्टुचिति । आनुष्टुभं त्विति । पूर्वमुक्तत्वात् अवशिष्टाना-
मनुष्टुपत्वं । सूक्तविनियोगोऽलङ्कारिकः ।

तत्र प्रथमा—

संसमिद्युवसेवृषन्म्रेविश्वान्युर्यआ ।

इळस्पदेसमिधयसेसनुषसून्यामर ॥ १ ॥

समःसम । इत् । युवसे । वृषन् । अग्ने । विश्वानि । अर्यः । आ ।

इळः । पदे । सम । इधयसे । सः । नुः । वसनि । आ । अर ॥ १ ॥

हेवृषन् कामानां वर्णितरमे अयं ईश्वरस्त्वं अयं स्वामिवैश्वर्योरिति यत्प्रत्ययान्तोनि-
पातितः अयं स्वाम्याख्यायामित्यन्तोदात्तत्वं सत्त्वं विश्वानि सर्वाणि भूतजातानि संसं प्रसमु-
पोदःपादपूरणइति समोद्विर्वचनं इच्छब्देवधारणे आसमन्तात् संयुवसे मिश्रयसि । देवेषुमध्ये
त्वमेवसर्वाणि भूतजातानि वैश्वानरात्मना व्यामोपि नान्यइत्यर्थः । किंच इळः इडायाः
पृथिव्याः पदे स्थाने उत्तरवेदिलक्षणे एतद्वाइळायास्पदं यदुत्तरवेदीनाभिरितिब्राह्मणं । तत्र
त्वं समिध्यसे ऋत्विग्भिः संदीप्यसे स तादृशस्त्वं नोस्माकं वसुनि धनानि आभराहर ॥ १॥

अथ द्वितीया—

संगच्छध्वंसंवदध्वंसंवोमनांसिजानताम् ।

देवाभागंयथापूर्वसंजानानाउपासते ॥ २ ॥

सम् । गच्छध्वम् । सम् । वदध्वम् । सम् । वः । मनांसि । जानताम् ।
देवाः । भागम् । यथा । पूर्वे । सम् । जानानाः । उपः । आसते ॥ २ ॥

हेस्तोतारोयूयं संगच्छध्वं संगताः संभूताः भवत समोगम्यृच्छीत्यादिनागमेरात्मनेपदं
तथा संवदध्वं सहवदत परस्परं विरोधंपरित्यज्य एकविधमेववाक्यं ब्रूतेति यावत् व्यक्तवाचांसमु-
च्चारणेइति वदेरात्मनेपदं षोयुष्माकं मनांसि संजानतां समानमेकरूपमेवार्थं अवगच्छन्तु सं-
मतिप्रयामनाध्यानइति जानोतेरात्मनेपदं यथा पूर्वं पुरातनाः देवाः संजानानाः ऐकमत्यंप्राप्ताः
हविर्भागं उपासते यथास्वं स्वीकुरुवति तथा यूयमपि वैमत्यंपरित्यज्य धनं स्वीकुरुतेति-
शेषः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

समानोमन्नःसार्मितिःसमानीसमानंमनःसहचित्तमेपाम् ।

समानंमन्नमभिमन्त्रयेवःसमानेनवोहविपांजुहोमि ॥ ३ ॥

स॒मा॒नः । म॒न्त्रः । स॒म॒ऽईतिः । स॒मा॒नी । स॒मा॒नम् । म॒नः ।
स॒ह । चि॒त्तम् । ए॒याम् । स॒मा॒नम् । म॒न्त्रम् । अ॒भि । म॒न्त्रये ।
वः । स॒मा॒नेन । वः । ह॒विषा । जु॒होमि ॥ ३ ॥

पूर्वोर्ध्वः परोक्षरुतः उत्तरः प्रत्यक्षरुतः एषां एकस्मिन्कर्मणि सहपवृत्तानां ऋत्विजां -
स्तोतृणांवा मंत्रः स्तुतिः शस्त्राद्यात्मिका गुप्तभाषणंवा समानएकविधोस्तु तथा समितिः माति-
रपि समानी एकरूपास्तु केवलमामकेत्यादिना समानशब्दावङ्गीष् उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङी-
पउदात्तत्वं तथा मनः मननसाधनमन्तःकरणं चैषांसमानमेकविधमप्यस्तु चित्तं विचारजं ज्ञानं
तथा सह सहितं परस्परस्यैकार्थेनैकीभूतमस्तु अहं चोयुष्माकंसमानमेकविधं मन्त्रं अभि-
मन्त्रये ऐकविध्याय संस्करोमि तथा चोयुष्माकं स्वभूतेन सहमानेन साधारणेन हविषा चरु-
पुरोडाशादिनाहं जुहोमि तृतीयाचहोच्छन्दसीति कर्मणिकारकेतृतीया वषट्कारेण हविः पक्षे-
पयामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

स॒मा॒नीव॒आकू॒तिःस॒मा॒नाहृद॑यानिवः ।
स॒मा॒नम॑स्तुवोमनोप॒र्थावःसु॑स॒हस॑ति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

स॒मा॒नी । वः । आ॒कू॒तिः । स॒मा॒ना । हृद॑यानि । वः । स॒मा॒नम् ।
अ॒स्तु । वः । म॒नः । य॒र्था । वः । सु॒स॒ह । अ॒सति ॥ ४ ॥ ४९ ॥

हे ऋत्विग्यजमानाः चोयुष्माकं आकूतिःसंकल्पोप्यवसायः समाना एकविधोस्तु तथा
चोयुष्माकं हृदयानि समानानि एकविधानि संतु तथा चोयुष्माकं मनः अन्तःकरणं प्रत्येका-
पेक्षयैकवचनं तदपि समानमस्तु तथा चोयुष्माकं सुसह शोभनसाहित्यं असति भवति तथा
समानमस्त्वित्यन्वयः अस्तेर्लटि बहुलंछन्दसीति शपोलुगभावः ॥ ४ ॥

॥ इत्यष्टमस्याष्टमे एकोनपंचाशोवर्गः ॥ ४९ ॥

॥ इति दशमे मण्डले द्वादशोनुवाकः ॥ १२ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेन तमोहार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽथतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमन्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण
सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्येष्टमाष्टकेष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ इति दशमं मण्डलं समाप्तम् ॥

॥ अष्टमाष्टकः समाप्तः ॥

॥ समाप्तेयमृक्संहिता ॥

